Бүгү чүрттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 276 (12066) | 1982 чылдың декабрь 1, среда | 1925 чылда үнелеп чыгарылгаш | Өргээ 3 кеш

Эш Т. Ч. Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар дугайында

ТЫВА АССР-НИЙН ДЭЭДИ СОВЕДИНИЙН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Эш Тавалай Чылбакевич Салчакты Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.
Кызыл хоорай.
1982 чылдың ноябрь 30.

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжынга соңгулдалар талазы-биле округтуң соңгулда комиссиязының

ДЫҢНАДЫЫ

Улуг-Хем районда Арыг-Үзүүнүң № 119 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бешки чыыжынга депутат соңгулдазы 1982 чылдың ноябрь 28-те болган.

Округтуң соңгукчуларының ниити санының 100 хуузу соңгулдаларга кирипшкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бешкы чыыжынга депутаттың кандидадыы эш Николай Федорович Ишунин дээш соңгукчуларның 100 хуузу бадылаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы

РОССИЯНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ БОЛГАШ ПЛАНКАРЫ

Россия Федерациязының ажылчы чоннарының ажылхереглери болгаш планнары, бүгү совет улустуу-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерини амыдыралга чедиишкиниг боттандырынче угланган. Төрээн чүрттүң алдарлыг юбилейин — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруктуң байдалында калбарып турар.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң программалыг айтышкыннары, СЭКП ТК-ныҢ ЧаҢгиие секретары эш Ю. В. Андроповтуң адаа чугаазы, ССРЭ-ниҢ Дээди СовединиҢ сессиязының материалдары совет кижилериҢ патриоттуг күүлүг чаа сорук киришкинии болдурган. Ленинчи угланышкынның уламчылаашкыны, тайбыҢныг болгаш дешилгениҢ херээнге шынчы чорук ол чугула документилерде тодаргай болгаш бүзүрелдиҢ-биле бадыткаттынган.

1983 чыл, он бирги беш чылдың өзек чылы бистиҢ чуртувуска коммунистиг тургузуушкунуҢ төөгүлүг чаа үе-чадазы болур. Хөй националдыг Россияның бүрүн эргелиг төлээлекчилери чедип алдынган түүлдерни көвүдедир, бистиҢ улус ажылагыйбыстың ажыктыын бедидерииге республиканың салыышкынын улгаттырар дээш бүрүн шиитпирлиг чүткүл-биле РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ онгу чыыжының алдыгы сессиязынга чыглып келген. Сессия бодунуҢ ажылын ноябрь 30-де КремльдиҢ Улуг ордузунда эгелээн.

Эштер Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. Е. Зимянин, Я. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны депутаттар болгаш аалчылар дидиттиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утпаан.

РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ Даргазы П. М. Грибачев сессияны ажыктаан. Оон чугаалаары болза:

БистиҢ партиявыс, бүгү совет улус улуг чидириттe таварышкан болгай. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиҢ шылгарааҢгай удурткучузу, бистиҢ үениҢ политиктиг улуг ажылдакчызы, тайбың болгаш улустарның найыралы дээш могаг-шылаг чок демиселчи Леонид Ильич Брежневти чоокта чаа соөлгү орукче үдээн бис.

Леонид Ильич БрежневтиҢ тураскаалының минутада сактыышкын ёзулалын чыылганнар кылган.

Чаа соңгуткан депутаттың бүрүн эргелерин хүлээп көөр дугайында Мандат комиссиязының илеткелиниҢ талазы-биле докладаал хүлээп алдынган. Комиссияның даргазы депутат **И. И. Пономарев** илеткел кылган.

Сессияның хүн айтырыглары-болгаш оон ажылдаар чуруму бар үн-биле бадылаттынган. РСФСР-ниҢ Дээди СовединиҢ Даргазының орлакчызы сонгуур дугайында, 1983 чылда РСФСР-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниҢ Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда планның күүсеттинин турарының дугайында РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазының оралакчызы, РСФСР-ниҢ Күрпланының даргазы депутат **Н. И. Масленников** илеткел кылган.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ, СЭКП ТК-ныҢ май (1982 ч.) ПленумунуҢ шиитпирлериҢе дүүштүр, 1981—1985 чылдарда беш чыл планының даалгаларынга үндезилээш, 1983 чылда планның төлевилелиниҢ ажылдап кылганын ол демдеглээн болгаш бо чылдагы планның эң чугула даалгаларының күүсеттинин турарының дугайында чугаалаан. Россия Федерациязында экономиканың бүгү адырларының улам ыцай хөгжүлдези, чоонуҢ амыдырал деңнелиниҢ бедиишкини 1982 чылда хандыртынын турар. 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, национал орулга 2,7 хуу улгадыр.

Үлетпүр улам ыцай хөгжүп турар. Ооң продукциязының хемчээли 2,6 хуу көвүдээр. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары чамдык районнарга турган-даа болза, республиканың кедээ ажылагыйының ниити продукциязы 1981 чылдаазы-биле деңнээрге, 6 хуу өзүлделиг болур. КодээниҢ социал чаартылгазының калбак программазын күүседир талазы-биле идепкейлиг ажылды автономнуг бүгү республикаларда, краиларда болгаш областарда чорудуп турар.

СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ шиитпирлериҢе дүүштүр чоонуҢ амыдырал деңнелии бедидер талазы-биле хемчегларни боттандырары үргүлүүлеп турар. Ажылдап турар иелерге уруун бир харчедир остүреринге чамдыкзын төлөөр шөлээни болгаш баштайгы уругну божаанда 50 рубльдин, ийиги болгаш үшкү уругну божаанда —100 рубльдиҢ хары угда пособиезин тыпсырын республиканың бүгү районнарында пенгерткен. Тариф төлевирлерин, шалыцны, шаңнал төлелгелерни болгаш чингелдерии бедидер талазы-биле немелде хемчегларни чамдык адырларга болгаш районнарга бо чылын боттандырган.

РСФСР-ниҢ Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ планын чугаалажып көргеш, республиканга экономиктиг күүҢүҢ өзүлдезин болгаш улустуң чаагай чоруун бедидерин хандырган деп демдеглээн. Ооң-биле кады чазак бүдүрүлгениҢ ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер талазы-биле даалгаларның күүсеттинмээнинче, боттарының чагырганында турар каттыжыышкынардан, бүдүрүлгелерден болгаш организациялардан күүне, план болгаш күш-ажыл сагылга-чурумун сагыры дээш кошкак негелде салып турарынче РСФСР-ниҢ чамдык министерстволарының, автономнуг республикаларның Министрлер ЧөвүлелдериниҢ болгаш улус депутаттарының СоветтериниҢ күүсекомнарының кичээнгейин угландырган.

Илеткелчи 1983 чылда РСФСР-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ планының кол-кол сорулгаларын тайылбырлап чугаалаан. Улус ажыл-агыйын улам-на бедик темп-биле хөгжүдеп, ооң структура-тургузуун сайзырангайжыдары, эртем-техниктиг деңнилгениҢ чедиишкиннерин бүдүрүлтеге ажыглаарын шаңкычыдары, экономиканы интенсификастаары болгаш оон ажыктыг чоруун бедидери. курлавырларның бүгү хевирлериниҢ таарымчалыг ажыглаары ыыла көрдүнүп турар. Планда аграүлетпүр комплекизин дүргеп соксаал чок хөгжүдерии, улустуң хереглел бараанналарын бүдүрерии көвүдедирии айыткан.

Келир чылда национал орулга 3,7 хуу, үлетпүрге бүдүүшкүн хемчээли 3 хуу улгадыр. Кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязын 64 миллиард рубльге азы бо чылдыындан 7 миллиард рубль хөй кылдыр планнаан.

Планда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерии шапкынчыдарын көрген болгаш ооң күсели-биле национал орулганың немелде өзүлдезиниҢ 95 хуузун чедип алыр дээн.

План төлевилелиниде улустуң чаагай чоруун бедидерииче партияның угланышкынын барымдаалап турар. Келир чылын национал орулганың барык бүгү немелде өзүлдези чоонуҢ хереглелии хандырарынга чарыгдаттынар апаар. «Б» бөлүктүг продукциязын бүдүрүн үндүрери 3,3 хуу, «А» бөлүктүг—2,9 хуу көвүдээр.

1983 чылда СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) ПленумунуҢ айытканы үлетпүрүүн база адырларын хөгжүдериниҢ кол-кол айтырыглары шиитпирлээринче угланган хемчегларни боттандырыш чорудар ужурлуг. Одалга-энергетика комплекизи дүргени-биле хөгжүүр ужурлуг. Химия үлетпүрүүниҢ талазы-биле немелде өзүлде колдаан темпиздиг бооп, ниити индустриязыындан ол 1,6 катаң бедик болүр ужурлуг. Ылаглыг минералдыг чемишчидилгелер бүдүрери онза дүрген өзер. Машина тудуушкунунуҢ болгаш демир болбаазырадырының продукциязын кылыш үндүрери 4,8 хуу өзер.

Улустуң хереглел бараанналарын бүдүрүн үндүрерии калбартыры болгаш шынарын экижидери дээрге, партияның бирги чергелиг кичээнгей салыр үүлү бооп турарын СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниге демдеглээн. 1983 чылдың планында ол барааннарны 103 миллиард рубль (мөөңнеп садар ортектер-биле) хемчээлдиг кылдыр көрген. Чоонуң чугула хереглеп турар продукциязын бүдүрерии көвүдедириниҢ темпизии шапкынчыдарын планнаан турар.

Илеткелчи агроүлетпүр комплекизин хөгжүдериниҢ болгаш Аъш-чем программазын боттандырарының дугайын тодаргай чугаалаан. РСФСР-ниҢ бүгү-ле автономнуг республикаларында, областарында аъш-чем программаларын, а колхозтарда болгаш совхозтарда —ажылагыйны хөгжүдериниҢ болгаш кодээ ажыл-агыйн продуктуларын бүдүрерии көвүдедириниҢ комплекстиг планнарын ажылдап кылыры доозулган.

Гараа, чигир свёклазы, тарымал тоорук, лён-волокно садыл алырының талазы-биле 1983 чылда айыттынган даалгалар оңгу беш чылдың чыл санында ортумак хемчээлии 1,3—1,4 катаң ажып турар. Планның ыяап-ла күүсеттинген турарын хандырар телээде, 1983 чылда кодээ ажыл-агыйның ниити продукциязын бүдүрүп үндүрерии 1976—1980 чылдарның чылда ортумак деңнелиниден 12 хуу көвүдедир эргежок чугула боол турар. Кедээ ажыл-агыйн культураларының дүжүдүн дыка бедидерии планнаан. Мал ажылында кол сорулга болза малдың болгаш куштуң продуктулуун бедидери боол турар. Ынчангаш мал чемнерин бүдүрерии дыка көвүдедирии, оларның шынарын бедидерии болгаш улам долдур, таарымчалыг ажыглаарын хандырары негеттиинии турар. Чүртүүн аъш-чем курлавырларын улгаттырар телээде, бүдүрүлгелериҢ болгаш организацияларның дузалал кодээ ажыл-агыйныың, а ол ышкаш чоонуң хуудаажыл-агыйларының аргаларын улам долузу-биле ажыглаар ужурлуг.

1983 чылда кедээ ажылагыйны хөгжүдериҢе ажылдарны бүгү комплекизин ёзугаар күүнеиҢ болгаш колхозтарның акша-хөрөнгилериниден 20,3 миллиард рубльди тускайлаан. 1983 чылда мелиорация чүдүү калбак хемчээлдии биле үргүлүүлүп. КедээниҢ социал хөгжүлдезиниҢ, кодээ чүрттакчыларның чаагай амыдыралының, культуразының, медицина болгаш белеткээш, малга бээриндеп хөй түүлдер хамааржыр апаар. Бүгү фермаларга саар инектерии колдуунда-ла октябрь эгеминде кышкы азырапче шилчиткеш, балансыллаттынган рационну берип келген. Совхозтарда 12 чем чеги саванны, сигенни хээндектээш, ону холаап, саар инектерге бээри. Оон ангыла чарбадан, дустан чудан хаңныдыргаш, инектерге ону ажиртип турар. Үүлге чаңгыс «Кызыл тараачын» совхозтуң төп Туран фермазының чем цеги саванны хээндектээш, хоолулуг түүлдер холаап, буска чымчадып хөөткеш, малга берип турар. Ол чорук кышкы үеде инектен саап алыр сүттүү кудулатпазынга чугула ужур-дузалыг.

Саарылгадан үндүрүг киреринии Россия Федерациязының девискээринге 65,6 миллиард рубль түүге планнаан.

Республиканың улус ажылагыйларының адырларының арыг орулгазы келир чылда 4,2 хуу улгадыр болгаш 28,5 миллиард рубль болур. Арыг орулганың 40 ажыг хуузу бүдүрүлгелериниҢ болгаш ажыл-агый организацияларының эргезиниге артар болгаш бүдүрүлгениҢ техниктиг аъдеринишкиниҢе база бүдүрүн үндүрүүшкүнүү калбартырынга, экономиктиг идиг берииишкиниҢ фондузун тургузарынга, ескелээ планнаттынган чарыгдалдарга хереглеттинээр.

1983 чылда РСФСР-ниҢ Күрүне бюджединиҢ чарыгдаларының ниити хемчээлии 78122,5 миллион рубль түүнүг кылдыр тодаратган. БюджеттиҢ кол курлавырлары — 75,5 миллиард рубльди улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура хемчегларни акшаландырарынга чарыгдаарыбиле тускайлаан.

Бүгү үндезиннерниҢ күсели-биле улус ажыл-агыйын хөгжүдериҢе 65,8 миллиард рубльди. оон иштинде бюджеттен 36,1 миллиард рубльди чарыгдаар. Республиканың агроүлетпүр комплекизиниҢ адырларын акшаландырарынга планнаан турар чылда 29 миллиард рубльди тускайлаан.

1983 чылда чүгле бюджеттен капитал салыышкынларын акшаландырарынга 12,3 миллиард рубльди тускайлаар.

1983 чылда РСФСР-ниҢ Күрүне бюджединиҢ талазы-биле социал-культура хемчеглариҢе чарыгдалдарны 39,4 миллиард рубль түүнүг кылдыр көрүп турар. Бюджеттен тускайлап берген акша-хөрөнги ажылдап турар социал-культура албан чергелериниҢ четкилериниҢ чогумчалыг ажылдаарын хандырар болгаш РСФСР-ниҢ экономиктиг база социал хөгжүлдезиниҢ чланынга дүүштүр оларны калбартырының аргазын бээр.

1981 чылда РСФСР-ниҢ Күрүне бюджединиҢ күүселдезиниҢ дугайында отчёттуу илеткелчи РСФСР-ниҢ Дээди СоведиҢе бадыладыры-биле киирген. Бюджетти орулгалар талазы-биле 78856 миллион рубль түүге азы 101,7 хуу база чарыгдалдар талазыбиле 76719 миллион рубль түүге, азы немей тодараттынган чыл планының 99,2 хуузу кылдыр күүседген. 1981 чылда РСФСР-ниҢ республика бюджединиҢ, автономнуг республикаларның күрүне бюджеттериниҢ, бүгү-ле крайларның, областарның, Москва болгаш Ленинград хоорайларының бюджеттериниҢ орулгаларын күүседирии хандырган.

Түүнелиниде А. А. Бобровников мынча дээн: СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) ПленумунуҢ шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг үүлдүгээнүүп көрбүшаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары республиканың экономиказын база культуразын хөгжүдериҢе чедип алдынган чедиишкиннерии быжыглаарынга база улам көвүдедириҢе, 1983 чылдың—оон бирги беш чылдың үшкү чылының планының онаалдаларын база бюджединиҢ чедир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштыг улам калбартырынга бүрүн шиитпирлиг.

РСФСР-ниҢ Дээди СоведининиҢ План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларының 1983 чылда РСФСРниҢ экономиктиг база социал-хөгжүлдезиниҢ Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда РСФСР-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ Күрүне планының толевилелиниҢ коргузуглериҢе дүүштүр ажылдап кылдынган.

Ниитилел бүдүрүлгезиниҢ улам өзерии, оон ажыктыын бедидерии, национал орулганы болгаш акша чыылдазын көвүдедирии планда канчаар көргенил, ону барымдаалап турган. РСФСР-ниҢ 1983 чылда Күрүне бюджединиҢ орулгаларын тодаратқан.

БюджеттиҢ орулгаларының кол түүү — 68,7 миллиард рубль саарылгадан үндүрүг. ярыг орулгадан толевирлер болгаш күрүне бүдүрүлгелериниҢ база ажыл-агый организацийларының өске-даа толевирлерии хевирлиг кылдыр кирер.

Сессияга илеткедер талазы-биле саналдар бээри эгелээн.

Сессия декабрь 1-де ажылын үргүлчүлээр.

(СЭТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПРОПАГАНДА БӨЛҮҮ

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) ПленумунуҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Дээди СоведининиҢ онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын бистиҢ республиканың ажылчы чоннарынга тайылбырлап, таныштырары-биле СЭКП ТКныҢ пропаганда болүү Тывада чедип келген.

Пропаганда болүүнүң составында СЭКП ТК-ныҢ «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги орааачызы В. В. Суходеев (удуртукчуу), ССРЭ-ниҢ Даштыкы херектер министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчызы В. Я. Воробьев, РСФСРниҢ Күрпланының харыысалгалыг ажылдакчызы Б. Г. Покалюк кирип турар.

СЭКП ТК-ныҢ пропаганда болүүнүң кежигүннери республиканың пропагандистер семинарынга лекциялар номчаан. Олар бөгүн найысалалдың идеология активи-биле ужуражыр.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

МАГАДЫЛАЛ БАР

(БистиҢ интервьювус)

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынын чедиишкиниҢ эрттирер, мал ажылынын продуктуларын кышкы үеде б ү д ү р е р и н база күрүнеге садарын көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ чоокта чаа хүлээп алган доктаалын күүседири-биле кандыг боттуг хемчегларни ап турарын Бии-Хем районнуң көдээ ажыл-агый эргелининиҢ кол зоотехниги Нина Ермолаевна Бурдакова «Шынның» корреспондентизиниге чугаалаан. Оон интервьюзун моон адаанда парладывыс.

РАЙОННУҢ ажыл-агыылары бо чылдың кыштаглаашкынында 10687 баш мыйыстыг бода малды, 73 муң хире хой, ешкүүү, бүдүн чартык муң чыгам чылгыны, 635 хаванны тургускан. Шээр мал 165 коданда турар, а мыыстыг бода мал колдуунда сүт-бараан фермаларында мөөцнеттинген. Кышкы үеде мал ажылында сес чүс хире кижини хаара туткан. Чүгле хойжу болуп бээин 300 кижи ажылдап турар. Кышка удур кажаа-хораанныҢ, чүртталга бажыңнарының септелгезин чоруткан. Амгы үеде малчыннар турлагларында, фермаларда 31 чунар-бажың, 14 кызыл-булуң ажылдап турар. Эргежок чугула түүлдербиле малчыннарны хандырарыиче кичээнгейни күштелдирген. Кыштаг бүрүзүнде-ле ийи ай иштинде четчир хире чем курлавырларын чедирген. ону соөртүрү үргүлчүлеп турар. Малчыннар кыштаглаашкынында одаар түүл — хөмүрдаш база дүжүрүнгеп. Турлагларда суг кудар ишкир 150 саваны чылыглап тургускан, суг-биле малды күстеп-не эгелеп үзүктел чок хандырга берген. Ажыл-агыйларда суг соөртүр 16 машина ажылдап турар, суг алыр 46 кудукту бүрүн септеп кылган. Кодаңнарда чем савалары четчир.

КЫШТАГЛААШКЫҢ НЫ чедиишкиниҢ эрттиринии үндезиннериниҢ үндезини — чем курлавыры болур. Үстүнде айытқан бүгү малды хүр кыш ажырарынга эвээш эвес чемнер негеттинип турар. Эрткен чайын чаашкыныг болганы-биле районнуң девискээринге от-сигенниҢ үнгени эки. Районга нинтизиниге 11800 тонна хире сиген, он муң ажыг тонна сенаж, 7735 тонна саван чеди муң ажыг тонна силос, 908 тонна витаминниг сиген далганы белеткеттинген. Ынчангаш районда 17852 центнер чем единицазы белеткеттинген. Ол болза хереглеттинин турарының 50 хуузу болуп турар. Ынчалзажок ол эрткен чылда турганындан барык-ла ийи катап хөй. Чижеглеп алган бир башка эрткен чылын 3,4 центнер чемгерилге единицазы онаажып турган болза, бо чылын 8,3 центнер онаажып турар. Ажыл-агыйлардан «Кызыл тараачын» совхоз мал чемнери-биле эки хандыртынган. Өске ажыл-агыйлар эрткен чылдыындан ыракта хөй чемнерни белеткеп алза-даа, оон-биле кыызгаарлаттынмайн, кожавыста Красноярск крайның чоок районнарындан үш муң тонна саванны ам белеткеп турар.

Мал кыштаглаашкынынга белеткелди «Өөк» совхоз (директору Виктор Бессонов, кол зоотехниги Иван Лавриненко) дыка хожудатканын демдеглээр херек. Ол ажыл-агыйга одек-кыштаг болгаш бажыңбалгат септелгези мырыңай хар чаашканда эгелээн. Чамдык малчыннар көңгүс септеттинмээн кыштагларга барып хонгулаан. Районнуң удуртур органнарының талазындан алган хемчегларии түүнелиниде ол четпести чайлаткан.

ЧЕМНЕРНИҢ арбын-даа кылдыр белеткээн болза, ону хумагалыг чарыгдаарындан, амдан-сүүзүн кирип белеткээш, малга бээриндеп хөй түүлдер хамааржыр апаар. Бүгү фермаларга саар инектерии колдуунда-ла октябрь эгеминде кышкы азырапче шилчиткеш, балансыллаттынган рационну берип келген. Совхозтарда 12 чем чеги саванны, сигенни хээндектээш, ону холаап, саар инектерге бээри. Оон ангыла чарбадан, дустан чудан хаңныдыргаш, инектерге ону ажиртип турар. Үүлге чаңгыс «Кызыл тараачын» совхозтуң төп Туран фермазының чем цеги саванны хээндектээш, хоолулуг түүлдер холаап, буска чымчадып хөөткеш, малга берип турар. Ол чорук кышкы үеде инектен саап алыр сүттүү кудулатпазынга чугула ужур-дузалыг.

БӨ ЧЫЛДЫҢ эрткен он айларының түүнели-биле алырга, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының байдалы районда мындыг болуп турар. Он ай дургузунда районнуң совхозтары күрүнеге 20914 центнер эттии саткан. Ол болза чыл планының 90,9 хуузу болуп турар азы эрткен чылдың ол үезиниден 166 центнер хөй. Күрүнеге эът садарынга «Шивилиг», «Кызыл тараачын», «Саян» болгаш «Хадын» совхозтар чарыштыг мурнуку одуруунда. Үүлге чаңгыс «Өөк» совхоз он талазы-биле планныг онаалдазын дөңгүп-ле 64,6 хуу чедирип, дыка хожудан турар.

Ажыл-агыйлар чылдың эрткен айларында 52291 центнер сүттүү күрүнеге дужааган азы чыл планының 85,3 хуузу. Сүт талазы-биле район эрткен чылдың ол үезинде турганынга 492 центнерии чедирбээн. Продуктунуң бо хевирии садарынга «Саян», «Хадын» совхозтар эки кергүзүглүг болуп турар. «Өөк» биле «Кызыл тараачын» хожудаашкында. Сүт талазы-биле районнуң хожудан турарының чылдагааны үүдел? Ындыг айтырыгның тургустунуп келирии албан. Мында кол болгаш боттуг чылдагаан болза, ажыл-агыйларга саар инектиң баш санының эвээжээни болур. Чижээ, саар инек эрткен чылдың бо үезинде турганынга бодаарга, 1107 баш азы 7,7 хуу эвээжээп, ынчангаш саар инек ниити коданның үүлге 42,6 хуузу болуп турар. Фермалардан дыка хөй инек аарыг болгаш кырган болган ужурунда холуттунган. Оонбиле чергелештир саалдада аныяк, дунгужун төрөөп инектериҢ үлүг-хуузу көвүдээп. База бир четпес чүве — бар чем цехтерии болур-чогуурубиле ажыглавайн, саар инектерге бээр чемнер болбаазырапнайн турары.

Районнуң ажыл-агыйлары мал кыштаглаашкынын организастыг эгелээп. Оон адаанда мал чемнериниҢ белеткеттинген күрлавыры база эртикен чылдардан арбын. Амдыызында кыш чылыг болгаш хар чуга. Ол бүгү үүлдер кышкы үеде малды хүр ажыларының база продуктулар бүдүрерии болгаш күрүнеге садарын кудулатпазының магадылалын берип турар.

А. КУУЛАР.

Идеология фронтузунуң дайынчызы

КҮЗЕЛ-СОРУКТУГ

Совет кижилериниң идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чедиишкинниг болуру партийжи пропагандистен улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде, «Идеологтуг, политика - кижизидилгелиг ажылды улам ыдай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалында болган өске-даа партийжи документтерде пропагандистен чаа-чаа негелдеерни салып турар. Ол партийжи негелделерни бедии-биле үнелеп көрүп, күзел-соруктуг күүседип чоруур пропагандистер бистиң республикада эвээш эвес. Оларның бирээзинге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте ийиги эзлчегиниң улуг мастери Мальчын-оол Сарыгларович Агбаан хамаарыжыр.

Ол 1972 чылда Красноярскиниң өңнүг металлургия институдун чедиишкинниг дооскаш, Тываның аар үлегпүрүнүң баштайгызынга ажылдай берген. Фабриканың партбюрозу, дирекциязы коммунистиг күш-ажылдың школаларының пропагандистерин шилип ап тургаш, бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң ийиги эзлчегиниң школазынга аныяк специалист Агбаанны томуйлаан. Биче сеткилдиг, даанган ажыл-херээ дээш үргүлүг сагыш човап чоруур эш-даалганы эки күүседир дээш дуржулгалыг пропагандистер-биле чугаладажыр, оларның арга-дуржулгазын айтырып, ажыктыг сүмелерни алган. Оон бээр он чылдар билдиртпейн эрте берген. Бо үениң дургузунда Мальчын-оол Сарыгларовичиниң пропагандисчи арга-дуржулгазы, мергежили чоорту бедип келген, ам ол Ак-Довуракты дуржулгалыг пропагандистериниң санында киргеи.

М. С. Агбаан кичээл эрттирерде баш бурунгаар хынамчалыг белеткенир. Оон хуу библиотеказында Маркстиң, Энгельстиң, Ленинниң чогаалдары, Коммунистиг партиянның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдарын болгаш партийжи документтерни бердинген темага хамаарыштыр өөренип, коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбап, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседирде чүү кылырын, идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидери-биле кандыг ажылдарны чорударын айтып, саналын хөнүргеи болуур-болгаш оон-даа өске.

Эрткен өөредилге чылында дуржулгалыг пропагандистиң школазынга 35 кижи өөренип турган. Олар шуптузу ортумак эртемниг. Колдуунда экономика, каминалга айтырыгларынга хамаарышкан материалдарны өөренип, бүдүрүлгенин ажыл-ижи-биле холбаштырган. Дыннакчылардан мастер Сергей Куулар, таарыштырыкчы Хертек Качыт-оол, дерилге машинизи Галина Монгуш болгаш өскелер-даа онаалгаларны эки күүседип, кичээлдерге билдингир, ханы уткалыг харыыларны берип турган.

Мальчын-оол Сарыгларовичиниң теоретиктиг болгаш ишти билип бедик, ынчалаада-даа ону улам бедидер дээш хүн бүрү сагыштыг салып чоруур, чүге дээрге пропагандистиң билии ханы, хөйүү билир ужурлуг болгай. Оон ангыда пропагандист мергежилии бедидеринче, дуржулгалыг эштерниң арга-дуржулгазын ажыглаарынче кичээнгейин ол доктаамал салып турар.

Дуржулгалыг пропагандист ыры, СЭКП-ниң съездилериниң материалдары болгаш өскедээ пропагандиске эргежок чугула номнар бар. Оон аңгыда райком, хоорай библиотекаларындан эргежок чугула литератураны, республика, район солуннарындан материалдарны ажыглап турар. Өөренир темага тааржыр көргүзүглерни, чижектерни баш бурунгаар белеткеп, тып алыр чаңчылдыг. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, фабриканың, цехтиң, эзлчегиниң ажыл-ишчилери канчаар ажылдап, планныг онаалдаларны күүседип турарын, хожудаашкыннарның чылдагааннарын, ону эдип алырының, чедиишкинниг ажылдаарының оруктарын, курлавырларын айтып келген. Оон түнелинде коммунистиг күш-ажыл школазының кичээлдери бедик идей-теоретиктиг дениелге эртип, материалдары билдингир, чедингир болуп турар. Дыннакчыларга кичээлдер-солун эртип турарындан оларның билии шыырак, берген онаалдаларны күзелдии-биле күүседип келгенер. Илеткелдер кылыр, рефераттар бижингир онаалгаларны берип турар. Дыннакчылар аңаа белеткенип турган, марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарын, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың удуртукчуларының ажылдарын болгаш партийжи документтерни бердинген темага хамаарыштыр өөренип, коллективтиң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбап, планныг онаалдаларны чедиишкинниг күүседирде чүү кылырын, идей-политиктиг, мөзү-шынар кижизидилгезин экижидери-биле кандыг ажылдарны чорударын айтып, саналын хөнүргеи болуур-болгаш оон-даа өске.

Эрткен өөредилге чылында дуржулгалыг пропагандистиң школазынга 35 кижи өөренип турган. Олар шуптузу ортумак эртемниг. Колдуунда экономика, каминалга айтырыгларынга хамаарышкан материалдарны өөренип, бүдүрүлгенин ажыл-ижи-биле холбаштырган. Дыннакчылардан мастер Сергей Куулар, таарыштырыкчы Хертек Качыт-оол, дерилге машинизи Галина Монгуш болгаш өскелер-даа онаалгаларны эки күүседип, кичээлдерге билдингир, ханы уткалыг харыыларны берип турган.

Мальчын-оол Сарыгларовичиниң теоретиктиг болгаш ишти билип бедик, ынчалаада-даа ону улам бедидер дээш хүн бүрү сагыштыг салып чоруур, чүге дээрге пропагандистиң билии ханы, хөйүү билир ужурлуг болгай. Оон ангыда пропагандист мергежилии бедидеринче, дуржулгалыг эштерниң арга-дуржулгазын ажыглаарынче кичээнгейин ол доктаамал салып турар.

Дуржулгалыг пропагандист М. С. Агбаанны бо өөредилге чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннериниң школазында пропагандист кылдыр томуйлаан. Баштайгы кичээллер организастыг эрткен. Күзел-соруктуг пропагандист чаа партийжи даалганы күзелдии-биле күүседип жырынкей.

Т. ХЕРТЕК.
ЧУРУКТА: пропагандист М. С. Агбаан.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Үр-даа эвес үе эрткен соонда БАМ-ның бурят уҢастогунга Муякан дээр чаа суур тургустуна бээр. Чурттаарынга эптиг бажыңнар, садыг-наймаа төвү, уруглар комбинады, школа — амдыызында «Белгоспроект» институттуң архитекторларының төлевилел - шыйгларында көргүстүнген. Ол суурнуң турар чери — демир-оруктуң 647-ги километринде станцияның таваан, салып, чуртталганың баштайгы бажыңының тудуун эгелээн.

ЧУРУКТА: Минск чурттуг Михаил Черняков. Ол «БелБАМ тудугнун» 251-ги тудуг-монтаж эргелелиниң дуржулгалыг тудугжуларының бирээзи.

А. ТОЛОЧКАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФОТОИНФОРМАЦИЯЛАР

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы К. А. Фроловтуң чолаачы стажы барык үжен чыл чоокшулаан. Оон иштинде 25 чыл дургузунда Кызылдың бир дугаар автотранспорт бүдүрүлгезинге ажылдап келген. Ам ол кывар-чаар материалдар соортур чолаачылар бригадазының бригадири.

Оон удуртуп турар бригадазы чүгле № 1 АТБ-де эвес, республикада сураглыг, мурнакчы бригадаларның бирээзи. Ол ажылдап келген үезинин дургузунда чеже чүктү соөртүп, улус ажыл-агыйынга херектиг кайы хире улуг ажылды кылбаан дээр! Тываның девискээринде машина чедер черлерде оон барбаан чери чок деп чугаалап болур. Кузьма Андреевич беш чылдың ийиги чылынын планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседкеп, ам 1983 чылдың үлүүлге киприштир ажылдап турар. Бүдүрүлгеге бедик көргүзүлери дээш К. А. Фролов «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаннаткан. Ол «Авария чокка ажылладыы дээш» деп херек демдээниң эдилекчизи.

К. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: К. А. Фролов.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АГРОҮЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ:

айтырыгны шиитпирлээриниң оруктары

МӨҢГЕ ДОҢ ЧЕР БОЛГАШ ОГОРОД

Сибирьге нөгаа өстүрери, 3200 километр Байкал-Амур демир-орук магистралының тудуу-биле дөмей, оон дудаас, нарын болгаш берге.

Бирээде, агаар-бойдус кадыг-дошкун, кыш узун, чай кыска. Өзт-сиген үнер үе оон мурнуу чүгүнде безин чүгле 50—60 хонук. Ийиде, Сибирьниң шөлү делгем-даа болза, оон чүгле 2,9 хуузунга көдөө ажыл-агый культураларын тарып, оон дүжүттү ажаан ап келген. Черниң хөрзүнү ядыы. Чер ажылынга элээн таарымчалыг зонаның, мурнуу чүгүнүң хөрзүнүнүң органиктиг бүдүмелдери чүгле 1,6-дан 5 хуу болуп турар.

Агаар-бойдусту шуут өскертир арга чок, ынчалза-даа оон чамдык салларынга алыспайн барып болур. Ангара болгаш Енисейниң гидроэлектростанцияларының улуг-улуг суг шыгжамырларының зоналарында кыш элээн чымчак база чай шык апарган. Барыын Сибирьниң моон мурнунда кургаг чыткан Булунду ховуларында арга-ыяш өзүп келген, мун-мун гектар черде ыаштарны олурткан.

Көдөө ажыл-агыйга ажыглаар черниң курлавыры Сибирьде -амдыызында бар. Специалистерниң санап турарыбиле алырга, 135 миллион гектары шингээлип ап болур. Соок болгаш түлээлиг Барыын Сибирь чавызаажында, Ханты-Мансийск хоорайның тоогунда дуржулга ажыл-агыйның ховуларының гектар санындан-на 200 центнер картофельлин, морковьтун, редистин белик дүжүттерин ап турар. Оон чоогунда 30 ажылагыйларның шөлдериниң түжүү дуржулга ажыл-агыйның шөлдериниң оранчок өзээш. Обь болгаш Иртыштың унаарынга мелиорация ажылдарын чорутканының соонза ол черлерниң он-он мун гектарлары шингээттинин алдынар. Шингээдип алдынган шөлдериниң дүжүү-биле түс черниң чурттакчыларының картофельге, ногаага херегледелерин ханылыар.

Байкал-Амур магистралының тудуунче болгаш оон чоок-кавызының девискээрин шингээдип алыры-биле түс-түс мун кижилер Сибирьже көөп турар. Ынчангаш мында чонну азып-чем продуктулары-биле хандырарының айтырыглары чаа ёзу-биле көрбес болза хоржок. Көдөө ажылагый сайзыраваан, чурттуң азып-чем базазының ырак черде БАМ оруу туттунуп турары билдингир. Каш-каш мун километр ыракта суг, ногаа соөртуру канчап-даа болдунмас. Сөрулга болза оруктун эртип турары моңге дон черге түс чевиин азып-чем продуктуларының базазын тургузары. Ынчангаш топографтарның, геодезистерниң, тудугжуларның, геологтарның отрядтары-биле кады мында хөрзүн шинчилээр эртемниң отряды база чедип келген. Кадөө ажыл-агыйга шингээттинип болур миллион ажыг гектар шөлдү тудуг ажылы эгелээр мурнунда олар «ажытканнар».

— Оон чүгле оннуң бир кезиин безин ажыглаар болза, зонаның азып-чем продуктуларының хөй айтырыглары шинтпирлеттинер — деп, В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел көдөө ажыл-агый академиязының Сибирь салбырының дарганы Юрий Новосёлов чугаалап турар.

Тудугжуларга болгаш демир-орукчуларга, дагжыларга болгаш ыяш кезикчилеринге азып-чем продуктузунуң чүгле бөш хуузун соңгу чүктүн чери берип турар. Чүге дээрге «амдыызында» кандыг-даа кылымал дериглер кылырынга, көдөө ажыл-агый комплекстерин тударынга деңнээрге, эвээш үе, эвээш акша-хөреңги үнер.

Азып-чем продуктуларын шинтпирлээринин өске оруктары — Амур областын төп болгаш муриуу районнарынга, Бурят АССР-ниң Баргузин чывазаажынга, Еврей автоночный обласка көдөө ажыл-агыйны сайзыралыры болур. Ында Баргузин, Зей, Ыраккы Чөөн чүк болгаш өске-даа агроүлетпүр комплекстерни тудуп турар. 700 мун гектарын тарылгага ажыглап болур 200 мун гектар черни Сибирьниң эртемденнери ханы шинчилеп көрген. Эртем экспедициязының улуртукчузу Юрий Новосёловтуң санап турары-биле алырга, агаар-бойдус ында чымчак, черниң хөвзүнү багай эвес, суг албек. Өске комплекстерни арга-шинээзи оон база дудавас.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң тудуу-биле чергелештир «аграр цехтерин» — дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдери уламчылавышаан. Чижээ, БАМ-ның «найысылалынга» — Тындага огурентер марта, помидорлар июньда быжа берген деп солун-сеткүүлдер дыннадып турган. Демир-орукчуларның тутканы теплицаларга оларны өстүрүп алган. «Соок полюзундан» ырак эвес Якут АССР-ге безин ногаалар эки үнүп турар. Ында чер кыры моңге дон. Теплицаларга рассадаларны өстүргеш, ажык хөрзүнге оларны олуртуп, июнь-июль айларда гектар санынзан-на 400 центнер огуренти, 500 центнер томаттыг, 600 центнер капустаны өстүрүп ап эгелээн.

Ю. ШЕБАЛИН.
ПМА.

Чагаа парлаттынмаза-даа

ТАНДЫ РАЙОНДА «КОММУНИЗМНИҢ ХЕРЕЛИ» СОВХОЗТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНГА

Кочетово оң чыл школазының директору турган Ч. И. Маадыр-оол школаның аъш-чемнии, акша-көпеең самчыгдаап, республиканың Улусчу контроль комитединге хемчег алыскан. Коммунист кижи чурум үреп турда, кандыгдаа хемчег албаан, оске районче чорудупкан. Бо чорук партия Уставывга дүгжүп болбас бе? Школаның ажыл-агый эргелекчизи А. А. Бухтуева ол херекке база киржилгелиг. Бо үстүнде эштерниң самчыгдал кылырынга школада өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова улуг саддарлыг болган. Ол хамык херекти биле-тура, чамдык кижилерниң аттарын табельге ажылдаан кылдыр киирип турган. Ол база бөгүнге чедиихемчег алыспайн турары элдеп деп чагаада хомудан бижээн.

Улус децутаттарының Тандыр район Соведининиң күүсекомунун даргазы Т. С. Люштун ук чагааны истеп, сайгаргаш, редакцияга дыпатканы болза: чагаада бижээн фактыларның хөй кезии бадыткаттынган. Сан-хөө чурумуи каржызы-биле хажытканы дээш Ч. И. Маадыр-ооллу республиканың Улусчу контроль комитединге сайгарып, хемчээп алган. Чырыышкын министерствозунуң № 154 дужаалы-биле ону бо чылдың май 28-те азы-хүзээлгезинден хостаан. Ажылагый эргелекчизи А. А. Бухтуеваның херээн истелге органынче киирген. Өөредилге эргелекчизи В. П. Иванова өске киженин адынын кырынга нормазындан ажыр акша ап турганы дээш шыгмы сагындырыгны алган.

БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ СЕСЕРЛИГ СУУРНУҢ ЧУРТТАКЧЫЗЫ С. УДУМБАРАГА.

Бии-Хем район эмнелгезинин кол эмчизи Л. Шелехова силернин чагаанарда айыттынган фактыны шын деп редакцияга дыннаткан. Шыназа фельдшер Г. Н. Селин хенертен азаган. Кызылдың больницазынга эмнелгезинге эмнедип чыткан. Амгы үеде Сесерлиг суурнуң эмнелге пунктузун К. Ч. Чооду эргелекчилеп ажылдай берген.

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

СЭКП ТК-ниң май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлериниң чоннуң дузалал ажыл-агыйын сайзырадырын чугулалап көрген.

Самагалдай бодээ Советтиң күүскому девискээринде чурттакчыларның дузалал ажыл-агыйын сайзырадырынче кичээнгейни угландырын эгелээн. Ол айтырыгны Советтиң эзлчеглиг сессиязынга база чугаалашкан.

Суурла 587 өреге бар. Ону 16 агиткварталга үскен. Өөредилге бүрүзүнүң огородтуг, малмаганныг болуурун чедип алыры-биле депутаттар, агитквартиралар дамчыштыр тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Дузалал ажыл-агыйын сайзырадыр айтырыгны чугулалап көрүп турар бүдүрүлгелер, албан организация черлери бар. Чижээ, Сельхозтехкүркомунуң Самагалдайда районнар аразының каттыжышкынының коллективи дузалал ажыл-агыйын тудар айтырыг талазы-биле хемчегларни ажылдап кылган. Коллектив 130 ошкүнү чондан садып алган азырап турар. Улус өөредилге килдизи эрткен чылдан бээр 32 хаванны тудуп, оон 25-ин ниити чемненилге черинге дужаагаш. Бир га черге картофельди коллективтиг олуртказын. Суурда уруглар ясли-садтары база түс-түзүнде хаванарны тудуп турар. А районуң ыяш ажыл-агыйы 200 баш хой ошкүнү тудары-биле аңаа белеткедип чорудуп эгелээн. Коллективтерде бо айтырыг ниитизи-биле багай эвес шиитпирлеттинип турар.

Суурнуң чурттакчыларының дузалал ажыл-агый тудуп турары дең-дески эвес. Огородтуг, мал-маган тудуп турар өг-бүлелер бар. Ындыг болза-даа бажыңының девискээринде огород шөлү бардаа болза, ону ажыглавайн туралар бар.

Дузалал ажыл-агыйын көдөө Советтиң девискээрийге салбыртыр талазы-биле чедир коор, шиитпирлээр айтырыглар эвээш эвес. Ыланғыя хамаатыларның дузалал ажыл-агыйында мал-маганны мал чеми-биле хандырар айтырыгда чамдык түүлдерни шиитпирлээриниге көдөө Советтиң талазындан сүме кадыш, киржири чугула.

Т. КУНГА.
Тес-Хем район.

СЕЗОН ААЙЫ-БИЛЕ

Профэвилелдери болгаш чарыш

«Шекпээр» совхозтуң профэвилел комитеди ында парткомнуң удуртулгазыбиле ажыл-ишчилер оргузунда чарышты калбак пентередир, ону дээштиг кыадыр организастаар, чарыштың киржикчилериниң күженишкиннерин, планныг дээлгаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседириниче мөңгеэр дээш шудургу ажылдан турар.

Чыл эгезинде ажыл-агыйның удуртукчуларының, специалистериниң, хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң киржилгези-биле чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, ону ажылчыннарның ниити хуралынга хүлээп алыр. Ол негелделерге кылыр ажылларның норма-чижээ, хемчээли, тиилекчилерин шаңнап, мактаарының моральдыг болгаш материалдыг хемчегларын тодарай киирип турар. Совхозтуң профэвилел комитеди чарышты хөйге көскү, калбаа-биле иептеречгей болдуп дээш, оон дээштии дээш чамдык ажылдарны кылып турар.

Чарыштың түнелдерин оон негелделеринге дүүштүр ой-шаанда үндурери кол черни эзлеп турар. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш профэвилел комитеди бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып турар. Ол совхозта саанчылар, хойжулар, механизаторлар, чоланачылар оргузунда чарыштың түнелин квартадлап, чартык чылдап, а сезонныг ажылдар үезинде 5—7 хонуктап үндуруп турар.

Чылдың эгезинден тура совхозтуң ажыл-ишчилериниң оргузунга ССРЭ-ниң 60 чыл ооюн төлептиг уткуур дээш чарыш калбарган. Совхоз күрүнеге эът седарының чыл планын 100 хуу, дүктү 112 хуу кылдыр ажыр күүседкеп, сүт планын күүседирининг кырында келген. Совхоз ниитизиниң малынга чем белеткелин организастыг чоруткан. 2900 тонна сигенни, 3600 тонна силосту, 300 тонна саванны, 125 тонна витаминниг сигең дагланың ол ажыл-агый мал чеминге белеткээн.

Черле ынчап совхозтуң ажыл-ишчилери ажыл-агыйның кайы-даа адырларында чедиишкинниг ажылдап, чарышка идепкейлиг киржип, бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде совхозтуң Аянгаты салбырының Биче-оол Монгушка удурткан сигенчи авенозу бүгү сезон дургузунда чарыштың муриуку одурууна үнүп, тиилекчи болуп келген. Оон аңгыда Эрес-оол Куулар болгаш Чимит-оол Саанга удурткан механизастаттынган авеполар базала социалистиг чарыштың бүгү норма-чижектерин ажыр күүседип, чарыш түгүн бедик тудуп келген. Ол звеноларга социалистиг чарыштың түнелин үндүрүп турар үеде 150—200 рубль чедир акша шаңналын тыпсып турган.

Совхозта хойжулар оргузунда социалистиг чарыштың түнелин хөй ооллаашкынының, дүк кыргылдазының болгаш мал семиртилгезиниң сезоннарының аайы-биле үндүрүп турар. Бо чылдың хойжулар оргузунда социалистиг чарыжының түнели-биле бирги черни 100 хойга онаштыр 103 хураган, бир хойдан 2 кг 300 г дүк кыргыш алган Базыр-оол Ооржак алган. Ийиги черде — Шыдыраа Монгуш, үшкү черде— Мандак-Хаа Ооржак. Оон аңгы эки көргүзүглерлиг болган малчыннар база өртектиг барааннар-биле шаңнаткылаан. Оларга Мынчаа Монгуш, Александра Ооржак, Сарыгоол Ооржак, Чучараймай Монгуш хамаарыжыр. Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезин көөр халас путёвка-биле Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи Ооржак Кур-Седи, Чимит-оол Саая олар шаңнаткан. Саанчылардан Күш-ажылчы Алдар орденниң эдилекчизи Минис Монгуш болгаш Зоя Сат олар база шаңнаарга төлептиг болганнар. Механизаторлардан Эрес-оол Ооржак, Олег Монгуш, Танат-оол Ооржак, Спар-оол Монгуш олар чарышка шылгараннар.

Парткомнуң удуртулгазыбиле совхозтуң профэвилел комитеди моон-даа соңгаар социалистиг чарыштың аргаметодтарын улам ынай сайзырангайжыдып, оон дээштиин болгаш чонга көскүзүн чедип алыры-биле ажылдаары негеттинип турар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

КЫЗЫМАА-БИЛЕ

Маадыр-оол Монгушович Артаа кооперация шугумунда он чылдың үлүүнде ажылдап турар. Ол бо хүннерде «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының Арыскында аъш-чем магазининиң эргелекчизи. Бо магазинге ажылдаа-ла сес чыл болган. Ол үениң дургузунда Маадыр-оол Монгушович суурнуң чурттакчыларының бүзүрелии чедип алган.

Магазинде садыгжының булуңунда социалистиг хүлээлгелерни, ай, квартал планнарының түнелдерин аскылаан. Юбилейлиг чылда магазинниң коллективиниң эки ажылдап турары оон илдеп. Бо чылдың эрткен айларының планныг онаалдалары эки көргүзүглерлиг күүсеттинген. Октябрьда чеди мун рубльдиң бараанын саарар план чедип мун дөрт түс рубльге боттанган. Сорулга ажыр боттанган. Ноябрьның планныг онаалдазы база бүрүн күүсеттинериге ол бүзүреледир. Ол бүгү М. М. Артаанның кызымак ажылының түнелии.

Садыгжы магазинге барааннарны четчелеп, садыг алыкчыларның негелде-херегледелерин долу хандырарынче улуг кичээнгейни угландырып келген. Ынчангаш магазинде хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннары бар, ассортиментизи элбек. Маадыр-оол Монгушович складтап бараан алырда, садыг алыкчыларның негелде-херегледелерин албан өөренип көөр чаңчылдыг.

Чонунга дыңнангыр, эвилел-ээлдек садыгжының ажылын арысканчыларның мактаары таварылга эвес.

Маадыр-оол Монгушович бодунуң хүлээнген ажылынган ацыда хөй-ниитичи. Орнумак школада ада-не комитединиң кежигүнү, дружинник хүлээлгезин база ак сеткилдиг күүседип келген. Оон ацыда садыгжы шүлүк бижиирипге сонуургалдыг.

М. М. Артаа эргелекчилээн магазинге кирип келирге, оон арыг-шевери, чырык, чылыы аажок. Ол техниктиг ажылчын Анчымаа Доктугевна Иваажаптың эки ажылы.

Т. ОЧУР-ООЛ.
Улуг-Хем район.

КЫСКА ЧУГАА АРАЗЫНДА...

Тыва улус ыңдыг кижилер дугайында: «Чыткан хой түргуспас, чымчак сиген сыы баспас» дижирлер. Бо сөстер колдуунда-да топтуг-томаанныг кижилерге хамааржырын кым-даа билир. Шак ындыг кижиге чоокта чаа «Ак-Туруг» совхозтуң салбыры Кызыл-Даг суурга ужураштым.

Кайда, чүнү кылып турарыш оон айтырарымга: «Тудугжу кижи мен» дээп. Ынча дээп аңаа немей чүнү-даа чугаалавады. «Тудугжу» деп сөс дыннаваш: «Тудуушкундан өзер, дуржулгадан өөренир» деп сөстер бажымга чыг дээп. Бичии болгаш оон база катап ылавыладым:

—Бо чылдың эгезинден бээр канчыг тудуглар кылдынар? Силерниң бригадаар кайы организацияга хамааржырыл?

— Бригадавыс кежигүнерин доктаамал эвес. Ынчалза-даа бо эрткен айларда колдуунда-ла чедип хире кижи турум ажылдап гурдувус. Чамдык хоочун өөрүм пенсиялаар. Аныяк ооллар база бар. Ийи бир кижи шериг албаны артырып чоруур. Бистер № 586 КМК-ның Кызыл-Дагда бригаданың кежигүнери. оон тудугжулары болуп турар улус бис.

«Кижи-биле кижи чугаалажып таныжар» деп чүве бар. Чаа таныжымның чугаазы чоорту үнүп келди. Чыскаал Шыгжаевич Долаан тудуг ажылынга хөй чыл болган кижи болду. Ажылдап-даа билир, ажылды кылырда шыырлыг кылып-даа шыдаар—оон алыс будужу ыңдыг. Чыскаал Долаан ажылының ажыл-биле каяа-даа чеде бээр. Бо чайны олар Арыг-Үзүүнге ажылдап турганнар. Тудуг материалдары-биле хандырылга багай эвес болган. Олар ийи авал чурттаар ийи бажыңны, уруглар садыгын тудуп дооскаш, совхозка дужаап бергеннер. Ол ышкаш Ак-Туруг суурга ийи авал чурттаар бир бажыңны ажыглалга кииргеннер.

Кожуп чорааш, тудуг кылыр, суурлар кезиир болганда оларга чамдык өөредилер бо-да таварыжы бээр. Тудуг материалдары-даа, аъш-чем хандырылгазы-даа үзүктелип бээр. Оон кадыпда неделяны тондүр ажылдаваш, дедир чанар үеде автобус келбес чүүлдер база тургулаан. Бо бүгү тудугжуларның ажылынга, амыдырал байдалдарынга тавыжча чок чоруктарны болдурун келген. Ол түүлдерни чайладыр талазы-биле КМКның удуртукчулары, ында профэвилелдиң тудуг комитеди боттуг хемчегларни ап, ажылчыннарга дуза көргүзерин ийиги чергениң айтырыы кылдыр көрбес болза эки.

Тудугжу Ч. Ш. Долаан кызымак кижи. Чүткүлдүг болгаш төлептиг ажылчын. Оон тудуг ажылынга кирип келген үлүүн коллектив үнелээн. Чыскаал Шыгжаевич «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээниң эдилекчизи. Ол хөй удаа хүндүлел бижиктер-биле шаңнаткан.

Ш. ДОРЖУ.

ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунун болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининчедиги сессиязының материалдарын өөренирингe.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң чедиги сессиязының материалдарын бистиң партиявыс, бүгү совет улус хаңы сонуургал база чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгүнүп хүлээп алганнар, ол ышнаш делегейге какчаар-даа аажок улуг сонуургалды хайыктырган. Партия организациялары ол документилерни пропагандаларын, тайылбырлаарын болгаш өөренирин чөп болганда калбарты берген, 1983 чылдың планының өнаалдаларын бүдүрүлге бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң сорулгаларынга дүүштүр тодаргайлаарынга эргежок чугула күжениишкиннерни үндүрүп турар. Партийни өөредилге системазының болгаш экономиктиг өөредилгениң пропагандистеринге дуза кылдыр ийи кичээлдиң чижек планын парладывыс.

I. ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ТОДАРГАЙ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

СЭКП-ниң иштини болгаш даштыны политиказының салгалдыы болгаш чайгылыш чогу. СЭКП-нин XXIII—XXVI съездилериниң шиитпирлериниде илереттинген болгаш Л. И. Брежневтиң амыдыралга чорудуп келгени ленинчи угланышкын-биле партия бижыг болгаш чайгылыш чок чоруп орар. Партияның болгаш күрүненiң амыдыралга бижыг-биле бадыткаттынган ленинчи норма-чижектерге болгаш принциптерге шынчы чорук. **Партия биле чоннуң чайгылыш чок чаңгыс эви.**

Чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң чаа сорулгалары. Беш чылдың планын, эвлчеглиг ажыл-агыйполитиктиг сорулгаларны күүседиринче, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күүзүн улам бижыглаарынче, ниитилел будүрүлгезин интенсификастаарын күштелдиреринче совет кижилериниң бүгү күштерин болгаш энергиязын мобилизастаары. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, совет улустуң чаагай чоруу дээш болуp-чогууру-биле хөйну кылыры —а бистиң патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгевис.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, эртемниң, техниканың болгаш мурнакчы дүржүлгениң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге калбаа-биле шалыкын непередири, будүрүлге күүзүлерин, материалдыг болгаш күш-ажылчы күрлавырларны чөп ажыглаары — улус ажыл-агыйының чүгула күрлавырлары.

Ниити-күрүненiң, чоннуң эрге-ажыктарын сагыры дээш, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдези дээш харыысалганы бедидери, дүжүн хараар болгаш түс черниң эрге-ажыын бодаар чоруктар-биле шыңгыы демисежири.

Аъш-чем программазын боттандырары — бүгү чоннуң херээ. Көдээ ажыл-агый чылын чедиишкиниг доозары, ажаап алган дүжүттүг бүрүнү-биле кадагалаары, мал кыштаглаашкыны үлегерлиг чорудары. Агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазын быжыглаары болгаш чөп ажыглаары.

Совет кижиниң дугайында, ооң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарының, ооң угаан-бодал сайзыралының дугайында сагыш салыышкын — партияның чугула программныг айтыышкыны. Чоннуң хереглел барааннарын будүрерин өстүрер болгаш ооң шынарын өскижидер талазыбиле харыысалгалыг сорулгалар.

Үлетпүрүң баазалыг адырларын хөгжүдериниң кол айтырыглары.

Одалга-энергетиктиг комплексти улам хөгжүдери. Нефтини болгаш газты будүрерин көвүдедири. Металлургия, хөмүрдаш үлетпүрүнүң, демир-орук транспортунун хожудаашкынын ажып эртери. Капитал тудугже кичээнгей. ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези — камналга болгаш хумагаалал дээш бүгү улустуң шимчээшкинге идепкейлиг киржири.

Делегейниң революсчу чорудулгазынга ажыл-агый политикавыс-биле улуг салдар чедирип турарывыс. Коммунистерниң туружу — күш-ажылдың болгаш демисеглин мурнуку одуруунда. Бистиң мурнувуста сорулгалар улуг, нарын-даа. Ынчалзажок бистиң партия, совет улус оларны боттандырып шыдаар аргалыг-даа.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүненiң кол сагыш салыышкыны— чоннуң чаагай чоруун бедидери болгаш чөр кырынга тайбыңны камгалап арттырары. Бистиң даштыкы политиктиг угланышкынывыстың принципиалдыы, чайгылыш чогу.

Бижыг тайбыңны хандырары, хамаарышпас чорукка болгаш социал депшилгече улустарның эргелерин камгалаары — совет даштыкы политиказының чайгылыш чок сорулгалары. Бистиң чуртувустуң камгаланыр аргазы чогуур деңнелде, кызыгаарларга дээп болбас чорукту, өөнүктеривистиң эрге-ажыктарын камгалаарынга белениивис. Социалистиг дем каттыжылганы бижыглаары — СЭКП-ниң бирги чергелиг сагыш салыышкыны. Бистиң күүзүүс — чаңгыс эвте.

Колониалдыг дарлалдан хосталган күрүнелер-биле, боттарының хамаарышпас чоруу дээш туржуп турар улустар-биле ССРЭ-ниң эп-сеткил каттыштырылгазы. Барыын Европаның чурттары-биле ССРЭ-ниң тайбың кады ажылдажылгазын хөгжүдери. Чавырлыышкынның политиказы — келир үеге-даа хамааржыр. Тайбынны болгаш чавырлыышкынны камгалазырынга делегейниң каңдыг-даа күрүнези-биле ак сеткилдиг, дең эргелиг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгага Совет Эвилели белен. Улус массаларның идепкейлиг болгаш эчис сорулгалыг хөделишкиннери-биле ядролуг дайынның айылын чайладып, тайбынны камгалап болуру. Чепеек чөп делегей — социализмнин идеалы ол.

II. КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ПЛАНЫ

Совет экономиканың шапкын хөгжүлдези— социалистиг тургузугнуң үндезин артык нүштеринiң херечизи. Он бирги беш чылдың өнаалдаларының, юбилейлиг чылдың планларының болгаш хүлээлгелериниң күүсеттинин турары (адырларда, республикада, областа, районда, күш-ажылчы коллективте). Партияның социал программазының чайгылыш чок боттаныышкыны.

Үлетпүр, энергетика болгаш агроүлетпүр комплекстер, транспорт болгаш культура талазы-биле **1983 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол-кол сорулгалары.** Социал хөгжүлге болгаш чоннуң амыдыралының чаагай чөрүүн бедидери. Бойдустуг камгалаары болгаш бойдус курлавырларын чөп ажыглаары. Даштыкы экономиктиг харылзаалаpны улам хөгжүдери.

Үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның дең-дескн хөгжүлдезин хандырары, капитал салыышкыннарның ажыктыын бедидери, совет республика бүрүзүнүң экономиказын улам хөгжүдери. Бирги чергелиг кичээнгейин — аъш-чем айтырыын шиитпирлээринче, СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче. Аъш-чем программазын боттандырарынга бистиң салыышкынывыс. экономиканың бүгү адырларынга — эргелеп башкарылгага, планнаашкынга, ажыл-агый механизмниге удуртулганы сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажылды дүргедедири. Күрүненiң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга, ажыл-агыйны организастап чорударының арга-методтарын сайзыраңгайжыдарынга ажыл-ишчи бүрүзүнүң киржилгезин бүгү тала-биле калбартыры.

Бо чылдың өнаалдаларын чедиишкиниг күүсөдир, 1983 чылда утнуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни ажылдап ыылыр талазы-биле күш-ажылчы коллективтерниң сорулгалары. Будүрүлгениң участок бүрүзүнге күрүне, күш-ажылчы болгаш күүсекчи көрүм-чүрүмну бүгү талазы-биле быжыглаары. Ажылга организастыг болгаш ажыл-агыйжы чорукту бедидери. Мурнакчы дүржүлгени непередири, чоннуң байдаан ёзулуг ээ ёзу-биле көөрү, ажыл-агыйжы өвөс болгаш төтчеглекчи чоруктар-биле демисел — совет кижи бүрүзүнүң хереэ. Экономиктиг хөгжүлдениң интенсивтиг факторларын долузу-биле ажыглаары. Хлебти, курлавырларның бүгү хевирлерин эң ыыгыышы-биле камнаары. Продукцияның шынарын бедидери, өвөэш чарыглалар үндүрүп тургаш, эң бедик алыс түнелдерни чедип алыры. Күш-ажыл — бистиң Төрээн чурттувустуң өндүр чаагайының болгаш күүзүнүң үндезини. Эки ажылдаан тудум-на, улам эки чурттаар бис.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл өөн шалыпчы ажыл-биле уткуулу. 1983 чылды — беш чылдың өвек чылын—ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, коммунизм болгаш тайбың дээш демисеглге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээли.

Партия комитеттери, политиктиг чыыдыышкын бажынары болгаш кабинеттери, экономиктиг өөредилге талазыбиле чөвүледдер коммунистер, бүгү дыңнакчылар партияның идип үндүргени сорулгаларны хан-дамырыдан тудуп хереэ кылдыр хүлээп алдын, оларның күүселдези дээш мөдерелдиг болгаш идепкейлиг демисешки дээш кичээлдерниң бедик деңнелин чедип ап, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралы, тодаргай сорулгалары-биле тудуш холбаарын хандырары-биле пропагандистерге дузалаар хүлээлгелиг. Пропагандистерни эргежок чугула статистиктиг медээлер, методиктиг сүмелер-биле хандырар үжүрлүг.

ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

Улуг найыралдың үре-түңнелдери

ССРЭ-ниң 60 чылын акыдуңма Казахстан политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейниң чаа көдүрлүүшкүүлүүбиле уткуп турар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ажылчы чоннар ажыл-ишти дайынчы программазы кылдыр утпуп хүлээп алган. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делегелгезинде эртип турар Казахстанның күннеринiң киржинчилери ынчаар демдеглеп турар.

Социалистиг нацияларның буузулбас эвилелиниң хүрээленинге чораан, республиканың эрткен алдарлыг оруунун дугайын ол хүннерниң эгезинде Казахстанның Компартия ТК-зының секретары К. К. Казыбаев чугаалаан. 60 чылларының иштинде казах чернин девискээрлеринге канчаар-даа аажок улуг сонуургалды хайыктырган. Казах ССР-ниң тургустунган чылында кылып үндүргени ышкаш, ол хире хемчээлдиг үлетпүр продукциязын бо хүннерде ында чартык ажыл хүнүнде-ле берип турар апарган.

Көдээ ажыл-агыйда кайгамчыктыг чаартылгалар болган. Партияның кыйгырыын ёзугаар Казахстанның нур черлерин андарары-биле бүгү-ле республикалардан 700 муң кажы келген турган. Кур черниң үе-чадазының башгайы, ең аар-берге чылдарында республиканың партия организациязын Леонид Ильич Брежневтиң удуртуп турганынга Казах ССР-ниң ажылчы чоннары чоргаарланып турарлар. Кур черлерни ажыглап эгелээнинден бээр республиканың шелдери чуртка 20,3 миллиард пуд таараны берген. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырып чорудар талазы-биле Казахстанга база-ла харыысалгалыг роль онаажып турар.

Аалчыларга экономикага, эртемге болгаш культурага чаа-чаа чедиишкиннерни күзевишаан, москвачылар, совет улустарның найыралының болгаш аку-дүнмалышкы чоруунун бузулбас харылзааларын бедиp-биле үнелеп турарын илереткеннер.

Казах ССР-ниң төлээлекчилеринге ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң Хүндүлел дипломун болгаш медалын тывыскан.

Чурттуң кол делгелгезинге Казах ССР-ниң уран чүүдер мастерлери болгаш бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери чогаадыкчы отчёдун кылып, ооң көргүскеннер.

• • •

ССРЭ-ниң УАЧД-зинге республиканың хүннери-биле холбаштыр Казах ССР-ниң Москвада чорун турар делегациязының парлалга конференциязы болган. Анда сес ап, түвө чугаалааннар Казахстанның ажылчы чоннарының чаагай чоруу чыл келгеп тудум-на улам экижип, ооң экономиказының, эртеминиң болгаш культурazының талазы-биле хөгжүлде көстүп көрбөзин бедикте четкен деп айтып турганнар. Ол бүгү чедиишкиннер дээрге, Коммунистиг партияның, Совет күрүне болгаш ниитилел тургузуунун ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанып турарының бүзүрелдиг бадыткалы-дыр.

(СЭТА).

• • •

Чаа ногаалар

КИРОВОБАД. (Азербайджан ССР). Кировобадтың чылыдылга комбинадының коллективи тараажылардан чаа ногаа остүрериниң эстафетазын хүлээп алган. Шил-биле дуглаан огородтардан огурецтерниң болгаш помидорларның баштайгы дүжүдүн ажаап алгаш, оларны чурттуң төп болгаш соңгу районнарынче үдүрүп чоруткан. Ол чылыдылгалыг огород шелү келир чылдың май айынга чедир ажылдаар. Ол үеним иштинде эрткен чылдыындан дыка хөй, үш муң тонна хире ногааларны өстүрүп үндүрер. Агдаш хоорайда ажыглалда кирген база бир чылыдылга комбинады бир муң ажыг тонна чаа ногааларны бээр ужурлуг.

• • •

Ажаап алыышкын эгелээн

АШХАБАД. (СЭТА). Кара-Кум каналының уннарында лимоннарны ажаап ап эгелээн. Баштайгы он-он муң лимонну «Социализм» болгаш «Туркмен ССР-ниң 40 чылы» колхозтарда тудуп тургускулаан лимонарийлерден хүлээп алыр черлерде аппарыц дужаагаи. Бо беш чылда боттандырары-биле ажылдап кылган программаны ёзугаар хааглыг лимонарийлерниң шелү республикага он-он гектарга калбарар ужурлуг.

• • •

Ыяш олуртулгазы

ФРУНЗЕ. (СЭТА). Киргизияның найысылалының лесоводтары чаа микрорайонларга парктарның болгаш скверлерниң күскү олуртулгазын эгелээн. Ында ине бүрүлүг ыяштарны болгаш дыттарны колдадыр олуртуп турар. Бо күзүн лесоводтар чаш эвес, а он чылдыг ыяштарны олуртуп турар. Ол чорук хоорайга дыштанылга зоназын кыска хуусаада тургузар арганы бээр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур СУДАЛЫ

СОВЕТ ДЕЛГЕЛГЕ

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр). «Бо делгелге—ССРЭ-же улуг болгаш хандыкшылдыг аян-чорук-тур. Силерниң кайгамчыктыг чурттуларның улустарының канчаар чурттаи турарын көөр аас-кежиктиг болдум» деп каан бижимел демдеглелди Аржантей хоорайның чурттакчызы Сюзанна Клод дептерде бижип каан. «Бистер — совет улус бис» деп эгелиг СЭТА-ның фотоделгелгези Парижтиң Дефанс районунда ажыттынган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан ол делгелге ында дыка улуг сонуургалды болдуруп турар. Тайбынның совет программазының канчаар боттанып турарының дугайында, үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, космосту шиңгээдиринге, хөй националдыг культураның болгаш уран түүлүүн хөгжүлдезиниң дугайын көргүскен ооң өөнүт болгаш аназ-даа фотографиялары-биле 50 хире муң парижчилер болгаш француз найысылалдың аалчылары танышканнар. «Дыка-ла чараш делгелге-дир. Бүгү класстың омуъзээнден четтирдим.» Наидера хоорайның колледжизиниң 6-ты клазының өөренiкчилери демдеглел дептеринге ынчаар бижип кааннар. Оон өске бижимелдер бо-дур: «Мен силериниң кайгамчыктыг чурттуларга чораан мышкаш болдум. Тергиин делгелге дээш четтирдим. Ришар Ру». ОШИРОКОВ.

ЧЫЛЧА ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу улусчу армияның отрядтары Никарагуаның иштики херектер министерствозунуң кезектери-биле кады Халапа (Нузва-Сеговия департамент) хоорайның девискээрине сомосачыларның хөй кижилиг дээрбечи болүүн чылча шапкан. Манагуадан соңгу талаже 280 километр черде ол районче Гондурастың девискээринден шүргүп кирген дээрбечилер ук черниң тараачынарын коргудуп-сүртедип, көдээ ажыл-агый ажылдарынга шаптыктан. Никарагуаның кызыгаар туруштарын боолап турганнар.

Никарагуаның иштики херектер министри Томас Борхениң медегээзин-биле алырга, эртен пятницада эгелээн дайын чорудулгаларының үезинде дээрбечилер улуг чидиргге таварышкан, Гондурасче деэп чоруй баргал.

Халапа хоорайның чоокавызында амыдырал катап амыр-төлээп, чогумчалыг апарган. Дээрбечилерниң үүлгедиишкиннеринден дагларга чаштынып турган тараачыннар боттарының суурларында дедир чедип кээп, кофени болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларын ажаап алырынче киришкен. Оларның дыка хөйү сандиножу улусчу милиция —«милисианостун» отрядтарынга кирер деп шиитпирлээннер.

ЧАА ПРЕМЬЕР-МИНИСТР

ТОКИО. (СЭТА). Японияның либерал-демократтыг чагырыкчы партиязының даргазы Ясухиро Накасоне парламентинин Токиода ажыттынган элчег чок сессиязынга чазак баштыцынга соңгуткан. Ол удуртkан чазаа дүшкен премьер-министр Судзукиди солаан.

Чаа премьер-министр аңаа болган парлалга конференциязында чурттуң даштыкы политиказының үндезини «АКШ-биле бүзүрежиринин харылзаалары» болуруп медегээн. «Бир эвес Каттышкан Штаттар-биле харылзаалар быжыг эвес болур болза, бистер оон өске даштыкы политиктиг хемчеглерни чорудуп шыдавас-даа бис — деп, ол чугаалаан. Бистер ону барымдаалаашк. Чөөн болгаш Барыын чүктерниң аразында харылзааларның турнугуушкунун үзүткаарынче чүткүүр аңаар бис».

Накасоне экономика талазыбиле мурнундагы чазактың политиказын үргулчүлээри чугула деп чугаалаан. Оон бодан турары-биле алырга, Японияның амгы конституциязын «эде көргеш, экижиндер болза, дыка-ла шын болуруп» ол база медегээн.

«Майнити» солун Накасонэни чаа премьер-министрге соңгаанының дугайын бижээш, ооң удуртулгазы-биле Японияга шериг белеткели улам-на шапкыи темп-биле кылдыыар апаарын айыткан. Солуннуң бижээни-биле алырга, «Накасонэни политиктиг ажылдакчы кылдыр көөр болза, ол чурттуң камгаланыр аргазын күштелдиреринiң талалакчызы боон турар. Оон ужурудан ол конституцияны эде көөрүн оралдажып турадыр». АКШ Японияның чаа премьер-министрине идегел салыш, япон чепсектиг күштерин улгаттырарының талазы-биле бодунуң негелделерин күштелдирери тодаргай боон турарын «Майнити» айыткан.

Я. Накасоне ол-ла хүн чазактын составын чарлаан. Даштыкы херектер министри С. Абэ, национал камгалал эргелелиниң күүзүн министри эргелиг начальнига — К. Танинака, даштыкы садыг болгаш үлетпүр министри — С. Яманака, саң министри — Н. Такэсита болгулаан.

УТБХ-ТИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Ында Улус Төлөэлекчилериниң Бүгү-кыдат Хуралының (УТБХ) сессиязы ажыттынган.

Сессияның хүн айтырыында —КУР-ның эткен конституциязының төлевилелин чугаалажып көргеш, хүлээп алыры, алдыгы беш чыл планнының, 1982 чылда күүзүне бюджединиң күүселдезинин болгаш 1983 чылда бюджеттиң төлевилелиниң дугайында шешкелдер. Ол ышкаш элээн хой хоойлуларны болгаш доктаалдарны, ылаңгыя чаа, алдыгы чыыштың УТБХ-ниң депутаттарын сонгуурунун чүрүмүнүң дугайында доктаалды чугаалажып көөр.

Эттингён конституциянын төлевилелиниң дугайында шешкелди УТБХ-ниң Доктаалмал Комитединиң даргазының орлакчызы Пэн Чжэнь кылган.

ЧАРЫГДАЛ УЛГАДЫП ТУРАР

ТОКИО. (СЭТА). АКШ-тың Япония-биле садыглажылышкынында чарыгдалдар улам улгадып кел чыдар. Бо чылдың он айларының иштинде ол 16,9 млрд. доллар болган. Ынчаарга эрткен бүгү чыл дургузунда ук көргүзүүр 18 млрд. доллар турганын япон Киодо Цусин агентилел дыңнаткан. Япон-америк садыгның ындыг байлазы Вашингтонуун улуг бүжүргалышкынының болдуруп турар. Япон рынокту америк продукциянга калбаа-биле ажыдарын чөпке алырын оралдажып турар АКШ-тың администрациязының күштүг албадаашкынынга чаа япон чазактың таваржыры чагаанныг турбас деп, Киодо Цусин айыткан.

(Уланчызы. Эгези № 222—225, 275 «Шында»).

Аңчылар одаанга эртежик чедип келгенинер. Ол кежээ одагга шала чалгааранчыны кончуг болур хире: сояр киш, дииң чок, кел чоруй чүгле ийи агыынак боолап алганвар, ону шиштеп чиир ол-ла.

Ындыг-даа болза, аңчы кижиниң одаанда кылыр ажылла хей: куулгуну ужуруп, доорбаштааш, ону одагже дажыглаар, аргада ивилерни барып көөр, одаг кавызын сегидип алыр, кежээки аъш-чем кылыр дээш черле чүү турбас боор.

— Тевер Хуваевич, бо эртен дииң боолаан черимде дииң искир болду. Хүн эртеде мен диниден көрүп көрейн — деп Миша кылаштап чоруур бодаан.

— Ындыг-дыр, мен ивилер барып көрейн, бо эртен барган изивис киди дадара бээрлер магатчок, ынаар шулуунуң көвейи бир-ле ындыг ыйнаан деп, улуг аңчы чугаалаап, даңгыжыын туткаш, ивилеринче кылаштапкан. Миша дииң көрүп өзенче базыпкан.

Кежээки одагның чырык, чылынга аңчылар даамзырап, сарыг шайын аартап, шиште агыынагының ак бөксээн чип каап, эртен ирени канчаалдыр барып аңнаарын сумележин, үр-ле хөрежин олурганнар.

— Өкей, бо приемник деп чүвени дыңнап олурар-ла болгай. Миша, каям эки таарыштыр тырттырып көрне, ам Кызылдың дамчыдылгазы чоокшулай берди боор, таа—дээш приемникти Мишага ап берген.

Миша приемникти таарыштыр тудуп олурарга, бирде «Москва чугаалап тур»-даа дээр, бирде моол, казах ырлар-даа дыңналыр. Ынчап олурда Кызылдың дамчыдылгазы туттунуп келген — тывалап чугааланган. Оон соонда узун чаагай тыва ыр дыңналып келген. Николай Өлзей-оол «Тооруктуг долгай Тандым» деп ырыны уянгылыг бадырып турган.

— Дыка-ла хала, бужар-ла ырлаар эр ол!— деп Тевер аңчы безин эрези хайны берген хөорең олурган.

Аңчылар эртен эртежик, чырык имиртинде тура халчып келген. Бирээзи шай хайындырып эгелээн, бирээзи дегийт-ле ивилерин экскөр дээш тепкен. Удаткан чок-ла эрестиг Миша ивини чавыдактай мунупкан, оскелерин дизе четкен бо чызыладын келген. «Экизи көрген» дээнзиг ол дуне ивилер одаг чоогундан дыка ыраваан болган. Болаада иви оъду — шулун, чаат, чаак чүм-чүм.

— Че, бичии хапка хоорагал, сухарыйдан уруп, биче кара пашты ап ал'р, сүге уттуп болбас — суг-суг деп-ле догертинин олура — Че, бо дуне чүнү дүжедиң моң, Миш?» — деп, хоочун аңчы эжинче кезе көрүп алган, катырымзаан айтырган.

— Таң, дүш-даа дүжеведим дег болдум. Ам бөгүн база-ла ире сүрер дээш алдылавазывыс ол эмес бе деп арай мунгараксап хондум — деп каап, Мишка арай шугулдаксанган хевирлиг, өөренген чаңчылы-биле бышкак идиктериниң хончуларын өрү тырткылаан олурган.

— Мен-даа бо дуне чаа удуп каап-тыр мен, аза. Дүжүмде бир хемчик аалга чеде берген. эмгежок хойлар-даа сүрүп турар мен. бир бичии хемчигешке хөтпелеп-даа олурар мен. Кадыргының хөйүн, бир-ле ындыг-ам! Үштүп октап-ла, октап-ла тур мен. Олла амыран үвүүрген тура, бир кончуг улуг кырлыг кара кадыргыны соора туткаш, сүге ышкының киирипкен, аңаа хомудааш, отту чаштап келген болдум, хүгбай-ла аза болдум — деп, Тевер аңчы дүжүнге хомудап чугаалаан.

— Ире ынчап алыспайн баар эвес деппе? — деп аңыяк аңчы иштинде ынчалзын харын дээп хевирлиг айтырган.

— Биеэде чамдык аңчы ашактар чамдык дүштер хей, чамдыызы эки болур чүме дээр, мен та чүнү дүжеп кааптым боду. Че, көөр-ле— деп каап, улуг аңчы кырабин боозун аштап, иштин чүлүгүй шаап алгаш, шыгаагылап көрген.

Ам чүү боор, ире барып аалдаары-биле аңчылар аътханыпкан. Чарылар-даа чызырадыр баскаш чорупкан. Адыг бар болгу дег черге келгеш, кара дагның каскаан алзээ ыраандан долганып көөрге, ол дуне ире өскээр барбаан хире — ис мунгаш.

Аңчылар ивилерин кыр кырынга баглап каап, кадырны куду оожум, кедеттинип, дыңнаалап, туруп каап, бичии будук безин сый баспайн, чудук-даа арта баспайн, шевергин базып олурганнар.

Бир черде алды-даа халып чораан, эриг изи чыдар, бир черде дииң-даа «кулурт» дээш ыяшче үне халыыр.

Аңчылар ол-ла ынчаар кеден чорда, оларның чедип алган Калдараа хенертен олбо таладан чыт тыртыкылаап, хөрээн киргиредир сыылап, баг бажында-ла барган.

— Калдаракты эки бижыг тут, Миша, аксын база эжидир таактай тыртып каг — деп, хоочун аңчы Тевер шыңгыы айтышкын бере каапкаш, ол орта доктаай хонгаш, база чыт тыртыкылаан:

— Пу, хайт, чыдыын!... Бир черден буужар чыт каң куруп кээп тур, билип тур сен бе?! — деп, эжиңден элдепсинип айтырган.

Кол Миша адыг аннаар арга-мергези чок-даа болза, аңчызының чугаазынга харыылаан:

— Ире мында аң базып албаан эвес ийне моң, шынап-ла чүве-даа чыдаан хептигил чоп! — деп каан.

— Бо харлыг соокта өлген аң канчап чыдый бээр деп аан?! — хоочун аңчы эжиниң созунге бүзүрексевейн, харын кара кайган, чүвенин аайын тып чадап, бичии чудуктуң харын эжип, аңаа таваар олуруп алгаш, даңзазынга таакпылай берген. Калдарак баг бажында чүткүп, дыңнаалап, элик хараганныг арга талазынче көрүп каап олура, сиртин сирбейтишкеш, ам хиринейнин эгелээн.

— Че, көрдүң бе, эр, ирен мында ырак эвесте-ай,. Калдарак ире билип каанда, черле ынчаар хиринейни бээр аза чүме, ам билдине берди — дей каапкан соонда, Тевер аңчы даңзазын кактап, кара хой кежи чолдак тонун үштүп октапкаш, тон иштинде кылын хевиниң даштын орта саадаан куржаныл, «содагланыл», шеверленип каапкаш, онаан уткаан моге ышкаш, түрү киир базып ынай болган. Аңчылар бежен метр хире кудулап, черле даап чокка үңгээлеп чедип кээп көрүп турган: каскакта бедик хаялар баарында, хараган аразында кадырда улуг ханган поштер дөзүнде хүрең-куу доң довурак костүп чыткан.

Улуг аңчы эжинин ченинден куду тырта каапкаш:

— Дөө-ле хаялар баарында, көрүп тур сен бе? Ында ире ижээн кыла берген-дир. Ол кестүп чыдар дөн довуракты «Күдери довураа» дээр. Үнгүрү оон чанында деп бил. Кыштаглаарда. чылыг болзун дээш. ченес чыыл, уя бөлүп киирип турар ире-дир, изин көрем бо, ындыг дыка семис эвес чүме-дир — дээш, хоочун аңчы шала эргижирей берген иче салаазы-биле айыткан.

Адыг кускээр чылыгда ынчаар ходелип чоруур деп чүвени аныяк аңчы Миша канчап билир ийик. «Адыгның аксында келдивис-ле» деп Миша иштинде хөлзеп, сүрээдээнинден биче-биче сиринейнин, шыырыгын каап турган. Бо келзе, үне халыыр чүве кылдыр бодаап, улуг пөштерже көөрге, оларны бичии-бичии апарган ышкаш болган.

Ындыг-даа болза Миша чүвенин хөлүн часпайн турган:

— Тевер Хунаевич, иревис ижээй берген эвес деппе бо? Дүрген-не Калдаракты сала каапталл, барып эре бээрге. үнгүрүү аалдай каапкай-ла — деп дидимнеп берген турган.

Улуг аңчы Тевер Хунаевич бо болгуже чедир та чеже адыг даялаан, та чеже ире ижээни аалдаан кижи! Оон аңчы арга-мергежилиле хой.

Эжиниң ындыг шын сүмезин дыңнаап, оон бажы бирле машина-биле дөмей ажылдап, «а-дырам, шынап-ла канчаар чүве боор» деп бодап тура, ам шуудунга кире берген.

Че, ындыг болза, ындыгдыр. Сен маңаа Калдаракты өскеткен алгаш тур. Мен оожум кедеп барып көрейн. Бир эвес ижээн бар, оон иштинде ире чыдар хирелиг болза, үнгүр аксы хыраалай берген болур чүме болгай. Ам бо чылыг үеде ижээнде ире ханы эвес, үнгүр аксында, чоокта чыдар. Бир эвес мени билгеш, үне халыыр болза, мең маңадыр боолаар эвес мен бе, ынчаарым орта, соонче Калдаракты сала каапкаш сен—дээш, хоочун аңчы чиик-чиик ыңай боол бар чораан.

— Чаңгыс кижиге айыылдыг ыйна моң, мен кады барайн хакай — деп эжиңден ак сеткил-биле сагыш човай аарак дилээн.

Кол Миша аныяк аңчы болган, аңчыларның улуг ижээннер аалдап чораанын көрбээн, ындыг-даа болза одарда чораан адыгны улус-биле кады чанынга кедеп чеде берген база боолап-даа тургулаан эр, Миша оозунга базала чоргаарланып көрүп турда, аңчызы ижээн бар болгу дег пош дөзүнде шагда чеде берген, боозун белеткеп алган кедеттинип турган. Күдери кырындан, пош артынга чаштынып алгаш аңчы шинчилеп көрүп турарга, шынап-ла чаа ижээн костүп чыткан, аксында хыраа чок, кургаг.

— Бир эвес шынап-ла хандыр ире бар болза, мээң шимээнимни билип каапкан ыыттаның мени «хөректеп» чоруй-ла үнгей аан боду — дээш, чолдак даңзазын үштүп эккелгеш, боозунуң хынын орта оожум соктагылаан. Сураг, Улам чоокшулап келгеш, үнгүр аксынче боозунуң хараалын кирр шыгаап алгаш, «эгем» — деп оожум чөдүргүзээн. Сураг. Таакпызын тип, кыпсып алгаш оожум дедирленип чоруй, эжинге дедир келген.

— Че, чүл мооңар?! — дээнзиг Миша эжинче көрүнген.

— Чүве-ле сураг — деп каап, Тевер аңчы ындынче айыткан.

Аңчылар ындын шинчилеп көрүп олурарга, кулактарын сүүртүп алгаш, ол-ла хаялар ындынче көрүп, чыт ап, бирде олуруп-даа, бирде чыдып-даа каап турар ындыг болган.

(Уланчылыг).

Новороссийскиде ажыттынган мемориалдыг комплекси «Хамааты дайынының болгаш 1941—1945 чылдарның Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырларынга» тураскаатказы.

Алдаржын сурагжаан Бичии черниң тулчуушкуннарының киржикчилериниң дайынның туруштарынче оккур шаап халдаашкыннарынга киришкен дайынчыларны хүлер-биле сиилбин тургаш көргүскен. «Бичии чер» дээр тураскаал-ансамбльди далайдан көөрге ындыг.

ЧУРУКТА: мемориалдыг комплекстиң автору, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу скульптор В. Е. Цигаль (солагай талазында) болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры, Бичии черниң дайынчызы А. В. Райкунов.

Н. МАЛЫШЕВТИҢ болгаш Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ХАЙГААРАЛДЫ КҮШТЕЛДИРГЕН

Тес-Хемниң ыяш ажылагый коллективи арга-арыг камгалалдың талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорутқан. Оон түңнелинде Эрзин, Тес-Хем болгаш Шуурмак девискээринде тудуг ыяжы кезип, белеткен турар совхозтарның болгаш организацияларның ыяшты кайы хамаанчок кезер, будуун аштавас чоруу эвээжээн.

Чамдык совхозтар, хуу кижилер ыяшты кезеринин, ону белеткээринин чурумун хажыдып турарлар. Тудуг ыяжын чаңгыс черге чыып, болбаан, будук апталгазын кылбаан дээш Шуурмакта ыяш пунктуун 3200 рубльге, Эрзин леспичествозунуң девискээринге «Чаа орук» совхозтуң ажылчыннарын ыяш кезеринин чурумун хажытканы дээш 1181 рубльге торгаан.

Бойдустуң байлаал камгалаар, ону төтчегленп болбас деп леспичестволарның арга даамалдары сагындырып турда-ла, хуудa олча-ажык бодаап, кажар арга ажыглай бээр кижилер база бар. Чижээ, «Чодураа» совхозтуң ажылчыны Кара-оол Чооду Хайыракан деп черге ыяш таңнылы кижи болуп алган, чомпээрел чок черге токпак хап. ону садып турганы плерээп. «Чодураа» совхозка. Сельхозтехника паттыжыышкынынга. райветлабораторияга 798 рубльдиң токпак-мыжын ол саткан болуп турар. Ындыг кижилербиле демиселди соолгу үеде күштелдирген.

Т. КУНГА.

Театр

СЕТКИЛГЕ ЧООК КЫЛДЫР

Бистиң республиканың хөгжүм-шин театры 47 дугаар сезонну эки организастыг эгелээн.

Театрның коллективи бо сезонга шырак белеткенип, оон ажыдыышкынының көргүзүлеринге онзагай, солун шиилер— украин драматург Квитко-Основяненконуң «Шериг ходел Шельменко» деп комедиязын, татар драматург Ш. Хусаиновтуң «Аваның ак платьезы» деп шиизин Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Сагды Кадр-оолдуң тургусканы-биле эгелээн. Бо шиилерни көрүкчүлер улуг сонуургал-биле, көргүзүг бүрүзүнге залда чаңгыс-даа олут чок кылдыр чыглып кээп, көрүп турарлар. Чижээлээрге, «Аваның ак платьезы» деп шии ам Кызылга каш удаа үнзе-даа, ол шииже көрүкчүлер кирер билет чедишпейн турар. Бо шиини районнарга көргүзүп каапканда-даа, байдал база ындыг болуп турар.

Бо драманың сюжедин кижи бодап көөрге, нарын чүве чок. Болуушкуннары чаңгысла черде, эмчи сестразы Зулейманың квартиразында болуп турар-даа болза, амыдыралда ада-ие, ажы-төлдүң аразында ынакшыл, харылзаа, хүлээлге айтыгларын чидин-биле көргүскен. Режиссёр көрүкчүлерниң сагыш-сеткилин коптарыдырып, хайындырып, боландырып, көргедип кээп турар кылдыр кылганы-биле күштүг.

Драманың төрүлдээлери баштай улуг эскертинмес бичии чүүлдерден эгелээн, ол кульминациянның чештинииштикинге чедир чоорту дүшкүүрел, дынзып-ла, дынзып-ла орар. Адак соонда шуут алышкыларның, кунчүшкуларның аразында улуг алгыш-шоп болур чазары-биле доостур. Аваның ёзуургак, байырган, бак сеткилдиг оглунга хамаарыштыр «ава кижиге өлген-даа ажы-төлү дириг хевээр чурттап чоруур, а дириг ажы-төлүнүн аразындан чүрекке өлүг-даа ажытөл чоруур» дээн уткалыг чугаазы-биле база бак мөзүлүг оглу Иеламның амы-тынын ийи катап канчаар камгалап алганының чажыдын алышкыларга чугаалап ажытканы-биле чоруудээ шуут доостун, чештинииштикин эгелээр.

Шиниң музыка каасталгазын татар чоннуң ыры, музыказы-биле Р. Ахметзянов, а чурук каасталгазын Сергей Санчат таарымчалыг, эки кылгылааннар-дыр.

Ээн кол роль болур аваның ролюн РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүдек Конгар психологтуг шиннып-биле болгаш күштүү-биле ойнап көргүстү. Дайын мурнунуң, дайын үезиниң болгаш дайын соонуң берге чылдарында эмгежок ажы-төлүн азырап өстүрүп алыр дээш, бөдүүн иениң канчаар кызын ажылдап, түрен чораанын ук драмада көргүспейн-даа турар болза. ол аваның болгаш оон ажытөлүнүң чугаазындан чуруттуунун көстүп кээп турар. Ава кижиниң ажы-төлүнге ынакшылын, олар дээш сагыш човаашкын, дүвүрелдерин, хөлзээшкининерин, идегелдерин, кээргелдерин артист каракка көзүлдүр. сеткилге дээртар, бүзүрелдин-биле ойнап көргүскен. Ол ана-ла бөдүүн ие. Оон чаптанчыг, чамдыкта катырымчыг бөдүүнү, ынчалзадаа оон угаанныы, ажы-төлүнүң амыдырал-чуртталгазында чүү-даа боон турарын чүрээнден эндевези, оон херек апарганда шиитпирлии, дорту — бо бүгү эки шынарлар ында бар. Мында аваның ролю символиктиг ужур-утказы — ол Төрээн чурттуң овуруң кылдыр база билдинин турар.

Шиинин бүгү рольдарында ойнап турар артист бүрүзү боттарының ролюн кончуг таарымчалыг, бүзүрелдин-биле ойнап турарлар. Чижээлээрге, болуушкуннуң болуп эртип турар черге ук квартираның ээлери, аваа бөдүүн. ак сеткилдиг, дорт мөзүг-бүдүштүг кырганнарның овурун алдарлыг хоочун артистер Б. Бады-Сагаан болгаш Е. Кенденбиль тургузуп шыдааннар.

Алышкыларның болгаш кунчүшкуларның аажы-чаңнары, мөзүг-бүдүштери, күзел, сонуургалдары аңгы-аңгы, харын-даа удурланышкак боон турарын артистер бүзүредип шыдаан. Эң улуг акы, чаавазы (А. Тавакай. В. Мортай-оол) угааныыг, амыдыралдың эң-не шыпы-биле чурттап чоруур, дорт мөзүлүг (дунмаларынга, кенээттеринге-даа оларның дугайында чугаалап турган. оларга аарышкылыгдаа бол, арнынга ёзулуг-ла шыныл хөме чугаалаар) бөдүүн улус. Оон бичези — дайын инвалиди (Инсар) бичеткилдиг, бөдүүн, чөптүг шын-биле чурттап чоруур кижиниң овур-хевирин артист О. Чолбеней бүзүрелдиг күүсеткен. Оон бичези Ислам (арт. М. Дыртык) болгаш оон кадайы Расиха (арт. Д. Монгуш) алышкыларның, кунчүшкуларның аразындан эң-не четпес, бак мөзүлүг кижилер: олар алыксак-чиксек, байыыргак, мактанныычал, ческинчек, кажар, оп-мере-биле амыдырап, чурттап чоруур мелегейзимээр ындыг кижилерниң овурун кончуг солуну-биле, бүзүреди көргүскенер. Оон биче оглу көзүлбес ырак черде шериг хөрээ эртирип турган мочээн-даа бол, оон ат-алдары эки мөзүнүң кижизи кылдыр артып турар. Эң бичези Саян (арт. Александр Ондар). оон өгленип турар душтуу Римма (арт. Тамара Ондар) — амгы шагның аныяктары. Мөзүг-бүдүш талазы-биле ийи ангы. ийи дедир кижилер: оол—бөдүүн. угааның, тоштуг-томаанныг, чараш, уруг — бодунга мелээргенир, угааны шолук, чүгле каастанырынга, хейхоозун ойнап-хоглээринге ынак — ындыг аныяк кижилер деп чүвени артистер ажок шын илергейлээнер. Оон аңгыда төлеп чок маадырлар болур Исламнарның бичии уруун — кырган-аваазынга ажок ынак, бүгү бичии уруглар дег омак-хоглуг, чаптанчыг школачы уругнун овур-хевирин артист Куулар Анзат ажок-ла эки күүсеткен. Каттырар черинге каттырып, хараадаар черинге хараадап, ыглаар черге ыглап турар нарын рольду аныяк артист бо удаада база кончуг эки ойнаан.

Улуг акы, чаавазының оглу Альфред, чамдык аныяктар дег, ажыл кылгаш, орта ажыл-даа кыла албас, чурттаап, чурттай-даа албас, сиилеппеп чоруур, угаан кирбээн бичии оолдуң овурун артист Александр Ондар эки тургускан.

Бо шиниң ада-иеге-даа, ажы-төлге-даа кижизидикчи ужур-дузазы улуг. Солун шиини бараалгатканы дээш артистерге, шиниң тургузукчуларынга өөрүн четтиргенимнин илергейлеп, а бо шиини көрбээн көрүкчүлер оны ылап-ла көрүп сонуургаарын күзээр-дир мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

ДООСТУРУ БИЛЕК

Чыл санында солуннар. журналдар редакциялары, спортчу болгаш хөй-ниити организациялары футбол сезону доостуру билек оон шаңналдарының эдилекчилерин демдеглээри чаңчыл болган.

Бо чылын эң-не хөй шаңналдарны Минскиниң болгаш Киевтиң динаможулары алганнар. Чурттуң чаа чемпиону — Минскиниң «Динамозу» удурланыкчыларының хаалгазынче 63 бомбукту киир тепкеш, эң эки түңнелдиг болган.

«Советская Россия», «Комсомольское знамя», «Рабочая газета» солуннарның болгаш ЦСКА-ның тускай шаңналдарын командага тывыскан.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

БАШКЫЗЫ, ӨӨРЕНИКЧИЗИ — ЧЕМПИОННАР

Спорттуң алдарлыг мастери Сергей Лихачёвка бо удаада база катап Азербайджанның чемпиону атты алганы дээш байыр чедириишкиннери хөй келген. Республика чемпиону деп атты ол баштай алгандан бээр ам чээрби беш чыл ажыг уе эрте берген.

Спорттуң хоочуну, 42 харлыг теннисчи Сергей Лихачёв бодуңуң өөреникчизи, 15 харлыг Сергей Костанов-биле эжеш ойнаарга, оларга деңнежирлер чок болган. Ол аныяк тургаш Совет Эвилелиниң эң шыырак ойнакчыларының санынга кирип турган.

Ук маргылдаага Азербайджанның Бакуда теннистиң тускай школазының өөреникчилери 14 харлыг М. Абраменко болгаш Е. Фролов бирле дугаарында шаңналдыг черлерни эдээннер. Республиканың тулган чемпиону атты күш-культура институтуңун студентизи Валерия Спиридонова чаалап алган.

ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН

ЧЕЛЯБИНСК. Хоорайның «Юность» спорт ордузунга фигурлуг чуңгулаашкынга Бүгү-эвилелдиң «Олимпийжи идегелдер» деп маргылдаазы доозулган. Бо чыадың декабрьда Югославиянын Сараево хоорайынга болуп эртер аныяктарның делегей маргылдаазынга бистиң спортчуларывыстыг оон шилээн.

Эжеш танцыларынга Москваның школачылары армейжи клубтуң кежигүннери 16 харлыг Татьяна Гладкова болгаш 17 харлыг Игорь Шпильбанд олар тергиидээннер.

Ооладдан бирги черни 15 харлыг москвачы Юрий Бурейко («Труд»), уруглардан — Лариса Замотина («Буревестник») эзээннер.

Эжеш чуңгулаарынга Ташкентиден Ирина Шишова бирле Алексей Сулейманов олар чемпион болганнар.

УЖУРАЖЫЛГА БОЛГАН

Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитединиң ажылдакчылары-биле ужуражылга болуру Элегес суурнуң чурттакчыларынга каш хонук бурунгаар тарай берген. Чурттакчыларның четтикпейн маңаан хүнү келген. Айыткан шагында суурнуң ол-бо кудумчуларындан каткы-хөглүг аныяктар, албан, организациянын ажылдакчылары Культура бажыңынче чоруп турган. Чон залды долдур олурупканда, комитеттиң даргазының оралакчызы Н. Б. Тыртык-Кара ужуражылга кежээзин ажыткан.

Ол бодунуң чугаазынга республиканың чонунга телевидение, радионуң ролюнүң дугайын онзалап дөмдеглевишаан, коллективтиң канчаар ажылдап турарын чыылганнарга таныштырган. Радио дамчыдылгазының улуг редактору Б. С. Маады, диктор С. Д. Кондинкин, симфония оркестрининг дирижёру В. С. Тока, «Улуг-Хемниң чалгыглары» дамчыдылганың редакторлары К. К. Монгуш, сөөлгү медээлер редактору М. Д. Кара-Тоннуг олар боттарынын ажыл-ижин-биле таныштырып, оон ынайгы чогаадыкчы сорулгаларынга доктааганнар.

Кедээниң ишчилериниң мурнундан С. К. Тока аттыг совхозтуң малчыны Дукул-оол Оюн, Элегес оргумак школазының өөреникчизи Урана Хуурак-оол, башкылар Н. Л. Оюн, В. И. Богданова, эмчи В. Н. Кашпык олар саналдап, дамчыдылгаларга хамаарыштыр чагыг, сөзүн бергеннер. Симфония оркестрининг концерти база болган. Вера Норбунун «Кады чор сен, авай» деп ырны күүсеткенин, диктор С. Д. Кондинкиннин С. К. Токаның «Араттың сөзү» деп романындан үзүндүну чугаалаанын көрүкчүлер дыка сонуургаан. Кежээ организастыг, бедик байдалга эрткен. Ужуражылгага чыылган чон хөй ажыктыг түүлдерин билип алган.

Н. ОЮН.

Таңды район.

телевидение

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Чоннуң аялгалары. 9.10 — «Младен доктор». Уран-чечен фильм. (Югославия). 10.30 — «Дириг амытаннар дугайында». Дамчыдылганы журналист В. М. Песков эрттирер. 11.30 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.35 — «Орус дыл өөренип тур бис». 3-кү телекичээл. 11.55 — 14.45 — Чаңсар.

МОСКВАДАН

14.15 — Медээлер. 14.35 — «Аъш-чем программазы — пиитинин хөрээ». Документалдыг фильмнер. 15.30 — «Драматургия болгаш театр». «М. Шолоховтуң маадырлары театр сценазында». 16.10 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 16.40 — «Горнистер, харыылаңар». 17.30 — Алкоголизм дугайында беседа. 18.00 — «Хөглүг аялгалар». 18.15 — «Уренгой — Ужгород аразының газ оруу Ивапово-Франк участогунда».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Чайгы садта баштайгы хар». Киночурумал. 19.05 — Эртем амыдыралы. 19.30 — Кампучия Улус Республиканың национал театрының артистериниң концерти. 20.00 —«Улуг чоннуң шыны». «Алдарның хөрээ». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чүү? Кажан? Каяа?» Телевикторина. 22.35 — Бөгүн делегейде. 22.50 — 23.20 — «Закарпатьениң хороводу». Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Чүрүм культуразының дугайында. 1-ги дамчыдылга. 13.00 — Сээн ленинчи библиотекан. «Марксизмниң үш үндезини болгаш үш кол кезээ». 13.30— В. Шекспир. «Ромео биле Джульетта». 14.40 — Бойдус. 3-кү класс. Черниң кырынын хевири. 15.00 — «Ак хар кырында аистер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чаңсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. 18.55 — «Отчугаш». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвүнде». Информация-публицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Чалыыткалыр яблоктар». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — Айыыл чок шимчээшкин дээш. 20.45 — Чоннуң аялгалары. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Чаштар ышкаш чаштар». Уран-чечен телефильм. 22.45 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Химик». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ареназындан дамчыдылга.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, бичии хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 22—27, чамдыктарында 14—19 градус соор. Хүндүс —11 —16 градус.

Кызылга шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Автооруктарга 2—4 километрге көстүр. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Дүне агаарның температуразы —22—24, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлаар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээң аргым кижим» 15.00, 18.10, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кипочымындызы» 9.30, «Людмила» 11.00, 13.00, 15.00, 18.40, «Хууда амыдырал» 16.50, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13. пропаганда силдизиниң 2-31-75, культура силдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый силдизиниң 2-21-47, үлетүүр силдизиниң 2-31-75, чагаа силдизиниң 2-41-27, информация силдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1964.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01892

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжынар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 277 (12067) | 1982 чылдың декабрь 2, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ХЕРЕ БАЗЫМЫНДА

Россияның экономиктиг күчүзүн улгаттырары, улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидери, совет кижилериниң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкын —РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының декабрь 1-де Кремльге ажылын үргүлүүлээн алдыгы сессиязының кичээнгейниң төвүнге тургустунган.

Эштер Ю. В. **Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, И. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны депутаттар болгаш аалчылар дыңнаттыг, үргүлүүледиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

1983 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын болгаш бюджедин депутаттар чугаалажып корген. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынче, он бирги беш чылдың планнарын күүседиринче, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын толептиг утмуурунче республиканың ажылчы чоннарын мобилизастан турарын олар онзалап демдеглээн.

Он бирги беш чылдың даалгаларын күүседир дээш москвачыларның чедиишкиниг ажылдан турарын Моссоветтиң күүскомунуң даргазының бирги оралакчызы депутат **И. С. Трофимов** чугаалаан. Үлетпүр продукциязын сайгарар хемчээлиниң талазы-биле он айларның планы хуусаа бетинде күүсеттингеш. Бүгү немей өзүлдеңя күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинең күсели-биле чедип алган.

Найысылалдың ажылчы чоннарының чаагай чоруун улам ынай бедидериниң аргаларының дугайында оратор онзалап демдеглээн болгаш улус депутаттарының Советтери Москваны хөгжүдүрүнүң планын күүседирин хандырыгга улам идепкейлиг салдар чедирер, боттарында бар улуг ачгелерни калбаа-биле бүрүн ажыглаар ужуруг деп чугаалаан. Ажыл-агый механизмин улам ынай сайзыраңгайжыдарының, эргелеп башкарарының стилин болгаш методтарын экижидеринең, камналга чурумуи күштелдиреринең, кадрлар-биле ажылдың деңнелии бедидериниң, күрүнениң, күш-ажыладың болгаш күүселдениң сагылга-чурумун ажылчыңдан удурткучуга чедир быжыглаарының эргежок чугулазын ол демдеглээн.

Кол күштерни болгаш курлавырларны тайбың соруглаларже, чонның чаагай чоруун улам-на бедидериңе бистиң чуртувустуң угландырын турары мени, ажылчын кижини, онза өөртүп турар деп, Тюмень областа «Мегионгазстрой» трестиң № 24 тудуг эргелелиниң комплекстиг бригадазының бригадири депутат **И. П. Нежданов** чугаалаан.

Чонның тургузукчу күш-ажылының чаагай түңнелдерин Тюмень областың чижээнден безин тодаргай көрүп болур. Одалга-энергетиканың күчүлүг комплексин областа тургустунган. Ында газ тывыкын эгелээнден бээр түгле 15 чыл эрткен, а эрткен чылын триллион кубометр газты алган. Мурнувуста — ам-даа күженаш к и н и в г ажыл бар деп, оратор айыткан. Беш чылдың үшкү чылының планнарын чедиишкиннең күүседирээ ажыл-ишчи бүрүзүнүң салымшкынындан хамааржыр. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыңга Тюмень областың нефтижилэри болгаш газ тывыкчылары бүрүн шиитпирлиг.

Якутияның чечектелдир сайзыраашының дугайында Якут АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **Е. И. Горохова** чугаалаан. Ынчаарга Якутияның ажылчы чоннары автономияның 60 чылын болгаш Россия күрүнезиниң составында эки тура-биле каттышканының 350 чылын чоокта чаа байырлап демдеглээн. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ада сагыш салышкынының ачызында, улуг орус улустуң болгаш бистиң хөй националдыг Төрөөн чуртувустуң акы-дуңма бүгү улустарының улуг дузаламчызы-биле республиканың ажылчы чоннарын экономиканы болгаш культураны хөгжүдүрүнге улуг чедиишкиннерлиг болганын ол онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының президиумунуң даргазының оралакчызы, геология болгаш геофизика институдунуң директорлуу депутат **А. А. Трофимук** Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин ажыглалга киирип шиидээдириниң талазы-биле эртемниң ролюн бедидериниң дугайын чугаалаан. Партияның шиитпирлерин ёзугаар «Сибирь» дээр комплекстиг программаны тургускаш, чедиишкиниг боттандырын турарын ол чугаалаан. Ук девискээрниң, чурттуң оске-даа эртем төптеринең бүгү эртем-техниктиг күжүн ону күүседиринче хаара туткан. Улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг дыка хөй ажылдарны эртемденнер кылын белеткээнер, Канск-Ачинскиниң хөмүр-даш-биле байлак черлериниң курлавырларын чөп ажыглаарының технологизын тургузуп, Байкал-Амур демир-орук шугумунуң тудуунуң девискээрлерин ажыглаарының программазын ажылдап кылын турар.

Оратор Сибирьге эртем-дуржулга баазазын шалыпкын темп-биле хөгжүдүрүнүң чугулазын, кадрлар белеткелин экижидерин, эртем ажылдарын бүдүрүлгеге идепкейдивиле ажыглаарын онзалап демдеглээн.

Совет кижиниң чаагай чоруунуң дугайында, оон материалдыг болгаш угаан-бодал хереглел-негелделерин улам долдур хандырарының дугайында сагыш салыры СЭКП-ниң эң бедик ачис сорулгазы боон келген болгаш боон-даа турарын ВЦСПС-тиң секретары депутат **С. В. Козлов** чугаалаан. 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының толевилели партияның ыидыг угланымышкынынга долузу-биле дүжүп турар. Россия Федерациязының ажылчы чоннары Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарыжының мурнунда идегелдиг чоруп турарын оратор оон ыңай чугаалаан. 3 миллион 300 мун ажылчыннар, 180 мун ажыг коллективтер беш чылдың ийиги чылында тустус планнарын күүсединкениниң дугайын рапорттаан. Мурнувуста — ам-даа күженишкиниг улуг ажыл бар. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарын ёзугаар профэвилелдерни партияның удурткулгазы-биле ажылдавышаан, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери, беш чылдың үшкү чылының планнарын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарышты идепкейлиг калбартыр, ажылчын бүрүзү, колхозчу бүрүзү ол соруглагны бодунуң хуузунда хөрээ кылдыр көөрүн чедип алыр.

Владимир областың СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң агроному депутат **Т. В. Гусаковаңың** бодап турары-биле алырга, тарааны болгаш мал чеми болур культураларны бүдүрерин улам-на ковудедири ажаап алышкын техниказының шынарындан дыка хамааржыр. Тараа ажаап алыр «Нива» дээр комбайн бодунуң хөрээн бүдүрүп алган. Ол тарааның дүжүдү гектардан-на 25 центнер шөлдерге четчир бүдүрүкчүлүг кылдыр ажылдап шыдаар. Ынчалза-даа дүжүт улгаткан тудум-на ол комбайн тараажыларның негелдезин удам эвээш хемчээлдиг кылдыр хандырар: оон бүдүрүкчүлүү эвээжээр, чидириг улгадыр. Мал чемнери белеткээр техника оон элээн дээре боон турар. Ол бүгү-биле холбаштыр депутат көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң техниктиг эдеринишкинин шашкынчыдар дээранге идегелин илереткен.

Санал-оналын киирип, чүве чугаалаан депутаттар: «Башнефтехимзаводтар» бүдүрүлге каттыжышкынының начальныгы **А. И. Юдаев**, СЭКП Коми обкомунуң секретары **В. И. Мельников**, Саратоз областың Хвалынго районунуң «Октябрь 40 чылы» колхозтуң даргазы **В. И. Ржиблев**, дуржулга болгаш клиникалыг ортопедияның болгаш травматологияның Курган эртемшинчилел институдунуң директорлуу **Г. А. Илизаров**, СЭКП-ниң Казань хооркомунуң бирги секретары **М. К. Рамеев**, Красноярскиниң № 72 школазының башкызы **Н. В. Волошенко**, СЭКП-ниң Челябинск обкомунуң секретары **Г. Г. Ведерников**, РСФСР-ниң хем флодунуң министри **Л. В. Багров**, Мордва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. С. Учайкин**, «Бамтоннель тудуг» эргелелиниң № 11 тоннель отрядының ажылчыны **И. Ф. Самойлов** болгаш өскелер-даа. Олар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының амыдыралга боттандырын чорудуп турары ниитиги болгаш даштыкы политиказын ияан-биле чүүлдүзүнүп, долузу-биле деткип турарының дугайын чугаалааннар. Санал берип, чүве чугаалааннар 1983 чылда Күрүне планыи болгаш бюджедиң бадылаарын саналдааннар.

Сандал-онал солчуушкунуун соонда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, республиканың Күрпланының даргазы депутат **П. И. Масленников** түңнел сөс ап, чүве чугаалаан.

Депутаттар 1983 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында РСФСР-ниң Хоойлуузун болгаш 1982 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүсеттинии турарының дугайында деталдыг чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар.

1983 чылда Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүсединиң дугайында айтырыг талазы-биле РСФСР-ниң сан министри депутат **А. А. Бобровников** түңнел сөс ап, чүве чугаалаан. 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хөйлуну чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Оон оруглагларын болгаш чарыгдалдарын, чаиртинген эдилгелерни болгаш өскерилгелерни барымдаалавышаан. 78243011 мун рубль түңнүг кылдыр бадылаан. Ол ышкаш 1981 чылдың Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында доктаалды база хүлээп алган.

Сессия РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында айтырыгны көрген. Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Х. П. Нешков** илеткел кылган. Дээди Совет чогуур хоойлуларыны болгаш доктаалдарны хүлээп алган.

Оон-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сессиязы ажылын дооскан.

(СЭТА).

Декабрь 18— коммунистиг субботник хүнү

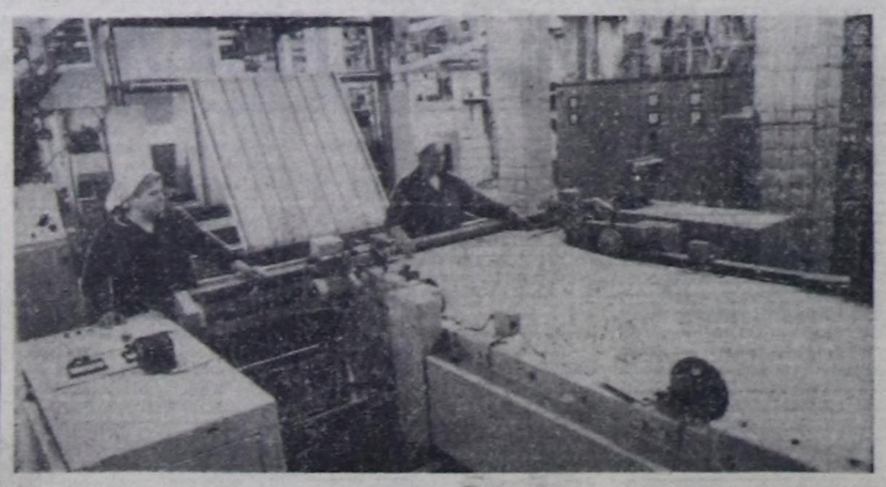

Смоленскиниң хендирден пөс-таавы кыдыр комбинадының коллективи ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникке белеткениң турар.

Ол хүн ук комбинат 7 тонна эрген хендирни, 60 мун метр пөс-таавыны кылып үндүрер. Ол бүгү продукцияны камнап алдынган чиг-эт болгаш электри энергизазы-биле кылыр.

Ыиды кулавырларны тургузарынга күш-ажылды бригада аргазы-биле организастаары идиглиг болуп турар. Амгы үеде ында 67 коллектив ол арганы ажыглап турар. Станоктарны ажыглаары ажыжөп, бригадалар кежигүннери холушкак мергежилдерни шиидээдип алган, ол бүгүнүн түңнелинде 56 кижи кызырылган. Дериг-херекседер улам долдур ажыглаттынып турар.

Күш-ажылды организастаарының бригадалыг аргазынче түгле будун чартык чыл мурнунда эгелеп киргеи, ынчалза-даа чаа ёзу-биле ажылдаар чорук эки түңнелдерни шагда-ла бере берген. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү бо чылдың эгезинден тура э р т к е н чылдың чогуур үезинге деңнээрге, оон 4,8 катап бедөөн. Пландан ажыр 710 мун метр пөс-таавыны кылып үндүрген.

ЧУРУКТА: кааеталга-шимелде будурулгезиниң ажылчыннары О. Диденкова биле Л. Солдатенкова аргаан пөс кургадыр машинаның башкарар черинде турлар. Оларның коллективи бригада керээзин ёзугаар ажылдап турар.

Г. КАЛАЧЯННЫҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДАН

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУГУНГАНЫНДАН БЭЭР 60 ЧЫЛЫН ДЕМДЕГЛЭЭН ЮБИЛЕЙ ЧООЗУН ЭРГИЛДЕЖЕ ҮНДҮРЕР ДУГАЙЫНДА

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустуганының 60 чылын демдеглээри-биле 1 рубль үнелиг юбилейжи чоосту 1982 чылдың декабрь 1-деи эгелээш, эргилдеже үндүрген.

1 рубль үнелиг юбилей чоозун чес-хола холумактыг ак өңнүг кылдыр белеткеп кылган болгаш 31 миллиметр диаметрлиг тырыкы хевирлиг болур.

Чоостуң арын болгаш артыы талазын дескиндир ховудап каан.

Чоостуң арын талазында ортуузында, үңүп кел чыдар хүн хереллиниң бетинде, В. И. Ленииниң овур-хевирин сиилбин чураан болгаш ону долгандыр —«**Совет Социалистиг Республикалар Эвилели**» дээн бижимел, адаа талазында, лавр үңүн будуктарының кырында «60 чыл» деп ийи одуруг кылдыр бижип каан.

Чоостуң артыы талазында ССРЭ-ниң Күрүне сүлдезин чураан, «ССРЭ» болгаш «1 рубль» деп бижээн.

Чоостуң дүрзү-хевириниң кырында «**Бир рубль**» дээн ийи точкалар-биле аңгылап каан ойган бижимелдер бар.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылын демдеглээри-биле эргилдеже үндүрер юбилей чоозун амгы үеде-эргилдеде турар чоостар-биле кады күрүне, кооператив, хөй-ниити будүрүлгелери, албан черлери, организациялар, колхозтар болгаш тус-тус кижилер төлевирлериң бүгү хевирлерни кылдыр, а банкылар, ажаалга кассалары болгаш харылзаа, министерствозунуң будүрүлгелери агар болгаш санажылга счёттарынга, акша салыышкыннарынга, аккретитивтерге болгаш шилчидилгеге-даа кандыг-даа кызыгаарлаашкын чокка хүлээп алыры албан болур.

Валерий Сендажының тускай мергежилии — слесарь-монтирует. Ол ам бодунуң эжи Валерий Писарев-биле Кызылдың районнар араазының Сельхозтехника каттыжышкынында ажылдап турар. Валерий Юрьевич — шлифовальщик. Ол социалистиг чарыштың типлекчизи деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

Валерий Салчакович дуржулгалыг ажылчын. Ол бо коллективке он ажыг чыл ажылдаан. Олар кайыыы-даа хүн үлүүн 112—120 хуу күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: В. Ю. Писарев биле В. С. Сендажы.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ДУЗА ЧЕДИРИП ТУРАР

Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык көдээ Совединиң күүскому ынитиниң малын хүр кыш ажырар, оон чаш төлүн менди камгалап алыр ажылга депутаттарның болгаш хөй-ниитиниң күжүн калбаа-биле хаара тудар дээш хөй ажылдарны кылып келген.

Күүскомуун планын ёзугаар оон хуралдарынга салбыр эргелекчизиниң, мал ажылының түскай эртемнитлериниң отчёттарын дыңнап, кыштаглаашкынга белеткел ажылдарында бар четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг дузаны көргүзүп турар.

Кыштаглаашкынны организастыг, хүр эрттирериниң кол магадылалы мал чемининиң белеткелиниң үезинде көдээ Советтиң күүскому хову бригадаларынга депутаттар бөлүктерин тургузуп, хөй-ниитиң организацияларын, школачыларны, чурттакчы чонну бо чүгула кампанияга хөйүг-биле хаара туткан. Салбыр ынитизи-биле 2000 тонна сиген белеткээр чылдың 2013 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Бо ажыл-агый чылында Аксы-Барлык салбырындан ынитизи-биле 8236 баш хой, бир кодан чылгы кыштаглаашкынны эртер. Оон иштинден 3254 баш төрүүр хой оп ийи коданга кыштаар. Салбырда тудугжулар звенозуун, малчыннарның боттарының күжү-биле хой кажааларының, чурттапга бажыңнарының, кызыл-булуңнарның септелгезин ой-шаанда багай эвес кылдыр кылган. Суг кудар доскаарларны, шагаларны четчелээн. Амгы үеде суг сөөртүр ийи автомашина, бир трактор кыштагларже сугну доктаамал чедирип турар. Салбырның эргелээр чери, көдээ Советтиң күүскому кыштың үеде малчыннарга бүгү таланың ачы-дузазын чедирер комплекстиг бригаданы тургускан. Ол бригаданың составында кижи болгаш мал эмчилери, библиотека ажылдакчызы, садыгжы, көдээ Культура бажыңының агиткультбригадазы кирип турар. Ук комплекстиг бригада график ёзугаар малчыннарның аалдарын эргип эгелээн.

Көдээ Советтиң күүскомуунуң чоокта чаа болган хуралынга салбыр эргелекчизи К. Аракчаанның илеткелин алган, кыштаглаашкын ажылында ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хой деп айыткан. Салбырның хойжу бригадазы 240 тонна сиген белеткээр тургаш, херек кырында түгле 152 тоннаны белеткээн. Ниитизи-биле 26 кадарчыларның түгле 14-үү мал чеминиң белеткелинге кирешкен, а артканнары бо чүгула ажылга шуут кириишпээн. Кышка белеткел ажылдарын оожум темпилиг чорудуп келген болгаш чамдык Чудурук Оожак, Адыг-оол Монгуш, Танов Монгуш дээш ышкаш кадарчыларның кажааларының септелгези ам-даа чедир кылдынмаан. Суг кудар доскаарлар, мал суггарар оңгачалар ам-даа чедишпес. Кужурга хереглээр дус бо хүннерде барык чок.

Көдээ Советтиң күүскому бо четпестерни өөренип көргеш, суурнуң агиткварталдарын, депутаттарны болгаш оске-даа хөй-ниитичи активти кодаңнарга быжылаан. Ылаңгыя төрүүр кодаңнарже улуг кичээнгейни салып. мал чемин, дустуг, сугну бир-ле дугаарында оларга чедирип, кадарчыларның аъш-чем, почта хандырылгазының үзүктелиишкиннерни болдурбазының хемчеглерин алган. Бо хүннерде малчыннарга дузалажыр сакманчыларның четчелээшкинин колдуунда дооскан. Чоокку үеде салбыр эргелээр черн, көдээ Советтиң күүскому, мал ажылының спецнализтери сакманчыларның ооредилгезин организастап эрттирер.

Х. ПОПУП-ООЛ.

Акеы-Барлык көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

САВАҢ ЭЛБЕК, ОЪТ ТЕРЕҢ

Бистиң Карл Маркс аттыг совхозтуң Сесеге хойжу бригадазында 5 мун ажыг баш хой кышкы турлагларының аайы-биле 14 кезек черде кыштаглап турар. Бо чылын оларның иштинден 3664 баш төрүүр хойдан 3215 хураганны камгалап алган. Азы чүс башка онаштыр он бирги беш чылдың ийиги чылында 80 хураганны камгалап доруктурган. Хой бүрүзүнден бригада 2.2 кг дүк кыргыыр социалистиг хүлээлгезин 2,3 кг кылдыр күүсеткен.

Сесеге хойжу бригадазының мадчыннары Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Чаш Ховалыг, Оңчут-оол Монгуш, Сандак Ховалыг болгаш оскелер-даа боттарының социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседи, чүс башка онаштыр 83-97 чедир хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргыы, мурнакчыларның одуруунда туржуп турарлар. Бригаданың бүдүрүлге хуралынга чайлаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле чугула айтырыгны чугаалашкан. кымның каяа чайлаарын, одар солуп каш катап көжерин тодаратқан турган. Баш удур чогаадып тургускан план ёзугаар чайлаглаашкынны Адар-Тош тайгазынга организастыг эрттирдивис. Кодан бүрүзү эки семиртилгени чедип алган. Күрүнеге саткан хоювустуң ортумак дириг деңзизи 52 килограмм болган.

Пиитиниң малынга бодүүн болгаш чулуктуг чемнер белеткээриниң чыл планын 120 хуу күүсеткеш. 1982—1983 чылдарның кыжында септелге ажылдарын бедик шынарлыг доостувус.

Бистиң бригаданың малчыннары ам кыштагларында шупту кежүн четкилеп келгээн. Сесеге ховузунда тараа шөлдериндө саваң эдбек, оът терең. Хар улуг, соок күштүг-даа болур болза, пиитиниң малын кыштан хүр ажырып, чаш толуп менди камгалап алырының таарымчалыг байдалдары бисте тургустушган.

Ажыл-агыйның девискээрииде хар дүшпээн. Совхоз директорлуу ГАЗ-53 маркалыг суг сөөртүр машинаны доктаамал бистиң бригадада быжыглаан. Оон чолаачызы комсомолчу М. Ондар малчыннарның аалдарын эргип, суг-биле хандырып четтингеп, макталдыг ажылдап турар.

ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белек кылдыр пиитиниң малын 1982-83 чылдарның кыжындан хүр ажырар, чаш төлүн менди камгалап доруктурар, беш чылдың үшкү чылында бедик түңнелдерни кижи бүрүзү чедип алыр дээш чаңгыс деминг ажылдап тур бис.

Хунээдай КОНГАР,
Сесеге хойжу бригаданың бригадири.

ЧЫМЫШТЫГ ҮҮЛЕ

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң ажыл-ишчилери кыштаглаашкынны багай эвес белеткелдиг эгелээн. Ажыл-агыйда 1704 тонна сиген белеткеттинген. Гектар бүрүзүндеи 6,5 центнер тараапы ажаап алган, бедик шынарлыг чулуктуг мал чеми курлавырлаттынган. Тодаргайлаарга 5000 тонна силос, 2895 тонна сенаж салдынган.

Ажыл-агыйның 18 малчыннарының бирөзи-ле 15—40 тонна сигенни кезип белеткээш, Арыг-Бажы болгаш Белдир-Бажының сиген кажааларында мөөнеп тургускан. Совхозта ийи хойжу бригадавың малчыннары боттарының күжү-биле 580 тонна сигенни кезип белеткээш, магадылап шыгжап алган. Ажыл-агыйның мал ажылында хаара туттунган 91 малчыннын өг-бүлеэн хей нуруузунда чылыг бажың-балгатбиле хандыртынган. Бо бүгү-ле чергелештир ам бо хүннерде ийи аал иштн чурттаар чеди чурттапга бажыңы ажыглалга киргеи. ийи хой кажаазы немей туттунган.

Чаа тудуг-суурну ажыглалга киреринге база кыштаг. ферма бүрүзүнүң бажың-балгат, кажаа-хораазының үүрмек септелгезин кылып, чыглаарынга беш тудуг звеноzу кириишкеп. Е. Ооржак, Т. Монгуш, Д. Монгуш оларның удуртканы звеноларын ол ажылдарга шилгарап, оң сес кыштатга капитал бәза үүрмек септелгелерни бедик шынарлыг кылып чоруткан. Бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар таарымчалыг белеткеттинген. Ында зооветеринарлыг база экономиктиг кичээлдер айда ийи катап доктаамал эртип турар. Малчын бүрүзүү солуннарны, журналнаддарны, оске-даа чагыдылгаларны кылган.

Тепляктар белеткелии баш удур эгелээн. Ол чугула ажылга малчыннарның боттарын, ол ышкаш түскай тудуг звеноларын хаара туткан. Кыштагларда суг кудар 38 доскаар, шагика база оңгача белеп. Дөрт кудук доктаамал ажылдап, суг сөөртүр үш автомашина коданнарны сугбиле үзүктел чок хандырып турар.

Малчыннар чылдан чылче түскай хеп-биле хандыртынмайн келген. Автомагазин келзе кээр, а келзе-даа чугула бараанар эккелбес.

А. МОҢГУШ.

ЖУРНАЛИСТЕР-БИЛЕ УЖУРАШКАН

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннарынга тайылбырлап, таныштырары-биле келген СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң удурткузузу партия ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеев Тываның парлалга, Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң ажылдакчылары-биле дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ужурашкан.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринде. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан түүлдерге база түңнелдерге ол доктаап, совет улустуң мурнунда салдынган сорулгаларны чугаалаай. Пленумнуң болгаш сессиянын материалдарын чон ортузунга хаңы, билзиниг пропагандалаар база ажыл-агыйжы, политиктиг соруглаларны шиитпирлээр талазы-биле журналистер чүүү кылла чогууруп тодаргай айыткан.

Ужуражыдга үезинде журналистер дыка хөй айтырыглары салган, аңаа билдингир, долу харыларыны В. В. Суходеев берген.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

Партийжи амыдырал

ҮЕНИҢ БЕДИК НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Республиканың партия организацияларының партбөлүктеринге, цех болгаш эге организацияларынга отчёттар болгаш сонгулдалар доозулган. Олар СЭКП-ниң XXVI съездазининг, СЭКП ТК-ныц май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база бо чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырар, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш коммунистерниң болгаш бүгү ажылчы чонпарның политиктиг база күш-ажылчы бедик кедүрүлүшкүнүнүң байдалынга эрткен.

Парторганизацияларга отчёттар болгаш сонгулдалар коммунистерниң бедик идепкейи-биле эрткилээн. Эге организацияларга ындыг хуралдарга коммунистерниң болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарның 92,7 хуузу олурушкан. Отчёттуг илеткелдерни чугаалажырынга олар база-ла улуг сонуургал-биле кирешкен. Ылаңгыя партбөлүктерниң отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга оларга олурушканнарның 50 ажыг хуузу, а цех болгаш эге организацияларга — 40—38 хуузу саналдары берген. Үлетпүрде, транспортта, тудугда, чөнүүн амыдырал хандырылгазында парторганизацияларның ындыг хуралдарынга санал бергеннерин 60 ажыг хуузу ажылчыннар болганы экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезининг үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге партияның бодүүн кежигүнериниң идепкейиниң база сонуургалының улам өзүп турарын бадыткан турар.

Партия комитеттеринің ажылынга бир кол чүүл—улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулга болур дээрзиниң дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизининг негелделерин боттандырбышаан, отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коллектив база коммунист бүрүзүнүң планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын бүгү талалыг хандыр анализтеп көрген. Ол бирги беш чылдың ийиги чылының планнарын боттандырарын, ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле ажылчы чонпарның күжүн мобилизастаарын хандырар талазы-биле партийжи организацияларның ындыг хуралдарынга санал бергеннерин 60 ажыг хуузу ажылчыннар болганы экономика, социал болгаш культура хөгжүлдезининг үндезин айтырыгларын шиитпирлээринге партияның бодүүн кежигүнериниң идепкейиниң база сонуургалының улам өзүп турарын бадыткан турар.

Партия комитеттеринің ажылынга бир кол чүүл—улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулга болур дээрзиниң дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизининг негелделерин боттандырбышаан, отчёт-сонгулдалыг хуралдарга коллектив база коммунист бүрүзүнүң планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарын бүгү талалыг хандыр анализтеп көрген. Он

Автономнуг республикалар хүнү

ЧЕЧЕН-ИНГУШ АССР

ССРЭ-ниц тургустунганының 60 чылы-биле холбаштыр Тывага Чечен-Ингуш АССР-ге тураскаатқан хүнер ноябрь 29-тан декабрь 5-ке чедир эртип турар. Ол автономнуг республиканың дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Автономнуг республика РСФСР-ниц составында киргип турар. Шөлүг — 19,3 муң дөрбелчин километр. Чурттакчы чону — 1 миллион 170 муң киши. Найысылалы — Грозный /379 муң чурттакчылыг/.

Эрткен чылын үлетпүр продукциязын сайгарарының планы 101,4 хуу күүсеткен. 2597 миллион кубометр газты тыпкан, 48,7 муң кубометр тудуг ыяжын үндүр соорткен, 2989 миллион киловатт-шак электроэнергияны бүдүрген. 13,4 муң кезек трактор прицевии, 444 муң тонна пементтии, 863 кезек насосту, 2212 кезек электрофотоаппарат а т т а р ы н ы, 56 миллион рубльдин даараан кылыгларын, 1997 муң экеш хом идиктерни, 5,2 муң тонна колбаса кылыгларын, 1066 тонна мал саржаан хереглекилерге берген.

Республиканың бүгү тарылга шөлүг 451 муң га черни эдээп турар, оон иштинде 148 муң га чер суггатты. Күрүнеге 146 муң тонна тараанны, 11 муң тонна тоорукту, 167 муң тонна чигир свёклазын, 8,2 муң тонна картофелды, 71 муң тонна виноградты болгаш чер ажылының өске-даа продуктуларын саткан.

Автономнуг республиканың малының бажы мындыг: мыйыстыг бода мал 168 муң баш, оон иштинде 56 муң баш инек бар, хаванар — 122 муң,өшкү, хой — 623 муң, куштар—2148 муң. Чылда ортумаа-биле бир инектен 1943 килограмм сүттү саап, бир хойдан 3,8 килограмм дүктү кыргып ап турар.

Сөөлгү чылдарда № 1 чылыг-биле ажылдаар электростанциязынга турбинаны, Ермолов элеваторда комбикорм цеги. Грозныйда амыдырал хандырылга бажыңы, 292 муң дөрбелчин метр чурталга шөлүг, 4,6 муң олуттуг инити билиг школалары, 1740 орунчуг школа пазыны четпээн уруглар албан черлери болгаш өске-даа объектилер ажыглалда киргей.

Республикада инити билиг школаларында 254 муң, дээди, ортумак өөредилге черлеринде 26,4 муң киши өөренип турар.

Чечен-Ингушетнада 485 библиотека, 420 клуб албан черлери, 380 кинотургузуулары, 3 театр, филармония, 3 музей, күрцирк бар.

Чонуң кадыының камгалалында 2,9 муң эмчи, 8,2 муң ортумак эртемниг эмчи ажылдакчылары бараан болуп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Чугула үе-чада

⊙ **СОФИЯ.** Болгар коммунистерниң 800 муң ажыг кежигүннелиг отрядының амыдыралында чугула үе-чада — Болгарияның Коммунистиг партиязының эге организацияларында отчёт-сөңгүлдалыг хуралдар эгелээн. Отчёт-сөңгүлдалыг хуралдарның кол сорулгазы — партия эге организацияларының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үндүрери болгаш чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдеринче база чонуң чаагай чорууп бедидеринче угланган партиявын XII съездээнии шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле чаа сорулгаларны тодаргайлаары болуп турар.

Партия организацияларының политиктиг, организакчы, идеологтуг ажылының дээштиин бедидер дугайында, партийжи бүгү ажылды бедик деңнелче көдүрер сорулгалар дугайында коммунистер тодаргай чугаалажып турар. Уткуштур кылдыңган планнарны долдур болгаш ажыр күүседир дээш демисеглге коммунистерниң авангардчы розоюун, бүдүрүлгени интенсификастаарын калбартырынга, мурнакчы дружулганы иептередиринге оларның киржилгезинин айтырыглары — кичээнгейниң төвүнде.

Көдээ ажыл-агыйда электроника

⊙ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның күрүне ажыл-агыйларынга болгаш кооперативтеринге электрониканы калбаабиле ажыглап турар. Амгы үениң саналга техниказын республиканың мурнакчы ажыл-агыйлары дүжүттү бедидеринге, мал ажылының хөгжүлдезинге, планнаашкынга болгаш энергия- камналгазынга дээштиг кылдыр ажыглап турар.

Күш-ажыл курлавырларының болгаш хөреңгилерни камнаарынга электроника кайы хире дузалап турар дугайында Венгрияның Бекешчабта агроүлетпүр каттыжышкынының специалистери тодаргай тайылбырны берип турар. Агроүлетпүр каттыжышкынынга киргеп ажыл-агыйлар боттарында бар техниканың, оон аргаларының, малдың баш санының мал чемёрининиң курлавырларының тарын турар культураларының, хөрүнүң байдалының дугайында медээлерни электроннуг саналга машиналарывыче дамчыдып турар. Мал болгаш чер ажылының ажыктыын бедиделринин, техника ажыглалын экижидериниң аргалары дугайында айтырыглары шиитпирлээринге электроннуг саналга машиналарының кылган түннел саннары дузалап турар.

«Арыг-шевер фабрикалары»

⊙ **ПРАГА.** Бок өртгелир станцияларга ажыглаар тускай деригхерекелдерниң комплектилерни Праганың «ЧКД-Дукла» заводу амгы беш чылда Совет Эвилелиниче чорудуп бээр. «Арыг-шевер фабрикаларын» Мурманск, Ленда-Ростов, Киев болгаш Днепропетровск хоорайларга дериң тургузар. Чаа станцияларның дериг-херекселдери техника талазы-биле эң-не бедик шынарлыг болур. Станция бүрүзүнге элээп каш агрегаттар ажыглаар болгаш шак санында-ла 15 тонна бокту өртгедир.

Бокту чаа станцияларга өртгеткен түңнелинде энергияны болгаш чылыдылга энергиязын алыр, а станция бүрүзү хоорайның бүдүн районун чылыдылга-биле хандырып шыдаар.

«ЧКД-Дукла» завод—Праганың эң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бок өртгедир, бортан энергия алыр талазы-биле станцияларны тургузарынга улуг дружулганы завод шинээдип алган. Амгы үеде Сочиде, Харьковта, Севастополда болгаш Пятигорскиде ажыглап турар станцияларга дериг-херекселдерни завод коллективи бүдүргеш, чорудуп берген. Ындыг дериг-херекселдерниң комплекталарын Герман Демократтыг Республикага болгаш Венгрияга база завод чорудуп берип турар. Ол чурттарның шайысылалдарында — Берлин болгаш Будапешт хоорайларда бок өртгедир, оон түңнелинде чылыдылга энергиязын бээр станциялар шагда-ла ажыглап эгелээн.

Пландан ажыр продукция

⊙ **БЕРЛИН.** Берлинниң шарикоподшипник будүрер Иозеф Орлопи аттыг заводунуң коллективи бо чылдың планын чедиишкиниг доозуп турар. Мурнакчы коллективтиң ажылчыннары бо чылдың эгезинден бээр 104 муң подшипниктерни пландан ажыр будүргеп. Продукцияны пландан ажыр будүрериниге немелде электроэнергияны болгаш материалларны чарыгдаваан. 1982 чылда ССРЭ-ге чорудуп бээр продукцияны будүрер талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин завод коллективи хүүсаа бетинде база ажыр күүсеткен.

/СЭТА/.

ДАШТЫКЫДА АНЫЯКТАР АМЫДЫРАЛЫ

ГАВАНА. Совет дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң куба доозучуларының иитиделиниг филиалдарын тургузар ажыл чедиишкиниг үргүлчүлеп турар. Ындыг филиалдар Кубаның 14 можуларының 9-унда тургустунган дең, ол организацияның удуртукчузу Арландо Перес Пердомо аңаа болган парлалга конференцияныга медеглээн. Куба улустуң ССРЭ-ниң 60 чылын демдеглээринге калбаа-биле белеткенин турары иитиделдиң организастыг ажылын экижидерине дыка идиглиг боор турарын ол чугаалаан.

УЛАН-БАТОР. Моолда аныяк салгакчыларның дугайында онза сагыш салып турар. Оон херечизиниң бирээзи — чуртта уруглар садтарын, яслилерни, школаларны, интернаттарны болгаш уругларның өөренип, чурттаарын экижидер ужурлуг өске-даа тудугларны калбаа-биле кыдып турары болур.

Бүгү улустуң ындыг сагыш салышкынының тодаргай көргүүзү Кобдо аймактан кестүп турар. Оон сумуларында болгаш төвү — Кобдо хоорайда өөлүг үениң иштинде көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдарынга хөй кааът общежитиени, Барын Моолда эң баштайгы дээди өөредилге черн — педагогика институдунуң өөредилге база чурталга корпуетарының долу комплекизин, уруглар комбинадын ажыглалга киргеп.

ХАНОЙ. Вьетнамның Коммунистиг партиязының V съездизиниң аныяктар ортузунга идей-политиктиг ажыл дугайында шиитпирлерин амыдыралга күүседир-биле Хо Ши Минниң коммунистиг аныяктар эвилелиниң Төп комитединиң секретарнады вьетнам комсомолдуң болгаш Хо Ши Мин аттыг пионер организациязының төөгүзүн өөренирининиң талазы-биле төвүлелди тургускан.

БРЮССЕЛЬ. Барын Европаның аныяктарының аразында ажыл чок киживерниң санының соксаал чокка өзүп турарындан «ийиги сорттуг» хамаатыларының сапы база-да улам көвүден турар. Ажылдаар чер болгаш социал айтырыглар талазы-биле европейжи иитиделдерниң комиссиязының кежигүнү Айвор Ричард ол дугайын чугаалаан. «Иитиг рынок» чурттарының аныяктарының ужуражыышкынына түве чугаалап тургаш, ол амгы үеде Барын Европада дыка хөй аныяк киживерниң ажыл кылыр аргазының чок боон турарынга ханы хомудалын илереткен.

Ол ужуражышкынга ЕЭН-ниң чурттарында 25 хар чедир назылыг аныяк оолдар болгаш кыстарның 20 хуузунуң ажыл чок боон турарын «көргүскен сөөлгү статистика түңнелдерин чижекке киргеп.

БОНН. «Аныяк демократтар» дээр аныяктар организациязының Бохумга болган онза федералдыг конференциязынга оон делегаттары Хөстүг Демократтыг партиядан боттарының чарлыг үнүн турарының дугайын медеглээннер. Улуг капиталдыг эрге-аажыктарын камгалап турар ХДС/ХСС-тиң барын бөлүү-биле эвиледдежи берген ол партияның удуртукчуларының политиктиг угланышкынынга удурун иилередирп-биле ындыг шиитпир хүлээп алдыңган. Хөстүг демократтарның удуртукчулары «партияның идеалдарындан өскерлип», канцлер Г. Кольдун барын үзелдиг чазааңга киржирип чөп. шээрежникинин конференциянын медеглелинде чугаалап турар.

БАРЫЫН БЕРЛИН. Оон университединиң Латин Америка факультеди моонбиле элээп каш хүннерниң иштинде «бүзээлеткен байдалда» туруп турар — ында лекцияларны болгап семинарларны кылбастаан, ол бажыңче кирер эжиктп студентилерниң таңнымылдары хаан алган турар.

ХДС-ке баштаткан сенаттың улус чырдышкынының болгаш дээди өөредилгенин талазы-биле камнаазга хемчегларын алганының соонда барымбердин хөй-иитпиниң бүгү кезектерни хаара тутқан удурлашкынын шимчээшкиниин чүгле кара чангыс чижээ ол боон турар.

УКРАИН ССР. Дайынчы орден-хавыяларлыг, халажылгада генерал-майор А. И. Олейников Волга эриинде шивээ-хоорай —Царицын болган Сталинградтың камгалалынга ийи катап киржир ужурга таварышкан.

Хамааты дайынның маадыры В. Думенконуң отрядының аъттыг кызыл шерии А. И. Олейников Волга чоогунуң ховуларынга дайыллажып тургаш, бүгү назыны шериг-биле холбажы бээрин билбейн турган. Оон соонда, чээрби дөрт чыл эрткенде, 1942 чылдың күзүнүнде шериг академияларының доозукчузу подполковник А. И. Олейников Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларының эң аар-берге участоктарының бирээзи — Сталинградка дайыллажып турган.

А. И. Олейников дүш бооп, хөй-хой чылдарның мурнунда Царицын чоогунда дайыллажып турган черинге Сталинградты камгалаар ужурга таварышкан.

А. И. Олейниковту фронтуту салым-хуу найгамчыктыг шериг начальниктери — К. К. Рокоссовский, А. И. Родимцев, Р. Я. Малиновский, ол ышкаш шылгарангай стратеттер — Г. К. Жуков, А. М. Васильевский олар-биле кады дайылдажыр аргалыг болдурган.

Генерал-майор А. И. Олейниковтуң «Запорожьениң черлеринге төрүттүнген» деп сактыышкынналыг ному 1978 болгаш 1981 чылларда ийи катап парлаттынып үнген. Ында хоочун генерал-майор бодунуң чангыс полкка турган эң-өөрүнүң дайынчы оруктарының дугайын чугаалап турар.

Генерал-майор А. И. Олейников богүнда чыскаалда болгаш дайын хоочуннар комитединиң Киев хоорайда секпиязының идепкейлиг кежигүнү боон, бодунуң сактыышкынналарын уламчылап бижип турар.

ЧУРУКТА: халажылгада генерал-майор А. И. Олейников Киев хоорайның № 1 ПТУ-зунуң сургуулдарының аразында.

И. ПОКИДЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КАРЖЫ ХОЛГААРЛААШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). Көттышкан Штаттар Индияның иштики херектерингe каржызы-биле холгаарлап, ол чурттуң чазаанның хамаарышпас даштыкы политиктиг угланышкынын өскертирип орадажып турар. «Джан Юг» солуннуң айтып турары-биле алырга, Пенджаб, Джамму болгаш Кашмир сөңгү-чөөн штаттарда база Индияның эвилелдешкен девискээрлеринде сандарадыкчы болгаш хоралакчы идегеттериниң ончүкчөнгээлиг үүлгедиглеринден америк шивишкин ведомствонун кем-буруузу тодаргай кестүп турар. Херек кырында ТРЭ-ниң агентилери болуп турар АКШ-тың элчин черинин элээп каш ажылдакчылары чурттуң янзы-бүрү булуннарында хеделип турар экстремисчи болүглежиишкиннерниң Индияның национал чаңгыс эвиң база девискээрининг бүрүн-бүдүн турарын үрээринче угланган ажыл-чорудулгазын аайлап таарыштырары-биле оларның хартаачылары-биле ужуражып турарының дугайында медээлер бар болуп турар. Республиканың сөңгү-чөөн үүгүнге хоралакчы болүглежиишкиннерге дорт деткимчеин коргүзүп турган ТРЭ-ниң агентилери Канвара биле Барутцаны эрткен чылын Индияның чазаа чурттан үндүр сывырар ужурга таварышкан дең, ол солун демдеглээн.

АНГОЛАНЫҢ ИЙИ ФРОНТУЗУ

Анголаның Чогаалчылар эвилелиниң секретарнадының улуг эвес бажыңы Май Бир шөлүнден — чеди чыл мурнунда Анголаның хамаарышпас чоруун чарлаан ол шөлден беш үүс метр хире черде туруп турар. Номнар-биле долдунган кабинетке эвилелдиң чингине секретары Антонину Кардозу сестерии онзалап демдеглээн хевирлиг, бижээн үүлдү авторучка-биле токкулатпышаан, чугаалап олур:

— Ангола чогаалчылар хосталгалыг демисселдиң мырынай эгезинден тура-ла кезээде оон киржикчизи болуп келген...

— Моңу көрүнер даап — дээш, стол хааржааның иштинден Эвилелдиң кежигүннериниң дакызын үштүп экелди. — Бистиң чогаалчыларывыстың болгаш шүлүкчүлеривистиң хөй нуруузу министерстволарда, албан черлеринде, бүдүрүлгелерде... ажылдап турар. Үзүктелиишкин-биле, хостуг шактарында бижиир ужурга таваржып турар, ынчаарга амгы үе-чадада национал чаарты тургузуушкунга дорт болгаш боттуг киржирин болувустуң эң чугула сорулгавыс деп санап турар бис...

Шөлдүг куду баткаш, Луанданың эриинге бээр. Боттарының чүгүн дүжүрер ээлчээн маңаан судноларны ийи чыл мурнунда оон эвээш эвести көрүп болур турган. Ам порттуң ажылы шуудаан. Портчуларның каран кызыл күш-ажылы, а ол ышкаш субботтга азы воскресенье хүннеринде ажылчыннарның, өөренникчилерниң, студентилерниң эки турачы дузаламчызы аңаа идигин берген. Кофе дүжүдүп азы чигир үнүжүп ажаан алырынга, школалар азы эмнелгелер тудуушкунунга эки туранын күш-ажылы Анголада чанчыккан болуушкун апарган.

Национал чаарты тургускай дериг-херекселдерниң комплектилерни Праганың «ЧКД-Дукла» заводу амгы беш чылда Совет Эвилелиниче чорудуп бээр. «Арыг-шевер фабрикаларын» Мурманск, Ленда-Ростов, Киев болгаш Днепропетровск хоорайларга дериң тургузар. Чаа станцияларның дериг-херекселдери техника талазы-биле эң-не бедик шынарлыг болур. Станция бүрүзүнге элээп каш агрегаттар ажылдаар болгаш шак санында-ла 15 тонна бокту өртгедир.

Бокту чаа станцияларга өртгеткен түңнелинде энергияны болгаш чылыдылга энергиязын алыр, а станция бүрүзү хоорайның бүдүн районун чылыдылга-биле хандырып шыдаар.

«ЧКД-Дукла» завод—Праганың эң хоочун бүдүрүлгелериниң бирээзи. Бок өртгедир, бортан энергия алыр талазы-биле станцияларны тургузарынга улуг дружулганы завод шинээдип алган. Амгы үеде Сочиде, Харьковта, Севастополда болгаш Пятигорскиде ажылдап турар станцияларга дериг-херекселдерни завод коллективи бүдүргеш, чорудуп берген. Ындыг дериг-херекселдерниң комплекталарын Герман Демократтыг Республикага болгаш Венгрияга база завод чорудуп берип турар. Ол чурттарның шайысылалдарында — Берлин болгаш Будапешт хоорайларда бок өртгедир, оон түңнелинде чылыдылга энергиязын бээр станциялар шагда-ла ажылдап эгелээн.

Пландан ажыр продукция

⊙ **БЕРЛИН.** Берлинниң шарикоподшипник будүрер Иозеф Орлопи аттыг заводунуң коллективи бо чылдың планын чедиишкиниг доозуп турар. Мурнакчы коллективтиң ажылчыннары бо чылдың эгезинден бээр 104 муң подшипниктерни пландан ажыр будүргеп. Продукцияны пландан ажыр будүрериниге немелде электроэнергияны болгаш материалларны чарыгдаваан. 1982 чылда ССРЭ-ге чорудуп бээр продукцияны будүрер талазы-биле бодунуң хүлээлгелерин завод коллективи хүүсаа бетинде база ажыр күүсеткен.

/СЭТА/.

УТБХ-НИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ПЕКИН. (СЭТА). Синьхуа агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Улус төлээлекчилериниң Бүгү-Кыдат Хуралыының ында боон турар 5-ки сессиязынга КУР-нуң Күрчөвүлелиниң премьери Чжао Цзыян алдыгы Сеш чыл (1981—1985 чылдар) планының дугайында илеткел кылган.

Илеткелчи ол үе иштинде «чурттуң экономиказын таарыштырарынче, чаартырынче, чурумчударынче болгаш недүрериниче угланган политиканы уламчылаары көрдүнген— деп, медеглээн.— Ол сорулгабиле «ындүрүш бөөдегиниң улам-на балансылаттынар чоруун» чедип алыры-биле «эртнеи үеден артнан» янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлээр дээш күмениишкинни кылыр апаар».

Алдыгы беш чыл планында сөөлгү 28 чылдың көргүзүглери-биле деңнээрге, үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң өзүлдезиниң темпизин элээп кылдыгын, ол чорук «национал экономиканы зде тургузарының» сорулгаларының нарыны-биле холбашкан.

ПЕНСИЯ ТЫПСЫР БЕ?

Ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдап тургаш, озал-ондакка, аарыг-аржыкка таварышкаш, караның бирээзин чидиргенде, оон-биле чергелештир механизаторлаар, тудуг материалдары белеткээр ажылдарга ажылдаар аргазы чок апарганда ындыг кижиге күрүнениң пенсиязын тыпсыр бе? Районнуң социал хандырылга килдистериниң чанында караа четпестер иитиделиниң тускай организациязы ажылдап турар болгай. Ол организацияның үчёдунга бир караа четпес кижи кирип болур бе?

Т. Очур-оол.
Улуг-Хем район.

Күш-ажыл хоойлузуунуң № 157 база 159 түүлдериң барымдаалаан, бир эвес ажылчын азы албан-хаакчы кижи ажылдап тургаш, озал-ондакка аарыг-аржыкка таварышкан, караның бирээзин чидиргенде, ону оон ажылдаар черинииң баштаар чери болгаш профэвилел организациязы бодунуң эртем-билиниң талазы-биле оон кадыкшылының байдалы-биле ажылдаар аргазын кап хуу чидиргенин тывары-биле экспертиза чорудар ужурлуг. Бир эвес ажылчын кижи бодунуң эртемининиң талазы-биле ынча хуу чидиргеп, а иитиг ажылга ажылдап шыдаарыбиле чидирбээн деп түңнелди үндүрер болза, ону барымдаалап пенсия тыпсын болур. Ол түңнелди үүгле ол комиссия (ВТЭК) бээр эргелиг. Ол комиссия ажылдап шыдаар талазы-биле каш хуузун чидиргенин, аарыг болгаш озалондак талазы-биле каш дугаар болүүкке хамааржырын, ивалид апарганының чылдагаанын тодарадыр. Ол ышкаш караа четпестер иитиделиниң үчёдунга тургузар бе азы тургуспас бе деп чүвени база-ла ол комиссияның түңнелин барымдаалап тургаш, шиитпирлээри көрдүнген. Бир дугаар болүүкке бир караан чидиргеш, ийиги болүүкке караа баксыраш үүгле 3 хуу көрүп болур кижилер хамааржыр, ийи дугаар болүүкке бир караан чидиргеш, оске караабиле үүгле 6 хуу көөрлер хамааржыр, а үшкү болүүкке бир караан чидиргеш, ийи дугаар караа-биле үүгле 8 хуу көөрлер хамааржыр. Ынчангаш комиссия (ВТЭК) ындыг ивалид кижи кандыг ажылга кандыг байдалдарга ажылдаарын тодарадыр ужурлуг.

КАШ ЯНЗЫ ХЕВИРЛЕРГЕ ТЫПСЫРЫЛ?

Колхозчу кижиниң пенсиязын кап янзы хевирлерге тыпсырыл? А колхозка үргүлчү бригадирлеп, ферма эргелекчилеп база өске-даа удуртур ажылдарга Чөвүлелиниң 1972 чылдың август 3-те хүлээп алганы ажылчынарга, албан-хаакчыларга болгаш оларның өг-бүлезинге пенсияны тыпсырының болгаш канчаар төлеп бээриниң дугайында дүрүмнү база барымдаалап, оон нормачижээн удуртулга болдуруп турар.

Айтырыңар, харыылап берээл

турган кижиниң пенсиязын кандыг янзымыг тыпсырыл?

И. САНДЫЙ.
Кызыл район.

Амгы үеде Тывада колхозчарны совхозтар кылдыр шилчиткенин барымдаалаан, пенсияны тыпсырда колхозка ажылдап турган стажтарны күрүне черинге ажылдап турган кылдыр санаан, ажылчыннарга, албан-хаакчыларга канчаар төлеп бээриниң дугайында дүрүмнү барымдаалап төлеп бээр ужурлуг.

ЫНДЫГ ДҮРҮМ БАЗА БАР БЕ?

Бистиң бичии уруувус 1981 чылдың ноябрь 18-те төрүттүнген. Күрүнениң чаш уруглардың иелерге дузаламчы кылдыр бадылааны 50 рубльди бо хүннерге чедир албаан бис. Оон ацыда совхоз дирекциязы, ажылчын комитеди, кол бухгалтер ол акшаны алды айдан эгелеп санап бээр деп шиитпир үндүрген. Бис билдиришкинни алды айда киргеп бис. Билдиришкин киргеп хүнүнден эгелеп санап бээр бис дээр. Арткан алды айны санап бербес дээр. Билдиришкин олалдаан дээш ынчаар санап болур бе? Ындыг дүрүм база бар бе?

Р. ДОСПАН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

— Демин кел чоруй даг кырынга чыт база билдивис, ынчан салгын бисче хап турган. Дөв ол доора кара өзен куду ыт база сезиг ап турар, уваа, кандаай чоор?! Ол өзенниң бажын хевээш, чыт артындан кээп өзенни кедеп көрээл, оол—деп улуг аңчы сүмелээн.

Шынап-ла ыраандан долганып чораан, өзенниң ындыы эриин кедеп, оожум сывыладыр базып олурда, иренин чаа изи бо чыткан. Калдаракдаа баг бажында халып, шурап-ла эгелээн.

— Ийет, ире мында шала куду бо өзең иштинде хептиг-дир!— деп, улуг аңчы шуут-ла чугаалаарга, Мишаның арны безин изиш дээн.

Аңчылар дораан-ла өзенниң кадыр эриниң кыры-биле чүс метр хире бурунгаарлап кээр орта, ире-даа хөректенип-ле үнген.

— Ам-на билдинди, аза! Бо ирең мында үп баскан-дыр, оол. Чылыгда-ла олүргеш, чыдыдыр хөөп алган, ам оозун үштүп чип чыдар эр-дир ийин оң, далашпа. Үвүн баскан ире черле кижиден кортпас, оозун харамнангаш, кижиже шуут-ла халдаар боор чүме. Ам бис мөөн дедирленир бодавыс, кортук чүмелер болур бис. Ам чоокшулап баар, ол-ла. Дедир иске сагынган-даа херээ чок!

Ол аразында Михаилдиң та кортканы, та эжиниң сөзүнге эрессингени ол:

— Хуваевич, Калдаракты сала кааптайн бе, барып ээре берзин — дээн.

Улуг аңчы тургаш:

— Ынчап болбас, иренің салымын ам Калдарак эвес, бо карабин шыдаар. Калдарак ире ижээни эрип өөренген дидим ыт, ынчалза-даа ам удаада ире үвүнүң чанынга барып, оон-биле хүрешкеш, аңаа чуура туттуруп каап болур. Бир эмес ире дессе, ам соонче сала кааптар сен, чоок черге маңнадыр боолаар бис— деп таваар чугаалаан.

Аңчылар өзең эрини кудулап, ireже улам чоокшулап кээрге, ам чер оргуланып келген. Ол аңчыларга таарымча чок апарган.

Адыг-даа кулак уюк кылдыр алгырып-кышкырып, ыяштарны сын шаап турда, аңчы бир каш халаап, улаштыр маңнап бежен метр хире чоокшулап кээп, улуг шива артынга чаштып, боозунуң таваан ажыткаш, белеткени туруп алган.

— Калдаракты салба, Миша, эки ээрзин, думчуунуң бурундуун үштүп каавыт!— деп дыныг үн-биле дужаагаан.

Ол аразында Михаилдиң та кортканы, та эжиниң сөзүнге эрессингени ол:

— Хуваевич, Калдаракты сала кааптайн бе, барып ээре берзин — дээп

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 278 (12068) | 1982 чылдың декабрь 3, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

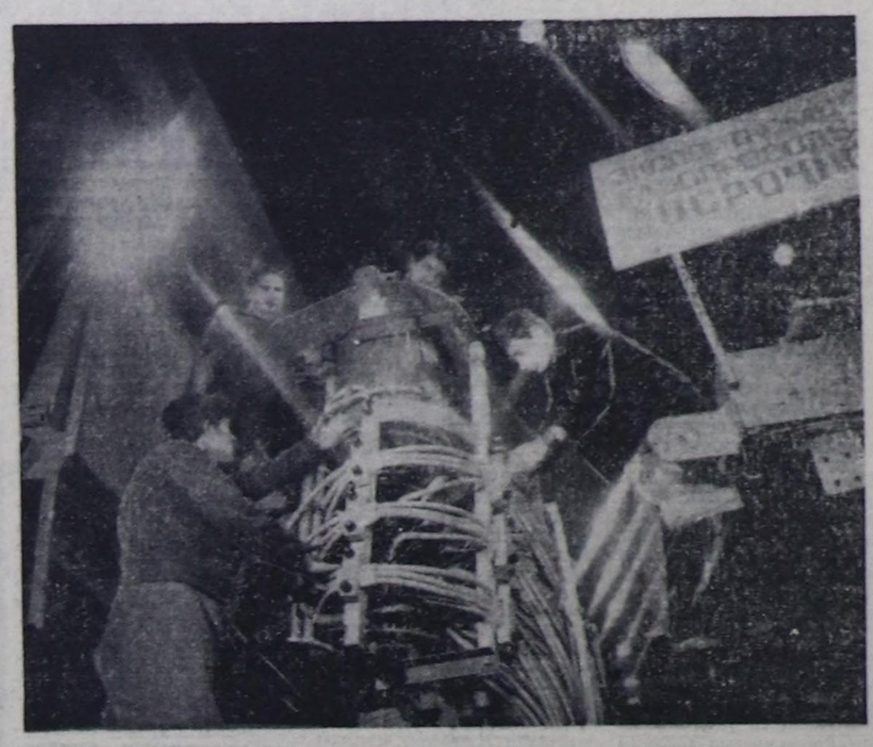

КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айытқан үүлдерни болгаш түңнелдерни, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги, РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының алдыгы сесияларының материалдарын бистиң республиканың ажылчы чоннарыг улуг сонуургал-биле танывып, ханы өверинип турар. Ында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр он бирги беш чылдың үшкү чылында партияның экономиктиг болгаш социал политиказын, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының айтырыгларын тодаргай айытқан. Ол бүгү ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чоруун бедидеринче угланган.

Бо партийжи документилерни партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнары ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы болгаш үндезини кылдыр хүлээп алгач. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында чаа сагыш салыышкыны Тываның ажылчы чоннарының политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрүүшүнүң болдурган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдап кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин дыка хөй коллективтер күүседткен. Оларга «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тиилелге», «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Алдан-Маадыр» совхозтар, «Кызыл тудуг» эргелелинде А. Г. Пашковтуң удуртқан бригадазы болгаш өскелер-даа хамааржыр. Мурнакчы коллективтер, ажыл-ишчилер юбилейлиг чылды чедиишкинниг доозында, он бирги беш чылдың үшкү чылының чаа бодиткен хүлээлгелерин ап турар. Малчыннар кыштаглаашкыны чедиишкинниг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында хаара туттунган. Бүдүрүлгениң участок бүрүзүнге ажылдың ажыктыын бедидеринче, күш-ажылчы болгаш күүседиичи чурумну быжыглаарынче, ажылга организастыг болурунче угланган күш-ажылчы маргылдаа калбарган.

Амгы үеде республиканың партия организацияларының сорулгазы болза ажыл-ишчилерниң патриотчу эгелээшкинин бүгү тала-биле детнирип, социалистиг чарышты улам-на калбартыр хемчегларни алыр, сан база шынар көргүзүглерин экижидер дээш демиселди күштелдирер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидеринге дузалаар мурнакчыларның арга-дружулгазын нептередир хемчегларни алырынче сагыш салыры болур. Оон ангыда материал болгаш сан-хөө курлавырының бүгү хевирлерин чөп, камналгалыг ажыглаарын чедип алыр, материалдарга, чиг-этке камналга чок, ажыл-агыйжы эвес, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш еске-даа четпестерге удур шыңгыы демиселди чорудар ужурлуг.

Республиканың партия организацияларының мурнунда салдынган чугула болгаш харыысалгалыг ажылдың бирээзи — СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазының, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң чоокта чаа эртикен сессияларының материалдарының утказын ажыл-ишчилерге билдингир болгаш ханызыбиле тайылбырлап, пропагандалаары болур.

Бо улуг харыысалгалыг ажылды идеология фронтузунуң ажылдакчылары күүседир хүлээлгелиг. Үстүнде адаан чугула документилерни ажылчы чоннарга билдингири-биле тайылбырлап, оларның кылып турар ажылы, амыдыралы, моон соңгааргы сорулгалары-биле сырый холбап шыдаар биличиг, арга-дружулгалыг четчир санныг пропагандистер, «Билиг» ниитилелиниң лекторлары, илеткелчилер, политинформаторлар, агитаторлар партия организациязы бүрүзүнде бар. Оларны күш-ажылчы коллектив, хойжу кодан, чурттаичы бажың бүрүзүнге доктаамал быжыглаар. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики, даштыкы политиказын, улустуң мурнунда салган улуг болгаш нарын сорулгазын тайылбырлаан турарын чедип алыр херек. Оон-биле чергелештир республиканың, районнуң, бүдүрүлгениң, совхозтуң, ажыл-ишчилерниң 1983 чылда планныг онаалдаларын тодаргай чугаалаар, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни бар арга-курлавырлар ёзугаар ажылдап кылырынга бөгтуг дузаны оларга чедирер.

Сөвөлгү үеде республиканың чер-черде партия организациялары идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда партия, совет, профэвилел, комсомол, ажыл-агый органнарының удуртукчуларын, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының специалистерин калбаа-биле хаара туткан. Ол чорук ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң, ажыл-агый айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээрингe дузалап келген. Бо талазы-биле ажыл Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарда, «Тыва кобальт» комбинатта, № 48 тудуг эргелелинде багай эвес тургустунган.

Республиканың ажыл-ишчилериниң ортузунда чорудуп турар идеология ажылының хевирлери болгаш арга-методтары янзы-бүрү болу берген. Коммунистер, комсомолчулар партия, комсомол чырыдыышкынынында, ажылчыннарның, албан-хаакчыларның хөй нуруузу экономиктиг өөредилгеде болгаш өөредилгениң еске-даа хевирлеринде хаара туттунган. Партия организацилары бөлүк лекциялар, политиктиг илеткелдер кылырын, политхүннер, темалыг кежээлер болгаш еске-даа хемчегларни эрттирерин практикалап турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының материалдарын ажылчы чоннарга пропагандалап, өөредип турар үеде идеология ажылының үстүнде адаан болгаш еске-даа хевирлериниң ажылын улам идепкейжидери чугула. Чон ортузунга пропаганда чорудар идеология ажылдакчыларын хынамчалыг белетиззэр, оларга эргежок чугула материалдарны, сан-фактыларны бээр, кымнар кайа, кажан лекция, беседа, илеткел кылырын бэш бурунгаар тодарадыр. Политмассалыг ажылды чорудуп тургаш, ажылчы чоннуң кичээнгейин шиитпирлеттинмээн айтырыгларже, четпестерни эдип алырынче угландырар херек.

Республиканың бүгү партия организациялары политиктиг, организастыг, кижизидиичи ажылын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң Дээди Советтериниң сессияларының материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлаарынче, ында айытқан сорулгаларны амыдыралга боттандырарынче угландырар ужурлуг.

Чылды куш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозаал

Хүннүң медээлери

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цегининң найыралдыг коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка иленкейлиг киришкен. Чылдың планныг онаалдазын ноябрь эгезинде-ле күүседипкен. Ам келир чылдың үлүүнде ажылдап турар. Коллектив чыл эгезинден тура 26 миллион киловат-шак энергия ажылдап кылырын 1149 хуу. 211 мун гикокалорий чылыг үндүрер планын оранчок ажыр күүседткен.

Т. В. Крашенинникованың удуртканы дөртку эдлегнин кежигүлери, машинистер Александра Ардашова, Галина Акулич одар эдлчег санының планзыг онаалдазын доктаамал ажыр күүседип келгенер.

Бистиң корр.

ШАПКЫНЧААН

№ 5 КМК-ның тудугжулары көдээниң ажыл - ишчилериңе чаа бажыңнарны чылдың бараалгадыры чанчыл болуп берген. Нарын суурда Бәйыр-оол Чадамбага удуртқан 6 кижи составтыг тудугжу звено соолгу неделяда ажылын улам шапкынчыткан.

Тудугжулар дөрт аал чурттаар бажыңнарның ханаларын тудуп дооскан. Амгы хүннерде ийи дугаар таваан салгаш ханаларын кыла берген. Хоочуп тудугжулар Кызыл-оол Хертек, Виктор Аракчаа, Владимир Хумбун, Дажы Сенги, Борис Сотнам оларның ажылы макталдыр.

Т. КУР.

ЧЫЛДЫЫН КҮҮСЕДИПКЕН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары-биле болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазы-биле бүрүн таныышкаш, ол улуг болуушкунга харыы кылдыр Бай-Тайга районнуң ажыл-ишчилери улам тура-соруктуг ажылдап турар.

Район күрүнеге малдан алыр продукция садар талазы-биле чыл планын декабрь 1-де күүседипкен. Бай-тайгажылар күрүнеге 1500 тонна эът садар тургаш, оңу 1537 тонна чедирип, планын 100,3, сүттү 540 тоннаны 540 кылдыр күүседкеш, планныг онаалдазын 100, 150 тонна дүктү 175,8 тонна чедирип, онаалдазын 117,2 хуу кылдыр күүседткен.

Районнуң ажыл-агыйларынган «Мурнакчы», «Бай-Тал» совхозтар өскелерни мурнап, планныг онаалдалар күүселдезиниң талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган.

Бай-тайгажыларның чедип алган бо чедиишкини ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнуң интернационалчы улуг байырлалынга күш-ажылчы, төлептиг белээ болур.

Ам малчыннарның мурнунда харыысалгалыг үе кыштаглаашкын эгелээн. Районнуң ажыл-ишчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ-ГК-ның 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалын деткээш, ону ажылга удуртулга болдуруп турар. Ол дээрге ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга салыышкын болур.

Бистиң корр.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курстуң пропагандистериниң республика семинары СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Аңаа үүе хире пропагандистер киржип, үш хүнүң дургузунда теоретиктиг биличиг болгаш пропагандист мергежилин бедиткен.

СЭКП ТК-ның пропаганда болүүнүң удуртукчузу, партия ТК-ның «Партийная жизнь» журналының кол редакторунуң бирги оралакчызы В. В. Суходеевтиң СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш идеология демиселиниң дугайында, пропаганда болүүнүң кежигүннери — ССРЭ-ниң Даштыкы харектер министерствозунуң харыысалгалыг ажылдакчызы В. Я. Воробьёвтуң ССРЭ-ниң делегей байдалының, совет-кыдат харылзаалар дугайында, РСФСР-ниң Курлаанының килдис эргелекчизиниң оралакчызы Б. Г. Покалюктуң партияның экономиктиг стратегиязының дугайында лекцияларын семинарның киржикчилери сонуургап дыңнаан. Оон ангыда СЭКП Тыва обкомунуң бирга секретарының дузалакчызы С. С. Сонамның республиканың аъш-чем программазын өөренириниң кол айтырыгларының, партия обкомунуң парлалга секторунуң эргелекчизи М. Н. Смирнованың күш-ажылчы коллективтерге кижизидилге ажылының хевирлериниң болгаш арга-методтарының, СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуштуң интернационалчы кижизидилге, демир-орук шериглериниң политэргелелиниң лектору полковник А. Д. Гридасовтуң амыдыралдың совет хевириниң дугайында болгаш өскедаа темаларга лекциялар болган.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизиниң оралакчызы С. М. Кудажы чаа өөредилге чылында пропагандистерниң соруглаларының, Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы А. Д. Ооржак пропагандистиң чогаадыкчы планының дугайында илеткелдерни семинарга кылган.

«ССРЭ-ниң Аъш-чем программазы» деп курстуң пропагандистери кичээлдерни идей-теоретиктиг бедик деңнелге эрттиреринге, ону амыдырал-биле холбаарының талазы-биле эргежок чугула билиглерни семинарга чедип алган.

Хову-Аксы автотранспорт будурүлгезиниң хоочуп чолаачыларының бирээзинге коммунист Анатолий Долаандович Болат хамааржыр. Мурнакчы ишчи бо коллективке 15 чыл чолаачылап келген үезиниң дургузунда пассажирлерге эптиг-эвилдээн, оларның негелделеринге, дилеглеринге дыңнангырын, сагыш-човангырын көргүзүп, мактадып турар.

Анатолий Долаандовичиниң автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының проф-эвилел обкомунуң кежигүнүне соңгаан.

ЧУРУКТА: чолаачы А. Д. Болат.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ТОЛЬЯТТИ. «Трансформатор» будурүлге каттыжышкынының ажылчыннары «Уренгой - Ужгород» газ дамчыдылгазының тудугжуларының чагын айыттынган хуусаазындан ыракта мурнунда күүседип бээрин шиитпирлээн. Олар газты даштыкыже үндүрер хоолайның станцияларының бедик вольтулуг трансформаторларын белеткеп эгелей бергеннер.

ЧУРУКТА: газ дамчыдылгазынга ажылдаар баштайгы трансформаторну ССРЭ-ниң 60 чылынга алдап болдурган социалистиг чарыштың мурнакчызы Н. Александровтуң удуртканы — СЭКП-ниң XXVI съездизи аттыг бригадазы эптеп турар.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА МАШИНАЛАР

ЖОДИНО. (Минск область). (СЭТА). Белоруссияның автомобиль кылыр заводунда кары угла 75 болгаш 110 тонна чүк сөөртүр, карьерлерге ажылдаарынга таарыштыр кылган автомобильдерни бүдүрүп үндүрүп эгелээн.

Заводтуң кол технологу Г. Горячий ол дендии улуг автосамосвалдарның кезектерин эптээринiң чаа, дешилгелиг арга-аларының дугайын чугаалаан, чамдыкта он-он тонна чедип турар тус-тус кезектерни эптээр түскай дериг-херекселдерни тургусканын демдеглээн.

КОЛ УГЛАНЫЫШКЫН— ИНТЕНСИФИКАЦИЯ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга холбаштыр айтырыгларны колхозтар чөвүлелиниң база кодээ ажылагый органнарының соруглаларын колхозтарның Эвилел Чөвүделиниң Москвага декабрь 1-де болган хуралынга чугаалашкан.

Хуралдың киржикчилери кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының боттарының күжүн Аъш-чем программазын боттандырарынче салып турарын демдеглээн. Олар бо чылын тараа, чигир свёклазы, ногаалар бүдүрерин эрткен чылдыындан көвүдеткен. Виноград, шай бүрүзү белеткээриниң планнаттынган даалгаларын күүседткен.

Ол бүгү-биле чергелештир ажыл-агыйларның курлавырлары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар. Ында байдалдың чылдагааны — черни, техниканы, чемишчидилгелерни четчири-биле, чеп ажыглавайн турарында болур. Продукцияны кадагалаар болгаш болбазырадып кылыр черлерже сөөртүрде орукка чидирип, амдаа улуг боон турар.

Колхозтарның эвилел чөвүлели республикаларның, крайларның, областарның болгаш районнарның колхозтар чөвүледдериниң организакчы ажылдарын Аъш-чем программазының даалгаларын, келир чылдың болгаш бүгү бешчылдың планнарын чедиишкинниг доллур болгаш ажыр күүседир соруглага-биле бүгү хемчегларни алырын доктаатткан. Келир чоокку үениң иштинде чер ажылының эртемге үндезилеттинген системазын тургузуп, ажыглаарынче оноа кичээнгейни угландырган. Чигир свёклазын, тарымал тоорук үрезинин, хендир волокноозун будуреринге колхозтарның шиитпирлиг ролюн хуралга онзалап демдеглээн. Мал кыштаглаашкынын организастыг эрттирер талазы-биле эргежок чугула хемчегларни алырын сүмелээн.

Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Президиумунуң аграүлетпүр комплекизиниң айтырыгларының талазы-биле корымиссиязының даргазы З. Н. Нуриев, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы А. Н. Каштанов, агроүлетпүр комплекизинде кирип турар министерстволарның болгаш ведомстволарның харыысалгалыг ажылдакчылары киришкеннер.

НАЙЫРАЛДЫ БЫЖЫГЛААР

Совет республикаларның сырый каттышкан эвилелиниң дугайында ленинчи идеяны белорус улус чүрээниң ханызындан чүүлдүгзүнүп уткуп-хүлээп алган. Белоруссия ССРЭ-ни тургузарының талазы-биле эгелекчилерниң бирээзи болган. Ол Ленинниң чагыларынга шынчы болбушаан, социалистиг нацияларның күчүлүг эвилелин, улустарның найыралын болгаш аку-дуңмалышкы чоруун быжыглаарынга улуг үлүүн киирип турар. ССРЭ-нин Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делегелгезинде ол республиканың хүнеринге холбаштыр кылган парлалга конференциязынга оон дугайын онаалап демдеглээн.

Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының оралакчызы Н. Л. Снежкова журналистерге үүве чугаалаан.

Ол республиканың ажыл-ишчилериниң ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын хөй белектер-биле ужуражыр деп турарын демдеглээн. Олар СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге боттарының чедиишкинниг ажыл-ижи-биле харыылап турарлар.

Амгы үеде Белоруссия дээрге чурттуң экономиктиг улуг районуна апарган болгаш ында Совет Эвилелиниң сезен ажыг национальдарының болгаш бичии улустарының төлээлекчилери чурттап турар. Оон экономиказы ден-дески, шалыпкыны-биле хөгжүп турар. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтер, бүдүрүлгениң муң-муң мурнакчылары ССР Эвилелиниң 60 чылынга алдар кыллыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен.

Полесье черинiң тараажылары болгаш малчыннары чурттуң Аъш-чем программазын боттандырар дээш боттарының үлүүн улам улгаттырары-биле бүгү үүлдерни кылып турар. Көдээ ажыл-агыйны интенсификастаары бедик темпилиг чоруп, оон материал-техниктиг үндезинни быжыглып турар. Республиканың үштүн бир кезиин ээлеп турар Белорус Полесьени чаартырынга барык бүгү чурт киржип турар.

Белорус ССР-ниң эртемги болгаш культуразы кажангызындан-даа артык чечектелип турар. Бүгү чурттуң хемчээллинге эртемденнер ажылының хувааларзы ССРЭ-ниң аңгы-аңгы девискээрлериниге чыгдынган эртем-билигни болгаш дуржулганы долузу-биле ажыглаарынга идиглиг боон турар.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязынга келген Дээди Советтиң депутаттарының бүрүткээшкинин Советтер бажыңының 1-ги каңдында 107 дугаарлыг кабинетке 1982 чылдың декабрь 6-да 9 шактан 22 шакка чедир бүрүткээр, телефон № 2-55-42, декабрь 7-де — СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 8 шак 30 минутадан эгелеп бүрүткээр.

МАССАЛЫГ ХОРУГДААШКЫННАР

ДАШТЫКЫДА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нун чингине секретары Х. Перес де Куэльярның Каттышкан Нациялар Организациязының албан ужурунда документизи кыддыр ында нептереткен бижин Чилиде массалыг тудуп хоругдаашкыннарны, араатанзыг хилинчектээшкинин, кижинин кол эрге-шөлээзин каржызы-биле үреп турарын херечилеп турар.

Америк администрацияның бүгү талазы-биле деткимчезинге даянган Пиночеттин ханныг хунтазын ол документ бууруудадып турар шиитке-кел болур. Ол бижикте үүлгединишкиннерни көрген кижилернин өчүктери, парлалганың материалдары, бооладып өлүрткен азы пиночетчи кара-бажыннарга хилинчектеттириң шаажылаттырган чили хамаатыларның төрелдериниң чугаалары кирген.

АКШ-тың төп разведка эргелелиниң деткимчези болгаш акшазы-биле Чилиде тургускан террорлуг болгаш араатанзыг ёзу-чурумга боттарының үну-биле улурланган хөй-ниити ажылдакчыларының, профэвилелдеринин удуртукчуларының болгаш бодүүн хамаатыларның аттарын ол документинде киирген. Чилинин эрге-чагыргалары оныза хоойлу дээр чүвеге сылдап алгаш, массалыг тудуп хоругдаашкыннарны болгаш истеп-сүрүүшкүннерни кылып, кижинин кол эргезин — чурттаар эргезин каржызы-биле үреп, кызамдап турар.

Араатанзыг хилинчектээшкинге таваржып турар хоругдаттырганнарның саны чыл келген тудум-на улам көвүдеп турар. Суд болгаш истелге-даа чокка чиидиишкиннер, хоругдаашкын Чилинин бо хүннерде аңаа-ла болуушкуннары апарган.

БКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СОФИЯ. (СЭТА). Аңаа БКП ТК-ның пленуму Күш-ажыл дугайында чаа кодекстиң төлевиделин чугаалажып көргеш, бадылаан. Ол документини бүгү улус чугаалажып көрүүн дээш парлаан болгаш аңаа кылдынган эдилгелерни база немелделерни ёзугаар БЎР-нуң Улустуң хуралынга чугаалажыры-биле киирген турган.

Пленумнуң киржикчилери Л. И. Брежневтиң тураскаалын минута иштинде ыыт чок туруп, сактып ёзулаапаар.

Пленумга БКП ТК-ның Чиңгине секретары, БЎР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков түңнел сөс чугаалаан.

Аът-чем программазы–боттанышкында

БУРУНГААР БАЗЫМНАР

Малчыннарның мурнунда эң харымсаалгалыг болгаш берге үе кыштаглаашкын үеэн келген. Көдээниң ишчилери СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирер, мал ажылының продуктуларын бүдүрериң болгаш садарын ковудедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында доктаалын деткээш, ону ажылга удуртулга болдурган ажылдан турар. Оң чүл дээрге-ле ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарының бир кезээ-дир. Ол дугайын «Дон-Терезин» совхозтуң директору Салчак Шавыраевич Комбу биске бижээн.

Бистиң совхозтуң ажылчишилери СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин улуг чүүдүлүүжүүшкүи-биле деткээн болгаш ында бадылаан Аъш-чем программазын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы, парткому, көдээ Совет күүскому чер болгаш мал ажылының продуктулуг чоруун бедидериниң үр үеде комплекстиг программазын ажылдан кылган. Совхозтуң материал-техниктиг базазының быжыкканының, бүдүрүлгеин ргелеп башкарарын, күш-ажылды организастаарын акижиткенниң түңнелинде сеелгү чылдарда ажыл-агыйның күш-ажылчы көргүзүглери, мурнуйда чылдарга бодаарга, алээн экижээн. Совхоз эрткен үш чылдарда шаар малдың чаш төлүн камгалап алырының планын 104 хуу күүсеткен азы планда көрдүгенниңдең хөй хураганны артыкка камгалап алган. Ол-ла үеде мыйыстыг бода малдың чаш төлүн камгалап алыр планын 114 хуу кылдыр күүсеткен азы 118 бызаапы плангдан ажыр камгалап доруктурган. Оон-биле чергелештир күрүнеге эът, дук, ёт садарының планныг даалгаларын база чүгле чедир эвес, харыдаа ажыр күүседип турар апарган. Бистиң совхозувуска тараайын иинти чылдазы база эрткен чылдардан хөй болган. Бо чылын бир гектар шөлден-не 12 центнер дужуттуг ажаан алган бис.

Ак-Тал суур улуг эвес. Оон бажыңнарының хөй кезии чаа, чараш болгаш ногаан ыяштар, чечектер бүргээн, херимнерлиг. Бажың бүрүзүнде электри чырыы хып турар, хөп чуур машиналарлыг, телевизорлуг өг-бүлелер хөй апарган, автомобиль, мотоциклдиг улус совхозта эвээш эвес.

Ында хереэженнер чөвүлели Жданов аттыг совхозта партия организациязының идегелдиг дузалакчызы болу берген. Олар кодээде ажыл-херектерге улуг сонуургал-биле киржип келген. Хереэженнер чөвүлели 17 кижи составтыг. Бодунуң беш секцияларын, он бир агитквартираны, үш болгүмнерни дамчыштыр хереэженнерни совхоз бүдүрүлгезинге, хөй-нинти ажылынга хаара тудуп, бүгү ажылды партия организациязы-биле харылзаалыг тургускан. Секциялар удуртукчулары Ч. С. Сотпас, У. К-К. Хуурак, Т. В. Шогжал, өске-даа активчилер суурда хереэженнер чөвүлелиниң ажылынга идепкейлиг киржип келгеи. Хереэженнер чөвүлели активке дайынган, бодунуң ажылын план ёзугаар чорудуп, кодээ чонуң ортузунга политмассалыг, кижизидилге ажылынга үлүгүн киирип келген. Лекциялар, беседалар, янзыбүрү кежээлер, номчулга конференциялары, делгелгелер, спортчу маргылдаалар бисте үзүктелинишкин чок.

Ылаңгыя күш-ажылдың, дайынның, хоочунарлы-биле ужуражылгалар, аныяк алдар бодгаш дүжүт кежээлери, «Бистиң совет демократия» деп кежээ, Ф. Угловтуң «Кижилер аразында кижи».

С. Сүүд-оолдуң «Өске кадай» деп номнарынга номчулга конференциялары, шиилерниң көрүдде-конкурстары организастыг эртикилээн. Социалистиг чарышка тнилекчи болган № 7,8,9 агитквартиралар чурумалдыг тожуже экскурсиялаан. Уран чүүл көрүлдезинге «Аян» агитквартира шаналдыг черни ээлээн.

Суурда спорт ажылынга хереэженнериниң сонуургалы улуг. Ам суурувуста хереэженнериниң шыырак ийи командазы бар. Олар районга бодгаш республиканга шаналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа ээлээн. Суурнуң чурттакчылары боттарының күжүү-биле спорт школазын түдүп, маргылдааларны доктаамал эрттирип, бо ажылга чонну массалыы-биле киришгирип турар. Чижээ, «Авам, ачам болгаш мен — спортчу өг-бүле бис» деп чарышты сезон аайы-биле эрттирип турары солуп.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл болур оюнга тураскаадып, солуп кежээни эрттирериң планнап алган бис. Ол кежээ кайы бир эвилелдешкен республиканга аянчорук шинчилиг эртер. Агитквартира бүрүзүү бир азы ийи эвилелдешкен республиканың ажыл-агый, культуразының онзагай талаларын чонга пропагандалаар, национал костюмнерни, ол республикаларның сүлде демдээн, тугун белеткеп, уран чүүл көргүзүглерин белеткээр. Түңнел **көргүзе кежээ декабрь 25-те** эртер. Ында бүгү эвилелдешкеп республикаларның национал хептерии делгээр бис.

Бо болгаш оске-даа ажылдарны идепкейжиткени совхозтуң иинти ажыл-хереэнге эки салдарны чедирип турар. Сеелгү үеде совхоз директорунуң, партия болгаш хөй-нинти организациялардың түңнелинде совхоз мурнакчы ажыл-агыйларын сүмелеп кирип, он бирги беш чылдың бирги чылының планын шүптүзүп күүсеткен. Бо чылдың эрткен айларында планныг онаалдаларын база күүседип. Төрээн чүрттүк юбилейниге толептиг белекти белеткеп турар.

Ч. СҮГЕ-МААДЫР.

Ак-Талда хереэженнер чөвүлелиниң даргазы.

Хереэженнер чөвүлелдеринде

ЧОН ОРТУЗУНГА

«АЯЛГАДА»

Кызыл үлетпүр садыының «Аялга» магазини хоорайның садыг организациялараның аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, багай эвес көргүзүглерни чедип эп турар. Юбилейлиг чылдың эрткен айларында коллектив эки ажылдаан, планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер бүрүн күүсеттинген. Ам оларның мурнуида кол сорулга — он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаадан эрте күүседири. Ол сорулга күүсеттинер. Демиргде күштүт джжир болгай. Шынап-ла, мында ажылажынге бердинген кижилер эвээш эвес.

Тамара Казанцева (үстүнде **чурукта**) удуртқан хөгжүм херекселдери, фото-барааннар килдизиниң ажылы макталдыг. Килдис хандырылганың бедик культуразын чедип албышаан, ай, квартал санында планныг онаалдазын чедиишкинниг боттандырын турар. Т. В. Казанцева — дуржулгалыг садыгжы. Ажылының арга-дуржулгазын ол аныяк эш-оорүүге күзелдин-биле дамчыдып турар.

Совет садыгының тергинии коммунист Лилия Хөйдың **(адаанда чурукта)** эргелекчилээн белектер садар килдистиң ажылы база эки. Л. Б. Хайдыптың ажылы макталдыг. Кызымак, ак сеткилдиг ижи-биле ол эш-оорүнүң хүндүткел, бүзүрелиң чедип алган. «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаннаткан. Садыг шугумунга ажылдан келген үеэниден бээр ол садыгжының чымыштыг ижинге чээрби хире аныяк кыстарны өөреткен. Дагдыныкчы хүлээлгезин оон ак сеткилдиг күүседип, турарының бир чижээ ол.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БИР ЦЕХТЕ

Райпонуң иинтиниң чемнелге черинің азыртпес суксун бүдүрүп үндүрүп турар цетинде оеш кижилиг бригала ажылдай турар. Олар бир хүн 70—80 хааржак газтыг сугну бүдүрүп үндүрүп келген. Бир эвес хааржак бүрүзүнде шилбиле алыр болза, ол 1500—1600 шил хире.

Цехте ажыл хайнышкынныг. Бригаданың ажылын хайгаарап сонуургал-биле көрдүм. Баштай чимис болгаш кат хандызындан чигирлеп кылган суксунну савага тускайлап белеткеп алыр. Оон ол суксун-биле газтыг сугнуң массалыг үндүрүлгезин эгелээр. Шил бүрүзүнге тускай сава-биле 100 грамм ол суксунну куткаш, газтыг суг аксыр станокка тудуптар. Суксунну белеткээринге углекислотаны ажыглап турар.

Бригада кежигүннериниң ажылды кызыл турарын көөрге, магалыг, ажыл будүктүр. Савалаттынган белен продукциины удур хааржактааш, чогуур черлерже чүдүрүп чорудуп турар. Цехтиң ажылы хүн бүрү соксаал чокка ыңчаар уламчылаар. Ол үүле-херекти кымпар кылып турарыл?

Газтыг суг кудар дерилгеде үш кижи бар. Бир кижи хүнде 20 хааржак суксунну белеткээр. Ол хүлээлгезин бригаданың кежигүннери долу күүседип чаңчыккан. Цехтиң ажылчышнары Надежда Ондар, Зинаида Байыр-оол оларның ажылы макталдыг.

Цехтиң мурнакчыларының бирээзинге Зоя Комбуевна Монгуш хамаажыр. Оон арга-дуржулгазы улуг. Цехке бо чылын ажылдан кирген Надежда Ондарны мергежилиге чаңчыктырып өөредири-биле дагдынып алган. Дуржулгалыг ажылчының арга-сүмезибиле газтыг суксун кылырының аргазын ол шинээдип ап турар. Коллективтиң эки ажылынга чүдүрүкчү В. Кулдарның киириштирип турар үлүг база бар.

Демиргг коллектив Чөөп-Хемчик районнуң хереглекчилер иинтилелиниң иинтиниң чемнелиге черлериниң аразында чарышка бо чылдың үшкү кварталында тнилекчи болуп, вымпел-биле шаннаткан.

А. МОНГУШ.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГ АЛДЫНЫП ТУРАР

Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозтуң Эзрбек салбырында кыштаглаашкынга белетиелдиң хожудап турарын шүгүмчүлээн материал ноябрь 18-те «Шынга» парлаттынган. Ында харыыны совхоз директорунуң ораалчызы А. ТАРХАНОВ чоруткан:

«Солунга парлаттынган материалды салбырның тускай эртемниглериниң болгаш активиниң хуралынга чугаалажып көрген. Материалда киргеи четпестер шын болган. Малчыннарның кыштагларже көжериниң хожудааны бригадирлериниң болгаш салбыр эргелекчизиниң шүшпецииден болгаш харылсалга чогундан болган. Ук удуртукчулар совхозтуң «директорунуң дужаалын бүзүгаар хемчег алыскан. Амгы үеде Эзрбекче дорт машинаны немей чоруткан. Олар хөмүр-даш болгаш мал чемни сөөртүп турар.

Оюн Чараш-оолдуң кыштаанда дараазында септелге ажылдары кылдыңган: кажаанның көрженин хоорган, чылыглаан, шаараш черлерни дуглаан болгаш чугайлаан, печкаларны септээн болгаш хомүр-дашты сөөртүп берген. Салбырны тудуг материалдары-биле болгаш автотранспортбиле хандырар талазы-биле дээштиг хемчегларни совхозтуң дирекциязы ап турар.

Ажыл-агый хойнуң чаш төлүн камгалап алырынга шүдургу белеткении турар. Кыштагларда мал чеминиң курлавырларын тургузуп турар. Сакманчыларны шилип эгелээн. Парткомуң болгаш профкомнуң кежигүннери кыштагларда быжыглаттынган».

Номчукчулар шүгүмчүлеп, саналдап, сүмелеп тур

ТЕС-ХЕМ КЕЖИР КӨВҮРҮГ БАР

Эрминиң Төре-Хөл ховузу карак четпес улуг, делгем. Ында совхозтарның тараа шелдери, шаар малы бар. Ол ховуда хойжу бригадалар, хову турлаглары хөй. «Чаа орук» совхозтуң бригадалары база ында. Бо чугула участектер-биле орук харылзаазы кындыгы?

Тес-Хемни кежир шагда-ла туткан ыяш көвүрүг бар. Ол ковүрүг эргижирээнинден үредип, ирип дужуп турар апарган. Оон септелгезин ону ажыглап турар үш совхоз кылбайн турар. Тес унунда көвүрүгке баар орук чазыг, чайын чазы соонда эртинместей бээр. Ылаңгыя часкы тарылга үезинде кывар-чаар материалдарны үргүлүү сөөртүр болгай. Од малгаштыг оцукту чүге сайлап, чалдап албайн турарыл?

Чолаачылар көвүрүглеп эртерде оон-моон ыяштар чыып, дутуй адаанга салып туруп кежин турар. Ынчап ковүрүг сентеи турда, хөй үеэшек хилиске баар. Мындыг багай байдалды коре тура-ла, ковүрүгнү кылып алыр талазы-биле «Чаа орук» совхоз (директору Д. Чопуй), «Мөрен» совхоз (директору Б. Сайды), Ленин аттыг совхоз (директору З. Байзай) чүге мынчага чедир хемчег албайн турарыл?

А. ТАВА.

ХУВААЛДАГА БЕЗИН КИРИШПЕС

Өвүрде «Кызыл тук» совхозтуң чамдык механизаторлары болгаш чолаачылары боттарынга бижыглаттынган техниказын хуу ажылын кылырынга аңылап турар. Ылаңгыя арага-дары көргүүп каарга, кайнаар-даа халдып орар. Эртеи техника хуваалазынга безин кириишпес. Мынчап каэрге совхозтуң ажылынга-даа, техникаңын болгаш кывар-чаар материалдарның камналгазынга-даа берге-дир.

Механик Николай Кызылоол ГАЗ-51 машинаны ажыглап, бодунуң хуу чорууң кылын турар. Ооржак Маадыр-оол, Семдер-оол, Ооржак Хүлер-оол, Андрей Ооржак, Ооржак Чаагай-оол база ында.

Соолгу үеде бижыңнар чанында турар техника база ковүдээй. Олар тоймаглаттынып турар. Бо четпестерни чайлазыр үе келген-дир. Совхозтуң дирекциязы (О. Кара-Сал) бо талазы-биле шынгыы хемчегни алыр ужуулуг.

О. ДАЛБЫЙ.

КӨДЭЭНИҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

«Цииизгражданселькстрой» институттуң ханаларында ажыл каан чуруктарының дуаазы-биле бистиң кодээ суурларывыстың амгы болгаш келир үелери-биле танымын ап болуур. Кодээ төлевилекчинин делгелгезин коридорда аскан. Ында бажыңны канчаар тудканың, оон өртээ кажын айыткан, мал, куш турар кажааларны, гаражты көргүскен.

Кодээниң бөгүнгү чурттакчызынга чүүү сүмелеп турарын институттуң төлевилекчилери чуруктар дуаазы-биле саналдаан. Ийи-ийи кат бажыңнар, янзы-бүрү оңнерлиг тудуглар чурттуң дыка хөй суурларын каастап турар. Суурнуң оруктары канчаар дилиндектей шөйүлгенин, ак хадыңнарны, күзүн чечектелип келир рабиналарны ында чүүл көргүскени черле кайгамчык.

Институттуң кол специализи Михаил Адексеев ол бүгүнү меңээ көргүзүп тура, мынча диди:

— «Хоорайдан дудавас» деп сестерни «Амгы үениң суурунда дег» деп домак-биле солуур ден шиитпирлээн бис. Кодээнин амыдыралын хоорайда бар чаагай чүүлдербиле холбаштырып тураш көргүзер сорулга «бистиң мурнувуста салдынган.

Сеелгү чылдарда кодээге дузалал ажыл-агыйлыг, чырык верандаларлыг, бүгү тала-биле чаагайжыттынган чаңгыс каът бажыңнарны тудары нептерээн болгай. Кодээниң ишчилериниң чүгула чүүлдери: дузалал ажыл-агыйның тудугларын, улуг подвалды, оон чоогунга сарайны база төлевилекчилер өөренип көргеннер. Мал, куш тудар черлер база бар. Бажың чанында улуг эвес огород, сад тарыыр чер бар. Участоктар аразында херим чок, оон орвунга инек-караа болгаш өске-даа кат үнер дестер тарып каан.

Мал болгаш кушка эптиг кылдыр оруктуштар база кылып каан, а оладың бажың ээлери база кыладтажырлар. Оон удамындан мал кол кудумчуларже үнмес. Ол чорук суурну арыт тургузарынга идиг болуп турар.

Новбахор деп үзбек суурну чижекке корзлаңер. Ону очуддурарга «Чаа час» дээн. Институтка ажылдан кылдынган төлевилел ёзугаар ону туткан. Чараш, дески кудумчулар, мансардтарлыг делгем бажыңнар ында хөй.

Чаа тудугларның онзагай талазы чүл дээрге, делгем панельден кылган болгаш ажыл-агый тудугларлыг чаагайжыды туттунган бажыңнарны төлевилээринің сеелгү үедеги бүгү чедиишкиннерин чаңгыс аай кылдыр моөнээнинде болур. Кодээниң чурттакчыларынга таарымчалыг, оларның дыштанырынга эптиг болзун дээш институт бүгү-ле чүүлдерни кылган. Оон аңгыда бажыңнарның чаагайжыдылгазы база амгы үениң шегелдезинге дүүшкен турар ужурлуг.

Экономиканы хөгжүдеринче, кодээ черлерниң чурттакчыга болгаш культура-амыдырал тудугларынче күүлее дыка хөй акшаны үндүрүп турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң Дээди Советиниң чоокта чаа болуп эрткен сессиязынга хүлээп алганы 1983 чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планнарының сан-чурагайлары тодаргай бадыткан турар. Күрүнениң үндүргени акшахөренгизин ажыктыг ажыглаары эң чүгүла сорулга болур дээрзин СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга база айыткан. «Цииизгражданселькстройнуң» коллективи бодунуң ажылын база ыяаар кол-ла утландырган.

Кодээни улам чаартыры дээш конкурсту институт чарлаан. Ында бүгү-ле эвилелдешкеп республикаларның архитекторлары киржип турар. Келир үениң суурларының төлевилелин үнелээриниң бир кол быразы болза, чурттакчыларга эң-не таарымчалыг байдалды өөреник көрүп, хуулга дузалал ажыл-агыйын эптиг кылдыр төлевилээни болур. Оон айгыда суур ботботтарынга дөмейлешпес онзагай ылгалдыг болгаш национал шынарларлыг болур ужурлуг.

А. КРЯКВИНА,
СЭТА-ның корр.

Москва.

ХУУСААДАН ЭРТЕ

Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң сайгылгаан чырыын эде кылыры-биле эрткен чайын эрги чагыларны солаан. Оон-биле кады радио шугумун шеер, чаа точкаларны тургузар апарган. Ону кылын, тургузары-биле Ак-Тургда почта салбырының монтёрлары Болат-оол Коңгарак, Кара-оол Салчак, Бичe-оол Донгак оларга даалга берген.

Баштай олар радио белдиринге монтаж ажылдарын кылын доосканнар. Ам репродукторнуң үнү билдингир болгаш дыңнангыр апарган.

Суурнуң чурттакчылары хөй. Кылыр ажылдар ам-даа бар. Монтёрлар Б. Коңгарак, К. Салчак, Б. Донгак ол ажылдарны ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейиниң бетинде, хуусаадан эрте доозар дээш ак сеткилдиг, шудургу ажылдап турааран.

Я. БҮРБҮ.

ШАМБАЛЫГНЫҢ ШАЛЫПЧЫЗЫ

АНЫЯК КОММУНИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия өөредилгеин улам ыцай сайзыраңгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ёзугаар СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында аныяк коммунистерниң школазын организастаан. Оон баштайгы кичээлинге партия хооркомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында чугаалап берген. Краснояркиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының маркснизм-ленинизм кафедразының эргелекчизи З. Ю. Доржу «СЭКП — чаа хевирнин партиязы» деп лекцияны номчаан.

СЭКП хооркомунуң чанында партколлегиянның даргазы И. Х. Ильин аныяк коммунистер школазының өөредилгеге планымын дугайын танытырган.

Бистиң корр.

1. АЖЫЛ-ИЖИ

Ам юбилейлиг чылдың соолгу айы, кварталы чоруп турар. Ынчангаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш республиканың совхозтарының ажыл-ишчилериниң ортузунда улам-на калбарып, оон түңнелдерин үндүрүп турар. Социалистиг чарыш— массаларның чогаадыкчы ижи. Кижилериниң бедик мергежилдиг болгаш иденкейлиг чоруунга ол үндезилеттинген болур.

СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профобласчөвүдел болгаш ВЛКСМ обкому районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген, тоолоанын районнарынзан Кызыл районну тийлекчи кылдыр санаан. Семис-оол Сорукуевич Монгуш Кызыл тукту Кызыл районуң мурнакчы хойжузу. Ол бо аскыта кижилерге бээр 30 чылларның ыяшкын көрелерге тудуп каан. Артыш чылдың соолгу айында ол 1000 кубометр ыяшкын белеткеп берген.

Дагдыныкчы хойжу — аныяк малчыннарның идегелдиг өнүүү. Ылап-ла ында дээрзин кижи Кара-Бөш-Дагда оон одек-кыштаанга баргаш, ажыл-ижи-биле чоок танышкаш бүзүрээр. Шамбалыгга келгеш ол ам он дугаар чыл мал кыштагладыр деп турар. Эвээш-биче чижектерге доктаал. Өске черлерге көөрде, тайга-сыр, сагланайын чылдар терең от-сиген мында чок. Колдуунда кадар от колдаан ховулар. Чайын кыштаңдан ындыг-ла ырак эвес чайлаан.

Оон кадарганы 400 ажыг хою ам чедя дугаар солдаар. Эртken-даа, бо-даа беш чылза совхозтуң дээре малчыны дең санадын келген. Үргүлүү 100-тең ынчаны, а бирзе 105—110-даа чедир хураганны ап келген. Эрткен үат-кавыс каннып. Мал чеми хирелиг берге кыжын безин ол 100 баш хойга онаштыр 100 хуганны зоруктуруп, бодунелган хүлээлгезин чедиишкиннг күүсеткен.

2. ААЛ ОРАНЫ

Кыштагны ырлыкым, шөнөк черде тудуп каан. Артыш чарыын бедик даг хаажылаан. Ынчангаш ыжыы дегет. Ынаар-ла узуп дургаар шөйдуп чоруй барган хөй, хураган кажааларының үүрмек сентелгезин хойжу күзелеп келген бүрүн дооскай. Оон бетн ажык кажада тарадыр салган дусту хөй үргүлүү чыгаан турар. Кажаанын иштн-дашты арыг-силиг. Өдекти каш кезек черде болуп каан.

Бис коданга чеде бээривиске, өгнүң хереэжен ээзи Кара-Бызаа Бырлыймаевна хөй суггарары-биле онгачаларда суг куткан тур. Арта чылыг. Чөр бажың иштинде улуг доскаар адаанга от салбас сугну электри-биле пандер, амыр чүве боон тур. Ынчангаш кыштың чыккылама соогунда мында дөмей-ле чыгыг. Кажаанны үенин негелдезин ёзугаар чылдыр туткан. Малчыннын чурттап орар үе эрзел «өргээзинзе» Ильичняйн лампочказы доктаамал чырыыр болганындан телевизор дээш, чүвү ажылдаар дээр. Бажың иштн чылыг болза, от ужудары албан эвес: электри-биле хайындыртыпар, электри-биле бастыпар...

Малга четчир чемни белеткеп алганы — оон кадарган хоюнуң келир кыштан хүр ажарының кол мзгадылалы. Чүгле сиген безин 30 тонналдан ажыг. А савай—дүрүгдүрүү-биле овааланы берген чылдар. Хөй массалыы-биле төрүп бээрге, немелде чем бажа дүжүртүнүп эгелээр.

3. АЖЫ-ТӨЛУ

Олар шупту 6 кижи: 2 ооп, 4 кыс. Эң улуу—ооп. Чолаачы мергежилдиг. Оон удаазы — кыс. Кызылдың педагогика институдунда бо чылын өөренип киргеи. Арткаңнары Намбалыг ортумак школазының анчы-анчы класстарында эки өөредилгелиг өөреникчилер. Бир төө эң улуу тускай амыдырал - чурттал галлыг, аныл-ишкиг кижи болганда, оон дугайын мында наксы чугаалаары артык эвес. Комсомолчу Вячеслав Монгуш «Шамбалыг» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бөлүмүн. Ада-иезинин соон салган малчын болбаза-даа, оларны мынаан улус-ковуунга «эр хёв» дээрбин, мактадыг ажылдан чоруур. Ажыл шагының соонда бодунуң «жигүлязи-биле» ада-иезин сугга келгевде ужурашкан бис.

Моге Вячеслав Монгуш сеелгү ийи чылдар иштинде Кызылга болгулаан республика чергелиг тыва хүрештен чаңгыс-даа чыдын калбаан. Ук хүрештерге оон тәңнелдыг черлерни ээлеп келгенин хүрешке ынактар билир. Ол тыва хүрешке салым-чаяанының авазы Кара-Бызаа Бырлыймаевна даайлары Сыскоол, Сыпан-оол оларны дезээ-биле тайылбырлаар.

1982 чылдың июль айның ортан үези. Республиканың малчыннар наадымы. Тыва хүреш. Мурнакчы хойжу, наадымның киржикчиин Семис-оол Монгуштуң улуг оглу моге Вячеслав Монгуш ынчан алдар-аттыг моге даайы Күжүтет Сыын-оол биле ийилээ арткаңнар. Маңаа улуу шүүлген, а Слава үжүүрлемкен.

Моон сонгаары планнарын оон айтырган бис. Ажыл-ишке, мурнуйдагыны ышкаш, ала-иезинин үлегер-чижээн эдерип, улам эки, хол дыңзыг ажылдаарын ол чугаалады. А сөөртке, хүрешке? База-ла мурнуйдагы чедиишкиннл үлам бижыглап, эки хүрежирин шиитпирлээн.

С. МОНГАЛ.

Хөй ургылгыг келерни «Иениң алдары» орден болгаш «Иениң медалы» медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Оржумаа Допчаевна **Монгуш** — Кызылдың даараныла фабриказының контролёру.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Наталья Николаевна **Дерновая** — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Алдын-кыс Доочувасовна **Кенден** — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Дарья Хертековна **Монгуш** — Кызыл хоорайның харылзаа белдириниң оператору.

Елена Николаевна **Сундуй** — өг-бүле эзи.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тое ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Барыңмаа Оолаковна **Бүрбүжап** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кюкюгет Чолбеяковна **Кюкюгет** — Аксы-Барлык суурда өг-бүле эзи.

Олча Шыытовна **Кюкюгет** — Аксы-Барлык суурда өг-бүле эзи.

Салбаш Сүгдеровна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II-ги чергези-биле

Байырмаа Бириеевна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ногаажызы.

Валентина Дойбукаевна **Саая** — Аксы-Барлык суурда өг-бүле эзи.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Тулуптежер Орлановна **Иргит** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Зоя Ооржаковна **Макеим** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечекмаа Даваевна **Күжүгет** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Чыланча Сүгдуровна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Чимит-Доржуевна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Ирина Белчзеевна **Монгуш** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ангыр-ооловна **Ооржак** — «Дөң-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Ангыр-ооловна **Саая** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Кара-кыс Салчаковна **Салчак** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Маруся Бочуковна **Ыый-оол** — «Барлык» совхозтуң урулар садының техниктиг ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Серээевна **Куулар** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Чечекмаа Адыговна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Хеймерек Күскежиковна **Сундуй** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Долгай Кижээевна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Елизавета Шугур-ооловна **Соян** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Увекпен Дудаевна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Лина Дарыма-Базыровна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Александра Седеновна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Бопук Серен-Балчыровна **Монгуш** — Хорум-Даг суурда өг-бүле эзи.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Сендинмаевна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Мамын-ооловна **Хорлуг-оол** — «Искра» совхозтуң Культура бажыңының техниктиг ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Лопсановна **Допгак** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мая Алексеевна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Мячик Амыржыевна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Өргүлгеевна **Ондар** — Хорум-Даг суурда магазинниң садыгжызы.

Оолак Самдановна **Сарыг-Хаа** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тое ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Мария Доңдуковна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Бопук Серен-Балчыровна **Монгуш** — Хорум-Даг суурда өг-бүле эзи.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Сендинмаевна **Ооржак** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Мамын-ооловна **Хорлуг-оол** — «Искра» совхозтуң Культура бажыңының техниктиг ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Екатерина Лопсановна **Допгак** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Мая Алексеевна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Мячик Амыржыевна **Монгуш** — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Өргүлгеевна **Ондар** — Хорум-Даг суурда магазинниң садыгжызы.

Оолак Самдановна **Сарыг-Хаа** — Бажың-Алаак ортумак школазының башкызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Тое ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Мария Доңдуковна **Монгуш** — «Тиилелге» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Лина Дарыма-Базыровна **Ондар** — «Искра» совхозтуң ажылчыны.

Александра Седеновна **Ооржак** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анна Евстигнеевна **Какаулина** — Сукпак ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Татьяна Сатовна **Тагаланова** — «Х Улуг хурал» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Анчимаа Самбуевна **Хомушку** — «Тиилелге» совхозтуң «Хүнчүгеш» ургулар садының няңгызы.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Вера Игнатьевна **Федорченко** — «Саян» совхозтуң ургулар садының повары.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Дарья Чаптыевна **Кара-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Салзынмаа Даваевна **Намчын-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Тыртык Тарымаевна **Шагдыр** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Татьяна Толюшевна **Донгак-оол** — райпопуң ажылчыны.

Марина Кызыл-ооловна **Тагачакова** — Туран хоорайда өг-бүле эзи.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Светлана Бабуевна **Ооржак** — Рыбаның Кедээ ажылагый дуржулга станциязының ажылчыны.

Тина Чоглаевна **Оюн** — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң саанчызы.

Вера Архиповна **Снегирева** — район эмнелгезиниң санитарказы.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Мария Кыргыгановна **Кыргыбан** — Ий суурда өг-бүле эзи.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анна Баянчиковна **Шимээлге** — Ий ортумак школазының техниктиг ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Тамара Федоровна **Бадыжык** — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Галина Федоровна **Баир-Белек** — Ийниң эмнелге пунктузунуң фельдшер-акушери.

Зинаида Григорьевна **Кнестанина** — Ырбаның ыяш цунктузунуң ажылчыны.

Вера Ивановна **Кол** — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Максимовна **Наадым** — «Май 1» совхозтуң ажылчыны.

Алевтина Бюрбюевна **Ооржак** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Галина Денгилбеновна **Салга** — Ий суурда өг-бүле эзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың ноябрь 18.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болган ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕДИК КӨРГҮЗҮГЛЕРЛИГ

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың металлургтары боттарының профессионалдыг байырлалын бүдүрүлгеге бедик көргүзүглер-биле демделээнер. Бо чылдың эгезинден тура «оттуг профессияның» мастерлери чуртка планнаан ажыр 1,5 хүнүң иштинде кылып үндүрер хемчээлдит продукцияны берген боон турар. Олар камналга дээш демисешпишаан. чыл эгезинден бээр чиг-этти болгаш материалдарны чарыгдаарын барык 500 миллион марка-ажыпага кызырарын чедип алганнар.

ССРЭ-ниң техниктиг деткимчези-биле тургустунган Герман Демократтыг Республиканың металлургия үлетнүрү сонсаал чокка хөгжүп турар болгаш улус ажылагыйының оске-даа хөй-хөй салыдарын металл-биле хандырбышаан, продукциянын хемчээлин улам көвүдеп турар. Аксы-дүмма социалистиг чурттарның специалистериниң дузазы-биле металлургияның элээн хөй будүрүлгелерин чаартып кылган.

Галле хоорайга байырлалга тураскаатказы хуралга адырның 25 ажыг мурнакчыларынга күш-ажылчы шылгарангай чедиишкиннери дээш «Герман Демократтыг Республиканың хүндүлүг металлургу» деп бедик атты тывысканының дипломнарын хүлээткен.

ТӨӨГҮЛҮГ ХҮННҮҢ АЛДАРЫ ДЭЭШ

ГАВАНА. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр алгылаан социалистиг хүлээлгелерин куба ажылчы чоннар чедиишкинниг күүседип турар. Ажылчы чоннарның 93 хуузу боттарының чылда алган хүлээлгелерин күүседипкен. Кубаның ажылчы чоннарының Профтөвүнүң чингине секретары Роберто Вейга республиканың профэвилелдериниң удуртукчу ажылдакчыларының анаа болган чөвүлел хуралында ол дугайын дыңнаткан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын байырлаарынга белеткел куба ажылчы чоннарның боттарының Төрээн чуртунуң чаагай чоруу болгаш социалистиг дем каттыштырылгазын быжыглаар дээш тайбың, тургузукчу күш-ажылынга күүлүг идиг-ыяш турарын ол база айтыкан.

ВЬЕТНАМ БАЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. Вьетнамның балыкчылары далайдан тыпкаш, даштыкыже үндүрер продуктулар белеткээриниң чылда айыттынган күрүне планын хуусаадан эрте күүседипкенининг дугайын дыңнадып турарлар.

Балык тудар ажыл — вьетнам экономиканың шаг-шаандан бээр тудуш адыры — амгы үеде ийиги удаа катап тургустунуп турар. Республиканың балыкчыларының чедиишкиннериниң үилезини — күрүне бүдүрүлгелерин улам быжыглаапында болгаш балык тудар кооперативтерни тургускаанында, балык тударының амгы үеде ги, улам деп-шилгелиг арганы ажыглаарында, социалистиг чарышты калбарткаанында боон турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиргеге болгаш продукция тывариның хемчээлин улгаттырарынга чугула идиг-ажылдың сөөлгү түннелдерин ёзугаар ажыл төлевири тыпсырының чаа хевирин чер-де болганында ажыглап турары болур.

Вьетнамның «далай шөлдериниң» ажыл-ишчилери совет балыкчылар-биле сырый харылзааны тудуп турар. ССРЭ ол республикаже амгы үениң болбаазырангай техниказын чорудуп берип, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринге дузалап, вьетнам балыкчыларның трониктиг суглардан тып турар янзы-бүрү продукциязын хөлүү-биле ап турар.

ЭЛЕКТРОЭНЕРГЕТИКА ХӨГЖҮЛДЕЗИ

ВЬЕНТЬЯН. Лаостуң электроэнергетиказының хөгжүлдезиниң кол сорулгазы — энергетика күчүзүн удам улгаттырары боон турар. Ол дугайын адырның ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга чугаалашкан.

Лаос Улус-Демократтыг Республиканың улус ажылагыйының шапкын хөгжүлделиг адыры — электроэнергетика боон турар. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында республикага электри энергиязын будурери 3,5 катап ажыг улгаткан.

Амгы үеде кол-ла иүштү даглыг районнарга улуг капитал чарыгдалдар болдурбас бичии-бичии электри станцияларын тударынче салып турар. Электри станцияларын тудуп тургузары-биле чергелештир ортумак болгаш бичии-даа күштүг электри дамчыдылгазының шугумнарын тудар сорулга-биле шинчилеттелевилел ажылдарын база кылып турар.

(СЭТА).

ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЬНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Президент Белисарио Бетанкурга баштаткан чаа чазактың даштыкы политика талазы-биле угланышкынын, ылаңгыда кала-даа каттыштынган чурттарның шимчээшкининге киржип эгелээр болгаш Никарагуа-биле эң-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар деп ооң шиитпиразынын Колумбияның Компартиязы үнеден көрүп турар. Иштики политика талазы-биле базымнарга, ооң-биле кады калбак политиктиг келдереди кыдырының планнарынга Колумбияның коммунистери база-ла байыр чедирип, ону революстуг күштериниң чугула тиилелгеен деп санаан турар. Ол дугайын аңаа ККП ТК-ның чиңгине секретары Хильберто Виейра журналистер-биле беседазынга чугаалаан.

Кубаның Компартиязының чалааның ёзугаар Гаванада келген колумбий коммунистериниң удуртукчузу ооң чуртунуң хөйнитизи чаа, дешпилелиг социал-экономиктиг болгаш политиктиг чаартылгаларны эрге-чагыргалар кылыр боор деп идеген турарын база чугаалаан.

Х. Виейра антиимпериалистиг калбак фронтуну демократтыг бүгү күштериниң тургузуп болзур бүгү арганыларын Колумбияда барын айыткан.

ЧҮГЛЕ СӨС КЫРЫНДА ЭВЕС...

БОНН. (СЭТА). Кижи терелгетенге удур чүүл болур «баштай ядролуг согушкунче» түткүлге АКШ-тың шыв-чызын америк шериг командылалы база катап бадыткаан. Ындыг түткүл херек кырында термоядролуг айыыл-халапты өөскүдүп үндүрериңге белең чорукту көргүзүп турар. НАТО-нуң Европада каттыкан чепсектиг күштериниң дээди кол командылакчызы генерал Роджерс барыын-герман «Вельт» солунга интервьюзунга АКШ болгаш НАТО-нуң өске-даа чурттары ядролуг чепсектиг баштай ажыглаары-биле чүү-даа кылын болурун медегләэн.

Ол сорулга-биле АКШ-тың чепсектиг күштери «ол чепсекти ажыглаары чугула-дыр деп санаар болзувусса, ону ажыглаар арганы бээр» чоок черге дээштиг чепсектен эгелээш, стратегтиг чепсекке чедир, «бүдүн бөлүктүү» ядролуг боо-чепсектиг турар ужуррулуг» — деп, ол генерал демделээн. Журналистер мынча деп катап айтырганнар: «Сиңерниң чугаалап турарыңар-биле алырга, ам: бистерниң (НАТО-нуң) ядролуг чепсектиг баштай ажыглаарывыстан ойталаазывыс билдингир мынакажыл». «Дыка-ла шыпдыр, бистиң чорудуп турар политикавысты ёзугаар ядролуг чепсектиг баштай ажыглаар эргевисти боттарывыска күштүг кылдыр арттырар апаар бис» — деп. Роджерс айтып чугаалаан.

Роджерс ындыг ээ-де айыылдыг түткүлдү агартыры-биле ядролуг чепсекти баштай ажыглаарындан АКШ-тың ойталаары «Каттышкан Штаттар Барыын Европаны камгалаар талазы-биле бодунуң хүлээлгелеринден ойталааны-биле демей ышкаш сагындырар апаар» деп бадыткап турган.

«Ындыг түүлдү бистер кажай-даа болдурбас ужурлуг бис» — деп, ол дорту-биле чугаалаан.

Америк удуртукчулар чүгле сөстер-биле кызыгаарлаттырымайн турар. Президент Рейган мырыңай чоокта чаа дилтер араазынга ужугар «МХ» дээр баллистиктиг чаа 100 ядролуг ракеталарны тургузар дээш шиитпирининг дугайын чарлаан. Чазыг чок дүжер аргалыг, бирээзи-ле боттары башкартыныл, шыгаттынар күүлүг 10 частыр баштар-биле чепсегленген. «точкаларлыг», тодаргайлаарга, быжыглаттынган болгаш камгалаттынган черлерни часпас, «баштайгы ядролуг согушкунүүң чепсээнге негелделерге чогум-на ол ракеталар дүүжүп турар деп түннелди улам-на хөй санныг шериг специалистер, политиктиг ажылдакчылар болгаш хайгаракчылар кылган. Өскээр чугаалаарга, «МХ» дээр ракеталар болза, Роджерстиң ажыы-биле миниип чугаалааны-биле алырга, АКШ-тың ядролуг дайынны өөскүдүп үндүрериңге ажыглаар деп белеткенин турары ядролуг чепсектериниң чаа салгалының чаа хевирге боон турар.

«Чикаго трибюн» солунуң бижээни-биле алырга, «МХ» деп ракеталарны сайгара тургузары америк администрацияның күзеп турары «термоядролуг дайынны эгелээш, теплодегеи чедип алырының айылыдыг идеязындан Вашингтонда ам-даа ойталаавайн турарының дугайында хереченлеп турар».

ЖЕНЕВАДА

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ноябрь 30-де аңаа стратегтиг боо-чепсектиг кызыгаарлаарының болгаш кызыгарының дугайында чугаалажыышкыннарга ССРЭ-ниң болган АКШ-тың делегацияларының пленарлыг хуралы болган.

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Европада ядролуг боо-чепсектиг кызыгаарлаарының дугайында ээлчеглиг ужуражыышкыннар ССРЭ-ниң болган АКШ-тың делегацияларының пленарлыг хуралы-биле дозаулган.

Чугаалажыышкыннарны 1983 чылдың январь 27-де уламчылаары дугуруштунган.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде израиль шериглер от сокседыышкының элээн каш катап үреп, Ливанга тайбынны камгалап, хайгаараарының араб чурттар араазының күштерининң составында кирген сирия шериглериниң Дейр-Ашаир, Янта, Айн-Ата, Кфар-Кук дээр чурттакчылыг черлерде турушгарын үгербооларга кадыг-дошкун боолап турганнар. Сирия кезектер харыы от ажыдар ужурга таварышкан. Оон-биле чергелештир израильдер Бекаа шынаазының районунче дайынчы техниканы болгаш ок-чемзектерни октаарын калбарткан. Ийи хүннүң иштинде од районче танкыларның, боду шимчээр үгербооларының, боо-чепсек сөөртken чүк машиналарының үш колонназы эрткен.

Ливанның президентизи Амин Жмайель Израильди бодунуң шериглерин Ливандан үндүрериниң дугайында чугаалажыышкыннарның эгелээрин бүгү аргалар-биле узамдыктырып турар дээш буруузаткан.

ДАМАСК. (СЭТА). Сирия араб Республиканың Улусчу Чөвүделининң (парламентининң) даргазы М. Аз-Зуаби Ливанда израиль эжелекчилерниң араатанзыг үүлгединишкиннерин шынгыыны-биле буруу шапкан. Хоойлу ёзугаар ливан чазактың бодуныл эрге-чагыргазын чурттуң бүгү девискээринге нептередиринге израильдерниң шаптыктап турарын айыткан. Палестинаның араб улузунуң кара чаңгыс дүрүм ёзугаар төлөлеекчизи болур Палестинаны Хостаарының Организациязын Сирия кажан-даа деткин келген болгаш деткир-даа апаарын М. Аз-Зуаби демделээн.

Айыылдыг илбилээшкиннер.
Чурукту «Хорицонт» дээр (ГДР) неделя санында үнер солундан алган.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

ПМА-ның интервьюзу

Хамааты камгалалы

Күрүненің камгалаа ажыл-чорудулгазының бир кол адыры болур хамааты камгалалынга массалыг хораннаашкынның чепсээнден тылды камгалаар талазы-биле белеткел ажылдарын эртер. Дайын үезинде улус ажыл-агыйын, чурттуң экономиказын болгаш чурттакчы чонну бүрүн камгалаарының практиктиг хемчегларининң айтырыгларынга ол улуг ужур-дузалыг.

КАМПУЧИЯ ДУГАЙЫНДА ШЫН БОЛГАШ НҮГҮЛ

Кампучияның тайбың камгалалының талазы-биле комитединиң чингине секретары Сок Ам Москвага келгеш барган. ПМА-ның корреспондентизи Андрей Правовка ооң берген бараалгадыр-дыр бис.

— Кампучия дугайында тема барыын чүктүң парлаага организларының арыннарындан дүшпейн турар болгай. Кампучия-эмигриттыларның «чаңгыс аай фронтузун» тургузар дээш оралдажыышкыннарның дугайын солуннар сөөлгү үеде хой чүүлдерни бижип турар. Ол дугаймда чүнү чугаалаар болур силер?

— Шиомпеньге чалча ёзугуруумну тургузар дээш боттарының планнарындан делегей реакциязының күштери ам-даа ойталаавайн, ынчангаш бо айтырыг тургустунуп турар. Пол Поттун, Лон Нолдун, Сан Саннын, Кхиеу Самфанның, Нородом Сиануктуң бо күштеринден коалицияны тургузарын кордап турарлар. Ооң дээрге, кончут берге болганарың айтырыг дээрзин ооң эгелекчилери боттары безин мынчып турар. Хой чылдар дургузунда бот боттарынга удур дайылдажып келген ол бөлүктериниң аразында удур-дамышкан, чөпээлиг кижилер дмкз хөй. Оларны тудуштуруп турар чангыс-ла кол чүүл — Пиомпеньде чөнүүл амгы эрге-чагырганы олар-ның көвер хөөн чогу. Ынчалза-даа ол көвер хөөн чок чорук. Барыын-чүктүң массалыг информациязы — организмының чамдыктарының бижин турарлы ышкаш, «кампучи улустуң эрге-ажыын камгалаар» ындыг «чаңгыс аай фронтуну» тургузарынга кол чүүл болуп шыдавас.

— Барыын чүктүң чамдык солуннарының бижин турарыбиле алырга, оларның «агрессорлар» деп адап турары — Вьетнам солдаттарының Кампучияда турары Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрлүг чоруктуң кол үндезини деп турарлар. Кол сорулгазы — ол регионга тайбыңны быжыглаары болуп турар организацияны төзөлеп турар болгай силер. Үстүнде бо айтырыгны канчаар тайылбырлаар силер?

— Ол дээрге, бүгү чөвөнүн бурузадыр дээн ораалдажыышкыны-дыр. Вьетнам солдаттарны «агрессорлар» деп адаарының кандыг-даа барамдаазы чок. Бүгү улустуң дайзыны — Пол Поттун — Иенг Сариниң ханныг ёзугурумүн узуткаарынга олар оюске дузалашкан. Вьетнам болгаш Кампучи улустар — алышылар. Француз колониализмге болгаш америк империализмге удур демисежин тургаш, хой чылдар дургузунда бис муңгадалды болгаш өөрүшкүнү деңге үлежип келдивис. Кижилерни узуткаарының дерзин ёзу-чурумун бис кады чок кылган бис. Вьетнам солдаттар Кампучияга ам чежеге чедир турарыл? Пиомпеньде улусчу эрге-чагырганың орнуна ханныг ёзу-чурумну тургузарының планындан кым ойталаавайн турарыл, бистан чүгле аусче халдап кирген солдаттарны боо-чепсек-биле кым хандырып турарыл? — бо айтырыгны оларга салыр херек. Кампучи контрреволюцияга телегей реакциязының бүгү күштери дузалажып турар. Ындыг таварылгада эштеристин дузазындан канчап ойталаар бис? Вьетнам солдаттарның «агрессчи» чоруу деп чүвеге ам бүзүреп турарлар кончут ээрэш. Кандыг-даа агрессор кампучи улусту боочепсектиг күзү-биле чагырып ап шыдаваан. Пиомпеньниң эрге-чагырганында амгы күштер бо хире кыска үениң дургузунда тиилелгеени, чамдык кижизиттиң чугаалап турары ышкаш, вьетнам чыдаарының дузазы-биле эвес, а оларга чөнүүң дузалап, оларны деткип турарының ачызында чедип алган. А Мурнуу-Чөөн Азияда дүшкүүрлүг чоруктуң дугайын чугаалаар болза, ону кампучи улустуң дайзыннары тургузуп турар.

— «Кампучи айтырыг» деп адап турар чүвени Каттышкан Нациялар Организациязынга база кодурүп турган болгай...

— Ийе, ындыг чүве. Кампучия Улус Республиканың Даштыкы херектер министерствозу чоокта чаа медеглел үндүргеш, кижилерни өлүрүп чок кылыр ёзу-чурумнуң болгаш ооң КНО-да төлөлекчилеринин бар болуп турарны дүрүм-хоойлуга таарышпас болгаш ат-алдарлыг делегей организациязының адын бужартадып турар деп бистиң чазаавыс санап турар дээрзин ында айыткан.

(ПМА).

Чаңдыл-буруу МЕДЭЭЛЕР

АРЫ ҮГЭЭНДЕН

Сөөлгү чылдарның эрткен чылгы сезонунда эң хөй ары чигирни чыгдынган. Күрүнеге ары чигири садарының планын күүседиринге четчир продукциялы Башкирияның барык бүгү районнары чыып алган. Игрин районнуң ары ажаакчылары эң хөй, 1400 центнер ары чигирин чыып алган. Ылаңгыя «Лемезин» совхозтуң ары ажаакчызы М. Крыловтуң ары ажаап турары шөлүү эң дүжүткүр болган. Чүс ары үгээнден-не шалыпчы ишчи 120—130 килограмм ары чигирин алган.

Ары өстүрериңе Башкирияның агаар-бойдузу кончуг таарымчалыг: эзимарыгларын, хову-шөлдерин чигирлиг чечектерлиг өтсиген шыпкан. Автономнуг республикада ары өстүрер тускайжыткан дузалал ажыл-агыйлары хөй. Ары өстүрериниң ажыл-агыйлары, ССРЭ-ниң Аъш-чөм программазының негелдезинге дүүштүр, автономнуг республикага ийи катап улгаттырарын көргеп. Ол амыдыралга боттанып турар. Ажыл-агыйларга, чурттакчы чонга көдээ ажыл-агыйның эртем-шинчилел институдунуң, ары өстүрүп ажаарының дуржулга станцияларының ажылдакчылары көскү дузаны чедирип турар. Ары өстүрериңе хереглээр дериг-хереселдерни Уфа хоорайда тускайжыткан садыгда делгээн.

Р. РУПЫШЕВ.

Уфа.

ОРГАНИЗАСТЫГ

Мария Ховалыговна Донгак «Ак-Туруг» совхозта харылзаа салбырының эргелекчизи. Ол коллективинге 1983 чылдың парлалга чагыдылгазын организастыг чорударынга баш бурунгаар хынамчалыг бедеткенген.

Бо ажылга хөй-ниити тарадыкчылар база идепкейлиг киржилгелиг болган. «Шын» — 160, «Тываның аныяктары» — 110, «Улуг-Хем» — 135 экземплярларны чагыткылаан. Ында ортумак школаның башкызы, хоочун коммунист Хаак Монгушовна Чымдан парлалга чагыдылгазынга идепкейлиг киржип, башкыларга 200 ажыг экземпляр солуннуң болгаш журналды чагыткан. Почтачылар Анайбан Чүлдүм, Тамара Серээ оларның харылзап турар участоктарының чурттакчылары хөй санныг солуп, сеткүүлдерни бижиткен.

С. СОТНАМ.

Улуг-Хем район.

„АРЕВЭЧИ“

Шүлүктүң Олег Сувакпиттиң шүлүктеп бижээн «Аревэчи» деп тоожузу чырыкче үнген. Чогаалчы бодунуң чаа номунда үжен чылдарның революсчу аныяктарының эрткен оруун—биргээр чугаалаарга, хып дээн чалыы оолактың өзүп, дадыгып, кижи болуп келгенин чуруп көргүзүп турар. Аныяк маадыр Бижик-оолдуң эртип келген оруу төрээн чонунуу-биле дөмей. Ол бодүүн, топтуг кижи, ооң күзел-соруу эш-өөрүнүү дег база-ла ындыг: өөренир, ажылдаар, ынакшыыр.

Чогаалдың бир онзаган талазы — аныяк маадырның амыдыралчы турушту өөлеп алганы болур. Бижик-оол анаа-ла белен каалама орукту эртпээн, шаптараазынарга таваржып чорааш, кижи болуп дадыккан. Ол номчукчуларга кижизидилгелиг-даа, угаадыглыг-даа болуп артар. Ол дугайын автор номнуң бирги арнында мынчаар дээштиг кылдыр бижээн:

«...Амыдырал эки-даа-дыр,
Ажок нарын, берге-даа-
дыр:
Азып чорааш, орук тывар,
Алдап чорааш, шыныи
тывар». (Арын 3.)

Лириктиг маадыр бичии оолак тургаш-ла, ажылгыр адазының соён салган, ооң үлегерин эдерип, шыдаар шаа-биле хөй-ниити ажылы, орук, ковүрүг кылчып эгелээр. Ону долгандыр турар боду ышкаш оолдар, кыстар аразынга улам «ары» «аспыт», ажылгыр кижи болуп келир. Аныяктар эвилелиниң кежигүнүнге база кирип алыр. Ооң үлэй бижик билбестерни өөредип, чалгаа-шүшпеп, ара-гачы, хоозун сеткил-бодалдыг, «тыртылчак» буруу үзелдиг кижилерни сойгалап, хана-солун үндүрериңе идепкейлиг киржип турар.

Ном болгаш номчукчу

«...Барын, чогун ылгап
билбес,
Бак чаңныг чалчык ирей,
Арат чонуңуп дыжып билбес,
Ады соңнаан, хырны —
мурнаан
Арагачы Шиш-Хаай
дээрзин
Амдажытпайн, кезедияли!..»
(Арын 81).

Хувискаалчы намның баштагазы-биле 30 чылдарда аревэчилер келир үезинге бүзүрелдиг, бурунгаар депшилгеге чүткүлдүг, бедик патриотчу тура-соруктуг ажылдап турарын мынчаар уранчыдып көргүскен:

«...Алды чүзүн малдың
бажын
Ийи сая чедирер дээн
Адавыс дег намывыстың
Идегелиң күүседиили!...»
(Арын 80).

Азы:

«...Кадыр черни
дескилээштиң
Халбак орук ыдыылыңар.
Хамык чонну эвээн-биле
Хала чокка хандыраалы!»
(Арын 9?).

Тыва төөгүзүнде үжен чылдар солун төөгүлүг чылдар болуп арткан. Идеи-политика, социал хөгжүлде талазы-биле аныяк Тыва Арат Республика улуг кожазы ССРЭ-ниң акы-дүүмалышкы, ак сеткилдиг дузаламчызының ачызында көскү чедиишкиннерлиг апарган. Машина-техника, эвээн-биле кады ол үе дүвүрээниниг турган. Чөөн, барын чүктерде империалистиг күрүнелер (Япония, фашистиг Германия) бажын кодүрүп турган. Мындыг хевирлиг болуушкуннарның чаа номда кирбейн барганы хомуданчыг. Ынчан тыва аныяктарының «Дузалаарда эптиг ССРЭ, дужун бодап чеде-ле бээр» деп ырлажып турганын кандыг-бир эпизодка киирген болза!

Баштайгы келген машина-техниканы (самолёттуг, кинону-даа) чеченчидип болгай, ээн баштайгы чалаттырып келген совет эмчилерниң, башкыларның буянныг ажыл-херээн киирген болза!

Дараазында үндүрүлгезинге автор ол үениң байдалын амдаа хапызы-биле коргузери күзенчиг.

С. САНДЮ.

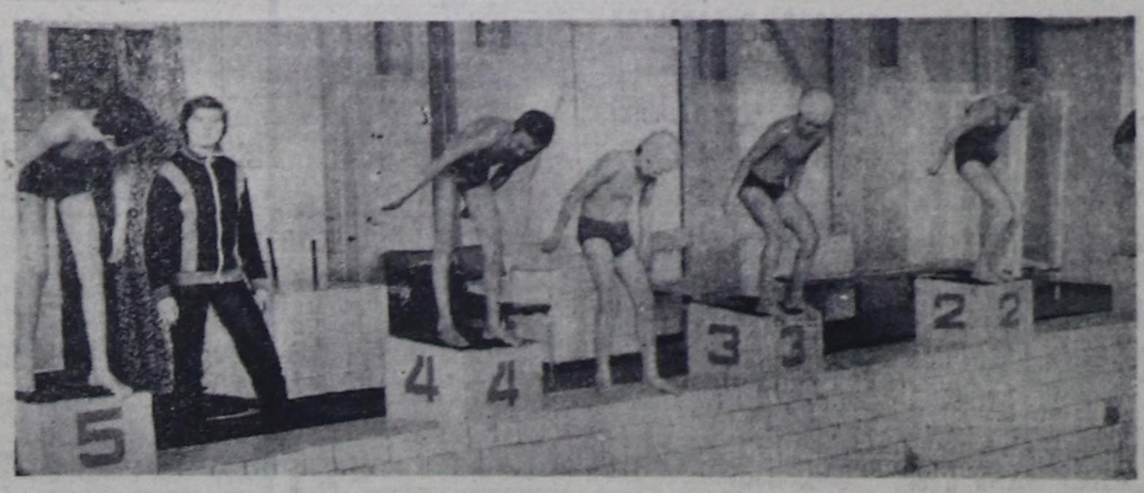

СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ

Чалыыларның интернационалчы хоорайы Ак-Довурак чылдан чылче өзүп сайзырап, мында чурттап, ажылдап турар кижилерниң амыдыралы хүн бүрү экижип орар.

Аңаа келген кижи бүрүзү бир-ле дугаарында шилден болгаш бетондан кылган улуг бажыңны дораан эскерип каар. Ол Ак-Довурак хоорайда эштир бассейниниг спортчу комплекс-тир.

Ук спортчу комплексте улуг эвес болза-даа, аразында эңнайыралдыг хөй национальный коллектив ажылдап турар. Ында тускай эртемниг тренер башкылар, эмчилер болгаш оон-даа өскелер бар.

Спортчу комплекс «Тыва даг-дүгү» комбинаттың өскедаа цехтери ышкаш, туруушкун чокка доктаамал ажылдап турар дээр болза, частырыг чок. Бо хүннерде ында волейболдун, баскетболдун, аар атлетиканың, сугга эштирииниң болгаш оон-даа өске хевирлериниң секцияларында лыка хөй ажылчын аныяктар болгаш школачылар хаара туттунган. Оон иштинде сугга эштириниң секциязында адды болукту бо чылын турускаш, ооң кичээлдериң график ёзугаар үе-шагында эртирип турар. Ооң ажылын аныяк специалистер Москваның күн-культура институдунуң доозукчузу, спорт мастеринге кандидат Фрида Галиева болгаш ооң дузалакчызы, фабрикада эдлеп начальныгы, хөй-ниитичи тренер Юрий Михайлович Аверьянов олар кызымак удуртуп турарлар.

Волейбол секциязын Иркутскиниң күн-культура институдунуң доозукчузу Александр Мижит-Доржу база бедик деңнелде чорудуп, бодунуң негелделиг болгаш харысалгалыг чоруу-биле спортчуларның хүндүтиелин чедип алган. Ооң белеткээн командалары чүгле районга эвес, харын республика чергелиг мөртылдааларга шаналдыг черлерни чаңгыс эвес удаа эдлеп келген.

Спорт күш-ажылдың будуруккулуун улгаттырарынга идиг бээр. Сантехниктер бригадазының удуртукчузу Иван Степанович Крошко Ак-Довуракның автотранспорт будургезинден, рудниктен, профтехучилищеден, бодунуң бригадазындан күзелдиглерни чыгташ, ам аар атлетика секциязын билдилиг удуртуп турар. И. С. Крошко спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастери. Спорт-биле чергелештир ооң бригадазының күш-ажылчы көргүзүглери доктаамал эки болуп, бригадалар аразында социалистиг чарышка хөй удаа тиилекти болган.

Спортчу комплекстиң баазазында дериг-хереселдер шупту эмге-сеткелиг болгаш четчир санныг. Кышкы спортчу сезонга уткуштур чаа конькилерни болгаш лаактарны бо чылын саткан, ынчаза-даа тускай спортчу хептер чедишпес. Ак-Довуракның спортчу комплексинге республика чергелиг спортчу маргылдаалар мооң мурнунда ышкаш база-ла хөй эртер. Ындыг төлээде, бистер шаңгыя мячилиг хоккей ойнаар шөлдү бо чылын эки шынарлыг, маргылдаалар эрттирериңе таваржып кылдыр кылырын шиитпирлеп, ам ооң белеткелии эгелеп турар бис.

Чоокку үеде спортчу комплексте бокс болгаш боодалга секцияларын ажыдарын планнап турар. Боодалганы ССРЭ-ниң спорт мастери И. В. Якушенко чорудар.

Чедиишкиннер хөй-даа болза бистиң ажылывыста четпестер барып демдеглевес арга чок. Эки тура спорт шыдилелдери-биле харылзаавыс кошкак. Спорт дугайында лекция, беседалар чогуур деңнелиңе чедир чоруттунмайн турар болгаш хоорайның комсомол — организациязынлыг практиктиг дуза черле чок. Ажыл хөй. Ынчангаш маңаа удуртур органнарның ажылхерекчи дузазы биске чугула.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыын улам ынай көдүрер дугайында» докгаалын амыдыралга боттандырар дээш бистиң коллектив улам кызымак ажылдаар.

К. КУЖУГЕТ,
Ак-Довуракта спорт комплекизиниң директору.
ЧУРУКТАРДА: эзлчеглиг кичээл, (үстүнде); **тренер башкы Ф. Галиева** (ортузында: **өөреникчи Ю. Сарыглар.**
В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ОВААРЗА ЭКИ

«Шын» солунга Монгуш Эргептиң аажы-чаң культуразынга бижээни «Хөгжүдле-биле кады» деп үүлүн номчаан, маңаа хөй-ниити черлери — клубтарга, кудумчуга база автобуска чамдык кижилериниң бодуин ап чоруурун чугаалаксадым.

Бистиң культура бажыңынга бир катап аныяктар кежээки чарлаттынган турган. Аныяктар чыглып, чамдыктары келгеш, дедир үнүлеп-даа турган. Кежээнин организастыг кезээ эгелээр апарган. Аныяктарның чамдыызы үнүлей берди, а эвээш кезии улуг улустар-биле артып калган.

Илеткел эгелээн. Ажылдапла турар боор, силиг кеттинген бир аныяк өөл ол солун кежээниң кол кезээнге улустуң чугаазын-даа дыңнатпас. эжикти үне-кире конгурадыпла турар. ынаар артыпче ажыттадыр олуруп алгаш. анчыг состер-даа эткилээр болду.

Залда улуг-биче кандыг-даа кижи бар. Сос-домак алыры, херек апарганда үнер-кирери хостуг болбайнаан. ынчалзадаа ийи-чангыс кижиниң чоп ажыр көрүп. бодуңүн доңгун аажыларын мактанган хевирлиг коргузери аныяк кижиге тааржыр бе ынчаш?

Кежээнин ийиги кезээ — танцы, янзы-бүрү оюннар. Демги аныяк оол дашкаар үнгеш, аъзын «дынзый» берген кирип келди. Ооң черле ынчаш. бодунуң үе-чергезибиле таныпдап турарының хиреливин канчаар. Аныяктар ойнай бээрге. чамдыктары танцылавайн барды. а бир чамдыктары. оон-биле эжеш ойнаарындан эичоксүнүп турары илден. Анаа экиин күзээн эштери, оваарнырын чагыырга, ону-даа херекке албас, алгыргылаар-даа. Хөлүн эртип бар чорда. дружининктер ол боолду алгаш барды. Ойнаанныңарның сеткил-хөңнү ам-на дыштанганы ол боор. чиик-чиик. арын-шырайы омак кирип улай ойнап киритилер.

Садыг база хөй-ниити чери. Холунда копеектер тудуп алган, бир бичии уруг садыгжыга чеде бергеш-ле, улуг кижилерге каш-даа үндүр кыстырды. Ол мээң эдлээм келгижеге чедир чүткээш чадашкан. Хензиг кижиниң күзели чүү боор. каш борбак конфета садып алыр — ол-ладыр. Ону херекке албаска кайын боор.

«Далажың тур мен, эртиде каапты-йтынар» дээш. улус мурнунче-ле чүткүүр аныяк эрлер бо-ла тургулаар. Оларның бо аажызы чараш бе. ынчеш? Кажан келген-дир сен. ынчан эдлеп ёзугаар хостуг садыглап алза, чурумнуг-даа, кижизиг-даа эвесиң?

Черле ынчаш. хөй-ниити черинге. бо чон-дур деп хандыр медереп. бодунуң чугаазөзүн боданып. мен ниитилел кежигүнү-дүр мен дээрзин угаап чоруур чүве болза. аажы-чанга артык чаннар тывылбас-даа болгу дег. Ону аныяктар оваарза экн боор.

О. КАН-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛДИГ

Кур-Чер суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынга дыштанып хүннерде эртип турар бот-тывынгыр уран мүүл көрүдезинден чыдып калбайн турары өөрүнчүг.

Суурда агиткварталдар эвилелдешкен республикаларга тураскаатказ кежээлерни эртирип, конкурстарны үндүрүп турар. Номер бүрүзү утка-шынарлыг. Бот-тывынгыр артистер бо концертин ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга тураскаадын турары бо. Чаа чылдың бүдүүзүнде көрүлдениң түңнелин үндүрүп, дыштанып хүннерни моон-даа соңгаар ажыктыг, сонуургаңчыг кылдыр эрттирерин олар шиитпирлээн.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

ЧАА ЧЫЛ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бир-де катап, Чаа чыл бүдүүзүнде, Москвага онзагай үзүн ёлка корген мен. Ону долгандыр чоп хөй болду. Анда турганнар мээң үнүмнү дыңнаан, даштыкыдан келген кижи-дир деп билип каан. Бир оол тургаш: «Кайның келген силер?» деп айтыра-дыр. «Франциядан» деп харыладым. Оол хөлүг каттырбышаан, чугаалады: «Силерниң чуртуларны билир мен. Жанна д' Арк. Виктор Гюго, Париж коммуназы!».

Ынчан мен өске Чаа чылды сактып келген мен. Ол 1941 чылдың декабрь. Франциянаы нацистер эжелеткен. мээң дыка хөй оорум туттурган турган. Стол артында чүгле 5 ооглыс орган бис. Дегеревиснин харывыс үзе-ле 20 четкен. Бистин аравыстан ынчан кым-да коммунист турбаан. Соңлүнде үш кижи активчи коммунистер болган бис. Ийи эжи-вис партия биледии ап күш четпээн турда-ла. нацистер боолдап каапкан.

Ол дүне Францияга. бистин-биле алырга. найыралдыг болгаш идегелдиг байырлалы турган. 1941 чылда француздарга идегелден өске кандыг-даа бодал чок! Ол кежээ бистер от салбаан соок өрээлге, куруг стол артында, Совет Эвилели дээш дашканы көдүрген бис.

Октябрь революциязын чедиишкинниг тиилеп алган чурт бистин-биле кады тайбын дээш тулчуп. деткимче болгаш чугаалаңчыны көргүзүп келгенин сактып турдум. Фашизмни ылгча шапкап. тайбынның оруунче соруктуу-биле бурунгаардаан оңнүктеривисте. совет чонда улуг күш бар деп чүвени билир бис.

Мартина МОНО.
француз журналист.

«ЧЕТТИРДИВИС» ДИЖИР

Эмнелгени доктаамал одап турар. Аъш-чемни янзы-бүрү кылдыр белеткеп, хандырылганы үзүктелдирбээн. Кезерлерни ап турары харыысалгалыг. Сестралар. санитаркалар аарыг кижилерни хайгаарал-га ап, болдупар-ла таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Эмчин Семён Седипович Күжүгет. Семён Салчакович Барчын оларга экини күзээп, оорун четтириишкинниң состерин аваа эмнеткен кижи бүрүүлүг чугаалаар. Коллективте сагыш чованғыр эмчилерниң ачызында бодум кадыым база экижээн. Четтирдим, эмчилер!

Б. БҮДҮП.

Эмчиниң сүмези

УРУГНУҢ КУЛАА ААРААНДА

КУЛАА аарывайн баар чаш уруг ховар. Ол аарыг чылдың кандыг-даа үелери хамаан чокка, ыланғыя харлыг, чаъстыг соок хүнперде тыптып боор. Соок келирге-ле оториноларингологэмчилерниң кабинединиң чанында эдлеп манаан адаиелер хөй боор. Чаштарның кулак дажында тодараар. Думчуктун соңгу хозундан азы-хан дамчыштыр кулак дажынче халдавырлыг аарыг кирип, аңаа дегдириишкин эгелээр. Уругларның шак мынды аарыы грипптээнде, окпезинге дегдиргевде, ижин-шөйүндүүн халдавырлыг аарыгларындан араанда база пинти организмни кошкаанда эскертипер.

Чаш организмнин кошкаандан, соокка доңуп ааранда кулак дажынга дегдириишкинни болдурарынга салдарлыг. Кулак дажының дегдириишкини кандыг янзылыг эртери? Бо аарыг эът издип. чамдыкта 39—40 градус чеде боор. Ындыг үеде уруг аарыгзыг. дидирээр. чемге хөөн чокталыр. үйгу чок апаар. Уругга мындыг байдалдыка дүвүренчиг боор. Бичии уруг бажын чайып. ыглаар. аъш-чем чиринден шуут ойталаар апаар. Чүге дээрге, чем ажыырга аарыг улам күштелир. Кустурар, кулааның аарыры үргүлчүлээр. Чамдыкта хүндүс аарыры намдап. дүнелерде аарыг күштелир. Бир эвес кулак дажынын дегдириишкини аар байдалдыг эртер болза, кулак иштинде шырыңмазы частыы болур. Ынчан кулак үдүнүн иштинге-сап-тыптып кээр. Ийиги үшкү хүннерде ол сап ириичелчий боор. Бо үеде уругнун эъдининн изин бадар. Уругнун сагыш-сеткили оожурган. аарыы чидип. чемге хөөнү кирип. үдүп турар апаар. Элээн каш хүннер эрткенде демги ирииниг сап төгүлбес болур. Кулак дажынын каданнаваан дегдириишкини шак мынчаар экирир.

Чаа төрүттүнген уругнун кулак дажынга дегдириишкини кандыг-даа аскертиниг чокка эртип боор. Ынчалзажок уруг шаа чок, күзар апаар болгаш арган болу бээр. Бир эвес уругларынар мындыг байдалдыг апарза, дүрген-не эмчиге көргүзүңер. Уругнуң кулаа аарый бераз. эмчи келгижеге кулакче чылдың каан-вазелиниг үстен тамдыладыңар. Камфорлуг үе ажыглап болбас. чүге дээрге. ол кулак иштинин шырыңмазынга чуга картты тургузуптар. Бо бүгү эмчинин аарыгны шын толарадырынга багай салдарлыг.

Кулак дажының дегдириишкини — озалдыг аарыгларның бирээзи. Эмчилерниң сүмелерин хажык чокка күүседир чугула. Ол эвезе, уругнуң үңүн баксырадып. чаш организмге каданнаашкын болдуруп болур. Баш мээзиниң картынга каданнаашкын — кадыкшылга хоралыг мөнингит аарыынга чедирер. Кулак дажының дегдириишкини чамдыкта арын нервилерин баксыдыр. Ынчалзажок, ол бүгүден эмчинин айтыышкынын хажык чокка күүседип турган, чайлай берип боор.

Кулак дегдириишкивинден уругну канчаар камгалаарыл? Бир-ле дугаарында бичии уругнуң думчуунун соңгу хозун болгаш думчуктуп байдалын хайгаараар. Эмиг эмер уруглар огуучал. Ынчангаш аргалыг-ла болза, ийлендир чыттырза эки. Элээн уругларны үргүлчү думчуун арыглап турарынга чаңчыктырар үжүрлүг. Кажан уруг думаалай бээрге, думчуунче эфедрин, адреналин деп эмнерни дамдыладыпар. Удудар бетинде, горчипалыг чылыг сугга суп, чинпечер. Сугнуң температуразы 37—38 градустан изиг эвес болур үжүрлүг. Ындыг ваннаны бир хүн аралаштыр каташтап боор. Бир эвес ук аарыг эттинмес болза, эмчиге ыяап-ла коргүзүңер.

Кандыг-даа аарыгны эмпээрнинн орнуна. баш бурунгаар болдурбайн баары чиик. Уругларны хүнге, сугга дадыгырарының үжүру ол. Ындыг дадыгыышкынны чайгы үеден эгелээш, бүдүн чыл дургузунда уламчылаары чугула. Бо ышкаш дадыгыышкынар уругнуң кадыкшылын быжыктырар.

А. КУЗНЕЦОВА.
медицина эртемнериниң кандидады.

телевидение

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Чырык хүнүң чылы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги серилялары. 11.15 — В. Кофтун (аккордеон) ойнаар. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң херээ». Документалдыг фильмнер. 15.10 — Орус чугаа. 15.10 — Москва болгаш москвачылар. 16.10 — Афганистанның артистериниң конперти. 16.40 — «Тоол аалдан келдим». «Буруң шагның тоолу».

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер.
МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейге. 19.00 — «Кижи болгаш хоойлу». 19.30 — «М. Касрашвили ырлап турар». Фильм-конперт. 19.55 — «Харын угда оюнуң сеансызы». Уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Московские новости» солуннуң шаналы дээш фигурлуг чүнгулаашкынга делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт орудузундан дамчыдылга. 22.05 — «А. Венецианов, П. Федотов болгаш ол үениң чуруктучулары». Орус музей. 22.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — Тиман. (Чурттуң сонгу чүгүн шиңгээдин агаанының дугайында). 13.00 — «Ажылдаар чери—космос». Телефильм. 14.00 — Тургузуушкун үеэнин уран чүүл. 2-ги дамчыдылга. 14.30 — «Адачурттуң Улуг даймны». Киноэпопея. 10-гу фильм. «Танк кезектериниң кайгамчык тулчуушкуну». 15.20 — Медээлер. 15.30 — 18.15 — Чапсар. 18.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Делегей байдалының допчулады. Дамчыдылга. 18.55 — «Петушок биле хек-даван». Уран-чечен фильм. 19.25 — «Ленд төвүнде». Информацияпублицистиг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН
20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Стракош деп моортайның тывызыы». Мультфильм. (ЧССР). 20.15 — К. Сен-Санс. «Фантазия». РСФСР-ниң алдарлыг артистери Э. Москвитина биле В. Жук олар күүседирлер. 20.30 — «Маадырлыг чорук». Сталинград чоогунга немец-фашистиг ажелекчилерни чылча шапканының 40 чылынга. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.20 — «Хуу айтырыглар талазы-биле элээн каш интервью». Уран-чечен фильм.

АГААР

Республикага булуттаар, бичe хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы хүндүс 12—17, чамдыктарынга 3—8 градус соор.

Автооруктарга быскан хар чаар, 2—4 км черге көстүрүү эки.

Кызылга булуттаар, бичии хар чаар. Агаарның температуразы дүне 19—21, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырыдар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Али-Баба болгаш 40 дээрбечилер» 10.00, 14.00 шактарда. «Айсберггтер араанынга өлүм» 16.40, 18.30 шактарда. «Тристан биле Изольда» (2 серилзы) 20.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Адырлыышкын» 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Маңа эргим кижим» 18.20, 20.30 шактарда.

ДЫҢНАДЫГ

1982 чылдың декабрь 5-те, воскресеньеде Кызылда Чырыдыышкыг бажыңынга ССРЭ-ниң делегесы оңнадылының дугайында» лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору (Москва) Ю. Я. Якушин номчуур.

Эгелээри — хүндүскүнүн 14 шакта. Билеттерни «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязында тарадып турар, телефону 2-21-35.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыва тудуг» трестин № 48 тудуг эргелели ажылдаарыбиле мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальныктерин, материалдыг болук бухгалтерин, тудуг машиналарының электриктерин, ол ышкаш бызанчыларны, штукатурларны, малярларны, плиточниктерни болгаш үстүнде айыттынган тудугжу профессияларга өөреникчилерни талап турар.

Өөредилгени ажылдавышаан, практика кырында чорудар. Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Өөредилге дооскаш, мергежил разрядын тыпсыр.

Ажылга хүлээп алдынган ог-бүлелиг кижилерге квартираны эдлеп бээр. бот кижилерни — чаагайжыды туттунган общежитиеге киирер.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Складская кудумчуузунуң № 1 «а» бажың. телефон № 2-28-33. № 5 автобус-биле «10-гу столовая» чедир чоруур.

Кызылда күрүнеиниң педагогика институду 1982 чылдың декабрь 4-те бодунуң 30 чылын демдеглээр, ынчангаш кайы-даа чылда доосканнарны оон юбилейжи байырлалынга 16 шакта кээрин чалап тур.

Институттуң турар чери: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунуң 34 дугаарлыг бажың.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралекчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетөөр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыт № 1966.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелиниг типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—01899

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 279 (12069) | 1982 чылдың декабрь 4, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ИОРДАНИЯНЫҢ ХААНЫ ХУСЕЙН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

Декабрь 2-де СЭКП ТК-ның Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң кежигүнү Ю. В. Андропов Иорданиянның хааны Хусейн Бен Талаланы Кремльге хүлээп алган. Бедик деңнелге болган пиити араб чөвүлел хуралдың шинтпирии-биле тургускан «Чедининн комитединиң» делегациязының баштыңы боон Москвада ол чедип келген. Ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко киришкен.

Эп-найыралчы байдалга болган беседа үезинде колдуунда-ла Совет Эвилели биле Иорданиянның аразынга ийи талалыг харылзаалар-ның айтырыгларын көргеш. Ийи тала ыдыг харылзаалар-ның байдалынга сеткил ханыышкынын илереткеш, оларны моон-даа соңгаар бүгү талазы-биле ханыладып, калбартырының чугулазын айытқан.

Ол ышкаш чамдык өске-даа айтырыгларның, хамыктың мурнунда Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарышкан айтырыгларның талазы - биле санал-оналларны дөпчүзүп-биле солушканнар.

Беседага СЭКП ТК-ның Чиргине секретарының дузалакчызы А. М. Александров олурушкан.

(СЭТА).

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

БЫЖЫГ МАГАДЫЛАЛДЫ ТУРГУЗАР

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин амыдыралга шудургу боттандырып, ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты калбартыышаан, эки түңнелдерни чедип алганын СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүдел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн.

Юбилейлиг чылдың 10 айларында республиканың совхозтары күрүнеге эът садарын 1981 чылдың ол үезиниң деңнелиниг бодаарга 1,3 хуу, сүттүг—3,6, дүктүг—3,1, чуурганы — 27,7 хуу ковудеткен. Дүктү болгаш чуурганы будурер база күрүнеге садар талазы-биле 1982 чылдың болгаш он бирги бет чылдың ийи чылдарының планныг даалгаларын республика ниитизи-биле күүседиптер.

Мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш садар, малдың продуктулуун бедидер, баш санын остурер, мал чемнерин четчир кылдыр белеткээр талазы-биле Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар, «О-Шынаа», «Тиилелге», «Мурнакчы», «Малчын», «Дөң-Терезин» «Саян» совхозтарның, Кызылдың куш фабриказының хей-хей бригадаларның болгаш фермаларның коллективтери, будурүлгениң мурнакчылары бедик түңнелдерни чедип албышаан, юбилейлиг чылды төлептиг уткуп турар.

Чамдык районнарда, совхозтарда болгаш коллективтерде партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле калбарган социалистиг чарышты көдээ ажыл-агый продукциязын будурерай көвүдериринге, малдың баш санын остурериңге, 1982 чылдың күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге четчеп ажылгааның СЭКП обкомунуң бюрозуну. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүдели болгаш ВЛКСМ обкому база демдеглээн. Бо чылдың ноябрь 1-ге чедир 1981 чылдың ол үезинге деңнээрге эът садарын Бай-Тайга, Улуг-Хем, Таңды, Тожу болгаш Каа-Хем, сүт садарын — Улуг-Хем, Бии-Хем болгаш Эрзин районнарның совхозтары эвээжеткен.

Күрүнеге эът садарының чыл планының күүселдези Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем дүк садарының планының күүселдези — Бии-Хем болгаш Таңды районнарның совхозтарында үстүр чыгаш турар.

ССР Эвилелиниң тургустуганының 60 чылын төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарыштың тиилекчилерә кылдыр СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң саналары болза:

— республиканың районнарындан — **Чөөн-Хемчик район;**

— барыын талакы зонаның совхозтарындан — **«Дөң-Терезин» совхоз;**

— төп зонаның совхозтарындан — **«Саян» совхоз;**

— мурнуу талакы зонаның совхозтарындан — **«Малчын» совхоз.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг Кызыл тугун диломну база 3000 рубль хемчеңдиг акша шанналын Чөөн-Хемчик районга тыпсыры шинтпирлээн. СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг Кызыл туктарын, дипломнарын болгаш кайызынга-даа 500 рубль түңнүг акша шанналарын «Дөң-Терезин», «Саян», «Малчын» совхозтарга тыпсыр.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хогжүдеринге чедип алган бедик түңнелдери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүделдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг кымыл-биле шаннаары болза:

— барыын талакы зонаның совхозтарындан — **«Алдан-Маадыр» совхоз;**

— төп зонаның совхозтарындан — **«Көк-Тей» совхоз;**

— мурнуу талакы зонадан — **«Торгалыг» совхоз.**

1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг үүлгелерни чедиишкинниг күүселдерни, ниитизин малының кыштаглаашкының организастыг чорудар, кышкы үеде малдың баш санын бүрүн камгалаарын хандырар, он бирги бет чылдың дараазында чылдарында чедиишкинниг ажылдаарынга идегелдиг байдалдарны тургузар. Аъш-чем программазын күүседиринге төлептиг салыышкының киирер дээш социалистиг чарышты улам-на калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, ажыл-агыйларның үзуртукчуларынга болгаш специалистерниге даасказын.

Күүседиптер.

Күрүнениң Кызылда педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Педагогика кадрларын белеткээринге ачы-хавыяларының дээш бала үндезилеттингенинден бээр 30 чылы-биле холбаштыр Күрүнениң Кызылда педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

В. Ф. Серебренникованы Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Студенттерни өөредир болгаш коммунистиг үзуга кижизидер талазы-биле хей чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаанын дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң орус дыл кафедразының улуг башкызы Валентина Федосеевна **Серебренникованы** Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

«Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты Е. И. Байкарага тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Культура талазы-биле ачы-хавыялалары дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң библиотека эргелекчизи Елизавета Ивановна **Байкарага «Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

«Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты К. Б. Март-оолга тыпсыр дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяларын дээш Күрүнениң Кызылда педагогика институдунуң улуг башкызы Кима Биче-соловна **Март-оолга «Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы»** хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай.
1982 чылдың декабрь 3.

А. Д. Колевти Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Партия болгаш совет органнарга хей чылдарда үре-түңнелдиг ажылдаанын дээш база төрүттүнген хүңүдеп бээр 50 харлаанын-биле холбаштыр Тожу районнуң улус-чу контроль комитединиң даргазы Андрей Демчокович **Колевти** Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң **Хүндүлел бижии-биле** шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1982 чылдың декабрь 3.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫНЫҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин бешки чыыжының алдыгы сессиязы 1982 чылдың декабрь 7-де 10 шакта СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга ажыттынар.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин доктаамал комиссияларының хуралдары 1982 чылдың декабрь 5—6-да Советтер бажыңынга болур, эгелээри 15 шакта.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин алдыгы сессиязынга келген Дээди Советтиң депутаттарының бүрүткээшкининиң Советтер бажыңының 1-ги каъдында, 107 дугаарлыг кабинетке 1982 чылдың декабрь 5—6-да 9 шактан 22 шакка чедир бүрүткээр, телефон № 2-55-42, декабрь 7-де—СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга 8 шак 30 минутадан эгелеп бүрүткээр.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ХУРАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Төлээлекчилер Чөвүлелиниң хуралы 1982 чылдың декабрь 7-де 9 шак 30 минутада СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга болур.

СЭКП Тыва обкомунда

КЫШТАГЛААШКЫННЫ ҮЛЕГЕРЛИГ ЭРТТИРЕР

Мал кыштаглаашкының чедиишкинниг чорудар, 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир талазы-биле «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ажылчыннарының база специалистериниң инициативазын СЭКП обкомунуң бюрозу чүүлдүг деп көргеш.

«Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ажылдыныңырының база специалистериниң инициативазын деткиирин, мал кыштаглаашкының үлегерлиг болгаш эң организастыг эрттирер, мал ажылының продуктулуун бедидер, бүгү малдарның баш санын бүрүн камгалаар, мал чемнерин камналгалыг чарыгдаар, мал ажылының продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садарының планнарын база социалистиг хүлээлгелерни чогуур үезинде күүседир талазы-биле социалистиг чарышты калбартырын СЭКП райкомнарынга, райкүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, совхозтарның улуртукчуларынга болгаш специалистерниге даасказын.

1982-83 ЧЫЛДЫҢ МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫН ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОННУҢ «ЧЫРАА-БАЖЫ» СОВХОЗУНУҢ МАЛЧЫННАРЫНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ МАЛЧЫННАРЫНГА

К Ы Й Г Ы Р Ы Ы

Бистер, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, специалистера болгаш ажыл-ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын улуг сорук киришкинниг-биле хүлээп албышаан, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партияның угланыышкынының уламчылалдыын изин-биле чүүлдүгүңүн тур бис. Партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң совет кижилериң чаагай чорууун улам ыңай экижидиринче угланган шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиң совхозтуң коллективи Аъш-чем программазын боттандырар, бо чылдың болгаш шинтизи-биле беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

«Мал кыштаглаашкының чедиишкинниг чорудар, 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле, а ол ышкаш СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалы-биле танышкаш, совхозтуң коллективи мал кыштаглаашкының организастыг чорудар, мал ажылының продукциязының бүгү хевирлерин бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле бригадаларга болгаш фермаларга организакчы база масса-политиктиг ажылды улам калбартыр:

— 1982 чылдың тоңчүзүшке чедир планнаан ажыр 35 тонна сүттү, 4 тонна эътти күрүнеге садар, ийи муң хураганы, 25 баш бызааны камгалап алыр;

— 1982 чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 1983 чылдың тоңчүзүшке чедир планнаан ажыр 35 тонна сүттү, 4 тонна эътти күрүнеге садар, ийи муң хураганы, 25 баш бызааны камгалап алыр;

— 1982 чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 1983 чылдың тоңчүзүшке чедир планнаан ажыр 35 тонна сүттү, 4 тонна эътти күрүнеге садар, ийи муң хураганы, 25 баш бызааны камгалап алыр;

— 1983 чылда күрүнеге сүт садарының планын 105 хуу, эътиин—101 хуу, дүктүүн—105 хуу күүседир болгаш ниитизиниң малының чаш төлүн алырының планын бүгү чүзүн аанын-биле күүседирин хандырар, хонукта ортумак деңзинин мыйыстыг бода малдың 500 грамм, хой болгаш өшкүүн—85 грамм, хавапшын—350 граммны чедип алыр, бир хойдан-па—2,1 кг дүктү кыргыр, төрүүр чүс башка онаштыр 92 хураганы, 80 бызааны, 75 кулунну меңги алыр, кыштаглаашкын үезинде малдың баш санының 98 хуузун камгалап алырын хандырар;

— мал ажылын чорударының мурнакчы технологизазын ажыглавышаан, малды ажаан чемгерерин организастаарының, мал чемин шын чарыгдаарының бедик деңнелин хандырар, ажылдың алыс түңнелдерн дээш малчын бүрүзүңүң харысалгазын бедидер.

— ветеринар-профилактика хемчегериниң шынарын бедидер, ооң күсели-биле янзыбүрү аарыглардан малдың чидиринии эң-не эвээжедир;

— малчыннарның культура, медицина болгаш садыг хандырылгазын бедик деңнелге организастаар;

— мал чемнерин, оттулар чүүлдүг болгаш электри энергизын камналгалыг чарыгдаарының, техниканы чөп ажыглаарының күсели-биле мал ажылының продукциязының бот-үнезин кудуладырын чедип алыр.

Мал кыштаглаашкының чедиишкинниг чорудар болгаш кышкы үеде мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдеринге күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжында Чөөн-Хемчик ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседиринге боттуг салыышкының киирериңче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырып тур бис.

Кыйгырыгны «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннарының хуралынга хүлээп алган.

1982—1983 ЧЫЛДА НИИТИНИҢ МАЛЫНЫҢ КЫШТАГЛААШКЫНЫН ЧЕДИИШКИННИГ ЧОРУДАР БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РЕСПУБЛИКАНЫҢ БҮГҮ МАЛЧЫННАРЫНГА БИИ-ХЕМ РАЙОНДА «САЯН» СОВХОЗТУҢ АЖЫЛЧЫННАРЫНЫҢ БОЛГАШ МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ СПЕЦИАЛИСТЕРИНИҢ

К Ы Й Г Ы Р Ы Ы

«Мал кыштаглаашкының чедиишкинниг чорудар, 1982—1983 чылдың кышкы үезинде мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы, СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалын удуртулга болдурбушаан, Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң ажылчыннары болгаш мал ажылының специалистери бистер Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киржириңче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырып тур бис.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга, СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында хапызы-биле база катап бадыткаттынган СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бистиң совхозтуң ажылдакчылары изин-биле деткип, үүлдүгүнүң турар. Партияның XXVI съездизинин, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шинтпирлерин олар амыдыралга боттандырбышаан, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын, күрүне планнарын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылына алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Беш чылдың ийиги чылының оң айларында сүттү ниити будургени 1981 чылдың ол-ла үезинде турганынга деңнээрге 100,5 хуу ковудээн, совхозта бир шектен-не сүт саалдазы 158 килограмма немей өскен, бызаанның хонукта немелде деңзини 64 граммга ковудээн. Күрүнеге дүк садарының бо чылгы планныг даалгалары 104,5 хуу, эътти садары — 100,5 хуу күүсеттинген, сүт садар талазы-биле план күүсеттинер.

Кыштаглаашкының чедиишкинниг болуру мал кажааларын эки белетээнинден, малдың быжыг чем-суур баазазының барындан, даалдырган ажыл-херекти ажылдакчы бүрүзүнүң бедик харысалгалыг көөрүнден дыка хамаарыжыр. Совхозта мал кажаалары — хой кажаалары, чаш малдарның чылыг үгектерни, фермаларны, хой-жудар чурттаар бажыңнарны чогуур үезинде белеткээр талазы-биле улуг ажылдар кылдынган; кыштаг бүрүү чызыг суг, мал чемгерер саваллар болгаш өске-даа херекселдер-биле четчир кылдыр хандырыгнган.

Малдың чогуур чем-суур баазазы тургустунган: малдың 6021 тонна бөдүүн чемнерни белеткээн, 3576 тонна силосту болгаш сенажты минералдыг немелделер-биле катай салган, 165 тонна витаминниг сиген далганын болгаш 184 тонна тараа далганын бүдүргеп. Амгы үеде хой-жуларның кыштагларының хой нуруузун бодүүн чемнер-биле хандырган. Совхозтуң сүт бүдүрер комплекстеринде мыйыстыг бода малга чемнерни үүрмектээш, минералдыг холуксаалар-биле катай белеткеп берип турар.

Совхозтуң мал ажылының бүгү ажылдакчыларының ортузунга зооветеринарлыг өөредилгени, оларның мергежилии бедидериниң талазы-биле ажылды чорудуп, ниитизин малының кыштаглаашкының чедиишкинниг чорударының болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедириниң талазы-биле социалистиг чарыштың киржириңче республиканың бүгү малчыннарын кыйгырып тур бис.

Кыйгырыгны «Саян» совхозтуң малчыннарының ниити хуралынга хүлээп алган.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ МАЛЧЫННАРЫ! Совет кижилериниң чаагай чорууңуң дугайында, бистиң социалистиг Төрөөн чуртувустуң экономиктиг күчүзүн бедидер дугайында партия болгаш чазактың чаа сагыш салыышкынынга коммунистиг шалыпчы күш-ажыл-биле харыылаалыңар, бодувустуң бүгү күжүвүстү, билиивисти, мергежилиивисти болгаш дуржулгавысты мал кыштаглаашкының чедиишкинниг чорударынче угландыраалы.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели.
Тыва АССР-ниң профоблчөвүдели.
ВЛКСМ Тыва обкомунуң Бюрозу.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Коммунист дугайында чугаа

КОЛЛЕКТИВИ ЧОРГААРЛАНЫР

— Дузалакчылап ажылдаар силер. Техника, машина септээри белеп эвес, ону кылыным мурнунда ыяк билип, өөренип алыр, дуржулга херек. Ам дээрезинде МТМ-де дуржулгалыг бригадир бар, аңаа баргаш, мени силерге дузалакчылап ажылда дидир дээр силер...

Ынчангы аныяк оол Василий-биле ындыг чугаа болган ол хүнүң чылды мынчага чедир ол утпаан. Ооң сагыжынга, күш-ажылчы намдарында ынчаардагы «Бардык» совхозтуң директорунуң чугаазаан үстүнде сөстери тамалаттынып артып калган. Ооң бээр оң сес чыл эрткен.

Шынап-ла, Васяның ёзулуг күш-ажылчы амыдыралының эгези ол болган. Совхозтуң машина-трактор мастерскаазының септелге пегинге чеде бергеш, бригадириң айтышкынын ёзугаар чүүң-ле даандырар болдур, ынчан ол ону күүседип, машинаның дугуйларын-даа үштүп адырар, үрелген капоттар-даа дажыыр, складтан артык кезектер-даа экскээр, а чоорту маска, дулгүүр тудуп, ооң соонда станоктар мурнунга-даа турупгар, слесарь ажылче кирип бар чораан. Ооң соонда элээн үе эрткенде Василий Данилович Дандагай Совет Армияның хүрээлеңинге шериг албаны эрттирер — ыдыктыг хамаатыны хүлээлгезин күүседип чорушкан.

Амурда-Комсомольск хоорайга шериг албаны эрттирген, 1970 чылда төрээн Тывазынга ол эвээ чанын келген. База катап Барлыкка МТМ-ге ажылдап кирип алган.

Аныяк эр аңаа слесарьлап, чолаачылап-даа тургаш ак сеткилдиг ажылы-биле ескелерге үлегерни көргүзүп, эш-өөрүнге херек таварыгларга кылып билир, шыдаавас чүүлдериңге дузалап чораан.

ШЫЛГАЛДА

Амыдыралының, өг-бүлезиниң аайы-биле Василий Данилович элээн каш чылдар эрткенде Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинатка ажылдаар апарган. Аңаа бодунуң мергежилиниң ааймы-биле слесарьлап, автобус-даа чолаачылап келген. АТБ-ге база-ла ол бодунуң ажылга чүткүлдүг, кызымак чоруун көргүзе берген. Василий Данилович дээрге ажылга шынаплама чүрекки, сагыгыр, тывыгыр кижи болган. Септелге цегинге ажылдап тургаш бир-ле чүвени бодаан, тыпкан турар. Моторлар септээриниң дүрген аргазын — артык кезектер-биле баштай эки хандыртынын алгаш, шуушторуулгалыг үзүк чок ажылдаарын, графикти шыгыы сагыырын, кандыг-даа ажылга кол чүве — сагылга-чурумнуг болуруп хүралга бо-ла саналдай бээр кижилериңи бирээзи ол түүган. Удаваанда ол АТБ-ниң комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири апарган.

Бригада кежигүнериниң кол сорулгазы— автомашиналарны ой-шаанда септээри, кижи бүрүзүнүң кылыр ажылы тодаргай, үе-хуусаалыг, кажан доозарыл, чүгле бодунуң «думчуун боралаар» эвес, бот-боттарынга дузалажыры, ажылга демнит, сырый каттышкан, быжыг сагылга-чурумнуг болуру. Ындыг-даа болза чарыштың, ажылдың түңнелинде ым, канчаар ажылдаанын ёй-шаанда тодаралдыр апаар. Ону бригадир ажылга үндезин барымдаа болдуруп турган.

Бир-ле катап Василий Данилович элээн дүрлүгалыг амыдырал, ажыл-даа талазы-биле хойну корген, улгады берген эш-өөрү ону партияның хүрээлеңинге кирип алырын аңаа сүмелээн.

— Боданып көр, коммунист болуру дээрге улуг харысалга-дыр—дээнгер.

Аныяк комсомолчу хандыр бодаңгылаан. Каш чылдар мурнуу чарымда «Барлык» совхозка тургаш ооң комсомолга кирип турган үезин сагышка коптарлып сагындырып келгилээн. Бригадавыстың ажыл-херээ дээш коммунист апаарга харыысалга улам бедирип, ажы-тол база, ог-бүле дутайы дээш бодалдар база-ла хайныгып турган.

Партияга киреры шынгыы шылгалда, бедик харыысалга деп чүвени ол ханызы-биле медерел билген. 1979 чылда үш коммунистен рекомендацияларны алгаш, ленинчи партияның кежигүнүнге кандидаттап кирип алган.

— Баштайгызында сүүздексеп-даа турган мен. Партияның Уставын баазы эки билгеп турар. Политиктиг билиг, мергежилин бедидер, иштинки база даштыкы болуушкуннарны эки билир, хөй-нииттиниң ажылынга идепкейлиг киржир дээш кылыр-ла чүүлдер хөй. Ынчалзажок дагдыныкчыларның, хооңуп коммунистерниң сүмези, дузазы мөңгө улуг идиг болган. 1980 чылда партия кежигүнүнге кирдим.

— Ажылчын ангының төлээзи, мурнакчы бригадирив ленинчи партияның хүрээлеңинге хүлээп алдывыс, силерге байыр чедирип тур бис— деп, «Тыва даг-дүгү» тулуг эргелелиниң партком секретары холум дыпзыг тутканын кажан-даа утпас мен. Амыдыралымда база бир шыңгыы шылгалда ол болган—деп. Василий Данилович сактып чугаалаар.

ӨӨРҮШКҮ, УЖУРАЖЫЛГА

Ажыл шагы ыңаң чорда администрация болгаш партком үр эвес хурал болур деп чарлаан. Херек кырында ол хурал социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Василий Дандагайның септекчилер бригадазы бирги черге үнген. 1980 чылдың чазы. Василий Даниловичини алаап, АТБ директору аңаа ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делегелгезинче баар халас путёвкаңы тыпсырын чарлаан. Аңаа ол аажок өөрөөн, а өөрү аңаа чоргаарланган. Ол чылдың апрельдан 20-де ол булуттуг дээриң кыры-биле, айлык черни хүниеш четпес чедер дүрген үжүр «кан эзирге»— самолётка олурушкаш, Горолы чурттуң пайысылалы Москвага баар аас-кежиктиг болган. Аңаа баргаш пайысылалдың «Золотой колос» дээр аалчылар бажыңынга чурттаа. Кызыл шөлге чедип, В. И. Ленинниң Мавзолейинге, делгелгеге экскурсиялап мага хандыр көргени ооң амыдыралынга уттундурбас болуушкун болуп арткан.

Аалчылар бажыңынга Хөвү-Аксы чурттуг чаа эш-биле база таныжып алган. Валерий Шукшин-биле өөрүшкүлүг ужуражылга болган. Ол Хөвү-Аксында АТБ-ниң мурнакчы чолаачызы болган, халас путёвка-биле делгелге баар аас-кежик база аңаа таварышканы ол. Тывадан барган орус, тыва ийи өөнүктүң ханы пайралы аңаа тыптып, үргүлүг харылзажып чоруурун дугурушканнар.

— Мээң, бодүүн ажылчын кижинин, амыдыралынга Москвага чедери черле уттуундурбас, Улуг башкы болгаш баштынчы В. И. Ленинниң өөрүн-хевирин сиилбин чураан кызыл партбиледимни хөйлеп алгаш, баштынчыныын магадоруп көргеним, аңаа мөгейип ёзулааным мөңгө канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү кылдыр санаар мен—деп. Василий Данилович чугаалап турар.

ИДЕГЕЛ

Коммунист Дандагайга ооң чаңгыс чер чурттуглары улуг идегелди көргүзүп, 1979 чылда ону район Советиниң депутадынга сонгааннар. Бо чылдың июлга чедир чонуң төлээзи болуп, соңгукчуларының чагыын күүседир талазы-биле элээп ажылдарны чорткан. Назы четпээнер ортузунга ажыл чорудар талазы-биле комиссияның кежигүнү тургаш, шыдаар шаа-биле идепкейин көргүскен.

Ооң ажылдап турары АТБ-де 34 коммунист бар. Василий Даниловичини ам ийи чыл улаштыр партбюро кежигүнүнге сонгуп келген. Ол, аныяктар ортузунга ажылды чорудуп, күш-ажылга, ог-бүлеге боду үлегер-чижекти көргүскүшаан, дагдыныкчы таалганы эки күүседип турар.

— Чүүк-даа сөөртүр машиналарны, автобустарны-даа ей шаанда септээр, ол ажылды шынарлыг кылып күүседир талазы-биле бригада кежигүннера бүрүн ажылдаар кылдыр хандыртынган турар ужуруг. Коллектив найыралдыг, демнит, сырый каттышкан болзуп дээш чамдык аныяктарга шырак коммунистерни быжыглаан — деп. ол чугаалап турар. Күш-ажылга үлегер чижээн көргүзүп турар мурнакчылар база бар. Оларга септекчилер Василий Хомушку, Виктор Даңы-Сегбе Соян Бадан-оол хамааржыр. Бригадада 8 жоон бар. Оларның эң аныяа Григорий Күжүгет Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының өөренип кирген. Ол ону доозакаш, домей-ле ол-ла бригадага, өөрү-биле кады ажылдаарын шиитпирлээн.

«Кежээниң мурнуунда — хүнүң» дижир болгай. ССРЭ-ниң тургустуунганының 60 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрген. Аңаа Василий Данилович чугаалап турар.

Александра Наумовна Самарина — Сарыг-Септе районнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң дааранылга цегинде хүндүлүг нижилерниң бирээзи. Ол ында он чыл ажыг үеде доктаамал ажылдап, дөртку разрядтың дааранықчызы мергежилди чедип алган.

Бүдүрүлгениң мурнакчызы А. Н. Самарина аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, хөй-нииттиг ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы дааранықчы А. Н. Самарина. В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛДЕРЛИГ БОЛУР

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазының малчыннары мал кыштаглаашкынын үлегерлиг эрттирер дүтайында «О. Шынаа» болгаш «Революцияның чалбыыжы» совхозтарның ажыл-ишчилериниң республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыынга харыы кылдыр кызымак ажылдап турарлар. Ол бригадада 21 кодан бар. Оларга четчир санныг чемни белеткээн. Чуртталга бажыңнарының, мал кажааларының септелгези доозулган.

Район Советиниң депутадыы Давыпты Уйпукай бо чылын чүс хойга опаалтыр 99 хураганны, бир хойдан-на 2,5 килограмм дүктү алган. Бодунуң ог-бүлезиниң кежигүнериниң күжү-биле 15 тонна сигенни белеткээн, 10 тонна өдекти болуп алган. Хойга болгаш хураганга чем каап бээр шагжалар, мал суттарар оңгачалар белеп.

Малчыннар он бирги беш чылдың үшкү чылында улам эки түңнелдерлиг болуруп хүлээнгеннер.

«МАСКА, ДӨЖҮ АНАА ЧЫТПАС»

Репортаж

Тываның автосептелге заводу Кызылда бир хөй кижилиг, улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи. Аңаа ажыл үезинде чеде бээр болза, ында кижилериниң хайыыккан аныяжкын магадап көрүп болур силер. Ында ажылчыннар бригадалар, цехтер аайы-биле чаржып ажылдап турарлар.

Ажыл чаа-ла эгелеп турда, дарганнаар цехке кире бээримге, чолдаксымаар дурт-сыныыр, күдер кара эр изиг кызыл демирни улуг маскабиле ол-бо талазындан хере шаптыларга, шала артында сириңейнин турар болду. База бир узун, шилгедек аныяк эр хөрлээлеп хып турар изиг оттуң кызыл көстериниң ортузунда билек хире чоон демирни суп алган, одуп уламна дыңзыдыр күшкүрген тур. Хөрлээлеп хып турган оттуң көстериниң кызыл чалбыыштары кара демирни улам «найыралдыг» аспактап ап, чидиг кызыл өнче шилчидип турду. Ол демги демирни оттан кыскаш-биле үштә соп экселгеш, дожу кырында салгаш, спиралдир эде-херелшаан, бодунуң аайынче киирип ап турарын кезек сонуургап көруп турдум. Оларның-биле кызыу-кыйыг аразында таныжып чугаалаштым. Бирээзи ол заводтуң кадржаан ажылчыны, дарганнаар цехтиң бригадири Виктор Күжүгет. өскээзи база-ла шазынчы ажылдап турар Петр Коротаев дээр болду. Ол цехте дарганнарның ажылын көргеш, чугаалчы Сергей Пюрбөюнүң мындыг одуругларны сагыжымга чайгаар кирди:

Ачам дарган: маска, дөжү анаа чытпас,
Арыг-сарыг хүнүү бадыр капгыртканыңмы,
От дег, кызыл демир-биле чугаалажып,
Орай кежээ ижин доозуп,
үнү чидер.

Демир каннаар цех. Назыны элээп дөгүй берген. ынчалза-даа дүрген шимчээшкиннерлиг, сергек карактарлыг, шилгедек мага-боттуг кижи камгалал карак шилгелиин алган «ЗИЛ» деп машинаның улуг кабиназының чарык черин тудуштур дүңзаалаан тур. Көк оттуң чалбыыштары демирге үзүк-соксаал чок барып дегген, чиде чаштап турдулар. Демги кижи бичии каза көруп турарынга, кабинаның чарын черин тудуштур каннап доскаш, үе чидирбес дээш далашкан-на боор, база бир улуг машинаның рамкаларының адырлы берген кезектерин каннаары-биле демир кырынга салгаш, андара-дүндере эптей тутпулаан, базала хүүлгаазының көк одуң ол демирге барып үстүргүлээрге, машинаның чангыс бүдүн кезээ кылдыр түтүү бердилер. Ол кижи ажылының бүдүнгүр чоруп турарынга сеткил хаңган-даа чүве дег, оозун суйбап көргүлээш, өске баартык кырынга аппарып салып кагды. Ол аразында бачым ажылдап турган акымдан ажыл-ижиниң дутайын каксы-даа бол чугаалап бээрин диледим: Петр Гаврилович Перешев ол заводта он чыл ажылдап, хүн нормазын үргүлүү ажыр күүседип турар. заводтуң мурнакчы ажылчыны болду. Ол менээ:

—Дүүн машинаның мурнуку борттарын быжыглаар 120 зарииддер тудуштур каңнадым. Оон-даа өске ажылдарны кылдым, ажылды шынарлыг кылдыр кылыр дээш кыдыпт турар мен. Ажылчын кижиниң ады кончуг-ла болгай. бистиң шынар комиссиязы ажылдың шынарын база доктаамал хынап турар, цехтер аразында социалистиг чарыштың түңнелин үндүрерде кылганының шынарын база барымдаалап турар бис — деп тайыыбырлап чугаалады.

Ол цехтиң кожазында турган машина кезектери чуур станоктуң шилээн-хоолаан даажы, бурулаан-сырылаан бузу дагдан шурадып баткан хем сагышка кирер. Ол станоктуң ажылы — 80—90 градус изиг сугга машинаның үстүг, довурактыг, хирлиг кезектерин арыды чууру. Ол станоктуң изиг «хырынга» кирген кезектерни көөрге, кылан-тас кылдыр чуңуп каапкан, боттарының хамаарышкан цехтеринче чоруп турар болдулар. Ол станоктуң «башкарыкчызы», заводтуң хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы Алексей Яковлевич Сигачев бодунуң дуржулгазын аныяктарга дамчыдып бериң ажылдап турар.

Заводтуң иштинде улуг шөлдө көдүрер краннар машиналарның моторлар, өзектер дээш ышкаш улуг-улуг кезектерни ында бээр чүдүрүп алган чоруп, оларны бир черге дүжүрүп. бир черден өске кезектерни чүдүрүп ап чоруп-ла турлар.

Бир бөлүк ажылчыннар «ЗИЛ» деп машинаның бүгү кезектерин эптеп алгаш, ам ол машинаның от кезээн эптээп турлар. Ол бригаданың бригадири Артур Кузьмин:—

Дүүн бир машинаны ажылче үндүрдүвүс, бөгүн бир машина, бир автобус ажылче үнер бистиң бригаданың кежигүннери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар улус — деп тайылбырлап турду. Ол дээрге заводтуң ажылының хензиг кезии-дир. Ында ажылчыннар үзүк-соксаал чок улуг үүлеии бүдүрүп. хайыыпкыының ажылдап турарлар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ЧЫГДЫНЫП ТУРГАШ...

Бажыңымның печказын септедип алырынга, 150 хире түүйбу херек апарган. А бир эвес бүдүн печка салыр болза, 400 ажыг түүйбу херек. Районнуң септелге-тудуг участогунуң чамдык удурткучулары-биле чугаалаштым. Кызылдан сөөртүп ап турар түүйбувус боттарывыска безин чедишпес, ынчангаш салар аргавыс чок дишти.

Печкам 20 чыл четкен, ынчангаш ыштаалыр, чылытпас болу берген. Ам канчаар өскээр хайыынар ужурга тавармыштым. Күскээр Мугур-Аксы суурнуң төп турар богунуң аразы-биле эрткеш, печка септеп ап болур чартык-чамдык түүйбулар көрүп алдым.

Бир хүн ол түүйбуларны чыып турган, кожам машиназынга эккелдирип алгаш, печкам септедип алдым. Мээң аймы-биле өске кижилер база печкаларын чаарты селидип алган.

Бистиң Моңгун-Тайга районга ындыг байдал кажан чидер ирги? Маңаа ким харыылаарыл?

М. ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЯДАН: ол районда түүйбу чогунга, ооң чедишпезиниг хамаарышпыр мооң мурнуунда өске авторлар база бижип турган. Аңаа түүйбу бүдүрер эвээш күчүлүг бүдүрүлге турар бе, турбас бе дээр дугаймында айтырыгны редакция чурт-үлетпүр эргелелиниң начальныгы И. П. Пешковка салган. Од мынчаар харыылаан: «Мугур-Аксыга түүйбу бүдүрер цехти ажыдар дугайында чугаа мооң мурнуунда турган чүве. Ынчалза-даа ол бүдүрүлгеге ажыглаар дериглелерни четчелеп шыдавайн барган бис. Ам оларны долузу-биле тыптынарыпның ажылы чоруп турар. Мооң мурнунда Мугур-Аксыга түүйбуну холбиле кылырын организастаан бис. Ынчалза-даа ооң база-ла эки түңнел үмээн. Ам келир чылын ол суурга түүйбу бүдүрер цехти ажыдарының айтырыы шиитпирлеттинип турар».

ЫНДЫГ БОЛУР БЕ?

«Чыраа-Бажы» совхозтуң төвү Чыраа-Бажы суурга чаа столоваяны тудуп, ажыглалга эрткен чылын киирген. Амгы үениң дериг-херекселдерибиле дериттинген чаа столоваялыг болганынга ажылагыйның ишчилери өөрөөн. Ындыг-даа болза ооң ажылы чоннуң негелде-херегледелерине дүүштүр тургустунмайн барган.

Столоваяда белеткеп турар чемниң ассортиментизи эвээш, шынары куду. Эът-биле кылган чем турза-ла турар. Ол чокта меңюга чүгле каша биле кара шай көстүп келир. Кижи бодаарга, далгандан кылыгларны база белеткеп тургу дег. Совхоз бо чылын ногаа, картофельдин багай эвес дүжүдүн алган. Ону чемге ажыглап болгай. Ооң-биле кады столоваяның ажылдаар чуруму шыңгыы сагыттынмайн турар.

Хандырылга черинин ажылдакчылары чоннуң негелдехереглелдерин долу хандырарыңче улуг кичээнгейни үгландырар болгай. А мында ындыг эвес. Чамдык ажылдакчыларның талазындан каржы чоруктар база бар. Ажылды мынчаар тургузуп болур чүве бе?

О. КАРА-САЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ИЕНИҢ ОЛЧАЗЫ...

— Делег малчынның уруунуң эъди ааран. Дузадан чедирип көрүнер, Галина Максимовна — деп, бир аалдан чалалга келген. Эмчи Николай Селезнёв санитарка Н. Дондук-оол, А. Макаренко олар малчынга дуза чедирери-биле хапкан.

Тергиг-Аксы паромну дүне кежиң чорда, не божуңкан, олчазы оол болган. Делег малчын дуза чедирген эштерге өөрүп четтиргенин илереткен.

М. ТОШУЛ.

Каа-Хем район.

ЧИРГИЛЧИННИГ ХОВУЛАРГА

— Чедириң чиргилчиннинг ховуларынга ажылчын холдар херек. Олче Тываның булуң бүрүзүнден оолдар, кыстар күзелдин-биле ажылдап барын турарын дыңнаан, Чадан-ооллуң ог-бүлези база Күр-Чер суурга көжүп чеде берген. Ынчан аныяк ог-бүле ийи оолдут. Чаа-ла тургустунуп, туттунуп турган суурга ажыл-да эңдерик. Ол үеде элээди оолдар аңаа олурар эвес бис. Белүк-белүк болуп алгаш, сезонныг ажылдарга бо-ла киржи бээр бис. Сиген болчур, хопээп сөөртүр, чонуп каан чудуктар хаарылдаар, хөй кадарар дээш өске-даа кылып шыдаар ажылдардан чыдып калбас турдувус. Чаа көжүп келген ог-бүлениң бичии оолдары бистин кезек оолдарга каттышкан. Алызы ажылчын ог-бүлениң ажы-төлү болгаш, шынап-ла туттунгуру хөлчок болганнар. «Кижи болуру чажындан, ажыт болуру кулуундан» деп чүве бо-дур деп, хөвү бригадири Дажы-Серен ол оолдарны сорук киирип макталаар чүве.

Техниката сонуургалдыы кончуг оолдар. Чай хос кадында сиген кезер машинала олурупкан, ооң бизин ерү, куду кедүртккен, бадырган орар. Трактор септээп механизаторлар чанындан черле ыравас. Бирде ол-бо кезектерин септежип дузалашкандаа турар-ла. Тракторист Доржу Халаевич Ондар оолдуг техникага хандыкшылдыг чоруун эскерип каапт «Эзир, соөлгү машинага олурувут. Дөң чер таваржы берзе, моңу баскаш, алар бадырар сең»— деп чагып сүмелээп орар. Шынап-ла айыткапын ёзугаар бүгү-ле даалганы ол шын күүседир турган. Ол дагдыныкчызы-биле кады хөлбегер ногаан сиген үнген, ден-дескиг шөлдү долгандыр кестиргеш, сөгыжы ажаан чүве дег, өөрүшкү-маннайлыг келир.

— Че, дузалакчын кандыгдыр. Доржу Халаевич? — Ажырбас-тыр. Эрес-хей!—деп, ол улам хей-аът киирип каар.

Доржу Халаевич «Тиилелге» совхозта шалыпчы механизаторларның бирээзи. Ынчангы өөредип турган элээди оолдары, боду-биле дөмей, бедик мергежилдиг механизаторлар апарган. Ооң бир өөреткен өөреникчилериниң бирээзи Эзир-оол Чадан-оолович Ооржак. «Ада-чурт камгалаары болгаш адазының адын сыкпазы алдар, хүндүүң бирээзи ол. Чон аразынга эрес, кежээ чоруур»— деп, адазының сурган орарын дыңнаар кижи мен. Ооң чагыын оглу хажык чокка күүседип келгеним ыраам-биле көрүп чор мен.

Э. Ооржак бот-тускайлан билиин бедидеринче онза сагыштыг салын чоруур. 1959 чылда Кызылдың кедээ профтехучилищениң калбак билигиг механизатор курузупта өөренип киргеш, чедишкиниг дооскаш келген. Ону дооскан соонда безин, тос чыл улаштыр механизаторлап ажылдаан. Чедериниң ховуларында ооң чардырбаан дүжүдүн ажаабаан зерге чок. Ооң кылган ажылы шынарлыг, өскелерге үлегерлиг. Онаашкан ажылынга кызымак боорга, 1968 чылда ону совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазынга бижыглаан. Ооң бригадазы Успа-Хөлдүң чоогу Ак-Чыраага-даа мал чеми белеткеп бээр. Баргап черинге опаалдаларын шынарлыг кылырын кызыдар. Эдилээп эдинге камныг, бригаданың кежигүннери ажылижинге ээ-харыысалгалыг болгаш, тиилекчи, мурнакчыларның аразынга кеззеде киргеп турар.

Ол механизатор ажылынга 23 чыл бараан болган. Өгбүленің чурттап орарын амгы үениң негелдезинге дүүшкек. Оларның-биле чугаалажып ора, стол кырында чуруктарлыг альбомну көре бердим. Ында ог-бүленің кежигүннериниң чуруктарын шевергиң чыыпырып каан. Эки ажылы дээш ону Ленинчи юбилейнин, «Күш-ажылга шылгарал дээш» медальдар, социалистиг чарыштың тиилекчизи хөрек демдээ-биле дерт удаа шаңнаткан. Коммунистиг күш - ажылдың шалыпчызы. Оон ангыда район организациязының болгаш совхоз директорунуң тывыскан макталга бижиктерни хоолаап, ханада шевергин аскылаан. Кежээниң мурнуунда мактал, хүндү деп чүве бодур. Хоочун механизатор бо алган шаңнал-макталынга төлептиг.

Совет кижилер амгы хүнгерде ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейинге күш-ажылчы чедишкиннери-биле үжуражыр сорулганы салган бедик көдүрлүүшкүнүг ажылдап турар. Оларның-биле бир дөмей Э. Ооржактың мал чеми белеткээр бригадазы юбилейнин багай эвес ажыл-ижи-биле уткуп турар. Тос айның түңнели-биле тиилекчи атты чедил алган. Бригаданың кежигүннери совхозтуң берген даалгазын ыракта ажыр боттандырган.

— Чедишкиннин кол үндезини чүде ирги, Чадан-оолович?

— Бир-ле дутаарында ажылды организастаанындан чугула хамаарылгалыг. Оон аңгыда кижи бүрүзү ажылды дениг кылып, эң-найыралдыг болур болза, ынчан ажыл-иш бүдүнгүр, шынарлыг-даа боор. Мурнакчы механизаторнуң бригадазының кежигүннери ажыл-ишти шалыпкын кылып чаңчыккан. Сергей Монгуш, Туран-оол Бадын-оол олар база эки ажылдыг.

Э. ТЕЖИТ.

Кызыл район.

Кызылдың педагогика институдунуң 30 чылынга

ӨЗҮЛДЕНИҢ ЧЫЛДАРЫ

Совет школаның башкызы марксизм-ленинчи теорияны ханызы-биле билир, бедик идейлиг болгаш коммунястиг бүзүредиг болур ужурлуг. Башкы — марксизм-ленинизмниң идеяларының чайгылыш чок пропагандизи болгаш партияның политиказының амыдыралга нептередикчизи болбушаан, аныяктарны бодуунуң үлегер-чижээ-биле хаара тудуп шыдаар идепкейлиг хөй-иниитчи-дир.

Чүрттүн келир үези — аныяк салгалды кижизидерин башкыга бүзүрээн. Оон политиктиг канналыышкынындан, идейлиг болгаш моральдыг, туруштуг бүдүжүлден, оон харысалгалыг болгаш дээди чергениң буянныг чаагай ажылының чедиишкини хамааржыр.

Кызылда күрүненик педагогика институдунуң коллективи совет башкыларга бо бедик негелдерни ханызы-биле мередеп билбишаан, ажылдап турар. Башкайгы дээди школа —Кызылдың башкы институту эртемниң база бир төвү болуп, үжен чыл буруңгаар тургустунган. Тываның ниити билиг школаларын башкы кадрларбиле хандырарының эргежок чугулазын өөренип көргеш, 1952 чылдың сентябрьда башкы институдун ажыткан. Дыл болгаш литература, физика-математика салбырлары ажыттынган. Анаа 200 студент өөренип эгелээн. Башкы институду бодуунуң туруп келгенинің дөрт чылының иштинде 671 башкыны (кирип өөренгени-биле 448, бот-өөредилгебиле 223) белеткээн.

1956 чылда башкы институдунуң базазынга Кызылда күрүненик педагогика институди физика-математика болгаш филологияның ийи факультеттерлиг кылдыр тургускан. Ынчан институттуң дөрт **кафедразынга 24 башкы, оларның** аразынга үүгле 4 специалист тускай эртем чадалыг турган. Педагогика институдунуң баштайгы чылында хүндүзү өөредилгеге 500 студент өөренип кирген. 1961 чылда Тывага эң баштайгы педагогика талазы-биле дээди эртемниг 85 башкы доозуп үнген.

Кызылга педагогика институдун тургускары республиканың утаан-бодал, культура амыдыралынга улуг болуушкун болгаш.

ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерстволарының дузазы-биле институттуң материал-техниктиг **базазы чылдан чылче өзүп,** быжыглып, бедик мергежилдиг **профессор башкылар составы** болгаш өөредилге-кижизидилге ажылдары экижээн.

Амгы үеде дөрт факультетте (физика-математика, филология, бойдус-география болгаш эге класстар) 2155 студент, а оон иштинде 1049 кижи бот-өөредилге-биле өөренип турар. Чыл бүрүде хүндүскү салбырга 280 кижи, бот-өөредилге салбырында 200 кижини хүлээп ап келген.

Институтта башкы кадрларның бижыг коллективи тургустунган. Институттуң 12 кафедразында 116 башкы, оон иштинде 2 доктор болгаш 29 эртем кандидаттары ажылдап турар. Институттуң бодучуң доозучуларындан анаа ажылдаар башкы кадрларны белеткеп ап турар. Оларның ишкинден ангы-ангы чылдарда 7 кижи эртем кандидаттары чыдырган. Амгы үеде 13 кижи аспирантурада өөренип турар болгаш 9 башкы диссертацияларын белеткеп турар.

Институттуң өөрү сайыраады болгаш эртемниң тускай аныраларының аайы-биле бедик мергежилдиг специалистерниң көстүп келгени-биле сөөлгү чылдарда республиканың улус ажыл-агыйының айтырыгларын шиитпирлээринге хамаарышкан эртем-шинчилел ажылдарын чорудуп турар.

Институттуң тургустунуп келгенинің 30 чылдарының иштинде ында эртемденнерниң болгаш башкыларның 235 хире эртем талазы-биле үүлдерин, илеткелдерин, сайгарылгаларын; 33 санныг эртем-нептереділгелиг, төөгү литературалыг, эртем монография ажылдарын, словарьларны парлаан.

Школаларга болгаш дээди өөредилге черлерине херектээр 56 өөредилге номун болгаш көргүзүт материалдарын тургускан.

Ук институттуң бүт кыпыныга турун быжыгарынга, эртем **кадрларын кижизидеринге** 60 чылдарының эгезинде улуг эртемден турколог, профессор А. А. Пальмбах болгаш Кыргыс ССР-ниң Эртемнер академиязының академиги И. А. Батманов олар лекцияларны номчуп турганы база ужурдузалыг болган.

Орус дыл кафедразының башкылары доцент, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Р. Р. Бегзи олар дээди өөредилге черинге болгаш республиканың школаларынга орус дыл талазы-биле өөредилге-методиктиг литератураларыны тургузарынга улуг салыышкынны киргеннер.

Дыл эртемнериниң сайзыралынга, өөредилге номнары чогаадырынга, тыва школаларга болгаш дээди өөредилге черинге тыва дыл болгаш литература программаларын тургузарынга филология эртемнериниң **доктору Ш. Ч. Сат улуг** ажылдарны кылган болгаш кылып турар.

Республиканың дээди өөредилге черинің хөчүнү, доцент, педагогика эртемнериниң кандидады эртемден болгаш **башкы чораан Хомушку Саинотович** Алдын-оол институттуң хөй чылдарда удурлуушаан, республиканың дээди болгаш эге база белеткел класстарынга өөредилге литератураларын чогаадырынга үнелеп четпес ажылдарны кылган. Өөредилге комнары кылырынга филология эртемнериниң кандидады Д. С. Куулар, коллективиниң хөчүнүнарының бирээзи Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Е. Б. Салзынмаа олар улуг үлүүн киирип турарлар.

Амгы үеде Тываның экономика болгаш ниитилел организациларының сайзыралының дүтүлүнде эртем кандидаттары В. А. Копеел болгаш В. Л. Бине-оол олар шинчилел ажылдарын кылып турарлар.

Кызылда күрүненик педагогика институду Тывага эртем сайзыралынга тодаргай салыышкынарыны киирип келген. Эртем-шинчилел ажылдары чылдан чылче сайзырал, быжыглып турар.

Х. ОНДАР,
Кызылда күрүненик педагогика институдунуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады.

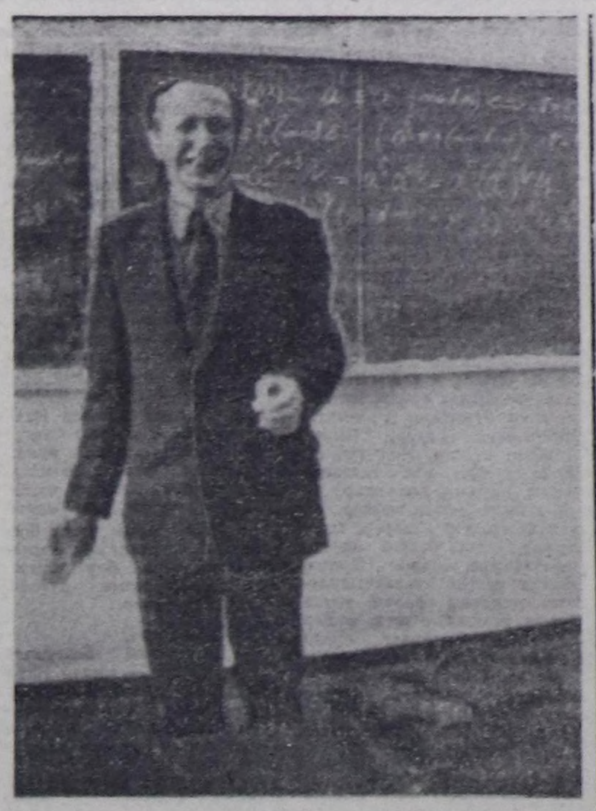

ЧУРУКТАРДА: математика башкызы, Адаа-чүрттүн Улуг дайынының киржикчизи А. С. Бедоусов (үстүнде); физика-математика факультединиң өйүги курстулары лекция үезинде.

А. КРЕСТЬЯНИНОВТУҢ фотолары.

ССРЭ-ниң түргүстунганының 60 чылынга

ТӨРЕЛ БӨЛҮК ТУРГУЗУУНДАН СОЦИАЛИЗМЧЕ

Чыл бүрүзүнде-ле мээң буруңгуларымның чүрттап чорааны чери Алтайның сөңгү талазында Даг Шориязынга аян-чорук кылыры-биле чоруптар таңчылдыг мен. Сибирьниң бо булуңунуң каас-чараажы чүге деңнээр боор! Карагогаан арга-мяштыг тайгаларлыг, хевис дег эрээн шокар чечек, ситениит шыктарлыг, челээш дег өөнүг, ак-көк хемнерлиг бо оранга көөрге, сагыш-сеткилге дыка-ла өөрүнүүр. Тайгалар бедээн тудум оларның баштарында мөңгүнелиг мөңге мөңгүлер көстүп чыткылаар.

Эрте-бурунгудан бөөр маңаа шорлар деп улуг эвес биче аймак улус чүрттап келген. Оларның дыл-домаа түрк дылдың бөлүүзүнге хамаарыжыр.

Моторлуг хемнең ол черде школа башкызы Степан Чиспияков башкарып чораан. Шапкын агымнарлыг, көвүктелип, саарыглап чыдар Мрасс хемнеп өскепкен бис. Шорлар чүрттап турар шаандагы Чуваашка деп суурже чорупканывыс ол.

Чиспияков биле бис кайвыс-даа шорлар бис. Сибирьниң биче улустарының солун чечен чогаалларының бирээзи 40 чылдарның эгезинде бижиттинген «Мрасс хемниң эриктеринде» деп романда көөрүскени дег амыдыралчы арыннар маңаа чоруурга тодаргай көстүп кээр, ол чогаалдың автору Степанның адазы Федор Чиспияков болган.

Бурунгудан бөөр маңаа шорларның улуг эвес аймак улузу чүрттап, аннап база балыктап, шоолуг эвес мал азырап, чер ажылы кылып чорааннар. Азиянын ханызынга чүрттап турган күштүг улуг күрүнелериниң талазындан оларже удаа-дараа халхап, эжелеп ап турганнар. Ынчаарга XVII векте Даг Шорияга орус кижилер четкилеп келген. Ынчан шорларның бот-боттарының аразынга биеэкизи дег өлүржүр чорук соңсаан, ынчалзажок эрге-шөлээ чок чорук хевээр арткан. Олар бай, дүжүмет кижилериниң дарлалынга чүрттавышпан турганнар. Октябрьның социалистиг Улуг революциязы Россияның өске бүгү улустарынынг дег, улуг эвес шор улустуң амыдыралчүртталгазын үнезиин-биле өскерткен. Шорлар херек кырында торел болук тургузуудан социализмче улуг бурунгаар базымны хөлгаан. Шор бижиятчогаадып турган, башкайгы үжүглел ному тыпкан келген. Бижик билбес чоруукту узуткаар ажылды чорутканы. Оон-биле калы шорларның чийиги төрээн дылывыс деп санаары орус дылды олар база өөренип эгелээн.

Даг Шорияда хөмүр-даш, демир болгаш марганец база өске-даа казар байлактарны шинчилеп тыпкан, ажыглалга киирген. Демир аймаа казып тывар эң улуг рудникти түс черинің анчызы Шерегештин ады-биле адаан.

...Хеме чиндиннедир чайганмышаан, хемниң эриинге чедип келген. Шор улустуң аас чогаалдың чыш бижиң чораан, мөңүп калган ачемның архивинден шаандааны Чуваашка суурүүн фотографизы сагышмага киирип келди. Ону топтан көөрге, кырын тос-биле ышпкан, чолдак чудуктардан кылган бажыңчыгаштар. Одаа каан печканың ижы оон эжиинден үнүп турар. Ындыг казанах бажыңчыгаш бүрүзүнүң чанында ан кежи херип, кадырар шагжалар...

Чамдыкта кижиниң бодаазаны ындыг таварылгалар база турар болгай. Куда дүжүрген байыр-наадым болган черге таваржы бердинге. Бистиң таныжывыс Кускургашевтериң оглу өглөнген. Оон ада-иезин туйлбудан тудуп кылган улуг делгем бажыңда чүрттап турар, херимниң иштинде тараж болгаш өскедаа немелде бажыңчыгаштар бар. Оларның чанында кызылхүреп «Жигули» тур. Өг-бүленің ээзи Василий өдүлүг шор уктуг, чолдак дурт-сынныг, арганызымаар, тар каракты, шала чүве чыттавас кижи чүве. Оң мында хөмүр-даш казар, болду чоруур улуг экскаваторнуң машинизинде ажылдап турар. Оон кадайы Татьяна авазынга дөмейзимээр орус хевир-шинчилиг, ак арыннык, улуг хүргүл каракгарлыг, арыг-силиг кылдыр каттынып алган болду. Бистерни бажыңче кирери-биле чалай-дыр. Амгы үениң эдилел херекселдерин кыдаа салган, өнүүг телевизор бежин бар болду. Чаа өг-бүле тудуп турар аныяктар-биле бистерни таныштырды. Василий Кускургашевтиң оглу Анатолий шериг албаны эрттиргеш, чаныш келгеш, хөмүр-даш разрезинде ажылдап турар. Оон душтуу Галина Тыдыкова—Новокузнецкиниң башкы институдунуң студентизи.

Адаңнар хөй. Шор кырганнар өң-бажын кылдыр сиилбин, хээлеп тургаш, даарап кылган национал хептерин кедип алганнар болду. Хомустуң болгаш игилдин үнү бажың долдур узун хоюг кылдыр чаңгыланып турган. Чаа өгбүле тудуп турар аныяктарга йөрээлдер, алгагнар уламжын, амыдыралдың делгем чаагай улуг оруунче хол-холундан туттуунуң алгаш, ханы төрелдешкен найырал-биле улуг аже-нежининге чедип келген орус база шор ийи начыныымаадыр дугайында чечен-мерген чугааларны кыганнар оон-моон өөрүүлүг чугаалап турганнар.

Ю. ТОТЫШ.
(ПМА).

ДАШТЫКЫДА

НАЙЫРАЛ БОЛГАШ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Найырал, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш кады ажылдажылга дугайында ССРЭ-ниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың аразынга керээге ат салгандан бээр декабрь 5-те 4 чыл болур.

Даштыкы болгаш түс черниң журналистери олурган самолет дагны ажылдыр ужукаш, хонуушкунче чавызап бадыткан. Эң ышкаш чиргилчиниг черде ак база сарыг өөнүг элезиннер шыпкан даштыг дөңнер хаязында чидиг погаан бажыңнарлыг хоорай — Афганистанның Нангархар можуунуң административтиг төвү Джелалабад көстүп келди. Бистиң түр чурттаанывыс аалчылар бажыңында чедир орук барык бүгү хоорайны таварыш эрткен. Хоорайның кудумчуларында кижилер эмгежок хөй болду. Базаарга болгаш хөй кижи чылган магазиннерге садыг ажылы хайгыышкынныг чоруп турду. Кижилерни көөрге: боттарынга бүзүредиг, чоргаар болгаш омак-хөглүг.

Джелалабад хоорайны бүгү чуртта эң билир. Оон суггарылга системазы — Афганистанның чоргааралы. Ону Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле 15 чыл буруңгаар дериң кылган.

Нангархарның суггарылга каналы тутканы 13 муң гектар шөлдү суг-биле хандырар арганы берген. Ол шөлдү тараачын өг-бүлелерге хуваап берген.

Суггарылга системазының составында кирген черлерге күргүне фермаларын тургускан. Олар чер болгаш мал ажылын хөгжүдер талазы-биле ажы түңнелдерни чедип алган. Ынчалзажок революстуг Афганистанга удур империализмниң болгаш реакцияның чарлаваан дерзин дайыны тараачынарның чаа амыдыралының хөгжүлдезинге багай салдарны чедирген болгаш чедирип-даа турар. Пакистанбиле кызыгаарның чоок-болганы даглыг девискээр ында чаштынган чепсектиг контрреволюстуг дээрбечилерге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Ол дээрбечилер эвээш болуктер кылдыр үстүп алгаш, можуунуң девискээринче шургуп кирбишаан, салтарны үрегдээрин, трактор ларыны, машиналарны узуткаарын оралдажып, тараачыннарны коргудуп турар. Ынчалзажок ажылчы чоннарның бедик серемчилелиниң болгаш шылямыккай чоруунуң ачызында дээрбечилерге шиитпирлиг ойтур шавышшынны берип турар. Бүгү ажылчыннар хүн бүрүде чогуур үезинде бүдүрүлгелерге барып, чедирииниинг ажылдын турар.

Узбекистандан, Грузиядан болгаш өске-даа совет республикалардан ында чеде берген специалистер чаа амыдыралды тургузуп турар Афганистанның чонунга чаагай сеткилдиг дузаны чедирип келген болгаш чедирип-даа турар. Олар боттарының кыа-ажылын ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатканн.

Совет специалистер хүн бүрүде эртенгинин 6 шак 30 минута турда, Самархейль суурдан ажылче чоруп турар. Джелалабадта болгаш хоорайның чоок-кавызында чурттаң турар ажылчыннар, албан-хлакчылар хөрөнгүлүг маларга база чедип көөрлер. Маслина деп чимисти ажаан алыры комплекете чоокта таа доозулган. Революстуг Афганистанга удур чаржаваан дайының эгезинде хөй салтарны доорбечилер үрегден кааткан. Ол салтарны катап тургузар талазы-биле улуг ажылдарны амгы үеде боттандырып турар. Цитрус болган маслина культуразырын мурнунда өстүрүп турган 800 гектарның ортаа кезиинден хөй нуруузуун ам катап тургускан.

Ферманың ажыл-ишчилери арбын сүттү саггаш, Джелалабадтың чурттакчыларынга чорудуп берип турар.

Джелалабадтың суггарылга комплекизин афганнар байлак чаңчылдарлыг совет-афган найыралдың чырыктыкыг демдээ кылдыр санап турар. Афганистанның хамаарышпас чоруун 1919 чылдың февральда чарлаан. Ынчаарга Совет Россияның чазаа Афганистанның хамаарышпас чоруун хамыкты мурнай хүлээп көрген болгаш Англияның чепсектиг агрессиязынга удур афган улустуң демиселинге боттуг дузаны чедирген. РСФСРниң болгаш Афганистанның аразынга найыралдыг харылзааларны тургузар дугайында керээге 1921 чылдың февраль 28-те ат салдынган. А ССРЭниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың аразынга найырал, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш кады ажылдажылга дугайында ССРЭ-ниң болгаш Афганистан Демократтыг Республиканың аразынга найырал, чаагай кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш кады ажылдажылга дугайында керээге 1978 чылдың декабрь 5-те Москвага чаргап. Ол керээ совет-афган харылзааларны улам ынай калбартырынга үндезин болуп, Азияга болгаш бүгү делегейге тайбыңның база айыыл чок чоруктуң херээне бараан болуп турар. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле Афганистанга 170 хире үлетпүр будурулгелерин көдээ ажыл-агый объектилерин тудкан. Чаа хөй будурулгелерниң тудуу доостур чыгаан.

Ийи чурттарның аразынга бараан саарылгазы чыл бүрүде улам көвүдеп турар. Эрткен беш чылдаазында турганынга бодаарга, ССРЭ-ниң болгаш Афганистанның аразынга садыглажылга амгы беш чылда үш катап калбарар. Дериг-херекселдерни, автомобильдерни, тракторларны, нефть продуктуларын, хереглелдиң бараанарын АДР-ге Совет Эвилели чорудуп берип турар. Совет Эвилелиниң киржилгези-биле Афганистанга туттунган будурулге черлеринге безин бедик мергежилдиг 70 муң ажыг ажылчыннарны белеткээн.

Афганистан бодунуң хөгжүлдезиниң тоогүзүнде нарын үеде чурттап турар. 1978 чылдың апрель революциязы чуртка улустуң-демократтыг күрүнени тургузарының үндезинин салган. Феодалдар болгаш оларның өмөэржикчилери империалистиг бөлүктериң деткимчези-биле апрель революциязынга, оон чаалап алышкынарынга удур ёзулуг калчаалыг дайынны өөскүткен болгаш ам-даа үргүлчүлеп турар. Империализм болгаш даштыкы реакция Афганистан Демократтыг Республикага удур чаржаваан дайынны ам-даа соксатпаан. Афганистанның чепсектиг күштери, милициялы болган [illegible] чоок-тогуруктагы оргаиларны чоннуң деткимчезиниг-биле афган революциязының дайзынларына бо чылын шыңгыы согушкунарны таварыштырган. Даштыкыдан АДР-же ылалап киирген басмач дээрбечи хөй бөлүктерни чылча шапкан болгаш оларның боо-чепсээн хавырган. Ол боо-чепсектерниң аразында америк маркалыг хөй-чепсек бар болган. Совет Эвилелиниң интернационалчы деткимчези Афганистанның камгаланыр аргазын быжыглаарынга идигни берип турар.

Апрель революциязының чаалап алышкынарын камгалаары, чепсектиг контрреволюцияны чылча шавары бирги чергениг эң чугула сорулгазы болуп турарын Афганистанның Улусчу-демократтыг партизыязының бо чылдың мартта болган национал конференциязы онзаалап демделгээн. АУДП-ниң ажыл-чорудулгазының программазын конференциия хүлээп алган болгаш үлетпүрүү, кодээ ажыл-агыйны, культураны улам ынай хөгжүдерининг сорулгаларын айыткан. Массалар-биле харылзааларны быжыглаары болгаш улам-на калбартыры, партийжи хүрээлелиниң чаңгыс эвин кан дег быжыг кылдыр сырый каттыштырары партияның эң чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар. Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттары-биле экы-дүмма найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам-на калбартыры Афганистан Демократтыг Республиканың даштыкы политиказының кол үндезини болуп турар деп партияның национал конференциязы онзаалап айыткан.

Р. МУСИН.
СЭТА-ның корр.
Джелалабад — Кабул.

ШИИТПИРЛИГ, УЖУР-ДУЗАЛЫГ

БЕРЛИН. (СЭТА). СЭКПниң болгаш Совет күрүненің тайбың политиказы бүгү-ниитинин тайбыңыы болгаш айыыл чок чоруктуң быжыглаарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг боон турар. Ол дугайында ССРЭ-ниң тургустунганынан бээр 60 чылынга уткуштур Эрфуртка болган митингинин хиржикчилери чугаалап турганнар.

ГДР-ниң Тайбың чөвүлелиниң даргазы Г. Дрефаль ол митингиге чүве чугаалаан, ГДР Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-даа чурттарыбиле кады боо-чепсекти кызыгаарларының болгаш кызырарының талазы-биле тодаргай хемчеглерни хүлээп алырынга моон-даа соңгаар бүгү хемчег-биле идиг кылыр, ССРЭ-ниң 80 чылдарга тайбыңның боттуг программазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырар деп демделгээн. Империализмниң агрессчи белуктериниң хамыктың мурнуында АКШ-тың администрациязының дайынзырак болган боо-чепсекти эндере бүдүрериниче угланган чүткүлүн, Рейганның диптер аразының чаа баллистиктиг «МХ» дээр ракеталарны сайгара тургузар дугайында шиитпирлиг оратор шиитпирлии-биле буруу шапкан.

КҮЗЕЛИНИҢ БОТТАНГАНЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Совет Эвилелинге чораап, келгеиивис соонда угаан-бодалга энне ханызы-биле сиңигнип, артып калган чүүл болза, хөй национализг социалистиг культураның хайнышкынныг хөгжүдези болур. Советтер чүргүнүң чурттакчыларының амыдыралының материалдыг дээнелиниң бедип турары угаза-бодаддың үнелиг чүүлдериниң өөрүдези-биле сырый холбаалыг деп, «Гранма» солунунуң арыннарынга сургелыг куба шулүкчү, Кубаның чогаалчыларының болгаш культура ажылдакчыларының эвилелиниң даргазының орадакчызы Аизель Аухьер бижээн.

Совет кижиниң соңуургалдары гуманныг совет ниитилелдиң кичээнгейниинг төвүнде боон турарын ССРЭ-ниң 60 чылының дугайында чүүлүнде ол демделгээн. Амгы үеде Совет Эвилелиниң бүгү-ле бүлүнарында чогаадыкчы ажыл-ишке таарымчалыг кайгамчыктыг байдалдар бар. Шаанда шагда хожудангай, каранғы-бүдүүлүк турган бире улустар амгы үеде бүгү кижи төрелгетениң эртиневайлаа алдарган литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаалдарын тургузуп турар.

Бистерге, кубаларга, ылангыя Узбекистанның пайысылалы дыка-ла солун болган деп, А. Аухьер улайчылаан. **Чер шимчээшкинниинг** соонда катап тудуп тургускан Ташкентинің амгы үеден архитектуразы — бүгү националдарның совет кижилерининг акы-дүмма өзү-биле дузалажыышкынын түңнели, а Улустарның пайыралы дээр кайгамчыктыг шаа — 60 чылдар мурнунда Ленинниң тугуунун адаа-биле тургустунган хөй национализг күрүненің сырый каттыжышкынының болгаш бүзүлбас чаңгыс эвиниң өзүлүг гимн-йөрээли боон турар.

Бо хүннерде, кажан бурунгаар дешилгелиг бүгү кижи төрелгетеп ССРЭ-ниң 60 чылын демделгеп, совет чурттуң цивилизациязы камгалаарды дээш демисежип, оон үнү онза дыгыы-биле чаңгыланып турар үеде, бомбүрзектиг тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң ол демиселди деткиири Совет күрүненің юбилейин демделгеп, алдаржыдарының эң эки хевири болур.

ПАЛЕСТИН УЛУСТУ СӨГҮРТҮП ШЫДАВАС

КНО-нуң Кол Ассамблеязының 1947 чылдың ноябрь 29-та оон мурнунда Палестинаның англи чагырганың адаанга турганы девискээринге ийи күрүнени: еврей — израиль болгаш араб—палестина күрүнелерни тургузар дугайында шиитпирни айыткан резолюцияны хүлээп алган үеден бээр эм 35 чыл эрткен. Ол чүнүң-биле доозулганы билдингир. Баштай алаан күрүне бар, ынчалза-даа ийигизи чок. Ол шыкаш Палестина деп сес делегейниң политиктиг картазындан шуут көзүлбес. Ынчаарга Израиль араб чурттарны 35 сылдың дургузунда үргүлчү эжелеп, дайылдажып келгеш, оон кызыгаарларын 1947 чылда тодаратканынга деңнээрге, бодунуң девискээрлерин барык он катап калбартып алган. Эжелеп алгачы араб черлерде ханныг эжелекчи ёзу-чурумну тургускан, чүс-чүс муң палестиннер төрээн чуртун каггаш, кожазында араб чурттарже дезер үжүрга таварышкан. Тель-Авивтиң эжелекчи политиказының дузалакчызы болган детгикчизи эң-не эгезинден бээр америк империализм боон келген.

Сөөлгү чылдарда эжелеп алганы араб черлерни долузубиле холгаарлаан, каттыштырып алыры израиль политиказының кол фактору болу берген. Кнессет (парламент) Иерусалимниң чөөн-араб кезээн — израиль кезээ-биле каттыштырар дугайында хоойлуну хүлээп алгаш, ол доорайны еврей күрүненің «чардынмас мөңге наиысылалы» кылдыр чарлаан. Оон соонда 1967 чылда Сириядан хуваап алганы Голан бедиктерин Израильге каттыштырарының дугайында болган араб тарын Израильдиң хамаатылары кылыр оралдажышкыннарда ойталап турза-даа, анаа израиль паспорт чүрүмүн тургузарының дугайында хоойлуну база хүлээп алган. Хоорайларда болгаш суурларда удурлажышкынның чыскаалдары болгаш «айыыл чок чөрүк күштери»-биле сегиржип алышкыннар үргүлчү боон турар.

Чөөн Иерусалимни болгаш Голан бедиктерин эжелеп, каттыштырганының соонда Иорданнын Барыын эриинин болгаш Газа секторунуң эзлээ келген. Ол черлерге израиль колонистерни чурттадыр, оларның национал составын өскертир болгаш үндезин палестин чондан адырлыр; оларның черин хуваап алыр, анаа меңгезе-биле артар дээш сионистер шагда-ла орталдажып турганы балдынгир.

Иерусалимде Абу Тор дээр картографтыг тептүн кабинетеринин бирээзинде Иорданның Барыын эриинин мырынай чоокта чаа чураан картазын бүгү ханазы дургаар дзыл каан турар. Ол болза, эжелеп алганы палестин черлерин 1967 чылдан бээр, ол беш чылдың иштинде «шилгээдип» келгенинин түңнели болгаш израиль эжеледи мөңгежилдиринин схема-аланыдыр. Ында кызыл, күрең болгаш кара демдектер чер-ле болганда шөжарарын көстүп турар. Бир чүс хире кызыл демдектер дээрге, Женева керээлерин болгаш КНО-нуң резолюцияларына чөрүштүр амгы үеде тургустунган израиль суурлар-дыр. Ол картала күрең демдектер база эмгежок. Олар — гудар деп планнаттынган израиль суурлар-дыр. Чер болганында кара демдектер палестин тараачынарының девискээрлерин хемеала бергеп. Олар — хавырар ужурлуг черлер-дир. Хеброонун чоок-кавызында ында кара демдектер хөө кара аларган көстүп турар. Ол хоорайның төвүнге еврей кварталды тудуп тургузарының телевилели база бадылаттынган. Ол квартал эжелеткен өске-даа араб хоорайларга шак ындыг еврей кварталдарны тударының эгези болур.

Иорданнын Барыын эриинде 6,5 муң төрбелтии километр болган 850 муң палестиннер чурттан турар черлерин израиль округ чөвүлелдериниге изгыртыр кылып каан. Амгы үеде ында 25 муң израильзер чурттап турар. Израиль чазактын планында Иорданнын Барыын эриинге бо он чылдарның төңүзүнге чедир израильдерниң сашын чүс бежен муң чедирер дээн.

Удурланыышкынның Палестин шимчээшкини (УПШ) дыка хөй чылдарның иштинде Палестинаның араб улузунуң бот тодаратпынар болган хамаарышпас палестин күрүнезин тургузар эргези дээш демисежип келген. Оон политиктиг төлээлекчизи Палестинаны Хостаарының Организациязы (ПХО) боон, ону дыка хөй күрүнелер хүлээп көөрүп турар. Сөөлгү чылдарда оон турган черя Ливанның пайысылалы Бейрут турган.

Эрткен чайын Тель-Авив палестин айтырыгны «үзе шиитпирлээринче» түткүп, УПШ-га узуткаар дээш Вашингтонның дузаламчызы болгаш детгимчези-биле Ливанче халдап кирген. Олар 100 муң солдаттарны, АКШ-тан алганы 1300 танкыларны, өске-даа шериг техниказын кожазы араб чуртче октаан. УДШ-тин дайынчылары болгаш национал-патриоттуг күштер хөй-хөй неделяның иштинде агрессорга туруштуг удурланыышкынын кылып турганнар. Чүгле ПХО-нуң шиитпирии бүгүлээр хоорайның чурттакчыларының кудумчуларга дайылдажышкынчар үезинде өлүп, кырлыры болдурбас сорулга-биле пале тиннерии чепсектиг кеземчелии Бейруттан үнүтпеген.

Удурланыышкынның Палестин шимчээшкини демисезии тургулчулеп турар.

Г. МАРУНИН.
СЭТА-ның корр.

СТРАТЕГТИГ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Аныяк совет республиканың эң баштайгы даштыкы политиктиг документизи — «Тайбың дугайында декрет», СЭКП-ниң XXVI съездиниинің 80 чылдарга чарлаары Тайбың программазы, Генуяга болган конференциягa боо-чепсекти дүжүрер талазы-биле баштайгы совет саналдар болгаш Совет Эвилелиниң чоокта таа кылган тайбың саналдары дээргеССРЭ-ниң болуунун бактаап тургустунганы баштайгы хүнеринден бээр чорудуп турары бүгү даштыкы политиканың стратегтиг угланыышкыны-дыр — деп, ГДР-ниң даштыкы херектер министри О. Фишер «Айнхайт» журналга бижээн.

Ядролуг чепсекти бир дугаарында ажыглаваас дугайындаз ССРЭ-ниң хүлээгге алганын чүүлүн автору тайбыны быжыглаарының болгаш термоядролуг халайтыг үнүп болурунуң кыжаныышкының эвээжелиринің оруунга чүгүла базым кылдыр көөрүп турар. Ак сеткилдиг миллионмиллион кижилер Советтер чүргүнүн ол даштыкы политика талазы-биле улуг үнелиг базымын төлептии-биле үнелээн болгаш ядролуг боо-чепсектиг өске-даа чурттарны оон үлегерин эдерерин ыштыгы негеп турар.

Улуг Октябрьдан тургустунган даштыкы политиканың принциптериниң ыштыын амыдырал боду бадыткап турар. Оон ужуруидан тайбыны камгалал шыдаар аргалыг код күш болур социализмни бүгү талалыг быжыглаары, оон камгаланыр аргазын кайы-даа талага ажыктыг тайбың кады ажылдажылганы чорутпушаан, күштелдирер — реакциянын күштериниң чорудуп турары мөзилдежиишкинериниң болгаш шериг авантюраларының политиказынга бүгүн кара чаңгыс шын харыы ол-дур.

Ленинчи комсомол шаңналының РСФСР-ниң Күрүне шаңналының лауреады чогаалчы Владимир Алексеевич Чивилихин Сибирьде Маринск деп бичии хоорайга 1928 чылда төрттүнген, чаш болгаш аныяк чылдары Тайга станциязынга эрткен. 1957 чылда оон баштайгы ному—«Дириг куш» парлаттынган. Оон соонда ол дыка хөй чогаалдарны бижигилээн. Чоокта чаа «Тураскаал» деп романы дээш аңаа ССРЭ-ниң 1982 чылда Күрүне шаңналын тывыскан. Ук романдан үзүндүнү парлап эгелеливис.

Николай Миклухо-Маклайны ышкаш, Григорий Грумм-Гржимайлону аян-чоруткучу деп адаар болаувусса, ол эвээш болуур ийик. Шын харын, оон оран кезээн оруктары Евразияның делгем девискээрин — Крым, Калмыкия, Молдавия, Урал, Закавказье, Ортаа Азия, Алтай, Памир, Тянь-Шань, Сибирь, Забайкалье, Ыраккы Чөөн чүк, Тыва, Моол, Джунгария, Гоби ынчаар-ла куржалып шөйүлген. Шын харын, ол шылгарацгай географ чораан. Ханы, океан деңнелинден бүдүн чартык чүс метр чавыс чыдар ыйыластынган ол тыскан. Оон ады-биле Синьцзинда улуг меңги дошту адаан. Географиялың орус ниитилели аңаа Пржевальский аттыг шаңналды, а Париж академиязы Чихачёв аттыг шаңналды тывыскан. Ынчалза-даа Григорий Грумм-Гржимайло, Николай Миклухо-Маклай-биле дөмей, бүгү талалыг бойдус шинчилекчизи эртемден чораан, ол черни, өлүг болган дириг бойдусту, кижини шинчилээрде синтезтиг, комплекстиг арганы ажыглаан. Ол—ийи чүс ажыг эртем ажылдарын, оон иштинде Барыын Моол болгаш Урянхай край дугайында дөрт томнуг улуг ажылды бижээн шинчилел бижимелдер кылыр географ, чаа ажылыышкынар кылыр географ-минералог, лепидоптеролог, ботаник, энтомолог, хөрөңө шинчилекчизи, зоолог, этнограф, экономист, социолог кижи-дир.

Төөгүнүң улуг оруунче үнер бетинде бистер Григорий Ефимович Грумм-Гржимайлонуң Урянхай крайга аян-чорук кылып чорааныныы үезинде кайгамчык солуун оруе кижи-биле, ол черге фамилиязы Кара-Сал деп шола-биле шуут-ла солуттуунуң калган кижи-биле болгу дег турган үжуражыышкынын даап бодай аарак чогаадын көрөлем...

Сонуургак Номчукчу. Ынчаарга базып ораал. «Кара-Сал» деп чүү дээни ол?

— «Чёрная борода».

Урянхай крайга. Тываны ынчан ынчаар адап турган, эрткен чүс чылдың тозан чылдарының ортан үезинде ыржым булунга бир кижи коступ келген. Бии-Хеминиң азы Улуг Енисейниң кыдыынга хүнүзөрек черге ол бажың тудуп алган. Долгандыр—маглыг чаагай, муңгаш оътсиген, ап-өлүктүг байлак тайга, наш базым черде балыктыг хем... Ол аңаа, ажылдан, чурттан эгелээн. Ол мырыңайла аныяк кижи, чаа-ла төөрби хар ашкан, ынчалзажок от-буле чок, салы арнын дүй алыр чыгыы кылдыр шүгжейти озуп келген...

Сонуургак Номчукчу. Бир чүведен дескен кижи бе? Азы чаа Робинзон бе?

— Каш чыл эрткенде ол «хем аксыдан» оп ийи харлыг уруг эккелген, ол ону ядыы, хөй уруг-дарыглыг балыкчыдан ашкарып-чемгерери, кижизидери-биле ап алгаш.

Кара-Сал оозунга аажок сагыш човаңгыр, ону эргелеп-дир, а уруг аңаа эң чоок кижизи дег ынак, ол дүргеп өскен, чараш апарган, а оон соонда ыңдыг байдалдарда-аныяк кижилер аразында черле ынчаар болуру дег болган: Марина оон кадайы апарган. 1904 чылда, ол чеди хар четкелек тура, ол Кара-Салга оол божуп берген. Будун чартык чыл эрткенде олар эң чоок хүрээ турган Каратуз суурга дүгдежип алганнар.

Ол кайгамчык-ла ажылгыр кижи чораан. Куш ышкаш, дан халаазында турар, куштар шимээн барганда, каранғы имиртинде удуур. Кылып билбези чүвези чок турган: алгы эттээр, аът дагалаар, четки аргыыр, сал даар, дуга кылыр, аскыр чазаар, сиген кезер, чер андарар, тараа чажар, эът, балык ыштаар, ары чигири ажаар. Баштай көжүп келген тараачыннарның үлегерин одерип, тараа тарыш эгелээн. Күзүн чажар кек-тараа, кызыл-тас, арбан өстүрүп, кыжын дош шанга сноптарны бастырып, оон бодуну болүүн дээрбеге далган кылып ап турган... Ажылчын аъттарлыг, бир кодан мыйыстыг бода малдыг.

— Сибирьниң чудурук байы ышкажыл але? Ындыг улуг ажыл-агыйны ол чаасканн канчап ажаап-тежээр турган деп!

—Далашпанар чыышыр соглей бербенер. Оон кодан чоорту ог-буле колониязы апарган. Ол дуңмазы база кадайының дуңмазы, оон соонда база бир дуңмазы олар-биле кады-кожа чурттай берген. Уруг-дарыг-биле кады аңаа чээрби хире кижи чурттап турган, ол дээрге Сибирьниң 1930 чылдардагы безин статистика нормаларын ёзугаар, алырга, ортумак ажыл-агыйдыр. Кара-Салдың оглунуң 1973 чылдың август 26-да Симферопозьга бижээн чагаазындан одуруглар бо: «Тараа үрезиниерин ук черниң агаарбойдузунга таарыштыр өстүрүп алыры эвээш эвес чылдарда чүткүлдүг ажылды негээн. Тывалар аңаа болүк-болүү-биле кээп турганнар, ол бодунуң шенелделериниң дугайын делгеренгей чугаалаан, аш-чуттан илегелдиг магадылал, чиижең садыгжылардан хамаарылга чок болурунуң аргазы— боттары хлеб-тараалыг болуру-биле эптиг черлерни болбаазырадыр, тараа тарыыры-биле оларга үрезинии берип турган». А бо «Тываның төөгүзүнүң» бирги томундан үзүндү-дүр: «Тожунуң кадыг-дошкун агаар-бойдузу чер ажылын хөгжүдеринге таарымча чок турган, ынчангаш маңаа чер ажылын тургускаш, көшкен орус кижилер күш-ажылчы бир янзы маадырлыг чорукту кылганнар». Оларның бирээзи Кара-Сал турган. Демги-ле чагаадан: «Ол андазыннар, илиирлер, сиген кезер машина, аът грабли садып алган, оларга ол чүгле боду ажылдаар база оларны чүгле боду септээр турган»... Харын урянхайлардан бир доктаамал дузалакчылыг турган, ону Сундуй дээр.

— Хөлечик де?

— Бодунар-ла болгаанар. Бир-ле катап — ынчан Кара-Сал коданынга чүгле кадайы-биле ийилээ чурттап турган— ол хайыы, шырыш черлеп чоруп орган, човуур дыннаа каан. Көкпадан ыракта хүдүп каан тыва кижи чыткан. Кара-Сал чоокшулады чорта бергеш, доңгайын көргеш, ойташ кыннын серт дээн... Кара-Сал ол аарыгны таныы каан, чүге дээрге ол аныяңда округ аптеказының фармацевтизиниң дузалакчызы болуп ажылдап турган. Оон бажыңында шкафта эм-таң турган, ук черниң эм оъттарын база чыып келген. Сундуйну чүнар-бажыңга киргеш, эмнеп эгелээн. Кара-Салга аарыг халдай бээрипден сезингеш, Марина Терентьевна аарыг кижинин «хем аксынче» аппар деп дилеп турган, ынчалза-даа оозу ынаваан.

Каш ай эрткен соонда, Сундуйнун мага-бодунда озолганнар сорбуланып экирип, дүрзү чок турган арны аян-шинчилиг апарган. Кара-Сал бир чыл эрткенде, эмнээшкинин катаптаан. оон Сундуйну бажыңынче киирип турар апарган, а удатпаанда ол тыва оон дүрүм ёзугаар хуу өнчүзү болу берген.

— Кандыг че—хуу өнчүзү бе? Чүү адам бужар чүвел! Чүү, кандыг эрге-биле?

— Ук черниң ювойлуларын ёзугаар дээр чөвве. Бир эвес ыңдыг аарыглыг кижиниң оозу сөөлгү чада чеде бээр болза, ону ноянның айтышкыны-биле бир-ле ырак черге аппаргаш, аңаа каптар турган. Тожунуң Тоямит ноян, оон-биле соолзүреди чоок танышка бээр бис. Сундуйну бир катап көрүп каан, ынчалзадаа—база бир чагаадан үзүндү киирейн—«ону алырындан ойтаалаан болгаш ол дээрге хөөржүттүнген, өлүг кижидир, ыңдыг болганда ону дириг кылдыр санап шыдавас мен дээн». Кара-Салдың авыралын көрген Сундуй ону үргүлчү эдерип чоруур, ажылынга дузалажып апарган, а ажыл-агый ол үеде культурлуг, хөй адырлыг ферма апар чыткан. Көжүп келген орус улустан бир-дугаарында Кара-Сал мал чеминге «зелёнканы» тарып эгелээн, а холмогор уксаның инектерин мырынай-ла Омскиден чагыдып ап турган...

— Өскээр чугаалаарга, катаптап тур мен, ол дээрге ёзулуг-ла «ыңдалдыг тараачын» турган ышкажыл?

— Ол «тараачын» эки библиотекалыг, скрипкага болгаш флейтага ойнаар, Минусинск дамчыштыр наймысталдан ноталар чагыдып ап турган, ол Географиялың орус ниитилелиниң Иркутск салбырының кежигүнү турган болгаш метеостанцияны тудуп алган, оон приборларының көргүзүглерин Иркутскиже, Томскиже дамчыдып турган кижи-дир... Ол бо черлерге эгелекчи кижи турган. Бойдустуң күжүнге бодунуң күш-ажылын немеп, «ыржым черни» шингээдип, аңаа культураны чедирип турган кижидир. Ядыы-түрең гей, дүмбей чорукка, байларның дарлалынга база чиижең садыгжыларның метезинге бастырган ук черниң чурттакчылары-биле тергиин эки харылзаалыг турган. Ол тыва дылды эки билир турган, кожа кожуунарның араттары бээин ол солуп орус кижиден сүме алыр дээш көөп турганнар...

(Уланчылыг).

ЧУРУКТА: Узбек ССР-де эрте-бурунгунуң хоорайы Хива хоорайда архитектураның Ичан-кала деп намгалалдыг тураскаалдары.

К. АТАЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОНУУРГАКТАРГА

ЧАРАА-ЧЕЧЕН БОЛГАШ СААСКАН

Чараа-чечен дугайында дыңнаваан, билбес кижи чок боор: оон бүгү боду теннер ышкаш чидиг баштыг дүктер-биле шыптынган. Кандыг-бир дайзын халдан көөрге, ол бажың, хол-буттарын дыгдыышкаш чыдыптар, демгизи канчап-даа чадаап. чоруй баар.

А хөөкүй чараа-чеченниң бажын сааскан билир чүведир. Сааскан дыгдыышкан чыткан чараа-чеченниң чанынга көөп хона шаап алыр, өөз өрү корүү бөөр кылдыр аңдара чуукталтар. Ынчангаш оон өөзүче элезинии холу-биле уруп-ла эгелээр. Чараа-чеченниң чогум өөзүде тен чок, тас, дыгдыыштарга оозу-база дуглалы бөөр. Элезин дүктер аразынче киргеш, чараа-чеченни кижиргендириптер, ынчангаш өөзи ажыдып, силгиленир. Ынчан сааскан хаайы-биле чүрек кайда сен дээш соп-ла дужүрер...

ЯЗЫТЫ-МЕЛЕГЕЙ БОЛГАШ ДЭЭЛДИГЕН

Языты-мелегейниң ээди аажок амданныг дижир. Ынчалзажок оон камгалал халывын чуура шаап алыры кончуг нарын боор чүве-дир. Языты-мелегейге бору, дилги, өскедаа аңнар таварышкап, бажын, буттарын халывының иштинче кирер тыртып алган барган амытаның ынай-бээр чуун-чуун чоруй баар, кылыы хайныр, дижи кыжыраар дээр.

Языты-мелегейни чамдык кажар дээлдигенер чип ыыдаар чүве-дир. Ону көрүп чораш, теп алгаш, бедип үнгеш, хөй хорум-даштыг черже салып-ла бадырар. Халып чуурлур. языты-мелегейни дээлдиген дойлап алыр.

ЧЫЛАН БОЛГАШ БОРА-ХӨКПЕШ

Чыланның хоралыын билбес эвес бис. Ынчалзажок ол хээкчилерге хамаажыр күскелериниң мырыңай дайзыны. Үнгүрүнге, көкпаларынга, хая-даш аразынга-даа кедеп чораш тудуп чиитер чүвең иргин.

Чылан соястаарларга хамаажыр хирезинде бора-хөкпеш ышкаш бичии күштарны база тудуп чиитер амытан-дыр.

Ол чокпак, чавыс, харагайга, даяга, чадаң-ыяшка ораштыр үнүп алгаш, бажын аңаа кожайтыр сунуп алган орар дээр. Бичии хөкпештер оон кырын орта, ыяш бажы дээш хонупкаш, кажар чыланның чижи апаар.

С. МИНТОН.

«КАИССАНЫҢ» ХҮЛҮМЗҮРҮҮ

Каисса — ол дээрге шыдыраның камгалакчы бурганы дижир. Шүлүглел чогаалының демдээ — Регас деп чалгынныг аът. Ол ышкаш шыдыраачыларның символ демдээ — «Каисса». Ынчаарга «Каисса» деп ат грек мифологияда чок, а ону ортаакы үс чылда Англияга чурттап чораан шыдыраачы У. Джонсон деп кижи бодап чогааткан. Ол шүлүкчү кижи турган. Шыдыраа ойнаарының эрте-бурунгу хевирин — «чатурангапы» У. Джонсон эң-не баштай шинчилеп көрген. Шыдыраапы, ону канчаар ойнаарын эң-не баштай бодап тыпканынга хамаарыштыр шүлүглелди ол бижээн.

Дайын бурганы — Марс чараш кыс Каиссага ынакшып, оон чүрээн эвилеңи-биле бодунче эөлдирген болгаш шыдыраяны чогааткап, аңаа белек кылдыр берген деп, шүлүкчү тоолчургу ёзу-биле бодунуң шүлүглелинге бижээн. Ол үеден бээр Каиссаның ады шыдыраачыларның соорук кирген чогаадыкчы оюнарының илергейлекчи демдээ болу берген.

Шыдыраачылар ойнай бергенде шынгыы, ширинн, кедергей бодамчалыг апаар болгай. Ынчалзажок шыдыраачылар баштактаның база билирлер. Ону — «Каисса баштактаның хүлүмзүрүп тур» дижирлер. Ындыг хевирлиг баштактанган мооң адаанда шыдыраа бодалгазын шинтпирлээрінче шыдыраа спортунга ынактарны чаладым.

П. АРТАМОНОВ.

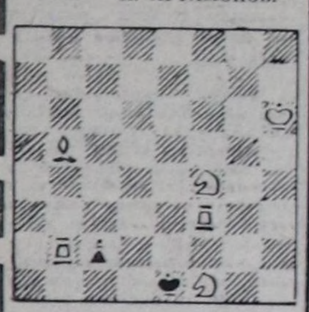

Ийи көштен мат

Шын бодааннар.

Бо чылдың ноябрь 20-де № 268 «Шынга» парлаттынган шыдыраа бодалгазын Б. Кара-Сал (Хандагайты) болгаш О. Сарыглар (Чадаана) шын шинтирлээннер: 1. Ф:13 Ф:с2 2. Кө3х. Ынчангаш ийи көштен кара тала матка олурган.

МАЖАЛЫККА БОДАЛ

Кызыл даштыг Мажалыктың
Кырын орта үнүп келдим.
«Бажыңнарның артыы
чарыын»
База катап бадырыптым.
Ол-бо чүкче харангылап,
Оран-чуртум сонуургадым.
Оол биле кыстың маңаа
Орган черим дилеглендим.
Сактырымга хөлдарындан
Салдынмас-ла туттунчупкан
Чуртталгазын амдыгаа дээр
Чугаалажып орган ышкаш.
Ол-даа канчаар, эрткен шагдыр.
Оон соонда чеже кижи
Бо-ла тейниң бажын орта
Болчажып ап туржук ирги?
Хову-шөлдү. Хемчик хемни
Хоорай, суурну,
Кара-Даштыг
Мажалыкта үнүп келген
Мага хандыр көрүп тур мен.

Ч. КАРА-КУСКЕ.

Исабек ИСАКОВ

АЛГАП ТУРЛАР

Кадыр-кадыр даглыг черим
Каранғыга бектеткензиг,
Ажыг-шүжүг хинчек көрүп,
Аргажоктан ондаан чыткан.
Дөзү ирик ядаралга
Дөңгүлеткен мээң чонум
Чырык хүн-даа, чаагай
күзел
Шынап черле көрбейн
чораан.
Каранғыга кезээ шагда
Карак чок дег
чурттаарындан ган.

Өлү берзе — дээре чүве
Өртемчейге чок дег турган.
Каранғы дүн мөңге турбас...
Кызыл хала шонуп келген.
Халак, хинчек чавырылган.
Кыстар, өөлдер караа
чыраан.
Октябрь сен! Төрээн черге
Одуң чажып, чырып келдин.
Угаан кирген чонум сени
Улай-улай алгап турлар.

К. САТ орузундан очулдурган.

РОССИЯМ БУЛУҢ

Кажанда-даа тура дүшпес
соруу күштүг
Хайым иштиң, найыралдың,
ынакшылдың
Таалал ыры чаңгыланган
булуңу боол
Даглыг черим челээштелиг
чаартынган.

Чырык мерген угааныглар
дээдизи
Шыныы номчаан улуг
Ленин төрээн чери—
Чаагай ыдык Россиям
булуңу боор
Чалыы Тывам ам-даа
төгүп сайзыра-ла!

М. БОЛАТ.

Харлыг кыш дүшкен. Хаактаар үе келген. Аргаларыг иштинге Аграларлаал, селгүүстээл.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотоэтюду.

САЛГАЛ ДЭЭШ...

Бодунуң ажы-төлүүнүң, салгалының дугайында сагыш салыры кыс амытанның сагыш човаашкыны деп билир болгай бис. Ону хөй санныг барымдаалар-даа бадыткап турар. Ынчалзажок ажы-төлүүң дугайында эр амытанар сагыш салыр чижектерни бойдуста хөйнү көрүп болур. Оон бир онзагай чижээнге тенчигеш деп бичии балыкты адап болур.

Тенчигештиң эри кайгамчык солуун амытан. Бодунуң өске эр өөрү-биле ол доктаамал чокшур, а кыс өөрүнгедаа онзагай кичээнгей чок. Чогум ойнаар үези келирге, ол шуут өскерли бээр. Оон апаада-ла куу-ногаан казырыктары кылаңайныр, көк, ногаан, кызылгыр өңнер-биле каастанып. Шош-содал, үзүк-соксаал чок аян-чоруктар уттувдурар. Эр тенчигеш ажылдап-ла эгелээр. Суг үнүштериниң сыптарын, бүрүлерин чыып сугнуң доктаамал турум эвес-даа бол, оожум, элезиниг черииң дүвүнге уя тудуп алыр.

Уяны ол каш хонук иштинде тудуп келир. Уяны белеп апаарга, ол кыс тенчигештерни дилеп чоруптар. Олар кончуг ырак-даа эвес турарлар. Ол оларның бирээзин кудуруу-биле айдап, тени-биле кадап чоруп уязынче киир сывыртаптар. Кыс тенчигеш үүргенезин урупкап уядан үнүп чоруй баар, а эр тенчигеш аңаа шаптыктавасдаа, база бирээни эккеп үүргенелеидир. Уяга үүргене саны четчир апаарга, эр тенчигеш оларны үрежидер. Оон соонда уяже кандыг-даа өске балыктарны чагдатпас: ол дээрге келир үеде өзүп көөр салгалдың эргежок чугула камгалалы ол. Чижээ, уяга кыс тенчигештер көөр болза, ында үүргенелерни амыраңчип кааптар.

Эр тенчигештиң ажылы улам нарыыдаар. Уянын эң-чок черлерин эдип, иштинче киргеш, чакпаларын чайгагылаар. Ол дээрге уя иштинде сугну солуштуруп, кислородту хөй сугну киирип турары.

Он-он ийи хонук эртер. Үүргенелер чазылгаш уяга хензиг балыкчыгаштар тыптып келир. Аданың чымыжы улам улгадыр. Уянын үстүү кеэзээ чадагайлап кааптар, уяда чаштарга чырыкты, кислородту хөй сугну бээрининг эргежок чугула хемчээ. Оолдарын уязындан ол черле үндүрбес. Бир эвес кайы-бирээзи үне бээр болза, дилеп чораш дедир уяга эккээр: аксынга пактап алгаш келгеш, үндүр булгурүптер. Ынчаар оолдары алээн улгаткыже, боттарын камгалап, дайзынарындан дезинтер хире апаргыже чедир азыраар. Балыктарның хөй кезии үүргенезин аңаа-ла сугже чажыттар болгай, а бо балыкчыгаш дээрге онзагай амытан, артында-ла эр балык уя тудуп, үүргенези, байлаңнары дээш сагыш салыр.

Тенчигеш — салгалының дугайында сагыш салыр эр балыктарның чаңгыс хевири эвес, ол чижектиг күртүс деп балык база бар. Ол чүгле уя тутпас. Кыс балык үүргенелептерге, эр балык ону бодуңуң тей кезээнде түскай ылбектиң дузазы-биле аңаа кадагалап алыр.

Губан деп балык үүргенелерин аксының иштинге өстүрер. Кыс балык үүргенелептерге, эри ону пактап алыр. частың, байлаңнар эштин эгелегиже пактап келир.

В. ЛУПКЕВИЧ.
«Занимательная биология» деп помдан.

КИНО

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ырлар ритмнери» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тимур болгаш оон командазы» 9.10, 13.30, Аби-Бабаның ужуралдары болгаш 40 дээрбечилер» 10.50, 15.10, «Тристан биле Изольда» 17.40, 20.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Арсен» 10.30, «Адырлыышкын» 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «№ 107 кинчыындызы» 14.00, «Дургунаашкын» 15.20, 17.10 шактарда.

ДЕКАБРЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Оюн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тоолдуң соонда тоол» 10.40, 15.00, «От-кесту оттур» 12.20, «Ырлар ритмнери» 17.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хууда амыдырал» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ТВ

ДЕКАБРЬ 5-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Сула шимчээшкинче чыскаалынар! 8.55 — «Дамырактар». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мешко эрттирер. 9.25 — «Улуг Устюг дугайында сактыышкыннар». Документалдыг телефильм. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 10.40 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен». 11.40 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 12.25 — «Музыкалыг киоск». 12.55 — «Көдээдеи дамчыдылга. 13.55 — «Мээң күскү садым». Телефильм. 14.15 — «Московские новости» солуунуң шаңналы дээш фигурлуг чуглуулаашкынга делегей маргылдаазы. 15.45 — А. П. Островский — «Талантылыглар болгаш хандыкшылдыглар». Фильм-шин. 17.10 — «Сталинградтың уруглары». Бүгү-эвилелдиң аныяктарның «Аныяк үе-чергелеривис — коммунизмниң тургузукчулары» деп 5-ки телефестивалының шаңналын бо дамчыдылга алган. 17.40— «Силерге, хоочуннар!» Музыкалыг программа. 18.40— 18.55 — Чапсар. 18.55 — «Фильм моортай болгаш...», «Моортай биле ыттың шала чүп турганы». 19.15 — «Делегей панорамазы». 20.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». 21.00 — «Ye». 21.35 — Уран гимнастикага Интервидение кубогу дээш. Тбилисиден дамчыдылга. 22.30 — «Московские новости» солуунуң шаңналы дээш фигурлуг чуглуулаашкынга делегей маргылдаазы. 23.45 — 23.55 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

14.20 —«Өдүг». Документалдыг телефильм. 15.10— «Кино көрүкчүнүң демдеглелдери». РСФСР—ниң алдарлыг артизи Р. Нахапетов эрттирер. 15.55— Казахстанның телестудиязының программазы: «Казахстан: найыралдың эдээ», 17.25 — «Ташкент, Алмазар». Документалдыг телефильм. 17.40 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалаан турлар. 18.10 — «Революциядан торуттунген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү фильм. —«Чалбыышта». 19.30 — Уран чүүл мастерлериниң концерти. Чапсарда — «Тамчыктыг удуңар, чаттар!» 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.05— Уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы.

ДЕКАБРЬ 6-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Тоолдуң аалчылары. 10.45 — Шаандакы болган амгы ырлар. 11.30 — Телемедээлер. 11.35 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Беш чыл — кижи бүрүзүнүң хөрөө». Документалдыг фильмнер. 16.00 — Авам школазы. 16.30 — «Уран чүүл болгаш ниитилел. «Тайбың дугайында сес». 17.15— Гандболга хөрөөжеңнериң делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 17.45 — Финляндия Республикалың национал байырлалынга уткуштур фин телевилениениң дамчыдылгазы. 18.30 — Бүгүдеге стадион. 19.00 — ССРЭ-ниң 60 чылынга «Чаңгыс эптиг ог-бүледе». Узбек ССР, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның КП ТК-ның бирги секретары Ш. Р. Рашидовтуң чугаазы. Документалдыг фильм: концерт. 21.00 — «Ye». 21.35 — Сталинград тулчуушкунуунуң 40 чылынга уткуштур «Документалдыг экран». 22.35 — 22.55 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.30 — Башкыга — музыка школазы. 4-кү класс. 13.35 — Төөгү. 8-ки класс. АКШ-ка хамаатты дайыны. 14.05 — География. Мурнуу Азия. 14.35 — Ботаника. 6-гы класс. Бактериялар. 14.55 — Төөгү. Афиныға селгүүстээшкин. 15.25 — «Хожудаашкын чок ажылдаар». 15.45 — Телемедээлер. 15.55 —18.15 — Чапсар. 18.15 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыычы неделя». 19.20 — «Азия төвү». 19.50 — Чарлалдар.

(Солуннуң дараазында номери декабрь 7-де үнер).

Декабрь 5-те 14 шакта Политиктиг чыдыышкын бажыңынга «ССРЭ-ниң делегей байдалынын» темазынга хөйнинтиге лекция болур.

Лекцияны РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң лектору эш Ю. Я. Якушин кылыр.

Билеттерни болгаш абонементилерни «Билиг» ниитилелиниң хоорай организациязында садып турар. Телефон № 2-21-35.

АГААР

Кызылга хар чагбас. Сонгубарыын угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 2—7 метр. Дүне 22—24, хүндүс 9—11 градус соор.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партижен ачы-харак болгаш сонгу тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетчүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоннче долгаар.

Чагыг № 1967.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Пом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 1). ТС—01902

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 280 (12070) | 1982 чылдың декабрь 7, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 кыл.

СЭКП Төп Комитединде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл болганын демдеглээри-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралын 1982 чылдың декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга эрттирерин шиитпирлээн.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ VIII ПЛЕНУМУ

Дүүн Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленуму болуп эрткен. Ооң ажылынга СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүнүнге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери база партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, министерстволарның, эргелелдерниң болгаш ведомстволарның удуртукчулары болгаш партия райкомнарының секретарьлары, райкүүском даргалары, районнарның улусчу контроль комитеттериниң даргалары, совхозтарның директорлары болгаш партия организацияларының секретарьлары киришкен.

Пленумну СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** ажыткан.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ол Пленумнуң шиитпирлеринге болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** кылган.

Илеткелдиң талазы-биле пленумга СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **Б. П. Свинцов**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары **А. Ч. Монгуш**, «Қаа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң экскаваторлар машинизи **Ю. Г. Налетов**, СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары **В. Д. Куркутов**, Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылга талазы-биле күркомунуң даргазы **С. М. Мешкорудников**, СЭКП Тес-Хем райкомунуң бирги секретары **С. С. Куулар**, Тываның электри четкилериниң директору **Н. Н. Чумаков**, «Кара-Хөл» совхозтуң хойжузу **С. С. Дамба**, «Тыва көдээ тудуг» трестиң эргелекчизи **Г. М. Шубник**, СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары **С. Ы. Монгуш** саналдар бергеннер.

Пленум чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге болгаш он бирги беш чылдың даалгаларында тодараткан экономиктиг, ажыл-агый болгаш социал хөгжүлдениң планнарын чедиишкинниг боттандырар талазы-биле СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге, аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга дүүштүр партияның область организациязының сорулгаларын ында тодараткан.

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

СЭКП ТК-ның ээлчеглиг Пленуму 1982 чылдың ноябрь 22-де болган. Тайбың болгаш коммунизм дээш чалбыыштыг демиселчи Леонид Ильич Брежневке хаңы хүндүткелди илергейлээн кажыдалдың хүннеринде болган партия ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң сөөлүнде удаваанда ээлчеглиг Пленум болуп эрткен болгаш бистиң партиявыстың сырый каттышкының, чон-биле ооң бижиг чаңгыс эвин, СЭКП-ниң политиктиг, угланыышкынының, ооң иштики болгаш даштыкы политиказының уламчылаашкының годаргай бадыткаан деп, илеткелчи онзалап демдеглээн.

Бистиң республиканың коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң түңнелдерин, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң сураглыг ажылдакчызы,—Л. И. Брежневтиң эң чоок соратниги—эш Ю. В. Андроповту СЭКП ТК-ның Чингине секретарынга соңгаанын бир эп-сеткилдиг түүлдүгүүшкүн-биле уткаан. Олар Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттышкан болгаш партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдаарын, коммунистиг тургузуушкунга салыышкынны көвүдедирин ленинчи Төп Комитетке бүзүреткеннер.

1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының болгаш ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлевилелдерин СЭКП ТК-ның ээлчеглиг ноябрь (1982 ч.) Пленуму чугаалажып көрген болгаш түүлдүг деп санаан, ол төлевилелдерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының ооң дараазында база чугаалажып көргеш, бадылаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов СЭКП ТК-ның Пленумунга делгерецгей чүве чугаалаан.

Чүрттүң улус ажыл-агыйының амгы байдалын эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында бүгү тала-биле анализтеп көргүскен болгаш ону улам ыңай хөгжүдериниң кол айтырыгларын болгаш тодаргай сорулгаларын айыткан.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң делегейге ажыл-чорудулгазын болгаш тайбыңга ыңак даштыкы политиказының сорулгаларын эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында хаңзы-биле көргүскен, ол политиканы совет улус, дешилгелиг бүгү кижи төрелгетен бүрүн-деткиң турар.

Партияның XXVI съездизиниң иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ажылдан кылган угланыышкының амыдыралга боттандырар, коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседир талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң практиктиг ажыл-чорудулгазын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленуму бүрүңү-биле болгаш долузу-биле түүлдүг деп көрген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан түүлдерни болгаш түңнелдерни СЭКП ТК-ның Пленуму түүлдүг деп көрген болгаш оларны бүгү партия организацияларның ажыл-чорудулгазының үндезини болдурган.

АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ болгаш политиктиг ээлчеглиг сорулгаларны күүседирин-

че, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш камгалал күүзүүн улам ыңай быжыглаарынче угланган организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды кадбартырын, бо чылдың даалгаларын чедиишкинниг доозарынга, 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын долдур база ажыр күүседиринге эргежок чугула хемчеглерни алырын партия комитеттеринге болгаш парторганизацияларга, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга, министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн.

Партияның XXVI съездизиниң айытканы эң чугула сорулганы боттандырарынче — пиитилел будүүргезин интенсификастаарын күштелдиреринче болгаш улус ажыл-агыйының ажыктыын бедидеринче күжениишкиннерни угландырарының эргежок чугулазынче партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа организацияларның, күш-ажылчы коллективтериниң киҥээнгейин СЭКП ТК-ның Пленуму угландырган деп, Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Ажыл-агый чорудулгазын экижидеринге, эртем-техниктиг дешилгени дүргедиринге, күш-ажылдың будүүрүкчүлүүн остүреринге, продукция будүрерин көвүдедиринге болгаш шынарын бедидеринге, капитал тудугну дыка экижидеринге бар аргаларны ажыглаар, камналга чурумун быжыглаар, одаар түүлдерни, чиг-этти, металлды болгаш өске-даа материалларны, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын чарыгдаарының нормаларын сагыыр талазы-биле чогуур хемчеглерни боттандырары чугула. Экономиканы планнаарын болгаш эргелеп башкарарын улам ыңай экижидер, ажыл-агыйны удуртуруүүн стилин болгаш методтарын сайзырааңгайжыдар талазы-биле ажылдын деңнелин бүгү талалыг бедидерин эң чугула сорулга кылдыр ССРЭ ТК-ның Пленуму тодаргайлаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринче, чүрттүң Аъшчем «программазын боттандырарынче, одалга-энергетиктиг комплекстиг планныг хөгжүдеринче, совет уюстуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай көдүрериниче бирги чергенин кичээнгейи угланган турар ужурлуг деп ССРЭ ТК-ның Пленуму онзалап демдеглээн. Күрүнениң, күш-ажылдың болгаш күүселдениң сайгара-чурумун будүүргениң участок бүрүзүнге, эргелелдиң бүгү-ле адырларында быжыглаарынче, ажылга организастыг болгаш ажыл-ишчи чорукту бедидеринче, социалистиг чарышты үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, тудугга, транспортка болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларыга калбартырынче онза кичээнгейни угландырар херек. Хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдези дээш шыңгыы контрольду тургузар херек.

СЭКП ТК-ның Пленуму организастыг чамдык айтырыгларны база чугаалажып көргенин билир болгай силер.

«Леонид Ильич Брежневтиң тураскаалын монгежидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын СЭКП ТК-ның Пленуму чүүлдүг деп санаан.

БИСТИҢ республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ол Пленумга чугаазын үзүн-биле чүүлдүзүүп, боттарының практиктиг ажылынга программа кылдыр хүлээп ап турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ол Пленумга чугаазынга дүүштүр улус ажыл-агыйының кол айтырыгларынга болгаш бистин практиктиг сорулгаларывыска элеткелчи ооң ыңай доктаагаң.

Үлетпүрүү хөгжүдериниң сорулгаларынга ол доктаагаң. Үлетпүр продукциязын будүрер болгаш сайгарар, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ол бирги беш чылдың баштайгы ийи чылдарының планнары күүсеттинер. 1983 чылда үлетпүр продукциязын будүрерин 1,2 хуу, ону сайгарарын 1 хуу улгаттырары, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 1,2 хуу бедидери планнаттынып турар.

Үлетпүр будүрүлгезиниң ажыктыы ам-даа чавыс, продукция будүрерин көвүдедиринің аргаларын амга чедир ыракта четпес ажыглап турарын СЭКП обкомунуң пленумунга бөгүн демдеглээри чугула деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан.

Үлетпүрге бо чылдың планы күүсеттинер-даа болза, продукция будүрериниң база сайгарарының өзүлде темпилери эрткен чылдаазынга деңнээрге шоолуг эвес болуур.

Күрүне планнарын хөй будүрүлгелер үргүлүү күүсетпейн турар. Бо чылдың он бир айларында продукция будүрер талазы-биле планнарын 9 будүрүлгелер азы бүгү будүрүлгелериниң нийти санының 13,8 хуузу күүсетпээн. Продукция сайгарарының планнарын база 9 будүрүлгелер күүсетпээн, оларның аразында В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Росводпромуң демир-бетон кылыглар заводу, Бай-Хаактың болгаш Ак-Довуракты хлеб заводтары, пиво заводу, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың туулбу заводтары, балык заводу бар. Эрткен 11 айларның дургузунда Ак-Довуракты хлеб заводу планын чүгле 3 катап, Бай-Хаактың—4 катап күүсеткен. Тудуг индустриязының чамдык будүрүлгелери алгы заводу беш чылдың ийи чылдарының планнарын күүсетпээн олар чүгле 1982 чылда безин 7 миллион кезек тудуг туувбуун, эптеп чыыр 5 муң тонна демир-бетонну, 460 тонна чугайны, 85 муң эжеш кидис болгаш хөм идиктерни чедир бербээн. Тудуг ыяжын белеткээш, сөөртүп алыр планны Одаар түүл үлетпүрүнүң министерствозу, тудугга хереглээр керамант-сайларын будүрер талазы-биле планны — «Тыва көдээ тудуг» трест бо чылын күүсетпейн турар. Бо чылдың күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин бүгү будүрүлгелериниң коллективтери күүсеткен турарынче угланган бүгү хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Будүрүлгениң кол фондузун ажыглаарын экижидери үлетпүр будүрүлгезиниң ажыктыын бедидерининг эң чугула көргүзүлгелериниң бирээзи болуп турарын илеткелчи онзалап айыткан.

Республиканың үлетпүрү хөй кол фондуларлыг болуп турар, бо чылдың эрезинде оларның өртээ 325 миллион рубль болган. Фондунуң үлетпүрде эгидилгези өспейн турарын демдеглээр херек. Кол фондуларны «Тыва даг-дүгү» комбинатта, керамиктиг хана материалдарының Элегес-Аксында заводунда, керамзитсай заводунда болгаш өскедаа тудуг будүрүлгелериниң четпес ажыглап турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр будүрүлгениң күүлерин долу ажыглаарының, оларга продукция будүрерин көвүдедиринің талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чорудары чугула.

ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң айтыышкынарыгга дүүштүр СЭКП обкомунуң бо Пленумунга улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң талазы-биле айтырыгны чидин-биле тургузары чугула. Будүрүлгелерде күш-ажылдың будүрүкчүлүү ооржум озуп турарын, чамдыктарында ол коргүзүгүү доктаамал күүсетпейн турарын айтыр апаар.

1981 чылда күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын 16 будүрүлге күүсетпээн, ооң ангыда 15 будүрүлге 1980 чылда чедип алган деңнелден ону кудулаткан. Бо талазы-биле көргүзүглерни бо чылдың эрткен 11 айларында 12 будүрүлге күүсетпээн, азы нийти санның 18,4 хуузу болуур. Оларның аразында «Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттар, Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозунуң болгаш Тываның сүт комбинадының будүрүлгелериниң чартык кезии, Элегес-Аксының хана материалдарының заводу болгаш өске-даа будүрүлгелер бар.

Чамдык министерстволарның, ведомстволарның, будүрүлгелерниң удуртукчулары эртем-техниктиг деңнелгенин, мурнакчы дүржулганын, будүрүлгени чаартырының база эде дериирининг чедиишкиннерин ажыглаарының ачызында куш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринче чогуур киҥээнгей салбайн турар. Хөй-хөй будүрүлгелерде бар турар дериг-херекселдерни ажыглаарын экижидеринче болгаш эргижирээнин солуурунче, дешилгелиг технологияны болгаш будүрүлгениң механизациязын база автоматизациязын будүрүлгеге шингээдип неитередиринче угланган ажылды доктаамал болгаш планныг кылдыр чорутпайн турар. Механизмнерни болгаш дериг-херекселдерни ажылдаар черинге эптеп тургуспайн турарындан олар үрелип, тоймаглаттыныш турар чоруктар эвээш эвес.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр партия, совет, ажыл-агый организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң сорулгазы чүл дээрге, бүгү будүрүлгелерге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидеринин талазы-биле ажылдың байдалын хандыр өөренип көөрү, эртем-тех-

(Уланчызы 2-ги арыңда).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНГЕ

Бистер, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң чогаадыкчы эвилелдериниң болгаш организацияларының баштаар черлериниң каттышкан пленумунуң киржикчилери, бистиң чуртуп бүгү аксы-дүңмалышкы улустарының төлөөлекчилери, аңгы-аңгы салгалдың кижилери, коммунистер болгаш партия кежигүнү эвестер, улустуң чаагай чоруунуң дугайында, социалистиг культураның хөгжүлдезининг дугайында улуг сагыш салыышкын дээш, литератураның, уран чүүлдериниң, журналистиканың ажылдакчыларының доктаамал сагыш салыышкын дээш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинниң сөстерин дамчыдып тур бис.

Бистиң байырлыг пленумувус алдарлыг хүнүң—ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылының бүдүүзүнде болган. Чүрттүң уран-чогаал интеллигенциязы, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, делегейниң даартагы хүнү болур социалдыг бурунгаар деңнилгенин мурнунда чоруп, бистиң хөй националдыг Ада-чуртувустуң чедиишкиннери дээш патриотчу ёзу-биле чоргаарланып турарлар.

СЭКП-ниң XXVI съездизи совет кижилерни угаан-бодал амыдыралынга литератураның, уран чүүлдүң, журналистиканың салыышкынын бедии-биле үнелээн. Бистерниң чогаадыкчы күжениишкиннеривисти сорук киирпкчи ёзу-биле деткээни дээш ханызы-биле өөрүп четтирбишаан, партияның: улустуң эрге-ажыктары-биле чурттаар, оларның-биле өөрүшкүнү болгаш мунгагадалдыдаа үлежир, амыдыралдың шынын, бистиң гуманныг идеалдарывысты бадыткаар, коммунистиг тургузуушкуннуң идепкейлиг киржикчилери болур дээш чагыын хүчеткеривиске чоок кылдыр хүлээп ап турар бис.

Партийжи болгаш улусчу чоруктуң туруштарынга чайгылыш чокка туржурун, революциянның аялга-хөөнүн салбас деп биске чагын берген социалистиг культураның үнезилекчилериниң улуг чаңчылдарын кажан-кезээде ыыктыы-биле камгалап, сайзырадыр бис. Ынчыг күчүлүг аялга бөгүн Сибирьниң тудугларында, «Атоммаштың» цехтеринде, Байконурнуң старт шөлдеринде, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң эвилелдешкен республикаларының хоорайларында болгаш суурларында чаңгыланып турар.

Ону бистериҥ номнарывыстың, фильмнеривистиң, шиилеривистиң, симфонияларывыстың, ырларывыстың, чуруктарывыстың, очерктеривистиң болгаш публицистиг түүлдеривистиң кол маадыры — совет кижиниң хүн бүрүдеги ажыл-хереткеринден дыңнап турар бис.

Империализмниң буруузубиле бөмбүрзектиң кырында дайын кыжаныышкынының соок хады база катап үрүп келген. Бистер төрээн Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет күрүневистиң тайбың эгелээшкиннерин боттарывыстың шиитпирлии-биле деткип турарывысты база катап бадыткап тур бис. Бистер шынныг үгаан-бодалдың тиилээринге бүзүревишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш бүгү кижи төрелгетеннің тайбың келир үези дээш демиселди боттарывыстың бүгү ажыл-чорудулгавыстың дээди эчис сорулгазы кылдыр санап турар бис.

Леонид Ильич Брежневти чурт сөөлгү орукче үдеп турган кажыдалдың хүннеринде совет чогаадыкчы интеллигенцияның партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр сырый каттышканы онза күштүг илерээн.

Партияның XXIII—XXVI съездилериниң угланыышкынының салгакчы чоруун бадыткаан СЭКП ТК-ның ээлчег чок Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ның Чингине секретарынга Л. И. Брежневтиң эң чоок сурукчузу эш Юрий Владимирович Андроповту соңгаанынга изиг байыр чедирбишаан, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин долузубиле, бүрүн деткип, эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында түүлдерни болгаш түңнелдерни чангыс үн-биле деткип турар бис.

Культураның мастерлери кажан кезээде партия-биле кады чоруур, бистер коммунистиг тургузуушкуннуң нийти улусчу хереэ дээш демиселди күжүвүстү харамнанмайн, боттарывыстың талантывысты бистиң үеге, бөгүн совет улустуң шиитпирлеп турар улуг сорулгаларынга төлептиг чогаалдарны тургузарын чурттуң чогаадыкчы интеллигенциязы СЭКП ТК-та бүзүредип турар.

ССРЭ-НИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ЧОГААДЫКЧЫ ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ БАШТААР ЧЕРЛЕРИНИҢ КАТТЫШКАН ПЛЕНУМУНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы бо чылдың декабрь 6-да болган. Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чүрттүң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң чугула айтырыгларынга бүгү талазы-биле ханы анализтиг, СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле амгы болгаш моон соңгаргы-даа сорулгаларны боттандырарының арга-хевирлерин тодараткан чугаазын улуг сорук киришкин-биле хүлээп алганын Президиум хуралы демдеглээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыжыныың чедиги сессиязының болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң онгу чыжыныың алдыгы сессиязының түңнелдери Тываның ажыл-ишчилериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин, ССРЭ-ниң туругстунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш улам будүрүкчүлүг, шынарлыг ажылдаар шиитпирлиин көдүргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыжыныың, алдыгы сессиязын эрттирерибиле холбашкан айтырыгларны Президиум хуралынга чугаалашкаш, республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының ам болур сессиязының хүн айтырыының болгаш ажылдаар чурумунуң дугайында саналдарны чугаалажып көрген болгаш ону түүлдүг деп санаан.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы Ш. Д. Кууларың 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг Күрүне планын болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг Күрүне планының күүсеттинип турарын, 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезининг дугайында отчёттуг белеткел комиссияларының баш удур көргенининг түңнелдерин чугаалажып көрген.

Хурал үезинде депутаттар план органнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарының адрестеринге чамдык шүгүмүүлелдиг саналдарны чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын интенсификастаарынче угланган саналдарны киргеп.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле, көдээ ажыл-агый талазы-биле, садыг, пиинти чемненилге болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле, чуртталга коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле, кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле, улус ооредилгези болгаш культура талазы-биле, хөрээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, иени болгаш чаштарны камгалаар талазы-биле, аныяктар хөрээниң талазы-биле, бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларының хуралдары декабрь 6-да эрткен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыжыныың алдыгы сессиязының болуруубиле холбаштыр комиссиялар 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг Күрүне планын, 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг Күрүне планының күүсеттинип турарын, 1983 чылда Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезининг дугайында отчёттуг белеткел комиссияларына баш удур көргенининг түңнелдерин чугаалажып көрген.

Хурал үезинде депутаттар план органнарының, министерстволарның болгаш ведомстволарының адрестеринге чамдык шүгүмүүлелдиг саналдарны чугаалаан. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларын интенсификастаарынче угланган саналдарны киргеп.

План-бюджет комиссиязы бюджет болгаш план талазыбиле түңнелдерни үстүнде санал-онаалдарны барымдаалавышаан көрген болгаш бадылаан, оларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиге киирген. План-бюджет болгаш өске-даа доктаамал комиссияларның сессияга эдериниҥ илеткелин түүлдүг деп көрген, ону план-бюджет комиссиязының даргазы Ш. Д. Кууларга илеткээр. Доктаамал комиссияларның хуралынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. С. Бойду киришкен. Комиссиялар өскедаа айтырыгларны чугаалашкан болгаш келир чылда ажылының планнарын тургускан.

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

(Эгези 1-ги арыныда).

никтиг дешилгенин чедиишкинивериин, мурнакчы дуржулганы одуруглагеге неитередириниң практиктиг хемчегларин алыры, аңаа үндезилээш, продукция одурериң көвүдедиран болгаш ооң шынарын бедидерин хандырары болур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленуму одаар -ууда-энергетика комплексиниң улам шилай хегжүдеринче улуг кичээнгейни салган. Республиканың электри хандырылгазы түс черниң одалга-биле ажылдаар үш электростанцизынган оолган Абаза — Ак-Довурак аразының 220 кв. электри дамчыдылгазыцың шугумун дамчыштыр боттанын турар. Тываның электростанцизылары электри хереглелиниң чүгле 20 хуузун хандырып турар, а арткан 80 хуузун Сибирьниң электросистемазынга күселибиле хандырып турар. Республиканың электри хереглелиниң чыл бүрү өзүлдези ортумаа-биле 17 млн. квт. шак болуп турар. Кызыл ТЭС-тен ангыда, Ак-Довуракта болгаш Хову-Аксыда одалга-биле ажылдаар электростанцизыларның электри шугузунуң курлавырлары доосту бээр болза, электроэнергияга немелде хереглелдер Абаза — Ак-Довурак аразының 220 кв. күчүлүг электри дамчыдылгазының шугумунуң күсели-биле хандыртынар, ам оон курлавыры 18 млн. квт. шак болуп турар' болгаш 1983 чылда бүрүн дооступ калыр. Оон-биле холбаштыр бо беш чылда республиканың улус ажыл-агыйын электри-биле чогумчалыг хандырары ийи улганышкы-биле боттанып ужурлуг. Бирээде — одалга-биле ажылдаар электростанцизыларың электроэнергия ажылдан үндүрериң көвүдедириниң бар курлавырларын ажыглаар болгаш ону бүгү хемчег-биле кампаар. Ынчангаш министерстволардан, ведомстволардан эгелээш ажылдаар чер бүрүзүнге чедир, бүгү-ле денглерге энергокурлавырларны кампаарының хемчегларин ажылдан кылыры эргежок чугула. А бисте курлавырлар база эвээш эвес. Оларның чүгле чамдыктарын адан көрейн. Кызыл ТЭС-тиң конденсационнуг турбиналарының ажылдадып үндүрген бузун долу ажыглаары электроэнергия ажылдап үндүрерин чылда 5 млн. квт. шак көвүдедир арганы бээр, а Чадаана — Кызыл аразының электри дамчыдылгазының шугумун 220 кв. күчүзе шилиндиптерге, четкилерге чидириг эвээжээнинден электроэнергия камналгазы чылда 4 млн. квт. шактан эвээш эвес болур. Ол ийи курлавырларны ажыглаары республиканың электри хереглелиниң чылда немей өзүдезинин дең кезинден хөйүн хандырар. Ийиде — Шушенское — Кызыл аразының 220 кв. электри дамчыдылгазының шугумун тудары болган ажыглалга дүрген кирерин болур.

Хоорайларны болган чурттакчылыг черлерни чылыг-биле хандырарының айтырыглары улам чидит болуп бар чыдар. 1982—1983 чылдарның кыжында Кызыл ТЭС-тиң чылыг бээр күчүзү 155 Гкал/шак болуп турар. Кышкы айларда шакта-ла 75 тонна бус бээр котёлдарның бирээзин септелгече тургузуптар болза, 40 Гкал/шак чылыг чедиишкий баар. Ынчангаш Кызыл ТЭС-ке № 11 котёлду болгаш чылыг бээр магистральдың ийиги эдлүзөн ажыглалга бо чылын киирерн амыдыралчы чугула сорулга-дыр, ону күүседир херек.

Республикага чылдың-на 800 муң тонна ажыг хөмүр-дашты казып тып турар болгаш аңаа хереглеп үргүлүг өзүл турар. Хөмүр-даш казып тыварын чоокку чылдарда барык ийи катап көвүдедир аңаар. Бедик будурүкчүлүг даг-транспорт дериглерин, мурнакчы технологияны иентередиринге үндезилээш, «Каа-Хем» разрезта дүрген чаартыры негеттинип турар. Ол сорулганы шинтирлээринче 1983 чылда кирзе чогуур.

Энергияны болгаш одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хемчегларин боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленуму одаар -ууда-энергетика комплексиниң улам шилай хегжүдеринче улуг кичээнгейни салган. Республиканың электри хандырылгазы түс черниң одалга-биле ажылдаар үш электростанцизынган оолган Абаза — Ак-Довурак аразының 220 кв. электри дамчыдылгазыцың шугумун дамчыштыр боттанып турар. Тываның электростанцизылары электри хереглелиниң чүгле 20 хуузун хандырып турар, а арткан 80 хуузун Сибирьниң электросистемазынга күселибиле хандырып турар. Республиканың электри хереглелиниң чыл бүрү өзүлдези ортумаа-биле 17 млн. квт. шак болуп турар. Кызыл ТЭС-тен ангыда, Ак-Довурактаболгаш Хову-Аксыда одалга-биле ажылдаар электростанцизыларның электри шугузунуң курлавырлары доосту бээр болза, электроэнергияга немелде хереглелдер Абаза — Ак-Довурак аразының 220 кв. күчүлүг электри дамчыдылгазының шугумунуң күсели-биле хандыртынар, ам оон курлавыры 18 млн. квт. шак болуп турар' болгаш 1983 чылда бүрүн дооступ калыр. Оон-биле холбаштыр бо беш чылда республиканың улус ажыл-агыйын электри-биле чогумчалыг хандырары ийи улганышкы-биле боттанып ужурлуг. Бирээде — одалга-биле ажылдаар электростанцизыларың электроэнергия ажылдан үндүрериң көвүдедириниң бар курлавырларын ажыглаар болгаш ону бүгү хемчег-биле кампаар. Ынчангаш министерстволардан, ведомстволардан эгелээш ажылдаар чер бүрүзүнге чедир, бүгү-ле денглерге энергокурлавырларны кампаарының хемчегларин ажылдан кылыры эргежок чугула. А бисте курлавырлар база эвээш эвес. Оларның чүгле чамдыктарын адан көрейн. Кызыл ТЭС-тиң конденсационнуг турбиналарының ажылдадып үндүрген бузун долу ажыглаары электроэнергия ажылдап үндүрерин чылда 5 млн. квт. шак көвүдедир арганы бээр, а Чадаана — Кызыл аразының электри дамчыдылгазының шугумун 220 кв. күчүзе шилиндиптерге, четкилерге чидириг эвээжээнинден электроэнергия камналгазы чылда 4 млн. квт. шактан эвээш эвес болур. Ол ийи курлавырларны ажыглаары республиканың электри хереглелиниң чылда немей өзүдезинин дең кезинден хөйүн хандырар. Ийиде — Шушенское — Кызыл аразының 220 кв. электри дамчыдылгазының шугумун тудары болган ажыглалга дүрген кирерин болур.

Хоорайларны болган чурттакчылыг черлерни чылыг-биле хандырарының айтырыглары улам чидит болуп бар чыдар. 1982—1983 чылдарның кыжында Кызыл ТЭС-тиң чылыг бээр күчүзү 155 Гкал/шак болуп турар. Кышкы айларда шакта-ла 75 тонна бус бээр котёлдарның бирээзин септелгече тургузуптар болза, 40 Гкал/шак чылыг чедиишкий баар. Ынчангаш Кызыл ТЭС-ке № 11 котёлду болгаш чылыг бээр магистральдың ийиги эдлүзөн ажыглалга бо чылын киирерн амыдыралчы чугула сорулга-дыр, ону күүседир херек.

Республикага чылдың-на 800 муң тонна ажыг хөмүр-дашты казып тып турар болгаш аңаа хереглеп үргүлүг өзүл турар. Хөмүр-даш казып тыварын чоокку чылдарда барык ийи катап көвүдедир аңаар. Бедик будурүкчүлүг даг-транспорт дериглерин, мурнакчы технологияны иентередиринге үндезилээш, «Каа-Хем» разрезта дүрген чаартыры негеттинип турар. Ол сорулганы шинтирлээринче 1983 чылда кирзе чогуур.

Энергияны болгаш одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленуму одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

Хоорайларны болган чурттакчылыг черлерни чылыг-биле хандырарының айтырыглары улам чидит болуп бар чыдар. 1982—1983 чылдарның кыжында Кызыл ТЭС-тиң чылыг бээр күчүзү 155 Гкал/шак болуп турар. Кышкы айларда шакта-ла 75 тонна бус бээр котёлдарның бирээзин септелгече тургузуптар болза, 40 Гкал/шак чылыг чедиишкий баар. Ынчангаш Кызыл ТЭС-ке № 11 котёлду болгаш чылыг бээр магистральдың ийиги эдлүзөн ажыглалга бо чылын киирерн амыдыралчы чугула сорулга-дыр, ону күүседир херек.

Республикага чылдың-на 800 муң тонна ажыг хөмүр-дашты казып тып турар болгаш аңаа хереглеп үргүлүг өзүл турар. Хөмүр-даш казып тыварын чоокку чылдарда барык ийи катап көвүдедир аңаар. Бедик будурүкчүлүг даг-транспорт дериглерин, мурнакчы технологияны иентередиринге үндезилээш, «Каа-Хем» разрезта дүрген чаартыры негеттинип турар. Ол сорулганы шинтирлээринче 1983 чылда кирзе чогуур.

Энергияны болгаш одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленуму одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

Хоорайларны болган чурттакчылыг черлерни чылыг-биле хандырарының айтырыглары улам чидит болуп бар чыдар. 1982—1983 чылдарның кыжында Кызыл ТЭС-тиң чылыг бээр күчүзү 155 Гкал/шак болуп турар. Кышкы айларда шакта-ла 75 тонна бус бээр котёлдарның бирээзин септелгече тургузуптар болза, 40 Гкал/шак чылыг чедиишкий баар. Ынчангаш Кызыл ТЭС-ке № 11 котёлду болгаш чылыг бээр магистральдың ийиги эдлүзөн ажыглалга бо чылын киирерн амыдыралчы чугула сорулга-дыр, ону күүседир херек.

Республикага чылдың-на 800 муң тонна ажыг хөмүр-дашты казып тып турар болгаш аңаа хереглеп үргүлүг өзүл турар. Хөмүр-даш казып тыварын чоокку чылдарда барык ийи катап көвүдедир аңаар. Бедик будурүкчүлүг даг-транспорт дериглерин, мурнакчы технологияны иентередиринге үндезилээш, «Каа-Хем» разрезта дүрген чаартыры негеттинип турар. Ол сорулганы шинтирлээринче 1983 чылда кирзе чогуур.

Энергияны болгаш одаар чүүлдү будурерин көвүдедир хемчегларни боттандырарыбиле чергелештир оларны эң ыңгыы камнаарын хандырар херек.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунга чонун хереглел бараанарын будурерин көвүдедириниң болган шынарын экижидериниң хөйүн хандырары болур.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, транспорттуң бүгү хевирлериниң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга, чүктер сөөртүүрүге республиканың улус ажыл-агыйының хереглелдерин хандырар талазы-биле оларның ажылын экижидеринге чаа күжениишкинер херек.

Харлаза будурүлгелериниң болгаш организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Харлазааның будурүлгетехниктиг эргелели, чер-чергелер партия болгаш совет организар чонну хандырарын экижидер, харлазааның дериг-хереклерин септеор болгаш кадагалап тежеор ажылга инженерлиг будурүлганы күштелдирер дээштиг хемчегларни боттандырза чогуур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шинтирлеринге холбаштыр транспортуң ажылын дыка экижидер ужурлуг бис. Бисте транспорттуң бүгү хевирлери — автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүн, олар күрүне планнарының кол көргүзүглерин күүседип турар. Ынчалзажок ол адырда шинтирлеттинмээн айтырыглар болгаш бергелер эвээш эвес.

Тываның транспорт эргелели, Сельхозтехкүрком автотранспорт будурүлгелерни чаартырын болгаш техниканы талазы-биле эде чепсегээрин ам-даа оожум темпилиг чорудуп турар. Техниктиг белен турар чоруктуң болгаш автомобильдерни шугумче үндурериниң коэффициентилери ам-даа кончуг чавыс. Чолаачыларның болгаш септелге ажылчынларының күш-ажылын организастап турарында улуг четпестер, машиналарның чүдүрүүшкүн, дүжүрүүшкүн үезинде аңаа туруп бээри ам-даа хевээр. Чүктер сөөртүлгелерин организастаарынга дешилгелиг хевирлерни калбак ажыглаарын иентеретпээн. Совхозтарда автотранспорт ажыглалында улуг четпестер бар. Автооруктарны оожум тудуп, сентеп турар, оларның дыка хөй кезии багай байдалда турада.

Тываның авиаотряды чүк сөөртүүрүне болгаш пассажирлер аргыштырарынга бар аргаларны четпес ажыглап турар. Тываның агаар шугумларының аэропорттарын тудар болгаш чаартыр онаалдаларын, оларны эргежок чугула техника-биле, черге ажыглаар дериглер болгаш харлазаа хереклерди-биле чепсегээри багай күүсеттинип турар.

Хемпел чүктер сөөртүүрүнүн хемчээли чавыс темпилиг оолуп турар. Саян-Шушенскиниң суг хөлбээн чүктер сөөртүүрүне шинтээдип алыр, судно септээр будурүлгени, чүктер болгаш пассажирлер өртээлдерин тударын дүрегедир эргежок чугула ажылдарны чорутпайн турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, транспорттуң бүгү хевирлериниң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга, чүктер сөөртүүрүне республиканың улус ажыл-агыйының хереглелдерин хандырар талазы-биле оларның ажылын экижидерине чаа күжениишкинер херек.

Харлаза будурүлгелериниң болгаш организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Харлазааның будурүлгетехниктиг эргелели, чер-чергелер партия болгаш совет организар чонну хандырарын экижидер, харлазааның дериг-хереклерин септеор болгаш кадагалап тежеор ажылга инженерлиг будурүлганы күштелдирер дээштиг хемчегларни боттандырза чогуур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шинтирлеринге холбаштыр транспортуң ажылын дыка экижидер ужурлуг бис. Бисте транспорттуң бүгү хевирлери — автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүн, олар күрүне планнарының кол көргүзүглерин күүседип турар. Ынчалзажок ол адырда шинтирлеттинмээн айтырыглар болгаш бергелер эвээш эвес.

Тываның транспорт эргелели, Сельхозтехкүрком автотранспорт будурүлгелерни чаартырын болгаш техниканы талазы-биле эде чепсегээрин ам-даа оожум темпилиг чорудуп турар. Техниктиг белен турар чоруктуң болгаш автомобильдерни шугумче үндурериниң коэффициентилери ам-даа кончуг чавыс. Чолаачыларның болгаш септелге ажылчынларының күш-ажылын организастап турарында улуг четпестер, машиналарның чүдүрүүшкүн, дүжүрүүшкүн үезинде аңаа туруп бээри ам-даа хевээр. Чүктер сөөртүлгелерин организастаарынга дешилгелиг хевирлерни калбак ажыглаарын иентеретпээн. Совхозтарда автотранспорт ажыглалында улуг четпестер бар. Автооруктарны оожум тудуп, сентеп турар, оларның дыка хөй кезии багай байдалда турада.

Тываның авиаотряды чүк сөөртүүрүне болгаш пассажирлер аргыштырарынга бар аргаларны четпес ажыглап турар. Тываның агаар шугумларының аэропорттарын тудар болгаш чаартыр онаалдаларын, оларны эргежок чугула техника-биле, черге ажыглаар дериглер болгаш харлазаа хереклерди-биле чепсегээрин багай күүсеттинип турар.

Хемпел чүктер сөөртүүрүнүн хемчээли чавыс темпилиг оолуп турар. Саян-Шушенскиниң суг хөлбээн чүктер сөөртүүрүне шинтээдип алыр, судно септээр будурүлгени, чүктер болгаш пассажирлер өртээлдерин тударын дүрегедир эргежок чугула ажылдарны чорутпайн турар.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, транспорттуң бүгү хевирлериниң материал-техниктиг базазын быжыглаарынга, чүктер сөөртүүрүне республиканың улус ажыл-агыйының хереглелдерин хандырар талазы-биле оларның ажылын экижидерине чаа күжениишкинер херек.

Харлаза будурүлгелериниң болгаш организацияларының ажылында улуг четпестер бар. Харлазааның будурүлгетехниктиг эргелели, чер-чергелер партия болгаш совет организар чонну хандырарын экижидер, харлазааның дериг-хереклерин септеор болгаш кадагалап тежеор ажылга инженерлиг будурүлганы күштелдирер дээштиг хемчегларни боттандырза чогуур.

СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шинтирлеринге холбаштыр транспортуң ажылын дыка экижидер ужурлуг бис. Бисте транспорттуң бүгү хевирлери — автомобиль, агаар болгаш суг транспорту хөгжүн, олар күрүне планнарының кол көргүзүглерин күүседип турар. Ынчалзажок ол адырда шинтирлеттинмээн айтырыглар болгаш бергелер эвээш эвес.

Тываның транспорт эргелели, Сельхозтехкүрком автотранспорт будурүлгелерни чаартырын болгаш техниканы талазы-биле эде чепсегээрин ам-даа оожум темпилиг чорудуп турар. Техниктиг белен турар чоруктуң болгаш автомобильдерни шугумче үндурериниң коэффициентилери ам-даа кончуг чавыс. Чолаачыларның болгаш септелге ажылчынларының күш-ажылын организастап турарында улуг четпестер, машиналарның чүдүрүүшкүн, дүжүрүүшкүн үезинде аңаа туруп бээри ам-даа хевээр. Чүктер сөөртүлгелерин организастаарынга дешилгелиг хевирлерни калбак ажыглаарын иентеретпээн. Совхозтарда автотранспорт ажыглалында улуг четпестер бар. Автооруктарны оожум тудуп, сентеп турар, оларның дыка хөй кезии багай байдалда турада.

Тываның авиаотряды чүк сөөртүүрүне болгаш пассажирлер аргыштырарынга бар аргаларны четпес ажыглап турар. Тываның агаар шугумларының аэропорттарын тудар болгаш чаартыр онаалдаларын, оларны эргежок чугула техника-биле, черге ажыглаар дериглер болгаш харлазаа хереклерди-биле чепсегээрин багай күүсеттинип турар.

Хемпел чүктер сөөртүүрүнүн хемчээли чавыс темпилиг оолуп турар. Саян-Шушенскиниң суг хөлбээн чүктер сөөртүүрүне шинтээдип алыр, судно септээр будурүлгени, чүктер болгаш пассажирлер өртээлдерин тударын дүрегедир эргежок чугула ажылдарны чорутпайн турар.

Республикага капитал тудугну хөгжүдеря-биле хозбаалыг чамдык чугула айтырыгларны чүткүдүг шинтирлээрин бо пленумга онзалап демдеглезе чогуур.

Тудуг индустриязын дүрген хөгжүдеря чугула айтырыг. Улуг панель бажын тудуунун комбинадының, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның кодээ тудуг комбинадының бирги эдлүзөниң болгаш «Тыва кодээ тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш ажылдан кылыр заводунуң болгаш оске-даа будурүлгелериниң тудуун ажыглалга хуусаа бетинде киирериниң практиктиг хемчегларни боттандырары эргежок чугула. Районнарда ажылдан турар туувбу заводтарындан аңыда, 1983 чылда Эрзин, Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Шуй суурларга, Чаа Шагаан-Арыг болгаш Чадаана хоорай-лавга туувбу будурериң немей организастаар херек.

Улетпө тудуг материалдарының болгаш тудуг индустриязының будурүлгелериң чаартырына болгаш тударына киирериң боттандырарын бүрүн ажыглаарын үргүлүг хандырары эргежок чугула. Амгы үеде оларны долдур шинтээдип албайн турар.

Тудуг материалдарын будурүн турар будурүлгелериниң күүлерин бүрүн шинтээдип алырының эң кол хемчегларин алыр ужурлуг. «Тыва кодээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң, демир-бетон кылыглар заводтарының, Улуг-Хемнин ыяш-үлетпүр ажылагайының күүзүнүн чүгле 54—69 хуузу шинтээдип алдынган, керамзит-сай заводу бо чылдың он бир айларының планын чүгле 10 хуу күүсеткен — херек кырында бо будурүлге будун чыл дургузунда анаа туруп келгени олдур.

Тудуг организацияларынга тудуоу оолгаш диалг материалдарны дамна чедиишес. Ол материалдарның кол өөренчилери —«Тыва тудуг материалдары» каттыжышкынның, одаар чүүл үлетшүрүүнүн министерстволуунуң, чүүл үлетшүүр эргелелиниң будурүлгелерин оларны будурер талазы-биле ажыл-херекте сайдалды үлезинин-биле экижидер деэш оттүү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг. Чер-черде партия болгаш совет органнар түс черниң тудуг материалдарын будурериниң будурүлге баазазын хөгжүдер талазы-биле онзагай кичээнгейни үлендирген турар ужурлуг.

Тудуг чорудуун организастаарын экижидерл, инженерлиг удурулгалыг деңнелин оедидери, харлазашкак тудуг организастаралары, аппаратының дүүшкен турарын хандырары доктаамал сагыш салыышкынның херек болуп. тудуг организацияларында бригада керээдиниң аргазын ам-даа оожум ажылган киирип турар (ол арга-онле чүгле 70 бригада апаадан, тудуг-монтаж ажылдарының чүгле 30 хуузун күүседип турар), машиналарның болгаш механизмнериниң ажыглалынче чогуур кичээшгей салбас, оларның хөй кезии чүгле чаңгыс эдлүгедр ажылдаар, хол-биле кылыр ажылдарның деңнелин хөлчок улуг бооп турар. Тудуг организацияларының хөйхей удурутукчуларын, инженертехниктиг ажылдакчыларын тудуг-монтаж ажылдарының шынарын бедидерине чогуур хемчегларни албайн. Үрей кылыышкынны болдуруп турар. Чамдык чагыкчы министерстволар болгаш ведомстволар тудуп турар объектилерни дериг-хереклер болгаш тускай материалдар-биле комплектилеп хандырарының айтырыгларын шүүшен шинтирлеп турар.

1983 чылда тудугжулар бо чылдың планнарының күүселдезинин деңнелинге бодаарга кол фондуларны ажыглалга киирерин 15 хуу, капитал салыышкыннарны шингээдирин — 3½ хуу, тудуг-монтаж ажылдарын боттандырарын — 29,7 хуу улгаттырар ужурлуг. Чурттагга тудуун ажыглалга киирерн 24,2 хуу өзер ужурлуг. СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүштүр тудуг организациязы, тудуг материалдарынын үлетшүрүүнүн будурүлге бүрүзүнде ажыл-херектин байдалын ханы аналиэтеп көөрү, бар бооп турар четпестерин эдерининп, капитал тудугну келир чылда-ла үсчок экижээн турарын хандырары-биле боллунар бүгү чүүлдерни кылыры чугула деп, үлеткелчи демдеглээн.

Чонунун чаагай чоруун чайгылыш чок бедидер талазы-биле партианың үгланышкыны СЭКП ТК-ныҢ май (1982 ч.) Пленумунун шинтирлеринде, аңаа чүүлдүг деп көрген чүктүун Аэш-чем программазында көскү үлеөретингеп. Аэш-чем программазын боттандырары-биле холбашкан хемчегларни бистин планнарывыста кол черни эдлеп турар деп, СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) Пленумунга бодунун чугаазында СЭКП ТК-ныҢ Чингине секретары эш Ю. В. Андропов демдеглээн.

СЭКП ТК-ныҢ май (1982 ч.) Пленумунуң шинтирлеринге дүүштүр ажылдан кылдынган бистин республиканың аэш-чем программазы бадылаттынган болгаш амгы үеде күштүг бооп киргеп. Ында кол черни республиканың кодээ ажыл-агыйының улам ыңайгы хөгжүлдезин эдлеп турар.

Бо эртип турар юбилейзон чылда бистин республиканың кодээ ажыл-ишчилери эът, сүт, дүк, чүүрга будурерни база белеткелин өстүрериң хандырары дээш агаар-бойдустун парын байдалдарында улуг күжениишкинин үндүрген.

Баш удур санаашкыннар-биле алырга, бо көргүзүглер талазы-биле бо чылдың база он бирги беш чылдың баштайгы ийи чылының планнары болгаш социалистиг хүлээлгелери күүсеттинер. Бо чылын сигенин, сенажты, витаминниг сиген долганын болгаш силосту эрткен чылдарга бодаарга, элээн хойнү белеткээн оне.

Юбилейжи чылды Барыын-Хемчик, Эеркүн-Таага, Чөөн-Хемчик районнарывыс, Ю. Шышаев, «Пионер», «Мурнакчы», «Знамя», «Сайлык», «Ээрбек» колхозтар, Кызылдың күш фабриказының ажылы-ишчилери, хөй-хөй оргагдаларның болгаш фермаларның коллективтери, а ол ышкаш будурүлгениң мурнакчылары мал ажылының продукциязын будурер база садар, малдың ооң санын өстүрер, оларны чемнер-биле хандырар талазы-биле эки көргүзүглерниг демдеглээн. Ол коллективтер шалычы күш-ажылды, шудургу чоруктуг идерелин, бистин республиканың кодээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле кайы хире улуг күрлавырлыг болгаш аргаларлыг боон турарын көргускен.

Оон-биле кады, республиканың аэш-чем программазын күүседер талазы-биле овгуну бистиң ажылывысты СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң негелдеринге база ол Пленумга СЭКП ТК-ныҢ Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтышкынынарынга дүүштүр ап көөр болза, республиканың кодээ ажыл-агыйының хөгжүдезинде улуг четпестер ам-даа бар деп миннип чугаалаар ужурлуг бис деп, үлеткелчи демдеглээн.

Кодээ ажыл-агый будурүшкүнүүн ажыктыын бедидеринче эргилде кончуг оожум оттанын турар. Бо беш чылда бистиң республиканың совхозтарынга тускайлап берген акша-хөрөнгелерниң чеден хире хуузун тудуг ажылдарынга, он дөрт хире хуузун техника садын алырынга берген. Ынчалзажок кодээ ажыл-агыйга улам оюун турар капитал салыышкынынар болгаш ооң техниктиг чепсегленишкининиң деңнелининиң оюдлези ам дээрезинде чогуур эгидилгени бербейн турар. Бо чылын тарылганыя гектар чер бүрүзүнден чүгле 5,4 центнер дүжүт алдынган. Тараанын пинти чылдазы 86,4 муң тонна, азы планнаттынганындан барык ийи катап эвээш болган. Күрүнеге эът садарының планнаг даалгаларын Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар күүсетпейн турар. Олар бо чылын күрүнеге 430 хире тонна эътти чедир бербес. Улуг-Хем болгаш Эрзин районнарда сүт будурери эрткен чылдын деңнелинден будулаан. Таңды болгаш Бии-Хем районнар дүк садарының планын күүсеттпээн. Элээп хөй совхозтар күрүнеге өрелиг бооп артар. Ол дээрге үүлге таарымча чок агаар-бойдустун чылдагаанындан, аныыны алгаш бооп турар. Чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агыйн органы мал бажын өстүрериниң тодаргай хемчегларни ап чорудар ужурлуг. Бо хереклге билдиимес айтырыглар чок, чүгле доктаамал шудургу ажыл керек.

Мал ажылынга болгаш ниитизи-биле кодээ ажыл-агыйга малдың олуг-хораары база самчыгдалы улуг чидиргини чедирип турар. Чылдың эрткен оң бир айларында малдың чидирин эрткен чылдың деңнелинге бодаарга 6,8 хуу кызырылган-даа болза, ам-даа улуг бооп артпышаан — 124 муң баш болган.

Өвүр, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарның ажыл-агыйларға малдың чидирин эрткен чылдың деңнелиден улгаттырган. Таңды районда бо чылдың эрткен 11 айларында малдың олуг-хораарындан болгаш самчыгдазырындан чидиргг: хөй—17385 баш, азы ниити санның 21 хуузу, мыйыстыг бода малда —800 баш, азы ниити барыын 7,4 хуузу болган. Улуг-Хем районда 16329 шээр мал өлген болгаш самчыгдаттынган, азы ооң ниити санының 13 хуузу, 1260 баш мыйыстыг бода мал чок, ниити баш санының 12 хуузу болур. Бии-Хем районда ол чылдагаанындан 10625 шээр мал—15,2 хуу, 855 баш мыйыстыг бода мал — ниити баш санының 8 хуузу ховаан. Өвүр районда ниитизи-биле 11776 баш мал ажылының ажыктыын бедидерининң, тараанын болгаш мал чемнерин будүреринин айтырыгларын бо чылдың октябрь айда СЭКП обкомунуң VII пленумунга чугаалаачын көргеп. Чер ажылының зона айы-биле системазын ажыглап киирериниң үндезининге кодээ ажыл-агый культураларының эдээп бедик база доктаамал дужудун алырынче угланган калбак хемчегларни пленум бадылаан.

Ол хемчегларни боттандырар талазы-биле боттуг улуг ажылдарны ап чорудары партия, совет, ажыл-агый органнарынган, совхозтарның удуртукчуларындан база специалистериниден негеттинин турар.

Мал ажылын кедээге хамаарыштыр шалычы фронт деп турар бис. Беш чылдың ийи чылында мал ажылының продукциязын садарының планы күүсеттинерин үстүнде анытаан болгаш бис. Ынчалзажок ол күүселдезидут күжениишкинин ачызында чедип алдынар. Малдың баш санының өзүлдезинин темпилери дараазында чылдарда мал ажылының продукциязын будүреринде планнаттынган демеп өзүлдезин хандырып шыдавас.

Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем районнар бода болгаш шээр малдың баш санының талазы-биле оң бирги беш чылга хамаарыштыр эки программаларны бистe ажылдан кылган. Партия, совет, кодээ ажыл-агый органнары оларның күүсеттинин турарын контрольдаарын ышкыгыралыр аңаар.

ЧУРТТУҢ АЪШ-ЧЕМ программазын боттандырар талазы-биле хемчегларнин аразында чурттакчы чоннуун, будурүлгелериниң болгаш организацияларның дузалал ажыл-агыйларын хөгжүдерин СЭКП ТК-ныҢ ноябрь (1982 ч.) Пленумунга айыткан. Бистин республикада ындыг ажылагыйларның үлүү мындыг: эът будурериниг 35 хире хуу, сүтке—45, картофельге — 48, ногаалларга — 32 хуу болуп турар.

Будурүлгелериниң болгаш организацияларның дузалал ажыл-агыйларында бүгү хевириин малының баш саны амгы үеде 1981 чылдың январь 1-де турганындан 70 хуу хөй, хамаатыларның хүүда ажыл-агыйларында мал база өзүл турар. Садыг министерствозунуң, Респотребсоюзтуң, «Тыва суг тудуг» трестиң, Арга-маян ажыл-агыйының министерствозунуң дузалал ажыл-агыйларында чамдык эки түңнелдер бар. Сөөлгү үеде Пштики хереткер министерствозу болгаш Аъш-чем үлетшүрүүнүн министерствозу боттарының дузалал ажыл-агыйларынга эргежок чугула материалдыг баазаны тургузар дээш, элээп идепкейлиг ажылдан турар апарган.

Оон-биле чергелештир партия комитеттер, совет органнар дузалал ажыл-агыйларны хөгжүдер талазы-биле ажылдам-даа четпес контрольдан турар. Чамдык ажыл-агый удуртукчуларын дузалал ажыл-агыйлар организастаарынга эргежок чугула инициатива, тывынгыр болгаш чүткүлдүг чорук чок болуп турар, олар чамдык таварылгада азырадыкчы хөөнге алзып, оларның орнунга кым-бир кижи фермаларны, кажаалларны тудуп бээр, малды тывар, оларны чем-биле хандырып бээр ужурлуг дээнзиг маңан олуртулаар. Бо хереккe идепкей зогуп Нефть-продуктулар талазы-биле күркомитет, Тываның электри четкилери, Чурт үлетшүрүүнүн эргелели, «Тыва тудуг» трест, Автоорук тудуунун болгаш ажыглалының будурүлге эргелели көргүзүп турар. Көдээде чурттап турар хөй-хөй өг-бүлелер мал болгаш кодан участоглу чок болуп турар.

Мал ажылында чидириглерни болдурбас талазы-биле ажыл чоруттунмайн турар деп чугаалаан болбас. Совхозтарның хөй кезинде малдың баш санын камгалаар талазы-биле ажылдар боттанып турар. Ынчалзажок олар ам-даа четпес. Хөй-хөй совхозтарда мал ажылында контроль чок. учёт-отчёт будалчак чоруктар артышаан, зооветеринарлыг ажылдар чавыс деннедилг, хоюлуларның болгаш инек кадарчыларының, мал ажылының өске-даа ажылдакчыларының аразында эвээш эвес кижилер дааңдырган хереңге ам-даа харысалга чок болуп турар. Эргежок чугула чогуур чуруму тургузар, мал оорлаар, самчыгдаар чоруктар-биле демиселди күштелдирер херек.

Мал ажылының продукциязын көвүдедириге өске тергиин чугула ужур-дузаалыг чүүл оолза, малдың продуктуузун оскедери болур. Инектен-не саавда, мыныстыг аныяк бода малдың, хоюнуң болгаш хавааның хонукта оргумак немелде денизин, бир кыс даглага опаштар чуурга алыры, дүктүг оргумак иштелдезин үндезининге салдынын турар. СЭКП ТК, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүзели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК чоокта мал кыштаглашкынын чедиишкининг эрттирер дээш Бүгү-эвилелдин социалистиг чарыжын калбартыр дуглайында доктаал хүлээп алган. СЭКП обкомунун бюрозу, бистин республиканың Министрлер Чөвүзели, профсоюзтөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому бо айтырыг талазы-биле бөза-да шинтпир хүлээп алган, районнар, совхозтар, салбырлар болгаш бригалаар, мал ажылында будүү ажылдакчылар аразында чарыштын негелделерин бадылаан, мына бедик будүүлгечи көргүзүглерни чедип алганы дээш мөрөйлиг болгаш материалдыг шиңналмактадын хөй янзы хемчегларни көргеп. Партия, совет, ажыл-агый, профэвилел, хемсомол организацияларны бүгү-ле организакчы болгаш массаполитиктиг ажылын чарыш адырының бүгү ажылдакчыларын хаара туткан турар кылдыр, спецзаказ бүрүзү, малчын бүрүзү бодунуң ажылының участогу дээш эң хөнү харысалгалыг болуур ужурлуг. Көдээ ажыл-агый органнарының болгаш совхозтар

УЛАМ ЭКИ, ХӨЙ БЕРИМЧЕЛИГ АЖЫЛДААР

(Төнчүү. Эгези 1-ги, 2-ги аринналарда).

рүп берген немелде капитал салышкынарны чогуур берим-че чок болур.

Ажыл-агый бүрүзүнүң кәрәжалыг болуп турарының чыдагаанын сайгарып көргеш, чүгле оон үндезининге рентабельдиг эвес продукция дээш немелденің деңнелин тодарадыры эргежок чугула. А эң-не кол чүүл болза, ажыл-агый бүрүзүнге ханы экономиктиг анализти кылгаш, рентабельдиня көдүрериниң тодаргай хемчеглерин тывары болур. Бот-орулга-чарылга, эң шынгы камналга — бистиң көдээ ажыл-агый кадрларывыстың ажылының деңнелин бөгүн үнелеп көөр кол көргүзүглер од-дур.

Республиканың болгаш райониарның агроүлетпүр каттыжышкынарының эргелеп башкарылга органнарын тургузар улуг ажыл бар. Эргелел аппарадының тургузуун сайзырангайжыдар херек. Мында чугаа болза чүгле агроүлетпүр каттыжышкынарының чөвүлелдеринге ана-ла тургузуп хаарының дугайы эвес. Советтерниң ажылын хамыктың мурнунда совхозтарның бүдүрүлге ажыл-чорудулгазын экижидериниң угландырарды чугула. Районуң эргелел звеноузун быжыглаар, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга оон дээштиг салдарын хандырар херек. Хөй хурал-суглаа кылып, саазын-биле ажылдаары эвес, а әртемнің, техниканың болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлге шалыкты иептередири, бүдүрүлгениң технологизизи болгаш ону организастарын экижидерге, ажылдаар участоктарда кижилер-биле организакчы ажылды чорудары — кол чүүл ол болур. Ол шыкаш эргелел аппарадың инитизи-биле бөдүүнчүдери болгаш ону тударын чигедири, ону көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде болгаш ону хандырып турар ядырларда ажыл-херекке эң-не ханы салдар чедирип турар кылдыр улам дээштиг, оперативтиг болдурары чугула. Көдээ ажыл-агыйны хандырып турар министерстволарның болгаш ведомстволарның, көдээ ажыл-агый продукциязын болбазырадың, сайгарып турар бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның ажылына үндезин өскерилгелер чоруттуварр ужурлуг.

Аъш-чем программазын күүседирин узамдыктырып болбас, партия, совет, ажыл-агый органнары ол соруглаларны күүседиринге тускайлаан канхуу, Кызылдың эът комбинадында — 25,9 хуу, «Хадын» совхозта—42,2 хуу, «Барлык» совхозта—29,4 хуу болуп турар.

Тудуг организацияларында, тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринде материалдыг күрлавырлар камналгазында чогуур үндезин өскерилге хандыртынмаан. Тудуг материалдарын, кылырларын болгаш конструкцияларын белеткеп, сөөртүп, кадагалап база ажыглап турар үеде металлдың, цементиниң, туйбунуң, шилдиң дилиг материалдарының улуг чидиригле-рин болдуруп турар. Бо чылдың он айларында 150 тонна ажыг цементнин, 1,2 муң дөрбелчин метр шилди, 464 кубометр тудуг ыяжын ажыр чарыгдаап, ол чорук тудуг-монтаж ажылдарының өртээн 200 муң рубльге улгаттырган.

Бо чылын керээлиг 14 тудуг организацияларе тудуг ажылдарының өртээн 741 муң рубльге улгаттырган. Дугаары 62 КМК теплица комбинадының дудуунга 8432 дөрбелчин метр шилди ажыр чарыгдаан.

Демир-орук вагоннарының чүүгүн ой-шаапда дүжүрбейн турары дээш республиканың бүдүрүлгелери болгаш организацияларе хөй түңнүг штрафтарга ондаажып турар. 1981 чылда Минусинск болгаш Абаза станцияларына чүүгүн дүжүрбээн вагоннар нормадан ажыр 70 муң шак анаа турган, янчангаш 172,4 муң рубльдиң штравын төлээн. Оон пштинде Респотребсоюз болгаш Тываның транспорт эргелели—түс-туста 32 муң, Тыва автоорук эргелели—20,6 муң, «Сельхозхимия» каттыжышкыны—14 муң, «Тыва даг-дүгүү» комбинат—13,6 муң рубльдиң штравын төлээн.

Материал талазы-биле үнелиг чүүлдериң кадагаламын багай тургусканыңы, оларның үчёдуун четпес чоруткының уржуундан күрүне болгаш кооперация садыында, Чонның амыдырал-хандырылга министерствозунда материал талазы-биле үнелиг чүүлдериң нормадан ажыр үндүр бижилгези 74 муң рубль, савалар талазы-биле чидириг — 101 муң рубль болуп турар. Совхозтар техниканың багай кадагалалыңың болгаш ону тоймаглаар чоруктарның уржуундан улуг чидиригле-ге таваржып турар. 1981 чылда ол чылдагаандан каража 180 муң ажыг рубль болган. «Сут-Хөл» совхозта беш-ле чыл ажылдаан тараа ажаан алыр 4 комбайнны болгаш пресе-подборщикти үндүр бижээн. «Октябрь 30 чылы» совхозта 12 автомобиль тоймаглаттынган. Ону сентээр ужурлуг черлерге техника база тоймаглаттынын турар. Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизи, «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтарның 7 комбайны Чадаананың Сельхозтехника салбырынга тура тоймаглаттынган.

Кывар-чаар материалдар болгаш өске-даа үнелиг чүүлдер камналгазын тоомча чок көөр чоруктан совхозтар улуг каражага таваржып турар. Бо күзүн совхозтарда 430 тонна сиген, 10 тонна витаминниг сиген далганы орттенген. Совхозтарда орттен болган пинти когарал 71 муң рубль болуп турар.

Мал ажылында улуг чидиригле-ер дугайын үстүнде чугааладывыс. Малдың өдүп хораарындан болган ону ооргалар чоруктан совхозтарның каражазы бо чылын баш бүрүнгаар саналшкын ёзугаар алырга, 9 миллион рубль болуп турарын мында чугаалаза чогуур.

Янчангаш камналга чурумун быжыглаар, хумагалыг чорукту күштелдирер, социалистиг өнчүнүң камгалалын хандырар талазы-биле ажылда четпестер эвээш эвес болуп турар-дыр. Ам, ол ажылды үндезинин-биле экижидер сорулга мурнувуста салдыңын турда, моон соңгаар ынаар четпестер болгаш хажыдыышкынар-биле эштежин болбазын партия хооркому, райкомнары, партия эге организацияларының, Советтер, ажыл-агый болгаш административтиг органнар, хөй-ниити организацияларының ханызы-биле медереп билири чугула.

Камналга, хумагалыг чорук, социалистиг өнчүнүң камгаладлы дээш демиселди партия органнары—обкомнуң кылдыстери, хоорком, райкомнар, парткомнар удуртур ужурлуг. Олар бо ажылга инициативалыын болгаш негелделиниң көргүүлө, бо айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазактың пинтирлериниң күүседизинге кошкаш дивес контрольду хандырар, бүгү организацияларың, бүгү кадрларың ажылын билдилиг дүүштүрүп башкарар хүлээлгелиг.

Ажыл-агыйжы эвес, тотчеглекчи чорукту болдурган, социалистиг өнчүнүң камгаладлың багай тургускан, олчаартак, мегелеп немей бижилге кылыр, карак чаар болгаш күрүне хөрээнге таарыпшас үүлгедиглер болдурган кадрларның ажыл-чорудулгазын чугаалажып көрүп турган. партия комитеттери бедик принциптиг болур ужурлуг.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, улус депутаттарының хоорай болган район Советтериниң маңаа хамаарыштыр ажылын улам күштелдирерин байдал иеген турар. Олар эргелел аппарадының ажылынга контрольду күштелдирер, камналга чурумун быжыглаарын болгаш чонның өнчүүн камгалаарын хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни доктаамал ап чорудар ужурлуг. Бо ажылга министерстволарның болгаш ведомстволарның, оларның удуртукчуларының ролюн болгаш харысалгазын бедидер ацаар. Олар бүгү бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш организацияларга материал талазы-биле үнелиг чүүлдерниң нормадан ажыр үндүр бижилгези 74 муң рубль, савалар талазы-биле чидириг — 101 муң рубль болуп турар. Совхозтар техниканың багай кадагалалыңың болгаш ону тоймаглаар чоруктарның уржуундан улуг чидиригле-ге таваржып турар. 1981 чылда ол чылдагаандан каража 180 муң ажыг рубль болган. «Сут-Хөл» совхозта беш-ле чыл ажылдаан тараа ажаан алыр 4 комбайнны болгаш пресе-подборщикти үндүр бижээн. «Октябрь 30 чылы» совхозта 12 автомобиль тоймаглаттынган. Ону сентээр ужурлуг черлерге техника база тоймаглаттынын турар. Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизи, «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтарның 7 комбайны Чадаананың Сельхозтехника салбырынга тура тоймаглаттынган.

Кывар-чаар материалдар болгаш өске-даа үнелиг чүүлдер камналгазын тоомча чок көөр чоруктан совхозтар улуг каражага таваржып турар. Бо күзүн совхозтарда 430 тонна сиген, 10 тонна витаминниг сиген далганы орттенген. Совхозтарда орттен болган пинти когарал 71 муң рубль болуп турар.

Мал ажылында улуг чидиригле-ер дугайын үстүнде чугааладывыс. Малдың өдүп хораарындан болган ону ооргалар чоруктан совхозтарның каражазы бо чылын баш бүрүнгаар саналшкын ёзугаар алырга, 9 миллион рубль болуп турарын мында чугаалаза чогуур.

Янчангаш камналга чурумун быжыглаар, хумагалыг чорукту күштелдирер, социалистиг өнчүнүң камгаладлың хандырар талазы-биле ажылда четпестер эвээш эвес болуп турар-дыр. Ам, ол ажылды үндезинин-биле экижидер сорулга мурнувуста салдыңын турда, моон соңгаар ынаар четпестер болгаш хажыдыышкынар-биле эштежин болбазын партия хооркому, райкомнары, партия эге организацияларының, Советтер, ажыл-агый болгаш административтиг органнар, хөй-ниити организацияларының ханызы-биле медереп билири чугула.

Социалистиг өнчүнүң камгаладлың хандырар, профилактика ажылын күштелдирер болгаш меге немей бижилгелер кылыр база карак чаар чоруктарны сойгаладп илередип, үзүткаар талазы-биле улусчу контроль органнарының, күрүнеңң база ведомстволарның контроль-ревизия аңбанының, сан-хөө-банкы органнарның ажылын күштелдирер херек.

Инитизи-биле алырга, эштер, камналга чурумун база хумагалыг чорукту күштелдирерине, бүгү деңнелдериң кадрларының харысалгазын болгаш сагылга-чурумун бедиерине үндезин эргиделиниң дугайында чугаа чоруп турардыр.

Экономиканың бүгү талаларын — эргелел башкарылганы, планнаашкынны, ажыл-агый механичмин удуртурун сайзырангайжыдар талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга онза чугула сорулгаларны көдүруп үндүрген.

СЭКП-ниң XXVI съездизинии айтышкынынарыңга дүүштүр бистиң республиканың улус ажыл-агыйыңга бо утланышкыы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. СЭКП ТК-ныц Пленумунга онзалап демделээни ишкаш, эм ол ажылды дүргедилир үжүрлүг. Маңаа хамыктың мурнунда планнарны күүседир, партия, совет органнарның шинтпирлери боттандырар дээш бүдүрүлгелер, организациялар болгаш совхозтар берименлиг ажылдарынга садаар чедирери-биле республиканың Күрпланының, министерстволарның болгаш ведомстволарның база оларның район звеноларының мурнунда харысалгалыг болгаш тодаргай соруглалар туруп турар. Экономиктиг ажылды экижидериниң база бүдүрүлгениң эңнэс түңнелдерин бедидерин чедип алырынче угланган эргелел башкарарыңы болгаш ажыл-агый механизминин эң чүгула чепсэ — ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазын бригада керээзин иептередип база сайзырангайжыдарының айтырыглары адыр бүрүзүнүң, бүдүрүлге бүрүзүнүң кичээнгейинин төөнүге тургустунар ужурлуг.

Улус ажыл-агыйының планнарын чедиишкинниг күүседирин, экономиктиг болгаш социал хемчеглерни ажылдап кылып база боттандырары экономикага партийжи удуртулгань улам шинай күштелдирери чугула боон турар. СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң салган соруглаларына дүүштүр партия комитеттери, оларның кылдыстери, партия эге организацичлары перспективтиг болгаш агар соруглаларны шинтпирлээринче эргелел аппараттарының ажылын экижидерин, оларның ажылынга тодаргай болгаш ажыл-херекчи чорукту, шудургузу-биле чедип алыр херек.

ЭКОНОМИКАНЫ эргелел башкарып, бүдүрүлгелерин удуртуп турар бистиң кадрларывыстың ажаок хөй чүүгүзү ол дээрге тургустунуп келген бергелерин ажып эртеринин, аргаларын дилеп тып баазыр, эң көргүүглерни чедип ап, эң сеткилдиг ажылдап турар кижилер-дир. Оон-биле чергелештир ажыл-херек базында — ажыл-агыйның боттандырарының ажылын улам күштелдирер, тыртылчак чамдык удуртукчулар бисте ам-даа бар. Бисте эвээш эвес үлетпүр бүдүрүлгелер, тудуг организацияларе болгаш совхозтар планның даалгаларны үргүлчү күүсетпейн турар, а оларның удуртукчулары бүдүрүлгени интенсификастаарының болгаш оон ажыктың бедидерининг дугайында доктаамал ап чорудар ужурлуг. Бо ажылга министерстволарның болгаш ведомстволарның, оларның удуртукчуларының ролюн болгаш харысалгазын бедидер ацаар. Олар бүгү бүдүрүлгелерге, совхозтарга болгаш организацияларга материал талазы-биле үнелиг чүүлдерниң нормадан ажыр үндүр бижилгези 74 муң рубль, савалар талазы-биле чидириг — 101 муң рубль болуп турар. Совхозтар техниканың багай кадагалалыңың болгаш ону тоймаглаар чоруктарның уржуундан улуг чидиригле-ге таваржып турар. 1981 чылда ол чылдагаандан каража 180 муң ажыг рубль болган. «Сут-Хөл» совхозта беш-ле чыл ажылдаан тараа ажаан алыр 4 комбайнны болгаш пресе-подборщикти үндүр бижээн. «Октябрь 30 чылы» совхозта 12 автомобиль тоймаглаттынган. Ону сентээр ужурлуг черлерге техника база тоймаглаттынын турар. Чижээ, СЭКП-ниң XXII съездизи, «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтарның 7 комбайны Чадаананың Сельхозтехника салбырынга тура тоймаглаттынган.

Кывар-чаар материалдар болгаш өске-даа үнелиг чүүлдер камналгазын тоомча чок көөр чоруктан совхозтар улуг каражага таваржып турар. Бо күзүн совхозтарда 430 тонна сиген, 10 тонна витаминниг сиген далганы орттенген. Совхозтарда орттен болган пинти когарал 71 муң рубль болуп турар.

Мал ажылында улуг чидиригле-ер дугайын үстүнде чугааладывыс. Малдың өдүп хораарындан болган ону ооргалар чоруктан совхозтарның каражазы бо чылын баш бүрүнгаар саналшкын ёзугаар алырга, 9 миллион рубль болуп турарын мында чугаалаза чогуур.

Янчангаш камналга чурумун быжыглаар, хумагалыг чорукту күштелдирер, социалистиг өнчүнүң камгаладлың хандырар талазы-биле ажылда четпестер эвээш эвес болуп турар-дыр. Ам, ол ажылды үндезинин-биле экижидер сорулга мурнувуста салдыңын турда, моон соңгаар ынаар четпестер болгаш хажыдыышкынар-биле эштежин болбазын партия хооркому, райкомнары, партия эге организацияларының, Советтер, ажыл-агый болгаш административтиг органнар, хөй-ниити организацияларының ханызы-биле медереп билири чугула.

Камналга, хумагалыг чорук, социалистиг өнчүнүң камгаладлы дээш демиселди партия органнары—обкомнуң кылдыстери, хоорком, райкомнар, парткомнар удуртур ужурлуг. Олар бо ажылга инициативалыын болгаш негелделиниң көргүүлө, бо айтырыглар талазы-биле СЭКП ТК-ниң болгаш Совет чазактың пинтирлериниң күүседизинге кошкаш дивес контрольду хандырар, бүгү организацияларың, бүгү кадрларың ажылын билдилиг дүүштүрүп башкарар хүлээлгелиг.

Ажыл-агыйжы эвес, тотчеглекчи чорукту болдурган, социалистиг өнчүнүң камгаладлың багай тургускан, олчаартак, мегелеп немей бижилге кылыр, карак чаар болгаш күрүне хөрээнге таарыпшас үүлгедиглер болдурган кадрларның ажыл-чорудулгазын чугаалажып көрүп турган. партия комитеттери бедик принциптиг болур ужурлуг.

Республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, улус депутаттарының хоорай болган район Советтериниң маңаа хамаарыштыр ажылын улам күштелдирерин байдал иеген турар. Олар эргелел аппарадының ажылынга контрольду күштелдирер, камналга чурумун быжыглаарын болгаш чонның өнчүүн камгалаарын хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни

ЧУРУКТА: дирижёр, Латвин ССР-ниң улустуң артизи Аусма Деркевицага чечентер.

И. ПРЕДЕЛИСТИҢ фотозу.

СЭТА-ниң фотохрониказы.

НАЙЫРАЛДЫҢ ТЫВА АТТАРЫ

Тыва чоннуң шаг-шаайдан бээр кожа-хелбээ чурттап, найыралдыг харылзааны тудуп турган аймак чоннары коңчуг көвей. Оон база бир кажы херечизи болур чүүл — тыва кижилерниң аттарында илереттингени болур. Ындыг аттарда интернационалчы бодалдар сиңниккен.

Тыва черниң дөрт чүгүнде чурттап турар аймактарның аттары хуу тыва аттарда дооза кирген. Географтыг байдал-биле биске эң чоок болган харылзажыры база эртиг турган Моолдан хөй аттар келгилээн Моол чурттуң ниити адын эдилээн безин хуу тыва ат Монгул-оол (Моол) дээн ат бар. Чүгле ниити чурттуң адын эвес, харын-даа оон иштинде аймактарның аттары база киргилээн. Олар Дөрбет-оол (Дөрбет аймак), Калгажык (Калга аймак), Даргат (Даргат аймак), Делег (Делег аймак) дээн ыяшкап Тыва-биле кызыгаарлажып турар улустарның аттары болур. Ындыг хевирлиг аттарны Тываның чүгле Моолче чоок кызыгаарлашкан районнарында эвес, а ооң-даа төп районнарда барып демдеглээр херек.

Барыын чүкте тайга-сын ажыр-даа чыдар бөзээ алдан улус-биле база тыва чон харылзааны черле үелейн тооран. Оон түнелинде Алдан, Алдай-кыс дээн хевирлиг аттарның тывылганы таварылга эвес. Ук ат тыва чечен тоғаалда безин кирген болгай. В. Ш. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шинзинде Алдай-оолдуң Алдан-Маадырларга дузалажып турар аъеназы дораан кижи караанга көстүп келир.

Чүгле чоок чыдар кожа-хелбээ улустарның аттары-биле тыва хуу аттар кызыгаарлаттынмааны онзагай, Ырак-даа чоннарның аймаанын ады тыва аттар кылдыр киргилээн. Оларның ээ-не пептерентейи «Орус-оол болур. Ындыг аттар чүгле революция соонда тыптып келген дээр болза шын эвес апаар. Кырган кижилерден дыннаарга шагда, эрткен вектиң төнчүзүүнде база ындыг аттар тургулаан болур-дур. Чүгле Орус-оол эвес, Казак-оол (Казах), Кыдат-оол, Яңоол, Сиви-оол дээш чежектиг аттар база тургулаан болгаш амгы-даа үеде база бар.

Садыг-наймаа кылып эртип турган улустарның чүгле аймактарының аттары эвес, оларның хуу аттары база аргылап каан түргулаан. Ортаа Азиядан Аптыыла (Абдулла) дээн ат база ол угланыышкыдан Чанггар (Джангар) дээн ат тывылганы илден.

Тыва чоннуң хуу аттарында киргилээн ооске, аймактарга хамаарышкан шаандагы аттарны кысказы-биле чижеглеп көөрге мындыг болур-дур. Ылаңгыя улусчу революцин тиилээн соонда ындыг интернационалчы аттарның саны көвүдеп, тыптып көөр аргалары баяан. Ада-иелер чүгле чингине тыва, моол, тибет аттар-биле деңге орус аттарны адай бергилээни биллингир болгай. Ынчалза-даа маңаа хамаарыштыр ол үениң арай чедимче чок адаттынган аттарын айытса чогуур. Чаа амыдыралдың чижектерин көргүскен «фабрика», «индустрия», «печенье», «конфета» дээн сестер үезинде, ол хүнүнде солун турду-ла ыйнаан, мындыг-даа болза амгы үеде безин чамдыктар ажы-төлүн ынчаар адап турары арай таарымча чок хевирлиг.

Оон-биле холбаштыр амгы үеде чамдык ада-иелер чаш төлүнүң адын адаарда оңу хаңы үгаан бодавайн, аттың алыс утказынче кичээнгей салбайн, чүгле чараш адаттынарынче, эптиг дыңналырынче кичээнгей салып турары шын эвес.

Интернационалчы тыва хуу аттарны кысказы-биле сайгарып көөрге мындыг-дыр. Олар ниити аттар классификациязынга тускай бөлүк болуп киреп чүгаажок. Үстүнде чугаалажып көргенивис айтырыга хамаарыштыр аттарны адаарда кончуг оваарымчалыг болурун сагындырза артык эвес боор. Атты адаарда, баштайла, оон утказынче кичээнгей салыры чугула. Чаштың бичизинде-даа, өөүп-даа кээрге оон даштыкы болгаш иштики сагыш-сеткил хевирин илередип шыдаар бе дээн хевирлиг айтырыгларны салза артык эвес ышкаш. Улгадып келгеш чамдык кижилер бодунуң адындан ылгыр ацаар таварылгалар база тургулаар болгай. Үстүнде бодалга немей чараш адаттынарын көөрү база херек.

Ынчангаш хөй-хой тыва аттарның иштинде интернационалчы аттар база шилип алыышкынга долузу-биле киржип турар. Ат шилип алырда эртемденнерниң кылган ажылдарын ажыл көрзе база дузалыг. Чижээлээрге, 1979 чылда Москвага РСФСР-ниң улустарының аттарының чыындызы үнген болгай. Ында тыва аттарны филология эртемденнериниң кандидады З. Б. Чадамба чыып киирген. Оон найыралдың чүгле тыва эвес, өске-даа чоннарның аттарын тып ап болур. Ол ышкап тыва дыл кырында үнгүлээн номларда база тыва хуу аттарның чылдагаа бар болгай.

Б. БҮДҮП.

В. Чивилихин

Кара-Сал деп кымыл?

...Кара-Салдың, оон кадайының, уругларының, ақы-дуңмаларының чуруктарын топтап көрүп ор мен. Бүгү-ле чуруктарда Кара-Сал кижиниң караанче дорт көрүп орар болду: бо мында ол өлүк-биле хаажылап каан «романов» негейлиг, алгы бөрт кеткен, оозу бодуңуң салы ышкап терең болгаш кара; а мында төгерик тумбочка чанында орар, кырын келген, топтуг, таваар, ынчалза-даа көрүжүү биезги олчаан — дорт, ажык, кандыг-даа ажылга чаңчыкан чоон салааларлыг холдары кандыг-бир-ле эрги шагның номунуң кырында.

— Оң стаповер азы шажынчы сентант турбаан бе? Ынчан олар Сибирьге дыка хөй турган болгаш дүмбей черлерни дыка эки шинчээдип билир турганнар-ла болгай...

— Боттарының сураглыг, тоолчургу Беловодиязын дилеп чорааш шажынчы чарыл-дырыкчылар Тывага көп турумчуп турганы шын харын. Ынчалза-даа Кара-Сал шажын чүдүлгезинге хөлүн эртир бердинген ындыг кижи эвес турган...

Кара-Салдың коданының болгаш бажыңының планчуруун көрүп ор мен. Кыскы үеде орус, тыва уругларның школазы турган зал. Бажың эозинден үш соңгалыг, булуңунда библиотекалыг кабинеди, оон-биле кожа—удуур өрээл. Столовая, кухня, дуңмазының өрээли. Элээп озалаан — өске дуңмазының үш өрээлдиг бажыңы. Ниити херим иштинде тараа амбары, хеме, эт-херексел турар сери. Чылгы, инек кажаалары шында айытпаан болду, а Кара-Салдың соңгаларының мурнунда, арай хыйыштыр метеостанция бар. А бо хөй саңныг статистика база чурт шинчилел ажылдарында ушта бижилгелер, ол кижини билир болгаш утпаан кижилериң чагаалары.

Кара-Салдың болгаш оон орус кожаларының ажылагый чорудуп турганының дугайында революция мурнундагы шынзылганы номчуп ор мен, ол бижикте немелдер, хөөреткен чүүлдер мырыңай эмгежок, чүге дээрге оон автору чазакче чоруткан бижиниге хаан таарымнар амыдыралды чуруп көргүзүксээн, ынчангаш ол 1908 чылдың январь 20-де ук бижикке «Дыка-ла таарымның номчудум» деп бижип авыралдаан... Географияның орус иниилелиниң Красноярск салбырының «Медээлериниде» бижээн-биле алырга, Кара-Салдың тарылга шолу чүгле беш десятина турган, ол дээрге Сибирьниң байдалынга көңгүс-ле эвээш: сууржуур дээш декабристерге безин он беш десятинаны чөпшээрээр турган болгай. Черлер даг-тайга девискээринде турарын, оларны кезек-кезектеп чарып, культуржударынга кижи шыдажыр арга чок-хой күш үнер турганын база бодап көрзөл. Ол «алдын тыварынга киржип турган» деп бижээн, ынчалза-даа ол шуут ыын эвес— документилерден алырга ол муң-не харын тай-гадан алдын тыпкан, ынчалзажок Тожу кожуунуң чагырыкчызы, демги-ле Тоңмит ноян ону ук черден ойладыпкан. Ол чавыс, шыктыг, эки оттуг черлерни Кара-Салдың ажыглаарын хораан Енисейге балыктаар черин дыка кызырган.

Ол чылдарда Тываже бараан садып, саарар орус кижилер кээп эгелээн. Транссиб-бирь демир-оруунуң таварын эрткени Красноярскиден бараанны алгап, Енисейлээш, даглар көкпаларын таварты Тываже эккеп, оон аңаа канчаар-даа аажок олча-ажыктыг кылдыр өлүкке орнап ап турганнар.

Сонуургак Номчукчу. Белен акша холга анаа-ла кирип көөр чүве болганда, Кара-Сал таанда канчап садыглавайн турган чоор?

— Чурт шинчилекчилериниң бирээзи ону «садыгжы» деп саңнаан, ынчалза-даа ол шын эвес, ол дээрге ону Сафьянов ышкап кижилерге дөмейлээни ол-дур, а Сафьяновту орус чурттакчылар «Сойоттар хааны», тывалар — «Бай Егор» деп адап турган. Архивтерде болгаш литературада кандыг-ла-бир чүүл-бүрү Биковтарның, Веселковтарның, Садовскийлерниң, Сватиковтарның, Скобеевтерниң садыг саарылгазының база оларга өрелиглериниң дугайын айтып турар чүүлдер бар. Ында чүгле Кара-Салдың болгаш оон дуңмаларының дугайында чүве чок, чүге дээрге олар көңгүс-ле өске шыдалшиңээлиг, көңгүс өске күзелбодалдыг, амыдыралдыг кижилер турган-дыр. Чүү-даа болза, олар харын бодуңуң фермазының болгаш тайгатанды тывыжының продукциязын эвээш-биче-даа бол садыын-саарын турган болбайн — ол дээрге ынчан анаа-ла чүве ышкажыл, кошкен орус тараачыннарга болгаш ядыы араттарга олар үрезинни болгаш тарааны чегдирип турганнар, ол дугайын хереченип турар чүүлдер бар, ынчалзажок эгелекчи алышкылар боттарының хөй адырлыг ажылагыйындан аңгы чүве кылырдаа аргазы чок турган хевирлиг, олар боттарының чамдык хам-хайыра чок, чазыйчилби чаңгыс чер чурттугларыбиле чаржалажып маргыжар шаг чок болганнар, олар бир катап кожазынга көжүп келген Скобеевтен дескелеп, Бии-Хемни орү чеден бырыстаа ырап, Тожуга барганнар, а оларны аңаа ук черниң хан сорукчузу, өлүк болган алдынны улуг өртекке салырын, оон малын каларын турган ядыы дүмбей араттарга акшаны улуг хөөлүг кылдыр чегдирип, олардан хээли ап, оларны дарлап чораан Тоңмит ноян кызамдап эгелээн. Ол дугайында хереченип турар ылаптыг документилер тода көргүзүп турар. Үрнхай крайның төөгүзүүнде көжүп келген өске орустарны ынча дыка кызып-хыйнап турганының өске ындыг чижектерииниң чогу солуун. Аңаа бодап көөрге, Тоңмит бир-ле дугаарында бодуңуң кол чаржалажыкчылары — Кара-Салдың соо-биле Тожуже чедип келген чижеңеп садыгжыларны кожуундан үндүр кызар ужурлуг болгу дег.

— Кускун кускуннуң караан кайын дежер деп.

— Ындыг харын. Ынчалзада-даа мында, чугаажок-ла, политика база бар, ол дугайын чугаалажы бээр бис... Кара-Сал черле онзагай көскү кижи турган, Топ Азияның шинчилекчизи, ынчан билдингир апарган Григорий Ефимович Грумм-Гржимайло бодуңун номуига ооң дугайын чугаалааны таварылга эвес. Аян-чорукчуунуң оруу Тожуну таварып эртken ынчалзада эртемденниң ажылында ооң-биле ужурашканының дугайында тодаргай чүве бижиттинмээн. Азы олар хүн демдегледеринде азы баштайгы, белеткел бижимеделеринде бар ирги бе? Ленинградка барган дораан-на аянчорукчуунуң архивин көрүп көрейн — Грумм-Гржимайло аңаа чурттай берген дворяи кижи-биле таныжып...

— Дворян кижи?!

— Ийе. Ол үениң албан документилеринде айтып турары-биле алырга, Кара-Сал болгаш ооң дуңмалары ызыгуур салгаан дворяннар-дыр.

— Бүзүрээр арга чок-тур!

Азияның дүмбей черинге, диптиң төвүге Россияның эң-не ямбылыг кезээнге хамаажыр үш алышкы чурттай берип, культурлуг тараачыл ажыл-агый чорудун, шолге ужур-тургузур ажылдап, буянныг херектери-биле алдаржып, кызып-кыйдырып турар!.. Ындыг чүве туруп болбас болгу дег аа?

— Турган. Чээрби беш чыл иштинде турган.

— Кара-Сал чүү кижи турганын ам-на билип кагдым ышкап!

— Солун-дур, кым деп ынчаш?

— Толстойжу-дур, Лев Толстойнуң мөзү-шынар талазыбиле оорединиңи талалакчызы. Бойдуска, арыг агаарга күш-ажыл кылыры, амыдыралдың бодүүнү, хереглелдерин кызыгаарлаары, аажычаның-боду сайыраңгайжыдары, ядыыларга дузаламчы, аарыг кижилерни эмнээри... Ындыг колонияларны Россияга, харын-даа даштыкыга безин тургузуп турган. Чүгле ол бүгүдеп эки чүве үнмээн. Лев Толстой боду безин толстойжуларга хөңгү чок чораан. Азы Кара-Салдың колониязы чогумчалыг болган бе, оон оозу өг-бүленип турган-на болгай?

(Удавчылыг).

ДЕКАБРЬ 7-ДЕН 12-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.30 — «Дүнеки коңгулуур». Уран-чечен телефильм. 10.30 — «Билдингирдаа болза, бүзүренчиг эвес». 11.20 — Телемедээлер. 11.35 — 15.35 — Чапсар. 15.35 —Телемедээлер. 15.55— Документалдыг фильм. 16.15 —«Караевтиң дамырактары». ССРЭ-нин улустуң башкызы А. Г. Караевтиң дугайында телеочерк. 16.45 — «Уран чүүл болгаш ниитилел». «Тайбың дугайында сөс». 2-ги дамчыдылга. 17.15 —«Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. 17.45 — Аныяктар адрестери. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Беш чыл. Ажыл-херектеп болгаш кижилер». «БАМ, хүндөлгелерни катап көргенде». 19.30 —«Кодан хой соонда». Документалдыг фильм. 19.50— «Москваның чаа медээлери» солуннуң шанналы дээш чурттар араазының конъюнктурлуг чүнгулаашкын маргыллаазы. 21.00 —«Ye». 21.35 — Фигуристерниң маргылдаазының уланчызы. 22.15 —Бөгүн делегейде. 22.30—23.30 — Гимнастиканың интервидениениң кубогу. Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. 12.30 — Н. Грибачёвтуң шүлүглелдери. 12.55 — Хоойлу билир сен бе? 13.40 — Төөгү. 5-ки класс. Эрте-бурунгу Грецияның тоолдары. 14.05 —ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Сагылга-чурумнуң болгаш бодун ап чоруурунуң культуразы. 14.35 — «Бистиң күш-ажылывыс алдарның херээ-дир». Совет чурулга уран чүүлүнде күш-ажылдың темазы. 15.05 — Авам школазы. 15.35 — «Байтакшылдың хереллери». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.15 Чапсар. 18.15— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 —«Социалистиг чарыштың хүн демдеглели». 19.25 —«Азия төвү». 19.40 — Чарладдар. 19.45 —«Неопознан ырлылар».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». Мультфильмнер. 20.15 —«Өөнүктериниң арыннары». 21.00 —«Ye». 21.35— 22.55 —«Агаар кылаштары». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмнер. 9.15 — «Агаар кылаштары». Уран-чечен фильм. 10.35 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 —«Орус дыл өөренип тур бис». 4-ку телеочерк. 11.55 —15.10 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Ажылчынның депшээни». Документалдыг фильм. 16.00— Орус дыл. 16.30 —Объектив. 17.00 —«Бригада чүү кылып шыдаарыл». «Целиноград көдээ машина» каттыжыышкынында күш-ажылды организастаарының бригада хевири ажыглаарының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 17.30 — Горнистер, харылаңар!». 18.15 —Эртем амыдыралы. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —С. В. Рахманиновтуң романстары. 19.15 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 19.45 —«Оор». Телефильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 —«Оор» деп телефильмнин 2-ги сериязы. 22.50—23.10 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Ада-иелер, силерге. 13.35 — «Кайгамчыктыг ааскежиниң сылдыстары». Уран-чечен фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Ырак ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 — Чарладдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Тюмень филармониязының концерти. 20.30 — Неделяның спорту. 21.00 —«Ye». 21.35—23.05 «Мусуси». О. Тактакишвилиниң операзы.

ДЕКАБРЬ 9-ТА БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Горнистер, харыланар!». 9.40—«Куда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10— Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Миллионнарның ленинчи университединиң Чүгле Орус-оол (Казах), Кыдат-оол, Яңоол, Сиви-оол дээш чежектиг аттар база тургулаан болгаш амгы-даа үеде база бар.

Садыг-наймаа кылып эртип турган улустарның чүгле аймактарының аттары эвес, оларның хуу аттары база аргылап каан түргулаан. Ортаа Азиядан Аптыыла (Абдулла) дээн ат база ол угланыышкыдан Чанггар (Джангар) дээн ат тывылганы илден.

Тыва чоннуң хуу аттарында киргилээн ооске, аймактарга хамаарышкан шаандагы аттарны кысказы-биле чижеглеп көөрге мындыг болур-дур. Ылаңгыя улусчу революцин тиилээн соонда ындыг интернационалчы аттарның саны көвүдеп, тыптып көөр аргалары баяан. Ада-иелер чүгле чингине тыва, моол, тибет аттар-биле деңге орус аттарны адай бергилээни биллингир болгай. Ынчалза-даа маңаа хамаарыштыр ол үениң арай чедимче чок адаттынган аттарын айытса чогуур. Чаа амыдыралдың чижектерин көргүскен «фабрика», «индустрия», «печенье», «конфета» дээн сестер үезинде, ол хүнүнде солун турду-ла ыйнаан, мындыг-даа болза амгы үеде безин чамдыктар ажы-төлүн ынчаар адап турары арай таарымча чок хевирлиг.

Оон-биле холбаштыр амгы үеде чамдык ада-иелер чаш төлүнүң адын адаарда оңу хаңы үгаан бодавайн, аттың алыс утказынче кичээнгей салбайн, чүгле чараш адаттынарынче, эптиг дыңналырынче кичээнгей салып турары шын эвес.

Интернационалчы тыва хуу аттарны кысказы-биле сайгарып көөрге мындыг-дыр. Олар ниити аттар классификациязынга тускай бөлүк болуп киреп чүгаажок. Үстүнде чугаалажып көргенивис айтырыга хамаарыштыр аттарны адаарда кончуг оваарымчалыг болурун сагындырза артык эвес боор. Атты адаарда, баштайла, оон утказынче кичээнгей салыры чугула. Чаштың бичизинде-даа, өөүп-даа кээрге оон даштыкы болгаш иштики сагыш-сеткил хевирин илередип шыдаар бе дээн хевирлиг айтырыгларны салза артык эвес ышкаш. Улгадып келгеш чамдык кижилер бодунуң адындан ылгыр ацаар таварылгалар база тургулаар болгай. Үстүнде бодалга немей чараш адаттынарын көөрү база херек.

Ынчангаш хөй-хой тыва аттарның иштинде интернационалчы аттар база шилип алыышкынга долузу-биле киржип турар. Ат шилип алырда эртемденнерниң кылган ажылдарын ажыл көрзе база дузалыг. Чижээлээрге, 1979 чылда Москвага РСФСР-ниң улустарының аттарының чыындызы үнген болгай. Ында тыва аттарны филология эртемденнериниң кандидады З. Б. Чадамба чыып киирген. Оон найыралдың чүгле тыва эвес, өске-даа чоннарның аттарын тып ап болур. Ол ышкап тыва дыл кырында үнгүлээн номларда база тыва хуу аттарның чылдагаа бар болгай.

Б. БҮДҮП.

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культуржуларга сүмелер. 9.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ыяларның үлегерлиг хорунуң концерти. 9.55 — «Спорт-лотонуң» 50-ги тиражы. 10.05 — АБВГД-жигеш. 10.35 — Ада-иелер, силерге. 11.05 — Советтер болгаш амыдырал. 11.35 — «Домас» ансамбльдиң (Кения) концерти. 12.05 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 12.35 — Шүлүглел. Марина Цветаева. 13.20— Орус музей. 13.50— Бөгүн делегейде. 14.05 — Уругларга фильм: «Петька космоста». 15.10 — ССРЭ-нин улустуң артизи Э. Гилельстин концерти. 15.50 — «Бистиң уругларывыс». Киночуруумал». 15.55 — Политиктиг хайгаракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.25 —«Силерниң чагаалырыңарны бүзүгаар». Музыка дамчыдылгазы. 17.10 — «Дүрген амытанар амыдыралы». 18.10 —«Дем каттыштырылгазы». 18.40 — «Өмзөржикчилер». Телешин. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Мен чер кырынга чурттап турган болгаш, күштүг мен...» Француз актёр Жерар Филиппиниң дугайында. 22.45 —23.00 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.15 — Совет кино мастерлери. ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Матвеев, С. Ростоцкий, Г. Чухрай. 17.15 —Үзбек телевидениениң программазы. 18.20 — «Совет культура» солуннуң шанналы дээш стол теннизинге чурттар араазының маргылдаазы. 19.05 — «Н. П. Горбунов. Допчу мандарның кезектери». 19.30 — «Музыкалыг киоск». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Ye». 21.35—22.50 —«Бүзүрээр сен бе, бүзүревес сен бе». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттуруккуу». 9.25 — «Совет Эвилелиниң бараан боон тур мен!». 10.25 — «Кадыкшыл». 11.10 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 11.40 — Совет Эвилелиниң дашты аалчылары. 11.55 — «Музыкалыг киоск». 12.25—«Кедээниң шагы». 13.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи. А. Разум романстарны күүседир. 13.45 — «Амыдыралче путёвка». Украинаның көдээ профтехучилищелериниң дугайында дамчыдылга. 14.45 — «Гренада». Фильм-шин. 16.30 —«Курлавыр хат». Мультфильм. 16.50 — Кино аян-чоруктарының клуву». 17.50 — «Делегей панорамазы». 18.35— «Мээң өг-бүлем». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Ye». 21.35—Г. Свиридов. А. Блоктуң шүлүктериниге бижээн ырлылар. 22.25 — 22.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55 — «Балдингир-даа болза, бүзүренчиг эвес». 15.55 — Белорус телевидениениң программазы. 17.05—«Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-ку фильм—«Сеңээ дузалаар бис». 18.35 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. Фернан Леже. 19.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Зоркий»—СКА. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— Бистиң корреспондентилериве чугаалап тур. 20.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 21.00 — «Ye». — 21.35 — 23.15 — «Хааглыг орун». Уран-чечен телефильм. (Италия).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Тыванын хөгжүм-шии театрынын декабрь 7-ден 30-га чедир репертуары

Декабрь 19. А. Гернет, Г. Ягдфельд «Катя болгаш хуулгаазыннар» (тоол-шин) Эгелээри 12 шакта.

Декабрь 22. А. Островский. «Аал иштинде улус, ажырбас» (комедия) Эгелээри 19 шакта. М. Ворфоломеев

Декабрь 23 «Кожегелер» (драма) Эгелээри 19 шакта. Г. Квитка-Основьяненко

Декабрь 24. «Шериг хөдел Шельменко» (комедия) Эгелээри 19 шакта. А. Абдуллин

Декабрь 25. «Он үшкү дарга» (драма) Эгелээри 19 шакта. А. Панчев

«Дорт ийистер» (тоол-шин) Эгелээри 14 шакта

У. Гадажибеков «Аршин-Мал-Алан» (хөгжүмнүг комедия) Эгелээри 19 шакта

Декабрь 26. Е. Танова «Ылбылиг согун» (3 кезектиг фантастиктиг шин) Эгелээри 12 шакта

«Доңгүр-оол» (драма) Эгелээри 19 шакта. С. Тока.

Декабрь 28 Ш. Хусаинов «Аванның ак платьезин» (3 кожегелиг драма) Эгелээри 19 шакта

Декабрь 29 П. Иванков «Чүректиң айбызы-биле» (документалдыг шин) Эгелээри 19 шакта

Декабрь 30 П. Иванков «Чүректиң айбызы-биле» (документалдыг шин) Эгелээри 19 шакта

Коллективтиг чагырларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар-биле хүлээп ап турар. Тыва дылда шилерни орус дылче очулдуруп турар. Касса 10—19 шакка чедир ажылдаар.

ЧАРЛААЛ

Декабрь 8-те уран чүүл училищезиниң концерт залынга пианистерниң П. И. Чайковскийн аттыг делегей конкурузунуң лауреады Евгений Рывкинниң (Рига) концерти болур.

Программада И. С. Бахтың болгаш С. Рахманиновтуң чогаалдары кирген.

Декабрь 10-да Кызылдың уругларның музыка школазынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, делегей конкурузунуң лауреады Владимир Бопаковтуң (хөй тембрлиг баян) концерти болур. Программада Гайдинның, Бетховенниң, Галыниннің, Бопаковтуң чогаалдары кирген.

Эгелээри 16 шакта.

АГААР

Бөгүн республикага бичии булуттаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне —38—43 градус соок, хүндүс —25—30 градус, чамдык районнарга—16—21 градус соор.

Автоуруктарга дүне болгаш эртенги шактарда тумаанаар, чүвенни көстүру мун метрдеп чоок.

Кызылга бичии булуттаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне —35—37 градус, хүндүс—23—25 градус соок.

КИНО

ДЕКАБРЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оюн» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өлүм чок Кащей» 10.30, 14.00. «Отту өттүр» 12.10, 15.40. «Ырылар ритмнери» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дорт салгакчы» 15.00. «Хууда амыдырал» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Адырлышкын» 17.00, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргавда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1968.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эртелелиниң гипографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын №1).

ТС—01902

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 281 (12071) | 1982 чылдың декабрь 8, среда | 1925 чылда үдезилеттиргеч | Өртээ 3 көп.

УЛУГ ЧААГАЙ РУСЬ МӨҢГЕ КАТТЫШТЫРГАН

РОССИЯ... Улуг Ленинниң төрээн чери. Бүгү салгалдарның хөй-хөй националдарның алган-йөрээгени чери. «Хостуг дең республикалар эвилелин, улуг чаагай Русь мөңге каттыштырган» дээн Советтер чуртунуң национал гимнизинден бо одуруглар чаңгыс эптиг эвилел күрүпени тургузарынга шинтпирлиг рольду ойнаан дең эргелиг республикаларның бирги республиказының онза салымхуузунуң дугайын дорт чугаалап турар. РСФСР-ниң долгандыр бүгү совет республикалар сырый каттышкан. Ол. Россия, ССР Эвилелиниң баштайгы хевири болган.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинде «Чаңгыс эптиг өг-бүледе» деп юбилейжи делегелгениң материалдарында орус улус бергелер болгаш шаптыктаашкыннар турза-даа, чурттуң өске улустарының революстуг чаалап алмышкыннарын камгалаарынга харам чокка дузалашкаанын, шаандакының национал кыдыг-кижыгаар черлериниң хожудаашкының узуткаарынга үнелеп четтинмес үлүүн киргенин демдеглээн. Россияның канчаар-даа аажок делгемнеринде хаанныг эрге-чагырганың үезинде чоорту өлүм-чидимге таваржыр дей берген турган оң-оң биче улустар пайыралчы чаңгыс эптиг өг-бүле боол чурттап турарлар.

Социалистиг нацияларның ақы-дуңмалышкы эвилелинде Россия Федерациязының күчүлүг базымнарының дугайын чурттуң кол делгелгезинде РСФСР-ниң хүннерине холбаштыр ССРЭ-ниң УАЧД-зинге болган митингиниң киржикчилери чугаалап турган. Москвачылар республиканың делегациязын чүректиң ханызындан уткуп-хүлээп алганнар.

Ақы-дуңма эвилелдешкен республикаларның юбилейжи көрүлдезинде Россияны калба-биле, хандыр көргүүн турар. Волгада, Енисейде, Ангарада энергетиканың дендии улуг станцилары делегейни магадаткан. Красноярскиниң, Саян-Шушенскиниң ГЭС-тери, кайгамчыктыг, атомнуг энергетика шапкыны-биле хөгжүп турар.

Россия дээрге, бистиң наймылалывыс Москва-дыр, ол — революцияның кавайы — Ленинград-тыр. Ол дээрге Волгада турар тиилеттирбес шикээ — Сталинград-тыр. Ол дээн тулчуушкунуңуң 40 чылын амгы үеде демдеглеп турар бис. Ол дээрге Уралдың ажыл-ешпес алдары-дыр: ийиги танкыны, үшкү спарядты Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Уралга эвилдирген металлдан кылып үлүүрүп турган.

Россия дээрге Амурда-Комсомольскиге баштайгы беш чылдарының романтиказы, бистиң амгы үедеги кижилеривистиң — БАМ-ның тудугжуларының маадырлыг воруктары-дыр. Делгирлериниң бирээзи бо-дур: ында Каманың канчаар-даа аажок улуг автозаводунуң кайгамчыктыг өзүлде-хөгжүлдезин коргүскен. Брежнев хоорайның автомобиль тудукчулары амгы беш чылда КамАЗ-тың төлевилээн күүзүн долуулу-биле ажыглалга киирип, шаңгээдип алыр ужуратт.

Россия федерациязында — делегейде эң-не делгем дээн көдээ ажыл-агыйн шөлдери тургустунган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары чуртта бүлүрүп турар таваарның, эттиң, сүттүң, өскелээ хөй-хөй продукциянның чартыынан хөй кезиин ниитп эвилел фондузунче киирип турар. Делгелгеде Ставропольеның, Кубаньның ажылагыйларының, Кара эвес хоржуунуг областарның мурнакчы дүрзүлгазының дугайын, чурттуң Аъш-чем программазын күүседиринге колхозниң ишчилериниң салымшкыныңың дугайын чугаалап турар.

Республикада эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезиниң дугайын көргүскен делгиирлер дыка солуу. Оларның бирээзи бо-дур: эрткен үеги амгы үе-биле деңнеп көрген саннарны көргүскен. Ында хаанныг Россияның чырыдышкын министерствозу бүгү-ниитиниң эге өөредилгезин чорударынга 120 чыл херек деп санап турган. Совет эрге-чагырга ол сорулганы бодунуң догшинаавы баштайты дөрт чылында-ла үзе шинтпирлеп алган. Россияның дөртен националдары Улуг Октябрьның соонда боттарының үжүк-бижиин алганнар.

Улустарның күзел-соруубиле тургустунган чаңгыс аай, күчүлүг ССР Эвилелинде Россия Федерациязы херии базым-биле бурунгаар чорун олурар.

Ол-ла хүн Россия Федерациязының делегациязы-биле ужуражышкын РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелинге болган. Автономнуг республиказының, крайларның болгаш областарның, автономнуг областарның болгаш округтарның төлөөлекчилеринге СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнүң кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев изиг байыр чедирген. Ол Россия Федерациязының ажылчы чоннарының ССРЭ-ниң 60 чылын улуг көдүрүлгүшкүнүүр демдеглеп турарының дугайын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге чаа-чаа челиишкиннер-биле харылаарынче үүткүлүнүң дугайын чугаалаан.

Ужуражышкынга РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. А. Яснов киришкен.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязы дүүн Кызылда Политиктиг чырыдышкын бажыңында болган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат Ю. Л. Аранчын ажыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку болгаш бешки чыыштарының мөчээн депутады, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы, СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары турган А. И. Пожидаевтиң тураскаалын депутаттар болгаш сессияның киржикчилери хүндүткеп ёзулаан.

Үнген депутат орнунга Арыг-Үзүүнүң № 119 сонгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга сонгуттурган депутат СЭКП обкомунуң сан-хөө-ажыл-агый киллизинин эргелекчизи Николай Федорович Итшунинниң депутат бүрүн эргелерин хынап коргенинин түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң мандат комиссиязының даргазы депутат **А. Ч. Монгуштуң** илеткелин сессия дынналп болгаш чаа сонгуткан депутаттың бүрүн эргелерин үүлдүг деп көрген.

Сессияның хүн айтырыглазрын болгаш ажылдаар чурумун депутаттар бүрүнү-биле бадылаан.

Сессияга чугаалажыр кылдыр киирген айтырыглар:

1. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайы база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайын.

2. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайы.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызын болгаш кежигүннерин сонгуурунуң дугайы.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайы.

«1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайын.

2. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайы болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайын.

3. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызын болгаш кежигүннерин сонгуурунуң дугайы.

4. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаарының дугайы.

«1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы депутат **М. С. Салчак** кылган.

«1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң сан-хөө министри депутат **Б. К. Будегечиев** кылган.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң план-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының эдиргилерин барымдаалап турган, 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң план-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының эдиргилери барымдаалап турган. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлузун болгаш Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёту бадылаарын комиссияларның омуннээнинден ол саналдаан.

Депутаттар оон соонда 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында илеткелдерни чугаалажып киришкен.

СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат **О. Н. С. Шагдыр-оол,** Тыва транспорт эргелелиниң начальниги депутат **В. А. Парунин,** В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цехиниң чолаачызы депутат **А. И. Матвеев,** Чоон-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң хой-жузу депутат **В. Б. Сарыглар,** Тыва АССР-ниң чырыдышкының министри депутат **Н. С. Конгар,** «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң ашпаратчызы депутат **В. С. Дамдын-Бюрбю,** Шагаан-Арыгның район ажылдырал хандырылга комбинадының дааранылга цехиниң бригадири депутат **Л. Е. Марколова,** улус депутаттарының Чоон-Хемчик район Совединиң күүскомунуң даргазы **Д. С. Куулар,** Тыва АССР-ниң садыг министри **К. Х. Шавыраа** олар сессияга саналберген.

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне планын болгаш Күрүне бюджедин чугаалажыры оон-биле доозулган.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының канчаар күүселттинин турарының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комитединиң даргазы депутат **М. С. Салчак** түңнел сөс чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының болгаш доктаамал өске-даа комиссияларның эдиргилерин барымдаалап турган. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында база 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң план-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларының эдиргилери барымдаалап турган. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының канчаар күүселттинин турарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлузун база 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында доктаалды сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Хүн чурумунуң үшкү айтырыының талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы депутат **М. К. Мендуме** түңнел сөс чугаалаан. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызының депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайында хүн чурумунуң дөртку айтырыының талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат **Н. С. Бойду** кылган.

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район, Кызыл хоорай, район чагыргазында хоорай Советтериниң килдиктериниң болгаш эргелелдериниң дугайында, «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының район Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат, Кызылдың № 3 АТБ-зинниң чолаачызы **В. А. Жбанову,** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүннеринге депутаттар — республика эмнелгезинниң травматология салбырының кол эмчизи **В. А. Верещагинин,** профвилелдериниң область човүлелиниң даргазы **Ш. П. Кууларны,** ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **О. Х. Хопуяны** сонгуур дугайында саналды ол киргеп.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бешки чыыжының алдыгы сессиязының ажылының үезинде.

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ

Комсомолчуларның-на ажылдап турары участок бүрүзү партияның айтышкыннарын амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң мурнакчы шугуму болур ужурлуг. Ол дугайын декабрь алдында ВЛКСМ ТК-ның Москвага болган пленумунга чугаалажып корген.

Ооң киржикчилери Л. И. Брежневтиң тураскаалын сактып, минута иштинде ыыт чок туруп, ёзулал кылганнар.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр комсомол организацияларының сорулгаларын чугаалажып көрген. ВЛКСМ ТК-ның пленуму ленинчи комсомолдуң, бүгү совет аныяктарының омуннээнинден Коммунистиг партияның, ооң дайынчы штавы — ленинчи Төп Комитеттиң, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң политиктиг шугуму болган практиктиг ажыл-чорудулгазын кызыгаар чокка деткип турарын илереткеш, СЭКП ТК-ның ноябрь (1983 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чайгылыш чокка удуртулга болдургаш, күүседири-биле хүлээп алган.

Оларны боттандырып чорударынга, 1983 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының даалгаларын күүседир талазы-биле комсомол организацияларының ажылының тодаргай угланышкынарын айыткан. Ол бүгү комсомол комитеттеринден бедик харысалгалыг болгаш ажылхерекчи чорукту, аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш угаан-бодал кижизидилгезин улам-на экижердин, ВЛКСМ-ниң хүрээлеңеринге сагыга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарын неген турарын аңаа онзалап демдеглээн.

Пленум организастыг айтырыгны база корген. Б. Н. Пастуховту ССРЭ-ниң Ном үндүрер черлер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга томуйлаанындыг-биле холбаштыр ону ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарының хүлээлгезинден хостаан.

ВЛКСМ ТК-ның секретары боол ажылдап турган В. М. Мишиниң ВЛКСМ ТК-ның бирги секретарынга сонгаан.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов киришкен.

(СЭТА).

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, Тыва АССР-ниң Күрпланының даргазы депутат М. С. САЛЧАКТЫҢ илеткели

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде айыттынган ленинчи орук-биле бурунгаарлаарынга, ооң ажылдап кылганы иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле углаңыышкының чайгылыш чокка боттандырарынга партияның быжыг шиитпирлиин совет улус чаңгыс эң-сеткил-биле үүлдүргэүнүң база деткип турар хүннерде Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы болуп эртип турар-дыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ооң бирги беш чылдың онаалдаларын, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер дээш бүгү улустуң демиселиң республиканың бүгү күш-ажылчы коллективтеринге эки түңнелдерин берген, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 ч.) болгаш май (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерин боттандырганывыч, а ол ышкаш ССРЭ-ниң 60 чыл болуур оюнга алдаржыткан социалистиг чарыштың калбаганының түңнелинде, республиканың ажылчы чоннары 1982 чылда экономиканың улам ыңай өзүлдезин болгаш чоннуң материалдыг чаагай чоруун бедидерин чедип алган.

1981 чылга деңнээрге үлетпүр продукциязын бүдүрерининң өзүлдезин хандырган. Продукция сайгарарының он бир айлар планын 102,2 хуу, үлетпүрде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 101,4 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 108 мун тонна хөмүрдаштыг казып, 8,3 миллион киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген, 12,3 мун кубометр тудуг ыяжын соорткен, 1,2 мун кубометр дилит материалдарын, 34,5 мун рубльдиң мебель кылыгларын, 478 тонна сүт продукциязын, мал саржаан, колбаса кылыгларын болгаш өске-даа продукцияларны бүдүрген.

Планнар күүседиринге эки түңнелдерни «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, Тываның электри четкилериниң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, автосептелге заводунуң, мебель фабриказының, сүт комбинадының, Ыяш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелериниң, Сельхозтехүркомунуң, тараа продуктулар эргелелиниң коллективтери чедип алган.

Үлетпүрде продукцияның бот-үнези элээн кудулаан. Бүдүрүлгелериниң хөй кезии планнарын долдур болгаш ажыр күүседип, республика ниитизи-биле база ону күүседип турар.

Республиканың тудугжулары эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга кол фондуларны хөйнү ажыглалга киргеп. 300 километр ажыг электри дамчыдылгазының шугумнарын, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда район котельнаязын, 47 километр автоорукту, аэропорттуң объектилерин, 1,3 гектар теплица комбинадын ажыглалга киргеп, Чоон-Хемчик, Тес-Хем, Кызыл, Эрзин, Мөңгүн-Тайга болгаш Тожу районнарның совхозтарында 41600 гектар мал одарларын суггаргаш, 29,6 мун баш мал кирер кажааларын туткан, коммунал тудугларын, нийти билиг школаларын, школа назы четпээн уруглар албан черлериниң элээн кайы объектилерин, чурттарга зажыңнарын болгаш улус ажыл-агыйының эске-даа чутула объектилерин тутканы.

Кодээ ажыл-агыйның ишчилери чамдык чедишкиннерни чедип алган. Совхозтар күрүнеге дүк садарының чыл планын 103 хуу, чуурганының 126 хуу күүсеткен. Эт болгаш сүт садарының планнары база күүсеттинер. Мөңгүн-Тайга район, «Малчын», «Ак-Чыраа», «Алдан-Маадыр», «Деңгерезин», «Торгалыг», «О-Шыпаа», «Чаа орук», «Тиилелге» совхозтар мал ажылының продукциязын күрүнеге садарының чыл планнарын күүседипкен. Барыын-Хемчик, Чоон-Хемчик, Эрзин, Кызыл районнар эт садарының чыл планын, а сүттүүн — Тес-Хем район, дүктүүн — Таңды, Бин-Хем, Каа-Хемден өске бүгү районнар күүсеткилээн. Эрткен чылга деңнээрге эт, сүт, дүк болгаш чуурга бүдүрерин ковудээн, хой ажылының продуктулуу бедээн. Чамдык ажыл-агыйлар тараа культураларының багай эвес дүжүдүн алганнар. Мал ажылының мурнакчыларының саны өскен. Чүс ажыг хойжу торүүр чүс хойга онаалтыр 100—122 хураганны менди алган, 80 ажыг саачы саар бир инектен 1300—2500 килограмм сүттү сагган. Мал чемин бүдүрерин ковудедир, черни мелиорастаар талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

Автомобиль, агаар болгаш хем транспорту-биле чүк сеортүлгези ковудээн. Кызылдың № 1 болгаш 2 АТБ-лериниң коллективтери эки түңнелдерни чедип алган. Ниитээжыглал транспорту-биле чүк болгаш пассажирлер дажыглаарының чыл планнары күүсеттинер.

Садыг министерствозунуң бүдүрүлгелери үүрмектеп садар бараан саарылгазының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар.

Чоңга коммунал-амыдыралдың ачы-дузазын чедирериниң планнарын күүседиринге эки түңнелдер чедип алдынган, оларның хемчээлиниң өзүлдезин хандырган.

Сессияга чугаалажып коорүү-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киргеп 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының он бирги беш чылдың планынга болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылган. Бүдүрүлгениң ажыктыын улам ыңай бедидери болгаш интенсификастаарын күштелдирерында көрдүнген. 1983 чылда үлетпүр продукциязын бүдүрери 1,6 хуу, ону сайгарары — 1 хуу ковудээр. Хөмүр-даш казары болгаш электри энергиязын ажылдап үндүрери улгадыр.

Тудуг материалдары бүдүрүн турар бүдүрүлгелерге

(Уланчызы 2-ги арыда).

Галина Павловна Лопаткина беш чыл бурунгаар Свердловскиниң дар институдун чедишкинниг доосказ, комсомолчу путёвка-биле В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатка эдлеч мастери болуп ажылдай берген. Бо үезиниң иштинде ол бодунуң мергежилин ханызы-биле шиитгээдип ап, бүдүрүлгеле мурнакчыларның одуруунда чоруп, улуг коллективтиң хой-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: эдлеч мастери Г. П. Лопаткина.
В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының база СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

продукция бүдүрери элээн көвүдедири көрдүнүп турар. Оон саягарылгазының хемчээли 4,1 хуу көвүдээр. Чыын эптээр демир-бетон конструкцияларын болгаш кезектерин бүдүрери 16,5 хуу, түүйбуну — 40, чугайны — 17,2 тудуг ыяжын — 12, дилит материалдарын бүдүрери — 3,4 хуу көвүдедири көрдүнүп турар. Таңды, Чөөп-Хемчик, Бай-Тайга болгаш Эрзин районнарга ведомстволарның сезоннарда ажылдаар цехтерине түүйбулар бүдүрерин организастаары көрдүнгеш.

Чонның хандырылгазын эки-жидер сорулга-биле культура-амыдыралдың болгаш ажылагый хереглелиниң бараанна-рын бүдүрерин 10,7 хуу, мебельди — 2,3 хуу көвүдедир. Сельхозтехникомгә, электри четкилеринге, геология-шинчилел партизынга, транспорт эртелелинге, «Тудуг кезектери», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарга, «Тыва сеттелге тудуг» трестиң бүдүрүлгелеринге, типографияга болгаш өске-даа бүдүрүлгелерге культура-амыдыралдың болгаш ажыл-агый хереглелиниң бодүн барааннарын бүдүрер талазы-биле онаалдаларны берген. Ынчангаш оларның ассортиментизин калбартыр арганы ол бээр. Чиик үлетүр бүдүрүлгелери нииитизи-биле бараанар бүдүрерин 7,7 хуу, даараныла кылыларын — 5,3, хем идиктер бүдүрерин — 19,2 хуу, кидис идиктерин — 33,3 хуу көвүдедир.

1983 чылдың планында агроүлетүр секторунга кирип турар үлетүрү адырларынче улуг кичээнгейни салгаш, Аъш-чем үлетүрүнүң бүдүрүлгелери продукция бүдүрерин нииитизи-биле 5,5 хуу, хлеб болгаш хлеб-булочка кылыларын— 1,9 хуу, сүттен кылыр кылыларны — 2,8, бирги категориянын субпродуктуларын киришкен эът кылыларын— 2, колбаса кылыларын — 5,6, долганны— 1,7 хуу көвүдедир.

Үстүү-Енисейниң балык заводунга, Респотребсоюзка, ашнмыр-тывыш ажыл-агый эргелелинге, аңчылар болгаш балыкчылар нииитилелинге балык тударын 390 тонна чедирип, 39 хуу өстүрер талазы-биле онаалданы берген. Ынаа ажыл-агый министерствозунга, Респотребсоюзка, ашнмыр-тывыш ажыл-агыйның үлетүрүнге бойдүстүү байлаа—тоорукту, чөрден үнген каттарны, ары чигирин, моогүнү үлетүргө болбаазырадыр болган чонга салары-биле дүжаар талазы-биле онаалдаларны берген.

Аъш-чем программазында көрдүнген планнарга дүүштүр кедээ ажыл-агыйның нииати продукциязының хемчээлин 120,8 миллион рубльге чедирери көрдүнүп турар. Тараапы — 30 муң тонналы, ногаалары — 1000 тонналы, эътти — 24 муң тонналы, сүттү — 28 муң тонналы, чуурганы — 17 миллион борбакты күрүнеге садар. 1983 чылда республикаңкы совхозтары 180 муң тонна тараапы, 23,3 муң тонна картофельди, 11,5 муң тонна ногаапы, 23,4 муң тонна эътти, 34,2 муң тонна сүттү, 23 миллион борбак чуурганы, 2415 тонна дүктү будүрери көрдүнүп турар.

Кедээ ажыл-агый культураларының продукциязын көвүдедирип бир гектарга онаалтыр тараа культураларын 14,2 центнер, картофельди — 86,3, ногааларны — 140 центнер чедирип тургаш, ооң күсели-биле хандырар. Совхозтар тараа культураларын 160 муң гектар, картофельди — 2700, ногааларны —900, мал чеми культураларны—139 муң гектар шөлге тарыыр.

Плавнаттыгаң дүжүттү өстүрүп алыры республиканың хереглелин хандырар. Ону чедип алыры-биле чер ажылының зона системазынче шилчиишкинни боттандырары, 270—290 муң тонна органиктиг болгаш минералдыг чемиичидилгелерни чажары, тарылганы колдуу районучукан сорттуг үрезиннер-биле чорудар.

Суггаттыг чөрлериң ажыглалыл экижидер сорулга-биле Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозу болгаш ооң салбырлары 1983 чылда бүгү суггарылга системалары, плотиналарны болгаш суг шыгжавырларын техниктиг хандырылгага хүзээп алыр. Совхозтарга суггарылганың 36 бригадазын, 275 звеновуун организастап, 1200 суггатчыларны белеткээр. Ол —суггаттыг чөрлерге бир гектардан-на тараа культуралының дүжүдүн 20, картофельн — 86,3 центнер чедирер арганы бээр.

Совхозтарга малдың баш санын: мыйыстыг бода малды 1,5, хой болгаш өшкүнү—3,7, хаванны — 16,7 хуу өстүрер. Мал семиртир шөлдериң күүзүн 12000 баш мыйыстыг бода малды, 30000 хойну тургузар кылдыр өстүрер. Малды тургузу азыраарын болган одарладыг каларарын экижиериниң күсели-биле хонупа ортумак деңгээни: мыйыстыг бода малдыын 350—400 килограмм, хойнуун—43 килограмм чедирер.

Сүт будүрерин көвүдедирип шнектериниң баш санын 2,7 хуу өстүрериниң болгаш оларны малдың 40 хуузу чедирериниң, бир шнектен саалданы ортумаа-биле 1340 килограмм чедирериниң күсели-биле чедип алырын планнап турар. Совхозтарга сүт будүрериниң болгаш малдың баш санын өстүрериниң шуштурулгалнех системазын шептередир, талазы-биле ажылды уламчылаар.

Төрүүр дагааларның санын 6,3 хуу, чуурга төрүүрүн чылда 180 бороак чедир көвүдедиринің күсели-биле чуурга будүрерин болгаш ону күрүнеге дужаарын көвүдедирип көрдүнүп турар.

Мал чемин будүрерин колдуунда тускайлаң адыр кылдыр тургузар. Совхозтарга мал чеми белеткээр спецнализастаттынган 56 бригаданы, мал чеми культураларны өстүрер болгаш мал чеми будүрер 42 звенону тургузар. 1983 чылда 230 муң тонна сигенни, 90 муң тонна сенажты, 420 муң тонна силосту, 8 муң тонна витаминниг сиген даллганын белеткээр сорулга турун турар.

Хой чылдыг сигеннер шөлүн 4000 гектарга улаттырар, 30 муң гектар сиген кезер шөлдерин болгаш одарларны экижидер, хой чылдыг сигеннер үрезинин будүрерин 350 тонна чедирер, одарны будүрерин «Күш-ажылдың хостуу», «Барлык», «УТКА 25 чылы» ышкаш специнализастаан совхозтарга мөөцизөр. С. К. Тока, «Россия», «Революцияның чалбыжы», «Ленинчи орук» болгаш өске-даа совхозтар хой чылдыг сигенниң үрезин ажыл-агыйын чорудар. Ол сигеннериң тарылга шөлдери ук ажылагыйларның суггаттыг черлериңде бар.

Совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаары-биле 400 тракторну, 90 ажыг тараа комбайнын болгаш 1000 автомашинаны оларга бээр. Совхозтар 12,5 млн. рубльдиң көдээ ажылагый техниказын алыр.

Аграр цехтерин организастаар талазы-биле онаалдаларны алган будүрүлгелер, тудуг, транспорт болгаш өскедаа организациялар аъш-чем курлавырларын «тургузарынга үлүүн киирелер. Хууда дузалал ажыл-агыйын, бажың чанының участоктарын, сад ажылының эштежилелерин сайзырадырыңче кичээнгейни салыр.

Экономиканың өзүлдезиниң болгаш республиканың ажылагый харылзааларының калбарганы-биле транспортту улам ыцай сайзырадыры көрдүнүп турар. Ниити ажыгталал салыышкынынары 1983 чылда 13,5 хуу улгадыр. Чадаана—Хандагайты, Кызыл—Эрзин, Ак-Довурак—Тээли, Хандагайты—Мугур-Аксы аразының автооруктарының тудуун уламчылаар.

Автомобиль транспортун хогжүдеринге 1982 чылда болур ужурлуг 41,2 хуу озүлде-биле деңнээрге 2,4 млн. рубльди чарыгдаары көрдүнгеп.

Улуг-Хем районда далай адаанга кире бээр зонаның тудугларын кылырынга 12 млн. рубльди чарыгдаар.

Республиканың чурттакчы чонунуң чаагай чоруун улам ыцай хогжүдеринің калбак программазы планның телевиделинде көрдүнгеп. Чурттагга тудугларын кылырынга 31 млн. ажыг рубльди чарыгдаары, 118,1 муң дорбелчин метр чурттагга шөлүн ажылагга киирери көрдүнгеп.

Социал болгаш культура-амыдыралга хамаарышкан ажылдарны сайзырадырынга капиттал салыышкынарын 1982 чылда болур ужурлуудан 1,8 катап хөйнү киирерп көрдүнгеп. 740 олуттуг школаларны, 1120 олуттуг уруглар садтарын, 250 орунныг амнелгелерни, 1200 олуттуг клубтарны, 787 дорбелчин метр шөлдүг магазинерни, 225 олуттуг столоваяларны, 500 тонна погаа шыгжаар черлерни, 100 тонна ишкир сообар черлерни ажыглагга киирер.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының хемчээли 6,2 хуу улгадыр. Чонуун акша орулгазы 4,4 хуу озер. Коммунал-амыдырал ачы-дуза чедирериниң хемчээли 3,6 хуу, а кедээ черлерге—8,7 хуу озер.

Планның телевиделинде 1983 чылда бойдус камгалалынга хамаарышкан хемчеглер көрдүнгеп. Черни, аргаарыгларын байлаан камгалаар, суглариы болгаш атмосфера агаарын хирлендирбес талазы-биле ажылдарны уламчылаар даалгаларны министерстволарга, ведомстволарга, будүрүлгелерге болгаш ажылагыйларга төлевилээп.

Чырыдыышкынның, кадык камгалалының болгаш культураның улам ыцай хогжүдерииге көрдүнгеп. Нииги билиг школаларынга өөренүүчилериң саны 2,8 хуу, узаткан хүн бөлүктериңге өөренүүчилериң саны—8 хуу озер. Дээди болгаш оргумак тускай өөредилге черлери 1250 оолдар болгаш кыстарны хүзээп алыр, 1000 ажыг тускай эртемнилерни доостургаш, улус ажыл-агыйынче ажылдадып чорудар.

Социал программа ёзугаар чонуун медицина хандырылгазын улам ыцай экижидер талазы-биле ажылдарны уламчылаар. Кадык камгалалының албан черлери чаа дээди болгаш тускай ортумак эртемниг эмнелге ажылдакчыларын алыр, эмнелге албан черлериниң материал-техниктиг баазазы бижигаар.

Культура болгаш ураң чүүл улам ыцай сайзырааР. Культура албан черлериниң материал-техниктиг баазазын бижыглаар талазы-биле хемчеглер алдынар.

Оон ыцай илеткелчи республикада улус ажыл-агыйының болгаш культураның хогжүдезинде четчеңерге доктаагаң.

Тудуг индустриязының чамдык будүрүлгелери планны күүсетпээп. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары, Элегес-Аксының хана материалдар заводу 4,4 млн. түүйбуну чедир бербээн болгаш түүйбу будүрериң экээжеткен. «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, «Шагонартажстрой» трестиң үлетүр будүрүлгелер комбинадының, «Тыва кодээ тудуг» трестиң будүрүлгелерин, Улуг-Хем ыяш-үлетүр ажылагыйы дыка хөй продукцияны чедир бербээн.

Чамдык министерстволар, ведомстволар болгаш будүрүлгелер культура-амыдыралга херектиг база хүн бүрү амыдыралдың барааннарын болгаш кидис, хем идиктерин, даараныла кылыларын будүрер талазы-биле даалгазын күүсетпээп.

Тудуг ажылында дыка хөй четчеңер бар. «Тыва тудуг», «Шагонартажстрой» трестер, ССРЭ-ниң Минэнергозуунуң № 3 КМК-зи, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкыны боттарының чогуур деңнелгинге чедир ажылдаваан, керээлиг ажылдар планны күүсетпээп. Оон ужун бо чылын ажыглалга кирер ужурлуг турган дыка хөй улус ажыл-агый объектилерни 1983 чылче шилчиир апаргаң.

Улус ажыл-агыйының хөй адырларында чамдык четчеңер бар, ажылчын кадрлар чедишпейн турар. Ынаа тур-буже, дыка хөй үлетүр будүрүлгелеринде болгаш тудуг организацияларында күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерииниң планны күүсетпээп. Оларның иштинде «Тыва даг-дүгү» комбинат, Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, Ак-Довуракның, Бай-Хаактың хлеб заводтары, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводу, Элегес-Аксының хана материалдар заводу, Чадаанының, Кызыл-Мажалыктың эът комбинатында, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, «Шагонартажстрой» трестиң үлетүр будүрүлгелер комбинадының, «Тыва кодээ тудуг» трестиң будүрүлгелерин, Улуг-Хем ыяш-үлетүр ажылагыйы дыка хөй продукцияны чедир бербээн.

Чамдык министерстволар, ведомстволар болгаш будүрүлгелер культура-амыдыралга херектиг база хүн бүрү амыдыралдың барааннарын болгаш кидис, хем идиктерин, даараныла кылыларын будүрер талазы-биле даалгазын күүсетпээп.

Культура болгаш ураң чүүл улам ыцай сайзырааР. Культура албан черлериниң материал-техниктиг баазазын бижыглаар талазы-биле хемчеглер алдынар.

Оон ыцай илеткелчи республикада улус ажыл-агыйының болгаш культураның хогжүдезинде четчеңерге доктаагаң.

Тудуг индустриязының чамдык будүрүлгелери планны күүсетпээп. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың түүйбу заводтары, Элегес-Аксының хана материалдар заводу 4,4 млн. түүйбуну чедир бербээн болгаш түүйбу будүрериң экээжеткен.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БЕШКИ ЧЫЫЖЫНЫҢ АЛДЫГЫ СЕССИЯЗЫ

1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында

(Төнчүзү. Эгези 2-ги арында).

дел бюджединиң болгаш социал страхованиениң күселибиле—44 миллион рубльди тускайлаан.

Ындыг-даа болза социал-культура албан черлерине кордүнген акша-хөреңги чөп ажыглаттынмайн баар чоруктар барын айтыры чугула. Чырыдыышкын. Кадык камгалал министерстволарының албан черлеринде тарифти шын эвес тургусканындан, дакмырлап ажылдаарын хөйлу ёзугаар чорутпаанындан, ажылдакчыларның санын кордүнгенинден артыкка тудуп турарындан ажыл төлевиринин фондузу ажыр чыргаттынып турар. Бажынарның капитал болгаш үүрмек септелгезин чорудуп тургаш, сметада кордүнмээн чыргаттар, улгаттырган расценкалар-биле төлөөшкиннер ам-даа таваржып турар.

Культура министерствозу бодунга хамаарыжыр албан черлерин акшаландырары-биле кордүнген хөреңгини долузу-биле чогумчалыг чыргаттавайн турар. Тыванын күрфилармониязы хөгжүм-шиин театры концерттер, шилер коргүзер, көрүкчүлерни хандырар талазы-биле планнарын боттандырбайн турар. Культура бажыңнары, библиотекалар болгаш хөгжүмшиин театры специалистер-биле четчелеттинмээн, ажылды тургусканында хажыдыышкынар бар. Министерстволар, ведомстволар, улус депутаттарының чер-чер Советтери социал-культура албан черлериниң хереглелдериге көрдүнген акша-хөреңгиин чүгле дорт сорулгага, чурттакчы чонуң негелде-хереглелдерин долу хандырарынга ажыглаар ужурлуг.

Эргелел аппарадың тударынга чарыгдалдарын кызырарынче болгаш структуразын сайыраңгайжыдарынче партия, чазак улуг кичээнгейни угландырып турар. Республикада олар эрткен чылдың деңнелинде арткан болгаш 3. 582 мун рубль болуп турар. Ындыг-даа болза эргелел аппарадында акшаландырыышкынны лимит-биле тургускан кызыгаарындан арттыр чарыгдаар, кордүнгенинден артыкка ажылдакчылар тудар, талың хемчээлин улгаттырар чоруктар ам-даа эвээн эвес. Ындыг хажыдыышкынынар «Тыва тулуг» трестиң, Тыва транспорт эргелелиниң эргезинде турар организацилларда бар.

Улус ажыл-агыйының адырларының бүгү талазы-биле шапкын хөгжүдези экономиканы башкарарын сайыраңгайжыдарын, күүседикчи сагылга-чурумну бедидерин, материалдыг, күш-ажыл, сан-Хөө курлавырларын капиталгалыг ажыглаарынга шыңгыы чурумну сагырын негеп турар. Күрүне-болгаш ведомство контролюн, бухгалтер отчёт-учёдун тургузар, организастаар талазы-биле ажылды өче угландырар ужурлуг. Ындыг-ажыктың чамдык министерстволар, ведомстволар, олардың эргезинде турар будүүрүлгелер болгаш организацилар ол айтырыгны кошкаткан. Оон түңнелинде Чурттагалга-коммунал ажыл-агый. Чонуң амыдырал хандырылга. Аъш-чем үлетпүрүвүн. Кадык камгалал, Чырыдыышкын министерстволарының, «Сельхозхимия» будүүрүлге каттыжыышкынының 63 будүүрүлгелеринде болгаш организацилларында дүрүмге таварышпас чыргаттар илереттинген.

Планда болгаш бюджетте республиканың хоорайларының болгаш суурларының моон соңгаарғы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин калбак программазы көрдүнген. Чер-чер Советтериниң бюджеди 66.240 мун рубль. Тус черниң эргезинде ажыл-агыйны акшаландырарынга 28.998 мун рубль көрдүнген. Ол колдуунда чурттакчы чонуң хереглелдиге бараан бүдүүрүлгелерин, албан черлерин, организацилларны башкарарын сайыраңгайжыдып, планның онаалдаларының күүселдезин хандырар, күрүне акша-хөреңгизин кажыдалгыг болгаш кампыг чыргдаар ужурлуг. 1981 чылда Тыва АССР-ниң Бүрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуң орулгалаар талазы-биле 122.370 мун рубль база чыргдалдар талазы-биле 117.374 мун рубль, орулгалар чыргдалдардан 5.196 мун рубль хөй ышкыр бадырлары-биле Тыва АССР-ниң Дээди Соведиге шиперин министр түңнелинде чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет комиссиязының даргазы депутат Ш. Д. КУУЛАРНЫҢ эдеринчи илеткели

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң план-бюджет болгаш еске-даа доктаамал комиссиялары Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң кирип келгени республиканың 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, 1982 чылда планның күүселдезиниң чоруң турарын, а ол ышкаш 1983 чылда Күрүне бюджедиң болгаш 1981 чылда бюджеттиң күүселдезиниң дугайында отчёттуң кичээнгейлиг чугаалажын көргеп.

Республиканың планы болгаш бюджеди беш чыл планының дүүштүр ажылдап кылдынганын, ажылчы чоннарның чаагай чоруун улам ыңай белдерин хандырары, ажылдың ажыктыг база шынарын бедидери, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларының ажыглалын экижидерин шында көрдүнгенин комиссиялар демделээн. Олар Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң кирип келгенин Тыва АССР-ниң 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планың бадылаарын саналдап тур.

Оон аңгыда комиссиялар Тыва АССР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджединиң талазы-биле материалдарны чугаалажып көрген болгаш олар келир чылдың планныг даалгаларын күүседирин сан-хөө курлавырлары-биле хандырар дей санап турар. Комиссиялар Тыва АССР-ниң 1983 чылда Күрүне бюджедин орулгалар болгаш чыргдалдар талазы-биле 102 миллион 635 мун рубль түңнүг кылдыр бадыларын саналдап турар.

Комиссиялар ол ышкаш Тыва АССР-ниң 1981 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуң чугаалажын көрген болгаш оңу Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң саналдап киргени түңнерге бадылаарын сүмелеп турар.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылын төлептиг уткууру-биле социалистиг чарышты калбарткаш, он бирги беш чылдың ишти чылында кеску чедишкиннерни чедип алган деп комиссиялар демделээн. Ишитилел бүдүүрүлгезиниң ажыктыы көскүү-биле бедээн. Барааныг продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле он бир чйларның планын үлетпүр бүдүүрүлгелериниң колдуг кезээ күүсетпеэн. Кедээнин ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары түрээжок, кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көзүдеткен. Дүк, чуурга садарының чыл планнары күүсеттинген, эът, сүт садарының даалгаларының күүсеттинери көрдүнүп турар. Бо чылын мал чемнерин элээн хөйнү белеткээн, шээр малдың база хаваннарның өлүп хораары элээн кызырылган. Республиканың суурларын, район төптерин, хоорайларын чаагайжыдарының болгаш погаанчыларының талазы-биле ажылдар идепкейжээн.

Оон-биле кады план-бюджет комиссиязы болгаш өскедаа доктаамал комиссиялар республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында шыңгыы четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар барын демделээн. Чижээ, эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, үлетпүр бүдүүрүлгелериниң 14,5 хуузу продукция сайгарарының он бир айларда планын күүсетпээн, а 43,5 хуузу эрткен чылдың олла үезинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн кудылаткан. Тудуг индустрязының бүдүрүлгелери түүйбу, эптээр демир-бетон бүдүрериниң планын күүсетпейн турар, ол чорук хөй-хөй тудугларның тудуун саададын турар. Республиканың Дээди Совединиң доктаамал комиссияларының чыл бүрүде демделеп турары бо адырда четпестерни чайладып турары сула.

«Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттарда, «Тыва суг тудуг» трестиң ДБК заводунуң, алгы заводунуң, Элегес-Аксының керамзит-сай хапа материалдарының заводтарының бүдүрүлге күүлери оожум шиңээттинин турар.

Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрериче партия улуг кичээнгейни салып турар. Ындыг-ажок чамдык министерстволар, ведомстволар, бүдүрүлгелер доктаттынган даалгаларны күүсетпейн, оларны бүдүрерин ковудедиринин арга-дарын долу эвес ажыглап келген. Чоннуң хереглел бараанналарын бүдүрерин дыка ковудедир, оларның шынарын экижидер, ассортиментизин калбартыр талазы-биле дээштинг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула деп комиссиялар санап турар.

Капитал тудуг талазы-биле улуг четпестер бар. Беш трестиниң үжүг планнарын күүсетпээн. «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг», «Шагонартажстрой» трестер тудуг ажыдарының хемчээлин эрткен чылдың деңнелиниден кудулаткан. Чурттагга болгаш социал-культура объектилериниң тудуунга тускайлаан акша-хөреңги четпес ажыглаттынып турар. Чижээ, бо чылын баштайгы санаашкыннар ёаугаар алырга, барык 5 млн. рубль ажыглаттынмайн баар. Ындыгны «Шагонартажстрой», «Тыва кедээ тудуг» трестер, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын чурттагга тудуун көнчүүт шүшпен чорудуп келген. Керээлиг чагыглар күүседир организацилар «Востоксантехмонтажтың» КМКзы, № 3 ТТУ тудутларны ажыглагга кипрерин доктаамал саададын турар.

Капитал салыышкыннарның ажыктыын белидер, чурттагга, социал-культура тудугларын ажыглагга кипрерин планын күүседир, тудугларның шынарын экижидер, бригада керээзинин аргазын ажыглаар, камналга чурумун шыңгыы сагыырынын талазы-биле немелдо хемчегерни ап чорударын хоорайкүскомнарга комиссиялар сүмелээн.

Совет Тыванын 40 чылыгга белеткелдер-биле холбаштыр Кызыл хоорайның чаагайжыдылгазынга база ногаанчыдылгазынга келир чылда кордүнген акша-хөреңгилер чедишпес деп комиссиялар санаан.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай ажылдар республикада кылыш чоруттунган. Оон-биле кады кедээ ажыл-агыйда четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй. Малдың өлүп хораар чоруу ам-даа бар, тараа болгаш өскеда культураларның дүжүү эвээш, суттаттыг черлер чедир ажыглаттынмайн турар. Хөй-хөй совхозтар картофель болгаш погаа өстүрериче кичээнгей салбайн турар, ынчангаш ол продуктуларны республикаже кипр соөртүр ужурга таваржып турар. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, чурт үлетпүрүнүң эргелези, Сельхозтехкүрком «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын дузалал ажыл-агыйларын хөгжүлериин даалгаларын ооскум күүседип турар. Бүдүүрүлгелерни, организацияларның дузалал ажыл-агыйларының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долу ажыглаарын министерстволарга, ведомстволарга болгаш бүдүүрүлгелерге комиссиялар сүмелээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай ажылдар республикада кылыш чоруттунган. Оон-биле кады кедээ ажыл-агыйда четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй. Малдың өлүп хораар чоруу ам-даа бар, тараа болгаш өскеда культураларның дүжүү эвээш, суттаттыг черлер чедир ажыглаттынмайн турар. Хөй-хөй совхозтар картофель болгаш погаа өстүрериче кичээнгей салбайн турар, ынчангаш ол продуктуларны республикаже кипр соөртүр ужурга таваржып турар. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, чурт үлетпүрүнүң эргелези, Сельхозтехкүрком «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын дузалал ажыл-агыйларын хөгжүлериин даалгаларын ооскум күүседип турар. Бүдүүрүлгелерни, организацияларның дузалал ажыл-агыйларының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долу ажыглаарын министерстволарга, ведомстволарга болгаш бүдүүрүлгелерге комиссиялар сүмелээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай ажылдар республикада кылыш чоруттунган. Оон-биле кады кедээ ажыл-агыйда четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй. Малдың өлүп хораар чоруу ам-даа бар, тараа болгаш өскеда культураларның дүжүү эвээш, суттаттыг черлер чедир ажыглаттынмайн турар. Хөй-хөй совхозтар картофель болгаш погаа өстүрериче кичээнгей салбайн турар, ынчангаш ол продуктуларны республикаже кипр соөртүр ужурга таваржып турар. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, чурт үлетпүрүнүң эргелези, Сельхозтехкүрком «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын дузалал ажыл-агыйларын хөгжүлериин даалгаларын ооскум күүседип турар. Бүдүүрүлгелерни, организацияларның дузалал ажыл-агыйларының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долу ажыглаарын министерстволарга, ведомстволарга болгаш бүдүүрүлгелерге комиссиялар сүмелээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тодаргай ажылдар республикада кылыш чоруттунган. Оон-биле кады кедээ ажыл-агыйда четпестер болгаш ажыглаттынмаан курлавырлар ам-даа хөй. Малдың өлүп хораар чоруу ам-даа бар, тараа болгаш өскеда культураларның дүжүү эвээш, суттаттыг черлер чедир ажыглаттынмайн турар. Хөй-хөй совхозтар картофель болгаш погаа өстүрериче кичээнгей салбайн турар, ынчангаш ол продуктуларны республикаже кипр соөртүр ужурга таваржып турар. Аъш-чем үлетпүрүнүң министерстволары, чурт үлетпүрүнүң эргелези, Сельхозтехкүрком «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкын дузалал ажыл-агыйларын хөгжүлериин даалгаларын ооскум күүседип турар. Бүдүүрүлгелерни, организацияларның дузалал ажыл-агыйларының, а ол ышкаш чоннуң хууда ажыл-агыйларының аргаларын улам долу ажыглаарын министерстволарга, ведомстволарга болгаш бүдүүрүлгелерге комиссиялар сүмелээн.

ТУРГУЗУУШКУННҢ ПЛАННАРЫ

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң материалдары, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ажаа чугаазы, ССР Звилелининг Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң сессияларының шиитпирлери Совет Тывазының ажылчы чоннарының ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы болу бергенин, партияның айтышкыннарын амыдыралга боттандырарынче, совет улустуң удавас кириптери беш чылдың үшкү чылының планнарын күүседиринче, Совет Социалистиг Республикалар Звилелининг тургустунганындан бээр элдарлыг 60 чыл юбилейин төлептиг уткуурунче ажылчыларны мөөнөп турарын сессияга илеткелдер талазы-биле чүве чугаалаан депутаттар онзалап демделээн.

1983 чылда республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база Күрүне бюджединиң төлевилелерин санал бергеннер чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүп, ол документилер Тыва АССР-ниң будүүрүкчү күштерин, экономиказын болгаш культуразын улам ыңай хөгжүдериниң, чоннуң чаагай чоруун бедидериниң оруунга чугула үе-чада болурун айытканнар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң алдыгы сессиязының ажылының үезинде.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Ыракты Моңгун-Тайга районунуң ажылчы чоннары ССРЭ-ниң 60 чыл болуру ооңга алдар кылдыр социалистиг чарышка кирипкеш, планныг онаалдаларны күүседиринге чамдык чедишкиннерни чедип алганын СЭКП Моңгун-Тайга райкомунуң бирги секретары депутат О. Ц.-С. Шагдыр-оол сессияга саналынга чугаалаан. Бо чылын ниитиниң малының баш санын өстүрериниң планын бүгү чүүлүн айыы-биле күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың, хойнуң, өшкүнүң аъттың баш саны өскен. Ол көргүзүлгер эрткен чылдың деңнелиниден элээн бедик болгаш сөөлгү чылдарның иштинде эки көргүзүлгенин бирээзи болуп турар. Район күрүнеге зът садар планын 105,6, дүктү 111,9, сүттү 132 хуу күүсеткен.

«Мал кыштаглаашкының чедишкиннинг чорудар, 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде мал ажылының продукцияларын бүдүрериң болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлединиң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докладының районнуң ажыл-ишчилери улуг сорук киришкин-биле таныжып турар. Ол документиге үнделеп-дээн тускай хемчеглерни ажылдан кылып, хүлээп алган болгаш ажыл-агыйларда, фермаларда, бригадаларда малчыннар бедиткен хүлээлгелерни ап турар.

Ынчангаш малдың баш санын остүрериниң айтырыы районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының мурнунда кол сорулгаларның бирээзи болуп артпышаан.

— Тыванын транспорт эргелелиниң коллективтери оң бирги беш чылдың ийиги чылын чедишкинниг доозуп турар. Оларның хөй кезии бо чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиптер — деп, Тыванын автотранспорт эргелелиниң начальнигги депутат В. А. Нарунин саналынга чугаалаан, чүк сөөртүлгезин болгаш пассажирлер аргыштырарын организастаарын сайыраңгайжыдарынче угланган чамдык хемчеглерни бо чылын иштеретккинин сессияга дыңнаткан. Бо чылын чүк автомобильдериниң 26 бригадалары бригада керээзин ёзугаар ажылдан, оларның ажылының коргүзүү элээп бедээн.

Оратор оон ыңай пассажирлер дажыглаашкыының талазы-биле шиитпирлезе чогуур. айтырыгларның, чамдык бергелериниң барын чугаалаан.

1983 чылда транспортта бүдүрүлгениң бүгү немей озуадезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселибиле чедип алыр. Ол сорулгаларны шиитпирлерде хамыктың мурнунда шимчеп чоруур составтың ажыглалының ажыктыын бедидери негеттинер. Ынчангаш 1983 чылда план күүселдезин хандырар талазы-биле организас-техниктиг хемчеглерни ажылдан кылып, автопарктың техниктиг белеп чоруун бедидерел. Чолаачы бүрүзү планныг даалгаларын күүсеткен турарын чедип алыры кердүнген.

Ол ышкаш чолаачылларын ажылдарынга аммадыратчурттагаазынга таварымчалыг байдалдарны тургузарынын чугула айтымомгарын дүрген шиитпирлерге улут ужур-зуларын, технологтарның чедишпейн турганында. Ол айтырыг ам чоорту шиитпирлеттинин эгелээнин депутат чугаалаан, даараныла цегинде пес-биле хандырылгада четпестерни шүгүмчүлээн. Бүдүрүлге эргелелинде чагыкчыларның хереглелиниге таваржыр постер эвээш, ассортиментизи кызыы.

Депутат саналының түңнелинде, кодээнин чурттакчыларынга аммадырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер хүлээлгезин районнуң аммадырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ажыл-херек-биле бадыткаарын бүзүреткен.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын болгаш аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга түңнедиргин Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоону бир үнбиле чүүлдүгүнүн деткээн. оңу ажылга удуртулга кылдыр хүлээп алган дээрзин Чөөн-Хемчик райкүскомнуң партгазы Д. С. Куулар саналынга чугаалаан.

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылының улуг байдалдының бүдүүзүнде чөөн-хемчикчилер чамдык күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алган, бо күннерде улем сорук киришкинниг ажылдап турар. Чыл планын күүседипкен чылларның, технологтарның чедишпейн турганында. Ол айтырыг ам чоорту шиитпирлеттинин эгелээнин депутат чугаалаан, даараныла цегинде пес-биле хандырылгада четпестерни шүгүмчүлээн. Бүдүрүлге эргелелинде чагыкчыларның хереглелиниге таваржыр постер эвээш, ассортиментизи кызыы.

Депутат саналының түңнелинде, кодээнин чурттакчыларынга аммадырал хандырылгазының ачы-дузазын чедирер хүлээлгезин районнуң аммадырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ажыл-херек-биле бадыткаарын бүзүреткен.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын болгаш аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга түңнедиргин Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоону бир үнбиле чүүлдүгүнүн деткээн. оңу ажылга удуртулга кылдыр хүлээп алган дээрзин Чөөн-Хемчик райкүскомнуң партгазы Д. С. Куулар саналынга чугаалаан.

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылының улуг байдалдының бүдүүзүнде чөөн-хемчикчилер чамдык күш-ажылчы чедишкиннерни чедип алган, бо күннерде улем сорук киришкиниг ажылдап турар. Чыл планын күүседипкен

Янзы-бүрү медээлер

ДАГЛАРНЫҢ АРЫГ СУУ

Адыгей автономнуг областың төвү — Майкопче соңгукчуларның чагын ӧзугаар тутқан хоолай дамчыштыр дагларның арыг суу келир. Хоорайның ижер сугга негелдезин долузу-биле ол хандырар.

80 километр хемчӧлдиг сут дамчыдар хоолайларны Кавказтың бедик дагларының берге нарын байдалында тутқан. Ону тударда бедик арттарны, ханы кашпалдарны эртин, кижи четпес черлерже хендир шоер ужурга таварышкылаан. Тудуг шалыпчы кыдыр чарлаттынган турган. Аңаа дыка хой үеттүр будүрүлгелери, чурттакчы чоп киришкен.

В. КАЛИШЕВСКИЙ.
Майкоп.

ЧИМИСТИГ САД

Областың Цокта-Хангил суурнуң чурттакчылары ховуда чимистиг садты тараан. Оң эгелекчизи ында школа башкызы П. Носырев болган. Ол бодунуң бажыңының чанында участокка чимистиг ыяштарны Забайкальениң хар чок, хаттыг, ширнин кыжында чаңчыктырып, хой чылдарның дургузунда өстүрүп келген. Ыяштар үүле узап өскен эвес, чимизин берип эгелээн. Ынчангаш башкы П. Носырев округта бир дугаар колхозтуң улуг садын тургузарын саналдаан.

Ону изин-биле деткээн. Садтың баштайгы ыяштарын олуртуру-биле ховуже кыргап-даа, аныяк-даа кижилер үнген. Олар кончуг хоглуг, шалыпчы ажылдап, ийи муң ажыг ыяштарны олуруткан, оң аразында яблоня, елива, вишня, өпек-караа бар.

Л. ФАДЕЕВ.
Агинское.

МАЛЧЫННАРНЫҢ БАЖЫҢНАРЫ

Усть-Орда Бурят автономнуг округтуң колхоз, совхозтарының ырак фермаларында малчыннар бажыңнарын тутқан. Оларга чоокта чаа политиктиг, экономиктиг өредилгениң кичээдери эрткен. Ындыг бажың бүрүзү — культура комплекизи, ында кызыл бурчук, библиотека, столовай, эмчиниң болгаш амыдырал хандырылгазының пунктузу. Мында будүрүлгениң, өредилгениң, культураның база кадыкшылдың каттышкан хүннерин эрттирип турар. Ферманың ажылчыннары-биле ажылагыйның удуртукчулары, специалистери, культура. эмчи ажылдакчылары, доктаамал ужуражып, лекция, бееседаны номчуп турар. Ол ышкаш агитбригадалар маңаа үргүлчү аалдап кээр.

В. ХОДИЙ.
СЭТА-ның корр.
Усть-Орда.

ЮБИЛЕЙЛИГ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан чаа энциклопедия справочнигин «ССРЭ» деп адаан. Ону «Советская энциклопедия» ном үндүрер чер үндүргеи.

Бистиң чуртувустуң амыдыралының хөй янзы талааларының дугайында сураглыг эртемденнер, хөйнинти болгаш күрүне ажылдакчылары тодарғайы-биле чугаалап турарлар.

Бо бүгүнүң аразындан Тыва АССР талазы-биле тускай эгени база номчуп болур. Автономнуг республиканың чурттакчы чону, оң национал составы болгаш экономика, культура тургузуушкуну дээш өскелээ чүүлдерниң ында тодарғай көргүскени солун.

Н. КОСЕНКОВА.
Москва хоорай.

В Чивилихин

Кара-Сал деп кымыл?

Толстойнуң, Руссонуң болгаш Торопуң өөредиглерин билир турган деп санап болур, ынчалзажок ол боду-даа, оон дуңмалары-даа толстойжулар аазы руссочулар турбаан. Олар кымнар турганы билип аар дээр болза, Азияның ол девискээринге ынчаардагы политиктиг болгаш делегей байдалын сайгарып көөр херек... Урянхай кожууннарының чартык кезиң, оон иштинде Тожу база, кыдат губернаторга чагырткан турган, өске дөрт кожуун моол феодалдарның хуу өнчүзү болуп турган, олар тыва чонну үе-дүптеги, бурунгу арга-биле —албан-үндүт хавырын үптеп турган. Тываларның национал-хосталгалыг шимчээшкини 1912 чылда — Кыдатка буржуаз-демократтыг революция соонда — Урянхай крайдан кыдат болгаш маньчжур дүжүметтерни үндүр сывырарынга чедирген, ынчалза-даа ол чорук аңаа экономиктиг болгаш политиктиг дүшкүүрелди кошкатпаан. Бистиң таныырывые тожу ноян Тоңмит болгаш кожазы салчак чагырыкчы 1912 чылда оларның кожууннарын Моолга үндүт төлекчилери кылдыр каттыштырарының дугайында чурттакчы чондан дуюкаа дилег киирген. Дараазында чылдың мартта херек үүлдерни дегере кылган, ынчангаш дилекчилер кожуун таңмаларын ноян аттар-биле кады алган. Байларның, дүжүметтиргин нояннарның болгаш ламаларның хой кезиин феодалдыг Моолче тыртылып турган. Ынчалзажок кол тыва чагырыкчы — амбын ноян эвээн сайның талазакчылары-биле Россияның протекторады дээш туржуп турган. Күш-ажылчы чон база Россияже, чаңгыс эвес чылда бирги орустарже чоокшулаксаан.

Кошкен орус кижилер Енисей бажыңга XVIII чүс чылда-ла көстүп келген. Девискээрниң үндезин улуу «маргылдашпас, чурттаарынга шаптыктавас» болган. Сибирьниң эң-не тараалап чери — Минусинск ыйгылаажы деп үвеин олар дыка дүрген билип каан болгаш аңаа черлерин андарып эгелээн, оон чер ажылдыглар чаңчыл болган амыдыралын даглар шынаарларынче база пентереди берген. Ол шимчээшкинде экономиктиг болгаш социал чөрүлдээлер турган, чижээ, олар одарларның болгаш аңнаар черлерниң кызырлы берип болурундан үнүп турган, ынчалзадаа ында бүгү Сибирьде ышкаш, чер амдыызында хөй турган, а үндезин чурттакчыларның ажыл-ишчи кижилери-биле кожуп келген тараачынар аразында чаагай кожа-хелбээ амыдырал чоорту тургустунуп турган, аңаа илиг берген үүл болза ажылдаарының дүржулгазының, ажыл-агый продуктуларының удур-дедир солчулгазы, хөй санныг холушкак ог-бүлелер тургустунганы, үжүк-бижик чок биче улустарның дылга болгаш бижикке өөренип турганы, кожуп келгениниң аажы-чаңының каржы-хажагай эвээн, бөдүүн орус кижиниң болуп шыдамык ап билири, оон өскелериниң чаңчылдарынга болгаш үдүлгезинге хүндүткелдиң, а ол ышкаш «боттарының»-даа, «өскелериин»-даа деңге чазый-чилби ёзу-биле мөңчүп турган «боттарының»-даа «өскенин»-даа хан соруқчуларынга чаңгыс аай, домей хамаарылгалыг, а ол ышкаш Сибирьниң чарлыктарында үндүрүг төлекчилериниң аразында «кадыг-дошкун эвес, а эң-чөп-биле» хөделир деп принципиалдыг негелдези (ол дээрге харылзаалариның шаг-шаандан бээр туруп келген хөйлу-бүрүм үндезинидир) болуп турган. ындыг харылзаалар, чижээ. Америкага болдунар-даа үжүр чок турган болгай, үүге дээрге колонизаторларның демократтыг парламентилери Европадан кожуп келгеннерге индейлерини бажындан дугуйбиле союп келген куйга дээш бежеңден үүс чедир доллар-ны төлеп бээр деп көрүп каан турган, ол төлевир үндезин чурттакчы эр кижиден, хереженден азы чаш үүргүдап сойганын барымдаалап оскердип турган...

Мында чугаалап турар үеде Урянхай крайга муң хире тараачын ог-бүле чурттап, ажылдап турган. Олар-биле танышкылга, удур-дедир харылзаалар тываларга ажыктыг болуп, дешпилгелиг хөрженүүлдениң мораль-политиктиг байдалын тургузуп турган... Тыванның шинчилекчилериниң бирээзи 1912 чылда «Географиялыг орус нииттелиниң медээлеринге» мынчаар бижээн: «Урянхайга орус салдар үк чер кажилеринге ажыктыг, үре-түңнелдиг болган,» ол дээрге бистин улуска хамаарыштыр чугаалаарга буянныг үүл болган... Орус тараачын үк чер кажилеин ооду-биле дөмей кижи деп көрүп, ону бодунуң дейлеринге чедир көдүрерин бодап турган».

1914 чылда Тыва Россияның протекциязынга киргенде Орус революциязының салдары Красноярск губерниязынга болгаш Урянхай крайга чеде берген. Совет эрге-чагырга хаанның протекторатты узуткаан, ынчангаш 1918 чылдың апрельде Урянхайның край Советги Көжүрүлге эргеделин чок болдурар дугайында доктаал үндүрген... Крайның тыва болгаш орус чурттакчыларының 1918 чылдың июньда болган съездизинге чарган керээден үзүндүүг киирейн: «Тыва улус моон сонгаар шүүт тускайлан башкартынар болгаш бодун кымга-даа хамаарылга чок, хостуг улус деп санап турарын чарлап тур. Орус улус, тыва улустуң ындыг шиитпиринге байып чедибишаан, ону чоптуг деп санап тур... Бо үеден эгелээш Таңды-Тываның тос кожуунну кымдан-даа хамаарылга чок болгаш долузу-биле тускайлан чурт деп санаттынар». Кызылда чурт-шинчилел музейинде ол төөгүлүг съездиниң киржикчилериниң тыртырган чуруу бар. Оларның аразында — кара салдыг, орус интеллигентинин дег шырайлыг кижи. ол интернационалчы пайыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чорукту съездизинниң двоюн уктуг кара чаңгыс делегады турар.

— Кара-Сал бе?

— Чок. Оон дүнмазы.. Кара-Сал ынчан Тывага турбаан ышкаш үве. Оон соонда үүгле ай хире үе эрткенде, бүгү Сибирьге болгаш бо даглыг крайга халаптыг болуушкуннар эгелээн. Кыптын үнген хамааты дайыны Саян эдектеринче хөрлээлээн. Тыва-же даштыкы интервентилер шүргүп кирген. Араатанзаан ак гвардейжилер большевиктерни хилинчектеп, олуруп, кыдат болгаш моол милитаристер Тываны үптеп турган...

Күскээр чайын Бии-Хем шыналарынга каан хүннер турган. Кара-Сал биле Сундуй тараа кезер деп белеткенип турган, ынчалзажок дап бажында ак гвардейжи офицер баштаан солааннар отряды чечертен Тожуга чеде хонуп келген. Кара-Салдың арны агара бергенин Марина Терентьевна эскелген. Аныяк офицер адын эвилеп алаан. Кара-Салдан айтыргап:

— Силерни дворян дээр чорду але?

— Шын харын.

— Буруудатпайн көрүнер... Мында хем аксындан келген дескен кижилер чаштыпып турар дижир иинн?

— Силер келгиженерге чедир ындыг чүве дыңнаваан мен.

Офицер кожуун чагырыкчызын келдирткен. Тоңмит ноян кортканындан сиринейнип турган...

— Доп-дораан бо чер улузун чыыры-биле шапкынчылар чорутсун деп маңаа очулдуруп берип көрүнерем. Ок-боолуг эр кижилерни деп турарым ол.

Кезек-кезек болуглежип алган тывалар хүнзедир ууруккуурактан чыылган. Солааннар оларны орук ара уткуп алгаш. Кара-Салдың бажыңының чанынга экелп турганнар, аңаа оларның чепсээн хүрээлеп, тываларны күржай бүзээлеп турганнар. Офицер кежээ Тоңмит ноянны чангыс чер чурттуларының мурнунга тургузупкан.

— Орус чуртунга хаан чагыргазы катап тургустунуп турар — деп, офицерниң чугаалаанын Кара-Сал очулдурган.— Сибирь чазаа Урянхай крайны Орустуң чарылбас кезээ деп санап турарын чарлаарын меңээ дааскан чүве. Силерниң кожуун чагырыкчыңар бодунуң эрге-дужаалыңдан ойталаар, ол дугайын ам боду болгаан чарлаар...

Ынчалза-даа Тоңмит ноян кыпсынчыг кылдыр алгыргаш, таңнылдарның холдарындан ушта чүткүп эгелээн, а хөй тывалар боолариче дап берген. солааннар чаза-ла каттыжыр. оларны кымчылдап, боо ужалары-биле уддагылай берген. Күш чедер шинек чок мөөң кижилер тарады халчып эгелээн. Тывалар чыраалар аразынче малнашкаш, аьттарын чежип мунгаш, ынай болганнар, чартык шак болганда, аянда олардан кым-даа артпаан. Маңаа корум-чуруумну тургускаш, сени Минусинск карабажыныче аппаар мен деп, Тоңмит ноянга офицер чугаалаан. Дуне оны шаанда Кара-Салдың Сундуйну эмнеп турганы чупар-бажыңга суп каап...

Офицер солааннары-биле кожуунну дургаар үш хондур димнеңип келген. Кара-Сал тараа ажаап турган, а Марина Терентьевна Тоңмитти кээргээш, ол хүннерде чемгерин келген. Тоңмит кээргенчин сургей сыйлап. ону салын чорудуптарын таңнылдардан дилээрге. оларны боолариның тонактарын чыыладып, ону коргудуп каттыржылар. Марина Терентьевна Тоңмит ноянга өөлежок баштактаныышкын дээш чемелеп турган...

(Уланчылыг).

Рязаньның «Рязаньның угулзалары» дээр дааранылга катгыжыышкыны он айларда пландан ажыр барык үш үүс муң рубльдин бараанарын кылып үндүрген.

Каттыжыышкынның продукциязы—хептер, шывыглар, аржылдар садын алыкчыларга улуг сонуургалдыг боон турар.

Чурукчулар чаа хевирлерни тургузарда эрте-бурунгу Рязаньның кааспалгалыг дааргаларын калбаа-биле ажыглап турар.

Ол будүрүлге черниң дөртен үш хевирлиг продукциязы Күрүненің шынар демдээ-биле үнүп турар.

ЧУРУКТА: кааспалга-шимелде чурукчузу Валентина Петровна Танкамян. Ол каттыжыышкынга 30 чыл иштинде ажылдап турар. Оон каастап, чураан аржылдары, хептери дыка чараш костүр.

Ю. ДЬЯКОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИЙИ ШИИ—КӨДӘӘДЕ

«Шериг ходед Шельменко». Украин улустуң чогаалчызы Г. Квитко-Основьяненконуң бижээни бо классиктиг шин Тываның хөгжүм-шин театрының сценазынга чаа сезоннуң будүзүүнде көстүп келген. Ук шинни Украинадан чалаттырып келген, Ровно театрының кол режиссеру Я. Бабий чедиишкинниг тургускан. Чурук кааспалгазын, шинниң негелделеринге дүүштүр база-ла Ровно хоорайның ойнаарактар театрының талантылыг чурукчузу Виталий Мельничук кылган.

Хоглуг болгаш баштак бо шинде хой нуруузунда театрның аныяк артистери хаара туттунган. Аныяк артистер Алексей Ооржак, Галина Мунзук, Сергей Ооржак, Надя Идам-Сүрүн, Александр Салчак, Галина Доржу оларның чаа чогаадыкчы ажылыбиле кодээ көрүкчүлер таныжарлар. Оларның капчаар ойнап турарын көрүкчүлер түннеп, боттарының сананалдарындарын бээр апаар. Бо хүннерде Эрээн. Тес-Хем районнарның чурттакчы чонунга көргүзүп чорүп турарлар. Оларның кичээнгейинде — «Шериг ходед Шельменко». Ук болуктуң театрның аныяк артизи Александр Салчак удуртуп чоруур. Олар чүгле шин ойнаарында-биле кызыгаарлаттынмайн; кодээ көрүкчүлер-биле ужуражылгаларны база организастап эртгирип турар.

«Аванның ак платьезин». Ш. Хусаиновтуң бо шинзин, тыва артистериң ойнаанындыбиле республиканың хой-ле районнарының чурттакчы чонну улуг сонуургал-биле көрүп танышкан. Бо шинге көрүкчүлериин сонуургалы улуг. Театрның сценазынга безин каш удаа ойнаан-даа болза, көрүкчүлер ам-даа хөйү-биле көрүп турар. Шинде театрның хоочуп-даа, аныяк-даа артистери киржип турар. РСФСР-ниң алдарлыг артизи Хүргүлек Конгар-биле аныяк артист Александр Ондар олариың шинде овур-хевирлерни көрүкчүлерге бүзүреңчиг кылдыр ойнап турарын демдеглээр аңаар. Шинниң бир чедиишкини оон тургускан режиссёру Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кадр-оол Сагдыйны кызымаккай чогаадыкчы ажылижинниң түңнели болур.

Бии-Хем районнуң чурттакчы чону бо хүннерде «Аванның ак платьезин» деп шинни театрның артистериниң ойнап турары-биле көрүп танижып турарлар. Ук болуктуң артист Чолбеней Ооржак удуртуп чоруур.

А. ШОЮП.
Театрда чогаал болүүнүн эргелекчизи.

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

1982 чылдың октябрь 14-те «Шынга» үнген «Кыска шинилер көзүлбес» деп корреспонденциялга дүүштүр Тыва АССР-ниң Культура министерствозунче чоруткан чагаага Тыва хөгжүм-шин театрының чанында «Чалым-Хая» деп шин чогаалының каттыжышкынышкынын удуртукчузу К. К. Күдажының харыылааны болза:

«Театрның сценазында, парлалгада чангыс көжегелиг тыва шинилериниң көзүлбейн турарын авторнуң айытканы чөптүг. Бо четпестерни чайладыр талазы-биле чамдык хемчеглер алдынып турар.

Тываның ном үндүрер черинниң 1984 чылда планында чангыс көжегелиг шинилериниң чыындызын үндүрери көрдүнген. Оларның эң экилерин Тыва театрның сценазынга үндүрерин, чоокку чылдарда салырын база чорудар деп турар.

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Мультфильмпер. 9.15 — «Агаар кылаштары». Уран-чечен фильм. 10.35 —«Кино аян-чоруктарының клуву». 11.35 — Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
11.40 —«Орус дыл өөреним тур бис». 4-ку телеочерк. 11.55 —15.10 — Чапсар.
МОСКВАДАН
15.10 — Телемедээлер. 15.30 — «Ажылчының дешпээни». Документалдыг фильм. 16.00— Орус дыл. 16.30 —Объектив. 17.00 —«Бригала чүүү кылып шыдаарыл». «Целиноград кедээ машина» каттыжышкынында күш-ажылды организаастаарының бригада хевирин ажыглаарының дуржулгазының дугайында дамчыдылга. 17.30 — Горнистер, харыылаңнар!». 18.15 —Эртем амыралы. 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 —С. В. Рахманиновтуң романстары. 19.15 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 19.45 —«Оор». Телефильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». 21.35 —«Оор» деп телефильмниң 2-ги сериязы. 22.50—23.10 — Бөгүн делегейде.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00 —Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Ала-иелер, силерге. 13.35 — «Кайгамчыктыг аскежининиң сылдыстары». Уран-чечен фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.30 — Чапсар.
КЫЗЫЛДАН
18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Уругларга фильм. «Ырак ортулуктуң чажыды». Мультфильм. 19.15 — Киножурнал. 19.25 — «Азия төвү». 19.55 — Чарлаалдар.
МОСКВАДАН
20.00 —«Тамчыктыг улунар, чаштар!». 20.15 —Тюмень филармониязының концерти. 20.30 — Неделяның спорту. 21.00 —«Ye». 21.35—23.05 «Мусуси». О. Тактакишвилиниң операзы.

ДЕКАБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
8.00 —«Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Горнистер, харыылаңнар!». 9.40—«Куда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Концерт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10— Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Милиционарның ленинчи университеди. ЭДЧ чурттарының ажылдагый талазы-биле кады ажылдажылгазы болгаш найыралы. 17.45 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 18.15 — УЕФА-ның кубогу дээш Испания биле ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 20.00 — Кышкы этюдтар. 20.10 —«Улуг улустуң шыны». «Бистиң ниити херээвис» деп документалдыг фильм. 21.00 —«Ye». 21.35 — Таджик телевидениениң оркестриниң концерти. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.
ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН
12.00—. Испан дыл. 12.35 — Музыка. 3-ку класс. ССРЭниң улустарының музыказы. 3-ку дамчыдылга. 13.05—«Шыдыраа школазы». Ак терге. 13.35 — «М. Е. Салтыков-Щедринниң театры». 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 15.05 — ПТУда чүү, чүвеге өөредип турарыл?. «Кайтыктып адыышкыын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15— Телемедээлер.
КЫЗЫЛДАН
18.35 — Телемедээлер. 18.50 — Мультфильмнер. 19.00 — «Азия төвү» деп дамчыдылга. 19.15 — Чарлаалдар. 19.20 — «Тыва улустуң талантылары».
МОСКВАДАН
20.00 —«Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Ау аный». Мультфильм. 20.15 — Оңу кылып шыдаар силер. 21.00 —«Ye». 21.35—22.45 — Уран-чечен телефильм. «Далай фезизы».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АЖААР

Кызылга шокар булуттаар. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне —32—34, хүндүс 22—24 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Өдүм чок Кащей» 10.30 14.00. «Отту оттур» 12.10, 15.40. «Ырылар ритмнери» 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дөрт салгакчы» 16.50. «Людмила» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хууда амыдырал» 18.30, 20.30 шактарда.

Ажыл-чаң культуразы

САГЫШ-СЕТКИЛИНДЕ

Культура дугайында билиишкин дээрге арыг чуналрындан эгелээш кижиниң угаан-бодалының эң-не бедиктеринге чедир — кончуг делгем билиишкин болуруп Михаил Иванович Калинин бодунуң бир үүгүлүге онзалап айыткан. Культурлуг кижи хой үүл талаларны бодунга сиңирип болур. Ол чүгле даштыкы хевир талазы-биле культурлуг эвес, билиг медерелдин, сагыш-сеткилдиң байлектары-биле, биче сеткилдиг, эптиг-эвилең, хүндүлээчел чорук-биле, күш-ажылга толептин-биле оскелерге үлегер-чижек болур.

Эстетиктиг кижизидилге — коммунистиг кижизидилгениң бир кезээ. Идик-хеңти көрүштүг, чараш, таварымчалыг кылдыр кедип билири, хой-ниити черлерине бодун толептиг ап чоруурун, кижилер-биле чугаалажырда сес-домаанын эптиг-эвилеңи бо бүгү безин дыка хойнуң чугаалап турар. Холдун арыы, хептиң шеверн, квартира иштинии чурттаарынга эптиг дөрүшкиннери, уруг-дарыының кижизидилгезинче сагыш салыры база аажы-чаң культуразынга хамаарыжыр.

Кижиниң чаражы оон арыында эвес, оон сагыш-сеткилинде, оон ариы-нүүрүнде, бүдүштүүнде. Культурлуг кижиниң бажың-балгады кезээле арыг-силиг турар. Оон уругларының өөредилге кижизидилгези, чуруму эки болур. Ол даанган ажыл-херээже бот-харылсалгалыг чылдаган чок черге ажыл шагы үзер таварылга турбас. Хойниитиниң ажылындан черле хожудавас, хурал, кичээл, шеф болур дээнде айыттынган шагындан эртпес, эжиниң-даа, бодунуң-даа шагын кампан биләп ужурлуг. Хуралга саналл бээрде созуг допчу тодарғай, артык минута ажыглавас болур. Улгады бергеннерге олуттү, орукту чайлап берип чоруур, кудумчуларга, хойниити черлерине эзирик чорааны эскертинмес, албаннындаа, аңы-хуунун-даа шугумубиле дуза эрээн эң-өөрүге кандыг-бир дузаны болдунар аргалыг-ла болза ынап-ла чедириксээр кижинин, эптн культурлуг деп канчап үнелевес боор.

Эр кижи херээжен кижи-биле кады чораан чүүү утпазыл? Ону хүндүлээрин утпас ужурлуг. Ол база культурлуг аажы-чаң болур. Олар кижиниң амыдыралын улам-на утаангыр, улам-на утка-шынарлыг, культурлуг болгаш солун болдуруп турар.

Оон ында уруг-дарыын чедир кижизидип шыдавас, оон уламындан корум-чурум үреэринин оруунче киирип алган, ол дугайында чугаа кылган башкылар азы харыысалгалыг эптерге «бис-даа чадаштывыс, харын силер-ле билип көрүнер» деп ада-иезиг эвес хөөнүн илередирлер бар. Ол ышкаш совхозка дүжүрүтүнген хомурну уругларын ылалап оорладып алгаш одап орар ада-иелерни кандыг кижилерниң белүүнге хамаарыштырын болуруп? Оорлаар, мегелээр, доктаамал арагалаар чорук ол дээрге эргинин артыштыкынары болур. Мен бодаарымга ындыгларны ёзулуг культурлуг кижилерниң белүүнге капчап-даа санап болбас.

Чамдык эптер кижилер-биле чугаалажып турган үнүн дыңмадын хоректеп бергилээр, айтыр салаазын кожаннады бээр чүүлдер турар, ол база-ла культурлуг эвес. чараш ажыы-чаңга дүүшпес. Эки мозу-шынарлыг. культурлуг чараш ажыы-чаңныг кижиниң чон кезээде хүндүлээр.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

КЫМ-ДАА, ЧҮҮ-ДАА...

Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнүң маадырлыг арыннары кажан-даа элең читпес. Волгага болган улуг тулчуушкун — Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга тураскаатткан тускай кежээни Сут-Хөл сес чыл школазынга организастап арттирген. Ону план ёзугаар төөгү болгаш дыл башкыларының методиктиг чөвүлели организастаан.

Школаның залын Сталинград тулчуушкунунуң төөгүлүг факт, барымдааларынга тураскаатткан плакат, стендилер болгаш бюллетеньнер-биле дерзээн. Аңаа илеткелди төөгү башкызы К. Ондар кылган. Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан, тиилелгени чедип алырынга ачы-дузазын чедирген маадырларның дугайында. бистиң маадырлыг Кызыл Шеринвистиң дугайында солун чугаа болган.

Ол кежээге өөренекчилер төөгүге хамаарышкан кроссвордтарны, чайнвордтарны тыныннар. Ук темага хамаарышкан солун эпизодтарлыг диафильмнерни база көргеннер.

О. КАҢ-ООЛ,
Чөөн-Хемчик район.

Эмчиниң сүмези

АНТИБИОТИКТЕРНИ АЖЫГЛААРЫ

Бичии уруг эъди изип, бажы аарып, кылыктанып туруп бээр. Ада-ие уруунга эмчи чалаар. Эмчи аарыгны тодараткаш, антибиотиктер ижерин сүмелээр. Ынчалзадаа уругнуң ада-иезин эмчинин сүмезин ёзугаар эмнээриинден ойталаар. «Антибиотиктер хөлчок хораазыг. үүгле ону эвес, оон өскеге үүнүп-биле-даа эмнеге ажырбас» дээр хөөнүер бар.

Антибиотиктер шынап-ла хораазыг азы ажыктыг бе? Кажан ижерин сүмелээрил?

Антибиотиктер — дүдүк моогулердең болгаш ялзы-буру микроорганизмнерден кылдыгнаган эм бүдүмел болур. Амгы үениң парын техниказының дузазы-биле чартык синтетиктиг антибиотиктерни будуруп, база калбаабиле ажыглап турар апарган. Ылаңгыя чартык синтетиктиг пенициллин, тетрациклиннер эң-не бедик шынарлыг болгаш үре-түңнелдиг препараттар.

Антибиотиктерниң код күжү ялзы-буру аарыгларны эмнээриинге тодаргай рольдуг. Ол микробтуң клетказының узуткап, оон олуздезин болдурбайн баар. Ынчангаш антибиотиктерни халдавырлыг болгаш оске-даа аарыгларны эмнээриинге сүмелээр. Ол ышкаш антибиотиктерни кодээ ажыл-агыйга мал эмнээриинге, улетпүрге аъш-чем консервалаарынга ажыглаар.

Медицина практиказынга антибиотиктерни киингеннин соонда, туберкулёз, менингит дээн ышкаш шагдагы эмнеттинмейн турган аарыгларны эмчилер ажып эртер аргалыг апарган. Антибиотиктер кижилерге улуг дузаны чедирип келген. Олар чүгле онзагай болук микробтарны узуткаар шынарлыын эртемденнер тодараткан. Ол ышкаш улаанут, салгын оспазы, свинка, грипп дээн чергелиг халдавырлыг микробтарлыг аарыгларга күш четпейн баар. Шак ындыг аарыгларның каданнаваан хевиринге антибиотиктер-биле эмнеириң улуг. бичии кижилерге дуза болбас.

Чамдыкта дүрген сегирнин бодаап. эмчи баарының бетинде аарыгны тодаратпайн чораап. боттары-ла антибиотиктерни ажыглай боор. Шак мындыг шын эвес эмнээшкиннеп кадыкшылыга коңчуг улуг хораны чедирип боор. Аргалыг-ла болза, антибиотиктерни чүгле эмчиниң сүмезин ёзугаар ажыглаанын дээре. Ол тодараткан аарыыга кандыг препарат ажыктыын, чеже хире үениң иштинде эмнеириң айтып боор. Уругларга антибиотиктерни назы-харын, денгизин, аарыгның байдалын бөрымдаалап сүмелээр. Чамдык адаиелер уругнуң аъдинин изин бада бээри билек, эмнерни ижиртирип соксан каар. Бо чорук аарыгны каданнаарынга чедирер. Ынчангаш антибиотиктерни аргалыг-ла болза, тускай эртемниг медиктерниң сүмезин барымдаалап ажыглаарын утпаар.

Е. ЛАКОТИНА.
медицина эртемнериниң доктору.

Чагыг № 1969.

Солун неделяда 6 катап үнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63. редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54. харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттын 2-23-35. партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13. пропаганда киллдизинин 2-31-75. культура киллдизинин 2-23-54. кодээ ажыл-агый киллдизинин 2-21-47 үлетпүр киллдизинин 2-31-75, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация киллдизинин 2-20-60. корректорларнын 2-27-41. бухгалтериянын 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01317

Бүгү чүрттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 282 (12072) | 1982 чылдың декабрь 9, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп.

КУРПСАЙ ГЭС—АЖЫГЛАЛЧЕ КИРГЕН

КЫРГЫС ССР. Курпсай ГЭС-тиң дөртүү сөөлгү гидроагрегадын ажыглалга киирген. Электростанцияның күчүзү ам 800 муң киловатт четкен.

ЧУРУКТА: монтажниктерниң Н. Еланскийге удуртқан мурнакчы бригадазы Курпсай ГЭС-тиң тудуунга идепкейлиг киришкен.

М. АШИРБАЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш районнарның, хоорайларның болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт база харылзаа коллективтериниң республиканың садыг, чоннуң коммуналамыдырал хандырылга коллективтериниң аразында социалистиг чарыжының түңнелин СЭКП обкомунуң бюрозу, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому үндүрген.

Партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш республиканың үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш садыг, харылзаа, чоннуң коммуналамыдырал хандырылга коллективтери социалистиг чарыты калбарткан планнар база социалистиг хүлээлгелер күүседир талазыбиле чамдык чедиишкиннерни чедип алганын СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң доктаалында демдеглээн.

Эртип турар чылдың он бир айларында — үлетпүр продукциязының пландан ажыр 1,2 миллион рубльге үдүрген, оны 2,47 миллион рубльге сайгарган. Үлетпүргө күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринин планы 101,4 хуу боттанган. Пландан ажыр 108 муң тонна хөмүр-даш, 8,3 миллион киловатт-шак электри энергиязы, 3 муң гигакалорий чылыг энергиязы, 1,2 муң кубометр дилиг материалдары, 55 тонна саржак, 737 тонна чалак сүт бүдүрүлгеш.

Кол бүдүрүлге фондуларын эрткен чылдынга деңээрге 9 хуу хөйнү ажыглалга киирген. Оон иштинде көвүрүг тудар эргелелдиң бүдүрүлге баазазы. Сельхозтехкүркомнуң оөредилге-курстар комбинады, даарылга фабриказының немелде корпузу, Кызыл хоорайда автовокзал, электри дамчыдылгазының шугумнары, автооруктар ажыглалга киргеш. Республиканың харылзаа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның, садыгның болгаш пиитириниң чемненилге чергелериниң, чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтерин бо чылдың 11 айларының планнарын ажыр күүсеткеш.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш алган социалистиг хүлээлгелерин болгаш күрүне планнарын Кызыл хоорайның үлетпүр, транспорт, харылзаа, садыг болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга коллективтери ажыр күүсеткеннер. «Каа-Хем» разрезтиң, «Тыва септелге-тудуг» трестиниң, № 2 автобүдүрүлгениң, Кызылдың аш-чем бараанар садыгының, Бии-Хемниң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери ажыр күүсеткеш, ам бо хүннерде чыл планын күүседип турарлар.

Оон-биле чергелештир чамдык министерстволар, ведомстволар бүдүрүлгелер болгаш организацияннар алган хүлээлгелерин күүсеткейн турарлар. Үлетпүриүн 9 бүдүрүлгеш үлетпүр продукциязын бүдүрерииниң планын күүсетпээн, ону сайгарарын база 9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 12 бүдүрүлге боттандырбаан.

Тудуг организацияларының коллективтери капитал салыышкынарны шиңгээдип алыр, бүдүрүлге күчүлдерин, чурттарга болгаш социал-культура тудугларын ажыглалче киирер планын күүсединиң хандырбаан. Керээлиг организацияларның чүгле 54 хуусу тудуг-монтаж ажылдарының планнарын күүсеткеннер, 46 хуусу — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринин планнарын күүсеткеннер. Иниити ажыглалдың транспортунуң бүдүрүлгелериниң коллективтери чүк соөртүрүнүң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызылдың алгы заводунуң, Ак-Довуракты база Бай-Хаактың хлеб заводтарының, Кызыл-Мажалыктың гуюбу заводунуң, «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестериниң, № 3 автобүдүрүлгениң болгаш Ак-Довурак АТБ-зиниң, Барыын-Хемчик райпозунуң коллективтери 1982 чылда кошкак ажылдаан.

СЭКП Кызыл хооркому, партия райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомпары, райхооркүүскомнар, ажыл-агый организацияның удуртукчулары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү талалыг бедидер, камналга чурумун күштелдирер, шынар көргүзүлгелерин экижидер болгаш планнаг даалгаларны база алдынган социалистиг хүлээлгелерни ыяап күүседир дээш күш-ажылчы коллективтерниң күжениишкиннерин четпес мобилизастап турар дээрэнин ук доктаалда шүгүмчүлээн.

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкомуң ССРЭниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка дараазында чергелерни тиилекчи деп санаан:

ХООРАЙЛАРДАН БОЛГАШ РАЙОННАРДАН

—үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,3 хуу, ону сайгарарын — 103,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,7 хуу, үүрмектеп садар бараан саарылгазын—100,8 хуу күүсеткен болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылга планын хандырган Кызыл хоорайны;

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 114,5 хуу, ону сайгарарын—103,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 106,8 хуу күүсеткен болгаш беш чылдың ийи чылының планын 1982 чылдың ноябрь 23-ке чедир күүседипкен **«Каа-Хем» разрезтиң коллективинге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 109,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 102 хуу күүсеткен **«Тыва септелге тудуг» трестиң коллективинге;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— чүк соөртүрүнүң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,2 хуу, чүк саарылгазын—100,4 хуу күүсеткен **Тываның транспорт эргелелиниң № 2 автобүдүрүлгезинге;**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

—үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 104,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн —104,8 хуу күүсеткен болгаш саарылгадан 150 муң рубль кампалганы чедип алган **Кызылдың аш-чем барааннарының садыының коллективинге;**

КОММУНАЛ-АМЫДЫРАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— ачы-дуза чедирериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,7 хуу күүсеткен **Бии-Хем райониуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге.**

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдан болгаш ВЛКСМ обкомунуң турасказалдыг вымпелдери-биле дараазында черлерни шаңнаарын ук доктаалда айтқан:

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— үлетпүр продукциязын бүдүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин, ону сайгарарын күүсеткен болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 102,3 хуу боттандырган **Тываның электри четкилеринге;**

ТУДУГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 107,3 хуу күүсеткен, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,8 хуу күүсеткен **«Сельэлектростройнуң» Тывада тудуг-монтаж эргелелиниң коллективинге;**

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— харылзаа дузазың чедирер талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101 хуу күүсеткен **Эрзиниин харылзаа бедидиринин коллективинге;**

САДЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНДАН

— үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 100,7 хуу күүсеткен **Каа-Хем райпозунуң коллективинге;**

КОММУНАЛ-АЧЫ-ДУЗА БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕН

— коммунал-ачы-дуза чедирилгеиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 110 хуу күүсеткен **«Водоканал» эргелелиниң коллективинге.**

1982 чылда болгаш инити беш чылда доктаатынган планнарны болгаш алдынган социалистиг хүлээлгелерни ыяап күүседир дээш социалистиг чарышты улам калбартырып, организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирериң СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнарынга, хооррайкүүскомнарга, партия, профсвиел болгаш комсомол эге организацияларынга, министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга дааскан.

Декабрь 18-Коммунистиг субботник хүнү

ШТАБ ХУРАЛЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан коммунистиг субботник эрттирер республика штабының эөлчеглиг хуралы дүүн болуп эрткен. Ону штаб начальниги, профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар даргалап эрттирген.

Кызыл хоорай штабының начальниги, СЭКП хооркомуның йиги секретары А. И. Григорьевтиң информациязын аңаа дыңнаан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның патриотчу эгелээшкинин нанысылалдың ажыл-ишчилери бир эп-сеткилдиг деткип, декабрь 18-те бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээнин ол чугаалаан. Иниизи-биле фабрика коллективинден субботникке 1100 кижи киржир. Оларның 300-үү боттарының ажылдаар черлеринге, руда ажылдан кылырынга болгаш даг-дүгү бүдүрериңге ажылдаар. Ол хүн 298 тонна даг-дүгүн бүдүрери көрүнгеш. Ол дээрге хонуктуң планындан 50 тонна хөй.

Эөлчеген хостуг ажылчынар ажылдакчылары 16 муң тонна ажыг улус ажыл-агыйының чүктерин соөртүр болгаш өске-даа ажылдарны кылырлар.

Албан организациялардан, өөредилге черлеринден дыка хөй кижи-тудуг объектилеринге, бүдүрүлгелерге ажылдаар.

Баштайгы санаашкыннар өзугаар алырга кызылчылар беш чыл фондузунче 56 муң рубльди шилчидер.

Таңды районда коммунистиг субботникке кандыг белеткел ажылдары чоруп турарын штаб начальниги, СЭКП райкомунуң йиги секретары Н. Ф. Болотовтуң информациязын хуралга база дыңнаан. Таңдыжылар коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир дээш белеткелди калбартып чорткан. Райондан он муң дөрт чүс хире кижи күш-ажылдың баймрлалынга киржир, олар ажылдаан акшазындан он муң рубльди беш чыл фондузунче шилчидерни көрген.

Кызыл хоорайның, Таңды районнуң штаб начальниктеринге коммунистиг субботникке белеткелде четпестерни кыска хуусаала этпеш, ону организастыг эрттирер хемчегерни алырын дааскан.

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

АК-ДОВУРАК. (телефон-биле). В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан декабрь 18-те эртер коммунистиг субботникке белеткел ажылдарын шапкынчыткан. Иниизи-биле фабрика коллективинден субботникке 1100 кижи киржир. Оларның 300-үү боттарының ажылдаар черлеринге, руда ажылдан кылырынга болгаш даг-дүгү бүдүрериңге ажылдаар. Ол хүн 298 тонна даг-дүгүн бүдүрери көрүнгеш. Ол дээрге хонуктуң планындан 50 тонна хөй.

Эөлчеген хостуг ажылчынар бедик сорттуг болгаш бөдүүн рудалардан даг-дүгү ажыглаар цехтериниң дериг-керекселдериниң үнген ованалган даг-дүгүн чыырынга, саваларынга ажылдаар. Оон ақгыла хоорайда түттүнүп турар 1176 олуттуг школаның класстарының шеверлел ажылдарынга ажылчынар, инженер-техниктиг ажылдакчылар база киржир.

Иниизи-биле фабрика коллективи 7 муң ажыг рубльдиң ажылдарын кылыр болгаш 4,5 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерни планнаан.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

ЧАНАРЫНГА БЕЛЕТКЕНИП ЭГЕЛЭЭН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Анатолий Березовой болгаш Валентин Лебедев чер чоогунуң орбитазында 208 хонук ажылдап турар.

Айыткан программага дүүштүр коемонавтылар «Салют-7» станцияга шинчилелдерни болгаш шенелделерни доозуп, автоматтыг чурум-биле ужудуушкунга ону белеткеп эгелээн. Станцияның эртем аппаратуразын шыгжаар. «Союз Т-7» корабльдиң дүжүрер аппарадынга дедир келип дериг-керекселдерни шилчидер, оон борт системаларының ажылдаар аргаларын хынаар сорулга экижаштың мурунуна салдынган.

Чүк кораблиниң саваларындан станцияның саваларынга одаар чүүлдү кудар талазы-биле ажылдарны бүрүн дооскан. Орбита комплекизиниң оруун таарыштырар ажылдарны коемонавтылар декабрь 8-те «Прогресс-16»-ның шимчекчилериниң дузазы-биле боттандырган.

Коемоска материалдарны шенээр ажылдарны декабрь 6-да «Корунд» установкага эгелээн болгаш чедиишкиниг үргүлчүлээн. Кадмийниң сульфидиниң монокристаллдарын, германийни дедип чок байдалга алыры ол шенелде ажылдарының кол сорулгазы болган.

Медицина контролюнуң түңнелдерни өзугаар алырга, эштер Березовой болгаш Лебедев оларның кадыкшылыының байдалы эки.

«Салют-7» — «Союз Т-7» — «Прогресс-16» эртем-шинчилел комплекизиниң үжудуушкуну чедиишкиниг чоруп турар.

Ноябрь-декабрьда хураган алганы дээш ХОЙЖУЛАРГА НЕМЕЛДЕ ТӨЛЕВИР

Специалистиң индири

Хой ажылын эдээн хөгжүдеринче угланган чугула доктаалдарны СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп ап келген. Хой ажылын хөгжүдеринии чугула аргаларының бирээзи болза, хойну эдээп эртежик — күскү-кышкы үелерде оолдадыры. Эрте оолдадырының ажыктыы Тываның байдалдарынга тааржыр. Мал ажылының кол адыры — хой ажылының ажыктыын бедидериниң бир кол курлавыры ол.

Эрте кыжың оолдадыр кылдыр белеткээн хойларны июнь-июль айларда эдержилгеге киирерге оларның боос үези чайгы-күскү эки үелерде эртер. Ол үеде төрүүр хой одарга чемгир түүлдерни бодунга алыр болгаш боос үези эки байдалдарга эртер. Төрүүр үе келирге, хой арбас-даа, күскү деңгилдезиин оксунмаанындан хураганын тоттур эмирер.

Ноябрь-декабрьда алдынган хураганнар кадык болур болгаш янзы-бүрү аарыгларлардан аарывас болур. Ону эрте чазын ускеш, чайын семиртир одарладыр. Ноябрь-декабрьда алдынган иртчигештерни чайгы семиртилге соонда, келир чылче сонгаарлаткайн, күрүнеге дужаап болур апаар, а кыс тогдулар эки семиртир болгаш дараазында кыштыы шыырак деңгилделиг ажыл эртер.

Ындыг-даа болза, дыка хөй ажыл-агыйлар хойну март-апрель-май айларда оолдадырын планнавышаан. Ол үеде төрүттүнген хураганнар деңгилде чок болуп, эрте кыжын төрүттүнгеннеринге бодаарга, доругуучал эвес бодаар кирп санаап хураганнарны барымдаалап чорудар. Ол болза продукция дээш немелде толевирниң түүнү оон-даа улгаттырар. Сөөлгү катап хураган дээш расценканы эртекей чылын улгаттырган.

Төрүүр чүс башка онааштыр алдынган хураганның санынга ноябрь-декабрьда алган хураганнарны база кирп санаар. Чүге дээрге чыл төнчүзүнде дун болгаш чаш төл дээш шалын төлевириниң үезинде ук продукция дээш немелде төлевирнин түүнү өзөр.

Бир эвес хойжу ноябрь-декабрьда 40 хураганны немей алгаш, оларны доктаатынган чурум ёзугаар үүлээткен болза, а ук совхозта муштуг боон турар расценка ёзугаар бир хураган дээш 5 рубль 21 көпеекти аңаа төлөөр болза, (совхозтуң доктаатканы-биле хойжунуң ажаан турар хоюнуң санындан хамаажыр) продукция дээш немелде төлевир 208 рубль болур.

Күскү-кышкы үеде эрте оолдаашкын дээш немелде шаңнаар сорулга-биле продукция дээш немелде төлевирден ангыда, ноябрь-декабрьда төрүттүнген болгаш документ ёзугаар хүлээп алынган хураган бүрүзү дээш совхозтуң материалдыг шаңнал фондузундан хойжуларга 1 рубль 50 көпеектиң немелде төлевирин доктаадырын совхозтар директорларынга сүмелээн. Үстүнде айыттынган 208 рубльден ангыда 60 рубльди база алыр. Акша шаңналдарындан ангыда натура талазы-биле немелде төлевирни база көрүп турар. Төрүүр хой кадарын турар эки малчыннарга төрүүр чүс хойга онааштыр 80-ден 100 чедир хураганны остүргени дээш чыл төнчүзүнде он хураганның-на бирээзин бээр, а чыл эгезинде коданынга турган төрүүр 100 хой бүрүзүнден-не 100 ажыг хураганны алган менди үзүп берген малчыннарга беш хураганның-на бирээзин бээр. Натура талазы-биле немелде төлевирни бодарге ноябрь-декабрьда алдынган хураганнарның саның ыяап-ла барымдаалаар. Чижээ, хойжу төрүүр 230 хоюндан часкы үеде алган 193 хураганынга ноябрь-декабрьда төрүттүнген 50 хураганын кадыптарга, шуптузу 243 баш болур. Аңаа дүүштүр төрүүр чүс хойдан алдынган хураган 106 баш болур.

Часкы оолдаашкынның түңнелинде малчын чаңгыс хураган алыр үжүрлүг, чүге дээрге чүс хойга онааштыр 80 баштан ерү чүгле 9 хураган алдынар. Ноябрь-декабрь айларда оолдаанын катай саларга, хойжу 7 хураганны алыр. Чүге дээрге чүс хойга онааштыр 80 баштан ерү 46 хураганны, чүс хойга онааштыр 100 баштан ерү 13 хураган алган болза.

Коданда быжыглаттынган хойжуларга немелде төлевирниң бүгү хевирлери чыл дургузунда оларның кадарын турар хойларының баш саны дээш ажыл төлевириниң рубль бүрүзүнге онааштыр саналары-биле тодаргайлаар. Бир эвес бүдүрүлге талазы-биле эргежок чүгула деп санаан, кайы-бир хойжуну өске кодапче азы өске бригадага ажылдаары-биле шилчидер болза, ол коданның азы бригаданың бүдүрген продукциязы дээш ажыл төлевириниң рубль бүрүзүнге дүүштүр немелде төлевирни ол алыр. Календарлыг чылдың төнчүзүнге чедир совхозка ажылын кааңкан хойжуларга продукция дээш немелде төлевирни бербес.

Хойнуң баш саны немей остүрерни экижидеринге материалдыг сонуургалын бедидер сорулга-биле хойжу бригадаларның бригадирлеринге, зоотехниктеринге болгаш совхозтарның директорларына материалдыг шаңналдарның негелделерни база бадылаан. Шаңналды Кодээ ажыл-агый министерстволунуң фондузундан төлөөр. Хураганнарның ноябрь-декабрь айларда торуттүнгеннин болгаш хойлан чаш төл алырының планын ажыр күүсеткенин барымдаалап ол шаңналдарны төлөөри көрдүнгеш. Бодунуң коллективинге планны бирден алды хуу чедир ажыр күүседирин хандырган хойжу бригаданың бригадирине 60 рубль, 6-дан 10 хуу чедир ажыр күүсеткенде 100 рубль, 10 хойдан өрү болза 150 рубль шаңналдарны тыңсыр. Планнарын шнчаар ажыр күүсеткен фермаларның зоотехниктеринге дараалаштыр 100, 150 база 200 рубльдиң шаңналдарын тыңсырын доктааткан. Хой ажылының талазыбиле зоотехниктерге (эргелеп башкарарының цех болгаш ийи чадалыг структуразының үезинде) ол-ла негелделерге дүүштүр планнарын ажыр күүседирин хандырган совхозтарның кол зоотехниктериң болгаш директорларын 150, 200 база 300 рубль-биле

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин – амыдыралга

АГРОҮЛЕТПҮР КАТТЫЖЫЫШКЫНЫҢ АЪШ-ЧЕМ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИ

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алдынган чүрттүң Аъш-чем программазы — ол дээрге организастыг, экономиктиг, техниктиг болгаш социал хемчеглериниң системазы болур. Оларны боттандырары эртемге үндезилеттинген норма-чижектерни барымдаалап чонну аъш-чем продуктулары-биле четчир кылдыр хандырарынга аргеларны бээр.

Аъш-чем программазын боттандырарының кол үндезини чеңсөө — көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, болбаазыдып турар адырларны хаара тудуп турар агроүлетпүр каттыжыышкыннарын тургузары болгаш хогжүдери болур.

Бистиң республикада агроүлетпүр каттыжыышкынының көдээ ажыл-агый продуктуларын болбаазыдып турар аъш-чем утланыышкынныг бүдүрүлгелеринге хлеб заводтары, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Тываның сүт комбинады, пиво заводу, Үстүү-Енисейниң балык заводу хамааржыр. Оларда амгы үеде 1200 ажыг ажылтыннар хаара тутпунган. Олар чылда ортумаа-биле 27—27,5 миллион рубльдиң продукциязын: 21—21,5 муң тонна хлеб болгаш хлеб-булочка кылыгларын, 8—8,5 муң тонна эътти, 1200—1300 тонна колбасаны, 500—550 тонна мал саржаан, 17—18 тонна сүт продукциязын, 200 тонна ажыг балык продукциязын бүдүрүп туралдыр.

ССРЭ-ниң түргүстунганының 60 чыл оюнга тураскаадыкан социалистиг чарышка аъш-чем үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң коллективтери киришпишаан чамдык эки көргүзүттерни чедип ап келген, мурнакчы бригадаларның, цехтериниң ажылчыннарның саны көвүдээн. Бүдүрүлге планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип турарларның одуруун коммунистер баштап турар. Оларның санынга Кызылдың хлеб заводунуң хлеб быжырыкчызы А. С. Хертек, оператор Л. А. Кравева, Кызылдың эът комбинадының ажылчыннары В. К. Монгуш, А. А. Новиков, Шагаан-Арыгның сүт заводунуң ажылчыны Д. М. Демүр-оол, Кызылдың сүт заводунда бригадир Г. Д. Фадиенко, балык заводунда бригадир Д. Ф. Тимонин болгаш өскелер-даа кирер.

Аъш-чем үлетпүрүнүң ажыл-ишчилериниң шудургу күш-ажылының ачызында

ХООЧУН ХОЙЖУ

Сергей Натсыкович Мижиттиң ескен-төрээн чери — Нарын. Оон ада-иези оо чер чурттуг, мал ажылдыг улус чораан. Бурутку Нарынның черинге эң баштай авилелдээн «Комбунизмче орук» колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзинге оларны дидим-биле адап болур.

Эрээн районда «Нарын» совхозтуң конторазында совхозтуң хоочунарының фото-чурукталарын улус хемчеглеп кылдыр тырттырган, ханада козуулдур аскап. Оларның арасында Сергей Натсыкович Мижиттиң чуруу база бар. Бо малчын-биле областың партия конференциязының делегадынга, республиканың мурнаачы малчыннарының хуралынга, малчыннар наадымынга-дээ чорда, каш удаа узураажын, чугаалашкан бис.

Ол малчынаа-ла үжен чыл чоокшулап чоруур. Чыл-биле чыл дөмей эвес. Соок, улуг харлыг кыштар, кара дожаттыг час, кус-даа тургулаар.

Ынчангаш хоочун малчының ниитининг малын кадарып, кадагалаан үезинден бээр чаш мал өлген, ындыгмындыг четпестерлиг болган деп чаңгыс-даа чугаа боол корбээн. Бо дээрге коммунистин, хоочун хойжунуң күүне мурнунга ээ-харыысалганы ханы билириниң түнелиндир. Кысказы-биле чугаалаарга, Сергей Натсыкович чылдың-на төруур чүс хойдан түстен эвээш эвес хураганны, бир баштан ийи килограммдан куду эвес дүктүг кыргын ап келген.

Эрткен кыжын «Нарын» совхозтуң девискээрине кажангызындан-даа артык улуг хар чагган. Ындыг болза-даа Сергей Натсыкович чүс хойдан 107 хураганны, а бир баштан ийи килограмм дүктүг кыргааш, хойжулар араазында чарыштың тилекчизи болуп, совхоз дирекциязындан шаңнал-макталды алган.

Кыштан малды хүр, менди ажырары чүгле четчир мал чеми эвес, а чайгы үеле оңуяки семиртириндеп кол хамаарыкыр. Хоочун хойжу бо чайын үш удаа одар солуун, чазаглаш, чайлаглаш, күзеглээн. Ам оон коданында 445 хей бар. Оларның күш-дегиндеги дыка аки. Чайгы кыргылда болган чуулда организастыг бедик эвээтериналыг чурумга чоруттунган.

Хойжунуң база бир эки чанчылы — кыштаанда кажа-хораазын чазагже кешкелекте септеп, коржеңин коптарган, оларны-биле коржеңин белеткеп алыры. Кадарчының хоюнун кажаазы бөдүүн-даа болза, ишти, дашты арыг-силиг. Кажаа кедээ талазында он тонна ажыг ситенин белеткээн. Ол дээрге малчының келир кышка магадылалы-дыр. Өг-бүле ишти шупту малга четчир чемсуурну белеткээринге киржип чанчылдыг.

— Хар-назы дөгээп, ам алдан ниилге кирипкен. Күрүнеден ай санында 120 рубльди ап чор мен. Ол дээш партия, чазаамга өөрүшкүмүн плередип чоруур мен—деп, чугаалаан, кадарчы кезек када боланы берди.

— Сергей Натсыкович чүгле хойжу эвес—деп, совхозта № 1 хойжу бригаданың бригадири Кыргыс Белчир үзүгеп чугааны уламчылады— Харын бригалада партиа бөлүүнүң үлүртүнчүзү кижи.

Шынап-ла, хоочун хойжу, коммунист Сергей Мижиттке бригаданың коммунистери улуг идегелди көргүзкен. Эрткен отчёт-сонгулдалыг хуралга ону ам үш удаа улай партбөлүктүң үлүртүкчүзүнге сонгааннар. Бо дээрге коммунистерниң улуг идегели-дир. Бригадада шупту он коммунист бар.

Партия бөлүүнүң үлүртүнчүзүнүң демделел депгерин база сонуургап көрдүвүс. Ында айда чорудар ажылларны бирден-бирээ чокка чыскаап бижээш, харыысалгалыг коммунистер болган партия кежигүү эвес активчилерниң ат, фамилиязын, кылыр ажылдарының хуусаазын тодарадып бижээн болду.

Неважиниң мурнунда— хүнду. Бедүүн кадарчы Сергей Натсыковичиниң күш-ажылын партия, Совет чазак бедиибиле үнелээн. Хоочун хойжунуң хөрээнде Октябрь Революциязы. үүр-ажылының Тыва орденнери, Ленинчи юбилей медалы, онгу беш чылдың тилекчизин деп хөрек демдээнин эдилекчизи.

Сергей Натсыкович Мижит биле Норлаамаа Меровна Сетбенин оолдар, кыстарында малчын, чолаачы, башкы, эмчи, механизатор дээш өскедаа мергежилдин кижилери хой.

А үш кижи Нарын ортумак школазында күрүнеми долу хандырылгазында өөренип турарлар.

Малчын өг-бүле ам кыштаанда хонупкан. Малдың чаш төлүн камгалап алыр сорулга-биле белеткел ажылларын баш бүрүнгаар кылып чорудуп турар. Олар бо чылын төруур чүс хойдан хураганны, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргын алырын хүлээнген.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА! КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР. ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ЗАВОДТУН ЭЛЕКТРОННУГ «МЭЭЗИ»

СОФИЯ. Кнопканы базыптарга будүрүлге черинде ажылдың канчаар чоруп турарының дугайында информация мониторнуң экранынга тода көстүп келир. Машина тулуунун заводунга будүрүлге чорудулгазының ажылчын контролюн моон мурнунда бедик мергежилдиг болган хөй санныг специалистер боттандырып турган. Олар ынчаарда цехтерни агрегаттыр кезип, незектер бүрүзүнүң шынарын хынап, график үзүлген таварылгала оон чылдагааннарын тодаргайлап келген. Ам ол бүгүнү комплекстиг автоматизацияның Софияда тен институдунуң коллективинин ажылдан кылганы дүрген шиитпирлээн диспетчер системазы секунда шиитинде-ле кыла шаптар. Заводтуң эң-не берге чедеринде тургускан хейзит компьютерлерниң электроннуг «мээзи» ажылды контрольдаарын база үчётка алырын боду кылып турар.

Ук система дыка хөй чүүлдерни кылып шылаар аргалыг. Ол аграр-үлетпүр комплекстеринге кедээ ажылагый будүрүлгезин эргелеп башкарарын, чиг-эттиң болган кезектерниң четпейн барганын дынадырын, белен продукциянын хемчээлин саналарын кылып болур.

КООПЕРАСТААРЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ПРИНЦИПТЕРИ-БИЛЕ

ГАВАНА. СЭТА-ның корр. Г. Петровтуң дамчыдып турары болза: Куба можу Гавананың Санта-Крус-Дель-Норте муниципиязында бо хүннерде байырлал шинчи кирген: үй чернин тараачыннары социалистиг колүө ажыл-агый будүрүлгезинин үзелдээринче чуртка бир дугаарымга бүрүнү-биле шилчээн. Муниципиянын бүгү чедерги ам күүне ажыл-агыйларының болган кооперативтериниң хөреңгизи болу бергеп.

Ол кайгамчыктыг болуушкунну таварыштыр болган митингиге Кубаның Компартиязының ТК-ының Политбюро кежигүзүнге кандидат, үүрмек чер ажылдыгларының национал ассоциациязының даргазы Хосе Рамирес Крус чүве чугаалаан, ажыл-агыйны чорударының эң-не сайзырангай хевирлериниче куба тараачыннарының эки тура-биле шилчин турарының кедергей чугула экономиктиг база политиктиг үжүр-дузазын онаалаан демделээн.

Кедээ ажыл-агыйны кооперастаарының ленинги принципгерин чеднишкинниг боттандырары — Кубала социалистиг тургузуушкунуну амгы үе-чадазының эң чугула фанторларының бирээзи.

МАЛЯРИЯ-БИЛЕ ДЕМИСЕЛ

ВЬЕНТЬЯН. ЛҮДР-нүн кадык камгалал органнарының эгелээшкини-биле анаа чыылдырган конференциядан малярия-биле демиселдиң түнелдээни үлүрген.

Лаоста малярияның тарап кептерээн районнары сөөлгү беш чыл дургузунда дыка кызырылганы үк конференциядан демделээн. Ынчалзажок ээ-не ырак-узак даглыг черлерде малярия ам-даа үзүткаттынмаан.

Кадык камгалалының бүгү делегей организациязының (КБО) телээлекчилериниң база олурушкаңы үк конференциянын киржикчилери малярияны баш үдүр чайладырыңын база оон-биле демиселдиң эң-не чаа арга-методтарын сонуургап көрген. чуртта ол аарыгның бар черлерин бүрүнү-биле үзүткаарының тодарагай хемчеглерин телевилээн.

НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИНИҢ КОНКУРУЗУ

БЕРЛИН. «Берлинде кайы ресторанны, кайы кафени эң эки деп санаар силер?»— деп ындыг дозуп-биле «Нойес дойчланд» солунуң организастазы, ниитинин чемненилгезинин эң эки бүдүргезин деп ат дээш чанчыл болган көрүлде ГДР-ниң найысылалынга болуп эрткен.

Номчукчуларның болган турары-биле алырга, эң эки болуп турар кафелерни база рестораннарны, ажылчыннар столовайларын адаап мунмуң чагааларны солуннуң редакциязы бо чылын алган. Он ийи катап болуп турар көрүдеге «Прага» база «Мюгельзееперле» ресторанныр, а ол ышкаш найысылалдың спорт болган дыштанылга төвүүнүң аъш-чем комбинады тилекчи болуп үнген.

Хоорай арга-чагыргаларының база хөй-ниитинин бодалы-биле алырга, ниитинин чемненилгезинин системазыга ындыг конкурстар найысылалга хандырылганын бүгү талааларын улам ынай сайзырангайжыларынга улуг үжүрдүзалыг болуп турар. Чогумна мурнакчыларның дүржүлгазын ниитилештирер, өскелерни оларга деннештирер чорук хөй-хөй кафелерниң, рестораннарның болган столовайларының ажылын боттуу-биле акижилериге дузалап турар.

(СЭТА).

УЛУСТАРНЫҢ ШЫҢГЫЫ СӨЗУ

Тайбын талалакчыларының дайынга удур шимчээшкинин соксаал чогу-биле күштелип, улам калбарып турар. Амгы үеним эң-не чугула айтырыгына хамаарыштыр улустар боттарының шыңгыы сөзүн чугаалап: хоозурал — үзүткаашкынныг адролуг дайын болур бе азы болбас бе деп айтырыгны салып турар. Кижи төрелгетен бодунсекти эндере бүдүрери-биле болган дайыннар-биле үргүлүү-ле эштежип олуруп болбас деп үвеин он-он миллион кижилер улам-на тодарагайы-биле билип турар апарганнар.

Эрткен неделяда Америкага, Европага, еске-даа диптерге дайынга удур тайбын дээш шимчээшкинниң киржикчилериниң массалыг митингилери болган еске-даа чыскаалчыыштары болгулаан. Ноябрь 27-де Миландан «Европага тайбын херек!»; «Америк ракеталар сенезин!», «Ядролуг тенишкинни болдубас!» деп кыйгырыктарының адаабиле тайбынның 1600 километр марш-кылажы эгелээн. Ол-ла хүн Англияның Шефиль хоорайынга Великобританнияның массалыг хөй-ниити организациязы — ядролуг чепсекти дүжүрери дээш шимчээшкинниң чыл санында болуур конференциязы боол эрткен. Оон киржикчилери миллион-миллион англичаннарның өмүнээзинден Англияга чалгынныг америк ракеталарны тургузарынга удурлашынышкынын илередип. Тэтчерниң консерватив тиг чазааның дайынзырак политиказынга шынгыы ойтур шавышкынны кылганнар.

АКШ-тың президентиэн Р. Рейганның «МХ» дээр чаа работа «системазын сайгара тургузарының дугайында шиитпирин бүгү делегейде киленнээшкин-биле дыннаан. Ындыг ракеталарны вашингтончу эрге-чагырга «тайбынның камгалакчызы» деп кыжырыман ёзу-биле адаан. Америк политиктер оң хире ыят чок үүлүдү анаа-да таварылга боол кылбастар. Олар Каттышкан Штаттарның бодуңда дайынга удур шимчээшкинниң калбарышкынындан болгаш боттуг совет тайбын ягелекчи саналларны бодүүн американнарның уламна калбаа-биле деткип турар апарганындан коргуп турарлар-дыр.

«МХ» дээр ракеталарны кылып эгелээрде-ле агрессияның чепсээ — баштайгы согуушкунуун чепсээ болдурар сорулгалыг турганын билбишаан, янзы-бүрү чурттарда дайынга удур шимчээшкинниң миллион-миллион киржикчилерп. ындыг ракеталарны сайгара тургузарынга шиитпирлин-биле удурланып турарлар. Чүге дээрге. ядролуг дайынның өескүн үнүп болурунуң кыжанышкынын дыка улгаттырып турар. Тайбынның Бүгү-делегей Човуелиниң декабрь 1-ден 15-ке чедир чаа ядролуг ракеталарга удур хеделишкиннерни хүннерин эрттирерипче кыйгырын олар шиитпирлинбиле деткип турарлар. Ол — амгы үеде демиселдиң шөлүне улустар үнген болгаш оларның шынгыы негелделиг үнерин ким-даа дуй шаап шыдавас деп үвениң годарагай херечиэи-дир. Олар боттарының чайгылыш чок, идепкейлиг хеделишкиннерибиле ядролуг дайынның кыжанышкынын уэуткаарының херээнге, тайбынны камгалаарының херээнге боттарының улуг үлүүн киперлер.

Г. ШИШКИН.
СЭТА.

НЬЮ-ЙОРК. КНО-нуң штаб-квартиразында ажыттынган фото-чурүктар делгелгезин «Бейрутка араатанзыг кезишкиннер. Ливан, 1982 чылдың сентябрь 16—18» деп адаан. Ону КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпирин өзугаар организастаан. Камгалал чок тайбың чурттакчыларны израиль эжелекчилериниң араатанзыг өзубиле хан-чинин тө кезип, хелбээзи-биле өлүрүп, узуткаанының соонда деснен палестинкнерниң лагеринге КНО-нуң Чоокну Чөөн чүкте агентилелиниң ажылданчыларын баштай барган кижилер-биле четнеш, ол фотографиаларны тырттырган.

ЧУРУКТА: фото-делгелгени аңаа барган кижилерниң көрүп турары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ПУР-НУҢ СЕЙМИНИҢ СЕССИЯЗЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Аңаа ПУР-нуң сеймининг сессиязы болган. Орта чурттуң экономикамының 1983 чылда хөгжүдезининг кол угланыпкыннарын болгаш 1983-1985 чылдарда социал экономиктиг хогжүлде планының төлевилелин чугаалашкан.

ПУР-нуң Министрлер Човүелиниң Даргазының орлакчызы Я. Ободовский аңаа илеткел кылгаш, 1980 чылдың күзүнүнден эгелээн, чуртка бүдүрүлгенин кудулаашкыны боон, 1981 чылда дыка ханы хемчээлдиг анарганың демделээн. Дыка хөй бүдүрүлге черлеринге күнажылдың сагылга-чуруму үреттинин, бүдүрүлгениң организастаашкыны сандараан, чурттуң экономиктиг бүгү амыдыралынга анархия кедерээн турган. 1981 чылдың декабрь 13-тең эгелээн, шериг байдалын тургускан чорук чурттуң экономиказынга хоралыг болуушкуннарны соксадырын болдурган. Экономиктиг бергелерни ажыл эртеринге тварымчалыг байдалдарны тургузуун эгелээн. Ындыг байдалды тургузары белен эвес болган. Чүгле экономика талазы-биле эвес, харын база ниитилел-политиктиг амыдыралды чогумчалыг болдурар дээш моон-даа соцгаар улуг күштү үндүрүп тургаш, ажылдаары негеттинип турар.

Чазактың киирген докумептилер төлевилелдери сеймниң чогуур комиссияларынга удам-на хандыр өөренип көөру-биле дамчыткап.

Сеймниң ээлчеглиг сессиязы декабрь 13-14-те болур.

СУГГАРЫЛГА СИСТЕМАЗЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол Арат Республиказының Гоби-Алтай аймаазында Совет Эвилелиниң детимчезы-биле казып, тургускан суггарылганың улуг системазы ажыглалда киирткеген. Ол 25 мүн баш санныг малдыг делгем одар-белчиир черлерни суг-биле хандырар болгаш чер ажылының продукциязын дыка көвүдедир арганы боор. Ол дээрге. суг ажылының талазы-биле совет-моол кадыажылдажылганың үлегер-чижээниң бирээзи боол турар. Ол талазы-биле шинчилел ажылдарын кылып, суггарылга тудугларын кадыг тутчуп, кадрларны белеткеп турар. Моолдуң аңгы-аңгы районнарынга черлерни суггарарының таарымчалыг байдалдарын тодарадыры-биле шинчилел ажылдарын база кылып турар.

ЭГЕЛЕРНИҢ ЭГЕЗИ

Амгы үеним делегейи—оон көдүрүлүшкүнүүн херечизи. Бо хүнүг социалистиг кадыажылдажылга амгы үеде бодунуң деңшилгелиг харакгерлиг чүгле идеялары-биле эвес, а харын-даа кижи төрелгетеннин бүгү талалыг улуг сорулгаларын шиитпирлээринге, төөгүнүң чорудулгазын тодарадырынга идепкейлиг киржир боттуг аргаларлыг кайгамчык улуг күш болуп турар. Социалистиг кадыажылга — бүрүн болгаш дең эргелиг, үндезин эрге-ажыктарының база эчис сорулгаларының, марксизчи-ленинчи идеологиязының чангыс аай ниитилешкээ-биле, бүгү талалыг кадыажылгазы-биле сырый каттышкан күүнелерниң аразында харылзаалар-ның үза хевири-дир.

Социализм амгы үеде ындыг байдалдыг болуп турар. Оон тиилелгелиг оруу Улуг Октябрьның түнелиниде алды он чылдар мурнунда орус пролетариат күш-ажылчы тараачыннар-биле эвилелиниң алгаш, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан революсчу чылдарның чалбыжынга эгелээн.

1922 чылдың декабрь 30-де төөгүүг кайгамчыктыг болуушкун боттанган. Ол дээрге, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы социалистиг хөй националдыг күүнелээн эки туна эгезинге тургускаңы-дыр. Россиянын Совет Федеративатиг Социалистиг Республиказы интернационалдыг үзүлүг аай каттыжышкынның төвү болган. Бүгү нациялар болгаш биче улустар орус ажылчын ангыны база орус улусту долгандыр сырын каттышкан. Ынчаарда-ла коммунизмниң эртенги хаяазы чырын орган болгаш СССР-ниң тургустунганы сайзырангай социалистиг ниитилелдиң эгези болган.

К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң эң улуг ажыдыышкынналарының бирээзи болза, пролетарзы интернационализмнин, делегей пролетарнадыңың кады ажылдажылгазының принциптерин ажыткаңы, пролетариаттың төөгүлүг эчис сорулгаларын чедип алырыга делегейниң ажылчын ангызын шиитпирлиг кол күш болгаш боттуг баала кылдыр айытканы дээрзин демделгээр бодаан мен. В. И. Ленинниң кайгамчык улуг ачы-хавыязы болза, интернационал болгаш национал айтырыгының нарын диалектиказын теория талазы-биле ажыллап кылганы база амыдыралга боттанганы болур. Өске улустарны молчуп турар улус боду хостуг болуп шылавас деп, В. И. Ленин айытказ. Хөй националдыг Совет күрүнеги оң тургускан болгаш улуг орусчу национализмнин база шовинизмниң кандыг-даа илерээшкиннерни шыңгыы буруу шанкап. Хаанныг Россияның чагыргалыңга чөрээн улустарының бот-башкартынар эргези чогум-на ол ханы улусчу, ленинчи политиканга үндезилеттингеп.

Национал айтырыгын шиитпирлээрингге Совет Эвилелиниң дуржулгазы делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг. Он-оон нацияларны болгаш биче улустарны эки тура-биле катыштырган хөй националдыг Совет күрүне Россияның национал кыдыг черлеринде хожудаашкынны дүргени-биле ажын эрткен. ССРЭ-де төөгү талазы-биле кижилерниң чаа циплелешкээ — совет улус тургустунган.

Совет Эвилелиниң улустарының чангыс эвл индустриализациялыг, коллективизациянын болгаш культура революциязының чыдарында, социализм дээш демиселге кацналган болгаш бижыккан.

База дагын таварышкан шыңгыы шылгалда — гитлержи Германияга удур дайын болган. Өлүмүг ол тулчуушкун ССРЭ-нин аңы-дунмаа улустарын улам сырый каттыштырган. Массалыг маадырлыг чоруктар болгаш тиилелгээ сыныш чок чүтүүл чүгле ССРЭ-нин эвес, а харыда бүгү делегейниң улустарыг фашистиг күлдаңыңын кыйлап, узуткаашкынлан камгалап алган. Совет кижилерниң улуг күүнү болгаш сырый каттышкан чоруун, социалистиг Төрээн чурттуга оларның кызыгаар чок ынак-шылын Л. И. Брежневтин сактышкынларында тодаргай көргүскен. Социалистиг Ала-чурттуң хосталгазы болган хамаарышпас чоруу дээш демисежин, дайынның хүл-ыбазындан Совет чуртун катап тургускан, күр черлерни шинээдип алган кижилерниң эрес-маадырлыг чоруу өлүм чок болгаш төөгүге мөңгезинбиле артар.

Октябрьның үезинден, 1917 чылдың октябрь 26-да хүлээп алдынган Тайбың дугайында ленинчи декреттен эгелээн социализм, эгезинде чүгле Совет күрүнеин, а оон сөөлүнде социалистиг бүгү кады ажылдажылганың түүрүнде. тайбын дээш демиселди чайгылыш чокка шиитпирлиг чорудуп турар. Комиитерниин VII конгрезинин резолюциязынга-ла делегейнин коммунистери чөптүү-биле ынчаар демделгээнер: ССРЭниң тайбын политиказы чүгле Совет күрүнеин камгалаарынче углашган эвес, харыда бүгү чурттарның ажылчыннарының амыдыралын, бүгү дарлатканнарның болгаш мөлчүттүргенеринин амыдыралын камгалап, кижи төрелгетеннин амыдыралы эрге-ажыктарынга бараан болдуп, культураны зайын халаыыдан камгалап болур.

Делегейнин ийнги дайынының төнчүзүнде болгаш сөөлүнде Европаның база Азияның өзээн каш чурттарынга социалистиг болгаш улусчудемократтыг революциялардың түнелиниде социализм чаңгыс чурттуң девискээринден үнген болгаш делегей системазы кылдыр тургустунган. Ол революциялардың тиилээринге делегейге таарымчалыг байдалдар герман фашизмни болгаш япон милитаризмни чылча шапкаңының түнелиниде тыптып келген. бо талазы-биле шиитпирлиг роль-ду Совет Эвилели ойнаан.

Күүнүүт национал-хосталгадыг шимчээшкинниң салдарыбиле империализмниң колониалдыг системазы бүстүп дүшкен. Чүс ажыг чаа мүрүүлер тургустунган, кала-даа каттышпаан чурттарның империализмге удур шимчээшкинин тывыпган болгаш калбарган.

Социализмнин географиязы калбарган, 60—70 чылдарга баштайгы социалистиг чурттар азы социализмче углашышкынның күрүнелер тургустунган.

Экономиказы, эргенин болгаш техниказы, культураны сайзыралдырынга, үонпуң аммыдыралын деңгейдин кадурерипге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өскө-даа чурттарның чедишкиннерп социалистиг кады ажылдажылганың чурттарычын чангыс ээн болгаш сырый каттыжышкынының бижыкканы делегей экономиказының болгаш политиказының хөгжүлдезининге улуг салдарны чедирип турар. Делегей социализмниң туруштарының бижыкканы, чаа ниитилел-экономиктиг тургузуулуг чурттарның үлегер-чижээнин ооруп турар күжү делегейде революсчу чорудултацын оон ынайгы хөгжүлдезинге, ниитилел амыдыралын янзы-бүрү чурттарда калбак улус массаларын эрге-ажыктарынга дүүштүр үндезинибиле аде тургузарынга ыдыгын берип турар.

Бистин социалистиг өг-бүлевистин оруу чиик болган деп бодыткан болбас. Моон мурнунда изетпинмээп чаа орук-биле бурунгаар бар чоруур болганывыста, бисте бергелер-даа бар, частырыгларда турган. Ынчалза-даа бистер тиилелгеге — социализмнин эчис тиилелгезинге чедер бис, анаа бүрүн бүзүредиг бис.

Болгар улуг революсчу, чалбыыштыг интернационалчы, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын ишпизаминиң сүргекчи ажыллакчызы Георгий Димитровтың төрүттүнген хүнүзүлел бар чүс чыл болганын делегейниң девпилелгиг бүгү хөй-ниитилиг чонга чаа демделээн. Ол хүнгерде, кижиден делегей бойдустың кедергей шарыдаан үеде чаа дайынны болдурбае дээш социалистиг чурттарның болгаш тайбыгга ынак бүгү күштериниң бир демниг демиселиниң• эргежок чүгулазының дугайында Георгий Димитровтуң чагыыл сактып чоруур бис. Бистиң партиавыс болган чонувыс тайбын херээнге бодуунуң бүгү күжүн берип турар.

Күрүнелериниң болгаш улустарының аразында харылзаалардың чаа хевирин социалистиг дем каттыштырылгазы тургускан, ол дээрге, бүгү кижи төрелгетеннин келир үеэнинн үлегер-чижээ-дир. Келир үеним ол ниитилелкилгезинин эгезин алды он чылдар бурунгаар улустарның күзел-сорүү-биле тургустунган хөй националдыг Совет күрүне болган дээрзи маргылдаа чок. Октябрьның үндезиндээ тайбын ковна-келбоо догунналашкынны болгаш социализмнин оруу-биле бурунгаар бар чоруур деп эргелиг улустарның ажы-дүүнге кадыажылганын Совет күрүне телептиң-биле баштап турар.

Цеко ДРАГОЙЧЕВА,
Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның Политбюро кежигүзү. Болгаресет пайгыралы. Бүгүүлүе почтелеңнин хүндүлүг даргазы.

Автономнуг республикалар хүнү

ЧУВАШ АССР

Бо неделяда Чуваш АССР-ге тураскаатткан хүннер биетиң республикала эртип турар. Ынчангаш оон дугайында кыска тайылбырны бердивис.

Республика РСФСР-ниң составында кирип турар. Шолу — 18,3 мүн дөрбелчин километр. Чурттакчы чову — 1 миллион 311 мүн кижи. Найысылалы — Чебоксары (340 мүн чурттакчылыг).

Эрткен чылын үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 101,2 хуу күүсеткен. Үлетпүр продукциязының бүдүрүлгезининң хемчээли оон мурнунда чылдан 5,1 хуу узаткан. 325 мүн тонна каңны, 92 мүн тонна кан хоолайларны, 12 миллион рубльдиң бедик вольтулуг электроаппаратураларын, 93 миллион рубльдиң чавыс вольтулуг электроаппаратураларын болгаш еске-даа дериг-херекселдерни бүдүрген. 118 миллион рубльдиң даараан кылыгларын, 2,9 миллион эжеш хом идиктерни, 31 миллион рубльдиң мебелин, 8440 тонна колбаса кылыгларын, 6 мүн тонна мал саржаан болгаш еске-даа продуктуларны хереглекчилерге берген.

Автономнуг республиканың бүгү тарылга шөлү 818 мүн га черни эзлеп турар, 169 мүн тонна тарааны, 169 мүн тонна картофельди, 1200 тонна хмельди, 31 мүн тонна ногаапы күрүнеге сатkан.

Малының бажы ындыг: мыйыстыг бода мал 506 мүн, оон иштинде инектер 219 мүн, хаваннар — 516 мүн, хой, ошкү — 405 мүн. Колхозтар, совхозтар бир инектен чылда ортумаа-биле 2021 килограмм сүттүг саап, бир хойдан 3,2 килограмм дүктү кыргын ап турар.

Сөөлгү чылдарда 795 километр электри шугумун. 20 чаа будүрүлгелерин, похтерин, 568 мүн дөрбелчин метри чурттарга шөлүн, 6,1 мүн олуттуг ниити билиг школаларын болгаш еске-даа объектилерни ажыглалга киирген.

Ниити билиг школаларында 271 мүн өөренинчи, дээди өөредилге черлеринде 17 мүн кижи, дускай ортумак өөредилге черлеринде 24 мүн ажыг кижи өөренип турар.

Республикада 729 библиотека, 1086 клуб албан черлери, 1220 кинотургузуулары, 5 театр, 3 музей ажылдап турар.

Чонуң калымның камгалалынга үш мүн аймак, он бир мүн ортуман өөгленнир эмгэн ажылакчылары хаара тутунган.

Санчай-оол Хертекович Хүреш-оол —Ак-Довуракта арыглал фабриказының хоочун кижилериниң бирээзи. Ол үүрмектен сорттаар комплекстиң складында кургадыкчы болуп ажылдап турар. Биче есткилдиг, ажылга кызымак, толептиг кижи хүлээнген ажылын эки кылып, чүткүлдүг чоруун көргүзүп келген.

ЧУРУКТА: С. Х. Хүреш-оол.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Элүзү-бүрү МЕДЭЭЛЕР

НАЙЫРАЛГА ТУРАСКААТКАН

Улустарның найыралының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатканы кежээзи Ак-Довурактың культура ордузунга эрткен. Кежээни төп бүдүрүлге лабораториязының ажылдакчылары белеткээн. Ону лаборатория начальниги Л. А. Хоменко ажыткан. Оларның комсомолчу - аныяктар коллективинде тыва, орус, хакас, башкир дээш өске-даа нацияларның төлээлекчилери бир демниг ажылдап турар.

Коллективтиң алды эвлүүлүг ук кежээге кайы-бир республиканың национал хевин кедип, кыска төөгүзүн чугаалап, аъш-чемниң делгеп салган. Ыры, шүлүк чаңгыланып, национал танцылар, казыргыланган. Хеп талазы-биле Азербайджан ССР-ни көргүскен хүндүскү эвлүг бирги черни алган. Столга аъш-чемни тааржымчалыг кылдыр делгеп салырынга бирги эвлүг тиилекчи болган. Столда манчы, сокпаан далган, хайындырган эът, куйга, тыва шайны делгеп салган. Азербайджан, украин, таджик база орус кухняның аъш-чеми онзагай болган.

Шылгараан эвлүглерге мактал бижиктерни, белектерни тывыскан.

А. РОМАНЮК.

«ХҮЛҮМЗҮРҮГНҮҢ» ОРУКТАРЫ

«Чаа орук» совхозтуң сүт-бараан , фермазынче комплекстиг үнүүшкүнү «Хүлүмзүргү» агитбригада кылган. Аңаа барганнар ферманың амыл - херектери - биле таныжып, күш-ажылчы дузаны база көргүскеннер. Бо ферма коллективи районда мурнакчы коллективтерниң бирээзи.

Ферманың ажылдакчылары бот-тывынгыр артистерниң көргүзүглериң сонуургал-биле хүлээп алган. Ырлар, танцылар, шоодуг чугаа хөй болган. Ферманың ажылдакчыларынга СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң дугайында материалдарны база таныштырган.

Шак ынчы комплекстиг үнүүшкүннерни «Хүлүмзүргү» районнуң өске фермаларынга база кылган. Ам малчыннарның байырлыг хуралдарынга көргүзер концертти белеткеп алган.

Д. ДАМБА-ХУУРАК,
Эрзин район.

БАЙЫРЛАЛГА УТКУШТУР

Профоблчевүелдиң ургларның «Радость» ансамбли ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан концерт программазын белеткеп турар.

Программада бистиң чуртувуң аңгы-аңгы республикаларының улустарының янзы-бүрү ырлары кирип турар. Оларның аразында «Күш-ажылчы найыралбиле», «Аъдым» дээш өске-даа ырларны, ССРЭ-ниң хөй национал улустарының танцыларын база көрүкчүлерге бараалгадыр.

Р. ДОЛЗАТМАА.

МУРНААН

Григорий Базыр-оол— «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырында мурнакчы чоланчы. Ол бо хүннерде ында Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчын коданнарынче суг соорту турар.

Юбилейлиг чылда аныяк чоланчы эки кэргүзүглерлиг ажылдап турар. Салбырның чоланчыларының аразында калбарган чарышка Г. Базыр-оол тиилекчи болуп үнген. Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезиниге баар путёвка-биле шаңнаткаш, аңаа четкеш келген.

Ч. МОҢГУЛ-ООЛ.
Өвүр район.

ХААК ОРУУ АЖЫТТЫНГАН

Эрткен воскресеньеде чараш чурумалдыг «Тайга» станциязынга кышкы спорт сезонунуң ажыдыышкынынга тураскаатканы хоорайның спорт комитединиң организастаганы хаак маргылдаазы болуп эрткен. Маргылдааны Кызыл хоорҮүскомунуң спорт комитединиң даргазы М. Д. Бичеоол байырлыг байдалга ажыткаш, хоорҮүском даргазы Ш. Д. Кууларга сес берген.

— Коммунистиг партия болгаш Совет чаазык чонуң кадыы дээш канчаар-даа ажок улуг кичээнгейни салып турар. Бо эртиң турар спортчу маргылдаа ССР Эвилелиниң 60 чыл болур алдарлыг юбилейинге тураскаатканы, маңаа бүгү спортчулар болгаш күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери хөйү-биле киржип турары оорунчугдур — деп, Ш. Д. Куулар чугаалаан, маргылдааның киржикчилеринге спортчу чедишкиннерни күзээн.

Кышкы сезонга тураскаатканы маргылдааның тугун эрткен чылгы чемпион болган командаларның капитаннары кодургеннер.

Эр улус үш кижи киржикчилиг 5 километрге, хөрээжеңнер үш кижи киржикчилиг 3 километриниң эстафеталарынга мартыжаннар.

Бирги бөлүкке ертумак болгаш дээди өредилге черлериниң спортчулары, ийиги бөлүкке күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери киришкеннер.

Бирги бөлүктең 3х3 километр хемчээлдиг эстафетаны эң кыска үеде эрткен, № 4 профтехучилищениң уруглар командазы өредилге черлериниң аразынга бирги черни эзээн. Училищениң тренери, бирги разрядчы Екатерина Чуруто үш километр хемчээлди 17 минута 50 секунда иштинде эрткен, эң дээре үени көргүскен. Ийиги черде педучилищениң, үшкүзүнде педагогика институдунуң командалары эзээннер.

Ийиги бөлүкке Тываның геология экспедициязының хөрээжеңнери эки түңнелди чедип алган, бирги черни эзээннер. Электри четкилериниң болгаш үлетпүр барааннарының садыының коллективтери ийиги-үшкү черлерни үлешкеннер.

Эр улустуң 3х5 км хемчээлдиг эстафетаның бирги болуңгеэзи шыырак спортчулар киришкеннер. Аңаа эрткен чылдагы чемпион № 4 ХПТУ-нуң № 1 профтехучилищениң, педагогика институдунуң, Кызыл гарнизонунуң болгаш оон-даа оске коллективтериниң аразынга маргылдаа чидиг болган.

Маңаа бирги черни Кызыл гарнизонунуң дайынчылары бүзүрелдиң-биле эзээннер. Старт соонда үр-даа болбаанда финишке команданың кежигүннери В. Сорокин, В. Бронников олар бир-ле дугаарында барык ден чыгыы келгеннер.

Бо бөлүкке бирги черни шериг кезээниң командазы, ийиги-үшкүзүн № 1 болгаш № 4 профтехучилищелерниң командалары эзээннер.

Ийиги бөлүкке база-ла геология экспедициязы — бирги, электри четкилериниң болгаш үлетпүр барааннар садыының коллективтери ийиги, үшкү черлерни эзээннер.

Ынчангаш, ниити команда талазы-биле бирги бөлүктең № 4 болгаш № 1 профтехучилищелер бирги-ийиги, педагогика институду үшкү черлерни эзээннер.

Ийиги бөлүкке геология экспедициязының, электри четкилериниң, үлетпүр барааннар садыының коллективтери тус-тузунда шаңналдыг черлерни эзээннер. Тиилекчи командаларга хоорайның спорт комитединиң кубоктарын болгаш өртектиг белектерни оон даргазы М. Д. Бичеоол тывыскан.

Ук маргылдаа бедик организастыг болгаш массалыг болуп эрткен. Аңаа ниитизиниң 40 ажыг коллективтерден 300 хире спортчу киришкен. Республика типографиязының, хөмүр-даш разрезиниң, электри четкилериниң командалары маңаа эң идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

№ 14 школаның күш-куль тура башкызы В. В. Чуруто бодунуң 8, 10 харлыг ийи оолдары-биле 3х5 км эстафетага маңнашкан, чамдык өредилге черлериниден болгаш бүдүрүлге коллективтеринден дээре көргүзүглүг болганы солун.

«Тыва тудуг» трестиң, тудуг кезектери комбинаттың, аэропорттуң, республика эмнелгезиниң улуг коллективтери маргылдаага киришпээни харааданчыг.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: эстафета үезинде: Кызыл гарнизонунуң спортчулары (солагай таладан) В. Сорокин, В. Бронников.

Авторнуң фотолары.

КАИ экраны

КЫШКЫ ОРУККА

Кыштың башкы айы декабрь үнген. Кыш бодунуң долу эргезинче карген. Ол үеде орукка автомобильдерни башкарары элээн нарыылаар: орук тайгыр, көстүрү, ылангыя туманныгда азы хар чаан турда баксыраар дээш оондаа өске.

Тайгыр орукка чораан автомобильдиң туружу быжыг эвес, ону дүрген доктаадыры берге. Эвр оруктарга баш удур чоорту тормозтаар апаар. Бо бүгүнү барымдаалаан, оруктар, кудумчулар белдиринге, чадаг улус эртер черлерге болгаш иштиниң автотранспортунуң доктаар черинге эң-не оваарымчалыг болуру чоланчыларга чугула.

Кышкы орукка чоланчы кижи орук кырының байдалын, кыдыгларынче болгаш мурнуунче кайы хире костүрүп барымдаалаан, автомобильдиң чоруун таарыштырар ужурлуг.

Тайгыр болгаш чүвениң костүрүү багай оруктарга шимчээшкинниң нормадан ажыг дүргедир чорук күзенчиг эвес тавариылгаларга чедирери чугаажок. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның автобаазазының чоланчызы Ю. Полупин № 4 ХПТУ-нуң девискезиринге КРАЗ-255 маркалыг автомобили-биле дүрген чораан, турган автомашинаны үстүрүп, ону үреддээн. Чадаанадан В. Корчма тайгыр орукка удур келген автомашинаның талазынче киргеш, чиик машинаны үрей үстүрген. Тайгыр болгаш гуманныгда мурнунда чораан машинаны четкеш, эртери хорулуг. Ол чурумну сагывас чорук аар-берге байдалдарга чедирер. Шуурмак суурдан чоланчы В. Сандык чоруп оргаш, мурнунда автомашинаны шын эвес оюп эрткенинин түңнелинде озал-ондак болган. Пассажирлер аар кемдээп, чоланчы ол-ла черинге амы-тынындан чарылган.

Статистиктиг саналгаларның түңнели-биле алыр болза, кежээки болгаш дүнеки үелерде шимчээшкин эвээшдаа болза, когараан кижилерниң саны эвээжевейн турар.

Ындыг үелерде чоланчы кижи чүнү кылырыл?

Бир-ле дугаарында, автотранспорттуң габарит чыыктарын кыпсыр, шимчевес турар үеде артыкы болгаш мурнуку габариттер ыяап-ла чырыыр ужурлуг. Бир эвес габарит демдектери чырывас таварылгада оон артында кызыл медээ демдээн тургузаар азы орук кыдыынче үндүрер.

Туманныг, тайгыр, хар чаан турар үелерде автотранспортту орукка хепертен кандыгбир айыыл тура берзе ону дораан доктаадыптар аргалыг кылдыр, башкарары чугула. Ол дугайын ылангыя дужулгазы эвээш чоланчыларга билип алыры эргежок.

Автотранспортту эзирик башкарган чоланчылар ковчуг айыылдыг. Ындыг чоланчы оруккa чүве эскербес, оон бодунуң шимчээшкиннери ооржум болур болгаш оваарымчалыг чок болур.

В. КЛЯВИНА,
КАИ-ниң инспектору.

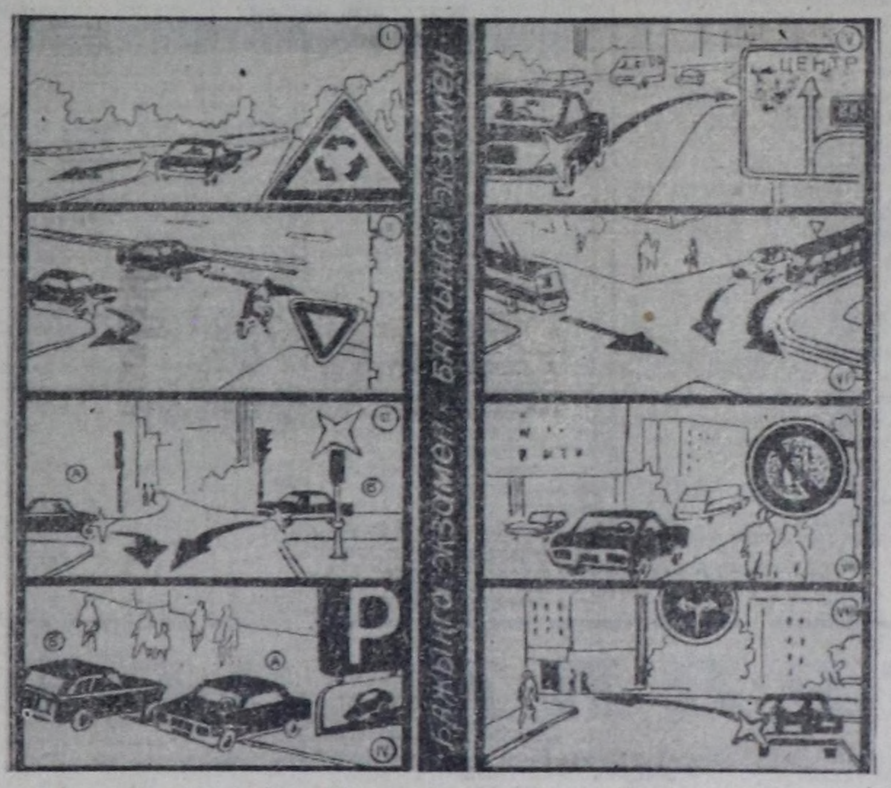

I. Бо орукка дедир ээп болур бе?
1—болур
2—болбас
II. Автомашинаны кол орук-биле эрттирер дээш мотоциклдиг кижи шын доктаган бе?
3—шын доктаагаан
4—доктаагаңы шын эвес
III. Чоланчылардан кайызы биче-зин мурнай эрттирерил?
5—чоланчы А
6—чоланчы Б
IV. Машина турар черге чоланчылардың иштинден машинаазын кым шын тургускаңыл?
7—ийилээ шын тургускан
8—чүгле чоланчы Б
V. Согун-биле айыткан угланыышкынга ол чоланчының эң-не дүрген чоруур хемчээли чежел?
9—60 км/ш
10—70 км/ш
11—90 км/ш
VI. Бо орук белдиринге ол транспорт хевирлери канчаар дараалаштыр чоруурул?
12—трамвай болгаш автомобиль, троллейбус
13—трамвай болгаш троллейбус, автомобиль
VII. Оруктуң бо талазынга машина беш минутадан хой турарын чөпшээрээр бе?
14—чөпшээрээр
15—чөпшээревес
16—саарзык санныг хүннерде чөпшээрээр
VIII. Согун-биле айыткан оруктан бо чоланчының бар чоруурун дүрүмге тааржыр бе?
17—тааржыр
18—таарышпас
IX. Автомобильдиң мурнун чырыдарынга кандыг өңнүг чырыкты улуг шилдерге (фараларга) чөпшээрээрил?
19—чүгле ак
20—ак болгаш сарыг
X. Адазы оглун мотоцикл башкарарынга хуузунда өредиринге оглунуң назыхары каш болур ужурлугуг?
21—каш-даа харлыг болза, ажырбас
22—назыны 12 харлаң эвээш эвес
23—14 харлаң эвээш эвес
24—16 харлаң эвээш эвес.

КИЖИ БОЛГАШ АВТОМОБИЛЬ

Оон бирги беш чылдың даалгаларын, ылаңгыя ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын амыдыралга чедишкиннииг боттандырарынга автомобиль транспорту улуг рольду ойнаар. Автомобиль транспортунуң болгаш оон кол башкарыкчыларының— чоланчыларның мурнунга саадыңган соруглаганы чедишкиннииг күүседир төлээде, орук шимчээшкинниниң дүрүмүн чоланчы бурузунуң эки билири, оон бүгү негелдеринден шыңгыы сагыыры эргежок чугула.

Бүгү чуртта, оон иштинде бистиң республикада автомашиналарның саны ковудээнбиле холбаштыр чоланчыларның саны база чыл бүрүде улам өзүп турар. Хамаатыларның хуузунда автмашиналарының, мотоциклдериниң саны база чыл бүрүде улама ковудеп турар. Ынчангаш орук шимчээшкинниниң дүрүмүнүн негелдеринден массалыы-биле пропагандалаары, ол негелдерин чигээн-биле күүседирии чедип алыры—күрүше ужур-дузалыг чугула соруглага-дыр.

Тыва АССР-ниң экономиказын хөгжүдеринге автомобиль транспорту чугула рольду ойнаан турар болгаш моон соңгаар-даа ойнаар. Ынчангаш орук шимчээшкинниниң дүрүмүнүн негелдеринден тайылбырлаарынче, ол негелдерниң чоланчы бүрүзүнүн шыңгыы сагыырын чедип алырынче онза кичээнгейни углардырын турар. Орук шимчээшкинниниң дүрүмүн пропагандалаар соруглага-биле «Шын» солунга «Өг-бүлеге шылгалда» деп темалыг айтырыгларны чуруктары-биле кады парлап эгелээн. Ол айтырыгларга шын харыыларны бээринге идепкейлиг киржирин бүгү чоланчылардан, хуузунда транспорттуг хамаатылардан редакция дилеп тур.

ХЫНАМЧАЛЫГ

Күрүйенин материалдыг аъхорегизиин камгалап кадагалаары чугула айтырыг. Албан организация, бүдүрүлге черлеринге өрт айыылын, оорлаңыр чоруктарны болдурбас талазы-биле ында дүнеки таныылдарның харыысалгазы база улуг. Албан организацин, бүдүрүлге черлериниң машина-техниказы ынчан шупту гаражка турар болгай. Ынчангаш гаражка өрт айыылы ондактыг.

Объектиниң хүлээп алган таныыл азы контролёр өртке удур херекселдерни четчелеп, хынап көөр ужурлуг. Гараж эжиин хаап, шоочалаар бетинде, оон иштинде байдалдыяк хынап көөр болгаш кывар-чаар материалдар төгүлген черлерни демдеглеп алгаш, ол дугайын гаражтың харыысалгалыг ажылдакчыларынга дыңнадыр. Бир эвес албан организацин черлеринге бүдүрүлгелерге хамаажыр гаражтарда элезин төктүмээн, телефон ажылдавас болза, хоорҮүскомнуң иштики херектер килдизиниң чанында өртке удур килдизинге дыңнадыр.

Кызыл хоорҮүскомнуң иштики херектер килдизиниң таныыл албанында хүлээвеген ажылын ак сеткилдиг күүседип турар контролёрлар, таныылдар эвээш эвес. Оларга Е. Кудрявцева, Л. Намчалмаа Т. Губарева, Е. Неволина, А. Түлүш болгаш оон-даа оскелер хамаажыр. Үстүнде ады киргеннер ажылынга бедик харыысалгалыглар, бодунгадаа, өске-даа кижилерге нөгелделиг.

С. САНДЮ.

Кино болгаш көрүкчү

АРТЫК СЕТКИЛ АРА ДҮЖЕР

Алыксак-чиксек, ажырымчы чорук дугайында тыва улус шагдан бээр мерген, тывыныг үлегер чугааларлыг. «Улуг хырын ээзин өлүрер», «Артык сеткил ара дүжер», «Оорнун оруу дунук» болгаш оон-даа өске. Чазый-чилби кижилерни сойгалаан, шооткан чеченмерген чугаалар кайы-даа улуста элбек, ол чүвү херечилеп турарыл дээрге, чөптүг шынчы, ак сеткилдиг чорукка ынак улус эргинин бо бүжар артыышкынынга алыынан таарыынмайн чорааны илдең.

Республиканың киноэкрандарында чедишкиннииг үүлүп турар чидиг, дүшкүүрлүг, сюжеттиг «Немелде ис» деп кинода мөзүшынар кижизидилгезиниң дугайын чугаалап турар. Бо солуп сюжеттиг кинону «Азербайджанфильм» киностудияга үндүрген. Чаа киноңуң кол утка-шынарынга чүү кол өзек болганыл? Аныяк эмчи Назым бодунуң арынүүрүн канчап ышкыганыл? Бо билдинмес айтырыглар совет көрүкчүнүң чүрүнүнга ыяап-ла тургустунуп кээр. Бир-ле дугаарында Назым шолук сеткилдиг, чиик амыдыралга ынак, бодун тогдунар, күрүнеден хөйнү алгаш, оон орнунга бодундан эвээшти бээр күзелдиг. Ол тускай эртемни чедип-даа алза, ал-ла сагыжы байыырында, ындыгларны чон: «Хырны тотса-даа караа тотпас» деп шоодар.

Амыдыралга дуржулга чок, дашкапаан хып дээн чалыы кыс Наргизти дуурайлап алгаш, ону бодунуң кара аайынга кирип алыр бодаан. Ол сезик чок сеткилдиг уруг өске бөлүк оорларынң бүзүт аргалиле үптеп алган үнелиг эртине-даштарын билбейн өске бир оорга дамчыдып бээр дээш чоруптар. Ол «олчаны» холга киирип алыр соруглга-биле душтуу Наргизтин амыдыынга Назым чедип каар. Назым дээрге кажар өлүрүкчүдүр дээрзин дуржулгалыг истекчи иштинде эндевейн турарын көрүкчү эскерер. Үүлгеткен аар херээн Назым чеже-даа хөрлеп будаза, серемчилелдиг совет чекистер ону амыдыытыстар. Кээргел чок өлүрүкчү чөптүг яладан чайлаваан...

С. САНДЮ,
көрүкчү.

ТВ

ДЕКАБРЬ 9-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 —«Горнистер, харыылаңар!». 9.40—«Куда». Уран-чечен фильм. 10.55 — Конверт. 11.25 — Телемедээлер. 11.30—15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.10— Аныяктарга музыка дамчыдылгазы. 17.15 — Миллионарның ленинча университеди. ЭДЧ чурттарының ажылагый талазы-биле кады ажылдажылгазы болгаш найыралы. 17.45 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 18.15 — УЕФА-ның кубогу дээш Испания биле ССРЭ-ниң командаларының маргылдаазы. Чапсар үезинде — Бөгүн делегейде деп дамчыдылга. 20.00 — Кышкы этюдтар. 20.10 —«Улуг улустуң шыны». «Бистиң ниити херээжис» деп документалдыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 — Таджик телевидениениң оркестрииниң конверти. 22.45—23.00 —«Бөгүн делегейде деп дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00— Испан дыл. 12.35 — Музыка. 3-кү класс. ССРЭ-ниң улустарының музыказы. 3-кү дамчыдылга. 13.05—«Шыдыраа школазы». Ак терге. 13.35 — «М. Е. Салтыков-Щедриниин театры». 1-ги болгаш 2-ги кезектери. 15.05 — ПТУда чүү чүвеге өредип турарыл?. «Кайтыктыр адыышкын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.35 — Телемедээлер. 18.50 — Мультфильмнер. 19.00 — «Азия төвү» деп дамчыдылга. 19.15 — Чарлаллар. 19.20 — «Тыва улустуң талантылары».

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Ону кылын шыдаар силер. 21.00 —«Үе». 21.35—22.45 — Уран-чечен телефильм. «Далай феязы».

ДЕКАБРЬ 10-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оор». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20—Телемедээлер. 11.25 — 15.10 — Чапсар. 15.10— Телемедээлер. 15.30 — «Киргизияның даг курорттары». Документалдыг фильм. 15.50 — «Москва чоогунда суурнуң дүнези». 16.20 —Маргыжар клуб. 17.30 — «Күш-ажылчы алдарның тук тудукчулары». 17.45 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30—ССРЭ-ниң тургустунганыынан баар 60 чылынга утпуштур. «Чаңгыс эптиг ог-буледе». Белорус ССР. Белорус ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Лисеновтуң чугаазы. Документалдыг фильм. Уран чүүлдер мастерлериниң конверти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Орус музей». 21.55— Бөгүн делегейде. 22.20 — 23.10 — Ыаштыкы эстрада конверти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35 — Прометейниң салгакчылары. (Социалист-утопистер). 13.35 —А. С. Пушкин. «Дубровский». 5-ки класс. 14.05 — ПТУ-да чүү чүвеге өредип турарыл?. «Кайтыктыр адыышкын». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.15 — Чапсар. 18.15— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —«ССРЭ-ниң тургустунганы— В. И. Ленинниң идеяларының, национал политиканың ленинчи принциптериниң амыдырапда боттанышкынын», 18.55 — «Азия төвү» деп дамчыдылга. 19.30 — «Найыралдың оруктары-биле».

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ау акый». Мультфильм. 20.15 — Баскетболга Европа чемпионнарының кубогу. ЦСКА — «Реал». (Мадрид). 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — «Декабрь этезинде ийи хүн». Уран-чечен телефильм.

(Солуунуң дараазындагы номери декабрь 11-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага бүрген аязыр, бичии хар чаар. Барыын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 30—35 градус, чамдык өрлерге 20—25 градус соок. Хүндүс 19—24 градус соок.

Кызылга дүне быскан хар чаар, хүндүс чагбас. Агаарның температуразы дүне 30—32, хүндүс —20—22 градус соок.

КИНО

ДЕКАБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мартин болгаш илбичи кижи» 9.30, 12.50, «Отту оттур» 11.10, 15.40, «Ырылар ритмнери» (2 сериялыг) 17.30, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Людмила» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ДЕКАБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ушку планетаның чажыды» 9.20, «Оттуоттур» 10.30, 12.10, 13.50, 15.30, «Л-3 деп оюн» 17.10, 18.50, «Ырылар ритмнери» (2 сериялыг) 20.30 шактарда.

Редакциянық адреси: индекс 667000. 667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1970.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01319

Бүгү чүрттарниң пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 283 (12073) | 1982 чылдың декабрь 11, суббота | 1925 чылда үнедезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчилеринге ТУРАСКААЛ ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш найысылалдың ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдаан. Хоорай үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле хүлээлгезин күш-ажылдың бүдүргүчүлүүн он бир айларда ажыр күүсеткен. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектер заводу, хөй-хөй бригадалар, бүдүрүлге мурнакчылары 1982 чылдың планын күүсеткеш, беш чылдың үшкү чылының үлүүнге кириштир ажылдап турар болгаш өске-даа күш-ажылчы чедиишкиннерни кызылчылар юбилейлиг чылда чедип алган. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын толептиг уткуур дээш социалистиг чарышка Кызыл хоорай тиилекчи болуп үнеш, СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Найысылалга шаңналды тыпсырыпка тураскаакан партия-ажыл-агый активиниң хуралы дүүн СЭКП хооркомунуң хуралдаар залында болган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко хуралга чүве чугаалаан. Хоорайжылар ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдаанының түпелинде социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүсеткенин демдеглээн. Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче, бүдүрүлге, ажылчын бүрүзү камналга чурумун күштелдиреринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарынче, организастыг болурунче, социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче кол кичээнгейни ол угландырган. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир дээш найысылалдың ажыл-ишчилерин шалыпчы ажылдаарынче ол кыйырган.

П. И. Кравченко хоорайның төлөөлеринге тураскаалдыг Кызыл тукту байырлыг байдалга тывыскаш, моон соңгаар чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерни күзээн.

Даараныла фабриказының беш дугаар бригадазының бригадири Т. К. Хертекке сөс берген, ооң чугаалааны болза:

— Бистиң хоорайга шаңналды тывысканывга чоргаарланыр бис. Бис база ССРЭ-ниң тургустунганыга алдар болдурган чарышка киржип, боттарывыстың күш-ажылчы үлүүвүстү киирдивис. Алдан бир даараныкчы чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Юбилейге тураскааткан күш-ажылчы маргылдаанын түпелинде бистин ажылывыстың шынары элээн экижээн. Шынар демдектиг 602 мун рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрдүвүс. Бистиң коллективтиң ажылдаарынга таарымчалыг байлал тургустунган. Столоваялыг, парикмахерскаялыг, эмнелге пунктулуг, кызыл-булуңнуг амыдыралхандырылга корпузун алдывыс. Партияның кижи дугайында сагыш салышкыны бистиң сорук киирип турар. Бистиң бригада социалистиг чарышка 6 катап бирги, 4 катап ийиги черни эзээн. Он ийи даараныкчы чыл планын күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш бүгү-ле күжүвүстү үндүрүп ажылдаар бис.

Кызылдың аъш-чем садыында партия организациязының секретары Н. М. Гуркина саналынга коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннерни чугаалаан.

Кызылдың күш-ажылчы коллективтери бедик шаңналга харыы кылдыр СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседирин СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцов бүзүреткен.

КЫЗЫЛ ХООРАЙГА КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ БАРААННАРЫНЫҢ САДЫЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ

Кызылдың аъш-чем садыының ажылдакчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга уткуштур республиканың садыг организацияларының ортузунда калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, күш-ажылчы көскү түңнелдерни чедип ап, чарышка тиилээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле база шаңнаткан.

Коллективке кызыл тукту тыпсырының байырлыг хуралын садыгда партия эге организациязының секретары Н. М. Гуркина ажыткаш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. **Ондарга** сөс берген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилеринге байыр чедирип, тураскаалдыг Кызыл тукту тыпсып тура, Ч.-Д. Б. Ондар чүрттүң юбилейинге уткуштур калбарган республика чарыжының түңнелдериниң дугайын чугаалаан. Республиканың ажыл-ишчилериниң СЭКП ТК-ның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин боттандырбышаан, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын толептиг уткуур-биле социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче, планныг онаалдаларны күүселдезинге тодаргай көргүзүглерни чедип алганын ол демдеглээн.

Кызыл туктуг коллективтиң он бирги беш чылдың ийиги чылында ажылынга доктаавышаан, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа хүлээп алдынган чүрттүң Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга аъш-чем садыының коллективиниң киирер үлүг биче эвес дээрзин онзалап айыткаш, ону чогумчалыг шиитпирлээр талазыбиле садыгның мурнунда салдынган сорулгаларга ол деллереңгей доктаагаан.

Кызылдың аъш-чем садыы хоорайның чүрттакчыларының аъш-чем продуктуларынга, ногаа, картофельге хереглелин хандырар айтырыгны негелдеге дүүштүр тургузарынче улуг кичээнгейни угландырган.

Хуралга СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш сөс алган, ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш хоорайның садыг организацияларының араазында калбарган социалистиг чарышка Кызылдың аъш-чем садыының тиилекчи болганын дыңнадып, СЭКП хооркомунуң, хооркүүскомунуң, ВЛКСМ хоорай комитединиң шилчиир Кызыл тугун база коллективке тывыскан.

Кызылдың аъш-чем садыының директору М. Р. Еремпова, № 9 магазинниң садгыжызы О. Баазан, комсомолчуланыяктарның № 3 магазинниң директору О. Шарыпова, № 13 магазинниң улуг кассири И. Екимова олар бедик шаңнал коллективти улам сорук киирип турарын, садыг ажылдакчыларының мурнунда партия, чазактың салып турар улуг сорулгаларын улам күжениишкинниг боттандырарын мун ажыг кижилиг коллективтиң мурнундан бүзүредип, 1982 чылдың планныг онаалдазын декабрь 22-де күүседирин хүлээнгеннер.

«ТЫВА СЕПТЕЛГЕ ТУДУГ» ТРЕСТИҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка республиканың тудуг организацияларындан «Тыва септелге тудуг» трестиң коллективи тиилекчи болган.

Трест он бирги беш чылдың эрткен ийи чылдарының планын 109,8 хуу күүседип, плындан ажыр 1 миллион 609 мун рубльдин тудуг-септелге ажылдарын кылган. А 1982 чылда коллективтиң үлетпүр продукциязын бүрүзүнүң хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 114,5 хуу, ону сайгарарын — 103,3 хуу, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн — 106,8 хуу күүсеткен болгаш беш чылдың ийи чылының планын бо чылдың ноябрь 23-ке чедир күүседипкен.

Бедик шаңналды тыпсырынга тураскаакан хурал дүүн «Тыва септелге тудуг» трестиң коллективинге болуп эрткен. СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугун ол септелге-тудуг трезинин ажыл-ишчилериниң төлөөлекчилеринге СЭКП обкомунуң секретары **А. И. Ванжа** байырлыг байдалга тывыскан.

Кодээ черлерге септелге-тудуг ажылдарын кылырынга коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннерин хуралга демдеглээн. Кызылда хеп чуур черлер, Эрзинде эмнелге корпузу, суг дамчыдылгазы, Монгүн-Тайганың Мугур-Аксында райкүүском бажыны болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни бо чылын ажыглалга киирген. Коллективтиң чеди бүдүрүлгелери шупту бо чылдың планныг онаалдаларын ажыр күүседип, хөй-хөй мурнакчылар аңаа үлүүн киирген.

Төрээн чүрттүң юбилейинге алдаржыткан социалистиг чарышка Тываның, Кызыл-Маажалыктың септелге-тудуг участоктары, электромонтаж участогу эки түңнелдерни чедип алган.

Социалистиг чарышка чедип алган чедиишкиннерин улам быжыглаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, курлавырларны долу ажыглаап, бо чылдың тоңчүзүнге чедир ам-даа 166 мун рубльдиң продукциязын бүдүрерип бедик шаңналды хүлээп ап тура, коллективтиң ажыл-ишчилери хүлээнген.

ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыл-ишчилери, кадык камгалалының болгаш культураның, улус өөредиагезиниң болгаш садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чонуң амыдырал хандырылгазының ажылдакчылары юбилейлиг чылда эки ажылдаан. Оларның иштинден тергиннерниң күш-ажылын төлептин-биле үнелээн. Хамаарышкан адырларны хөгжүдер талазыбиле ачы-хавыяалары дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш дараазында мурнакчыларга хүндүлүг аттарны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1982 чылдың декабрь 9-та Чарлыктары-биле тывыскан:

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны атты — Тес-Хем районда «О-Шынаа» совхозтуң хойжузу Санаа Доюндупович **Чаанмайга;**

Тыва АССР-ниң алдарлыг мелиоратору атты — Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң суггатчызы Михаил Серенович **Хомушкуга;**

Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы атты — Кызылдың ЦЭС-тиң электри дериглер септээр талазы-биле техниги Василий Алексеевич **Василенкога;**

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының дериг-херекселдер машинизи Үйнукпан Түлүшевна **Монгушка;**

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу атты— «Шагонартыжстрой» трестиң 42-ги тудуг эргелелиниң штукатурмаларыг Нина Михайловна **Егоровага;**

«Красноярскгосстройнуң № 2 КМК-зының бызаңчы-бетонщиктериниң комплекстиг бригадазының бригадири Маадыр-оол Егорович **Лопсанга;**

«Тыва тудуг» трестиң 48-ки тудуг эргелелиниң мастери Иван Васильевич **Сермавкинге;**

«Кедээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зының бызаңчызы Хөвээ Донгакович **Шырынка;**

Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы атты — № 1 чүк автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Александр Николаевич **Кравцовка;**

Тыва АССР-ниң харылзаазының алдарлыг ажылдакчызы атты —Кызылдың хоорайлар араазының телефон станциязының эөлчег бригадири Анна Федоровна **Бочкарёвага;**

Тыва АССР-ниң чонуң амыдырал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы атты — чонуң амыдырал хандырылгазының Барыын-Хемчик районда бүдүрүлге эргелелиниң бижыкчызы Анастасия Телгеровна **Каражыкпайга;**

Тыва АССР-ниң чурттагакоммунал ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы атты — чурттагга-коммунал ажыл-агыйның Кызыл эргелелинде бот-орулга-чарылгалыг участок ажылчыны Мария Сергеевна **Фурагинага;**

Тыва АССР-ниң садыының болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы атты —Кызылдың үлетпүр барааннар садыының № 55 садыг каттыжышкынының директору Августа Ивановна **Бойкинага;**

Бии-Хем районнуң хереглекчилер ниитилелиниң Сесерлиг суурда магазин эргелекчизи Константин Федосеевич **Репяхка;**

Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи атты — Барыын-Хемчик район эмнелгезиниң акушер-гинеколог эмчизи Лариса Салчаковна **Парчинге;**

Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы атты — Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» совхозта Культура бажыңының директору Марк Мырқымаевич **Оюнга;**

Чөөн-Хемчиктиң төпчүткен библиотека системазының методизи Лидия Тимофеевна **Тарасенкога;**

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи атты — Ырның болгаш танцының «Саян» күрүне ансамблиниң артизи Донгак Севекович **Монгушка;**

Ырның болгаш танцының «Саян» күрүне ансамблиниң артизи Дамба-Доржу Дажи-Серенович **Сатка;**

Тыва АССР-ниң шкодазының алдарлыг башкызы атты — Чөөн-Хемчик районда Бажың-Алаак ортумак школаның класстан болгаш школадан дашкаар ажыл талазыбиле организакчызы Дугаржап Дембирелович **Хомушкуга;**

Кызыл районнуң Көк-Тей ортумак школазының директору Евдокия Васильевна **Шестаковага.**

Улус ажыл-агыйының бөлүк ажылдакчыларын— ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилерин Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел Бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедиишкиннерни дээш:

Бии-Хем районнуң улус депутаттарының Севи көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Елизавета Маадыевна **Анайбанны;**

Тес-Хем районнуң улус депутаттарының О-Шынаа көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы Сарыг-оол Аранчаевич **Артынаны;**

«Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының автомобиль чолаачызы Леонид Савельевич **Афанасьевти;**

Тожу районнуң Ырбанда ыяш белеткээр пунктунуң автомобиль чолаачызы Виктор Константинович **Бабушкинни;**

Тес-Хем районда «Тес-Хем» совхозтуң саанчызы Александра Сундуевна **Бадарчыны;**

«Тыва даг-дүгү» комбинатның даг-дүгү рудниginиң өрүмнекчизи Юрий Иванович **Брюхачёвту;**

Республика типографиязының фото-цинкографиң ажылдакчызы Владимир Яковлевич **Голубковту;**

Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» совхозтуң хойжузу Игорь Донгакович **Дагбаны;**

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң бызаңчы-бетонщиктер бригадири Сергей Марленович **Динчитти;**

Кызылдың сүт комбинадының слесарь-эдикчизи Василий Николаевич **Добрынини;**

«Спартак» ЭСН-ниң республика чөвүлелиниң хостуг хүреш талазы-биле тренери Александр Хертекович **Доржуну;**

Харылзаазының Тоора-Хем район белдириниң телефонизи Александра Артемьевна **Жердинекаяны;**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1982 чылдың декабрь 9.

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң III сессиязы декабрь 15-те 14 шакта СЭКП хооркомунуң хуралдаар залында болур. Сессияның чугаалажыр айтырыглары:

1. Хоорайның 1983 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының дугайында болгаш 1982 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында.

2. Хоорайның 1983 чылда бюджединиң болгаш 1981 чылда бюджет күүселдезин бадылаар дугайында.

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ, СОРУЛГАЛАРЫ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ою улам чоокшулап орар. Аңаа уткуштур калбарган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Кызыл хоорайның ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкеннер. Ооң түңнелинде юбилейге уткуштур чарыштың тиилекчилериниң бирозун болган пайысылал Кызыл СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Байырлалга уткуштур чедип алдынган чедиишкиннерниң база чоруттунган организакчы болгаш идей-политиктиг ажылдар дугайын чугаалап бээрин СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Борис Павлович СВИНЦОВТАН «Шынның» корреспондентизи дилээн. Оон харыызын моон адаапда парлаан.

— Улуг болдүшкүн — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга алдаржыткан шалыпчы эөлчегге Кызылдың күш-ажылчы коллективтериниң киргенинден бээр чыл эрткен. Ам Төрээн чүрттүң юбилейинин мурнуу чарында, оларның хөй кезии социалистиг хүлээлгелерин күүсеткенинин дугайын рапорттап турарлар.

60 шалыпчы неделянын күш-ажыл эөлчээнге беш чүс ажыг цехтер, участоктар, эөлчеглер, бригадалар үлегерин көргүскеннер. Ол чарыштың эгелекчилери «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези болгаш «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери заводунуң коллективтери. 80 бригада болгаш бүдүрүлгенин 1250 мурнакчылары чыл планын хуусаа бетинде күүсеткилээн. Үлетпүр ажылдакчылары он бир айларда продукция бүдүрер планын 102,3 хуу күүсеткен, ооң сайгарылгазын — 103,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 101,7 хуу боттандырган. Эрткен чылдың оъ үезинге деңнээрге, бүдүрүүшкүн хемчээли 1,5 хуу өскен. Плындан ажыр 2311 мун рубльдиң продукциязын бүдүргеп. Чонуң хереглеп барааннарын бүдүрери 1,8 хуу өскен, оларның ассортиментизи 7,5 хуу ковудээн, продукциянын шынары бедээн. Тудугжулар эрткен чылга деңнээрге капитал салышкыннарын 2,3 хуу хойнуң шингээткен. Автомобилистер база багай эвес ажылдап, плындан ажыр 447 мун тонна чүүктү сөөртүкен. Чүрттакчы тонга 976 мун рубльдиң барааннарын немей саткан. 81 мун рубльдиң коммунал болгаш амыдырал хандырылгазының ачы-дуза чедирилгезин көргүскен.

Хоорайның экономиказын база культуразын хөгжүдеринге чедип алдынган чедиишкиннеривис партияның болгаш чазактың хөй талалыг, доктаамал дузаламчылының болгаш ленинчи национал политиканың боттанышкынының ачызы-дыр. Хоорайга элээн хөй улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни сөөлгү чылдарда тутканы. Ыланғыл Элегес-Аксының хана материалдар заводу, «Тыва суг тудуг» болгаш «Тыва кедээ тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводу, керамзит-сай заводу, алгы заводундан кирдис идик кылыр пех туттунган, ТЭС-ти алгыдып, хлеб заводун, социал-культуранын, чурттагганың болгаш өскелээ объектилерни тудуп турар. Эрткен чылдың ноябрьда «Тыва АССР-ниң Кызыл хоорайының хоорай ажыл-агыйын 1982—1983 чылдарда улам ыцай комплекстиг хөгжүдер хемчегларинин дугайында» доктаалды РСФСР-ниң Министрлер Чөвүдезин хүлээп алган. Чурттагга бажыңнарының, уруглар садтарының, культуранын, кадык камгалалының объектилериниң тудуун шапкынчыдарының, садыг, коммунал ажыл-агый, харылзаа бүдүрүлгелерин хөгжүдеринин, чылдыдылга системазын, суг дамчыдылгазын, канализациязын, чаагай, жыдылганы хөгжүдеринин, агаарның ышталып хирлениринин эвээжедиринин сорулгаларын ында тодаратка.

Кызылдың шапкын хөгжүлдези — ол бистиң кожаларывыс Краснояркскинин, Хакасияның болгаш хөй национальдыг Төрээн чүрттувустуң республикаларының, крайларының болгаш областарының хүн бүрүде дузаламчызының база ачызы-дыр. Бистиң хоорайывыста чүрттүң үжеп ажыг национальдарының төлөөлекчилери ажылдап турар. Олар Кызылдың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин бир дем-биле шиитпирдеп келгеннер.

Найырал, кады ажылдажылга хоорайны хөгжүдеринин сорулгаларын чедиишкининг шиитпирлээринге дузалап турарының хөй-хөй чижектерин айтып болур. Тыва коммунэнергонуң, сүт заводунуң, даараныла фабриказының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин, № 1 АТБ-нин, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанар садыгларының хөй национальдыг коллективтери доктаамал чедиишкиннерлиг болуп келген.

Чижээ, Кызылдың эът комбинадында он ийи национальдарның төлөөлекчилери ажылдап турар. Олардан бүдүрүлгенин мурнакчылары хөй. Комбинат директору Б. М. Конуспаев — казах, кол инженер В. М. Сайнат — тыва, директорнуң орлакчызы — М. Х. Аджаев — карачаев, эът-чаг цехинин начальныгы М. Н. Максименко — украин, парторганизация секретары А. К. Назарова — орус, профбилел комитединиң даргазы О. С. Сермавкина — орус. Коллектив бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны кызымаккай шиитпирлеп, бергелерни ниити күжениишкинниг-биле ажыл эртип турар.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң хөй национальдыг коллективи база-ла бир деминг чүрттан, ажылдап турар. Ында оң беш бригаданың кайызында-даа орустар, хакастар, буряттар, өске-даа

(Төнчүзү 2-ги арында).

Латвия ССР, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг Елгавскиде микроавтобустар заводунуң чылдагы цехиниң коммунист Александр Никитинге (оң талазында) удуртканы комсомолчу-аныяктарның мурнакчы бригадазы.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КЫЗЫЛЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ, СОРУЛГАЛАРЫ

(Төнүүү. Эгээи 1-ги арыда).

националдарның төлөлекчилери ажылдап турар. М. В. Сафронова, Р. Ф. Григорович, Е. С. Бизлева олар ышкаш дуржулгалыг дагдыныкчыларның сагыш човагыр салдарының ачызында профтехучилишеңиң доозукчулары хөй кыстар дуржулгалыг штукатурлар, шеверлекчилер апаргаанар. Валентина Борбак-оол, Нина Донгак ам бригадирлер. Нина Саая, Надежда Паравицина, Зинаида Карш, Галина Петухова болгаш өскелер-даа бодунуң херээниң ёзулуг мастерлери апарган. Эргелелдиң удуртукчуларыбиле кады партия, комсомол болгаш профсоюзтуг организациялары бригадаларга идейполитиктиг ажылды доктаамал чорудуп, ёзулуг интернационалчы патриоттарны кижизидип, аңаа социалистиг чарыштыг политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң системазын, аас болгаш көскү агитацияны ажыглап турар.

Коллективтерни сырый каттыштырар, салдыңган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш оларны мобилизастаар талазы-биле ажылды хоорайның партия организациязы хамылады база калбартып турар. Идеологтуг кижизидирикиң бүгү аргаларын болгаш чепсектерин олар ажыглап келгеннер. Политиктиг чырыдыышкынның калбак четкизи хоорайда тургустунган, чаңгыс аай политхүнерни, ленинчи пәтнималарны, темалыг кежөлерни, шинтлед-политиктиг номчулгаларны, сураглыг кижилер, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочүннары-биле ужуражылгаларны эрттирип турар.

Эвилелдешкен республикалар хүнерин эртирери чаңчылчаан. Чижөө, Таджик ССР-ге тураскаатты нган найырал байырлалы даарында фабриказының коллективинге болган. Респотребсоюзтуң, садыг-кооперация училищезиниң, столоваялар болгаш ресторанчар трезиниң коллективтеринге болгулаан эвилелдешкен республикалар хүнерни солуп болгаш утка-шынарлыг болуп эрткилөөн. Школаларга болгаш өөредилге черлеринге темалыг кежөлерни, пионер чыыштарын, комсомол хуралдарын, утрениктерни, шугум чыскаалдарын, конференцияларны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадын эрттирип турар. Интернационалчы пайыралдың 16 клуву хоорайда бар. Олар төрөөн черлеп али-чорук кылырының маршруттарын ажылдап кылып, эвилелдешкен республикаларга тураскаатка конкурстарны, фестивальдарны белеткеп, Африканың, Азияның, Латин Американың боттарының хамаарышпас чорууу дээш демисежип турар чонуу-биле найыралдың эп-сеткил каттыштырылгазының хүнерин органнзастап турарлар.

Хоорайның ажыл-ишчилериниң чедип алган чедиишкиннери дээрге, коллектив бүрүзүнге кандыг-даа айтырыгны чогумчалыг шийтирлеп шыдаар аргаларывыс бар дээрзин бадыткап турары ол. Ындыг-даа болза, чамдык бүдүрүлгелер долу күш-биле ажылдавайн турар. Ол дугайын партияның эрткен отчётсоцгулдалыг хуралдарында коммунистер чоптүү-биле шүгүмчүлээннер. Бо чылдың эрткен тос айларының дургузында үлетпүрүүн 25 бүдүрүлгезиниң-не дөрту продукция бүдүрелиниң-даа, ону сайгарарының-даа планын күүсетпөөн. Дөрт коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын боттандырбаан, сес бүдүрүлгениң көргүзүү — эрткен чылдың январь—октябрь айларда деңгелиниден кудулаан. Бо үениң дургузунда капитал салымшкыныда дыка хөй түңнүг рубль шингээдип алдынмаан, чамдык чугула объектилер, төөрбиүн метр чурттарга шелү ажыглага кирбээн. Автотранспортта, хандырылга черлериниң бүдүрүлгелериниде улуг четпестер бар.

Бо бүгү чүүг көргүзүп турарыл дээрге, чамдык коллективтер социалистиг хүлөөлгелерин ап тура оларны практиктиг ажыл-херектер-биле быжыглавайн, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның харыысалгазын бедиткейн турарының бадыткалы болур.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭниң Дээди Советиниң чедиге сессиязының шиитпирлерин Кызыдың ажылчы чоннары улуг колдуунушкун-биле хүлээп алганнар. Планнар болгаш хүлөөлгелер күүселдезинде хожудаашкыннарны чайладыр дээш партия, профсоюл, комсомол организациялары, ажыл-агый удуртукчулары, бүгү коллективтер күжүн мөөнүзөрү үзурлуглар. Бүдүрүлгени сайзырангайжыдарыңче база күш-ажылды организастаарын экижедиринче, ону механизастаарының болгаш автоматчыдарының денгелин бедидеринче, мурнакчы дуржулганы шингээдип алырынче, моральдыг болгаш материалдыг идегбээрининң аргаларын ажыглаарынче кол кичээнгейни салыр ужурлуг бис. Кадрларны шилип, таарыштыр тургузар болгаш оларны кижизидер, ажыл шагының чидирилин эвээжедир талазы-биле ажылдарны чогуур дөңгелге тургузар ужурлуг бис.

Кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыгларже моон социаргы сорулгаларже мөөнүзөри, кызылчыларның шалычы күш-ажылды бистин хоорайывыстың шапкын хогжулдезинге, ажылчы чоннарның чагай чоруун бедидеринге улуг идигни бээр.

Экономиктиг өөредилге чоруп тур

БИР КИЧЭЭЛДЕН

Репортаж

Тыва коммунэнергонуң конторазында техниктиг кабинет. Экономиктиг өөредилгениң школазының дыңнакчылары кичээл эгелээринге чедир 5-6 минута четпээнде-ле олуттарын ээлепкен. Кыдыраактар, демир-үжүктер, журнал тутқан аныяк кыс кирип кээн, нити мендилешкеш мурнунда өзалаан турган столга «чүүгүн» салгаш, сандайын эде салып, олуруп алды. Пропагандистиң эккелген кыдыраактарын, демир-үжүктерин үлежип алгаш, дедир олуттарын дыңнакчылар ээлептерге, келбээн дыңнакчыларны демдеглээш, кичээлдиң эгелээнин пропагандист чарлады.

Чаа темаже кирер мурнунда эрткен кичээлге өөренгенин сагындыра катаптай тайылбыр кылгаш, И. В. Бурэя ээлээ ишш айтырыглар салды. Пропагандистиң айтырыгына дыңнакчылар деминг харыны олуттарындан турбайн харылаадылар. «Чурттуң агроүлетпүр комплекизин» деп теманы дыңнакчылар багай эвес шингээдип алган деп чүве оларның харылаш турарындан илдең болду. Ылаңгыя чолаачы В. Н. Глазковтуң харылаш-даа, ужуруу билбейн барганын пропагандистен айтырып турары-даа эки болган.

Экономиктиг өөредилгениң бо школазам «ССРЭ-ниң Аъшчем программазы» деп курсту өөренип турар. Ээлчеглиг бо кичээлге курстан пай айтырыгны сайгарган: «Агроүлетпүр комплекизинин материал-техниктиг базазының хөгжүдерин» база «Агроүлетпүр комплекизин организастаары болган ону улам сайзырангайжыдары».

Чаа теманы сайгарып тура, пропагандист көргүзүг материалдары ажыглаваза-даа чурт иштинден чижектерни чедимчелиг ажыглаан. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунга Л. И. Брежневтиң чугаазынче кичээнгей салып, кодээ ажыл-агыйның мал, чер ажылынче, ону механизастаарынче угланган айтырыгларга элээн доктаагаан. Химизацияны, мелиорацияны чөп ажыглаарын, антибиотиктер бүдүрүлгезин көвүдедип, ону чер ажылынга чогумчалыг ажыглаарын пропагандист Ирина Владимировна тайылбырлап турда, дыңнакчылар үзе кирип, айтырыгларны салып турду.

Тыва коммунэнергонуң коллективинде тургустунган политиктиг болгаш экономиктиг школаларның кичээлдээр чери бо — техниктиг кабинет. Оон дериде-шимелдезе аңаа кирген кижи бүрүзүнүң кичээнгейин хаара тудар. Ханаларда хензиг-даа хостуг чер чок. Политэкономиктиг өөредилгеге ажыглаар техниктиг херекселдер ында долу. Пропагандистиң булуңунда школаларның пропагандистериниң болгаш дыңнакчыларының даңзызын тодаргай бижээн, школалар айыбиле кол-кол темаларны айтып каан. Журналдар, брошюраларны, литератураларны шилдиг делгиирде көргүзе делгеп салган.

Аныяк пропагандист Ирина Владимировнаның тускай мергежили экономист, эртеми — дээди. Коллективте ажылчыннарның бо экономиктиг школазый дээди эртеминг аныяк кижиге даасканы чоптуг. Ийиги айтырыгны сайгарып тура, ногаа болгаш фрукт аймаан херегзөөринде, оон кадагалал, камгалалында четпестер дугайын бистин республиканың чижөөге тайылбырлааны чедимчелиг. Ынчалза-даа ийиги айтырыгга Кедээ ажыл-агый министерствозу-биле, азы кандыг-бир тодаргай ажыл-агый-биле харылзажип турган, республикадан сан-фактылыг чижектер алган болза айтырыг дыңнакчы бүрүзүнге улам билдингир болур ийик.

Бо школаның үжен дыңнакчылары ай сайында ийи удаа болур кичээлге идепкейлиг кээп, оон экономиктиг билиглер талазы-биле чугула боладев кээр почта озалдай бээр ийикпе, келбейн баар таварылгалар бар. Чамдыкта ийи неделя суг болгаш келгилээр. Ол ышкаш район төвү-биле Кызыл-Хая суурнуң аразында телефон чагыларын чолдак, узуннуг кылдыр кылып каан. Бедик чүүктүг машиналар эртерге сывырындак демирлер үстүн каар. Ону үрттүүчү септээр, солуур. Ынчангаш электри, радио, телефон удазыннары шөөринге таарымча чок болуп турар. Бо дугайында совхозтуң директорунга айтырыг тургузуп баарга: «Төлевийлел чок. Ынчангаш акша бербейн турарь» деп тайылбыр бээр.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.
Мөңгүн-Тайга район.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ ШЫН ОРГАНИЗАСТААРГА

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң дуржулгалыг хоочун малчыны Осур-оол Чамзыевич Тумат амгы үеде Эзирлиниң Каттыг-Кара-Сугда кыштаанда хонуңкан. Хоочун малчын эрткен чылдың дерге кыжын шыдамык күш-ажылы-биле торулаайн ашкан. Оон коданында 480 серге кыштың хүр ашкан. Ол сергелерни эрткен чайын күрүнеге садарга, бир баштың деңзизи 56-62 килограмм болган.

Эрткен чайын малчын Улуг, Бичe Ак-Кара сугларының өттүг-кектүг чайлаанга сергелерин семиртип чайлаан. Хоочун коммунист, пенсионер-даа болза, бодунуң чаңчыккан ажылын үзамчылап, малчынавышпаан. Оон коданында ам 455 баш сергежигеттер бар.

— Шөөр малдың чайгы семиртилгезин эки организастап чорударга, кыжын күш-деңгели арын баксыравас. Кышкы үеде өшкүнү агаар-бойдусту барымдаалап, одарны таарыштырып, эдиктиртип кадарары чугула. Немелде чем-биле мал ажылының тускай эртемнигериниң сумезин ёзугаар чемгерер. Кажаанның иштин, даштын арыг-силиг тургузары чугула. Бо дээрге малчын кижиниң хажык чок сагыыр дүрүмү болур — деп Осур-оол Чамзыевич чугаалаар болду.

Ол 23 чыл иштинде совхозтуң төлептиг малчыны болуп келген. Осур-оол Чамзыевич Октябрь Революциязы болгаш Күш-ажылчы Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты. Ол ында аныяктарның дагдыныкчызы. Оон ийи оглу, 1 уруу совхозтуң малчынары. Олар база багай эвес ажылдан түрарлар.

Дуржулгалыг малчын мал чемин чылдың-на четчир кыдыр белеткеп алыр чанчылдыг. Бо чайын 12 тонна сигенни, 2 тонна кек-сулаңы белеткээш, кыштаанда чедирип алган.

Н. ДАМДЫҢ.

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбыры тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүткүр чоруун бедидер дээш дээштиг хемчегларни ап келгенинiң түңелинде сеелгү чылдарда бо талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Бо юбилейлиг ажыл-агый чылында салбырның ажыл-ишчилери «ССРЭ-ниң 60 чылынга — алдан шалычы неделя» деп кыйгырыгны деткип, бедик кодурлүүшкүнүүг ажылдаан. Мал чеми белеткээр планнаг ажылдарын ниитизи-биле күүседип шыдаан. Тодаргайларга, 2000 тонна сигең белеткээр планын 2013 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ол ышкаш 245 тонна эки шынарлыг саваннь пресстээш, бригада төвүнде эккеш сараттаан. Салбырның девискөөринде тараан хөй чылдыг сигеннiң бир гектардан-на ортуман дүжүү 24,5 центнер болган. А суттатчы Дмитрий Хертектиң звеновзу бир гектардан-па 27 центнер дүжүттүг өстүргеп.

Чаңгыс чылдыг сигеннiң дүжүүү бисте куду боон аргышаан. Бо ажыл-агый чылында сиген тараан шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумак дүжүү чүгле 6,5 центнер болган. Бо дээрге суттаттыг черлерден алза чогуур нормага дүүшпес, чаңыс көргүзүг-дүр. Оон чылдагааны — чер ажылының агротехниктиг негелдерни шын сагыйайн, күсү, чайгы чер аңдарылгазын чогуур деңгелге чорутпайн, шык базырышкынының, суггаттың шынарыңче чогуур кичээнгей салбаапындан база организастаарының, минералдыг чемишчидилгелерни норма ёзугаар төкпейн, бок үңүштербиле демиселди четпес чорудуп турарывда.

Ниитиниң малынга четчир санныг чем-суурну белеткеп алырынга ылангыя часкы суггат ажылдары кол рольду ойнаар ужурлуг дээрзи билдингир. Часкы хову ажылдарының сезонnуг үезинде чернiң қыры арай доң боорга, чамдык суттатчылар хөй гектар сүрүп, черниң кыры-биле чүгүртү суттарын турар чоруктар бар. Ону болдурбас төлээде суттаттың шынарын доктаамал контролыга алыр.

Ховуга ажылдаар кижилерниң мергежилин доктаамал бедидери — чедиишкиниин бир үндезини. Маңаа кол-ла чүве дуржулгалыг ажылчыннарны доктаамал хаара тударыл, чаа келген немелде ажылчын кадрларны деткийри болур. Ынчангаш районда «Суггат» бүдүрүлге каттыжышкынынга кышкы үеде суттатчыларның кичээнгейин органнзастаарының чедиишкиннерин чедип алган.

Черниң боримчезин бедидерде келир чылдагы дүжүттүң магадылалын амдыгаашкаа эгелеп тургузуп эгелээр. Бо чылын бистиң Барыын-Хемчик районнуң чамдык девискөөрлеринде хар улуг дүшкен. Ону чөп ажыглай, тараа, сиген шөлдерниге харны доктаадырын чогуур үезинде чорудары чугула. Ол ышкаш черни аңдарып, чашкан соонда каток-биле ылавылап дескилээр.

Сезоннуг хову ажылдарының үезинде кижилер-биле ажылды эң бедик байдалга тударын чугула деп чүве хөй чылдың арга-дуржулгазындан билдингир. Бистиң бригадавыс ажылчыннар ортузунга социалистиг чарышты дээштиг организастаар дээш оон негелделерни баш бурунтаар ажылдап кылгаш, түңелдерни ёй-шаанда үндүрүп, тиилектиргe шаңнал, мактелдарны тыпсып турар. Бо чорук кижилерниң күш-ажылчы хей-аъдын көдүрүп, оларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга улуг идигни берип турар.

К. САЯ.
«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хову бригадири.

КЫЛБАС, ТУТПАЗЫ ЧОК

Кечил Хертек бичиизиндене радиоаппаратурага шыак, ону өөренип, билип алза деп бодап чораан. 1944 чылда Мугур-Аксыга рация тургусекан. Ол чорук аныяк кижиге улуг идиглиг, дузалыг болган. Эки Самбуу Иргит-биле аңаа өөреникчи болуп, ажылдап эгелээннер.

Удаваанда К. Д. Хертек шериг албанынче хапкан. Ол радист өөрү-биле шериг хөрээн билдилиг шингээдип албышаан мергежилин улам бедидип алыр аргалыг болган. Шеригден халажып чанып келгеш, ол Моген-Бүренге радистен ажылдай берген. 1966 чылда ол суурга почта салбыры ажыттынган. Оон эргелекчизи Кечил Доруйгиевич Хертек болган. Ажылга кызымак, ак сеткилдиг кижи ол ажылында ам-даа ажылдавышаан.

Суурда почта салбыры бо юбилейлиг чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Ол коллектив солуннар болган журналдар чагыдылгазының планын 103,4 хуу күүсеткен. Ында пенсия болгаш пособие тарадыр ажылдар багай эвес.

Хөочун радист бодунуң ыпак мергежилинге аныяктарны өөредип турар. Ол дөрт оолду боду өөреткеш, харылзаа техникумнарынче чорутткан. Ол оолдар келгеш, почта салбырларында ажылдап эгелей бергеннер. Улуг уруу Вера район төвүнде эки радиоаппаратураны ышак, ынаны ремонтулаар мастерскаяда ажылдап турар. Ол ынаны ремонтулаар ышкаш, радиоприемниктерни, шактәрны, фотоаппаратарны септеп, суурнуң чурттакчыларынга улуг дузаны көргүзүп турар. Ол хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип келген. Эки агитаторларның аразында оон ады база бар. Ол — идепкейлиг дружинник.

Почта салбырының коллективи бо чылын 7 тонна сигенни белеткээш, совхозка дужаган.

Почта салбырының эргелекчизин дүвүредип турар айтырыглар база бар. Район төвүнден кээр почта озалдай бээр ийикпе, келбейн баар таварылгалар бар. Чамдыкта ийи неделя суг болгаш келгилээр. Ол ышкаш район төвү-биле Кызыл-Хая суурнуң аразында телефон чагыларын чолдак, узуннуг кылдыр кылып каан. Бедик чүүктүг машиналар эртерге сывырындак демирлер үстүн каар. Ону үрттүүчү септээр, солуур. Ынчангаш электри, радио, телефон удазыннары шөөринге таарымча чок болуп турар. Бо дугайында совхозтуң директорунга айтырыг тургузуп баарга: «Төлевийлел чок. Ынчангаш акша бербейн турарь» деп тайылбыр бээр.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.
Мөңгүн-Тайга район.

СЭКП-ниң аграр политиказын — амыдыралга

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ АГРОКОМПЛЕКИЗИ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга удам хаяы сайзырадыл, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязының материалдарынга тодаргай үнелелди аъш-чем-биле чурттакчы чонну хандырарын экижедиринче утланган партияның аграр политиказы алган.

Партия ТК-ның Пленумунга демдеглээнi болза, Аъшчем программазын боттандырары-биле холбашкан хемчегler бистиң планнарывыстың кол черии ээлээп. 1983 чылда чурттуң экономика болгаш социал хөгжүдезиниң программазы-биле быжыы-биле ол балыкаттынган. Чүүлээ айтырыглары шиитпирлээрине акша-хөреңгини болгаш күштү моөнеп турар.

Оон хөгжүдезиң хандырар адырларже 126,9 миллиард рубльди келир чылда үңүрер. Оон ниитинде 47 миллиард рубль — капитал салымшкынары.

Ынчангаш 667 муң гектар хире шөлдү суггарары 774 муң гектар черниң ёл-малгажын курлаарыл. 4 миллион гектар одарларны суггарары көрүнүп. Черни мелиорастаарынга барык он миллиард рубльди чарыгдаар. 22,8 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни хөрээнүү болбаазырадырынга ажыглаар.

Тус черниң органиктиг чемишчидилгелерин бүдүрериче кичээнгей чер бүрүзүнге улгадыр. Чижөө, 1983 чылда көдээ ажыл-агыйның хереглелиниге 27 миллион тонна торфту тыварының онаалдазы беш чыл планында көрдүгениниң 2,2 миллион тонна хөй, РСФСР-ниң Одалга үлетпүрүнүң министерствозунуң мурнунда салдыган.

Аграр-үлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг базазы сеолгү беш чылдарда ээлээп быжыккан, шынар талазы-биле чаартынган. Аъшчем программазында көрдүгей улуг масштабтыг сорулгаларны күүседир аргаңы ол берип турар. Улус ажыл-агыйының бо чугула адырында экономиктиг болгаш ёзамдыктырып болбас. Үндүрүп турар хөй түңнүг акша-хөреңги бүгү база даарта оон-даа хөй беримчелиг кылдыр аграрүлетпүр комплекизиниң ажылдакчылары күнделиг хүнде кужениишкин-биле ажылдаар ужурлуг.

Ынчалза-даа долу беримчебиле чамдык колхозтар болгаш совхозтар алыр. Көдээ ажылдагайның артык кезектер талазы-биле хереглелдерни улам долузу-биле хандырар.

Мал ажылын дүрген көдүрери онза чугула. Ол — бет чылдың шалычы фронтузу. Мал чеминиң баазазың — адырның үлелээнин мурнадыр хөгжүдер болгаш бижыглаары ылчангаш кол болуп турар. Мал чеми бүдүрер болгаш белеткээр объектилернин тудуунче капитал салымшкынарының хемчээли 1983 чылда 15 хуу өзер.

Аъш-чем программазын боттандырары чаңгыс-ла чылдың хөрээ эвес. Ынчалза-даа оон күүселдезин, СЭКП ТКның ноябрь Пленумунуң демдеглээни болза, үзамзыктырып болбас. Үндүрүп турар хөй түңнүг акша-хөреңги бүгү база даарта оон-даа хөй беримчелиг кылдыр аграрүлетпүр комплекизиниң ажылдакчыларының күнделиг хүнде күженишкин-биле ажылдаар ужурлуг.

Ынчалза-даа долу беримчебиле чамдык колхозтар болгаш совхозтар ажылдавайн турар. Эртиривикенин чедип алыр дээш чорудар, кылыр ажылдар дыка хөй ажылагыйларынга мурнунда тургустунган. 1983 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиң интенсификастаарың күштелдирери, черни, техниканы, күш-ажыл болгаш материалдыг кулавырларны чөптүг ажыглаарынга үндезилээп оон ажыктыын бедидери көрдүнтеп.

1982 чылга денизээрге, көдээ ажыл-агыйның нинги продукциязы 13 миллиард рубль (азы 10,5 хуу) өзер болгаш 137,3 миллиард рубль түңнүг болур. Чер ажылының продукциязын бүдүрериниң хемчээли 1983 чылда беш чыл планының онаалдаларының деңгелинге барык дөмей болур.

Чурттуң аъш-чем курлаырларын хөлдурарынга бүдүрүлгелериниң болгаш органнзацияларының дүйлал көдээ ажыл-агыйзарың от ышкаш чурттакчы чонуң хүүда ажыл-агыйларың ажыглаары чугула. Будуруп алган продукциянның ажаалазын, сөөртүлгезин идегелдиг кылдыр пыгжаарын 1983 чылдың планнарында чугулалап көргеп. Чаңгыс сос-биле алырга, черден стол кырынга чедир аъш-чемнең келиринiң оруу контролыга турар ужуруут.

Ам кол айтырыг — продукциянны ылаптыг кылдыр пыгжап кадагалаары. Ногаа, картофель болгаш фруктулар пыгжагларының түдуунга капитал салымшкыннарын, чижөө, үлүүрүн 23 хуу өзер. Суурнуң социал-амыдырал байдалдарын экижедиринче, көдээнiң шичелериниң чаагай чоруунун болгаш культуралының деңгелин моон соглаар бедидеринче улуг чемчегейин келир чылда салган. Ылаңгыя аграр үлетпүрлериниң ажылдакчыларының улуг нуруузунун шалынын эстүргеп, уяктел чок ажыт ставкы даяш немелде төлевилеп-болгаш район коэффициентгерни тургускан.

Партия болгаш күрүнелиг сетпин сөлөмүүлүүнүг хөлы кылыр көрүнүй ажылчындөрөн социалистиг тапрөлты ёлбартып турар.

А. СМИРНОВ.
СЭТА-ның корр.

Эртем — көдээ ажыл-агыйга

ИЕМДИК ЧЕРЛЕРНИ БОЛБААЗЫРАДЫРЫНЫҢ АРГАЗЫ

Иемдик черлерде турар тараа шөлдерин хөрзүнү суг алырынга удур болбаазырадырының чаа системазын совет эртемденнер ажылдап кылган. Оон алыс утказы чүдел дээрге, ий черлерни кудургайны куду угландыр эвес, а доора одуртур болбаазырадыры болур. Ол үеде тарылга шөлдерин кызыгаарлаттынган кезек-кезек участоктар кылдыр үскүлеп алыр. Ол болза тараан бир культураны өске культурадан аңгылап турар тускай дилиндек азы бута ийикпе, чалдап каан оорга болур. Оон бирээзи одуртудилиндектээн, а өскези — доора-хөөлбектелдирип суггарар черлер-дир.

Суг эрозиязынга таваржып турар районнарда иемдиктерде тарылга шөлдериниң хемчээли 120 миллион гектар, тодаргайларга бүгү тарылга шөлүнүң кезиндеи хөй болуп турар. Ийлерни куду агып баткан суг кедергей улуг когаралды таварыштырып турар: чыл бүрүзүнде-ле гектар санындан 50 тонна чедир үнүш-дүжүткүр кара довурактың болгаш черге тескен чемишчидилгелерни чуул шаап ап турар. Ынчангаш хөрээн чоорту чемниң чоктаалыр, оон ангыда аңаа ёл-шыкты чедиишпес аңаар. А ыдыг хөлуксаалар-биле «хандыртылган» суг суг хөлөбээвинче киргеш, оон өтүгинiң база дарий амытаннарын хорадаар турар.

Черле болбаазырадырының чаа аргазының үезинде доора өзүрту тиртикей арнктарга таварышкан суг дорзан-на кудуп кичээнгейни хаара тудар. Ханаларда хензиг-даа хостуг чер чок. Политэкономиктиг өөредилгеге ажыглаар техниктиг херекселдер ында долу. Пропагандистиң булуңунда школаларның пропагандистериниң болгаш дыңнакчыларының даңзызын тодаргай бижээн, школалар айыбиле кол-кол темаларны айтып каан. Журналдар, брошюраларны, литератураларны шилдиг делгиирде көргүзе делгеп салган.

Аныяк пропагандист Ирина Владимировнаның тускай мергежили экономист, эртеми — дээди. Коллективте ажылчыннарның бо экономиктиг школазый дээди эртеминг аныяк кижиге даасканы чоптуг. Ийиги айтырыгны сайгарып тура, ногаа болгаш фрукт аймаан херегзөөринде, оон кадагалал, камгалалында четпестер дугайын бистин республиканың чижөөге тайылбырлааны чедимчелиг. Ынчалза-даа ийиги айтырыгга Кедээ ажыл-агый министерствозу-биле, азы кандыг-бир тодаргай ажыл-агый-биле харылзажип турган, республикадан сан-фактылыг чижектер алган болза айтырыг дыңнакчы бүрүзүнге улам билдингир болур ийик.

Бо школаның үжен дыңнакчылары ай сайында ийи удаа болур кичээлге идепкейлиг кээп, оон экономиктиг билиглер талазы-биле чугула боладев кээр почта озалдай бээр ийикпе, келбейн баар таварылгалар бар. Чамдыкта ийи неделя суг болгаш келгилээр. Ол ышкаш район төвү-биле Кызыл-Хая суурнуң аразында телефон чагыларын чолдак, узуннуг кылдыр кылып каан. Бедик чүүктүг машиналар эртерге сывырындак демирлер үстүн каар. Ону үрттүүчү септээр, солуур. Ынчангаш электри, радио, телефон удазыннары шөөринге таарымча чок болуп турар. Бо дугайында совхозтуң директорунга айтырыг тургузуп баарга: «Төлевийлел чок. Ынчангаш акша бербейн турарь» деп тайылбыр бээр.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.
Мөңгүн-Тайга район.

Шөлдүң үнүштер өстүрер дуржулга ажыл-агыйынга 8 муң гектар хире черге шенеп көргеп. Ам Алтай крайның Змеиногорск районунда 146 муң гектар шөлде ий черлериниң суг эрозиязынга удур деминселдиң чаа аргаларын шингээдип талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Ийленчек черлерни одурту-үзүктеп суггарарының кол схемазын ында ажылдап кылган. Эрозиядан болур когаралды чайладырының чыл бүрүде ниити түңү 5 миллион рубль хемчээлдиг болур. Оон аңгыда черни болбаазырадырының чаа аргазы 50 миллион кубометр эрээн хар суун немей аайлап таарыштырарының болдунар аргазын база бээр. Чер тургузуглазының органнарының мөдээлеринден алырга, Алтай крайның ыяштыг ховузуг районнарынга одурулаан-үзүктеп суггарар черлериниң хемчээли келир чылый 10 миллион гектар хире болур.

Одурту-дилиндектээр болгаш одурту-үзүктеп суггарар чер ажылын бистиң чуртувустуң өске-даа дейискээрлеринде калбаа-биле ажыглап эгелээн, ол чорук ишлы-бүрү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн өстүрериге илагай берип турар.

Хөлөглей ИЗЕЕКОВ.
Көдээ ажыл-ағый эртемнеринiң В. И. Ленин аттыг Бүгүсоюлел академиязының чер ажылының база химизациязының кылдыгының эртемдиг секретары.

(ПМА).

Үлегерлиг көрум-чурум дээш

ХАРЫЛЗААЛЫГДА

Хову-Аксы суур Советинин чанында профилактика чөвүделди Советтиң девискээрининг бызыг көрум-чурумну үргүзарынче. Эрге-чүрүл хайдымышкыннары болдурбаашче утланган хемчегларни ап чорудуп турар. «Тыва кобальт» комбинаттың кол инженери В. В. Виштуин удуртқан бөлүк чөвүделдиң планын ёзуулаар тургузуп, хөй-ниитиниң көрум-чурумун хамыдар чоруктарны болдурбаазы-биле профилактиктиг хемчегларни ап келген. Чөвүделдиң ажыл-чорудулгазы-биле танышкын тура, оон кежигүнериниң хүлээнген херээнге ак сеткилдиин, суурда бот-башкарылгалыг хөй-ниити организацияларлыг хөй-ниити оргаларында ажылхерекчи бызыг харылзаалыын көрдүвүс. Оон ианчаар чедип алдыганның суур Советиниң күүскомунун даргазы Александр Иннокентьевич Ивановтан антыаарыйыскаа, ол мынчаар харылзады:

— Профилактика чөвүделиниң ажылы суурда багай эвес тургустунган. Демниг ажыл-биле ол чедип алдыган. Мында кол-ла чүве — чөвүделдиң кежигүнерин шын шилип алыры деп санаа турар бис. Ажыл-амыдырал оны бадыткаан. Хөй-ниити организацияларывыга ажылдаар кижилерни шилип алырда, партком-биле албан сүмележип ап турар бис. Оон соонда, ук кижиниң ажылдаш турар коллективинге, цехинге, бригадазынга барып, беседалажып чугаалажыр. Шак ынчан хөй-ниитиниң ол хүлээлгезин кым күүседип шыдаарын, кымның арай күш четпейн баарын билдинге бээр. Оон-биле кады кайы-бир бот-башкарылгалыг хөй-ниити организациялыг ураңгыдан болган конфликтиг үеэйиле чүртүн берге байдалынга дүгайын сонгукчулар мурнуна ол хөрүкпээр апаар. Будүрүлгенин хемчээли күдүлээн, пацин оларап-ла бар чыдар. Чоннуң кижи санынга хамаарыштыр оруулга Франциянының-ла безин күүт. Ажыл чок чоруктуң хемчээлиниң ажыл планы хөй талалыг. Кижизидилге айтырыы, ону чорударының ажыл-хевирлерин ында кол черни эдилеп турар.

Арагаже сундулуг, хөй-ниитиниң чурумун хажыдып болгу дег база моон мурнунда шилиттирып чоруан кижилер шыңгыы үеэтта. Хайгаараалда алдынган кижилер-биле ажылды чоннуң чүртүн турар черинге ажыл-биле тургускан. Чөвүлел милициянның ында участок төлээзи, хөрээженнер чөвүлели, улусчу дружинниктер-биле кады айда бир удаа суурга, коллективтерге рейдилерни чорудуп турар. Профилактика чөвүделиниң айнын бирги чартының хөй-ниитиниң рейдилеринге көрүп турар. Ынчан хайгааралда турар өг-бүлелериниң бажыннарынга чедип, хынөлдаларны чорудуп, ниити байдалын хынап көрүп, беседалажып турар. Будүрүлге, албан организацияның черлери-биле харылзаа эки. Рейдилер, дежурныйлаашкыннар үезинде илереттингеи хажыдыышкыннар дугайын коллективтерге дарый дыңналыр. Ындыг медээлер харыы чок артпас. А бүрүүлүг кижи оон албай түнел үндүрер. Үндүшкүнүүр, ажык суд-тарның дээштии бедээн. Хөй-ниитиниң чилиг сөзү, үндүрген шиитпирә чамдык кижилерни бодандырган.

Хөй-ниитиниң көрум-чурумунуң хажыдыышкыннарын болдурбазы-биле будүрүлгелерге, тус-тус коллективтерге социалистиг хөөйлу-дүрүмге хамаарыштыр, алкоголизмниң хоразының дугайында лекция, беседаларны довтаамал чорудуп турар.

Айның сөөлгү неделязында суурда милициянның дузалал пунктузунга профилактика чөвүделиниң эвлегглиг хуралы эртер. Анаа арагаже суңдулуг, уруг-дарыының ооделгелеп жизидилгезинче сагыш салбас хамаатыларны тургузуп, чугаалажып турар.

Партком профилактика чөвүделиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар. Демнитле күштуг дижир. Профилактика чөвүделиниң ажылы шынап-ла көскү түнелдерлиг. Суур Советиниң девискээринде хөй-ниитиниң көрум-чурумун хажыдар чоруктарның кызырылганы оон [illegible]

В. КУУЛАР.

Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының 34 чыл болганынга

СӨС КЫРЫНДА БОЛГАШ ХЕРЕК КЫРЫНДА ЭРГЕЛЕР

Декабрьның 10-ну бүгү делегейге Кижиниң эргелериниң хүнү кылдыр демдеглеп турар. Ол хүн 34 чыл мурнунда, Каттышкан Нацияллар Организациязы аныяк турар дүшта, Кол Ассамблея Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязын хүлээп алган. «Бүгү кижилер боттарының төлептиг мөзүзүнүң болгаш эргелериниң талазы-биле хостуг болгаш дең эргелиг кылдыр төрүттүнер»... деп оон 1-ги үүлүүде айыткан.

Чернин бүгү кижилериге шиңгээттингеи турар ужурлуг кол эргелер болгаш хосталгалар бүгү-ниити декларацияда делегей харылзааларының практиказында бир-ле дугаарында киргеи. Бүгү улустар болгаш күүнелер оларны амыдыралга долдур болгаш хажык чок боттандырарынче чүткүл салыр ужурлуг.

Мынчангаш, кижи төрелгеттиниң мурнунга ындыг-ла белеп эвес, харын дээди чергелиг бүлүнүг сорулгазы салдынган. Херек кырында догуннап турар система кылдыр социализмниң көстүп келириниң мурнунда ол сорулганың күүсеттиниң болурунуң дугайында күзеп безин хоржок турган. Кижиниң эргелери — абстракция эвес-тир. Ол эргелер хосталга болгаш демократия чергелиг билиишкиннер-биле харын сырый холбаалыг боттанып. Ынчангаш бир эвес улус массаларның хүн бүрүдеги практиказы-биле ол балыктаттынмас болзө, утказын бүрүн чидирер. Ол сорулганы күүседири — социал дешилге дээш тулчуушкунга эң чугула тилелелгелериниң бирээзин чедип алыр дээни ол болур.

Бодунуң 60 чылын демдеглеп турар Совет Эвилелиниң дүржулгазы, социализмниң бүгү делегей системазының дүржулгазы ол боттуг сорулга дээрзин бүзүрелдиг бадыткап турар. Ынчангаш кижиниң кижи мөлчүүр чоруктуң үзүткаан, бүгүдениң болгаш кижи бүрүзүнүң чаагай чорууның кара чангыс үнер дөзү күш-ажыл болу берген черлерге шуут боттуг үүл болу бээр.

Оон ескээр болдунмас-даа. Социализм үезинде бүдүрүлгенің чеңсек-хереселиниге күү өнчүнү үзүткаанда болгаш ону тывылдырып турар экономика талазы-биле дең эргелиг эвес чоруктуң үзүткааны харын эргелериниң болгаш хосталгаларның бүгү комплекизии кижи бүрүзүнүң эң долу болгаш бүгү талалыг ажытлаарының боттуг аргаларын тургузар арганы бергеи.

Хамаатыларның эң кол-бак политиктиг хосталгалары, социал дең эргези, бүгү нациялярның болгаш биче улустарның дең эргези, эр болгаш херээжен кижилериниң дең эргези, ажылдаар болгаш дыштанып эрге, өөренир болгаш чуртталга бажыңы алыр эрге, кадыын камгаладыр болгаш назылаанда материалдыг хандырылга алыр эрге — тодаргайлаарга, бүгү-ниити декларацияда айыттынган бүгүле эргелер Совет Эвилелиниде херек кырында боттанган болгаш социализмниң чарлын болбас боттуг чүүлү апарган.

Улуг күжениишкиннеривдаа, кошкак дивес кичээнгейни-даа негээр шиитпирлеттинмээн айтырылар биске ам-даа эвээш эвес болбайн аан. Ынчалза-даа бисте кандыг-даа националдың ажылчыы кижилериниң кол эргелери чүтле чарлаттынган эвес, харын херек кырында хандыртынган. Бодунуң хамаатыларының ажыл чокталмышкыны дең чүвени бежеи ажыг чылдарда билбес, оон девискээрининге күш-ажылдың сөөлгү биржазың ажыы чок тур дээш бежеи ажыг чыл мурнунда хаан каанканың Совет Эвилели ышкаш чоргаараланыышкын-биле медеглеп шыдаар ындыг ескеге чурт делегейде чок.

Кижиниң кол эргелериниң бирээзи — айылдаар эргези —эң улуг капиталистиг чуртта, барының талазы делегейниң бажында чоруу турар чуртта — Каттышкан Штаттарда ажыл чок оң ийи миллион кижиге боттанмас күзел-дир. Европаның экономиктиг ниитилежилгө чурттарында, оларның арасында Англияда, ГФР-де, Францияда, Италияда база барык инча санның кижилер ажылдаар эргелии оскунган.

Ындыг байдал — хуу өнчү кол барымдаалаар «ыдыктыг» эрге болуп артышаая капиталистиг ниитилелгө хүн бүрү турар чүүл-дүр. Капиталистиг делегейде эргелер болгаш хосталгалар дээрге үтле капиталистерге эргелер, хосталгалар-дыр. «Деи эргелиг аргалар» дутайында чулчуруушкуннар хоозун сестер-тир. Ында боттуг эргелер болгаш ямбыладыышкынар үтле өнчүтеи ангыларның холунда мөөнеттинген.

Бүдүрүлгелерден үндүр октаттырган ажыл сураглап, күш-ажыл биржаларында улуг эллчет маиаашкынында хилинчектенип турар кижилерниң шүүлүп болгаш дорамчыладыышкыны кайдыг хемчег-биле хемчээп болурул? Төлептиг социал дузаламчы чокка үндүр октаттырган кырганнарның таварышкан чөвүлаң-хилинчээн үүл дээрал? Ортумак азы дээди школаның соонда боттарының күжүн, билинн ажылгаар чер тыпнаан миллион-миллион ооллар, кыстарның таварышкан хилинчээн кандыг дээр. Биче националдарның, хамааты эргелер дээш муң-муң демисолчилерниң човулаң-хилинчээн үүл дээр.

«Кижиниң эргелерин камгалаар» дээр иүүлүү лозунбиле пропагандачы антисоветтиг кампанияны нептередирин наш чылдар мурнунда америк администрация ораалдашкан. Ынчалза-даа фактылар чогундан иүүлдевчилер сотка олурган. Нүүлдевчилерниң көдүрген шуугаазыны харын капиталистиг делегейде кижи көөр хөөнү чок дерзин чорунтарже хөй-ниитиниң кичээнгейни хавра тутқан.

Кижиниң хамааты, социал болгаш өске-дээ эргелерин сагымырыга хамаарыштыр хүлээлгелер-биле боттарының холдарын хүдүп албас дээр капиталистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктериниң карак кызыл чүткүлү үстүнде чугаалаан чүүлдербиле холбаштыр кымны-даа кайгадын ыыдавас. Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының хүлээп алганындан бээр делегейниң эргехоойлуларының чээрби чыгам документилерии КНО-га чүүлдүг деп көрген. Декларацияның болуида бижиттингеининге бодаарга, бо талазы-биле улам тодаргай хүлээлгелерни күрүнелерге ол документилер хүлээдип турар. Оларның дыка хөйүн Каттышкан Штаттар күштүг болдуруп бадылаваан. Оон чылдагаавы америк удуртукчуларның уттуучалында эвес, харын монополистиг бөлүктериниң боттарының ямбырлгак чоруунган ойталаар күзел чогунда.

Империализмниң агрессчи бөлүктериниң чимзенишкиннериниң уламынган делегейниң амгы дыка чидигленген байдалдарында Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының бүгү үүлдериниден эң улуг ужур-дузалыы 3-кү үүл. Ында кижи бүрүзү амыдырап-чурттаар эргелиг деп бижээн. Ол эргелиг хандырары дээш демисолдың бистиң чурттувус бодунуң эң бирги чергелиг сорулгазы ыыдыр саналтурар. СЭКП-ниң XXVI съездиниң документилеринде ол дутайын дөрт чугаалаан. Идролуг чепсекти бир дутаарында ажылгавас деп ССРЭ-ниң төөгүлүг хүлээлгезинде ол-ла сагыш салыышкыны сингижкеп.

Идролуг дайынның кыжаныын чайладыр, тайбыңы, а ындыг болганда бистиң планетавыска амыдыралды хаптырар дээш СЭКП, Совет күрүне бүгү үүлдерин кылып турар. СЭКП ТК-ниң Чиргине серетаавы Ю. В. Андропоптуң СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга ойталап демдеглээнии ёзуулаар алырга, «бызыг тайбыңы хандырары, улустарның хамаарышпас болгаш социал дешилгелиг чурттаар эргезии камгалаары — бистиң даштыны политикавыстың өскерлии ивес сорулгалары-дыр.»

Ю. ЛОПАТИН.
(СЭТА).

БӨМБҮРЗЕКТИН СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТ ТАРЫНДА

АЖЫКТЫГ, ДУЗАЛЫГ АЖЫЛ

БУДАПЕШТ. «Бентавелдье» кооператив-биле Сахголамбатта хөөрайның чылыг-электри станциязының аразында кады ажылдажылга үлетпүр-биле кодээ ажыл-агыйның аразынга ажык-дузалыг кады ажылдажылганың чайыпшанчак үлегер-чижээ боон турар.

Бистиң ажыл-агыйлыыс-биле станцияның аразында чардынган керээни ёзуулаар «Бентавелдьениң» чылытқылыг черлерин станцияның ажыглап каапкан суу-биле чылыдып турар. Ында йогаалариың болгаш кат-чимистиг хөй кезиин өстүрүп турар бис деп кооперативтиң даргазы И. Декань чугаалаар.— Бистиң кооператив бодунуң эллээзинде станцияның девискээринде аъш-чем садыын ажылдып каан. Станцияның ажылчыларының ам боттарының бүдүрүлге черинден үнмейн турган, эргежок чугула продуктуларны садыын ап турар апарганнар.

Оон мурнунда одаалгага үнүп турган акша-хөреңги-биле кооператив Будапештиде бодунуң магазиннерин база ажыктан. Акша-хөреңгиниң бир чамдыызын ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быыглаарынга, мал комплекстерин алгыдарынга, чылда-ла бүдүн чартык миллион литр linзы-бүрү сүт продуктуларын бүдүрер сүт заводун туларынга ажыглаан.

ЧАГЫГНЫ— ХУУСААДАН ЭРТЕ

ПРАГА. Брно хөөрайда «Тесла» дээр хемчээшиниң болган лаборатория аппаратуразының кылыр каттыжыышкыының ажылчыннары ССРЭ-же продукция чорудар талазыбиле чыл хүлээлгезин хуусаазындан бир ай бурунгаар күүседишкеннер. Олар Советтер чуртунче электронnут хемчээшкин хереселдерин чорудуп берип турар. Оларның эң-не чугулазынга ядролуг сорунза резонанызының спектрометрлери боон турар. Брноның «Теслазы» ЭДЧ-ниң шугуму-биле оларны кылып үндүрериниң талазы-биле кол чер боон турар.

«Тесланың» эң чаа продукциязының аразында —технологтуг ажылдарны башкарарының автоматтыг системазынга ажыглаар дериг-хереселдер, лазерлиг хемчээшкин техниказы бар. Амгы үеде каттыжыышкының специалистери бир миллион киловатт чедир күштүг реакторларлыг атом-биле ажылдаар электри станцияларың контрольдап, башкарарының хемчээшкин системазын чогаалып кылып турарлар. Ниитиал-биле ССРЭ-же Брноның «Теслазының» чылда чорудар продукциязының үштүң бири чоруп турар.

ЛАТЕКС— ЧУГУЛА ЧИГ-ЭТ

ПНОМПЕНЬ. СЭТА-ның корр. В. Кайразовтуң дазыгаш чурттарга бажыңы алыр эрге, кадыын камгаладыр болгаш назылаанда материалдыг хандырылга алыр эрге — тодаргайлаарга, бүгү-ниити декларацияда айыттынган бүгүле эргелер Совет Эвилелиниде херек кырында боттанган болгаш социализмниң чарлын болбас боттуг үүлү апарган.

Улуг күжениишкиннеривдаа, кошкак дивес кичээнгейни-даа негээр шиитпирлеттинмээн айтырылар биске ам-даа эвээш эвес болбайн аан. Ынчалза-даа бисте кандыг-даа националдың ажылчыы кижилериниң кол эргелери чүтле чарлаттынган эвес, харын херек кырында хандыртынган. Бодунуң хамаатыларының ажыл чокталмышкыны дең чүвени бежеи ажыг чылдарда билбес, оон девискээринге күш-ажылдың сөөлгү биржазың ажыы чок тур дээш бежеи ажыг чыл мурнунда хаан каанканың Совет Эвилели ышкаш чоргаараланыышкын-биле медеглеп шыдаар ындыг ескеге чурт делегейде чок.

Кижиниң кол эргелериниң бирээзи — айылдаар эргези —эң улуг капиталистиг чуртта, барының талазы делегейниң бажында чоруу турар чуртта — Каттышкан Штаттарда ажыл чок оң ийи миллион кижиге боттанмас күзел-дир. Европаның экономиктиг ниитилежилгө чурттарында, оларның арасында Англияда, ГФР-де, Францияда, Италияда база барык инча санның кижилер ажылдаар эргелии оскунган.

Ындыг байдал — хуу өнчү кол барымдаалаар «ыдыктыг» эрге болуп артышаая капиталистиг ниитилелгө хүн бүрү турар чүүл-дүр. Капиталистиг делегейде эргелер болгаш хосталгалар дээрге үтле капиталистерге эргелер, хосталгалар-дыр. «Деи эргелиг аргалар» дутайында чулчуруушкуннар хоозун сестер-тир. Ында боттуг эргелер болгаш ямбыладыышкынар үтле өнчүтеи ангыларның холунда мөөнеттинген.

Бүдүрүлгелерден үндүр октаттырган ажыл сураглап, күш-ажыл биржаларында улуг эллчет маиаашкынында хилинчектенип турар кижилерниң шүүлүп болгаш дорамчыладыышкыны кайдыг хемчег-биле хемчээп болурул? Төлептиг социал дузаламчы чокка үндүр октаттырган кырганнарның таварышкан чөвүлаң-хилинчээн үүл дээрал? Ортумак азы дээди школаның соонда боттарының күжүн, билинн ажылгаар чер тыпнаан миллион-миллион ооллар, кыстарның таварышкан хилинчээн кандыг дээр. Биче националдарның, хамааты эргелер дээш муң-муң демисолчилерниң човулаң-хилинчээн үүл дээр.

«Кижиниң эргелерин камгалаар» дээр иүүлүү лозунбиле пропагандачы антисоветтиг кампанияны нептередирин наш чылдар мурнунда америк администрация ораалдашкан. Ынчалза-даа фактылар чогундан иүүлдевчилер сотка олурган. Нүүлдевчилерниң көдүрген шуугаазыны харын капиталистиг делегейде кижи көөр хөөнү чок дерзин чорунтарже хөй-ниитиниң кичээнгейни хавра тутқан.

Кижиниң хамааты, социал болгаш өске-дээ эргелерин сагымырыга хамаарыштыр хүлээлгелер-биле боттарының холдарын хүдүп албас дээр капиталистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктериниң карак кызыл чүткүлү үстүнде чугаалаан чүүлдербиле холбаштыр кымны-даа кайгадын ыыдавас. Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының хүлээп алганындан бээр делегейниң эргехоойлуларының чээрби чыгам документилерии КНО-га чүүлдүг деп көрген. Декларацияның болуида бижиттингеининге бодаарга, бо талазы-биле улам тодаргай хүлээлгелерни күрүнелерге ол документилер хүлээдип турар. Оларның дыка хөйүн Каттышкан Штаттар күштүг болдуруп бадылаваан. Оон чылдагаавы америк удуртукчуларның уттуучалында эвес, харын монополистиг бөлүктериниң боттарының ямбырлгак чоруунган ойталаар күзел чогунда.

Империализмниң агрессчи бөлүктериниң чимзенишкиннериниң уламынган делегейниң амгы дыка чидигленген байдалдарында Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының бүгү үүлдериниден эң улуг ужур-дузалыы 3-кү үүл. Ында кижи бүрүзү амыдырап-чурттаар эргелиг деп бижээн. Ол эргелиг хандырары дээш демисолдың бистиң чурттувус бодунуң эң бирги чергелиг сорулгазы ыыдыр саналтурар. СЭКП-ниң XXVI съездиниң документилеринде ол дутайын дөрт чугаалаан. Идролуг чепсекти бир дутаарында ажылгавас деп ССРЭ-ниң төөгүлүг хүлээлгезинде ол-ла сагыш салыышкыны сингижкеп.

Идролуг дайынның кыжаныын чайладыр, тайбыңы, а ындыг болганда бистиң планетавыска амыдыралды хаптырар дээш СЭКП, Совет күрүне бүгү үүлдерин кылып турар. СЭКП ТК-ниң Чиргине серетаавы Ю. В. Андропоптуң СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга ойталап демдеглээнии ёзуулаар алырга, «бызыг тайбыңы хандырары, улустарның хамаарышпас болгаш социал дешилгелиг чурттаар эргезии камгалаары — бистиң даштыны политикавыстың өскерлии ивес сорулгалары-дыр.»

Ю. ЛОПАТИН.
(СЭТА).

АЛЖИР. Чурттуң нефть болгаш газ-биле зң-не бәйлан чери Хасси-Месаудка ниити узуну 421 километр Тин-Фуе-Масс-Месауд аразының газ дамчыдар хоорзаның тудуун эгелээринге таварыштыр байырлыг ёзулал болган. Ол дээрге совет-алжир экономиктиг кады ажылдажылганың зң улуг тудуу боон турар.

Газ дамчыдар хоорзаны 1984 чылдың февраль айында ажыглалга киирер. Ону ажыглалга киргеи соонда чылда-ла 10—12 миллиард нубометр газты дамчыдып шыдаар апаар.

ЧУРУКТА: газ дамчыдар баштайгы хоорзаны салып турар.

Н. ПАВЛОВАНЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТ ТАРЫНДА

АЖЫКТЫГ, ДУЗАЛЫГ АЖЫЛ

БУДАПЕШТ. «Бентавелдье» кооператив-биле Сахголамбатта хөөрайның чылыг-электри станциязының аразында кады ажылдажылга үлетпүр-биле кодээ ажыл-агыйның аразынга ажык-дузалыг кады ажылдажылганың чайыпшанчак үлегер-чижээ боон турар.

Бистиң ажыл-агыйлыыс-биле станцияның аразында чардынган керээни ёзуулаар «Бентавелдьениң» чылытқылыг черлерин станцияның ажыглап каапкан суу-биле чылыдып турар. Ында йогаалариың болгаш кат-чимистиг хөй кезиин өстүрүп турар бис деп кооперативтиң даргазы И. Декань чугаалаар.— Бистиң кооператив бодунуң эллээзинде станцияның девискээринде аъш-чем садыын ажылдып каан. Станцияның ажылчыларының ам боттарының бүдүрүлге черинден үнмейн турган, эргежок чугула продуктуларны садыын ап турар апарганнар.

Оон мурнунда одаалгага үнүп турган акша-хөреңги-биле кооператив Будапештиде бодунуң магазиннерин база ажыктан. Акша-хөреңгиниң бир чамдыызын ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быыглаарынга, мал комплекстерин алгыдарынга, чылда-ла бүдүн чартык миллион литр linзы-бүрү сүт продуктуларын бүдүрер сүт заводун туларынга ажыглаан.

ЧАГЫГНЫ— ХУУСААДАН ЭРТЕ

ПРАГА. Брно хөөрайда «Тесла» дээр хемчээшиниң болган лаборатория аппаратуразының кылыр каттыжыышкының ажылчыннары ССРЭ-же продукция чорудар талазыбиле чыл хүлээлгезин хуусаазындан бир ай бурунгаар күүседишкеннер. Олар Советтер чуртунче электронnут хемчээшкин хереселдерин чорудуп берип турар. Оларның эң-не чугулазынга ядролуг сорунза резонанызының спектрометрлери боон турар. Брноның «Теслазы» ЭДЧ-ниң шугуму-биле оларны кылып үндүрериниң талазы-биле кол чер боон турар.

«Тесланың» эң чаа продукциязының аразында —технологтуг ажылдарны башкарарының автоматтыг системазынга ажыглаар дериг-хереселдер, лазерлиг хемчээшкин техниказы бар. Амгы үеде каттыжыышкының специалистери бир миллион киловатт чедир күштүг реакторларлыг атом-биле ажылдаар электри станцияларың контрольдап, башкарарының хемчээшкин системазын чогаалып кылып турарлар. Ниитиал-биле ССРЭ-же Брноның «Теслазының» чылда чорудар продукциязының үштүң бири чоруп турар.

ЛАТЕКС— ЧУГУЛА ЧИГ-ЭТ

ПНОМПЕНЬ. СЭТА-ның корр. В. Кайразовтуң дазыгаш чурттарга бажыңы алыр эрге, кадыын камгаладыр болгаш назылаанда материалдыг хандырылга алыр эрге — тодаргайлаарга, бүгү-ниити декларацияда айыттынган бүгүле эргелер Совет Эвилелиниде херек кырында боттанган болгаш социализмниң чарлын болбас боттуг үүлү апарган.

Улуг күжениишкиннеривдаа, кошкак дивес кичээнгейни-даа негээр шиитпирлеттинмээн айтырылар биске ам-даа эвээш эвес болбайн аан. Ынчалза-даа бисте кандыг-даа националдың ажылчыы кижилериниң кол эргелери чүтле чарлаттынган эвес, харын херек кырында хандыртынган. Бодунуң хамаатыларының ажыл чокталмышкыны дең чүвени бежеи ажыг чылдарда билбес, оон девискээринге күш-ажылдың сөөлгү биржазың ажыы чок тур дээш бежеи ажыг чыл мурнунда хаан каанканың Совет Эвилели ышкаш чоргаараланыышкын-биле медеглеп шыдаар ындыг ескеге чурт делегейде чок.

Кижиниң кол эргелериниң бирээзи — айылдаар эргези —эң улуг капиталистиг чуртта, барының талазы делегейниң бажында чоруу турар чуртта — Каттышкан Штаттарда ажыл чок оң ийи миллион кижиге боттанмас күзел-дир. Европаның экономиктиг ниитилежилгө чурттарында, оларның арасында Англияда, ГФР-де, Францияда, Италияда база барык инча санның кижилер ажылдаар эргелии оскунган.

Ындыг байдал — хуу өнчү кол барымдаалаар «ыдыктыг» эрге болуп артышаая капиталистиг ниитилелгө хүн бүрү турар чүүл-дүр. Капиталистиг делегейде эргелер болгаш хосталгалар дээрге үтле капиталистерге эргелер, хосталгалар-дыр. «Деи эргелиг аргалар» дутайында чулчуруушкуннар хоозун сестер-тир. Ында боттуг эргелер болгаш ямбыладыышкынар үтле өнчүтеи ангыларның холунда мөөнеттинген.

Бүдүрүлгелерден үндүр октаттырган ажыл сураглап, күш-ажыл биржаларында улуг эллчет маиаашкынында хилинчектенип турар кижилерниң шүүлүп болгаш дорамчыладыышкыны кайдыг хемчег-биле хемчээп болурул? Төлептиг социал дузаламчы чокка үндүр октаттырган кырганнарның таварышкан чөвүлаң-хилинчээн үүл дээрал? Ортумак азы дээди школаның соонда боттарының күжүн, билинн ажылгаар чер тыпнаан миллион-миллион ооллар, кыстарның таварышкан хилинчээн кандыг дээр. Биче националдарның, хамааты эргелер дээш муң-муң демисолчилерниң човулаң-хилинчээн үүл дээр.

«Кижиниң эргелерин камгалаар» дээр иүүлүү лозунбиле пропагандачы антисоветтиг кампанияны нептередирин наш чылдар мурнунда америк администрация ораалдашкан. Ынчалза-даа фактылар чогундан иүүлдевчилер сотка олурган. Нүүлдевчилерниң көдүрген шуугаазыны харын капиталистиг делегейде кижи көөр хөөнү чок дерзин чорунтарже хөй-ниитиниң кичээнгейни хавра тутқан.

Кижиниң хамааты, социал болгаш өске-дээ эргелерин сагымырыга хамаарыштыр хүлээлгелер-биле боттарының холдарын хүдүп албас дээр капиталистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктериниң карак кызыл чүткүлү үстүнде чугаалаан чүүлдербиле холбаштыр кымны-даа кайгадын ыыдавас. Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының хүлээп алганындан бээр делегейниң эргехоойлуларының чээрби чыгам документилерии КНО-га чүүлдүг деп көрген. Декларацияның болуида бижиттингеининге бодаарга, бо талазы-биле улам тодаргай хүлээлгелерни күрүнелерге ол документилер хүлээдип турар. Оларның дыка хөйүн Каттышкан Штаттар күштүг болдуруп бадылаваан. Оон чылдагаавы америк удуртукчуларның уттуучалында эвес, харын монополистиг бөлүктериниң боттарының ямбырлгак чоруунган ойталаар күзел чогунда.

Империализмниң агрессчи бөлүктериниң чимзенишкиннериниң уламынган делегейниң амгы дыка чидигленген байдалдарында Кижиниң эргелериниң бүгү-ниити декларациязының бүгү үүлдериниден эң улуг ужур-дузалыы 3-кү үүл. Ында кижи бүрүзү амыдырап-чурттаар эргелиг деп бижээн. Ол эргелиг хандырары дээш демисолдың бистиң чурттувус бодунуң эң бирги чергелиг сорулгазы ыыдыр саналтурар. СЭКП-ниң XXVI съездиниң документилеринде ол дутайын дөрт чугаалаан. Идролуг чепсекти бир дутаарында ажылгавас деп ССРЭ-ниң төөгүлүг хүлээлгезинде ол-ла сагыш салыышкыны сингижкеп.

Идролуг дайынның кыжаныын чайладыр, тайбыңы, а ындыг болганда бистиң планетавыска амыдыралды хаптырар дээш СЭКП, Совет күрүне бүгү үүлдерин кылып турар. СЭКП ТК-ниң Чиргине серетаавы Ю. В. Андропоптуң СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга ойталап демдеглээнии ёзуулаар алырга, «бызыг тайбыңы хандырары, улустарның хамаарышпас болгаш социал дешилгелиг чурттаар эргезии камгалаары — бистиң даштыны политикавыстың өскерлии ивес сорулгалары-дыр.»

Ю. ЛОПАТИН.
(СЭТА).

БОЛГАРИЯНЫҢ ЧОРГААРАЛЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарилпың Коммунистиг партизының ТК-зының Политбюро кежигүннери болгар аныяктарның болгаш студентилерниң төлөлекчилери-биле ужурашкан. БКП ТК-ның Чиргине секретары, Болгарияның Күрүне чөвүделиниң Даргазы Т. Живков ол ужуражыышкыпга чүве чугаалаан.

Бүрүн бүзүрелдиг омаксергек байдалды Болгарияда бар болуп турар деп, ол медеглээн. Партияның XII съездиниң айыткан сорулгаларын күүседир дээш аныяктар-биле ажылче онза кичээнгейни үлгадырып турар. Студентилерниң хүнүн аңгыы салгакчылар күш-ажылга болгаш ооредилгеге чаа-чаа чедиишкиннер-биле демделээн дыка ооруунгүг болуп турар деп. Т. Живков онзалап демделээн.

Парлалга херечилеп турар

АМЕРИКА БОЛГАШ ООҢ ЯДЫЛАРЫ

I «Нувель обсерватер» деп француз журнал болдуның корреспондентизи Ги Сибтонның түүлүн ындыг эгебиле парлаан. ПМА ол түүлдү помчукчуларга чамдык кызырылгалар-биле бараалгадып тур.

Кажан АКШ-тың президентизи аас-кежиктиг тургаш, оозун черле чажырбас. Ол аң ийи чыл дургузунда ворүшкүмацнайлыг чорун турар. «Моон мурнунда кылып турган түүлдеримни бодаарымга, президентиниң амыдыралынга дединээрге аажок кошкак, анаа-ла-бир үүлдер кылдыр сагындырардыр» — деп, оңнуктеринге болгаш харыя-даа журналистерге чугаалаан, күрүне айтырыларының эвес, а болдуның дугайын хөөрен чугаалаарынга ол чаңчыккан.

Американың президентилериниң эң улуг назылыы— Рейган, оон харыы 71 четседа, 1984 чылдың соңгудаларынга бодунун кандидатуразын база катап идип үнүлүрерин,кыраан назының Ак бажынга даамчын эрттирерин ол бодап турар. Американың ажыл-херекчи бөлүктери ону детпип турар: ядыылардан алгаш, байларга бээр мен деп соңгукчуларга аазаап, соңгудаларга типлеп үнер ыңдыг кижи оларга тыныбас болбайн канчаар.

Президентиге таа аймыл ноокнузаан: 1929 чылдан бээр хөгжүдле чок байдалда турупканының ураңгыдан болган конфликтиг үеэйиле чүртүн берге байдалының дугайын соңгукчулар мурнуна ол хөрүкпээр апаар. Будүрүлгенин хемчээли күдүлээн, пацин оларап-ла бар чыдар. Чоннуң кижи санынга хамаарыштыр оруулга Франциянының-ла безин күүт. Ажыл чок чоруктуң хемчээлиниң ажыл планы хөй талалыг. Кижизидилге айтырыы, ону чорударының ажыл-хевирлерин ында кол черни эдилеп турар.

Арагаже сундулуг, хөй-ниитиниң чурумун хажыдып болгу дег база моон мурнунда шилиттирып чоруан кижилер шыңгыы үеэтта. Хайгаараалда алдынган кижилер-биле ажылды чоннуң чүртүн турар черинге ажыл-биле тургускан. Чөвүлел милициянның ында участок төлээзи, хөрээженнер чөвүлели, улусчу дружинниктер-биле кады айда бир удаа суурга, коллективтерге рейдилерни чорудуп турар. Профилактика чөвүделиниң айнын бирги чартының хөй-ниитиниң рейдилеринге көрүп турар. Ынчан хайгааралда турар өг-бүлелериниң бажыннарынга чедип, хынөлдаларны чорудуп, ниити байдалын хынап көрүп, беседалажып турар. Будүрүлге, албан организацияның черлери-биле харылзаа эки. Рейдилер, дежурныйлаашкыннар үезинде илереттингеи хажыдыышкыннар дугайын коллективтерге дарый дыңналыр. Ындыг медээлер харыы чок артпас. А бүрүүлүг кижи оон албай түнел үндүрер. Үндүшкүнүүр, ажык суд-тарның дээштии бедээн. Хөй-ниитиниң чилиг сөзү, үндүрген шиитпирә чамдык кижилерни бодандырган.

Хөй-ниитиниң көрум-чурумунуң хажыдыышкыннарын болдурбазы-биле будүрүлгелерге, тус-тус коллективтерге социалистиг хөөйлу-дүрүмге хамаарыштыр, алкоголизмниң хоразының дугайында лекция, беседаларны довтаамал чорудуп турар.

Айның сөөлгү неделязында суурда милициянның дузалал пунктузунга профилактика чөвүделиниң эвлегглиг хуралы эртер. Анаа арагаже суңдулуг, уруг-дарыының ооделгелеп жизидилгезинче сагыш салбас хамаатыларны тургузуп, чугаалажып турар.

Партком профилактика чөвүделиниң ажылынга боттуг дузаны чедирип турар. Демнитле күштуг дижир. Профилактика чөвүделиниң ажылы шынап-ла көскү түнелдерлиг. Суур Советиниң девискээринде хөй-ниитиниң көрум-чурумун хажыдар чоруктарның кызырылганы оон [illegible]

В. КУУЛАР.

ли чоокта чаа 10 хуу ашкан, а бир эвес аңаа ажыл чок чамдык кижилерни немептер болза, ажыл кылып шыдаар бүгү чүрттакчы чоннуң чүгле 55,7 хуузу бүдүн хүн дургузунда ажылдап болур ергелиг-дир. А чурттуң бүгү чонунуң чартык кезии ажыл дилеп турар!

Американың ажыл чок кижизи дээрге, Франциянының-дан ылгалдыг болдур ийин. Ында дузаламчы акша дээрге-ле шалыңның он кезиндир, ону каш-ла ай дургузунда төлөөр, Күрүненің ядыыларга дуза чедирерин — сөңнал хандырылга системазының хайырзын маңаары арткан. Рейгономиканың талалакчыларының санаа турары-биле алырга, ядыыларга дузалажыры дээрге, шын эвес чорук болур. Ол дээрге чалгааларны амдажыдары, кижиниң тура-соруун базары, оон ажылгыр шинээн кошкадыры-дыр. Ол хоозун теорияны удуртулга болдурбушаан, олар социал хандырылгага чарыгдалдарны дыка

ЭВЕРЕСТИҢ ЭКТИНГЕ

Непалдың **найысылалы** Катманду хоорайга ужудуп келген хүнүмде бистиң альпинистеривис Эверестен дүжүп бадып гурганнар. Олар-биле доп-дораан ужуражыр төлээде, дүрген-йе Луклаже ужар апарган мен. Гималай даглары-ның аразында ол бичии сууржуштан альпинистерниң лагеринче чоруткан чадаг кижи эртер чиге кокпа орук бар. Чүүк чедиржир дузалакчылар дагнын эдээнге таптыг-ла үш неделя дургузунда чедер. Ам ол орукту дорттап кызырган соонда, баазага чедир чүгле бир неделя хире кылаштаар апарган.

Катмандуда аяс-чаагай деп чүвези хөлчок болду. Ынчалза-даа мнаар дагларда агаарның байдалының баксыраанызыбиле самолёдувус үшпайн, саадай берген. Ол аразында Катмандуга келген итали альпинист Месснерге ужуражы хона бердим. Үжен чеди харлыг ол альпинист делегейниң эң бедик он дөрт сүүрлеринің сезининң шыышык бажынче үнүп шыдаан. Сүүр бүрүзүнүң бедии сес километрден ажыг. Оларның аразындан Эверестче ол ийи катап үнген. Сөөлгү үнерде делегейниң эң бедик сүүрүнүң кырынче кара часкаан, кислород курлавыры чокка үнгеш келген.

«Силерниң оолдарның шилип алган маршрудун көргеш, баштай бо-даа олумче эң чоок орук-тур, а совет команда эки тура-биле олумче бар чыдар команда-дыр деп бодаан мен»— деп, ол менээ шын-на сеткилин ажытты. Оон соонда бистиң альпинистеривис-биле ужуражып, танышкап. Эверестче даразында үнерде Лхотзеның мурнуу талазын өрү үнерин ол сүмелээн. Ол маршрут-биле Эверестче амдыызында кым-даа үнүп чадап каан чүве-дир.

Луклага ужуп келгеш, оске пассажирлер аразында бууруп баштыг, узун дурт-сынныг кижиниң эскерип кагдым. Ол дээрге Эверестче эң баштай үнген кижи Чаа Зеландиядан Хиллари болду. Чайжок кадында Хилларииң база-ла аткуураглыг альпинист эжи болур Тенцинг-биле танышкан, а Хилларииң бодундан каш айтырыг салып четтиптим.

«Хары угда оң бир совет альпинистиң Эверестче көдүрүлүп шыдаанын түү деп бодаар силер?»— деп айтырымга: «Ол дээрге, тергиндир!»— деп харылады.

Ол Непалга чылдын көөр. Оон чуртталгазының эң оорүнчүг база эң мунгаранчыг сактыышкынары Гималай даглары-биле холбашкан. Маңаа Луклаже ужуп бар чораам, самолёт аңдарылган, анаа ооң кадайы биле уруу өлген. Ам Хиллари Катмандудан Эверестке чедир орук дургаар суурларнын уругларынга школалар тудар акша-төгерик чыылдазын бодунун чуртту Чаа Зеландияда чорудуп турар.

Лукланың мырыңай чоогунга ужуп кел чыда, уткуштур ужуп орар вертолёттуң эскерип кагдывыс. Вертолёттуң чүгле тоң берге таварылгаларда чалаар дээрзин билир болгаш, түү-ле болчук ирги деп элдепсиниң, дүвүреп чордум. Непалдан Москвага көэп турган медээлер шупту оөрүнчүг, эки чүве болгай, ынчалза-даа чамдыызы арай-ла чиктиг турган.

Чижээлээрге, баштайгы ийи альпинизивис беш дугаар лагерьден сүүрүнүң бажынга четкеш, дедир көрде канчап барык-ла чээрби үш шак чарыгдаанып? Ооң ужуруун Луклага самолёттан дүшкен дораан билип алган бис. Будун ужудуп алган Валерий Криштыйны, дошта чарык черже көэп дүшкеш, бажының мээзи шимчей берген Алексей Москальцовту база холдарын доңуруп алган Эдуард Мысловскийни вертолёт аппарган болду. Москвага ооң элээн кап салааларын үзе кезип каантар ужурга таварышкан. Эверест дээрге— Эверест болгай! Ону уттуп болбас херек. Ооң кырынче үнүкээн дыка хөй альпинистер салаа туржук амы-тынындан чарылган.

Арткан альпинистерге, олар даглардан дүжүп бадып көэп турда, ужураштым. Лукла биле Катмандуга дыштанып турар аразында, оларның шупгузу-биле танышып ап четтигипкеп мен. А Бэл—оолдарның мнчаар шолалап адаары Ленинградчы Владимир Балыбердин, бистиң альпинистерден бир дугаарында Эверестиң кырынче үнген болду. Ол тускай дептерге демдеглелдер кылып чораан деп чүвени база билип алдым.

Дептер дугайында анаа сагындырары мөңээ эчок турган. ынчалза-даа Делиден Москваже ужуп үнүптериниң кырында тургаш, ол дептерни сунду:

— Көрүп көрден. Солун чүве бар-даа чадавас.

Ол үнелиг документ мээн холумга ынчаар киргеп. Дептерде бижиттинген чамдык болуушкуннарны Владимир Балыбердинниң чопшээрелиби-биле маңаа киирер болдум. Эверестче бир дугаар үнген Володя-биле кады Москва чурттуг Эдуард Мысловский чораан...

«Моган-туруп, соястап чораам дөрт дугаар лагерьге келдим...»

Лаартазында, май бирде Балыбердин беш дугаар лагерьже баар оруктуң байдалын шинчилеп хүнээн, а Мысловский рюкзагын ап, дедир келгеш, дөрт дугаар лагерь чанында хаңдан андарылгап, узун хендирге халаннады астына берген. Ам каичаар, иштинде кислород баллоннарлыг аар рюкзагын үзе кезип каапкап, амы-тынны камгалаар ужурга таварышкан...

Балыбердин дөртен дөрт харлыг Мысловскиниң элээн ацнаяк шырак болгаш Эверестче ыллородт баллону чокка үнүп каан. Бистиң оолдардан ындыг айылдыг шенелде кылыр кижи чок турган.

Сүүрүнүң шыышык бажынга чедир Балыбердинниң кылган демдеглелдерни бо: «Маршруттуң бо хире бергезин чедир үнелевээп-дир мен...» «Эдиктиң бергедеп эгелээнин эскергеш, аңаа ийи баллон кислородту бердим. Ол дораан-на секпереп, оңгарлып келди...»

Ол-дур, кончуг букту шыдаптывыс»—деп. Эверестче үнгеш, дедир бадып ора, Хилларии чугаалаан болгай. Хилларигге көөрде Балыбердин раңиялыг болгаш, чаасказан хереченчок черге өөрүн-хөглевээп. «Кайнаар-даа көөрге чүгле куду бадып болур черде келдим. Мурнумда, хар аданда улуг эвес демир өргеп коступ тур. Ам чүнү кайчаар бис?»—деп, ол лагерьже замчыткан.

Экспедицияның удуртукчузу Евгений Игоревич Тамм мындыг ейде Балыбердинниң баштак чугаазын деткнир-даа харык чок хөлзеп турган. «Өргеп» дээр чүвен шыышыкта тургускан үш буттуг демир демдектиң бажы-дыр. Ону доп-дораан чүрүкка тырттым. Ол чурук — Эверестиң бажынга четкенинин ылап херечизи-дир»— деп, ол тайылырлап берген. Бөл кислород баллоннарын уштуп каапкап, кинокамераның дагнын бажынче үндүр тырттып алган...

Юрий РОСТ.

ЧУРУКТА: Эверестиң кырынче эрес-дидим үнгеш дөрт Ленин орденн-биле шанпаткан Владимир Балыбердин.

(«Юность» журналдан).

ҮЛЕГЕРДЕН ӨӨРЕНИР

Чоннуң үлегер домактары кончуг хөй. Мерген болгаш чидиг ол сөстер чүнү эки, чүнү багай дээрзинге бисти өөредип турар. Дус дег ажыдыр, от-көс дег өрттендир чидиртпитер үлегер домактар шаг-шаандан бээр туруп келген. Чоннуң база бир байлаа ол.

Амыдырал шапкын хөгжүп орар. Ооң-биле чергелештир чаа үлегер домактар база тыптып турар. Ындыг үлегер домактарны бистиң редакцияже Кызылда пенсионер Иргит Бадра чоруткан, оларны номчукчуларга сонуургаттывыс:

Аът семисте—чордунгур,
Акша хөйде—чардынгыр.

Чурттуң каазы —
чоргааранчыг.
Хептиң каазы—конарганчыг.
Аданың ачызы өлгенде
билдинер.
Акшаның ачызы төнгенде
билдинер.
Кежээниң сагыжы —иште,
Чалгааның сагыжы—дыпта.

ЧЫЛГЫЧЫНЫҢ УРУГЛАРЫ

Мурнуу Гоби аймактың чылгычызы хөй ургулардыг Ц. Батдоржтуң өг-бүлезинге хары угда үш кижи немелекен: ийизи оол, бирээзи кыс болган. Ургларның-даа, авазының-даа байдалы эки.

Цецег аймак эмнелгезинге божуптарга-ла, наймысылалдан дуржулгалыг эмчилер чедип келген. Ооң соонда аватыкыларны тускай самолёт-биле Улан-Баторже аппарган.

Үш болгаш ооң хөй ийистер өстүрүнге тускайжыттынган санаторий Улан-Баторга 1967 чылда тургустунган. Цецег — ындыг ургларлыг 36-гы не. Уруглар аңаа күрүпенин долу хандырылгазынга болгаш хайгааралынга үш чыл болур. Чылгычы Ц. Батдоржтуң бо уруглары үш чыл болгаш, оонге чаныш кээр.

ДУМЧУККА ТУЛГАНДА...

ШКАФ

Аар шкафты бажың иштинге ынай-бээр шимчедирде, ооң алааңга ширтек болгаш чоорган дежеп, картофель салып ап-даа болур. Шаланы саванпап база болур. А Москва чурттуг В. Кочетков шкафтың буттарының алааңга банка аастарын (полиэтиленден кылган) салып алырын сүмелеп турар. Ынчан шала шыйбактарбас болгаш чылгыр болур.

САВА

Ойлу берген саваны база-ла полиэтилен-биле хырбалап ап болур. Полиэтилен шил аксын шиштейтир ораай тутказ, ойбакче өттүр иткеш, ооң ийи талазын өрттеңиттер. Бо аргаңы ажыглаарын Пермь областа П. Шолопов сүмелээн.

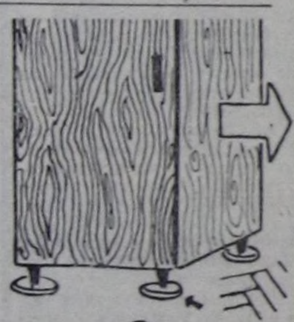

УРАН ЧОГААЛ

Амыр чыргал, аас-кежиин
Аян тудуп ырлап турар,
Арат чонну айтып сургаан
Алдарлыг-ла уран чогаал.

Чуртталганың дээжилерин
Чурумалга сиилип турар,
Улус чондан төрүттүнген
Угуулгалыг уран чогаал.

Маадырлыг демиселдиң
Магаданчыг тиилелгезин
Чайынпадыр чуруп турар
Чалар от дег уран чогаал.

ИЛБИ

Сазыңдан хап кылып аазыр. Чагаа хавы болза, улам эки. Илбичи көрүкчүлерден ханка сыңа бээр чурук дилеп алыр. Оларда ол чок болза, боду тып (открытка, көзер база ажырбас) алыр.

Илбичи билээн сывырның алгаш, холдарын оожум ынаар-мынаар атшаңнатышаан, чурукту улуска көзүлдүр хапче сугар болгаш хаптың аксын дораан хырбалаар. Оон холдарын өрү сунуп, янзы-бүрү шимчээшкиннер, тарылгаларны кылгаш, чидиг баштыг карандаш-биле чагаа хавын каш катап оттүр шиптентер. Оон соонда чурукту хаптан уштуп кээр болгаш улуска хынадыр — чурук бүдүн болур.

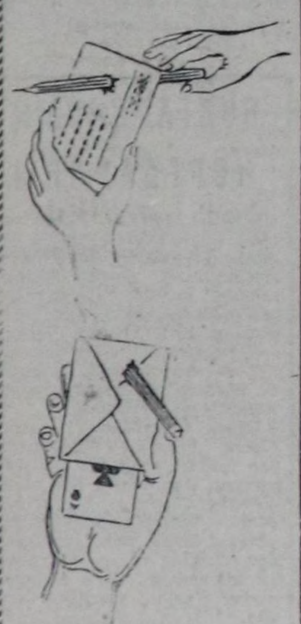

Илбиниң чажыды. Чагаа хавын баш бурунгаар белеткээр: чиңге ужунуң бир тадазын чиге кезип алыр. Кезип каан черни улуска көргүспес. Чурукту суккаш, хапты хырбалаан соонда, хаптың чирик черни адышче куду баштандыр тудар. Чурук орту чедир уштунуп кээрге, адышка доктаадын алгаш, чагаа хавын ам-на үттелдир идер. Оон карандашты ужулгаш, чурукту хапче катап бүдүү кинр адыштаптар. Чурукту хырбалаан хаптан уштурда, демгиле чиге кезин каап черни улам улгаттыр кезиптер. Олла.

АЖЫРЫМЧЫ БОЛБААН БОЛЗА

Шыдажыр-даа эвес хире
Чыккылама соок турган —
Чыраа бажы донганындан
Чызыралыр чарлып турган.

Шак-ла ынчан, чырык
хүндүс
Чазый күске халып турган.
Анмаар ишти аъш-чем
шупту
Амдыыкынын доо болган.

Элбек чемге пөкпээн сойлук
Эндерени чиирин бодаап,
Харамдыккан уу-биле
Калгак бажын чылгай
каапкан.

Соруна дег чыыра тырткан.
Кыйбыннаарга улам-улам
Хырбаланып туруп берген.

Күске «күжүр» күжүн
төткен —
Күдүженнеп шаг-ла болган:
Тепкен, тырткан, чүткээн...
Сураг!—
Демги черде тактагалдай.

«Улуг хырын ботка
халдаар».
Улус шагдан ынча диңир:
Ажырымчы болбаан болза,
Ам-даа дириг чоруур ийик.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

БОЙДУСТУҢ ЭЛДЕПТИГ ЧУРУМАЛЫ

Машина чүм харлап халдып орган. Кайнаар-даа көөрге ак-чайт: чүгле карак чылчырыктаар. Чаш хар черле ындыг. Хемниң ыяжындан, кезек-кезек хараганнардан өске карарар чүве чок. Күжүген көкпалары, дилги истери харның өңүн өскерилдирип шыдаваан.

Бир баалык кырынга үне халдып көэривиске, хар кырында теве чыдыр. Хемни куду баштанышкан, карак туржук дуран четпес ховуларны эргий көрүп чыдыр. Чаңы черле ындыг болган адыгуузун ыйнаан ол. Ынчалза-даа бо амытан дириг эвес, аңаа даш болду. Теве-ле олчаан. Кайы-даа талазындан ындыг. Арта-ла, ийи мөгеннниг, баштыг, узун моюнчуг болгаш чыдар аян-шинчизи безин теведен ылгалбас. Ук даштың кырында, тиглерде болгаш чанында от-сиген, хараган, кызырак-караа, ыткады, сөөскен үнген. Олар хат-салгын аайы-биле шимчеп, хадып турар — дүк-даа, чогдур-даа ышкаш. А даштың хүрең карты, көксүмээр өңү ону улам-на дириг-жидип турар.

Даштың дескиндир сайзанактар-даа бар. Бо даштың баарынга турган өглериң уруглариның ойнаар чери ол. Чоок-кавыда хал-даш чок болганындан мал-маган бараанаар удус база мынаар үнер. Үнер чери — ажыргы талазында чаңгыс кижи үнер тептинигиш. Бо даштың мырыңай баары-биле Хол-Өөжүнүң суу кыңгырткайның агыш чыдар. Ооң кыдыынга «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазының өглери хонупкан турар.

Он чыл мурнунда Тес-Хем районга чечен чогаал болгаш ураң чүүл хүннери болган. Ынчан Чооду Баткар эргелекчилээн ол фермага көэривискеге, чогаалчы Олег Сувакпит мындыг шүлүктү бижээн:

Хөл-Өөжүн өрү алзы
Хөлгем мунган тутсуп ор
мен.
Кедээмде бо улуг теве
Кегженип каап, шелээн
чыдыр.
Баткар Чооду баглаан боор
дээп
База катап топтай бердим:
Шимчеш дивес, караан
көрбес
Шип-ле шимээн кандаай
тевел?
Кайгай бергеш, чеде
бердим —
Каткан-хууранп, дириг
боорлаан:
Болат даштан чазар,
сиилбин,
Бойдус шуткаан теве болду.

Ферманың саанчылары болгаш кадарчылары шүлүктү ажок сонуургап, улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

Теве-Хая. Ындыг аттыг черлер бо-ла таваржыр. Оларның аразында «Танк ышкап Теве-Хая» база бар, а моозу теве ышкап — болза-даа ол олчаан: карак, кулаандан бээр бар. Ынчалзажок чамдык улус ук тевенин «лүгүн чулуп» турар апарган: эртикен чайын ында сөөскенниң адырып (та ширбиил кылыр дээн, та чечээн чарашсынган чүвези) сыккаш, даш кырынга салып каан чыткының көргеп мен. Чамдык даштарны тура тыртып каан азы чуктап бадырыпкан-даа болгулаар. Бо удаада баарымга, тевенин хаайының кыдыын чиге шаап каап болду. Бойдустуң ындыг чараш толучче кым холун кедүргенил? Каа-Хемде Мерген сүт-бараан фермазының чанында аъргалыг тейниң думчуун орук кылыр улус база үрегден каапкап. Партия болгаш күрүне ажылдакчызы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, чогаалчы С. К. Токага тураскаалады ол тейниң кырында кылган. Бо болгаш өске-даа черлерни камгалаарынче кичээнгейни Советтер органнары, Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар шнитилелдер, кижи бүрүзү улгаттырары чугула.

Ук черниң улузу бойдустуң чаяан каан бо элдептиг чурумалын шоолуг-ла херекке албас хире. Аалыңар кайдал деп айтырарга безин «Хөл-Өөжүнде бис» дижир. А Хөл-Өөжүнде чайлаглар хөй. Чогум кайы үезиндел дээрзин ылаптап кээрге, «Ийе-ийе, ол даштың чанында бис» деп ам-на сактып кээр. Теве боду көстүп чыдар болганда, ол черни Теве-Даш азы Теве-Хая деп адавас аан.

Даштың фотокорреспондент Юрий Косарьков тырттырып алды. Бис чоруптарывыска, даш теве «Чодураа», «Тес-Хем», «О. Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарның болгаш Моол Арат Республиканың ховуларын кайган чыдын калды. Та чеже сая чылдарның дургузунда мынчаар чыдып келген чүве?

— Шаг-шаанда бо мынчаар чурттап чораан бистиң адаегелеривис бо дашка чүдүп, тейлеп чораан-дыр ийин, уруглар — деп, бичиивисте маңаа көэривиске бистиң башкызыс чугаалап орар чүве. Ол-даа шын турган боор: амыдыралдың аар-бергезин чүктеп, бай феодалдарга базындырып, аарыг-аржыкка алып чораан будүүлүк чоп кайыын-даа авырал тыпнайн, ону бойдустан дилеп чораан.

Олар сактырга оон күштүг, оон төлептиг болгаш көэргээчел чүве чок ышкаш турган. Ындыг ле ам Улуг Октябрьның тиилелгезининң ачызында төөгүнүң кара тамызынче кире берген. Бойдус дугайында, ооң күчүг-күжүнүң дугайында хуурмак бодал ам шуут өскерилген: бис ам бойдустуң каас-чаражын, бай-байлаан магадап, аңаа мөгейип чоруур бис. Ынчангаш бойдусту бүгү тала-биле камгалаарын хоойлу шыңгыы көрүп турар. Совет кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези-даа оп.

К. ЧООДУ.

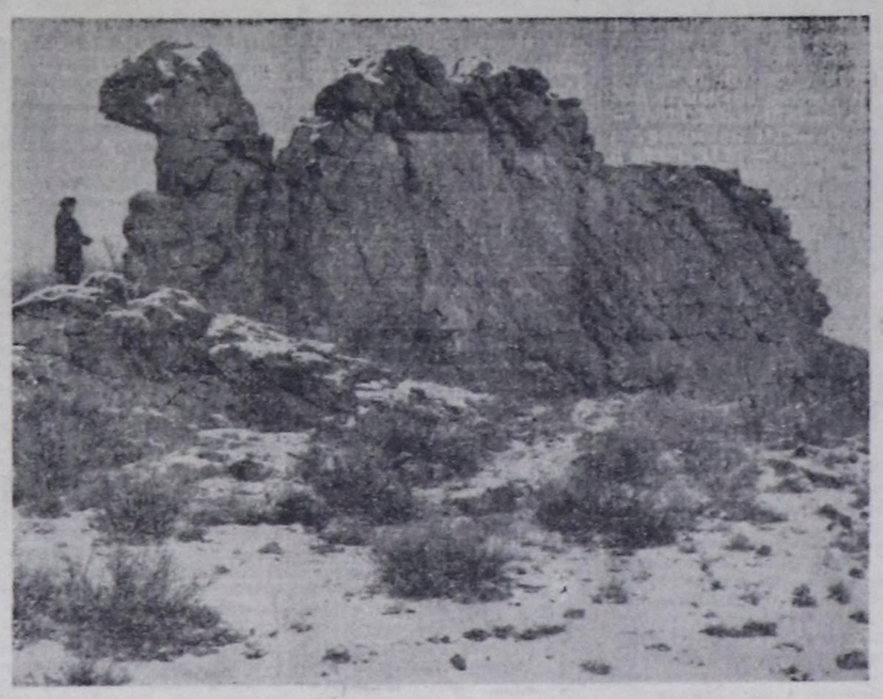

ЧИҢГЕ ХЕМДЕ

1977 чылда чайгы ажылывыстың түңнели эки болган. Ынчан янзы-бүрү хемчээлдиг метеорит бузундуларын тыптывыс. Оларның ниити саны 36 болду. Калын тургаш азы демир дилээр хөрексел-биле тыпкан бузундуларның дениин 80 граммдан 7 килограмм чедип турар.

Метеориттерниң шуптузуун ССРЭ-ниң Эртемнер академиязында шинчилеп турар. Тыва республиканың бир булуңу болур Чиңгеге метеорит дүшкени бадыткаттынган. Маңаа Эстон ССР-ниң Эртемнер академиязының геологу Юло Кестлане улуг үнүүнү киирген. Метеорит бузундулары Чиңгеже кирген бир өзен аксындан тывылган. Киевтиң, Таллиннің эртемденнериниң бир экспедициязының ажылы ынчаар доозулган.

В. ЦВЕТКОВ,
ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының метеориттер кылдызының улуг эртем ажылдакчызы.

ДАШ «ДАМДЫЛАР»

Бистиң Тыва АССР-де сталактиттерлиг куй база бар. Ол куйнуң турар чери Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң төвүнден ырак эвес—он ажыг километр черде, Ак-Хайыракан дээр дагда.

Ак-Хайыраканда аржаан бар, аңаа улус чылдың-на хөй болур. Олар куйга бо-ла баар. Районнуң школачыларының аян-чорук кылыр черлериниң бирээзи база ол.

Куй улуг, хөй өрээлдерлиг. Куйнуң дээвиринден янзы-бүрү дүрзүлүг даш дамдылар халаңайның турар, сталактиттер ол.

Н. ДАЖИНМАЙ.

АГААР

Бөгүн республикага бичии булуттаар, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне —29 —34 градус, чамдык черлерге 36—41 градус соок. Хүндүс 15—20 градус, чамдык районнарга 22—27 градус соор.

Кызылга өскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 32—34 градус, хүндүс 23—25 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үшкү планетаның чажыды» 9.20, «Отту өттүр» 10.30, 12.10, 13.50, 15.30, «Д-3 деп ооң» 17.10, 18.50, «Ырлаар ритмнери» (2 сериялыг) 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Төнетан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 11-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 — Күш-культуржуларга сүмелер. 9.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң орус ырларының үлегерлиг хорунуң концерти. 9.55 — «Спортлотонуң» 50-ги тиражы. 10.05 — АБВГД-жигеш. 10.35 — Ада-велер силерге. 11.05 — Советтер болгаш амыдырал. 11.35 — «Домас» ансамбльдиң (Кения) концерти. 12.05 — Гандболга делегей чемпионады. Венгриядан дамчыдылга. 12.35 — Шүлүглел. Марина Цветаева. 13.20— Орус музей. 13.50— Бөгүн делегейде. 14.05 — Уругларга фильм: «Петька космоста». 15.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Э. Гилельстиң концерти. 15.50 — «Бистиң ургларывыс». Киночурумал». 15.55 — Политиктиг хайгааракчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 16.25 —«Силерниң чагаалыларыңарны ёзугаар». Музыка дамчыдылгазы. 17.10 — «Дириг амытанар амыдыралы». 18.10 —«Дем каттыштырылгазы». 18.40 — «Өмзөржикчилер». Телешин. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Мен чер кырынга чурттап турган болгаш күштүг мен...» Франдуз актер Жерар Филиппиниң дугайында. 22.45 —23.00 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.15 — Совет кино мастерлери ССРЭ-ниң улустуң артистери В. Матвеев, С. Ростоцкий, Г. Чухрай. 17.15 —Үзбек телевидениениң программазы. 18.20 — «Совет культура» солуннуң шаналы дээш стол теннизинге чурттар аразының маргылдаазы. 19.05 — «П. П. Горбунов. Дончу намдарның кезектери». 19.30 — «Музыкалыг киоск». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00— «Үе». 21.35—22.50 —«Бүзүреер сен бе, бүзүревес сен бе». Ураң-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Оттуручу». 9.25 — «Совет Эвилелиңге бараан бооп тур мен!». 10.25 — «Кадыкшыл». 11.10 —«Эртенги почта». Музыка программазы. 11.40 — Совет Эвилелиниң даштыкы аалчылары. 11.55 — «Музыкалыг киоск». 12.25—«Кедээниң шагы». 13.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи. А. Разум романстарны күүседир. 13.45 — «Амыдыралче путёвка». Украинаның кодзе профтехучилищелериниң дугайында дамчыдылга. 14.45 — «Гренада». Фильм-шии. 16.30 —«Курлавыр хат». Мультфильм. 16.50 — Кино аян-чоруктарының клуву», 17.50 — «Делегей панорамазы». 18.35— «Мээң от-бүлем». Ураң-чечен телефильм, 1-ги, 2-ги сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35—Г. Свиридов. А. Блоктуң шүлүктеринге бижээн ырылар. 22.25 — 22.35 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.55 — «Билдингир-даа болза, бүзүреңгир эвес». 15.55 — Белорус телевидениениң программазы. 17.05—«Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү фильм—«Сеңээ дузалаар бис». 18.35 — Чурукчулар дугайында чечен чугаалар. Фернан Леже. 19.15 — Хоккейге ССРЭ чемпионалы. «Зоркий»—СКА. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15— Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 20.45 — В. Ковтун ойнаар (аккордеон). 21.00 — «Үе». — 21.35 — 23.15 — «Хааглыг орук». Ураң-чечен телефильм. (Италия).

Редакцияның адреси: Индекс 67000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75,чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1971.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдениниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01319

Бүгү чүүттарның пролетарийлери, каттыжыңнаң!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 284 (12074) | 1982 чылдың декабрь 12, воскресенье | 1925 чылда үнелеттингеи | Өргээ 3 көп.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ВЦСПС-ТЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

Совет Социалистиг Республикалаар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээри-биле эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш кедээ районнарның, каттыжыышкынның, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди көргеп. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет улустуң эрес-шудургу ажылдап турарын доктаалда демдеглээн. Үлетпүр, кедээ ажыл-агый, тудуг, транспорт болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының ажылдакчылары юбилейлиг ылгыл күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. Иитилел бүдүрүлгезиниң хемчээлдерин болгаш ажыктың өстүрерин, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай байдалын улам бедидерин хандырган, чырыдыышкын, культура, кадык камгалалы, чоннуң амыдырал хандырылгазы улам ынай хогжээн. Бистин чуртувустуң бүгү нациияларының болгаш биче улустарының аразында дузулбас найырал, кады ажылдажылга болгаш аңы-дүңмалыышкы дузалажылга социалистиг чарышка чыыртыкландыр илергейлеттинген.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедиишкиннери, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекизин хогжүдеринге улуг салымышкыны дээш база Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн демдеглээри-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктары-биле шаңнаттырган

автономнуг республикалар, крайлар болгаш областар

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Кабардин-Балкар АССР, Калмык АССР, Сонгу-Осетин АССР, Татар АССР, Чуваш АССР, Якут АССР, Краснодар край, Красноярск край, Ставрополь край, Астрахань область, Ленинград хоорай, Ленинград область Магадан область, Москва хоорай, Москва область, Свердловск область, Томск область, Тюмень область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын үлетпүрде чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Башкир АССР, Приморье край, Владимир область, Горький область, Иваново область, Калининград область, Саратов область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын чедиишкиннер күүседип турары дээш **РСФСР**-ден 49 хоорайны Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга тиилекчилер кылдыр саналып, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан, оларның аразындан

Белорус ССР
Узбек ССР
Казах ССР
Грузин ССР
Азербайджан ССР
Литва ССР
Молдав ССР
Латвия ССР
Кыргыс ССР
Таджик ССР
Армян ССР
Туркмен ССР
Эстон ССР

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктарын эвилелдешкен республикаларга кедээ-моңгеде кадагалап артыгыр кылдыр шиитпирлээн.

Тиилекчилер кыйдыр санаттырган болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаттырган

автономнуг республикалар, крайлар болгаш областар

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Кабардин-Балкар АССР, Калмык АССР, Сонгу-Осетин АССР, Татар АССР, Чуваш АССР, Якут АССР, Краснодар край, Красноярск край, Ставрополь край, Астрахань область, Ленинград хоорай, Ленинград область Магадан область, Москва хоорай, Москва область, Свердловск область, Томск область, Тюмень область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын үлетпүрде чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Башкир АССР, Приморье край, Владимир область, Горький область, Иваново область, Калининград область, Саратов область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Кабардин-Балкар АССР, Калмык АССР, Сонгу-Осетин АССР, Татар АССР, Чуваш АССР, Якут АССР, Краснодар край, Красноярск край, Ставрополь край, Астрахань область, Ленинград хоорай, Ленинград область Магадан область, Москва хоорай, Москва область, Свердловск область, Томск область, Тюмень область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын үлетпүрде чедиишкиннер күүседип турары дээш

РСФСР талазы-биле: Башкир АССР, Приморье край, Владимир область, Горький область, Иваново область, Калининград область, Саратов область.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик түңнелдерни чедип алганы, ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң Күрүне планын

«Салют-7»—«Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге эң үр хуусаалыг космос ужудуушкунун белеткээринге болгаш боттандырарынга киришкен эртемденнерге конструкторларга, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга, бүгү коллективтерге болгаш организацияларга, космонавтылар Анатолий Николаевич Березовойга болгаш Валентин Витальевич Лебедевке

Эргим эштер!

Космос делгемнерни тайбың сорулгаларга шинчилээр болгаш шингээдип алыр талазы-биле Ада-чуртту эртем ол гаш техниказы шылгарацгай чаа тинлелгени чедип алган. Совет космонавтылар Анатолий Николаевич Березовойну болгаш Валентин Витальевич Лебедевтиң төөгүде эң-не узун хуусаалыг 211 хонукта ужудуушкуну Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылының бүдүүзүнде чедишкинниг доозулган.

«Салют-7» орбита станциязынга экипажтың узун хуусаада чедишкинниг ажылдаанының ажылдаанының совет космос техниказының улам өзүлделиг аргаларының чайынаачак коргузүг болган. Станцияның бүгү системалары ажылдаарынга эң-не идегелдиин болгаш ажыглаарының эки шынарларын коргускен. Орбитага эртем шинчилелдерни чорударының аргаларын «Салют-7» станцияга дыка калбарткан болгаш космонавтыларның ажылдаарынга база чурттаарынга байдалдарны экижиткен.

«Салют-7» — «Союз» комплексте совет космонавтылар эштер Березовой, Лебедев, Джанибеков болгаш Иванченков биле кады баштайгы француз космонавт —Жан-лу Кретьен ажылдаан болгаш Совет Эвилелиниң база Франциянның специалистериниң белеткээни кады шинчилелдерниң программазын күүсеткен. Космоска тайбың кады ажылдажыдга дээш, чер чоогунуң делгемнерин бүгү кижи төрелгетевиниң эргеажыктарынга дүүштүр шингээдип алырынга янзы-бүрү чурттарның күжениишкиннерин каттыштырары дээш бистиң чуртувустуң чайгылыш чок туржун турарын каттышкан чаа экипажтың ажылы-даа, социалистиг чурттарның космонавтыларының киржилгези-биле моон мурнунда ужудуушкуннар бүгү делегейге бүзүрелиг кылдыр база катап көргүскен.

Космонавтылар Березовой болгаш Лебедев космостуң ажык делгемнинче үнерни боттандырган, янзы-бүрү технологтуг шинчилелдерни станциядан дашкаар чоруткан, ынчаарга космостуң перспективтиг конструкцияларын орбитага эптээринге ол шинчилелдерниң түңнелдери ажыглаттынган туруп болур. Кажан-даа болуп көрбээн узун хуусаалыг бо ужудуушкунга кижиниң, бистиң чуртувустуң улус ажыл-агыйының улуг ужур-дузалыг болуп турар. Деңзи чок байдалга кижиге таарымча чок салдарны болдурбазының херекселдерни сайзырадырынга эргежок чугула чаа түңнелдер алдынган.

Эштер Березовой болгаш Лебедев оларның чедишкинниг доосканы узун хуусаалыг ужудуушкун космосту шинчилээринин болгаш шингээдип алырының оруунга төөгүлүг чугула чаа үе-чада бодуп турар.

Космоска нарын, күжениишкиннинг болгаш харысаалгалыг ужудуушкуниин программазын тергиин эки күүсеткени-биле холбаштыр Анатолий Николаевич Березовойга болгаш Валентин Витальевич Лебедевке чүректин хапызындан изиг байырны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чедирип тур.

Эртемденнерге, конструкторларга инженерлерге, техниктерге, ажылчыннарга, космодромнуң, космонавтылар белеткээр төөтүн, Ужудуушкун башкарар төөтүн, команда-хемчээл болгаш дилеп гывар база камгалап алыр комплекстериниң специалистеринге, «Салют-7» — «Союз» эртем-шинчилел орбита комплекизинге космосту шингээдип алырының төөгүзүнде эң-не узун хуусаалыг башкарылгалыг ужудуушкунну боттандырарынга киришкен бүгү коллективтерге болгаш организацияларга изиг байырны чедирип тур бис.

Эргим эштер! Ада-чурт космонавтиказының чайынаачак чедишкинни — силерниң чаатай үре-түңнелдиг болгаш маадырлыг күш-ажылыңарның түңнели-дир. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнуң чылында совет космонавтыларның узун хуусаалыг экспедициязын чедишкинниг боттандырганы чурттуң эртемин болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң эрге-ажыктарынга космосту шингээдип алыр талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шийтирлерин күүседиринге кайгамык улуг салыышкын болуп турар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң болгаш черниң бүгү бижилерининң чаагай чоруунга бараан болдурган силерниң чугула болгаш харысаалгалыг ажылыңарга чаа-чаа чедишкиннерни күзеп тур бис, эргим эштер.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң албанның аян-чоруу Финляндияда уламчылап турар.

Декабрь 9-та Хельсинкиге Финляндияның Президентизи М. Койвисто совет аалчыга алдар кылдыр дүштеки шайлалга тургускан. Найыралдыг байдалга эрткен шайлалгага М. Койвисто биле Н. А. Тихонов чугаалар солушкан.

Декабрь 10-да Н. А. Тихонов биле М. Койвистонуң аразында чугаалажымышкыннар доозулган.

Аңгы-аңгы чүүлдер талазы-биле совет-фин кады ажылдажылганың чамдык айтырыгларын чугаалажыры уламчылаан.

Делегей байдалының чидигленин, чаа дайын айылының күштелин туразында холбаштыр ханы сеткил сагыш-сыраашкының Н. А. Тихоюов биле М. Койвисто илереткен.

Н. А. Тихонов Совет Эвилелиниң 80 чылдарда Тайбың программазын боттандырарынче угланган чаа-чаа тайбың эгелээшкиннериниче киҥээнгей салып, чавырлыышкынның политиказынче ССРЭ-ниң чүткүлүн онаалап демделээн.

Ядролуг айылды чайладырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче, тайбыңны камгалаарынче болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының эгелээшкиннерин М. Койвисто бедин-биле үнелээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың Хельсинкиге эгелээни нити-европа чорудулгазын уламчылаарының чугулазын ийи тала кайызы-даа онаалап демделээн. Бо талазы-биле Нити-европа чөвүлел хуралының киржикчиэн нүүнелериниң толээлекчилериниң Мадридке ужуражышкынынга боттуг түңнелдерни чедип алырга, ылаңгыя бүзүрежилгени болгаш айыыл чок чоруун быжыглаар хемчеглериниң база Европага чепсеглеңишкинни дүжүреринің талазы-биле конференцияны эрттиреринің дугайында дутурушкан шийтирни хүлээп алырынга бүгү талазы-биле дузалаар дээн Совет Эвилелиниң болгаш Финляндияның чүткүлүн онаалап демделээн.

Соңгу Европаны ядролуг эвес зона болдурарының дугайында Финляндияның санал-лын боттандырары делегейниң амгы парын байдалынга улам чугула болуп турар дээрэин демделээн.

Ол-ла хүн Н. А. Тихонов Хельсинкиде Хаканиеми шөлүүде бажында В. И. Ленинниң квартира-музейинге чораан, аңаа 1917 чылдың күзүүнде Владимир Ильич Ленин чурттап турган. Ол бажында тургускан тураскаал самбыразынга Н. А. Тихонов чечектер салган, музейниң хүндүлүг аалчылар дептеринге чүве бижээн.

Хнетаниеми районунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы чораан, Финляндияның мөчээн президентиэн Ю. К. Паасикивиниң хоорунге чечектер салган.

Совет Эвилелиниге боду көдүрер ийи бүр платформаларын бээриниң дугайында «Раума-Репола» фин фирма биле «Судоимпорт» деп совет даштыкы садыг каттыжыышкынының аразында, база хоюг чоңгудан плиталар бүдүрер дыка хөй заводтарны модернизастаарынга херек машиналар болгаш дериг-херекселдер комплектилерин ССРЭ-ге бээриниң дугайында «Промманшипорт» совет даштыкы садыг каттыжыышкыны биле «Раума-Репола» фирманың аразында контрактыларга ат салган.

Финляндияның Премьер-Министри К. Сорса Н. А. Тихоновка алдар кылдыр эртенги шайлалга тургускан. Шайлалгага М. Койвисто киришкен. Чазактарның баштыңчылары чугаалар солушкан.

(СЭТА).

Таңдыда Дуржулга станциязының улуг кадарчызы, социалистиг чарыштың каш дакпыр тилекчизи Апан-оол Анадыевич Соянга удурткан хойжу звено бо юбилейлиг чылда чүс баш төрүүр хойга онаштыр чүс хураганны камгалап алыр соругалыг.

Мурнакчы малчының коданында 660 баш нарын дүктүг хой бар. Чайгы үеде семиртилгени чогуур деңнелге чоруткан болгаш, хойнуң деңгели шыырак. Малчыннар кыштаглаашкынга эки белеткенген.

ЧУРУКТА: улуг кадарчы А. А. Соян, кадайы Ч. О. Соян (оң талада) база кадарчы Чүлдүмнериниң өг-бүлези.

А. АЛЕКСЕЕВ.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң План-бюджет комиссиязының, Улетпүр болгаш түдүг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Садыг, шиитиниң чемненилге чердериниң болгаш чөнүүн амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чурттагга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Хөрээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, иелер болгаш чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының, Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының киирген эдилгелерин барымдаалавышаан, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгеин 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын бадылаар.

2 чүүл. Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң 1983 чылга дараазындагы көл көргүзүглерин доктаадыр:

	(1982 чылга хамаарыштыр хуу-биле)
Улетпүр продукциязы	101,6
Күрүнениң капитал салыышкыннары	134,1
Нийтиг ажыглалдың автомобиль транспортунуң чүк сайгарылгазы	100,2
Хем транспортунуң чүк сайгарылгазы	107,7
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү:	
үлетпүрге	101,2
түдүтга	101,8
Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп адыглаар бараан саарылгазы	106,2
Чоңга ачы-дуза чедирерини боттандырарының хемчээли	103,6
Күрүне бюджединге турар шкода назыны четпээн уругларның албан черлеринге уруглар саны	107,3
Узаткан хүннүг школаларга болгаш бөлүктерге уругларның саны	108,0
Профессионал-техниктиг училищелерден мергежилдиг ажылчыннарны доостуруп үндүрери	102,2
Эмнелге оруннарының саны	102,0

Акшаландырышкынның бүгү-ле үнер дөстериниң күселиг-биле 1983 чылда 118,1 муң дөрбелчин метр нийтиг шолдуг чурттарга бажыңнарын турар.

3 чүүл. СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдургаш, 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын боттандырып турарының үезинде Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели улус ажыл-агыйының адырларында бар бүгү нийтиг курлавырларны эң долу ажыглаарынга, эртеминиң болгаш техниканың эң чаа чедишкиннерин дүрген иептередиринге, камналга чурумуун шыңгыыдырыынга, социалистиг чарышты калбартырынга, улус ажыл-агыйының бүгү звеноларынга күрүне, план болгаш күш-ажылчы сагылга-чурумуун быжыглаарынга үлелизээн, нийтилел будүрүлгезин интенсификастаар болгаш ажыктыың бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар база эртежок чугула апарганда планныг онаалдаларга ылавылаашкынларны киирер аңаар.

4 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының талазы-биле Тыва АССР-ниң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларның түңнээшкининде тайылбырлаттынган саналдарны болгаш сүмелерни, а ол шыкаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң хуралынга депутаттарның киирген саналдарын болгаш сүмелерни көөрүп болгаш оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БӨЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

1983 чылда Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Күрүне бюджединиң дугайында Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң План-бюджет комиссиязының, Улетпүр болгаш түдүг талазы-биле комиссиязының, Транспорт болгаш харылзаа талазы-биле комиссиязының, Көдээ ажыл-агый талазы-биле комиссиязының, Садыг, шиитиниң чемненилге чердериниң болгаш чөнүүн амыдырал хандырылгазының талазы-биле комиссиязының, Чурттагга-коммунал ажыл-агый болгаш чаагайжыдылга талазы-биле комиссиязының, Кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле комиссиязының, Улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының, Аныяктар херектериниң талазы-биле комиссиязының, Хөрээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының, иелер болгаш чаштар камгалалының айтырыгларының талазы-биле комиссиязының, Бойдус камгалалының талазы-биле комиссиязының эдилгелерин барымдаалап, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгеин 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 102635 муң рубль түңге бадылаар.

2 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив будүрүлгелериниден база организациялардан орулгалары — саарылгадан үндүрүг, будүрүлге фондулары дээш төлевир, арыг оруглаңын хостуг артыы, арыг орулгадан шилчидиишкиннер, олча-ажык үндүрүү болгаш социалистиг ажыл-агыйдан өске-даа орулгаларны — 55568 муң рубль нийтиг түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын акшаландырарынга — улетпүрүү, көдээ ажыл-агыйны, чурттагга-коммунал болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын үлам ыыт хөгжүдүрүнге чарыгдалдарны—28998 муң рубль нийтиг түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге социал-культура хемчеглеринге—нийтиг эртем школаларынга, ортумак тускай өөредилге черлеринге, библиотекаларга, клубтарга, театрларга база чыыштыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге: эмнелгелерге, уруглар ясилериниге база казык камгалалының болгаш күш-культураның өске-даа албан черлеринге: пенсияларга болгаш пособиелерге акшаландырыышкынны—66133 муң рубль нийтиг түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединге күрүне эрге-чагыргазының органнары болгаш күрүне эргелелиниң органнарын тежээн тударынга акшаландырыышкынны—3582 муң рубль түңге доктаадыр.

6 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң республика бюджединиң орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 33586,7 муң рубль түңге болгаш 1984 чылдың январь 1-де кассага бар болуп саарлың артарын 1430 муң рубль түңге бадылаар.

7 чүүл. 1983 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттерин орулгалар болгаш чарыгдалдар талазы-биле 69048,3 муң рубль түңге болгаш 1984 чылдың январь 1-де ол бюджеттер талазы-биле кассага бар болуп саарлың артарын 1970 муң рубль түңге доктаадыр, оон иштинде:

Районнар аттары	(муң рубль-биле) 1983 чылда орулгалар болгаш чарыгдалдар	1984 чылдың январь 1-де кассага саарлың артарын
1. Бай-Тайга	3131,6	100
2. Барыын-Хемчик	5467,2	180
3. Чөөн-Хемчик	7331,1	230
4. Каа-Хем	2971,9	100
5. Кызыл	4045,5	130
6. Мөңгүн-Тайга	1352,5	40
7. Өвүр	2153,9	70
8. Бии-Хем	3363,3	115
9. Таңды	4679,7	155
10. Тес-Хем	2365	75
11. Тожу	1835,5	60
12. Улуг-Хем	11870,8	190
13. Эрзин	2147,2	65
14. Кызыл хоорай	16332,1	460

8 чүүл. 1983 чылда районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринче шилчидиишкиннерни бадылаар:

а) кооператив будүрүлгелериниден болгаш **хөй-нийтиг** организацияларының ажыл-агый органнарындан олча-ажык үндүрүүнден, ыяш орулгазындан, чоңдан олча-ажык үндүрүүнден, бот кижилерден чаңгыс болгаш эзээн өг-бүлелиг хамаатылардан; 1983 чылдың көдээ ажыл-агый үндүрүүнден болгаш акша-эт лотереязындан 100 хуу хемчээлге;

б) саарылгадан үндүрүг талазы-биле кириилделерден районнарның бюджеттеринче—100 хуу, Кызыл хоорайның бюджединче—75,8 хуу;

в) Күрүненің ойнаашкынның нийтиг чээшкиннериниң түңүнден 50 хуу хемчээлге;

г) кооператив болгаш хөй-нийтиг организацияларының эт-хөреңгизиниң эки тура страхованиезиниң, транспортка пассажирлерниң ынаң-ла страхованиезиниң болгаш ынаңла страхованиениң өске-даа хевирлериниң талазы-биле хөреңгилериниң кириилделериниден 10 хуу хемчээлге болгаш эт-хөреңги страхованиезиниң талазы-биле чөнүүн төлеглелериниден 50 хуу хемчээлге.

9 чүүл. 1983 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчёттуу талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң План-бюджет болгаш доктаамал өске-даа комиссияларның түңнээшкининде тайылбырлаттынган саналдарны болгаш сүмелерни, ол шыкаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң хуралынга депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сүмелерни көөрүп, оларның талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алырын база АССР-ниң министерстволарының болгаш ведомстволарының орулгаларының болгаш чарыгдалдарының балансыларынга болгаш нийтиг сметаларынга, РСФСР-ниң Дээди Соведининиң бадылааны 1983 чылда РСФСР-ниң Күрүне бюджединге болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң бадылааны 1983 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планынга дүүштүр районнарның болгаш Кызыл хоорайның бюджеттеринге эдилгелерни киирерин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БӨЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң **доктаадыры болза:**

1. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң илеткелиин дыңнадыг кылдыр хүлээп алыр.

2. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын күүселдиринче угланган эргежок чугула хемчеглерни Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ап турарын демделээр.

3. 1982 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында айтырыгның талазы-биле План-бюджет комиссиязының болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң доктаамал өске-даа комиссияларының саналдарын болгаш сүмелерни, а ол шыкаш Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң хуралынга депутаттарның чугаалаан саналдарын болгаш сүмелерни көөрүп база СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин үзүртулга болдургаш, бо чылын болгаш 1983 чылда планныг онаалдаларны чедишкиннинг күүселдиринче угланган хемчеглерни боттандырарын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниге дагзыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БӨЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң ДОКТААЛЫ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Соведининиң **доктаадыры болза:**

1981 чылда Тыва АССР-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту орулгалар чарыгдалдарны 5196 муң рубль түңге ажыы турар кылдыр, орулгалар талазы-биле 122570 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле — 117374 муң рубль түңге бадылаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕҢДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БӨЙДУ.

Кызыл хоорай. 1982 чылдың декабрь 7.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин-амыдыралга!

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ

ЧАРЫШ - ЧЕДИИШКИННИҢ БЫРАЗЫ, КИЖИЗИДИКЧИ КҮШ

1982 ИЙИГИ ЧЫЛ

Декабрь

Чыл төнчүзүнге чедир 19 хонук арткан. Социалистиг чарышты улам калбартыыл.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Ыракку «Тере-Хөл» совхозтуң коммунистери болган ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүгү киирип, экономиканың кол адыры — мал ажылын хогжудер талазы-биле салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче боттарының күжениишкинин мөөңнээп.

Олар ССРЭ-ниң 60 чыл ойнга алдар кылдыр социалистиг чарышты участок бүрүзүге калбартышаан, планныг онаалдаларны күүседириниң кол магадылады — малга четчир санныг чем баазазын тургузар, ооң уксаазын экижидер, продуктулуун бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Ниитиниң малынга белеткээн чем бо чылын эрткен чылдың деңнелиниден ол ийи дакыс катап хөй. Бо чорук мал кыштаглаашкынын хүр чаагай эрттирер арганы берип турар. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде чарышты он хонуктан түңнеп, хол-биле кылыр ажылдарга улуг күжениишкинни үндүрген. Малдың чем баазазын быжыглаар талазы-биле перспективтиг сорулгаларывыс улуг.

Совхозтуң саанчылары, хойжулары база ийи, инек болган сарлык, чылгы кадарчылары «Чыраа-Бажы», «Саян» совхозтарынң малчынарының эгелээшкинин чангыс эп-сеткил-биле деткивишаан, бо хүннерде ниитиниң малының кыштаглаашкынын хүр чаагай эрттирер дээш бүгү күженишкинерин үндүрүп турар. Ажыл-агыйның бода малды 17, хой 19, ийи 5, чылгы 3 кодан аайы-биле бо кыштаглаашкынче киргеи. Белеткеттинген мал чемнерин кыштагларже сеөртүрүп организастаар, малчынарны садыг болган өске-даа түүлдер-биле хандырарын элээп эжижиткен.

Совхозтуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт, дүк садарының чыл планнарын чедиишкинниг күүседткен. Эътпац он айлар планын база боттандырган, чыл планын күүседирип хандырарывың болдунар-ла аргаларын ажылдап турар бис. Төрүүр үүс башка опаатыр 87 хураган, 72 ийи анайлары алдынган.

Сүт-бараан фермазында бригадаларда социалистиг чарышты партия эге организациялары удуртуп, малчынарның харысалгазын бедидеринче угланган ажылдарны чорудуп келген. Ниитизи-биле совхоза партияның 7 эге организацияларында 69 коммунист болган партия кежигүүнүнге кандидаттар бар. Оларны ажыл-агыйның кол участоктарынга таарыштыр тургускан, шупту партийжи даалгаларлыг. Партия эге организацияларының чылдың перспективтиг планнарынга үндезилеп, партия хуралдарын Уставка ёзугаар эрттирип, планнар болган социалистиг хүлээлгелер күүселдезин хандырар дээш чугула айтырыгларны чугаалажып тургулаан.

Оларның организакчы, политмассалыг ажылы планнар күүселдезинге эки көргүзүлерин чедип алырынче, ажылдың шынарын бедидеринче, ниитиниң өнүзүзүнге камналгалыг, хумагалыг чоруктуу күштелдиреринче, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажылар чоруктар-биле демиселди, күштелдиреринче угланган. Совхозтуң Сарыг-Хөл СБФ-зи, Каргыда, Балыктыгда хойжу бригадалары болган хойжулар, кадарчылар болган инижилер социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бо юбилейлиг чылда бедик кедүрлүүшкүнбиле ажылдаанар. Оларның ортузунда чарышты айлап, кварталдап түңнеп, мурнакчыларны мактап-шаңнаар, малчынарның материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле ажылдарны чорудуп турар. Иланғыл СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр даандырган ажыл-херекке малчынарның, специалистерниң харысалгазын бедидер, күш-ажылды чогуур деңнелге организастаар дээш хемчеглерни бо хүннерде партия организацияларының, бригадаларның хуралдарынга тодарадып алдывыс.

Малчынар ортузунда социалистиг чарышты Балыктыг бригадазы (бригадири Э. Ш. Сат, партия эге организациязының секретары С. М. Идам) эки организастаан. Бригада бо чылын төрүүр үүс хойга онааштыр чаш хураганнарны 90,9 хуу камгалап алган, мал чеми белеткээр планын ажыр күүсөткен, ам малдың ында байдалы хүр чаагай.

Кыштаглаашкын үезинде парткомнуң, партия эге организацияларының малчынар ортузунга чорудар политмассалыг, организакчы ажылдарының планнарын бадылаан, ам ону боттандырып турар. Совхоз төвүнде, малчынар ортузунда бо хүннерде политмассалыг ажыл калбарын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң болган ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чедиги сессиязының материалдарын таныштырары-биле лекция, беседаларны чорудуп турар бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң ортузунда организастаан чарыштың мурнукү одуругларында он бирги беш чылдың мурнакчылары чоруп турар. Балыктыгда аныяк хойжу А. Дангыр-оол, Каргыда комсомолчу Б. Дагба олар төрүүр үүс хойдан-на 100 хураганны камгалап ап, менди өстүргеи. Ийи кадарчызы С. Кол төрүүр үүс ииден 106 анайларны алган. Коммунист хойжу А. Очур, хоочун дагдыныкчылар С. Хуужугур, Х. Кунчун, С. Самбыла, М. Намгай, Б. Норбу, М. Идам олар болган өскедер-даа бо чылды ёзу көргүзүглерлиг доозун турар. Коммунистер К. Сержи, С. Шимит, Х. Доңгак, Б. Данзынай, Д. Очур, Х. Мөңге, А. Чигжит, Б. Хертек олар мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киришкен.

Ынчалза-даа бистиң ажылывыста, иланғыл мал ажылын хөгжүдеринде ыңгыы четпестер бар. Малдың уксаазын экижидериниң айтырыын оожум шиитпирлеп турар, ооң баш санын өстүрериниң шынар талазы-биле көргүзүү чогуур деңнелге чедир тургустунмаан, малдың баш санын өстүрериниң планнарын күүсетпейн келген. Ол ышкаш малдың өлүн хораары хөй. Отчёт-учётта четпестер база бар. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаары, ажыл-агыйны хөгжүдериниң кол айтырыгларына коммунистериниң, специалистериниң ролүн бедидери, өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри чугула болуп турар.

А. БАРЫМ.
«Тере-Хөл» совхозта партком секретары.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫНГА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың түстүс бүдүрүлгелериниң, шехтеринде ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаткан чарышка идепкейлиг киржип, шалыпчы ажылдап турар коллективтер хөй. Үүрмектеп-сорулаар комплекстиң № 4 эдлээ он бир айларда руда ажылдап кылырының планын 102.2 хуу күүседип, чыл эгезинден 715.5 мун тонна руданы ажылдап үндүрген.

Арыглал фабриказының бедик сорттуг руда арыглаар цехинде Б. Кууларның удурткан № 3 эдлээ чыл эгезинден 8309 тонна даг-дүгүн арыглап бүдүрер планныг турган, ону 8344 тонна кылдыр боттандырган. Бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехте В. Ипатованың удурткан № 5 эдлээ даг-дүгү арыглап үндүрериниң он бир айларның планын 109 хуу күүсеткен. 7695 тонна даг-дүгү бөөр планындан 743 тонна хөйнү бүдүрген. Ол коллективтер он бир айларда эдлчеглер арасында чарыштың типлекчилери болган.

Даг-дүгү арыглап үндүрериниң херектиг руданы казып тып турар рудник коллективиниң ажылындан ниити комбинаттың туруушкун чок, деңдески ажылдаары элээн улуг хамаарылгалыг. Ол коллективте даандырган ажылынга бедик харысалгалыг күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчылар база эвээш эвес. Оларның бирээзинге коммунист, № 13 экскаваторчуң машинизи Болат Доңгак хамаажыр. Ол ай, квартал планнарын доктаамал 120—130 хуу күүседип турар. Ооң башкарганы экскаваторчуның ындыг-мындыг чылдагаанардан туруушкуну ховар. Чүге даэрге ол бай удур хыналдаларны, эдилелерни үргүлчү кылып чорудуп турар. № 12 экскаваторчуң эдинчи-машинизи Кадоол Ооржак база ооң тудак чок ажылдап, мурнакчыларның одуруунда кирген.

ЧУРУКТАРДА: каскан руданы БелАЗ машиналарга чүдүрүп чорудуп турары; № 12 экскаваторчуң машинизи К. Ооржак дузалакчы машиниет К. Сваң-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЭРТКЕН АЙДА

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылының байырлалынга алдар болдурган социалистиг чарышка Кызыл районнуң «Сүшак» совхозунуң ажыл-ишчилери чыл эгезинден тура долуузубиле хаара түттунган. Ажыл-агыйның адырларының аайы-биле калбарган социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар чарыш түңнелин ай, квартал санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип, оларга чогуур шаңнал-макталды тыпсып турар.

Мыйыстыг аныяк бода малды тургузу азыраар, олардан немелде деңзи алырының талазы-биле звеноолар аразында чарыш бо хүннерде калбарган. Мал семирти азыраар звеноларның планныг онаалдаларын күүседир дээш харысалгалыг ажылдап турарын ноябрь айның түңнели-биле тиилекчи болганнар.

Д. Килининиң удурткан звенозу хонукта 700 грамм немелде деңзи алыр тургаш, ону 834 грамм чедирип, планын 119 хуу күүсеткен, а А. Ермоловтуу —115 хуу болган.

Чарыштың тиилекчилери звенолардан бирги черни ээлээп Д. Килининиң звенозунга доктаттынган чурум ёзугаар шилчирир вымпелди болгаш 200 рубль, а ийиги черни ээлээп А. Ермоловтуң звенозунга шилчирир вымпелди база 100 рубль түңүг акша шаңналдарын тывыскан.

Тиилекчи звеноолар өскелерге үлегерин көргүзүп шаан, юбилейлиг чылдың сөөлгү айының болгаш он бирги беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг доозар дээш улам сорук киришкинниг ажылдап турар.

В.САТ.

Хүлээлге күүселдезин хынап тур бис

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНАР ДЭЭШ

Улуг-Хемниң ыяш үлетиүр ажыл-агыйының коллективи — республикада улуг будүрүлгелериниң бирээзи. Ук коллектив Ак-Довуракты, Хову-Аксыны, Кызыл хоорайның совхозтарының тудугларын тудуг материалдары-биле хандырып турар.

Дирекция, партия болгаш профэвилел комитеттери коллективти хожудангай чорукта уштур дээш бо чылдың эгезинден бээр боттуг хемчеглерни алган. Иланғыл ростовчуларның хожудан турарлар чок ажылдаар дээн эгелээшкинин будүрүлгениң бригада, цехтериге шингээдип алыр талазы-биле тодаргай ажылдарны чоруткан. Чижээ, кандыг-бир цех, бригада азы түс-түс ажылчынар ай планын бүгү коргүзүглер аайы-биле ажыр күүсетсе-даа, бир коллективке ажыл шагы үскен таварыгларда ону чарыштың типлекчизи дээ санавас. Хой-ниитиниң сагылга-чурумун үреп, ажыл шагын чылдагаан чокка үскеннерге немелде төлевир бербес.

Коллективке ажылдың шынары дээш демиселди доктаамал чорудуп келген. Кандыг-бир инжи материалдарны ажыглалче шынар чок шилчиткен, азы чүдүрүп чоруткан болза, буруулуг кижилерни хемчег алыр.

Коллективке социалистиг чарышты организастаарыы ээлээп экижиткен. Ооң түңнелин үндүрер комиссия ай, квартал санында бригадаларның, участоктарның, цехтериниң канчаар ажылдааның тодараткаш, профэвилелдиң ажылчын комитединге киирер. Ону ниити хуралга чугаалап алган. Ол бедик ат дээш 89 кижи демисежип турар. Ээлээп хөй кижи мергежилин база бедидип турар. Олар амгы үеде техниктиг болгаш политөөредилгелерде киржип турарлар — деп, профэвилелдиң ажылчын комитединиң даргазы Е. Г. Бяков чугаалады.

Республиканың капитал тудуунуң планын күүседиринге Улуг-Хем ыяш үлетиүр ажыл-агый коллоль ойнап турар. Тудугларга хөй ыяштыг белеткээри пегеттинип турар. Ындыг турбуже Чербинин, Ырбанның ыяш белеткээр участоктары тудуг ыяжы белеткеп, ону соорткуп чедиреринин планын күүсетпейн турар. Ооң чылдагаанын ол участоктарның удурткучулары ажылчынар ортузунга күш-ажылды четпес организастаан, кижилер ортузунга социалистиг чарышты дээштиг чорудуп шылдавын турары-биле тайылбырлап болур.

Од пунктуларда партия, комсомол, профэвилел организацияларының удурткучулары чогуур түңнелдя үндүрүп, келир чылдың ыяш белеткээринин планын ыяап-ла күүседир дээш организакчы, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

Үстүнде четпестерни чайладыр дээш Улуг-Хемниң ыяш үлетиүр ажыл-агыйының удурткучулары шиитпирлиг хемчеглерни ап, 1982 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүселдири-биле боттуг хемчеглерни алыры негеттинип турар.

К. ХЕРТЕК.

Чарыш ХРОНИКАЗЫ

«Революцияның чалбыыжы» совхозтуң механизатору Николай Васильевич Бутин ССРЭ-ниң тургустукганындан бээр 60 чыл ооң күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар. 1982 чылдың дүжүт ажаалдазынга комбайнер П. В. Бутин 735 гектар черниң тараазын кестирип, планын ыракта ажырган. Мурнакчы комбайнёр 210 тонна тараа бастырар хүлээлгелиг тургаш, 573 тоннаны бастырган.

Николай Васильевич Бутин— 1982 чылда совхозтуң тергиин комбайнёру атты алган.

С. ООН.

* * *

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың автотранспорт цехиниң чолаачылары ССРЭ-ниң 60 чыл ооң күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Чолаачы Виктор Степанович Кузьмин бо чылдың эрткен он айларда 84 мун 400 тонна даг массазын сөорткеш, пландан ажыр 4 мун 400 тонналы ажылдап кылган.

Чолаачылар Виктор Штыгашев, Александр Некрасов, Монгул-оол Монгуш 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар, а Григорий Карпов беш чылдың үшкү чылының онаалдазын доозар чоокшулай берген. Ында ниитизи-биле 28 чолаачы үени мурнап турарлар.

* * *

ССРЭ-ниң 60 чыл болур ооңга уткуштур социалистиг чарышка Улуг-Хемде «Найырал» совхозтуң Чаа Чал-Хөл сүт-бараан фермазының саанчызы Байлакай Матвеевна Очур база-ла мурнап турар.

Ол, 22 чыл ажылдаан, дуржулгалыг саанчыларның бирээзи, аныяктарның дагдыныкчызы.

Байлакай Матвеевна он бирги беш чылдың ийиги чылында бир инектен-не 1364 центнер сүт саап планын 1532 центнер кылдыр күүсеткен. Ол ам 1983 чылдың үлүүнче киргеи.

К. МААДЫ.

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН, А КҮҮСЕЛДЕ...

Декабрь 1-ниң мелээзин ёзугаар алырга, күрүнеге эът садар план 96,7 хуу күүсеттинген. Саттынган эъттиң деңзии эрткен чылдың со үезиндегизиниден 1869 центнер эвээш. Чылдың он бир айларында 232183 центнерни дужааган, ам арткан каш хонуктарда 7817 центнер эътти дужаар. Ам бүгү бар күрлавырларны ажыглавас болза, чамдык районнар планнарын күүсетпейн барып болур.

Плакын 100,3 — 106,3 хуу чедир күүсеткен Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Эрзин, Кызыл районнар мурнап чоруп турар. А Каа-Хем район чыл планын 85,3 хуу, Тожу 86,2 хуу, Таңды 81.7 хуу чедирген. Улуг-Хем, Бии-Хем районнар база хожудан турар. Ниитизи-биле алды район эрткен чылдың деңнелиге чедир ажылдап шыдаваан.

Күрүнеге эът садар 66 совхозтуң, күш фабриказын саанаска, 18-ни - күүсетпээн. Иланғыл Кызыл районнуң «Кара-Хаак» планын 65,2 хуу, Каа-Хемниң «Бурунгаар» 53,2 хуу, Таңдының Тока аттыг 66,3, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 65,7 хуу, Дуржулга станциязы 77,9, «Коммунизминиң херели» совхоз 77,6 хуу күүсеткен, план күүседириңге бергедээшкинге таваржып турар.

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге 260319 центнер сүттү саткан болгаш сүт садар планын 94,7 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың деңнелин-биле алырга, 10210 центнер хөйнү дужааган. Ам пландан арткаңы — 14681 центнер.

Районнардан Мөңгүн-Тайга планын 2,8 катап, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнар планын 100,0 — 104,6 хуу күүсеткилээн.

Бай-Тайганың «Мурнакчы», Барыын-Хемчиктиң «Дон-Терезин», Чөөн-Хемчиктиң «Алдан-Маадыр», «Искра», Таңдының Тока аттыг, «Коммунизминиң херели», Каа-Хемниң «Бурунгаар», Эрзиниң «Чаа орук», Кызыл районнуң «Типделге», «Шамбалыг» совхозтар планныг даалгаларын ажыр күүседип, республиканың өске ажыл-агыйларындан мурнап турар. Улуг-Хем, Эрзин районнарда сүт будүрери эрткен чылдың деңнелинден күлулаан. Моон алгаш көөрге, арткан районнар планнарын нургулайында күүседип болурунуң бүгү аргалары бар турда-ла, ону чедир ажыглавайн турары четпес.

Күрүнеге сүт садар ужуруг 63 ажыл-агыйның 30-и чыл планын күүседип алган. Чамдык совхозтар ук планын күүседиринің кырында келген.

Күрүнеге дүк садарының чыл планы 103,5 хуу күүсеттинген. Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнар планнарын күүсетпээн. Ажыл-агыйлардан Каа-Хемде «Бурунгаар» совхоз 89,6 хуу, Таңдыда «Коммунизминиң херели» 77,7 хуу, Дуржулга станциязы 83,2 хуу, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 74,6 хуу, Кызыл районнуң «Шамбалыг» совхоз 75,2 хуу күүседип, ону деңнелиг ажылдаан.

Ооң-биле кады төс будүрүлге он бир айларының продукция сайгарар планнарын күүсетпээн. 1278 мун рубльдиң продукциязын чедир сайгарбаан. Оларга «Тыва даг-дүгү» комбинат. Үстүү-Еннсейниң балык заводу, Ак-Довуракты болгаш Бай-Хаактың хлеб заводтары, алгы заводу. Кызыл-Мажалыктың туулбу заводу. Сельхозтехүркомнуң Кызылда каттыжыышкыны, «Тыва сүт тудугы» трестиң ДБК заводу хамаажыр.

Амгы үеде республикада 20 будүрүлге нормативтиг арыг продукция бээрининг талазы-биле үнелээшкин системазынче шилчиттинген. Ол будүрүлгелер нормативтиг арыг продукция бээрининг планын 96,1 хуу күүсеткен. Олардан бо коргүзүг талазы-биле «Тыва сүт тудугу», «Тыва кезээ тудугу» трестериниң ДБК заводтары, Шуурмактың ыяш пунктузу, Кызыл-Мажалыктың туулбу заводу ээлээн хожудан турар.

Он бир айларда планнан ажыр 108 мун тонна хомурдэштыг, 8.3 миллион квт-шак электри энергиязын, 3 мун Гкал чылыг энергиязын, 1,2 мун кубометр дилиг материалларын, 31,5 мун рубльге мебельни, 25 тонна колбасаны, 737 тонна чалан сүт продукциязын, 606 тонна комбикормну, 4 тонна кондитер кылыгларын, 19 мун дал эвертпес суксунарны будүрүлгелер берген.

Күш-ажылдың будүрүкчулүүнүң талазы-биле он бир айларның планы күүсеттинген. Тываның электри четкиларинде, эът-сөөк-далган заводунда. Кызылдың болгаш Барыын-Хемчиктиң ыяш ажыл-агыйларында, Сарыг-Септи үлетиүр комбинадында күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедик болган. Бараанныг продукциязының бот-үнезин чиигедиринің планы база күүсеттинген

Он бир айларда чугай, түүйбу, эштээр демир-бетон кылыглар ышкаш чугула тудуг продукциязы чедир бердинмээн. Ооң аңгыда даг-дүгү, кидис болгаш хом идик, культура-амыдыралының болгаш ажыл-агый бараанларын будүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Он бир айларда күш-ажылдың будүрүкчулүүнүң планын 12 будүрүлге күүсетпээн, соң хараазы-биле 2,6 миллион рубльдиң бараанныг продукциязы чедир алдынмаан. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Бай-Хаактың хлеб заводу ажылчыннарының саны планнан ажыл турар-даа болза, бараанныг продукция будүрериниң планын күүсетпээн.

Чыл төнчүзүнге чедир сапныг хонуктар арткан. Ынчангаш будүрүлгелериниң удурткулгазы планныг даалгаларны күүседир, ооң-биле республиканың даалгаларын болгаш хүлээлгелерин чедир база ажыр күүседиринге боттарының үлүүн киирер дээш бар арганы долу ажылдаар, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын мобилизастаар хүлээлгелиг.

Дончулалды республиканың Статистика эргелениинин специалистери белеткээн.

Офицер отряды-биле пат туруштан, хорадап шыжыккан чедип келгеш, удуур дээш чыдып алган, удуттунмаан — чупар-бажыңдан Тоңмиттиң бужурганчыг улуушкуну дыңналыр болган: та кандыг-ла-бир бурунгу ыр ырлап турары ол, та салым-чолунга хомудап турганы ол.

— Бо черлик чүвеге ыыттава деп чугаалап көрүңерем! — деп алгыргаш, Кара-Салдың кабинединге офицер кирип келген.

— Оон чүү-даа үнмес. Ону мен шагдан бээр билир мен.

— Дыңнап көрүңер даан!— Кулак уюк кышкы коданны долуп турган.— Чүү деп улуп турары ол, оон?

— Бин-Хемим, тайга-таңдым, силерден чарылдым-на дидир — деп, бажың ээзи дыңнаалаашт, харыылаан.

— Боолап кагбааже хоржок-тур ону.

— Ынчан болбас — деп, Кара-Сал удурлангап.— Орус чериг ынчанмас чүве. Оон аңгыда мен маңаа чээрби беш чыл чурттап келдим, уряңхайларны эки билир мен. Оларның дыка хөйүнге ол чорук дыка багай салдарлыг болур...

Эртен отряд куду бадар дей берген. Офицер хем кыдыынга, орукка турган доскуударны дүжүргеш, аъдын негээн. Совлүнде Тоңмитти соортуп үндүрүп келгеннер, оон аксындан бөөшкүнүү үштүп каапкан. Тоңмит кээп дүшкеш, кышкыра берген. Казапчага Мария Терентьевна үнүп келген, ол оон мурнунда чаңгыс-даа кетпээни эң эки сарыг-хүрең платьезин кедип алган болган. Ол офицерге чоокшулап чеде берген.

— Бүянныг болган аас-кежик чок бо чоп-биле бис чурттап артар болгай бис — деп, ол оожум чугаалаан.— Чанның дилеп тур мен — салыптынар оңу!

Тоңмит ыыттавайн баргаш, олче, чаштаалаан ыт дег, көрген.

— Мен база дилеп тур мен — деп, бажың ээзи улашкан.

Марина Терентьевнаже офицер кайтавышаан турган, оозу хепертен бажын чоргаар кодурүп келгеш, оон характарынче шуут удур көрбүшаан, айтырган:

— Баарыңарга дискектевин туруп чалбарыыйн бе?

— Ынчанмайн көрүнер, оон херээ чок.Чаартынган Россияга бодунуң ноян адын уттупсуп деп маңаа очулдуруп берипер...

Чүү болганын билип каап, Тоңмит бажын далаштыг соганнаткылаан, офицер чоңшөрээнинің демдээ кылдыр кымчызын сыг кылган. Салдыг солаан селемезин үштүп келгеш, Тоңмиттиң артынга шелеш кылган, баглар черже барып дүшкеп. Отряд чорупкан, а Тоңмиттин шырайы өскерли берген, оон ол «характарым Бин-Хемни көрүп турар шаанда бо бүгүнү утпас мен» деп, Марина Терентьевналга тывалап чугаалаан...

Чагаадан: «Тожуга моол милитаристер келгеш, мээң ачамны, Леошин башкыны, Григорий Кукузени, Степан Петровты база өске-даа тараачыннарны тудуп алгаш, аътгара олурткаш, Тожу хүрээзинче апарган...».

А бо Кара-Салдың амга че-дир Тывада чурттап турар чээнииниң сөолгү чагаазы-дыр:

«Дайым Владимир Александрович дугайында чүнү билир мен? Шоолуг-ла эвес нийин, мен 1908 чылда төрүттүнген болгай мен...

Сын ажылдыр Каа-Хемче кышкы оруктуг Кара-Сал аштап арыглап, ажыткан кижи, ол Сарыг-Сеп, Фёдоровка, Бопровка, Медведевка, Зубовка чедир балыкка далган орнап алыр дээш Балыктыг-Хем, Терзиг таварын чорун турлу, оон соонда тожулар эдерип, ону мактап турдулар...».

Тываның эрткен үезинче аян-чорукту моон-биле доозаал, бүгүдеге билдингир чүведен еске аңаа немээр чүве менде чок — Кызыл Шеригниң дузазы-биле күш-ажылчы тывалар интервентилерни болгаш тоңмиттерни үндүр сүрүпкеш, 1921 чылда улусчу эрге-чагырганы тургусканнар.

Сонуургак Номчукчу. Ындыг-дыр, а бистиң кол маадырывыс Кара-Сал канчан барды? Тожуже ээп келген бе?

— Чок. Ону төрээн чуртунга тудуп хоргудаан.

— Чүү дээп?

— Нүүлдеткен. Ол үениң дошкун, дүвүренчиг, эргилделиг үениң байдалын билзе чогуур. Хамааты дайыны уламчылавышаан турган. Хоозураашкын, аш-чут, хоорайда тускай эртемниглериниң база кодээде чудурук байларның шаптыктыг удурланыышкыларны. 1919 чылдың чайынындан эгелээш Сибирьге Совет эрге-чагыргазы быжыглаар турган ажылдакчыларның кылыр ужурлуг чугула ажылдары-ла хөй турган. Ындыг үеде революция мурнунга кандыг-даа ачы-хавыяа чок кижи дугайында медээ бижик келгей. Ол кижи барык-ла үжен чыл бурунгаар Россиядан үнүп чорупкан-дыр, аңаа ол чиижеп садыгжы ийикпе, азы бүдүрүлге ээзи турган хевирлиг, бай-шыдалдыг ажылагыйлыг турган, а төрээн чуртунче бүгү Сибирьге Совет эрге-чагырга дүшкенде ээп келген дивес силер бе. Оон аңгыда ол дворяннар, хаанның ёзу-чурум үезинде эң-не ямбылыг кезектиң төлөлекчизи турган.

— Ындыг-ла-дыр, ынчалзада Пушкин болгаш Лермонтов, Миклухо-Маклай, Грумм-Гржимайло, Толстой база-ла дворяннар болгай... Кара-Салды чогум чүү дээш бууздадып турганы ол?

— Даштыкыдан ак гвардейжилерни боо-чепсек-биле хандырып турганы дээш.

— Кара-Сал бе? Ок-чемзек-биле? Ындыг барымдаалар турган чүве бе ынчан?

— 1918 чылдың чайынында чогум-на харын Кара-Салдың коданыпдан ялалакчы солаан отряд хем аксынче боо-чепсек аппарганы мүн-не шыы. ол дугайын ол кавыга чугаалажып турган. Ынчалза-даа ол дээрге ак солааннарның тывалардан хунаап алган чепсээ ышкажыл! Хереченилер байысаап турган, оон шын-мегезин Тожуга билип ап болур турган. ынчалза-даа Тывага ынчан база-ла хамаатты дайыны чоруп турган болгай.

— Оон ам — адып каапкан бе?

— Кара-Сал Минусинск кара-бажыңынга, оон Марина Терентьевна-биле тыва феодал Тоңмитти аңаа олуртурундан чайладып алганы кара-бажыңга, сес ай олурган. Кара-Салга ол херекти база немеп турган чадавас, кымдан, кайын иүүл медээ келгенин билбес мен. Кандыг-бир чогаалчы солун болуруубиле кандыг-даа от-сугдан менди үнер овуузуннуг, кажар чылбыска Тоңмит боду медээлээн деп бижип каап-даа болур ыйнаан.

— Кысказы-биле чугаалаарга — адып каапкан бе?

— Ынчаар төнери чайлаш чок деп Кара-Сал боду база санап турган, ынчалза-даа чүгле Марина Терентьевнага идегел арткан турган.

— Кадайы кижээ кым бүзүрээр турган деп?

— Кадайынга эвес-даа болза, оон тып ап болуру, оон иштинде Тывадан база, кижилерге бүзүреп болбас бе? Кара-Салдың салым-чолунга шиитпирлиг рольдуг болган саазын бо-дур. Ону баштай Тывага, оон соонда Тыштым Советтиниң даргазынга ажылдап турган большевик Яков Константинович Потанин бижээн. Контрреволюстуг үймээн үезинде ону араатанзыг ёзу-биле эттеп-эриндээн, ынчалза-даа ол дезе бээр арганыг болган, оон соонда ол тожу тайгага Кара-Салдың фермазының чоогунга чаштының чурттап турган. Мен бо документиде Кара-Салдың фамилиязын номчукчуүнүк чаңчыга бергени шола-биле солаап. Я. К. Потанининиң билдириишкинин бичии кызыра кирдим: «Мен революсчу-большевик мен. Менээ, мээң эштеримге чайлаш чок алым кыжаның келген турду. Кара-Салга база-ла, биске ышкаш айыыл диргелип турган, ынчалза-даа сагыыгыртывыңгыр, сыныш чок мөзүлүг болгаш, ол дыка хой кижилерни, оон иштинде мени, камгалап алган. Ак гвардейжилерге ок-чемзек берип турган деп бүжар иүүлүү медээ уржуудан ол айылга тавары-шкан-дыр, бо херекке киржири революсчу-большевик кижи мээң хүлээлгем-дир. Кара-Салды мен кайгамчык оңза бүдүштүг кижи деп билир мен. Кара-Сал актарга боо-чепсек чедирип турган дээш болза, Енисей дединг ага бээр боор. Катаптап чугаалап тур мен, шуптуг мегe, иүүлдээшкин-дир, бо бижикти алган соонда Кара-Салды хостаар боор дээрзинге бүзүрээр мен».

—Ол үениң документилери мында турган харын... Хосгаан бе?

—Ийе.

— Черле ынчаш, бодунуң ызыгуурундан ол ыым турганыл? Канчан ол алышкыдворяннар Сибирьге чеде бергеннерил?

—Кара-Сал боду-ла кончуг солун кижи, оон кадында оон салым-хуузунга төөгү база онзагай киржилгелиг болгап. Оон адын Владимир Александрович Мозгалевский дээр, ол 1844 чылдың чайынында Минусинскиге хөрек аарыындан өлүп калган декабрист Николай Мозгалевскийниң оглунуң оглу-дур.

1920 чылдан эгелээш В.А. Мозгалевский Амыл, Кызыр, Туба хемнерге ыяш салдадыр ажылдарны удуртуп турган, оон соонда тоолай остүрер совхозту директюрлап, «Союзпушнинаның Красноярск салбырынга, инвентаризация болдуунге ажылдап турган. Ол 1934 чылда Уяр станцияга, ук болуктүң ажылдап турган черинге, мөчээп. Өлүм озал-оңаактан болган: ол улуг шилге сүт тудуп алгаш чораан, тайын барын ужарга, шил бузулгаш, оон быктынче кадалгылаан, а хан төгүүшкүнүң доктаадыр арга чок болган.

(Төпчүзү. Эгези № 279, 280, 281 «Шында»).

ЫРЛАЖЫПТААЛ

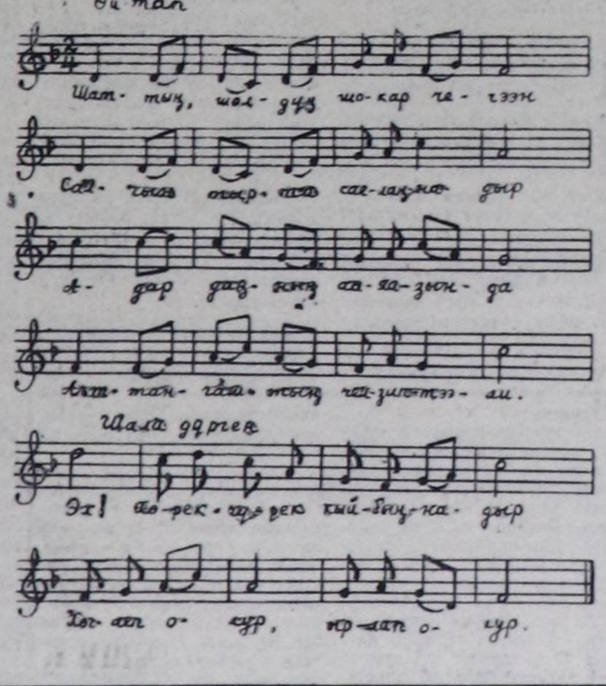

Аялгазы М. МОҢГУШТУУ.
Созу А. АРАПЧОРНУУ.

Шаттың, шөлдүң шокар чечээн
Салгын тырта сагланнадыр —
Адар даңның хаяазында
Аъттангаштың чезинтээлиг.

Хөрек-чүрек кыйбыңнадыр
Хөглеп олур, ырлап олур.

Эзим арга, хемнер, суглар
Эрээннелиң хөлбеңнезин —
Эдер хектиң үнүн базып
Эдискилей бадырыптаал.
Хөрек-чүрек кыйбыңнадыр
Хөглеп олур, халдып олур.

Сараланың акезын тыртпа,
Салгын-биле чаржып орзун.
Чаражыңның созуң утпа,
Чарыштырып ырлажыптаал.

Хөрек-чүрек кыйбыңнадыр
Хөглеп олур, чаңпап олур.

Алдын хөлдүң ацгыр, казы
Аян тудуп үдеп берзин,
Аалдарында бисти маңаан
Амыракка аян тудаал.
Хөрек-чүрек кыйбыңнадыр
Хөглеп олур, сөглеп олур.

КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

ЧУРУКТАРДА: оюн үезинде; Ак-Довуракты командаңыың удуртукчузу, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары В. Х. Сүге-Маадыр бодунуң спортчулары-биле.

АВТОРНУҢ фотолары.

Республикада спорттуң эң нептереңгей хевирлериниң бирээзи — волейболга эр улустуң аразынга Тыва АССР-ниң бирги чери дээш маргылдаа эрткен неделяда Кызылдың «Херел» спорт залынга дөрт хүн үргүлчүлээш, доозулган.

Спортчулар баштай үш бөлүкке ойнааннар. Аңаа Барыын-Хемчик районунуң, Хову-Аксы суурнуң болгаш Кызыл хоорайның № 1 командалары түңнел оюнпарже кирер эргени чедип алганнар. Кызылдың № 1 командазы-биле Хову-Аксыныы түңнел оюнга баштайла ужурашкан. Оюн чидиг спортчу демиселге артып, сан 2 : 2 болган соонда хову-аксыжылар демниг халдап, камгаланып турган беш дугаар оюнда тиилеп алганнар. Бо тиилелгеге Хову-Аксының командазының ойнакчызы токарь В. Лебедевтиң киирген үлүү улуг. Ол бедик дурт-сыныг болгаш шимченгир ойнакчының чазыг чок — кагыглары команданы хей-аът киирип турган.

Кызылдың командазында Сергей болгаш Андрей Манчийпер база-ла чараш, техниктиг оюну-биле көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап алганнар. Аспан, Валерий, Николай Монгуштар эки оюнубиле Барыын-Хемчиктиң командазын туруштуг камгалашканнар. Барыын-хемчикчилер Ховук-Аксының командазын 3:1 санга удуп алзадаа, кызылчылар-биле ойнаары 0:3 санга уттурганнар.

Ниити түңнел үндүргениниң соонда 1982 чылдың чемпиону атты Кызылдың № 1 командазынга тывыскан. Ийиги-үшкү черлерни Барыын-Хемчиктиң болгаш Хову-Аксының командалары алган.

В. КАРА-САЛ.

ДЕКАБРЬ 13-ТЕН 19-КАЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Телемедээлер. 18.15 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». 18.45— «Дүүн ол шыдаттынмас шыкаш турган». Документалдыг фильм. 19.05 — «Азия төвүндө». Информация-публицистикалыг программа. 19.35 — Чарлаалдар. 19.45 — «Артист болгаш үе». ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Б. Оскал-оолбиле ужуражылга. 20.15 — «Демир хапта алмаз». Документалдыг фильм. 20.25 — 22.25 — Ш. Хусеинов. «Авазының ак платьезин». Республиканың хөгжүм-шиин театрының шинзи.

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Ийи хулумзуруг». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Дириг амытаннар дугайында». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.00 — «Пушино. Горизонт ындыынче көрүш». Документалдыг телефильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — «Уругларының он ийиги төлүнге чагыг». Документалдыг фильм. 17.05 — «Бистиң садывыс». Көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Б. П. Попов эрттирер. 17.35 — Эртем дугайында. 18.05 — Хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭ-йин шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн — делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгенин 2-ги чылы. 12.35 — География. 6-гы класс. Мурнуу Америка. Амазонка. 13.05 — Орус чугаа. 13.35 — Музыка. Людвиг ван Бетховен. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш эт-сеп. 14.35 — В. Шукшин. Прозазының арыннарындан. 15.45— Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Кожалар — адыглар». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Дуптуктуг кайның тывары?» Документалдыг фильм. 19.05 — «Хоойлу болгаш хүлээлге». Дамчыдылга. 19.25 — «Че-ве, хероженнер!» Документалдыг фильм. 19.35 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05 — «Бодунуң черим». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Тулчуушкунче чүгле «кырганнар» кирген». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чоруктар клубу». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 11.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дыл өөренип тур бис». 5-ки телекичээл. 11.45 — 15.00 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.00 — Медээлер. 15.20 — «Өөнүктериниң экраны». Социалистиг чурттарның телевиденнелериниң документалдыг фильмнери. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Горнистер, харылаңар!» 17.15 — РСФСР-ниң фольклор ансамбльдериниң концерти. 17.45 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. Спорт мастери Б. С. Шашин эрттирер. 18.15 — «Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер». Уренгой — Ужгород аразының газ оруу. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Халбыкулак болгаш оон өөрү». Мультфильмнер. 19.15 — «Айтырыглар — дилээшкиннер — шиитпирлер». СЭКП ТК-ниң кежигүнү, ССРЭ-ниң кат-ногаа ажыл-агый министри Н. Т. Козлов дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги водевиль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг чонуң шыны». «Бистиң бажыңывыс» деп документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп шүлүглел. 10-гу класс. 14.05 ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Ажылчын эстафета». 14.05— «Дошгур черниң аялгалары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Характар». Документалдыг фильм. 18.35 — Телемедээлер. 18.50 — «ССРЭ-ниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кулак болган диш». Мультфильмнер. 20.15 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — Украинаның уран чүүл мастерлериниң Кремльдиң съездилер ордузунга концерти.

ДЕКАБРЬ 16-ДА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харылаңар!» 9.40 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги шин». Уран-чечен фильм. 10.45 — «Закарпаттың ырызы». Фильм-концерт. 11.15 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүүү. «Дар Алтай дугайында ыр». 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 15.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан байырлыг хурал. Республиканың хөгжүм-шиин театрындан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.15— Миллионнарның ленинчи университединг. Камналга — ажыл-агыйны амгы үечадада удуртурунуң методу. Академик А. Аганбегян киржир. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү П. Бунич дамчыдылга башкарар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—БАМны тудуп тур бис. 19.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары И. Мальгина биле Э. Бабаев ырлаар. 19.55 — «Орук Белдир черге демисел» Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР-ниң болгаш Швецияның шилиндек командалары ойнаар. 2-ги болгаш 3-кү үе-чадалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң болгаш Финляндияның шилиндек командалары. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл ынчээли. 12.30 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (Авторлуң овур-хевири). 8-ки класс. 13.00 — Бистиң сад. 13.30 — В. Брюсовтуң лириказы. 14.00— «Кайгамчык аас-кежиктин сылдызы». Адаанда тайылбыр сезүн бижээн уранчечен фильм. 2-ги серия. 15.15 — XVIII чүс чылда орус уран чүүл. Архитектура. 15.45 — Сөөлгү медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шынчы чорук». Документалдыг фильм. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистикалыг программа. 19.15—Чарлаалдар, рекламалар. 19.25 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Маңаваанын Мишканың дугайында». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол. Корачының кубогу. Эр улус. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Чээрби тос чылдың чазы». Уран-чечен телефильм.

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.35— Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Якуб акый». Белоруссияның улустуң шүлүкчүзү Якуб Коластың дугайында документалдыг фильм. 9.35 — «Бодунуң чери». Уран-чечен телефильм. 11.05 — А. Скрябин. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.35—Медээлер. 11.40—17.00 — Чапсар. 17.00—Медээлер. 17.15— «Тоол аалдан келди». «Сылдыс-оол». Уран-чечен телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Арктика оруу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Арфа чаңгыланы тур». Фильм-концерт. 19.55 — «Белдир черге демисел». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00— «Үе». 21.35—Орус музей. XIX чүс чылдың чуруулга уран чүүлү. 22.05 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы». Швецияның шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 22.45—01.00— Хоккей маргылдаазының уланчызы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35— Музыка. Н. А. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзы. 13.05 — География. ССРЭ-ниң далайлары. 13.35 — Тургузуушкун үезинин уран чүүлү. Катап тургузуушкун. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 12-ги фильм. «Далайга тулчуушкун». 15.50— Медээлер. 16.00 —18.15— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Зум-зум». 18.30— Телемедээлер. 18.45 — «Челээш». Дамчыдылга. 19.15 — «Алтай суйбелек». Документалдыг фильм. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Избилиг карандаш».

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Кадык болуруң күзеанзе. (Күш-культуржуларга сүме). 9.00— Силерге, ада-иелер. 9.30 — «Спортлотонуң 51-ги тиражы». 9.40 — Советтер болган амыдырал. 10.10 — Соңгу чүктүң орус улузунуң Күрүненин академиктиг хорунуң концерти. 10.55 — Эки бараанларны хойнуу 11.25 — М. Шолохов. «Андарган кур чер». РСФСРниң улустуң артизи Ю. Каюров номчуур. 12.00 — «Тиидекчилер». Фронтучу өөнүктер клуву. 13.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Төп телевиденнениң болгаш Бүгүэвилел радиозунуң симфонигиг оркестрининг болгаш эстрадалыг музыказыныг концерти. 15.15 — «Мономахтың бөргү». Уран-чечен телефильм. 16.25 — Орус музей. XIX вектиң чуруулга уран чүүлү.

КЫЗЫЛДАН

16.55 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан телемедээлерниң түскай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

17.15 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удур. Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 18.15 Элээдилерниң уран чүүлү. 18.45 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Чаңгыс эптиг өг-бүледе». «Мээң черим—Россия». Документалдыг телефильм. 20.00 — РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. «Найырал» деп концерт залындан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы. 22.35 — «Мастер болгаш бригантина». Документалдыг телефильм. 23.05— 23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнери. 16.00 — С. Рахманинов. Оркестрлиг фортепианога № 3 концерт. 16.45— Украин телевиденнениң программазы: телеочерк; документалдыг фильм; пионерлер концерти. 18.45 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу дээш. «Измайлово» Спорт ордузундан дамчыдылга. 19.15 — Делегей байдалының дончуулалы. 19.30 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдаңлыг артизи Э. Беляева эрттирер. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хөглүг адазы пингвинигештер». Мультфильм. 20.15— «Кадыкшыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 21.00 — «Үе». 21.35 — Кышкы киноөтүүд. 21.45—23.15 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндияның шилиндек командазы —ССРЭниң шилиндек командазы.

ДЕКАБРЬ 19-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Сула шимчээшкинче чыскаалыңар». тур» Телекөрүдде-конкурс. 8.55 — «Үрер хөгжүм ойнап 9.25 —«Космиктиг кавай дугайында даан бодаашкыл». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.40 — «Будильник». 10.10 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!». 11.10 —«Кадыкшыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 11.25 — «Эртенги почта». 12.40 — «Көдээден дамчыдылга». 13.40 — Уругларга фильм. «Хендирин бадырыңар». Уран-чечен фильм. 15.15 — Энергетиканың хүнүнге. Телеочерк. 15.30 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева дамчыдылганы эрттирер. 16.00 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 17.00 —«Өөнүктер». Мультфильм. 17.20— «Телеэкранның хөгжүмү». Дамчыдылганы композитор М. Таривердиев эрттирер. 19.15 — «Делегей панорамазы». 19.50 — «Леонид Ильич Брежнев. Амыдыралының арыннарындан». Документалдыг фильм. 20.15 — Совет Арминиң ырының болгаш танкының А. Александров аттыг Кызыл туктуг академиктиг ансамблиниң концерти. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кадык болуруң күзеанзе». 21.45 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭниң шилиндек командазы. Чапсарда — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — «Соңгу чүктө орус чердее». Эртем-тайылбырлыг фильм». «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки фильм.— «6 хонук». 17.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы». ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ГФРниң шилиндек командазы. 19.15 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 19.45 — Чоңнуң аялгалары. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Юссиктиң чеди оңнуу». Мультфильм. 20.15 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу. «Измайлово» спорт ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.40 — «Бөгүн туттунуп тур». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АГААР

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 23—25 градус соор.

Туранның кезектер солуур пунктузу хүлээп алышкын болгаш дужаар актыларны ёзугаар сентелгеге дужааган белдирлериниң болгаш агрегаттарның тулгаштырызга хыналдазын 1982 чылдың декабрь 25-ке чедир кылып турар.

Декабрь 25-ке чедир хыналда эртээн организациялардан болгаш совхоздардан негелде хүлээп албас. Оон соонда хүлээп алырының болгаш дужааганының актызы күш чок деп санаттынар.

КИНО

ДЕКАБРЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Спортлото-82» 10.00, 12.00, 14.00, 14.00, 16.00, 18.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: «Отту өттүр» 9.00, 10.40, 13.30, «Үшкү планетаның чажыды» 12.20, «Ырылар ритмнери» (2 сериялыг) 15.10, 17.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сылдысчыгаш» 10.30, «Тристан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 12.00, 14.40, 17.20, 20.00 шактарда.

ДЕКАБРЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Зонтик-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 (узаткан), «Чурттан артып калыр кижилерге» 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Али-Бәбаның болгаш дөртен дөрбөчилерниң ужуралдары» (2 сериялыг) 15.00, 19.30, «Хөрөңгөтен Невзоровтуң улчуушкуннары» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тристан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 17.10, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хыналда куржаа» 10.00, 11.10, 13.20, «Фантастика делегейлиде» деп киноклуб 15.00, «Спортлото-82» 16.50, 18.45, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Али-Бәбаның болгаш дөртен дөрбөчилерниң ужуралдары» (2 сериялыг) 15.00, 19.30, «Хөрөңгөтен Невзоровтуң улчуушкуннары» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тристан болгаш Изольда» (2 сериялыг) 17.10, 19.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралекчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда силдизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетөүр киллизинин 2-31-75,чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1971.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01326

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 285 (12075) | 1982 чылдың декабрь 14, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Улуг Төрээн чуртувустуң юбилейин төлептиг уткуул

ТУРАСКААЛ ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

«Каа-Хем» разрезиниң коллективи беш чылдың ийи чылының планын 1982 чылдың ноябрь 23-те күүсеткен болгаш социалистиг хүлээлгелерни бо чылдың он бир айларында продукция бүдүрериниң талазы-биле 114,5 хуу, сайгарарынын—103,3, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн—106,8 хуу күүсеткен, үлетпүр бүдүрүгелериниң аразынга ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу, диплому-биле шаңнаткан.

Разрезтиң коллективиниг тураскаал шаңналдарны тыпсырының байырлыг хуралы дүүн болган.

СЭКП Тыва обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун болгаш дипломун Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Б. Добромыслов коллективтиң төлээлекчилеринге байырлыг байдалга тывыскан.

Беш чылдың ийи чылдарының социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен болүк мурнакчыларны разрезтиң хүндүлел бижиктери, акша шаңналдарыбиле демдеглээн болгаш дөрт кижини хүндүлел дептеринге кирип бижээн.

* * *

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооюнга төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка республиканың «Водоканал» эргелелиниң коллективи күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип, коллектив республиканың коммунал-ачы-дуза о-дүрүгелериниң ийиги черни эзээп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал вымпелибиле шаңнаткан.

Тураскаал вымпелди тыпсырынга тураскаткан байырлыг хүрээл дүүн эргелелдиң кызыл-булуңунга болган.

Төрээн чурттуң алдарлыг юбилейинге тураскаткан, 60 шалыпчы неделяның күш-ажылчы эдээнге бедик көргүзүглүг болган бо коллективниң түрүкчиназал вымпелди тыпсын тура, профоблчөвүлелдиң секретары **Ч. С. Монгуш** социалистиг чарышка коллективтиң ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин демдеглеп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чаа улуг чедиишкиннерни оларга күүсээн.

Коллективтиң ажыл-ишчилери коммунал-ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиннерниң күүсеткенинин дугайын бо хүннерде оңзагай көдүрүүшкүнүт рапорттап турар.

Тыва автотранспорт эргелелиниң № 2 АТБ-зиниң коллективи он бир айларда социалистиг хүлээлгелерин чүк сөөртүрүнүң талазы-биле 102,2 хуу, чүк саарылгазының —100,4 хуу күүсеткеш, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүгелериниң аразында ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугубиле, диплому-биле шаңнаткан.

Коллективке тураскаал Кызыл тукту болгаш дипломну тыпсырының байырлыг хуралы дүүн болган. СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун болгаш дипломун СЭКП обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизи **В. С. Кажин-оол** тывыскан.

Бедик шаңналга сорук киргең коллективтиң ажыл-ишчилери 1983 чылга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни, оларны боттандырарының хемчегларин ол хуралга база бадылаан. АТБ-ниң мурнакчыларынга автотранспорт эргелелиниң болгаш бүдүргелеғиниң администрациязының шаңналдарын тывыскан.

* * *

Эргелел бир чыл болгаш он бир айлар иштинде суг дамчыдарының планын 106, оон сайгарылгазын 103,5 хуу күүседип, 2 миллион 685 муң рубльдиң орулгазын киирер планын 2 миллион 733 муң рубльге күүсеткен. Он бирги беш чылдың ийиги чылында коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин эргелел 102,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 110 хуу күүсеткен.

Бо чедиишкиннерге хой-хөй ажыл-ишчилер «боттарының төлептиг үлүүн киргенин ол хуралга демдеглээн. Чижээ, мастер Г. И. Гордеев улуртакан канализация участогу бо чылдың планын декабрь 15-те күүседишкен болгаш ам 1983 чылдың январьның үлүүлее ажылдап турар. Участок чыл төнчүзүнге чедир 130 муң кубометр сугну дамчыдар болгаш пландан ажыр 13 муң рубльдиң орулгазын киирип алырын хүлээнген. Бо участок коллективте социалистиг чарыштың үшкү кварталда тиилекчизи болуп, бедик темпилиг ажылдап турар.

«Водоканал» эргелелиниң начальниги А. Н. Килин, слесарьлар бригадири П. Э. Кочура, канализация участогунуң бригадири В. А. Андреев болгаш өскелер-даа бедик шаңналды коллектив улуг сорук киришкинниг хүлээп ап гурарын байырлыг хуралга чугаалап, он бирги беш чылдың планнарын чедиишкиннинг күүседиринге эргелелдиң ажыл-ишчилериниң бүзүреливин илергейлээн.

БЕЛЭЭВИС

Бистиң «Мөрен» совхозта № 3 хойжу бригаданың малчыннары 1982—1983 чылдарның кыжына ниитинин малын хүр-менди кып ажырары-биле кышка белеткел ажылын багай эвес чоруткан. Хойжу бригаданың бригадири Анатолий Өлзей удурткан сиген бригадазы чайгы үеде мал чеми белеткээр планын 120 хуу күүсеткен болгаш ону кыштагларже сөөртүп чедирген.

Эрткен чылын бистиң бригадавыс төрүүр 100 баш хойга онаштыр багай эвес көргүзүглерни чедип алган. ниити мал бажының камгалалы база эки болган.

Бис база-ла ол бригадада элээн үр ажылдап келдивис. Ол чылдарда төрүүр хой кадарын, чыл санында төрүүр 100 хойга онаштыр 100—тен эвээш эвес хураганны камгалап ап келген бис. Бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 хойга онаштыр 102 хураганны камгалап алдывыс. Ол дээрге, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооюнга бистиң ог-бүлевистиң күш-ажылчы белээ болур.

Бо чылын чайгы үеде мал чеминиң белеткелинге база багай эвес кириштивис, кыштаавыста 40 ажыг тонна мал чеми дүжүртүнген. Кыштаавыстың септелгези эки.

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкының чедиишкиннинг эртирер талазы-биле Чөл-Хемчик районда «Чөраа-Бажы» болгаш Бай-Хем районда «Саян» совхозтарының малчыннарының аж ы л-чыннарының болгаш мал ажылының специалистеринин кыйгырыгларын номчуп танышкаш, ону деткиншаан, анаа улам сорук кирип, төрүүр хой бүрүзүнден хураган камгалап алыр дээш ажылдаар бис.

Ч. САДИ,
Эрзин районуң «Мөрен» совхозта хойжу.

МАЛГА МАНАГ ХЕРЕК

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң малчыннарының аразында ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш кызымаккай ажылдап чоруур малчыннар хөй. Ындыгларга Даш-оол биле Уйдукай Кыргыстарның ог-бүлезин хамаарыштырып болур. Олар ниитиниң малын 13 чыл маадан келген, чыл санында багай эвес көргүзүглерни чедип ап чоруур.

Ол дугайын хоочун хойжу Даш-оол Кыргыс мынчаар чугаалап орар:

— Малга манаг херек, шагның кайы-даа үезинде ооң одар-белчиринг, суксун-суггадың эки таарыштырар, чайгы семиртилгезинче кышка хынамчалыг белеткелче доктаамал салгыш салыр херек. Малды хүр кып ажырары, чаа төлүн бүрүн камгалап алыры, кадык-шыырак болуру чогум-на ооң кол хамаарыжыр.

Дуржулгалыг хойжу бодуу чогум-па мынчаар ажылдап чаңчыккан. Ылаңгыя чайгы үеде таарымчалыг үени чеп ажылган. ооң семиртилгезинче кичээнгейни салып. оттуг-көтүг хонаштарны удаа-дараа солуп, кышка хынамчалыг белеткенип, мал чеминиг курлавырларыны четчири-биле тургузуп ап турар.

Ажыл-ишчи ог-бүле бо чылын 19 тонна сигенин белеткен алган, кыштаанда дүжүрген.

Н. ДАМДЫН.

ЧЕР КЫРЫНГА БАЗЫМНАР

Байконур космодром. (СЭТАның тускай корр.) А. Березовой болгаш В. Лесодев-биле баштайгы хонукта аңаа ужурашкаш, октяргай делгеминге дыка үр чурттаан космонавтылар Черниң тыртыышкынын экя ажып эрткенинге бүзүредивис. Космоска барык 130 миллион километрни эрткеш, олар бомбүрзекке баштайгы базымнарын кылып эгелээнивер.

— Космонавтылар Черге дүжүп келири билек, оларны шинчии эгелээн бис, оларның физиологтуг параметрлери дораан-на катап тургустунуп турар-дыр. Джезказгандан Байконур аразында орукка чүректиң согуушкуну болгаш хан базымышкыны экипаж командирининг 86 болгаш 120 биле 80, а бортинженерниң—88 болгаш 120 биле 90 турган. А ужудуушкун мурнунда ол көргүзүглер 52—60, 110 биле 70 база 70—76, 125 биле 75 турган дээрзин деңнелге кылдыр чугаалап көрейн. Бегүн ол параметрлер ужудуушкун мурнундан колдуунда ылгалбас-тыр. «Эльбрустарның» дилээн ёзугаар дүүн 80 градус изиг сауна-чунар-бажыңга, душка чунируун чөпшээрээн бис. Космонавтыларның чидирген деңзизи бистиң санаавыстан улуг ылгалбаан—деп, космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг төптүң кол эмчизи И. Скиба чугаалады.

Космонавтыларның профилактика үезинин баштайгы хүнүнде болгаш неделяда кылыр чүүлдерин минуталап санап кылган. Оларның кадыкшыл байдалын эмчилер аажок кичээнгейлиг шинчип көрген болгаш канчаар эмнелгининг сүмелерин бергеннер. Бичии хостуг үе тыптып келирге. А. Березовой биле В. Лебедев олар чоок кижилери-биле телефон дамчыштыр чугаалажып, олар ужудуушкунга турда үнген солуннарның чамдыызын помчугулааннар. Оон чаа кинофильм көргүзерин дилээннер. Эмчилер баштай чөпшээреввээнер, сөөлзүредир «дүжүп берипкеннер». Олар «Адаларболгаш оолдары» деп кинону көргеннер.

Хүн чурумунда бичии-даа хөй чай-хос чок кылдыр турбуска, ынчалза-даа олар журналистер-биле он беш минута хире ужуражыр үени тып алганнар.

— Кайгамчыктыг совет улустуң, бистиң республикаларывыстың бүгү кижилериниң деткимчезин үр хуусаалыг ужудуушкун үезинде сеткилсагыжывыстың хамыдыла билип турдувус. Хөй үеде чурттап база ажыдлап келгенивис космоста бажыңывысты талантылыг совет кижилер кылган-дыр. Олар чүгле станцияны эвес, корабльлерни, эрдем аппаратуранын кылып, салдыңган сорулгаларны чедиишкиннинг күүседиринге аажок өөрүп турар бис. Алларлыг юбилейге — орбитага бистиң ажылывыс база салыышкын болзун.

Делегейниң ужар чүүл федерациязының астронавтика комиссиязының президентизи, спорт комиссары И. Борисенко ужуражылгага келгеш, космонавтыларның Черге хонган хүнүнде Парижче, ук организациянын штаб-квартирязынче, Джезказгандан телеграмма чорутканын чугаалаан. Оларның ажылын орбитага ужудуушкунунуң үр хуусаалыының болгаш ырак хемчээлдиг болганының талазы-биле делегейниң тулган рекорду деп бүрүткээрин ол телеграммада дилээн.

СЭКП Таңды райкомунуң пленуму

СЭКП Таңды райкомунуң пленуму болуп эрткен. Аңаа СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленумунуң материалдарынга дүүштүр районда партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга СЭКП Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов илеткел кылган.

Илеткел талазы-биле сананал ап чүве чугаалаан Кедээ ажыл-агыйның дүржулга станциязының директору Г. А. Куңданов, райпо баштаар черинин даргазы М. С. Коломысова, улус депутаттарының Бай-Хаак кедээ Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы Л. Ф. Примиренко олар партиянын ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ийи-биле чүүлдүгээнүн детки турарын илергейлээнивер. Ооң-биле чергелештир районнуң ажыл-агыйларында бар көскү четчестерни, ылаңгыя мал кыштаглаашкынында чамдык дүвүренчиг айтырыгларны саналдаан эштер шүгүмчүлекчи үзүү-биле демдеглээнивер.

Пленум чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Бистиң корр.

БАЙ-ТАЛДЫҢ МАЛЧЫНЫ

Кыштың соок хүнеринин бирээзинде Туралыг-Аксында малчын кыштагга келген бис. Кайнаар-даа көөрге, чавызааш тейлер, ханы чоогалар, ыракта тараа шөлдери кайыын бээр чаптылган.

Ол-бо талада харлыг одарларда бөлүк-бөлүк кодан өшкүлерни кадарчылары чанында аттыг, чамдыктары шанактыг аттарлыг доктаадып, кадарып чорааннар. Бо кышкы хүнеерде малчыннарның ындыг серемчилелдиг болуру чөп, чүге дээрге шээр малдың массалыг оолдаар үези келген, харын-даа чамдык коданнар оолдап эгелээн. Өшкү оолдаптары билек, чаш анайны чыдыг янчеекке суккаш, чылыг кажаага, кыштага чедирери чугула болгай.

Чоокку кодандан араазап доруг аттыг, чылыг негей тоннуг хойжу бистиң чиик машинавыстан карак албайн бараадап корун, чортуп чор. Эвээш эвес чылдарның дурвузунда журналист ажылымның үезинде бистиң республиканың эдээн хой малчыннарын танып билир апарган мен.

«Бай-Тал» совхозтуң дуржулгалыг малчыннарының бирээзи Танар-оол Иргитович Дамбыйны база билир мен. Кел чыдар хойжу кылып-ла олдур деп ырактан-на таныш кагдым. «Ол доруг аттыг хойжуга чоокшулап чеде бер, дуңмам» — деп дилээримге, чолаачы олче углай эттеш, дорт-ла ханты.

Ол аңаа херектиг келген улус-тур бо деп билгеш, утказыптур чедип келди. Кадарчы-биле мендилежип, чугаалажы бердавис. Совхозтуң удуртукчуларының бистиң мурнакчы малчыннарывыстың бирээзи ол болгай деп ону биске сүмелээни чөп.

Дамбыйлар болза «Бай-Тал» совхозтуң дуржулгалыг кадарчы ог-бүлелериниң бирээзи. Ооң ог-бүлезининг херээжен ээзи Маадыр-ие, ог-бүле он дөрт оол, кыстың дорукторуп, өстүрген. Оларның уругларының ам ог-бүлелиг. тускайлаң амыдыралдыг кижилер апаргылаан. Бичиилерин дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде, школада өөренип турар. Өг-бүленин амыдырал-чурттазы байшыырак, хойжулар боттары, телевизорлуг, радиолуг, бо чылдың болгаш чаа чылдың солуп, сеткүүлдерни чагыдып алган, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар.

Олар бо чылын төрүүр 300 ангор өшкүлерни кадарып, хүү-чаагай кыштадып турар. Боттары 20 тонна сигенин кезип белеткээш, кыштаанда дүжүрүп алган. Өдек-кыштаан кыпка удур идегелдиг белеткеп, чылыглап алган. Төрүүр ошку болгаш чаш анай кажаалары, клеткалары чылыг, делгем. Олар ССРЭниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооюн демдеглеп турар тоогулуг чылда төрээн чүс өшкүге онаштыр 106 анайны камгалап ап, ошку бүрүзүнден 1 килограмм 700 грамм үнелиг чөөкту кыргын алган. Ангор өшкү чоогунуң ортээ аар, ынчангаш оларның төрээн совхозунга чүгле чаш төл эвес, а дүк талазы-биле кирип турар орулгазы база ковчуг улуг.

Өг-бүле 1957 чылдан бээр совхозунуң ангор өшкү кодаының кадарын келген, ынчангаш ол шээр малды азыран өстүрер талазы-биле байлак дуржулгалыг. Олар боттарының ол дуржулгазын аныяк малчыннарга күзелдин-биле дамчыдып берип, аныяк малчыннарның дагдыныкчылары болуп турар.

Хөй чылдар иштинде аксеткилдиг күш-ажылы дээш ог-бүленин кежигүнериниң кайызы-даа Ленинчи юбилей-медалы-биле шаңнаткан болгаш Күш-ажылдың хоочунары» деп хүндүлүг аттарлыг. Күш-ажылчы чедиишкиннери дээш малчыннар ийилээн бистиң чүртувустуң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң Москва хоорайда делгелгезини көөр халас путёвка-биле шаңнаткаш, аңаа чорааннар.

Амгы үеде оларның кадарган ангор өшкүлериниң күндегели дыка шыырак, алыс кыштап турар байдалы база хүр чаагай. Ынчангаш олар кодир чылда көргүзүүн улам бедидериниге бүдүреллиг.

П. КЕЛИК-СЕҢГИ.

АК-КӨК ОТТУҢ ЭЭЛЕРИ

Республиканың чурттакчы чону одаар чүүлдүг бир эптиг хевири газ-биле төпчүткен хандырылганы ап эгелээнден бээр 15 чыл болган. 1967 чылда газ-биле хандырган квартираларның хуузу чүгле 10-12 турган болза, бо хүннерде газ республиканың районнарының шуптузунда чөткен болгаш квартираларның 80 хире хуузунда тургустунган. Ону 153 муң чурттакчы ажыглап турар.

Тываның газ хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң материалдыг базазы чыыдан чылче бижыгып турар. Ооң участоктары болгаш складтары районнарның барык шуптузунда тургустуган. Чижээ, республиканың эң ырак району Мөңгүн-Тайгада газты база калбаа-биле ажыглап эгелээн. Районнуң удуртулгазы бо айтырыгны чөгүмчалыг шиитпирлеп, газ баллоннарының тускай складын кыска хуусаада тудуп белеткээп. Ынчангаш аңаа газты үзүктел чок алырының байдалдарын тургускан.

Кызыл хоорайга газтың топ чылда пунктузундан ону бүгү районнарже баллоннарга чорудуп турар. Кышкы үеде баллоннар долдурары бергедээр-даа болза, пунктунуң эргелекчизи Евдокия Фоминична Филимонова даартагы хүн дугайында ам-на сагыш салып орар.

Тувгаз эргеледдиң кол инженери Владимир Григорьевич Ульянов-биле болгаш өске-даа специалистер-биле ол ажылды улам экижидериниң, баллон долдурарын айыыл чок болдурарының аргаларын, күш-ажыл байдалдарын экижидериниң айтырыгларын бо-ла чугаалашкан турар. Техниктиг ажыглалдың чурумнарын бүзүгаар баллоннарны долдурарын мурнакты чолаачыларның бирээзи Виктор Сергеевич Петров чорудуп турар. Газ баллоннарын хереглекчилерге бүдүрүлгениң абонемент албанының ажылдакчылары чогуур өйшаанда чедирерин кызыдып турар. Владимир Протопопов биле Сергей Белёв олар хүнде 40-50 баллоннарны солуп четтирип турарлар.

Ниитизи-биле бо чылын ооң бир айларда республикага 1532 газ плиталарын немей тургускан. Ол айларның бүдүрүлге планы күүсеткиргеп.

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТАРДА: мурнакчы чолаачы В. Петров; газ баллоннарының чедиишкилери В. Протопопов биле С. Белёв.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

ЧАА НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдериниң болгаш ол Пленумунуң шиитпирлериниг болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база партия обкомунуң VIII пленумунуң доктаалынга дүүштүр хоорайның партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны СЭКП Кызыл хооркомунуң ээлчеглиг пленумунга чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары Б. П. СВИНЦОВ кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айыткан үүлдерни болгаш түңнелдерни бүгү совет улус-биле бир домей. хоорайның коммунистери болгаш ажылчы чоннары чаңгыс эш-сеткилдиг деткип, боттарының практиктиг ажылынга дайынчы программа кылдыр хүлээп ап, партияның кижи дугайында сагыш салыышкынынга шалыпчы чогаадыкчы ажылы-биле харылалап турарын илеткелчи демдеглээн. Хоорайның ажыл-ишчилери үлетпүр продукциязын сайгарарының талазы-биле он бир айларның планын болгаш кылырларын кол хевирлерин бүдүрериниң даалгазын хуусаа бетинде күүсеткен. ССРЭниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышта бет чүе ажыр шехтер, участоктар, эвлечилер, бригадалар, колонналар хаара туттунган. Оларның дыка хөйү бо чылдың планныг опаалдаларын күүседишкен, чамдыктары доозарының кыынга келген.

Хоорайның 25 үлетпүр бүдүрүлгезиниң сези продукция сайгарарының, чедизи продукция бүдүрериниң, бежи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң беш чылдың эрткен ийи чылының күрүне планнарын күүсетпээн. Алгы, балык, тууйбу, хана материалдарының, «Тыва көдээ тудуг» болгаш «Тыва суг тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтары райпонар аразының сельхозтехника каттыжышкынын планныг опаалдазын күүсетпейн турарын пленумга шүгүмчүлээн. Бо коллективтерде бердинген опаалдаларны күүседип болурунуң аргалары болгаш курлавырлары бар, ындыг-даа болза удуртулганың деңнелиниң кошкаандан, кадрларга негелдеп четчезинден, ажылчы чоннуң ортузунда кижизидилге ажылының деңнелиниң чавызындан, социалистиг чарышты организастайн келгенинден, даандырган ажыл-херек дээш харылсалганы бедитпейн турарындан салдынган сорулга чедип алдынмаан.

Бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглаарын экижидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, эртемтехниктиг дешилгениң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге нептередириниң айтырыгларынче илеткелчи болгаш санал берген эштер кичээнгейни салып, бо талазы-биле четчестериниң чылдагааннарын илеередип, кылыр ажылдарны тодаргай чугаалаан.

Чоннуң хереглел бараадашкын бүдүрерин көөдедирип, ооң шынарын экижидери чугула айтырыг, ынчангаш бо талазы-биле пленумга чугаалажып, ону экижидериниң хемчегларын эйткан.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр транспорт ажылының ажыктыын бедидеринче кичээнгейни салган. Автотранспорт бүдүрүгелериниң ажылында улуг четчестер бар, автомашиналарның аңаа турары ам-даа хөй, чүк сөөртүрүнүң дешилгелиг аргаларын четчес нептередип турар, кадрлар чедиишпес, күш-ажылдың сагылга-чурумуу кошкак. Бо болгаш өскедаа четчестерни чайлаткаш, чаа негелделерге дүүштүр ажылдаарын шиитпирлээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму болгаш партия обкомунуң VIII пленуму капитал тудугнуң айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган, ынчангаш пленум тудугда байлалды ханы анализтеп көргеп.

Хоорайның тудуг организацияларында четчестерниң чылдагаанарын, тудугнуң хөгжүлдезин дүргедир дээш чүү кылырын «Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир Ч. Ч. Доңгак, «Тудуг кезектер» комбинатта арматурщик В. С. Маскыр, «Тыва тудуг» трестиң кол инженери П. М. Медведев болгаш өскелер-даа саналыпга чугаалаан.

Партияның болгаш чазактың салган сорулгаларыпга холбаштыр камналга чурумуи болгаш хумагалыг чорукту бижыгларының, социалистиг өнчүнүң камналгазын хандырарының, чиг-эт, одалга-энергетика болгаш өске-даа материалдыг, сан-хөө курлавырларын улам камныг база ажыктыг ажыглаарының айтырыгларынче пленум улуг кичээнгейни салып, бо талазы-биле чүү кылырын тодаратканн.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко пленумунуң ажылынга киришкен.

Т. ХЕРТЕК.

Экономика камналгалыг болур ужурлуг

ХУМАГАЛААР БАЗА КӨӨВҮДЕДИР

Экономиканың интенсивтиг хөгжүлдезиниң аргазынче шилчиири материалдыг курлавырларны— чиг-эттн, одаар чүүлдү, электри энергиязын болгаш күш-ажылдың оскеда материалдарын камнаи база хумагалыг, чеп ажыглаарын бирги чергенин соруглазы кылдыр көрүп турар. Бистин чуртувусту үлетпүр продукциязында бот-үнеге оларның үлүг-хуузу 73 хуу болуп турар.

Ыыл бүрүде бистиң чуртка чүс-чүс миллион рубльдин хөмүр-дажы, нефтизин, демир рудазын казып тып турар болгаш хонук бүрүзүнде-ле бүдүз чартык миллиард хире рубльдин янзы-бүрү материалдыг курлавырлары чарыгдаттынып турар. Ынчангаш чонуң байлаан хумагалыг ёзу-биле ажыглаары онза ужур-дузалыг боон турар. Материалдыг чарыгдалдарның бир хуу камналгазы бо беш чылдың төнчүзүнде национал орулгга чеди миллиард рубль немелдени бэзр апаарын сагындырары артык эвес.

Бир эвес ажыл шагының минута бүрүзүн, чиг-эттің база одаар чүүлдүң грамм бүрүзүн, машинаның цезек бүрүзүн болгаш күш-ажыл-биле бүдүрген нопеек бүрүзүн камнаи алырын өөренип алыр болзувусса, бистин чуртувус улам күштүг болгаш байшырак болур, коммунизмче бурунгаар шимчээшкинниг дүргедээр дээрзиниң дугайын бистиң партивис доктаамал айтып келген. Ниитиниң байлаан ээ ёзу-биле көөрүнүн, бисте бар материалдыг бүтүү чүүлдерин бүрүн болгаш чоп ажыглаарының эргежок чугулазынче кичээнгейни углавдырбышаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниге: «Экономика камналгалыг болур ужурлуг — үенин негелдези-даа ындыг» деп онаалаи демдеглээн.

Съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның Плепумнарының айтышкыннарынга дүүштүр бо чугула ажылды, бүтүү чурттаазында ишкаш, бистиң республикада хөй-хөй коллективтер, оларда партия, профвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары планныг ёзу-биле, доктаамал чорудуп турар. Бо талазы-биле «Каа-Хем» хөмүр-даш разрези, Кызылдың электри станциязы, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың эпчерлеп цеги болгаш оске-даа күш-ажылчы коллективтер камналга чурумун күштелдирер талазы-биле шудургу, тодаргай ажылдарны чорудуп турар.

Маңаа чижек кылдыр республикада мурнакты коллективтериниң бирозун «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезин көрээли. Разрезтиң администрациязы, ында партия организациязы камналга чурумун күштелдиреринин айтырыынче доктаамал сагыш салып, хөй-ниити организацияларының база ажыл-ишчилериниң кичээнгейин олче доктаамал угландырып келген. Ол дугайында айтырыгны бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралынга бо чылын ийи удаа чугаалашкан. Электри база чылыг энергиязын камнаарынче угланган чогаадыкчы 8 саналлы бүдүрүлгече шингээдин алган, оон экономиктиг ажыы—8,5 муң рубль болган. Разрезте хөй-ниитичи контролёрлар болуу (удуртукчузу кол механик И. Н. Субач) камналга айтырыгларын доктаамал контролыга алган.

Бо коллективте камналгалыг, хумагалыг болурунга хамаарышкан көскү агитацияны база эки тургускан. Сеителге мастерскаязында, гаражтарда, экскаваторлар болган өрүмнээр пехтерде энергияны камнаарынын чугулазыны сагындырып турар ийи чүс ажыг табличкаларны аскылаан. Чоруттунган ажылдар багай эвес түңнелдерни берген. Бо чылдың үш кварталдарында 31,4 муң киловатт-шак электри энергиязын разрез камнаи алган. 12,7 муң гигакалорий чылыг энергиязы камнаттынган. Коллективтиң бодунуң хереглелиниден 68 тонна хөмүр-даш камнаи алган. Камналга айтырыын күштелдиреринче доктаамал кичээнгей салып турарының үстүнде дег өске-даа чижектерин корүзүп болур.

Оон-биле чергелештир материалдыг курлавырларның камналгазын күштелдирер болгаш оларны чеп ажыглаар дугайында СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң доктаалында, СЭКП ТК-ның Пленумнарының айтышкыннарында, ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында негелделерге хамаарыштыр алыр болза, бистиң республиканың чамдык районнарында, коллективтеринде бо эң чугула ажыл-херек чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Чоокта чэа болуп эрткен СЭКП обкомунуң VIII пленумунга ол дугаймында база катап шыңгыы партийжи чугаа болган.

Республиканың улус-ажылагыйының кайы-даа адырларын алыр болза, чөвүүн ойлаан камнавас, хумагалавас болгаш ону төтчегленп, самчыгдаар чоруктарның фактылары эвээш эвес. Маңаа чамдык чижектерни көрээли. Ниитиниң малының өлүп хоравары, чидирин ниитизин-биле бо чылдың 11 айларында республикада эрткен чылдыңдан бичии кызырыла-даа, амда хөй болуп артышаан, Таңды, Өвүр, Бии-Хем, Каа-Хем, Кызыл районнарда малдың хорамчазы, чидирин эрткен чылдың ол-ла үеинде деңнелиниден ковүдээн. Чижээ, Таңдының ажыл-агыйларында ол-ла үеде 18 муң ажыг шээр болгаш бода мал өлүп, хораан. Бир эвес ол бүтүү малды камгалап, камнаи алган болза, күрүне планың күүседирине хожудаашкындан ол районуң уштунарынга аажок улуг немере болгаш турар ийин.

Ажыл төлевирииге, тудуг база септелге кылырынга кердүнген акша-хөреңгиин планнаан нормадан ажыр чарыгдаарының фактылары узуткаттынмаан. Чүгле совхозтарга безин бо чылдың он бир айларында 2 миллион ажыг рубльге ажыл төлевирин нормадан артыкка чарыгдаан. Улусчу контроль органнарының материалдарындан болгаш редакцияга кээп турар чагаалардан алырга чамдык будүүлгелериниң, совхозтарның болгаш организацияларның удуртукчулары тудуг ажылдарын, септелгени алыксак-чиксек кижилерге кылдырткаш, ажылдың хемчээлин улгаттырып, хоозун немей бижээн нарядты тургустургаш, «күрүне оон канының когарай бээрил» деп шын эвес бодал-биле, хөй артык акша-хөреңгини ол кижилерниң карманнарын дартайты дыгаш, чорудуп турарлар. Кызылдың кодээ ажыл-агыйының техникумунуң общежитиезиниң септелгезин кылдырткаш, оон дирекциязы ындыг чазыы кижилерге 7 муң ажыг рубльди артыкка төлээн. Ол шынгыы четпестери дээш бо өөредилге черинин удуртукчуларынга республиканың Улусчу контроль комитеди шынгыы хемчеглерни хүлээткен болгай.

Машина-техниканы камнаг эдилевес, тоймагдаар, үргедээр, электен үндүр бижиир фактылар бисте эвээш эвес. Өвүрүнүн «Кызыл тук», Улуг-Хемниң «Ак-Туруг» болгаш оске-даа ажыл-агыйлардан кижи шыдажыр арга чок ындыг фактыларның дугайын редакцияга бижикчилер дыңнадыл, бижигилээн, «Кызыл тук» совхозтан кайдыг-бир дугуй, эзрилл-даа эвес, а ийи улуг машина ис чок читкен, ынчаарга оларның бирээзиниң сеги Ак-Довуратан тывылганы билдинген. Чадаананың Сельхозтехника каттыжышкынынга септээри-биле экжеп каан СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Алдан-Маадыр», «Октябрь 30 чылы» совхозтарның 7 комбайны ажыглаар арга чок кылдыр тоймагластынган. Бо чижектер ындыг ажыл-агыйларның удуртукчуларының, оларда инженер-техниктиг ажылдакчыларның даңдырган ажыл-херек дазы харыысалга чок, салдынчак ажылдап турарын бадытнап турар-дыр.

«Тыва тулуг», «Тыва кедээ тудуг» «Шагонарпжежтрой» тудуг трестерниң болгаш ке-даа тудуг организацияларының кылып турар объектилеринге материалдарны камнаи, хумагалаар талазы-биле үндезин эргилде чедип алдынмаан. Оон уржуундан түүле бо чылдың он айларында безин 150 тонна цемент, 1,2 муң дөрбелчин метр шил, 40 кубометр тудуг ыяжы нормадан ажыр чарыгдаттынган. Кызыл чоогунда тепляца кылырынга № 62 КМК-ниң нормадан ажыр чарыгдаан шили 8432 дөрбелчин метр четкен. Моон ап коерге чамдык тудуг мастерлериниң, участок начальниктериниң, прорабтарның «ол мээнин эвес, хамаан ое, оон күрүне канын чадаран бээр» дээр шын эвес хөөнбиле ажылдан турары илдиндир.

Оон ангыда электри болгаш чылыг энергиязын база кыварчаар материалдарны камнаи, хумагалавас, төтчегленчи ёзу-биле ажыглаи турарының чижектери база хөй. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, «Хадын», «Барлык» совхозтар электри энергиязын бо чылын нормадз көрдүнген лимиттен дыка ажыр чарыгдаан.

Камналга чурумун күштелдирериниг, хумагалыг болурунга холбашкан көскү агитацияның, аас пропагандазы черчерде кошкак тургустунган. Бо чылын «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп темага бир политхүүнүг Кызылдың болгаш районнарының партия организацияларының бүтүү черлерге эрттирген-ие харын. Ынчалзажок бо чугула ажылхерекке холбаштыр пропагандаңы план ёзугаар, доктаамал чорудуп турар партия организацияларының амдызында эвээш.. Оон уржуундан күрүнеиш хөй акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, ажыл-ишчи кижилерниң бүдүрүп кылын каан чүүлдерин чүвени чедир медерел билбес, ийи-чангыс кижилер үреп, чок кылын каар таварылгалар база бар. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында үлегерлиг кажаапы туткап, ферма девискээрин долгандыр чырыдары-биле чаңгыс-даа түдүг организацияларның кылып турар объектилеринге материалдарны камнаи, хумагалаар талазы-биле үндезин эргилде чедип алдынмаан. Оон уржуундан түүле бо чылдың он айларында безин 150 тонна цемент, 1,2 муң дөрбелчин метр шил, 40 кубометр тудуг ыяжы нормадан ажыр чарыгдаттынган. Кызыл чоогунда тепляца кылырынга № 62 КМК-ниң нормадан ажыр чарыгдаан шили 8432 дөрбелчин метр четкен. Моон ап коерге чамдык тудуг мастерлериниң, участок начальниктериниң, прорабтарның «ол мээнин эвес, хамаан ое, оон күрүне канын чадаран бээр» дээр шын эвес хөөнбиле ажылдан турары илдиндир.

Оон ангыда электри болгаш чылыг энергиязын база кыварчаар материалдарны камнаи, хумагалавас, төтчегленчи ёзу-биле ажыглаи турарының чижектери база хөй. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, «Хадын», «Барлык» совхозтар электри энергиязын бо чылын нормадз көрдүнген лимиттен дыка ажыр чарыгдаан.

Камналга чурумун күштелдиреринге, хумагалыг болурунга холбашкан көскү агитацияның, аас пропагандазы черчерде кошкак тургустунган. Бо чылын «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп темага бир политхүүнүг Кызылдың болгаш районнарының партия организацияларының бүтүү черлерге эрттирген-ие харын. Ынчалзажок бо чугула ажылхерекке холбаштыр пропагандаңы план ёзугаар, доктаамал чорудуп турар партия организацияларының амдызында эвээш.. Оон уржуундан күрүнеиш хөй акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, ажыл-ишчи кижилерниң бүдүрүп кылын каан чүүлдерин чүвени чедир медерел билбес, ийи-чангыс кижилер үреп, чок кылын каар таварылгалар база бар. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында үлегерлиг кажаапы туткап, ферма девискээрин долгандыр чырыдары-биле чаңгыс-даа

А. П. Шумов Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжышкынында 12 чыл ажылдап турар. Оон күш-ажылчы стажы үжен чыл чоокшулай берген.

Ажылдап эрткен чылдарының дургузунда күш-ажылга, амыдырал-чурттагазынга бедик харыысалгалыг бөдүүн болгаш ак сеткилдиг ишчи шадынчы, үлегерлиг ёзу-биле ажылдап келген, ол чаңынга бөгүн-даа шынчы болуп артган. Хоочун ажылчын коллективиниң эң хүндүткелдигериниң бирээзин.Байлак күш-ажылчы дуржулгазын аныяк ажылчыннарга ол дамчыдып берип турар.

Андрей Павлович Москвада Бүгү-эвилелдиң улус ажылагый чеднишкиннериниң делегелгезиниң мөңгүн медалының эдилекчизи. Ол ам радиаторлар септеп турар. Даанган ажылын ак сеткилдиг, бедик шынарлыг кылып келген. Ол ажылчын коллективте местком болгаш эң хүзүүнүң сузуунуң кежигүнү. Ол хүн үлүүн үргүлчү-ле 125 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Андрей Павлович Шумов.

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКИВИШААН

Он бирги беш чылдың, ийиги чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир база 1982—1983 чылдарның мал кыштагласшкынын организастыг эрттирер дээш, Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы», Бии-Хем районда «Саян» совхозтарның республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыын «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери таныжып, ону деткип, күжениишкинниг ажылдап турар.

Ниитиниң малын хүр кыш ажырары-биле чайгы үеде совхозтуң механизастаттынган сиген бригадазының күжүбиле 1752 тонна сигенни, 565 тонна суланың погаан массазын, 103 тонна будук-бүрүнү белеткээн.

Кышкы үеде бергедээн кодаиларга хереглээри-биле 782 тонна сигенни тускай курлавырда тургускан. Ам бо хүннерде малчын кодан бүрүзүндө 15—18 тонна сиген дужуртунген. Совхозтуң дирекциязы малчыннарже 7 сут соорту автомашиналарны чоруткан.

Кара-Тал хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынга эки белеткенген. Ылангыя малчыннар Данов Нүүрүп, Оюн-оол Тумат, Дарыма Тумат, Александр Натпит-оол, Кенеп Кызыл-оол, Отчёт Кыргыс олар кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенгенинер. Ынчалза-даа чамдык малчыннарның кышка белеткели хоомай болуп турар. Чижээ, малчыннар Сенгни Доржу, Кан-оол Балдан олар чайгы үеде чангыс-даа килограмм сиген белеткеп албаан. Элээн каш малчыннарның кыштагларында чедир кылдынмаан үүрмек ажылдар хөй.

Мал чемнериниң кадагаламында болгаш кыштаглаашкында четпестерни чайладыр талазы-биле айтырыгларыны малчыннарның хуралдарында чугаалажып, совхозтуң дирекциязы чогуур хемчеглерни ап чорудуп турар.

Н. ДАМДЫН.

Шүгүмчүлелдиг чагаалар

КАЖАН КИРЕРИ БИЛДИНМЕС

Өвүр районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черп, садыг килдизи, товароведтер магазиннерге бараанларны сезон аайы-биле киирер, четчелээр, чогуур үеинде чонга садар айтырыгны негелдеге дүүштүр шинтпирлевейн турар. Магазиннериин-даа, ниити районуң-даа планныг онаалдаларының күүселлези оон база хамааржыр болгай. Чамдык магазиннерде планның материалдарындан болгаш редакцияга кээп турар чагаалардан алырга чамдык будүүлгелериниң, совхозтарның болгаш организацияларның удуртукчулары тудуг ажылдарын, септелгени алыксак-чиксек кижилерге кылдырткаш, ажылдың хемчээлин улгаттырып, хоозун немей бижээн нарядты тургустургаш, «күрүне оон канының когарай бээрил» деп шын эвес бодал-биле, хөй артык акша-хөреңгини ол кижилерниң карманнарын дартайты дыгаш, чорудуп турарлар. Кызылдың кодээ ажыл-агыйының техникумунуң общежитиезиниң септелгезин кылдырткаш, оон дирекциязы ындыг чазыы кижилерге 7 муң ажыг рубльди артыкка төлээн. Ол шынгыы четпестери дээш бо өөредилге черинин удуртукчуларының, оларда инженер-техниктиг ажылдакчыларның даңдырган ажыл-херек дазы харыысалга чок, салдынчак ажылдап турарын бадытнап турар-дыр.

«Тыва тулуг», «Тыва кедээ тудуг» «Шагонарпжежтрой» тудуг трестерниң болгаш ке-даа тудуг организацияларының кылып турар объектилеринге материалдарны камнаи, хумагалаар талазы-биле үндезин эргилде чедип алдынмаан. Оон уржуундан түүле бо чылдың он айларында безин 150 тонна цемент, 1,2 муң дөрбелчин метр шил, 40 кубометр тудуг ыяжы нормадан ажыр чарыгдаттынган. Кызыл чоогунда тепляца кылырынга № 62 КМК-ниң нормадан ажыр чарыгдаан шили 8432 дөрбелчин метр четкен. Моон ап коерге чамдык тудуг мастерлериниң, участок начальниктериниң, прорабтарның «ол мээнин эвес, хамаан ое, оон күрүне канын чадаран бээр» дээр шын эвес хөөнбиле ажылдан турары илдиндир.

Оон ангыда электри болгаш чылыг энергиязын база кыварчаар материалдарны камнаи, хумагалавас, төтчегленчи ёзу-биле ажыглаи турарының чижектери база хөй. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, «Хадын», «Барлык» совхозтар электри энергиязын бо чылын нормадз көрдүнген лимиттен дыка ажыр чарыгдаан.

Камналга чурумун күштелдиреринге, хумагалыг болурунга холбашкан көскү агитацияның, аас пропагандазы черчерде кошкак тургустунган. Бо чылын «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп темага бир политхүүнүг Кызылдың болгаш районнарының партия организацияларының бүтүү черлерге эрттирген-ие харын. Ынчалзажок бо чугула ажылхерекке холбаштыр пропагандаңы план ёзугаар, доктаамал чорудуп турар партия организацияларының амдызында эвээш.. Оон уржуундан күрүнеиш хөй акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, ажыл-ишчи кижилерниң бүдүрүп кылын каан чүүлдерин чүвени чедир медерел билбес, ийи-чангыс кижилер үреп, чок кылын каар таварылгалар база бар. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында үлегерлиг кажаапы туткап, ферма девискээрин долгандыр чырыдары-биле чаңгыс-даа

Өвүр районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар черп, садыг килдизи, товароведтер магазиннерге бараанларны сезон аайы-биле киирер, четчелээр, чогуур үеинде чонга садар айтырыгны негелдеге дүүштүр шинтпирлевейн турар. Магазиннериин-даа, ниити районуң-даа планныг онаалдаларының күүселлези оон база хамааржыр болгай. Чамдык магазиннерде планның материалдарындан болгаш редакцияга кээп турар чагаалардан алырга чамдык будүүлгелериниң, совхозтарның болгаш организацияларның удуртукчулары тудуг ажылдарын, септелгени алыксак-чиксек кижилерге кылдырткаш, ажылдың хемчээлин улгаттырып, хоозун немей бижээн нарядты тургустургаш, «күрүне оон канының когарай бээрил» деп шын эвес бодал-биле, хөй артык акша-хөреңгини ол кижилерниң карманнарын дартайты дыгаш, чорудуп турарлар. Кызылдың кодээ ажыл-агыйының техникумунуң общежитиезиниң септелгезин кылдырткаш, оон дирекциязы ындыг чазыы кижилерге 7 муң ажыг рубльди артыкка төлээн. Ол шынгыы четпестери дээш бо өөредилге черинин удуртукчуларының, оларда инженер-техниктиг ажылдакчыларның даңдырган ажыл-херек дазы харыысалга чок, салдынчак ажылдап турарын бадытнап турар-дыр.

«Тыва тулуг», «Тыва кедээ тудуг» «Шагонарпжежтрой» тудуг трестерниң болгаш ке-даа тудуг организацияларының кылып турар объектилеринге материалдарны камнаи, хумагалаар талазы-биле үндезин эргилде чедип алдынмаан. Оон уржуундан түүле бо чылдың он айларында безин 150 тонна цемент, 1,2 муң дөрбелчин метр шил, 40 кубометр тудуг ыяжы нормадан ажыр чарыгдаттынган. Кызыл чоогунда тепляца кылырынга № 62 КМК-ниң нормадан ажыр чарыгдаан шили 8432 дөрбелчин метр четкен. Моон ап коерге чамдык тудуг мастерлериниң, участок начальниктериниң, прорабтарның «ол мээнин эвес, хамаан ое, оон күрүне канын чадаран бээр» дээр шын эвес хөөнбиле ажылдан турары илдиндир.

Оон ангыда электри болгаш чылыг энергиязын база кыварчаар материалдарны камнаи, хумагалавас, төтчегленчи ёзу-биле ажыглаи турарының чижектери база хөй. Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, «Хадын», «Барлык» совхозтар электри энергиязын бо чылын нормадз көрдүнген лимиттен дыка ажыр чарыгдаан.

Камналга чурумун күштелдиреринге, хумагалыг болурунга холбашкан көскү агитацияның, аас пропагандазы черчерде кошкак тургустунган. Бо чылын «Экономика камналгалыг болур ужурлуг» деп темага бир политхүүнүг Кызылдың болгаш районнарының партия организацияларының бүтүү черлерге эрттирген-ие харын. Ынчалзажок бо чугула ажылхерекке холбаштыр пропагандаңы план ёзугаар, доктаамал чорудуп турар партия организацияларының амдызында эвээш.. Оон уржуундан күрүнеиш хөй акша-хөреңгини үндүрүп тургаш, ажыл-ишчи кижилерниң бүдүрүп кылын каан чүүлдерин чүвени чедир медерел билбес, ийи-чангыс кижилер үреп, чок кылын каар таварылгалар база бар. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазында үлегерлиг кажаапы туткап, ферма девискээрин долгандыр чырыдары-биле чаңгыс-даа

«Тыва кобальт» комбинатты тударынга Совет Эвилелиниң хөй национадыг улустарының төлээлери киришкен, дериг-херекселдерни уурттуң янзы-бүрү бүдүүлгелеринге кылган. Оны ажытканындан бээр оруетар, украиннер, белорустар, тывалар, татарлар, чуваштар, армяннар, буряттар, хакастар болгаш өске-даа нацияның кижилери Тываның байлаан чуртка бээр дээш бир демниг, эң-сеткилдиг ажылдап турарлар. Оларның аразында Прасковья Трофимовна Степанова бар. 1970 чылдан бээр гидрометаллургия цехинге аппаратчы болуп ажылдап келген. Он ажыг чылдарның дургузунда онаашкан херээн ол мергежилдиг күүседип, дээре ажылчыннарның одуруунга кирип турар.

Прасковья Трофимовна хөй-ниити ажылында идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: аппаратчы П. Т. Степанова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

КАЙЫЗЫНГА-ДАА БААРГА...

Чадаана хоорайда № 123 столоваяларның ажылының дугайын бижиир бодадым. Оларның иштинин арыг-шевери, санитарлыг байдалы соолгу үеде коскүзү-биле элээн экижээн. Ниитиниң чемненилге черинге бир кол чүүл ол. Ол эки. Ындыг-даа болза ук столоваяларда аътчемни белеткеп турарының шынары багай, ассортиментизин кызыы, кайда-даа меню чаңгыс аай. Белеткеп турар чемнери — ши, рассольник, хаван чаандан кылган плов, гуляш. Кажан-даа келир болзунза, ол-ла чемнер болур. Оода шынары эки болза, кажаар дээр. Садыг алган мүнүү көөр болзунарза, түгле тавак дүвү чажыра кудуп каан болур, гуляш, плов түгле хаван чаа болур, орта чиртинмес. Котлета ында-хаак костүп келгилээр.

Щиге, мунге каап каап эъдин көөр болза, мырыңай аргажок, чамдыкта эът чоктур дээш мунге кактайн-даа баргылаар, а кассир оон демей-ле долу өртээн алыр.

Пермячи харын столоваяларда арбын. Оон иштинде эъдинге хамаарыштыр чугаалаар болза, оон бар чогу-даа билдинмес, курут дадган болур. Ажыы-биле чугаалазарга, оон өртээнге шуут дүүшпес. Чемгир, чедингир сүттүг шай база ында-хаая костур.

Хоорайның № 2 столоваязынга чемненип алыры-биле чеде бердим. Ап алган пермячимни көөрүмге, иштинде эът шуут чок болду. Столоваяның улуг поварынга ол дугайын чугаалавас аргам чок болду. «Дуу өрээлде кылын турар кижиге барып көргүс» диген харыы алгаш, анда чеде бээримге, аныяк уруг пермячи кылып тур. Тестону өйгеш, эътти дээрдегбес дээртип каар болду.

Хоорайның столоваялары чырык, сут чок дээш болганчок бо-ла хагдына бээр.

Столоваяларның ажылында ниити четпестер ындыг. Садыг, ниитиниң чемненилге черинин ажылдакчыларының хүн бүрү ажылында кол-ла чүве — садыг алыкчыларның, анаа чемненип келгенинерниң негелде хереглелдерин хандырып, хандырылганың бедик культуразын чедип алыры болгай. Ынчангаш Чадаана хоорайның столоваяларында хандырылганы эде көөрү артык эвес деп бодаар мен.

Ш. МОНГУШ.

Чөөн-Хемчик район.

ЧОННУҢ БАЙЛАА

Бистиң чуртувус арга-арыгбиле байлак. Ол арга-арыгларда янзы-бүрү ан-мең, куш, кат-чимис болгаш ыяш бар. Ону камгалап турарывыс кандыгыл? Бистиң талавыстап ам-даа четпес деп бодап турар мен. Ол байлакты өртен болгаш төтчеглекчилерден лесниктер камгалап турар. Арга-арыг камгалалында четпес чүүлдер хөй. Чижээ, лесниктер боттарының участоктарының чурттанчы чонунга тайылбыр ажылын доктаамал чорутпайн турар. Участогун лесниктер үргүлчү хайгааран көрбес чүүлдер бар. Оларның кошкак ажылының түңнелинде кайы-хамаан чок ыяш кезер чүүлдер болу бээр. Ак-Туруг суурнуң баарынзан ыяш кескен К. Шоп деп кижиге хемчег көргүскен бис.

К. КОМБУ.

ИДЕГЕДИВИС

Эрзин районда Мөрен суур соолгу чылдарда дыка өзүп, сайзырап турар. Чаагажыдылга талазы-биле районда эки суурларның бирээзи. Оон-биле кады бисте четпестер бар. Ынаңгыя суур үргүлчү карацгы болуп турар. Дүве ыңай-бээр аргыжарынга дыка берге. Эзлиг, эзэи чок ыттар база көвүдээн. Карацгы кудумчулан кылаштаарга кижи ызырып каггы дег. Оодала клуб эжин, контора, школа чоогу чырык турган болза, чүгээр ийик.

База бир багай чүве бар. Совхозтуң чунар-бажыңы амдаа ажылдавас хевээр. Бо айтырыгларны Мөрен кодээ Совети (күүсков даргазы С. Ондар) чоокку үеде үзе шинтпирлептер боор деп идегливис.

А. ТАВА.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЗА

Төрүттүнген чер-чуртум Шүй тайгаларының катаптаттымас чараш чүрүмалдарын чоокта чаа көрүп магаладым. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының чайгылыш чок боттанышкынының ачызында Бай-Тайганың Шүй, Бай-Тал девискээрлиин таныттымас кылдыр чаартынып, чечектелдир сайзырап турарына сеткил ханып, өөрүп чордум.

Мээң чаңгыс чер чурттугларымның амыдырал-чуртталгазының чаагайжыл, экижиш турарын, а «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилериниң кылып бүдүрген улуг үүлезинин ужуп-кыдыш-даа бол көргеш, дыка-ла сөзырадым. Бедик дүжүттүг ажаап, ниитиниң малынга, четчир чемни белеткен алган. Кыштаглаапкынга ыяк кылдыр белеткеттинген, социалистиг хүлээлгелериниң хөй нуруузун күүседиптеп. Чаңгыс чер чурттугларымның өөрүшкүманпайлыы ажок болду.

Төрээн партиязының политиказын детквишаан, совет овур-хевирлиг чаагай чуртталганың норма-чижектерин хажык чоокка хүндүткеп, сагыры, ССРЭ хамаатызының бедик адын төлептиг эдилээри, социалистиг өнүүнүң намгалаары болгаш кампаары, бойдустуң байлактарын хумагалап өстүрери Совет Конституция ёзугаар бистиң ыдыктыг хүлээлгевис деп Бай-Талдың чурттакчылары эки билип турары кончуг өөрүшүүр.

Бо чаа, чаагай чаартылгалар-биле чергелештир байталчыларның ажыл-херектеринге болгаш хууда чурттагазына, совет овур-хевирлиг чаа амыдыралды калбартып быжыктырарына шаптыктап турар чамдык айтырыгларны, чижээ социалистиг өнүүнүң кампаазы, ниитиниң эрге-ажыктарын хүндүлевес болгаш эргиниң артынчызы болур дама-хамнарның чанчыл, ёзулалын өттүне бээр таварылгаларны база чугаалаксап тур мен. Дараазында толаргай ийи-ле чижекти ап көрээли.

Биргн чижек. Арга ыяштыхумагалаваас чорук караадангыыг-ыяр. Узун-Ажык дээрге үе-шагнан бээр ниитиниң муң-муң баш малын одарлалып, семиртир өстүрүп азыраар болгаш хөй эът, сүт, дүк ажаан алыр магалыг байлак оъттуг, суглуг, маңнын дег көктүг-шыктыг, бойдустуң чайгаар бүткең база бир хөвар чараш чүрумалдыг булуңу-ла болгай. Узун-Ажыктың ол-бо талаларын ужу-кыдыы көзүлбес калбак ногаан арга-эзимнер каастап, шимеп турар, а ак-меңи болгаш кат-чимизи эгээртинмес байлак орап.

Узун-Ажыктың эзимнеринден шаандакы «Бай-Тал» колхоз болгаш амгы «Бай-Тал» совхоз чыл санында хөй-хөй кубометр тудуг болгаш оттуглар ыяштыы белеткеп, бойдустуң берингир хайыразын четтирип турар. Ынчалзажок бойдусту камнап, камгалаар болгаш хумагалап өстүрер дутайында ССРЭ Конституциязының негелдерелиин амыдырала чиге боттаадырар талазы-биле «Бай-Тал» совхозтуң болгаш ында кодээ Советтиң девискээри болур, шаандакы феодализм үезинде безин ова-кангай турбаан Балчыттыг, Узун-Кара-Сут, Хараалдыг болгаш Ээр-Каът баштары чижектиг арттарда бо хүннерде даштап чыып ыллган овааларны пес чаламалар болгаш хыл-биле «ыдыктап шимээнин». Узун-Ажык баажыңда арт ырында кожалашкан ийи ова оон боду бүткен каас-чараш чурумалын бужартадып, совет үез амыдыралды хирленлир, бөктадырып турары дыка хомудавчыг! Хамаатыларның бургага чүдүүр хостуг болзажок, чүдүлгени бистиң чаа совет овур-хевирлиг чурттагавыстың нормажижектерине чөрүштүр чорудуп болбас ужурлуг.

Ук «овааларр» арагачыларның «бургага» тейлеп, чажыг чажып, арагалаар таарымчалыг ертээлдери болу бергенин ол овааларны долганыр хорумналган хөй санныг арага шилдери хереченип турар. Бир эвес партийжи атаксыз суртаал чурттакчы чонның иштинге чогуур деңнелге тургустунгаш, доктаамал чоруп турган болза, ол чаа овааларр кана-даа тыптып келбес дээрэ черле билдингир болгу дег.

Бистиң чаагай совет үевисте ол овааларр канчап тывылганыл? Эргинин артынчызын совет үеде катап эгиткенинин ужуру чүл?—деп айтырыглар дүрүм ёзугаар тургустунгаш, харыы маңнап турар. Ол бүгүнү Бай-Талда партия, совет болгаш комсомол организацияларының удуртукчулары, улус депутаттары база агитаторлар, «Билиг» ниитилелиниң лекторлары канчап эскербейн турарыл?

Совет кижи дээрге ак сеткилдиг ажыл-ишчи, политика талазы-биле бедик билиглиг, ёзулуг патриот болгаш бердингеи интернационалчы-дыр деп СЭКП-ниң XXVI съездиниң совет кижи дугайында берген бедик үнелээшкинин Совет Эвилелиниң хамаазы бүрүзү ажылхерээнге болгаш амыдыралчурттагазына бадыткаар ужурлуг.

А. БОРБАК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрдер Чөвүлелиниң Даргазының чанында хыналда талазы-биле инспекциялың штаттан дашкаар инспектору.

ЛИДИЯНЫҢ ХОЛУН ДАМЧААН

Тожу райпозунуң конторазының артында каш-ла базым черде, бо чылын ажыглалга киргеи чаа пекарня ол чоок-кавында бажыңнарындан ондаланып көстүп турар. Оон төгериксимээр ак тырайлыг, карактарында оожум көрүш, бир-ле бодамчалыг хевир чуруттунган, топун этиннеринде хөлбейтир садыпкан аныяк уруг демги пекарнядан дөө-ле көстүп турар эр-гижирээн бажыңче далашкан хевирлиг кире берди. Ында райпонуң чамдык магазиннери, складтары-биле барык деңге «кыраан», эрги куу бажында оон ада-иези чурттаи орар. Өт-бүлениң туң уруу, чассыгбайы, «кол даянар кижизи» (ачазы Марзынай, авазы Кушкаш ынча дээр) болганда, Лидия пекарняже ажылдап баарда-даа, ажыл соонда-даа бо торээн бажыңын болганчок бакылай кааптар. Боду ол Салдам суурдан аңгы бажың алган-даа болза, ынчап чаңыккан, ынчаар өөрени берген.

Лидия хлеб быжырар эзлчег ажылын доозунган. Ада-иези ону пат билир. Ажылын дооспаан, хүлээпээн шаанда ол хей чорук кылып, бо бажыңче-даа кылаштап орбас. Бөгүн эзлчег ажылын хүлээдинкеңи ол.

— Бо хүнден эгелеп дыштанып тур мен. Эзлчег соонда. Ам каш-ла хонгаш Красноярскиже өөренип чоруур мен—деп, Лидия чугаалаан, бажыңга кирип келген, базала хлеб быжырыкчызы Галина Колче: «Ийе, ынаар чоруурла болгай мен» дээнзиг бүзүредип көрдү. Демгизи «ындыг...» деп караа-биле харыылады.

Азы шуут өөренип чоруй бааргээни ол бе? Чок, Красноярскиниң кооператив техникумунуң бараан садарын организастаарын өөренир салбырының үшкү курузун ботөөредилге-биле өөренип турар. Ам баргаш лекшиялар дыңнаар, зачёттар дужаар. Ажылдавышаан, билиг-мергежилин бедидап аары, черле ынчаш, аныяк ажылчың кижээ эртем-билиг чедип алыры кончуг чугула. оон черле чарлып болбас дугайын, ынчангаш боду-даа олче күзеп, сагыш салып чоруурун Лидия сеткилиниң ханызындан чугаалап орду. Лидия бичизинден-не ажылга ынак, ол дээш кончуг кызымак уруг болган. Беш чыл мурнунда Ий ортумак школазын дооскан соонда кажан бот-тускайлаң ажылдап болур арга бар апарганда, оон ажылдаксаары, кандыг-бир мергежил чедип алыксаары улам хайныккан.

Лидия Марзынаевна Кол ам райпонуң эң мурнакчы хлеб быжырыкчыларының бирээзи апарган. Баштай мастериниң дузалакчызы болуп киргеп.

— Мастер-биле кожа турупкаш, ажылдап киришкенин, де шуптузу-ла билдингир, кылып турарың-на бо, чиик хевирлиг ышкаш сагындырар боор чүве, шынында ындыг эвес—ында бир-ле чажыт чаштынып чыткан дег болур—деп, Лидия далгандан хлеб болгуже чедир ажылдың чорудулгазын чугаалап орду. Шынап-ла, ында чажыттар хой.

Ындыг чажыттарны, чижээ, далганны сорт аайы-биле элтеп белеткээрин, өй-тавында ажыдарын, шын деңзилээрин, хоодерин чогуур минуталарындан эрттирбейн быжырарын Лидия көрүп, холга тудуп тургаш дүрген өөренип алган. Хлеб быжырар мастерлер Лидияга ынчан айтып берип турганы аныяк бүдүрүлгечи база эки дузалаан. Пекарнята хөй чыл ажылдаан мергежилдиг хлеб быжырыкчызы Надежда Дамба-Хуурактың эки арга-сүмезинге Лидия дыка таарышкан. Дүрген болгаш эки ажылдап билир. кызымак Бачемей Ынчымаа оон база бир эки өөнүү апарган. «Хлеб быжырар ажылга ол хире мергежээн Надежда ышкаш кижилер турда, ажылдың шынары моон-даа улам эжижип, планның онаалда амгызындан бедик боор болур ийик»—деп, Лидия сактып чугаалап орду. —Ам Надежда хөй уругларлыг кижи болгаш өг-бүлезиниң аайы-биле Тоора-Хемче көже берген, эмнелгеде ажылдай берген.

Лидия хлеб быжырар ажылга дүрген өөренгеш, мастер-атка четкеш, ам боду чаа ажылдап киргеп кижилерге дузалап, оларга эки арга-сүмечи болуп турар. Пекарнята мастерлер болгаш оларның дузалакчылары аразында бир демниг ажылдап турарлар. Ам дээрзинде хлеб быжырыкчызы бир ажылчын айда 8,5 тонна хлебти быжырар планныг. Лидия ол планны ай саныпда колдуунда ажыр күүседип чаңчыккан. Тоора-Хем, Адыр-Кежиг болгаш Ий суурларның магазиннерине хүн бүрү кире бээр, хөй чонга кол чем болган ол хлеб райпонуң хлеб быжырыкчыларының, оларның бирээзи—мурнакчы ажылчын Лидия Колдуң база холун дамчаан. Ол продуктуда оон кызымак күш-ажылы сиңиккен.

Тожу райпозунуң мурнакчы ажылчыннарының бирээзи, ажыл-ижи болгаш төлептиг ажыы-чаңы-биле келир үезин бодавышаан, ажылдап чоруур Кол СЭКП кежигүнүнге кандидат, район Совединиң депутады. «Коммунист болганым, депутатка сонгутканым мениң улам-на эки ажылдаарын, хой-ниити ажылдарга эки киржирип даандырып турар деп, Лидия чугаалап орду. Оон күзел-соруу, шынап-ла, хайныгып, быжыгып чоруур. Лидия Марзынаевна Кол бодунуп округунуп сонгукчулары-биле ужуражып, оларның бажың-балгадынга кирип, депутат хүлээлгезин эки күүседип турар. ССРЭ-ниң Ачш-чем программазының дугайында беседаны сонгукчуларынга чугаалап бергеи.

А. ПУГУУРАК.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

ВАРШАВА. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилели болгаш Польша. 1922 — 1982 чылдар» деп эртем конференциязы Варшавада ажыттынган.

Советтер чуртунуң тургустунганының юбилейи-биле холбаалыг эртем ажылдарын, ол ышкаш 20 чылдардан эгелээш 80 чылдарга чедир үеде совет-польша харылзаалардың төөгүзүнүң талазы-биле польша эртемденнериниң шинчилелдерин сессиязың киржикчилери чугаалажып турар.

Киргеп илеткелдериниң аразында — «ССРЭ-ниң 60 чылы — ленинчи национал политиказының тиилелгези», «Сайзырангай социализмниң байдалларында напияларның чечектелиишкини болгаш демократияның ханылаашкыны», «СЭКП-ниң социал политиказы — боттанышкында» «Совет эртемденнериниң Польшаның төөгүзүнүң талазы-биле шинчилелдери. 1917—1922 чылдар» деп илеткелдер болгаш өске-даа темаларга илеткелдер бар.

* * *

ПАНАМА. Делегейге эң баштайгы социалистиг хей национадлыг бүрүнени тургускаңы кижи төрелгетеннинг хөгжүлдезиинге төөгүлүг үе-чага болуп турар деп, Панаманың Улусчу партиязының ТК-зының чиргине секретары Рубен Дарио Соуса СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн. Ынчангаш харын Чернин бүгү дешпилгелиг күштери, чаагай тураторуктуң бүгү кижилери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн боттарының улуг байырлалы кылдыр демделээринге белеткеңип турар.

Хандыдыкчы аажок улуг күштүг болбушаан, Совет Эвилели Чернин хосталга, демократия болгаш социал дешпилге дээш демиссежин турар бүгү улустарынга үлегер чижек болуп турар. АКШ баштаан делегей империализми ынчангаш харын Совет Эвилелиниң чеднишкиннерин нүүлдээрин, делегейге оон аталдарын баксырадырын ораалажып турар.

* * *

КАПР. Совет Социалистаг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы—чүтле Советтер чуртунуң улустарынга эвес, харын тайбынның хосталганы, дешпилгенин болгаш демократияның бүгү күштериниң улуг байырлал, алызындан-на делегейге ужур-дузалыг болуушкун-дур деп, Азия болгаш Африка улустарының ангсткил каттыштырылгазының организапиязының чиргине секретары Нури Абдель Разак СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан. Бодунуң догуннаашкының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Совет Эвилели делегей ареназынга тайбынга ынак чайгылыш чок угланышкынны чорудуп, тайбиңны быжыглаарының улустар аразында дүшкүүлдиг чорукту кошкадырының болгаш боо-тепсекти эдерер будүрерин болдурбазының хөрээге үнелеп четтинмес салыышкының киирип келгеи деп, ол медеглээн. Фашистиг күлданышкынның ыжажнымындан делегейни камгалап алган совет кижилерниң кайгамчык маадырлыг чоруктары делегейниң улустарының сагыш-сеткилинге кейээ шагда артар деп ол чугаалаан.

* * *

ПРАГА. ССРЭ-ниң тургустунганыңдан бээр 60 чыл оюнга алдар кылдыр Климент Готвальдының музейинде ажыттынган делегеегге ам бээп 50 ажыг муң кижи барып чораан. Прага будүрүлгелериниң күш-ажылчы коллективтери, дээш болгаш ортумак өөредилге черлериниң сурғуулдары, шериг албанныглар олче барып турар.

Делгээн үүлдер коммунизм тургузуушкунунга ССРЭ улустарының чедишкиннериниң дугайын, Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет кижилериниң маадырлыг болганын тоожуп турар.

Чехословакиянның Коммунистиг партиязының Совет Эвилели-биле найыралды болгаш калы ажылдажылганы быжыглаарынче угланган политиказын делегеегге келген кижилер ында-биле үүлдүгүүнүп турар. «Бо дээрге бистиң чуртувуска кара-чангыс шын орук-тур. оон бот-тускайлаң болгаш национал хамаарышпас догуннаашкының үнелеинги оон аймак чок турарының магадылалы-дыр» деп, «ЧКД — Соколово» заводтуң ажылчыннары үнелелдер депгеринге бижээн.

* * *

ГАВАНА. Октябрь революциязы тиилээн үеден бээр Советтер чуртуң дайынпарының болгаш колониалдыг үнтөөскиннериниң политиказын шинтпиралыг буруу шаап, тайбынның, улустар аразында кады ажылдажылганың дүшкүүлдиг чорукту чавырылларының хөрээн быжыы-биле камгалап келген деп, «Милитанте коммуниста» журнал ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаткан чүүлүнге бижээн.

Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзү социалистиг дем каттыштырылгазының идегелдиг камгалакчызы болуп төөгүнүң бурунгаар дешпилгелиг хөгжүлдезиниң хандырыш турар деп, Кубаның Компартиязының Секретариадының органы демдеглээп.

Делегейниң амгы онза аймыктыг болгаш парын байдалдынга ССРЭ тайбынның хөрээн быжыглаарынче угланган база боттуг саналдарны көдүрүп турар. Чернин кырынга амыдыралды камгалап арттырарынче чүтүл салып турар бүгү дешпилгелиг кижи төрелгетеп ол саналдарны деткип турар.

(СЭТА).

СЕССИЯ БОЛГАН

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румыния Социалистиг Республиканың Национал улут хуралының ээлчеглиг сессиязы доозулган. Республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутаттары 1983 чылда Румынияның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң чаңгыс аай национал планын чугаалажып көргеш, бадылаан. Чамдык хоойлу төлевилелдерин сессияга база чугаалашкан.

РСР-ниң национал орулгазы 1982 чылдаазында деңзээргө келир чылын 5 хуу өзүлделиг болуру көрдүнген. Үлетүрүнүң нийти продукциязы 1983 чылда 6,6 хуу, а кодээ ажыл-агыйыы—5,1 хуу ковудээр.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттар-биле экономиктиг кады ажылдажылгага Румынияның киржилгезин улам калбартырын планда айытканп.

ЮГОСЛАВИЯДАН ДЫҢНАДЫГ

БЕЛГРАД. (СЭТА). 1983 чылда экономиктиг политиканың соруулгаларын Югославияның Федеративтиг Социалистиг Республиказының Президиумунуң болгаш Югославияның Коммунистер эвилелиниң ТК-зының Президиумунуң каттышкан хуралынга чугаалажып көргенин ТАНЮГ агентство дыңнаткан.

ЮКЭ ТК-ның пленумун бо чылдың декабрь 24-те чылдырарын шинтпирлээп. Югославияның 1983 чылда экономиктиг политиказының соруулгаларын ол пленумга база чугаалажып көөр деп турар.

БУРУУ ШАПКАН

МАНАГУА. (СЭТА). Израильдиң сионисчи ёзу-чуруумунуң болгаш Гондурастың диктатуразының аразында шериг эвилелиниң күштелгенин Никарагуаның Даштыкы херектер министерствозунуң шыңгыы буруу шапкан.

АКШ-тың президентизи Р. Рейганның изи-биле Израильдиң камгалал министри А.Шарон чоокта чаа Гондураска көөп чораан. Ынчаарга палестин болгаш ливан улустарга улуг дерзин үүлгедиглер дээш дорт харыысалга Шаронга онааажып турар деп, Никарагуаның Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде айытканп.

Израильдиң болгаш Гондурастың аразында шериг эвилелии күштелдирери Шаронуң ол чуртка көөп чораанының кол соруулгазы болган. Латин Америкада чонга удур дерзин чазактарны Израильдиң чагырыкчылары үргүлүү деткип, илаңгыя Сальвадорнуң чонун массалыы-биле узуткаарынга киржип турар деп, медеглелде оон ынай демдеглээн.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Чөөп болгаш Соңгу Ливанда байдал дүшкүүрлүг боон артышаан. Израиль шеригларинң өжегээр өөскүткен сегиржип алышкынныларының түңнелинде эрткен алды неделя иштинде даглыг Чөөп районга 110 кижи өлүрткеп, Соңгу Ливанның Триполи хоорайынга 50 кижи өлүрткеп болгаш 200-үү балыглаткан.

Ливанда хан төктүүшкүнү бирги ээлчегде израиль солдаттарның ливан черде эжелелиниң үргүлүүлеп турарының, ол чурттуң шажын-чүдүлге бөлүктериниң аразында боо-чепсектиг сегиржип алышкынныарны оларның өөскүдүп келгенииң түңнели боон турарын чурттуң солуннары демдеглеп турар.

ШЫҢГЫЫ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

БРЮССЕЛЬ. (СЭТА). АКШ-тың болгаш Европаның экономиктиг ниитилежилгезиниң делегацияларының аразында чугаалажымышкынар кандыгдаа түңнел чок болуп доозулган. Ужуражымышкының киржикчилери хөй саннып чөрүлдээлериниң түңнелинде кандыг-даа дугуржулганы чедип шыдаваанын олар парлалга конференциязынга демдеглээр ужурга таварышкан.

Салыг политиказының, көдээ ажыл-агый продукциязын орнажырының, сан-хөө харылзааларының айтырыгларынга хамаарыштыр АКШ-тың болгаш Европаның капиталистиг чурттарының аразында шыңгыы чөрүлдээлер бар болуп турар.

Көдээ ажыл-агый продукциязының чаңгыс-даа хевиринин талазы-биле чөрүлдээлер чайлаттынмаан деп, АКШ-тың көдээ ажыл-агый министри Дж. Блок ажыы-биле медеглээн.

АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульц баштаан 5 америк төлээлекчилер, Европаның талазындан — «Ниити рыноктуң» комиссиязының даргазы Г. Торн баштаан оон бүгү кежигүннери чугаалажымышкынарга киришкеп.

АЙЫЛДЫГ ПЛАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Пакистанның президентизи Зия-уль-Хак чаңгыс эвес удаа медеглел кылып, атомнуг чепсекти будүрүп алырынче Исламабад чүткүвейн турар, а чуртта атомнуг шинчилелдер оон энергетика айтырымын шинтпирлээр сорулгалыг деп бадыткап келген. Ол бадыткалдарның шын эвезин фактылар сойгалап илёреткеп. Атомнуг бомбаны будүрерине ажыглаар дериг-херекселдерни садып алырын Пакистанның сөөлгү тос айларда орааджып келгенин Индияның Пресс траст оф Индиа агентствозу дыңнаткан.

Пакистанның садып алыр бодап турар дёриг-херекселдерин ядролуг чепсекти будүрерииге ажыглап турарын Лондоннуң «Файнэншл таймс» солуну база дыңнаткан.

Атомнуг чепсекти будүрүп алыр дээн Пакистанның чажыт болгаш айылдыг планы оон кожаларының ханы дүвүрээшкинин болдуруп турар. Ядролуг чепсекти будүрер дээн Пакистанның планын Американың Каттышкан Штаттары деткип турар. Ядролуг чепсекти нептерешес дугайында керээге ат салбаан күрүнелерге ядролуг технологияны бөөрин америк хөөлулар хорун турар. Ынчалзажок ядролуг чаа реакторну болгаш оон артык кезектерин АКШ чажыды-биле Пакистанга бээр бодап турар.

АШ-ЧУТКА БАСТЫРГАННАР

Барыын Берлин, 1982 чылдың ноябрь, «Мээн үе-чергелеримниң мурнунда кандыгдаа чырык күзел-сорук чок». «Бис боттарывыстың хөй айтырыгларывыс-биле баш муңгаш бис. Биске ким-даа дузалавас, кагдыргаи кижилер бис». Бо олуругларны Барыын Берлининиң бир солуннуга парлаттынган аныяк оолдар, кыстарның чагааларындан алган.

Барыын Берлининиң аныяктарының элээн кезээнде келир үе дээш дүвүрээшкин болгаш бүзүрел чок чорук шептерээн. Хоорайда 73 мун ажыл чок кижилер бар. Ол дээрге сөөлгү 25 чылдарда эң улуг деннел-дир. Барыын Берлининиң бүгү ажылчы чонларының 9,1 хуузу ажыл чок. А 20 хар чедир аныяктарның аразында ол хуу оон-даа улуг —13 хуу. Профовидел удуртукчулары ажыл чок чоруктуң чоокку айларда улам өзерии чугаалап турар.

...Ада-иезинге азырадып, шаптык болбазы-биле Кутте 16 харлыынга бажыңындан чоруткан: өг-бүледе оон ангыда база беш кижи арткап. Ол школаны дооспаан болган ажылга ону өөреникчи безин кылдыр хүлээп албаан. Улуг садыгга дузалакчы ажылчын кыздыр кирип алган. Оон соонда үндүткеп. Душ болган ажылдарга таваржып келгеп.

Ажылды ол туснай ажыл тывыкчыларын дамчыштыр тып алган. Ажыл тывыкчызы оон-биле шалың дугайында дугуржуп алыр. Ынчангаш ол ону будүрүлгеже чорудуптар. «Дуза каткапы» дээш ажыл тывыкчызы бодунуң карманынга ажыл алган кижиниң түр ажылга ажылдап алырындан дыка хөйнү немеп алыр. Будүрүлгелериниң ээлери база ажык-кончаалыг болур. Түр ажылдап туралар пенсия алыр эргези-даа чок, аарыыр, озал-ондакка таваржыр болза кандыг-даа дузаламчы төлевир, страхование албас.

Даштыкы чурттардан келген ажылчыннарның байдалы оон-даа дора. Барыын Берлинге турк националдыг Айдын 11 харлыында келген. Школага өөренип турган, ынчалзажок школаны дооскан дугайында хереченнелдп ап ыжыдавайн барган. Үе-үелеп типографияларга ажылды ол аптар турган. Айдын ам барык ийи чыл иштинде кандыг-даа доктаамал ажыл чок.

— Күш-ажыл биржазынга баргаш, кезээде корғар-дыр мен. Ажыл ам база чок дээр ирги бе? Ында ажылдакчылар «Ажылды баштай немецтер, оон соонда Европаның экономиктиг ниитилежилге кежигүнү чурттарның хамаатылары алыр, чүтле оон соонда туристарга барап болур» дээр. Болуунуу ёзулуг-ла түрегги, ядамык кижи, диленикти кылдыр билип каар сеп—деп, ол чугаалаар.

Чээрби харлыг кыс Сабина биле чээрби дөрт харлыг Михаэль олар эрткен чылын өг-лениишкеп. Олар оолдуг-даа апарган. Өг-бүле тудуп турга олар келир үеге дыка бүзүрел турганнар. Оол слесарының дузалакчызы, уруг баразаапар хаптакчызы боон ажылдап турган. Баштай Сабина ажыл чок арткан. Элээп болганда Михаэль база ажыл чок апарган. Олар ам каш ай улаштыр ажылдавайн турар.

— Социал ведомство чериндеп дузаламчыны ап турар бис. Ай саныида аңаа билдиришкин киирер ужурлуг чүве. Марка акша бүрүзүн, иеңеек бүрүзүн дилеиирп ыядынчыг-ла-дыр. Хөреңги-чок олурун турарының шынызары база берге—деп, чээрби харлыг ие хомудан чугаалаар.

— Бис боттарывысты ийи-ги сорттуң кижилери-дир бис деп бодап билирп берге-дир—деп, Михаэль аңаа немедп,— Бистиң өөнүктеривис боттарының ажылының шинтпирлеп турар айтырыгларының дугайында чугаалаар, а бис социал ведомство черинче диленчилел, хол сунуп алган барып турарывыс дугайын чугаалаар-дыр бис.

Михаэль ийи неделя бурунгаар змчи баар ужурга таварышкан. Змчилер ону коду оюлганнаан дээп. Ол аарыгы болгаш нерви талаазы-биле кончуг шугулдаашкынны змчилер оон бергедээшкиннерге таварышканы-биле тайылбырлап турар.

— Дүнелерде шуут удувас болдум, суд күүседиичизиниң сүрүп чедип кээриндеп коргар-дыр мен. Ол менден страхование кассазының ладывырын иеген чедип кээр боор деп болзаар-дыр мен—деп, Михаэль чугаалаар.

— Менде черле келир үе чок-тур—деп, эң сөөлүнде Михаэль чугаалады.

Ынчалзажок ажыл чок аныяктар боттарының ыядыг байдалы-биле эптежип ыладавас, Муң-муң аныяктар ажыл иеген, хоорайның кудумчуларынга чыскаалып үшүп кээр. Бо чылдың октябрьда Барыын Берлининиң ангы-аңгы райопнарынга «Аныяктар — ажыл чок чорукка удур» деп организациялар тургустунган. Олар боттарының мурнунга аныяктарың ажыл-биле хандыртынган турарын чедип алыр сорулгапы салган. Ол организациялар аныяктар аразында ажыл чок чоруктуң чылдагааннарын тайылбырлаар ажылды чорудуп ургар.

Ол чылдагаанпарның бирээзинге аныяк оолдар, ыстарның хөй кезиниң профессионал мергежил чогу хамааржыр. Оон-биле кады ажылдап бир-ле дугаарында эвээш стажтыг кижилер азы аныяктар хандуруп. Профессионал белеткелдиг курстарын өөренип эрткен аныяк кижилерге база-ла берге. Чүл дээрге мергежиддиг ажылчынга шалың төлевири улуг. Ынчангаш будүрүп турарыны шынызыдары база берге—деп, чээрби харлыг ие хомудан чугаалаар.

— Бис боттарывысты ийи-ги сорттуң кижилери-дир бис деп бодап билирп берге-дир—деп, Михаэль аңаа немедп,— Бистиң өөнүктеривис боттарының ажылының шинтпирлеп турар айтырыгларының дугайында чугаалаар, а бис социал ведомство черинче диленчилел, хол сунуп алган барып турарывыс дугайын чугаалаар-дыр бис.

Михаэль ийи неделя бурунгаар змчи баар ужурга таварышкан. Змчилер ону коду оюлганнаан дээп. Ол аарыгы болгаш нерви талаазы-биле кончуг шугулдаашкынны змчилер оон бергедээшкиннерге таварышканы-биле тайылбырлап турар.

Петер БУРАУ,
барыын-берлин журналист (ПМА).

ЭРГИ ОРУУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейган радио дамчыштыр чуртка ээлчеглиг чүве чугаалаан, ядролуг чепсекти эңдере будүрерин улам күштелдиреринин оруу-биле моон-даа соңгаар чоруурунга болуунуң шинтпирлиин бадыткаан. Ол ынчаа дээш, Каттышкан Штаттарны чер кырынга тайбынның кандыг-ла-бир «магадылалы» кылдыр көргүзерин орадлашкан.

Рейган «шериг талазы-биле дең күштү катап тургузар» дээр үүлге чылдагааннаап алган, АКШ-тың стратегтиг бөө-чепсээн «чаартырының эргежок чугулазын» айтып, хамыктың мурнунда диптер аразынга ужугар «МХ» дээр баллистиктиг ядролуг чаа ракеталарны дүрген-не кылып үндүреринче кыйгырып турган. Ындыг ракеталарны сайгара тургузарынга чарыгдаар акпша-хереңгини «компактылыг базазалаашкынның» аргазы-биле бюджет төлевилелиидеп үштүр дугайында АКШ-тың конгрезиниң төлөөлекчилер палатазының чоокта чаа шинтпирлеринге холбаштыр ол мынча деп медеглээн: «Херектиң ужуру базаларда эвес. Ол айтырыгны шинтпирлээр үе бисте хөй. Бистерге ракетаның бодунуң дугайында шуут тодаргай болгаш дөрт бадылаашкын, ол ракетаны будүрүп үндүрер дугайында шинтпир херек-тир».

Индияның хамаарышпас хөгжүлдезиниң чылдарында улус өөредилгезин сайзыралыр талазы-биле хөй чүүлдер кылдынган. Школаларда өөренинчилериниң саны 70 аныг хуу өскен болгаш амгы үеде чуртта 100 миллион школачылар бар. Оларның хөй нуруузу — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның оолдары, уруглары.

ЧУРУКТА: Индияның Варанаси хоорайының школачылары.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

— Педагогика институдунуң мугур үжен хар харлаанын демделеп эрттирген байырлалга чордум — деп, бистиң башкы уруувус бо кирип келди.

— Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунга-ла 60 чылып совет улус, черле делегейниң мурнакчы кижи төрелгетени, ам удавас байырлап эрттирер деп турарының бүдүүзүнде, ооң алданнаарының чартыын ап, база юбилейин демделеп турар магалыг-ла институт ол аа. Чогум чүү-чүү болду? Таптыг чугаалап көрем, уруум — диштивис.

— Хурал ажыттынар мурнуу чарыында делгелеп көргүзүглер магадап көрүп-көрүп, олурар бодаап, бир узуп сандайга чеде бээримге, ында хоочун ажылдакчы Б. Б. Чюдюк бир-ле чүве өөрүнге хөөрээн олур.

— Чүнү хөөрей-дир? Дынадыл бе ынчаш? — дээримге, — йе, дыңнадым-на — дээш, оон чугаазын эгеледи.

«1952 чылдың күзүнү чүве. Ынчан таптыг-ла беш чыл башкы стажтыг хып дээн чалыы директор турдум. Найысылаа Кызылга Тыванның төөгүзүнде бир-ле дугаар дээди өөредилге чери — башкы институду ажыттынар, аңаа өөренир күзелдиглерни чалап турар деп медээ дыңнаап, буу-хаа дегерниң ал-ла, эжим Коңга-биле каккаш салыпкан бис.

Карак бо! Он класс доостуруп, каравыс ажыдың каан № 2 школавыстың «чип-чиге дужунда ийи каът ак бажың чайынналып тур. «Кирип моорланар!» деп каан лозунпуг эжикче ындазында сүрээдексеп кирдим. Ишти дээрге ана кылаң. Шупту чүве чаа. Шалага кижи тайып турар. Стол-сандай, дериг-херексел, күзүнгү дег, көрүнчүктедир. Мындыг оранга өөренип, чурттаар аас-кежиктиг-де үреп-дир мен дээш, байгы күш-биле шырбайыпкан мен. Чамдык кежээлерде Салчак Калбакхорекович Тока бистерни башкыларывыс-биле холуй олуртуп алгаш, лекциялар номчуп турду. Кыш эрттин, чер чымчап, ыяш-даш эрип чорда, институттуң парк талазынга кизиргей хорум-даштыг шөлчүгештя аштап арыгдап каапкаш, чаш ыяштар тарып олуртуп турган бис.??

— Солун-на чугаалыг кижидир. Оон ыңай дыңнаан болза — деп чорумда, уруувус уламчылады:

— Мурнумда одургда дыдыраш кара-кара баштарлыг кезек студент кыстар «Уйгу чок Улуг-Хемнин» тудуп алган чогаалчының автогравюр сонуургаан, «Бо номнуң автору Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кыргысович Кудажы бистиңнге үргүлүү аалдап кээп, суме кадыл, оон кадында бо институтка өөренип турганым дыка солун кылдыр төөгүлээп ийин. Таан магадаар бис» — дижип, аразында каттырышкан орлар.

Улус өөредилгезиниң хөрээнге, башкы кадрларны белеткээринге улуг ачы-хавыяазы дээш база тургустунга-ла 30 чыл болганынга хамаарыштыр Кызылдың педагогика институдун Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижикинде шаңнаар дугайында Чарлыкты номчуптарга, хамык улус бут кырынга тура адыш часкап турдувус.

Илеткелчи ректор Х. О. Ондар КПИ-ниң ортумак кижи назыныңың чүгле чартыы хире чылдарда чогуткан чаагай үлүүн, оон эртем-өөредиглиг херии балымнарын салаа базып санап, дириг чижектербиле бадыткап турда, солуп чорду.

— Шынап-ла Тываның чер болганында ажылдап, чурттап турар институттуң доозукчулары ат-сураглыг башкыларыбы, чогаалчыларны, лекторларны, журналистерни, спорт мастерлерин, ыраажыларны, харыысалгалыг улуг ажылдарда ажылдакчыларны кайызын ол дээр—деп, уруумнуң чугаазынга киржи бердим.

— Ол хамаан чок бо институтту дооскаш, эртем ады чедип алгай бистиң эртемденнеривисти санап адаарга безин өөрүнчүг ышкажыл. Адырам кымнар ийик моң? Кима Март-оол, Фаина Бартан, Екатерина Танова, Яков Хертек, Светлана Сат, калган башкывыс Алдын-оол хөөкүй... Мырыңай эндерик-тир але. Институт доозукчулары Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Лилия Демискаяны, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Зоя Кууларны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Тамдын-оол Сарыларны, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Сүтдер Содунамны, улус өөредилгезиниң тергиини Александра Ойдап-оолду дээш өскелерни-даа, кижи көргеш, магадап, чоргаарланып чоруур чүве мышкажыл—деп, аваавыс бисти улам деткидиг.

— Коммунизмниң келир үедеги тургузукчуу —аныяк салгалды Коммунистиг партияның херээнге чайгылыш чок ылап бердинген, ёзулуг эртем-билиглиг, төлептиг ажы-чаңныг, шын туруштуг, быжыг эп-найыралдыг кылдыр өөредип кижилер бистиң башкы кадрларывысты белеткеп турар башкы институдувуска кым өөрүп четтирбес, аңаа чоргаарланмас боор!—деп, чугаавысты түнеп орумда, уруум база уламчылады.

—Студентилерниң кижи көрүп, дыңнап мага хаммас солун улуг концерти доозуулду. Оон чиртилээн хөгжүмге үдеттирип кезек танцыладывыс-даа. Өөрүшкү-хөглүг тарап, чаның орувуста чогаалчы С. С. Сүрүн-оол кежээки сырыысоок-даа тоор үжүр чок чугаалаттының чорду: «Институтка кирер мурнунда, шүлүктер шорбарлап бижип чордум. Оларым «Шын», «Тываның аныяктарынга» бо-ла көстүп кээр турду. Чажырган чоор мен, дуңмалар, ол чогаалдарымны ам топтап, сиңир сайгарып көөрүмге, чамдыктары чиг, кандай, чевени кончуг ийин. Чогаал аргаларын, оон чажыдының дүлүүрүн, чогаал дээрге тускай тудуш бүдүш-тургузуглуг чүве-дир, оон чүгле чаңгыс талазы кошкап дээр болза, ам ол чемдик аңаар дээрзин ынчангы бо институттуң башкыларының өөредилгиг суртаалдарындан тып, хандыр билип алган болбазык мен бе. Деңгер-ле бо! Мээң «саралам» дуу кёл чыдыр. Байырлыг, дуңмалар!» дээш, ыңай болду.

Юбилейинге барып, аңаа дорт киришпээн-даа болзумза, ажылдан турганым педагогика институдунга чоргаарланып, моон соңгаар оон улам чечектелип мандыырын катап-катап күзээр-дир мен.

Куулар ОРГУ.

Сураглыг хөй-нинти ажылдакчызы чурукчу Святослав Николаевич Рерих чоокта чаа Москвага кээп хораан. Оон акызы Юрий Николаевич Рерихтиң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болганы-биле база Чөөн чүктүң улустарының уран чүүлдериниң музейин ажыдары-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң чалаанын ёзугаар Святослав Рерих Москвага чедип келген. Ю. Н. Рерих Чөөн чүктүң төөгүзүнүң талазы-биле сураглыг эртемден кижи турган.

Сураглыг орус чурукчу Николай Константинович Рерихтиң оглуң ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. Александров болган оралакчы президент А. Л. Яшин база хүлээп алган. С. Н. Рерих-биле солуп ужуражыышкын ССРЭниң Уран чүүлдер академиязынга база болган. Академияның оралакчы президентизи В. С. Кеменов болган ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу Ф. П. Решетников олар ону хүлээп алган.

Сураглыг чурукчуну Чөөн чүктүң улустарының уран чүүлдериниң музейинге эвилеңи-биле уткаан. Рерихтерниң чогаалдыкчы ажылдарынга совет хөй-нинтиниң сонуургалы дыка улуг.

...Николай Константинович Рерих муң ажыг чуруктарны чураан. Ол чуруктар делегейниң хөй музейлериниң эртинези болуп турар. Николай Рерих бүгү тала-биле сайзырааңгай кижи: чурукчу, философ, чогаалчы, эртемден, аян-чоруукчу болган хөй-нинти ажылдакчызы. Тибетке, Гималайга аян-чоруунуң дугайында оон үжен ажыг номнарын делегейниң улустарының хөй дылдарынга хөй тиражтыг кылдыр парлаан.

ЧУРУКТА: С. Н. Рерих болган оон кадайы Девика ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң хүлээп алыышкынының үезинде.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ФОТОДЕЛГЕЛГЕ

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатка фотоделгелгениң темазы: «Тыва — чаңгыс аай өг-бүледе». Ол делгелгеге чурук тырттырарының эң эки мастерлери база чурук тырттырарыңга хандыкшылдыглар киржип турарлар.

Оргкомитет эдлечелиг хуралынга киирген чуруктарны шуптузуп сайгарып, чугаалашкан, оларның иштинден эң эки 120 фоточурукторны шилип алган. Фотоделгелгениң темазы ынзы-бүрү: күш-ажылдың кижилери, оларның ажыл-херээ болгаш дыштанылгазы, бистиң аныяк республикавыс, оон улус ажылагыйының чедиишкиннери, Тываның чараш бойдузу болгаш дөн-даа өске.

Фотоделгелге бөгүн республиканың хөгжүм-шин театрынга ажыттынар.

Бистиң инфр.

ТВ

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Ийи хулумзуруг». Уран-чечен фильм. 10.00 — «Дириг амытаннар дугайында». Н. Н. Дроздов эрттирер. 11.00 — «Пушкино. Горизонт ындыынче көрүш». Документалдыг телефильм. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — «Уругларның он ийнги төлүнге чагыг». Документалдыг фильм. 17.05 — «Бистиң садывыс». Кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Б. П. Попов эрттирер. 17.35 — Эртем дугайында. 18.05 — Хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн — делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.35 — География. 6-гы класс. Мурнуу Америка. Амазонка. 13.05 — Орус чугаа. 13.35 — Музыка. Людвиг ван Бетховен. 14.05 — ПТУ сургууулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Кижи болгаш эт-сеп. 14.35 — В. Шукшин. Прозазының арынарындан. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. «Кожалар — адыглар». 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — «Душтукту кайның тывары?» Документалдыг фильм. 19.05 — «Хоойлу болган хүзээлгээ». Дамчыдылга. 19.25 — «Че-ве, герооженнер!» Документалдыг фильм. 19.35 — «Азия төвү». Информациялыг-публицистикалыг программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уднар, чаштар!» Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.05 — «Бодунуң чериң». Уран-чечен телефильм.

АГААР

Бөгүн республиканың бүрээ алзыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 30—35 градус, чамдык черлерге 23—28 градус соок. Хүндүс 21—26 градус, чамдык черлерге 13—18 градус соок.

Кызылга быскан хар чаар. Агаарның температуразы дүне 30—32, хүндүс 21—23 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Соксаттынган серенада» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыпкан 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хыналда куржаа» 10.00, 17.00, 13.20. «Солун чүүлдер делегейинде» 15.00, «Спортлото-82» 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хөреңгитен Невзоровтуң улчуушкуннары» 15.00, «Али-Бабаның болган дортен дээрбечилериниң ужуралдары» 17.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Тристан болган Изольда» 17.10, 19.40 шактарда.

КАЖАР ТООЛАЙ

В. БИАНКИ.

Бир-ле дүне бора-тоолай чимистиг садче чылбыртып киришкир. Дан аткыже чедир ийи яблок сывын үзүк-боолук кылдыр хемирип ап-тыр, чүге дээрге оон карты аажок амданныг. Хар оон кырынче хөме дүжүп-ле турар, а ол хемиринхемирип, дайнаныг-ла турар.

Суурнун аскыр дагаалары — бир удаа, ийи, үш удаа алгырышкан; ыт эзре каапкан.

Бора-тоолай улус турбаанда аргаже маңнап кирбээже хоржок дээш белеткени берип-тир. Долгандыр ак-чайт харга сарыгзымаар оон өңү ырактанна көскү. Ак-кодан аңаа адаарганчыг болган, ол ам шупту боду ак.

Быскан хар даңны атсы чаптан болгаш ,истер-даа көскү, чылыг-даа. Ак харда парлаан ышкаш истерин арттырбышаан, бора-тоолай маңнанла орган. Соңгу ийи даванналарының истери сундунчак болгаш беш точка; мурнуку ийи чолдак холунуң истери дээрбектелчек. Чылыг, чымчак харда хол, буттуң дыргактары болгаш шыймактар безин аажок тола.

Бора-тоолай чадаң ыяштар аразы-биле хемни, шөлдү кежир маңнап бар-ла чыдар, а истер оон соондан шөйүлбүшаан. Тоттур чемненип алган бора-тоолай чадаң ыяш адаанга удуй каапсаазы кээп чораан. Багай чүве чүл дээрге, кайнаар-дээ чаштырга ис айтып бээр, оозу кончуг.

Бора-тоолай изин будаар дээш халып-шуран-ла каан.

А суурнун улузу оттуп келген; ээзи садынче үнүп келген — ой, элдеп чүве! Ийи эки яблонизын хемирип каапкан. Харже көрүпкеш, шупту-зун билип каан: койгун истери ыяш адаанда чыткан. Чудуруктанып кыжанган:

— А-дыр, сен кулугурну шинме! Үреп-талап кааның дээш дежип-биле харыылаар сен!

Бажыңынга келгеш, боозун октап алгаш, койгунну истеп чорупкан.

Оозу өруп каан чыраа кажааны арта халаап, ховушөлдеп маңнап чорун каан боон-тур. Чадаң ыяштарны долганып-дескинип турган-даа.

Бир-ле черге кээрге, истер дээрге шивейликкен доң-на: койгун чадаң ыяштарны долгангаш, бодунуң изин доора кешкен.

Оон соонда бир черге кээрге база-ла ындыг болган. Боозун белеткей тудуп алгаш, долгандыр кедеңгирлеп кылаштаан.

Тур, чогум чүү болду бо? Ие читкен, — долгандыр чамдаа дербээн арыг чер. Койгун шурай берген болза, илдең-не болгай.

Ашак иече эөккен. Ой, ой! База бир кажарлаашкын: койгун дедир көрүнгеш, демги бодунуң изи-биле чорун каан.

Хол, будунуң истерин кырындан демги-ле хевээр базып чораан. Кыр-кырындан баскан ийи дакпыр исти ол дораан эскерери берге.

Ашак дедир истеп чорун каан. Чорун-ла орган, чорун-ла орган, —койгун-даа чок, катап-ла шөлче үнүп каан. Көрбейн барганы ол бе, азы ында бир кажарлаашкын бар боон чадавас.

Дедир эггеш, демги-ле дакпыр истеринге келген. Ага-а, мындыг чүве-дир: дакпыр истер удавас төнер, оон ыңай чаңгыс баскан истер шөйлүп чоруй баар. Ынчангаш дилээрле дилээр.

Ылап ыңдыг болган: койгун чадаң ыяшты ажыр шурааш, хажыызынче чорун каан. Ис база-ла деңгески. База чиде хона берген. База чаа дакпырдакпыр баскан. Чадаң ыяшты ажа халаап, оон ыңай шурап чорун каан.

Ам топтан көөр... Койгун чоокта кайда-бир чадаң ыяш адаанда чыдыр боор.

Бора-тоолай шынап-ла чоокта чыткан. Ол чадаң адаанда эвес, а улуг ушкан ыяш адаанда бо чыткан.

Удуп, оттуп чыдарга кижи кылажының даажы дыңналган, а ол улам чоокшулап-ла олурган...

Бажын ковайтып келген,— кидис идиктиг буттар базып кел чораан. Боонун кара уну черже бады барган.

Бора-тоолай чаштып чыткан черинден аяар үнгеш, чадаң ыяштар аразынче шимеш дээн. Оон чолдак ак кудуруу чаңнар аразынга шыварып дээн, чүгле ол-ла.

Ашак хол куруг чанып кээп-тир.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

ХАПТА ХАВА

Аңам мени магазинче
Айбылады:
— Арай дүрген чорун
көр!—дээш,
Ак хап сунду.
Далган урар хапты алгаш,
Даш-оол-биле
Даады-ла дорттап-дорттап,
Далажыптым.
Хал-хал! Хал! — дээн ыыт
үнген —
Хая көрдүм:
Хаважык ыт бо-ла келди—
Хавым достум.
Карак-ла бо! Элдеп чүве:
Хава — хапта,
Канчаар аайын тыппаан
боор оң.
Халып тур де!

Калбаңнадыр шурап турган
Хапты көргеш,
Хамык улус чыглып келген.
Кайгаан туру:
— Аваа-ла хап канчап
шимчээр.
Аза бар-дыр.
Аткаарлаңар! Озалдыг! —
деп
Алгыржып тур.
Хапта хава шурап турда,
Харыы төнген.
Ырланыры оожургап,
Ыыды читкен.
Хавым ушта шелиниттим —
Хавам ам-на
Кажаа-херим аразынче
Караш кыйды.
Ч. КАРА-КУСКЕ.

ФИНИШ МУРНУНДА

Шыдыраага Тыва АССР-ниң чемпионадының 8 салыы эртикен. Сескн салыгда Владимир Бузыкаев Орлан Монгушту уткаш, чеди улаштыр типлеп ап, аштырышкын чок чоруп орар. Чемпионаттың лидери оон мурнуу чарыында оюнда Кызылдың чемпиону Вячеслав Асатовту удуп алгаш, чугула типлелгени чедип алган.

Соңгу салыгның оон аңгыда ужуражылгаларынга А. Крестьянинов С. Идамны, О. Донгак С. Донгакты удуп алган. Мохов—Оюн болгаш Белов— Хомушку оларның оюнары доозулбаан, соңгаарлаттынган.

Түңнел үш салыгның мурнунда лидер белүктүг байдалда мындыг: В. Бузыкаев 7 санныг, Л. Мохов 6 санныг база бир соңгаарлаткан оюнуг. Ч. Оюн болгаш В. Асатов 5-5 санныг, ынчалза-даа кайызы-даа чедир ойнаттынмаан бир-бир оюннарлыг.

Хөрээжен улустуң шыдыраа чемпионады доозулган. Бирги черни Кызылдың № 3 школазында 9 класс өөреникчизи Вика Куулар алган болгаш ол республиканың чаптыс эвес удаа чемпиону Зинаида Ооржакты типлээн. Үшкү черде Эрзин школазында башкы С. Хайдып.

Н. ШИШИГИН.

СОНУУРГАКТАРГА

АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАР

Айтырыг: Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг найысылалы Москваның девискээри Англияның найысылалы Лондонуң, Франциянын — Парижтин, Японияның найысылалы — Токионуң девискээринден делгем деп чугаалажып турарыг шын ирги бе?

Харыы: Шын. Москва хоорайның девискээри 877 дөрбелчин километр. А Лондонуң — 303, Парижтиң — 105, Токио хоорайның — 573 дөрбелчин километр. Москваның Кол планының эртем-шинчилел болгаш төлевилел институдунуң ажылдакчылары бо тайылбыр харыыны берген.

Айтырыг: Астроном эртемденнерниң чоокта чаа илередип ажытканы планетаны Зоя Космодемьянскаяга алдар кылдыр Зоя деп адааны шын ирги бе?

Харыы: ССРЭ-ниң Теоретиктиг Эртемнер академиязының теоретиктиг астрономия институдунуң эртем ажылдакчызы Т. Смирнова ол планетаны 1968 чылда ажытканСоциалистиг Ада-чурттуң алдарлыг кызы Совет Эвилелиниң Маадыры Зоя Космодемьянскаяның адын чаа планетага тыпсырын Т. Смирнова 1974 чылда саналдаан. 1793 дугаарлыг кыдыр бүрүткеттинген чаа астероидти — планетаны Зоя деп адаан.

Айтырыг: Москваның Грузинская кудумчузунда № 4 бажың бар. Ук бажыңның солун төөгүзүнүң болгаш салымчолунуң дугайында тайылбырлап көрзе?

Тайылбырны Штернберг аттыг Астрономия институду берген.

Харыы: Москваның Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажыңның салым-чолу солун-даа, төөгүлүг-даа. XVIII чүс чылдың 70 чылларында бажың туттунган. Сураглыг төөгү эртемденги М. Щербатов болгаш орус дылдың олум чок тайылбыр словарының автору В. Даль олар аңгы-аңгы үелерде ол бажыңга чурттап турган. 1812 чылда Ада-чурт дайынының үезинде бажыңның чамдык кезии өртен үрелген. Совет улустун Ада-чурттуң Улуг дайынының уран чүүлдериниң музейинге эвилеңи-биле уткаан. Рерихтерниң чогаалдыкчы ажылдарынга совет хөй-нинтиниң сонуургалы дыка улуг.

...Николай Константинович Рерих муң ажыг чуруктарны чураан. Ол чуруктар делегейниң хөй музейлериниң эртинези болуп турар. Николай Рерих бүгү тала-биле сайзырааңгай кижи: чурукчу, философ, чогаалчы, эртемден, аян-чоруукчу болган хөй-нинти ажылдакчызы. Тибетке, Гималайга аян-чоруунуң дугайында оон үжен ажыг номнарын делегейниң улустарының хөй дылдарынга хөй тиражтыг кылдыр парлаан.

ЧУРУКТА: С. Н. Рерих болган оон кадайы Девика ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң хүлээп алыышкынының үезинде.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Айтырыг: Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг найысылалы Москваның девискээри Англияның найысылалы Лондонуң, Франциянын — Парижтин, Японияның найысылалы — Токионуң девискээринден делгем деп чугаалажып турарыг шын ирги бе?

Харыы: Шын. Москва хоорайның девискээри 877 дөрбелчин километр. А Лондонуң — 303, Парижтиң — 105, Токио хоорайның — 573 дөрбелчин километр. Москваның Кол планының эртем-шинчилел болгаш төлевилел институдунуң ажылдакчылары бо тайылбыр харыыны берген.

Айтырыг: Астроном эртемденнерниң чоокта чаа илередип ажытканы планетаны Зоя Космодемьянскаяга алдар кылдыр Зоя деп адааны шын ирги бе?

Харыы: ССРЭ-ниң Теоретиктиг Эртемнер академиязының теоретиктиг астрономия институдунуң эртем ажылдакчызы Т. Смирнова ол планетаны 1968 чылда ажытканСоциалистиг Ада-чурттуң алдарлыг кызы Совет Эвилелиниң Маадыры Зоя Космодемьянскаяның адын чаа планетага тыпсырын Т. Смирнова 1974 чылда саналдаан. 1793 дугаарлыг кыдыр бүрүткеттинген чаа астероидти — планетаны Зоя деп адаан.

Айтырыг: Москваның Грузинская кудумчузунда № 4 бажың бар. Ук бажыңның солун төөгүзүнүң болгаш салымчолунуң дугайында тайылбырлап көрзе?

Тайылбырны Штернберг аттыг Астрономия институду берген.

Харыы: Москваның Большая Грузинская кудумчузунда № 4 бажыңның салым-чолу солун-даа, төөгүлүг-даа. XVIII чүс чылдың 70 чылларында бажың туттунган. Сураглыг төөгү эртемденги М. Щербатов болгаш орус дылдың олум чок тайылбыр словарының автору В. Даль олар аңгы-аңгы үелерде ол бажыңга чурттап турган. 1812 чылда Ада-чурт дайынының үезинде бажыңның чамдык кезии өртен үрелген. Совет улустун Ада-чурттуң Улуг дайынының уран чүүлдериниң музейинге эвилеңи-биле уткаан. Рерихтерниң чогаалдыкчы ажылдарынга совет хөй-нинтиниң сонуургалы дыка улуг.

...Николай Константинович Рерих муң ажыг чуруктарны чураан. Ол чуруктар делегейниң хөй музейлериниң эртинези болуп турар. Николай Рерих бүгү тала-биле сайзырааңгай кижи: чурукчу, философ, чогаалчы, эртемден, аян-чоруукчу болган хөй-нинти ажылдакчызы. Тибетке, Гималайга аян-чоруунуң дугайында оон үжен ажыг номнарын делегейниң улустарының хөй дылдарынга хөй тиражтыг кылдыр парлаан.

ЧУРУКТА: С. Н. Рерих болган оон кадайы Девика ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александровтуң хүлээп алыышкынының үезинде.

Б. КАВАШКИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

1. Шивиниң одалга приборларының чанынга тургуспас.

2. Оңу ыяк быжыг кылдыр тургузар ужурлуг.

3. Шивиниң хөвеңден, саазыпдан марлядан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставаңар.

4. Өрттенмес чүүл сиңирбээн хөвеңден болгаш марлядан кылган хепти уругларга кедирбеңер.

5. Уруглар боттары бенгалдааларын кыпсырын болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.

6. Шивиниң ынзы-бүрү дампочкалар-биле каастаарынга заводка кылган электрилиг гирляндыларны ажыглаңар.

7. Уругларны шиви чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырын каап болбас.

8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле сугну болгаш кылын шывыгны (чоорганны) белеткеп алыңар.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Курска киреринге күзээн кижилерге физика болгаш математика талазы-биле методиктиг айтыышкыннарны болгаш хыналда даалгаларны чорудар. Хыналда ажылдарын дуржулгалыг башкылар хынаап, дыңнакчыларга эгидип бээр.

Директорнуң адынга биллиришкинни болгаш өөредилге дээш төлевир дугайында квитанцияны киргенининг соонда курска киир саналр. 15 рубль хемчээлдиг төлевирни почта-биле № 14107 санажылга санынга шилчидер. Биллиришкинге фамилиязын, адазының адын, дыңнакчының бажыңының адресин, өөредилге черин дооскан чылын, шилип алганы мергежилин болгаш факультетти ыяап-ла айтыр ужурлуг.

ФИЛИАЛДЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл хоорайның Рабочая кудумчузу, № 4 бажың: боттөөредилгиг белеткел курстары.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылыраа болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 үлетчүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун кезбейн барганда 2-32-75 телефонче долгавр.

Чагыг № 1972.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң , талазы биле эртелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01028

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжынар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 286 (12076) | 1982 чылдың декабрь 15, среда | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 кеп

КЫШКЫ СПОРТ СЕЗОНУ

Тываның геология-шинчилел экспедициязында топограф Николай Вагин бо кышкы спорт сезону ажыттынмаанда-ла Хербис даанга, «Тайга» станциязынга каш удаа хаактап четтигипкен. Хостуг үезинде бодунуң коллективте нады ажылдап турар өөрү хоочун спортчулар Владимир Габеев, Юрий Савва, Людмила Коренкова олар-биле бо-ла нады чоруптар.

Ажылга-даа, кадыкшылды быжыглаарынга-даа нады чоруур геологтарның спортчу мергежили сөөлгү үеде дыка бедзэн. Оларның хөй кезии—массалыг разрядтың спортчулары. Маргылдаа бүрүзүнге барык шупту киржири чаңчыл апарган. Ол дээрге, ында хөй-ниити организацияларның, бирги эзлчегде профэвилел комитединиң (даргазы Л. Коренкова) спорттуң массалыг чоруун чедип алыр талазы-биле организакчы ажылының түңнели-дир. Ук коллективтиң кышкы спорт сезонунга бүгү талалыг белеткенгенииң бир кол бадытказы—ооң ажыдыышкынынга экспедицияның командаларының тиилеңчи болуп үнгени болур. Геолог спортчулар Бүгү-эвилелдиң «Хаак оруу кыйгырып тур» деп маргылдаазынга амдыгааштан-на идепкейлиг белеткенип эгелээн.

Геология-шинчилел экспедициязының коллективиниң болгаш өске-даа организацияларның спортка идепкейлии СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эрткен чылдың сентябрьда хүлээп алганы «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыңай кадүрер дугайында» доктаалының негелделери-биле дүүшкен болуп турар. Оон аңгыда партия Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлеринде спорттуң кышкы хевирлерин нептередип, аңаа ажылчы чоннарны калбаа-биле хаара тударын база айытткан.

Бистиң республикага спорттуң кышкы хевирин нептередири-биле чамдык ажылдар база чоруттунуп турар. Хаак спорту Кызылда, Туранда, Бай-Хаакта массалыг апар чыдар. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарда спорт организакчылары бо ажылче кичээнгейни күштелдиргенин ында белеткеттинген хоккей шөлүчүгештери, четчелеттинген дериг-херекселдер, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде спортка хамаарыштыр чоруттунган ажыл-херектер бадыткап турар. Үстүнде адаттынган районнарда база өске-даа черлерде спортче кичээнгей партия обкомунуң V пленумунуң соонда улгаткан. Чөөн-Хемчикте «Алдан-Маадыр», Улуг-Хемде Жданов аттыг, Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтарда бо талазы-биле байдал черле эки.

Шайбалыг хоккей база элээн нептереп турар. Чүгле Кызыл хоорайда безин шайбалыг хоккейниң он ажыг шөлдери бар. Чадаанада, Тээлиде, Хөвү-Аксында шөлдерни бо чылын ажыглалга киирген, ону кылырын чамдык суурларда уламчылап турар.

Ындыг-даа болза, республиканың чамдык ажыл-агыйларында, чурттакчылыг черлерде күш-культураны болгаш спортту ийиги чергениң херээ кылдыр санаар хөөннерден уштунмайн турар чоруктар ам-даа бар. «Хөндергей», «Шивилиг», «Россия», «Улуг-Хая», «Шекпээр» совхозтарда хөй-ниити, спорт организациялары бо чылдың кышкы спорт сезонунга нөшкак белеткенген. Ол ажыл-агыйларда спортчу дериг-херекселдер четче эвес, катоктар белеткеттинмээн, хаактар чедишпес.

Кызылда хоккей ойнаар он шөлүчүгеш бар дээрзин үстүнде чугаалаан бис. А ооң чүгле дөртү ажыглаттынар аргалыг. Шөлүчүгештериң хөй нуруузунда чырык чок. Ооң уламынан нежээки үелерде оларга маргылдаалар, оюннар болбайн турар. Хоорайның уругларның спорт школазынга хаак салырын ажыдар дугайында чугаа хөй чылдарда уламчылап келген. Ынчалза-даа ооң ажыдыышкыны бо чылын база болбаан. А ниити билиг школаларында хаакчылар белеткели ам-даа чогуур негелдеге четпес.

Кышкы спорт сезону ажыттынган. Ол хиреде «Хүреш» стадиону ам-даа булуктаттынмаан, конькилээр чер хоорайда чок. Эртиен кыжын «Тайга» станциязынга—300, Хербисче—200 эжеш хаак турган. Чамдык хүннерде, маргылдаалар үезинде аңаа хөй-хөй кызылчылар массалыы-биле чеде бээрге, хаак чедишпес чоруктар турган. Ону бо чылын чедир өөренип көрбээнинден база-ла ол-ла хире санныг хаактар бар.

Хаакчыларның, хоккейжилерниң, биатлонистерниң, коньжилерниң мергежилин бедидер, аңаа хандыкшылдыгларны олче улам хаара тудар, кижи бүрүзүнүң күш-дамыр сайзыралын эжидер дээш коллективтерниң удуртукчулары, хөй-ниити организациялары сагыш салыр хүлээлгелиг. Ындыг ажыл-агыйлар, организациялар бисте бар. Чижээ. Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң (директору Б. Монгул-оол), Тываның электри четкилериниң (директору Н. Чумаков) коллективтери спортчу маргылдаалаарже боттарының удуртукчулары-биле нады үнүп турар. Оон аңгыда хөй-ниитичи тренерлер А. Шедогубов, Б. Чуруто ышкаш спортчулар тус-тус хевир аайы биле боттарының мергежилин доктаамал бедидип, өскелерге дузалажып турар. Ындыг-даа болза, спортче сагыш салып турар, ону бирги чергениң херээ кылдыр санаар удуртукчулар хөй эвес дээрзин маңаа айтыр апаар. Массалыг маргылдаалар, коллективтиг үнүүшкүннер, четчир санныг дериг-херекселдер, коллектив бүрүзүнде бедик мергежилдиг организакчылар—спортче, ооң кышкы хевирлеринче кижи бүрүзүн хаара тударының кол быразы болур, а күш-культурага хандыкшылдыг кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедик болур, сагылга-чурум быжыгар, ынчангаш бо ажылче доктаамал кичээнгейни салыр херек.

Бо кышкы спорт сезонунда база бир сагыш салыр ужурлуг чугула айтырыг болза, ГТО-нуң кышкы хевирлериниң дужаалдазы. Республиканың бүдүрүлгелеринде, албан организацияларында, өөредилге черлеринде ГТО нормаларын хүлээп алыр комиссиялар четче тургустунмаан, ындыг комиссияларны коллектив бүрүзүнге тургузар херек. Оларның составынга бүдүрүлгениң мурнакчыларын, коллективтерниң удуртукчуларын хаара тударын чүгле спорт организацияларының эвес, партия болгаш совет органнарның хүлээлгези болур.

Ынчангаш, күш-ажылчы коллективтерниң партия, профэвилел, комсомол, спорт организацияларының кол сорулгазы болза, ажылчы чоннарның хүн бүрүдээ амыдыралынга күш-культураны болгаш спортту нептередир талазы-биле ажылды улам күштелдирери, ГТО комплекизиниң кышкы хевирлерин дужаарынга мурнуку чылдарда ышкаш ёзу барымдаалаар чорукту болдурбазы, маргылдаалар организастыг, улам массалыг болуп, аңаа хөй кижи кириишсин дээш бүгү аргаларны ажыглаары болур.

Чылды күш-ажылчы чедишкиннерлиг доозаал

ССРЭ 60

ШАҢНАЛДАРНЫ—ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

Ооң бирги беш чылдың ийиги чылының эрткен айларында Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери бедик көдүрүүшкүнүүр ажылдааннар. ССР Эвилелиниң 60 чылыңа тураскаатkан Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга кириишкеш, олар чылда өүт садарының планын 101,1 хуу, дүк садарының 116,8 хуу, эът бүдүрелиниң планын 102,1 хуу күүсеткен.

Дүүн Чадаана хоорайга районнуң ажылчы чоннарының төлээлериниң байырлыг хуралы болган. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан социалистиг чарыштың тиилекчизин болган районга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугуу болгаш дипломун Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме тывыскан. Тукту аш тура, СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандин ам-даа эки ажылдаарын, кыштаглаашкынны организастыг эрттирерин, малдың чаш төлүн бүрүн ажаап алырын районнуң ажыл-ишчилериниң мурнундан илергейлээн.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур ооң төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышка Бии-Хем районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи идепкейлиг киришкеш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Районнуң чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективинге тураскаал Кызыл тук тыпсырынга тураскаатkан байырлыг хурал дүүн болган.

Социалистиг чарыштың тиилекчизи коллективке тураскаал Кызыл тукту тыпсын тура, СЭКП обкомунуң чиик ажыл-чем үлетшүрүүнүң болгаш садыг киидизиниң эргелекчизи Д. Л. Тинмей чарыштың мурнакчыларының күш-ажылын көргүзүүлериң демдеглеп, байыр чедирбишаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чедишкиннерин күзээн.

Чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң кол инженери А. И. Тружкова, даштыкы хөп быжыкчы-мастер Л. И. Евдокимова болгаш ооң-даа өскелер бедик шаңналды коллектив улуг сорук киришкинниг хүлээп ап турарын чугаалап, эш-оруунуң ажыл-ижинге доктаап, ол бирги беш чылдың планнарын күүсетпишаан, чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң бедик культуразы дээш улам көдүрүүшкүнүүр ажылдаарын илергейлээннер.

ХУУСААДЫН ЭРТЕ

ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турарлар.

Оларның аразында № 15 механизация эргелелиниң ажылчыннары эрткен айларда багай эвес ажылдап, бүдүрүлге планын 105,5 хуу күүсеткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 6 хуу улгаттырганнар.

Ол эргелелдиң ажыл-ишчилери чаа хоорайның аңгы-аңгы тудуг шөлдеринде ажылдап, амыдырал тудугжуларга улуг дузаны көргүзүп турарлар. Ылаңгыя олар эмнелге комплекизин, 80 аал чурттаар бажыңны, 200 автомашина кирер гаражты болгаш өске-даа тудугларны кылчырынга үлүүн киирип келгеннер. Бо коллективте Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң депутады Л. В. Тряскинниң, кран башкарыкчызы Марина Самкованың күш-ажылчы көргүзүүлери бедик.

Коллектив юбилейлиг чылдың планнын ончаалларын хуусаадан эрте, декабрь 25-те күүседир сорулгалыг.

(Бистиң корр.)

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

«Найырал ээлчээнниң» он алдыгы неделязының түңнелинде ийи коллектив —«Тыва дагдүгү» комбинаттың арыглал фабриказының үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң С. Д. Кууларга удурткан үшкү, бөдүүн руда болбазырадыр цехтин В. М. Ипатовага удурткан бешки ээлчегдери чарышты мурнай бергеннер.

Үшкү ээлчегниң коллективи неделя дургузунда 13662 тонна руданы ажылдап кылырын 13749 тоннага доттандырган. Коллектив кежигүннери хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ниити түң — 87 балл болган.

А Ипатованың ээлчээ даг-дүгү болбаазырадыр кылырының планын 101 хуу күүседип алза-даа, арыг продукция бүдүрелиниң нормазын күүсетпейн барган. Ынчалза-даа ол ээлчегге хөй-ниити ажылы чоруп, «Тен», «Чаңдык» доктаамал үнүп турган. Түңнелинде олар 89 балл алгаш, шалыпчы неделяның тиилекчизи болганнар.

Бо удаада «Найырал ээлчээн» аңы-дүңмалышкы Удмурт АССР-ге тураскаатkан. Неделя түңнелин ёзугаар регулировщик Борис Лопаа, бешки ээлчегниң оператору Алия Сатмухаметова мергежил аайы-биле эки ажылчынарга санатkаннар.

Ш. ИРГИТ.

ЛЕНИННИҢ АЙЫТКАН ОРУУ-БИЛЕ

ССРЭ-ниң алдан чылы—совет улустуң амыдыралында чугула болуушкун, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедишкиннериниң херечизи-дир. Совет Эвилелиң бүгү делегей коммунизмни тургузуп турар дең эргелиг республикаларның найыралдыг өг-бүлези кылдыр билир.

Совет Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга утказутуп Москвага болган эртем конференциязынга ону онзалап демдеглээн. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институту, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемнериниң академиязы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы ону эрттирип турар.

Национал дарзалды болгаш улустарның дең эргелиг эвес чоруун чок кылырының кол оруктарын болгаш хевирлерин ажылдап кыганы В. И. Ленинниң ады-биле чарылбас холбаалыг. Национал политиканың талазы-биле СЭКП-ниң бөгүн-даа удуртулга болдуруп турар принцивин В. И. Ленин тодаргайлаан.

ССРЭ-ни тургузар талазы-биле Октябрьның баштынчызының, Коммунистиг партияның теориязын болгаш практиктиг ажыл-чорудулгазын илеткелдерде илередиин көргүскен. Бышкаң социализмниң байдалдарында национал харылзаалар хөгжүлдезинин айтырыгларынче улуг кичээнгейни салган, национал айтырыгны шиитпирлээринин ленинчи принципчеринден, ленинчи методунуң бүгү делегейге ужур-дузазын илеткен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери республика бүрүзүнүң материалдыг болгаш угаан-бодал күчүзүн улам ыңай өстүрерин болгаш ооң-биле кады ону бүгү чурттуң таарымчалыг, бир дескиг хөгжүлдезинге долу ажыглаарын көрүп турар. Чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекстиң ажылдаарының ажыктының бедидери дээрге, экономиктиг болгаш социал сорулгаларны бирги ээлчегде ниити күрүне эрге-ажыктарын барымдаалап шиитпирлээри, кызыы эрге-ажыктар болгаш ведомство тырттар чоруктарның кандыг-даа илерээшкиннерин болдурбас.

Сайзырангай социализмниң үе-чадазында ССРЭ-ниң улустарының ажы-дүңмалышкы эвилелин быжыглаарынга СЭКП-ниң удуртукчу, башкарыкчы болгаш организакчы ролюнуң улам өзүп турарының дугайын чугаалавышаан, национал харылзаалар талазы-биле шын, марксисчи-ленинчи принциптерге үндезиленген, партийжи удуртулга—хөй националдыг социалистиг пиитилелдиң дешилгезиниң чайлап чок негелдези-дир дээрзин ораторлар онзалап демдеглеп турганнар. Партия, ооң ленинчи Төп Комитеди ССРЭ-ниң улустарының бүзүлбас найыралын болгаш чаңгыс эвин бүгү хемчег-биле быжыглаар дугайында кеэзеде сагыш салып, национал айтырыг талазы-биле Владимир Ильич Ленинниң өөредиин хөгжүдүп турар.

Конференцияның сөөлгү хүнүнде секцияларның куралдары болган. Национал-дар араңгыга чаа хевирниң харылзааларын доктаадып тургузар болгаш быжыглаар талазы-биле СЭКП-ниң аажок улуг ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү талаларын көрген. Национал политиканың талазы-биле В. И. Ленинниң ажылдап кылган принциптерин партия амыдыралында чайгылыш чок боттандырып турарын онзалап демдеглээн.

Сайзырангай социализмниң байдалдарында СЭКП-ниң удуртукчу, башкарыкчы болгаш организакчы ролюнуң хажык чок өзүүшкүнү-биле холбаалыг айтырыгларже улуг кичээнгейни салган. Ажылчы чоннарның патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезин сайзырангайжыдарының аргаларын, СЭКП-ниң национал политиказын чүүл-бүрү хажыды коргүзер чоруктарга удур демиселди күштелдиреринииң сорулгаларын анализтеп көрген.

(СЭТА).

ФОТОДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Профоблчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң, Культура министерствозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Журналистер эвилелиниң баштаар черииниң организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан фотоделгелге дүүн. Тываның хөгжүм-шин театрында ажыттынган. Делгелгени Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серен ажыткан.

Ооң ажыдыышкынынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар, СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак база партия, совет органнарының өске-даа ажылдакчылары киришкеннер.

Ук делгелгеде республиканың күш-ажылчы болгаш культура амыдыралын, хөгжүдезин көргүскен чүс ажыг фоточуруктарны делгээн.

Ю. Косарыковтуң, В. Шайфулиниң, О. Охемчиктиң болгаш өскелериң-даа тырттырган чуруктарын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көрген.

Бистиң корр.

ШАҢНАЛДАРНЫ—ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

Кыштаглаашкын—хүннүң айтырыы

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДАЯНЫР

Чөөн-Хемчик районнуң бүгү ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур дээш чаңгыс демниг ажылдан, бүгү бар аргаларын алган социалистиг хүлээлгелерин болгаш планныг даалгаларны күүседиринче моонизээн.

Малдың өлүп хораар, чидер, самчыгдаар чоруун чайладыр дээш организастыг ажылдарны кылып чоруткан, ынчангаш янзы-бүрү чылдагааннар-биле мал бажының хораар чоруу эрткен чылдыындан дыка кызырылган. Малдың чайгы семиртилгезин эки организастап, ооң эъткир, сүткүр, дүккүр чоруун чедип алыры-биле хемчеглерни ап чоруткан. Районнуң совхозтары 1982—1983 чылдың кыштаглаашкынынга малга быжыг чем-суурну тургузар дээш күжениишкининг ажылдаан, сүүзүннүү болган бодуун мал чеми ажыл-агый бүрүзүнде бар. Социалистиг чарыштың дээштиин, ооң чон мурнунга көскү база массалыг болурун чедип алыр дээш эвээш эвес организастыг ажылдарны кылып чоруткан.

Ооң түңнелинде эът бүдүрелиниң чыл планын район Октябрь революциязының 65 чыл ооюнуң бүдүүзүнде-ле күүседипкен. Дүк бүдүрелиниң чыл планын район ССРЭ Конституциязының ооюн таварыштыр 112,2 хуу кылдыр күүсеткен. Ол эрткен чылдыындан 38,5 тонна хөй болганы ол.

Ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылын күш-ажылчы чедишкиннерлиг уткуур соруга-биле сүт бүдүрелин көвүдедир, ооң үскүрүн болгаш шынарын бедидер дээш шудургу ажылдан, янзы-бүрү хемчеглерни ап чорудуп турар. «Искра», «Алдан-Маадыр» совхозтар ноябрьда-ла күрүнеге сүт садар планын ажыр күүсеткеш, планнан ажыр сүт садарын үргүлчүлеп турар. Районнуң өске совхозтарын сүт садарының күрүне планын шупту ажыр күүсеткен. Район ниитизи-биле күрүнеге сүт садарының чыл планын декабрь 1-де 101,1 хуу күүсеткен.

Бо хүннерде партия, совет, ажыл-агый организациялары, профэвилел, комсомол организациялары бүгү күштү 1982—83 чылда ниитининг малының кыштаглаашкынын чедишкининг чорудар болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрелин көвүдедир ажылче мөөнүзээн. База ол ышкаш районнуң ажыл-агый, албан организация, ажылчын коллектив бүрүзүнче СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Соединиң сессиязының шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Пленумга чугаазын чоңга таныштырылгазы калбаа-биле чоруп турар.

Бистиң корр.

БАШТАЙГЫ ОЛЧА

«Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары 1982—83 чылдың мал кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенген. Ам совхозтуң хойжу бригадаларының, сүт-бараан фермазының коллективтери, түс-түс малчыннар СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң «Мал кыштаглаашкынын чедишкининг эрттирер 1982—83 чылдың кышкы үезинде мал ажыл-агыйының продуктуларын бүдүрер болгаш садыг алырын көвүдедир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжын калбартыр дугайында» доктаалы-биле болгаш СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдары-биле бүрүн танышкаш, оларны амыдыралга боттандырар сорулганы салып алган, кызымаккай ажылдап турар.

Чамдык коданнарда хой чаа-ла оолдан эгелээн. Ак-Туруг салбырның хоочун малчыны коммунист Кенеп Чыгаан-оолдуң коданында 40 хой оолдаан болгаш чаш төлү онча-мейди камгалап алдыган. Сакманщиктер М. Хүргүл, К. Ирина бир демниг ажылдап киришкеннер.

Малчыннарга солун чедирилгези, суг сөөртүлгези, автолавка доктаамал барып турар. Ак-Туруг салбырның хой бригадири Галина Данзырын малчыннарга үргүлчү баар, оларның негелде-хомудалдарын хандырарынче сагыш салып келген.

К. КОМБУ.

ТӨТЧЕГЛЕТТИНИП ТУРАР

Тожу район тайга-сын аразында болганындан кыш соок, өрте дүжер, хар-чам кылын. Ынчангаш мал кыштаглаашкыны чарын байдалга эртер. Ол бүгүнү совхозтарның удуртукчулары, түс-түс малчыннар эки билир. Ынчангаш ажыл-агыйларга кышка белеткел частап эгелээн. Ол талазы-биле чамдык ажылдар кылдынгылаан.

Ам бо хүнперде «Тоора-Хем» совхозтуң инек кадарчызы Калнин Кол, хойжулар Даш-оол Кол, Мырзынчай Кол, Виктор Ак, «Май 1» совхозтуң инек кадарчылары Чыңгывай Даваа, Хемчикпен Ак олариның коданнары кышка багай эвес белеткеттинген. Ол-ла коданнарда малдың байдалы, күш-денгели эки. Бо чылын хар чуга, соок чон болганы малчыннарга дыка таарымчалыг. Мал чеми база камналгалыг.

Бүгү таарымчалыг үениң чамдык малчыннар кышка бээткелге, мал кажааларының, чурттализ бажыңнарының сентелгелеринге, чылыглаашкының кылып алырынга ажыглаваан. Ам хар чаап, соок дыңзый бээрге, дүүрген эгелээн. «Тоора-Хем» совхозтуң Башкы-Хөлде молдургалары хайгаарал чогундан, өдек-кажаазының багайындан ам безин он ажыг баш өлүп хораан. Ам-даа 30—40 хире баш, дүрген дээштиг хемчег албас чүве болза, база-ла бергедээр хире байдалда четкен. Танмалыкта бир кодан хураганның байдалы база багай, харын-даа өлүп, хорап эгелээн. Кышка белен эвес коданнар өске-даа черлерде бар.

Ол бүгү четпестер совхозтуң директорунга, партия комитединге, көдээ Советтиң күүскомунга болгаш ында тускай эртемнилерге билдингир турбуже, тодаргай, дээштиг хемчеглерни албайы келгени элдептиг. Мал ажылының специалистери болгаш бригадирлер малчыннар оргтузунга хүн бүрү организакчы кижизидилге ажылын дээштиг чорутпайн, оларның ажылынга негелде, хынаалаларны кошкак тургускаңы ооң илден.

Дыка хөй кыштагларда, малга чем бээр шагжалар, коошпалар чедишпес. Ындыында-ла эвээш, чедишпес мал чемин черге төкаап берип турарындан ол төтчеглеттинип, мал чаза базып турар.

Кыштаглаашкын эгелээнден бээр чүгле ийи ай эртип турда, районнуң ажыл-агыйларында янзы-бүрү чылдагааннардан элээн хөй мал өлүп хораан. Малдың ис чок чидер чоруу база бар. Ол-ла үениң иштинде чүгле «Тоора-Хем» совхозтан 20 ажыг инек, 77 шээр мал читкен.

Ферма, кодан бүрүзүнге мал чемин ам-даа хуваап, быжыглаваан. Мал чеминиң кыштагларже сөөртүлгези саадан турар. Чамдык черлерде дүжүртүнген мал чемин кажаалаванындан мал чаза базып, чип турар.

Тожу ышкаш орук-чирик берге черге мал чемин сөөртүргүнге, өске-даа аар-саар ажылдар кылырынга аът күжүн ажыглаары барык уттундурган. Бүгү-ле ажылды машина, трактор дээр хөөнге чаңчыккан. Ол хиреде, совхозтарда четчир санныг машина, тракторлар бар хирезинде, оларның хөй кезии ажылдавас аңаа турар. Аът күжүн ажыглаар дээрге-даа аът дерии совхозтарда чок.

Бүгү четпестерии дарый чайладып, мал кыштаглаашкынынче бүгү күштү мөөнзээри чугула. Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле доктаалдар хөй хүлээп алдынган. Ам ооң күүселдези дээш тодаргай ажылдарны чорудары негеттинип турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатkан каттышкан байырлыг хуралының киржикчилерин 1982 чылдың декабрь 15-те, эртенгиниң 10 шактан эгелеп партия обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга бүрүткээр.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Аъш-чем программазы—боттаныышкында

ИВИ ДУГАЙЫНДА БОДАЛЫМ

СЭКП ТК-ныӊ май (1982 ч.) Пленумунуӊ шиитпирлери бүгү чоннуӊ куш-ажылы кедүрлүүшкүнүк болдурган. Ук Пленумнуӊ материалдарында аъш-чемниӊ кол-кол продуктуларын адаап, чон ,ү кижи бүрүзүнге опаштыр эът болаш эттеп алган чемнерни 1980 чылда 58 килограмм турганыноан 1990 чылда 70 килограмм чедирерин айыткан. Моӊаа, бистиӊ Тываныӊ байдалы-биле алырга, элээн көскү черни иеи мал эллээр.

Бо хүннерде республикада 11,5 муӊ баш иви бар. А планнаны — 13 муӊ ажыг. Сиген-шырбиш белеткээр, кажаа-хораа тудар дең шүүт үндүрбес, эӊ-не чиик унелиг продуктууг малывыстыӊ бажы каш-ла чыл дургузунда дыка эвээжээн. Мындыг байдал бистиӊ, ивижилерни дүвүредип турар. А эӊ деңискээр Тожу, Тере-Хөл болгаш өске-даа черлерде эвээш эвес. Ол черлерни дидим ажыглаар херек.

Тожу районнуӊ ажылагыныӊ кол сорулгазы—иви малды остүрери, ооӊ продуктулуг чоруун көвүдедири. Иви маллыӊ ажылын эки билир хоочуннар кайы хөй. Оларныӊ чижээге Күнзерге Ак, Бадыжак Ак, Байыр-оол Куча, Содунам Бараан, Балдан Хуун оларны хамаарыштырып болур. Ивини азырап остүрериӊе хөй чарыгдалдар үнмес.

Бистиӊ «Тоора-Хем» совхоз 3 муӊ ажыг иидиг. Олар 14 коданда хуваатыптан. Ында иинтизи-биле 31 малчын ажылдап турар. Иви фермазында аныяктар хөй. Оларныӊ аразында Александр Бараан, Марина Кызыл-оол, Илья Бараан ышкап аныяктар боттарыныӊ онаашкан ажыл-херээниге кызымак чоруун көргүзүп, мурнакчыларныӊ одуруунда чоруп турарлар.

Чайгы дыштапылгазыныӊ үезинде ада-иезиниге дузалажып чайлаар школолчылар бисте база хөй. Олар эрткен чайын эки ажылдааш, улуг дузаны чедирип, келир үевиӊ ёзулуг ивижилери болуп шыдаар деп мактатканнар.

Райовга иви малдыӊ баш санын өстүрер, ооӊ уксаа шынарын экижидип, малчыннар ортузунга массаполитиктиг ажылды кадбартыр дугайында бодумнуӊ санал-оналымны, бодалдарымны солуннарга биижип турган мен. Оны. номчаан малчыннар мени деткип, ол дугайын шын биижээн сен деп чугаалап турарлар.

Иви малдыӊ кидин түлүк төрүүр үези —май ай. Июнь, июль айларда иви малдыӊ аарыычалы кончут. Ынчан мал эмчизи чогуудан фермадан элээн хөй баш өлүп хораан. Август айда районнуӊ мал эмнелгезинден Валентина Шогжал, совхозтан Людмила Булатова олар кээп, ай ажыг үениӊ иштинде ферманыӊ дыка хөй малын эмнеп, улуг дуза чедирген. Ынчангаш доктаамал турар мал эмчизи херек.

Иви маллыӊ баш санын өстүрүп, ооӊ уксазын экижидип, иви малдыг ажылагыйлар-биле бүдүрүкчүлерин орнап-солчур ажылды кылза, ивиниӊ өзеринге, төрел уксазын солуурунга ажыктыг болур ийик. Иви малдыӊ чиир оъду база бир янзы. Сөөлгү чылдарда оларныӊ оъду ховартан турар деп чугаа үнүп турар. Од шын эвес. Кодээ ажыл-агыйныӊ тускай эртемниглери чылдыӊ дерт эргивлезинде кайы черлерге ону чайлаглаарын, кыштадып, одарладырын шипчилеп көрзе кандыгыл? Тожуныӊ девискээринде ол малга одар-белчиир четчир. Тожуга ивини шаанда турган деңнелиниден ажыр өстүрүп болурунуӊ бүгү таарымчалыг аргалары бар.

Ивижилерге иви одарлардыг черлерге кыжын кыштаар бичии чылыг бажыӊчыгаштардан тудуп берзе. Бисте ол үүлдүн ам-даа боттанмайн турары хомудавчыг. Чамдык малчыннарныӊ майгыннары орбак, самдар, эмин эрттир биче, тар.

Ивиниӊ семиртилгезин эки организасташ, күрүнеге бирги сорттуг эъдин дужаап болурунуӊ бүгү аргалары бисте бар. Ол ышкаш ооӊ сүдүн саржыглап, быштактап, ол продуктуларны совхозтуӊ иштинге хереглеп, сайгарып база болур. Иви дээрге чиик өртектиг продукцияны бээр, хөй чарыгдал үндүрбес мал. Кажаа, сиген өелетпевес.

Ивини күрүнеге дужаар үеде 200 ажыг километр черден сүрер болгаш. Ынчан одарлыг черлер-биле сүрер болза, иви арып, баксыравас. Бисте бо чорук база чепсе тургустунган. Дүрген дужаар чүве дээш, ол хире ырак-узактан дүн-хүн чок, кайы хамаан чок совхоз төвүнге сүрүп келир. Ол келгеш, аңаа 2—3 хонук тургузар болгай. Ол арган малдан чүвү алырыл? Ону моон соңгаар чурумчудары эргежок чугула.

Районга иви ажылын сайзырадырда сонгу чүктүӊ ивижилериниӊ мурнакчы дружулгазын цептередип. районда үндезин иви малдан чораан хоочуннарныӊ арга-сүмезин, ажыктыг үүлдерин өөренип көрзе деп бодаар мен.

Малчыннарныӊ амыдырал - чуртталгазыныӊче, оларныӊ материалдыг болгаш моральдыг сонуургалыныӊ бистиӊ совхозтуӊ талазындан кичээнгей кошкак. Оларныӊ ортузунда социалистиг чарыштыг организасташ, ооӊ түӊнелдерин чогуур ей-шаанда үндүрүп, мурнакчыларны шаӊнап, мактаар ажыл четпес тургустунган. Мурнунда чылдарда иви малчынарынга кино, концерт, лекция, беседаларны кыжын-даа, чайын-даа доктаамал көргүзүп, номчуп чоруп турган. Сөөлгү чылдарда ол ажыл база көзүлбестээн. Бо четпестерни чайладыптар болза, Аъш-чем программазыныӊ боттанырынга база бир салыышкыны болуру чугаажок.

Ивиниӊ продукциязыны мыйызындан эгелээш, карангайынга чедир ажыглаар херек. Ынчангаш энне чиик үнелиг продукция — ивиде. А ивиниӊ саны дыка эвээжээн. Бо бүгүнү өеренип көөру чугула.

Б. ЧИГЖИТ,
иви бригадазыныӊ бригадири чораан, ам пенсионер.

ФЕРМАЛАРНЫ ЭДЕ ДЕРЭЭНИНДЕН

Литвада эӊ чиик өртектиг хаван эъдин Пасвальрайоннуӊ ажыл-ишчилери бүдүрүп турарлар.

Эрги кажааларны эде дерээниниӊ ындыг чедишкиннер чедип алдыынган. Ийи-ле чыл дургузунда пасвальчылар үш ажылагыйныӊ бирөзинде эрги фермаларны беш-алды муӊ баш хаван турар механизастаттынган эът цехтери кылдыр эде дерип шыдааннар. Ооӊ-биле чергелештир ындыг ажыл-агыйларга хаван бажы 30—40 хуу өскен, эде дериглеге үнген чарыгдалдар дедир эгиттинген.

— Хаван азырап эгелээрде-ле мал чеминиӊ дугайында айтырыгны бир дугаарында өөренип көрген бис — деп, районнуӊ кээ ажыл-агый эргелелиниӊ начальныгы В. Моркунас чугаалады.— Эрткен дүжүт чок чылда бүгү республикага концентратчедишпейн турда безин эки түӊнелдерлиг болган бис. Ону канчап чедип алдыынар дээрге, ортумак хемчээлдиг хаван фермаларынга, ындыг фермалар бисте бар, хаванны суук чем-биле механизастаттынган арга-биле чемтерерин шаӊгээдип алган бис. Ооӊ составында хайындырган картофель, үүрмектээн дазылдар, сүт артыын холаан сиген далганы кирип турар. Ынчангаш ажылагыйлар аразыныӊ комплекстеринге деңнээрге, концентраттарны эвээштп чарыгдап турар бис, а немелде деңзи хөй — хонукта 600 грамм чедип турар.

Механизастаашкынын ындыг деңнелге чорутканындан будүрүлгениӊ культуразы база бедээн. Амгы үеде чаӊгыс операторбир муӊ хаванны азырап турар.

Кадрлар база доктаамал апарган. Чаа агросуурларда чаагайжыды туттунган чуртталга бажыӊнары, будүрүлгениӊ таарымчалыг тоштери, эки оруктар ажыл-ишчилерге ажок таарышкан. Ол бүгүнү хаван ажылыныӊ бедик орулгалыг салбырыныӊ киирип алган акшазы-биле кыска хуусаада туӊуп алган.

Аъш-чем программазыныӊ амыдыралга боттандырарыбиле Литваныӊ ажылагыйлары бо оң чылда эътти будүн чартык катап хөйнү будүрерин планнаан. Ындыг бедик көргүзүгнү чедип алырынга Пасвальдыӊ малчыннарыныӊ арга-дружулгазы дузалаар.

И. БАГДАНСКИС,
СЭТА-ныӊ корр.
Вильнюс.

ХОЖУДААҢГАЙЛАРНЫҢ ДАҢЗЫЗЫНДАН ҮНГЕН

Волын областыӊ Маневичи районда «Коммунизмче орук» колхозтуӊ ишчилери продукциязын кол-кол хевирлерин күрүнээ садар талазы-биле чылдыӊ планныг онаалдазын хүүсаадан эрте күүсеткен.

Тос айларныӊ дургузунда малчыннар 430 центнер сүттү, 75 центнер эътти будүргеннер. Тараа культураларыныӊ дүжүткүрү база бедээн. Гектар черден 24 центнерни алганнар.

Колхозтуӊ девискээри дүжүткүр эвес чер. ынчаргаш бо көргүзүг черле багай эвес. Ооң аңгыда чоокка чедир ук ажыл-агый хожудаңгайларныӊ одуруундан үштүнмайн келген.

Хожудаашкындан үштунарыныӊ оруктарын дружулгалыг специалистер ажылдап кылганнар. Органиктиг чемничидилгелер-биле болбаазырадып турган черниӊ беримчелин бедидерин олар чүгүлә деп сайааннар. Колхозка чаа техниканы берип, механизастаттынган фермаларны тударынга дузаны көргүскен. Оон-биле чергелештир ажыл-агыйга кадрларны быжыглаарының айтырыгын Пасвальныӊ малчыннарыныӊ арга-дружулгазы дузалаар.

Тараа культураларыныӊ сорту чаартынган, оон үрезини экижээн. Амгы үеде «Мироновская-808» деп күүн чажар кызыл-тас кол черни эзлээн. Күүүн чажар «Белта» деп көк-тараа кеирген черлерде эки үнүп турар.

Чер ажылын болгаш өске-даа адыларны сегиткининден колхозтуӊ ишчилери ам ажыг агыйныӊ экономиктиг талазынче. материал болгаш күшажыл чыгдалдарын кызырарынче кичээнгейни салып турар апарган.

— Хожудаңгай ажылагыйларга дузалаар талазы-биле районда ажылдап кылган хемчегеривистиӊ ажыктыын бо колхозтуӊ чижээ бадыткады — деп, партияныӊ «Маневичи райкомунуӊ бирги секретары Н. Остапец чугаалады.— Ук артель чүгле хожудаашкындан үштүнган эвес, чамдык коргүзүглер талазы-биле мурнакчыларны безин ажыл турар апарган. Сөөлгү ийи чылда район күрүнеге тараг. эът, сүт, ногаа, чүүрга болгаш дүк садар талазыбиле планын чедишкининг күүседип келген. Хожудааннарныӊ дандызын шүүт тургуспас. будүрүлгенин темпизиннин улам ынайгы хоорүдезин хандырар дээш бүгү күштмоонээн бис.

З. ЖИЖАРА
А. ФЕЛРИЦКИС
СЭТА-ныӊ корр.
Маневичи,
Волын область.

ЧАЗАНЫР ЦЕХТЕ

Хову-Аксыныӊ автотранспорт будүрүлгезиниӊ чазаныр цегинге кирип келирге ооң дериг-херекселдериниӊ чурум-чыскаалдыы, арыг-силии аажок. Мында ажыл-ишгиӊ байдалы эки дээрзин ол хереченлеп турар.

Цехтиӊ начальныгы Иван Васильевич Спириӊге ужуражы бергеш, чүӊү кылып, планныг онаалдаларны канчаар күүседип турарын сонуурган айтырдывыс.

Чүүк машиналарыныӊ кузовтары, гаражтарныӊ, администрацияӊ бажыныныӊ сонгалары, рамалары, ажиктер кылырындан эгелээш будүрүлгеге хамаарыр бажыннарныӊ сепгелгезин болгаш өске-даа ажылдарны кылып, улуг херекти будүрүп турарын бүске таныштырды. Ай, квартал санында бердинген онаалдаларны сөөлгү чылдарда чүгле ажыр күүседип турар эвес, харын ону эки шынарлыг кылырынче кичээнгейни салган. Ооң аңгыда коллективтиӊ кежигүннери корум-чурум үревейн, хөй-ниитиниӊ ажылынга идепкейлиг киржип келгеннер. Олар өртке удур эки тура дружинаныныӊ кежигүннери, ооң даалгаларын ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Ажыл-ижинге кыламак, амыдырала төлептиг кежигүннерлиг цехке коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты эрткен чылын тывыскан.

Цехтиӊ чедишкининиг ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды Иван Васильевич тургузуп, ажылды эки организастаан. Ол 1952 чылда Хову-Аксыныга ажылдап эгелээн, ооң бээр столарныӊ мергежилин шиӊгээдип алган, тергиин шевер кижилериниӊ бирээзи. Коллективтиӊ ажылынчылары юбилейлиг чылда хүлээлгелерин күүсеткеш, ССРЭ-ниӊ тургустунганыныӊ 60 чылын төлептиг уткуп турарлар.

Т. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: цехтиӊ начальныгы В. И. Спирин биле чазанынчы А. Сенюшкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ДЕПУТАТТАР—ОКРУГТАРЫНГА

«ССРЭ-де улус депутаттарыныӊ эрге-хүлээлгелериниӊ дугайында» Хоойлуныӊ биргизи чүүлүнде «Депутаттар ооллза улус депутаттарыныӊ Советтеринде чоннуӊ бүрүн эргелиг төлөөлгилери болуур» деп бижээн. Олар болза, депутат хүлээлгезиниӊ бүдүзи билдингир. Ону оныгын депутаттарывыстыӊ ажылы бадыткаар.

Бистиӊ Сүт-Хөлдө район Советтиниӊ — 8, кедээ Советтиӊ — 35 депутады бар. Олар шуптуг-ла кедээ ажыл-агыйныӊ аңы-аңы адырларында, культура албан черлериниӊ, кадык камгалалында, улус өөредилгезиниӊ шугумунда болгаш ооң-даа өске албан организацил, ажыл-агый чергелеринде хаара түттунган ажылдап турарлар. Район Советиниӊ депутаттарыңдан хойжу Кара-кыс Конгаровна Ондар бодунга быжыглаан 100 бай хоюнга онаалтыр 110 хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүктү кыргын алган, совхозтуӊ хойжулар аразынга чарлаттынган социалистиг чарышка бирги черни алган, эвер-чүгеннит аът-биле шаӊнаткан.

Ол чүгле бодунуӊ онаашкан ажылындан ангыда депутат хүлээлгезиниӊ база багай эвес күүседип турар. Сонгукчуларыбиле доктаамал ужуражып, оларныӊ берген чагыгларын дээш сагыш салып чоруур. Амгы үеде школага бдалга системазыны улай тударын боттандырып эгелээн. Кара-Чыраа сүт-бараан фермазында даачы Екатерина Дажы-Сереновна Ондар бодунга быжыглаан инек бүрүзүнден хөй сүттүг саап алган, саанчылар ортузунга чарышка мурнакчы болуп, совхозтуӊ профсоюл комитединиӊ ортектиг белек-биле шаӊнаткан. Екатерина Дажы-Сереновна сонгукчуларныӊ берген чагыгларын — фермага уруглар ялзынынын тудуун быдырар, ооң ажылчыннарыныӊ дилээн күүседир дээш дээштиг ажылдаанныӊ түӊнелиниде амгы үелерде ол ясли ажыглалда киреринин кырында келген.

Райовнуӊ сан-хөө киллизиниӊ эргелекчизи депутат Кошкар-оол Доржуевич Ондар бодунуӊ округтуӊ сонгукчулары-биле ей-шаанда ужуражып, берген чагыгларын — телефон, радио харылзаазыны экижидерин, оруктарны дескилээрин, Сүт-Аксы ортумак школазыныӊ одалга системазын экижидерин дээш ооң-даа өске чагыгларны күүседирин боттандырып эгелээн. Район прокурору депутат Юрий Хертекович Дажы-Сегбеге сонгукчуларныӊ киирген чагыглары — Сүт-Аксы суурга спорт залын дударын, «Хүнчүгеш» уруглар садыныӊ немелде тудуун кылып эгелээрибиле улус ажыл-агый планнырынга киирген.

Кедээ Советтиӊ депутады чолаачы Сергей Ондарович Лопсан бо чылын чолаачылар ортузунга чарлаттынган чарыштыг бүгү негелдерин күүседип, тиилекчи болган. Совхозтуӊ дирекциязы, профэвилел комитеди ону өртектиг белек — мотоцикл-биле шаӊнаан. Ол бодунуӊ округунга доктаамал барып, чурттакчы чонну хөмүр-даш-биле хандырып, одалгазынга дузалажып турар.

Депутаттар Моӊгуш Сарыг-оол Былдакович, Хүр-оол Ондар Бимбаевич, Ховалыг Савелий Очур-оолович олар боттарыныӊ округтарынга үеүктел чокка барып, чоңдан үндүрүг чыылдазынга иденкейлиг киржип, өске депутаттарга үлегер болуп турарлар. Хөй депутаттар совхозтуӊ ажыл-агыйынга шагныӊ кайы-даа үелеринде доктаамал киржип, чурттап турар черинциӊ айы-биле ажылдарга сонгукчуларыӊ хаара түдуп, киприштирип турарлар. Оларга кедээ Советтиӊ депутаттары Ондар Бимбаевич Хүр-оол, Оюн-оол Шүрженович Ондар, Чимит Дозур-ооловна Моӊгуш болгаш Калдар-оол Комбуевич Күулар хамаарыжыр.

Хөй-ниитиниӊ корум-чурумун быжыглаар ажылга депутаттар — К. К. Ооржак, Х. С. Моӊгуш, К. Б. Моӊгуш олар ээ идепкейлиг киржип турарлар. Үстүү-Ишкинде депутат Чараш-Уруг Сандыкановна Сат чүгле бодунуӊ онаашкаы хөй ажылынга эки түӊнелдиг эвес, а депутат хүлээлгезин база багай эвес күүседип турар. Сонгукчуларныӊ берген чагылары — орук септелгезиниӊ, радия тургузарыныӊ айтырыгларын боттандырып турар.

Район болгаш кедээ Советтериниӊ Сүт-Хөлдө депутаттары СЭКП ТК-ныӊ ноябрь (1982 ч.) Пленумунуӊ шиитпирлериниге дүүштүр боттарыныӊ мурунга салдынган соргулгаларыны чедишкининг күүседир дээш улам күжениишкининг ажылдаар ужуралуг бис дээрзин ханы билип турар.

В. МОҢГУШ,
Сүт-Хөл кедээ Советиниӊ күүсөмунуӊ даргазы.

ДАГДЫНЫКЧЫЛАРЫ-БИЛЕ КАДЫ

«Детский мир»—Кызыдыӊ үлетпүр барааннарыныӊ садыында мурнакчы коллективтериниӊ бирээзи. Комсомолчу-аныяктарныӊ бо коллективи юбилейлиг чылдыӊ планныг онаалдаларын эки көргүзүглериг дооразында бүгү күштү мөөнүзээн. Эрткен айларныӊ хүлээлгелерин коллектив эки күүсеткен.

Коллектив аныяк. Чаӊгыс ай үе-черге оруг, тыва, хакас, украин кыстар, чаӊгыс иениӊ уруглары дег, эптиг, шаирадыг ажылдан, чаӊгыс үүле-херекти будүрүп турарлар. Оларны садыгжыныӊ болеи эвес ажылынга чаӊчыктырып, өөредирингө коллективтиӊ дагдыныкчыларыныӊ үлүү улуг.

«Детский мирде» дагдыныкчылар чөвүлелиниӊ И. Н. Декабрь (үстүнде чурукта) удуртуп турар. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг эдилекчизи коммунист Иргит Намчыловна Декабрьны мергежил талазы-биле башкым дээрлер мында хөй. Ажылыныӊ арга-дружулгазын аныяктарга ол күзелдин-биле дамчыдып берип турар. Дагдыныкчыныӊ удуртканы трикотаж кылыглар садар килдистиӊ ажылы мактадыг. Мурнакчы ажылдыг коммунист садыгжы аныяктарга үлегерлиг.

Ооллар хеви садар килдистиӊ эргелекчизи Галина Матвеевна Зайцева (адаанда чурукта) база дагдыныкчылар чөвүлелиниӊ кежигүү. Ооң удуртканы килдис коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты төлептин-биле эдилеп турар. Ында аныяк садыгжылар Л. Холмогорова, З. Карасал, Л. Миронова, Н. Анищенко олар дагдыныкчызыныӊ удуртулгазы-биле садыг ажылыныӊ чажыттарын хүн бүрү шиигээдип ап, кызымак ажылдап турөрлөр. Демниг бригада планныг онаалдаларын эки көргүзүглериг күүседип чаӊчыккан.

Валентина Накаевна Синкеп берип турар. Кыштагларда, коданнарда, сүт-бараан фермазында дус, эм болгаш микроэлементилерин сөөртүп чедирген, малчыннар одаар чүүл-биле хандыртынган. Чамдык Хуһан-оол Ооржак болгаш Ортуң-Назын Сарыг-оол ышкаш кошкак малчыннарныӊ коданнарынга суурнуӊ хамаарышкан агитквартиралар шефтээшкинин чоруткаш, кажааларын септээн.

Малчыннар, кадарчылар, саанчылар ортузунга садыг, медицина, культура хандырылгазыны экижидери-биле кодан бүрүзүнде агитбригаданы быжыглаан, малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерни кылып, оларга концерттерни көргүзүп, медицина дузазын чедирип, садыгны организастап турар. Зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредилге малчыннар ортузунда доктаамал чоруп турар. Бар курлавырларны долузу-биле, чоп ажыглап тургаш ниитиниӊ малыныӊ кыштагларынга чедишкининг эрттирип, мал ажылыныӊ продуктуларын будүрерин база садарын көвүдедир дээш күжениишкининг ажылдаар бис.

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ДОЛУЗУ-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуӊ болгаш Бии-Хем районда «Саян» совхозтуӊ ажылчыннарыныӊ болгаш мал ажылыныӊ специалистериниӊ 1982—1983 чылдың кыштаглаашкыныӊ чедишкининиг эрттирер болгаш мал ажылыныӊ продуктуларын будүрерин көвүдедир талазы-биле республиканыӊ бүгү малчыннарынга кыйгырыныга харыы кылдыр кандыг боттуг ажылдар кылып чорудуп турарын чугаалап бээрин Чөөп-Хемчик районнуӊ СЭКП-ниӊ XXII съездиниӊ совхозтуӊ директору Х. С. Дамба-Даржаадан бистиӊ корреспондентивис дилээн. Ооң интервьюзун парладывыс.

Бистиӊ районнуӊ «Чыраа-Бажы» совхозунуӊ болгаш Бии-Хем районнуӊ «Саян» совхозунуӊ 1982—1983 чылдың кыштаглаашкыныӊ чедишкининиг эрттирер талазы-биле республиканыӊ бүгү малчыннарынга кыйгырыын детквившаан, совхозтуӊ ажыл-ишчилери кыштаглаашкынга белеткел ажылдарын улам күштелдирип, малчыннарже үнүүшкүннерни кылып чедир кылдынмаан ажылларны чорудуп, сакманчыларыны четчелеп эгелээн. Кыштагларда кажаалар, теплякгарныӊ чамдык сепгелгезин чедир кылыры-биле Эзир-оол Сатка удуртнан 8 кижи составтыг тудугжулар бригадазы ажылдап турар. Олар шагжаларны, оңгачаларны, кормушкаларны чедир кылып, сүт кудар досаарларны чылыглааннар.

Бистиӊ совхоз кышкы мал чемдиг 2200 тонна сигенни, 2600 тонна сенажты, 3500 тонна силосту, 2100 тонна саванны белеткээн. Аңаа немей малчыннар 10 тоннадан өрү сигенни белеткээннер, а Сүге Сат, Олег Кара-Сал, Александр Сат, Шооча Ооржак олар 20-ден 25 тонна чедир сиген белеткээннер. Совхозта шээр малдың 17, бода малдың 4 кодан кыштаанда бо хүннерде бедүүн мал чеми чедиртинген, сүт сөөртүр 3 машиналар коданнарны сугбиле үзүктел чок хандырып турар.

Совхоз кедээ ажыл-агый продуктуларын будүрериниӊ болгаш күрүнеге садарыныӊ планныг даалгаларын күүседир талазы-биле хемчегларин ап чоруткаанының түӊнелинде, эътти 105, дүктү 105,3, сүттү 102 хуу кылдыр ажыр күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир эътти 30 тоннаны, сүттү 3 тоннаны күрүнеге немей садарын хүлээген. Совхозтуӊ сүт-бараан фермазында мыйыстыг бода малга чемнерни үүрмектээш, минералдыг холуксаалар-биле катай белетеп берип турар. Кыштагларда, коданнарда, сүт-бараан фермазында дус, эм болгаш микроэлементилерин сөөртүп чедирген, малчыннар одаар чүүл-биле хандыртынган. Чамдык Хуһан-оол Ооржак болгаш Ортуң-Назын Сарыг-оол ышкаш кошкак малчыннарныӊ коданнарынга суурнуӊ хамаарышкан агитквартиралар шефтээшкинин чоруткаш, кажааларын септээн.

Малчыннар, кадарчылар, саанчылар ортузунга садыг, медицина, культура хандырылгазыны экижидери-биле кодан бүрүзүнде агитбригаданы быжыглаан, малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерни кылып, оларга концерттерни көргүзүп, медицина дузазын чедирип, садыгны организастап турар. Зооветеринарлыг болгаш экономиктиг өөредилге малчыннар ортузунда доктаамал чоруп турар. Бар курлавырларны долузу-биле, чоп ажыглап тургаш ниитиниӊ малыныӊ кыштаглаашкыныӊ чедишкининиг эрттирип, мал ажылыныӊ продуктуларын будүрерин база садарын көвүдедир дээш күжениишкининг ажылдаар бис.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуӊ хоочун малчыны Бады Оюнович Таӊмааның кыштаа. Улуг ак өг, сараат сиген, өрээдээп кажаалар, чыын каап көрженнер, чыындар одаглалыг суг доскаары. Бо бүгүнү көөрге, ында кыштаглап турар малчыныӊ ажыл-ишчизи илдеп.

Бады Оюновичиниӊ кодазында төрүүр 370 хой бар. Кыштыӊ эгезинде агаарныӊ байдалы таарымчалыг: соок чок, хар чугга. Малчыныӊ хойлары ноябрь айдан эгелеп төрээп. Чаа хураганнарны чыындары одаар кажаада таарымчалыг өрээлде азырап эгелээп. Баштайгы хураганнар онча-менди доругуп, өзүп турар.

Малчыныӊ кыстары — комсомолчулар Уукай, Салбакай олар ында сакманчылап ажылдап турөрлөр.

Эртенги хүниӊ хередери Улуг-Үзүктүӊ оңгарак даглары чайынналдырыптары-билек кажааны ажыдыптарга, хойлар одарже шуужуптулар. Оларныӊ соо-биле ынчеегин дергилепкен, хүрең-кызыл шырайлыг кадарчы кыс чорутту. Ол малчыныӊ улуг уруу Уукай-дыр.

— Бо чылын хойларымныӊ оолдаашкыны январь айныӊ бирги чартыында доостур. Хураганнар онча-менди камгалап алдыныӊ, доругун турары өөрүнчүг. Хой бүрүзүнден-не хураганны камгалап алыр хүлээлгелиг мен. Ол хүлээлгемни күүседир дээш амдыгаштан хынамчалыг болуп. чаш хураганнарже опза кичээнгейни салып тур мен.

Ынчалзажок кыш бодуунуӊ черле алыр, соок келбес, хар чагбас деп болбас, серемчиде хорамча чок. Ынчангаш одарны таарыштыр ажыглап тур бис — деп, хоочун хойжу Бады Оюнович чугаалады.

Б. Таӊмаа хой ажылынга 20 чыл дургузунда ажылдаан дуржулгалыг малчын. Бо юбилейлиг чылда ооң алган хүлээлгелери боттанып, хоюнуӊ хураганнары мен-ди доругуп, улуг чедишкининерлиг болуруп улуг байырлалдың болгаш Чаа чылдың будүүзүнде күзен кагдым.

В. САГААН-ООЛ.

«ЭРЕСТЕРНИ» УТКААНЫ

«Союз Т-7» корабльдиң хонган черинден репортаж

Орбитага 211 хонук ажылдаан космонавтылар Анатолий Березовой биле Валентин Лебедев олар төрөп черинде эки келген. Космопавтиканың төөгүзүнде эң узун хуусаалыг башкарылгалыг ужудушкун доозулган.

Москва чоотунда ужудушкун башкарылгазының төвүнге кежээкиниң тос шак чедип турда, маңаа, Казахстанның Джезказган хоорайга дүн дүшкен. «Эльбрустарның» чижеглзор чүве чок маадырлыг чеди ай экспедициязының төнериңге чедир бир шак арткан. Дүмбей карацгы дээрже колдуулаан вертолеттарның даажын ажыг соок хат харлыг хөвүнүң кырынга эстедип алгаш чоруп турган. Медээ кызыл оттары чивеневишаан олар корабльдиң хонар черинче углаптары-биле удаа-дараа ужудуп үүп турау. Космоска маадырлыг чорук-биле долдунган ажыдан чаның кээп турарларны уткууру ол...

Джезказганга бис бир хонук мүрнай ужудуп келген бис. Оон бээр маңаа, чергедаа, аңаа, орбитага-даа хонуушкун деп чаңгыс сөс-биле тодараттынар күжениишкинниг ажыл хайныгыш келген. А. Березовой биле В. Лебедев олар «Союз Т-7» корабльдиң хонуп бадар аппарадынче эртем чүүгүн дажыглап, станцияны автономнуг ужудуушкунга белеткээри дооскан. Ужудуушкун башкарар төөгүн специалистери, чер кырында хемчээр пунктуларының, «космос флодунуң» корабльдери саналшкынарыны, хонуп бадарының бүгү кезектерин ылавылап турган. Хонушкан космонавтыларны дилээриниң белүүнге база эвээш эвес чымыш онаашкан. Баштайгы космос ужудуушкуннарының бодаарга дилеп тывараның болгаш камгалаарының албаны үсчок бурүңгаар хөгжөн. Ол богун тергиин техника-биле чепсегленген болгаш аргалары хой. Ынчалзажок оларның шиитпирлээр сорулгалары-база парылдаан.

— Орбитага ынча үр болган космонавтыларны бис бөгүн бир дугаар үткүп турарывыс бо — деп, дилээр — камгалаар албаның удуртукчуларының бүрээн К. Субботин чугаалады. — Оон мурнунда үр хуусаалыг экспедицияларның чаңгызы-даа ажылдың кижини болгаш дүнеки үеде доспааны-биле бөгүн байдал бир онзагай. Ынчангаш бис ам эң эки белеткелдиг болурун бодап турар бис. Чоокта чаа кол шенеледелерни эрттирдивис. Ол дилээр албаның бүгү кезектери ажылга белениң коргүскен. Чер кырынга чоруур техника чогуур черлеринде хуваттыгнаң: хонар черже тускай тургузуглар, аэрошаактар, агаар сыртыктыг черге дегбес катерлер ында барган. Сугга, черге хонар вертолёттар база бар, олар суглуг хөөлбектер чоогунда. Сөөлгү чылдарның түңнелдериден алырга, «Союз-Т» корабльдер оон мурнундааларынга бодаарга, хонар ужурлуг черинге ыяк шын хонар боон турар. Ынчалзажок чүге-даа магадылал херек, бүгү чүвеге белен бис.

...Бистиң вертолёдувус база дээрниң дүмбейинче шымны берди. Бо минуталарда Атлантика океанның мурнуу кезээниң кырында «Союз Т-7» корабльдиң тормозтаар шимчедикчилери ажылдай берген. Хонуп балыкшыныың бүгү санаашкыннарын билир болган шакты үе-үеден көрүп каан чор бис. Черге хонар кезээниң агрегат отсегинден ангыланыышкыны боттанган. Ол ам агаарның дыгый каттарынче кириптер. Дээр шырыңналанчак туман-биле шыптынган, ынчангаш бис ол чараш көрүштүг болуушкуну корбезивис ол-дур. Бистиң вертолёдувустуң командири Г. Леонтьев кабинадан алырды:

— Устувүүге бедикте самолёттан чырыышкынны — аппаратның ийин коргенин дамчытты, хонуушкун чогуур байдалында-дыр!

Каш минута болгаш, кол парашют-частыр! Ынчан чоруу агаар хенертен өскерилгеп. Барыын чүктен чылыг агаарның агымы кончуг дүргей келген. Булуттар көзүлдүр-ле карарып, быскан хар бадып эгеледи. Бистиң вертоледувус ара хонуп алган. Моортан хонар черже шуут «шураар» апаар. Оперативтехниктиг болүктүң вертолёду хонар аппаратты радиолокация дузазы-биле эскерип ашкан, «Эльбрустар»-биле харылзаа тургустуган деп медээ келген.

— Бисте шуптү чүве аңаа. Черни дыка-ла сакты бердивис, ээп чаның кээп турарывыска өөрүп тур бис. «Союз Т-7» корабльди биске арттырың канны дээш «Днепрлерге» четтирдивис, тергиин машина-дыр! — деп В. Лебедев илеткээп.

— Аппарат булут аразынче кире берди! — дилээр албаның вертолёдундан медээ ынды.

Кезек болганда өөрүнүүр медээ: А. Березовой биле В. Лебедев черде хонупкан. Үениң чылбазы-даа хөлчок. Бистиң кирип турарывыс болүк вертолёттар ужудуп үнгеш «Эльбрустарже» углаптар. Специалистер болгаш космонавтыларга майгынның МИ-6 бир дугаар ужудуп үнүү. Оон соонда теле болгаш радио журналистерлиг вертолёт, оон соонда бистиң ужар ужурлуг. Үр-даа болбаңга МИ-6 катап ээп келди. Ол чүл дээрге хонуп баткан аппаратче мындыг агаар баксыраанда чеде албас болганы ол. Ол аппараттың чоогунга чүгле ийи вертолёт хонуп четтикен, артканнары агаар баксыраанындан дедирленген.

Ара хонган кижилерге ол дүн эң узун дүннериң бирээзи болуп артар боор. Даартазында агаар чүгээртеп, Джезказганның аэропорту ажыттынганда ССРЭ-нин ужудукчу-космонавтызы А. Леоновтан дилекчилерниң шынап-ла маадырлыг болганын билип алдывыс. Хонар аппарат чанында, агаар берге-даа турган болза, Н. Карасевтин вертолёду хонупкан. Эмчилер болгаш специалистер-биле кады ужудукчулар «Эльбрустарга» аппараттан үнериңге, черниң баштайгы «согуун» хүлээп алырынга дузалашкан. Хар, хатка таварышсада дилээр-чедирер тургузуг база чедип келген. Аңаа — чылытта, чырыкка, эргим оңнүктериниң аразынга «Эльбрустар» черге баштайгы дүнүн эрттиргенвер.

Бис, журналистер орбитажке майның хүнүнде үдээн космонавтыларывысты даартазында үткүп алдывыс. Джезказганның аэропортунга эмчилерге шала четтирип алган А. Березовой болгаш В. Лебедев олар вертолёттан бүгү-төөгүзүнде эң үр хуусаалыг экспедицияларның чаңгызы-даа ажылдың кижини болгаш дүнеки үеде доспааны-биле бөгүн байдал бир онзагай. Ынчангаш бис ам эң эки белеткелдиг болурун бодап турар бис. Чоокта чаа кол шенеледелерни эрттирдивис. Ол дилээр албаның бүгү кезектери ажылга белениң коргүскен. Чер кырынга чоруур техника чогуур черлеринде хуваттыгнаң: хонар черже тускай тургузуглар, аэрошаактар, агаар сыртыктыг черге дегбес катерлер ында барган. Сугга, черге хонар вертолёттар база бар, олар суглуг хөөлбектер чоогунда. Сөөлгү чылдарның түңнелдериден алырга, «Союз-Т» корабльдер оон мурнундааларынга бодаарга, хонар ужурлуг черинге ыяк шын хонар боон турар. Ынчалзажок чүге-даа магадылал херек, бүгү чүвеге белен бис.

...Бистиң вертолёдувус база дээрниң дүмбейинче шымны берди. Бо минуталарда Атлантика океанның мурнуу кезээниң кырында «Союз Т-7» корабльдиң тормозтаар шимчедикчилери ажылдай берген. Хонуп балыкшыныың бүгү санаашкыннарын билир болган шакты үе-үеден көрүп каан чор бис. Черге хонар кезээниң агрегат отсегинден ангыланыышкыны боттанган. Ол ам агаарның дыгый каттарынче кириптер. Дээр шырыңналанчак туман-биле шыптынган, ынчангаш бис ол чараш көрүштүг болуушкуну корбезивис ол-дур. Бистиң вертолёдувустуң командири Г. Леонтьев кабинадан алырды:

— Устувүүге бедикте самолёттан чырыышкынны — аппаратның ийин коргенин дамчытты, хонуушкун чогуур байдалында-дыр!

Каш минута болгаш, кол парашют-частыр! Ынчан чоруу агаар хенертен өскерилгеп. Барыын чүктен чылыг агаарның агымы кончуг дүргей келген. Булуттар көзүлдүр-ле карарып, быскан хар бадып эгеледи. Бистиң вертоледувус ара хонуп алган. Моортан хонар черже шуут «шураар» апаар. Оперативтехниктиг болүктүң вертолёду хонупкан. Эмчилер болгаш специалистер-биле кады ужудукчулар «Эльбрустарга» аппараттан үнериңге, черниң баштайгы «согуун» хүлээп алырынга дузалашкан. Хар, хатка таварышсада дилээр-чедирер тургузуг база чедип келген. Аңаа — чылытта, чырыкка, эргим оңнүктериниң аразынга «Эльбрустар» черге баштайгы дүнүн эрттиргенвер.

Бис, журналистер орбитажке майның хүнүнде үдээн космонавтыларывысты даартазында үткүп алдывыс. Джезказганның аэропортунга эмчилерге шала четтирип алган А. Березовой болгаш В. Лебедев олар вертолёттан бүгү-төөгүзүнде эң үр хуусаалыг экспедицияларның чаңгызы-даа ажылдың кижини болгаш дүнеки үеде доспааны-биле бөгүн байдал бир онзагай. Ынчангаш бис ам эң эки белеткелдиг болурун бодап турар бис. Чоокта чаа кол шенеледелерни эрттирдивис. Ол дилээр албаның бүгү кезектери ажылга белениң коргүскен. Чер кырынга чоруур техника чогуур черлеринде хуваттыгнаң: хонар черже тускай тургузуглар, аэрошаактар, агаар сыртыктыг черге дегбес катерлер ында барган. Сугга, черге хонар вертолёттар база бар, олар суглуг хөөлбектер чоогунда. Сөөлгү чылдарның түңнелдериден алырга, «Союз-Т» корабльдер оон мурнундааларынга бодаарга, хонар ужурлуг черинге ыяк шын хонар боон турар. Ынчалзажок чүге-даа магадылал херек, бүгү чүвеге белен бис.

...Бистиң вертолёдувус база дээрниң дүмбейинче шымны берди. Бо минуталарда Атлантика океанның мурнуу кезээниң кырында «Союз Т-7» корабльдиң тормозтаар шимчедикчилери ажылдай берген. Хонуп балыкшыныың бүгү санаашкыннарын билир болган шакты үе-үеден көрүп каан чор бис. Черге хонар кезээниң агрегат отсегинден ангыланыышкыны боттанган. Ол ам агаарның дыгый каттарынче кириптер. Дээр шырыңналанчак туман-биле шыптынган, ынчангаш бис ол чараш көрүштүг болуушкуну корбезивис ол-дур. Бистиң вертолёдувустуң командири Г. Леонтьев кабинадан алырды:

— Устувүүге бедикте самолёттан

УРУГЛАРЫ СООН САЛГААН

«Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазы бо чылын 100 тонна сүттү күрүнеге садар планын хуусаа бетинде күүседипкен. Бо ажылды күүседириңге ында ферма эргелекчизи Одчамай Алдын-оолдуң киирген үлүү улуг. Ында саанчылардың база эки ажылдаанын бо чижек хереченлеп турар. Ылаңгыя комсомолчу саанчы Лариса Маадыр-оол кызымак ажылдаан. Оон адазы Монгуш Маадыр-оол ол фермага инек каларып. авазы Напзат саанчылап чорааш, назы-харын улгадып кээрге, пенсиялап үнгеннер.

Ак-Туруг ортумак школазын дооскаш, Лариса авазының соон салган, саанчылай берген. Ол аңаа ийи чыл ажылдаан. Ол бичии школачы чылдарындан эгелеп ажылишке ынак. Авазынга инек саарынга дузалажып, инекти саарын оон өөренип алган.

Бо чылын ол бир инекке онаштыр 800 кг сүттү саар социалистиг хүлээлгени алган, ам бо хүннерде 850 кг саган. Ийикпе, ниитизи-биле 14839 кг сүттү саап, хүлээлгезин ажырган.

Маадыр-оолдарның уруглары хөй. Бо күзүн Николай шериг албанындан халажып келгеш, акызы Декабрь-биле совхозтуң 120 баш төрүүр инээн хүлээп алгаш, кадарын турар. Оларның кыштаглаашкынга белеткели эки.

К. КОМБУ.

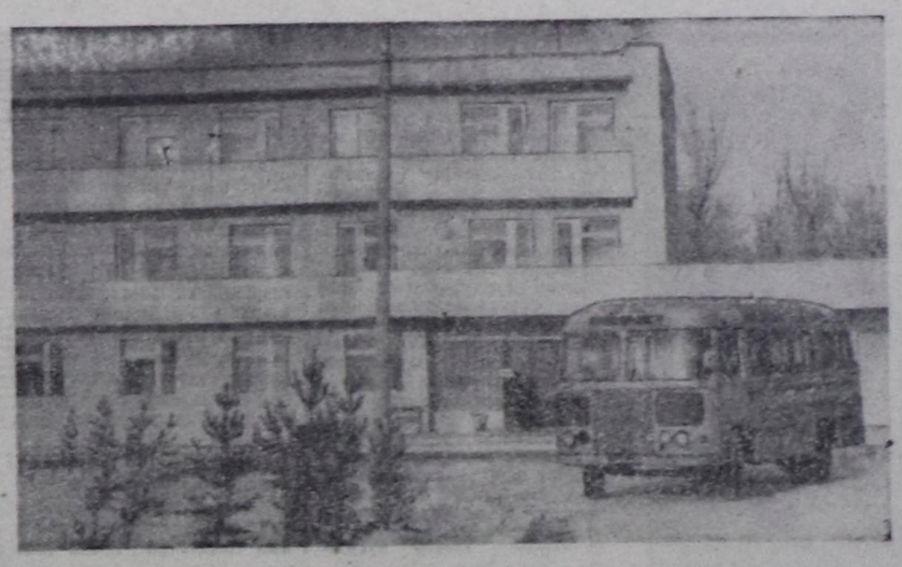

Фоторепортаж

БИСТИИНГЕ ДЫШТАНЫҢАР

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Кызыл хоорай чоогунда санатории-профилакторийи баштайгы дыштанакчыларны хүлээп ап эгелээн.

Республиканың хөмүр-дашчылары ажылдавышаан кадыын экижидин, дыштанып ап болур ол кадыкшылга черии будүрүгениң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң планын ёзугаар тутка (үстүнде чурукта).

Үш каът чараш корпуста бүгү-ле чүве күш-ажылчы кижиже сагыш салышкын дугайында чугаалап турар. Адакы каътта эмчилёрниң кабинеттери, делгем чырык столовая. Үстүкү каъттарында холлдер болгаш дыштанакчылар чурттаар өрээлдер. Өрээлдер бүргүүнде ийи оруи.

Санаторий - профилакторийниң улуг эмчизи Лариса Ояларовна Будришова дыштанакчыларга эвилеп-эллек, сагыш човангыр. Орунларның ак чоорганнарының арыын, өрээлдерде болгаш девискээрде арыг-шеверии кол эмча үргүлчү хынап турар (ортузунда чурукта).

— Бистиң профилакторийнин кол сорулгазы дыштаныш турарларны эмнээрии болгаш оларның кадыын экижидерин хандырары. Бистиинде физиотерапия дериг-херекселдери, эмнээр ванналар, массаж болгаш күш-культура кабинеттери бар. Моон соңгаар малгашбиле чивилеп эмнээрии база чорудар бис — деп, профилакторийниң кол эмчизи чугаалаан.

Аңаа хары үгда 50 кижи дыштанып. Ынчангаш маңаа разреатии ажылчын бүргүү-ле чылда бир катап эмнедириниң курузун эртип, кадыын экижидин ап болур. Дыштанакчылар маңаа солуп, сетнүүл номчуп, чөзы шыдыраадаа ойнап болур.

Санаторий- профилакторийниң баштайгы дыштанакчылары мынчаар чугаалап турар:

— Бо дээрге коллектив кежигүннериниң кончуг ажыктыг болгаш чугула ужур-дузалыг. Профилакторийге турар хуусаазы 24 хонук, а путевка ертээ ажылчыларга 22 рубль. Мында аъш-чемни белеткеп турарының шыпары дыка эки. Эмчиниң бедик мергежилдиг дузазын ап болур — деп, даг ажылдарының мастери, бүдүрүлгеге профвавилел комитединиң даргазы Сергей Иннокентьевич Чемизов чугаалаан.

Культура массалыг болгаш чурталга-амыдырал айтырыглар талазы-биле директорнуң оралакчызы Владимир Федорович Комогоров мынчаар тайылбырлаан:

— Бистер маңаа эмнедип, дыштанып турарыдан аңгыда үени культурлуг эрттирип, янзы-бүрү оюнар оюнап, номчуп, телевизор көрүп турар бис. Ам удаваас солуп походтар кылып, лыжалаар бис.

Ю. ГУРЫЛЕВ.

Н. ЛОПАТИННИҢ фотолары.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ПРАГА. «Татра-Копршивнице» дээр сурагжаан автозаводтуң коллективи Чехословак-совет найырал эвилелиниң IX съездизин улуг күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Ол чымыштың эртип турар чери — Праганың Культура ордузунуң бажыңының чаныгга заводтуң төлөлекчилери совет чагыкчыларга боттарының ийи чүк автомобильдерин дамчыдып бергеннер.

Чүк машиналарының бирээзи — «Т-148» хөй-хөй чылдарның иштинде ССРЭ-же кылып чорудуп турган автомобильдиң сөөлгүзү болган. Ол бо чылын совет чагыгларны ёзугаар кылган 3,5 муң машиналарның база сөөлгүзү болган. Ийиги —«Т-815» дээр машинаны ССРЭ-же келир чылдың үлүүн ёзугаар чорудуп турар болгаш «Татрларның» чаа салгалының баштайгы машиназы боон турар. Ынчангаш ол машина бодунуң мурнукузунуң алдарлыг ажыл-ижин Советтер Чуртунуң эң улуг тудугларынга, рудниктеринге болгаш нефть тывыштарынга уламчылаар.

Сөөлгү он чылдың иштинде кылдынган чаартылгаларның соонда ол завод ындыг чаа машиналарны кылып үндүрериниче шилчиир. Ол машиналар улам-на сайзырангай, күштүг, идегелдиг-даа. 1983 чылда анаа совет чагыглар ёзугаар 3 муң ажыг чаа «татрларны», оларның иштинде тускай «соңгу чүк» хевирлиг 270 машиналарны кылып үндүрер ужурлуг. Ындыг машиналар 60 градус соокту үезинде безин илеглиин-биле, тура дүшпейн ажылдаар арганыг болур.

ЭМ-ТАҢ ҮНҮШТЕРИ БАЙЛАК

СОФИЯ. Кюстендиль округтуң кооператорлары бо чылын эм-таң кылыр үнелиг үнүштүң — ромашкаларның байлак дүжүдүн өстүрүп алганнар.

Ол үнүштүң чечектеринде чаягаар үнген чечектининден үш катап хөй эфирлиг үс бар болганын лабораторилга шинчилелдер көргүскен. Бо талазы-биле Болгарияның Эртемпер академиязының ботаника институдуңуң ачы-хавыязы улут. Оон эртемденнери ромашкаларның үрезиннерин хосталган таакпы шөлдерииге күскү үеде чаштыргаш, чазын ону ажаан алырын сүмелээннер. Механиктер тараа ажаан алыр комбайнга кожар тускай херекселди чогаадып тургускан болгаш ооң-биле үнүштүң чүгле чечектерин чыын алыр арганы чедип алганнар.

Кооператорларның сонуургалы ромашкаларны сатканындан чүгле орулга алыры база эвес боон турар. Бо талазы-биле ажылдың түңнелдериниң көргүзүп турары-биле алырга, таакпы шөлдерииге ромашкаларны тарып, өстүрөри таакпының дүжүдүн болгаш ооң шынарын-даа бедидер болган.

Амгы үеде үстүвде айтынган институттуң ажылдакчылары эм-таң болур оътсигенниң оске-даа хевирлерин өстүрүп алырының аргаларын тодарадыл, бо талазы-биле идепкейлиг ажылдап турарлар.

ХУУСААДАН ЭРТЕ!

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың казар байлак тывар үлетшүрүнүң кол бүдүрүлгези —«Эрдэнэт» дээр чес-молибденниң арылаашкың комбинады ССРЭ-нин тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүсединнэн. Моол-совет каттышкан интернационалчы коллективи беш чылдың ийи чылының планда көрдүнген даалгаларын база-да күүседипкен. «Эрдэнэттиң» дагжылары чылдың арткан үезинии иштинде 30 миллион ажыг тегериктиг пландан ашкак продукциязын кылып үндүрер деп шиитпирлээннер.

АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ РАПОРТУ

ХАНОЙ. Социалистиг Вьетнамның «далай шөлдериниң» ажыл-ишчилери чылдың күрүне планын хуусаадан эрте күүседипкенииниң дугайын радиотган дыңнатканнар.

Балык тудар ажыл — вьетнам экономиканың шаг-шаанда бээр туруп келген, чаңчылчаан адырларының бирээзи. Ол амгы үеде ийиги удаа катап тургустунуушкунуун чадазын эртип турар. Республиканың балык тудар флоду техниканың эң сөөлгү созүбиле кыдынган, болбаазырангай судноларбиле хандыртының турар. Кооперастаашкын дээш шимчээшкин балык тудар ажылды хөгжүдүп, калбартырынга улуг идиглиг боон турар. Ынчангаш чурттуң сонгу талазында амгы үеде балыктаан ийи-чаңгыс кижилер көзүлбестээн. Мурнуу можуларның балыкчылары бүдүрүлге кооперациязында база идепкейлиг киржип турарлар.

Күрүне болгаш кооперация бүдүрүлгелеринде социалистиг чарыш калбаа-биле чоруп турар. Күш-ажылды оон сөөлгү тушпелдерии ёзугаар тодаар чаа арга ажылдың бүдүрүкчүүүн бедидериниң болгаш балык тывыжының хемчээлии улгатырарының чугула фактору болу берген.

Ол бүгү «ак-көк шөлдериниң» ажыл-ишчилериниң тутканы балыктың, креветкаларның, крабтарның болгаш далай тывыжының өске-даа продукциязының хемчээлии чыл келген тудум-на улам ковүдедир аргазын берип турар. Олар 1982 чылдың эгезээнден бээр 460 муң тонна ажыг продукцияны бергеннер. Ол эртken чыл-биле деңнээрге, чүгле немелде өзүлде болбайн, харын база күрүненин чылда планында көрдүнген деңгелден барык 10 хуу ажыг далай продукциязы боон турардыр.

Вьетнам балык тудар ажыл-агыйны калбартып, хөгжүдер талазы-биле Совет Эвилели-биле сырый холбаалыг ажылдап турар. ССРЭ ол республикага амгы үениң болбаазырангай судноларын болгаш техниказын берген.

ПУР-НУҢ ЧАЗААНЫҢ ТӨЛӘӘЗИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-нуң чазааның пардалга талазы-биле төлөлекчизиниң ында ПАП агентилелдиң таратканы медеглелиңде Польшаның иштики херектериие АКШ-тың администрациязының кара туразында каржы холгаарлаашкынынга ПУР-нуң чазаа киленнеп турарын демдеглээн.

Шериг байдалынга холбаштыр шиитпирлер АКШ-тың администрациязының дыка хөй агрессчи болгаш улуг тураларны, резолюциялары болгаш медеглелдерни кыдырының чылдагаанны болган. Польшага удур кампания ам-да оожургаваан. Польшада байдалдың улам экижии бызжагары, шериг байдалының ээлчеглиг кызыгаарлаашкынчарын дүжүрери Вашингтонда дүймээшкинии болгаш бужурганышкынны болдуруп турар.

1981 чылда Польшага болуушкуннар Рейганның администрациязының планнарын ёзугаар чоруп, тодаргайлаарга, польша күрүненин бүступ дужүүшкүү, экономиканың муңчураашкыны үргүлчүлеп турган үеде АКШ «Польшаның иштики херектеринге холгаарлавазының» дугайын арын чаан, медеглеп турганын сагындырар херек деп документиде демдеглээн. Ынчалза-даа амгы үеде, аңы-дуңмалышкы кижилерниң бот-боттарын өлүржүр чоруунга идегел Польшада бууран дүшкенде, АКШ, Польшаның херектеринге ажыттажыт чокка, кара туразында холгаарлап, бистиң чүүгүн конституциия ёзугаар эрге-чагыргаларынга болгаш хоолйуларынга удурланырынче полактарны ажыы-биле, көзүлдүрле ыдалап турар.

Чижээ. АКШ-тың президентизи польша чазакты бодунуң канчаар чаңгаарынга өөредип турар-дыр. Ындыг сургаалдарның орнунга ол «польша-америк харылзааларны чогумчалыг болдурарын» аазап турар. Бодунуң айтырыгларын бодунуң күштери-биле шиитпирлээр бот догуиналшкынныг Польша бергелериң америк сүмелер болгаш негелдедерден хамаарылга чокка-да ажыл эртип турар болгаш ажыл эртер-даа апаарын медеглелде онзалап демдеглээн. Бистиң хөделиишкиннеривисе Каттышкан Штаттарның холгаарлакчы планнарының эвес, а польша улустуң эрге-ажыктарын ёзугаар боон турар. АКШ-тың чазаа Польшада байдалдың чогумчалыг боон кел чыдарын соксадып ыдавас-даа.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның чөөн болгаш соңгу талакы районнарында байдал база катап чидигленген. Израиль эжелекчилериниң контролюнуң адаанда турар Алей хоорайның кыдынга чепсектиг шыгыны тулчуушкуннар болган. Израиль интервентилериниң өөскүткени ол тулчуушкуннарның түңнелиинде 15 кижи өлүртнеп болгаш хөй кижи балыгланган.

«Корум-чурумнуг» хандырар дээш чылдаг-биле израиль эжелекчилер Алей хоорайга болгаш оон чоок-кавызынга комендант шагын тургускан болгаш боттарының турушгарын быжыглап турар.

Эжелекчи израиль шериглериниң дерзии үүлгедиргелеринге удур маадырлыг демиселии Ливанның патриоттары үргүлчүлеп турар. Ливанның мурнуу девискээринде Набатия хоорайлан медээни ёзугаар алырга, ол хоорайның чоогунга патриоттар израиль эжелекчилерге удур халдаашкын кылган болгаш оларның бир офицерии өлүргеп, 6 шеригии балыглаан.

Израиль шериглерии Ливанның девискээриниң доп-дораан үндүрериң Ливанның Компартиязының ТК-ының Чингине секретары Ж. Хауи болгаш Сириянық араб социалистиг катап тургузуушкун партиязының чингине секретарының оралакчызы А. аль-Ахмар шыгмы негээн.

ДИПТЕРДЕН

☆ **ИСЛАМАБАД.** Кара-бажында чылар пакистан юристериниң болгаш политиктиг партияларның удуртукчуларының хөй болуу аш чарлаан. Чүртта шериг байдалын күш чок болдурарын, бүгү-ниити сонгулдаларны чорударын олар негеп турар деп, «Муслим» солун бижээн.

☆ **ТОКИО.** АКШ-тың ядролуг стратегиязын Японияның чагырыкчы болүктериниң деткип турары чүртүүң аймык чок чоруунга улуг кыжанымшкынныг болуп турар деп, депиилегиг япон профессор С. Мияхара медеглээн.

«Ядролуг чепсек болгаш ядролуг дайын» деп илеткелди депиилегиг япон эртемденнериң чыжыгга С. Миняхара кылган болгаш АКШ-тың президентизи Р. Рейганның чарлааны «кызыгаардатыгган» ядролуг дайын доктриназын шыгмы бүүүү шапкан. АКШ-тың айымылдыг ядролуг политиказын деткиннден ойталаарынче либерал-демократтарның чазаан эртемденнер кыйгырган.

Тараачыннарны эвилелдээр

☆ *ЛАГОС. Эрге-чагыргада Нигерияның национал партиязының съездизинге ооң даргазы А. Акинлойе илеткел кылаан болгаш аъш-чем-биле чурттуң бодун хандыртынарын чедип алыры Нигерияның федералдыг чазааның кол сорулгазы болуп турар деп медеглээн.*

(СЭТА).

БОНГА ЧОРААН

БОНН. (СЭТА). Германияның социал-демократтыг партиязының «Аныяк социалистер» деп аныяктар организациязының чалааның ёзугаар ССРЭ-нин аныяктар организацияларының комитединиң делегациязы Германияның Федеративтиг Республиказынга барып чораан.

Германияның социал-демократтыг партиязының сурагларыг ажылдакчылары Х. Эмке, К.-Д. Фойгт-биле болгаш «Аныяк социалистерниң» удуртукчулары-биле, ГФР-нин профовилел ажылдакчыларыбиле делегация кежигүннери беседа кылган. Ийи чурттарның аныяктар организацияларының аразынга ийи талалыг кады ажылдажылганың, тайбыннын болгаш чавырылышкынның айтырыглары хөй удаа болган ужуражышкынларның болгаш бееседаавышың төвүнге турган. Тайбын дээш, боо-чепсекти дүжүрер дээш демиселл амгы үениң эң чугула сорулгазы болуп турарын ол бееседаларының үезинде онзалап демдеглээн.

«Аныяк социалистерниң даргазы Р. Хартунг СЭТА-ның корреспондентизиңге мынча деп медеглээн: «Дүнүкүүлүг чорукту чавырылдырар дээш куженниишкиннерни үргүлчүдээр. ВЛКСМ-нин болгаш «аныяк социалистерниң» харылзаазының быжыглырын күзээр мен».

КОСМОНАВТИКА ТӨӨГҮЗҮНДЕ ЭҢ ҮР УЖУДУУШКУН

Совет космонавтылар А. Н. Березовойнуң болгаш В. В. Лебедевтиң үргүлчүлелиниң талазы-биле эң узун 211 хонук иштинде космоска ужудуушкуун даштыкының массалыг информация чепсектери, сураглыг эртемденнер таймылбырлаарын үргүлчүлеп турар. Совет эртемниң ол чаа чедиишкини коемос делгемнерин тайбың сорулгаларга ажыглаарының херээнге бурунгаар чугула базым кылдыр үнелеп көрдүүп турар.

СОФИЯ. Совет космонавтыларның чөрде чедиишкинниг ээп чедип келгени-биле космосту кижиниң тайбың ёзубиле ажыглаарының талазы-биле үр хуусаалыг, тодаргай сорулгалыг совет программаның база бир үе-чадазы доозулганың болгар «Работническо дело» солун бижээн. Космонавтиканың төөгүзүнде ол рекордчу ужудуушкун — чүгле эртемтехниктиг чедиишкин эвес, харын космосту кижи торелгетеннин келир үеде ажыглаарының кайгамчыктыг бадыткалы-дыр. Совет эртемдәвнер өртемчейин шинчилээрнии аргаларын улам калбарткаиар.

Ол ужудуушкуунуң үезинде кылган дуржулгаларның болгаш хайгаараддарның темаларының дыка калбак болганын ук солун онзалап демдеглээн.

ПРАГА. Совет космонавтылар Березовой болгаш Лебедев олар эртем-шинчилел ажылдарының парын болгаш харыысалгалыг программазын чедиишкинниг күүсетпеннер деп, ЧТК агентилели демдеглээн.

Космоска ол ээ-не үргүлчүлелдиг ужудуушкуннуң түңнелдери космонавтиканың хөгжүлдезинге. ССРЭ-нин улус ажыл-агыйының талазы-биле эртем-биллии улам сайзырадырынга, ооң ачы-дузазын улгаттырарынга чаа садыышкын болганы чигзиниг турбас.

Ужудуушкун рекордчу үргүлчүлээшкини-биле чергелештир ол үеде дыка хөй чаа ажыдыышкыннары-биле база онзаланып турарын ЧТК-ның дыңнадыында айтыкан. Ооң составынга капиталистиг чүрттүң төлөлекчизин кирген чүрттар аразының каттышкан экипажы ээ-не баштай космоска барып ажылдаан, орбитада комплекске хары үгда беш космонавтылар ээ баштай ажылдаан. Космос медициназын хөгжүдериңге. деңзи чок байдал үезинде космоска кижиниң үргүлчүлелдиг үеде чорааида организмнинин амыдралыы байдалын көөрүнге ол ужудуушкуннуун ужур-дузазы база канчаарда аажок улуг боон турарын ЧТК айтыкан.

ХАНОЙ. «211 хонук — космоска ужудуушкуннуң рекорду», «Совет космонавтылар ортемчейин шинчилээриниң төөгүзүнде эң үргүлчүлелдиг ужудуушкунну чедиишкинниг доосканнар» деп эгелер-биле «Нян зан», «Куан дой нян зан» солуннар бирги арыннарында космостуң маадырларының черде ээп келгенинин дугайында репортажтарны парлаан. ССРЭ-нин 60 чыл болуру юбилейжи чылында космоска үргүлчүлелдиг ужудуушкун болза. эртемниң болгаш улус ажылагыйының хөгжүлдезинин эрге-ажыктарын ёзугаар космосту ажыглаар дугайында СЭКП-нин XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседиргеге улуг салымшкын боон турар деп. ол солуннар демдеглээн.

БОГОТА. Колумбияның Компартиязының Төп Комитединин Күүскомунуң кежигүнү, конгресс депутазы Эрнандо Уртадо космонавтылар А. Н. Березовойнуң болгаш В. В. Лебедевтиң космоска ужудуушкуннуң чедиишкинниг доозулганын совет эртемниң чаа шылгарандгай чедиишкини кылдыр санап турарын чугаалаан. Космоска ээ-не үр үеде ужудуушкун кылырының талазы-биле рекордту тургускан совет космонавтылар бо хүннерде Совет Эвилели космос делгемин шинчилээр талазы-биле мурнап чоруп турарын бүгү делегейге көргүскен деп ол айыткан. Бир эвес Каттышкан Штаттар космосту шинчилээрин шериг сорулгаларынга ажыглаарынче, боочепсекти эндере курлавырлаарын ажык космосче шилчидеринче үүткүп турар болза. Совет Эвилелиниң бо талазы-биле кол сорулгазы космосту кижи торелгетенге бараан болдурарывче утланган чугула болуушкуну — ССРЭнин тургустунганындан бээр 60 чылын байырлап. демдеглээриниң бичии-ле мурнуу чарыында космонавтылар А. Н. Березовойнуң болгаш В. В. Лебедевтиң ужудуушкунуңуң чедиишкинниг доозулганын совет эртемниң чаа шылгарандгай чедиишкини кылдыр санап турарын чугаалаан. Космоска ээ-не үр үеде ужудуушкун кылырының талазы-биле рекордту тургускан совет космонавтылар бо хүннерде Совет Эвилели космос делгемин шинчилээр талазы-биле мурнап чоруп турарын бүгү делегейге көргүскен деп ол айыткап

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур юбилейинге тураскаатказ Бүгү-эвиледдиң ийиги уран чогаадылга көрүзедези бистиң калбак делгем чуртувуста уламчылавышаан. Эрткен неделяның дөрт хүнеринде пайысылал Кызылдың албан, бүдүрүлге черлериниң аразынга уран түүл көрүзедези «Колос» Культура бажыңынга байырлалдыг ёзу-биле болуп эрткен.

Хөорайның хөй санныг албан организацияларындан уран түүлдүң 16 коллективи боттарының уран талантызын көргускен. Ук көрүзедеге ниитилп-биле муң ажыг бот-тывынгыр артист боттарының ажылдан турар организацияларының ат-алдарын камгалашкан.

«Бистиң эвилеливис күшажыл база найырал-биле алдаржаан» кыйгырыглыг бо көрүзедеге коллектив бүрүзүле ханы уткалыг литературахөгжүмнүг композицияларны, монтажтарны, ниитиниң ийи-чаңгыстыг ырларын, танцыларын көргүзүп, шүлүктерин номчуп, көрүкчүлериниң бедик үнелелин чедип ап, бот-тывынгыр артистериниң уран түүл жанрларының аайы-биле деңнелиниң чылдан чылче өзүп орарын көргускеннёр. Кайы-даа коллективтиң алдарлыг юбилейге эки, бодамчалыг белеткенгенин оларның күүселделериндең көрүп болур. Эрги концерт костюмнер-биле үнген чаңгыс-даа коллектив чок болган. Ол болза хоорайның организацияларының удуртукчуларының бо чугула керекти үнелеп көрүп, боттарының ажылдап, удуртуп турар черлериниң адын дөзө инициативалыг болганын көргүзүп турар. Ынчангаш бот-тывынгыр артистериниң көрүлдеге кедер идик-хевин эки шилип, даарап кылганы дөзө тускай шаңналдыг черлерни тыпсырын ук көрүлдениң организастыг комитединиң ажылдап кылганыдаа таварылга эвес.

Хоорайның мурнакчы үлетпүр, бүдүрүлге черлериниң бирээзи — Кызылдың даараныла фабриказы эки шынарлыг, чараш хептерни даарап алганы дөзө ук коллективке бирги черни тыпсырын жюри шиитпирлээн. Ийигизин — үлетпүр бараан садыының, үшкүзүн — Сельхозтехкүркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжышкыны коллективтери чаалап алган, бирги, ийиги, үшкү чергенин дипломнарын болгаш акша шаңналдарын алганнар.

Ниити ыр дөзө хоорайның харылзаа белдири—бирги. Ниитики херектер министерствозуну комитеди, үшкүзүнге — электростанция биле № 48 тудуг эргелелиниң уран түүл коллективтери төлептиг болганнар. Бот-тывынгыр уран түүл көрүлдезинге идепкейлиг киришкени дөзө телевидение болгаш радио дамчыдылга комитединиң коллективинин профессионал хогжум оркестрин шаңнаан.

Моон мурнунда хоорайның уран түүл коллективтериниң көрүлдезинге киржип чорбаан хлеб заводунуң ажылчыннары бир-ле дугаар киришкеш, моон-даа соңгаар мынды маргылдааларга киржип болур аргалыын бадыткап, багай эвес программалыг концертти көргускеннер.

Дөрт хүн уламчылаан көрүлдениң түңнел концертинге дөрт чүс хире эки, шилиттинген бот-тывынгыр артистер боттарының оюнун демнинбиле бараалгатканнар. Түңнел үндүрүп тура, СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш, жюри комиссиязының даргазы Т. А. Леонтьева база хооркүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи М. И. Буянова сес ап түвө чугаалаваш, көрүлдениң бүгү киржикчилериниң солун ханы утка-шынарлыг көргүзүглер дөзө өөрүп четтириишкинниң чылыг сёстерин чугаалап, чогаадыкчы чедиишкиннерин күзөөннер.

Идепкейлиг чүс хире боттывынгыр артистерни хүндүлел бижиктер болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан. Оларның иштинден Надежда Шевёлкинаны, Зоя Догуроолду, Светлана Исаковапы, Алексей Очур-оолду, Сергей Пивоваровту, Надежда Оюнну, Ирина Тарханованы, Альберт Канны, Эмма Монгушту болгаш уран түүл удуртукчуларындан Василий Чехонадскихти, Нина Сайбууну, Виктор Прусаковту, Сергей Кондинкинни, Анатолий Костенкону база Алла Саратовкинаны онзалап демделээн. Даараныла фабриказының, үлетпүр бараннар садыының коллективтеринге танцыларны Нина Сайбуу эки, шынарлыг кылдыр тургусканың база аныяк танцычының чылдан чылче чогаадыкчы ёзу-биле озуп орарын жюри эки деп санаан. Бүгү-эвиледдиң ийиги уран чогаадылга фестивалы уламчылавышаан.

Б. КЕНЕШ,
жюри кежигүнү.

ЧУРУКТА: Кызылдың даараныла фабриказының ажылчыннары украин улустуң танцызын күүседип турары.

В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

«САЯН КЫЖЫНЫҢ» КУБОГУ

Эрткен дыштанып хүннерде Кызылдың «Тайга» станциязында «Спартак» спорт ниитилелиниң организастааны чаңчыл болган «Саян кыжы» хаак маргылдаазынга 100 ажыг спортчу киришкен. Аңаа районнарда уругларның спорт школаларының, Кызыл хоорайның өөредилге черлериниң болгаш бүдүрүлгелерден эвээш эвес командалар боттарының шилиндек спортчуларын аңаа киирген.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде 5 километр хемчээлге Таңды районнуң Бай-Хаакта уругларның спорт школазының тренерлери Ирина Золотухина биле Ирина Адаева олар мурнап турганнар. И. Золотухина ол хемчээлди 16 минута 24 секундада эрткен. И. Адаева ажинге каш-ла секунда четпейн ийиги черни эзлээн. Владимировка ортумак школазының сескн классчызы Мира Камаа үшкү черни эзлээн.

Эр улустуң аразынга болган 10 километрниң чарышынга Владимировкадан келген школачы Олег Саяты эки үени көргускен. Ол ону 32 минута 58 секунда иштинде эрткен. Оон чаңгыс чер чурттуу Михаил Черепанов маңаа ийиги черни эзлээн. Үшкүзүн Бии-Хемниң төлээзи Александр Чернобай эзлээн.

Маргылдааның ийиги хүнүнде хөрээжен улустуң аразынга 8 километрге болган чарышка база-ла И. Золотухина кымга-даа мурнатпаан. № 4 профтехучилищеден спортчу И. Чомбурук эки түңнелди көргускеш, ийиги черни эзлээн. Үшкү черде М. Камаа.

Эр улустуң 15 километр дистанциязынга маргылдаа эң солун болган. Маңаа 10 километрниң дистанциязынга чемпионнаан Олег Саяты база катап бирги черни бүзүрелдии-биле эзлээн. Ол старттан үнгеш, хаак оруунга эвээш эвес кижини эрткеш, 54 минута 08 секунда үени көргускен. Михаил Черепанов чемпионнан бир минута хире үе озаллааш, ийиги черни эзлээн. Кызыл гарнизонунуң төлээзи Л. Чуруто үшкү черни эзлээр арганыг болган.

Маргылдааның түңнелинде ниити команда талазы-биле бирги черни Таңдының найыралдыг командазынга тывыскан. Ийиги черни — Бии-хемчилерге, № 4 профтехучилищениң командазы үшкү черни эзлээн.

Тиилээн командаларга «Спартак» спорт ниитилелиниң кубоктарын, хүндүлүг бижиктерин, өртектиг белектерин тывыскан.

Е. ШИШОВ.

ЧУРУКТАРДА: кышкы Тайга станциязында; Бии-Хемниң спортчузу О. Желтобрюхова.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХЕРЕКСЕЛ ХӨЛЕЗИЛЕП АЛГАШ...

Чурттакчы чонга амыдырал хандырылга адырларывыңг көргүзүп турары хөй санныг ачы-дуза чедирер хевирлериниң санынга прокат ажыглалы (эт-херекселди хөлезилеп алыры) база хамаажыр. Ол дээрге хууда амыдыралга, ажыл-агыйга эргежок чугула хереглеттинген эт-херекселдери чонга чогуур хуусаазынга чедир хөлезилединиң хевири болур.

Республиканың чонунга ачы-дуза чедирериниң ыдыг хевириниң удуртулга чери Кызылда топчуттүнген болган районнарда база салбырларлыг, «Тува парикмахерские» будурулге каттыжышкынында бактаап турар. Амгы үеде бо каттыжышкын чүгле Кызыл хоорайда безин 330 муң рубльдиң прокат херекселдерин тудуп турар, а оон иштинден 367 муң рубльдиң 1880 ажыг херекселдерни чоннуң ажыглалында туруп турар. Хереглелге ам-даа калбаа-биле пегеттинип турар чүүлдерин немоорининг айтырыгларын үргүлүг шиитпирлеп турар.

Прокаттың чонга эптиг бо ачызын кымнарны ажыглавайн турар дээр! Студентилер, пенсионерлер, ажылдаңдаа турар кижилер хереглээн үезинин иштинде музыка херекселдерин, даараныр, хеп чуур машиналарны, пылесостарны, бажың иштиниң парын дериг-херекселдерин дөзө өске-даа янзы-бүрү эдилелдерни хөлезилеп эдилээп, четтиргенин илеретпишаан, дедир эгидин турарлар.

Ындыг турбуже прокаттың ачы-дузазын соора ажыглаарын күзээр, эт-септи ажытлаарының доктаатказ хөлезининг төлөзөриңден янзы-бүрү аргалар-биле ылдаар, ойталаар, харын-даа эт-септи шыдыг чижектер эвээш. Зинаида Мечек дээрэ ниити өртөө 330 рубль түңнүг телеизорну болгаш даараныр машинаны алган, 1982 чылдың январьдан эгелеп хөлезинин төлевестей берген. Оон түңү 120 рубль чедип турар, дыңнадыышкын бижиктерни, сагындырыгларны тоомчага албас, доктаамал ажылдаар чери ам-даа билдинмес.

Хөй-ниитиниң улуг өртектиг эт-херекселдерин дүрүм ёзугаар ажыглаары-биле алган, боттары чоорту «чиде бээрин» кыыдар, кирер бижиткен болгаш чурттап турар черлерин будалдырар Валерий Иванов, Маадыр-оол Куулар, Александр Кочкин, Маадыр-оол Сарыглар, Антонина Бубенчикова, Светлана Серээ, Владислав Самбуу ышкаш кижилериң саны даңзыда чээрби ажыг. Олар прокаттан алганы 240-тен 430 рубль чедир өртектиг күрүне эт-севин эдилевишаан база оларны ажыглаанының хөлезинин 2 чылдан 3 чыл ажыг үениң дургузунда төлөзөриден ойталап, чаштының чоруп турарлар. Бо чылдың декабрь 1-де чедир оларның ачылап алганы өртектиг бараннарының төлеттинмээн хөлезинин база төлевир хуусаазын ажырганы дөзө хөлеткен түңү кижи бүрүзүнге онаалтыр 450-ден 720 рубль чедип турар, а хүннер эрткен түдүм, ол түң улам улгадып кел чыдар.

Прокаттың ачы-дуза чедирер черинин удуртур органнары адрес столун, милицияны, кедээ, хоорай Советтерин таварты үстүнде адаанывыс чергелиг аликсак-чиксек кижилерни дилеп тыварының хемчеглерин чорудуп турар. Олар демей-де күрүнениң өнүзүн халас ажыглаанды дөзө база шиитпирлеп алырын кызытканы дөзө чогуур харыысалганы хүлээр апаарлар.

Ш. ОНДАР,
Тыва АССР-ниң Чонунуң амыдырал хандырылга министерствозунуң улуг бухгалтер-ревизору.

КҮЗЕЛ ДУГАЙЫНДА

«Сээң номнарыңның арынарында» деп кежээ Ак-Довурак школазынга эрткен. Школада эртемнер айы-биле неделялар доктаамал эртип турар. Математика неделязы база солун эрткен. Школада хөй болгүмнер ажылдап турар. Ылаңгыя фото-чурук, туризм болгүмнерин уруглар онза сонуургаар.

Профугланыышкын ажылын мында эки тургускан. Бо ажылга библиотека киржилгелиг болуп турар. «Бистиң хоорайга эргежок чугула мергежилдер» деп делгелгени аңаа организастаан. Школачылар ХПТУ-же, типографиялже болгаш өске-даа черлерже экскурсияларны организастап турар. Мергежил дугайында чогаадыгны школага база бижиткен. Бо ажылды школада библиотекарь А. Гайнутдинова эки организастап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

АГААР

Бөгүн республикага бүрген аязыр, чамдык черлерге быскан хар чаар. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне — 33—38 градус, хүндүс — 22—27, чамдык районнарга — 15—22 градус соок.

Кызылга бүрген, аязыр. Хар чагбас, хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне —33—35 градус, хүндүс — 23—25 градус соок.

Николай Яжикович ЛОПСАН

1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, халашкан подполковник Николай Яжикович Лопсан 73 харлаң бар чораан, 1982 чылдың декабрь 12-де хенертен мөңээн.

Н. Я. Лопсан 1910 чылдың февраль 23-те Таңды районнуң Хадыңга төрүттүнген. 1930 чылдан бээр Тываның Араттың революстуг шеригинге албан эрттирип, аңаа даймычы болуп, взвод, эскадрон командылап, полк школазының болгаш аяттыг шериг полугунуң штабының начальнигги турган. Н. Я. Лопсан 1942—1943 чылдарда аяттыг шеригниң С. М. Буденый аттыг дээди школазынга өөренген, а 1943 чылда 7-ги тускай аяттыг шериг полугунуң штаб начальнигинге база катап томуйлаткан.

Н. Я. Лопсан 1946 чылдан 1959 чылга чедир Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарның шериг комиссарынга ажылдап чораан.

Н. Я. Лопсан шериг албанынга чораан үезинде шериглерниң дайынчы болгаш политиктиг белеткелин бедидеринге, аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгезинге хөй-күжүн берип келген.

Николай Яжикович Лопсан хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип чораан. Полктуң революстуг аныяктар эвилелиниң комитединиң секретарынга, аяттыг шериг полугунуң партбюро секретарынга, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң кежигүнүнге, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюро кежигүнүнге, улус депутаттарының Чадаана хоорай Советинин депутадынга соңгуттуруп чораан.

Н. Я. Лопсанның ачы-хавыяазын чазак бедик шаңналдары-биле — Кызыл Тук, Кызыл Сылдыс орденнер-биле болгаш ТАРның ордени-биле, медальдар-биле демделээн.

Төлептиг, сагыш-чөвүүлүг эжиниң коммунист Николай Яжикович, Лопсанның дугайында тураскаалдыг сактыышкын бистиң чүректе-ривиске кезээде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИНДЕН.

ЧАА ЧЫЛГА УТКУШТУР

МОСКВА. (СЭТА). Найысылалдың «Уруглар делегейиниң» фирмазының төп универмагының садыгжылары декабрь 1-ден эгелээш, бодлар маадырларының идик-хептерин кедип алган, ажылче үнгеннер. Олар шиви ойнаракторы болгаш чаа чыл уткуур байырлалдарның каастталгаларын садып эгелээннер.

телевидение

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Тулчуушкунче чүгле «кырганнар» кирген». Уран-чечен фильм. 10.25 — «Кино аян-чоруктар клуву». Ю. А. Сенкевич эрттирер. 11.25 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.30 — «Орус дыл өөренип тур бис». 5-ки телекичээл. 11.45 — 15.00 — Чапсар.

МОСКВАДАН

15.00 — Медээлер. 15.20 — «Өңнүктериң экраны». Социалистиг чурттарның телевидениелериниң документалдыг фильмнери. 16.00 — Орус чугаа. 16.30 — «Горнистер, харыылаңар!» 17.15 — РСФСРниң фольклор ансамбльдериниң конперти. 17.45 — «Шыдыраа школазы». Эгелеп чоруурлар клазы. Спорт мастери Б. С. Шашин эрттирер. 18.15 — «Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер». Үренгой — Ужгород аразының газ оруу. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Халбыңкулак болгаш оон өөрү». Мультфильмнер. 19.15 — «Айтырыглар — дилээшкиннер — шиитпирлер». СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң кат-нөгаа ажыл-агый министри Н. Т. Козлов дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги водевиль». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Улуг чонунуң ышны». «Бистиң бажыңывыс» деп документалдыг фильм. 22.45 — 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.35 — Астрономия. 10-гу класс. Ай. 13.05 — Силерге, ада-иелер. 13.35 — В. В. Маяковскиниң «Владимир Ильич Ленин» деп шүүлгел. 10-гу класс. 14.05 ССРЭ-ниң 60 чылынга. «Ажылчын эстафета». 14.05— «Доштуг черниң аялгалары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00 — В. Шекспир. «Гамлет». 15.50 — Медээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Карактар». Документалдыг фильм. 18.35 — Телемедээлер. 18.50 — «ССРЭниң 60 чылынга — 60 шалыпчы неделя». Дамчыдылга. 19.25 — «Азия төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Кулак болгаш диш». Мультфильмнер. 20.15 — «Силерниң чагааларыңар ёзугаар». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — 22.55 — Украинаның уран түүл мастерлериниң Кремльдиң Съездилер ордузунга конперти.

КИНО

ДЕКАБРЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Силерниң дүжүңерге-даа кирбээн» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ШИОНЕР»: «Оттуг-ыяш хааржаанын иштинге карак чивеш аразында». 9.30, «Спортлото-82» 11.10, 13.05, 16.30, 18.15, 20.10, «Алкоголь болгаш күш-ажыл» (хроника) 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бабек» 15.00, 19.30, «Аты-Баты солдаттар бар чораан» 17.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хөренгитен Невзоровтуң улчушкуннары» 18.30, 20.30 шактарда.

Тываның күрүне филармониязының Завод кудумчузунуң № 24 бажыңда общежитиезинге вахтёрлар хереглеттинип турар. Аңаа ажылдаарын күзээн кижилерни дарый келирин чалап турар.

Айтырыг тургузар адрези: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың, телефон №№ 2-46-00, 2-55-69.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели ажылдаарыбиле мастерлерни, прорабтарны, участоктар начальниктерин, материалдыг бөлүк бухгалтерин, тудут машиналарының электриктерин, ол ышкаш бызаңчыларны, штукатурларны, малярларны, плиточниктерни болгаш үстүнде айыттынган тудугжу профессияларга өөренекчилерни чалап турар.

Өөредилгени ажылдавышаан, практика кырында чорудар. Өөредилге үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия бээр. Өөредилге дооскаш, мергежил разрядын тыпсыр.

Ажылга хүлээп алдынган өг-бүлелиг кижилерге квартираны эзлчет ёзугаар бээр, бот кижилерни — чаагайжыды туттунган общежитиеге киирер.

ЭРГЕЛЕЛДИҢ ТУРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорайның Складская кудумчузунуң № 1 «а» бажың, телефон № 2-28-33. № 5 автобус-биле «10-гу столовая» чедир чоруур.

1936 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, халашкан подполковник

Николай Яжикович ЛОПСАННЫҢ

мөңээнин Тыва АССР-ниң Шериг комиссариады, республиканың Социал хандырылга министерствозу дыңнатпышаан, мөңээн кижиниң төрелдеринге болгаш чоок кижилеринге хаңы кажыдалын илергейлеп тур.

СОНУУРГАКТАРГА

Египеттиң эң бурунгу хеми

40 миллион чыл мурунда Египеттиң девискээри-биле агыл чыткан эң бурунгу хеминиң үнүп Файюм шыпаазындан ырак эвеске чер кайын турган археологтар, палеонтологтар тыпканнар. Ол хеминиң эгезин амгы үеде элезин-биле хөмдүнүп калган Синай чартык ортуулуунда боор деп эртемденнер санап турар. Хем бөдүү чөөн чүктеп барыын талаже аккан болгаш Чер ортузу далайже кирип чыткан деп, «Аль-Ахбар» солун бижип турар. Балыктарның, сүгнүң дириг амытаннарының, крокодилдериң, чааннарның, сарбашкыннарының даштаныл калган артынчылары оон тыылган.

Черни долгандыр он катап

Бистиң планетавыстың чурттакчылы чадаг чеже километр хире черни эртерил? Бүгү делегейниң кадык камгалал организациязы анал мындыг харыы берген. Кижи бодунуң чуртталгазының иштинде барык-ла 402 муң километрни чадаг кылаштап эртер.

Дээрден — дош бузундузу

Каш чыл бурунгаар Сплит дээр югославия хоорайга кайгамчык тоогу болган. Археология музейиниң крышазының кырынга 60 см диаметрлиг дош бузундузу барып душкен. «Дош бомба» дээвиирни өде бергеш шала кырынга кээп душкеш, буступ калган. Ынчан оон «октаргайдан» алы өске черден келгенин ким-даа тодарадып шыдаваан. Ындыг таварылга оон соонда өске-даа чурттарга болгулаан. Чүгле чоокта чаа юлославия эртемденнер аңаа харыын тыпканнар. Атмосфераның үстүнү каттарынга ужуп чораан самолёттар дошталы бээрге оон бузундулары чарылган, черже барып дүжер.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС А67000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1973.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01029

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 287 (12077) | 1982 чылдың декабрь 16, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көп.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатқан СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралы бөгүн болур.

ШАҢНАЛДАР-БИЛЕ, ЭШТЕР!

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедип алган бедик көргүзүглери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнатканнар болза:

Шойгар-оол Герасимович АЛА—Эрзин райкуускомунуң күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитединиң даргазы.

Балчий-оол Сотпаевич БАРААН—«Тоора-Хем» совхозтуң механизатору.

Павел Иванович БОЧКАРЕВ— «Тыва көдээ тудуг» трестиң 958-ки КМК-ының комплекстиг бригадазының бригадири.

Фаина Алексеевна ВИНОГРАДОВА—«Тыва көдээ тудуг» трестиң 62-ги КМК-зының штукатур-малярлар бригалиры.

Серен-оол Хертекович ДАРЫ-ХОО—Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң хойжузу.

Пма Хереловна ДЕКПИШ-ООЛ—Тес-Хем районнуң амыдырал хандырылгазының будурулге эргелелиниң директору.

Валентина Дембиреловна ДОНГАК—Кызылдың хлеб заводунуң кондитери.

Зинанда Байыровна ДОНГАК—Өвүр районнуң Солчур ортумак школазының директору.

Хевер-оол Монгушович ДОНДУК—Улуг-Хем райпозунуң автомагазининиң чолаачы-садыжызы.

Кавай-оол Тюлюшович ДОРЖУ—«УТКА 25 чылы» совхозтуң комбайнери.

Владимир Николаевич ИГНАТЬЕВ—«Тудуг кезектери» комбинаттың арматура цехиниң бригадири.

Алексей Михайлович КАЗАНЦЕВ—Кызылдың № 3 АТБ-зиниң чолаачызы.

Екатерина Кугуловна КАЛГА-ХОО—ВЛКСМ Эрзин райкомунуң секретары.

Леонид Сергеевич КАМЗАЛАКОВ— улус депутаттарының Сарыг-Сеп көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Виктор Хомушкуевич КАРА-ООЛ—«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң кол инженери.

Мария Тюлюшовна КҮДЕР-ООЛ—Хову-Аксының амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Николай Иванович КУДЫМОВ—«Тыва көдээ тудуг» трестиң 585-ки КМК-зының комплекстиг бригадазының бригадири.

Владимир Васильевич КУНГА—«Тыва кобальт» комбинаттың даг ажылчыны.

Куулар Күдер-оолович КУНЧУН—«Искра» совхозтуң профком даргазы.

Булат Айтмухаметович КОНУСПАЕВ—Кызылдың эът комбинадының директору.

Станислава Серенотовна КЫРЛЫГ-КАРА—Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда магазин садыжызы.

Виктор Алексеевич МЕЛЬЧАКОВ—«Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектериниң болгаш конструкцияларының заводунуң ыяш дилер цехиниң трактористи.

Сергей Дмитриевич МОЛАМДАЙ—республика эмнелгезиниң анестезиологореанимация салбырының эргелекчизи.

Александра Кертик-ооловна МОНГУШ—Өвүр районнуң төпчүткен библиотеказының улуг библиотекары.

Койгун-оол Шожатович МОНГУШ—«Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының 3-ку КМК-зының бызаачызы.

Иргит Севээнович МӨНГЕ—Бай-Тайга районнуң чурттага-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылчыны.

Светлана Быштак-ооловна МӨҢГЕ — эът-сөөк далганы кылыр заводтуң бүдүрүлге цехиниң мастери.

Владимир Иванович МУЗЫЧЕНКО — «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң участок начальниги.

Сылдыс-оол Данзы-Белекович ОНДАР — Чадаана АТБ-зиниң чолаачызы.

Александра Шурженеевна ООРЖАК — улус депутаттарының Алдан-Маадыр көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Чанчык Самбаевич ООРЖАК — «Сүт-Хөл» совхозта медпункт эргелекчизи.

Виктор Михайлович РОМАНОВСКИЙ — Хову-Аксыда автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы.

Александр Васильевич САРАПУЛОВ — улус депутаттарының Каа-Хем суур Совединиң күүскомунуң даргазы.

Долзан Хомушкуевна СЕРЖИ — улус депутаттарының Хөнделең көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Григорий Лупанович СИТНИКОВ —«Улуг Октябрь» совхозтуң комбайнери.

Василий Тимофеевич СОРОКИН — Сельхозтехкүркомунуң транспорт эргелелиниң чолаачызы.

Сүге-Маадыр Кунгаевич СОЯН — Эрзинниң районо инспектору.

Зинаида Куприяновна СТЯЖКОВА — «Кызыл тараачын» совхозтуң кол бухгалтери.

Антонина Павловна ТУТАТЧИКОВА — Кызыл хоорайның чаагайжыдылга комбинадының улуг мастери.

Николай Саган- оолович ТЮЛЮШ — Өвүр районнуң «Кызыл тук» совхозта комсомол организациязының секретары.

Михаил Юрьевич УСПЕНСКИЙ — Тываның радиорелелиг техниктиг будурулге төвүнүң радиорелелиг станцияларының цегиниң улуг инженери.

Александр Георгиевич ПОПЕЛЯЕВ —«Революцияның чалбыжы» совхозтуң комбайнери.

Борис Тюлюшович ХОВАКЧИК—Шагаан-Арыгның райсельхозтехниканың чолаачызы.

Нина Сиринды-ковна ЧАДАМБА —«Көк-Тей» совхозтуң саанчызы.

Дагба-Намчалович ЧАМЗЫРАЙ — Эрзин районнуң Бай-Даг суурда киномеханик.

Галина Ивановна ЧЕРКАШИНА — Кызыл хоорайның № 8 школазының директору.

Владимир Васильевич ЧУРУТО — Кызыл хоорайның № 11 школазының күш-культура башкызы.

Надежда Константиновна ШИНГЕЛИЯ — Туранның харылзаа белдириниң телефонизи.

Надежда Александровна ШУЙСКАЯ — Чадаана хоорайда № 4 аптеканың эргелекчизи.

Евгения Андреевна ДАНИЛЮК — № 14 механизация эргелелиниң кран машинизи.

Евдокия Арсентьевна ЧУПРАСОВА — харылзааның автотранспорт будурулгезиниң экономизи.

Матрёна Тимофеевна АРХИПОВА — Кызыл хоорайда чурттага бажыңнарының № 3 ажыглал участогунда партия организациязының секретары.

Екатерина Николаевна БАЛАБАНОВА — автосептелге заводунуң кадрлар килдизиниң начальниги.

Мария Варламовна ПАНОВА — пиво заводунуң ажылчыны.

Мария Даниловна КИРИКОВА — респотребсоюзтуң автотранспорт будурулгезинде инженер.

Татьяна Ивановна ГОРЕВА — Кызылдың № 2 АТБ-зинде инженер.

Августа Прокопьевна МИРОНОВА — Кызыл хоорайның харылзаа белдиринде профвидел комитединиң даргазы.

Клара Васильевна ТӨГҮС-ООЛ — Жданов аттыг совхозта партком секретары.

Өнер Айыжыевна САТ — СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта партком секретары.

Сесер-оол Доңгакович ДУН — «Торгалыг» совхозта партком секретары.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛДЫҢ КИРЖИКЧИЛЕРИНГЕ ИЗИГ БАЙЫР!

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫЫ, ЧЫЛЫЫ

Бо чурукта кижилер-биле таныжа каапталыңар. Солагай таладан бир дугаарында котёлдуң улуг машинизи, белорус Николай Сергеевич Боровских, ийи дугаарында Мира Владимировна Сауткина — Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, станцияда чылыг изоляциязының слесары, орус, дараазында — Виктор Алексеевич Енэак — партия бөлүүнүң организакчызы, септелге ажылдарының мастери, тыва, ооң дараазында—Тестов Сергей Федородич — 5-ки разрядтыг слесарь, орус, ооң-биле кожа — Сергей Анатольевич Ткаченко — база слесарь, украин, Анатолий Николаевич Грехов — слесарь, орус.

Бо одуругларны бижип тура сагышка бир анчыг чүве-даа кирер ышкаш. Кижилериң нациязын чүге ылгап турар чоор деп бодал номчукчуңуң сагыжында кирбежик ирги бе? Хөй-хөй таварылгаларда шынап-ла ол ындыг, бо мындыг нацияның кижизи деп черле ылгавас апарган болгай бис. Бистиң нациязыстың паспорттарда, янзы-бүрү анкеталарда айтып артып турар. Ам бо таварылгада нациязын адап турарывыс база анаа эвес чүве.

Олурар кижилер шупту чаңгыс коллективтиң кежигүннери, Кызылдың чылыг-электри төвүнүң котёл салбырының септекчилери, машинистеридир.

— Станцияда кандыг нацияның кижилери ажылдап турарыл? — деп айтырыгны салыптарывыска, Виктор Алексеевич биле Мира Владимировна олар ооң-биле кады айтарын ол-бо нацияның кижизи деп сактып эгеледилер. Станцияның 250 кижилиг коллективинде орустар, украиннер, белорустар, тывалар, хакастар, мордвалар, алтайлар.... — дээш кымны чок дээр, ниити сан 13—14 дээш ооң-даа ынай уламчылап сактып, санап болур хире болду.

Ынчалзажок биске кижиниң кандыг нациязының сураан ажыы чок, биске кижилерниң күш-ажылчы шынарлары, мораль-политиктиг туружу — кол үнелээр түүлдеривис ол болур. Шынапла ынчангаш айтырыг салыптарывыска В. А. Енэак аңгадап, анында орган эжиниң нациязын билбес болганы таварылга эвес. Чаңгыс бо коллективте ажылдап турар септекчилер суг болза хүн бүрү кады ажылдап, ажыл-агыйжы сорулгаларын шиитпирлеп тура, херек апарганда кайы-бирээзинге дузалажып, шупту демнежип, а кым-бир кижи частырыг кылып, азы ажылга харыысалгазын кудуладыптар болза коллективтиң кижизидикчи күжүн ажыглап, ону эдип алырының, ындыг чоруктарны болдурбазының хемчеглерин ап тураржар.

Валентин Иванович Андруєов станцияда слесарьлап ажылдаа-ла ийи чыл чеде берген. Ол маңаа ажылдап кээп тура, коллектив канчаар хүлээп алырынга сестип, ажылга канчап чаңчыгып, шуудан эгелээринге баш муңгаш хөй бодалдыг турган. Тыва мастер В. Енэактың, украин слесарь эжи С. Ткаченконуң, оске-даа эш-өөрлериниң ачызында ол ам ажылынга-даа шуудаан, коллективте ижикен-даа.

Толе Назын-Байырович Саая станцияда чаа кижилерниң бирээзи — чаа-ла ийи ай ашкан. Ынчалзажок ооң күш-ажылчы дуржулгазы улуг, мергежилл бедик кижи болгаш ажылдың уг-шинин билип апкан, эш-өөрүнден чеме-хала чок ажылдап турар. Ам В. Андрусов биле Т. Саая кады ажылдап турар эжишкилер (ийиги арыңда чуруктa).

— Коллективте, станцияда чаа кижи-дир силер, силерни хүлээп алганы, кижилерниң бот-боттарынга хамаарылгазы кандыг болду? — деп айтырарывыска, Т. Сааяның:

— Мооң мурнунда «Тыва даг-дүгү» комбинатка хөй чылдарда база слесарьлап келген кижи мен. Станцияда ажылдаа-ла үр болбазымзадаа, ооң мурнундагы коллективимге дег, бодумну мында херектиг, харыылап турар ажылдыг, эш-өөр мурнугга хүлээлгелиг кижи-дир, мен деп бодап турар-дыр мен. Чылыг хүлээп алганы, ажылга изиктирип, онзагай байдалдары-биле таныштырганы дээш шупту эш-өөрүмге четтиргенимни илередиксээр-дир мен — диди.

Станцияның азы улам тодарады чугаалаарга, Кызылдың чылыг-электри төвүнүң начальниги Виктор Павлович Саламатин-биле коллективтиң ажыл-ижинин, эш-найыралыныңдугайында чугаалажып турар хөй нацияларның төлээлекчилери Кызыл хоорайның чылыы, чырыы четчир болзуун дээш боттарындан хамаарышкан бүгү түүлдерин кылып, билинип, мергежилин бараалгадып турар. Кызыл хоорайның бажыңнарын котелдарга одаан хөмүр-даштың изиткен суунун бузу чылыдып, турбиналарының тогу чырыдып турар эвес-даа шыкаш, а станцияның демниг коллективиниң бызыг найыралының чылыы чылыдып, найыралының оду чырыдып турган шыкаш-даа.

Бодап көрүнер даап. 1945 чылда Тываның электри станцияларының күүзүү түүлеле 400 квт, а олар чылда 0,9 млн. квт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген-дир. Ам бөгүнде Кызылдың электри станциязының электриллиг күүзүү 19,5 муң киловатт, ооң аңгыда хоорайның дыка улуг кезии чылдар бусту база ажылдап үндүрүп турар (станцияның чаа котелдарының башкарылга

(Уланчызы 2-ги арыңда).

ӨӨРТҮП-ДААА, ХҮЛЭЭНДИРИП-ДАА ТУРАР

Бүүрүгү Хемчик, Бардык хемнериң чаартыңган уннарының, буурул Кара-Даштың үлетпүрлүг дагларының ажыл-ишчилери — Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары бо үннерде сеткилиниң ханызындан өөрүшкүлүг, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап, чурттап, чогаалап, тургузуп турар. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришкеш, чедип алган эки көргүзүглери дээш бистиң Барыын-Хемчик районну СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан дугайында медээ ол бүгүнү болдурган болгаш чонну улам сорук киирген.

Бедик шаңнал болза барыын-хемчикчилериң республиканың ниити херээнге, ооң-биле кады Төрээн чуртунуң улуг үүлезинге киирген үлүгү партияның болгаш чазактың бедии-биле үнелээни ол, ооң-биле кады бо шаңнал СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын чедиишкиниг күүседирин дагзып турар дээрзин бистиң районнуң ажылчы чоннары эки билип турар.

ССРЭ-ниң 60 чылы ышкаш ындыг улуг байырладу демдеглеп тура, бистер төрээн черивистиң хөгжүлдезиниң дугайын база бодап келир бис. Ынчангаш чер чурттугларымның чүүлүнден каш сос чугаалаксадым. Шаанда көшкүн өглер безин хаая көстүр турган бистиң делгемнеривисте ам кайгамчык чаагай амыдырал чайынанган. Тыва тоолдарда бир дагны тургаш, өске черге тургузуп, бир хөлдү пактааш, өске черге төп чоруур маадырлар дег ындыг күүтен күштүг, хөй национал бистиң кижилеривис Кара-Даштың тейлерин чайлаткаш, оларның орнунга чаа хоорайны тутту, оларның байлаа — даг-дүгүн Төрээн чуртунга бараалгадып турар. Хемнериң суун делгем ховуларже чайгаш, оларга элбек дүжүттү өстүрүп, арбын малды азыраап, оларның продуктуларын күрүнезинге дужаап, чонунга берип турар. Ол бүгүнү районда чурттап, ажылдап турар 40 ажыг националдың кижилери кылып каан. В. И. Ленин аттыг комбинадывыстың, өскедаа будурулгелеривистиң дериг-херекселдерин, хову-шолдерни чаартып турар техниканы улуг акыларывыс — эвилелдеңкен республикалар берген болгаш берип-даа турар. Бис аңаа харыы кылдыр даг-дүгүн, көдээ ажыл-агый продуктуларын оларже чоруудуп турар бис.

Төп суур Кызыл-Мажалыкта, найыралдың аныяк хоорайы Ак-Довуракта, совхозтар топтеринде, бригадаларда, фермаларда экижиди кылдынган бажыңнарлыг, школаларлыг, клубтарлыг, эмнелгелерлиг, чырыткылыг суурлар хогжуп орар. Оларда сайгылгаан, радио болгаш телевизор дээш чүү чок дээр! Оларның ёзулуг эзлери хөй национал интеллигентилер, ажылчыннар, малчыннар. Совет улустуң пайыралы бот-боттарынга дузалажылгазы кандыг кайгамчык үре-түңнелдигил, кайы хире күүлүлүг дээш чүвени чүгле бо чижектер безин бадыткаш турар-дыр.

Улуг байырлалды демдеглеп, ээлчеглиг чылды доозуп тура, будурген ажыл-херээвисти, чедип алган тиилелгелеривисти түңнээр, мурнувуста сорулгаларны сактыр, четпестерни шүгүмчүлекчи ёзубиле көөр чаңчылдыг болгай бис. Маңаа хамаарыштыр чугаалаарга, бо юбилейлиг чылда районнуң көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары ниитизи-биле, чамдык үлетпүр будурулгелери, тудуг, транспорт организациялары, садыг болгаш амыдырал хандырылгазының коллективтери болгаш культура, чырыдышкын, эмнелге албан черлери эки түңнелдерлиг ажылдаан.

Район бо чылын күрүнеге дук садарының планын 118,6 хуу, азы эрткен чылдаазыдан 20 хуу өзүлделиг кылдыр, сүттүүн 100,4 хуу, азы эрткен чылдаазыдан 3,8 хуу өзүлделиг кылдыр, эът садарының— 100,6 хуу кылдыр он бир айларда-ла күүседкен. Мал продуктуларын күрүнеге садарының планнарын барык бүгү совхозтар күүседкен, ылаңгыя «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтар элээн бедик көргүзүглерлиг болган. Бо талазыбиле Бижиктиг-Хая, Сут-Кажаа сүт-бараан фермаларының, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарның хойжу бригадаларының, хөй санныг мурнакчы саанчыларның, кадарчыларның, хойжуларның чүткүлдүг күш-ажылын, улуг салыышкынпарын бөгүн демдеглээри оорунчуг.

Совхозтарның механизаторлары, мелиораторлары, погаажылары база чамдык эки түңнелдерни чедип алган. С. Ооржак, Х. Ооржак оларның сүгдатчылар звенолары мал чемпериниң эки дүжүдүн, А. А. Тёнүң, В. Кежик-ооллуң ногаа бригадалары пландан ажыр картофельди болгаш погааларны алган. Мал чемпериниң белеткелинге сураггажаан механизаторлар совхозтарда эвээш эвес. Харын оларның ачызында бо чылын мал чемпериң мурнундагы чылдардан элээн хойнү белеткеп алган. Ынчалза-даа чер ажылының беримчезин районда ыраакта эвээш. Ынчангаш чер ажылынга зона системазын шиңгээдири көрдүнген болгаш ол ажыл эгелеп турар.

Будурулге коллективтеринден юбилейлиг чылдың планын Ш. С. Күжүгеттиң удуртканы тудугжулар бригадазы сентябрь айда-ла күүседкен. Бо чылын ниитизи-биле 13 муң дорбелчин метр чурттага шөлү, уругларның соматика эмнелгези, оруқчуларның общежитиези, эвээш эвес мал кажаалары, сугтарылга системазы ажыглалга кирген. 1117 олуттуг школа удавас ажыглалга кирер. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнда «Тыва даг-дүгү» комбинат Төрээн чуртка миллион тонна даг-дүгүн бергени черле өөрүнчүг. Бо будурулгеде социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Д. К. Дүктеп-оол биле В. М. Ипатованың удуртуп турар ээлчегleри ээлеп турар. Районнуң өске-даа будурулге адырларында мурнакчы коллективтер болгаш шалыпчы ажылдыглар дыка хөй. Оларның шалыпчы күш-ажылы юбилейлиг чылда районну бедик шаңналга чедирип турары бо.

Мооң-биле чергелештир бистиң районнуң үлетпүрүнде, тудуунда болгаш өске-даа адырларында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар, күүседир сорулгалар хөй дээрзин демдеглээри чугула. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың будурулге күүзүү чедир шиңгээттинип алдынмайн турарындан планныг даалгалар күүселдеэн хожудан турар. Эът комбинадының болгаш өске-даа чамдык будурулгелерниң ажылында четпестер бар. Оларны шиитпирлээр, чайладыр талазы-биле организас-техниктиг, шинчилеттөлевилел ажылдары чоруп турар. Оларны боттандырып тургаш, хожудаашкыннарны чайладып болурунга идегел салдынып турар.

Партияның болгаш чазактың бедик шаңналынга сорук кирген барыын-хемчикчилер СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыышкыннарны болгаш сүмелерни амыдыралга боттандырар, ол бирги беш чылдың өзек чылының планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир база ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер дээш бо хүнгерден эгелээш, чогаадыкты ёзу-биле чүткүлдүг ажылдап турар.

Ш. ООРЖАК,
Барыын-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы.

Таңдыда «Коммунизмниң херели» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының коллективи алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга төлептиг ужуражып турар.

Коллектив беш чылдың ийиги чылында күрүнеге 273 тонна сүт садар планын он бир айларда 320 тонна күүсеткен, ам чыл төнчүзүнге чедир 46 тоннаны немей садар дээн хүлээлгезин күүседиринче чоокшулаан.

Саанчылар аразында калбарган социалистиг чарышка район Совединиң депутады Ирина Оюн биле Татьяна Оюн олар мурнап, кайызы-даа 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) мурнакчы саанчылар И. Оюн, Т. Оюн олар саалдага белеткенип турлар.

В.КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КҮЖҮВҮС - НАЙЫРАЛДА

ЧААРТЫНГАН МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга! Бо сөстерни адаптарга-ла, ооң үжүр-утказы оялдине бээр. Шагның кайы-даа үезинде бедик бажыдан «мөңгүн оввадайны» ужулбаан дагларлыг бо делгем ораның агаар-бойдузу кайы-даа хире ширияң болза, ооң эрес-соруктуг кижилери шаг-шаандан бээр-ле хой өстүрүп, сарлык азырап ажылдап, чурттап келген. Тываның бо эң ырак кызытаар булунунга революция мурнунда арат кижиниң амыдыралы, өске бүгү тывааларның ышкаш, база-ла эң аяр-берге, ядыы түрениң чораан...

Дөртен ажыг чыл мурнунда маңаа каракка илдигер чурумал бир шулукчунуң одургуларынга мынчаар илереттинген:

Өрү көөрге дээр көстүр,
Өскээр көөрге даглар
көстүр,
Кызаа дакпыш сайыр-иштиг
Кыштаг черде чаңгыс
өг-тур.

Ынчан маңаа кешкүн, быдаргай амыдралдың хевири бо каш одургдан-на илдендир.

Ынчаарга Мөңгүн-Тайганың бөгүнгү овур-хевири, ооң чурумалы, ооң кадыг-ширияң агаар-бойдузу, бедик даглары, семдер сарыны, аргар-кошкары, те-чуңмазы, тарбаганы-биле эвес, совет эрге-чагырганың чылдарында бүгү чурттуң, бүгү чонуң аку-дуңма дузазы-биле, бо черниң күш-ажылчы кижилериниң эрес-маадырлыг күш-ажылы-биле кыдынган үндезини чаартылгалар, чечектелген амыдырал-биле тодаргайлаттынар.

Каргы, Мөген-Бүреп хемнериң унунда «Малчын» биле «Мөген-Бүреп» совхозтар республиканың ажыл-агыйларының эң аныяа болза-даа, оларның экономиктиг шыдалы улам улгадып, техниктиг чепсегленишкини күштелип, машиналар база тракторлар оларның бир кол чепсээ апарган. Кайы-даа совхозтар сөөлгү чылдарда орулгалыг ажылдаан. Оларның кол фондулары эрткен ажыл-агый чылынга 2 миллион 100 муң ажыг рубль болган. Бир эвес районнуң кол байлаа—малдың баш саны — 1968 чылда 42 муң ажыг баш шээр база муң ажыг баш мыйыстыг бода турган болза, ам совхозтар 68 муң баш шээр, 6000 ажыг бода малдыг апарган.

1944 чылдың мурнунда маңаа Мугур-Аксыга ййи казаак бажыңчыгыштардан, Кызыл-Хая суурга дерги садыындан өске чүү-даа чок турган. Ам оларда бүдүрүлгениң, культура амыдралдың болган чурттаганың хөй-хөй бажыңнары туттунган, школаларлыг, эмнелгелерлиг амгы үениң суурлары апарган.

Ленинчи национал политиканы боттандырганының ачызында районнуң чонунуң эртем-билиин база культуразы Каргы хемниң шапкыны дег, дүрген хөгжүп турар. Дөртен чылдарның эгезинде каш санныг өөреникчилиг ййи эге школа турган болза, ам олар 1500 хире өөреникчилиг ортумак школалар апарган. Оларда дээди болган ортумак тускай эртемниг хой-хөй башкылар ажылдап турар. Нииттизиле алырга, районда садыг, харылзаа, чонунуң амыдырал хандырылга организацияларының, улус өөредилгези база кадык камгалалы, культура албан черлериниң четкилери база калбарган. Амгы үеде районда дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Ортумак школаларның доозунчуларыпдан чурттуң хоорайларынга—Москвага, Новосибирскиге, Красноярскиге, Омскиге, Томскиге, Иркутскиге, Улан-Удэге дээди, ортумак тускай эртемни чедип ап туралар база хөй.

Шаанда Мөңгүн-Тайга-биле аргыкары берге болуп, олче араттар аъттыг, шарылыг, коштуг-комнуг, чаңдыкта 5—6 хонуп, хат-шуургаңга, озалдаңга таваржып чораап, арай боорда чедип турган.

Сураглыг чогаалчы Салчак Токаның 30 чылдарның ортаа үезинде бижээни «Каргыга чораным» деп чогаалын номчукчулар эки билир. Кышкы үеде Барыын-Хемчиктеп Мөңгүн-Тайгага чедир кады чораан өөрү-биле таварышкан берге ужуралдарын ол ында кирген болгай. Ам Мөңгүн-Тайга, шаандакы ышкаш, чүдеп-даа хоорук ырак-узак булуң эвес апарган. Боже ам хүнүн-не яшы-бүрү марканың он-он машиналары дүнхүн чок шуужуп турар. Кызылдан «Л-410» болгаш өскедээ самолётка олурушкаш, бир шак болгаш-ла Мугур-Аксыңга баар бис. Мөңгүн-тайгажылар бүгү чурт-биле дөңге тыныш, ооң хөй националдыг чонунуң авыралдыг ачы-дузазын четтирип турар. Амгы үеде районда ажылчыннарының, албан-хаакчыларының акша-орулгазы улгадып, оларның материалдыг болгаш культурлуг амыдралының деңнели улам бедээп. Шаанда бодавайн-даа чорааны сайгылгаанны, бойдус газыны болгаш өске-даа чүүлдерни чон калбаа-биле ажыглап, тоолчургу ак-көк экран—телевизорну дамчыштыр бүгү чурттуң, бодунуң республиказының, харын-даа делегейниң дескиндир көрүп, дыңнап олурар апарган.

Төөгүлүг улуг байырлал—ССРЭ-ниң 60 чылын уткуштур районнуң ажылчы чоннары күжениишкинниг ажыддаап, ону төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар. Ажыл-агыйлар малдың баш санын өстүрбүшаан, эътти база сүттү, дуктуг бүдүрениниң болгаш күрүнеге саларының чыл планнарын хуусаа бетинде Октябрьның 65 чыл оюнда-ла күүседипкен. Ылаңгыя «Малчын» совхоз (директору С. С-Б. Очур, партком секретары С. Б. Донгак, профэвилел комитединиң даргазы А. А. Ондар) район иштинге чарышка каш удаа типлекчи болган. А юбилейлиг чылда республиканың мурнуу эоназында совхозтар аразынга чарышка тиилээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобазчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугун болгаш дипломун, акша шаңналын алган.

Ооң-биле кады хөй-хөй малчыннар улуг юбилейге утказыдып, база-ла бедик көргүзүглерин чедип алганнар. Оларга сарлык кадарчылары Ленин орденниң эдилекчиин М. Кежени, Д. Очурну, Д. Хүдер-оолду, хойжулар: И. Дагбаны, Х. Оюнну, Н. Маадыр-оолду, С. Сарыг-оолду, С. Тасты болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Ооң-биле кады райпо коллективи, тудуг-септелге участогу, харылзаа база кино четкилери болгаш өске-даа организациялар планныг онаалдаларны ажыр күүсеткеннер. Бо бүгү болза улуг юбилейге мөңгүн-тайгажылардың күш-ажылчы белээ ол...

Бистиң чуртувустуң өскө бүгү черлериниң ышкаш, шаандакы кыдыг-ыяыгаар турган ыракы Мөңгүн-Тайгада чаартылгалар, ооң чонунуң чечектелген сайзыралы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының база улуг Төрээн чуртувустуң яязы-бүрү нации, аймак аку-дуңма улустарының дузазының ачызы-биле чедип алдынганын байырлал бүдүүзүнүң бо кайгамчык хүнеринде мөңгүн-тайгажылар өөрүп четтириишкинниң чагаг сөстери-биле чугаалап турарлар. Бистиң улуг эвес районувустуң экономиказы болган культуразын улам ыцай хөгжүдеринге орус, бурят, армян база өске-даа нациялардың телээлекчилери үлүүн киирип, бир деминг ажылдап турарынга ыам чоргаараамас боор!

Бүзүлбас улуг эвилел—ССРЭ-ниң 60 чылын мөңгүн-тайгажылар төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткувушаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ниң май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ам-даа шиитпирлээр ужурлуг ажок улут сорулгалар оларның мурнунда туруп турарын бедик харысалга-биле билип турар. Ылаңгыя малдың баш санын үлээ көвүдедип, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле эргежок чугула бүгү үүлдерни кылып тургаш, Аъш-чем программазын боттандырарынга чогуур салыышкынны кирер ужурлуг бис.

Бо чылды бүгү көргүзүглер аайы-биле чедишкинниг доозар, дараазында чылды бижыг магадылал-биле эгелээш, ооң планныг даалгаларының күүселдезин хандырарын чылдың эгезинден дең-дески чедип алыры эргежок чугула. СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов ол Пленумга чугаазынга мынча дээн: «Ажылчы чонунуң массаларының боттарының идепкейин көлүрери эргежок чугула. Ол болза партил, совет, профэвилел болгаш комсомол организациняларының ең чугула сорулгазы болур. Планнарны күүседирип бодунуң күш-ажылчы салыышкынындан хамаажыр дээрээш ажыл-ишчи кижи бүрүзү эки билген турары, эки ажылдаанывыс турум-на, чурттаптавыс улам эки болур деп ол бодүүшынны бүгүде чон эки билген турары ам оңаа чугула боон турар». Пленумнуң ол-даа база өске-даа айтышкыннарын районнуң партий, совет, профэвилел болгаш өске-даа хей-ниити организациялары улуртулга болдургаш, бүгү ажыл-херекте ол негелделерге дүүштүр тургузар хүлээлгелиглер.

О. ШАГДЫР-ООЛ,
СЭКП Мөңгүн-Тайга район-комунуң бирги секретары.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫЫ, ЧЫЛЫЫ

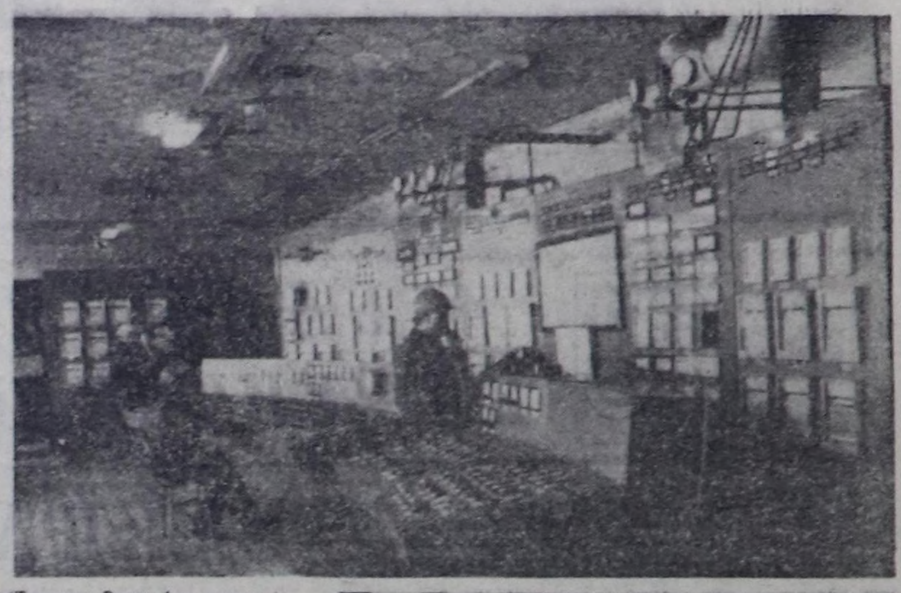

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ыультузу). Станцияның коллективи бо чылдың 11 айларында 42,3 миллион хире кватшак электри энергиязын, 60 муң ажыг гигакалорий чылыг энергиязын берген болгаш планның электри энергиязының — 108,4 хуу, чылыгының — 101 хуу күүсеткен. Ол дээрге демниг, найыралдыг ажылдың ачызы, үре-түңнели-дир.

А 400 болгаш 19500, 0,9 млн. болгаш 41,3 млн. деп саннарны деңнештиргилери берге эвес боор. Ол бистиң хөгжүлдевистиң херечизи, совет улустарының аку-дуңма дузазының, найыралының ачызында чедип алган чедишкинивис-тир.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

М. САЯ.

ЧУРТТАЛГАГА, АЖЫЛ-ИШКЕ...

Хову-Аксы — чылдан чылче өзүп сайзырап, чаагайжыттының турар суур. Ооң кудумчуларын чуртталга, албан черлериниң чаа-чаа бажыңнары үлам чараш, аян-шинчилиг каастан турар. А ооң күш-ажылчы кижилериниң эгээртинмес ажыл-херээ, ооң түңнелдери ажылчын суурну улам чараш, бай-шыдалдыг болдурган. Тыва черниң кобальтизиың бүдүрүп үндүрүп турар кижилериниң ажыл-амыдыралынга хамаарыштыр ылангыя бо юбилейлиг чылда чугаалаары онзагай.

«Тыва кобальт» комбинатының ажыл-ишчилери, Хову-Аксы суурнуң албан организацияларының бүдүрүге коллективтери, Советтер чурттуңуң аллардың юбилейин төлептиг уткуп турар. Хөй националдыг ажылчын суурнуң бүдүрүлгелериниң коллективтери ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткууру-биле алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг боттандырып, соглаш сөзүн ажыл-херек-биле шынытканнар. Он бирги беш чылдың ййиги чылының муңаачылдарының, мурнакчы коллективтериң дугайын богун чугаалаары өөрүнүүр. «Тыва кобальт» комбинаттың күш-ажылчы коллективтери, Хову-Аксы, Терлиг-Хая суурларында албан организациялар бистиң чурттувустуң аку-дуңма республиканың турасказаткан «Найыралдың күш-ажылчы эдилээнге» идепкейлиг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Чижээ, № 18 геологияшинчилел партиязының коллективи ййи чылдарның планныг онаалдазын хуусаадан эрте күүсеткен. Ййи чылдың планын тос бригада чедишкинниг боттандырган, мурнакчы он-он ажылчыннарның күш-ажылчы календарьында 1983 чыл. Комбинатың даг-руда пегинде Г. К. Кораваев, В. С. Миткус, А. Ф. Семинина, сент. т.

А. А. Щеглов, Л. Н. Наумов оларның удургаан бригадалар юбилейлиг чылдың күш-ажылчы эдилээнге төлептиг киришкен. Хову-Аксының хлеб заводунуң, АТБ-зинниң коллективтери база он бирги беш чылдың ййиги чылында эки көргүзүглериниг ажылдап турар. Бүдүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг чарыштың типлекчилери — суур Советиниң депутады АТБ-ниң чоланачызы И. А. Медовщиков, хлеб заводунуң ажылчыны Н. М. Монгуш, амыдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы М. Т. Күдер-оол болгаш оон-даа өскелериниң күш-ажылы мактадыг.

Күш-ажылчы эдилээнниң неделязы политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүн дыштанырында, оларга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын чедиреринге таарымчалыг байдалдар тургустунган. Суурнуң Культура бажыңы культураның ёзулуг ёдээ болган. Дыштанар хүннерде, ажыл соонда кежээлерде, суурнуң чурттакчылары мага хандыр дыштанар аргалыг. Солун кежээлер, ужуражылгалар доктаамал эртин турар болгаш яязы-бүрү болгүнмерниң ажылының кижизидикчи талазы эбижээн. Бот-тывыышыг ураң чүүл болүүнүң айыыы эки. Хөй националдыг бот-тывыышыг артистер спенэта калбак Төрээн чуртуң элгеп, ырдап, шүлүктей бээрте, шынап-ла магалыг, чараш. Күжүвүс найыралда дээри-ле чеп. Ажыл-херектиң будүүнгүү-даа ында.

Комбинатта, ниити суурда спорт ажылы бигей эвес тургустунган. Кадыкшылга болүүнүң киржинчилериниң саны хой, улуг-биче кижилерниң аңаа соңуургалы улуг.

Суурнуң бичии чурттакчыларының бүгү тала-биле кижизиттинериниче чонуур кичээнгей уланган. Бай-Хаактың музыка школазының суурда салбырында түс ажыг оолдар, уруглар өөрөниң турар.

Ниити ажыл-херээвис ыңдыг. Ол дугайын улуг байырлал бүдүүзүнде чугаалаары өөрүнүүр-дүр. Мурнувуста сорулгалар, шиитпирлээр айтыыларга эвээш эвес. «Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, Хову-Аксы суурнуң албан организацияларының, бүдүрүлгелериниң коллективтери СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин сорук киришкин-биле хүлээп албыннаан, ону амыдыралга боттандырарынче бүгү күштү мөөнээн.

Ажыл-иживисте быдыынган чүүлдер-биле чергелештир чедир шиитпирлээр айтыылтар бар. Ону чайлатыышаан, Төөгүн чуртуңуң улам ыңай чечектелишкинниинге хову-аксыылар толептиг үлүүн киирер.

А. ИВАНОВ,
Хову-Аксы суур Советиниң күүсеком даргазы.

ӨНДҮР УЛУГ БАЙЫРЛАЛ

(Хоочун коммунистиң сактыышкыны)

1925 чылдың күскээр Танды Өвүрүнден Хем-Белдирге деп адап турган бо Кызыл хоорайга чедип келгеш, моол бижик сургуулунга өөренип эгеледим. Ол чылын Тывадан нам, чазактың төлээлери ССРЭ-ниң пайысылалы Москва хоорайга четкеш, ССРЭ-ниң чазааның даргаларынга ужуражып, пайырал керээзин дугуржуп, аку-дуңма ёзунуң бүгү талалыг дузазын дилеп, дугуржулга кылган. Ооң соонда элчин төлээзи чорудуп, ССРЭ-биле диңдоматтыг харылзааны эгелээн. Салчак Токa баштаан кезек кижи Чөөн үүктүң коммунистиг университединге болгаш ооң-даа өске черлерге өөренип кирген баштайгы үе ол турган.

Иштикиниң феодалдарынга, чиңжөө садыгжыларга базындырып чораан тыва чон ажыл-амыдыралды бир яязы көрүп биле берген. Тывага культураның баштайгы базымнары эгелээн: каттышкан акционерлиг банк ажыттынган, акша эргилдези чурумчаан, Төп коошту организастаан, телефон, радио болгаш почта харылзазы шуудаан болгаш чонунуң «дыраг чүрүк» дижирге үн чок кино-даа көстүп келген. Чычаан-терге дээр кыры чадагай чиик машинаның көстүп келгени улуг, биче кижилерни магададып, соңуургадып турганыың утпас мен. Дарлалдың кымчы, шаагай, маңзы, дөңгү чергелиг чепсээ узуткаттынган, кижилерниң, тыныжы ажаан чүве дег, хостуг, шөлээн апарганын эскержик мен.

1-ЧИ өөредилге чергеге турган, Тываның Ашыяктарының революстуг эвилелиниң кежигүнүүне кирип алдым. Ол черүк мээң өөредилгеге, ажыл-херекке идепкейимни кедүрүп турган. Удаваанда орус дыл, сан өөренир школаже шилчип киргеш, орус дылга шору өөренип ашкай мен. Ол аразында 1925 чылдың декабрьда эртикен ТАРЭ-ниң бирги съездизиниге делегат болуп киржир аас-кежиктиг болган мен. 1926 чылдың майда өөредилге доозулган. Намның ййи ай хуусаалыг түр сургуулунга 20 хире ool өөренип турувуста, ТАРЭ Төп Комитединиң даргазы Иргит Шагдыржап арево кежигүннерни беш кижини — Татьяна Сат, Чоолу Начын, Оюн Карыга, Оюн Чунчук-ool база мени Москваже, КУТВ-ка өөредир деп белеткей берген.

Август үүн ййиги чартымында бир хүн салга олурушкаш, Улуг-Хемниң куду бадыгыыс. Минусинскидей шиай пароходтап, демир-оруктап улаглап чораап, Москвага чедип келдивис. Коминтерниң бистиң Төөн үүктүң ажылчы чоннарының коммунистиг университединге чоруткан. Анаа баргаш С. К. Тока баштаан сургуулдарга ужурашкан бис. Өөредилгениң үш чылында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин эгээн өөренип, өске-даа эртемнерниң программазын шору биле апкан бис. ССРЭ-ниң эртемденнериниң чогаадыы тургусканы тыва бижениктиң алфавидин тургускурунга өөредилгеден даңказар киржип турдувус. Ону А. А. Пальмбах удуртуп турган. Бистиң мурнувуста Тывадан Ленинградче, Ойрот-Тураже болгаш ооң-даа өске хоорайларже хөй сургуул чоруткан турган. Ол дээрге ССРЭ-ниң Тывага национал кадрлар белеткеп бээрининг эгелээни болган.

САЛЧАК ТОКАГА баштаткан тывалар КУТВ-ка дөрт чыл өөренгеш, 1929 чылдың ортаа үезинде Тывавыска эң ээн коон, нам, чазактың удуртур албанынга соңуулуп, ажылдап кирипкен бис.

Тыва Төп коошту баштаар черинде даргазынга ажылдап турган, 1930 чылдың августа австри улустуң Вена хоорайге болуп эртикен бүгү делегейниң кооперация кежигүнериниң интернационалчы конгрезинге бүрүн эргелиг төлээ болуп киришпим. 1931 чылдың ноябрьдан 1935 чылдың сентябрьга чейин ТАР чазааның өмүнээзинден ССРЭ-ниң Москвага элчин төлээзи болуп ажылдадым. Тыва улустуң эртем, культура, ажыл-агый, садыг, харылзаа талазы-биле сайзыралынга аку-дуңма ССРЭ-ниң санаа четпес дузазын демдеглевес арга чок. Ынчан Михаил Иванович Калининге чыл иштинде ййидең эвээш эвес кирип, ажыл-агыйжы айтырыглар-биле дилеп кылып баар турдум. Дилег бүрүзү күүсеттинип турган. 1935 чылдың бирги чартымында, ТАР-ның он беш чыл оюн таварыштыр Тывага ийи самолёт, алды санитар машиналарын, кожер кийлар, школаларга өөредилге херекселдерин халас бээрин дилеп кирдим. Ол дилегдерим мен Тывага чаныы келтеп, 1935 чылдың сентябрьда ТАР-ның культура ажылынының сайыдынга ажылдай бергеш, Тывага ажылдап турган. Оларның кол фондулары эрткен ажыл-агыйлыг чылынга 2 миллион 100 муң ажыг рубль болган. Бир эвес районнуң кол байлаа—малдың баш саны — 1968 чылда 42 муң ажыг баш шээр база муң ажыг баш мыйыстыг бода турган болза, ам совхозтар 68 муң баш шээр, 6000 ажыг бода малдыг апарган.

1944 чылдың мурнунда маңаа Мугур-Аксыга ййи казаак бажыңчыгыштардан, Кызыл-Хая суурга дерги садыындан өске чүү-даа чок турган. Ам оларда бүдүрүлгениң, культура амыдралдың болган чурттаганың хөй-хөй бажыңнары туттунган, школаларлыг, эмнелгелерлиг амгы үениң суурлары апарган.

Ленинчи национал политиканы боттандырганының ачызында районнуң чонунуң эртем-билиин база культуразы Каргы хемниң шапкыны дег, дүрген хөгжүп турар. Дөртен чылдарның эгезинде каш санныг өөреникчилиг ййи эге школа турган болза, ам олар 1500 хире өөреникчилиг ортумак школалар апарган. Оларда дээди болган ортумак тускай эртемниг хой-хөй башкылар ажылдап турар. Нииттизиле алырга, районда садыг, харылзаа, чонунуң амыдырал хандырылга организацияларының, улус өөредилгези база кадык камгалалы, культура албан черлериниң четкилери база калбарган. Амгы үеде районда дөрт кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Ортумак школаларның доозунчуларыпдан чурттуң хоорайларынга—Москвага, Новосибирскиге, Красноярскиге, Омскиге, Томскиге, Иркутскиге, Улан-Удэге дээди, ортумак тускай эртемни чедип ап туралар база хөй.

Шаанда Мөңгүн-Тайга-биле аргыкары берге болуп, олче араттар аъттыг, шарылыг, коштуг-комнуг, чаңдыкта 5—6 хонуп, хат-шуургаңга, озалдаңга таваржып чораап, арай боорда чедип турган.

Сураглыг чогаалчы Салчак Токаның 30 чылдарның ортаа үезинде бижээни «Каргыга чораным» деп чогаалын номчукчулар эки билир. Кышкы үеде Барыын-Хемчиктеп Мөңгүн-Тайгага чедир кады чораан өөрү-биле таварышкан берге ужуралдарын ол ында кирген болгай. Ам Мөңгүн-Тайга, шаандакы ышкаш, чүдеп-даа хоорук ырак-узак булуң эвес апарган. Боже ам хүнүн-не яшы-бүрү марканың он-он машиналары дүнхүн чок шуужуп турар. Кызылдан «Л-410» болгаш өскедээ самолётка олурушкаш, бир шак болгаш-ла Мугур-Аксыңга баар бис. Мөңгүн-тайгажылар бүгү чурт-биле дөңге тыныш, ооң хөй националдыг чонунуң авыралдыг ачы-дузазын четтирип турар. Амгы үеде районда ажылчыннарының, албан-хаакчыларының акша-орулгазы улгадып, оларның материалдыг болгаш культурлуг амыдралының деңнели улам бедээп. Шаанда бодавайн-даа чорааны сайгылгаанны, бойдус газыны болгаш өске-даа чүүлдерни чон калбаа-биле ажыглап, тоолчургу ак-көк экран—телевизорну дамчыштыр бүгү чурттуң, бодунуң республиказының, харын-даа делегейниң дескиндир көрүп, дыңнап олурар апарган.

Төөгүлүг улуг байырлал—ССРЭ-ниң 60 чылын уткуштур районнуң ажылчы чоннары күжениишкинниг ажыддаап, ону төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуп турар. Ажыл-агыйлар малдың баш санын өстүрбүшаан, эътти база сүттү, дуктуг бүдүрениниң болгаш күрүнеге саларының чыл планнарын хуусаа бетинде Октябрьның 65 чыл оюнда-ла күүседипкен. Ылаңгыя «Малчын» совхоз (директору С. С-Б. Очур, партком секретары С. Б. Донгак, профэвилел комитединиң даргазы А. А. Ондар) район иштинге чарышка каш удаа типлекчи болган. А юбилейлиг чылда республиканың мурнуу эоназында совхозтар аразынга чарышка тиилээш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобазчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаалдыг Кызыл тугун болгаш дипломун, акша шаңналын алган.

Ооң-биле кады хөй-хөй малчыннар улуг юбилейге утказыдып, база-ла бедик көргүзүглерин чедип алганнар. Оларга сарлык кадарчылары Ленин орденниң эдилекчиин М. Кежени, Д. Очурну, Д. Хүдер-оолду, хойжулар: И. Дагбаны, Х. Оюнну, Н. Маадыр-оолду, С. Сарыг-оолду, С. Тасты болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Ооң-биле кады райпо коллективи, тудуг-септелге участогу, харылзаа база кино четкилери болгаш өске-даа организациялар планныг онаалдаларны ажыр күүсеткеннер. Бо бүгү болза улуг юбилейге мөңгүн-тайгажылардың күш-ажылчы белээ ол...

Бистиң чуртувустуң өскө бүгү черлериниң ышкаш, шаандакы кыдыг-ыяыгаар турган ыракы Мөңгүн-Тайгада чаартылгалар, ооң чонунуң чечектелген сайзыралы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының база улуг Төрээн чуртувустуң яязы-бүрү нации, аймак аку-дуңма улустарының дузазының ачызы-биле чедип алдынганын байырлал бүдүүзүнүң бо кайгамчык хүнеринде мөңгүн-тайгажылар өөрүп четтириишкинниң чагаг сөстери-биле чугаалап турарлар. Бистиң улуг эвес районувустуң экономиказы болгаш культуразын улам ыцай хөгжүдеринге орус, бурят, армян база өске-даа нациялардың телээлекчилери үлүүн киирип, бир деминг ажылдап турарынга ыам чоргаараамас боор!

Бүзүлбас улуг эвилел—ССРЭ-ниң 60 чылын мөңгүн-тайгажылар төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткувушаан, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлеринге дүүштүр ам-даа шиитпирлээр ужурлуг ажок улут сорулгалар оларның мурнунда туруп турарын бедик харысалга-биле билип турар. Ылаңгыя малдың баш санын үлээ көвүдедип, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле эргежок чугула бүгү үүлдерни кылып тургаш, Аъш-чем программазын боттандырарынга чогуур салыышкынны кирер ужурлуг бис.

Бо чылды бүгү көргүзүглер аайы-биле чедишкинниг доозар, дараазында чылды бижыг магадылал-биле эгелээш, ооң планныг даалгаларының күүселдезин хандырарын чылдың эгезинден дең-дески чедип алыры эргежок чугула. СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андропов ол Пленумга чугаазынга мынча дээн: «Ажылчы чонунуң массаларының боттарының идепкейин көлүрери эргежок чугула. Ол болза партил, совет, профэвилел болгаш комсомол организациняларының ең чугула сорулгазы болур. Планнарны күүседирип бодунуң күш-ажылчы салыышкынындан хамаажыр дээрээш ажыл-ишчи кижи бүрүзү эки билген турары, эки ажылдаанывыс турум-на, чурттаптавыс улам эки болур деп ол бодүүшынны бүгүде чон эки билген турары ам оңаа чугула боон турар». Пленумнуң ол-даа база өске-даа айтышкыннарын районнуң партий, совет, профэвилел болгаш өске-даа хей-ниити организациялары улуртулга болдургаш, бүгү ажыл-херекте ол негелделерге дүүштүр тургузар хүлээлгелиглер.

О. ШАГДЫР-ООЛ,
СЭКП Мөңгүн-Тайга район-комунуң бирги секретары.

Саннар, факпылар

Совет эрге-чагырганың чылдарында республикада үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүнү 66 катап өскен.

* * *

Республиканың совхозтарының кол фондулары 1971-1981 чылдарда 2,7 катап өскен, күш-ажылды механизастаары 1,7 катап улгаткан.

* * *

1944 чылда чурттагга бажыңнарының күрүне фондузу 29,6 муң дербелчин метр шөлдүг турган болза, 1983 чылдың январь 1-де күрүне фондузунуң чурттагга шөлү 2 миллион дербелчин метр чедер.

* * *

Республиканың чурттакчы чонунуң 1000 кижиге онааштыр 33 эмчи, өзүтмак эртемниг 110 медицицина ажылдакчызы онаажыр.

* * *

Тываның чурттакчы чонунуң 1944 чылда 95 муң кижи туганынган 1982 чылда 273 муң кижи чедир, азы 2,9 катап өскен. Үндезин чурттакчы чонунуң саны 81 муң турганынган 173 муң кижи четкен.

* * *

1000 кижиге амгы үеде дээли болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) эртемниг 773 кижи онаажыр. Бистө ам 24 муң ажыг специалистер ажылдап турар. Үндезин националдыг специалистерниң саны сөөлгү он чылда ийи катап өскен болгаш олар бүгү специалистерниң 40 хире хуузу чеиип турар.

КОЛХОЗТАР АРАЗЫНЫҢ КООПЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫКТЫЫ

«Сукпак» совхозтуң ады-сурва Тыва АССР-ден даштаар белиин билдингир апарган. Ол дээрге совхоз бодунуң ажыл-агый чорудулгазын үндезийн-биле өскөртккенинин түңнели-дир. Эртээн чылын совхоз 2 миллион рубль хире арыг орулганы алгай, а бо чылын оон-даа хөйүү алырын маңаа турар.

Мал ажылынга специализасиялыг шын ажылдааны сөөхозяа үре-түңнелди бергенин ол. Баштайгы чылдарда ажыл-агый шөөр малдыг, саар ниектерлиг-дээ, оон аңгыда шармокыгаштар база азырап турган. Оон шоонуг орулга алдынмайн турган. Авы күштү чаңгыс угланымышкынга моонизөр бе? Кайы-даа таварылгада мал чеми ыяап-ла херек, а совхозтуң чери сугат чок, дүжүттүр эвес. Кайлыг артаны ажыглаза эки деп айтырыг тургустунуп келген. Кожа ажыл-агыйларбыт көбөрейиа, күштү каттыштырары — шын шиитпир тывылган.

Өске ажыл-агыйлардан молдургажыгаштарны алгаш, оларны дужаар кондицияга чедир азырап эгелээн. Азыралда шарыжыгаштарның бир пентнер немелде деңзизиңгелее онааштыр 12 центнер бөдүүн чемнерни ажыл-агыйлардан алыр. Продукниинны сапгарганындан алган түңнү дугуржулга ёзугаар үлежир: совхоз боду 10 хуузун алыр, а төзек хуузун — поставщиктерге. Ындыг кооперация кайы-даа талага ажыктыг.

Ооң-биле чергелештир совхоз бодунуң мал чемининг баазазын улам-на калбартып, анижидип турар. Күскү кежээрааны совхоз бо чылын ийи катап хөйүү тараан, ол республиканың байдалынга ногаан массаның бигей эвес ыңдыы берип турар. Рапс, донник, люцерна тарыыр шөлдерни көвүдеткен. Сигеп кезер шөлдерни үндезинибиле анижидирип чорудуп турар.

Г. КОКУЗИЯ.

НАЙЫРАЛДА КЫЗЫГААР ЧОК

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН ӨӨРҮШКҮ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң үндезилеттинин тургустунганынаң бээр 60 чыл болганынаң улуг байырлалынче уткуштур чоруп ора, Деражно ортумак школаның өөреникчилери болган кызыл исчилери йи дакпыр орденниг Тыва АССР биле Украин ССР-ниң орденниг Ровно облазының акы-дуңма найыралынга тураскаатканы өрээлден анчыда, Найырал музейин организастап тургузарын шиитпирлээнивер. Школаның директизязы оларны деткип, музей ажыдарынга дөрт өрөол бажыңны тускайлап берген. Кызыл исчилер Тыва АССР-ниң чайдык министерстволарындан, хөй-ниитн организацияларындан, тус-тус эштерден музейниң дериглезинге каржин, сан, фактылыг материалдар-биле дузалаарын дилээн.

Дилээвиске баштайгы харыным Тыва АССР-ниң Кедээ ажыл-агый министерствозунаң аалгамыска чоргаарланып, чүрээвис ханызындан өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис. Баштайгы белээвис — чогаадыкчы, сагынгыр каастан кылган фотоальбом Тываның кедээ ажылагыйының төөгүзүн, оон хөгжүлдезин дес-дараалай көргүзүп турар.

Альбомну алырывыс мурнунда Тыва АССР-ниң кедээ ажыл-агый министри Иван Григорьевич Лавриненкодан чагаа алган бис:

«Эргим уруглар — Деражно ортумак школазының кызыл нечилери! Чаглаларны алдывыс. Фашистиг эжелекчилерден Ровенщинаны хосташкан тыва эки турачыларның тураскаадынга улуг үүлеин бүдүрүп турарынар дээш Кедээ ажыл-агый министерствозунуң коллективиниң мурнундан өөрүп четтиргенивисти илередип турар бис. Баштайгы белээвис — чогаадыкчы, сагынгыр каастан кылган фотоальбом Тываның кедээ ажылагыйының эрткен орууның кезик-чамдыызын фото-чуруктар хереченээ аан.

ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалын өөредилгеге болгаш күш-ажылга тергиин эки чеднишкиннерлиг уткуурунарны күзедивис.

Хүндүлел-биле, Тыва АССР-ниң кедээ ажылагый министри.

Кызыл, сентябрь, 1982 чыл».

Альбом элээн каш бөлүктерден тургустунган: «Революция мурнунда Тываның чер ажылы», «Тыва Арат Республиканың чер ажылы», «Совет Тыва. Кедээ ажыл-агыйының хөгжүлдези».

Баштайгы бөлүкте революция мурнундагы Тываның көшкүн амыдыралын, чер ажылының аар-бергезин чугаалап турар. Ыяш чадазын, хараган илпир-биле хөрээн шыйбактап, оортан үнген дүжүттү хол-биле чулуп, тарааны аът, шары-биле бастырып ап турганын, ол ышкаш арбай, тарааны хоорган, согаашка соктап, белеткээрин чуруктар көргүзүп турар.

Тыва Арат Республика үезинде кедээ ажыл-агыйның баштайгы машиналарының кээп эгелээни-биле хол-биле кылыр ажылдарга чамдык чингелелерни «Элегес», «Өөк», «УТКА 25 чылы» ышкаш Тывага баштайгы күрхозтарның амыдыралын йилги бөлүк чугаалап турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының аар-берге чылдарында делегейде бирги социалистиг күрүне — Советтер чуртунга тыва араттарның дузаламчызын үшкү бөлүктен көрдүвүс. Мында фото-чуруктар дыка солун. Кожууннардан келген белекти ТАРН Төп Комитединиң Чиргине секретары С. К. Токаның хүлээп ап турганы, ТАР-ның орденнери-биле шаңнаткылаан мурвакчы малчыннарның чуруктары болгаш өске-даа.

Совет Тываның кедээ ажылагыйынмң шапкын хөгжүлдезиниң дугайын түңнел бөлүк сонуургадып турар. Тывага массалыг коллективизастаашкынны, республиканың тараа шелдеринде амгы үениң техниказын, фермаларда электрилиг саалданы, электрилиг кыргылданы оортан көөр бис. Ында кедээ ажыл-агыйның сураглыг ажылдакчыларының —Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының, ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутатгарының чуруктары бар.

Альбомда 1945 чылдан 1980 чылга чедир Тываның кедээ ажыл-агыйының кол үгланыышкынының хөгжүлдезиниң түскай таблицазы база бар. Оон тарылга шөлүүн, хой, ошкүүн баш санының, дүк болгаш дагаа чуургазының өзүлдезиниң дугайында болгаш оон-даа өске чугула медээлерни көрүп болур.

Бо бүгү ҮЭКП-ниң болгаш Совет күрүнезиниң мерген үзааның политиказының, ССРЭ-ниң аку-дуңма улустарының бузулбас найыралының түңнели болур.

Чаа тургустуунуң турар школа музейинге Тываның Алдан-Маадыр аттыг чурттынчилел музейинин чорудуп берген чуруктары дээш өөрүп турар бис.

Бистиң дилээвиске оон-даа өске министерстволар, хөй-ниити организацилары болгаш тус-тус эштер харылаан, арга-сүмези-биле, фото-чуруктары-биле, материалдары-биле дузалажыр боор дээрзинге бүзүреливис улуг.

Я. ВОЙЦЕШКО,
Деражно ортумак школазының башкызы.
Украин ССР.

Херээженнер чөвүлелдеринде

АГИТКВАРТИРАЛАР ДАМЧЫШТЫР

«ССРЭ хамаатызы болуру—торгаараалывыс» деп кежээнге «Мерен» совхозка, Маапырелер-биле солуп ужуражылга кежээнге «Нарын» совхозка, Ф. Угловтуң «Чоп аразында кижи» деп номунга номчулга конференциязын «Чаа орук» совхозка, патриотчу ырлар кежээнге Эрзин суурга бо чылын эрттирген. Ол дээрге бистин районда хөрээженнер чөвүлелдерининг «Эң эки агитквартира» деп ат дээш социалистиг чарышка киришпишаан. ССРЭ-ниң 60 чыл болур ооңга тураскаадын организастаан идейкөжүзидилгелиг ажылының чамдык чижектери-дир.

Районда чоп ортуазунга политмассалыг, книжизидилге ажылының таарымчалыг төптери—36 агитквартира совхозтар төптеринде, а 22 агитквартал Эрзин суурда тургустунган. Ында хөрээженнер чөвүлелдери янзы-бүрү талалыг ажылды хөй санныг активчилерге даянгаш, план ёзугаар чорудуп өтүрар.

ССРЭ-нин 60 чыл болур ооңга уткуштур бот-тывынгыр ураң чүүл концертерин бо хүннерде агитквартиралар, агитквартилдар белеткеп турар. Олар чонга концерттерни сонуургаттыышаан, кайы-бир республиканың экономиказының, культуразының дугаймында лекцияларны эрттирер, делгелгелерни кылыр.

Хөрээженнер чөвүлелдерин чурттакчылыг черлериниң культуразын, чонуң амыдыралының деннелин бедидеривче угланган ажылдарже кичээнгейин салган. Суурлар чаагайжыдылгазының талазыбиле социалистиг чарышка агитквартиралар шупту хаара туттунган. Оон түңнелинде Улуг Октябрьның 60 чылы, Комсомолдуң 60 чылы аттыг болгаш иелер аллеялары ногаарарын, ооңун үйгүлээн. Бо юбилейлиг чылда «Нарын», «Чаа орук» совхозтарда, Эрзин суурда агитквартиралар чаагайжыдылга ажылдарын эң идепкейлиг чорудуп, анаа хөрээженнерни хөйү-биле кириштирген.

Агитквартираларда чаа өөредилге чылы эгелеп, оон кичээлдеринге ССРЭ-ниң Аъшчем программазында айтыкал сорулгаларны, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң материалдарын улуг соңуургал-биле өөренип турар.

С. БАЙЫР-ООЛ,
СЭКП Эрзин райкомунуң хөрээженнер ортуазунга ажыл чорудар кидизиниң эргелекчизи.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮГҮ ДИПТЕРДЕН

⊙ **ПРАГА.** Барык муң мурнакчы коллективтерни, организацияларны болгаш социалистиг күш-ажылдың бригадаларын чехословак-совет найыралдың «Алдын дептеринге» кирип бижээн. Республиканың күш-ажылчы типилелгелериниң ол «Алдын дептерин» чехословак-совет найырал эвилелиниң IX съездизинге баргаш совет делегацияга байырлалдың ёзузу-биле тывыскан.

Совет чагыгларны чогуур үезинде чеднишкиннер күүседкен коллективтерни, чурттун ён улуг бүдүрүлге черлерин «Алдын дептерге» кирип бижээн. Чехословакиянын металлургтары, дагжылары, демир-орукчулары, эртемденнери Совет Эвилели-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы бижыглаарынга улуг үлүүн кирип турар.

⊙ **ЛОНДОН.** Барын чүк чурттарынын ядролуг политиказын эдө көөрүнче, бооцепсекти кызыгаарлаар талазы-биле дешилгени чедип алырынче Англияның лейбористиг партиязының удуртукчузунун оралакчызы Д. Хили кыйгырган. Ынчыг хемчегли албас болза, бооцепсекти эндере бүдүрери улам көвүдээр болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкыны күштелир апаар деп, «Обсервер» солуна ол бижээн.

Европада ядролуг боо-цепсекти кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынынарга хамаарыштыр Д. Хили мынча деп медеглээн. «Ядролуг чепсекти бодунга ап чоруур америк самолёттарны, суг алданың хемелерни, а ол ышкаш англия база француз ядролуг күштерни кызырар дугайында дугуржур херек».

⊙ **АДЕН.** Чурттуң камгалаңыр аргазын бижыглаары делегейниң бо районунга айыыл чок чорукту болгаш тайбынны хандырарының эң чугула негелделериниң бирээзин болуп турар деп, Йемен Улус-демократтыг Республиканың Улусчу дээди чөвүленинин Президиумунун даргазы, чурттун премьер-министри Али Насер Мухаммед медеглээн. Дайынчы белеткелдин деңнелин бедидеринин, шериглер ортузунга партийжи политиктиг ажылды идепкейжидеринин, ажылчы төөлөр массалары-биле армияның харылзаазын бижыглаарының эргежок чугулазын ол айыткан.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** АКШ-тың автомобиль тудуунуң үлетпүрүнде берге байлап тургустунган. АКШ-тың кол автомобиль корпорацияларының медээзин ЮПИ агентство дамчыткан. Ол медээлерни ёзугаар алырга, чүгле сөөлгү неделяда безин америк автомобиль үлетпүрүнде 265 муң кижи ажыл чок болган. Эрткен пятница хүнүнде безин 4 муң ажылчыннарны бүдүрүлге эзлери ажылдан үндүрген.

Автомобиль бүдүрүлгелеринде ажыл чок чорукту ынчаар дыка өскени — АКШ-тың экономиказының ханы кризизинин түңнели-л и р. 1967 чылдаазында деңнээрге, чуртта автомобиль бүдүрүлгези барык йи катап кызырылганын «Бизнес уик» журнал бижээн.

⊙ **ОТТАВА.** Бо чылдың он бир айларында Канадада бүдүрүлгелериниң хоозураашкыны эрткен чылдың ол үезинде турганындан 35,4 хуу хөй болган.

Хереглекчилер болгаш корпорациялар херектериниң талазы-биле министерствонуң медээзин ёзугаар алырга, бо чылдың январьдан ноябрьга чедир чуртта 38 муң компаниялар болгаш тус-тус бүдүрүлге эзлери ядараан. 1982 чылдың чүгле ноябрьга безин 961 фирма хоозураан дугайында чарлаан. Оларның төлээр ёрелериниң нинти түңү 202 миллион доллар болган. Чүгле Квебек можуда безин 4058 компания хоозураан.

⊙ **КАБУЛ.** Афганистанның соңгу девискээринде Балх можуңун төвүүре хөделип турган чепсектиг дээрбечилерни узуткаар талазы-биле Афганистан Демократтыг Республиканың чепсектиг күштери-чеднишкинниг хөделген. Чойга удур хөделип турган контрреволюстуг дээрбечилерден хөй боо-чепсекти хавырганын Бахтар агентство дыпаткан.

Декабрь 16—Мурнуу-Африка маадырларының хүнү

ДЕМИСЕЛДИҢ ЭСТАФЕТАЗЫ

Хосталга болгаш демисел дээш холга ак-боолуг демисел-че үнер бис. 1961 чылдың декабрь 16-да эрес-дидим операциялары-биле чергелештир моон мурнунда билдинмес турган «Умконто ве сизве» («Нацияның копьёзу») организацияның патриотчулары, ындыг соотарлыг кыйгырыгны Мурнуу-Африка республикага тараткан. Азия болгаш Африка чурттарының эң-сеткил каттыштырылгазының Организациязының шиитпирлээн ёзугаар бүгү делегейге ону Мурнуу-Африка маадырларының хүнү кылдыр демдеглеп турар.

Мурнуу-Африканың Африкан национал конгрезинин шериг кезээ болу берген «Умконто ве сизве» эрткен ийи он чылдарның дургузунда улуг дуржулгалыг, эки белеткелдиг күш апарган. Удурлашкынның өске-даа акциялары-биле чергелештир патриотчуларның чеднишкиннинг дайынчы операцияларының түңнелинде чагырганы күрүшеге расистер шөлээн чоруур шинээн ышкынышканнар. Йоганнесбург болгаш Порт-Элизабетке баштайгы чазылдырышкынынарны соонда бир чыл болганда — 1962 чылда патриотчуларның организациязыга саботаж дугайында дээр аттыг хоойлуну Преторияның эргечагыргалары хүлээп алган. Ынчалза-даа апартеид күрүнезиниң он-он чыл иштинде бижыгып алган, күчү күштүг полиция-репрессиг аппарады «Умконто ве сизве»-биле түңү-даа канчаш чадашкан. Полиция участоктарынче болгаш шериг казармаларынче, бирги ээлчегде, шериг бүдүрүлгелеринче он-он халдашкыннарны организация чоруткан. Мурнуу-Африка республиканың чазаларының кызыра адаан безин сан-чыраалары-биле алырга, 1980 чылбиле деңнээрге апартеидке удур демиселчилер йи катап хөй дайынчы операцияларны чоруткан.

«Умконто би сизвезиниң» чеднишкиннериниң үндезинниери — бир дугаарында, оон дайынчыларының ат-алдарының алгаашы, чон, Африкан национал конгресстиң чиргине секретары А. Наонуң чугаазы-биле алырга, оларны хосталга дээш демиселдиң маадырлары кылдыр көрүп турарында. «Үймээнчилерниң талалакчыларынга» расист ёзу-дүрүмүүн «шиитпирлери» кыжаным турза-даа, чурттуң булуң бүрүзүнде патриоттарга дузалын көргүзүп турарларының саны өзүп турар. Африкан национал конгресстиң шериг кезээнин ажыл-хереэ—хосталга дээш демиселдиң участоктарының бир талазы. Трансваалдың шахтерлары болгаш Кейптаунның докерлери. Йоганнесбуруттуң ажылчыннары база Капен провинциянын ак фермерлериниң хелечиктери оларга каттыжып турар.

Стив Бико, Нейл Аггетт, Эдмон Малеле., Мурнуу-Африка патриоттарының демиселчилери-биле кады турзуп турарлар Мурнуу-Африка маадырларының хүнүнде оларның адын чоргаарал-биле адап турар. Суд шиитпелдээ чокка олар хоргудалга елүрткеннер. Ынчалза-даа оларның хөрээн чаа патриотчулар уламчылавышаан, демиселдиң эстафетазы идегелдиг хөлда кирген. Хосталга дээш демиселдиң калбак массалыы, быжыг туруштуу — тиилелге даглар артында эвес дей чүвеннң хереечиин.

(СЭТА).

— Аныяктарның интернационалчы ажыл-чын хоорайы Ак-Довурак мээң амыдыралымда чөрле уттундурбас кылдыр арткан. Маңаа келгеш ажылчын эш-өөрүм-биле, коллективим-биле танышып, хөй националдыг улуг бүдүрүлгенин бир кол негинде ажылдап тур мен. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цехинде он ажыг нациның төлээлери планның онаалдавысты доктаамал күүседип, шынар дээш ажылдап турар бис—деп, оператор Б. Б. Ыналай чугаалаар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергия цехинин ажылчыннары тыва Б. Б. Ыналай, орус В. Ежов, мордва С. Юртаев, поляк А. Касымова, хакас С. Бытотов олар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

УЛАМ-НА БЫЖЫГАР, КАЛБАРАР

Совет-моол улустарның арасында аку-дуңма найыралы доктаамал быжыгып турар. Оон бир төдаргай чижээнге Совет-моол найырал шиитпелиниң Тыва салбырының чорудуп турар ажылдары хамааржыр. Бистиң республикабиле кызыгаарлажып турар Моолдуң аймактарының ажылчы чоннары-биле аку-дуңма найыралчы харылзаа чыл келген тудум-на быжыгып орар.

Бо чылгы найыралчы харылзааларның кол угланышкыны Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 65 чылынга, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатынган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүне кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин МАРН-ның Завхан, Убса-Нур аймак комитеттеринин бирги секретарылары эштер Бегзсурэн, Бизьл-биле февральда ужурашкан. Аңаа найыралчы харылзааны мөөң сонгаар быжыглаарының айтырыгларын чугаалашкан, бо талазы-биле дугуржулгаңы кылган.

1982 чылда Баян-Өлгий, Завхан, Убса-Нур аймактардан 129 кижи Тывага көөн чораан, оларның арасында партия, совет, профсоюлел, комсомол, улус өөредилгези, балык камгалал, кедээ ажылагый болгаш улус ажылагыйының оон өске-даа адырларының ажылдакчылары бар. Аалчылар республиканың экономиказы болгаш культуразы-биле танышып, ажылының арга-дуржулгазын солушкан.

Бистиң республикадан улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының 75 төлээзи үстүүде адаан аймактарга барып, социалистиг Моолдуң ажылчы чоннарының ажылынжи, амыдыралы-биле танышкан.

Бистиң-биле коожа-хелбээ аймактарның партия ажылдакчылары республикага келгеш, партия ажылының дуржулгазын солчуруу ажы чайчыл болуу берген. Завхан аймактан келген партия ажылдакчылары СЭКП Бии-Хем, Эрзин райкомнарының ажылын сонуургап, бүдүрүлгелерде, кал ажылында коммунистерниң авангардчы ролюн бедидип турарының арга-дуржулгазын өөренип көргеп. «Саян», «Чаа орук» совхозтарның партия организацияларының күш-ажылчы коллективтерде, чоннуң чурттап турар черинин ажыл-биле чорудуп турар партийжи организацияны болгаш массa-политиктиг ажылдарының дуржулгазы-биле танышкан.

Убса-Нур аймактан келген лекторлар СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң ажылыбиле танышып, лекция материалдарын канчаар белеткээрининг методиказының, чаңгыс идейполитхүнүү организастап эрттирериниң дуржулгазын солушкан.

Биске келген моол өөнүктер «Тыва тудуг» трестиң ажылын сонуургап, республиканың сураглыг тудугжуларыбиле ужуражып, тудугнуң хөрээн, ылаңгыя бригада керээлин канчаар нептередип турарыбиле ханы танышарын күзээрлер.

«Чедер» курортка совет-моол найыралга тураскаатканын интернационалчы кежээ август айда болган. Аңаа дыштаның турган МАРН ТК-ның кежигүнү, Моолдуң Улустуң Улуг Хуралының депутаны, МАРН Убса-Нур аймак комитединиң бирги секретары эш Бизьл кежээге чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш аймактың ажылчы чоннары социалистиг чарыштыг калбартканың. МАР биле ССРЭ-ниң аразында аку-дуңма харылзааларның чыл келген тудум-на быжыгып орарын тодаргай чижектерге көргүзүп тургаш, ол чугаалаан. Профсоюлелдиң даргазы Ш. П. Куулар кежээге сөс алгаш, чурттуң юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш Тываның ажылчы чоннары политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүлүшкүнүүр ажылдан турарын чугаалап берген.

Улаптом хоорайга Л. И. Брежневтиң «Сактышкын» деп номунга номчулга конференциязын эрттирериниг Тываның төлээлери киришкен. Кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери өөнүктеринге баргаш, хой ажылында мурнакчы арга-дуржулганы өөренгеш келген.

Культура харылзаалары чыл келген тудум-на калбарып орар. Кызыгаар районнарның школачыларының ужуражылгаларын, найыралдың одагларын ажыдарын, спортка эш хуузунун маргылдаалаарын организастап келгеп. Завхан аймактың Тосонцэнгел хоорайның улустуң пиригинин артистери биске аалдап чораан. Моолдан 30 школачы бистиң пионер лагеривиске, бистеп 10 школачы Моолга дыштангаан.

Коммунал ажыл-агый, транспорт, садыг, харылзаа болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының аразында найыралчы харылзаалар улам-на калбарып турар.

Совет-моол найырал шиитпелиниң Тыва салбырының харысалгалыг секретары.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның Шуф болгаш Алей хоорайларының чоогунга чепсектиг тулчуушкуннар база катап болган. Өзү тулчуушкуннарны нараиль эжелекчилер эгелээн болгаш чурттакчыларның аразында өлүрткеннер, балыглаттырганнар бар болган.

Чурттуң чамдык районнарында байдалдың шыңгыы чидигленгенин Ливанның президентизи А. Жмайель айыткан. Израиль шериглерни Ливандан дүрген үндуреринче угланган күжениишкиннерин эрге-чагыргаларның кылын турарын Бейрутка болган хуралга ол дыңнаткан. Эжелекчилерни чурттан үндүрген соолуңде тайбың байдал тургустунар деп, Ливанның найысылалында политиктиг болуктер санап турар.

Израиль эжелеге удур ливан патриоттарның демиселиниң сөкеавайн турарын Ливандан алдынган медээлер хереченлеп турар. Ан-Накурада контроль-эрттирилге пунктузунга автобусту буза тевиекен. Үш израиль эжелекчилер балыглаңган. Хаебайн суурнун чоогунга израиль джип машина минага тавырышкан. Ийи солдат балыглаңган. Чурттуң ол районунга партизаннарның хөделиишкиннери соолгу хүнүнде күштелген. Израиль шериглернин автомашиназынче гранаталарны патриоттар Набатия хоорайның чоогунга октаан түңнелинде он ажыг израиль шериглер балыглаңган.

ОБЪЕКТИВТЕ: Кампучия

Улус Республика

Кампучияда дээди өөредилгени хегжүдеринге Совет Эвилели улут дузаны көргүзүп турар. Совет Эвилелиниң толээлекчилери чурттуң ан чугула дээди өөредилге челериниң бирээзи — Кхмер-совет найыралдың Пномпеньде дээди политехниктиг институдунда башкылап турарлар.

ЧУРУКТА: институттуң студентилери. Мурнунда чораанларның ортузунда — Горькийден барган совет башкы Г. В. Каиков.

В. Христофоровтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Өнүктерниң үннери

КАЙСЫН КУЛИЕВ,
кабардин-балкар улустуң шүлүкчүзү

ААЛЫМ БОЛГАШ ТАЙБЫҢ

Тараазын чип, суун ишкеп өгбем чурту
Таалалым, ынаныпылым кыпсып чоруур.
Оон туржук, дириг чорааш—четпээним-даа
Ораннарга, хоорайларга ынак-тыр мен.

Меңгилерлиг даглар чаны, Россияның
Белинде чоок булуң черге чурттап чордум.
Буянныг-даа, дошкун-даа хат казанаамче
Булган кирип чөгел төдүп келген чүве.

Төлептиңер, хирелиңер бар-даа дижик,
Төрүттүнген чериңер чүм зөп калып —
Хөндеткен деп, өршээ-дадай, дынналарыңдан
Хөөрже ажыт киргени-ле дээре ыйнаан.

Орук-чириим дески эвес, берге чораан,
Оон ужун колданчы-дег, дилээр дээп мен:
Аранарда кайыңар-даа, чүктеп эрткеп
Аар-бергем катаптавас болзун дээр мен.

Төндүр көрбээн, танышпааным оранарым,
Төрүттүнген черим база кады-хаара—
Тараа болгаш бүзүрел чок, артпазын-на,
Дайын чыды турбазын-на күзээр-дир мен.

Төдү-ле бар хоорайларның улустарын,
Төрүттүнген оранымның кижилерин
Чаглак болгаш чылыг чокка кагбазын-на,
Чанып-тейлеп, тайбыңны мен дилеп тур мен!

Очулдурган Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ОВАНЕС ШИРАЗ,
армян шүлүкчү

ЧАЛАЛГА

Качыгдалдың, өөрүшкүнүң шактарында
Кара чааскаан олуруп чер шыдавас мен.
Эжиим коңгус ажык чүве, кирипер-ле,
Эрткеш, боже столга кээп саадаңар-ла.

Эжим-өөрүм келбейн барза, ынчан менээ
Элбек чемни делгээн стол куруг апаар.
Борбак хлеб амданыг бол, ынчалза-даа
Боостаамга тырылгаштың өйдүге бээр...

Дөгерелер кирипер-ле, куштар безин
Дөржө эртип, олуруңар, чалап тур мен.
Аас-кежик долган чүрээм силер-биле
Аку-дуңма пайыралды ырлашсын-на!

ЙӨРЭЭР-ДИР МЕН

Оранымда
Оруктар хөй:
Кашпалдарны одурткулап,
Кадырларны йилеткилеп,
Оргулаштар кежилгилээр.
Арттар санай
Ажылгылаар,
Бүүрүл далай дилдиргилеп,
Булуттарны кырлаткылап,
Алама сын өттүр-даа боор.

Оранымда
Оруктар хөй:
Үнчүр-киржир чон-на барда,
Үзүктелип — зөнзиревес,
Ол-бо чүкче немешкилээр.
Төөгүден бээр
Төрелдежир,
Иштежип аар эвин дилеп,
Изеп келген аргыжыг-дыр.
Төнчү безин оларда чок.

Оранымда
Оруктар хөй:
Аку-дуңма совет чонуңун
Аалдарын чүм тудуштурган
Омак, тайбың дамырлар дег.
Назы турбас
Найыралдың
Чоон үзүн оруктары
Чонну быжыг холбазын деп
Найтаар болгаш йөрээр-дир
мен!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

АРАЗЫНДА ХАРЫЛЗААЛЫГ

Хөй национадлыг акыдуңма совет уран чүүл болгаш чечен чогаал бот-боттарының аразында сырый харылзаалыг, бот-боттарын улам байытчып турары онзагай. Ооң херечизин кылдыр бо чуруктарны көрүңер. Тываның аалчылары — украин артистер танцылап турлар (үстүнде чуруктар), ыры болгаш танцының «Саян» ансамблиниң бистиң чуртувуста барбаан, четпээн хоорайларының, республикаларының саны эвээжеп орар. Ансамбльдиң гастроль оруктары чурттуң ол-бо булуңнарынче шөйүлгеп. Бо чурукта ырлап турар «Саян» ансамбльдиң артизи Сат Дамба-Доржуга Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп хүндүлүг атты бо хүнерде тывыскан.

Республиканың хөгжүмшүн театрының репертуары совет база национал драматургтарның шилер-ии-биле байлак. Чүгле бо чылдың сезонун безин алырга, бо бүгү тодаргай. Бо чурукта татар драматург Хусаиновтуң «Аваның ак плажезин» деп шинзиден көргүзүү. Ук шин көрүкчүлерниң сонуургалын чаалап азаан.

А. ЗАЙЦЕВ, О. ОХЕМЧИК болгаш Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

Алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылынга Совет Тываның бүгү-ле ажыл-ишчилери күш-ажылчы белектерлиг ужуражып турарлар. Ажыл-агыйның бүгү-ле адырларында ышкаш Тываның культуразының болгаш уран чүүлүнүң ажылдакчылары бо улуг байырлалга төлептиг ужуражып, республиканың культурлуг амыдыралынга эвээш эвес үлүгүн киирип келгеннер.

Тыва облпрофчевүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң, Культура министерствозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Журналистер Эвилелиниң баштаар черинин организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан фоточуруктар делгелгеви. Тываның хөгжүм-шин театрында ажыттынган. Ында чурук тырттырарынга хандыкпылдыгларның болгаш дружулгалыг фотографтарның 100 ажыг авазы-бүрү темаларлыг фотоажылдарын делгээн.

Бистиң республикавыстың экономиказының кол адыры — мал ажыл-агыйы. Ынчангаш делгелгеде көскү черде мурнакчы малчыннарның портреттерии, оларның берге болгаш хүндүлүг ажыл-ижии калбаа-биле көргүскен.

В. Савиных «Моңгүннелчек тайганың оранында» деп фоточуруунда Моңгүн-Тайганы болгаш оон баарында оттап чоруур сарлыктарны тодазы-биле көргүскен. В. Семенковичиниң «Хүн кеэзээ хүнеп турзун», В. Кривдиктиң «Хүреш», О. Охемчиктиң «Ужуражылга», А. Крестьяниновтуң «Бригадир К. Күжүгет» деэш оон-даа өске өң чок фоточуруктарын көрүкчүлер сонуургаавнар.

Ю. Косарьковтуң Социалистиг күш-ажылдың Маадыры, механизатор Д. Давааның портредин болгаш «Уткуушкуи» деп өөнүг фоточуруктарын көрүкчүлер улуу-биле үнелээпнер.

Хоочун журналист С. И. Феоктистовтуң кылганы Тыва республиканың сайзырап келгенинин дугайында эвээш эвес фоточуруктарын база делгелгеден көрүп болур.

В. КАРА-САЛ.

САГЫШ-СЕТКИЛ ХАЙНЫГАР

Москваның «Советский писатель» ном үндүрер чери чечен чогаал критиги Галина Колесникованың «Амыдыралдан тывылгаш чеченчидиң чогааттынган» деп улуг хемчээдиг номун чырыкче парлап үндүрген.

Сибирь деп кайгамчыктыг чер-биле чогаадыкчы ажыл-ижи хозбашкап, номчукчуларның ынак чогаалчылары болу берген Георгий Марковтуң, Сергей Сартаковтуң, Григорий Федосеевтиң, Сергей Залыгинниң болгаш тыва чечен чогаалдың үндезилекчилериниң бирээзи Салчак Токаның чогаадыкчы салымчолун, овур-хевирин ол номда көргүскен.

Галина Колесникованың бодунуң бүгү амыдыралы болгаш ажылы Сибирьниң хөй национадлыг совет чечен чогаалының хөгжүлдези-биле сырый холбашкан болгаш ооң Сибирьде четпээн-барбаан чери, ужуражпаан солун кижилери ховар.

Ол Тывага 1959 чылда кээп чораан болгаш Салчак Тока-биле ужуражып, Мерген хемниң чоогунда тос чадыр турган черге чедип, чогаалчының чаш болган элээди чылдары эрткен черлерни аътты, чадаг эргий кезии, караа-биле көөр аас-кежиктиг болганын «Дошкун Саян сыннарының артында» деп эгеде чылыы-биле сактып көргүскен.

«Араттың сөзүнде» киргеп маадырларның, ында көргүскен болуушкуннарның дириг хереглерииң чыл келген тудум эвээш болуп бар чыдарын, ол бүгүнүң чугулазын айытпышаан, Тас-Баштыгны биир чораан Тоора-Хем чурттуг Кара Данзын, Мерген хем чоогу чурттуг Бадыргы-биле ужуражылгазын, оларның сактыышкыннарын ол эгеде база киирген.

Эрги Тыва биле чаа Тываның аразында каш-ла чылдар иштинде болган оскерлиишкиннерге хамаарыштыр ханы анализти бербишаан автор Салчак Токаның партия, чазактың даалгазын күүседир харысалгалыг ажылга баштайгы базымнарын, кижилерге хамаарылгазын, онзагай мөзүшынарын, быжыг турушту-уун сактып бижээн.

«Дошкун Саян сыннарының артында» деп эгениң эң-не чылыг одуругларының бирээзи Салчак Токаның Шагдыржап болган Элдеп Очур-биле найыралын чырыткаы. Ол одуругларны сеткил-сагыштың хайныгышкыны - биле номчуур бис.

Республиканың А. С. Пушкин аттыг библиотеказының национал болгаш чурт-шинчилел чогаалының килдиилинде келген бо ном янзы-бүрү мергежилдиң кижилериниге, ылангыя анык-өскелге, солун болур.

З. МОНГУШ,
республика библиотеказының улуг библиограви.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

1. Шивиниң одаага приборларының чанында тургусепас.
2. Ону ыяк бижыг кылдыр тургузар ужурлуг.
3. Шивиниң хөвеңден, саазындан, марлядан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставаңар.
4. Өртенмес чүүл сиңирбээн хөвеңден болгаш марлядан кылган хепти уруглаарга кедирбеңер.
5. Уруглар боттары бенгал лааларын кыпсырып болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.
6. Шивиниң янзы-бүрү лампочкалар-биле каастаарынга үзеводка кылган электрилиг гирляндыларны ажыглаңар.
7. Урутларны шиви чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырып каан болбас.
8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле сугну болгаш кылын шывыгны (чоорганны) белеткеп алынар.

Бир эвес өрт үне берае, № 01 телефон-биле өрт шеригиерин келдирер херек.

Отка удур составтыг хөвеңи өртке удур эки-тура ниитилелиинден садыл ап болур. БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузу, № 7 «а» бажың, телефон 2-20-34.

ТВ

ДЕКАБРЬ 16-ДА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — «Горнистер, харыылаңар!» 9.40 — «Экранда — кинокомедия». «Эрги шин». Уран-чечен фильм. 10.45 — «Закарпаттың ырызы». Фильм-концерт. 11.15 — Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. «Даг Алтай дугайында ыр». 11.35 — Сөөлгү медээлер. 11.40 — 15.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

15.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаткан байырлыг хурал. Республиканың хөгжүм-шин театрындан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.15— Миллионнарный ленинчи университеди Камналга — ажыл-агыйны амгы үеде удуртурунуң методу. Академик А. Аганбегян киржир. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү П. Бунич дамчыдылга башкарар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—БАМны тудуп тур бис. 19.30 — Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттары И. Малынна-биле Э. Бабаев ырлаар. 19.55 — «Орук белдири черге демисел». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги серия. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Известия» солунунуң шаналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ЧССР-ниң болган Швециянның шилиндек командалары ойнаар. 2-ги болган 3-кү үе-чадалары. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 22.45 — 01.00 — «Известия» солунунуң шаналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң болган ССРЭ-ниң чыыды командалары ойнаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл кичээли. 12.30 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (Авторлуг овур-хевири). 8-ки класс. 13.00 —Бистиң садыыс. 13.30— В. Брюсовтуң лириказы. 14.00— «Кайгамчык аас-кежиктин сылдызы». Аданда тайылбыр сезүн бижээн уран-чечен фильм. 2-ги серия. 15.15 — XVIII үүс чылда орус уран үүл. Архитектура. 15.35 — Сөөлгү медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Шынчы чорук». Документалдыг фильм. 18.35— Телемедээлер. 18.50 — Киножурнал. 19.00 — «Азия төвүнде». Информация-публицистикалыг программа. 19.15—Чарлалдар, рекламалар. 19.25 — Телефильм.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыптыг удуңар, чаштар!». «Мапаваанны мишканың дугайында». Мультфильм. 20.15 — Баскетбол. Корачының кубогу. Эр улус. 21.00 — «Үе». 21.35—23.10 — «Чээрби тос чылдың чазы». Уран-чечен телефильм.

АЛАГАР

Бөгүн республикага бичии булуттаар, чамдык черлерге быскаңнаар. Хаттың күжү кошкак, Агаарның температуразы дүне 31—36 градус, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 22—27 градус, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 31—33 градус, хүндүс 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Саваашкын точказы» 15.00, «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 9.30, 11.20, 13.10, 17.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Оттуг-ыяш хааржааның иштинге карак чивеш аразында» 9.30. «Спортлото-82» 11.10, 13.05, 16.30, 20.10. «Кеэзээ белең» киноклуб 15.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ырлар ритмнери» 14.30, 17.20, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хөрөңгөтен Невзоровтуң улчуушкуннары» 18.30, 20.30 шактарда.

Тываның күрүне филармониязының Завод кудумчузунуң № 24 бажында общежитиезинге вахтёрлар хереглетинип турар. Анаа ажылдарын күзээн кижилерни дарый келирин чалап турар.

Айтырыг тургузар адреси: Кызыл хоорайның Щетинкин-Кравченко кудумчузунда № 58 бажың, телефон №№ 2-46-00, 2-55-69.

О. САГАН-ООЛ.

НАЙЫРАЛ

Рассказтан үзүндү

Орук кадыр ийде шораан хаяларның баары-биле одурту чоруткан, бажың дег хаяның баарынга чедип көрге, алгылар болгаш өлүк чүктерлиг сарлыктар уткуштур бо чедип келгеннер.

Оларның бажында чораан, шавышкак долгай мыйыстарлыг, селбегер, кускун дег, кара сарлык серт дээш, хоюн ыңай боорунга чаптап турган ышкаш, удур көргеш турупкан, өскелери база чүү болду дээш чүве дег, шуштур турупканнар.

Аъттарлыг ийи арат сарлыктарны сүрүп албадай бээрге, оларны эмчиниң чанында сезиктиг чедип келгеш, оон дагже талазы-биле бичии чириктеп, кулбуртуп эртипкеннер.

Араттар ээлдек болгаш хайыралыг сонуургал-биле:

— Чүге кылаштажып чоруур силер? Мунуп алза?— диген.

— Бо кадыр чер.

— Мында кадыр чүү боор, каалама орук ышкажыл.

— Эмчиге кадыр, эң-не баштай болан чоруп турардыр.

— Эмчи кижи-дир аа?

— Эмчи кижи, бистиң районга барып ажылдаары олдур.

Араттар ээлдек болгаш хайыралыг сонуургал-биле көрүп эрткеннер:

— Байырлыг, эмчи!

Эмчи база мендилеп эрткеп.

Одуругларны эртип кээрге, аъттың дынын тудуп тура, эмчиин Адар-оол аътказыпкаш, боду аъттанып кап. Ыңай чорупкан.

Хүн-даа барын чүкче донгайып бадыпкан. Адар-оол аъдын албадап, соонда эмчиже көрүп каап чоруурун эмчи билип каап, айтырган:

— Силер чүге далажып чор?

— Далашпаажа хоржок, тайганың кыры шуурганнай берген-дир, доо көрүңерден,— дээш, хүн бадар талазында чораан, оон бир-ле көрүп келгеш, оожургал-биле айтырган:

— Соок-тур бе, эйчи?

— Чок, соок эвес, мен чылыг, бо бар — дээш, чагзыынче айыткан.

— Ол-даа улуг дузалап шыдаар деп бе.

— Силер доха чок, силер соок, ам канчаар? Мен бодаар, силер соок, эш Адар-оол.

— Чок, мен ажырбас, мээш тонум чылыг негей...

Хат-биле хүрежин, кадырны ажып, хөртүктерни чамдыкта оюп чораап, тас тайганың кырынга Адар-оол биле эмчи үнүп келгеннер, эмчиниң чүгүрүп турган тайгаже Адар-оол айыткан. Хаттың даажы бирле черде хооңайның турган.

Удаваанда хат улам күштелген, дүвү-даа аажок, аъттар чамдыкта хөртүкке дүжүп, буруп чорааннар. Аът кырынга чоруттунмас апарган, ийилээ дүжүп алганнар. Адар-оол аъттарны шуштур чедип алгаш, эмчиин чаңында кожаландырышкаш, кылаштап чорупкан.

Дүвүге бурунгаар чүве көрдүнмес, элезин-биле холушкан хар арынче шыва кагарга, оларның чамдыызы карактарже кирерге, аарышкылыг ойүп, кадыг боон турган, оруктун уу читкен, даамык уг-биле чоруп турганнар. Эмчиниң бодалын билдинмес дүвүрээзин эдеп чорза-даа, чугаакыр эвес болгаш шудургу оолдун шинтпирлиг бурунгаарлап чоруурунга, оон арнында коргарының болгаш дүвүрээринин кандыг-даа демдээ чогунга сорук кирип чораап. Адар-оол ой-ойлеп эмчиже көрүп каап чораап, оон бир-ле көрүп келгеш, оожургал-биле айтырган:

— Соок-тур бе, эйчи?

— Чок, соок эвес, мен чылыг, бо бар — дээш, чагзыынче айыткан.

— Ол-даа улуг дузалап шыдаар деп бе.

— Силер доха чок, силер соок, ам канчаар? Мен бодаар, силер соок, эш Адар-оол.

— Чок, мен ажырбас, мээш тонум чылыг негей...

Хат-биле хүрежин, кадырны ажып, хөртүктерни чамдыкта оюп чораап, тас тайганың кырынга Адар-оол биле эмчи үнүп келгеннер, эмчиниң чүгүрээнин согары бодунга билдинип, оон тыныжы кыскалап чораап — бедик улгаткан, агаар эвээжээн. Район төвү ам тывылбас деп чүве билдинген, ыжык чер тып, аңаа кандыг-даа арга-биле хонары чугула апарган. Аъттарны чедип алгаш, кудургайны куду, бурунгаар чорупканнар. Кадыг хөртүктүг черге келгеннер, аъттар хөртүктү кырлап чорааннар. Каранғыда черниң байдалы орта билдинмее: шулу ак-ла чүве. Хатка соондан сүрдүрүп алгаш, кижээгейлиг чоруп олурганнар. Хөнертен, чер дүвүнде чүве дег, улуг даап үнген. Эмчи дыңнаалап турупкан. Адар-оол база. Чүве шимээни чок, чүгле хат сыңайның турган, боттары шимчеп турган.

— Эш Адар-оол! Бо чүл? Шимчеп тур!

— Мээң холумдан туттунуңар!— дээш, Адар-оол дыпнарны салыпкаш, эмчиниң холундан дүрген сегирип алгаш, бодунче чыпшыр тырта берген. Бот-боттарының холдарындан туттунушкаш, удур көрүнүшкеп, турупканнар. Олар кезек хөртүк кырында, шапкын сугда сал кырында чүве дег, чоорту дүргедээш, бадыпканнар. Дүвүлер казыргыланып, чүү-даа козулбес турган, дүргедээшкин күштелгеп дудум-на, олар бот-боттарын шыңгыы тутчуп, бижыгланып чораапнар. Элээп ыяш чорда, кадыш-кудуш-ла дээп, чүүп-даа айыл тывылбас, чүгле мөң чүвелер-биле эмчиин оон-моон хайыра чокка будүү иугуп турган чүве дег апаргап, оон соонда шуут билдинместээп.

Эмчи билип кээрге, хар ишти-нде тырлы берген, холдары Адар-оолдуң холдарындан салдынмаан чыткап, соок-дактары-даа бүдүп болган. Адар-оолдуң холдарын эмчи бодунче тырттырга, шимчевес болгаш ыяттавас мындыг.

Эмчи дегийт тура халаан, хөме баскан харлар оон бодун саарбышаан, төктүп дүжүп турганнар. Эмчи Адар-оолдала барган. Оон кырында харларын холдары-биле ыңайбээр эжип, кызып тургаш, үштүп алган. Эмчиниң бодалынга ол аразында чүс-чүс айыл тывылбас бодалдар төрүттүнүп-турган. Эмчи бо бүгү таварылгалар кайын шын чүве боор, дүжүм боор кылдыр бодаан, оон соонда бодун шыңгыы туттунган.

Адар-оолдуң тонуңун өөгүп чешкеш, тонну чада тыртказ, оон чүрээн дыңнаалаан, чүрек ажылдап турган.

— Дириг-дир!— деп, эмчи алгырыпкан. Оон бажының чанынга сөгедектей олургаш, оон холдарын дедир туткаш, бодунче аяар тыртып, уннаштыр аяар бадырып тындырыышкын кылган, чоорту дүргедедип үргүлчүлеп орган.

Адар-оол карактарын көрүп келгеп, эмчи оон холдарын салыпкаш, бажындан туткаш, ковайтыр тыртып эккелген, оон Адар-оол холдарын шимчедип, херлип олура, эмчиден айтырган:

— Эмчи, силер аваа бе?

— Аваа кадык.

Эмчи өөрээш, оон ыңай чугаалап шыдавайн, чүгле Адар-оолдуң холдарын дыңыдыр туткан, а ол база-ла чугаалаар чүве тыпнайн орган...

— Аъттарывыс мырыңай кашпал дүвүнче чүглүп кире бергеннер боор аа?— деп, Маруся айтырган.

— Чок, эмчи. Олар өрү чыдып калганнар боор. Мен ынчап бодай-дыр мен. Мен өрү чоктаап, оларны бээр бадырып келийн мында хаттан ыжык-тыр. Силер маңаа олуруңар.

— Чок, мен черле артпас мен! Кады бараалы — деп, Маруся удурлангаш, оон айтырган:

— Кандыг аайлыг чоор, Адар-оол. Бистиң бадырып келгеп, аъттарывыс мында артып калган ужуру чүл?

— Ол мындыг: ийиң мээзи ыжык, аңаа хат четпес, оон хары чымчак чыдар, хат кацар чер-биле оон аразынга хөртүктелип кырлып апаар. Бис ындыг хөртүктүң кырынга билбейн чедип келиривиске, бистиң аарывысты утпайн, бусту берген, ол бузулган хөртүктүң кудургайже талазы чымчак харлыг болганда бистиң алгаш, чылып бадыпканы ол-дур. Чооганың дүвүге четкеш, оон ол чарыынче кайтыгын үнер дээрге, оон ындыг база кадыг хөртүктүг болган, ынчангаш ийи хөртүк аразында үскүлешкеш, буступ чуурлуп, аразында эпчок тарырышкап чүвелерни кызып, базырып каапканы ол-дур. Бис харын-даа кадыры улуг эвес, ырак эвес черге таварышкан-дыр бис. Оон башка шуптувус кырлып, ис чок чидип болур турган бис. Чүгле чалын, хар аккан соонда, таварылга бооп, бисти тып бодур. Маңаа ындыг болуушкуннар хөй болур, малды-даа, ыяшты-даа кыра базып каап тургулаан черлер долу.

Адар-оол ыяттавайн баргаш, тайганың бажында хаттың хоолаарын кезек дыңнаалап одургаш, Марусяның холундан тудуп алгаш, немеп чугаалаан:

— Бис аас-кежиктиглер-дир бис, эмчи... Харга бастырып каргза, оон мелегей чүве кайда боор...

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1974.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—1974.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 288 (12078) | 1982 чылдың декабрь 17, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеп | Өртээ 3 көп

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш көдээ районнарның, каттыжыышкыннар, бүдүрүлгелер, организациялар болгаш албан черлериниң коллективтериниң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга уткуштур Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, доктаал хүлээп алган.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин Күрүне планын чедиишкинниг күүсеткени дээш тиилекчилер деп санаттыргаш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнатканнар болза:

ТЫВА АССР;
ТУРАН хоорай;
МӨҢГҮН-ТАЙГА район;
«ТИИЛЕЛГЕ» совхоз;
«О. ШЫНАЛ» совхоз.

ЛЕНИНЧИ УГЛАНЫЫШКЫН-БИЛЕ

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан Кызылга болган байырлыг хурал

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылы — совет улустуң амыдыралында алдарлыг болуушкун, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының тиилелгезиниң, социализмниң төөгүлүг чедиишкиннериниң херечизи болур. Совет улус бодунуң төрээн Коммунистиг партиязының, ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның ооң дараазыдагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чуртунуң улуг байырлалын нинтилел амыдыралының бүгү адырларынга чүткүлдүг, чогаадыкчы күш-ажылы-биле өткүп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, байырлалды политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүт уткаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынының, чурттуң хөй национал акы-дуңма улустарының деткимче, дузаламчызының ачызында Совет эргечагырганың чылдарында Тывага социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар болган. Шак ол улуг чаалап алышкыннарны демдеглээри-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатткан СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери декабрь 16-да республиканың хөгжүм-шии театрынга чыглып келген.

СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, дайынның хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, улус өредилгезиниң кадык камгалалының, эртемниң, культураның, хөй-ниити организацияларының төлөөлери, Совет Армиязының дайынчылары, ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалынга киржири-биле акы-дуңма МАР-ның Убса-Нур, Завхан аймактарындан келген аалчылар залга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүнде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүненің тургузукчузу В. И. Ленининиң улуг бюзу болгаш ССРЭ-ниң Сүлдези, «1922-1982» деп саннар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме каттышкан байырлыг хуралды ажыктап.

Совет Эвилелиниң Күрүне Гимнизи залга чаңгыланып үнген.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүүр президиумунга ооң киржикчилери аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Тыва АССР-ниң Күрүне тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тураскаал Кызыл тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның ооң дараазыдагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чуртунуң улуг байырлалын нинтилел амыдыралының бүгү адырларынга чүткүлдүг, чогаадыкчы күш-ажылы-биле өткүп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, байырлалды политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүт уткаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынының, чурттуң хөй национал акы-дуңма улустарының деткимче, дузаламчызының ачызында Совет эргечагырганың чылдарында Тывага социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар болган. Шак ол улуг чаалап алышкыннарны демдеглээри-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатткан СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери декабрь 16-да республиканың хөгжүм-шии театрынга чыглып келген.

СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, дайынның хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, улус өредилгезиниң кадык камгалалының, эртемниң, культураның, хөй-ниити организацияларының төлөөлери, Совет Армиязының дайынчылары, ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалынга киржири-биле акы-дуңма МАР-ның Убса-Нур, Завхан аймактарындан келген аалчылар залга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүнде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүненің тургузукчузу В. И. Ленининиң улуг бюзу болгаш ССРЭ-ниң Сүлдези, «1922-1982» деп саннар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме каттышкан байырлыг хуралды ажыктап.

Совет Эвилелиниң Күрүне Гимнизи залга чаңгыланып үнген.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүүр президиумунга ооң киржикчилери аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Тыва АССР-ниң Күрүне тугун, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тураскаал Кызыл тугун, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинин, партия ТК-ның ооң дараазыдагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чуртунуң улуг байырлалын нинтилел амыдыралының бүгү адырларынга чүткүлдүг, чогаадыкчы күш-ажылы-биле өткүп турарлар.

Совет Тываның ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир демей, байырлалды политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүт уткаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрү ада сагыш салыышкынының, чурттуң хөй национал акы-дуңма улустарының деткимче, дузаламчызының ачызында Совет эргечагырганың чылдарында Тывага социал-экономиктиг үндезин чаартылгалар болган. Шак ол улуг чаалап алышкыннарны демдеглээри-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатткан СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери декабрь 16-да республиканың хөгжүм-шии театрынга чыглып келген.

СЭКП обкомунуң кежигүннери, кежигүннеринге кандидаттар, партияның область организациязының ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның, күш-ажылдың, дайынның хоочуннары, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң мурнакчылары, улус өредилгезиниң кадык камгалалының, эртемниң, культураның, хөй-ниити организацияларының төлөөлери, Совет Армиязының дайынчылары, ССРЭ-ниң 60 чылының байырлалынга киржири-биле акы-дуңма МАР-ның Убса-Нур, Завхан аймактарындан келген аалчылар залга олурганнар.

Театрның сценазының дөрүнде Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының үндезилекчизи болгаш Совет күрүненің тургузукчузу В. И. Ленининиң улуг бюзу болгаш ССРЭ-ниң Сүлдези, «1922-1982» деп саннар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме каттышкан байырлыг хуралды ажыктап.

Совет Эвилелиниң Күрүне Гимнизи залга чаңгыланып үнген.

СЭКП Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын байырлыг хуралдың хүндүүр президиумунга ооң киржикчилери аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Индирде СЭКП обкомунуң кежигүнү, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Чөөн-Хемчиктеги «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу Д-Н. Ч. Ооржак.

— ССРЭ-ниң 60 чыл оюн чүгле бистиң чуртувуста эвес, а харын бүгү делегейниң бурүңгаар дешилгелиг кижи төрелгетени демдеглел, байырлап турары улуг чоргаарал-дыр — деп ол демдеглээш, совхозтуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырарынга үлүг киирер база юбилейге төлептиг ужуражыр дээш чүткүлдүг ажылдан келгенинең түңнелинде мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын хуусаа бетинде, тос айларда күүсеткенин, Оргу-Шөл хойжу бригадазы төрүүр чүс баш хойдан 103 хураганы меңди доруктурганын, даалгадан ажыр 255 кг дүктү сатканын дыңнаткан.

Партия, чазак совет кижиниң эки ажылдаарынга, чурттаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар, аңаа харыы кылдыр улам эки ажылдаарын ол хүлээнген.

— Алдан чылдарның дургузунда бистиң чуртувус көстүп көрбээн орукту эрткен. Республика улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, ооң иштинде улус өредилгезинге кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни чедип алган —деп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, улус өредилгезиниң тергиини, Кызылдың № 4 школазының башкызы **Л. Г. Петракова** чугаазының эгезинде айыткан. Амгы үеде республикада 156 школа бар, ында 65 муң өөренирин хаара туттунган. Башкылар коллективтери төлептиг салгалды кижизидер, өөредир дээш кандыг ажылдарны чорудуп турарын ол чугаалаан.

СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказын бүгү совет улус-биле бир демей, республиканың башкылары чүүлдүгүнүп деткип, ленинчи партияның салган сорулгаларын күүседир дээш бүгү биликин үндүрүп, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын ол бүзүреткен.

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 мехколонназының ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужурашканын ында комплекстиг бригаданың бригадири, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Ш.С. Күжүгет демдеглээн. Байырлал будүүзүнде «Барлык» совхозта 400 олуттуг Культура бажыңын ажыглалга киирер. бригада чурттарга тудуунун планын ажыр күүсеткен. Он бирги беш чылдың үшкү чылының онаалдаарын ажыр боттандырар дээш кызымак ажылдаарын ол хүлээнген.

Завхан аймак хуралының күүсекчи эргелелиниң даргазы, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының депутады Шактарийн Агваансодов, МАРН-ның Убса-Нур аймак комитединиң секретары Үэдэйгин Цэрэндорж баштаан МАР-ның Завхан, Убса-Нур аймактарының делегацияларынга хуралдың киржикчилери изиг байыр чедирген.

«ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң дугайында» илеткел кылыры-биле СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшиңге** сөс берген

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ — УЛУГ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ!

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатқан СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИННИҢ илеткели

БО ХҮНЕРДЕ бистиң хей национолдыг Төрээн чуртувустуң улустары боттарының улут байырлалы — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганыдан бээр алдан чыл юбилейин бүгү-ниитиниң ёдуруг-лүүшкүнүнүң. Коммунистиг партияны, оон Ленинчи Төп Комитединиң долгандыр чаңгыс эттиг кыздыр сырый каттыжышкынның байдалында демдеглеп турар деп, илеткелчи эгезинде чугаалаан.

60 чыл бурунгаар, 1922 чылдың декабрь 30-де, Москвага, бистиң чуртту улустарының күзел-соруун ёзугаар Советтериң Бирги Бүгү-эвилел съездизи ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияны хүлээп алган. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның хей национал социалистиг чаңгыс аай эвилелдешкен күрүнези кижи төрелгеннин төөгүзүнге ынчаар тургустунган.

ССРЭ-ниң тургустунганы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезинден түңнели, Владимир Ильич Ленининиң идеяларының амыдыралга херек кырында боттанганы, СЭКП-нин ленинчи национал политиказының тиилелгези болган. «Бо алдарлыг байырлалга Совет Эвилели коммунизмни дем-биле тургузуп турар деп эргелиг республикаларның найыралдыг оглүлеп ыыдыр бүгү делегейниң мурнунга кестүп турар. Бистиң ниитиледдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эвилелдиг бижиг. Төрээн Коммунистиг партиязын, оон Төп Комитединиң долгандыр совет улустуң сырый каттыжышкынының бузулбас мейге бижиг» — деп, СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ооюнуң дугайында» доктаалында демдеглээн.

В. И. Ленин хей национолдыг Совет күрүнениң үндезинлерин эртем ёзугу-биле ажылдап ыыларын, социалистиг тургузуушкунуун. Төрээн чуртту империализмниң халдашкынчыларындан камгалаарының сорулгаларын шинтирлээри-биле совет республикаларның эң сырый эвилелин тургузарының эргежок чугулазын үндезилээн. Владимир Ильич ыыдыг эвилелдиң бижиг чоруунуң үндезинин бот-боттарынга долузу-биле бүзүрежири, эки тура-биле чөпшээрежилге, национлар арасынга харылзааларга деп эвес болурунуң кандыг-даа хевирлерин болдурбазы болур деп санап турган. Ол мынча деп бижээн: «Бистер национларның эки тура эвилелин — бир национың өскезин канчаар-даа күчүлээрин болдурбас, ыыдыг эвилелди,— эң долу идегелге, акы-дуңмалышкы чаңгыс эттиг тодаргайы-биле медереп билириңге, бүрүү-биле эки тураның чөпшээрежиишкинге үндезилеттинген, ыыдыг эвилелди күзеп турар бис».

Чаңгыс эттиг эвилел күрүнең тургузарынга Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы шинтирлиг салыышкынны кирген. Бүгү совет республикалар ону долгандыр эки тура ёзугу-биле сырый каттыжкан. РСФСР ең баштайгы совет күрүне болганда, ССР Эвилелиниң баштайгы үлегер-хевири болган.

Социализм оруунче кирген деп эргелиг улустарның күчүлүг эвилелин тургузарынга, быжыглаарынга болгаш хөгжүдеринге бистиң чуртту бүгү-ле национлары болгаш бичө улустары, хамыктың мурнунда улуг орус улус үлүгү кирген. «...Оон революстуг энергиязы, кызымаккай чоруу, күш-ажылга ынаа, хаан интернационолчызы дээш бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң бүгү улустары ону дүрүм ёзугаар чалбыыттыы-биле хүндүлеп көрүп турар», деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Улус массаларының дуржулгазы болган чогаадыкчы чоруу-биле национал-күрүне тургузуушкуннарының ыяы-бүрү хевирлери — эвилел болган автономнуг республикалар, автономнуг областтар болгаш автономнуг округтар Совет Эвилелинге тургустунган.

ССРЭ-ниң тургустунганының эгезинде-ле чуртка 33 национал-күрүне тургузуглары саналтының турган, амгы үеде олар 53 четкен, оларның иштинде 15 эвилел болгаш 20 автономнуг республикалар, 8 автономнуг областтар болгаш 10 автономнуг округтар бар.

Национларның болгаш бичө улустарның бүгү талазы-биле хөгжүдүрүшке ол хире хой чүүлдерни эң-не кыска хуусаның иштинде кылып четтиргикен Совет күрүнеден өске ыыдыг күрүне төөгүге турбаан.

Совет Эвилели амгы, 60 чыл болганы үезинде — делегей хөгжүлдезиниң бүгү чорудулгаларынга нүүлдүг революстуг-чаартыкчы салдарын чедирип турар өндүр улуг социалистиг күрүне, ол — ниитилел амыдыралының социалистиг эде тургузуушкунуунуң сорулгаларын долуу-биле шинтирлээн, коммунистиг тургузуушкунуң программазын чедиишкиниг күүседип турар күрүне боюн турар-дыр.

Бурунгаар дешилгениң бөтүүлүг бедектеринче орук дээрге индустриализация, коллективизация, культурага революциязын боттандырып чорудары, национал айтырыгны шинтирлээри дээш ышкаш, үндезин социал-политиктиг болгаш экономиктиг чаартылгаларның чыддары болганын совет кижилер билир. Ол дээрге Ада-чуртту Улуг дайынынга аар-берге шылгалдаларның, чуртту дайынга үргедттирген ажыл-агыйын катап тургузарының чылдары-дыр. Адактын соопда ол дээрге сайзырагай социалистиг ниитилелди чедиишкининг тургузарының чылдарыдыр.

Чуртту эрткени ол үеда бүрүзү-ле боттарының хемчээлинин, хамызының болгаш үжүр-дүзазының талазы-биле партияның болгаш улустуң маадырлыг чедин алышкыннарын көргүзүп турар.

Бистиң улут Төрээн чуртувус бодунуң алдарлыг юбилейин күүлүг чогаадыкчы күнтерининиң кадыр түлүк чечектелиишкинниң үезинде уткуп турар. Бөгүн бистин чуртувустуң канчаар-даа аажок улуг экономиктиг болгаш угаан-бодал күүч-ыыдалы бүгү совет улустуң болгаш социалистиг нация база бичө улус бүрүзүнүң эргежыктарына бараан боюн турар. Чуртту национал орулгазы 60 чылдың иштинде 155 катап улгатканы. Чуртту национал байлаа 2,9 триллион ажыг рубль кылдыр үнелеттинин турар. Улус ажыл-агыйының кол фондулары 1 триллион 854 миллиард рубль чеде бергеи.

ССРЭ — бедик хөгжүлделиг үлетүрүнүң чурту. Илеткелчи оон иштай бистиң улут Төрээн чуртувустуң кайгамчык улуг чедиишкиннерин тодаргай дешнелгелер-биле көргүскен. Бистиң чуртувустуң делегейниң үлетүр будүрүлгезиниң 1922 чылда чаңгыс хуу тургенынган амгы үеде 20 хуу чедир кеҗүрүлген. Чуртта 14 мун ажыг үлетүр будүрүлгезиниң бар. Совет Эвилели үлетүр будүрүшкүнүнүң ниити хемчээлиниң талазы-биле Европаза бирги черии болгаш делегейде ийги черии эзлеп, цементтии, нефтии, кандыг, шөйну, тракторлары, кеҗээ ажыл-агый машиналарын домир чондурар станоктарны, тепловозтарны, базынга ажыглаар содуктуларны, чигирии болгаш үлетүр продукциязының өске-даа хевирлерин кайы-даа өске күрүнеден хойну будүрүп үндүрүп турар.

Совет Эвилелинде бүгү национлар болгаш бичө улустар чаа ниитилелди тургузарының үндезин айтырыгларының биржезин — тараачыннарның болгаш интеллигенциянның, бүгү национларның болгаш бичө улустарның материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралының бүгү талааларын хаара тудуп турар.

Совет улустуң амыдырал деңнелии бедиирээр оңгу беш чылда чуртту национал орулгазындан мурнуларга беш чылдыкнаан 334 милиард рубль хөйнү түскайлаан. Оңгу беш чылда чоннуң кижи бүрүзүнүң онаажы-тыр боттуг орулга 18 хуу кө-вудээн, а 1965 чыл-биле деңнээрге, ол ийи катап улгатканы. 1981 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаалчыларның айда ортумак өскүл төлевири 1971 чылгы-биле деңнээрге, барык 1,4 катап улгатканы. Ол 1965 чылга чедир ам-даа 13—16 хуу кө-вээр болгаш 100—105 рубль алыыр.

Ниитиниң ажыл-агыйынга цивилистиг чаартылгаларның болгаш найыралдыг ангыларның, нацияларның болгаш бичө улустарның чөөкшулашканының түңнелиинде тургустунган, чаңгыс аай Төрээн чуртту, девискээрлиг, экономикалыг, социалистиг культуралыг болгаш идеологиялыг, бүгү-улуучу эвилел күрүнелиг болгаш коммунизмни тургузар деп ниити сорулгалыг кижилерниң интернационалчы ниитилежилгези-дир.

Совет кижилер: бис совет улус бис — деп улут чоргаарал болгаш аажок улуг эзхарыысалга-биле чугаалап турарлар. Ол дээрге хей национолдыг улуг чонга хамаарылгазын бадыткааны ол. Улуг Октябрьның, социализмниң тиилелгезиниң совет кижи бүрүзүнге берген бүгү чүүлдери-биле хаңы тудуш харылзаалыың оон-биле онзадап демдеглеп турары ол.

Ажылчын ангының эртемниг идеологиязының, социалистиг эрге-ажыктарының болгаш коммунистиг идеалдарының үндезининге совет улустуң чаңгыс эви бижигын турар. Төрээн чуртунга совет улустуң ыяг ынакшылы, партияның хөрээнге оон кызыгаар чок бердингени, чаңгыс эттиг ог-бүледе мен деп бижыы-биле медереп билирп, национал чоргаараны, коллективни чоруу болгаш эштежилгези, чуртту бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының найыралы болган кады ажылдажылгазы амыдыралдың совет хевирииң кол-кол чүүлдери болуп илерен турар.

Социалистиг демократияның улам хаңылаашкынының болгаш чуртту бүгү нацияларының база бичө улустарының чечектелиишкинниң болгаш чоокшулажылгазының аразында чарылбас харылзааның сайзырагай социализм көскүү-биле бадыткаан. Совет ниитиледдиң хөгжүдезиниң төөгүзүг чедиишкинии болза, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын күзээп алганы болур. Конституцияны бүгү улустуң чүгаалажыл иергени болгаш бир үнбиле деткээни — совет улустуң бодунуң чаңгыс аай болган бижыг күрүнезиниң эвилелии камгалаар болгаш бижыглаар дээш чайгылыш чок чүткүлүг база катап бадыткааның оратор онзадап демдеглээн.

Бүгү нацияларның болган бичө улустарның политиктиг амыдыралының ниитилешкинин, оларның бижыг чаңгыс эвиниң чайынанчак илереи — күрүнениң эң массалыг, бүрүн эргелиг органы — улус депутаттарының Советтери болур, олар дээрге бистиң чуртувустуң улустарын чаңгыс күрүне кылдыр каттыштырган күрүне-эргенин хевиридир. Хей национолдыг Совет күрүне дээрге ажылчы чоннарның тургузуп алганы болган боттандырганы, оларның эргежыктарын камгалап турар эрге-чагырга-дыр. Совет социалистиг интернационализминиң ёзулуг школазы болур күрүнениң эргелеп башкарылгазының школазын Советтерни дамчыштыр миллионмиллион ажылчы чоннар эртип турар.

ССР Эвилелиниң тургустунганы, нацияларның болгаш бичө улустарның каттышканы, оларның бүгү талалыг хөгжүдези, социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга совет улустуң чедиишкиннери — интернационалчы-ленинчиленип партиязы — Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнүң түңнели болур. Ындыг үнеледдиң бистиң партиявыс чуртту ниитиге-даа, делегей арениязынга-даа бодунуң могаг чок, хей талалыг ажыл-чорудулгазы-биле чедип алган. Бүгү совет улустуң даймычы эштежилгезиниң болгаш найыралының, бузулбас чаңгыс эвиниң чайынанчак херечиин база ол болур.

Ленинчи национал политиканы чайгылыы чөп боттандырыштаан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улустарны социал-даа, национал-даа талазы-биле дарлаарын үндезинн-биле узуткаан, ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга нацияларның болгаш бичө улустарының найыралы болган кады ажылдажылгазы амыдыралдың совет хевириниң кол-кол чүүлдери болуп илерен турар.

ССРЭ-ниң документтеринде, Леонид Ильич Брежневтиң ажылдарында ленинчи национал политиканы сайзырагай социализм үезинге хүүштүр тодзргайлаан ажылчы чоннарның интернационалчы болган патриотчу инжинидиргинниң талазы-биле эртем үндезининг калбак программазы айтыкан, совет улустуң чаңгыс эвин улам ынай бижиглаарының, нацияларның болгаш бичө улустарның чечектелиишкинин болгаш чоокшулажылгазын база коммунизм тургузуушкунга оларның ниити салыышкының кеҗүдеринге оруктарын тодаратқан. Коммунистиг тургузуушкунуун найгамчык улуг сорулгалары бистиң чуртувустуң амыдыралын интернационалчыдарының күүлүг чеңээ болу берген.

Бистиң чуртувуста улус өөредилгези, эртем кажан-даа көзүлбээн бедиитерже кедүрүлген. Ужук-бижик билбес чорук шагда-ла узуткаттынган. Шаанда ужук-бижии чок чораан бежен ажыг улустар ону чедип алганнар. Амгы үеде Совет Эвилелинде улус ажыл-агыйында ажылдан турар 1000 кижиниң-не 833-ү дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) билиглиг боюн турар. Чуртту улус ажыл-агыйында бедиин эртем-билиглиг хей саннаг спецнальстер отряды бар апарган. Совет эртем делегейде мурнуку одуругну ылеп алган, ол чуртту бүзүрүкчү күштериниң күүлүг дүргедиижиси болу берген.

Совет Эвилелинде социал харылзаалар талазы-биле база үндезин өскерилгелер болган. Совет ниитилел социал чаңгыс эттиг чорук-биле, социал-ангының демейлешкек чоруу-биле ойзаланың турар. Ам бүгү совет улус социалистиг ангылардан болгаш социал болуктерден тургустунуп турар.

Совет ниитилел бодунуң социал тургузуунуң талазы-биле ажылчын ангының, тараачыннарның болгаш интеллигенциянның бузулбас эвилелди-дир. Ол эвилелди тудуштурун турар ыыл күш — коммунизм тургузуушкунунга башкарыкчы ролюдуг болган моон-даа сонгаар ыыдыг ролдуг болур ажылчын ангы-дыр. Совет ниитиледдиң идей-политиктиг болгаш социал дагыгышкыны, чуртту нацияларының болгаш бичө улустарының улам ынайгы чоокшулажылгазы чогум-на ол үндезин ёзугаар болуп турар.

Сайзырагай социалистиг ниитилелдя тургусканы Совет Эвилелиниң улустарының революстуг-чаартыкчы ажыл-херектериниң түңнели болуп деп СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чыл ооюнуң дугайында» доктаалында чүгаалап турар. Бышкап социалистиг ниитилел харылзаалары чуртта тургустунган, совет республикаларның экономиктиг хөгжүдезин деңнештиреринин сорулгалары колдуунда шинтирлеттинген. бүгү нацияларның болгаш бичө улустарының юриликтиг-даа, херек кырында-даа деп эртелери хандыртынган улустарның төөгүде чаа ниитилежилгези — совет улус дадыгы бижикеп.

Совет улус—ол дээрге социалистиг чаартылгаларның болгаш найыралдыг ангыларның, нацияларның болгаш бичө улустарның чоокшулажылгазының түңнелиинде тургустунган, чаңгыс аай Төрээн чуртту, девискээрлиг, экономикалыг, социалистиг культуралыг болгаш идеологиялыг, бүгү-улуучу эвилел күрүнелиг болгаш коммунизмни тургузар деп ниити сорулгалыг кижилерниң интернационалчы ниитилежилгези-дир.

Совет кижилер: бис совет улус бис — деп улут чоргаарал болгаш аажок улуг эзхарыысалга-биле чугаалап турарлар. Ол дээрге хей национолдыг улуг чонга хамаарылгазын бадыткааны ол. Улуг Октябрьның, социализмниң тиилелгезиниң совет кижи бүрүзүнге берген бүгү чүүлдери-биле хаңы тудуш харылзаалыың оон-биле онзадап демдеглеп турары ол.

Ажылчын ангының эртемниг идеологиязының, социалистиг эрге-ажыктарының болгаш коммунистиг идеалдарының үндезининге совет улустуң чаңгыс эви бижигын турар. Төрээн чуртунга совет улустуң ыяг ынакшылы, партияның хөрээнге оон кызыгаар чок бердингени, чаңгыс эттиг ог-бүледе мен деп бижыы-биле медереп билирп, национал чоргаараны, коллективни чоруу болгаш эштежилгези, чуртту бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының найыралы болган кады ажылдажылгазы амыдыралдың совет хевириниң кол-кол чүүлдери болуп илерен турар.

Социалистиг демократияның улам хаңылаашкынының болгаш чуртту бүгү нацияларының база бичө улустарының чечектелиишкинниң болгаш чоокшулажылгазының аразында чарылбас харылзааның сайзырагай социализм көскүү-биле бадыткаан. Совет ниитиледдиң хөгжүдезиниң төөгүзүг чедиишкинии болза, ССРЭ-ниң чаа Конституциязын күзээп алганы болур. Конституцияны бүгү улустуң чүгаалажыл иергени болгаш бир үнбиле деткээни — совет улустуң бодунуң чаңгыс аай болган бижыг күрүнезиниң эвилелии камгалаар болгаш бижыглаар дээш чайгылыш чок чүткүлүг база катап бадыткааның оратор онзадап демдеглеп турары ол.

Бүгү нацияларның болгаш бичө улустарның политиктиг амыдыралының ниитилешкинин, оларның бижыг чаңгыс эвиниң чайынанчак илереи — күрүнениң эң массалыг, бүрүн эргелиг органы — улус депутаттарының Советтери болур, олар дээрге бистиң чуртувустуң улустарын чаңгыс күрүне кылдыр каттыштырган күрүне-эргенин хевиридир. Хей национолдыг Совет күрүне дээрге ажылчы чоннарның тургузуп алганы болган боттандырганы, оларның эргежыктарын камгалап турар эрге-чагырга-дыр. Совет социалистиг интернационализминиң ёзулуг школазы болур күрүнениң эргелеп башкарылгазының школазын Советтерни дамчыштыр миллионмиллион ажылчы чоннар эртип турар.

ССР Эвилелиниң тургустунганы, нацияларның болгаш бичө улустарның каттышканы, оларның бүгү талалыг хөгжүдези, социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга совет улустуң чедиишкиннери — интернационалчы-ленинчиленип партиязы — Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнүң түңнели болур. Ындыг үнеледдиң бистиң партиявыс чуртту ниитиге-даа, делегей арениязынга-даа бодунуң могаг чок, хей талалыг ажыл-чорудулгазы-биле чедип алган. Бүгү совет улустуң даймычы эштежилгезиниң болгаш найыралының, бузулбас чаңгыс эвиниң чайынанчак херечиин база ол болур.

Ленинчи национал политиканы чайгылыы чөп боттандырыштаан, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы улустарны социал-даа, национал-даа талазы-биле дарлаарын үндезинн-биле узуткаан, ниитилел амыдыралының бүгү талаларынга нацияларның болгаш бичө улустарының найыралы болган кады ажылдажылгазы амыдыралдың совет хевириниң кол-кол чүүлдери болуп илерен турар.

ССРЭ-ниң документтеринде, Леонид Ильич Брежневтиң ажылдарында ленинчи национал политиканы сайзырагай социализм үезинге хүүштүр тодзргайлаан ажылчы чоннарның интернационалчы болган патриотчу инжинидиргинниң талазы-биле эртем үндезининг калбак программазы айтыкан, совет улустуң чаңгыс эвин улам ынай бижиглаарының, нацияларның болгаш бичө улустарның чечектелиишкинин болгаш чоокшулажылгазын база коммунизм тургузуушкунга оларның ниити салыышкының кеҗүдеринге оруктарын тодаратқан. Коммунистиг тургузуушкунуун найгамчык улуг сорулгалары бистиң чуртувустуң амыдыралын интернационалчыдарының күүлүг чеңээ болу берген.

Бистиң чуртувуста улус өөредилгези, эртем кажан-даа көзүлбээн бедиитерже кедүрүлген. Ужук-бижик билбес чорук шагда-ла узуткаттынган. Шаанда ужук-бижии чок чораан бежен ажыг улустар ону чедип алганнар. Амгы үеде Совет Эвилелинде улус ажыл-агыйында ажылдан турар 1000 кижиниң-не 833-ү дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) билиглиг боюн турар. Чуртту улус ажыл-агыйында бедиин эртем-билиглиг хей саннаг спецнальстер отряды бар апарган. Совет эртем делегейде мурнуку одуругну ылеп алган, ол чуртту бүзүрүкчү күштериниң күүлүг дүргедиижиси болу берген.

Совет Эвилелинде социал харылзаалар талазы-биле база үндезин өскерилгелер болган. Совет ниитилел социал чаңгыс эттиг чорук-биле, социал-ангының демейлешкек чоруу-биле ойзаланың турар. Ам бүгү совет улус социалистиг ангылардан болгаш социал болуктерден тургустунуп турар.

Совет ниитилел бодунуң социал тургузуунуң талазы-биле ажылчын ангының, тараачыннарның болгаш интеллигенциянның бузулбас эвилелди-дир. Ол эвилелди тудуштурун турар ыыл күш — коммунизм тургузуушкунунга башкарыкчы ролюдуг болгаш моон-даа сонгаар ыыдыг ролдуг болур ажылчын ангы-дыр. Совет ниитиледдиң идей-политиктиг болгаш социал дагыгышкыны, чуртту нацияларының болгаш бичө улустарының улам ынайгы чоокшулажылгазы чогум-на ол үндезин ёзугаар болуп турар.

Сайзырагай социалистиг ниитилелдя тургусканы Совет Эвилелиниң улустарының революстуг-чаартыкчы ажыл-херектериниң түңнели болуп деп СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чыл ооюнуң дугайында» доктаалында чүгаалап турар. Бышкап социалистиг ниитилел харылзаалары чуртта тургустунган, совет республикаларның экономиктиг хөгжүдезин деңнештиреринин сорулгалары колдуунда шинтирлеттинген. бүгү нацияларның болгаш бичө улустарының юриликтиг-даа, херек кырында-даа деп эртелери хандыртынган улустарның төөгүде чаа ниитилежилгези — совет улус дадыгы бижикеп.

Совет улус—ол дээрге социалистиг чаартылгаларның болгаш найыралдыг ангыларның, нацияларның болгаш бичө улустарның чоокшулажылгазының түңнелиинде тургустунган, чаңгыс аай Төрээн чуртту, девискээрлиг, экономикалыг, социалистиг культуралыг болгаш идеологиялыг, бүгү-улуучу эвилел күрүнелиг болгаш коммунизмни тургузар деп ниити сорулгалыг кижилерниң интернационалчы ниитилежилгези-дир.

Совет кижилер: бис совет улус бис — деп улут чоргаарал болгаш аажок улуг эзхарыысалга-биле чугаалап турарлар. Ол дээрге хей национолдыг улуг чонга хамаарылгазын бадыткааны ол. Улуг Октябрьның, социализмниң тиилелгезиниң совет кижи бүрүзүнге берген бүгү чүүлдери-биле хаңы тудуш харылзаалыың оон-биле онзадап демдеглеп турары ол.

Ажылчын ангының эртемниг идеологиязының, социалистиг эрге-ажыктарының болгаш коммунистиг идеалдарының үндезининге совет улустуң чаңгыс эви бижигын турар. Төрээн чуртунга совет улустуң ыяг ынакшылы, партияның хөрээнге оон кызыгаар чок бердингени, чаңгыс эттиг ог-бүледе мен деп бижыы-биле медереп билирп, национал чоргаараны, коллективни чоруу болгаш эштежилгези, чуртту бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының найыралы болган кады ажылдажылгазы амыдыралдың совет хевириниң кол-кол чүүлдери болуп илерен турар.

ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш оон чедиишкининг хөгжүлдээн делегейге база улут ужур-дүзалыг болуп, улустарның дең эргези болгаш найыралы, делегейниң революстуг чаартылгазы дээш дешцилгелиг кижи төрелгеттенниң чүс-чүс чылдарда демиселивиий эң кол төөгүүг тиилелгези болган дээрээн СЭКП ТК-ның «ССРЭ-ниң 60 чыл ооюнуң дугайында» доктаалында демдеглээн.

Национал тургузуушкун талазы-биле совет дүрзүлга социалистиг дем-каттыжылга чурттарының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ажыл-чорудулгазында, ол чурттарның ниитилел амыдыралында, күрүнелер аразының харылзааларының практиказында улам тодаргайы-биле көстүп турар. Акыдулмалышкы партияларның экономиктиг болгаш политиктиг кады ажылдажылгазы, революстуг чаалаа алышкыннарны камгалаар, тайбың болгаш улустарның аймыл чок чоруу дээш оларның кады ажыл-чорудулгазы социалистиг интернационализминиң, дең эргенин болгаш бот-боттарынга дузалажылганын үндезининге тургустунган болгаш чедиишкининг сайзыраи турар.

ССРЭ-ниң чамдык улустарының хөгжүлдениң капиталистиг оруун оюн эртеги социализмче шилчээшинии, национал-күрүне тургузуунун совет дүржулгазын чаа күрүнелер, ыланғыы социалистиг угланышкынны шилип алган күрүнелер бирги эллчегле улуг сонуургал-биле көрүп турарлар.

Делегей ареназынга ССРЭ тайбыңның болгаш найыралдың политиказын бижыг болгаш чайгылыш чок чорудун турар, улустарның дең эргелериниң ленинчи иринцитери дээш туржуп турар, колониализмге удур ниитираш турукун турар күш болуп илерен турар.

Ол политика империализминиң агрессчи стратегиязынга удур эң кол фактор, тайбың дээш, улустарның социал дешилгези дээш идепкейлиг демиселивиң фактору болуп келген болгаш ыыдыг болуп артар-даа.

Чаңгыс аай хей национолдыг эвилел күрүнезиниң тургусқан үезинден бээр 60 чылларның дургузунда совет улус Коммунистиг партиязының XXVI съездизи бистиң ниитиледдиң моон сонгаарғы социал-экономиктиг деңнилгезиниң эзлчеглиг сорулгаларын тодаратқан. Ону чедиишкининг боттандырары бистиң Төрээн чуртувусту коммунизмче оруқка чаа-чаа тиилелгелерге чедирер.

Бистиң чуртувустуң акыдулма чаңгыс эттиг өг-бүлезиниг чурттаар болгаш ажылдаар дээш эчис күзел боттанган хүн — 1944 чылдың октябрь 11 тыва улустуң тоогузүнде алдын үжүктер-биле бижиттинген. Бо төөгүлүг болуушкун Коммунистиг партияга, Совет күрүнеге, бүгү совет улуска канчаар-даа аажок өөрүн четтиришкинниң илереи болган байырлаашкын болуп, Тыванның бүгү булунгарынга демдеглеттинген.

Тыванның Совет Эвилелиниң составынга кирген-иниң баштайгы хүннеринден-не партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак ниитилелполитиктиг, экономика болгаш культура амыдыралының бүгү-ле талаларынга социалистиг чаартылгаларны тыва улустуң кыска хуусаада боттандырарын хандырар дээш бүгү-ле эргежок чугула үүлдерни кылын келген.

Чоннуң амыдыралының бүгү талаларын хаара тутқан үндезин социалистиг чаартылгаларның бирээзи — кеҗээ ажыл-агыйны коллективизастаарын 1953 чылда-ла доозкан. Социал ужур-дүзазының талазы-биле хаңы айтырыг болур чүүл — араттарның амыдыралын эде тургузарын — оларны сууржун амыдыралче шилчидерин боттандырган. Кошкун аалдар чурттап чораан черлерге социал-культура объектилерлиг чүс-чүс суурлар кыска хуусаада тыптып келгилээн, колхозтарның болгаш совхозтарның материалдыг баазазы тургуступ-ган, арат массалар коллективтиг күш-ажылга хаара туттунуп эгелээн.

Ам республиканың кеҗээ ажыл-агыйының ниити секторунда чүгле совхозтар кирип турар, олар амгы үениг техниказы-биле хандыртынган. 1971—1981 чылдарда оларның ажыл будүрүлге фондулары 2,7 катап өскен, совхозтар ажылчыннарының күш-ажылын механизастаары 1,7 катап өскен, совхозтарның хой кезии күрүненин энергияны системазындан энергияны ап турар. Черии мелиорастаар болгаш химижидер, кеҗээ ажылгый будүрүлгезин специализастаар болгаш концентрастаар, эртем-техниктиг деңшилгениң болгаш мурнакчы дүржулганың чедиишкининиң аңаа пенгередир талазы-биле сеөлгү 15 чылда элээп ажылдарны боттандырып чорутнан. Эзт болгаш дүк будүрер талазы-биле бүгү эвилелдиң күш-ажыл хуваалдазынга республика кирижип турар.

Республиканың кол чедиишкиннериниң бирээзи үлетүрүүн хөгжүдези болур. Совет эрге-чагырганың чыддарында үлетүр продукциязының будүрүүшкүүү 66 катап өскен. Үлетүрүүнүн дыка хой адырлары бир дугаар тургуступ-ган, даг-руда, энергетика, хөмүр-даш, чиик, эзт-сүт, ашшек үлетүрүүнүң он-он будүрүлгелери, тудуг индустриязының будүрүлгелери тургустунган.

Автомобиль, агаар, хем транспортуунуң болгаш харылзаның амгы үениң будүрүлгелери республикада тургустунган. Хой чүзү сөөртүр болгаш пассажирлерге таарымчалыг автомобильдер, хем теплоходтары, агаар лайнердери, радиореле шуутмазы, «Орбита» станциязы болгаш ретрансляторлар, автоматтыг телефон станциялары республиканың улус ажыл-агыйынга база чурттакчы чоннуга бараан болган. 80 чылдарның эгезинде республиканың улус ажыл-агыйы ниитизи-биле бижыкан болгаш шапкын хөгжүдели апарган, оон материал-техниктиг деңнели бедиин. «Тываның будуруккуу күштерин улам шинай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хомчеглер дүтайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хүлээп алгандан бээр эрткен 6 чыл дургузунда улус ажыл-агыйының кол фондуларының өртээ 1,5 катап өскен. Ам республика дыка улут экономиктиг күүлүг, будуруккуу күштерин улам шинай хөгжүдер баазалыг апарган.

Совет эрге-чагырганың чыддарында Тывага социал-культура хөгжүдезиниң улут программазын боттандырган. Чоннуң материалдыг чаңгай чоруу чылдан чылче бедиин торар.

Социал-культураның, амыдыралдың бүгү айтырыгларының аразындан бирги эллчегле чурттаар балыкты шинтирлеттинни келген. Бо талазы-биле улут ажылдар кыладыңгаанын дараазында саңнар коргүзүп турар: 1944 чылда чурттакчы чоннуң ыяг ынакшылы ажыл-агыйынга, ооң иштинде үндезин чурттакчы чоннуң саны 81 мун турганындан 173 мун кижи четкен. Чурттакчы чоннуң социал-ангы болгаш профессионал структуразында шынар талазы-биле улут өскерилгелер болган. Ам ажылдап турар бүгү чурттакчы чон ажылчыннардан болгаш албан-хаалчылардан тургуступ-тан болгаш оларның 69,1 хуузу ажылчыннар болуп турар. Ол дээрге социалистиг индустрияның тургустуглашкының болгаш партияның социал программазынга үндезинээн колхозтарны совхозтар кылдыр эде тургускаңның түңнелиинде чедип алдынган. Ыяғчангаш республикада чурттакчы чоннуң социал чаңгыс аай чоруу быжыглыг база сайзырап орар.

Чоннуң эртем-билиниинг доктаамал өзүп турар деңнели республиканың чугула чедиишкини болур. Аныяктарның бүгү-ниити орутмак эртем чедип алыры Тывада колдуунда боттанган. Ниити билиг школаларының калбак чежиин, ийи дээди болгаш беш ортумак тускай өөредилге черлери, сес профтехучилиштер ажылдап турар. Тываның ажыл-агыйында хөөра туттунган 1000 кижиге амгы үеде дээди болгаш ортумак (долу болгаш долу эвес) эртемниг 773 кижи онаажыр. Бисте ам 24 мун ажыг специалистер ажылдап турар. Үндезин национолдыг специалистерниң саны сеөлгү 10 чылда ийи катап өскен болгаш олар бүгү спецнальстеринин 40 хире хуузу чедип турар.

Республикада эртем хөгжүп турар. Дылдың, литератураның болгаш төөгүүнүң эртемшинчилел институду, ССРЭниниң ЭА-ның база Бүгү-эвилелдиң кеҗээ ажыл-агыйның В. И. Ленин аттыг академиязының Сибирь салбырларының институттарының аңаа чаңгыс эттиг база сайзырап орар.

Совет эрге-чагырганың чыддарында тыва улустуң социалистиг культуразы ёзулуг чечектеген. Литератураның болгаш ураң чүүлдүң хөгжүлдезинге эртежок чугула бүгү байдалдар тургустунган. Хой сөөнүг культура-чырыдыышкын албан черлери, профессионал болгаш бот-тывылгалар чогаадыкчы коллективтер болгаш эвилелдер ажылдап турар. Ажылчы чоннарның угаан-бодал амыдырылынга доктаамал хөгжүп турар, радио болгаш телевидение чугула үжүр-дүзалыг боюн келген.

СЭКП-ниң ленинчи национал политиказын боттандырыш келгенинин түңнелиинде социалистиг тургузуушкун үезинде тыва улус социалистиг нация хөйнү кылдыр хевирлеттинген. Чаңгыс аай улут Совет Төрээн чуртунга бердинген хаңы чоргаарадың ёзузунга кижизидери — партияның ыдыктыг хүлээлгези болур» деп, СЭКП-ниң XXVI съездизиниге айыткан.

(Төнчүлү 3-кү арынга).

АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛГЕ—УЛУГ ЭЧИС СОРУЛГАЖЕ!

(Төнчүүр. Эгези 2-ги арында).

Партияның область организациязы национал харылзааларны улам ынай сайзырангайжыдарының, ажылчы чонарның, апыяктарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезинниң талазы-биле бодунуң ажылын ол айтышкынарга дүүштүр тургузуп турар деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Ол бүгү ажылдар СЭКП-ниң национал политиказының ленинчи принциптерин, ону боттандырар талазы-биле партияның практиктиг ажыл-чорудулгазын калбак пропагандалаарынга, совет улустарның чаңгыс аай өг-бүлезиниң коммунистиг тургузуушкунга чедишкиннерин үлегер-чижээнге моон соңгаар-даа даянып ужурлуг. Улус массаларының интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезин сайзырангайжыдарының херээнге партия, совет болгаш өске-даа күрүне органнарының, профэвилелдер болгаш комсомол организацияларының, культура албан черлерийниң, тогаадыкчы эвилелдерниң, улус өөредилге органнарының, массалыг информациялының чепсектериниң ажылын улам ынай экижилери эргежок чугула.

Республикада социалистиг демократия улам хаңылап хөгжээн, тыва улустуң национал күрүне тургузуу сайзырангайжын (Тыва автономнуг область 1961 чылда Тыва АССР кылдыр эде тургустунган), амыдыралдың совет хевири идепкейлиг бадыткаттынып турар.

Партияның область организациязы ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң улуг база хөй талалыг сорулгаларын боттандырарынга, массаларның хөй-нитни база күш-ажылчы идепкейин хөгжүдүрүп улус депутаттарының Советтериниң, профэвилелдериниң, комсөмолдуң, улустуң контроль органнарының, ажылчы чонарның өске-даа массалыг организацияларының роюн доктаамал бедидип турар.

Совет улуетарының акы-дуңма өг-бүлезиниң бистиң республикавыс экономика болгаш культура хөгжүдезинге улуг чедишкиннерин чедип алган. Совет Тываның социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунга чедишкиннери Ленин орден-биле болгаш Улустарның Найыралы орден-биле демдеглеттинген. Республиканың ажылчы чонарының төөгүлүг чаалай алышкыннары Тыва АССР-ниң Конституциязында быжыглаттынган.

Капитал тудугга чамдык эки түңнелдер чедип алдынган. Бо чылдың 11 айларында эрткен чылдын ол-ла үезин-биле дениээрге, тудугжулар кол фондуларны 6,2 млн. рубльге хөйнү ажыглага киргеп, керозлиг ажылдарның хемчээлин, чуртталга тудуунга болгаш социал-культурнын өске-даа объектилериниң акшахөрөнгилерин шингээдирип ковудеткен.

Транспорттуң, садыгның, чонның коммунал-амыдырал хандырылгазының болгаш өске-даа адырларның коллективтериниң хөй нуруузу бо чылдың он бир айларының планнын опаалдаларын чедишкиннер күүсеткен.

Төрөөн чуртуң юбилейин толептиг уткуурунга белеткемишаан, үлетпүрнүң, тудугнуң, көдээ ажыл-агыйның, транспорттуң, харылзааның, садыгның болгаш коммунал-амыдырал хандырылгазының 30 ажыг бүдүүлелери болгаш организацияларны, 140 ажыг цехтер, бригадалар, участоктар, эвилгелер, 440 ажыг ажыл-ишчилер чыл планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткенинниң дугайын рапорттаавыр.

СССР-ниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка чедишкиннери дээш Тыва АССР РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туу-биле шаннаткан. Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Барын-Хемчик район биле «Мурнакчы» совхоптуң коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобл-чөвүледиң болган ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл туктарын тывыскан.

СССР-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл озонга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелдерин барымдаалаан 60 кижиниң СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобл-чөвүледиң болган ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижиктери-биле, 33 кижини Тыва АССР-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле шаңнаан, бүдүүлегеним 21 мурнакчыларынга Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывыскан. СССР-ниң тургустуунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелчилерин — ажылчы чонарның хөй-хөй коллективтерин, хөй санныг ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны чер-черге партия, совет, профэвилел, комсомол, ажылагый органнары мактап шаңнаан.

Партия обкомунуң бюрозунуң, республиканың Дээди Совединин Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, профобл-чөвүледиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң өөмүнээзинден юбилейлиг социалистиг чарыштың түңнелчилеринге чүректиг хамыындан байыр чедирерин, оларга чаагай кадыкшылды, аас-кежиин болгаш бистиң улуг Төрөөн чуртувустуң чечектедишкинин дээш күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун күзеп каарын чөпшээреп көрүнер деп, илеткелчи чугаалаан.

БАЙЫРЛАЛ бүрүзү, юбилей бүрүзү — түңнелдер үндүрериниң үезин болган. Оон-биле кады ол дээрге чаа сорулгаларны тодарадып алырының база үезин болгай. Тыванның ажылчы чонарының мурнуна ол сорулгалар партияның XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирзериниң, «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ынай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталынга дүүштүр салдыны турар. Бойдус байлактарын шинээдип ап, тургустунган экономиктиг күчүүр, материал-чиг-эт, сан-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглап, чурттуң экономиктиг өске районнарының болгаш хамыктың мурнунда Сибирьнин индустриалдыг күчүзүнге даянмышаан, олар республиканың бүдүрүкчү күштериниң улам ынайгы хөгжүдезин, он бирги беш чылдың планнарын чедишкиннинг күүседирин хандырар ужурлуг.

Партия обкомунуң чоокта чаа болган VIII пленуму СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң түңнелдерин болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң ол Пленумга чугаазында салдынган сорулгаларны чугаалаашкан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр республиканың партия, совет, ажылагый органнарының, күш-ажылчы коллективтериниң күжениишкиннери партияның XXVI съездиниң кодургени эң чугула сорулганы боттандырарынче — интилел бүдүрүлгезин интенсификастаарын күштелдиреринче болгаш улус ажыл-агыйының ажыктын бедидеривче угланган турар ужурлуг.

Экономиканы удуртурунуң бүгү талаларын — эргелеп башкарымшкынны, планнаашкынны, ажыл-агый механизмин сайзырацгайжыдар талазы-биле ажылды ол сорулганы боттандырарынга чагыртыры эргежок чугула. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, бүдүрүлге бүрүзүнге, организация бүрүзүнге бар бүгү, курлавырларны эң долузу-биле ажыглап, эртемтехниктиг депшилгениң чедишкиннерин, мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередип, ана үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, продукция бүдүрерин ковудедирин болгаш оон шынарын бедидерин хандырар херек.

Материал-чиг-эт болгаш күш-ажыл курлавырларын камнаар, чөп ажыглаар дээш дениселди күштелдирери негеттинип турар. Бүгү-ле дениелдерге күүлне, күш-ажыл болгаш күүсекчи сагылга-чурумну үргүлчү быжыглап, ажылга организастыг болгаш ажыл-херекчи чорукту чедип алыр херек.

СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр ажылдап кылдынган республиканың аъш-чем программазын күүседиринче бирги чергенин кижээнгейин салыр ужурлуг бис. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдүрүнге бердинген акша-хөрөнгилерниң ажыктыын үндезинин-биле экижидериниң талазы-биле хемчеглер комплекизин боттандырып, оларның бериилделиг болурун эң дүргеп хандырар апаар. Черни ажыглаарын экижилип, тараапы, мал чемперин бүдүрерин ковудедип, ана үндезилээш, малдың баш санын, оон продуктуузун болгаш мал ажылынын продукциязын бүдүрерин улам ынай өстүрерин хандырары эргежок чугула.

Капитал тулугну экижидерин үргүлчү кичээнгей салыр чүүл болуп турар. Тудуг индустриязының базазын дүргеп хөгжүдериниң, үлетпүрнүг материалдарының бүдүрүлгелериниң күүлерин долу ажыглаарының, улус ажыл-агыйын болгаш культураны хөгжүдүрүнге бердинген капитал салыышкыннарны шингээдип алырының айтыглаарынче моон соңгаар-даа онаа кичээнгейни салза чогуур.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң материал-техниктиг базазын быжыглаар, чүүк соортулгезинге улус ажылагыйының хереглелдерин улам долу хандырар дээш оларның ажылын экижидер талазы-биле немелде хемчеглерни боттандырар ужурлуг.

Коммунал-амыдырал боттаң садыг хандырылгазының, улус ажыл-агыйының болгаш культураның өске-даа адырларының коллективтериниң мурнунда харыысалгалыг улуг сорулгалар туруп турар.

Партияның XXVI съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чонларның, апыяктарның коммунистиг кижизидилгезинниң, оларның хөй-ниитичи болгаш күш-ажылчы идепкейлин, социал-экономиктиг боттаң культура сорулгаларын шиитпирлээриниң инициативазын база тогаадыкчы арга-мергежилин улам ынай бедидер талазы-биле бүгү ажылды база улам сайзырангайжыдар апаар бис. Кижилерниң мөзү-шынар кижизидилгезин күштелдиреринче, амыдыралдың совет хевирине чөрүшпек болуушкунарны бүрүн узуткаарынче моон соңгаар-даа кичээнгей салыры эргежок чугула.

ЮБИЛЕЙЛИГ чыл — бүгү совет кижилерге ышкаш, республиканың ажылчы чоннарынга эрес-шудургу ажыл-иштин чылы, коммунистиг тургузуушкунунуң орууна чаа базым болган чыл дооступ турар.

Чыл төнчүүнге чедир арткан үеде күш-ажылчы коллектив бүрүзү, адыр бүрүзү күрүне планнарын күүседириге бүгү-ле эргежок чүүлдерни кылыры, ынчангаш Тываның ажылчы чоннарынга юбилей мурнуунуң чылы болуур 1983 чылдың онаалдаларын доодур болгаш ажыр күүседириге таарыпкан эки байдалдарны тургузар херек. ССР Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинден бээр 40 чылын 1984 чылда толептиг уткуур ужурлуг бис. ССРЭ-ниң юбилейинге белеткел үезинде чедип алдынган дуржулганы түңнеп болгаш калбаа-биле ажыглап, республиканың экономиказына болгаш ниитилел-политиктиг амыдыралыга чедип алдынган чедишкиннерни бижиглаар херек.

Амгы үеде бистаң эң чүгүлә ажыл-херектериис — мал кыштаглаашкының чедишкиниинг эрттирери, келир чылдың дужулгге бижыг үндезинерни тургузары, хөжүдэп турар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны, цехтерни, участоктарны, бригадаларны өрү көдүрери болгаш ниитизи-биле улус ажыл-агыйының бүгү адырларының турум эки ажылдаарын хавырары болур.

Бо хүннерде совет кижилер боттарының улуг байырлалына ажаок улуг өөрүшкү болгаш сорук киришкин-биле дениелеп турар. Бүгү чүртта эртип турар юбилейлиг байырлалдар партияның болгаш чонның бузулбас чаңгыс эвилин, марксизм-ленинизмниң өндүр улуг тугуна оларның шынчыылының, коммунизмниң үзилелгезинче бурунгаларлаар деп оларның чайгылын чок шиитпиранинниң күүлүг коргүүү болуп турар.

Ийи дакпыр орденниг Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары интернационализмниң ленинчи принциптеринге, совет улустарның найыралынга болган акы-дуңмалыышкы бузугунга моон соңгаар-даа шынчы болур, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринге, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга боттарының эрес-шудургу ажыл-ажы-биле толептиг салыышкынын киирер даярнн оларның мурнуунда СЭКП ТК-га Совет чазакка бузурелдирин чөпшээреп көрүнер деп, Г. Ч. Ширшин илеткелиниң түңнелинде чугаалаан. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Конституциязының 50 дугаар статьязында бижиглаттынган.

ЧУРУКТА: байырлыг хуралдың залында. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

ЧОГААДЫКЧЫ ДИЛЭЭШКИННИҢ ШТАБЫ

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргеп хөгжүлдези улуг ажыл-агыйының ажыктыг чоруун бедидеринге экономиканы сайзырадының амгы үе-чадазынга улуг өскерилгелерни болдурган. Бүдүрүлгеэн техника-биле чепсегслээриниң, эртелеп башкарылганы сайзырангайжыдарының, планнаашкының болган экономиктиг идиг берииишкиниг талазы-биле бистиң республикада хөй ажылдар кылдыыш турар. Экономиканың, эртемниң болган техниканың хөгжүлдезинниң база өзек чугула угланыышкынарын эртем-техниктиг интилелдер (ЭТИ) боттандырып турарлар.

Ажылдың ажыктыын бедидер, эртем-техниктиг депшилгениң хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле айтырыгларны «Тыва кобальт» комбинатта ЭТИ эге организациязы канчаар шиитпирлеп турарыл? Оон дуржулгазын маңаа чугаалаайн.

Интилелдиң составында 139 кижи бар. Ында колдуунда-да цехтернин, салбырларының тускай эртемниглери, мурнакчы ажылчыннар киржип турарлар. Чөвүлелди комбинаттың кол инженери А. А. Голиков удуртуп турар. Ындыг болганда, кол инженер ЭТИ дамчыштыр техниктиг программа бүрүзүн чорудуп, ажылга тааржыр, чогумчалыг шиитпирни хүлээп алыр, ону сайгарар аргалыг болур.

Комбинатта ЭТИ эге организациязының сөөлгү чылдарда чорудуп келген ажыл-чорудулгазының кол угланыышкыны болза, рудадан ажыктыг будумелдерни долуу-биле үндүрүп алыры болгаш бистиң долгандыр түрээ бойдусту камгалаары болуп келген. Ол сорулгалар ам комбинатта практика кырында шиитпирлеттинген.

Материал-техниктиг болгаш чылыг-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр талазы-биле улуг ажылдар кылып чоруттунган. 1979—81 чылдарда 550 тонна аммиак, 1670 тонна матиий окиси, 4000 дөрбелчин метр бельтинг камнаттынган, кобальт бүдүрүп алырынга электри энергиязының чарыгдалыг 1,5 млн. киловатт-шакка кызырган.

Комбинаттың чогаадыкчылары республикада көскү черни эзлеп турарлар. 1979—81 чылдарда оларның тогаадыкчы ажылдарының экономиктиг ажыы 709 муң рубль болган. Ол үениң дургузунда 259 кижи 181 чогаадыкчы сапалдарны киргеннер. В. В. Лаврухин, Б. А. Сусленников, В. П. Самойлов болгаш өскелерини-даа аттары бистиң республикада билдингир апарган.

Комбинаттың инженер-техниктиг ажылчыннары, будүүлгенин чаартыкчылары конкурстарга идепкейлиг киржип турарлар. Мергежил ажыы-биле ындыг конкурстарны чылдын-на эртирип келгеп. ЭТИ-ниң кежигүннери чиг-эт капиталының болгаш металл ажыглалының талазы-биле Бүгү-эвилел конкурстарына киржип келгеннер. Бо чылын эрткен көрүлдеге 70 хире кижи киришкен. Орта 16 чаартыкчы санал киргеп болгаш шингээдип алдынган.

Моон мурнунда хууда чогаадыкчы планнарны хүлээп алырын, ону күүседип турарын контрольдап, ону соңуургап турган болза, ам ол ажыл барык соксаан. Продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазы болуур-чогууру-биле хөгжүвейн турар. Техниктиг чорудулганы автоматчыдар, хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар, чаа техникалы шиитээдип алыр талазы-биле социалистиг чарышта айытқан чамдык пунктуларны ЭТИ коллективи күүсеткеннээн.

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедири дээрге-ле, чурттуң экономиказын улам быжыглаары, оон будүүлкүү күштерин бүрүн ажыглаары болуур. Ынчангаш будүүлгенин эртем-биле холбаар чорук ол сорулгаларны чедишкиннинг шиитпирлээринге идепкейлиг. Эртем-техниктиг интилел организацияларының кол сорулгазы ол. Будүүлгеге олар — чогаадыкчы дилээшкиннинг штабы болуп турар.

Г. ТУТЫШИНА.

ЭТИ-ниң область чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

Бедик дүжүт алдынган

ПРАГА. ЧССР-ниң хмель (ажытқы) ажыл-агыйлары бо чылын бедик дүжүттү өстүрүп алган болгаш күрүнеге хмель дужаарын доозуткан. Көдээ ажыл-агыйның ол чугула 12,5 муң тонна продуктуу күрүне шыгжамырында киргеп.

Агаар-бойдустуң байдалдары таарымча чок турган-даа болза, көдээниң ажыл-ишчилери бедик шынарлыг хмельдин өстүрүп алган — бүгү дүжүттүң үштүн ийи кезин эңне бедик шынарлыг болтаан. Ол дээрге — агротехниктаг хуусааларны шыңгыы сагаашының, ажылдарны бүрүн механизастаанының түңнелидир. Хмель дүжүдүн амгы үениң техниказының дузазы-биле ажаан алган. 600 комбайнарны шөлдерге бедик будүрүкчүлүг ажыглаан, автоматтыг шугумнар база ажылдап турган.

Хмель — Чехословакияның даштыкы чурттарга садыглаар бараашкарында чугула черни эзлеп турар. Бо чылдың хмель дүжүдүнүң 70 хуузун делегейниң 65 чуртунга садыглаар деп турар.

Чаагай кады ажылдажылга

СОФИЯ. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле 200 эртем-шинчилел айтыгларын шиитпирлээринге Болгария амгы беш чылда киржир. Электроника, роботтар тудуунуң, энергетиканың, металлургияның комплекстиг механизациязының, автоматизациязының, дадарышкындай металлдарны камгалаар талазы-биле хөй айтыгларны шиитпирлээринге Болгарияның специалистери киржир.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның специалистери биле Болгария Улус Республиканың специалистериниң кады ажылдажылгазы чаагай түңнелдерни берип турар. Демир кестирер станоктарны будүрер талазы-биле Болгарияда специализастаан будүрүлгелер бар.

Планнарны хуусаа бетинде күүсеткен

БЕРЛИН. Заальфельде (Гера округ) заводтуң машина тудукчулары 1982 чылда ССРЭ-ге чорудун бээр продукция будүрер планнарны хуусаа бетинде күүсеткен. Автомобиль кезектерин будүрериңге ажыглаар ийи станоктарны ол коллектив чоокта чаа будүрүп, Совет Эвилелиңге чорудун берген.

Дрезден хоорайда «Микромат» деп будүрүлгениң Чөвүлелиниң кежигүннери ажылчыннары күш-ажылчы тиилелгени база чедип алган болгаш Совет Эвилелиниң нефть скважиналарын өрүмнээр херекселдерни ССРЭ-ге хуусаа бетинде чорудун берген.

Бүгү чагыларны чогуур хуусаазында күүседир, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ГДР-ниң ол ийи будүрүлгелери эки түңнелдерни чедип алган. Чаа машиналарны чогаадыр, шиитээдип алыр талазы-биле улуг ажылдарны ол заводтарның коллективтери боттандырган. Чижээ, электроника-биле башкарар системалар-лыг чаа станоктарны олар будүрүп эгелээн.

Вьетнам тараачыннарның чедишкиннери

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың тараачыннары болгаш специалистери суггарылга шөлүн калбартыр талазы-биле бо чылын чаа-чаа чедишкиннерлиг болгаш. Чүртта суггаттыг тарылга шөлдери 3,9 миллион гектар четкен болгаш эртken чылдаазындан 30 муң гектарга немей калбарган.

Вьетнамның хоорайларының болгаш суурларының ажыл-ишчилери ВКП-ниң V съездиниң шиитпирлерин амыдырала боттандырышаан, чүрттүң янзы-бүрү районнарынга суггарылганың хөй каналдарын, плотиналарын кыска хуусаада туткан.

Республиканың соңгу талаңы девискээринде тараачыннар дыка эки ажылдаан. Оон түңнелинде ында гектар саныңдан ристин дүжүдү бо чылын 32 центнер четкен.

(СЭТА).

ДИПТЕРДЕН

⊙ **ГАВАНА.** Кубаның Ольгин можуузунда даг байлаан болбаазырадыр комбинаттың дериишкин чедишкиннинг чорун турар. Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчезинбиле туттунун турар ол будүрүлге чери ажыглаага кирген соолунде чыл бүрүде 30 муң тонна никель концентрадын будүрер.

Пунта-Гордада чаа будүрүлге чери Кубаның соңгучөөп девискээринге социал-экономиктиг хөгжүлдениң хандырар сорулгалыг. Ол девискээр революцияга чедир чурттуун эң-не хожуланган районнарының бирээзи турган.

⊙ **БЕРЛИН.** Эльба хемнин эриинде Бойценбургтуң судноолар тудуунуң заводунга «Тергиин эки ажылдын будүрүлгезин» деп хүндүлүг атты тывыскан. Заводтуң кол продукциязы — хемге чоруур пассажир теплоходтарны. Совет Эвилелиниге чорудун берип турар. Ындыг хевирнин 20 судноларын ССРЭ алган. Ол судноолар Волга, Днепр, Амур, Дон болгаш өске-даа хемнерге пассажирлерни аргыштырып турар. Совет Эвилелиниң чагыларын ёзугаар контейнеровозтарны, балык тывыжының судноларын, эштип чоруур мастерскаларны Бойценбургта база будүрүп турар.

⊙ **ПРАГА.** Чехословакияның хөлдеринге болгаш хөолбектеринге күскү балык тывыжы доозулган. Чурттуң балыкчылары бо күзүн 12 тонна балыкты туткан. Иштикти хереглелден аңгыда муң тонна балык эъдин даштыны чурттарга садыглаар деп турар.

⊙ **БУДАПЕШТ.** «Совет Орталаны Азияның уран-шөвер каллиграфы» деп делгелге-ярмарка Венгрияның пайысылалында ажыттынган. Узбекистанның, Таджикистанның болгаш Кыргыс ССР-ниң шевер ажыл-ишчилериниң будүргени пөс-таавы кылыгларын национал кааскалга чүүлдерни делгелгеде салган.

(СЭТА).

Италияның үлетпүрлүг Неаполь хоорайының чоогунда Баньоли деп база хоорай бар. Ында металлургия будүрүлгезиниң кан эзилдиркичилериниң ажылдаар эрге дээш демиселин «Баньоли дээш тулчуушкун» деп адаан. Заводту хаар болгаш 6 муң ажылчыннарны ажылдан үндүрер дугайында металлургиянын «Италсидер» компаниязының шиитпири ажылчы чонларның улуг киленгээшкинин болдурган.

ЧУРУКТА: Баньолиниң ажылчы чоннар профэвилелдериниң телээлекчилери баштаан ажылчыннар холдарындан тутунчун алган. Неаполь хоорайның кудумчуларынга, шөлдериңе чыскаалын үнген болгаш будүрүлгени хаар дээшинге удурланышкынын илергейлээн. Полицейжилерниң кыжанышкынындан ажылчыннар коргпаан.

СЭТА-ның фотохроникази.

СУРИНАМДАН МЕДЭЭЛЕР

ГАВАНА. СЭТА/. Суринамдан сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, контрреволюстуг эргилдениң оралдажыышкынын чепсектиг күштер чоокта чаа баскан болгаш чуртта байдал чоорту экижип турар. Школалар болгаш өске-даа өөредилге черлери, баннылар, магазиннер ажылдан эгелээн. Комендант шагы ам-даа хевээр, найысылалдың делегей аэропорту хаалчак хевээр.

Күрүне эргилдезинге оралдажыышкынының истелгези үргүлчүлеп турарын шериг эрге-чагыргаларының төлээлекчилери дыңнатнан. Контрреволюстуг күштер АКШ-тың болгаш Нидерландының Суринамда элчин черлери-биле сырый харылзаалыг турганы илерзэн. Олар даштыкыдан дузаламчыны ап турган. Х. Арроннуң бөйлаан ёзу-чурумун депшилгелиг үзелдиг шериг кижилери 1980 чылдың февральда дүжүрген сөөлүнде барыын үзелдиг эргилдениң оралдажыышкынын алды удаа болган. Чаа эрге-чагыргалар улус массаларның эрге-ажыынга дүүштүр демократтыг чаартылгаларны боттандырып турар.

МАРН ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАРП ТК келир чылдың февральда МАРП-ның болгаш МАР-ның үндезилекчизи Д. Сухэ-Баторуң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чыл болуру-биле холбаштыр доктаал хүлээп алган.

Д. Сухэ-Батор болза, моол улуска хосталганы болгаш хамаарыышкыр чоруктуң чаалап алырының оруун чырыдып берген, Улуг Октябрьның идеяларын хүлээп алган моол революстуғларның мурнакчы төлээлекчизи турганын документтиг айытқан.

Ањы-дүрү МЕДЭЭЛЕР

ОРУС ЛИТЕРАТУРА ДУЗАЛААН

«Ном болгаш ССРЭ-ниң улустарының найыралы» деп темалыг Кызыл хоорайның номга хандыкшылдыглар нитилелиниң хуралы болуп эрткен. Анда оон даргазы М. А. Хадаханэ плеткелди кылган.

Улуг Октябрьның тиилелгезиниң соонда бистиң чуртувуска 57 аңгы-аңгы нацияның улустарының бижин чогааттынган болгаш литературазы тургустунган. Оларның чогаалдарында бо хүннерге чедир боттарының чаңчылдарын болгаш амыдыралын көргүзүп турарлар. Маңаа орус литература онзагай черни эвлеп, белорус, грузин, казах, эстон, кыргыс болгаш өске-даа чогаалдарны үндезилээринге улуг идиглэр берген.

Расул Гамзатовтуң, Юстинас Марцинкявичюстуң шүлүглелдери, А. Емельяновтуң, С. Козлованың очулгалары орус дылда үнгүлээн. Ол ышкаш Монгуш Кенин-Лопсаңның очулдурганы Байроннуң чогаалдары кол черниң эвлээн.

Хуралга шүлүкчү С. Козлова база чүве чугаалаан. Ол орус дылче алды, тыва дылче бир шүлүк чыындыларын очулдурган. Авторнуң чогаатканы «Даш чонукчузу», «Кызыл оруктар», «Ажылгырлар» дээш оон-даа өске шүлүктерни хуралдың киржикчилери сонуургап дыңнаанар.

М. ЯКУШЕВА.

СОЛУН УЖУРАЖЫЛГА

Кур-Чер ортумак школазынга Шамбалыг школазының хостуг хүреш талазы-биле командазы аалдап чораан. Бо кожа турар ийи суурларның бичии мөгелериниң бо маргылдаазының дугайын башүдүр чарлаан. Ынчангаш школаның спорт залын көрүкчүлер долган.

Хүрежир хевистиң ийи галазында 26 кг-дан 65 кг-га чедир деңзилиг мөгелер боттарының онагларынга уткуштур түрүпканнар. Маңаа ийи школаның командалар аайы-биле көрүлдезин кылып чоруткан. Шамбалыгның бичии мөгелерин белеткеп, баштап келген тренэри Вадим Мортуй-оол Кур-Чер ортумак школазының доозукчузу. Оон өөреткен оолдары бүгай эвес хүрежин, 11:12 санга хүрешкеннер.

Кур-Чер школазының 9-ку классчылары Артем Монгуш 52 кг, Шолбан Сарылар 65 кг деңзилерге чараш хүрежип, көрүкчүлерниң сонуургалы чедип алганнар. Ужуражылышкының түңнелинде командалар хүндүлел бижиктербиле шаңнатканнар.

Э. ТЕЖИТ.
«Тиилелге» совхоз.

НАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫТКАН

Кызылда № 7 ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг школазының 3—5 классчыларының өөренүкчилериниң Узбек, Кыргыс, Туркмен, Таджик ССР-лерге тураскаатканы фестиваль кежээзи дыка солун эрткен. Ук республикаларның экономика база культура хөгжүдезиниң дугайында уруглар сонуургаан.

Республикаларның чонунуң национал идик-хевин уруглар кедип алгылаанын онзагай көрүштүг, чараш. Тускай өрээлде аңгы-аңгы национал чонунуң аъш-чемин кылып белеткээн, делгеп салган. Ук аъш-чемни кавчаар белеткээрин база айтып каан.

Кежээниң эң-не солун кезээ концерт болган. Аны-дуңма республикаларның ыр, танцы уран үүлүн уруглар күүсеткен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Юбилейге уткуштур

АЯЛГАЛАР КУТТУЛУП ТУРДА

Бистиң бо тураскаалдыг хүннерривисте найырал дугаында бодунуң концерттериниң репертуарларынга, эрттирип турар өөредилериниң программаларынга, ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү планларынга киирааштырбейн турар ыңдыг культура албан черлера — клубтар, библиотекалар, кызыл-булуңнар чок деп дидимги-биле сөглеп болур бис. Хандагайты суурда районнуң Культура бажыңы база ыңдыг. Совет улустуң интернационалчы акы-дуңма найыралынга тураскаатканы көрүлделерни, концерттерни, кежээлерни аңаа эрттирип келген.

Оон чижээнге чоокта чаа болуп эрткен «Найыралдыг чаңгыс өг-бүледе» деп темалыг кежээниң дугайында чугаалап болур. Бо кежээниң онзагай талазы чүде болганыл дээрге шериг албаны эрттирип турар янзы-бүрү националдыгларны чалап эккеп киириштиргени, программавы келген аалчылар эң идепкейлиг киржиң болур кылдыр таарыштыр гургусканы болур. Ол ёзугаар кежээниң организастыг кезээн культура ажылдакчылары, концерттиг кезээн Хөндагайты школазының коллективи, а ниити корум-чуруумну болгаш оюн-тоглаанны организастаарын тус черинин ыңыга чураан чуруктары со ноуургадып келир. Радиолага салып турар пластинкалардан янзы-бүрү нацияларның човога, хөйге биллингир апаргап ынак ырларының аялгалары гаалаңчыг куттулуп турар. Киржи бүрүзүнүң культурлуубиле дыштанып, ойнап-хөглиг киржиң болур кылдыр таарыштыр гургусканы болур. Ол ёзугаар кежээниң организастыг кезээн культура ажылдакчылары, концерттиг кезээн Хөндагайты школазының коллективи, а ниити корум-чуруумну болгаш оюн-тоглаанны организастаарын тус черинин чүүлдери болуп эрткен.

Ооң чижээнге чоокта чаа болуп эрткен «Найыралдыг чаңгыс өг-бүледе» деп темалыг кежээниң дугайында чугаалап болур. Бо кежээниң онзагай талазы чүде болганыл дээрге шериг албаны эрттирип турар янзы-бүрү националдыгларны чалап эккеп киириштиргени, программавы келген аалчылар эң идепкейлиг амыдыралының ыяжы» дээш еске-даа бөлүктерден алган бойдус чурумалдары ында база кирип турар.

Ыяштар болгаш бажыңнар, даглар болгаш хемнер, хүн болгаш сылдыстар — шак бо бүгүнү ол өңнеп таарыштырып, чуруп үндүрүп турар. Ак-көк, ногаан, сарыг, кызыл, кара, хүрең өңнер ооң бойдус чурумалында колдаан. Ооң төрүттүнген черинде даглардың, ыяштарның аян-шинчизи ышкаш Аревшаттың шүлүктери бир янзы онзагай.

Аревшат Арменияның Аштарак дээш хоорайыгажыңга төрүттүнген. Ооң соонда Ереван университединге өөренип гурган чылдары, баштайгы парлаткан шүлүктери, шүлүкчүнүң мергежилиниң бедиинге чедир берге чылдары, баштайгы номнар. Ол ам сураглыг шүлүкчү болу берген, номчукчуларның хүлээп көргүшкүнүн чаалап алган. Армян дылга чеди номну, орус дылга бир чымындыны, польша, англи, чех, француз, румын, испан, ол ышкаш бистиң чуртувустуң хөй-хөй улустарының дылдарынга очулгаларын парлаткан. Бөгүнгү армян поэзия дугайын чугаалап тура, Аревшаттың чогаадылгазының дугайын оюп эртип болбас. Од ооң көскү кезии апарган.

— Бодумнуң төрээн черимни демир-үжүк болгаш бийирбиле чуруп көргүзүп турар мен, оларның чогум кайызы кол, кайызы немелде дээрзин чугаалаарынга бергедээр мен.

Шүлүкчү-даа, чурукчу-даа болуп тура, Аревшат бо бүгүнү бодунуң сеткил-чүрээмге ээ-не чоок кылдыр хүлээп ап турар. Уран үүлдүң ийи янзы жанрынга ажылдап тура, ол кезээде ол-ла хевээр артып турар. Ону кандыг-бир шүлүкчү азы чурукчу-биле будаары берге.

...Хүнге ооң хамаарылгазы онзагай. Хүн бүгү-ле чаагай, чырык үүлдериниң илереп болбушаан, ооң чогаадылгазында — уран чурулгада-даа, шүлүкчүнүң овур-хевиринделе чугула рольду ойнап турар.

Лев МАНАЕВ.
(ПМА).

Ооң-биле кады кежээниң программазының база бир кезии болур ыры, шүлүк, таңпылар конкурузунга идепкейлиг киришкени дээш, аалчыларга кежээнин тускан шаңналдарын база тывыскылаан.

Ынчангаш Хандагайтының Культура бажыңынга болуп эрткен интернационалчы найыралга тураскаатканы бо кежээ чонга солун болгаш кижизидикчи утка-шынары-биле онзагай болган. ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чыл оюнга тураскаатканы көрүлделер, концерттер болгаш оскелээ ажыл хемчеглериниң ёзынде чыгдынган үнелиг материалдар Культура бажыңының фондузунда хөй. Ол-ла бүгүнү чонга моон-даа соңгаар сонуургадып бараалгадыры Культура бажыңының ажылдакчыларының чүгула сорулгазы.

Чүлдүм ЧАП.

Уранчүүл делегейинде

ШҮЛҮКЧҮ БОЛГАШ ЧУРУКЧУ

Армян шүлүкчү Аревшат Авакяныңы Москваның, Ленинградтың, Киевтиң, Тбилисиниң чурукчулары эки билир. Армян чурукчу Аревшат Авакянга Закавказьениң, Прибалтиканың болгаш Россияның шүлүкчүлери эргим. Шүлүкчү Арсений Тарковский мынча деп чугаалап турар: «Аревшат бодунуң поэзиязында уран чурукчу, а уран чурулгазында шүлүкчү».

Литераторларның А. А. Фадеев аттыг Төп бажыңында бодунуң автор кежээзинге эштери — шүлүкчүлериниң болгаш чурукчуларның чылыг сөстерин ол хөйну дыңнаан. Ынчан аңаа ооң чуруктарының делгелгези ажыттынган. Уран чурукчунуң ыңдыг делгелгелери чаңгыс үдаа эвес болуп тургулаан. Ооң чурттап турары Ереванда аңгыда, ол Москвага, Киевке база делгелгелерин эрттирген.

Ол көрүкчүлерге 500 хире ажылдарын бараалгаткан. Оларның аразында «Ыяштарның найыралы», «Даглариың найыралы», «Шүлүкчүнүң амыдыралының ыяжы» дээш еске-даа бөлүктерден алган бойдус чурумалдары ында база кирип турар.

Ыяштар болгаш бажыңнар, даглар болгаш хемнер, хүн болгаш сылдыстар — шак бо бүгүнү ол өңнеп таарыштырып, чуруп үндүрүп турар. Ак-көк, ногаан, сарыг, кызыл, кара, хүрең өңнер ооң бойдус чурумалында колдаан. Ооң төрүттүнген черинде даглардың, ыяштарның аян-шинчизи ышкаш Аревшаттың шүлүктери бир янзы онзагай.

Аревшат Арменияның Аштарак дээш хоорайыгажыңга төрүттүнген. Ооң соонда Ереван университединге өөренип гурган чылдары, баштайгы парлаткан шүлүктери, шүлүкчүнүң мергежилиниң чүрттаалга, бүдүрүлге болгаш хөй-нийти ажылыңга идепкейлиг киржилге дээш чарыш калбаргап. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүделерни, чураан, чазаан, даараан, аргаан чүүлдер, янзы-бүрү аъш-чем делгелгелери, спортчу маргылдаалар эрттирери эки чаңчыл апарган. Агитквартираларның спортчу командаларының аразында шилчинир кубокту доктаатканы.

Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң ажыл, амыдыралының дугайында темалыг кежээлерни, лекция, беседаларны план ёзугаар организастап келген. Агитквартира хуралдарын квартал санында эрттирип турар. Парлалга чагыдылгазынга өреге бүрүзү идепкейлиг киришкен. «Воспитание в школе» деп журналды, төп солуннарны, өске-даа журналдарны барык өг-бүле бүрүзүнге чедир берге чылдары, баштайгы номнар. Ол ам сураглыг шүлүкчү болу берген, номчукчуларның хүлээп көргүшкүнүн чаалап алган. Армян дылга чеди номну, орус дылга бир чымындыны, польша, англи, чех, француз, румын, испан, ол ышкаш бистиң чуртувустуң хөй-хөй улустарының дылдарынга очулгаларын парлаткан. Бөгүнгү армян поэзия дугайын чугаалап тура, Аревшаттың чогаадылгазының дугайын оюп эртип болбас. Од ооң көскү кезии апарган.

— Бодумнуң төрээн черимни демир-үжүк болгаш бийирбиле чуруп көргүзүп турар мен, оларның чогум кайызы кол, кайызы немелде дээрзин чугаалаарынга бергедээр мен.

Шүлүкчү-даа, чурукчу-даа болуп тура, Аревшат бо бүгүнү бодунуң сеткил-чүрээмге ээ-не чоок кылдыр хүлээп ап турар. Уран үүлдүң ийи янзы жанрынга ажылдап тура, ол кезээде ол-ла хевээр артып турар. Ону кандыг-бир шүлүкчү азы чурукчу-биле будаары берге.

...Хүнге ооң хамаарылгазы онзагай. Хүн бүгү-ле чаагай, чырык үүлдериниң илереп болбушаан, ооң чогаадылгазында — уран чурулгада-даа, шүлүкчүнүң овур-хевиринделе чугула рольду ойнап турар.

Лев МАНАЕВ.
(ПМА).

«ССРЭ—ТӨРЭЭН ЧУРТУМ»

Улуг чуртувустуң алдан чыл болур юбилейи чоокшулаан. Аңаа белеткел кайда-даа хайныкан. Уруглар библиотекаларының бо ажылга база идепкейлиг киржиң турар. Амыдыралдың совет хевири, ССРЭ-ниң тургустунганының төөгүзү, төрээн черинин дугайы библиотекаларның ажылының кол угланыышкыны апарган.

Библиотекалар социализмниң чаалап алыышкынарының, совет кижилериниң күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында беседаларны, ыяткыр номчулгаларны, утрениктерни, кежээлерни чорудуп турар. «ССРЭ—Төрээн чуртум», «Ленинчи чагыглар ёзугаар чоруп ор бис», «Бүгү нацияларның уруглары найыралдажып турарлар» деп темаларга беседалар бо-ла эртер.

Балгазының уруглар библиотеказы (эргелекчизи О. А. Филкова) «Найыралдың эвлечлери» деп неделяны организастаан. Ону школа-биле кады эрттирген. Библиотека ажылдакчылары класс шактарын, шугум чыскаалдарын эрттиреринге идепкейлиг киржиң турар.

Викториналар, утрениктер, конкурстарны база организастап турар. «Төрээн черинин дугайында кым хөйну номчаан болдур, ол хөйну билир» деп литературлуг викторинаны Хову-Аксының уруглар библиотеказы (библиотекарлар Н. О. Шемир-оол, Т. Х. Оюн) эрттирген. Аңаа чедиги классчылар Тываның дугайында хөй-ле чүүлдерни чугаалап турганнар. «Даштыкыда сээң чажыдың» деп утренникти Бай-Хаактың төп библиотеказы (библиотекарлар Л. В. Коновалова, О. А. Тимофеева) организастаан. Даштыкыда бичии уруглар-ның амыдыралы-биле танышпытырган. Делегейниң уруглары-ның аразында найыралының дугайында база чугаалап турган.

«Алдарлыг болгаш күчүлүг эвилеливис», «Советтер чуртуу — бистиң оранывыс», «Төрээн чурт чүден эгелээрил?» деп чараштыр кылган номнар делгелгелери база бар. «ССРЭ-ниң 60 чылы», «Төөгүнүң базымнары», «Бистиң суурувус он бирги беш чылда» деп альбомнар, картотекалар база белеткеттинген. «ССРЭ — Төрээн чуртум» деп пионержи маршрут ёзугаар литература пропагандазы уруглар библиотекаларында уламчылап турар.

В. ОЩЕПКОВА,
Таңдының төп библиотека четкизиниң директорунуң уруглар-биле ажыл талазы-биле оралакчызы.

БАШКЫЛАРНЫҢ ИДЕПКЕЙИ

Сесерлиг сес чыл школазының башкылары ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чыл болур улуг байырлалынга уткуштур чүгле боттарының школазының өөредилгекижизидилге, хөй-нийти ажылын экижидип турар эвес, ол ышкаш чуруттакчы чон өртүзунга масса-политиктиг ажылга идепкейлиг киржиң турарлар.

Ында ийи каът чаа школаны ажыглалга киргеннинден бээр чаа-ла бир чыл чедип чоруур. Амгы үеде ында дээди болгаш ортумак эртемниг 17 аныяк башкы ажылдап турар. Школаның директору В. Т. Ондар башкыларның найыралдыг коллективин тургузуп, өөредилге-кижизидилге ажылын экижидип шыдаан. Ол дугайын аңаа чоокта чаа чоруткан республиканың Чырыдыышкын министерствозунуң комиссиязының хынаадазының түңнели база бадыткаан. Школаның өөредилге кабинеттерин дериг-херекселдер-биле чедимчелиг дерээн, көскү агитация херекселдерин шеверпин, көрүштүг кылган. ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейинге уткуштур 15 эвилелдешкен республика дугайында оңнуг чуруктарлыг, хөй янзы солун материалдарлыг стендилерни, альбомнарны кылган. Өөредилге кабинеттериниң ишти үргүлчү арыг-силиг, чырык, чылыг.

Өөредилге эргелекчизи, школада орус дыл болгаш литература башкызы Н. А. Исаева национал школага орус дыл болгаш литература башкыларының деңнелин бедидер дээш хөй чүүлдерни кылып, башкы эш-өөрү-биле ажылга дүржүлгазын күзелдин-биле үлежип турар.

Школаның башкылары болгаш өөренүкчилери «Саяш» совхозтуң хой ажылдыг улуг салбырының малчыннарынга 12 тонна сигенни кезип белеткеп берген. Амгы үеде башкылар болгаш үстүкү класстарның өөренүкчилери малчыннарның кышка белеткелинге дузалажыр шефтерни удаа-дараа организастап турар. Олар чоокта чаа малчыннар Дотпаа Демир-оол, Ноңчат Каадыр-оол, Шойлаа Маады, Дендин Чап оларның коданнарынга шефтеп чеде бергеш, малчыннарның чурттаар бажыңнарын чугайлап, кажаалдарны чылыглажып берген.

Агитатор башкылар Татьяна Биче-оол, Зоя Мөңге, Зоя Салчак оларның шефтеп турар агитквартиралары суурда эки ажылдыг. Тус-тус агитквартиралар аразынга чарышка башкы Т. Биче-оолдуң агитквартиразы тиилекчи болгаш, ооң болук чуруттакчылары бо чайын Шушенскоежже экскурсиялап чораан келген.

Амгы үеде юбилейге уткуштур тус-тус агитквартиралар аразында культурлуг арыг-силиг чурттаалга, бүдүрүлге болгаш хөй-нийти ажылыңга идепкейлиг киржилге дээш чарыш калбаргап. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүделерни, чураан, чазаан, даараан, аргаан чүүлдер, янзы-бүрү аъш-чем делгелгелери, спортчу маргылдаалар эрттирери эки чаңчыл апарган. Агитквартиралардың спортчу командаларының аразында шилчинир кубокту доктаатканы.

Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң ажыл, амыдыралының дугайында темалыг кежээлерни, лекция, беседаларны план ёзугаар организастап келген. Агитквартира хуралдарын квартал санында эрттирип турар. Парлалга чагыдылгазынга өреге бүрүзү идепкейлиг киришкен. «Воспитание в школе» деп журналды, төп солуннарны, өске-даа журналдарны барык өг-бүле бүрүзүнге чедир берге чылдары, баштайгы номнар. Ол ам сураглыг шүлүкчү болу берген, номчукчуларның хүлээп көргүшкүнүн чаалап алган. Армян дылга чеди номну, орус дылга бир чымындыны, польша, англи, чех, француз, румын, испан, ол ышкаш бистиң чуртувустуң хөй-хөй улустарының дылдарынга очулгаларын парлаткан. Бөгүнгү армян поэзия дугайын чугаалап тура, Аревшаттың чогаадылгазының дугайын оюп эртип болбас. Од ооң көскү кезии апарган.

— Бодумнуң төрээн черимни демир-үжүк болгаш бийирбиле чуруп көргүзүп турар мен, оларның чогум кайызы кол, кайызы немелде дээрзин чугаалаарынга бергедээр мен.

Шүлүкчү-даа, чурукчу-даа болуп тура, Аревшат бо бүгүнү бодунуң сеткил-чүрээмге ээ-не чоок кылдыр хүлээп ап турар. Уран үүлдүң ийи янзы жанрынга ажылдап тура, ол кезээде ол-ла хевээр артып турар. Ону кандыг-бир шүлүкчү азы чурукчу-биле будаары берге.

...Хүнге ооң хамаарылгазы онзагай. Хүн бүгү-ле чаагай, чырык үүлдериниң илереп болбушаан, ооң чогаадылгазында — уран чурулгада-даа, шүлүкчүнүң овур-хевиринделе чугула рольду ойнап турар.

Лев МАНАЕВ.
(ПМА).

А. ДАРЖАА.
ЧУРУКТА: Сесерлиг школазының башкылары.
А.МОНГУШТУҢ фотозу.

СПОРТ

БАЯН-КОЛЧУЛАР ТИИЛЭЭН

Чоокта чаа Кызыл районнуң Шамбалыг ортумак школазының спорт залынга ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатканы районнуң бирги чери дээш волейбол маргылдаазы ар улустуң аразынга болуп эрткен. Аңаа сес команда киришкен.

Спортчу демиселдиң түңнелинде баян-колчулар бирги, ийигизинге Кур-Чер суурнуң командазы, үшкүзүн — шамбалыгжылар эвлээннер.

Маргылдааның түңнелинде районнуң спорт төвүлелиниң даргазы Г. Кыргыс тиилекчилерге шаңналдарны тывыскаш, спортчуларга моон-даа соңгаар чедишкиннерни күзээн.

С. МОНГУШ.
Шамбалыг суур.

БИРГИ ЧЕР ДЭЭШ

Кызыл районнуң шыдыраага бирги чери дээш маргылдаа Каа-Хем суурга болуп эрткен. Эр улустан 11 шыырак шыдыраачылар ойнаан. Бирги черни Б. А. Самдан (районнуң иштики херектер килдизинин ажылдакчызы), ийиги черни Эрес-оол Ооржак (партия райкомунуң инструктору), үшкү черни Дандар Доржу (райкүүскомнуң секретары) эзлээннер.

Маргылдааны районнуң шыдыраа федерациязы (даргазы С. Дандар) организастап эрттирген. Херээжен улустан 7 кижи киржип турган, маңаа чүгле Каа-Хем суур-биле Кур-Чер суурларның толээлери киришкен. Кур-Чер суурдан 10-гу классчы Ирина Тежит тиилекчи болган.

Команда аайы-биле бирги черни Каа-Хем суурнуң, ийиги черни Кур-Чер, үшкүзүн Сукпак суурнуң шыдыраачылары тус-тузунда үлешкеннер.

Тиилекчилерге хүндүлел бижиктерни болгаш эртектиг белектерни тывыскан.

Э. ТЕЖИТ.

ХОККЕЙ

— Швеция-биле ССРЭ-ниң, Финляндия-биле ЧССР-ниң шилиндек командаларының аразынга чоокта чаа болгулаан маргылдааларының үезинде шыгыы демиселди алыр чүве болза «Известия» солуннуң шаңнады дээш декабрь он алдыда Лужникиде Спорт ордузунда эгелээн маргылдаага бо чылын мурнунда чылдарда ышкаш дөрт эвес, а беш команда, тодаргайларга, ССРЭ-ниң, Чехословакияның, Швецияның, Финляндияның болгаш ГФР-ниң командалары ойнаар болгаш ССРЭ биле Канаданың хоочун хоккейжилериниң ийи ужуражылышкыны болур деп чүве билдингир-дир — деп, ССРЭ-ниң Спорткомитединиң хоккей эргелелиниң начальниги спорттуң алдарлыг мастери Б. Майоров совет болгаш даштыкы журналистерге (300 хире кижи ында чедип келген) парлалга конференциязынга чугаалаан.

Моон соңгаар болур ужуражылышкынарның расписаниези ындыг: декабрь 17-де — Швеция — ГФР, ССРЭ — Финляндия, 18-те — Финляндия — ЧССР, 19-та — ЧССР —ГФР, Швеция —ССРЭ, 20-де — Финляндия — Швеция, 21-де — ГФР — Финляндия, 22-де — ССРЭ — ЧССР. Декабрь 18-те болгаш 20-де ССРЭ-ниң болгаш Канаданың хоочун-хоккейжилериниң ужуражылышкынары болур. Маргылдааларны 12 арбитр-судьялар эрттирер, ооң иштинде алды кол — Ю. Карандин (Новосибирск), А. Федотов (Горький), У. Линдгрен (Швеция), К. Г. Кайсла (Финляндия), М. Ирка (ЧССР), Й. Компала (ГФР) судья бар. Бистиң командавыс ындыг составтыг ойнаар: вратарьлар — Третьяк биле Мышкин; камгалакчылар — Первухин, Билялетдинов, Фетисов, Касатонов, Бабинов, С. Гимаев, Мартынов болгаш Зубков; халдакчылар — Крутов, Ларионов, Мальцев, Шалимов, Шепелев, Капустин, Герасимов, Быков, Васильев, Светлов, Жлуктов, Кожевников.

БАЙЫРЛАЛ ЧАГААЗЫ

Гафур ГУЛЯМ.

Өндүр улуг сургагаан өй,
Өндүр улуг дошкуураан даң!.
Ол чыл мөңгэ уттундурбас,
Он дөрт харлыг турдум, ооллар.

Тамы ышкаш, карааңгы дүн
Дагын көстүп келгилээр-дир.
А сургуул?.. Хувуразын!
Аштаңгы, соок берге ой-дүр,
Чанагаш дег самдарак мен...
Салым-чолум түрүүл чорду.
Бот-даа канчаар! Шак ол чылын
Бо-ла чонум төдүү ыңдыг.
Дайын турду. Хүн-не санай
Даржык-човаг, хөөзурал.
Бүдүн шериг ашка сокчуп,
Бүдүн суурлар аштан ондаан.
Үрелишкин, өрттер долган...
Үр бооп келир ирги бе аар?!
Таварлашкан салымывыс,
Дарлаткан хөй кижилер дээш.
Өндүр Ленин эрестери
Өлүм уткуй тулчуп үнгөн.
Тараачыннар, ажылчыннар
Талалашкаш, тура халаан.
Кызыл туңту көдүргеннер,
Октябрьның оттуг хүнү
Кырывыска хосталганың
Оңмас, ыдык даңын берген.
Харын-на ол даңның өртү
Хааннарны чидир чипкен.
Аайын артаан хаанны дүжүр
Алагадаан Октябрь ол..
Хувискаалдың чаңныы оонна
Кудум-чүрээн тудуп алган.
Оон бээр-ле катап-катап
Ону алган чоруурум ол.
Партиявыс мени чедип,
Баштап, чоруур дээдим чүве.
Хамык-ла чүт соомда калган.
Кайгап ханмас чолдуг-дур мен.
Алган чүүлүм төдүзү дээш,
Аңаа мактал, дээди йөрээл!
Таныыр силер мени, ооллар.
Талаңар мен, иреңер мен.
Чолдуг чырык, кежик шаңнаан
Совет черниң төлү-дүр мен.
Делгем чуртум хамаатызы,
Детикичи мен, шүлүкчү мен.
Оожургал чок үлүг-чолум
Оргу-дескн база турбаан.
Школага өөренмээн мен.
Ыыткыр коңга дыңнаваан мен.
Берзенипкеш, туувбу-биле
Бедик тудуун ыылышкан мен.
Өскелерге номналашкаш,
Өөгүп туткан белээм ол-дур.
Шаптаралдыг чашкы шаам дег,
Чаагай шаңнал мөңээ турбаан.
Амыдырал, ажыл-ижим
Аазап тур мен, өңнүктерим.
Ынчангаштың силерден мен
Ыраваан мен, билдингир мен.
Ава-чурт ам силеримге
Амыраештың таалазын дээш,
Эки хөрөн будүрерде,
Эки ырлар бижип чор мен.
Ынчангаштың үүлеңөр мээ
Ындыннап кээр чечектер дө
Ынчангаштың кежиктиг мен,
Ыржы болган детикичи мен.
Делгемнер ам силеримге
Дески ажын, эргимнерим.
Байырлалда өөрүшкүүдер
Байырлаарым ужуру ол.
Салым-чолдар аңгы-даа бол,
Чаңгыс улуг чыскаалдыг бис.
Силер-биле кады чораш,
Силиг, шыырак ырлаар дээш мен.
Сырын, өткүт үнүглерим—
Чыскаалдың эң бажынга баал.
Ырларыңар, уругларым,
Ырак дээрже ужукпай аан.
Күзелдергер сылдыс эрттир
Күштүг, чоргаар бедий бөрзин.
Изиг, улуг үүлевистиң
Чүңү ышкаш тудуш чоруур,
Чүрээвисте дириг хевээр
Ленинге дээди йөрээл.
Өргүн чонун амыраткан—
Өлбес, вектер өттүр чурттаар.
Октябрьның чаяачызы—
Партиявыс делгерезин!
Оңма, чайна, улам хып-ла,
Магаданчыг моңге хаяа!

Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ
оруузундан очулдурган.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35— Эртенги сула шимчээшкин. 8.50 — «Якуб акый». Белоруссиянын улустуң шүлүкчүзү Якуб Колластың дугайында документалдыг фильм. 9.35 — «Бодунуң чери». Уран-чечен телефильм. 11.05 — А. Скрябин. Оркестрлиг фортепианога концерт. 11.35—Медээлер. 11.40—17.00 — Чапсар. 17.00—Медээлер. 17.15— «Тоол аалдан келди». «Сылдыс-оол». Уран-чечен телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Арктика оруу». Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң далай флодунуң министри Т. Б. Гуженко дамчыдылгага киржир. 19.45 — «Арфа чаңгыланып тур». Фильм-конперт. 19.55 — «Белдир черге демисел». Уран-чечен телефильм. 2-ги серилзы. 21.00— «Ye». 21.35—Орус музей. XIX чүс чылдың чурулга уран чүүлү. 22.05 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Швецияның шилиндек командазы — ГФР-ниң шилиндек командазы. 22.45—01.00— Хоккей маргылдаазының уланчызы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.35— Музыка. Н. А. Римский-Корсаковтуң «Снегурочка» деп операзы. 13.05 — География. ССРЭ-ниң далайлары. 13.35 — Тургузуушкун үезинин уран чүүлү. Катап тургузуушкун. 15.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 12-ги фильм. «Далайга тулчуушкун». 15.50— Медээлер. 16.00—18.45— Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — Уругларга фильм. «Зум-зум». 18.30— Телемедээлер. 18.45 — «Челээшт». Дамчыдылга. 19.15 — «Алтай суйбелек». Документалдыг фильм. 19.25 — «Ланя төвү». Информация-публицистикалыг программа. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг улунар, чаштар!». «Илбилиг карандаш».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгубарыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 33—38 градус соор, хүндүс 22—27 градус, чамдык черлерге 15—20 градус соор.

Кызылга өскералге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 33—35 градус, хүндүс 22—24 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 17-ДЕ
«НАЙЫРАЛ»: «...Шуптумнак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Руслан биле Людмила» 9.30, «Истекчи» 12.20, «Амыдыралдан болуунуң тып» 15.00, «Хол майгынчыгажы-биле шанчыпкан» 17.15, 19.05,20.55 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дээрбечи-казактар» 15.00, «Ырлар ритмнери» 17.00,20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың килдизинин 2-31-75, культура килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетүүр килдизинин 2-31-75,чагаа килдизинин 2-41-27, информация килдизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-43, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

бажын № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларынын 2-35-24, 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистеринин 2-37-13, пропаганда

Чагыг № 1975.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—1974.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 289 (12079) | 1982 чылдың декабрь 18, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Ядролуг чепсегленишкинни Европага кызыгаарлаар талазы-биле совет-америк чугаалажыышкынналарның чоруп турарының дугайында, а оң ышкаш стратегтиг чепсегленишкинни кызыгаарлаар болгаш эвээжедир талазы-биле совет-америк чугаалажыышкынар дугайында информацияны СЭКП ТК-ның Политбюрозунун эдлечеглиг хуралынга дыңнаан.

Финляндияже албанның аян-чоруун кылып чораанының түңнелдериниң дугайында болгаш Финляндия Республиканың Президентизи М. Койвисто, эске-даа фин удуртукчулар-биле ужуражылгаларының дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов хуралга дыннадыг кылган. Чугаалажыышкынналарның түңнелдерин Политбюро чүүлдүг деп көргөн болгаш чугаалажыышкынналар ССРЭ-ниң база Финляндияның аразында харылзааларга дүүштүр наймырадың болгаш бот-боттарын билчиринің байдалынга эрткен дээрзин сеткил ханыышкын-биле демдеглээн.

Улус ажыл-агыйның айтырыглары-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюрозу хамаатыларның чиик автомобильдериниң техниктиг хандырылгазын чорудар бүдүрүлгелериниң четкизин улам ыңай хогжүдер болгаш оларның артык кезектерин бүдүрер күчүлерин улгаттырар талазы-биле хемчеглер дугайында санналларны чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Автомобиль үлетпүр министерствозунга, эске-даа чамдык министерстволарга айыттынган сорулгаларны шинтпирээринче угланган тодаргай хемчеглерни 1983—1987 чылдарда боттандырар талазы-биле чогуур даалгаларны берген.

КЕЖЭЭКИ ШКОЛА

Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырарынга кежээки школаның ролю аажок улуг. Ол дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Ниити билиг школаларының өөреникчилериниң өөредилгезин болгаш кижизидилгезин, оларны күш-ажылга белетизерин улам ыңай сайзырадыр дугайында» доктаалынга тода айыткан.

Партия, совет органнарның удуртулгазы-биле районнарның болгаш Кызыл хоорайның улус өөредилгезиниң нилдистери кежээки школаларның өөредилге-материалдыг базазын быжыглаарынче, өөредилге-кижизидилгелиг ажылды улам сайзырадырынче, ортумак эртем чок аныяктарны өөредилгеже хаара тударынче профэвилел болгаш комсомол организацияларын-биле кады улуг кичээнгейни салып турар.

Амгы үеде бистиң республикавыста 16 кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школа бар, чер-черде оларның 93 өөредилге-консультация пунитузу тургустунган. Ында 1296 ажылчын аныяктар хаара туттунган, азы аңаа өөреникчилер хүлээп алырының планы 104,2 хуу күүсеттинген. Ылаңгыя бо ажылды Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Кызыл хоорайның школаларында организастыг чоруткан. 1981—1982 өөредилге чылының түңнели-биле алырга, кежээки школаның 11-ги класын 1660 кижи доозар планныг турган болза, ол 1679 кылдыр амыр күүсеттинген, өөреникчилерниң өөредилге чылының дургузунда школадан үнер чоруу кызырылганы болгаш өөредилгезиниң деңнели бедээни эки.

Ортумак эртем чедип албаан аныяктарның сан-дакызын тургузуп, оларны өөредилгеже хаара тударының чаңгыс аай планнаашының тургускан. Ол планнаашкын ёзугаар районнарның, Кызыл хоорайның күүсекчи комитеттери бүдүрүлге, албан организация черлеринде болгаш совхозтарга аныяктарны өөредириниң чогуур планын доктаадып берип турар.

«Аныяк ажылчын бүргүзүнге — ортумак эртем» деп Бүгү-эвилелдиң нарулдезинге киржилге Бии-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда элээн экижээн. Каа-Хемниң Сарыг-Септе бот-өөредилгениң хевири база бар кежээки школазы профэвилел, комсомол организацияларын болгаш бүдүрүлге, ажыл-агый, албан организацияларның удуртукчулары-биле сырый холбаалыг ажылдап турар. Өөренип турар аныяктарга таарымчалыг байдалды тургускананнган оларның өөредилгезин ара каар чоруу барык чок болган. Районнуң ажыл-агыйларында аныяктарның кежээки школа дамчыштыр билиин бедидериниң айтырыглары социалистиг чарыштың негелделеринде кирип турар болгаш ооң түңнелдерин үндүрүп тура, ону барымдаалап турары эки.

Кызылдың столоваялары, рестораннар трезиниң, «Шекпээр», «Большевик», «Коммунизмниң херели», «Кызыл тараачын» совхозтарның профэвилел болгаш комсомол комитеттери аныяктарны өөредиринге таарымчалыг байдалды тургузарынга чогуур хемчегни ап келген.

Республиканың кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларында ажылчын аныяктарны өөредиринге бүгү күүжүн болгаш билиин берип, ак сеткилдиг ажылдап турар башкылар хөй. Республиканың кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школазының төөгү башкызы Вера Михайловна Угрюмова, Көк-Тейде өөредилге-консультация пунитузунуң эргелекчизи Лидия Федоровна Красавцева, Ак-Довуракты № 1 ажылчын аныяктарның кежээки школазының математика башкызы Лидия Александровна Ровных, Кызылдың № 2 кежээки школазының директору Надежда Оюновна Донгак болгаш өскелерни-даа маңаа адап болур.

Кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның өөредилге-материалдыг базазы быжыглыг орар. 16 школаның оңу боттары туснай өөренир черлиг. Школаларның ажылдаар чуруму экижип орар. Кичээлдиң чаңчыкан хевиринден аңгыда, сессия аргазын көрдүнген чиигелде ёзугаар неделяда бир катап хүндүс кичээлдээри дээш база өске-даа хемчеглер ажылды өөредилге-биле чергелештиреринге таарымчалыг байдалдарны тургусиан.

Ажылчын аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезин боттандырып турарында четпестер база бар. Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ортумак эртем чедип албаан 14 муң ажыг аныяктар ажылдап турар. Оларның он муң ажыг хирези — көдээ ажыл-агыйда. Ылаңгыя мал ажылында аныяктарның өөредилгеже хаара туттунганы Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Эрзин районнарда куду деңнелде. Хөй школаларда өөреникчилерниң өөредилгезин ара каар чоруу эвээжевейн турар. 1981—1982 өөредилге чылында Бай-Тайганың Тээли кежээки школазындан, Тес-Хемниң Самагалдай школазындан өөреникчилерниң 30—32 хуузу өөредилгезин ара катган. Өвүрнүң Солчурда болгаш Торгалыгда, Эрзинниң Бай-Дагда болгаш Бүлүң-Бажында, Тес-Хемниң Чыргаландыда болгаш Кызыл-Чыраада, Улуг-Хемниң Арыг-Узүүнде болгаш өске-даа өөредилге-консультация пунктуларында өөреникчилерниң билии кошкак болуп келген. Ооң чылдагааны партия, совет, улус өөредилге, комсомол органнары кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның ажылынче чогуур кичээнгейни салбайн турарында.

Четпестерни чайладыр дээш хөй-ниити-биле кады бир демниг ажылдаары кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның коллективтеринден, улус өөредилгезиниң килдистеринден, чер-черде комсомол комитеттеринден негеттинип турар.

Юбилейге тураскаатткан коммунистиг субботникке идепкейлиг киржилил.

КАМНАП АЛГАН МАТЕРИАЛДАР-БИЛЕ

Алдарлыг улуг юбилей — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан коммунистиг субботник бөгүн бүгү чүртта чоруп турар. Юбилейге уткыштур социалистиг чарышка СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугун алган найысылал Кызылдың ажылчы чону коммунистиг субботникче бөгүн бедик кодурдүүшкүнүг үнер. Коммунистиг субботниктиң хоорай штабының начальниги, партия Кызыл хооркомунуң ийиги секретары А. И. Григорьев-биле бистиң корреспондентивис И. Ооржак ужурашкан, найысылалда субботник канчаар эртип турарын, чеже, кандыг ажылдар кылдыпарын база чугула кандыг объектилерге чон ажылдаарын чугаалап бээрин оон дилээн.

— СЭКП Төп Комитединиң май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызылчылар ССРЭ-ниң 60 чыл ою үлүг күш-ажылчы кодурлүүшкүнүг үткүл турар. Бөгүн кызылчылар коммунистиг субботникче организастыы-биле үнер, олар бөгүн бүдүрүкчүлүг ажылдаарын болгаш эки шынарлыг продукцияны бүдүрерин шиитпирлээнер. Кызыл хоорай ниитизи-биле коммунистиг субботникке эки белеткенген, каяа, чеже хемчээлдиг ажылдарны кылырын баш бүрүнгаар толаратқан.

Үлүг юбилейге тураскаатткан бо субботник онзагай эртер. Ажылчыннар, тудугжулар боттарының чогаадыкчы ажыл-херээн ССРЭ-ниң 60 чыл ою үнга тураскаадын тургар. Камнап алганы чиг-эт, тудуг материалдары, кыварчаар чүүлдери, электри болган чылыг энергиязы-биле субботник хүнүнде ажылдаарын дыка хөй ажылчыннар, тудугжулар, чолаачылар шиитпирлээнер. Камнап алганы чиг-эт болган материалдар курлавырлары-биле күш-ажылчы 30 коллектив база 23 цех, бригада, эвлчег азы шупту 1077 кижи субботник хүнүнде ажылдаар. Кызылдың электри станциязының коллективи камнап алган одаар чүүл болган электри энергиязы-биле ажылдап хүнээр. Ол ышкаш Кызылдың сайгарылга баазазының, пиво заводунуң, «Кызыл тудуг» эргелеринин коллективтери камнап алганы электри энергиязы-биле ажылдаар. Мурнакчы бригадирлер Н. Воронин, Ч. Донгактың тудугжу бригадалары камнап алганы түүйбу-биле ол хүн ажылдаарлар.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелеринин тудугжуларының тудуп турары хлеб заводунун тудуунга күрбанкының Кадык камгалал министерствозунуң, уруглар эмнелгезиниң коллективтери барып дузалажыр.

№ 1 профтехучилищенин общежитиезининг тудуунга профтехучилищелериниң сургуулдары, электри станциязының № 11 котёлунга, төпчүткен чылдыгга шугумунга профобларчөвүлелдиң, геологии-шинчилел экспедициязының коллективтери ажылдаар. Ол ышкаш «Турист» гостиницага профэвилелдерниң 80 квартиралыг № 7 чурттадга бажыңының тудуунга Чыргандыкының министерствозунуң шефчилери ажылдап хүнээр.

Ооң аңгыда садыг организацияларының баазаларынга, хоорайның коммуналл ажыл-агый системаларынга эвээш эвес ажылды кылып бүдүрер. Партия обкомундан, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, партияның хоорай комитединиң, Кызылдың педагогика институдундан шупту 300 хире кижи Садыг министерствозунуң баазазынга картошка сайгарып, аваалаар. Хоорайның сеңтелге тудуг участогунуң капитал сеңтелге чорудуп турары 24 квартираллг бажыңның сеңтелгезинге «Тыва тудуг» трестиң албан-хаакчылары, Кызыл хоорай Советиниң, Кызылда дээди өөредилге черлериниң студентилери дузалажыр. Чуртталга бажыңнарының трезиниң чамдык объектилеринде сеңтелге, арыглап аштаар ажылдарга шупту 120 ажыг кижи киржир.

Дыка хөй бүдүрүлгелер коммунистиг субботникке киириштир хуусаа бетинде ажылдап каапканнар. Оларга «Тудуг кезектери» комбинат, Улуг-Хемниң үлетпүр ыяш ажыл-агыйы болгаш ооң-даа өске бүдүрүлгелер хамааржыр.

«Каа-Хем» разрезинден мурнакчы экскаватор машинистерии 25 кижи база хуусаа бетинде-ле субботникти ажылдап каапкан. АТБ-лерден дыка хөй мурнакчы чолаачылар кызыл шугумнуг орук бижинин алгаш, хөй-хөй тонна чугула чүктерни Саяң артындан болгаш республика иштинге сөөртүп, коммунистиг субботникке киириштир рейстерни шагда-ла кылгылааннар.

Кызылдың ажылчы чону, бүгү совет кижилер-биле бир домей, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын демдеглевишаан, баш бурунгаар санаттынганын ёзугаар чамдык түңнелдерни көргүзерге мындыг. Ниитизи-биле коммунистиг субботникке 35289 кижи киржир, ооң иштинден 11468 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаар. Үлетпүр бүдүрүлгелерниге 3018 кижи ажылдаап, 186,4 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер. Тудуг объектилеринге 2008 кижи ажылдаар болгаш 83,4 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр. Автотранспорт бүдүрүлгелеринден шупту 2854 кижи субботникке киржип, улус ажыл-агыйынга чугула 16330 тонна чүктү сөөртүр. 825000 тонна-километрни ажылдап кылыр.

Ынчангаш кызылчылар хөй хемчээлдиг ажыктыг ажылдарны кылып, ол хүн ажылдаан акшазындан 56769 рубльди беш чылдың фондузунче шилчилер.

Бистиң республикавыстың найысылалы Кызылдың ажылчы чону СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, ооң бирги беш чылдың планныг опаалдаларын күүседири дээш күженишкинниг, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, СЭКП Төп Комитединиң долгандыр улам сырый каттышканын база катап бадыткап турар.

ЧАҢГЫС КИЖИ ДЕГ

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг умуражыр дээш социалистиг чарыш Бии-Хемде «Хадың» совхозтуң хойжуларының аразында калбарган. Ол эки түңнелдерни чедип алырынга дузалаан. Күрүнеге 35 тонна дүк садар планын беш чүс килограммга ажыр күүсеткен. Бир хойдан 3100 грамм дүктү кыргып алыр тургаш, 270 грамм көвүдеткен.

Төрүүр чүс баш хойдан-на 122 хураганны менди дорукторган Бай-Кара Демир-оолович Ойба чарышка бирги черии алгаш, эзер, чүгенниг аът-биле шаптаган. Ийиги черни чүстен-не 102 хураганны алган К. К. Дамчай ээлээн.

Совхозтуң малчыннары хөй-ну, ооң чаш төлүн кыштап хүр, менди ажырары-биле оларның ажаалдазын болгаш чемгерилгезин экижиткен.

«Халыының» ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан коммунистиг субботникке чаңгыс кижи дег киржирлер.

Н. МААДЫР-ООЛ.

БӨГҮН БАЗА УЛАМЧЫЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунда келир чылдың дүжүдүнге үрезин арыглаашкыны организастыг чоруп, совхозтуң төп шаңында тараа арыглаар агрегаттар соксаал чок ажылдап турар. Ол совхоз келир чылдың дүжүдүнге 880 тонна тараа культураларын арыглаашкыны, сабалаар планныг.

Бо хүннерге чедир ооң 550 тонназы арыглаттынган. Тараа культураларының үрезин арыглаашкыны уламчылап турар. Үрезин арыглаашкынында оператор Тойус-оол Күуларга удурткан 6 кижи составтыг звенода тараа арыглаар «СМ-4» деп ийи машинаны быжыглаан. Ол машиналар хүнде-ле 6 тонна чедир үрезинии арыглап турар.

20 чыл чедир ажылдап турар дуржулгалыг ажылчыннар ында хөй. Оларның иштинден көдээ Совет депутады Валентина Донгак, Эремаа Күжүгет, Калдар Монгуш олар хүн нормазын доктаамал 110—120 хуу күүседип турарлар.

Шаңда ишчилер ол ажылын бөгүн, коммунистиг субботник хүнүнде, хөй дакпыр күженишкин-биле уламчылаар.

А. МОНГУШ.

ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЕГДЕ

Тываның автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелеринде ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан социалистиг чарыш юбилей чоокшулаан тудум улам калбарган. Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң үлегери-биле АТБ-лерниң дыка хөй чолаачылар болгаш септенчилер бригадалары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган болгаш оларны амгы үеде чедир база ажыр күүседип турар.

Кызылдың № 1 АТБ-зинде Валерий Улановтуң чолаачылар бригадазы бо чылга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен болгаш келир чылдың марттың үлүүнде ажылдап турар. Ол ышкаш № 3 АТБ-ниң чолаачылары Василий Тюревев болгаш Алексей Жданов олар база чылдың хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, келир чылдың үлүүнде рейстерде чоруп турар. Ынчыг чижектерии амгы үеде уламчылап болур.

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан бөгүн болур коммунистиг субботникке киириштир дыка хөй чолаачылар Транспортчулардан беш чыл фондузунга рейстерни бир-ле дугаарында № 1 АТБ-ниң чолаачылары Виктор Баев, Юрий Шиколов, № 2 АТБ-ниң чолаачылары Юрий Губарев, Виктор Холоша, Сергей Захаренко олар эгелээн. Хөй-хөй чолаачылар субботникке киириштир рейстерни камнап алган кывар-чаар материалдары-биле эртип турар.

Субботник хүнүнде автотранспорт эргелелиниң коллективтери ниитизи-биле 14500 рубльдиң ажылдарын кылыр.

В. ПАЛАМАРЧУК.

МАЛ АЖЫЛЫ— ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

Чувашияның Чебоксары районунуң малчыннарының мал чеми белеткен кылыр цехтериниң ажылын экижиткени оларның хожудаашкындан уштунган, республикада калбарган социалистиг чарыштың мурнуку олдуунче кирер аргазын берген.

Мал чемперин баш удур болбаазырадып кылыры, оларны янзы-бүрү амданныг түүлдер-биле холуп турган белеткээри — ол автономнуг областың мал фермаларында амгы кыштаглаашкынның онзагай түүлдериниң бирээзи боон турар.

Чижээ, «Коммунизм дээш» колхозтуң мал чемперинин цегинде холумактыг мал чемперин белеткээриниң механизастаттынган шугумун эптеп тургускан. Мал чемперин дендескизи-биле болбаазырадып кылып турарындан оларның тынарынын экижээнии болган чидиргиии шуут чок апарганын демдеглээри чугула. Ооң кожазында фермаларда холумак мал чемперин белеткээриниң улуг ажык-дузалыг шак-ла ындыг хереселдерии база ажылдап турар. Ол бүгүдеи дедир эгидилгенин улгатканы тодаргай: районнуң малчыннары эрткен чылдыы-биле деңнээрге, инек санындан-на 1,5 килограмм сүттү хөйнү саап турар апарганнар.

В. ИВАНОВ, СЭТА-ның корр.

ЭРТЕМ-ТЕОРЕТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

Дүүн Политиктиг чыыдымышкын бажыңынга ССРЭ-ниң 60 чылынга, өөреникчи аныяктарның, интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезиниге тураскаатткан эртем-теоретиктиг конференция болуп эрткен. Ада аныяктарның интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгезиниң дугайында иделекелди Кызылдың педагогика институдунуң педагогика болгаш психология кафедразының эргелекчизи, педагогика эртемнериниң кандидады К. Б. Салчак кылган. «Маркизм-ленинизм социалистиг интернационалчы болгаш патриотчу дугайында» деп иделекелди төөгү эртемнериниң кандидады В. Л. Биче-оол кылган.

Конференцияга интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилге талазы-биле дуржулга солчулгазы база болган. Эртем-теоретиктиг конференцияны Чыыдымышкын министерствозу, республиканың педагогика шиитпирлели, Кызылдың педагогика институду организастап эрттирген.

ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Найысылалдың Кочетов кудумчузунда Тыва АССР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинии чаа бажыңының делгелге залында чурукчуларның болгаш даш чонукчуларының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан делгелгези ажыттынган.

Ук делгелгени Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар ажыткан. Ооң ажыдыышкынынга СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак киришкен.

Ында хоочун болгаш аныяк чурукчуларның 100 ажыг ажылдарында күш-ажылдың кижизин, Тыва черниң каас чараш бойдузун болгаш ында амыдыралды көргүскен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчулары Т. Е. Левертовскаяның, И. Ч. Салчактың, Тываның комсомол шаңналының лауреаттары С. Ш. Саанның, В. Ховалыгның, Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу, РСФСР-ниң күрүпенин Репин аттыг шаңналының лауреады Р. А. Аранчаанның болгаш ооң-даа өскелерниң ажылдары делгелгеде көскү черни ээлээн.

Бистиң корр.

ЗВЕНОНУҢ ҮЛҮҮ

«Ак-Туруг» совхозтуң малчыннары хөй ооңдаашкынынга хыпамчалыг белеткенип эгелээн. Шиви будуун хураганнарга чемге ажылаары-биле ында белеткеп турар. Ол ажылга ыяш ажыл-агый салбырының ажылчыннары боттуг дузаны чедирип келген. Дагбажык Сандан удурткан звено 50 тонна шиви будуу белеткээр хүлээлгени алгаш, Ооруг деп черде белеткеп эгелээн. Звено ол хүлээлгеин бүрүн күүседир дээш эки ажылдап турар.

Ооң кежигүнери ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан коммунистиг субботникке бөгүн база идепкейлиг киржирлер.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

Дүүн Кызылга

ЧОЛААЧЫЛАРГА— ПОЛИКЛИНИКА

Республика найысылалында чаа автовокзалды октябрь төнчүзүнде ажыглалга киирген. Ынчалдарга Кызылдың чурттакчыларын болгаш аалчыларын эрги автовокзалды чүү кылдыр ажыглаар ирги деп айтырыг сонуургадып келген. Хандынганындан бээр ол сеңтелгеге турган.

Чаарты сеңтеп, эзе кылган эрги автовокзалдың эжиктери дүүн ажыттынган. Ында ам Тыванын автотранспорт эргелелиниң ажылдакчыларының тускай поликлиниказы ажылдап эгелээн.

Аңаа аарыг кижилерни шинчилир болгаш эмнээр элээн транспортчуларының кадыы эжижир, ол чорук пассажирлерни ёй-шаанда аргыштырарынга улуг идиглиг болур.

(Бистиң корр.).

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

ЧОГААДЫКЧЫ ИДЕПКЕЙГЕ ДАЯНГАШ

Кызылга профоблчөвүлелдиң IV пленумунга СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың профэвилел организацияларының сорулгаларының болгаш 1983 чылда экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседириниң ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаар талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди профоблчөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр республиканың бүдүрүлге болгаш организацияларынга экономиктиг болгаш социал сорулгаларны шиитпирлээринге колдективтиг керээлериниң ролүн бедидер дугайында айтырыгны пленумга база чугаалашкан.

Пленумунуң ажылынга СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжа киржип, чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, аңаа СЭКП ТК-ныц Чигинде секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын республиканың ажылчы чоннары бүрүн долу чүүлдүгүнүп, дайынчы программа кылдыр хүлээп алганын пленумга илеткелчи болгаш санал бергенер демдеглээн.

1983 чылда республиканың экономиказын хөгжүдер талазы-биле салдынган улуг сорулгаларны шиитпирлээринге профэвилелдериниң массага салдар чедирер дээштиг чепсээ — социалистиг чарышта 91 муң ажыг кижи. күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде 45 муң ажыг кижи таapра туттунган. 22 муң кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Төрээн чурттуң улуг юбилейинге алдарлыг-ла социалистиг чарышка киришкеш, 30 ажыг бүдүрүлгелер болгаш организациялар, 140 бригадалар, участоктар, цехтер, фермалар, 4400 ажылчыннар 1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хүүсаа бетинде күүсеткен.

Эртем-техниктиг депшилгелиг дүргедилери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чоннуң хөрениглиг хумагалыг коөру, курлавырларны дилээр, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күш-ажылдың сагыпга-чурумун, ажыл-ишчи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери профэвилел организацияларының массага салдар чедирер дээштиг чепсээ — социалистиг чарышта 91 муң ажыг кижи. күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде 45 муң ажыг кижи таapра туттунган. 22 муң кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Төрээн чурттуң улуг юбилейинге алдарлыг-ла социалистиг чарышка киришкеш, 30 ажыг бүдүрүлгелер болгаш организациялар, 140 бригадалар, участоктар, цехтер, фермалар, 4400 ажылчыннар 1982 чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хүүсаа бетинде күүсеткен.

Эртем-техниктиг депшилгелиг дүргедилери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чоннуң хөрениглиг хумагалыг коөру, курлавырларны дилээр, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш күш-ажылдың сагыпга-чурумун, ажыл-ишчи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери профэвилел организацияларының массага салдар чедирер дээштиг чепсээ — социалистиг чарышта 91 муң ажыг кижи. күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээш шимчээшкинде 45 муң ажыг кижи таapра туттунган. 22 муң кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары. Төрээн чурттуң улуг юбилейинге алдарлыг-ла социалистиг чарышка киришкеш, 30 ажыг бүдүрүлгелер болгаш организациялар, СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин чедиишкинниг темпизин шаптыкыңыдар болгаш продукция бүдүрерин көвүдедириниң онзагай үжүр-дузазын айыткан. Башкы саналгалардан алырга, республикага бо чылын үлетүр продукциязын 1.2 хуу, оңу сайгарарын — 1. күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн — 1.2 хуу бедидери чедип алдынар.

Бо талазы-биле ажыдда бар четпестерни профоблчөвүлелдиң пленумунга хаңы аналиэтээн. Он бир айларда 12 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсеңээн. А 30 бүдүрүлге оңу эрткен чылдың деңнелиндеп кудулаткан. Озарның шиитинде «Тыва даглүүг» комбинат. Кызылдың алгы заводу. Ак-Довуракпың хлеб заводу. Кызылдың эът болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттары бар.

Капитал тудугда чамдык ажылдар кылдынган. Оңгу беш чылдың ол үезинге деңээрге он бирги беш чылдың ийи чылдарында капитал салыышкыннарны 5,7 хуу хөйжү шингээдип алган. Ынчалза-даа ажыл-агый болгаш профэвилел организациялары тудуг организацияларында ажылды амгы үеним негелдеринге дүүштүр тургузарын оожум шиитпирлеп келген. Оон түңнелинде капитал салыышкыннарны шингээдиниң планнарын он бирги беш чылдың ийи чылдарында 85 хуу, кол фондуларны ажыглалга киирерин 72 хуу күүсеттипер. Доозулбаан тудугдар саны чыл бүрүде эвээжевейн келген. Оон чылдагааны тудугларда профэвилел организацияларының организакчы ажылының кошкаанда, кадрларның ажылдан үнер-киреринің хөйүнде, объектилерин тудуг материалдары, дериишкиннер-биле четпес хандырын турарында, тудугбуң шиларын экижидериниң дээштиг хемчегларын ой-шаанда албайн турарында. Ажылдың чаа аргаларын пептередип талазы-биле ажыл-агый удуртукчуларындан иеделдеп кошкак тургускан.

Ылангыя бригада керээлбиле ажылдаар арганы тудугда оожум пептередип, ам ол арга-биле чүгле 79 бригада ажылдан, тудуг-монтаж ажылының 30-не хуузун кылып турар.

Профэвилел организацияларының мурнунда эң чүгула сорулгаларның бирээзи — СЭКП ТК-ныц май (1982 ч.) Пленумунуң хүлээп алганы Аъш-чем программазын боттандырарынга идепкейлиг киржири болур. Колээде профэвилел организацияларының сопиалистиг чарышты дээштиг организастап, мал болгаш чер ажылдарының продуктилүүн бедидерииге идегин бериң турарын пленумга санал бергенинер демдеглээн.

— Бистиң районда 11 СБО-лериниң 7-зи, 25 хөйжү бригаданың 11-үү чыл планын хүүсаа бетинде күүседипкен, тевүүр чүс хойдан 85—135 хураганнарны чүс ажыг хөйжү алган — деп. Чоон-Хемчиктиң профэвилел райкомунуң даргазы Б. Д. Монгуш саналынга чугаалаан. ажылдың үре-түңнелиниң чедип алырынга социалистиг чарышты. мурнакчы дүржүлгаңы хөйге калбаа-биле билдингир, көскү бозурун хандырарының үжүр-дузалыын демдеглээн. Районда мурнакчы дүржүлгаңы пропагандалаарынга тускай агитхүүдүстарны. район солунун. тус черинин радиозун ажыглап турар.

Колээ ажыл-агыйның ажыктың бедидериниче үлегаан улуг ажылдарны профэвилел организацияларының кылыр. Республиканың колээ ажыл-агыдыңга кердүнген капитал салыышкыннардан чогуур беримче алдынмайн турар. Колээ ажыл-агый культуразының дүжүткүүр. мал ажылының продуктулуу чавыс.

1983 чылда совхозтар 180 мун тонна тараапы. 23.3 мун тонна картофельди. 11.5 мун тонна ногаапы. 23.4 мун тонна эътти. 34.2 мун тонна сүттү. өске-даа продукцияны бүдүрер. Күрүнеге 24 мун тонна эътти. 28 мун тонна сүттү. 2825 тонна дүктү. 17 миллион чүүрганы. 30 мун тонна тараапы. 1000 тонна ногаапы садар. Колээның профэвилел организацияларының мурнунда. ол улуг. харыысалгалыг сорулгаларны боттандырарының магалызалын бо хүннерден-не тургузар. ылангыя часкы хөвү ажылдарынга белеткелди. кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирер дээш ажылды контрольга алыр.

Ол ышкаш бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дузалал ажыл-агыйларын калбартыр. чаа дузалал ажыл-агыйларны тудар талазы-биле ажылды тодарғай угланыышкынны чорудуп. сад ажылын хөгжүдерииге идепкейлиг дузаны чедирер.

Чоонуң хереглел. бараанаарын бүдүрерин көвүдедирп. оларның шынарын бедидерп — күрүненин болгаш партиянын чүгула херээ. Ол ажылдың чүгулазын коргеш. бо айтырыгларны шиитпирлээринге ажылчыннар хүралдарының. доктаамал ажылдаар бүдүрүлге хүралларының ролүн бедидер. Ол ышкаш кампалга чүрүмүн. сопиалистиг өөрүүнүң хумагалалын күштелдирер. социал-культура хемчегларын боттандырар. саналорий-курорттарга чонуң эмнелиг. дыштанарын организастаар талазы-биле шиитпирлээр чогуур айтырыгларны пленумга бүгү талалыг сайгарган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң. СЭКП ТК-ныц май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир. 1983 чылдың болгаш он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге массаның идепкейин кодуреп. экономиктиг болгаш социал айтырыгларны шиитпирлээринге колдективтиг керээлериниң ужур - дузазын бедидериниң сорулгаларын айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

Аъш-чем программазыботтанышкында

УЖУП ЧОРУУР ЛАБОРАТОРИЯ

Тараанын болгаш мал чемнери культураларның бедик дүжүдү дээш демиселге саратовчулар илеткелдиг эвилелчилиг болган. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының радиотехника болгаш электроника институдунуң Саратов филиалының ажылдакчылары ховуларның шыгынын деңнелин тодарадыр ужуп чоруур лабораторияны «АН-2» деп самолётта эптээн.

Россияда эң хөй суггаттыг шөл Саратов область—400 муң ажыг гектар. Кажан Волганың суун кургаг шөлдерже үндүрүп көөрге. дыка хөй кижилер хөй суггарган гудумна, эки болур деп бодааннар. Ынаыг эвес. суггарылганы эртемге үндезилээп барымдаалар ёзугаар башкарар ужуруг.

Суггарылганың нормаларын болгаш хуусаларын тодаралын тура, бичии-ле чазыг кылыптар болза, ол чазыг дужүттүүн улуг чидиримин болдура бээр, черинің шыгын хөлүн эрттир көвүдедир, чер иштининң суунун деңнелин өөдирер болгаш хөрөңнүң база катап кужурландырар.

Чоокка чедир-ле хөрөңнүүн шыгын хынаарда, элээп улуг чарыгдалдыг болгаш мерген эвес арганы ажыглап турган. Ол арга болза черни үттээрин, специалистериин бир черден өске черже көжүп ажылдаарын, хөй-ле саналгалар кылырын негээр.

Эң бедик частоталыг радиометриянын дузазы-биле шөлдерни агаардан хайгаараа, оларның шыгын тодарадырыбо дээрге шуут-ла сыр өске херек-тир. Самолётта эптеп тургускан приборлар чер кырынын электромагнитиг хереллерин сегирип ап, сайгарып чоруурлар. Ол хереллерниң шапкыны болгаш өткүүр хөрөңнүң шык-биле хандыртынганының дугайында медээни берип турар.

Боду бижиир электронныг машиналар саазын дадаазмага ээр-дагыр шыыларны ужудуушкун үезинде кылып чоруурлар. Операторлар ол шыыларның үжүрүн ол дораан-на тып, хөрөңнүң шыгының хуузун тодарадыптар.

— Бир шак үргүлүлелдиг ужудуушкун үезинде суггарылга системазының унунда чаптылган үш-дөрт муң гектар шөлдү шинчилеп четтигиптер бис—деп. областың мелиорациянын болгаш суг ажыл-агыйының бүдүрүлге эргелелиниң кол гидрогеологу Л. Любимов чугаалаан. — Оон соонда дадаазыннарны шыыларын сайгарган, шөл бүрүзүнүң шыгының деңнелин тускай демдектер-биле картограммага шыяр бис. Шөлдерниң күскү мелиорастыг байдалының калбак хыналадазын ол лаборатория чоокта чаа дооскан. Күскээр чайын изиг хүнер болгулап турганындан хөрөңде шыктың күрлавыры илейтир-ле эвээжээн. Ол дүвүрээзиниг медээлерни чуруктка кызыл оң хереченеп турар. Комсомольскиниң болгаш Приволжьенин суггарылга системаларының зоналарында шөлдериң чуруун операторлар кызыдыр будуп каап. Ол чүү дээни ол дээрге, ол черлерде хөрөңнүң шыгының чидирими 70 хуу чедип турарын көргүзүп турары ол. Суггарылганы саадал чоокка чорудары чугула. «Доңдораан суггарар» деп тускай демдектиг тодаргай айтыышкыны суггаттыг шөлдерлиг ажыл-агыйларже чорутқулаапан. Участоктарны болгаш суггарылганың нормазын ында база айтып каап.

Оларның ол сумелерин каптаар күүседип турарын дараазындагы контроль ужудуушкун үезинде самолёт кырындан хынап кааптар. Бир эвес кандыг-бир ажыл-агый ук айтыышкынны херекке албайн турар болза, лаборатория ол дугайын область эргелелиниче дыннаар. Суггаттыг шөлдери удавас 60 муң гектар чедер деп турар Маркс районнуң күүнү чашкан тараапарының болгаш хөй чылдыг сигепперинің шык мөөңнээр суггарылгазын ук лабораторияның кылган негелде-медээлерин ёзугаар эгелээп турган.

— Чаа арганы шеңээринден ам будүрүлгеге калбаа-биле ажыглаарынче илеткелдиг шилчип турар бис—деп, мелиорациянын болгаш суг ажылагыйының будүрүлге эргелелиниң начальниги В. Новалев бадыткаан.—Шөлдериң мелиорастыг байдалын улуг хемчээлге дораан-па тодарадыптар арганы ужуп чоруур лаборатория бистерге берип турар. Бир гектар шөлдү самолёттан приборлар-биле шинчилээринин чарыгдалы 10—15-ле көпеек кылдыр тодараттынган, а ынчаргa хөрөңнүң довураан ап шинчилээр арганын өртээ 2 рубль 50 көпеек болуп турар.

Эң бедик частоталыг радиометрия приборлары келир үеде эң калбаа-биле ажыглаттынар—деп. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының радиотехника болгаш электроника институдунуң Саратов филиалының директору Г. Казаков чаа лабораторияга хамаарышыр будунуң бодалдарын илергейлээн.— Оон баштайгы хевирин бистиң институдувус ажылдап кылган. Молдавияга шеңеделеп ол эң эртеп. Оон ажыктыг боон болур. аргаларын калбартырын бистер мында, Саратов ховуларында оралдажып турар бис. Хөрөңнүң шыгын тодарадырындан ангыда, ол херексел чер иштининң чер кырынче чоок чыдар суглырын. капалдар суглырының черже» шүүрелип кире берген черлерин тып, өске-даа ол чергелиг чүгула айтырыгларны тодарадырынга дузалап турар.

Хөрөңнүң шыгының дугайында сан-медээлерни ЭСМ-ниң дузазы-биле сайгарарынче чоокку келир өйде шилчивири кордүнген. Лабораторияның чаа приборлар хандырылгазы калбарган. Мелиораторларга ол чаа приборларны академика институдунуң эртемденнери белеткеп берип турар.

В. ЯКОВЛЕВ,
СЭТА-ның корр.
Саратов.

«Шынга» харылар

БЮРОГА ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың октябрь 27-де «Шынга» үнген «Чарыштың дээштиин бедидер» деп мурнуку үүлеге 1982 чылдың тос айларында күрүнеге эът садарының планын күүсетпээн районнарның бирээзинге Тожу районну айткан. Ам районда байдал кандыгыл? Бо айтырыга харыыны СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгуш редакцияга берген.

Ук материалда киргеп шүүмүүлел бапыткатынган дээрзин ол биижээн. Район тос айларда күрүнеге 250 тонна эът садар планныг турган. 234 тоннаны саткан. Бо талазы-биле айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеп.

Район 1982 чылда күрүнеге 330 тонна эът садар планныг. Бо хүннерде 283 тонна эътти саткан. Арткан 47 тоннаны декабрьга чедир дужаар. Ынчангаш күрүнеге эът садар планын хүүсаа бетинде күүсеттинер.

ХЕМЧЕГ АЛДЫНАР

1982 чылдың ноябрь 6-да үнген № 257 «Шынга» биижкүн Т. Кунганың «Демнинг болза...» деп эге-биле парлаттынган чагаазынга харыыны улус депутаттарының Самагалдай кодээ Соведиинин күүском даргазы Т. В. Ооржак редакцияже чоруткан.

Советтин девискээрииге эрге-чүрүм камгалаар херекке ында тургустунган эш хуу судунуң, дузалал пунктузунуң ажылының кошкаанга, ажыл-чорудулгазын негелдеге дүүштүр тургуспайн келгениниге хамаарыштыр бижиттинген чүүлдериниң шын болганы ында айыттынган. Солунга парлаттынган материалды, хыналанның түңнелин күүском хуралынга чугаалашкан болгаш корум-чүрүм камгалаар бот башкарылгалыг хөй-ниитти ол организацияларның ажыл-чорудулгазын экижидип, эде тургузаар хемчеглер алдынган. Кодээ Советтин чанында тургустунган эш хуу судунуң болгаш корум-чүрүм камгалалының дузалал пунктузунуң даргаларын, кежигүннерин солуп, чаартткан. Оларның ажылынга районнуң улус судунуң ажылдакчылары практиктиг дуза чедирип, семинарны арттырген. Суурда эки тура улусчу дружиналарның аразында көрүлдеии 1982 чылдың ноябрь 10-дан 1983 чылдың ноябрь 10-га чедир чарлаан. Аңаа эки түңнелдериг болган дружиналарга шилчиир вымпелди, бирги, ийиги чергенин дипломнарын, акша шаналын тыпсырып корген.

Профилактика чөвүлели, эш хуу суду, эки тура улусчу дружина штабы, кодээ Советтин социалистиг хөөлү-дүрүм талазы-биле доктаамал комиссиязы перспективтиг план ёзугаар демниг ажылдан эгелээн.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ныц май (1982 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн толептиг уткуур дээш Эрзиниин чурттагла-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, боттарының мурнунда улуг сорулгаларны салып алган күжениишкиннинг ажылдан тураралр.

1982 чылдың эрткен он бир айларында чурттагла-коммуналал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары чонга ачыдуза чедиреринің планын чедиишкиннинг күүсеткеннер. Ииитизи-биле коммунал ачыдуза чедиргелгенин үш адырларының планын 109.2 хуу күүсеткен. Оон иштинде чунар-бажыннар планын 118.2 хуу. ажалчылар бажыны —107.7 хуу. хөп чүүр чер—100,8 хууга күүсеткен.

Коммунал ачы-дуза чедиреринин үш адырлары планнан ажыр эрткен 11 айларда 1227 рубльдин арыг орулгазын алган. Бо чеднишкиннерге ында ажылдан турар мурнакчыларның үлүг-хуулу улуг. Оларга ажалчылар бажыныын дежурныйы З. Н. Ламажап, хөп чүүр черинің ажылчыны А. Д. Нүрает, чунар-бажыныың одакчызы А. Кадин, трактурист С. А. Маады оларны хамаарыштырып болуур.

Ол ышкаш чунар-бажыныын бус котельналзын бо чылын план ёзугаар солуург көрдүнген. Акша-хөреңгиниң чедиишпезин барымдаалаап, чүгле аштап арыглаап ажыглалга киирген. Ам ону солуург келир чылда планнаттынган. Чунар-бажыңның шалазын солуп, хөп үштүр черге чаа кабиналарны салган болгаш чөтчир санныг таатарбиле хандыртынган. Оон санитарлыг байдалы эрткен чылдыынан экижээн. Чунуң келген кижилерни квас, саван, чоттунар аржыыл-биле хандырып, ачы-дузаны коргузуп турар.

Кышка удур 110 тонна хомур-даштың дужүрүп алган. Чылыглаашкын ажылы чогуур ой-шаанда кылдынган.

Хөп чүүр чөр чөтчир санныг хөп чүүр, сыстырар, бастырар өске-даа дериг-хереккелдер-биле хандыртынган. Хары угла 25 кг хөп чүүр машинаны ажыглалга киирген.

Бо чылын ында-бүрү чаа дериг-хереккелдерни аалчылар бажыңында садып, өрөөлдерни шимеп дерээн. Келгенперге изиг шайны, электроплитканы, хөнөктерни берип турар. Аңаа одаары-биле 70 тонна хомур-даш дужүртүнген.

Коммунал ачы-дуза чедиргелгенин үш адырлары боттарының араазында социалистиг чарыштыг ажылдан турар. Ында шилчии чоруур вымпелди тургускан. Социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрүп, коллективтиң ниити хүралынга вымпелди тыпсып, оон тиилекчилерни мактап, шаңнап турар.

Юбилейлиг чылда Эрзин суурга 1500 дес ыяштарны. 503 погон-метр штакетниктевии, көвүрүглер сеителгезин бала кудумчуларда херимпер чугайлаашкынны кылын чорутқан.

1982 чылдың чайынында Эрзин хемнеп оң талазында чаа дыштанылга парыгын чоннуң күжү-биле кылып, волейбол, баскетбол, хүреш шелдерин, садыг павильоннарын кылган.

Чаагайжыдылга ажылынга суурның ажыл-ишчилери бо чылын эки ажылдаан. Аңаа Эрзин кодээ Советтиниң күүскому. хөй-ниити активтер. район болгаш кодээ Советтерниң депутаттары идепкейлиг чоруун көргүскен.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн толептиг уткуур дээш Эрзиниин чурттагла-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажыл-ишчилерн боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин хүүсаа бетинде күүседир дээрзинге бүзүрелдиглер.

Л. СОЯН.

ХОЙЖУНУҢ ДҮВҮРЕЛИ, ООҢ БОДАЛЫ

Күчүлүг Улуг-Хем-биле унаштыр батқан машина оруунаар-ла ужу-кыдыы көзүлөёс кылдыр шөйүп чоруй барган. Орук кыдыында улуг-улуг сараатгар-ла хөй. Шуптузун кажаалап каап.

— Бо чылын шынаа сигённ элбек болган-дыр аа?—деп, «Х Улуг хурал» совхозта партком секретары Д. М. Монгуштан айтырдым.

— Эки болган. Бо сараатсараат сигеннерни хойжулар боттары кылып алгылаан болдур ийин. Кодан бүрүзүнүң мал чемн-биле хандыртының алганы багай эвес — деп, Дуктуг-оол Мыңгыевич харыылап кагды.

Кышка белеткелдин бир эки бадыткалы ол. Мал чеми четчир, хөй турда, кыш коргунчуг эвес болур. Бо чайын ол харыысалгалыг ажылга совхозтун хойжулары эки киришкеннер. Ол дугайын партком секретары биске чугаалап чорду. А биске ужураштырар дээн хойжузунуң аалынга чеде баэривиске, өөйде чок болду.

— Эртен-не чоруткан улус. Кыштаанда (ынчан соок дүшпээн, хар чагбаан чылыг үе турган чүве) кажааларын, бажының көрүп, аңаа сепгелге кылыр дээн улус — деп, хойжунуң оглу ынча дээр болган.

— Эртежик келген болзувусса. дүшчү баэр турган-дыр бис. Ам кыштагже хап орардыр — деп, партком секретары мынлыг. Улурланмаан бис. Дуктуг-оол Мыңгыевич ынаар даглар белдириниче айыткан. «Ырак эвес кыштаг чүве. Дораан чеде баэр бис» деп кагды. Чоок-кавыза кыштаглар көзүлбес боорга, оон чугаазынга улашпадым.

Херии чер болган. Үжеидөртеи минута хире чоруп келдивис. Ийи талазында бичежек тейлерлиг улуг эвес оргулаштар кыштаг. Бичежек чурттагла бажыныының чанында «Москвич» тур. Хойжу бисти үткүп үнүп кээрге, мендилештивис.

Кара-оол Долаанович ол хүн хураганнар кажааларының иштинге бичежек печка кылып турган. Ону кылып турарының ындазында шевергини кончуг. Чаңы черде ындыг кижи-дир: өскээртеи дуза манап орбас. Кажаалардың, бажыныының септелгезин боду кылып алыр. Мал чемин база боду белеткээр. Бо чылын ол 20 тонна сиген белеткээр боон аазаап, ону 31-ге күүсеткен. Ынчангаш аңаа ким-даа четпейн барган. Совхозтун хойжуларын шуптузун ашкап, мал чемн белеткээр талазыбиле чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген. Ол ам белеткен алган сигенинин 20 тонназын кыштаанда чедирип алган.

Хойжу Кара-оол Даргын-оолдун кыштаа Кулузун деп черде. Чайын хоюн Ойтак-Ховуга оларладып, семиртип алган. Төрээн совхозунга баштай трактористен тургаш. оон соонда он ийи чыл дургузунда хойжулаш. чыл санында багай эвес түңнелдерлиг болуп келген. Бо чылын чүс хойдан-на 107 хураганны камгалап алган. Кара-оол Долаанович чарыштыг эжи. совхозтун мурнакчы хойжуларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутазы Андрей Содунамны ашкан. Этткен чылын база-ла К. Даргын-оол зыңга улашпадым.

Херии чер болган. Үжеидөртеи минута хире чоруп келдивис. Ийи талазында бичежек тейлерлиг улуг эвес оргулаштар кыштаг. Бичежек чурттагла бажыныының чанында «Москвич» тур. Хойжу бисти үткүп үнүп кээрге, мендилештивис.

Кара-оол Долаанович ол хүн хураганнар кажааларының иштинге бичежек печка кылып турган. Ону кылып турарының ындазында шевергини кончуг. Чаңы черде ындыг кижи-дир: өскээртеи дуза манап орбас. Кажаалардың, бажыныының септелгезин боду кылып алыр. Мал чемин база боду белеткээр. Бо чылын ол 20 тонна сиген белеткээр боон аазаап, ону 31-ге күүсеткен. Ынчангаш аңаа ким-даа четпейн барган. Совхозтун хойжуларын шуптузун ашкап, мал чемн белеткээр талазыбиле чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген. Ол ам белеткен алган сигенинин 20 тонназын кыштаанда чедирип алган.

Хойжу Кара-оол Даргын-оолдун кыштаа Кулузун деп черде. Чайын хоюн Ойтак-Ховуга оларладып, семиртип алган. Төрээн совхозунга баштай трактористен тургаш. оон соонда он ийи чыл дургузунда хойжулаш. чыл санында багай эвес түңнелдерлиг болуп келген. Бо чылын чүс хойдан-на 107 хураганны камгалап алган. Кара-оол Долаанович чарыштыг эжи. совхозтун мурнакчы хойжуларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутазы Андрей Содунамны ашкан. Этткен чылын база-ла К. Даргын-оол

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ХОЙЖУНУҢ ДҮВҮРЕЛИ, ООҢ БОДАЛЫ

Күчүлүг Улуг-Хем-биле унаштыр батқан машина оруунаар-ла ужу-кыдыы көзүлөёс кылдыр шөйүп чоруй барган. Орук кыдыында улуг-улуг сараатгар-ла хөй. Шуптузун кажаалап каап.

— Бо чылын шынаа сигённ элбек болган-дыр аа?—деп, «Х Улуг хурал» совхозта партком секретары Д. М. Монгуштан айтырдым.

— Эки болган. Бо сараатсараат сигеннерни хойжулар боттары кылып алгылаан болдур ийин. Кодан бүрүзүнүң мал чемн-биле хандыртының алганы багай эвес — деп, Дуктуг-оол Мыңгыевич харыылап кагды.

Кышка белеткелдин бир эки бадыткалы ол. Мал чеми четчир, хөй турда, кыш коргунчуг эвес болур. Бо чайын ол харыысалгалыг ажылга совхозтун хойжулары эки киришкеннер. Ол дугайын партком секретары биске чугаалап чорду. А биске ужураштырар дээн хойжузунуң аалынга чеде баэривиске, өөйде чок болду.

— Эртен-не чоруткан улус. Кыштаанда (ынчан соок дүшпээн, хар чагбаан чылыг үе турган чүве) кажааларын, бажының көрүп, аңаа сепгелге кылыр дээн улус — деп, хойжунуң оглу ынча дээр болган.

— Эртежик келген болзувусса. дүшчү баэр турган-дыр бис. Ам кыштагже хап орардыр — деп, партком секретары мынлыг. Улурланмаан бис. Дуктуг-оол Мыңгыевич ынаар даглар белдириниче айыткан. «Ырак эвес кыштаг чүве. Дораан чеде баэр бис» деп кагды. Чоок-кавыза кыштаглар көзүлбес боорга, оон чугаазынга улашпадым.

Херии чер болган. Үжеидөртеи минута хире чоруп келдивис. Ийи талазында бичежек тейлерлиг улуг эвес оргулаштар кыштаг. Бичежек чурттагла бажыныының чанында «Москвич» тур. Хойжу бисти үткүп үнүп кээрге, мендилештивис.

Кара-оол Долаанович ол хүн хураганнар кажааларының иштинге бичежек печка кылып турган. Ону кылып турарының ындазында шевергини кончуг. Чаңы черде ындыг кижи-дир: өскээртеи дуза манап орбас. Кажаалардың, бажыныының септелгезин боду кылып алыр. Мал чемин база боду белеткээр. Бо чылын ол 20 тонна сиген белеткээр боон аазаап, ону 31-ге күүсеткен. Ынчангаш аңаа ким-даа четпейн барган. Совхозтун хойжуларын шуптузун ашкап, мал чемн белеткээр талазыбиле чарлаттынган социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнген. Ол ам белеткен алган сигенинин 20 тонназын кыштаанда чедирип алган.

Хойжу Кара-оол Даргын-оолдун кыштаа Кулузун деп черде. Чайын хоюн Ойтак-Ховуга оларладып, семиртип алган. Төрээн совхозунга баштай трактористен тургаш. оон соонда он ийи чыл дургузунда хойжулаш. чыл санында багай эвес түңнелдерлиг болуп келген. Бо чылын чүс хойдан-на 107 хураганны камгалап алган. Кара-оол Долаанович чарыштыг эжи. совхозтун мурнакчы хойжуларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутазы Андрей Содунамны ашкан. Этткен чылын база-ла К. Даргын-оол

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Редакцияга чагаа

ЧҮГЛЕ БАРААНЫ ЧААГАЙ

Кыш дүшкен. Ынчалза-даа суурнуң бажыңнарының чанында хонган машиналарны болгаш тракторларны бо-ла көөр-дүр бис. Ол-ла ажылагайның — «Кызыл тук» совхозтун гаражының бо чылын ажыллавайн турары ол.

Даш-биле тудуп каан бедик, улуг бажың — гараж ол. Оон эжиктери аңгак, сонгалары бузук, батарея чарылган, гараж иштин зоп шыва алп берген. Гаражтың эвес-кээриниде демир-дес, даштал-тан пемент болган өске-даа бок хорумналы берген. Дэрый хемчег ап, гаражгы ажыглалга киирбээже ат болган.

О. ДАЛБЫЙ.
Өвүр район.

ШЫН

«Шынга» харылар

БЮРОГА ЧУГААЛАШКАН

Бо чылдың октябрь 27-де «Шынга» үнген «Чарыштың дээштиин бедидер» деп мурнуку үүлеге 1982 чылдың тос айларында күрүнеге эът садарының планын күүсетпээн районнарның бирээзинге Тожу районну айткан. Ам районда байдал кандыгыл? Бо айтырыга харыыны СЭКП Тожу райкомунуң бирги секретары С. Ы. Монгуш редакцияга берген.

Ук материалда киргеп шүүмүүлел бапыткатынган дээрзин ол биижээн. Район тос айларда күрүнеге 250 тонна эът садар планныг турган. 234 тоннаны саткан. Бо талазы-биле айтырыгны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеп.

Район 1982 чылда күрүнеге 330 тонна эът садар планныг. Бо хүннерде 283 тонна эътти саткан. Арткан 47 тоннаны декабрьга чедир дужаар. Ынчангаш күрүнеге эът садар планын хүүсаа бетинде күүсеттинер.

ХЕМЧЕГ АЛДЫНАР

1982 чылдың ноябрь 6-да үнген № 257 «Шынга» биижкүн Т. Кунганың «Демнинг болза...» деп эге-биле парлаттынган чагаазынга харыыны улус депутаттарының Самагалдай кодээ Соведиинин күүском даргазы Т. В. Ооржак редакцияже чоруткан.

Советтин девискээрииге эрге-чүрүм камгалаар херекке ында тургустунган эш хуу судунуң, дузалал пунктузунуң ажылының кошкаанга, ажыл-чорудулгазын негелдеге дүүштүр тургуспайн келгениниге хамаарыштыр бижиттинген чүүлдериниң шын болганы ында айыттынган. Солунга парлаттынган материалды, хыналанның түңнелин күүском хуралынга чугаалашкан болгаш корум-чүрүм камгалаар бот башкарылгалыг хөй-ниитти ол организацияларның ажыл-чорудулгазын экижидип, эде тургузаар хемчеглер алдынган. Кодээ Советтин чанында тургустунган эш хуу судунуң болгаш корум-чүрүм камгалалының дузалал пунктузунуң даргаларын, кежигүннерин солуп, чаартткан. Оларның ажылынга районнуң улус судунуң ажылдакчылары практиктиг дуза чедирип, семинарны арттырген. Суурда эки тура улусчу дружиналарның аразында көрүлдеии 1982 чылдың ноябрь 10-дан 1983 чылдың ноябрь 10-га чедир чарлаан. Аңаа эки түңнелдериг болган дружиналарга шилчиир вымпелди, бирги, ийиги чергенин дипломнарын, акша шаналын тыпсырып корген.

Профилактика чөвүлели, эш хуу суду, эки тура улусчу дружина штабы, кодээ Советтин социалистиг хөөлү-дүрүм талазы-биле доктаамал комиссиязы перспективтиг план ёзугаар демниг ажылдан эгелээн.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ныц май (1982 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн толептиг уткуур дээш Эрзиниин чурттагла-коммунал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, боттарының мурнунда улуг сорулгаларны салып алган күжениишкиннинг ажылдан тураралр.

1982 чылдың эрткен он бир айларында чурттагла-коммуналал ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчылары чонга ачыдуза чедиреринің планын чедиишкиннинг күүсеткеннер. Ииитизи-биле коммунал ачыдуза чедиргелгенин үш адырларының планын 109.2 хуу күүсеткен. Оон иштинде чунар-бажыннар планын 118.2 хуу. ажалчылар бажыны —107.7 хуу. хөп чүүр чер—100,8 хууга күүсеткен.

Коммунал ачы-дуза чедиреринин үш адырлары планнан ажыр эрткен 11 айларда 1227 рубльдин арыг орулгазын алган. Бо чеднишкиннерге ында ажылдан турар мурнакчыларның үлүг-хуулу улуг. Оларга ажалчылар бажыныын дежурныйы З. Н. Ламажап, хөп чүүр черинің ажылчыны А. Д. Нүрает, чунар-бажы

„Найыралдың“ темазы делгем

СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика - кижизидилге иш» аныыдыг улам ынай экижидер дугайында» доктаалы үнгей соонда Кызылдың телестудиязының шинтилел-политиктиг редакциязы «Найырал» деп рубрикалыг дамчыдылгаларны телекөрүкчүлерге бараалгадып эгелээн. Оны организастаарлыңы соруглазы — партияның ленинчи национал политиказының Тывага боттанышкынын, хөй националдыг совет улустарның бижит найыралын, бир демниг кадыг ажылдажылгазын, оларның СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтиирлерин амыдыралга боттандырар деп политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүнүг ажылдан турарын көргүзери болур.

Совет Эвилелиниң улустарының хөй-хөй национазы немнешкен бүдүрүлгелерден, совхоздардан, өредилге черлеринден элээн каш дамчыдылгаларны белетеп, көргүскен. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттардан, Тандыда Тока, ССРЭ-ниң 50 чыл аттарлыг, «Революциянның чалбыжы», Бай-Хемде «Өөк», «Саян», Каа-Хемде «Бурунгаар», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, Улуг-Хемде «УТКА 25 чыл», «Күш-ажылдың хостуу» совхоздардан, Кызылдың педагогика институдундан болгаш өскедээ интернационалчы коллективтерден дамчыдылгаларны организастаан.

Дамчыдылгаларга янзы-бүрү национаның партия, совет, профсоюзтар, комсомол, ажыл-агый организаларының удурткучулары, ажылчыннар, алдан-хаакчылар, студентилер идепкейлиг киришкен. Олар боттарының коллективтеринде кижилерниң найыралын, кадыг ажылдажылгазын, интернационалчы от-үүлелер дугайында, хостуг үелерде дыштанылга кежээлерин болгаш өске-даа хемчегларын канчаар эртирип турарын, моон соңгаргы соруглаларын тодарадып чугаалап берген.

Бай-Хемде «Өөк» — бистиң республиканга баштай организастаан күрүне ажыл-агыларының бирээзи. Анаа Совет эрге-чагырга дээш орус, тыва кожуулер бир эп-сеткилдиг демисежип чораан. Ада-чурттуң Улуг дайынынче Аржаан суурдан дыка хөй орус, тыва болгаш өске-даа национаның телээлери чорааш, чамдыктары Төрээн чүрту дээш амыдыын берген. Оларга тураскаалды суурда кылган, ында Ада-чурту, хосталга дээш амы-тыныы берген маадырларның ат, фамилияларын сиилбип бижээн. «Өөк» совхоздуң интернационалчы, найыралчы коллективинге тураскаатқан дамчыдылгага оон директору чорааш, персоналдыг пенсионер, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. Астафьев кирашкеш, ажылагый тургустуларындан эгелээш, бо хүннерге чедир совет улустуң янзы-бүрү национаның телээлери ында чаңгыс өөнүң ажы-төлү дээ эп-найыралдыг, бир демниг ажылдап, улуг үүле-херекти бүдүрүп турарын тодаргай чижектерин көргүзүп тургаш, таймылбырлаш чугаалаан.

Тываның аар үлетпүрүнүң баштайгызы В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги, иягни эң-эң ажыглалга киирер дээш чүү улуг ажыл чогум-па улустарның найыралының, бир демниг күш-ажылының ачызында боттанган. Бо тудугга чүрттүң 40 ажыг национаның телээлери киришкен. Комбинаттың ийиги эң-эңнээнде 2,5 муң санныг дериг-херекселдер, 16 муң тонна металл конструкциялыг тургустуган, 30 муң ажыг кубометр бетон болгаш чыын эптээр демир-бетонну салган. Уралдан күүлүг дөрбелер, Белоруссиядан арыглал херекселдери, Грузиядан электри шимчедикчилери, Армениядан саналга херекселдери болгаш өске-даа черлерден дерилгелерни Ак-Довурак ап турар.

В. И. Ленин аттыг комбинатка тураскаатқан эң-эң чеглиг «Найырал» дамчыдылгазынга тудуг эргелелиниң партком секретары С. К. Күжүгет, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады У. Т. Монгуш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Н. О. Сарыглар болгаш өскелер-даа киржип, аныяк хоорайның интернационалчы коллективтериниң СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтиирлерин күүседир дээш шалымчы ажылдан турарын телекөрүкчүлерге таныштырган.

Дамчыдылга чүгле кижилерниң чугаазы-биле кызыгаарлаттынмас, оон утказынга дүүштүр ырлары, музыканы, фото-чуруктары, киноларны делгеревгени-биле ажыглап келгени «Найыралдың» утка-шынарын ханылады, солун болдуруп турар.

«Найыралдың» темазы делгем. Орта чүгле бистиң республиканың ажылчы чоннарының дугайында эвес, акыдыыма социалистиг чүрттарның улустарының ажыл-ажыының, оларның совет кижилерибиле интернационалчы найыралының, кады ажылдажылгазының дугайында материалдарны дамчыдылгага киирер чаңчыл оолу өскерген. Бүлациян кожавыс Монол Арат Республика-биле найыралчы харылзаалар тыл келген тудум-на калоарын орар. Бистиң республиканың улус ажылагыының янзы-бүрү адырларының телээлери оваан, Убса-нур, Баян-Өлгий аймактарына барып, оларның ажылыжы, культуразы, амыдыралы-биле танышып турарлар. Олар оон келген «Найырал» дамчыдылгазынга идепкейлиг киржип, өөнүктериниң социализм тургузуушкунунда чедишкиннерин, Совет Эвилелиниң дузазы-биле кандыг тудуг объектилерни кылып турарын күзелдин-биле таныштырып келген. Совет-моол найыралга тураскаатқан дамчыдылгаларга эртем ажыдакчызы О. К. Дарыма, республика типографиязының өрүкчүзү, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады В. Х. Доржу болгаш өскелердээ идепкейлиг киришкен.

Оон аңгыда Чехословакияга, Герман Демократтыг Республикага, Финляндияга Тывадан чораан аян-чорукчуларның бөлүктер удуртукчулары

— Кызылдың педагогика институдунуң башкызы, төөгү эртемелериниң кандидады В. Л. Бичеоол, ВЛКСМ обкомунуң секретары З. Ш. Ондар, профоблчөвүлелдиң секретары С. Д. Киров олар дамчыдылгага киришкен. Ылаңгыя Финляндияда ленинчи черлер дугайында С. Д. Кировтуң чугаазы солуп, өөредилгелиг болган.

Үстүнде адаан болгаш өске-даа найырал темазынга дамчыдылгаларны ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскаадып турар бис.

«Найырал» деп дамчыдылганы моон соңгаар-даа уламчылаар бис. Ынчангаш оон утказын, шынарын экижидер дээш чүү кылза эки? Бо дугайында санаалыңарны киирерин телекөрүкчүлерден дилеп тур бис. **Бистиң адреснивис: Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 29 дугаар бажың.**

Н. КЕЛИК-СЕҢГИ.
телестудиязының шинтилел-политиктиг редакциязының улуг редактору.

Хожудааннар турбазын дээш

(Кызыл хоорай Совединиң III сессиязындан)

Чыл доостурумун кырында келген. Бо чылын кандыг үүле-херектер кылдыңганыл, үүү чедир кылдыммааныл, а келир чылын кандыг-кандыг чаа сорулгалар туруп турарыл? Маңаа хамаарышкан айтырыгларны Кызыл хоорай Совединиң III сессиязынга чугаалашкан.

1983 чылда Кызыл хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш 1982 чылда план күүселдезиниң чоруп турарының дугайында, 1983 чылда Күрүне бюджединиң болгаш 1981 чылда Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында илеткелдерни хоорай Совединиң күүскомунун даргазының орлакчызы, план комиссиязының даргазы депутат С. Н. САПОВА, сан-хөө киллизиниң эргелекчизи депутат В. И. БАРАБАНОВ олар кылган. Илеткелдер талазы-биле санал-онаалдар тодаргай болгаш делгеренгей болган.

Келир чылдың чаа сорулгаларын тодарадырда, аткаар хая көрүүп, үүнү чедип алганы илередип, анаа даянып, оны магадылал кылдыр алыр апаар. А Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының чоргаарланың болур үүлдери эвээш эвес дээрзин сессияга демдеглээн. Ылаңгыя ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл оюнга уткуштур калбарган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга олар багай эвес киржип турарлар. Оон түнелинде планның даалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелер багай эвес күүседтиниң келген. Маңаа хамаарыштыр алларлыг юбилейге уткуштур социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болбушаан, СЭКП обкомунун, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле найысылал Кызыл шаңнаткан.

60 шалынчы неделяның күш-ажылчы ээлчээнге беш чүс ажыг шеңтер, участоктар, эргелекчилер, бригаддар киришкеш, аңаа үелегер-чижээн көргүскеннер. Ол чарыштың эргелекчилери болур «Каа-Хем» разрезиниң, «Тыва септелге тудуг» трестиң тудуг кезектери заводунуң коллективтери, оон ында 80 бригада болгаш бүдүрүлгелериниң 1250 мурчакчылары чыл планын хүүсаа бетинде күүседкеннер.

Бо чылдың он бир айларында планнан ажыр 1622 муң рубльдиң продукциязы бүдүрүнген, оны 2311 муң рубльге сайгарган, күш-ажылдың бүүрүкчүлүүн бедидериниң планы күүседтинген. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге бүдүрүшкүн хемчээли 1,5 хуу өскен. Чонуң хереглеп барааннарын бүдүрери 1,8 хуу көвүдээн, продукциянын шыңары база элээн бедээн.

Тудуг организациялары эрткен чылга деңнээрге капитал салыышкынарын 2,3 хуу төөлү шингээткен. Иянти шөлү 20 муң дербелчин метр чүрттелга бажыңнарын, 280 олуттуг уруглар садын, автовокзалды, дараналга фабриказының амыдыралга хандырыга комплекаун. № 1 ХПТУ-нуң общежитиезин ажыглалга киргизээн. Транспорт бүдүрүлгелерге чүк сөөртүрүнүң планын хемчээл талазы-биле күүселип алганнар. Ол ышкаш хоорайны ногазичилер болгаш чаагайжыдар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган.

Ындыг янзылыг чедишкиннер бар-даа болза, ажылда шыңгыы четпестер барын депутаттар сессияга шыңгыызыбиле шүүлгүлеп илереткеннер. Ылаңгыя «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң начальниги депутат Б. И. Алехин:—Кылдынган чамдык ажылдарывыс бар-дыр, ындыг болзажок оны шүүлгүлекчи ёзу-биле көрүп, бар четпестерни шинтирлээриниче кол киңээгейин салыр. үжүр-үүр бис — деп, ол чөптүү-биле чугаалаан.

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң, транспорт, тудуг болгаш амыдырал хандырылга организациялараның ажылында улуг четпестер бар. Ол дээрге, ажылдан үнер-кирер, чылдагаан чок черге ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылгачүрүмүн үрээр камналга, хумагалал чок ажылдаар, ажылга ээ-харыысалга чок чоруктар-дыр. Ол үүрмек четпестерниң уржуундан планныг даалгаларның күүседтинмейн баар бир чылдагааны ында. Күш-ажылды шын организастаарыынче, сагылга-чүрүмну быжыглаарынче кичээнгейни бичии-даа сударадып болбазын санал берген депутаттар демдеглээннер.

Ниитизи-биле чугаалаарга, бо чылдың он бир айларында продукцияны бүдүрер база сайгарар талазы-биле планын 4 бүдүрүлге күүседтээн. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, ажылдың темпизин 6 бүдүрүлге дыка кудулаткан, күш-ажылдың бүдүрүшкүүнүң талазы-биле планны 8 бүдүрүлге күүседтээн. Хожудан турар организацияларга алгы заводу, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Үстүү-Еяысейниң балык заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер хамаарыжыр.

Хоорайның чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг, транспорт организацияларының планныг даалгаларны доктаамал күүседтинмейн баар таваарылгаларны «Тудуг көзектери» комбинаттың директору депутат А. И. Антонов, № 3 АТБ-ниң чолаачызы депутат А. Г. Жданов, Чүрттелга-ажыглал бүдүрүлге трезвиниң эргелекчизи депутат А. С. Доргур-оол болгаш өскелер-даа саналдарынга ышкыны шүүлгүлеп, келир чылын хоорайдан турааар чок кылдыр ажылдаарының чугулазын айытканнар. Ынчангаш күш-ажылчы коллектив бүрүүнге идепкейлиг, чогаадыкчы ёзубиле ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузарынче, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн ышкыы сагырынче, даалгыргаш ажылы дээш кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидеринче, бүгү-ле үүнеге канналгалыг, хумагалыг болурунче, мурнайчы дуржулганы шинээдип алырынче, моральдыг болгаш материалдыг идепкейлиг бөзүрүнүң аргаларын ажыглаарынче кол киңээгейни үлегедирээри эргежок чугула. Бүгү-ле бүдүрүлгелер, организациялар шак ындыг нөгелделер ёзугаар ажылдаар болза планның онаалдаларыны, социалистиг хүлээлгелерин күүседтейн баар таварылгалар турбас, ол бүгү хожудан турааар чок ажылдаар дээш социалистиг чарыштың одуң улам-на кыпсыр дээрзин сессияга демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-ның кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

Коммунистерни хоругдаан

БРАЗИЛИА. (СЭТА). Солуннарның дыңнадып турарыбиле алырга, Сан-Паулу хоорайның полициязы Бразилияның Коммунистиг партиязының бир чүс хире кежигүннерин, оларның иштинде БКП ТК-ның Чиңгиие секретары Жиоконду Диасты болгаш БКП ТК-ның элээн каш кежигүннерин тудуп хоругдаан боон турар. Оларны Бразилияның Коммунистиг партиязының VII съездизи болур ужуралт турганы БКП-ниң төп органы «Воз да унидади» солуниуң редакциязындан тудуп алгаш, барган.

МАДРИД. (СЭТА). ЭФЭ агентилелдиң корреспондентизиниң Сан-Паулудан дыңнаткапы-биле алырга, Бразилияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгиие секретары Эноконду Диас дыка аарып турар. Диастың эмнеп турар эмчизиниң чугаазы-биле алырга, БКП ТК-ның 69 харлыг Чиңгиие секретары глаукома болгаш диабет аарыглардан аарып турар болгаш бир эвес медицина хандырылгазы кызбас болза, караа көрбестей берип болурун ол айыткан.

БОХУМ. Герт Бастианның болгаш барыын-герман шеригиниң аныяк солдаттарының тудуп алгаш чораан трапеценарантыларында боо-чепсекти дүжүрипче кыйгырып турар.

ГФР-ниң амгы үеде сураглыг хөй-ниитти ажылдакчызы, тайбың күзээр хөй-ниитиниң «Крефельд кыйтырыышкыны» эгедекчилериниң бирээзи, шеригт талазы-биле улуг специалист боон турар ол кижи, НАТО-ның ракета-ядролуг чепсек талазы-биле шинтирлериниң агрессечи-дайынзырак сорулгалыышка ажыы-биле удурланыышкындан кортпаан. Ол тайбың талалакчыларының шимчээшкинниг каттыжын алгаш, боо-чепсекти эңдере бүдүрерин улам дүргедиринге удур, ГФР-ниң девискээринге ортумак ыракшылдың чаа америк ядролуг ракеталарны тургузарынга удур эрес-дидимн-биле демисежип турар.

ДПА—СЭТА-ның фотозу.

Кыйгырыг үндүрген

МАНАГУА. (СЭТА). Сандиножу революциязының буурадырыче угланган кем-буруулуг планны боттандырып турар Каттышкан Штаттарның чазаан Никарагуаның Күрүне Чөвүлели шинтирлиг-биле бүрүү шапкан. Күрүне Чөвүлели бүгү делегейниң парламентарийлерин, демократтыг партияларын болгаш организацияларын сомосачы дээрбечилерниң террорун сөкседырыңче кыйгырган.

Никарагуа улуска чарлаттынмаан дайынны чорудуп турар контрреволюстуг белүктерни ажыы-биле акша-хөреңгиниле хандырып, чепсегленп болгаш, ооредип турар Рейганның администрациязын бистер база катап бүрүүлээш-тур бис деп, ол документиде онаалап демдеглеп турар. АКШ-тың эвилелчизи — гондурас ёзу-чурум сомосачы сыскыдыларга боттарының девискээринге турарын чеңнээрзээн.

Ак бажың болгаш Гондурастың эрге-чагыргалары-даа сомосачы өлүрүүчүлерниң кем-буруулуг үүлгедиишкиннери дээш көл харылсалганы үүнтен турарын Күрүне Чөвүлелиниң кыйгырыында айтып турар. Оларның аразында хаңныг холдарындан хамыктын мурнунда Никарагуаның хамаатыы чүрттакчылары өлүп турар. Хинотега департаментиниң сөңгу талазында айылдыг оңалап үндүрүп турганының үезинде декабрь 9-та олген 75 никарагуа бичии уруглар дээш Каттышкан Штаттар болгаш чалчалары харыылаар аңаалар.

Никарагуаның Күрчөвүлели Рейганның администрациязындан болгаш Гондурас ёзу-чурумлан сомосачы өлүрүүчүлерни детпирип доп-дораан сөкседырып болгаш никарагуа улустуң бот тодараттынар болгаш түскай догуннаар эргезин хүндүлеп көөрүн негээн. Төп Америкада месалдажишкинниң тайбың ёзу-биле шинтирлээриниче болгаш ол девискээрге чавырлышкынга чугаалажышкылаар кылып турганы, иягни кылырыга Никарагуаның чазаанның шинтирлиниң ол кыйгырыгда база катап бадытканы.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төп Америка талазы-биле Рейганның администрациязының ког-ла сорулгазы болза, Никарагуаның сандиножу чазаан сандаралдырыла, боттанып эгелээн социал-экономиктиг ханы чаартылгаларга шаптыктаары боон турар. Латин Американың чүрттарында чорун турар англи парламентиниң общиналар палатазының кежигүнү Клинтон Дэвис аңаа болган парлалга конференциязынга ыңча деп чугаалаан. Боттарының көөр хөөн чок боон тургаш Сомосаның ёзу-чурумун дүжүр октааны чүртка бодуның тергиндээшкинин катап тургузарынче Каттышкан Штаттарның чүткүн турары тодаргай-ла билдингир-дир деп, ол чугаалаан. Кожа чүрт Гондурастан Никарагуага удур боо-чепсектиг халдаашкыныарны кылып турар контрреволюстуг күштерге Рейганның администрациязының кылып турар деткимчезин чогум-на шак ыңчаар көөр апаарын лейборист-парламентарий демдеглээн. Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазаанга удур Вашингтонуун калбартын чорудун турар пропаганда кампаниязы база-ла ону сандарадырынче утланган.

БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганнетанның найысылалынга ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскаатқан байырлыг хурал болган.

ССР Эвилелиниң тургустуганының ролюнуң болгаш ужур-дузазының, Афганнетанбиле Совет Эвилелиниң арагында бүгү талалыг дыш-дунма харылзааларның дугайында АУДП ТК-ниң Политбюро кежигүүү, Афган-совет найырал шинтилелиниң даргазы Анахита Ратебзад чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылы ленинчи национал политиказының типилелгезиниң чайынаанчак хереглезин, кижи төрелгетенкин төөгүзүүре хөгжүлдениң үе-чадазын ажыктан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүлүг чаалап алышкынны болган деп, ол чугаалаан.

А. Ратебзад совет республикаларның бүгү талазы-биле улуг чедишкиннериниң дугайын чугаалаан, СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң чорудун турары тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын онзалап демдеглээн. Улуг Ленинниң эгелээнин афган-совет харылзааларның оңаа ужур-дузазын ол чугулаан айытқан.

Ол АУДП ТК-ның, АУР-ның Революстуг Чөвүлелиниң, чазаанның болгаш улузунуң ынүзөзүнден СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, совет улуска болгаш чазакка чүректи ханызындан байырны чедиргеш, ийи чүрттүң аразында, тургустугаан бижит болгаш найырадыг харылзаалар моон-даа соңгаар улам калбарарынга бүзүреглиг илереткен.

„Бүгү чер улустуу болур“

Афганистан бөгүн

«Афганистанда кадыг-дешкүн тулгуушкуннар» дугайында дыңнадыглар барыын чүктүң солуннарының аринналарындан дүшпейн турар.

Гамбургтан журналист Гаральд Майнке чүртта байлалдың дугайында шуут чаа медээни алган. АДР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Султан Али Кештманд-биле ол бесседалашкан. Ол бесседаны номчукчуларга ПМА чамдык кызыгылдалар-биле бараалгаттывыс.

— Афганнетанда дайын, ийи чыл мурнунда турганы ышкаш, ол-ла хевээр чидиишпес уламчылап турар деп дыңнадыглар шын бе?

— Барыын чүктүң пропагандазы бүгү чүүлдерни эмин-эргин үрдүлүүр хөөредип, чогум болуп турар болуушкунарының дугайында нүүлдээшкиннерни болдуруп турары билдингир-дир. Дайын деп состүң чогум утказынга таарышпас — чарлаттынмаан дайын уламчылап турар дээрзин демдеглексеп тур мен. Апрель революциязынга удурланганнар бистерге удур туржуп ыыдавастар. Ол үймээнчилер ында-мында херек үүлгеткеш, дезин чоруп, хоралыг үүлгедиглер кылып, чонуун холу-биле кылып алганы чүүлдерин үрегден чоруп турардар.

— Дорту-биле чугаалаайн. Кабулдан 80 км чедде Панджшер шынаазынга болган кадыг-дошкун тулгуушкуннар дугайында медээлерни парлаан болгай бис. Чарлаттынмаан дайынның эгезинден бээр контрреволюстуң-ларның эң улуг аштырышкынының дугайын ында чугаалап турар. Шинтирлиг тавар халдаашкынче киргенңер ол бе?

— Панджшер шынаазы туруп талазы-биле эң эртиг черде турар болганда, контрреволюстуңар ону боттарынга баазаа кылдыр база немелде күштер алырынга өрүк кылдыр ажыглаар бодап турганнар. Ол шынаазы болгаш оон-даа оске районнарны боттарының удустарын тургузарынга ажыглаваннар. Ийе, оларга өлүмнүг согуунуу тавтырыышпаннывыс шын түүе. Оларның эзлеп турганы быжыглаашкынчыларны буза шантыргаш. Организастаттынган болуктер аңгыда чок.

— Панджшер шынаазынга сөңгүнүң удурланыышчыларынар ыяшнар турганы?

— Пакистанда күткуктерниң, тэнүүлүн түүлгэлиг дээрбечи болуун маңаа калтаранып турган. Ол бөлүкке Бурханүддин Рабаниниң кижилери кирип турган. Үймээнчилерниң ол баштыңы бодуунуң аштырышкынының ажыын ажып ыглаардан ескө чүүү-даа чедип албаан.

Информациянның чамдык херекселдериниң дузазын ажыглаап, таварышкан аштырышкынның оң колдуунда-ла тиилелге кылдыр көргүзерин орадажып турар. «Афган болгаш совет шеригленниң улуг когаралга таварышканының болгаш дээрбечилериниң «шыңгыы удурланышкынының» дугайында меге медээлерни ол тарадып, аңаа даянып турар.

— Пакистанның девискээринден удуртуп турары Раббаниниң кижилериниң дугайын чугаалаадыңар. Ынчалза-даа Афганнетан биле Пакистанның аразында кызыгаар чок деп үүве билдингир болгай. Ол кызыгаарны оң тоску үүе чылдың төнүүзүнде англи Дюран шыйыт кылган. Ону «Дюранның шыйыы» деп адаан. 2500 муң км хемчээлде үүле ийи кызыгаар пунктүзү бар. Ындыг болганының ужурунда дээрбечилер дүрүм ёзугаар тургуетунмаан кызыгаар-биле үр үеде чигай-бээр эртип турлар боор аа?

— Ийе, ол ындыг. Империалистерниң изең каай оруубиле олар чоруп турар. Ынчалза-даа контрреволюстуг дээрбечи белүкке удурланып турган. Ол белүкке Бурханүддин Рабаниниң кижилери кирип турган. Үймээнчилерниң ол баштыңы бодуунуң аштырышкынының аймаадырып, сагыш-сеткилинге таарымча чок исти арттырып турар. Апрель революциязының баазазы быжыглаттынган тудум-на, контрреволюстуларның биске удур халдаашкын кылыр аргазы улам эвээжээр. Империалистер боттарының туруштарындан ындыг дүрген чайлап бербес дээрзи биске билдингир. Афганистанга бистиң амыдыралывыска олар мөөндак ужуралыышкынынуң» дугайында мөге медээлерни ол тарадып, аңаа даянып турар.

— Пакистанның девискээринден удуртуп турары Раббаниниң кижилериниң дугайын чугаалаадыңар. Ынчалза-даа Афганнетан биле Пакистанның аразында кызыгаар чок деп үүве билдингир болгай. Ол кызыгаарны оң тоску үүе чылдың төнүүзүнде англи Дюран шыйыт кылган. Ону «Дюранның шыйыы» деп адаан. 2500 муң км хемчээлде үүле ийи кызыгаар пунктүзү бар. Ындыг болганының ужурунда дээрбечилер дүрүм ёзугаар тургуетунмаан кызыгаар-биле үр үеде чигай-бээр эртип турлар боор аа?

— Ийе, ол ындыг. Империалистерниң изең каай оруубиле олар чоруп турар. Ынчалза-даа контрреволюстуг дээрбечи белүкке удурланыышкынының ол баштыңы бодуунуң аштырышкынының аймаадырып, сагыш-сеткилинге таарымча чок исти арттырып турар. Апрель революциязының баазазы быжыглаттынган тудум-на, контрреволюстуларның биске удур халдаашкын кылыр аргазы улам эвээжээр. Империалистер боттарының туруштарындан ындыг дүрген чайлап бербес дээрзи биске билдингир. Афганистанга бистиң амыдыралывыска олар мөөндак ужуралыышкынынуң» дугайында мөге медээлерни ол тарадып, аңаа даянып турар. А ол демиселге бистиң күжүвүс четчир болгай.

Кодээ ажыл-агый болгаш аграр реформа министри доктор Абдул Гаффар Лакенвалы мээң-биле бесседазынга чер реформазының ийиги чадазының дугайын, улуг чеди муң чер эелерниң черин хавыргаш, чонга үлеп бээрининиң азы ам-даа чеди муң байларның эт-хөреңги, ат-алдар болган эрге-ямбы чок болурунуң дугайын чугаалаан. Демиселдиң улам чидиглеңнеринге ол иянг болбас деп бе?

— Улуг чер эелериңге хамаржып турар черлерни ниитилелдиң болдурар хөрек. революстуң тура эгезинде улам бурунгаарлап бар чорууп. Чер реформазын чөвүүн эрге-ажыымга дүүштүр боттандырарыы-биле революция тиилээн болгай. Дарлаачыларның аңгызы чок ыядынар. Ийбы-хүндүзүн бүгү мөлүүкчүлер чидирер болгаш черниң ёзулуг ээзи—чон болур. Чер ээлериниң кандыда-даа удурланыышкыны турза, ол болдуунан турар ужурлуг.

— Силерниң чазаанар чаа-чаа хүрээлерни тудуп, Коранны өөренип турар школаларны база катап ажыктан, шажынчы чаңчылдарны хостуг чорударын чөпшээреп турар. Ынчалза-даа, Аминниң турганы үеде ышкаш, мусульман шажынны узуткан чок кылып турган болгай. Шажынчы ёзу-чурумну канчаар көөр силер?

— Ол политиканы моон соңгаар-даа уламчылаар апаар бис. Шажынчы удуртукчуларның талазындан революсту чазакка бүзүредип быжыглаарынга ол дузалаар. Шажынны хүндүлээри — демократтыг эргежок чугула чүүл болур дээрзинге АДР болгаш оон чазаа бүзүрээн.

— Афган революциязын «национал-демократтыг» характерининг дугайын чугаалажып турар. Афганнетанның улус-демократтыг партиязы чазакты чакгыс эң-сеткил-биле тургускан болгай. Чазаанарның оларның эрге-ажыымга камгалаары — силерниң партиязынга 62 муң кежигүнери болган аныяктар эвилелиниң 35 муң кежигүнүери 16 чылдан афганнарга улуг күштүг политиктиг базис бо-

МАКСИМ РЫЛЬСКИЙ,
Ленинчи шаннадыш лауреады, украин шүлүкчү.

ПАРТИЯГА

Хосталганың кызыл тугун
Хоор чонда түтсүп берген,
Моге күштүг Партиявыс —
Мөнге аппас хүнге дөмей.

Тулчуушкунга, ажыл-ишке
Тура дүшпес күчүвүс ол.
Аяс дээрде сыдыс ышкап,
Амыдырал чырыткызы ол.

Балар шагның дүмбей
дүнүн
Башкы Ленин өттүр көрген.
Тургусканы Партия-даа
Туманныгда дең дег
чыраан.

Улуг угаан, чылыг түрек
Улустарның эвин кадпаан.
Угба-дүнма кижилерниң
Узун оруун чырыткылаан.

Мария Познанская.
украин шүлүкчү.

ТӨДҮВҮСТҮ БОДАП ТУР БИС

Чычаанарны, комбайнны,
Шыдал күштүг тракторну
Биске кымдан чорутканыл,
Билбес улус кымнарыл чээ?

Тулган эштир далайжылар,
Тудугжулар, ужудукчулар
Клазывыстан өзер кылдыр
Кымнар биске сагыш
човаан.

Чаъска өттпес идиктерлиг,
Чараш тоннуг, платьелиг,
Кылаң хептиг чоруур
кылдыр
Кымнар биске сагыш
човаан.

Оң-ла бүгү—Ада-чурт-тур!
Оон эргим түве-даа чок,
Аңаа чедер байлак чурт
чок.
Аңаа бистер чоргаараар
бис.

ЕРЕВАН. Ереванның керамика заводунуң танцы ансамбли Арменияның хой-хөй уран түүл коллективтериниң аразында база бир хүндүлүг черни эзелеп турар. 1980 чылда аңаа улусчу ансамбль деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ук ансамбль БАМ-ның тудугжуларынга, Иркутск хоорайга болгаш В. И. Ленин аттыг Волга-Дон каналының чоогунда 12 улуг хоорайларга солун программалыг концерттиг аалдап четкилээннер.

ЧУРУКТА: ансамбль солистери Рубен Барсегян болгаш Офелия Вартанян.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

ИЗИГ-ХӨЛ

Шөлүмнин Кыргыс ССР-де Чолпон-Ата курорттуң «Иссык-Куль» санаториинге эртирер аас-кежиктиг болдум. Иссык-Куль —орусчуткан сөс. Кыргыстаң ук хөлдү Ысык-Көл деп адаар. Тывалаарга Изиг-Хөл дээни ол.

Изиг-Хөл — делегейде онзагай хөлдериниң бирээзи. Ол далай деңнелинден 1609 метр бедикте чыдар. Изиг-Хөлдү Арал далай-биле деңнээрге мындыг: Аралдың эң-не терең чери 68 метр, а Изиг-Хөлдүң —668. Арал далайның көрүнчүүнүң шөлү Изиг-Хөлдүүдеп он катап улуг, ынчаарга Изиг-Хөлдүң суунуң хемчээли Аралдыңдан ийи катап хөй. Изиг-Хөлче сезен улуг, биче хемнер кирген, а оон үндүр аккан чангыс-даа хем чок.

Хөл 6332 дорбелчин километр шөлде чатты берген чыдар. Чайын Ортаа Азияның медээжок изиг хүнү оон суунуң температуразын 21—24 градус чедир чылыдыштар. Узун чай дургузунда хүннүң херелдери хөлдүң суунга эмгежок чылыгны сиңирип, мөөнеп каар. Ооң түңнелинде кыжын сугнуң температуразы агаарныңдан оранчок бедик. Түс черниң климады чымчак болганда, кышкы айларда хөл «соон» четтикпейн баар. Изиг-Хөл декабрь—январь айларда безин доңмас. Ынчангаш оны Изиг-Хөл деп адаан чылдагааны ол.

Изиг-Хөл шынаазының агаар-бойдузу чүге чымчагыл?

Бирээде, хөлден тараан чылыг чоок-кавының агаарын чымчадып, аңаа улуг салдар чедирип турар.

Ийиде, Изиг-Хөлдү Тянь-Шаньның (кыргыс ады Ала-Тоо азы Буурул-Даглар дээни ол) бедик, күчүлүг даглары долгандыр бүзөлеп алган турар. Хөлдүң соңгу түңүнде даглардың Күнгей (хүнче көрүнген) Ала-Тоо, мурнуу түңүндезин Тескей (хүндеп ажыттаган) Ала-Тоо дээр.

Күнгей, Тескей Ала-Тоолардың сыннары, бистиң төрөп Тывавыстың даглары ышкаш, каяк четпес талыгырже каът-каът боон алган шөйлүп чоруй баргылаан.

Чайын ук даглар Ортаа Азияның элезинериниң чалымныг изини, кыжын Азий диптин чыккылама соогун Изиг-Хөлдүң чавызаажыныче эрттирбес. Ынчангаш Изиг-Хөл далай деңнелинден талыгыр бедикте-даа бол, түс черниң климады далайныы дег—чайы кончуг изиг эвес, а кыжы чымчак—эң-не чавыс температура каазыр оң градус. Изиг-Хөлдүң база бир онзагай түүлү—ооң суу. Ында ызыгбүрү — патрий, калий, кальций, магний, кремний, хлор, радон болгаш оске-даа бүдүмелдерниң дустары бар. Ынчангаш ол дустугзумаар амданныг болгаш аржаан шынарлыг.

Хөлдүң суу дээр өнүүр. Чамдыкта ону «Ак-көк Изиг-Хөл» деп адап турарының ужуру ында.

Каяк хүнде топтап хайгаараарга, хөл бодунуң оңун каш-даа солуур. Эртен хар дег ак, дүштe дээр дег көк, кежээликтей шык дег ногаан апарган чыдар. Чечен-мерген «состүглерниң ону «дириг хуулгаазын» деп адап турары черле чөп.

Изиг-Хөлдүң эриктеринде муң-муң тонна эм-дом шынарлыг малгаштың курлавыры чыдар. Ону ызы-бүрү аарыларны эмнээринге калбаабиле ажыглап турар.

Изиг-Хөлдүң бүгү Эвилел ужур-дузалыг курорт кылыр шинтпирни СЭКП-ниң XXV съездизи хүлээп алган. Ам мында 14 санаторийлер, 49 дыштанылга бажыңнары, 30 пионер лагерьлери бар. Партияның чоңнуң чаагай чоруун бедидер дугайында хүлээп алган шинтпири амыдыралга долузу-биле боттанып турарын бо барымдаалар көскү хереченлеп турар-дыр.

СЕМЁНОВ КЫЗААЗЫ

Санаторийниң медэлеп самбызразынга Семёнов кызаазынче аян-чорук кылыр деп чарлал көстүп келген. Хүндүскүнүң үш шак. Аян-чоруукче баар күзелдиглер автобусту чыгж долдур олурушкан. Чолаачы машиназын зэй соккаш, Чөөн чүкче кылыйтыптыы. Удаваакда Семёново кестүп келди.

Суурну 1907 чылда төп Россиядан көжүп келген орус тараачыннар үндезилээн. Баштайгы чурттакчылардан түс черниң чоңунуң улуг хүндүткелии эмчи эртемниг П. М. Семёнов дээрэн чаалап алган. Интернационалисчи эмчи Изиг-Хөл кавызының чурттакчыларын орус, кыргыс, казах, узбек дээр ылгал чоокка эмнеп, түс-түс улуг бичии кижилерни өлүмүң кара аспаандан хостап, хөй-хөй өгбүлеерге уттундурбас өөрүшкүнү хайырлаан. Сөөлүнде П. М. Семёнов Изиг-Хөлге баштайгы эмнелгеин ажыткан.

Совет эрге-чагырга үезинде, ажылчы чоннуң күзелин, дилээн барымдаалаш, эмчиниң чурттап, ажылдап турган суурунга Семёново деп атты тывыскан.

Автобус Семёноводан үнгеш, Күнгей Ала-Тоо дагларынче углуг чорупкан. Чартык шак болганда, Семёнов кызаазының аксынга доктаалган. Бажыдан кара салдыг аныяк эр үнүп келгеш, чолаачының шынзылга-документилерин ыяк хынап көргеш, ийи чагыжыгашта орук кежилдир бижыглап каан чүүге шетти (шлагбаумну) кадүрүптерге, автобузувус оон ынай шимчекпен.

Семёнов кызаазы күрүвенин камгалал-хайгааралдыг чери. Ынаар түгле тускай чөпшээреддиг кижилерни эрттирип турар. Кызаазы өрү оранчок чоктап олура: «Мурнувуста даш кижи бисти оон ынай домей-ле эрттирер эвес» — дээш, чолаачы кааладыр чүткүп олурган автобузуп доктаадышкан. Ам база бир хайгааралга чери бар-дыр деп билдим. Топтап көөрүмге, орук кыдынга йилендир олуруп алган кижи хевиринге холчок дөмей улуг чалымхая бар болду. Ону «даш кижи» деп йөрээр улус чүведир.

Кызаазы куду Ак-Суу дээр хем баткан. Хемниң эриктерин дургаар чыжырганы, чодураа кайгамчык-ла хөй үнген. Чыжырганының кады сарыг чайт хевээр. Ону куштарга (эң ылангыя черлик дагааларга-фазанга) чемнеп кылдыр арттырып каан. Чыдуп-даа кагбаан. Дайзының черде мөөнеттинген бензин сөөрткен колонназынче чалбыштадып чораан самолёдун угландырган чорупкан. Чалбыш мырнай ооң чанында келген. Николай Гастеллонуң характерын ыш дүй тудуп, ооң холдарын эрттендир шона бергеи. Үрелген самолёт эрес-дидим ужудукчуга чагыртышаан.

Ужудукчу агаарга озал-оңдактан-даа эвес, дайзынга дүжүп-даа бербейн эрес-маадырлыг чорукту кылган, амытынындан чарылган.

Дайзының бензин сөөрткен мөөнцелген хөй машиналарынче Гастеллонуң эрттенген самолёду кээп үскен соопда, чер дээр сирт кылдыг күштүг частышкын димирей берген; цистерналар частып чаштагылап, бензин хем суу дег ага берген.

Маадыр капитан Николай Францевич Гастеллонуң адын совет кижилер кезээде мөнгеде сактып чоруулунар. Ооң ада-иезин оглун, а кадайы ашаан оскугаан. Төрээн чурт маадырыгга кезээде чоргаарланыр...

* * *

Совинформбюронуң ол дыңнадыының соонда, немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайзынынга көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш капитан Николай Францевич Гастеллога 1941 чылдың июль 26-да Чарлыыбиле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Ынчан бистиң Тывавыс аңгы республика турза-даа, ооң чону улуг Совет Эвилелин бодунуң база-ла ада Төрээн чурту кылдыр санап, ССРЭ-ниң хөй национал улустарыбиле эң чоок аку-дүңмалышкы найыралды улам быжыктырган.

Бистиң республиканың найысылалы Кызылда культураның болгаш дыштанылганың парыгын Совет Эвилелиниң Маадыры Николай Францевич Гастеллонуң ады-биле мөнгежидип адаан. Немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайзынының баштайгы хүннеринде-ле көргер чүрек чок, эрес-маадырлыг чорукту көргүскен патриоттарының бирээзи ол. Совет Эвилелиниң информация бюрозу 1941 чылдың июль 10-да ооң дугайында кыска дыңнадыгны кылган. Капитанның эрес-маадырлыг чоруунуң дугайын төөгү документилериниң мооң адааңда дончулаан парлаан.

МААДЫРНЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Эртен дең хаяазында фронтуларның аңгы-аңгы участокгарынга ужудукчулар радио репродукторларының чанында чыглып келгеннер. Москваның радио станциязы-биле дыңнакчыларга билдингир хоочун диктормуң үнү пайысталдың бажыңнарынга болгаш бүгү чуртка дораан-на чаңгыланы берген. Совинформбюронуң медээлерни дамчыткан.

Капитан Николай Гастеллонуң кайгамчык эрес-маадырлыг чорууның дугайында дыңнадыгны диктор нөмчаан. Ооң адын дайзын фронтуларының аңгы-бүрү участокгарында чүс-чүс кижилер катаптаан.

Дайзын эгелээр ырак мурнунда Николай Гастелло адазы-биле кады Москваның бир заводунга ажылдап турган. «Кандыг-даа ажылды хүлээндирип каарга, кезээде бедик харыысалга-биле, ак сеткилдиг күүседир оол» деп, ооң дугайында аңаа үргүлчү мактап чугаалажыр турган.

Күш-ажылчы улуг коллективке ол дадыгып, кижизиттинген болгаш мурнунга кайы-даа хире улуг бергелер тургустунуп келзе, ону ковчуг дүрген шинтпирлеп билир, ажып эртип шыдаар, тура-соруктуг, эрес-дидим кижи болу берген.

Николай Гастелло чоорту-ла коллективтиң, кады ажылдап турган эш-оорүүң аразында бүгү-ниити хүндүткелди чедип алган.

Ооң соонда ол шеригге баргаш, ужудукчуның парын болгаш берге мертежилин шингээдип алырынга элээп хөй үелерни эрттирген. Маңаа ооң дораан-на сурагжый бербээнн база билдингир. Ынчалзажок ол бодунуң угаангыр-сагыңгыры, эрес-дидими-биле вскелерден ылгалып турган. 1939 чылда ак финнерге удур тулчуушкунларга шериг заводтарын, ковурүглерни база доттарны бомбалаарынга киришкен. А ооң соонда румын буржуаз байларның дээрбедээшкининден Бессарабияның чоңун хосташкан совет шериглериниң десантызын дүжүрүшкен.

Ада-чурттуң Улуг дайзынының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле Николай Гастелло бодунуң эскадрильязын баштап алгаш, фашистерниң танк колонналарын, шериг объектилерин хүл далганнай өртгендир бомбалап, ковурүглерни чээргеннелдир чуура шаап турган.

Ужар чүүл кезектеринге капитан Гастеллонуң чаагай адарының дүгайы улам калбак пептерелдиг апарган. Агаар делгеминиң чагырын алычылары бот-боттарының дугайын дүрген билип алырлар болгай.

Капитан Гастеллонуң сөөлгү маадырлыг чоруу кажандаа уттундурбас.

Июнь 26-да Николай Гастелло бодунуң эскадрильязын баштап алгаш, дайзынга удур агаарга тулчуушкунну чоруткан. Оларның ырак адаанда чер кырында кадыг-дошкун тулчуушкуннар база кыптыгып турган. Фашистерниң моторжуткан кезектери совет черже шургуп кирип турганы ол. Оларның халдакчы шимчээшкиннерин бистиң артиллериявыс болгаш ужар чүүлүвүс доктаадып, өйтүр шаап турган. Гастелло бодунуң өөрүн агаар тулчуушкунунга билдилиг башкарбышаан, чер кырында болуп турган тулчуушкуннарны база кичээнгейлиг хайгааран чораан.

Танкыларның чыглы берген улуг мөөнцээшкинин, бензин сөөрткен хой цистерналарны ол көрүп каан. Ол дээрге дайзын маңаа шыгыы тулчуушкунну чорударын бадыткааны ол.

Ынчангаш коргар чүрек чок капитан агаарга боду эрес-дидим тулчуп турган. Ынчалзажок дайзынның үгер-бооларының октары ооң самолёдунуң бензин кудар багын чара дээпкен.

Самолёт чалбышталып эгелээн. Ооң үнериниң аргазы чок апарган.

Ам канчаарыл? Парашютбиле черже шурай берип болур турган. Ынчалзажок ол чоок кавызында черниң девискээрин дайзыннар эзелеп алган. Оларга дүжүп берип, туттурары ынчыг эвес бе? Чок, ону черле ынчаар шинтпирлеп болбас.

Ынчангаш капитан Гастелло эктинден чыштыр шарытының алган куруп-даа чешпээн, өртгениң чораан самолёдун-даа кагбаан. Дайзының черде мөөнеттинген бензин сөөрткен колонназынче чалбыштадып чораан самолёдун угландырган чорупкан. Чалбыш мырнай ооң чанында келген. Николай Гастеллонуң характерын ыш дүй тудуп, ооң холдарын эрттендир шона бергеи. Үрелген самолёт эрес-дидим ужудукчуга чагыртышаан.

Ужудукчу агаарга озал-оңдактан-даа эвес, дайзынга дүжүп-даа бербейн эрес-маадырлыг чорукту кылган, амытынындан чарылган.

Дайзының бензин сөөрткен мөөнцелген хөй машиналарынче Гастеллонуң эрттенген самолёду кээп үскен соопда, чер дээр сирт кылдыг күштүг частышкын димирей берген; цистерналар частып чаштагылап, бензин хем суу дег ага берген.

Маадыр капитан Николай Францевич Гастеллонуң адын совет кижилер кезээде мөнгеде сактып чоруулунар. Ооң ада-иезин оглун, а кадайы ашаан оскугаан. Төрээн чурт маадырыгга кезээде чоргаарланыр...

* * *

Совинформбюронуң ол дыңнадыының соонда, немец фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурттуң Улуг дайзынынга көргүскен эрес-маадырлыг чоруу дээш капитан Николай Францевич Гастеллога 1941 чылдың июль 26-да Чарлыыбиле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан.

Ынчан бистиң Тывавыс аңгы республика турза-даа, ооң чону улуг Совет Эвилелин бодунуң база-ла ада Төрээн чурту кылдыр санап, ССРЭ-ниң хөй национал улустарыбиле эң чоок аку-дүңмалышкы найыралды улам быжыктырган.

В. КАРА-САЛДЫҢ «Кыштың соогу келзе-даа...» деп фотоэтюду.

ШЫН ТЫПКАН

1982 чылдың ноябрь 6-да № 257 «Шында» тывызыктарны Бай-Тайга районнуң Бай-Тал суурда О. Казак-оол шын тыпкан: 1. Хой өөр торлааларның ужун чоруптары. 2. Диңи. 3. Көгжүргей булуттар.

СОНУУРГАКТАРГА

КЕНАФ ПӨС

Чер иштинге үш мың чартык чыл иштинде чыткан пөс быжындызы Ортаакы Азияның ус-шеверлериниң төөгүзүнге база бир чаа арынны киир бижээн.

Хүлер бижек сыйыы ораап каан ол пос быжындызын Узбекистанның мурнуу чүгүнге шаакда джаркута аймактарның чурттап чораан черлеринден казылыышкын шинчилеллериниң үезинде тыпкан.

Ону химияның эртем-шинчилел болгаш хөөен лабораториязынга микроскоп аваанга улгаттырып көөрге, черелешкек чиңге хендирлер аразында аварганчыл доора-доора тудушкактарлыг болгаш төөнге-даа, торгуга-даа, индий археологтарның Инда шынаазыкга тыпкан эң эрте бурунгу хөөктөн кылгак пөстеринге-даа дөмейлешпес болган. Эң сөөлгү шинчилелдерден билдинип келгени болза, ол дубян деп үнүш культураларының аразында кенаф деп унуттен кылдынган болгак. Ынчангаш кенафтың быжыг болгаш үрелбезинден ол хире үеде чыдып келген.

Кенафты Узбекистанда амдаа ажылап турар.

ПОРТРЕТ МАСТЕРИ

Орест Кипренскийге портредин чүрүдүп кылдырган соонда: «Мээң чүрүүмну чүрүп кааны — көрүнчүкке көрнүп турганым-биле дөмейле-бирээ— деп, улуг шүлүкчү А. С. Пушкин ынчан бижээн. Ам ол портрет Третьяков галереязында декабрь 13-те ажыттынган алдарлыг орус чүрүкчү О. Кипренскийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 200 чыл (1782—1836) болганынга тураскаткан делегеңниң көскү черин эзелээн.

ЧАРЛАЛ

Декабрь 18-те республиканың хөгжүм-шин театрының бажыңынга чурттар аразының конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда КРАСНАЯНЫҢ болгаш чурттар аразының база Бүгү-эвилелдиң конкурстарының лауреады Евгений ПОЛИКАНИНИҢ концерти болур.

Концерт 19 шакта эгелээр. Билеттерни театрның, филармонияның кассаларында болгаш «Саян» универмагта садыг турар.

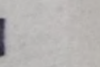

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Кадык болуруң күзезинде. (Күш-культуржуларга сүме). 9.00— Силерге, ада-иелер. 9.30 — «Спортлотонуң 51-ги тиражы». 9.40 — Советтер болгаш амыдырал. 10.10 — Сонгу чүктүң орус улузунуң Күрүвениң академиктиг хорунуң концерти. 10.55 — Эки бараанналыг хөйнү. 11.25 — М. Шолохов. «Андарган күр чер». РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Каюров нөмчүүр. 12.00 — «Типлекчилер». Фронтучу өңнүүлер клуву. 13.30 — Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — Төп телевидениениң болгаш Бүгүзвилел радиозуның симфониктиг оркестрииниң болгаш эстрадалыг музыказының концерти. 15.15 — «Мономахтың бөргү». Уран-чечен телефильм. 16.25 — Орус музей. XIX вектиң чуруула урал чүүлү.

КЫЗЫЛДАН

16.55 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турасказтаткан телемедээлерниң тускай үндүрүлгези.

МОСКВАДАН

17.15 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удур. Дамчыдылганы профессор С. П. Капица эрттирер. 18.15 Элээдилерниң уран чүүлү. 18.45 — ССРЭ-ниң тургусунганының 60 чылынга. «Чангыс эптиг өг-бүледе». «Маэң черим—Россия». Документалдыг телефильм. 20.00 — РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концерти. «Найырал» деп конперт залыдан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 —РСФСР-ниң уран чүүл мастерлериниң концертиниң уланчызы. 22.35 — «Мастер болгаш бригантина». Документалдыг телефильм. 23.05—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.20 — Чурттуң телестудиаларының документалдыг фильмнери. 16.00 — С. Рахманинов. Оркестрлиг фортепианога № 3 концерт. 16.45— Украин телевидениениң программазы: телеочерк; документалдыг фильм; пионерлер концерти. 18.45 — Аар атлетикага ССРЭ кубогу дээш. «Измайлово» Спорт ордузундан дамчыдылга. 19.15 — Делегей байдалының дончулалы. 19.30 — «Музыкалыг киоск». РСФСР-ниң алдарлыг артизи Э. Беляева эрттирер. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Хөглүг алды шингвинчигештер». Мультфильм. 20.15— «Кадыкшыл». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянчикова дамчыдылганы эрттирер. 21.00 — «Ye» 21.35 — Кыпкы кипээтюд. 21.45—23.15 — «Известия» содунуң шаннаны дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндияның шилиндек командазы —ЧССР-ниң шилиндек командазы.

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, хар чагбас. Хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы дүне 33-38 градус, чамдык черлерге 26-31 градус соор. Хүндүс 22-27 градус, чамдык черлерге 15-20 градус соор.

Кызылга оскерилге чок агаар болур. Агаарның температуразы дүне 35-37 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «...аңаа шупту ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Истекчи» 9.00, 14.30, «Руслан-биле Людмила» 11.40, «Майгынчыгаш-биле шанчыпкан» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ырлар ритмнери» 14.00 16.50, 19.40 шактарда.

Редакцияның адреси: индекс 667000. 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефонпары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлекчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар

Чагыг № 1976.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымның херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01038

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 290 (12080) | 1982 чылдың декабрь 19, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингең | Өртээ 3 көп.

УАЧД-ге байырлыг митинг

Декабрь 17-де чурттуң кол делгелгезинге 1982 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчилеринге алдар болдурган ажылчы чоннарның төлээлекчилериниң митингизи болган.

Митингини ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев ажыткан. Ол совет кижилер ССРЭ-ниң 60 чыл болуру улуг байырлалды хөй националдыг Төрээн чуртка чоргаарланыышкын-биле уткуп турарын чугаалаан. Экономиканы, әртемни болгаш культураны хөгжүдеринге, улустуң чаагай чоруун бедидеринге база бир херии базым кылдынган. Бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринче улганган социалистиг чарыш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга улуг салдарын чедирген.

Социалистиг чарышка чедиишкиннери дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын демдеглээри-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл туктарын 15 эвилелдешкен республикаларга шуптузуунга мөңгези-биле кадагалаары-биле хүлээдип турар.

Дыка хөй автономнуг республикаларга, крайларга, областарга, хоорайларга болгаш көдээ районнарга шилчиир Кызыл туктарны тывыскан. 1600 ажыг күш-ажылчы коллективтер Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаткаш, шидчиир Кызыл туктар-биле шаңнаткан. Он бирги беш чылдың ийиги чылының даалгаларын күүседиринге эң эки түңнелдерни чедип алганы дээш 767 коллективтерни Бүгү-эвилелдиң хүндүлел самбыразынга киирген.

ССРЭ-ниң УАЧД-зинде ажылчы чоннарның күш-ажылчы маргылдаазын бүгү талазы-биле, тодаргай көргүзүп турар. Найысыладың ажылчын аңгызының өмүнээзинден сөс ап, чүве чугаалаан, И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң ажылчыны Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Т. Барулина москвачылар Советтер чуртунуң юбилейинге алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының эгелекчилери болганын демдеглээн. Плаңдан ажыр 1500 хире автомобильдерни, 700 ажыг соодукчуларны кылың үндүрген зилчилерниң коллективи чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар.

Москва областың «Кызыл тараа» совхозунуң директору В. С. Гарин, Киевтиң № 3 бажың тудар комбинадының монтажчылар бригадири В. Г. Василенко, «Гомсельмаш» каттыжышкынының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. К. Ковалёв олар күш-ажылчы коллективтер мурнундан чедип алышкыннарга доктаавайн, моон-даа соңгаар эки ажылдаарын хүлээнип, чүве чугаалааннар.

Митингиниң киржикчилери социалистиг чарышты ам-даа улам калбартырып, партияның салган сорулгаларын шиитпирлээринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырын чурттуң ажылчы чоннарының өмүнээзинден бүзүреткен.

(СЭТА).

ТЫВА—КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТЕ:

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ КҮШ-АЖЫЛ, БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Совет кижилериниң чаагай чаңчылы ындыг. Улуг байырлалдарны, юбилейлерни чаа күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле, чаа эгелээшкиннери-биле демдеглээр. Төрээн чуртувустуң алдарлыг юбилейи — ССРЭ-ниң 60 чылын республиканың ажылчы чону база ынчаар уткаан. А декабрь 18-те он-он мун ажыл-ишчилер — ажылчыннар, тудугжулар, малчыннар, механизаторлар, албан-хаакчылар, студентилер, сургууулдар коммунистиг субботникче организастыы-биле үнгеннер, олар он бирги беш чылдың фондузунче ол хүн ажылдаан акшазын шилчиткеннер.

Кызыл хоорай

Дүүн кызылчылар 100 мун квт-шак электри энергилазын, 2400 гкал чылыг энергиязын, 95 тонна далганы, 140 тонна комбикормну, 1000 дал суксунну, 30 тонна сүт аймаанын кылыгларын, 0,5 тонна саржагны, 215 кубометр демир-бетон кылыгларны, 48 мун кезек туйбуну кылып бүдүргең, 2 мун тонна хөмүр-дашты, 200 кубометр сай-дашты казып тыпкан, 5 тонна чугайны орттеткен база 16,33 мун тонна янаы-бүрү чүктерни сөөрткен болгаш оон-даа өске хөй түңнүг продукцияны бүдүрүп үндүргең.

Найысыладың кайы-даа бүдүрүлгелеринде ол хүн ажыл-иш хайныышкынныг чоруп турган. Кызылдың эът болгаш даараныла комбинатарының, алгы, сүт, туйбу заводтарының, автотранспорт бүдүрүлгелериниң болгаш оон-даа өске бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, чолаачылары субботникке чаңгыс кижи дег демниг киржип, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Найысыладың автотранспортчуларындан дыка хөй чолаачылар ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур юбилейлиг чылдың болгаш он бирги беш чылдың ийи чылының планнарын хуусаа бетинде ажыр күүсеткенин билир бис. Ол мурнакчылар коммунистиг субботниктиң рейстерин база күш-ажылчы сорук киришкинин, эрттирип, эш-оорүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп турган. Оларның аразында тергиининиң тергииннери чолаачылар В. Уланов, К. Бадыы-оол, А. Тихонов, В. Тюрнев, М. Хүреш-оол, В. Чугунов, О. Дулев олар болгаш оон-даа өскелер бар.

Декабрь 18-те шупту 3000 транспортчулар субботникке киришкеннер, олардан 2000 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаан, 160 мурнакчы чолаачы коммунистиг субботниктиң рейстерин боттарының камнап алганы кывар-чаар материалдары-биле күүсеткеннер. Транспорт бүдүрүлгелеринге 6 мун рубльдиң үлетпүр продукциязын, 3 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бүдүргең. Чүүк сөөртүлгезинден, пассажир аргыштырылгазындан ол хүн 50 мун рубльдиң орулгазын АТБ-лер киирип алган, 150 автомашинаның техниктиг ажаалдазын, 100 автомашинаның 15 агрегаттың септелгезин кылган, 2 тонна шойну шуткуп куткан.

Найысылалда улуг тудуг организацияларының бирээзи «Кызыл тудуг» эргелелиниң объектилеринге тудугжулар 130 кижи база шефчилер 30 кижи ажылдаан. Эргелелдиң коллективи беш чылдың фондузунче 400 рубльди шилчиткен.

Эртем-шинчилел институдунуң коллективи Кызылдың туйбу заводунга, эмнелелерниң, Күрбаькының коллективтери хлеб заводунуң тудуунга. № 81 тудуг эргелелиниң объектилери 214 болгаш 444 кижи чурттаар общежитилер тудуунга шупту 300 ажыг шефчилер ажылдаан.

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказ коммунистиг субботник хүнүнде найысыладың ажылчы чонунуң көдүрлүүшкүнүг күш-ажылы СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, ССРЭ-ниң Дээди Совединин сессиязының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга төлептиг харыы болган.

Барыын-Хемчик

Кызыл туктуг районнуң ажылчы чоннары дүүн болган коммунистиг субботникке организастыг киришкен. Башкы түңнел-биле алырга, ол хүн субботникке 11600 ажыг кижи киришкен. Ак-Довурак хоорайның болгаш район төвүнүң бүдүрүлгелериниң 1500 ажыг ажылчыннары боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан, 16,5 мун хире рубльдиң продукциязын бүдүргең. Оон иштинде 50 тонна даг-дүгү, 1 тонна колбаса кылыглары, 15 мун туйбу болгаш 2 мун рубльдиң хереглел бараанналары бар.

Автобүдүрүлгениң 250 хире чолаачылары субботник рейстерин кылгаш, 5,5 мун тонна чүктү сайгарган. 250 ажыг тудугжулар ажыглалга кирер тудугларга ажылдаан, 17 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. 20 коллективтерниң 320 ажыг ажылчыннары боттарының камнап алган материалдары болгаш электри энергиязы-биле ажылдаан. Районнуң малчыннары мал коданнарынга, фермаларга, механизаторлар мал чемнериниң сөөртүлгезинге болгаш техника септелгезинге ажылдааннар. Бүдүрүлге эвес коллективтерниң ажылишчилери, сургууулдар, школачылар субботникке база идепкейлиг киришкен.

Чөөн-Хемчик

Коммунистиг субботникке Чөөн-Хемчик районнуң бүдүрүлгелериниң, совхозтарының ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкен. Ниитизи-биле күш-ажылдың байырлалынга он дөрт мун ажыг кижи киришкен, оларның иштинден 3700 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнзээн, 3 бригада, 79 кижи камнап алган материалдары, кывар-чаар, одаар түүлдери-биле ажылдаан.

Үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң ажыл-ишчилери анаа ажыл хүнүнден хөй продукцияны бүдүрген, улус ажыл-агыйының чүктерин сөөрткен. Малчыннар база-ла улуг хемчээлдиг ажылды кылганнар.

Чөөн-хемчикчилер ажылдап алган акшазындан он үш мун ажыг рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Улуг-Хем

Субботник эрттиреринге курлавырларны баш бууннаар санап көрген турган. Чүгле совхозтардан безин 3960 кижи субботникке киришкен, 175 автомашина, 85 трактор ажылдап хүнзээн. Ол хүн ниитизи-биле чээрби мун ажыг рубль түңнүг ажыл бүдүргүнген.

Дүүн районнуң ажыл-ишчилери 300 тонна ситенни кыштагларга чедирген, 180 кубометр одаар ыяшты белеткээн, 9,5 тонна сүттү бүдүргең, малдан 1,7 тонна немелде деңзинни алган. Хайыракан суурнуң чурттакчылары болгаш школачылары школа тудуунга ажылдаан. Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары чуртталга бажыңнарының шеверлел ажылдарын кылган. Үлетпүр комбинадының ажылчыннары 500 рубльдиң бажың херекселдерин бүдүргең.

Субботникке бир мун ажыг коммунистер болгаш комсомолчулар киржип, ажыл-ишке үлегерин көргүскен.

Таңды

Коммунистиг субботникке тураскаатказ ажылчы чоннарның массалыг митингилери Таңды районнуң бүгү бүдүрүлге черлеринге, совхозтарынга дүүн эртен болгулаан. «Шупту—коммунистиг субботникче!» деп лозун күш-ажылдың байырлалынга бедик сорук киришкинниг киржиринче районнуң ажыл-ишчилерин кыйгырып турган.

Таңдының үлетпүр бүдүрүлгелеринге, совхозтарынга, ооредилге болгаш албан организация черлеринге дүүн 8832 кижи ажылдап, коммунистиг субботникке организастыг киришкен. Олар ниитизи-биле 10.300 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Субботник хүнүнде 940 тонна чүктерни, 300 тонна органиктиг чемиш-чидилгедерни сөөрткен, 4 тракторну, 1 комбайнны септээн. Фермалар ажылдакчылары база эрестиг ажылдап, 14 тонна сүттүг саггап. Районнуң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың фондузунга 11 мун рубльди шилчиткен.

«Тыва кобальт» комбинатың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары коммунистиг субботник хүнүнде база организастыг болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Күш-ажыл байырлалынга 1500 ажыг кижи киришкен. Олар 5 мун рубльдиң продукциязын бүдүргең. 12 квартиралыг чаа бажыңның тудуунга 700 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары ол хүн 1950 ажыг пассажирлерни аргыштырган болгаш 150 тонна хөмүр-дашты сөөрткен.

Комбинаттың коллективи он бирги беш чылдың фондузунга 2 мун рубльди, а АТБ-ниң ажыл-ишчилери—510 рубльди киирген.

Бии-Хем

Күш-ажылдың байырлалынга бүдүрүлге, албан организация черлеринден шупту 4860 кижи киришкен. Оон иштинден 520 кижи боттарының бүдүрүлгелеринге ажылдааннар. Хоорайның тудугжулары 840 рубль түңге тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Районнуң АТБ-зиниң болгаш совхозтарының чолаачылары Бүгү-эвилел субботниктиң хүнүнде 890 тонна чүктү херек черлеринге сөөртүп чедирген. 15 чолаачы камнап алган кывар-чаар түүлдери-биле ажылдаан. Септелге мастерскаязының ажылчыннары 2 автомашинаны болгаш 3 дизель шимчедикчизин септеп үндүргең.

Субботник хүнүнде хоорайның ажыл-ишчилери 13.300 рубль түңнүг үлетпүр продукциязын бүдүргең, оон 9000 рубльди 11-ги беш чылдың фондузунче шилчидер.

* * *

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказ коммунистиг субботникке республиканың оске районнарының ажыл-ишчилери база улуг көдүрлүүшкүнүг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

КАЙЫ-ДАА ЦЕХТЕРДЕ...

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы Ак-Туруг суурнуң хүн бадар талазында Ховужук-Аксында хавак кырында туруп турар. Оон девискээринде, чыдың кайы-даа үезинде баарга, ажыл-иш хайныышкынныг.

Чоокта чаа мастерскаяда ажылдап турар күш-ажылчы кижилериниң ажыл-ижи-биле танышкыш көөр сорулгалыг аңаа чеде бердим. Бо черде ажыл база-ла чай-шолээн чок бачым болду. Кайы-даа цехтерде ажыл-ла, ажыл. Ол-ла чоруп турган, машина-трактор мастерсказының эргелекчизи Сүге Үмарович Дембирелге кезек механизаторлар-биле ажылдап турда, ужуражы бердим.

— Бо дөртку кварталда ниитизи-биле 7 тракторну септээр планныг турган, ажыр күүсеттивис. Тодаргайлаарга, «К-700» маркалыг 2 тракторну, «ДТ-75» 7 тракторну, «МТЗ-80» маркалыг бир, шупту 10 тракторну бүрүн септеп доостувус. Септеттинген тракторларывыс шынары эки. Бо септеп турар тракторувус он бир-дугаары-дыр. Он база ам удавас доостур. Септээн тракторларның ийизин —«ДТ-75»-терни Бии-Хем районнуң Сельхозтехкуркомнуң Туранда каттыжышкынына септээн, оларны чоокта чаа эккелдивис. Ол тракторларны ыцай-бээр сөөртүрүнге совхозтуң аныяк чолаачызы комсомолчу Александр Дамчааның киирген үлүг улуг. Ол дээрге бистиң механизаторларывыстың ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга күш-ажылчы белээвис-тир — деп, ол чугаалады.

Тракторлар септелгезинге моторист Солаан Монгуш, слесарь Серен-оол Чикчит, дарганнар Намчал-оол Хирбаа, Анай-оол Даржаа, трактористер Хураган-оол Доржу-Нава болгаш Чыскаал-оол Балы олар эки киржип, хүн нормаларын 120—125 хуу күүседип, мактадып турарлар.

Көдээ ажыл-агый машиналарын күсүү сезон доостурга тускай звеноолар бүрүн септеп.

С. СОТНАМ.

ЧАРЫШ АЧЫЗЫНДА

ССРЭ-ниң 60 чыл болур оюнга тураскаатказ социалистиг чарышка ыракку Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүреп» совхозунуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киржип, байыраалга тураскаатказ социалистиг чарышты улам калбартканнар. Совхозтуң № 4 хойжу бригадазы түгле районда эвес, республикада мурнакчы бригадаларның санында кирип турар.

№ 4 хойжу бригада (бригадири Сергелең Делгер-оол, партия организациязының секретары Кан-оол Делгер-оол) 1982 чылда төрүүр 100 баш хойга онааштыр 88 хураганнарны камгалап алган болгаш дүк планын күүседип, мал бажының камгалалын 98 хуу боттандырган.

Ук бригада чаңгыс эвес удаа бригадалар аразынга калбаргаң социалистиг чарышка тиилекчи болуп, СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчиир кызыл тугу-биле шаңнадып, опу салбайн келгеннер.

Бригадада 15 кодан хой бар, оон иштинде 8 кодан төрүүр хой. Чүс баш төрүүр хойга онааштыр 90—100 чедир хураганнарны хойжулар Эрес-оол Доржу, Хүлер-оол Коңгаржап, Мөңгүн-оол Чамый, Лопсаң Салчак, Сандый Хертек, Өргеш-оол Борбай-оол болгаш Сарыг-оол Сагаан олар камгалап алганнар.

Бригадада партия эге организациязының секретары Кан-оол Иргитович Делгер-оол мынчаар чугаалап ор:

— Хамык ужур мал ажылынга ажылдаар кижилерни шын шилип алырында. Социалистиг чарышты ай, кварталдап түңнеп турар бис. Мурнакчы малчыннарны бригаданың хуралдарынга акша база өртектиг белектер-биле шаңнап, мактап турарывыс чаңчыл апарган. Оон ачызында бедик көргүзүглерни чедип ап турар бис. Хойжу бригаданың төвү Деспи-Өдек деп черге малчыннарның ооредилгезин айда 2 удаа доктаамал эрттирип турар.

1982-83 чылдың кыжынынга бригаданың кежигүннери эки белеткенген. Мал чеми четчири-биле белеткеттингең болгаш кыштагларда дүжүрүүнген.

Х. ЧҮЛДҮМ.

СЭКП ТК-НЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, СЭКП ТК-НЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ КАНДИДАТТАРГА, СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИНГЕ, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА ДЫҢНАДЫГ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатказ СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга келген СЭКП ТК-ның кежигүннерин, СЭКП ТК-ның кежигүннерине кандидаттарны, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннерин, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарын болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын декабрь 19 болгаш 20 хүннеринде эртенгиниң 10 шактан кежээкиниң 8 шакка чедир Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга бүрүткээр.

Телефоннары: 224-36-36, 224-50-74

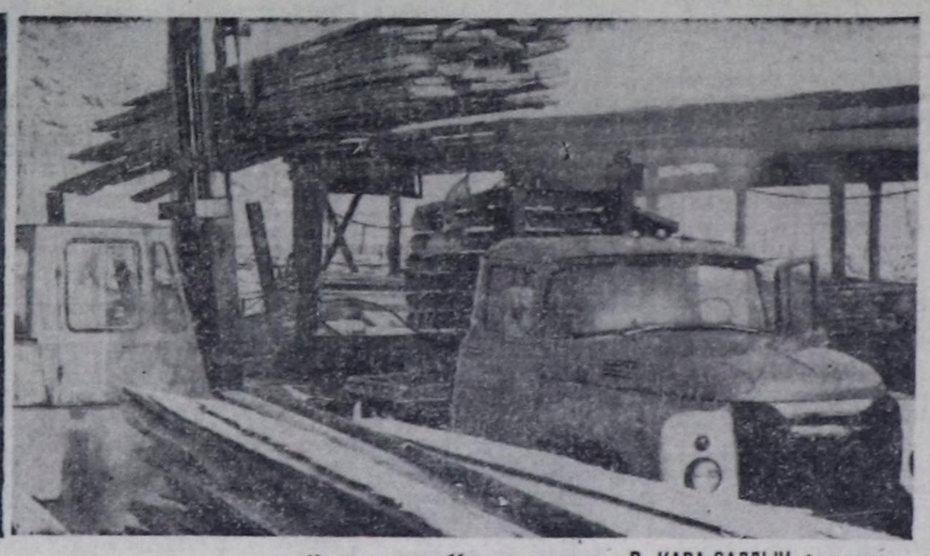

Кызылчылар субботник хүнүнде. В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Кыштаглаашкын— шалыпчы фронт

ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР ДЭЭШ

Он бирги беш чылдың ийиги чылы доозулгуже санныг хоңуктар арткан.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Чодураа салбырының ажыл-ишчилери СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар база ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир сорулганы салган.

Салбырның 675 баш бода малы Оймак сүт-бараан фермазында, а 5 мун шээр малы 13 коданнарда кыштаглап турар. Малды кыштан хүр ажырар дээш чамдык хемчеглер алдынган.

Кыштаглар септелгезин ниитизи-биле чогуур үезинде кылып дооскан. Соңга шиилп чок турган чылдагаан-биле чамдык кыштагларда бажың, кажаа соңгалары долузу-биле шилдеттинмээн турган. Бо хүннерде дөрт кижи составтыг септекчилер звенозу чедир кылдынмаан үүрмек септелге ажылдарын доозуп турар. 8 кодан төрүүр хойнуң дөртү удавас оолдан эгелээр. Ындыг түрбүже, сакман ажылынга хаара туттунган турар ужурлуг 25 сакманчының чүгле сези малдың чаш төлүн хүлээп алырынга белен. Үе далаштырып келген. Арткан каш хоңуктарда сакманчы звеноларны бүрүнү-биле четчелээш, төрүүр хойлуг коданнарга дарый быжыглаары негеттинип турар.

Мал кыштаглаашкынында байдал ниитизи-биле чүгээр. Малчын турлагларда мал чеминиң курлавыры, одаар чүүл четчир база дус, витаминниг сиген далганы коданнарда чедиртинип турар. Коданнар-суг-биле үзүктел чок хандыртының турар, малчыннарга солуннарны, журналдарны доктаамал чедирип берип турар. Маңаа көдээ советтиң депутады, чолаачы Владимир Бадының кызымак ажылын демдеглезе чугула. Малчыннарга аъш-чем, эт-бараан чедирилгезин экижидер сорулга-биле райпо баштаар чери кышкы сезонда бир автосадыгны тускайлап быжыглаан.

Кыштаглаашкын чүгле малчыннарның чымыштыг үүлези эвес дээрзи билдингир. Маңаа салбырның партия, комсомол, хөй-ниитиг организациялары, көдээ Советтиң депутаттар бөлүктери, агитквартиралар, школа, эмнелге ажылдакчылары улуг дузаны чедирер үзүрлүг. Олар тус-тус коданнарга шеф дузазын чедирип, культура-массалыг, агитация-пропаганда-лыг ажылдарны чорудар хүлээлгелиг. Чер-черлерде көдээ Советтерниң күүсконом кежигүннери малдың ажаалда-тежээлдезин, мал чеминиң камналгазын, малчыннарның амыдырал байдалын, хандырылгазын доктаамал хайгаарап, контрольдап, өй-шаанда чогуур дузаны көргүзери оларның кол сорулгазы.

Юбилейлиг чылда боттарының мурнунга бедик сорулгаларны салгаш ажылдап турар мурнакчы малчыннар салбырда бар. Чүс баш хойга онааштыр хураган база дүк кыргын алыр хүлээлгелерин Быштак-оол Мекпер-оол, Фанна Самдан, Ажы Докпак, Базыр-оол Торай дээш өскелерда күүсеткен. Олар чүс хойдан-на ортумаа-биле 85-90 хураганны, бир хойдан-на 3,5-3,7 кг дүктү алганнар.

Оймак сүт-бараан фермазында социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседип турар саанчылар эвээш эвес. Оларга Александра Доо, Нина Ооржак, Шивит Чамэы, Тамара Уйнукай, Валентина Борбак-оол хамаржыр. Александра Доо юбилейлиг чылда сүт саар хүлээлгезин эрткен он айларда ажыр күүсеткен. Күрүнеге сүт садар планын фермаңың ажыл-ишчилери он айларда 101 хуу чедиргеп.

ССРЭ-ниң тургустунганыпдан бээр 60 чыл оюн бедик көргүзүглүг уткуур. 1982-83 чылдың кыштаглаашкынын чедиишкиниг эрттирер дээш Чодураның малчыннары бар аргаларны ажыглаар.

Т. ХОВАЛЫГ.

Чаагы кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

РЕВОЛЮСЧУ, ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 12 (125) 1982 ч. декабрь

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

КЫЗЫГААР—ЫДЫКТЫГ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң онгу чыыжының чедиги сессиязы «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хоойлуну хүлээп алган.

СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээн ёзугаар кызыгаарның дайынчылары чугаалап тур.

Ыраккы Чөөн чүктүп Кызыл Туктуг кызыгаар округунуң начальниги генерал-майор В. Стус:

— ССРЭ-ниң Конституциязының принциптеринге, СЭКП ТК-ның съездилериниң болгаш Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилеттинген чаа хоойлуну Ыраккы Чөөн чүктүн кызыгааржылары хүлээп алгаш, ону изин-биле деткип турарлар. Социалистиг күрүнениң болгаш улустар аразының эрге-хоойлузунуң нормаларының дугайында марксизчи - ленинчи өөредигбиле ол бүрүн дүүштүр ажылдап кылдынган.

Совет органнар-биле, шериг кезектери-биле болгаш ажылчы чон-биле бижыг харылзааны тудуп турган. күрүне кызыгаарын камгалаар хереке кызыгаар шериглерин кижизидер улуг ажыл дайынчы кезектерде, салбырларда калбарган. Социалистиг Ада-чурттун айыыл чок чоруун хандырарынга, ооң ыдыктыг кызыгаарын карак огу дег камгалаарынга совет чекистерге бүзүрел улуг.

Кызыгааржы отрядтың политиктиг килдизиниң начальниги подполковник А. Лопатин:

— Бистерге, мурнакчы заставаларның дайынчыларынга, совет кижилерниң тайбың күш-ажылын камгалаарын идеген бүзүрээн. Хүлээлгевисти алдарлыы-биле күүседир бис. «ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарының дугайында» Хоойлуда болгаш дайынчы даңгыракта айытканын ёзугаар Төрөөн чуртувустуң ыдыктыг кызыгаарының камгалалы дээш күжүвүстү. билиивисти үндүрер ужурлуг бис. Бистерниң — Лопатинниң өг-бүлезинге кызыгаар кижизидер улуг ажыл дайынчы кезектерде, салбырларда калбарган. Социалистиг Ада-чурттун Улуг дайынының чылдарында ооң кылган эрес-маадырлыг чоруу дүнмам Вячеслав-биле менээ бедик үлегер боон, чуртталгавысты кызыгаар шерии-биле холбаштырарынче кыйгырган.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиинин. аная дайынчы В. Усов:

— Совет кызыгаар бижыг шоочаа— деп, аныяк тайынчылар чугаалажыр. Бистер фронтучуларның эрес-дидим. дайынчы шылгаралдарының салгакчылары. партияның болгаш чазактың даалгаларын амгы үениң байдалдарынга дүүштүр күүседиривиске бүзүрээр бис. Меңээ, ажылчын оолакка, Совет Эвилелиниң Маадыры В. М. Усовтуң — мээң кырган-ачамның адын эдилээн заставага шериг албаны эрттирер улуг бүзүрел опаашкан. Кырган-ачамның дайынның баштайгы хүннеринде кылганы эрес-маадырлыг чоруу мени хей-аът кирип чоруур. Даайым Н. Усов база ёзулуг солдат чораан. Ол Берлинге чедир тулушкапарының бирээзи.

Юбилейлиг чылда бистиң застава политиктиг болгаш дайынчы өөредилге талазыбиле чээрби беш катап «тергиин» деп адын төлептин-биле камгалаан дээрзин рапорттаары биске өөрүнчүг-дүр. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың социалистиг Төрөөн чуртувусун экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн, ооң ыдыктыг кызыгаарын камгалаарынга сагыш салышкынынга бистиң кызыгааржы харылвыс ындыг.

ОРДЕННИҢ УЗУН ОРУУ

Черногорскиниң чурттакчызы Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну М. Булгаковту военкоматче чалаарга, ол мынчаар бодаан. «Ам база шеригге келдиртеннер мурнунга чүве чугаалазын деп турар болгай аан». Херектиг ужуру оске болган. Кызыл Сылдыс орденнер дээш силерге байыр чедирип тур бис!»— деп, военком ону уткуп тура, хөглүг чугаалаан.

...1945 чылдың февраль. Бистиң дайынчылар Чөөн Пруссияга тулчуп турган. Булгаков баштаан кезек кижини «дыл» тудуп эккээринбиле хайгыылче үндүрүшкеп. Ракетаның кыска үеде кызаш дээш чырыынга ийи дурзу шала-була көзүлген. «Узунун, офицер хептиин аптаадыынар» деп, Михаил өөрүне сымыранган, карандыже шимеш дээш, көзүлбейн баргап. Удаваанда ол «дылды» тудуп эккелген, ынчала-даа аар балыглаттырыпкан болган. Балыы дээш Михаил Булгаковту тылче эмнедип чорудупкан чүве-дир, а эрес-дидим чоруу дээш шаңнал ынчаар астыгып чорза-чораа, 37 чыл эрткенде ээзин тып чедип келген. «Черногорская» шахтаның коллективи дайынның хоочуну, аныяктарның дагдыныкчызы Михаил Булгаковка бедик шанналы дээш байыр чедирип, чылыг сестерни чугаалаан.

Черногорск.
Хакас авт. обл.
«Труд» солундан.

ШАҢНАЛ ЭЭЗИН ТЫПКАН

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи Иван Викулович Очаковский үжен чеди чыл мурнунда Ада-чурт дайыны орденниң ийиги чергези-биле шаңнаткан. Ынчалза-даа шаңналды чогуур үезинде ээзи ап шыдаваан, ону чоокта чаа Кызылдың шериг комиссариады аңаа байырладыы-биле тывыскан.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Иван Викулович-биле аңаа ужурашкаш, социалистиг Төрөөн чуртунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш дайылдажыл чораанын, күш-ажылчы намдарын билип алдывыс.

Алтайның Черемшанко суурга 1914 чылда ол төрүттүнген. Ооң ада-иези дөрт кыстыг, дөрт оолдуг турган. Захар, Иван, Анисим, Семен шуптузу дайынга киришкен. Олардың иштинден Иван хөй дайынчы оруктуг эртикен. Ыраккы Чөөн чүкке шериг албанын эрттиргеш, халажып үнеринге сапёр Иван Очаковский белеткенип турда, 1938 чылда ССРЭ-ниң девискээринче япон эжелекчилер халдап кирген. Ооң уламыдан ол халашпайн, Хасан хөлге япончарга удур тулчуушкунга киришкен. Дайынчы эш-оорүг-биле кады командылал пунктузун тударынга, мина мооңдактарын кылырынга ол ажылдаан. Япон милитаристерни ук черге чылча шавары чоокшулап орда, дайзынның огу ооң солагай будунда балыглапкан. Владивостокка ийи ай госпитальга чыдып, кестирген. Ынчала-даа иштинде ок чыдыпкан, балыг эттиимээн. Ийи дугаарында госпитальга чедип, эрестиин ол коргускен.

Иван Викулович Донбасстың, Николаевти, Одессаны, Кишиневту, Брести болгаш оске-даа хоорайларны, суурларны хостаарынга киришкен. Дидим дайынчы Польшаны хосташкаш, 1945 чылдың апрель 23-те совет шериглер-биле кады Берлинче чаза таварын киргеш, немец фашистиг эжелекчилерни туюлунга чедир чылча шаварынга киришкен. Доктаамал харылзааны хандырып, маадырлыг чоруун коргускени дээш ону Ада-чурт дайыны орденнин ийиги чергези-биле шаңнаан. Шаңналды тыпсыр дээш келирге И. Очаковский чоруткан болган, адреэн билдинмейн баргап. Иван Викулович орден-биле шаңнатканын бижимин, эрестиин ол коргускен.

Иван Викулович Донбасстың, Николаевти, Одессаны, Кишиневту, Брести болгаш оске-даа хоорайларны, суурларны хостаарынга киришкен. Дидим дайынчы Польшаны хосташкаш, 1945 чылдың апрель 23-те совет шериглер-биле кады Берлинче чаза таварын киргеш, немец фашистиг эжелекчилерни туюлунга чедир чылча шаварынга киришкен. Доктаамал харылзааны хандырып, маадырлыг чоруун коргускени дээш ону Ада-чурт дайыны орденнин ийиги чергези-биле шаңнаан. Шаңналды тыпсыр дээш келирге И. Очаковский чоруткан болган, адреэн билдинмейн баргап. Иван Викулович орден-биле шаңнатканын бижимин, эрестиин ол коргускен.

1941 чылдың июнь 22-де фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаан. Социалистиг Төрөөн чуртун камгалаарынга киржир патриотчу күзелин илередип, шериг комиссариадынга келгеннерниң бирээзи Иван Очаковский болган. Ыяды-даа болза ону албаан, чүге дээрге балыглаңган чери эттиимээн болган, Томск госпиталынга эмнедири-биле чорудупкан. Аңаа ооң солагай будунда бажың катап кескеш, ок бузундузун ап каапкан. Ооң соонда буду экирип эгелээн. 1942 чылдың июльда Иван Викулович немец эжелекчилерге удур тулчуушкунче кирген. Донда Калач хоорайны хостаары дээш дошкун демиселге дидиргээ, Иван Викулович Сталинградтың түбүнде ажыктыг чаңгыс чүүлдүг болган. Ооң ийи бажың, ийи аяк, ийи чанғыс ажыктыг. Ынчалза-даа ол дайынга киришкен. Ол

Специалистиң индири

ХОЙДАК-НА ХУРАГАН

Тывада мал ажылының продукциязының ишпи деңзигүүрүн алыр болза, хой ажылы кедээ ажылагый бүдүрүлгелеринде кол адыр бооп турар. Аъш-чем программазын чедиишкинниг күүседиргеге хой ажылын хөгжүдери, оон продуктулуг чоруун бедидери болгаш хойнуң баш санын көвүдедири улуг хамаарылгалыг.

Хой ажылы бүгү чүүн малдың эдиинің 55,1 хуузун, садар эттиң 56,1 хуузун, а акша талазы-биле бүгү сайгарган эът аймаанын өртээнин 59,7 хуузун берип турар. Оонбиле чергелештир хой эдин садары көвүден турарын айтыры чугула, бо көргүзүг өрткен чылын оон мурнунда чылында турганындан 41,6 хуу өскен. 1981 чылда совхозтарның сатkан бүгү продукциязының 52,7 хуузу хой ажылынан киргең. Бо көргүзүг Эрзин районга 82,2 хуу, Тес-Хемге 81,3 хуу, Мөнгүн-Тайгага 80,3 хуу, Өвүргe 75 хуу, Чөөн-Хемчикке 62 хуу, Улуг-Хемге 51,7 хуу болган. Аъш-чем программазын чедиишкинниг шиитпирлээрининг дүгүүрү хой ажылын хөгжүдеринде дээрги моон идеп.

Сөөлгү чылдарда Эрзин, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Мөнгүн-Тайга болгаш өске-даа райониарның ажыл-агыйлары хойну өстүрер талазы-биле алаэн чедиишкинниерни чедип алган болгаш эът, дук сагар планнарын күүседип турар аларган.

Хойну эрте хураганнадырынче шилчээнин, хойжуларның ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканы, хой төрүүр үеде малды дүн-хүн чок кылдыр организастааны «Кызыгаар», «О. Шынаа», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Искра», «Тинлелге», «Тере-Хөл» совхозтарның хураган алырынга болгаш доруктурарынга дузалыг болган. «Барлык» совхозта Салчак Чагыр, «Шекпээрде» Моңгуш Калиндүү, «Алдан-Маадырда» Моңгуш Маадыр-оол, Ооржак Серен, «Чыраа-Бажында» Куулар Байыр-оол, Ондар Очур-оол оларның удуртқан хойжу бригадалары чүс баш хойга опаштыр 100—106 хураганнарны алган. Шупту 143 хойжу болгаш өшкү кадарчылары чүс башка опаштыр 100—136 баш анай, хураганнарны алган. А чүс башка опаштыр 90-дан хөй чаш төл алган малчыннар 271 кижи болган. Бо бүгү шээр малды Тывага өстүрүп болур дээрэни бадыткап турар.

Ындыг турбуже, агаар-бойдустуң байдалы, мал чемнинің хандырылгазы дөмей, кажаа-хораазы таарымчалыг турда-ла, Бии-Хем болгаш Таңды районнарның хойжулары бо чылын түс башка опаштыр дөңгүп-ле 65—69 хураганнарны алган. Ылангыя «Өөк» совхоз 48 баш. Тока аттыг совхоз 62 хураганны чүс хойдан алган. Үк районнар күрүнеге дүк садарының планын үскен. Хойнуң баш саны 1975 чылда турганындан «Өөк» совхозта 7 мун баш, Тока аттыг совхозта 10,4 мун баш (дең кезии) кызырылган. Хойнуң саны өске-даа ажыл-агыйларда эвээжеп турар. Мындыг байдалды моон соңгаар эдерп пегеттинии турар.

Хой ажылын экижидерининг амгы үеде бир кол аргазы—хойнуң төрүүр үезин организастыг эрттирери. Бо чымыштыг болгаш харысалгалыг ажыл ам эгелей берген: декабрь оннуп медээзинден алырга, республикада төрээн хойнуң саны он муң чедип турар.

Хой ажылында механизастаттынмаан болгаш улуг күш негээр ажыл—хураган ажаары. Ылангыя чаш хураганны баштайгы үш хонукта ажаары дыка берге. А хураган чаңгыс эвес, хонукта чээрбүжен-даа чедип болур. Чаа төрүттүнген хураганның думчуунда шаразын дораан-на сыдар херек, ол оон тынарынга чугула. Оон соонда чылыг черге хураганның дүгүн кургадыр, иезинге кургадыр чылгаттырар. Бо чорук бирээде, хураганның хан эргидезинге, ийрде, хойнуң хураганны төлзүнеринге дузалыг.

Хураган төрүттүнген соонда, чартык шак хире болгаш, эмзирер херек. Черле ынчаш, чаш малды баштайгы хүннерде ийи-үш шактан үзамдыктырбайн эмзирип турары чугула. Ынчан хураганның магабоду быжыгар, өвүүчел болгаш боткур болур. Чартык ай хире болганда чемгерип эгелээр. Ынчан комбикорм, сула, сиген долганы болгаш сиген бээр. Үк чемнерни кажан база чүү хирени бээрин, ажыл-агыйның түскай эртемниглери чаш малдың дорукканын, күш-шыдалын, дең зиниң, езининң сүтküрүн болгаш чеинериң шынарын барымдаалап турган доктаадыр.

Хой сүткүр болган тудумна, хураганнар өзүүчел болур. Хураганның хонукта 100 грамм немелде дең ан алырынга чарыгдаар сүттү бүдүрерине 3 грамм чем единицазы, 36 грамм шингээчел протеин, 12 грамм фосфор, 1,9 грамм кальций хойга негеттинер. Ол негелдер күүседиптимейн баарга, хураган эмзирер хойлар арыптар, сүдүрттүлер, а хураганнар баксыраар, өлүр, хойнуң дүгү чингелээр — шынары кудулаар, өртээ эвээжеэр.

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг көдээ ажыл-агый академиязы төрээн хойларны чемгереринин чурумун доктаатkан. Ону ёзугаар 50 килограмм дең зилиг хой хонукта 1,5—1,9 килограмм чем единицалыг, 150—190 грамм шингээчел протеинниг, 12—16 грамм дустуг, 7,6—8,8 грамм кальцийлиг, 4,4—5,4 грамм фосфорлуг, 15—20 миллиграмм каротинниг бөдүүн, чулуктуг болгаш концентраттыг чемнерни чиир ужурлуг. А 60 килограмм дең зилиг хойга 1,9 килограмм чем единицазы, 200—250 грамм шингээчел протеин, 18 грамм дустуг, 11—12 грамм кальцийлиг, 4—7 грамм фосфорлуг чем херек. Ындыг болганда мал чемнерни болбаазырадыр тургаш камналгалыг болгаш чедингир кылдыр ажыглаары, чогуур үезинде чемгерери болгаш суггарары чугула.

Чаш малды камгалаарынга бир чугула чүве—оларны шын ажаап-тежээри. Чаңгыс хураганның 5—8 хойну азы иннистерлиг 3—5 хойну бир клеткага тургузар, 3—5 хонук эргкенде, ол сакманнарны 10—15 чедир улгаттырар. Оон соонда 10—15 хонган хураганнарлыг хойларны 15—20 баш, а 15—20 хонган хураганнарлыг хойларны 25—40 баш чедир бөлүктээр. Хураганнар 20—30 хона бээрге, хойларны 40—60 баш, а 35—40 хонганда 100—120 баш чедир бөлүктээр.

Хураган ажаар ажыл боду ындыг-ла нарын эвес, ынчала-даа оон чымыжы, шүүлү кончуг улуг. Ынчангаш аңаа улуг күш негеттинер. Хураган төрүттүнерге дораанна ажаап киришкеп. Кажаанның өл-шыгы, хат-салгын болгаш соок — чаш малдың дайзыннары. Чаш малды хорадыр кол чылдагаанныр бо. Оларны болдурбас төлээде, дүн-хүн чок хайгаарал тургузар херек. Дежурныйлаашкынга чүгле хойжулар болгаш сакманчылар эвес, ажыл-агыйда өске-даа активилер база киржир, ол баштайгыларның ажылын контрольдаар, оларга дузалажыр, хойжуларның аъш-чем болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырылгазын организастаар ужурлуг. Хой төрүүрүнүң үезинде чүгле белек харысалга эки түнелге чедирип болур

Ч. ХЕРТЕК,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң хой ажылының килдизининиң начальныгы.
Н. КОҢГАР,
хой ажылының килдизининиң зоотехниги.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ССРЭ-НИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛЫНГА УТКУШТУР

ОЛЬДЕНБУРГ. (СЭТА). Барыын Германияның Ольденбург хоорайының «Везер-эмсхале» деп эң улуг залын байырлалдың шинчизи кирип шимээн. Делегейнин ажылчы чонларының эң-сеткил каттыштырылгазының демдээ —кызыл туктар ол залга холбенейнип турган. ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылынга тураскаатkан байырлыг хурал анаа болган. Герман Компартиязының болгаш ГКП-нин түс черде округ организациязының инициативазы-биле байырлыг хуралды чыылдырган.

СЭКП-нин Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов баштаан СЭКП-ниң делегациязынга Ольденбурггун, Бременниң болгаш ГФР-нин өске-даа хоорайларының, үлегчүүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, студентилер болгаш аныяктар төлээлекчилерин изиг байырны чедирген. СЭКП-ге, ГФР-нин болгаш ССРЭ-нин ажылчы чонларының аразында пайыралта база эң-сеткил каттыштырылгазынга алдар болдурган йөрээлдер залга дыңналып турган.

Герман Компартиязының даргазының оралакчызы Г. Готье байырлыг хуралга илеткел кылган болгаш ССРЭ-нин тургустунганы бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болдуушкун болган деп онзалап демдеглээн. ССРЭ-нин тургустувганы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээнинээ түнелиинде чедип алдынган болгаш ленинчи национал политиканың тиилелгезин бүгү делегейге бүзүрелдиг кылдыр көргүскен.

Төөгүлүг ужур-дузалыг алдарлыг байырлал-биле холбаштыр Г. Готье Герман Компартиязының болгаш ГФР-нин бүгү ажылчы чонларының өмүнээзинден Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга чүректин хамыынган нэмг байырны чедирген.

Немец ажылчыннарның төрээ дээш маадырлыг демисели Эрнст Тельманның чагыларын бистин партиявыс боттандырбышаан, СЭКП-биле, улуг совет улус-биле пайыралдыг харылзаалары моон соңгаар-даа калбартыр болгаш быжыглаар деп, Г. Готье медеглээн.

Социализм — практиктиг боттуг чүүл болган дутайында Маркстың, Энгельстин болгаш Ленинниң номналының ыыннының амыдырал балыткаан деп, илеткелчи чугаалаан. Чүс-чүс миллион кижилер социализмнин байдалыпга амгы үеде чурттап, мөлчүлгеден хостуг болуп турар. Социалистиг иитилелдиң кол сорулгазы — ажылчы чоннарның чаагай чорүүн бедидери болуп турар. Тайбың байлалдарга чурттаары — кижилерниң эң чугула эргези.

Тайбыкны быжыглаарының политиказы — Совет Эвилелиниң эң чугула күрүве политиказы болган. Совет күрүнеин баштайгы даштыкы политиктиг декларациязындан — Тайбың дугайында декреттен СЭКП-нин XXVI съезидининг Тайбың программазынга чедир. боо-сепсеэти дүжүрер дугайында 1922 чылда Генуя конференциязынга баштайгы совет саналдардан эгелээн, ядролуг чепсеэти мурнай ажыглавас дугайында ССРЭ-нин байырлыг хүүлээзинге чедир тайбыны быжыглаар дээш Совет күрүнеин стратегтиг угланышкыны чайгылыш чок болуп турар. Ол угланышкын социалистиг күрүнеии алыс будужүнге, делегейнин бүгү улустарының амыдыралчы эргежакыктарынга бүрүн дүүкүп турар. СЭКП ТК-нин Чиигине секретары эш Ю. В. Андропов бодунуң чугааларынга ол угланышкынны база «катап бадыткаан деп, Г. Готье демдеглээн.

Лайың белеткеддерин күштелдирер болгаш ГФР-ге база Барыын Европаның өске-даа чамдык чурттарынга ортумак ыраакылыгның чаа ракета-ядролуг чепсээн пенгередип тургузар дээш АКШ-тың администрациязының планнарының кедергей айылдыын плеткелчи сойгалап плеретkен. Ол планнарга удурлажышкынны улам-на күштелдиреринче ГФР-нин бүгү ажылчы чоннарын Г. Готье кыйгырган. ГФР-нин догулаашкывын айыыла таварыштыр дээш НАТО-нун планнарының боттанышкының болдубас дээш Барыын Германияның коммунистери бүгү-ле үүлдерни кылыр деп, илеткелчи медеглээн.

ГФР-нин болгаш ССРЭ-нин арагыла ажыктыг садыг-экономиктиг харылзааларны улам-на калбартырының эргежок чугулазын Г. Готье онзалап демдеглээн. Барыын Германияның ажылчы чоннарыы ССРЭ-ге үүр «садыг лайышыга» эвес, а Совет Эвилелиниле тайбыга сонуургалдыг деп, ол чугаалаан. ССРЭ-ге болгаш социалистиг өске-даа чурттарга удур «садыг лайышын» күштелдирерин Р. Рейганның администрациязы оралдажып турар.

СЭКП-нин делегациязының баштыны Г. Ф. Сизовтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

ВКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ХАНОЙ. (СЭТА). 1982 чылда вьетнам иитилелдиң хөгжүлдезиниң түңнелдерин болгаш 1983 чылда база 1985 чылга чедир чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын база угланышкынарын Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму чугаалажып көргеп. Хувааларның системазын сайзырангайындарының, экономиканы эргелеп башкарырының ажыктыын бедидеринии, үлегүүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга социалистиг чаартыдгаларның, массалар ортузунга идеологтуг ажылды күштелдиреринин айтырыглары пленумнуң кичээнгейининиң төвүүге тургустунган.

ВКП-нин V съездизининиң шиитпирлерин, экономиктиг тургузуушкун талазы-биле партиниың айтыышкынарын күүседир даош чурттуң ажылчы чоннарының дэмиселинин үезинде улуг чедиишкиннернин чедип алдынганын пленумга демдеглээн.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезининиң улуг өзүлдези чурттаа аъш-чем айтырыын шиитпирлээринге болгаш үлегүүрүн чиг-эт хереглелдерин хандырарынга боттуг аргаларны берип турар. Капитал тудуунга болгаш даштыкыже үндүр садар барааннарны бүдүреринге деңшилге чедип алдынган.

Иитилел бүдүрүлгезининиң ажыктыын бедидеринге болгаш ажыл-агый курлавырларын камнаг ажыглаарынга үндезилээн, ВКП-нин V съездизининиң айтыканы социализмнин үндезинниери тургузарының сорулгаларын күүседиринче бүгү күжүн угландырарынче партия, ажыл-агый органнарын, бүгү вьетнам улусту пленум кыйгырган.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

КАБУЛ. (СЭТА). АДР-ниң Мурнуу болгаш Мурнуу-Чөөн можуларында чурттап турар пуштуннар дээр аңгы-аңгы төрел бөлүктериниң баштынарының болгаш өгбелериниң Афганистанның бичии-бүүрай улустарының болгаш төрел бөлүктериниң херектериниң талазы-биле министри Сулейман Лаек-биле ужуражышкыны афган пайысылалга болган. Үк черниң солуннарының демдеглеп турары-биле алырга, төрел бөлүктериниң төлөлекчилери афган улустуң тайбың амыдыралынга шаптыктап турар империализмниң болгаш реакциянның контрреволюстуг саттынакчыларының үүлгедишкиннерин бууруудалып, АДР-ниң болгаш Афганистанның Улустуң-Демократтыг партиязының политиказын боттарының бүрүнү-биле деткип турарының дугайын медеглээннер.

ФРАНЦИЯ ХҮЛӨӨВӨӨН

ПАРИЖ. (СЭТА). «Совет Эвилели-биле экономиктиг харылзааларга хамаарыштыр НАТО-нуң стратегилзын хозбаштырар дугайында» Франциянын болгаш АКШ-тың аразында дугуржулга чедип алдынган деп, АКШ-тың күрүве секретары Дж. Шульц чоокта чаа Парижке кээп чораан үезинде бадыткаан.

Дж. Шульцтуң ол бадыткашкыны-биле Франциянын даштыкы харылзаалар министри К. Шейсон чөпшээрежир ирга бе? деп, француз телевиденненан корреспондентизи министрден айтырган. К. Шейсон мынча деп дорту-биле харылаан: «Чок, чөпшээрешпес мен. Ындыг стратегия-биле Франция чөпшээрешпээн болгаш чөпшээрешпес-даа. Франция бодунуң экономиктиг болгаш садыг политиказының кара чаңгыс ээзи болуп артып турар».

БОНН. (СЭТА). ССРЭ-ге хамаарыштыр садыг-экономиктиг политиканы чидигендиреринче француз чазакты алдаварын АКШ-тың күрүве секретары Дж. Шульц чоокта чаа Парижке кээп чораан үезинде орадлашкан, ынчалзажок ол негелдеин Франция шуут-ла хүлөөвөөн деп, Барыын Германиниың ЦДФ телепрограммазының тайылбырлакчызы медеглээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сальвадорнуң саттынычы ёзу-чурумунуң шеригленирге удур чедиишкиниг шавар халдаашкынарны Фарабундо Марти аттыг национал хосталга фронтузуунуң (НХФ) дайынчылары үргулчүлеп турар.

Сальпрес агентстводуң дыңнадының ёзугаар алырга, Кускатлан төп департаментиле Гуасапо вулканының районунда чугула бедиктерни Сальвадорнуң патриоттары эзлеп турар. «Рамон Бельосо» деп тускай батальонуң шаажылакчылары партизаннарны ол бедиктерден үндүр кызып шылаваан. Ол-ла департаментиде Сучитото хоорайның районунда туруштарны болгаш чурттакчылыг элээн кап суурларны патриоттар база быжы-биле эзлеп турар. Чалча чазак шеригнери ол хоорайны болгаш суурларыны бомбалаан түнелиинде тайбын чурттакчыларның аразында хөй кижи өлүрткен болгаш балыглапган деп, «Венсеремос» радиостанция дыңнаткан.

Сантьяго-Мариа болгаш Усулутан хоорайларның аразында автомашина оруктарын НХФ-нин дайынчылары бүрүн контрольдап, боттарынын холунда тудуп турар. Электродамчыдылга шугумун партизаннар чыскаалдан үндүрген түнелиинде Сальвадорнуң бүгү-ле талакы кезээ электроэнергия чок арткан.

БКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

СОФИЯ. (СЭТА). Анаа Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму боо 1983 чылда Болгария Улус Республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планының төлевилелин болгаш чурттуң 1983 чылда бюджединиң төлевилелин чугаалажып көргеп. Пленум үк документилериниң көлкол чүүлдерин чүүлдүг деп үлөөн алган болгаш Министрлер Чөвүлелиниге Болгария Улус Республиканың Улус Хуралынга чугаалашкан, бадылдыры-биле киирерин саналдаан.

Пленумга БКП ТК-ның Чиигине секретары, БУР-нуң Күрүве Чөвүлелиниң даргазы Т. Живков чүве чугаалаан.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: чер аразы кызырылган

Буурул Джугджурнуң төөнү чок ой-чиктериниң аразында чашты берген бурунгу суур Нельканга «Улуг чер» чоок ашарган. Соңгу чергиин ивижилериниң ажыглалында: машиналар, снегоходтар, АН-2 самолёттар, вертолёттар.

Нельканчыларның амыдырал-чурттал газының байдалдары таныттынмазы-биле өскерилген. Ыштыг чадырлар турган черде Культура бажыңныг, ийи каът школалыг, уруглар садтарлыг, магазинерлиг, амыдырал хандырылга комбинаттыг улуг чараш суур чаттыла берген. Үжүкбижии чок чораан кешкүн чонпуң бөгүнгү салгалы амгы үениң он-он мергежилдерин шиңгээдип алган.

УКРАИНА: кыска үеде

Харьковта «Автозапчасть» заводту чаартырын шалыпкын темп-биле доозкан. Продукция бүдүрерин оон хөй кезиин кедээ механизаторларже чорудуп турар, 15 хуу бедидеринге ол эде тургузуушкүп дузалаан.

Кыска хуусаанын дургузунда чаартылганы чорутканы—ажыглалга кирер ол объектиже күш болгаш акша-хөреңгини моонцээнининг түнели. Хоорайның Октябрь районунуң бүдүрүлгелери каттышкан сеңгелге-тудуг отрядың организастааннар. Бичии заводтарда ажылдап турар ажы-аңгы мергежилдиң тудугжулары ында кирген. Чаа коллективтиң ажыглалынга херек техниканы база-ла ол чижектиг кылдыр чыып моонцээн.

Түс-түзунда тудуг баазазы чок бүдүрүлгелерге тургүстүнгән чаа отрядтың ажыы суггарын шыдаар. Чер адаанын сууи ажыглаарының калбак арганарын республикада кол чүгула херек кылдыр көрүп турар.

(СЭТА).

ТУРКМЕНИСТАН: чер адаанын суу

Кара-Кумнарда чаа кудуктуң суу Геок-Тепе районда В. И. Ленин аттыг колхозтуң мал оларын долузу-биле хандырып турар. Дөрт мун гектар черниң шөлүн ол кудуң

ЧССР. Үс словакиянын целлюлоза саазын үлетпүрүүнүң хөгжүлдезин ийнги чигзитти болбаазырадып кылырынга улуг салдарлыг. Чүүлбүрү артынчыларны болбаазырадып кылырының эң улуг бүдүрүлге черн республиканың Штурово (Барыын Словакия) деп черинде тургустунганын ЧТК агентилел дыпнадын турар. Ол бүдүрүлге черининң болгаш инженерлериниң, чехословак машина тудукчуларының кызымаккай ажызының ачызында Штуровода бүдүрүлге черининң күүзүү амгы үеде 120 мун тонна четкен ыначала-даа чоокку кылыр үеде оон күүзүүн ам-даа 40 мун тоннага улгаттырар деп турар.

ЧУРУКТА: авточүдүрүкчүүнүң чолаачызы Хелена Хагрдова — бүдүрүлге черининң эң эки ажылдакчыларының бирээзи.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

Э. КЕННЕДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1984 чылда болур президент сонгуулдаларында президентиниң албан-дужаалынга демократтыг партиядан бодувуң кандидатуразын депшиткен Роберт Кеннеди оларның политиктиг олурукчу чорукчы таварышканы билиингир болгай.

Кеннеди ол шиитпирин хуудa байлдалдар-биле, ылангыя ат-бүлезининг күзээн негелделери-биле тайылбырлаан. Оон ажылары — АКШ-тың президентизи Джон Кеннеди болган 1968 чылда сонгуулдаларга АКШ-тың президентизининг албан-дужаалынга болуп кандидатуразын депшиткен Роберт Кеннеди оларның политиктиг олурукчу чорукчы таварышканы билиингир болгай.

1984 чылда болур президент сонгуулдаларынга демократтардан киржир кол кижи кылыр Э. Кеннединиң амга чедир санап келген. АКШ-тың орадлакчы президентизи турган Монделл, сенаторлар Дж. Гденн, Г. Харт болгаш А. Кранстон, Флорида штаттың губернатору тургаи Р. Эскью демократтыг партиядан президентиниң албан-дужаалынга боттарының кандидатуралары депшидер боор деп база катап санап турар. Э. Кеннединиң шиитпирин чарлаан соонуде демократтыг партиядан кандидатуразын депшидер кижилерниң данзызы улгадыр боор деп, политиктиг хайгаарakчылар демдеглеп турар.

ЧОНГА УДУР ЧАЗАК

Барыын чүктүң буржуаз чазактары боттарының хамаатыларынга ажылды хандырып бээр даош харысалганы хүлээнин алырындан коргуп турар. Хой хөреңгилиг байлар ажылдавайн, тамчыктыг шелээп чурттап болур болгаш чурттап-даа турар. Чонпуң кол иеруузу — хөреңги чоктар канчаарыл? Ынчаарга буржуаз чазактар мынча деп каржызы-биле харылаап турар: «Канчаарын боттары биллей аан. Оларның хуузунда херээ-дир». Бо харыы — хөреңгитеннерниң алыс бодалын, мөлчүкчү үезиин илергейлээн политика-дыр.

Англияның амгы чазаа чонга удур чогум-на ындыг политиканы чорудуп. Каттышкан Нацнялар Организациязының 1948 чылдың декабрь 10-да хүлээп алганы «Кижиниң эргелеринин Бүгү-нитги декларациязын» каржызы-биле үреп турар. Декларацияның 23-кү чүүлүнде мынча деп айыткан: «Кижи бүрүзү ажылдаар эргелиг». А декларацияга Англияның чазаа база ат салган турган. Ынчангаш Англияның кандыг-даа чазаа декларациязының негелделерин күүседир хүлээлгелиг. «Кижиниң эргелеринин Бүгү-нитги декларациязын» англи чазакты үреп, оон 23-кү чүүлүн күүсетпейн турарының түңнелинде амгы үеде Англияда ажыл чоктарның саны кажангызындан-даа артык көвүдээн болгаш үш миллион чартык четкен.

«Кижиниң эргелеринин Бүгү-нитги декларациязы» профэвилелдерге киирп, анда каттыжар эргеш ажылчы чонларга база тыңгыл турар. Ынчалзажок «Азылга улус киирер дугайында» доор хоойлу төлевилелни Англинның чазаа моокта чаа чогаалаан. Ол хоойлу төлевилелиниң кол сорулгазы — чуртта профэвилел шимчээшкинин базары болуп турар. Ажылбиле чонну хандырар айтырыглар шиитпирлээр ужурлуг Англияның министри Норман Теббит хоойлу төлевилелни чогаатkан. ынчангаш оңу «Теббиттең хоойлузу» деп адай берген.

«Хамааты харысалгазының системазын» тургузарын хоойлу төлевиделинде айыткан. Ол системаны ёзугаар профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазының хөй хевирлерин хорууру, хоойлу үреэни даош профэвилелдерни болгаш оларның активчилерин хөй акшага торгаарын, профэвилел ажылдакчыларын кара-бажынга хоруудаары көрдүнүп турар. Чаа хоойлу төлевилели профэвилелдерниң тургузуун, сан-хөө байдалын үүле божаңнадып турар эвес, харындаа политиктиг ажыл соксадыышкынарын хоойлудан дашкаар, хоойлуга «удур кемхерек үүлгедии» кылдыр саналп турар.

Профэвилел шимчээшкинине удур англи чазак каржы хемчеглерни чорудуп келген болгаш моон соңгаар уламна күштелдирер бодап турар. Күрүве албан-хаакчыларының, кадык камгалал ажылдакчыларының, орт шеригленнің, почта албан-хаакчыларының, национализастаан кан эзилдирер үлетиүрүүн ажылчыннарының болгаш демир-орукчуларның профэвилел каттыжышкынарынга удур эң-не каржы хемчеглерни алыры чаа хоойлу төлевилелинде көрдүнген.

Тред-юнионнарның Британ конгреси чаа хоойлу-биле аптежип шылдавас дугайында ГЮБК-нин чиигине секретары Лайонел Мэррей бо чылын эгезинде медеглээн. «Кандыг-даа уржуктардан кортпас бис» деп, ол чугаалаан. Хоойлу төлевилелни күштүг болдуруп бачылаарын безин манавайн, ТЮБК ол хоойлу төлевилелдиге удур демиселди чорударынга бир миллион фунт стерлинг акшаның фондузун тургускан.

Теббиттиң хоойлу төлевилелинде көрдүнгөн айылдыг чүүлдерни таиылбырлаар талазы-биле кампаниязы транспортчуларның болгаш чавыс мергежилдиг ажылчыннарның профэвилелиниң соңгубарын секциязының секретары Билл Хейвуд калбартып турар. Бүдүрүлге черлеринде цехтер удуртукчуларының болгаш профэвилел активчилериниң семинарларын ол организастап эрттирген. Ындыг кампаниязы бүгү чурттуң девискээринге калбаа-биле чорударын Хейвуд ам негеп турар. Теббиттиң хоойлу төлевилели бир эвес күштүг болуп эгелээр болза, ажылчы чоннарга чаа хоойлунуң кайы хире айылдыын массалар ханызы-биле билген турар ужурлуг деп, ол чугаалаан. «Англияда парлалганың болгаш демократиянын хостуунуң дугайында хөй удаа дыка медеглеп турар. А кажан профэвилелдер-биле демисежип эгелээнде, демократиязы боой тудуп турарлар» деп, Б. Хейвуд медеглээн.

Ажылдаар эрге болгаш профэвилелдерни камгалаар дээш тудуушкун Англияда амгы үеде чорун турар. Ажылчы чоннарның ажылдаар эргезин чазак кагывышаан, профэвилелдерни херек кырында уруткаарын орадлаакын турарын чүүлүүн деңшилдеглиг парлалгазы ханы дүүгөөшкин-биле демдеглээн. Ынчаарга ажылдаар эрге ССРЭ Конституциязында хүндүлүг черни эзлеп турарын «Таймс» солуң безин хүлээп көөр ужурга таварышкан.

Джеймс ОЛДРИДЖ,
англи чогаалчы.

КӨРБЭЭНИ ЧОК

Кижилер болгаш чылдар

...Эргим төрээн Улуг-Хемниң
Эриин каастаан Шагаан-
Арыг,
Төөгүге кирген үдүүн
Төрээн чуртуң кайын
уттур...

Мындыг одуругларлыг шүлүк 45 чыл бурунгаар, 1937 чылда парлалгага көстүп келген. Тыва бижик чаа нептерээн, уран чогаал тургустувуп эгелеп турда бижиттинген ол шүлүктүң автору ам Тожу районда ажылдап, чуртап турар Василий Санмаевич Тамдын-оол. Районда ону танывас, билбес кижи чок дизе хөорем эвес. Ол Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хөй чылдарда колхоз даргалап, совхоз директорлап, партия, совет органнарга идепкейлиг ажылдап чораан.

Ооң чаш, чалыы чылдары төрүттүнген эргим чери Хендергеге. Улуг-Хемге эрткен. Амыдыралдың улуг оруунче ужукту ол оортан алган-даа. Үжен чылдарда дептегер алгы тоннуг, майтак тыва идиктиг чораан оол сөөлүнде барып улуг ССРЭ-ниң өндүр пайысылалынга кап удаа чедип, делегейге сураглыг кижилер—хамааты дайынның маадырлары, совет шериг полководчулар Климент Ворошилов, Семён Буденный, Черниң баштайгы космонавтылары Юрий Гагарин, Герман Титов болгаш өске-даа ат-сураглыг кижилер-биле хол тутчуп мендилежир, амыр-менди айтырыш чугаалажыр аас-кежиктиг болур деп ким бодаан боор. Василий Санмаевичиниң хууда альбомунда ол кижилерниң чамдыызы-биле кады тырттырган чуруктары-даа бар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады кылдыр сонгудуп, улуг хөгжүлделиг, чаартылгалыг чер апарган. Районнуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге ол хөй күжүн, аргамергежилин, организакчы таланттыын киирген. Чүгле удуртуп башкарарындан аңгыда, ол ынчан районга ботханып турган херектерге дорт киржип, хол-биле кылчыр чаңчылдыг турган. Туттунган школа, эмнелге, культура албан черлеринде, мал фермаларында, орук, көвүрүглерде ооң сагыш човаашкыны, холунуң изи артпаан чер чок деп чугаалап болур. Азаста туристер баазазын, пионер лагерин, Тоора-Хемде, Адыр-Кежигде көвүрүглерни, Арбакта, Хам-Сырада паромнарны ооң идепкейлиг сонуургалы, дорт киржилгези-биле тудуп тургускулаан.

«Совет Тыва» колхоз республикага бай-шыырак, орулгалыг колхозтарның бирээзин кылдыр хөгжээн. Ол чылдарда колхозтуң акша-херегинги-биле Азас ортумак школаның, Культура бажыңының, эмнелге, садыг тудугларын, хүндүткелге, бүзүрелге атсураглыг кижилер-биле аралажыр аас-кежикке ол канчап четкенил?

Ынчангы үе-биле алырга, мырыңай элээди тургаш тыва бижикке өөренген, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киржип эгелээн. 1936 чылда пионер отрядын даргалап дараазында чылдарда аревэнин суму, кожуун комитеттеринге ажылдап, сөөлүнде ТАРЭ ТК-ниң кежигүнүнге-даа соңгуткан. Ол-ла чылдарда база бир сундулалы чоннуң уран чүүлүнге киржилге турган. Ынчан сумуга, кожуунга болур оюн-концертке ол чүгле киржикчи, ойнакчы эвес, а ооң организакчызы, баштакчызы боон чораан. Чогум-па ынчан шүлүк бижип база шенеп эгелээн.

Василий Санмаевич ажылалбан, ог-бүле аайы-биле 1942 чылда дайынның кадыг-берге үезинде Тожуга ажылдап, чуртап чеде бергеш, бодунуң амыдыралын ол үлегер чугаада кирген каас-чараш бойдус чурумалдыг чер-биле холбаштырган. Районга көдээ ажылагыйны коллективизастаар, районнуң экономиказын, культуразын хөгжүдер херекке бодунуң үлүг-хуузун киирген. Райкүүсомунуң киидис эргелекчизи, даргазының, оралакчызы боон, даргазынга-даа ажылдаан. 1957 чылда хожудангай ажыл-агыйларны удуртукчу кадрлар-биле быжыглаар дугайында партияның кыйгырыынга харыы кылдыр ынчангы «Совет Тыва» колхозту (ам «Тоора-Хем» совхоз) даргалаар күзелин илереткен. Аңаа ооң колхоз даргалап, совхоз директорлап, келген он ажыг чылдарының дургузунда ажыл-агый мурнакчыларның сапынга кирип, колхозчуларныыдан аңгыда башкыларга бажыңнарны колхозчу тудугжулар туткулаан.

Тожуга мал, чер ажылын хөгжүдер херектиң база бир эгелекчилериниң бирээзи ол турган. Ынчан «Совет Тыва» колхоз тараанын, картофельдиң, ногаанын бедик дүжүдүн өстүрүп ап, ооң-биле районнуң бүгү хереглелин хандырбышаан, күрүнеге тараа садарын ук районга бир дугаар эгелээн.

Василий Санмаевич кандыгдаа албан-дужаалга, ажылга ажылдап тура кижилерниң негелде-хереглелдерин эң чоок, эки билир, чоннуң сөзүн чагыын хүлээп, дыннап алыр, оларны боттандырары, бүдүрери дээш сагыш салыр удуртукчу боон хүндүткелди, идегелди чаалап алган. Ынчангаш ону 1950 чылдан черчер Советтериниң депутадынга, 1957 чылдан СЭКП Тожу райкомунуң кежигүнүнге хөй удаа улаштыр соңгуп, ССРЭ-ниң болгаш Тыва АССРниң депутадынга соңгуп турганы таварылга эвес.

Тамдын-оолдарның интернационалчы ог-бүлезин (калайы хакас кижи) хөй уруг-дарыгны өстүрүп, кижизиткен. Оларның үш оглу, бир кызы ам улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында төлептиг үлүгүн киирип, ажылдап, чурттап чоруур. Ургуларының уруглары ам кырган адаиезининиң аас-кежии, чоргаараалы кылдыр өзүп доругуп орарлар.

В. С. Тамдын-оол кадыгның байдалы-биле пенсиядаа болза, хөй-нийти ажылынга идепкейлиг киришпишаан. Ол районнуң радио дамчыдылгазының редактору хүлээлгезинден аңгыда СЭКП райкомунуң штаттан дашкаар парткомиссиязының даргазы, район Совединиң доктаамал комиссиязының кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Судунуң болгаш район судуюу улус толээзи хөй-нийти даалгалыг.

Чугааның эгезинде шүлүк, ураң чүүл дугайында киирген болгай бис. А Василий Санмаевич ол соңуургалын, хандыкшылын кагбаан, ам-даа уламчылавышаан. Колхоз, совхозка-даа, районга-даа ураң чүүл көрүлдедери мынча чылдар иштинде ооң киржилгези чокка эрткени ховар. Ол чүгле аңаа киржикчи, организакчы эвес, а оюн-концерттерге сценарийлерни, композицияларны, шүлүктерни, чечен чугааларны чогаадып, тывыңгыр, мерген чогаадыкчы болуп келген. Ол ам ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан «Ыры—найыралдың чалгыны» деп бодунуң тургузуп бижээни солуп төөгү уткажылыг лекциязы-биле чонну өөртүп, илангыя школачыларга, аныяктарга күзенчиг аалчы болуп турар.

«Хүндүлелдиң Демдээ» үш орденниниң, хөй-хөй медальдарының эдилекчизи, бүгү-эвилел чергелиг персоналдыг пенсионер Василий Тамдын-оол бодунуң 60 хар назынының белеңде байлак Тожуун, төрээн Улуг-Хемниң ыдыктыг Төрээн чуртун алгаш ырлап, бараан болбушаан.

...Коммунизм улуг тудуу
Кожалаңдыр бедип олур,
Чаа черге орнуң солуп
Чалыыткаңың көжер-дир
сен.
Ада-төрел укеаазы дег,
Адың, чолуң хевээр артар,
Төөгүлүг Шагаан-Арыг
Төрээн черни улам кааста...

Бо одуруглар база онуу, ооң ыры.

С. МИНТОН.

ЧУРУКТА: В. Тамдын-оол.

АЛДАН ЧЫЛДЫҢ АЛДАН ӨҢНЕРИ

Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң, республиканың Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин организастааны ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатткан чураан чуруктар болгаш чонардаштан чазаан чүүлдерниң делгелгези Кызылда Чурукчулар бажыңының делгелге залында ажыттынган.

Ук делгелгенин 100 ажыг ажылдарында Тыва республиканың төөгүзүн, чоннуң амыдыралын болгаш хөгжүлдени өңнүг чуруктарда болгаш графикада база чонардаштан кылган ажылдарда көргүскен. Оларның аразында скульптура ажылдары база чаа-ла сайзырап өзүп орарын көрүп болур.

Делгелгенин хөй санныг киржикчилериниң аразында ат-алдарлыг хоочуннар-даа, чогаадыкчы базымны чаа эгелеп чоруур аныяктар-даа бар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг чурукчузу Т. Е. Левертовская бо делгелгеге бодунуң эң эки авазын эвес ажылдарын киирип, ёзулуг чогаадыкчы күш-биле ажылдаанын көрүкчүлер улуу-биле үнелээннер. Ооң элээн улуг хемчээлдиг «Тыва сценаның хоочуннары» деп ажылы маңаа онзагай черни эзлээп.

Ынчангы артистер Максим болгаш Кара-кыс Мунзуктар, С. Оюн, Б. Бадыы-Сагаан болгаш оон-даа өскелерни эдлегелге идепкейлии-биле киришкеннер. Оларның аразында Тыванын комсомол шаңналының лауреаттары С. Сая, В. Ховалыг, чурукчу О. Ондар-оол, даш чонукчулары Х. Допгак, Ю. Тойбухаа, М. Хертек болгаш оон-даа өскелерниң ажылдарын көрүкчүлер үнелээннер.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: делгелгенин залында: Чурукчулар бажыңының иштин хевири.

В. САВИНЫХТЫҢ фотолары.

ДЕКАБРЬ 20-ДЕН 26-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.55 — Тоол аалдан келди. «Сылдысоол». Уран-чечен телефильм. 10.25 — «Альтернатива». Делегейниң эртемденнери ядролуг сарыыл чок чорукка удурланыы тур. 11.25 — Медээлер. 11.30 — 17.05 — Чапсар. 17.05 — Медээлер. 17.25— «Авазының школазы». 17.55 — Аныяктарның адрестери. 18.55 — Новолипецкиниң металлургия комбинадының Культура бажыңының улустуң хорунуң концерти. 19.15 — Беш чыл. Ажыл-херектер болгаш кижилер. Калуганың радиолампа заводунда күш-ажылды организастаарының бригада системазының дугайында. 19.45 — Н. Погодин — «Кремльдиң курантылары». Фильм-шин. 21.00 — «Ye». 21.45 — «Кремльдиң курантылары» деп фильм-шиниң үлаңчызы. 23.15 — Бөгүн делегейде. 23.35 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. Финляндияның шилиндек командазы — Швецияның шилиндек командазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Төөгү. 5-кы класс. Афиныже аян-чорук. 12.25 — «Тараанның үнези». Телеочерк. 13.10 — Төөгү. ССРЭнин тургустунганы. 13.40 — П. Бажовтуң тоолдары. 14.10 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 14.35 — Чингиз Айтматов чугаалап ор... 15.20 — ССРЭде бойдус камгалалы. 15.50— Медээлер. 16.00 — 18.15—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Ургуларга фильм. 18.30 — Телемедээлер. 18.45— «Серенада». Кыска метражтыг уран-чечен телефильм. 19.15— «Азия төвүнде». Информация-публицистикалыг программа. 19.45 — Чарлалдар. 19.50 — «Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт». Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министриниң ораалчызы А. Т. Сотнаның чугаазы.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 1-ги дамчыдылга. 20.15—Р. Щедринниң чогаалдарын ёзугаар концерт. 21.00—«Ye». 21.45 — 23.00 — «Оглунуң эзи келгени». Уран-чечен фильм.

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Төрээн чурт дугайында ыр». 9.30 — Ургуларга фильм. «Ёзулуг хөгжүмчү чораан». 10.35 — «Д. Бедный — революцияның ыраажызы». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.55 — Чапсар. 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Соведининиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер концерти. 17.20 — Стадионду — шуптувуска. 17.50 — Л. Минкустуң «Баяндерка» деп балединде классиктиг дуэт. 18.00 — «Партия — бистиң ажыл-херектеривистиң өлүм чок башкарыкчызы». Шүлүктээн композиция. 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00— Чонның аялгалары. 19.15 — Бөгүн делегейде. 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турскаатткан байырлыг концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 22.00 — «Якутияның кызы». Фильм-концерт. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаадыкчы ижиниң дугайында. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болуруң күзезиндэ. (Күш-культуржуларга сүме).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— География. Антарктиданы амгы үеде шинчилеп турары. 13.00 — «Чурагачы» 13.45 — Бойдус. 2-ги класс. Кыш келген. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 14.35 — В. Вересаев. Амыдыралының, чогаалдарының арыннарындан. 15.25 — «Чаартынган чер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тоолдар парады». Фильм-концерт. 18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Найыралдың оазэ». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация - публицистикалыг программа. 19.40 — Чарлалдар, реклама. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Соңгу чүктүң орус улузунуң академиктиг хорунуң концерти. 21.00 — «Ye». 22.00 — «Суббота болгаш воскресенье». Кыска метражтыг уран-чечен фильм. 22.20 — 23.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФРниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. 3-кү үе.

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.30 — «Белдир черге тулчуушкун». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.35 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренип тур бис». 6-гы телекичээл. 11.55 — 17.05 — Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

17.05 — Медээлер. 17.25 — «Төрээн чуртта». Документалдыг телефильмнер. 17.45 — «Горнистер, харыылаңар!» 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00— Чонның аялгалары. 19.15 — Бөгүн делегейде. 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга турскаатткан байырлыг концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 22.00 — «Якутияның кызы». Фильм-концерт. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаадыкчы ижиниң дугайында. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — ЧССР-ниң шилиндек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болуруң күзезиндэ. (Күш-культуржуларга сүме).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— География. Антарктиданы амгы үеде шинчилеп турары. 13.00 — «Чурагачы» 13.45 — Бойдус. 2-ги класс. Кыш келген. 14.05 — ПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. 14.35 — В. Вересаев. Амыдыралының, чогаалдарының арыннарындан. 15.25 — «Чаартынган чер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тоолдар парады». Фильм-концерт. 18.45 — Телемедээлер. 19.00 — «Найыралдың оазэ». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация - публицистикалыг программа. 19.40 — Чарлалдар, реклама. 19.50 — Киножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 3-кү дамчыдылга 20.15 — «Өңнүктерниң арынары». 21.00 — «Ye». 22.00 — 23.05 — «Шуптузу дээш харыылаар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 1-ги сериязы. 10.25 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Келир чылдың дүжүдүнүң дугайында репортаж». Документалдыг фильм. 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинниң болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Нобель шаңналының эдилекчизи академик А. М. Прохоров школачыларның айтырыгларынга харыылаар. 17.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Третьяков ойнаар (скрипка). 18.15 — Миллионнарный ленинчи университеди. «Күш-ажыл — шинчилеп — кижи». 18.45 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Кузнецкиниң металлургия комбинадының ажылчыннары-биле ужуражыышкыны. 21.00—«Ye». 22.00 — «Орус музейи». Илья Репин. 22.30 — 22.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — А. Блок. «Он ийи» деп поэма. 13.00 — «Билиг — күш». Эртем-пептередиг тележурнал. 1-ги үндүрүлге. 13.45 — «Хоорай чурттуглар». Уранчечен фильм. 15.10 — Шушенскоеде бажыңчыгаш. 15.40 —«Ветлуга». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00— Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев. «Уруглар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Телемедээлер. 19.50 — «Азия төвү». 19.05 — Чарлалдар. 19.10 — В. Журавлёв — «Оруктар карыжа берзе». Телешин.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!» «Буратинонуң солун ужуралдары». 4-кү дамчыдылга. 20.15 — «Силерниң чагаалыңарны ёзугаар». Музыка программазы. 21.00— — «Ye». 22.00 — 23.00 — «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 2-ги сериязы.

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20— «12 аян-чорукчулар». Г.-Х. Андерсенниң тоолдарын ёзугаар. Болгариядан дамчыдылга. 9.45— «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 1-ги сериязы. 10.50 — «Горнистер, харыылаңар!». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.20 — Чапсар. 15.20 — Телемедээлер. 15.35 — Украин ССР-ниң 60 чылынга уткуштур документалдыг фильмнер. 16.25 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 17.35 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил. 18.05 — «Буратинонуң делгелгези». 18.35 — «Экономика камнаглыг болур ужуралуг». 18.45 — «Дүвү чок дээр». Мультфильм. 19.15 — «Эртем амыдыралы». 19.45 — Бүгүдеге музыка. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.20 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Англи дыл. 12.30 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп поэмазы. 13.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Кинопэпелэй. 13-кү фильм: «Украинаны хостаанывыс». 13.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 14.10 — ССРЭниң улустарының музыказы. РСФСР-ниң музыказы. 15.10— Астрономия. 10-гу класс. Ай дугайы. 15.40 — «Бауриапи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Ургуларга фильм. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Телемедээлер. 18.30 — «Спорт». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү» деп дамчыдылга. 19.40 — Чарлалдар. 19.45 —Ургуларга фильм: «Диззи деп инек».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Буратинонуң солун ужуралдары». 5-кы дамчыдылга. 20.15 — Айтыырлар. Дилээшкиннер — Шиптиирлер. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.25 — «Ээпр даа», «Күзүн мунгарава» деп уранчечен кыска фильмнер.

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксаар болзуза (күш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Харның аялгалары». Фильм-концерт. 9.15 — «АБВГД-жигеш». 9.45 —Ада-иелерге. 10.15— «Спортлотонуң» 52-ги тиражы. 10.25 — «Айыыл чок шимчээшкин». 10.55 — «Амандла» ансамблдин оюну. 11.40 — Чүнү номчуурул. 12.25 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.10— Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан симфония үзүндүлери. 13.30 — Политиктиг хайгааракчы В. Б. Бекетовтуң беседазы. 14.00 — «Орус музейи». Валентин Серов. 14.30— Ургуларга фильм: «Сээң-биле кожа». 15.45 — Бөгүн делегейде. 16.00— «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «Бистиң адрезивис— Совет Эвилели». 18.50 — «9-кү студия». Дамчыдылганы политиктиг хайгааракчы В. Зорин чорудар. 19.50 — «Цирктиң даңгыназы» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Цирктиң даңгыназы» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.50 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериичизи». 23.35 — 23.40 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.50 — «Ташкентиниң алдын күзүү». Уран чүүлдериниң бирги Бүгү-эвилел фестивалы. Ташкентиден дамчыдылга. 17.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жалгырис» — «Динамо» (Москва). 17.45 — «Алтай этюдтар». Документалдыг телефильм. 18.00 — «Музыкалыг киоск». 18.30 — Чаа өг-бүле болганнарның телекluуву. 19.45 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — В. Розов — «Амыдыралдың арынары». Телешин.

ДЕКАБРЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Зарядкаже, чыскаалыңар! 8.50 — «Ленок» деп ансамблдиң конперти. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00 —«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл». 11.45 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 14.45 — Ургуларга фильм: «Оолчуташтар — эки улус». 15.40 — Бокска чемпионат. Түңнел ужуражыышкыннар. 16.20 — «Чеве, кыстар!» 18.20 — Делегей панорамазы. 19.20 — Культураның «Прожектор» ордузунга юмор кежээни. 21.00 — «Ye». 21.35 — Футбол дугайында допчулал. 22.05 — «Алма-Ата өңнүктерин утку тур». Конперт. 23.35 — 23.40 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

15.45 — Ынак шүлүктери. 16.15 — «Революциядан төрүттүнген». Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң 6-гы — «Шылгалда» деп сериязы. 17.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап турлар. 18.15 — Хаак спорттуңга Бүгү-эвилелдиң маргылдаазы. 10 км-ге херөөженнер чарыжы. Красногорскиден дамчыдылга. 19.00 — «Чүү? Кайа? Кажан?» Телевикторина. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар». «Цирктиң билети». 20.15 — Хаак спорттуңга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 30 км-ге эр улустуң чарыжы. Красногорскиден дамчыдылга. 21.00—«Ye». 21.35 — «Квартира көлезилекчилери». Уран-чечен телефильм. (ЧССР). 22.45 — Хоккейге аныяктар командаларының делегей чемпионады. ССРЭ биле АКШ-тың шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 23.25 — «Кышкы этюд». Документалдыг телефильм. 23.35 — 00.15 — Хоккейге аныяктар командаларының аразында делегей чемпионады. ССРЭ биле Норвегияның шилиндек командалары. 3-кү үе. Ленинградтан дамчыдылга.

АГААР

Агаар станциязының медээлеринден ёзугаар алырга, республикага кезек булуттаар, хаттыг күжү копкак. Агаарның температуразы дүне 35—40, чамдык черлерге 25—31, хүндүс 27—32, чамдык черлерге 17—22 градус соор.

Кызылга дүне 35—38, хүндүс 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «...аңаа шуптузунак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Истекчи» 9.00, 14.20, «Руслан биле Людмила» 11.40, «Хол майгыны-биле шанчыпкан» 17.10, 19.00, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киночылынды» 10.30, «Ырылар ритмнери» 11.40, 14.20, 17.00, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сылдысчыгаш» 12.00, «Кара тюльпан» 15.30, 17.10, «Али-Бабаның болгаш дөртен дээрбечилериниң ужуралдары» 13.10 шактарда.

ДЕКАБРЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «...аңаа шуптунак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Оюн» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырылар ритмнери» 17.00, 19.40 шактарда.

ЧАА ЧЫЛ ШИВИЗИН КААСТААРДА НЕГЕЛДЕЛЕР

1. Шивиин одалга приборларының чанында тургуспас.

2. Ону ыяк быжыг кылдыр тургузар ужуралуг.

3. Шивиин ховеңден, саазындан, мардындан болгаш целлулоидтен кылган ойнаарактар-биле кааставацар.

4. Өртүнмес чүүл сиирбээн ховеңден болгаш мардындан кылган хепти уруглага кедирбецер.

5. Уруглар боттары бенгал лааларын кыпсырын болгаш хлопушкаларны ажыглаарын болдурбаңар.

6. Шивиин янзы-бүрү лампочкалар-биле каастаарынга заводка кылган электрилиг гирляндыларны ажыглаңар.

7. Уруглары шивиниң чанынга хайгаарал чокка, чүгле боттарын арттырып каап болбас.

8. Өрт үнген таварылгада ажыглаары-биле сугну болгаш кылын шыныгны (чоорганны) белеткеп алыңар.

Бир эвес өрт үне берзе, № 01 телефон-биле өрт шеригнерин келдирер херек.

Отка удур составтыг ховеңни ертке удур эки-тура шинтилеңнерин сатып ап болур.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорайның Правобережная кудумчузу, № 7 «а» бажың, телефон 2-20-34.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1977.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер иер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01041.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 291 (12081) | 1982 чылдың декабрь 21, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 3 көп.

АЛДАРЛЫГ ЮБИЛЕЙНИ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕРЛИГ УТКУУЛ

САГЫЛГА-ЧУРУМ— НИИТИ ХЕРЭЭВИС

Баш чыл бурунгаар бистиң совхоз планнарны үргүлүг күүсетпес турган. Оон бир кол чылдагааны—чамдык кижилер ажыл шагы үзер, сагылга-чурум үрээр чоруктарның элээн хөй боон турганында. Соолгу үш чылдарда ол бүгү четпестерни чайладыр, коллективти сыры каттыштырар талазы-биле совхозтуң дирекциязы, ында партия, профэвилел комитеттериниң болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары доктаамал шудургу ажылдарны чорудуп келгенинең түңнелинде байдал үндезини-биле өскерилген, ажыл-агый мурнакчыларның одуруунда кирген.

Күш-ажылчы коллективтиң мобилизакчы, кижизидикчи ужур-дузазы онза улуг. Анда планнар, социалистиг хүлээлгелер күүседедзи шиитпирлеттинин, кижилерниң эң эки шынарлары хевирлеттинер, идея болгаш мөзүг-шынар талазы-биле канчалыышкыны боттанып. Бо талазы-биле айтырыгны бистиң совхозта партия, профэвилел комитеттери, Кур-Чер кодээ Совет кичээнгейниң төвүнге тургузуп турар.

Ылаңгыя социалистиг чарышты организастаарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар дээш кижизидилге ажылы-биле холбап, бүгү участоктарның дең-дески ажылдаарынга оңу кол чүүл кылдыр тургускан. Бо ажылды яңзы-бүрү угланыышкын-биле чорудуп, чамдык чүүлдер кылдынган. Чижээ, фермалар, бригадалар аразында, совхозта ниити чарышты квартал санында түңнеп, мурнакчыларны илередип, материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин ажыглап турар. Бо чылдың бирги чартыында безин сезен хире мурнакчыларга 5 мун хире рубль түңнүг шаңналдарны тывыскан.

Кодээ Советтиң яңзы-бүрү комиссиялары, эш хуузунуң суду, херээженнер төвүлели, улусчу дружина ышкаш хөй-ниити организацияларынга даянгаш, ниитиниң көрүм-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар. Чижээ, совхоз дирекциязының, партия, профэвилел комитеттериниң төлээлекчилериниң суббота санында малчынарже үнүүшкүннери база бо ажылче угланган. Совхозтуң директору коммунист В. О. Оюн, өске-даа специалистер он хонукта бир катап ыяап-ла мал, чер ажылында, өске-даа адырларда ажыл-херектиң байдалын ажылчыннарга информастап турар. Олардан негелдени салыр. Бо чорук харысалганы бедидеринге идигни берген.

Ниитинин байлаң камгалап, хумагалаарынга бисте кайгамчык чаагай ак сеткилдиин көргүзүп турар кижилер бар. Чижээ, «Сукпак» совхозтуң чамдык кадарчыларының харысалга чогундан оскүндурган мун ажыг хөй бодунун коданынга чедип кээрге, бистиң совхозтуң эң мурнакчы хойжузу коммунист Татьяна Паавыл менди ажаап хондургаш, ол совхозка бүрүнү-биле дамчыдып берген.

Эки туранын улусчу дружиназының кежигүннери дежурныйлаашкынны график ёзугаар эрттирип, арага-дарыже сундугар, уругларының кижизидилгезинче сагыш салбас ийи-чангыс кижилерни үёткә алган. Мурнунда аралаарынга сундугуп турган чамдык эштер ам чогуур түңнелди үндүрүп, уруг-дарыын кижизиделеринче сагыш салып, ажылдап чоруурлар. Автопарк эргелекчизи К. Ооржак, директорнуң ажыл-агый талазы-биле оралакчызы Д. Оюн болгаш П. Кара-оол, М. Монгуш ышкаш өске-даа дружинниктериң корум-чурум хайгаарал-ынга киржилгези идепкейжээн. Активчилер совхозтуң девискээринге оорлар-биле демиселди күштелдирип, машина-техникага кам чок, озал-ондак кылыр чоруктарны болдурбас даэш ажылды шыңгыы тургускан.

Совхозта партияның, дайын-дыг чылының 50 хүнүнге чедир ажылдаан ветеран-дарының, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, мурнакчыларга тураскаатканкежээлерни эрттирип, кудумчулар аайы-биле темалыг концерттерни үндүрүп, хоойлудүрүм болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайында лекция, беседаларны неделда бир удаа бригадаларга, фермаларга организастап турар бис.

Бо чылын парткомнуң хуралынга хөй-ниити организацияларынга партийжи удуртулга дугайында айтырыгны чугаалашкан. Коммунист Б. Ондарның эш хуузунуң судунун ажылын удуртуп турарының дугайында отчёдун, көрүм-чурумну быжыглаарынче угланган өске-даа айтырыгларны чугаалашканы совхозта кижилер-биле ажылды күштелдирииринге, ажыл шагы үзер, көрүм-чурум үрээр чоруктарны баш удур болдурбазынга идигни берген.

Үстүнде ажылды партия, профэвилел организациялары, совхозтуң дирекциязы, хөй-ниити организацияларының бир демниг чорудуп келгени ажыл-агыйның ниити ажыл-чорудулгазынга эки салдарлыг болганын чугаалаза чогуур. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатканы Бүгүроссия социалистиг чарыжынга бедик түңнелдерни чедип алганы, РСФСР-нин экономиктиг болгаш социал хогжүлезинин Күрүне планын чедиишкининиг күүсеткени даэш тиилекчилер болуп, РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле бистиң республикадан шаңнатканнарның аразында «Тиилелге» совхоз база кирген. Ол өөрүнчүг мөзээ, кур-чеожилерни улам хей-ажыт киирип, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүседи-ргээш харысалганын улам белиидип, хөйнү хүлээндирип турар.

Ю. МОНГУШ,
«Тиилелге» совхозта профэвилел комитединиң даргазы.

Кызылдың № 3 АТБ-зиниң коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Алдарлыг юбилейге тураскаатканкоммунистиг субботникке АТБ-ниң чолаачылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары организастыы-биле киришкен болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Шупту 396 кижи субботникке киришкен болгаш ол хүн 5210 рубльдин продукциязын кылып бүдүргеп. Коллектив ажылдап алганы 1500 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен. Улус ажыл-агыйынга 1611 тонна чүүкту соорткен болгаш 70 мун тонна-километрни ажылдап кылган. Ол хүн 4 чолаачы боттарының кампан алганы кывар-чаар материалы-биле ажылдаан.

Коммунистиг субботниктиң мурнуку одуруунда бүдүргениң мурнакчылары инженер-техник И. Г. Холоша, чолаачылар В. Н. Чиивзубов, Г. В. Тузов, В. П. Тюрнев болгаш оон-даа өскелер.

Ленин орденниң эдилекчизи Иван Григорьевич Холоша бо бүдүргеде 30 чыл ажылдап келген. Бедик мергежилдиг жестянщик И. Г. Холошаның септээн кезектериниң шыпары кезээде эки үнелелди ап турар.

№ 3 АТБ-ни мурнунда аңаа турган МТС-тиң баазазынга тургускан. Ынчан аныяк оол Иван Холоша аңаа өөреникчилеп ажылдап турган. Ам бо хүннерде дуржулгалыг жестянщик Иван Григорьевич аныяктарны бодунуң мергежилиниг ооредип турар. Ындыг мурнакчыларга коллектив чоргаарлаңнып.

ЧУРУКТА: Иван Григорьевич Холоша.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ сезу болгаш фотозу.

Хүннүң медээлери

ЮБИЛЕЙГЕ ТУРАСКААТКАН

«Тыва кодээ тудуг» трестиң автобаазазы ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседип турар.

Ылаңгыя № 1 колонналың чолаачылары шак-үеин чөп ажыглавышаан, туруушкун чок ажылдаарын чедип ап, улус ажыл-агыйынга чүгула хөй чүүктү соөртүп турар. Чүгле декабрьның баштайгы чартыында безин чүс-чүс тонна янзы-бүрү тудуг материалдарын планда көрдүгенинден ажыр соөрткен. Бүдүрүлгечи эки көргүзүглерни чедип алырынга А. П. Сысоев, И. Н. Вендерлых, А. Я. Брутков баштаан мурнакчы бригаларның киирген үлүг эвээш эвес.

Чолаачылар В. М. Дюкарев, Р. Г. Махмутов, С. К. Медведев болгаш оон-даа өскелер он бирги беш чылдың ийи чылының планныг онаалдазын уусаа бетинде күүсеткен. Олар күш-ажылчы чедиишкинин ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаадып турар.

ХООЧУННАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИ

Кызыадың бир дугаар автобүдүрүлгеш инде ССРЭ-ниң 60 чылын төлептиг уткуур дээш чарыш колонналар, бригадалар аразында улам калбарган.

Бүдүрүлгечи кол көргүзүглер талазы-биле план ай санында доктаамал ажыр күүсеттинин келген. Ук бүдүрүлгениң чолаачылары 50 муң тонна ажыг чүүктү пландан ажыр соөртүп, күжениишкинниг ажылдаан.

Социалистиг чарыштың негелделерин күүседиринге хоочуннарның үлегери дээштиг саддарны чедирген. Чижээ, бо беш чылдың ийи чылының планын хуусаа бетинде күүсеткен М. Д. Бутаков январь айдан бээр планныг онаалдазын ийи катап ажырып, социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болган. Мурнакчы чолаачының чуруун Тыва автотранспорт эргелелиниң хүндүлел самбыразында киирген. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиичизи коммунист А. И. Галайко Абакандан кывар-чаар материалдар соөртүргүнге өскелерден шылгараан.

Д. САЛЧАК.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1981 чылдың август 14-те үндүргеш «XI беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседир болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел база Бүгүроссия социалистиг чарыжын РСФСР-те түңнээриниң чурумунуң дугайында» болгаш «ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын демдегээри-биле Бүгү-эвилел база Бүгү-россия социалистиг чарыжын РСФСР-те түңнээриниң чурумунуң дугайында» доктаалдарынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүдел республиканың Кодээ ажыл-агый министерстводунуң болгаш кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң саналдарын өөренип көргеш, дараазында коллективтерни тиилекчилер деп санаан болгаш оларга хүндүлүг вымпелдерни болгаш акша шаңналын тыпсырын көргеш:

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төрүүр чүс баш хойга онааштыр 106 хураганны алган, дүк бүдүрер планын 114 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири М. К. Монгуш);

Ол-ла совхозтуң төрүүр чүс баш хойга онааштыр 105 хураган алган, дүк бүдүрер планын 118 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири С. А. Ооржак);

«Чыраа-Бажы» совхозтуң чүс баш хойга онааштыр 103 хураган алган, дүк бүдүрер планын 155 хуу күүсеткен хойжу бригадазынга (бригадири Б. К. Куулар);

«Енисей» совхозтуң сүт бүдүрер планын 102 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи Х. К. Чалан-оол);

«Тиилелге» совхозтуң сүт бүдүрер планын 113 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи В. М. Ликчар);

«Барлык» совхозтуң сүт бүдүрер планын 110 хуу күүсеткен сүт-бараан фермазынга (эргелекчизи Б. Х. Монгуш);

Ленин аттыг совхозтуң төрүүр чүс баш беге онааштыр 91 кулувну алган чылгычылар бригадазынга (бригадири Р. Б. Маг-оол);

«Кызыл» күш фабриказының немелде деңзи алыр планын 110 хуу, күүсеткен, күш бажын 95,1 хуу камгалап алган дагаа пегиге (бригадири Л. Л. Пичугина);

«Тере-Хөл» совхозтуң төрүүр чүс баш мындыдан 94 анайны алган иви бригадазынга (бригадири С. Д. Кол);

Кодээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының тонна-километр талазы-биле планын 155 хуу күүсеткен бригадазынга (бригадири В. Ф. Глушков);

«Саян» совхозтуң ногаа бүдүрер планын 252 хуу күүсеткен ногаажылар звенозунга (удуртукчузу А. А. Жулева);

Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының ногаа бүдүрер планын 157 хуу күүсеткен ногаажылар звенозунга (удуртукчузу А. В. Харлова);

«Тес-Хем» совхозтуң мал чеми белеткээр планын 157 хуу күүсеткен мал чеми белеткээр бригадазынга (бригадири К. С. Арапчор);

«Нарын» совхозтуң мал чеми белеткээр планын 152 хуу күүсеткен мал чеми белеткээр бригадазынга (бригадири Б. К. Маажый);

«Кызыл тараачын» совхозтуң витаминниг сиген далганы белеткээр планын 162 хуу күүсеткен витаминниг сиген далганы бүдүрер звенозунга (удуртукчузу С. А. Толбаев).

Дараазында эштерни чарыштың тиилекчилери кылдыр санаан болгаш оларны дипломнар, өртектиг белектер-биле шаңнаар:

Чалзын В. Т. — Тока аттыг совхозтуң саанчызы, 1982 чылдың он айларының дургузунда бир инекке онааштыр 2196 литр сүт сагган.

Сагды К. С. — «Тээли» совхозтуң саанчызы, инек бүрүзүнден-не 1869 литр сүт сагган.

Минчит-оол Ш. С. — «Найырал» совхозтуң өшкү кадарчызы, чүс өшкүден-не 135 анай доруктурган.

Ооржак М. Л. — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 125 хураган доруктурган.

Сарыглар Д. А. — «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 124 хураган доруктурган.

Чагар-оол Д. К. — «Тес-Хем» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 116 хураган доруктурган.

Ооржак Ч. Н. — «Хадың» совхозтуң хойжузу, чүс хойдан-на 115 хураган доруктурган.

Дамдың Н. Б. — «Май 1» совхозтуң ивижизи, чүс мындыдан-на 80 анай доруктурган.

Хертек С. Л. —«Мурнакчы» совхозтуң сарлыкчызы, чүс инектен-не 99 быжаа доруктурган.

Картыңай К. М. — «УТКА 25 чылы» совхозтуң хаван ажаакчызы, немелде деңзи планын 102 хуу күүсеткен.

Доңмит С. М. — «О. Шыңаа» совхозтуң чылгычызы, чүс беден-не 84 кулун доруктурган.

Лошкарева А. М.— «Бүрен» совхозтуң техник-осеменатору, чүс инектен-не 84 быжаа алган.

Санчы С. Т. — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң чылгычызы, чүс беден-не 90 кулун доруктурган.

Норбу Ч. Ч. —«Кызыл тук» совхозтуң инек кадарчызы, немелде деңзи аяыр планын 132 хуу күүсеткен.

Хертек С. Л. — «Мурнакчы» совхозтуң сарлык кадарчызы, чүс инектен-не 99 быжаа доруктурган.

Куңгаа А. Б. — «Нарын» совхозтуң трактористи, механизастаан ажыл планын 153 хуу күүсеткен.

Маады М. Д. — Жданов аттыг совхозтуң трактористи, механизастаан ажыл планын 134 хуу күүсеткен.

Ондар Д. К. — «Тыва» совхозтуң комбайнери, тараа ажаарынга сезон нормазын 279 хуу күүсеткен.

Хомушку Ш. М. —«Барлык» совхозтуң суггатчызы, меде остүрериниң планын 233 хуу күүсеткен.

Чамбы И. К. — «Тээди» совхозтуң суггатчызы, хөй чыл-дыг сиген өстүрериниң планын 173 хуу күүсеткен.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

«Ак-Туруг» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында комбайннарны чыскаай тургускан. Септелгеде 2 звено ажылдап турар. Дөртку кварталда план ёзугаар 7 трактор септээр ужурлуг. Ам 6 санныг ДТ-75, 2 — К-700 болгаш 1 — МТЗ-82 септеттинген. Септекчилер О. Сарыг-Нава болгаш В. Бүрүн-оол оларның звенолары туруушкун чок ажылдааннар. Септелгени шалыпкын, шынарлыг чорударын олар боттарының бир кол сорулгазы кылдыр санап турарлар.

К. КОМБУ.
Ак-Туруг.

СҮТ-СААННЫ ЭВЭЭЖЕТПЕС

«Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа сүт-бараан фермазының коллективи саар 220 инектиг. Бо хүннерде 90 инекти саап турар. Ферма чылда 3300 центнер сүт садар планныг. Эрткен он бир айларда 3088 центнерни саткан, планныг даалгазын 93,6 хуу чедирген.

Мооң мурнунда фермага ажылдап турган кормоцехти чаа кажааже көжүргени-биле ол кормоцех ажылдавайн турар, ону ам чаа кажаада эптеп эгелээн. Оон эптээр ажылдарын Сельхозтехкүркомнуң Кызыл-Мажалык каттыжыышкынының ажылчыннары кылып турза-даа, улуг озалдаашкын-биле чорудуп келген.

Фермада инектериң суггарылгазын, малдың өдөөнин астыглазын болгаш өске-даа чамдык ажылдарны механизастаан. Ферманың тускай эртемниглери инектериң кызыр, боозун тодарадып турган черге ужураштывыс. Соолбайн турар инектерден хүнде 690 литр сүттү саап турар. Бо көргүзүгнү оон бедитпес болза, арткан үеде план күүселдези бергедээшкинге таваржыр апаар.

Ниити саалдада он саанчы бар. Саанчы бүрүзүнде 25 инекти быжыглаан болгаш олар аразында социалистиг чарыштыг. Саанчыларның ажылын он хонгаш түңнеп турар. Соолгу түңнел-биле алырга, Зоя Хомушку бирги черни, Минис Куулар ийги черни, Александра Сарыглар үшкү черни алгаш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда келген.

Инектиң сүткүрү кадарчыдан улуу-биле хамааржыр. Хоочун кадарчы Каваа Куулар ипек кадарган хүнде инектер сүткүр болуруп ферма саанчылары чугаалажып турар. Кормоцех амдыызында ажылдавайн турза-даа, бар аргаларны ажыглап тургаш, ийи кормокухняны ажыглап, аңаа чарба, шай хайындырып тургаш, инектерге берип турар. Ол ышкаш саваңны хээндектеп чемгерер ажылды база организастаан. Ынчалзажок инектерниң сүткүр чоруун чедип алырынга шиви бүрүзүнүң далганы, комбикорм даэш ышкаш чугула чем аймаан ферма ажыглавайн гүрары четпес.

Бо хүннерде 70 ажыг бызаа кирер кажааны механизастап кылып турар. Аңаа бызааларны тургузу азыралга тударын көрген. Оон иштики дерилгезин Сельхозтехника ажылчыннарының улуг озалдаашкын-биле кылып турары малдың кышкы үезинде азыралынга шаптыктап турар.

Мал ажылдакчыларынга бир кол чүве зооветеринарлыг өөредилге болур. Ферманың бүгү саанчылары зооветөөредилгеде бүрүнү-биле хаара туттунган. Бо өөредилгени совхозтуң зоотехниги Виктор Хомушку бедик деңгелге чорудуп турар. Ол ышкаш политөөредилге база эгелээн, ону пропагандист Эмер-Сарыг Күжүгет башкылап келген.

Саанчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле ясли-садты тургускан, ында 30 ажыг бичии чаштарны дуржулгалыг кижизидикчилер кижизидип турар.

Чедиишкиниер-биле чергелештир четпестерни чок деп болбас. Чоп кино, концерт көрбейн турар. Автолавка келбес, чугула хереглелдин аъш-чем барааннары, идепкейлиг аймаа келбейн турар. Ол ышкаш ферма ажылдакчыларын ажылдап кедер тускай хеп аймаа-биле совхозтуң дирекциязы четпес хандырып турар. Аъш-чем саттынарыбиле совхоз төвү азы Кызыл-Мажалык садыгларынче чорук кылыр, ажылга шаптыктыг байдал тургустунуп келген. Мал ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалды тургузар дээш совхозтуң дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди боттуг хемчегларни ап, бүгү таланың дузазын көргүзери чугула.

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазының саанчылары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Фермаңың саанчылары бо хүннерде 154 инекти саап турар. Ниити саар инек 377 бат. Ында 16 саанчы, 2 хузалакчы саанчы бар. Чамдык сүткүр инектер кышкы саалда үезинде чайгызы хире сүттү берип турар.

Инек саар ажылды механизастаан. 16 кижи хол-биле, 16 кижи электри-биле саап турар. Совхоз 5500 центнер сүт садар планныг, ам 5715 центнер сүттү саткаш, планын 103,9 хуу күүсеткеш, ажылагыйлар аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Кышкы үеде инектиң сүдүн эвээжетпес сорулга-биле чем болбаазыладыр күхняны тургускан. Аңаа чарба, шиви, сиген далганын хайындырып берип турар.

Мал өдөөн механизастаан арга-биле аштап-арыглаар, хол-биле кылыр ажылдарны эвээжеткен. Бо хүннерде инектериң сүткүр чоруун кудулаттаас даэш рацион ёзугаар хүнде-ле инек бүрүзүнге 25 килограмм силосту берип эгелээн. Бир инекке 2,5 килограмм сигенни, 4 килограмм чарбаны немелде кылдыр берип турар. Бо немелде чемни берип эгелээн соонда, сүт саалдазы кудулавайн турар.

Кажааларны чылдары-биле тускай одалга системазын тургускан, малга таваржыр температура ёзугаар чылдың турар. Саанчыларның аразында социалистиг чарышты эки организастаан. Оон түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактаар ажылды партком, ажылчын комитеди чогумчалыг удуртуп турар.

Мал ажылдакчыларын зооветөөредилгеже бүрүнү-биле хаара туткан, өөредилгени зоотехник Борис Монгуш эрттирип турар. Чаш бызааларны, инектерни шын ажаан, чамдык аарыгларга удур тарылганы, аараан малга эмчинин баштайгы дузазын көргүзер талазы-биле өөредилгени мал эмчизи Валентина Куулар удуртуп турар. Зоотехниктиг өөредилгеден ангыда политөөредилгени айда ийи удаа эрттирерин доктаткан.

Фермаңың инектери бызаалап эгелээн. Торээн 11 бызаа оңа-менди доругуп турар, торүүр 19 инекти тускайлап үскен. Бызаа ажаарынга чеди кижини быжыглаан. Күзээн Сарыглар, Тамара Сат, Бакпыс Куулар боттарынга быжыглаан бызааларны эки ажаап, хонукта 600—700 грамм немелде деңзинин ап турар. Ипек кадарчылары Балдыйоол Монгуш, Михаил Сарыглар малды кыштан мөңгө ажырар даэш тургузу азыралда инектерни рацион ёзугаар чемгерип турарлар. Мал чемин соөртүргүнге үш тракторну, чем үлекчизи бир тракторну быжыглаан.

Фермада мал чеминиң соөртүкчүлери Шыкан-оол Саян, Анатолий Күжүгет, Хоптакоол Монгуш олар мал чемнерин үзүк чок соөртүп турар. Мал ажылдакчыларының бо бүгү кызымак күш-ажылынның ачызында малдың ниити байдалы эки.

Малчынарны кышкы дликхеп-биле хандырып турары четпес, автолавка ховар кээп турар. Малчынарның бажынарында радио ажылдаваныңдан бээр дыка үр болган. Ону дарый кылдыртыр ужурлуг.

Бо йи совхозта мал кыштаглаашкынының байдалы мыңдыг болду. Бар четпестерни кыска хуусаала чайладыры, «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның кыйгырыын ёзугаар ажылдаары ук совхозтарның ажыл-ишчилеринден пегеттинип турар.

А. БЕГЗИН-ООЛ,
«Шыныың» корр.

Туранский
библиотека
им. А. С. Пушкина

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ШАПКЫНЫНДА

Тываның энергетиктери 60 чылдың боттарының профессионал байырлалын бистиң чуртувустун бүгү улустары кап дет быжыг улуг эвилелдин байырлалының — ССРЭ-нин тургустунганының 60 чыл юбилейнинин байдалынга уткуп турар. Ол алдарлыг юбилейни төлептиг уткуур дээш бүгү улустун социалистиг чарыжынга киришпишаан, Тываның электри четкилериниң коллективи боттарының профессионал байырлалын — Энергетиктин хүнүн бүдүрүлгечи бедик көргүзүглер-биле уткуп турар. Электри энергиазын ажылдан үндүреринин чыл планы хуусаадан ийи ай бурунгаар, октябрь 23-те күүсеттинген, плиндан ажыр 3,2 миллион киловатт-шак электри энергиязы ажылдан кылдынган. Хереглекчилерге чылыг бээри 101,1 хуу күүсеттинген, плиндан ажыр 3700 гикакалорий чылыгны бергел. Плиндан ажыр 100 муң рубльдин продукциязын сайгарган.

Бистин кол улуг бүдүрүлгевис — Кызылдың электри станциязы ол чедиишкиннерге бодунун үлүүн киирип, одаар чүүл, энергия курлавырларын чөптүг ажыглаар, камнаар талазы-биле шудургу ажылдарны кылып келген. Станция бодунун хереглелинге электри чарыгдалынга 450 муң киловатт-шак энергиязын камнап алган.

Юбилейлиг 1982 чылдың түннелдери-биле Тываның электри четкилериниң коллективи СЭКП Тыва обкомунун, республиканың Министрлер Совуелелиннин, профоблчөвүлелдин болгаш ВЛКСМ обкомунун туражаал вымпели-биле шаннаткан. Ол дээрге коллективтин ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының, бир-де дугаарында социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларның эрес-шудургу күш-ажылының түңнелидир. Байырлал бүдүүзүнде мурнакчылар: Ак-Довурак хоорайның № 2 район электри четкизининн электромонтёрлар бригадири Думен-оол Самбуевич Хертек, транспорт албанының чолаачызы Василий Иванович Клюев, Сарыг-Сеп участогунун электромонтёру Николай Шалыкович Доолай, Кызылдың электри станциязының слесары Василий Федосович Вертипрахов, ында турбиналарның улуг машинизи Владимир Федорович Дулов, трайспорт албанының улуг инженери Орлан Максимович Муизук оларның адын адап, байыр чедирери өөрүнчүг. Ол ышкаш мурнакчылар коллективте хөй.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелинин хөй националдыг акы-дунма өг-бүлезинге бистин республиканың киргенининен бээр эрткен 38 чыл оруунче хая көрүнмүшаан. Совет Тываның энергетиказынын шапкын хөгжүлдезинге, улуг чаартылгаларга өөрүвес арга чок. 1944 чылда Тывага 360 киловатт ниити күүчүлүг дизельдиг кан электри станциялары ажылдап турган. Ынчан электри дамчыдылгазының улуг вольтулуг шугуму шүүт чок турган. Чүгле он чыл эрткенде, 1954 чылда электростанцияларның күүчүзү 2580 киловатт четкен, чылыглыг баштайгы электри станциязының — Кызылдың төп электри станциязының тудуу эгелээн. Амгы үеде бистө үш улуг чылыг электростанциялары — Кызылдың, Ак-Довуракты, Хову-Аксының станциялары ажылдап турар. Оларның ниити күүчүзү 34,5 муң киловатт. Сибирьнин чангыс алй энергия системазы четпээн районнарда ажылдап турар дизельдиг электри станцияларының күүчүзү 7 муң киловатт болуп турар. Электри дамчыдылгазының бедик вольтулуг шугумунун ниити узуну 8 муң километр ашкан. 1975 чылдан бээр республика пайысылалы Кызылдың чылыг-биле төпчүткен хандырылгазы эгелээн.

Тыва АССР-ниң энергетиказы он бирги беш чылда улам ыңай шапкын хөгжүүр. Шушенское биле Кызыл аразының 200 киловольт күүчүлүг электри дамчыдылга шугуму. Кызылдың электри станциязынга үш котёлдар ажыглалга немей кирер. Көзээ черлерде фермаларның болгаш малчынар турлагдарының төпчүткен шугумдан электрижидилгези уламчылаар.

Тываның энергетиктери СЭКП-ниң XXVI съездизининн төөгүлүг шиитпирлерин күүсединге боттарының күжүн болгаш энергиязын бардалгазын, республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге боттуг үлүүн киирер.

Н. ЧУМАКОВ,
Тываның электри четкилериниң директору.

Саннар, факіпылар

*Энергетиктиң хүнүн ССРЭ-нин Дээди Совединин Президиумунун 1966 чылдың март 23-те Чарлыы-биле тургускан. Ону чыл бүрүде декабрь 22-де, Россияны электрижидилериниң Күрүне планын (ГОЭЛРО) хүлээп алган Бүгүроссияның Советтериниң VIII съездизининг ажыттынган хүнүнге тураскаады демдеглеп турар.

*Чүртту электрижиткенинин бир кол көргүзүү болза кижи санынга онааштыр чылда электри энергиязының хереглели болур. 1975 чылда ол сан бир кижиге онааштыр 4081 квт-шак турган болза, 1981 чылда 5000 квт-шак четкен.

*Бо беш чылда АЭС-терге электри энергиязын ажылдап үндүрериң үш катап көвүдедири планнаттынган. Ол дээрге 20 млн квт реактор күүчүлери-дир. Ростов, Запорожье, Мурнуу-Украина, Смоленск, Калинин, Игналин, Балаково болгаш өске-даа АЭС-терге 1 болгаш 1,5 млн квт күүчүлүг энергоблоктарны тургузаар.

*Амгы үеде чамдык атомнуг электростанцияларда электри энергиязының боттүнеэн чылыглыг станцияларынындан чавыс. Атомнуг энергетиканы улуг капитал салымшынарын негээр. Ынчалзажок оларда түүлдүн комплазаги-биле эгилдени дарый бээр. АЭС-ке тургусган 1 млн квт күүчүлүг блок бүгүзү чылда 1,5 млн тонна нефть продуктуларын азы 3 млн тонна хөмүр-дашты камнап аар арганы бээр. Ынча хөмүр-дашты сөөртүрүнге 50 муң вагоннар херек.

Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда кино четкиан чыл планын 9 ай иштинде ажыр күүсеткеш, амгы үеде 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Анмак кино механиги Сергей Ойдуп онаашкан ажылынга харымеалгалыг. Ол кино үндурүп турда саат чок. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары кино көөрүнге хайдыкшылдыглар. Кинонуң кол утказын билип алырынга, оон үндүрүлгези база улуг хамаарылгалыг.

Сергей Ойдуп 1979 чылда Черногорскиге училище дүүскан. Оон бодунуң төрээн суурунга келгеш, кино механиктей берген. Ол бодунуң мергежилиннге Сергей Севээнни өөретпишаан, кады ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Сергей Ойдуп эжи С. Севээн-биле кино үндурериниг белеткеннп тур.

Т. КУНГА.
Авторнуң фотозу.

КОМИССИЯ ХУРАЛЫНГА

Улус депутаттарының Эрзин район Соведининң амыдырал хандырылга, коммунал-тудуг, чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссиязының чөөкта чаа болуп эртken хуралынга районнуң чурттакча-коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелиниң бо чылдың эрткен айларында ажылынын дугайында айтырыгны чугаалашкан. Айтырыг талазы-биле дыңнадыгны бүдүрүлге эргелелиниң начальныгы М. С. Балдан кылган.

Эрзин районнуң чурттакча-коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың эрткен айларында чонга коммунал ачы-дуза чедирер хүлээлгезин багай эвес көргүзүглерни боттандырган. Районнуң чопунга ачы-дуза чедирериниң денгели бо чылын эрткен чылдың ол үезин-биле деңнээрге, 7,2 хуу өскүделиг болган. Чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээли өскен. Чижээ, коммунал ачы-дузазы чедирери эрткен чылын бир чурттакчыга онааштыр 7 рубль 3 копеек турган болза, ол сан ам — 8 рубль 20 копеек четкен. Ол канчаар чедип алдынганыл?

Эргелелге хамаажыр бүдүрүлгелериниң материал-техниктиг баазазының калбартыр талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынган. Чижээ, өтпар-бажың-хей чуур комбинаттың капитал септелгезин чоорүүр ой-шаанда чорудуп, дериг-херекселдерин чаарты тургускапы үк коллективтиг ажылдаарынга таварымалыг байдалды тургускан. Хей чуур черде эзлчегде 25 киллограмм хей чуур машинаны немей тургускапы чондан киргей чагыгны бүрүн күүседиргинге идиглиг болган. Оон түңнелиинде, кирип турар чагыглар көвүдээп болгаш комбинаттың ачы-дузазын чурттакчылар күзелдин-биле ап турар.

Район төвүн чаагайжыдар талазы-биле улуг хемчээлдиг ажылдар кылдынып турар. Чаагайжыдылгага бо чылын 49700 рубльдин чарыгдаан.

Районнуң коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелиниң ажылынга шиитпирлеттинин турарынга идиглиг бир кол чүүл—бүдүрүлге эргелелиниге ажылдаар кажилерни шын шилип ап, таарыштыр тургузуп турарынга дээрээ доктаамал комиссияның хуралынга демдеглеттинген. 34 ажылдакчының арасында ажыл-херээн эки билир, ажылынга харысалгалыг мурнакчылар эвээш эвес. Оларга слесарь-септекчи Й. Шулуу, чунар-бажың ажылчыны Н. Кыргыс, ажлчылар бажыңында дежурный З. Ламажап, хей чуур черде ажылчын, район Соведининг депутады С. Сандижап, одакчы С. Уғурал болгаш оон-даа өскелер хамаажыр.

Советтер амыдыралы

Суурнуң чурттакчы чонун суг-биле хандырар айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинин турар. Бо хүнперде ында дерт кудук доктаамал ажылдап турар, чоонку хүнперде базә бир кудук немежир.

Бүдүрүлге эргелеля коммунал чурттагга бажыңнарының капитал септелгезин цаап ёзугаар чорудуп келген. Ол ажылга бо чылын 50000 рубль көрдүнген турза-даа, 61000 рубльдин септелгези кылдынган.

Коллективтиң мурнунда салдынган бүдүрүлге айтырыгларының чогумчалыг районнуң коммунал ажылагый бүдүрүлге эргелелиниң ажылында шиитпирлеттинин турар айтырыглар-биле чергелештир чедир тургустунмайн турар ажылдарны доктаамал комиссия айыткан. Эргелелиң бүдүрүлгелериниң ажылынга хамаарыштыр чөптүг шүүмчүлелдер болган. Чижээ, чунар-бажың доктаамал ажылдап турза-даа чамдык таварылгаларда, одакчыларның харысалга чогундан изиг суг үзүктели бээр чоруктар бо-ла таваржыр. Оон-биле кады хей чуур черде чугаа хепти бүс-биле базар илиирин чамдык артык кезектери чогу-биле ажыглал чок турарынган анаа хол илирин ажыгган турарындан ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс, чугдунган хей бастынмайн чыдын бээр таварылга ында.

Доктаамал комиссияның кежигүннери саналынга суурнуң кудумчуларында оңгуличгил чердер барын, чайын чаъс соонда анда суг хөөлбектели берген чыларын шыңгыы шүүмчүлээнпер. Коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелели коммунал бажыңнарда чурттап турза, оон хөлезининн орта төлевейн турар кижилер-биле ажылды кошкак тургускан. Чурттап турар бажыңының хөлезининн төлевейн турар өрелиг өг-бүлелер эвээш эвес.

Депутат К. Бады саналынга коммунал чурттагга бажыңнарының септелгезинде бар чамдык четшестерге, ылангыя оон шынарынга, чурттакчы чонну газ-биле хандырып турарында четшестерге хамаарыштыр шүүмчүлелдә кылган.

Район Соведининң амыдырал хандырылга, коммунал-тудуг, чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссия бүдүрүлге эргелелиниң эки ажылын демдеглевишаан, бар чамдык четшестерге доктаап, оны хайладырының аргаларын тодаралын чугаалашкан.

М. ХУРАГАН-ООЛ.

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ЭНЕРГИЯЗЫ

Кышкы бо кыска хүннерде чурттуң энергетиктеринде эң-не күжениишкинниг үе: улус ажыл-агыйынга, бистиң кижи бүрүзүнге хөй энергия, чырык болгаш чылыг херек. Адырның ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалың күшүн көрдүнген. Ядролуг одаар чүүлдү чылыг энергиязы ажылдап үндүреринге ажыглаар талазы-биле ажылдар уламчылаар. Атомнуг энергетиканы шапкын хөгжүдеринин бир чугула угланыышкыны.

Одалга-энергетика курлавырларын казып тыварынга болгаш бүдүрининге чурттуң чөөн девискээрлериниң ужурдузазы онза улгатkан. Ында одаар чүүлдүң кол-кол баазалары тургустунган.

Сибирьнин болгаш Казахстанның энергетика курлавырлары хөлчок улуг. Экибастузтуң болгаш Канск-Ачинскинин хөмүр-даш байлактарлыг бассейнперининң баазазында эң улуг одалга-энергетика комплекстерин тудуп турар. Экибастузтуң № 1 ГРЭС ажылдап турар, Березовонуң № 1 ГРЭС-тиң тудуу эгелээн. Обьтуң ортаа агымының нефть тывыштыг черлериниң үшер газтарга ажылдаар болук станциялар Сургут чоогунга туттунар.

> **Конаково ГРЭС-ке бо чылын одаар чүүлдүң секундада-да чарыгдалы түгле чартык граммга кудулаан. ынчалзажок ол граммнар бүдүн чыл дургузунда 18 муң тонна хөмүр-даш боон шилчээн.**
>
> **Энергия курлавырларын кампаар талазы-биле конаковчулар хойнү кылып турар. Дериг-херекселдерин ажылынын чогумчалыг байдалын хандырарынга олар электроннуг савалга машиналарын адырга бир дугаар ажыглап киргеп.**

Бо талазы-биле коскү чедиишкиннерни чедип алган мурнакчыларның санынга Кострома, Рефтинск, Белово болгаш Запорожье ГРЭС-терниң коллективтери кирер.

1983 чылда 1405 миллиард киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрери көрдүнген. Ол улус ажыл-агыйының хереглелин хандырар. Оон ангыла адырның мурнунда шиитпирлээр айтырыглар база хөй.

Оларның эң чугулаларының бирээзи — одаар чүүлдү камнаарыштыр алыр болза, одаар чүүлдүң чарыгдалын түгле чаңгыс граммга өөрээжедири бүдүн чыда 1 миллион чажеглээн одаар чүүлдү камнап алганынга дең. Энергия курлавырларынга хумагалыг болурунуң дугайын СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга демдеглээн. Курлавырларны хумагалыг чарыгдаарын контрольдаар талазы-биле Эвилел Совединде болгаш Националдар Совединде Энергетика талазы-биле доктаамал комиссияларны тургускан.

Одаар чүүлдү ажыл-агыйжы чарыгдаарының бир курлавыры болза гидроаккумуляция станцияларын (ГАЭС-терни) тудуп тургузары болур.

> **Кайшядор ГАЭС-тиң кол блогу түттунар черинден 1 миллион кубометр довуракты чайлаткан.**
>
> **Бедик тей кырындан Каунас далайынын бүгү чаптылар девискээри көстүп турөр. Маңаа, чүс ажыг метр бедикке улуг суг хөөлбээ тургустунар. Дүне, кажан чурттуң соңгу-барыын кезинде энергия системазынга электри энергиязының артыкшылы тургустунуп кээре улуг күштүг агрегаттар токту сугну ол бедикче көдүрининге ажыглантар. Электри тогу чедиишпестей бээр шактарда сугну катап бадырарга олар турбиналарның өзектерин долгаап. токту ажылдан үндүрер. Энергияның чедиишпес чоруун ой дуглаар.**

Катап ажыглаттынар энергия курлавырларын тургузары минералдыг чиг-эттиг төөн ажылаар арганы бээр. Киев ГАЭС ажылдап турар, Загорскиде ындыг станцинны тудуп турар. Хүн энергиязын, хаттың энергиязын ажыглаар тургузугларны совет энергетиктер дуржулга кылдыр шенеп турар. Далай суунун чарлыышкын, дингелиишкин энергиязын ажылаар талазы-биле шинчилел болгаш төлевилел ажылдары чоруп турар.

Совет энергетиканың шапкын хөгжүдезинче Коммунистиг партия болгаш Совет чазак оңза кичээнгейни салып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизининн шиитпирлеринде энергетиканың хөгжүдезининн чаа программазы берлинген. Ында одалга-энергетика балансының структуразын өскертирин көрген—одаар чүүлге ажыглаар нефтиниң деңнелин электри бүдүрининге эвээжедир, газтың, хөмүр-даштың, атомнуг одаар чүүлдүң деңнелин электроэнергетикага көвүдедир. Бо беш чылда безин ССРЭ-ниң Европа кезээнге Кострома, Татар, Крым, Краснодар АЭС-терниң тудуу калбарар. Органиктиг одаар чүүл ажыглавас күчүлер энергетиканың 35 хуузун эдлээр. Чурттуң чөөн девискээрлеринге чылыглыг станцияларны тудуу уламчылаар. Экибастузтуң хөмүр-даштыг бассейнинге үзеэлелеп анаа беш улуг станцияны тудар. Канск-Ачинск комплекизининг баштайгы чылыг-электри төвү бо беш чылда тогун бээр. 50 чылдарның эгезинде ССРЭ-ниң чангыс энергия системазын тургусканы бүгү чурттуң хемчээлинге электри ханды-рылгазының төпчүткенинин дээди чадазы болган. Ол эм 10 миллион дөрбелчин километр девискээрни хаара тутkан. энергетиканың хөгжүдезининге капитал салымшкынынарны камнап, ажылгал чарыгдаарын эвээжеткен.

ЧАРЫШТЫҢ ШАЛЫПЧЫЛАРЫ

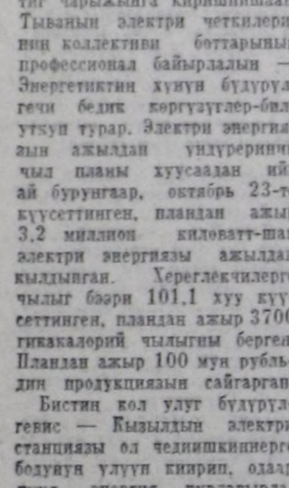

Электри болгаш чылыг энергиязының Тывада улуг бүдүрүлгези Кызылдың электри станциязының коллективи ССРЭ-ниң 60 чылын болгаш боттарының профессионал байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Электри болгаш чылыг бүдүрининиң 11 айларның планын станция ажыр-күүсеткен.

Коллективте онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг, даалгаларын доктаамал ак

сеткилдиг күүседип, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп туралар хөй. Ындыгларга электри дериг-херекселдериниң релелиг камгалалының электромонтёру Дүрген-оол Оюн (үстүнде чурукта), чылыг автоматиказының салбырының мастери Юрий Кочетов (ортузунда чурукта), суглуун химиктиг анализининг лабораториязының мастери Валентина Николаева (адаанда чурукта солагай талазында), ында лаборант Валентина Чернышева олар база хамааржыр.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БАЗАЗЫ УЛАМ БЫЖЫГАР

Садыг алыкчыларның негелде-хереглелин долу хандырары садыг четкизининг материал-техниктиг баазазындан, ында дериг-херекселдерниң байдалындан чугула хамааржыр. Ынчангаш садыг, ниити чемненилге черлеринге чаа дериг-херекселдерни тургузар айтырыгже кичээнгейнинн улуу-даа ында. Республиканың хереглекчилер кооперациязында ол талазы-биле тодаргай хемчеглер алдынган.

Тыва респотребсоюзтуң садыг четкизинде чаа магазиннер, складтар чылдың-на немежир турар. Чүгле бо чылын безин Чөөн-Хемчик, Каа-Хем районнарның хереглекчилер ниитилелдеринде кайызы-даа 1000 дөрбелчин метр шөлдүг складтар ажыглалга киргеп. Көдээ садыг четкилери база доктаамал калбарын турар. Оон бадыткалынга дараазында чүүлдерни киирип болур. Бо юбилейлиг чылда Эрзин суурда 440, Шамбалыгда 150, Ак-Дашта, Кара-Чыраада 70-70, Тээли суурда 70 дөрбелчин метр шөлдүг магазиннер ажыглалга киргеп. Көдээ ажыл-ишчилерниң садыг-биле хандырылгазынга таарымчалыг байдал тургустунганы чугаажок. Ажыглалда киргеп чаа складтарда, магазиннерде үениң негелделеринге дүүшкеп дериг-херекселдер тургустунган болгаш бараан шыгжап казалгаларынга ол таарымчалыг. А магазиннер бараанны садыг алыкчы боду шилип алыр арга-биле ажылдаар кылдыр тургустунган. Чаа магазин, склад бүрүзү төп одалга системалыг. Ол ышкаш капитал септелгезини чоруткан магазиннерде база одалга системаларын киирген. Районнарның хереглекчилер ниитилелдеринде печка-биле чылыдар магазиннериниң саны кызырылган.

Районнарда пекарияларның капитал септелгезин чылдынна чорудуп турар. Ында ажылдап турар кижилерниң хол-биле кылдыр ажылын кызырып, чиигедир соругла-биле чамдык ажылдарны механизастаан. Респотребсоюзтуң Кызылда үлетпүр комбинадының цехтериниң шөлүн алгыдып, эде дериишкиннерни чоруткапының соонда, газтыг суксун база арага кудуп савалаар автоматтыг шугумну тургускан. Аиаа будурген белен продукцияны автомашинаже чүдүрер электри күжү-биле ажылдаар транспортёрну база ажыглалга киирген. Хереглекчилер кооперациязының Кызылда базазындан чамдык үлетпүр бараанларын Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик райполарының складтарынче контейнер-биле сөөртүп чедирерин организастаан. Ол арга автотранспортка бараан чудуруп, дужүреринин үезин кызырган.

Хереглекчилер кооперациязының шугумунда садыгжылларның ажылдаарынга, садыл алыкчыларга таарымчалыг байдалды тургузары-биле эде дериишкиннерни чорудуп турар.

К. САТ,
Респотребсоюзтуң техниктиг салбырының инженери.

120 ТОННАНЫ НЕМЕЙ САДАР

Таңды районда Тока аттыг совхозтуң Кулузун сүт-бараан фермазының коллективи он бирги беш чылдың ийнги чылында ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алгаш, күженишкиниг ажылдап турар.

Ферма күрүнеге 660 тонна сүттү садар планын 729 тонна кылдыр декабрь 1-де ажыр күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининг чедиги сессиязының материаладары-биле танышкап, коллективтиң ажыл-ишчилери боттарының арга-курлавырларын санап көргеш, 120 тонна сүттү немей садарын хүлээнген.

Ында 16 саанчы ажылдап турар болгаш олардың 12-зи чыл планын база социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Саанчылар В. Т. Чалзың, О. У. Моңгуш, Н. Х. Ооржак олар социалистиг чарыштың тиилекчилеря болганнар. Коллектив бодунуң күш-ажылының чедиишкиннеринге хей-азат киргеш, 1983 чылда бо чылдан артык ажылдаары-биле бүгү күжүн моөнеп, кыштагламашкыны чедиишкиниг эрттирери-биле хайныышкынныг ажылдап турар.

Фермада 6 коммунист бар. Олар коллективтиң кол ээзе болуп, өскелерге, ылангыя аныяктарга, бүгү таланың үзегерин көргүзүп, ында политмассалыг база кижизидилге ажылынга идепкейлиг киржип турар. Үстүнде чедип алдынган чедиишкиннер ниитиң коллективтиң чаңгыс аай эп-сеткилдиг, пайыралдыг күш-ажылының түңнели-дир.

Д. ОЮН.

КЫШТАГЛАРДА

«Ак-Туруг» совхозта механизастаттынган тускай бригада хойжуларның кыштагларынче сиген сөөртүрүп ноябрь айның эгезинден-не киргеп. Ук бригадада 8 трактор быжыглаттынган. Олар эртиен айда үзүктелиишкин чок ажылдаап, Кызыл-Даг салбырының Күзег деп черде белеткеттинген сигенден Кара-Сугнун бир дугаар хойжу бригадазынга 43 тоннаны, Ак-Хемнинг ийи дугаар хойжу бригадазынга 250 тонна, Мойнаракты үш дугаар бригадазынга 250 тоннаны шупту 543 тонна сиген хойжуларның кыштагларында курлавыр кыдыр чедиртинген. Сиген сөөртүлгези үргүлчүлеп турар. Мал чеми сөөртүп турар механизаторлардан Комбайн Дартай-оол Александр Ламба, Музыук Артына, Байлаков Лорта, Десшижек Чымчак-Кара болгаш Анай-оол Дыртынчан олар мактадып тураралр. Олар хүн үлүүн 130—135 хуу чедир күүседип келгеппер болгаш малды кыштап хүр ажырарынга боттарының үлүг-хуузун киирип турар.

С. СОТНАМ.

ТЫВЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

«Хемчик» аңчылыр-тывыш ажыл-агыйының коллективи олуг болгаш өске-даа продуктулар белеткээринин үшкү кварталдың болгаш октябрь, ноябрь айларның планнаттынган күүсеттиген. Ажыл-агыйның тывышчылары ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын төлептиг уткуур дээш социалистиг хүлээлгезин чедиишкиниг күүседип турар. Аңчыларның шудургу ажылдап турарындан үшкү кварталдың планы 263 хуу күүсеттиген. Сыын мыйызы болгаш эдер белеткээринин онаалдаларын база планнаан ашкан.

Тудуг болгаш албан ажылагый черлеринге 2887 кубометр тудуг миҗим белеткеген. Сарыг-оол Чамыяның удурткаңы бригаданың кежигүннери мурнакчыларның одуруунда чоруп турар.

«Хемчыктың» аңчылары эртkү кварталда 66 муң рубльдин алгын киирер планын күүседиргинге чөөкшүлеан. Аңчылар бо хүнперге чедир 8192 дииң, хей санныг киш, ас, күзен, дилги кептерин экип дужааган.

Куш-ажылчы амыдыралының хей чылдарын ан-тывыш хераанге бараалгакан хосту аңчы Дawaa Ооржакпың бригадазы 5 киш, хей дииң болгаш өске-даа ан кептерни күрүнеге сатkай.

А. ДОНГАК.
Чоон-Хемчик район.

АГРОӨЛЕТПҮР КОМПЛЕКИЗИ:

бүржүлга болгаш айтырыглар

СИБИРЬНИҢ АГРАР ЦЕГИ

Уралдан баар чөөн талажө районнарга чыл дургузунда барык 20 хоорай тыптып кээп турар. Байкал-Амур магистралының зоназында ам бээни 50 хоорайлар болгаш улуг суурлар өскен, олар келир үеде 200 болу бээр. Сибирь ам чүрттүн улам өзүп орар чүрттакчылыг экономиктиг районнарынга хамаажыр. Мында хоорай чүрттакчы чону 70 хире хуу болуп турар. Ол чөөн үүгле чүрттүн Европа кежээден, Ортаа Азия болгаш Закавказье республикаларындан кешкеннериниң күсели-биле өспейн турар болдур ийин. Харын Сибирьниң чаа тудуглары болгаш хоорайлары. Сибирьниң кодээ черлериниң үнделин чүрттакчы чонун база боттарынче хандыкшыдып турар.

1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында Сибирьниң болгаш Ыраакы Чөөн үүктүң районнарының чонун колдуунда-ла тус черниң будүрүүшкүнүнүң күсели-биле чем продуктуларыбыле идегелдиг хандырар сорулга салдынган. Сибирьниң кадыг-ширинн климадының байдалдарында ол соруглганы шинтпирлээри аная бир эвес деп үүве билдингир. Амдыызында мында тараа-биле бодун боду хандыртынарының айтырыы шинтпирлеттингей. Мында 30 миллион кижиге чылда-ла 30 миллион тонна чыгам, тодаргайлаарга чонуң кижи санынга опааштыр барык тонна тараапы будүрүп турар. Сибирь тараапы чүрттүн өске районнарынче безин чорудуп турар. Мал ажылының продукциязын будүреринбиле ажыл-херек мында элээп варып.

Сибирьниң кодээ ажыл-агыйы, ооң иштинде мал ажылыдаа принцип талазы-биле алырга, элээп сайзырангай. Эътти үүгле фермалар берип турар эвес болдур ийин. Мурнуу талакы районнарда, чижөлээрге, Даг-Алтай область одарладып семиртир мал ажылы сайзырангай, а Сибирьниң соңгу үүгүнде—— ийи ажылы нөттеренгей (ол черниң колхозтарында 2,3 миллион ийи санаттының турар).

Чүрттүн чөөн талазынга кур болгаш курукка черлерни шиңгээдип алыр талазыбиле чээрби беш чыл мурнунда боттандырып эгелээн комплекстиг программа Сибирьге тарыыр черлерни 10 миллион гектар калбартырын көргеп. Ол чорук аная тараа будүрерин дыка калбартыр арганы берген, ооң уламыдан мал ажылының чем баазазын хөгжүдеринге таарымчалыг салдарын чедирген. Эрткен чылдарның дургузунда кур черлер райондарынга мыйыстыг улуг бода малдың баш саны барык ийи катап — 11429 муңдан 21501 муң баш чедир, инектер — 1,6 катап немей өскен. Хойлар, хаванар, куштар дыка хөй апарган. Кур черлерни шиңгээдип алганының соонда Алтай крайга тараа будүрери 4,4 катап, эът база 4,4 катап, сүт—3,8, чуургалар — 17,2 болгаш дүм — 2,5 катап нөвүдээн.

Ынчаллажок мал ажылының мал чеминге хамаарышкан айтырыын мал чеми тараа күсели-биле шинтпирлээри аар үнелиг болуп, ажылагыйны чорударын барымдаалап алырга, ыңдыг-ла улуг ажык бербес. Үүге дээрге Сибирьниң кур черлери кончуг үнелиг — кадыг болгаш күштүг сорттуң кыыл-тастарын берип турар болгай. Сибирьжилер чайгаар бүткен шыналарының болгаш одарларны эң эки ажыглаарын, одарны экижидерин күзөрлер. А ыңдыг черлер чайгаар эвээш эвес — кодээ ажыл-агыйның ажыглаалдыг 60 миллион гектар черинің 33 миллион гектары-дыр (ооң артканы тараа шөлү).

Чижек кылдыр алырга, Алтай крайда кодээ ажыл-агыйның ажыглаалдыг 13 миллион гектарындан бүдүн чартык миллион гектары — одарлар. Чайгаар үнген сиген кезер черлериң ортумак дүжүдү эрткен беш чылда гектарданна 6,1 центнер болган. Бо дээрге кожазында Казахстанга бодаарга элээп бедик-тыр. Ынчалза-даа Сибирь шыналарының аргаларының деңнелинден аажок куду болгаш мал чемнерин болур-чогуурубиле будүреринге мырынай четпес-тир. Алтайга чайгаар бүткен сиген шөлдериндеп алган ниити чылда үүгле 1830 муң чем единицазы азы мал чеминиң ниити будүрүлгезиниң үүгле үштүң бир хуузу болган.

Түүнел чүл дээрге, мал чемнери алыр болгаш өстүрер черлерни эжиидери болур.

Чайгаар бүткей бүгү сиген шөлдериниң болгаш одарларның бешь миллион гектарындан 400 муң чыгам гектарны эжиидиптерге, олардан дүжүт ортумаа-биле гектардан 9,5 центнер болган. Ажыглаан болур черлерни эжиктикеп (чылда-ла ортумаа-биле үүс муң гектарны) мал чеми немей миллион тонна ажыг единицаларны берген, а оларның ортек-үнези тарылгалыг черлерден алдынган мал чемнеринден ийи катап эвээш болган.

Сибирьниң улуг будүрүлгелериниң хөй нуруузу боттарының хууда дузалал ажылагыйларлыг болуп бар чыдар. Чижөө, Стрежевой хоорайда «Томскнефть» каттыжышкынының дузалал ажыл-агыйында чоокта чаа теплица комбинадын, сүт болгаш хаван фермаларын, куш комплекизин туткан. Чаңгыс үүгле Томск область безин будүрүлгелериниң 120 аграр цехтери ажылдап турар, олардың 130 муң гектар черни бижыглаан.

ССРЭ-ниң кодээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге бо беш чылда 190 миллиард рубльди берген. Оортан 20 ажыг миллиард рубль Сибирьге онаажыр.

Юрий ШЕБАЛИН. (ПМА).

Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылынга

ТИИЛЕЛГЕНИҢ САКТЫЫШКЫНЫ

1982 чылдың күзүн база 1983 чылдың кыжын совет кижилер Сталинград тулчуушкунунуң 40 чылы ыыдыр демдеглеп эрттирип турар. Бистин Ада-чуртувустуң төөгүзүнүң ол маадырлыг арынары чылдар эрткен тудум үлам-на ыраң бар чыдар. Ынчалза-даа ол кажан-даа уттундурбас. Кайгамчык маадырлыг болуушкун — Волгага тулчуушкун — чонуң чүрээнге кезээде артар. Төөгүде ол улуг болуушкунну Төрээн чуртунга, бодунуң чонунга ынак болур чорукка бодун кижизиптишаан, бистин төөгүде маадырлыг тулчуушкуннарывысты, амы-тыыш берип-даа тургаш, тиилелгеин чедип алган кижилериң, боттарының ханың төп тургаш, бистин чыриткылыг келир үевисти камгалап алган миллион-миллион кижилериң чыриткылыг тураскаалы салгалдан салгал дамчып, совет улустуң чүректеринге кезээ меңгеде артар.

Сталинград тулчуушкунунуң төөгүзүн билирп — ханныг дайынны, фашистиг үүлгедиглерни көөр хөөн чок чорукка, кижиге эң-не эргим үүве: Чер кырынга амыдыралды болгаш тайбыңны камгалаары дээш демиселге кажан-даа белен болур чорукка кижизидер. Л. И. Брежнев: «Бистиң партиявыска болгаш бистиң чонувуска делегейге тайбыңны камгалаарындан артык кандыг-даа чүгула соруулга турбас ужурлуг» — деп чугаалаан.

1942 чылдың күзүнден эгелээш Сталинград деп сос делегейниң кайы-даа булунналрынга билдингир апарган болгаш оон эгелээш-ле бодунуң хемчээлиниң-даа, тулчуушкунуңуң чоруп турганының күженишкининиң-даа, боо-чецсектиң мөөнөзөшкининиң-даа, бодунуң чидириглериниң-даа талазы-биле төөгүде болуп турган өске тулчуушкуннардан ыракта артык болган. Совет төөгү эртеми база Барымн үүктүн дешпилгелиг эртемденнери-даа Сталинград тулчуушкунун үүгле Ада-чуртту Улуг дайынының үезинде эвес, харын-даа делегейниң ийнги дайынының үезинде болуушкуннарда ойза чугула болгаш улуг ужур-дузалыг деп санап турар.

1942 чылдың июль 17-ни Сталинград тулчуушкунунуң эгелээни кылдыр саналн. Ол хүн Сталинград тулчуушкунунуң фронтузу 6-гы немец армийның шеригларя-биле сегиржип алышкынны эгелээн. Ол тулчуушкун 1943 чылдың февраль 2-де бүзөлеттирген немец шериг кезектерини дүжүп бериишкини-биле доозулган. Ынчангаш ол тулчуушкун 6 чартык ай уламчылаан. Ол үезин дургузунда Дээди Совет Шериг Командылалдың бүгү кичээнгейи ынаар угланган турган. Сталинград тулчуушкунунуң кол өзөнче дыка хөй шериг кезектерини меөнөттингей. Чижөө, 1942 чылдың ноябрьда совет-герман фронтуга киржип турган бүгү шериг кезектериниң 6-ның бирээзи, азы ийи талаадан катай 2 миллион ажыг кижи анаа киришкен болгаш кадыг-дошкунунуң талазы-биле чижеглээр үүве чок болган. Ону анаа болган чидириглерден түннеп чугаалап болур. Сталинград чанында үүгле чартык чыл тулчуушкуннуң үезинде бешй немеп шериг кезектери 1,5 миллион солдаттарын болгаш офицерлерин, азы ол үеле чөөн фронтуга тулчуп турган бүгү шеринниң дөрттүн бөрээ чидиргей. Чүс-чүс, муңмун совет солдаттар Сталинград тулчуушкунунуң маадырлары болганнар. Оларның чамдыызы 1942 чылдың кадыг-дошкун кыжынында-ла бүгү чуртка билдингир апарганнар, артканнары сөөлүгле барып билдинген, бир чамдыктары ам-даа биллинмес маадырлар болуп артып турар. Сталинград тулчуушкунуң база бир онзагай чүүлү — бүгү дайынның ниити байлалын өскертипкенинде — 1943 чылдың кыжындан өгелээш дайынның фронтузу үүгле барыын талаже углуг чоруп турар аңарган.

Ынчангаш Сталинград тулчуушкунунга тураскаатказн хөй санныг мемуарларның бижиттингени болгаш совет чогаалчыларның улуг кичээнгейи Сталинград темазынче үгланганы таварылга эвес. Парлалгада үнген сактыышкынар болгаш чечен чогаалдар ол тулчуушкунуңуң канчаар эгелээнин, канчаар чоруп турганын, Волгага немец арминины бүзөлөөш, чылча шапканың, Сталинградтың төөгү талазы-биле ыын өөредиин базым санында шинчилеп көөрүнүң бүгү аргазын берип турар.

Сталинград тулчуушкунунга тураскаатказн мемуарлыг литератураны чижеп-биле ийи балүкке чарып болур. Бир балүкке Совет Эвилелиниң маршаллары Г. К. Жуковтуң, А. М. Василевскийиниң, Н. Н. Воронотуң, К. К. Рокоссовскийниң сактыышкынарын хамаарыштырып болур. Олар дээрге, Дээди Кол Командылалдың эң харымсалгалыг даалгазын күүседип турган улуг шериг начальниктерлир. Олар Сталинград тулчуушкунун бүгү дайынын ниити хемчээлинге, өске хөй-хөй болуушкуннарның арасынга көргеннер. Ол тулчуушкунуңуң үезинде Г. К. Жуков камгалалдың улус комиссарының бирги оралакчызы база Дээди Кол Командылалдың оралакчызы турган. Сталинград фронтуларының аразынга харылзаазын тудуп турган. Ол үеде чиңгине штабтың начальныгы турган А. М. Василевский база-ла тулчуушкун үезинде Сталинград камгалалының шериглерин удуртуп турган. Н. Н. Воронов 1942 чылдың күзүнүнде Дээди Кол Командылалдың төлөзөн турган, үргүлүү Сталинград тулчуушкунунга киржип, анаа артиллерияны удуртуп турган. Ол үш полководчулар «Уранның» операциязын ажылдап кылырында болгаш ооң шаан халдаашкынын чорударынга эң-не дорту-биле киришкеннер. К. К. Рокоссовский немец шеригнин камгалалын буза шапкан Дон фронтузун удуртуп турган болгаш ооң сөөлүнде «Кольцо» операциязы чоруткан. Пауюстуң болүүн чылча шапкан.

Өске балүкке Сталинград тулчуушкунунга кым болу дорт киришкенил, кымга ол тулчуушкун дайынның кол сегиржип алышкынны болганыл, оларның мемуарлары, сактыышкынары, номнары, дентерлери болгаш хүн демдеглелдери хамааржыр.

Сталинград тулчуушкунуңуң дутайында чамдык колкол номнарны адаарга мынды: «Сактыышкынар болгаш бодаадар» — Г. К. Жуков, «Бүгү аимактарының хөрөө» — А. М. Василевский, «Сталинград эпопеязы» деп чыыпында Н. Н. Воронотуң сактыышкынары, «Солдаттың хүлээлгези» — К. К. Рокоссовский, «Хүннер болгаш дүнер», «Солдат болуп төрүттүмес» — К. М. Симонов, «Сталинградтың хүн демдеглели» — А. С. Чуянов, «Олар төрөөн чурт дээш демисежип чорданнар» — М. А. Шолохов, «Иниг хөр» — И. Г. Падерин.

Сталинград тулчуушкунуңуң үезинде дыка хөй коллективтиг маадырлыг чоруктар болгулаан. 1942 чылдың июль 20-де танкыга удур үүгле ийи үгер-боолуг дөрт дайынчы — Петр Болото, Григорий Самойлов, Александр Беликов, Иван Алейников — дайыынын бүдүн таня болүүн ойтур шапкан, 15 танкыны шуут чок кылган. Ол-ла чылдың августа Сталинградтан 40 км хире Бичан Россеш деп черге политрутрукчуңуң дузалакчызы Леонид Ковалев баштаан 33 солдат 70 фашист танкыыт болүктү ойтур шапкан, ооң иштинде 27 танкыны өрттеткеш, 150 хире фашистерни узуткаан.

Бомбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧАВЫРЛЫЫШКЫННЫҢ БОЛГАШ ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

ССРЭ-ниң тургустуунганындан бээр 60 чыл болуруң бүгү делегейде калбаа-биле демдеглеп турар. Совет күрүнеңиң юбилейи делегейге канчаар-даа аажок улуг ужурдузалыг. ССРЭ-ниң 1922 чылдың декабрь айда тургустуунганы болгаш ооң чедиишкининг хөгжүп келгени улустарның дең эргези болгаш найыралы дээш, делегейни революстуг ёзу-биле чаартыры дээш мурнакчы угаан-медерелдиг кижи төрелгетеннің чүс-чүс чылда демиселинге төөгүлүг чугула үе-чада боон турар.

Ол бүгүнү СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Финляндия Республиканың президентизи М. Койвисто-биле Хельсинкиге болгаш чугаалажышкынналры база катап бадыткаан. М. Койвисто хөй националдыг Совет күрүнеңиң тургузукчузу В. И. Ленинниң үндезин ролюн онзалап демдеглээш, ССРЭ-нин төөгүлүг юбилейинге уткуштур совет улуска изиг байырны чедирген.

Совет күрүне бодунуң туруп келген баштайгы хүнеринден эгелээш-де, Улуг Октябрьның эң-не баштайгы лениниң дең эргези болгаш найыралы дээш, делегейни революстуг ёзу-биле чаартырыы

МУЗЫКА ШКОЛАЗЫНДА

фоторепортаж

Фортепьяно класы. Нина Николаевна эолчеглиг кичээлинде (чурукта). «Солнышко» ясли-садының белеткел бөлүүнден Виталий фортепьяно артыңга эптин кончуг олурупту.

— Эрткен кичээливисти катаптаалы, Виталий. Белен сен бе? Сактып аалы че. Бажыңны бедик, дорт тут. Салааларывыс кандыг ийин. Оол, шын-дыр, ам кончуг оожум бадыр. Ам ол-ла хевээр эгелээли, музыкавысты дыңнап көрээли — деп, башкы чугаалады.

Оол ойнап доозуптары билек, башкы «эки-дир, Виталий, ындыг-даа болза эскердиң бе, бир үңүвүс чоп арай дыңналбайн барды. Ам база катаптап көрем...» диди.

Бичии Виталийниң бир кичээли ындыг янзылыг эрткен. Ол-ла салбырның бешки класының өөреникчизи Таня Альцебева башкызының берген онаалгазын и л д и к чокка ойнаарга, Нина Николаевна ону мактады. Башкызының макталы уругларны улам сорук киирип турары илдең. Кичээл бүрүзү оларның музыкага сонуургалын улам көдүрер.

Хореография салбыры. Хореограф башкы Ю. К. Монгуш ийи, үш класстарның уругларынга татар танцының шимчээшкиннерин таныштырып тур (чуруктa). Дараазында уруглар ону шимчээшкин-биле көргүзе бээрге, базым, шимчээшкин бүрүзүн сагыш-сеткилинден оларның дамчыдып билирин эскерип турдувус. Ол-ла уруглар башкызының билдилиг удуртулгазыбиле балл, классиктиг танцыларның эге хевирлерин шинээдип ап турар.

Эртенги кичээлдер доостурга, дараазында эолчегиин оолдар, уруглары эштериниң орнун солуур, кичээлдер уламчылаар.

Бо хүннерде ажыл мында хайныышкыныңыг. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказ Бай-Хаакка болуп эртер конкурска коллектив белеткенип турар.

Ында өөренип турар оолдар, уругларның шуптузу улуг музыкантылар болбазы чугаажок. А ында кол-ла чүве — бедик мергежилдиг башкыларның удуртулгазы-биле ураа чүүлдү, музыканы билир чорукка оларның кижизиттинин турары болур.

В. КУУЛАР.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.
Таңды район.

Алыяктарның-даа, азы четпээннерниң-даа бүгү талалыг сайзыралының дугайын чугаалап тура, эстетиктиг кижизидилге дугайын албан чугаалаар апаар. Уран чүүлдүң кайгамчык делегейи, уран-чечен чогаадылга бодунче бистиң уругларывыстың сонуургалын бичизинден тура чайгаар хаара туда бээр. Ындыг-даа болза сагыш човангыр, кичээнгейлиг дагдыныкчы чокка уран чүүлдүң кайгамчык ол делегейинге баштайгы эге базымнарны кылыры амыр эвес. Шылгарактай совет педагог В. Сухомлинский «музыка талазы-биле кижизидилге ажылы дээрге, ол чүгле музыкант болур кылдыр кижизидери эвес, а чүүн-даа мурнунда ёзулуг төлептиг хамаатыны кижизидерин-дир» деп чугаалаан болгай.

Хову-Аксы суурнуң төп кудумчузунуң оң талазында кезек өөрлешкек бажыңнарның бирээзинде «Бай-Хаактың уругларның музыка школазының садыры» дээн адрези бистиң кичээнгейивисти хаара туда берген. Ийиги каът. Кичээлдер кидин түлүк.

Бай-Хаактың уругларның музыка школазының суурда салбырының директору Галина Фёдоровна Партенева ол аразында коллективтиң ниити ажылынга хамаарыштыр дараазында чүүлдү чугаалады:

— Бисте баян, аккордеон, фортепьяно, хөйүүн ыры, хореография салбырлары ажылдап турар. Ында чүс үжен уруглар, оолдар хаара тутту-ган. Оларның аразында уруглар ясли-садының белеткел бөлүүнден кээп турар 5-6 харлыг бичии оолдар, уруглар база бар. Оларны сес башкы башкылап турар. Коллектививис аныяк. Ажыл-херээнге сагыш-сеткилинден бердинген ол башкылар уругларны орус болгаш даштыкы классиктиг музыканы, совет композиторларның чогаалдарын дыңнап билир чорукка чаңчыктырып турар. Фортепьяно клазының башкызы Нина Николаевна Кромнуң ажылын мактаар бис. Ол боду Куйбышевтиң музыка училищезинiң доозукчузу. Аңаа чедип алган бижиг билинн бөгүнгү өөреникчилеринге күзелдин-биле дамчыдып турар. Салбырның фортепьяно клазының доозукчуларының музыка училищелеринче конкурс улуг-даа болза кирип турары таварылга эвес.

Юрий Кёкович Монгуш бисте Кызылдың музыка училищезин доскаш, ажылдап келген. Оон удуртканы хореография салбырында уруглар күзелдин-биле өөренип турар.

Галина Фёдоровна бисти коллективтиң ажылы-биле таныштырбышаан, үстүнде башкыларның кичээлдеринге баарын сүмеледи.

СОЛУН ЭРТКЕН

Бия-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң «Колос» Культура бажыңында улуг, бичe көрүкчүлер ол кежээ эңмежок чыглып келген. Республиканың чогаадыкчы ажылдакчылары-биле ужуражырга кежээнин профобилөвүлелдиң, «Колос» Культура бажыңы болгаш республиканың номга ынактар ниитилелиниң шугуму-биле баш бурунгаар-даа чарлап организастаан.

Культура бажыңының фойезинге чечен чогаал номнарының «Чурттан турар черивис» деп делгелгезин организастаан. Тываның тоогузунче холбашкан номнар база хөй болган. Чижээ, «Эрте-бурунгу Тыва», «Улуг Октябрьның оруу-биле», «Скиф үезинде Тыва», «Тывага ленинчи национал политиканың тилелгези», «Улустарның акы-дүмалышкы өг-бүлезинде», «Оларны Тыва утпас» болгаш өске-даа солун номнар бар болган.

Оларның аразында С. Козлованың «Ажып эртеринiң күжү», О. Сувакпиттиң «Аревэчи», А. Емельяновтуң «Кижи болуру» деп шүлүктер чыындыларын кежээге чыглып келгеннер сонуургап, садыш ап турганнар. Ол ышкаш аңаа республиканың чуруктарының чураан чуруктарын база делгеп аскылаан. Аныяк чурукчу С. Сааяның «Мөңгүн-Тайга», «Каргы хемде», сарлыкчы С. Хунан-Караның портредин көрүкчүлер сонуургаан.

Ол кежээге чогаалчылар О. Сувакпит, С. Козлова, артистер К. Хүргүлек, Л. Солуноол, А. Салчак, бот-тывынгыр композитор С. Бюрбе, чурукчулар В. Дёмин, С. Саая олар хүндүлүг аалчылар болуп, боттарының, чогаадыкчы ажылдарын, планнарын чыылганнарга сонуургаткан. Ук кежээни Культура бажыңының директору, Тыва АССР-ниң культураның алдарлыг ажылдакчызы М. Оюн тывынгыр-сагынгыры-биле эки организастап эрттирген.

М. ЯКУШЕВА.

Аажы-чаң культуразы

ШҮГҮМЧҮЛЭЭШ-ДАА ХҮНДҮЛЭЭР

Монгуш Эртектиң аажы-чаң культуразының дугайында «Шында» чүүлүнге хамаарыштыр чугааны уламчылаксадым. Аажы-чаң культуразын бедидери совет кижилерниң мозу-шынар кижизидилгезиниң база бир чарылбас кезээ. СӨКП ТК-ның хүлээп алганы «Идеологтуг болгаш политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай эжижидериниң дугайында» доктаалында совет кижилерниң, ылангыя аныяктарның ортузунда, аажы-чаң культуразын бедидериниң оруктарын онзалап айыткан.

Аажы-чаң культуразының кижизидилгези уруг төрүттүнүп кээри билек эгелээр. «Уругларның кижизидилгези кавайлыындан эгелээр» деп, улуг совет педагог Антон Семенович Макаренко «Ада-иелерге» деп номунда бижээн. Кижизидилгениң кандыг-даа хевири-биле домей, аажы-чаң культуразының кижизидилгезин долгандыр турар хүрээледен, ада-иениң аажы-чаңындан кончуг-ла хамааржыр деп бодаар мен. Чараш, чаагай аажы-чаң кижизидилгези дээрге бир-ле дугаарында хүндүлээчел чоруктан эгелээр. Улуг кижилерни, эш-оорун, ада-иезин хүндүлеп билир чорукка уругларны кижилидер. Орта ада-иениң ат-алдары улуг рольду ойнаар ужурлуг. «Адазын дээзин, иезин уктаан» деп тыва улустуң чугаазында ханы-ла утка бар.

Чер-черлерниң чараш аажы-чаннары, чаңчылдары янзыбүрү болур-дур. Чижээ, мурнуу районнарның чону (улуг-даа, биче-даа улустар) аразында үгле «Силер» деп чугаалажыр чаңчылдыг. Ол база-ла чараш, хүндүлээчел аажы-чаң культуразының бир хевиринидир.

Хуралдарга янзы-бүрү айтырыглар аайы-биле шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел ыяап-ла тургустунуп келир болгай. Ол болза кижилерниң ажыл-иженге, аажы-чаң кижизидилгезинге кончуг идиглиг.

Шүгүмчүлелдинкеш, бодунуң бүрүүлүг талазын аналиэтеп, бүрүүзүн миннириниң улуу, бодуң агартырын, шынзыдарын ораллажып, азы шүгүмчүлекчиниң частырыг кылыптарынга чедир манап чоруур кижилер амыдыралга бо-ла таваржы бээр. Ол чорук кижилериниң аразында найыралынга, харын-даа хамаарышкан ажыл-агыйның сайзыраң хогжүүрүнге шаптыкты чедирип турар. Шүгүмчүлел улус ажыл-агыйының четпестерин эдип алырынче утланган болганда, аңаа кайчаң кижи хомудаар боор.

Шүгүмчүлел-даа кылыр кижи болза, хамаарышкан ажыл дың четпестерин илередип, ооң удуртукчуларының адынга чүве чугаалаарда бодамчалыг болур, артык, хомудавчыг, дорамчылалдыг сөстер киирбезин бодаар ужурлуг. Ол кижиниң бодунуң культуразындан улуг хамаарылгалыг болур. Ынчангаш шүгүмчүледлиң база кижизидилгелиг болгаш культурлуг кылыр ужурлуг.

Д. ДАМБА-ХҮҮРАК.

ХАРЫЛЗААЛЫГ АЖЫЛДААНЫНДАН

Орук шимчээшкининге озалондак болдурбазының бүгүзивилел көрүлдези доозулган. Ниитизи-биле көрүлде үезинде бо талазы-биле эвээш эвес ажылдар кылдынган, хемчегнерни боттандырып чоруткан.

Бир эвес октябрь айда орукка транспорттуң озал-ондактыг таварылгалары 1981 чылдыындан хөй-даа болган болза, чамдык көргүзүглер талазы-биле эвээжээнин айтыр херек. Чижээ, кижилер амыдыныңдан когараан таварылар эвээжээн. КАИ ажылдакчыларының хөй-ниити-биле, улусчу дружиналар болгаш сонуургалдыг албан организация болгаш будурүлге чергелер-биле харылзаазы быжыккан.

Көрүлде чоруп турарының үезинде республика иштинге 85 рейдилерни чорудуп, аңаа хөй-ниитиниң толээдекчилерин калбаа-биле кириптиргеп. Ооң-биле чергелештир республика солуннарынга, радиога болгаш телевидениеге көрүлдениң чоруп турарының дугайында түүлдерни, дыннадыгларны үргүлчү парлап, дамчыдып турганы база ажыктыг болган. Ниитизи-биле бо чугула ажылды эрттиреринге республикага КАИ ажылдакчылары-биле кады 450 ажыг кижи киришкени мурнуку чылдарның деңнелинден хөй болган. Орукка шимчээшкин чурумун үрээнiнерниң ажылдан турар чергелеринче 100 ажыг бижиктерни болгаш дыңнадыгларны хемчээн алыры-биле чоруткулаан. Көрүлде айында республикага орук шимчээшкининиң чурумун үрээн 3 муң ажыг таварылгалар илереттинген. Хууда автотранспорттуң адилекчилериниң талазындан чурум үрээр чоруктар хөй болган. Ниитизи-биле 1125 ындыг таварылга болган. Оларның иштинден 56 кижи автомобильди эзирик башкарып чораан. Колдуунда-ла оларның талазындан 728 таварылгада автомобильдерни чогуур деңнелинден дүрген чорукны дээш бүрүүдаткан. Хууда автомобильдиг кижилерниң орукка шимчээшкин чурумун үрээр чоруу дээрге, автомотосонуургалдыгларның ниитилелиниң, ооң удуртукчуларының талазындан профилактиктиг ажылдарны кылбайн, өөредилге-тайылбыр материалдарын чедир ажыглавайн турарының түнелн-дир.

Орукка шимчээшкин чурумун үрээринiң, озал-ондактыг таварылгалар болдурарының кол-ла чылдагааны — арагалаашкын болуру бо көрүлдениң үезинде база катап бадыткаттынган. Ындыг таварылгаларны эң-не хөй болдурган будурүлгелерге № 1 АТБ, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазы, Сельхозтехнүркомнуң Кызылда районнар аразының катыжышкыны, «Тыва тудуг» трестиң автобазазы, Каа-Хем районнуң «Улуг Октябрь» совхозу, харылзаа эргелелиниң автобазазы болгаш өске-даа транспорт будурүлгелерга хамаржыр.

Үстүнде айыттынган коллективтерниң удуртукчулары көрүлде айында айыттынган хемчеглерни боттандырып чорударын харыысалга чокка көрүп, ону куду деңелге эртиргени ол чижектерден тодаргай көстүп турар-дыр.

Чадаг кижилерниң ортузунга тайылбыр ажылдарын кылып, школаларга, автобудурүлгелерге болгаш хөй-ниитиниң черлеринге ол дугайында лекцияларны, беседаларны чоруткан.

Көрүлде айында республика КАИ-зинiң тускай комиссиялары 16 удаа хуралдарны кылгаш, аңаа орукка шимчээшкин чурумун үрээн таварылгаларны шыгыны сайгарып, чогуур түнелдерни кылган, 112 кижиниң чолаачылаар эргезин казаан. Ооң-биле чергелештир чамдык удуртукчуларның талазындан чурум үрээн, таварылгалар илереттинген. Чижээ, «Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зының начальниги А. Ф. Бойко октябрь 21-ниң хүнүнде аңаа быжыглаан автомобильдиң чолаачызы П. П. Петровиле кады ажыл үезинде арагалап алгаш, автомобильди эзирик башкарып чорааннар. КАИ ажылдакчылары чолаачы эзирик деп чүвени илередикеш, машинаны тургузуп каарга, начальник боду чолаачылап чоруткаш, КАИ-ниң дараазында хыналда чериңге таварышкан. Ол ийи кижиниң дугайын квалификация комиссиязынга көргеш, чогуур хемчээн алган. Ындыг чижектерни ам-даа көргүзүп болур. Чижээ, «Тыва тудуг» трестиң эргелекчизиниң оралакчызы С. М. Голдырев, Танывгнын геология-шинчилел будурүлгезиниң кол механиги А. Е. Жилкин районнуң холушкак садыының тудуг участогунуң начальниги В. Н. Гуленков болгаш оон-даа өскелер базала эзирин алгаш, автомобиль башкарып, КАИ ажылдакчыларына туттурганнар.

Шимчээшкинге озал-ондак болдурбазының көрүлдези эртикен. Көрүлде үезинде ап-оруткан профилактиктиг болгаш тайылбыр-массалыг ажылдар, алдынган хемчегнер оруктарга аймыл чок шимчээшкинiн хандырарынга идиглиг боон турар.

С. ОРУСПАЙ,
куравтоинспектор.

МАССАЛЫЫ-БИЛЕ КИРЖИИЛИҢЕР

Орук шимчээшкининиң дүрүмүнүң негелделерин пропагандалаар соруга-биле «Өг-бүлеге шылгалда» деп КАИ темазынга чуруктарлыг айтырыгларны бо чылдың декабрь 9-та № 282 «Шынга» парлаан. «Улуг-Хая» совхозта зоотехник А. Д. Хууракай бодунуң чагаазынга II, III, V, VI, VIII айтырыгларга, Хову-Аксында Чондан Мерген—I, II, V, VI IX айтырыгларга, а Улуг-Хем районнуң Ак-Тал суурда Д. С. Оруспай—бүгү он айтырыгларга шын харыылаан.

«Өг-бүлеге шылгалдага» номчукчуларның массалыыбиле киржилгезин хандырар төлээде, парлаттынган айтырыгларга шын бердинген чамдык харыыларга хамаарыштыр кыска тайылбырны кылыры чугула.

Бирги айтырыгга хамаарышкан орук демдээ чуруктa көргүскен автомашинаның мурнунда 150—300 метр черде орук белдириниң барын сагындырып турар болгаш ол белдириниң участогунга шимчээшкин долгандыр чоруур, уткуштур шимчээшкиннерни үзүктелиишкин чок узун шугумнуг орук демдээ ажыглаан турар. Ынчангаш чуруктa көргүскен автомашинаның орук демдээ чуруктa көргүскен автомашинаны мурнай эрттирер хүлээлгелиг.

Чедиги айтырыгга хамаарыштыр тайылбыр. Бо айтырыгга хамаарышкан «II» рим санныг демдектиң утказы мындыг: автомашиналарның бет минутадан хөй турарын айның бүгү хүннеринде эвес, а саарзык эвес хүннеринде чөпшээреевейн турар. Ынчангаш айның саарзык хүннеринде автомашинаны азы мотоциклди 5 минутадан хөй үеде аңаа тургузуп болур.

Мотоциклди башкарарынга оглун хуузунда өөредириңге ооллуң назы-харын 14-тен эвээш эвес болур ужурлуг.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ААЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Барыын-Хемчик райкүүскомунуң бөлүк ажылдакчылары Эрги-Барлык ортуман школазынче үнүүшкүн кылгаш, солуп лекция, беседаны номчаап, хол бөмбүүнге, шыдыраага эш куузунуң ужуражылгазын эрттиргеннер.

Аңаа иштики хереқтер килдизиниң начальниги Д. К. Куулар 8-10 класстарның өөреникчилериңге «Совет патриотизм», а назы четпээннер аразынга ажыл чорудар килдистиң улуг инспектору Ф. Г. Байыр эрге-хоойлу дугайында беседаларны бөгүнгү амыдыралдан чижектери-биле холбап, кижизидинчи утка-шынарлыг кылдыр номчуп, таныштырганнар. Ооң-биле чергелештир үдегерлиг корум-чурумнуг, эки өөредилгелиг болурун чедип алыр, хөй-ниитиниң киржилгези-биле корум-чурумну камгалаар, кемхерек үүлгедир чоруктар-биле демиселди күштелдирер хемчегнер дугайында өскелер-даа чугаалаанnар.

Школаның делгем спорт залынга аалчылар биле башкыларның, өөреникчилерниң, «Хемчик» совхозтуң командалары хол бөмбүүнге күжүн шепешкеннер. Маңаа аалчылар бир демниг, аваангыр-кашпагай ойнаан, башкыларны, өөреникчилерни 2:1 санга уткаш, тиилээн. А совхозтуң оолдар командазы аалчыларны бүзурелдиг уткан.

Хол шыдыраага ужуражышкын школачыларның тиилелгези-биле доозулган. Совхозта спорт чөвүлелиниң даргазы Валерий Хүрең-оол тиилекчилерге мактал бижиктерни тывыскан.

О. АКААЖЫК.

КАДЫКШЫЛ БӨЛҮҮ

Кызыл хоорайның «Херел» спорт залында кадыкшылга бөлүү кышкы үеде спортчу кичээлдерни эгелээн. Ук бөлүкте хоорайның будурүлге, албан организацияларының ажылдакчылары, эмчилер, башкылар, пенсионерлер болгаш өскелер-дээ хаара туттуинган. Ооң кежигүшнери дыштанып хүнеерде И. Гастелло аттыг паркка, чараш чурумалдыг «Тайга» станциязынга арыг агаарга селгүүстеп, ажыл-төлүү, өг-бүлези-биле дыштанырынга чаңчыкканнар.

Кадыкшылга бөлүүнүң кол сорулгазы — ооң киржикчилериниң кадыын быжыглаары, организмни дадыктырары.

Р. ДОЛЗАТМАА.

БАРЫК 2 МИЛЛИОН КИЖИ

Маргылдаага 1.868.026 кижи киришкен деп чүвени шыдыраанның хой чүс чыл төөгүзү билбес!

Маргылдааны беш үе-чадабиле эрттирер болгаш ойнакчыларның улуг сонуургалын болдурар. Баштай 8-тен 80 хар чедир күзээн-не кижилер ойнааннар!

Январь 21-де маргылдаанын 4-кү үе-адазы — зоналар маргылдаалары эгелээр. Олар олимпиижи система ёзугаар болуур. Ынчаарга Ярославльге, Омскиге, Красноярскиге, Киевке, Алма-Атага, Даугавпилске, Ереванга, Москвага болгаш Ленинградка маргылдаалар швейцар система-биле болуур. Бо удаада 300 хире шыдыраачылар — зона санындан-на областарның болгаш крайларның бир-бир тиилекчилери кээп киржир.

Я. РОХЛИН,
профовилелдериниң сэн-ниң Бүгү-эвилелдиг шыдыраа федерациязының даргазы, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери.

СӨӨЛГҮ САЛЫГ МУРНУНДА

Шыдыраага республиканың бирги чери дээш маргылдаада Тыва АССР-ниң эртикен чылгы чемпиону Л. Мохов биле профовилелдер коллективтериниң маргылдаазынга бирги черни эөлээн В. Бузыкаев олар мурнап келгеннер.

Кызыл хоорайның бо чылгы чемпиону В. Асатов М. Саттыг колдуунда ден байдалдыг турушка удуп алган. Сөөлгү салыг артканда маргылдаанын киржикчилериниң байдалы мындыг: В. Бузыкаев биле Л. Мохов — 9, В. Асатов —6,5, Ю. Белов, А. Крестьянинов, Ч. Оюн — тус-тузунда 6 саннарлыг.

Түңнел оюнга Л. Мохов — С. Донгак, В. Бузыкаев — Б. Хомушку боттарының аразында ойнаар. Ойнакчыларның үстүнде алган саннарындан түңнел көөрге, бир, ийи дутаар чөрлер шиитиирелеттинген.

Хөрөөжен улустуң ортузунга 4 шыдыраачы маргышкан, бот-боттарының аразынга ийи салыг ойнаан. Аңаа В. Куулар (Кызыл) кымга-даа утгурбайн, чемпион болган.

Д. АРБАК.

КАИ экраны

ЧАРЛАЛ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинады дараазында мергежилдерге өөренирин күзээн кижилерни чалап тур:

1. Тудуг кранының машинизи — өөренир хуусаазы 4 ай.
2. Газоэлектроканнакчы — өөренир хуусаазы 2 ай.

Өөредилге үезинде айдаа 75 рубль стипендия бээр. Хоорайдан өске, чурттугларны общежитие-биле хандырар. Өөредилге доозулган соонда каттыжышкынның тудугларынга ажыл-биле хандырар.

Өөредилгени болук четчелеттинерге эгелээр.

Каттыжышкынның адреви: Кызыл хоорай, Энергетиктер кудумчузу, № 7 бажың. «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинады.

ТВ

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Эртем-сула шимчээшкин. 9.05 — «Төрээн чурт дугайында ыр». 9.30 — Уругларга фильм «Ээзулуг хөгжүмчү чораан». 10.35 — «Д. Бедный — революциянын ыраажызы». 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.55 — Чаңсар. 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер орду-ундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер конперти. 17.20 — Стадионну — шуптувуска. 17.50 — Л. Минкустуң «Балдерка» деп балединде классиктиг дуэт. 18.00 — «Партия — бистиң ажыл-херектеривистиң өлүм чок башкарыкчызы». Шүлүктээн композиция. 18.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. Информастыг үндүрүлге. 19.00 — «Маадырлыг чорук». 19.30 —А. Бородин. № 2 симфония. 20.00 — «Документалдыг экран». 21.00 — «Үе». 22.20 — ССРЭ-ниң улустарының ырлары болгаш танцылары. 22.40 — 22.55 — Бөгүн деле-гейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30— Т. Н. Хренников. 13.30 — Маяковский — чурукчу. 14.15 — «Ырак-даа бол чоок Мешера». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.25 — «Шыдыраа школазы». 14.55 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаткан каттышкан байырлыг хуралы. Кремльдиң Съездилер ордуундан дамчыдылга. Төнгенде — Пионерлер конперти. 17.20 — 18.00 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Улустар найыралдыга күштүг». Абаканның телевиденне студиязының дамчыдылгазы. 18.50 — Телемедээлер. 19.05 — Киножурнал. 19.15 — «Хөй-ниити амыдыралының экраны». Дамчыдылга. 19.45 — «Азия төвүнде». Информация-публицистикалыг программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!» «Буративоның ужуралдары». 2-ги дамчыдылга. 20.15 — Соңгу чүктүң орус улузунуң академиктиг хорунуң конперти. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Суббота болгаш воскресенье». Кыска метраждыг уран-чечен фильм. 22.20 — 23.00 — «Известия» сөлүннүң шаналы дээш хоккейге делегей маргылдаазы. ГФР-ниң шилиндек командазы — Финляндияның шилиндек командазы. 3-кү үе.

АГААР

Республикага шокар булуттаар. Бичии хар чаар. Агаарның температуразы дүне — 28—33. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус соор.

Кызылга агаарның температуразы — 29—31, хүндүс 22—24 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болган кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «...аңаа шупту ынак турган» 9.30, 11.20, 13.10, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ырылар ритмнери» 17.00, 19.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1978.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереқтериниң талазы биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01565

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңнаар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чевулелиниң органы

№ 292 (12082) | 1982 чылдың декабрь 22, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 ион.

Дүүн, Кремльдиң Съездилер ордузунга, Москваныы-биле 11 шакта, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш Россияның Совет Социалистиг Федеративтиг Республиказының Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатқан каттышкан байырлыг хуралы ажыттынган.

Хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко ажыткан.

Совст Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов «ССРЭ-ниң 60 чылы» дел илеткел кылган.

Москва. Кремльдиң съездилер ордузу. 1982 чылдың декабрь 21. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатқан каттышкан хуралының президиуму. Чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

Кремльдиң съездилер ордузунга байырлыг хурал

Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң бүштайгы эвилелдешкен хөй национадлыг күрүнезиниң—ССРЭ-ниң 60 чыл ою-дениҢчи национал политиканың тиилелгезининң, социализмнин төөгүлүг чедиишкиннериниҢ сеткил-сагышты хайныкты-рыш турар байырлалы болган. Бо улуг байырлады дең эргелиг совет республикаларның найыралдыг өг-бүлези күштериниҢ чечектелиишкининиҢ үезинде уткуп, социалистиг нинтилелдиҢ бижыг чаңгыс эвил, Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң бузулбас кылдыр сы-рый каттышкыны, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге күжениишкиннерин улгатгырырына ооң белеии көргүүш турар.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаадын кады кылган байырлыг хуралдың кирижкичилери декабрьниң 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга хөй национадлыг Төрээн чүртүүң чедиишкиннери дээш патриоттуг чоргаарал-биле чыглып келген. Залда — СЭКП ТК-ның кежигүннери болгаш кежигүнүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, партияның хоочуннары, юбилейниң социалистиг чарыжының мурвакчылары, эртеминиң, литератураның болгаш ураң чүүлүн ажылдакчылары, совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары, хөй-нинти организациялариның төлөөлекчилери, даштыкы аалчылар.

Эртенгиниң 11 шак. Эштер Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков оларны байырлыг хуралдың кирижкичилери бут кырыгга түра, диимиттиг, үргүлүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Оларның-биле кады президиумда — хуралдың кирижкичилериниң чылыы-биле уткаапы социалистиг чурттарның делегацияларының баштыннары эштер Т. Живков, Я. Кадар, Ле Зуан, Э. Ходжа, Ли Дэн Ок, Р. Кастро, К. Фомвихан, Ю. Цеденбал, В. Ярузельский, Н. Чаушеску, Г. Гусак, Л. Колишевский, акы-дүүма партияларның делегацияларының удуртукчулары Б. Кармаль, А. Н. Мухаммед, Хенг Самрин, Х. Флоракис, Й. Енсен, Г. Холл, Г. Уистон, Г. Мис, Р. Холверсон, Ф. Мури, Р. Аризменди, Л. Корвалан, Р. Рао, Х. Багдаш, Й. Каянов, М. О'Риордан, Р. Урбани, Х. Шмитт, Ф. Варрад, М. Вильнер, А. Фава, Х. Виейра, М. Мабида, Э. Папаиоанну, И. Билен, А. Нзо болгаш оон-даа өскелер.

Финляндия республиканың президентизи М. Койвисто, социал-демократтыг болгаш социалистиг партияларның, революсчу-демократтыг партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниҢ болгаш организацияларның делегацияларының удуртукчулары база президиумда.

Президиумда — **девиичи партияның хоочуннары, СоветтериниҢ бирги Бүгү-эвилел съездизиниҢ киржикчилери, үлетпүрүүн болгаш колхозчу ажыл-агыйның— мурнакчылары, эртеминиҢ болгаш культураның көскү ажыллакчылары, совет шериг начальниктери.**

Каттышкан байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш К. У. Черненко эге сөзү-биле ажыктан. (Уланчызы 3-кү арыпда).

ССРЭ-НИҢ АЛДАН ЧЫЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ илеткели

Эргим эштер!

Хүндүүг аалчылар!

Октябрьның тиилелгелиг революциязының хостааны бистиҢ чүртувустуң улустары алдан чыл бурунгаар Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр эки тура-биле каттышкан. **(Адыш часкаашкыны).**

Совет республикаларның бирги, каттыштырыкчы съездизиниҢ ажылын М. И. Калинин түннеп тура, ССР ЭвилелиниҢ тургустунганын чарлавышаан, мынча деп чугаалаан: «Улуг хилинчектеннишкиннер чокка, боттарының аразынга мөсилдежиишкин чокка найыралга болгаш акы-дүүма ёзулуунга чурттаар арганы кижилерге бөзиниҢ хевирлерин дилеп тыварының теоретиктиг айтырыын кижи төрелгетеенниҢ эң дээре угаанныглары ажыдар дээш эгелээнден бөөр бүдүн муң-муң чылдар эрткен. Бо утланыышкынга баштайгы дашты чүгле бөгүн херек кырында салып эгелээн-дир бис». **(Адыш часкаашкыны).**

КапитализминиҢ хөгжүлдези национал мөлчүлгени узуткаарынга чедирбээн. Харын национал мөлчүлгеге колониалдыг мөлчүлге немешкен болгаш улам чидиглендирген. Капиталистиг күрүнелериниҢ хой эвес болуу чүс-чүс миллион кижилерни мөлчүп, хоозураткан болгаш оларның дешпилгеже оруун мооидактаан.

НинтилелдиҢ социал, ангы тургузуу-биле, өнчүүнүҢ тергиндедиҢ хевири-биле национал айтырыышкын тудуш харыылаашкын маркснам эң баштай ажыктан. Өске сөс-биле чугаалаарга, национал харылзааларның дөзү социал үндезинден үскалган. Ынчангаш Маркс болгаш Энгельс мындыг үндезин түннелди кылганнар: социал мөлчүлгенин узуткаары национал мөлчүлгениҢ узуткаарының негелдези болгаш белеткели болур ужурлуг. «...Буржуазияны пролетариаттың типлээри болза, мөлчүткен бүгү нацияларны хостаарынче база медээ болур ужурлуг» деп, Маркс чугаалаан. МарксизминиҢ үндезиделчилериниҢ чарлааны «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңнаар!» деп олум чок лозуң социал болгаш национал дараалдың бүгү хевирлериниҢ үзүрлээшкининиҢ үезинде болган. Республикаларны конфедерацияның хемчээлинге бижыг үндезинниг эвес, кандыг-даа тускай доктаатгынган хевир чокка каттыштырар дээш программадан эгелээш, оларны автономнуг кылдыр РСФСР-ниҢ составынга аңаа-ла киирер дээш негелдеге чедир эң-не янзы-бүрү бодалдар турган. Кара чаңгыс шын оруктуң—социалистиг федерализминиҢ оруун тывар болгаш камгалаар төлөөде, В. И. ЛенининиҢ мерген угааны болгаш авторитези эргежок чүгүлә болган.

ЛенининиҢ айтыкан оруунуң алыс утказы чүл? Допчүзүбиле мынчаар чугаалаар болур ийик. Ол дээрге—социалистиг республикаларның федерациязының эң-не бижыг чорууның магадылалы болган хостуг улустарның бүрүн эки тура эвилели-дир. Ол дээрге—бүгү нацияларның болгаш бичө улустарның долу дең эргелиг, оларның чүгле юридиктиг эвес, харын-даа херек кырында дең эргелиг эвес тургапын узуткаанынче чайгылыш чок утланышкын болгаш. Ол дээрге—республика бүрүзүнүң, бичө улус бүрүзүнүң оларның ак-дүүма эвилелинге хостуг хөгжүлдези-дир. Ол дээрге—интернационалчы медерелге төлептиг кижизидилге болгаш бистиҢ чүртувустуң бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының чоокшулажырынче чайгылыш чок утланышкын-дыр.

Совет ЭвилелиниҢ тургустунганының чылында В. И. Ленин ооң национал айтырыының талазы-биле бодалдарын чайынанчаа-биле илереткен сөстерин бижээн: Ол сөстер бо-дур: «Өске чурттардан канчап-даа тывылбас хире хөй национадлыг күрүнеге национал айтырыын шиитпирлээриниҢ талазы-биле бистиҢ беш чыл иштинде дуржулгавыс мындыг таварылгаларда нацияларның эрге-ажыктарын кара чаңгыс шын көөр чорук болза, оларны эң-не долузу-биле хандырары болгаш бо талазы-биле маргылдаалар үнүп келир кандыг-даа арганы болдурбас байдалларны тургузары болуурунга бистерни бүрүнү-биле бүзүредип турар. Ангы-ангы нацилларның эрге-ажыктарынга канчаар-даа аажок улуг кичээнгейлиг болур чорук—дээш Ленин уламчылаан, чөрүлдээлерниҢ үдезин чылдагаанарын болдурбас, бот-боттарынга бүзүрешпес чорукту болдурбас, кандыг-ла бир чогээ-вүүлден айыылзынарын болдурбас, ылаңгыя аңгы-аңгы дылдарда чугаалап, турар ажылчыннарның болгаш тараачыннарның бүзүрелин, ол чокка улустар аразынга тайбың харылзаалар-даа, амгы үениҢ бурунгаар дешпилгезинде үнелиг бүгү чүүлдерниҢ бичии-даа чедиишкинни хөгжүлдези-даа шуут болдунмас бүзүрелин тургузар дээрзин бистиҢ дуржулгавыс чайгылыш чокка шынзыткан».

Ленинчи чагыглар, национал политиканың ленинчи принциптери бистерге ыдыктыг. Бистер оларга даянган, оларны херек-кырында чайгылыш чокка боттандырбышаан, күүлүг күрүнеи—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан бис, ооң тургустунганы чүгле социализминиҢ хөгжүлдезинге улуг базым болган эвес, харын бүгү делегей төөгүзүүнүң чорудулгазынга эң чугула эргилделиг үелериниҢ бирээзи болган. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

I. ЭРТКЕН ОРУКТУҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

Совет ЭвилелиниҢ 60 чыл иштинде эрткен оруу—бүдүн үе-чада болур. Хожудаңгай, ядыы-түреңги болгаш хоозураашкынныг байдалдан эң-не бедик деңнелдиг культуралыг болгаш улузунуң чаагай чоруу доктаамал өзүп турар амгы үениҢ улуг күрүнезиниҢ күчү-шыдалынга чедир ол хире дүрген бедидир ужугуушкуп төөгүге турбаан болбайн аан.

БистиҢ хөгжүлдевистиҢ эң улуг ужур-дузалыг түннелдери чогум кандыгыл?

— Национал айтырыын чүгле аңгыга үндезилээш, шиитпирлеп болурунуң дугайында Маркстың, ЛенининиҢ өөрединиҢ төөгү талазы-биле шыпныы бүрүнү-биле бадыткаттынган. Социал чөрүлдээлер-биле кады национал өжүннежилге, сөөк-язы болгаш национал талазы-биле дең эвес эргелиг чоруктуң база дараалдың бүгү хевирлерни узуткаттынган.

— Национал айтырыын социалистиг ёзу-биле шиитпирлээриниҢ удуртукчу, башкарыкчы күжү, мынчаар шиитпирлээриниҢ шын болурунуң магадылалы Коммунистиг партия, ооң эртемге үндезилеттинген политиказы болуру бүзүрелдии-биле көргүстүнген.

— Феодал-патриархалдыг болгаш харын-даа төрел-болук харылзааларын болган чок-ла колдап тургулаан хожудаңгай национал кыдыг-кызыгар чөрлери читкен.

— Бүгү республикаларның шапкын, нинти күрүне плашынга башкартқан экономиктиг өөлдезинге үндезилээш, улус ажыл-агыйының чаңгыс аай эвилел комплекизи тургустунган.

— Республикаларның сопиал тургузуу шынар талазы-биле өскерилген; оларның шуптузупда амгы үениҢ ажылчын ангызы өскен, тараачыннар чаа, колхозчу ёзунуң оруу-биле чоруп олурар, боттарының интеллигеннизы тургустунган, күрүне болгаш нинтилел амыдыралының бүгү адырларында мергежилдиг кадрларны өөредип, кижизиткен.

— Дешпилгелиг чаңчылдарга, угаан-бодал байлактарының калбак солчуушкунунга үндезилээш, хөй национадлыг социалистиг культура чечектелген.

— Амгы үеде төөгүлүг чаа нинтилежилгени—совет улусту тургускан социалистиг нацилар хевирлеттинген. **(Адыш часкаашкыны).**

Республикаларның эрге-ажыктары улам-на сырый кылдыр каттыжып, Совет ЭвилелиниҢ нацияларының болгаш бичө улустарының тургузукчу күштерин чаңгыс аай угже башкарган оларның бот-боттарынга дузалажылгазы, бот-боттарының аразынга харылзаалары улам-на үре-түннелдиг апар чыдар. БистиҢ чүртувуста социалистиг нация бүрүзүнүң бүгү таладыг хөгжүлдези оларның улам-на чоокшулажырынга дүрүм ёзугаар чедирип турар.

Эвилелдешкен республика бүрүзү—Россия Федерациязы, Украина болгаш Белоруссия, Узбекистан болгаш Казахстан, Грузия болгаш Азербайджан, Литва болгаш Молдавия, Латвия болгаш Киргизия, Таджикистан болгаш Армения, Туркмения болгаш Эстония-даа, катаптаайн, эвилелдешкен республика бүрүзү-ле, Совет ЭвилелиниҢ экономиказының болгаш культуразының ниити кодурлуушкүнүнге үнелиг салыышкынын киирип турар. Бо дээрге бистиҢ чогаадыкчы күштеривистиҢ апаа-ла каттыжыышкыны эвес, харын хөй катап көвүдээшкини-дир, эштер. **(Адыш часкаашкыны).**

Чөөрби автономнуг республикаларда болгаш оп сес автономнуг областарда база округтарда чурттап турар бүгү нацилар болгаш бичө округтарда чурттап турар бүгү нацилар болгаш бичө улустар боттарының чогаадыкчы аргалары акы-дүүма өг-бүледе чедиишкинниг ажыдып турарлар. Миллион-миллион немецтер, поляктар, корейлер, курдулар, өске-даа националдарның төлөөлекчилери, долу эргелиг совет хамаатылары бооп турар болгаш Совет Эвилели шагдала оларның Төрээн чурту апарган.

БистиҢ чурттуң улустары орус улуска ооруп четтиргишкининиҢ онза состерии чугаалап турарлар. Ооң харам чок акы-дүүма дузалам-чызы эвес болза, республикаларның чангызыныҢ-даа амгы чедиишкиннери чедип алдынмас ийик. Чурттуң экономиктиг, политиктиг болгаш культурлуг амыдыралынга, ооң бүгү нацияларын болгаш бичө улустарын чоокшулаштырарынга, оларны делегей дешпилгезиниҢ эртине-байлактарынга чоокшуладырынга онзагай ужур-дузалыг фактор болза, кандыг-даа национадлың миллион-миллион кижилериҢ амыдыралынга чайгаар-ла кирген орус дыл бооп турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Совет нинтилелдиҢ национал-күрүне үндезиннерин быжыглаарынга улуг болуушкун ССРЭ-ниҢ чаа Конституциязы болган. Бо шылгараңгай документивде чүгле муруккү хөгжүлдениҢ түңнелдерин үндүрген эвес, харын чурттуң бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының улам ыцай чечектелиринге болгаш чоокшулажырынга быжыг, турушкуг политика-эрге үндезиннерни база тодаргайлаан.

Национал харылзааларда 60 чылдар дургузунда болгулаан шынар талазы-биле боттуг оскерилгелер болза мөлчүкүг тургузугаун биске арттырып каапы национал айтырыг чедиишкинниг шиитпирлеттингеп, үзе болгаш дедир ээлбек кылдыр шиитпирлеттингеп дээр дугайын хереченил турар. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Чурттуң хөй национадлыг составы ооң кошкааның үнер дөзү болуп турганындан ооң күжүнүү болгаш чечектелиишкининиҢ үнер дөзү кылдыр төөгүде эң баштай хуула берген. **(Адыш часкаашкыны).**

Бо-ла залга таптыг-ла он чыл бурунгаар чүве чугаалап турган. Леонид Ильич Брежнев кончуг-ла эки чугаалаан: «БистиҢ чурттувуста... бис улустарывыс ленинчи найыралы деп адаар эргелиивис төөгүде туруп көрбээн харылзаалар тургустунган. Ол, найырал бистиҢ үнези чок байлаавыс, социализминиҢ совет кижи бүрүзүнүң чүрээнге эң-не эргим болган эң-не улуг чаалап алышкымнарының бирээзи-дир. Бистер совет кижилер ол найыралды кезээде карак огу дег камгалаар бис!». **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бөгүн, бо байырлыг хүнде, бис бүгү нацилардың совет кижилериниҢ хөй салгалдарынга, ар болгаш херээжең кижилерге, ажылчыннарга болгаш тараачыннарга, интеллигенциягa, партия болгаш совет ажыллакчыларга, Чепсектиг КүштериниҢ дайынчыларынга, коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — социализмни тургускан, ону эң аарберге дайын үезинде камгалап алган болгаш улустарывыс дең эрге, найырал болгаш акы-дүүмалышкы чорук дугайында муң-муң чылдарда күзелин боттуг чүүл болдурган бүгүле кижилерге чогуур хүндүткелдя бараалгадып турар бис. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эштер! Кылдыынган чүүлдерни түннеп тура, бис кол кичээнгейни моон соңгаар кылып ужурлуг чүүлдерже угландырып турар болгай бис. БистиҢ эчис сорулгавыс тодаргай. Ол дээрге В. И. ЛенининиҢ сөстери-биле чугаалаарга, «Нацияларның чүгле чоокшулажыры эвес, харын оларның каттыжылгазы». Бо эчис сорулгага чедир орук узун дээрзин партия эки билип турар. Маңаа үези келген чорудулгаларны саададып болбазы ышкаш, кандыг-даа таварылгада хөлүп эрттир бурунгаарлап болбас.

Национал айтырыын шиитпирлээнинде чедиишкиннер болза хөй санныг нацияларлыг болгаш бичө улустарлыг чаңгыс аай күрүнениҢ иштинге амыдыралдың болгаш күшажыдың фактызының бодунун тургузун келири бүгү айтырыглар чиде берген дээш канчап-даа ол эвес. Амдымында нациялар туруп турда, национал ылгалдар бар турда, ындыг чүве болдунар деппе. Олар үр турар, аңгы ылгалдарындан-даа үр турар.

(Уланчызы 2-ги арыпда).

ССРЭ-НИҢ АЛДАН ЧЫЛЫ

(Улнчызы. Эгеэи 1-ги арында.).

Мооц ужурунда сайзырангай социализмни сайзырангайжыдарынга хандыр болваи, эртемге үндезилээи национал политикавы кинрер ужурлуг — амгы үе-чадада партияның болгаш улустуң ажыл-чорудулгазының кол утка-шынарын харын ынчаар тодарадыл болур бис. Ооң чамдык айтырыгларынга доктааксаан ийик мен.

Бистиң чуртувустуң улустарынга, ооң республикаларынга чаңгыс аай эвилелге каттыжыышкын кайы хире улуг ажыктыг чорукту болгаш артык шынарларны бергенин чугаладывыс. Ынчалза-даа ындыг каттыжыышкынның ажыдып турар аргалары ыракта-ла долузу-биле ажыглаттынмаан.

Экономиканы ап көрээлиңер. Амгы үениң бүдүрүкчү күштери, аңгы-аңгы чурттарның дугайында безин чугаа болуп турда, интеграцияны негеп турар. Олар чаңгыс-ла ол чуртуң иштинге аңгы-аңгы девискээрлериниң болгаш республикаларның күжениишкиннерин сырый болгаш билдилиг каттыштырарын улам негеп турар. Республика бүрүзүнүң бойдус болгаш күш-ажыл курлавырларын, агаар-бойдузунуң опзагай байдалдарын эң-не угаангыр ажыглаары, ол күчүүү бүгү-эвилелдиинче эң-не ажыктыг кылдыр киириштирери — бо болза бүгү күрүнеге ышкаш, девискээр бүрүзүнге, нация болгаш бичe улус бүрүзүнге эң-не хой ажыкты бээр.

Бистиң принципиалдыг утланыышкынывыс ындыг. Ону амыдыралга боттандырары-биле бистиң төп болгаш чер-черде план болгаш ажыл-агый органнары эвээш эвес ажылды кылыр апаар. Бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарын, девискээр аайы-биле специализастаашкынны болгаш кооперастаашкынны, ажыл-агыйжы харыдзааларының болгаш сөөртүлгенин схемаларын сайзыраңгайжыдары негеттинер. Соруулга бодүүн эвес болбайн аан. Ынчалза-даа ооң үезии келген болгаш ону шинтпирлээри дыка улуг ажыкты бээр.

Аъш-чем программазын күүседир дээш ам бүгү чурт ажылдап турар. Бүгү эвилелдешкен республикаларга тодаргай соруулгалар ында салдынган. Ынчангаш республика бүрүзү —совет кижилерин аъш-чем-биле үзүктел чок хандырарының тоң чугула херээнге эң чоокку үеде-ле боттуг улуг-хуузун киирер дээш шынгыы ажылдаар апаар.

Хүлээп алдынган программада бирги зүктегликте, соңгаарладып болбас соруулгалар дугайында чугаа чоруп турары билдингир болгай. Ынчаарга бир эвес перспектива дугайын бодаар болза, бистиң агроүлетшүр комплекизивисти—ындыг болурда шинтизи-биле чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдери бүгү чуртка кодээ ажыл-агыйны улам хаңы болгаш чайгылыш чок специализастаарын негеп турарын көрбейн барып болбас.

База бир айтырыг. Бистиң ышкаш мындыг калбак-делгем күрүнеге транспорт мырыңай онза рольду ойнап турар. Ол роль экономиктиг-даа, политиктиг-даа, харын психологтугдаа.

Эки ажылдаар транспорт чокта бүгү республикаларны дүрген хөгжүдерин-даа, оларның экономиктиг кады ажылдажылгазын улам ыңай ханыладырын-даа хандырары кончуг бергге. Ынчалза-даа транспорт үүлге ажыл-агыйжы соруулгаларны шинтпирлээринге чугула эвес-ле болгай. Кодээни хоорайже чоокшулаштырбышаан, транспортту, орук четкизин хөгжүдери, чижээлээрге, кедээге кадрларны быжыглаарынга база бичe эвес чергелиг идигни бээр. Ол чорук социал улуг соруулганы шинтпирлээринге—күш-ажылчы күрлавырларны чоп болгаш чогумчалыг ажыглаарынга база дузалаар. Бүгү Совет Эвилелиниң хемчээлдеринге кижилериң хүн бүрү аргыжыышкынынарын, чурттуң бүгү республикаларының болгаш районнарының аразынга амыдыралчы харылзааларны хандырбышаан, транспорт состуң эң калбак утказы-биле алырга, социалистиг цивилизацияның чедип алыышкынарынче кижилерни хандыкшыдарынга баравн болур.

Эвилел кылдыр каттыжыышкын совет улустуң үүлге материалдыг эвес, харын угаан-бодал байлааның немелде үнер дестериниң бирээзи апарган. Ындыг турбуже мында-даа бүгү аргаларны ыракта-ла чедир ажылдавайн турар бис. Ажылдың богүңгү негелдеринге таарышкап, культураларның удур-дедир байлакшыырын улам үре-түнелдир кылыр, бистиң улустарывыстың түс бүрүзүнүң культуразының берип турары бүгү-ле эки чүүлдерни шупту кижилерге улам калбаа-биле чедиишгер болдурар арганы бээр чаа методтарын болгаш хевирлерин шудургу дилеп тывар херек. Ол буянныг херекке радионуң болгаш телевиденнениң, база массалыг информацияның эске-даа чепсектериниң ролю улам өзер ужурлуг.

Нация бүрүзүнүң угаан-бодал салгалында, чаңчылдарында, амыдыралында үүлге эки чүүлдер эвес, харын үезии эрткен багай чүүлдер база бар деп үвени база утпас херек. Мынчангай моортан база бир соруулга—ол багай чүүлду үүжелеп албайн, харын бүгү-ле эргижирээн, социалистиг шинти чурутталганың норма-чижектеринге, социалистиг аажы-чаңга, бистиң коммунистиг идеалдарывыска чоруушкек чоруп турар ындыг чүүлдерден адырлын алыры болур.

Бүгү нацияларның болгаш бичe улустарның экономиктиг болгаш культура дешилгези-биле кады оларның национал бот-медереги база өзерин амыдырал көргүзүп турар. Ол — дүрүм ёзугаар, боттуг болуушкун-дур. Ынчалзажок чедип алдынган чедиишкиннер дээш чоргаарланыышкын национал көөргеттиниишкин болгаш менээргениишкин апарбазы, оспаксырап онзаланыксаарынче, оске нацияларны болгаш бичe улустарны хүндүткеп көрбес чорукче утланыышкыннарны болдурга бербеан чугула. Аңындыг янзылыг мөзүү чок чүүлдер ам-даа таварышкылап турар. Ынчаарга ону үүлге эргиинн артыышкыннары кылдыр тайылбырлаар болза, шын эвес болур ийик. Ындыг чүүлдер ажылга бистиң боттарывыстың алдагалдарывыс-биле база болу бээр. Мында ооңак үүве чок болдур ийик, эштер. Мында бүгү-ле чүүлдер чугула—дылга-даа, эрткен үениң трассаалдарынга-даа хамаарылга теогүлүг болуушкүннарны тайылбырлаан турган.

Тиилээн социализмниң делегейде баштайгы чуртуңуң хажык чок чорудуп эгелээнин принципиалдыг чаа даштыкы политиканың алыс утказын ынчаар бөдүүн болгаш билдингир кылдыр тайылбырлаан турган.

А чаа социалистиг чурттарның тыптып кээп турганының хире-чергези-биле делегей харылзааларының мырыңай чаа хевири-даа тургустунуп эгелээн. Чурттар бүрүзүнүң эргежажыктарын, онзагай чүүлдерин болгаш чаңчылдарын бүрүңүбиле хүндүлеп көрбүшаан, идейлиг чаңгыс эптиг, эчис соруулгалары ниити, эш хуузунуң кады ажылдажылгалыг болдур чорук-оларның үндезини болуп турар. Оларның үндезини — социалистиг интернационализмниң принциви.

Социализмниң чурттары ол харылзааларны хөгжүдеринге үндүртүнмээн оруктар-биле чоруп келген. Амыдыралдың тургускан айтырыгларынга харыында кижи төрелгетениң эрткен дуржулгазы берип шыдаваан. Маңаа бүгү-ле чүве дорзан болу бербээн болбайн аан. Чүге дээрге социализмниң делегей системазының тургускан чуртар боттарының иштики хөгжүлдезиниң деңнелиниң талазы-биле-даа, ол ышкаш оларның туруп турганы даштыкы байдалдарының талазы-биле-даа хөй чүүлдерге аңгы-аңгы туруштардан эгелээн болгай. Социзветиг делегейниң бодунда бооп турар өскерилгелерден болуп-чогуур түнелдерни чогуур ёй-шаанда кылыры база болдуңмайн турган. Оон ангыла, делегей байдалы хөй бодал бодаар чай база бербейн турган: мынчангаш харылзааларның чаа хевирлерни эске-даа ажыл-херектер-биле кады чергелештир хынаа, шылган көөр ужурга таварыш турган бис. Мынчангаш будалчак чүүлдер-даа, хөй-хөй каражка-когаралдарга чедирип турган частырыглар-даа турган.

Ынчалза-даа бистиң боттарывыстың богүңгү хүнүвүстү барымдаалап көргеш, бис сеткил ханыышкын-биле чугаалап болур бис: чүл дээрге бис хөй чүүлдерни кылып өөренип алган бис, социалистиг күрүнелерниң дем каттыжылгазы амгы делегейде канчаар-даа аажок улуг болгаш буянныг рольду ойнап турар күүлүг, кадык организм боон турар. Аңы-дунма кады ажылдажылганың механизми бистиң чурттарывыстың амыдыралының янзы-бүрү талааларын, социалистиг тургузуушкунның хөрээнге бистиң кады демнежилгевистиң янзы-бүрү угланыышкынарын хаара тудуп турар. Дем каттыжылгазының иниити эрге-ажыктарын ук дем каттыжылгазында кирип турар чурт бүрүзүнүң эрге-ажыктары-биле улам чедиишкининг холбаарының оруктарын бис кады тып ап турар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ындыг болзажок хамык бергелер ажып эрттинген, болур-чогуур идеал чедип алдынган деп ам-даа чугаалап шылдавас бис. Дүүн биске таажып турган чүүлдерни бөгүн экижидери эргежок чугула боол турар. Бистиң дем каттыжылгазы чурттарывыстың мурнунда хөй чугула соруулгалар туруп турар. Ол болза бистиң социалистиг чаалап алышкынарывысты болгаш эртине байлактарывысты империализмниң семээшкиннериден камгалаары, тайбыңны быжыглаары болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш ниити демисел; ол болза политиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай сайзырангайжыдары; ол болза адак сөөлүнде, экономиктиг интеграцияның чорудулгазынга чаа идигни бээри болур.

Ынчангаш ажыл-херектер бистиң мурнувуста хөй. Оон-биле холбаштыр Совет Эвилели делегей социализминиң быжыглыышкынынга болгаш чечектелиишкинниге эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин бүзүредип каар бодайдыр мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Национал айтырыын социалистиг ёзу-биле шинтпирлээрининң дуржулгазын колониалдыг дарлалдан хосталган ой-оон чурттарда кичээнгейлиг өөренип турар. Социалистиг тургузуушкунга бистиң чедиишкиннеривис, фашизмни чылча шапкан төөгүлүг тивилеге, Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш бичe улустарының чечектелиишкини чоннуң хосталгалыг демиселинге күчүлүг идиг болган.

Колониализмни чок кылыры дээш Совет Эвилелиниң идепкейлиг болгаш шинтпирлиг демисели, улустарның хосталгазының болгаш дең эргезиниң херээн ооң хажык чок деткип турары оларның хосталгаже болгаш дешилгеже оруун өнгедип турар. Ол дугайын Азияның болгаш Африканың, Араб чоон чүктүң болгаш Латин Американың улустары эки билир.

Колониалдыг дарлалдан хосталган аныяк чурттар амгы үеде национал тургузуушкунуң болгаш социал хөгжүлдезиниң нарын үезин чуртган эртип турар. Колониалдыг эрткен үеден арткан хожудангай чорук, бот-боттарының аразында чөрүлдээлер болгаш маргылдаалар оларга шантыктап турар. Ам-даа эки бижыкпаан чурттарга неоколонизаторларның салып каан какпалары оларга улуг айыылды таварышгырын турар. Ынчалза-даа империализмге шинтпирлиг удурланыышкын, экономиктиг болгаш социал-политиктиг хөгжүлдениң эки бодап кылдынган стратегиязы, бот-боттарының эрге-ажыктарын болгаш эргелерин хүндүлежип көөрүүн өөрүлдезиниң бергедээшкиннери, дээр чүүлдерин ук чурттарының улустарының ажып эртеринге дузалаар. Хамаарышпас чорукту бижыглаарынга, чаагай чорук болгаш дешилгеге дээш демиселге улуг чедиишкиннерни чедип алырын совет кижилер оларга күзеп турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Тайбыңга ынакшылдыг политиказы улустар аразының амыдыралынга ажыктыг салыышкынны киирип турар каяа-даа каттышпас чурттарның шимчээшкинин бис хүндүткел-биле көрүп турар бис. Боттарының улустарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу, тускай догуиаашкыны дээш бөгүн-даа демисежир ужурга таваржып, агрессорнуң халдаашкынынга харыылзаар ийикпе, азы агрессияның кыжаныышкынынга таваржып турар чурттарның талазында хажык чок шинтпирлиг туржуп турар бис. Бистиң ол туружувус Совет Эвилелиниң хажык чок чорудуп турары чер кырынга быжыг тайбың дээш демисел-биле шуут тудуш. **(Адыш часкаашкыны).**

Алды он чылдарның дургузунда Совет күрүнениң байдалы үндезинн-биле өскерилген, ооң ат-алдары болгаш салдары канчаар-даа аажок өскей. Тайбың кады ажылдажылганың харылзаалары Совет Эвилелин бүгү диптериң чурттарыбиле холбап турар. Оон үнү делегей чыыштарында авторитеттиг дыңналып турар. ССРЭ-ниң даштыкы политиказының үндезини—тайбың кожа-хелбээ догуиаашкыныың принциптери делегейге калбак хүлээп көрүүшкүнүү алган, улустар аразының он-он документилеринде, ооң иштинде Хельсинкиге болган ниити европаның чевүлел хуралының түнел шинтпиринде киргеи, ССРЭ-ниң саналдары тайбыиы болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарының айтырыгларының талазы-биле КНО-нуң хүлээп алган эң улуг шинтпирлериниң үндезинииде салдынган.

Ынчалзажок тайбыиы быжыглаарының оруунга базым бүрүзү империалистиг «хартаачыларга» удур шынгы демиселди негевишаан, улуг күжениишкиннер-биле холбашкан болгаш холбажып-даа турар. Социализмни аңгы талазыбиле көөр хөөн чок чорук мага-бодунда сиииккеи эң-не дайынзырак бөлүглежишкиннер Барыын чүкте идепкейжээн амгы бо үеде ук демисел оиза чидигленген.

Социалистиг чурттарга удур экономиктиг дайыиы чорудар, оларның ниитилел тургузуун сандарадыр соруулга-биле ук чурттарның иштики херектерии холгаарлаар дээр кара сагыштыг бодалдарындан империалистер чарылбайн, ССРЭге, социалистиг дем каттыжылгазының бүгү чурттарынга хамаарыштыр шериг талазы-биле артык күштү чедип алырын оралдажып тураилар.

АКШ-тың ол планнары боттанмас дээрзи билдингир. Төөгүүүң бурунгаар шимчээшкинии кым-даа дедир тыртын шыдавас. Совет күрүне чаа-ла бут кырынга туруп, делегейде кара чангыс социалистиг чурт боол турган үеде безин, социализмни «бооң тудуптар» дээи оралдажымышкыннардан чүү-даа бүтүзеи биргай. Амгы үеде ындыг корлавшкыннардан чүү-даа болдунмазы улам тодаргай. **(Адыш часкаашкыны).**

Ынчалзажок Вашингтоннуң амгы политиказы делегей байдалын айыылдыг хемчээлге чедир чидигленднре бергенин оваарбайн барып болбас.

АКШ-тың болгаш ооң удуртуп турары НАТО блоктуң шериг белетекели мооң мурнунда туруп көрбээн кедергей улуг хемчээлге четкеп. Ядролуг дайыиның «кызыгаарлатынган», «узамдыккан» болгаш эске-даа хевирлерии чорудуп болурунуң дугайында шуугаазын Вашингтонда албанның кижилериидеи дынналып кээп турар. Ону боттандырып болурунга кижилерни чаичыктырарын, оларны оожургадырын олар кордап турарлар. Ядролуг чаа-дайын кандыг арга-биле база кайы-даа черге эгелей бээр болза, ол контрольга алдынмайн, бүгү-ииити өлүм-халапты болдура бээр деп үвени бистин үевистиң амгы байдалынга хамаарыштыр угаан билбес чорук ёзулуг мугулай болур чүүл-дүр.

Бо айтырыг талазы-биле бистиң туружувус билдингир: биче болгаш улуг хемчээлдиг-даа, кызыгаарлаттынган болгаш бүгү делегей хемчээлдиг-даа ядролуг дайыины өскүдүп болбас херек. Дайын кыпсыкчыларын кынчыктырбазындан артык улуг соруулга чок. Бүгү улустарның эрге-ажыын оны негеп турар. Ынчангаш Совет Эвилелиниң ядролуг чепсекти мурнай ажыглавас деп хүлээлгени бодунга чангыс талалай алганын делегейниң хөй-ниитизи улуг идегел, улуг чүүлдүзүүшкүн-биле хүлээп көрген. Бир эвес ядролуг өске күрүнелер бистиң бо үлегеривисти эдерер болза, ядролуг дайыины чайладырының херээнге ол ёзулуг улуг салыышкын болур.

Барыын тала бодунга ындыг хүлээлгени ап шыдавас, чүге дээрге Варшава Керээзининң күрүнелери чепсектиң аиаа хевирлериин талазы-биле артык күштүг деп чугаалап турарлар. Ол ындыг эвес, ооң дугайын сан-фактылар хереңнел турар. Ооң ангыда бистер чепсектиң ындыг хевирлерии кызыгаарлаар, бо айтырыглар талазы-биле бот-боттарынга таарыш стратегтиг чепсээниң амгы бар хемчээлин хевээр арттырар деп боттуг саналды киирип турар бис. АКШ-тың чаза ону хүлээвейн турар, чүге дээрге ол билдингир — АКШ ядролуг чепсекти чаазы-биле эидере бүдүрерии эгелей бергеи.

Вашингтоннуң ол чепсекти эидере бүдүрерии агартыр деп кордаашкыны үндезии чок. АКШ ядролуг чепсектиң ындыг хевирлиин талазы-биле ССРЭ-деи «чыдып калган», мынчангаш ол хожудаашкынны американнар узуткаар ужурлуг деп бадыткаашкыннар кандыг-даа үндезии-барымдаа чок, ол дугайын каш удаа чугаалап келген бис.

Ындыг турбуже АКШ-тың боо-чепсектериин, чижээ «МХ» деп ракета ышкаш, чаа системалары «чепсеглеиниишкиии дужүреринии дүтәйында чугаалажышкыннарның чедиишкиниге дузалаар» сорулгалыг деэи ышкаш чугаалар шуут-ла каттырынчыг чүүл-дүр.

Боо-чепсектерии улам ыңай көвүдезиниин программалары Совет Эвилелии чайгыс талалыг чөпшээрежилгеже адбадап шыдавас. Америк талайың кыжаныыпа бис боо-чепсектериин чүүлдешкек системаларын кадбартыры-биле харылаар ужурлуг апаар бис: «МХ»-ке—боттарывыстың ындыг чергелиг ракетавыс-биле; ырак ужудар америк талгынныг ракетага—бисте шелелдеде кирген ырак ужудар боттарывыстың чалгынныг ракетавыс-биле харылаар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бо дээрге кыжаныг эвес-тир. Болуушкуннарын ындыг янзылыг чорудуун бис шуут күзевейн турар бис. Ынчангаш оон чайлаар дээш бүгү чүүлдерии кылып турар бис. Ынчалзажок АКШ-тың политиказыи тодаразын туралар-зээ, калбак хөй-ниити-даа боттуг байдалды эки билген турары херек. Бир эвес боо-чепсектерии чаа системалары олардың чугаалажышкыннарга «көзери» деп Вашингтоида ында-ва болап турар болза, ол «көзерлер» меге хоозун херек зүк зүүе-дир деп билип адыышаар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Совет Эвилелиидеи шериг талазы-биле әртың күштүг бозурун эдип адыр чүткүлге үидезилеттинген политика кандыг-даа кедир үе чок болгаш ол чорук дайын айылын чүгле күштелдирер.

Ам бүзүрежилгенің хемчеглери деп адап турар чүүлдерге доктаап көрээлиңер. Бис оларны шынгы көрүп турар бис.

Амгы боо-чепсектиң дүрген чедериниң болгаш күжүнүң талазы-биле берге үеде бот-боттарындаи сезинчир байдал эиие айыылдыг. Кандыг-бир мутулай таварылга, өскээр санаашкын, техниктиг үрелиишкин безин халаптыг уржуктарга чедирип болур. Ынчангаш салааларыы боо мажызындаи ыракдып, боо-чепсектерни идегелдиг камгалалга тургузары чугула. Бо угланыышкыи талазы-биле чамдык чүүлдер, чижээ, Хельсинки дугуржулгаларына дүүштүр кылдыныр турар. Совет Эвилели хевир талазы-биле элээн шынгыы, хавра тутканын алырга улам калбак хемчеглерни саналдап турары билдингир болгай. Бо талазы-биле бистиң саналдарывыс ядролуг боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырарының айтырыгларыиың талазы-биле Женевада совет-америк чугаалажышкынарының столунуң кырында чыдып турар.

Маиаа холбаштыр еске-даа саналдарны, ооң иштинде АКШ-тың президентизиниң чоокта чаа чугаалааны саналдарын база сайгарып көөрүнге белен бис. Ынчалзажок оон чугаалазыны дёт үүлге чангыс ындыг хемчеглер бот-боттарындаи сезинчир байдалды чайлатпас. Бүзүрежилгени катап тургуспас. Оон усчок улуг хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула: байдалды чогумчудары, өжээннешкек, көөр хөөн чок чорукту хөрлээледириидеи, ядролуг дайыины пропагандалаарындаи ойталаары чугула. А бүзүрежилгеже, кандыг-даа дайыины, ооң иштинде таварылга бооп эгелээр дайыины боллурбазынче кол орук болза боо-чепсектерни эидере бүдүрерии соксадыры, күрүнелер аразында харылзааларга топтуг, чөптүг байдалче, чавырлыышкынче эглип киреря болур деп чүве чуут ийден. **(Адыш часкаашкыны).**

Оиу бис бамбүрэктиң бүгү девискээрлериие хамаарыштыр чугула деп санап турар бис. Ынчалзажок ол Европага, бир эвес аиаа кандыг-даа частыышкын үнер болза бүгү делегейге өөскүүрүнге чедирип болур девискээрге, оиза чугула.

Бо диптин кырында ам чаа айыыл диргелген — Барыын Европага элээи кай чүс америк ракеталарны тургузарының айтырыы тургустунган. Дорту-биле чугаалаар апаар: тайбыины ол улам бижыг эвес болдурар ийик.

Европаның улустарының, харын бүгү делегейии-даа улустарының кырында диргелген айыылды чайладып болур деп санап турар бис. Европага тайбыины камгалап ап база бижыглап болур — ону кылырда кайызыиы-даа айыыл чок чоруунга каражка чокка кылып болур. Чогум-на ынчангаш бис Европа зоиазынга ядролуг чепсектерни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында Женевада чугаалажышкынарны АКШ-биле чыл ажыг үе дургузунда чорудуп турар бис.

Совет Эвилели дыка хөй чүүлдерии кылырынга белеи. Бис Европада туруштарга согуг таварыштырынга санаттынган ядролуг чепсектериң бүгү хевирлериниден — ортумак ыракшылдыыидаи-даа, тактиктиг хевирлиниден-даа — ойталаар дугайында дугуржулганы саналдаанывыс билдингир болгай. Ынчалзажок ол инициативага харыы шыышын-на барган. Ону хүлээп алыр хөөн чок мышкаш-тыр, а ажыы-биле ооң ойталаарындаи база корлар. Бистиң саналдарывыс ам-даа күштүг бооп артып турар деп база катап бадыткаксай-дыр мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Бис ооң аигы хевирии: ССРЭ болгаш НАТО чурттары боттарының ортумак ыракшылдыг чепсектерии үш ажыг катап кызырган турзын деп саналдаан бис. Аиаа АКШ база ам дээрезиидеи чөпшээрешпейн турар. Олар боттарының талаында каттырып-шоотказ дег «тик» вариант деп алаткан саналды үндүрүлер. Ол ортумак ыракшылдың совет ракеталарын ССРЭ-ниң үүлге Европа кезээидеи эвес, а харын Азия кезээидеи безии ырадып узуткаарын — НАТО-нуң Европада ракета-ядролуг арсеналын хевээр арттырып, харындаа күштелдирип турар кадында — көрүп турар. Совет Эвилели аиаа чөпшээрежир деп бодап турар кижилер бар чүве бе? Чугаалажышкынарының чедимче чок болганынга сылдаглап алгаш кандыг-бир арга-биле Европаның черииге бодунуң ракеталарын тургузуун ап, дугуржулганы Вашингтоннуң үзер деп турары ийден мышкаш.

Ол ындыг бе, ындыг эвес бе деп чүвени келир үе көргүзер. А бис кайы-даа талага чөптүг үидезиниге дугуржулганы чедип алыры дээш моон соңгаар-даа туржур бис. Чижээ, Совет Эвилели Англия биле Францияда чеже бары хире—ооң чаңгыска-даа хөй эвес, ракеталарны Европага тударына чөпшээрежириие белеи бис. Ол үүл дээрге Совет Эвилели чүс-чүс ракетаны, ооң иштинде Барыын үүктс СС-20 деп адап турары чангыс оң эвес амгы үениң чаа ракеталарын кызырары ол. ССРЭ биле АКШ-ка хамаарыштыр алыр болза, ортумак ыракшылдың ракеталарының талазыбиле ол ёзулуг шыичы «тик» вариант болур ийик. Бир эвес аиглн болгаш франшуз ракеталарның саны ооң ыиай кызырлыр болза, совет ракеталарның саны база ыичага цемей кызырлыр ийик.

Ооң-биле чергелештир бо девискээрде ССРЭ-ниң болгаш НАТО чурттарының ядролуг чепсекти ап чоруур ортумак ыракшылдың самолёттарының санын кайы-даа таладап деп дедиелге чедир кызырарының дугайында дугуржулга чедип алыиган турар ужурлуг.

Амгызында аргалар бар турда, бистиң партиёрларывысты тода болгаш чөптүг дугуржулганы, ону ажыглап чедип алырыне кыйгырып турар бис. Ынчалзажок кым-даа меиээргени бербеазин: бистиң айыыл чок чоруувус, бистиң эвилелчилеривистиң айыыл чок чоруу киллиниээш байдалга четкен турарын кажаи-даа болдурбас бис. Европага ортумак ыракшылдың чаа америк боо-чепсектерии тургузары ядролуг чепсектерни кызыгаарлаарының талазы-биле моон соңгаарры бүгү-ле күжениишкиивере кайы хире берге байладлы албан тургузуун кээрииии дугайын база бодаар болза чогуур. Чангыс сөс-биле чугаалааргa, ам АКШ-тан харыы мапаар апаар.

Түнелиидe моиу чугаалакседым: *бис* — бөмбүрэктиң бүгү улустарның шупгузуиуң эрге-ажыынга, бүгү *кижи* төрелгетенниң чаагай чорууига бүгү улустарның калбак, үре-түнелдиг, өскеиің херектериие холгаарлаашкындаи болгаш күш догээшкиидеи хостуг кады ажылдажылгазы дээш турбуже бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Амгы болгаш келир салгалдарга тайбың келир үеии хандырар дээш Совет Эвилели бодуидаи хамаржыр бүгү болдунар чүүлдерии кылыр. Бистиң политиказывыстың эчис соруулгазы-даа ол, оортан бис чайлай баспас бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Эштер! Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң эртькеи 60 чыл оруунче хая көрүнмүшаан, бистиң бүгү чедиишкиннеривис коммунистериің ленинчи партиязының ажылчорудулгазы-биле тудуш холбашкан деп үвени ылаптыг тода көрүп турар бис. Чогум-на партия иинтилел-дешилгезиниң бүгү утланыышкынарын соксаап чок бурунгаар шимчээшкиини хандырып турар күчүлүг чогаадыкчы, мобилизакчы күш болуп келген болгаш бооп артар-даа.

Бодунуң идеологиязының, бодунуң составының болгаш тургузуунуң талазы-биле бистиң партиявыс — Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш бичe улустарының чангыс эвиини, сырый каттыжылгазының амыдыралчы боттаныышкыны-дыр. Бодунуң политиказыи партия национал болгаш интернационалчы эрге-ажыктарны бүгү талалыг дүүштүреринче углавышаан, нацня бүрүзүнүң чечектелиишкини, бүгү талалыг хөгжүлдези бистиң бүгү акы-дунма эвилелиивистиң көдүлүүшкүнүнүң болгаш чечектелиишкининиң үидезини болур социал байдалдарны тургузуп турар.

«Чоп болгаш партия чайгыс эптиг!» деп чугаалап турар бис — ол дээрге партияның бодунуң мурнунга тургускан эчис соруулгалары бүгү совет кижилериии күзелдерии болгаш негелдерии ылаптыг илередип турар деп маргыш чок фактыны чугаалап турарывыс ол. Бистиң хөй миллиои улубувус боттарының ажыл-херектери-биле партияның политиказын амыдыралга боттанлыкпын турар-даа. Ооң тодаргай базыткалы болза — бо юбилейни бүгү республикаларның чедиишкиннерлиг уткуп турары болур.

ССР Эвилелиниң 60 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерии долдур болгаш ажыр күүсеткен будүрүлгенин миллиои-миллиои мурнакчыларынга хаиы хүидүткелди болгаш өөрүп четтиришкинии илередирии чөпшээрежилгеии көрүнер, эштер. **(Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүүзээиидеи бүгү совет кижилерге өндүр үлуг байырлал — бистиң улуг эвилелиивистиң төрүттүнгеи хүиү-биле иэиг байыр чедирерии менээ чөпшээрежи көрүнер. **(Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Коммунизмниң тургузуп турар улустарының найыралы делегезии! **(Динмиттиг адыш часкаашкыны).**

Пролетаржы, социалистиг интернационализм делгерезии! **(Динмиттиг адыш часкаашкыны).**

Бүгү делегейге тайбың делгерезии! **(Динмиттиг адыш часкаашкыны).**

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели чечектелип, сайзырап турзуи! **(Динмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).**

2. ССРЭ—ТАЙБЫҢНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭНИҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ ХОСТАЛГАЗЫНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ

Эштер! 1922 чылдың декабрь 30-де, ССРЭ-ниң тургустуганының дугайында Декларацияны болгаш Керээни Москвага хүлээп алган ол хүи, Лозаннга конференцияга Ленинниң даалгазы-биле совет республикалар бүгү-ниити тайбының эрге-ажыктарын удуртулга болдургаш, «аймак-сөөктериің аразында политиктиг деп эргелиг чоруктуң ёзу-чурумун доктаадып тургузарына, улустарның бот шинтпирдеттинер болгаш бүгү күрүнелериниң бүрүи политиктиг база экономиктиг хамаарышпас болур эргелериң хүндүлээриие боттарының бүгү-ле күштери-биле идиг бээрии медеглээн турган. **(Адыш часкаашкыны).**

Тиилээн социализмниң делегейде баштайгы чуртуңуң хажык чок чорудуп эгелээнин принципиалдыг чаа даштыкы политиканың алыс утказын ынчаар бөдүүн болгаш билдингир кылдыр тайылбырлаан турган.

А чаа социалистиг чурттарның тыптып кээп турганының хире-чергези-биле делегей харылзааларының мырыңай чаа хевири-даа тургустунуп эгелээн. Чурттар бүрүзүнүң эргежажыктарын, онзагай чүүлдерин болгаш чаңчылдарын бүрүңүбиле хүндүлеп көрбүшаан, идейлиг чаигыс эптиг, эчис соруулгалары ниити, эш хуузунуң кады ажылдажылгалыг болдур чорук-оларның үидезини болуп турар. Оларның үидезини — социалистиг интернационализмниң принциви.

Социализмниң чурттары ол харылзааларны хөгжүдеринге үндүртүнмээн оруктар-биле чоруп келген. Амыдыралдың тургускан айтырыларынга харыында кижи төрелгетениң эрткен дуржулгазы берип шыдаваан. Маиаа бүгү-ле чүве дорзан болу бербээн болбайн аан. Чүге дээрге социализмниң делегей системазының тургускан чуртар боттарының иштики хөгжүлдезиниң деңнелиниң талазы-биле-даа, ол ышкаш оларның туруп турганы даштыкы байдалдарының талазы-биле-даа хөй чүүлдерге аңгы-аңгы туруштардан эгелээн болгай. Социзветиг делегейниң бодунда бооп турар өскерилгелерден болуп-чогуур түнелдерни чогуур ёй-шаанда кылыры база болдуңмайн турган. Оон ангыла, делегей байдалы хөй бодал бодаар чай база бербейн турган: мынчангаш харылзааларның чаа хевирлерни эске-даа ажыл-херектер-биле кады чергелештир хынаа, шылган көөр ужурга таваржып турган бис. Мынчангаш будалчак чүүлдер-даа, хөй-хөй каражка-когаралдарга чедирип турган частырыглар-даа турган.

Ынчалза-даа бистиң боттарывыстың богүңгү хүнүвүстү барымдаалап көргеш, бис сеткил ханыышкын-биле чугаалап болур бис: чүл дээрге бис хөй чүүлдерни кылып өөренип алган бис, социалистиг күрүнелериің дем каттыжылгазы амгы делегейде канчаар-даа аажок улуг болгаш буянныг рольду ойнап турар күүлүг, кадык организм боон турар. Аңы-дунма кады ажылдажылганың механизми бистиң чурттарывыстың амыдыралының янзы-бүрү талааларын, социалистиг тургузуушкунның хөрээнге бистиң кады демнежилгевистиң янзы-бүрү угланыышкынарын хаара тудуп турар. Дем каттыжылгазының иниити эрге-ажыктарын ук дем каттыжылгазында кирип турар чурт бүрүзүнүң эрге-ажыктары-биле улам чедиишкининг холбаарының оруктарын бис кады тып ап турар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ындыг болзажок хамык бергелер ажып эрттинген, болурчогуур идеал чедип алдынган деп ам-даа чугаалап шылдавас бис. Дүүн биске таажып турган чүүлдерни бөгүн экижидери эргежок чугула боол турар. Бистиң дем каттыжылгазы чурттарывыстың мурнунда хөй чугула соруулгалар туруп турар. Ол болза бистиң социалистиг чаалап алышкынарывысты болгаш эртине байлактарывысты империализмниң семээшкиннериден камгалаары, тайбыңны быжыглаары болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш ниити демисел; ол болза политиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай сайзырангайжыдары; ол болза адак сөөлүнде, экономиктиг интеграцияның чорудулгазынга чаа идигни бээри болур.

Ынчангаш ажыл-херектер бистиң мурнувуста хөй. Оон-биле холбаштыр Совет Эвилели делегей социализминиң быжыглыышкынынга болгаш чечектелиишкинниге эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин бүзүредип каар бодайдыр мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Национал айтырыын социалистиг ёзу-биле шинтпирлээрининң дуржулгазын колониалдыг дарлалдан хосталган ой-оон чурттарда кичээнгейлиг өөренип турар. Социалистиг тургузуушкунга бистиң чедиишкиннеривис, фашизмни чылча шапкан төөгүлүг тивилеге, Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш бичe улустарының чечектелиишкини чоннуң хосталгалыг демиселинге күчүлүг идиг болган.

Колониализмни чок кылыры дээш Совет Эвилелиниң идепкейлиг болгаш шинтпирлиг демисели, улустарның хосталгазының болгаш дең эргезиниң херээн ооң хажык чок деткип турары оларның хосталгаже болгаш дешилгеже оруун өнгедип турар. Ол дугайын Азияның болгаш Африканың, Араб чоон чүктүң болгаш Латин Амери

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатнан каттышкан байырлыг хуралы 1982 чылдың декабрь 21-де 11 шакта Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко хуралды эге сезүг-биле ажыткан.

«ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелди Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов кылган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң байырлыг хуралынга СЭКП Төп Комитединиң кежигүннери, СЭКП Төп Комитединиң кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтериниң депуттары, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының киржикчилери, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегаттары, эвилелдешкен бүгү-ле республикалардан партияның болгаш күрүнениң хоочуннары, Москва хооранның болгаш Москва областың хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, эртем, литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, Совет Армияның болгаш Флоттуң дайынчылары киржип турар.

Каттышкан байырлыг хуралда социалистиг чурттарның партия-күрүне делегациялары, даштыкы дыка хөй чурттарның күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, капиталистиг болгаш хөгжүп орар чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының делегациялары, революшуу-демократтыг партияларның болгаш национал-хөсталгалыг шимчээшкиннерниң база организацияларның, социал-демократтыг болгаш социалистиг партияларның төлээлекчилери, Профэвилелдериниң, Бүгү-делегей Федерациязының, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң, Азия болгаш Африка улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының, Делегейниң Херээженнериниң Демократтыг Федерациязының, Удурланыышкын демиселчилериниң Делегей федерациязының Демократтыг аныяктарның делегей Федерациязының, Студентилерниң делегей эвилелиниң, Журналистерниң делегей организациязының, делегациялары, национал профэвилелдер, херээженнер, аныяктар организацияларының, ССРЭ-биле найырал болгаш культура харылзааларының ниитилелдериниң делегациялары, национал антифашистиг организациялардың удуртукчулары, дипломаттыг корпустуң кежигүнкери, социалистиг чурттарның ЭДЧ-де доктаамал төлээлекчилериниң орланчылары, совет болгаш даштыкы парлалга төлээлекчилери олуржуп турар.

Чапсар соонда СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. А. Тихонов даргалаан.

СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары эш В. В. Гришин Москваның ажылчы чоннарындан байыр чедирген.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш М. С. Соломенцев Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказындан байыр чедирген.

Оон соонда байырлыг хуралдың киржикчилериниң изиг байыр чедириишкини-биле уткааны Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, Болгария Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Тодор Живков чүве чугаалаан.

Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш В. В. Шербицкий Украин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары эш Янош Кадарның чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

СЭКП-ниң Ленинград обкомунуң бирги секретары эш Г. В. Романов Ленинградтың болгаш Ленинград областың ажылчы чоннарындан байыр чедирген.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ле Зуанның чугаазын хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

Белоруссияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Т. Я. Кисеяев Белорус Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

1918 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизиниң делегады эш Ф. Д. Кретовтуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Кежээки хуралга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш М. С. Горбачев даргалаан.

Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Ш. Р. Рашидов Узбек Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Эрих Хонекиерниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

Казахстанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Д. А. Кунаев Казах Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Көрейниң Күш-ажылчы партиязының Төп Комитединиң Политбюрозунуң Президиумунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң Премьери эш Ли Ден Октуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Э. А. Шеварнадзе Грузин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Кремльдиң Съездилер Ордузунга «Тулчуушкун база катап кыптыкты» деп ырның аялгазы чаңгыланып үнген. Хуралдың бүгү киржикчилери адыш часкап турда, алдарлыг совет аныяктарның, ажылчын ажгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның, чурттуң студентилериниң болгаш верениктерниң төлээлекчилери Москва хоорайның болгаш бүгү эвилелдешкен республикаларның комсомолчулары болгаш пионерлери залга кирип келген.

Дөртен ийи миллион кежигүннерлиг Ленинчи комсомолдуң өмүнээзинден олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжүн бээрин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, РСФСР-ниң Дээди Совединге айыткааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге изиг байыр чедириишкини-биле уткуттурган Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Төп Комитеттиң ийиги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, Революстуг Чепсектиг Күштериниң министри эш Рауль Кастро Рус байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш П. П. Гришкявичус Литва Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

Эш К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Бистиң чуртувустуң улустарының амыдыралында кайгамчыктыг байырлалды — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының алдын чыл оюн байырладыг байдалга демдеглеп тура, бис чүгле эрткен чүүлдер дугайын эвес, харын коммунистиг тургууушкунуң чаа сорулгаларының дугайын базә бодап турар бис. Оон-биле холбаштыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге Леонид Ильич Брежневтиң чугаалаан сестерин сагындырар бодадым: «Чугаа болза, күүседиргени, сагыпга-чурумнуг чорукту дидим эгелээшкин болгаш тывынгыр чорукбиле туруш кылдыр холбаштырар, ажылдың шак ындыг сеткилиң ажылдап кылганы национал политиказының принциптерин херек кырында боттандырып шыдаан интернационалистер партиялыының канчаар-даа ажок улуг ачы-хавыяазы-дыр.

60 чыл бүрүнгаар Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизинге Совет Эвилелиниң найысылалы кылдыр Москваны шилип алган. Улустарның каттыжышкын дээш шимчээшкинге, совет республикаларының нацияларының болгаш бүче улустарының чаңгыс эптиг интернационалисчы өг-бүлезин кылдыр каттыжарынга шылгарангай рольдуг болган Россия Федерациязының улуг ат-алдарын хүлээп көргени оон илереттиниг. Москва алдың он чылдарының иштинде ССРЭ-ниң найысылалы болур хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ролюн төлептиг күүседип. Совет Эвилелиниң улустарының бузулбас найыралыының болгаш күүш-шыдалының демдээ боон бараан боон турар.

Бүгү чуртка үлегер-чижек болур деп, В. И. Ленинниң чагыгына шынчы болбушаан, Москва, оон ажылчын эңгызы, интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары социализм дээш болгаш коммунизм дээш демиселдиң бирги одуругларынга кажан кезээде чоруп келген болгаш чоруп-даа турар деп, оратор оон ынай чугаалаан. Партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салышкынының, эвилелдешкен республикаларның улустарының дузаламчыының, москвачыларның кызымаккай күш-ажылының ачы-дузалазында найысылал сайзырангай социализмниң чедиишкиниериниң боттанын сицишкени эң улуг экономиктиг, эртем болгаш культура төөү болу берген.

Массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепейиниң өзүлдезиниге, юбилейге алдар болдурган бүгү-улусчу социалистиг, чарышка үндезилээш, москвачылар СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседири дээш демиселге күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алганнар. Олар беш чылдың ийи чылының даалгаларын улус ажылагыйының бүгү адырларының талазы-биле чедиишкиниг доозуп турар.

ССРЭ-ниң эрткен 60 чылдың иштинде бүгү төөгүзү—совет улустуң демиселинин болгаш тиилелгелериниң, оларның чаа шиитилелдиң тургузуушкунуга чедиишкиниериниң дириг чыл демдеглела-дир. Бистиң хөй националдарлыг чурттуң улустары келир үеже бүзүредиг көрүп турар. Олар келир үени Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, оон Төп Комитединиң тургузукчу ажылчорудулгазы-биле, СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажылдап кылганы оларның ленинчи утланыышкыны-биле холбаштыр көрүп турар.

Социалистиг интернационализмниң принциптеринге шынчы Москваның ажылчы чоннары партиянын болгаш оон Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бистин эвилел республикавыстың күүш-шыдалын быжыглаарынга, ССРЭ-ниң моон-даа сонгаар хөгжүүрүнге болгаш сырый каттыжарынга салыышкының улгаттырар дээш моондаа сонгаар бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. С. Соломенцев:**

— Россия Федерациязының ажылчы чоннары алдарлыг юбилейни бедик тура-соруктуг болгаш чогаадыкчы көдүрүлүшкүнүг база социалистиг Ада-чуртунуң күүшүг, магалыг чедиишкиниери дээш улуг чоргаарладыг үткүп турарлар — деп чугаалаан.

Советтер чуртунуң чедиишкиниери— ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияда болгаш Керээде синиккен ленинчи идеяларның күштүүнүң долу бадыткалы болур. Совет республикаларның чаңгыс эвилел күрүне кылдыр каттыжары даштыкыдан айыыл чок болуруи, ажыл-агыйның иштики чедиишкиннериң болгаш улустарының национал хөгжүлдериниң хостуун хандырар деп үк документилерде тодаргай айыткан. Шилип алдынган оруктуң шыныын төөгү бүрүнү-биле бадыткаан. Чаңгыс өг-бүле боон бахтавган чүс-ажыг нацияларның болгаш бүче улустарның аңы-дуңма кады ажылдажылгазы — ленинчи национал политиканың чайынпанчак тиилелгези.

Совет Россияның ажылчы чоннары өске эвилелдешкен республикаларның улустарыбиле эвилелдежип алган база оларның-биле кады бир демнинг ажылдап тургаш, боттарыгы дамчыыр ужуражмышкынарның чылдарын оңза чырыткыландыр, сүүдел болгаш өөрүп четтириишкин-биле сактып тур мен.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш бодунуп чүртүнүп, чонуңуң демиселиниң дугайын, социалистиг Болгарияның чедиишкиннериниң дугайын сагындырган, оратор ол чедиишкиннер—хамыктың мурнунда чонуңуң маадырлыг ажыл-ижиниң Болгарияның Коммунистиг партиязының ыш чиңгине шүтүмүнүң болгаш политиказының, оон удуртукчу, сорук киирикчи болгаш организаккы ажыл-чорудулгазының үрээшкилер-дир деп чугаалаан.

Варшава Керээзиниң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чүүлдер-биле кады ажылдажылга турбаан болза, Совет Эвилелиниң дузаламчызы турбаан болза, бистиң чедиишкиннеривистиң болдунар аргазы чок турган ийик деп, оратор онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң биске көргүзүп келген бүгү-ле буянныг үүлдери дээш, силерниң дузаламчынар болгаш деткимченер дээш, социалистиг тургууушкунга силерниң дуржулганар дээш база бистиң бар чоруур оруувус — силерниң эрткен ол ыш оруунар дээш бистиң бүзүреливис силерниң биске бүзүреличер болгаш ынакшылынар дээш аңы-дуңмалышкы эң-сеткил каттыштырылгазын болгаш ынак сеткиливисти хүлээп ап көрүнер, эргим эштер! Октябрь революциязының соонда Чер кырында боттанган бүгү-ле өндүр чаагай үүлдер Совет Эвилели-биле, оон догуунаашкыны-биле, оон революсчу үлегер-чижээ болгаш салдары-биле дөрт аза кандыг-бир чергелиг холбаалыг.

Империалистиг реакция улустарга удур ыдыктыг позолту ажыы-биле белеткеп турар мындыг дувүрээзиниг үеде Совет Эвилели—бүгү делегейде тайбыңны кол төлеңгинээки, чүгле дешилгенин эвес, харын киижи төрелгетенин болдунуп алыс догуунаашкынының кол магадылалы болуп турар. Чүс-чүс миллион киижилер—чүгле бистиң онңуктеривис болгаш чаңгыс аай бодалдыгларывыс эвес, харын оске-даа бодалдарның киижилери—тайбыга ынак болгаш күүлүг Совет Эвилелиниң чырык Өртемчейде бары киижи төрелгетенге аас-кежии-дир кылдыр идегел-биле бодап турар. Шак ол медереп билиишкин—лайын кыпсыкчыларың ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дам каттыштырылга чурттарының ачызында кынчыктырбайн барып болур дээрзин медерип билир чорук—даңгына удур планетада улам күүлүг иеппереп, чүү-даа чүвене алдыртпас болгаш тиилеттирбес күш болуп бар чыдар кайгамчык улуг шимчээшкинге идегелди, күштүг болгаш херии балыкчыларын берип турар.

Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары эш **В. В. Щербицкийниң** чугаазында:

Улуг Ленин, большевиктер партизы улустарның саулуга аңы-дуңмалышкы эвилелиин тургузаар, оларның амыдыралын кады ажылдажылгага болгаш найыралга удезилээш тургузар деп карын, буянныг-чаагай сорулганы салган. Ол-даа сорулга чедиишкинниг шиитпирлеттинген, ол улуг эвес сорулга чедип алдынган-даа.

Чаңгыс эптиг эвилелдешкен күрүнени тургузарының дерии-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет Эвилели-биле баштайгы ленинчи ат-алдарның ажыл-ижи-биле Украинаның Коммунистиг партиязының, Украинаның ССР-ниң Чөвүлелиниң, Украинаның Профэвилелдериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң, Украинаның Ленинчи комсомолдуң Төп Комитединиң, Украинаның Күш-ажылчы депутадының Советтериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң Президиумнарының, Украинаның Күш-ажылчы депутадының Советтериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң Президиумунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң Премьери эш Ли Ден Октуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Э. А. Шеварнадзе Грузин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Кремльдиң Съездилер Ордузунга «Тулчуушкун база катап кыптыкты» деп ырның аялгазы чаңгыланып үнген. Хуралдың бүгү киржикчилери адыш часкап турда, алдарлыг совет аныяктарның, ажылчын ажгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның, чурттуң студентилериниң болгаш верениктерниң төлээлекчилери Москва хоорайның болгаш бүгү эвилелдешкен республикаларның комсомолчулары болгаш пионерлери залга кирип келген.

Дөртен ийи миллион кежигүннерлиг Ленинчи комсомолдуң өмүнээзинден олар СЭКП-ниң XXVI съездизинин болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжүн бээрин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, РСФСР-ниң Дээди Совединге айыткааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге изиг байыр чедириишкини-биле уткуттурган Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Төп Комитеттиң ийиги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, Революстуг Чепсектиг Күштериниң министри эш Рауль Кастро Рус байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш П. П. Гришкявичус Литва Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Ленинчи национал политика Россияның улустарын күлдагыган хостап, боттарының болгаш ескө чуртарның дарлакчыларының аспаандан адыргаш, оларга хостаганы, политиктиг эргелерни долузубиле берген. Тергиндел болгаш чагыртымыкчы хамаарылгалары-биле тургустуган өжээшкек болгаш бүзүрешпес чоруктарны дидим база шиитпирлин-биле буза шапкан.

Ленинчи национал политика бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү булуннарынга тургузукчу киштиң өндүр улуг күжүн хайныктырган. Хазынны дарлалы, капиталдың тергиндели-биле чыдып калган феодалдыг, харыя-даа төрел бөлүк харылзаалары кожаланчып турган улустарның мурнунга экономика талазы-биле бүгү талалыг өзүлдезин социалистиг орук ажыткан.

Ленинчи национал политика бистиң чуртувустуң бүгү нацияларын болгаш биче улустарын утаан-бодал талазыбиле сайзыралга, национал культуразының чечектелишкинниге, оларның бот-боттарының сайзыралынга, интернационалчы коммунистиг идеалдарны тургузарынга чедиргеп.

Донгузу-биле чугаалазарга, бистиң ажыл-херектеривистиң үре-түнелдери ыдыг-дыр. Ол ажыл-херектер орус ажылчы чоннарның боттарының ескө национал акы-дуңмаларынга чедирип келген калбак болгаш буянныг-чаагай дузазы-биле улуг харылзаалының демдеглевейн барып болбас. Революцияның мурнунга орус улустуң өндүр улуг ачы-хавыяаларының бирээзи ол болуп турар.

Бистиң оруувус чиик эвес болган. Бисте частырыглар-даа тургулаан. Ынчалза-даа бодуун ажыл-херээн ленинчи чагыглар-биле шүүштүрбүшаан, ону миниң база эдип ап турган бис. Бистер кадыг-дошкун хөй шылгалдаларны алдарлыы-биле тудуп эрткен бис. Владимир Ильич Ленинниң чагыглары амыдыралга боттанган деп бо байырлалдың хүнүнде долу эрге-биле чугаалап турар бис. **(Дүммиттиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң чуртувустуң улустарының бузулбас найыралы, бистиң ниитилелривистиң чаңгыс эви, бүгү совет республикаларның кайгамчыктыг чедиишкиннери, СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседир дээш совет кижилерниң бир деминг, кызымаккай ажыл-ижи ол дугайын херечилеп турар.

Бистиң эвилелривистиң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглеп тура, бис чүгле эрткен чүүлдер дугайын эвес, харын коммунистиг тургууушкунуңуң чаа сорулгаларының дугайын базә бодап турар бис. Оон-биле холбаштыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге Леонид Ильич Брежневтиң чугаалаан сестерин сагындырар бодадым: «Чугаа болза, күүседиргени, сагыпга-чурумнуг чорукту дидим эгелээшкин болгаш тывынгыр чорукбиле туруш кылдыр холбаштырар, ажылдың шак ындыг сеткилиң ажылдап кылганы национал политиказының принциптерин херек кырында боттандырып шыдаан интернационалистер партиялыының канчаар-даа ажок улуг ачы-хавыяазы-дыр.

60 чыл бүрүнгаар Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизинге Совет Эвилелиниң найысылалы кылдыр Москваны шилип алган. Улустарның каттыжышкын дээш шимчээшкинге, совет республикаларының нацияларының болгаш бүче улустарының чаңгыс эптиг интернационалисчы өг-бүлезин кылдыр каттыжарынга шылгарангай рольдуг болган Россия Федерациязының улуг ат-алдарын хүлээп көргени оон илереттиниг. Москва алдың он чылдарының иштинде ССРЭ-ниң найысылалы болур хүндүлүг болгаш харыысалгалыг ролюн төлептиг күүседип. Совет Эвилелиниң улустарының бузулбас найыралыының болгаш чазактың доктаамал сагыш салышкынының, эвилелдешкен республикаларның улустарының дузаламчызының, москвачыларның кызымаккай күш-ажылының ачы-дузалазында найысылал сайзырангай социализмниң чедиишкиннериниң боттанын сицишкени эң улуг экономиктиг, эртем болгаш культура төөү болу берген.

Массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепейиниң өзүлдезиниге, юбилейге алдар болдурган бүгү-улусчу социалистиг, чарышка үндезилээш, москвачылар СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседири дээш демиселге күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алганнар. Олар беш чылдың ийи чылының даалгаларын улус ажылагыйының бүгү адырларының талазы-биле чедиишкиниг доозуп турар.

ССРЭ-ниң эрткен 60 чылдың иштинде бүгү төөгүзү—совет улустуң демиселинин болгаш тиилелгелериниң, оларның чаа шиитилелдиң тургузуушкунуга чедиишкиниериниң дириг чыл демдеглела-дир. Бистиң хөй националдарлыг чурттуң улустары келир үеже бүзүредиг көрүп турар. Олар келир үени Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, оон Төп Комитединиң тургузукчу ажылчорудулгазы-биле, СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажылдап кылганы оларның ленинчи утланыышкыны-биле холбаштыр көрүп турар.

Социалистиг интернационализмниң принциптеринге шынчы Москваның ажылчы чоннары партиянын болгаш оон Төп Комитединиң удуртулгазы-биле бистин эвилел республикавыстың күүш-шыдалын быжыглаарынга, ССРЭ-ниң моон-даа сонгаар хөгжүүрүнге болгаш сырый каттыжарынга салыышкының улгаттырар дээш моондаа сонгаар бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **М. С. Соломенцев:**

— Россия Федерациязының ажылчы чоннары алдарлыг юбилейни бедик тура-соруктуг болгаш чогаадыкчы көдүрүлүшкүнүг база социалистиг Ада-чуртунуң күүшүг, магалыг чедиишкиниери дээш улуг чоргаарладыг үткүп турарлар — деп чугаалаан.

Советтер чуртунуң чедиишкиниери— ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияда болгаш Керээде синиккен ленинчи идеяларның күштүүнүң долу бадыткалы болур. Совет республикаларның чаңгыс эвилел күрүне кылдыр каттыжары даштыкыдан айыыл чок болуруи, ажыл-агыйның иштики чедиишкиннериң болгаш улустарының национал хөгжүлдериниң хостуун хандырар деп үк документилерде тодаргай айыткан. Шилип алдынган оруктуң шыныын төөгү бүрүнү-биле бадыткаан. Чаңгыс өг-бүле боон бахтавган чүс-ажыг нацияларның болгаш бүче улустарның аңы-дуңма кады ажылдажылгазы — ленинчи национал политиканың чайынпанчак тиилелгези.

Совет Россияның ажылчы чоннары өске эвилелдешкен республикаларның улустарыбиле эвилелдежип алган база оларның-биле кады бир демнинг ажылдап тургаш, боттарыгы дамчыыр ужуражмышкынарның чылдарын оңза чырыткыландыр, сүүдел болгаш өөрүп четтириишкин-биле сактып тур мен.

Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш бодунуп чүртүнүп, чонуңуң демиселиниң дугайын, социалистиг Болгарияның чедиишкиннериниң дугайын сагындырган, оратор ол чедиишкиннер—хамыктың мурнунда чонуңуң маадырлыг ажыл-ижиниң Болгарияның Коммунистиг партиязының ыш чиңгине шүтүмүнүң болгаш политиказының, оон удуртукчу, сорук киирикчи болгаш организаккы ажыл-чорудулгазының үрээшкилер-дир деп чугаалаан.

Варшава Керээзиниң болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң чүүлдер-биле кады ажылдажылга турбаан болза, Совет Эвилелиниң дузаламчызы турбаан болза, бистиң чедиишкиннеривистиң болдунар аргазы чок турган ийик деп, оратор онзалап демдеглээн. Совет Эвилелиниң биске көргүзүп келген бүгү-ле буянныг үүлдери дээш, силерниң дузаламчынар болгаш деткимченер дээш, социалистиг тургууушкунга силерниң дуржулганар дээш база бистиң бар чоруур оруувус — силерниң эрткен ол ыш оруунар дээш бистиң бүзүреливис силерниң биске бүзүреличер болгаш ынакшылынар дээш аңы-дуңмалышкы эң-сеткил каттыштырылгазын болгаш ынак сеткиливисти хүлээп ап көрүнер, эргим эштер! Октябрь революциязының соонда Чер кырында боттанган бүгү-ле өндүр чаагай үүлдер Совет Эвилели-биле, оон догуунаашкыны-биле, оон революсчу үлегер-чижээ болгаш салдары-биле дөрт аза кандыг-бир чергелиг холбаалыг.

Империалистиг реакция улустарга удур ыдыктыг позолту ажыы-биле белеткеп турар мындыг дувүрээзиниг үеде Совет Эвилели—бүгү делегейде тайбыңны кол төлеңгинээки, чүгле дешилгенин эвес, харын киижи төрелгетенин болдунуп алыс догуунаашкынының кол магадылалы болуп турар. Чүс-чүс миллион киижилер—чүгле бистиң онңуктеривис болгаш чаңгыс аай бодалдыгларывыс эвес, харын оске-даа бодалдарның киижилери—тайбыга ынак болгаш күүлүг Совет Эвилелиниң чырык Өртемчейде бары киижи төрелгетенге аас-кежии-дир кылдыр идегел-биле бодап турар. Шак ол медереп билиишкин—лайын кыпсыкчыларың ССРЭ-ниң болгаш социалистиг дам каттыштырылга чурттарының ачызында кынчыктырбайн барып болур дээрзин медерип билир чорук—даңгына удур планетада улам күүлүг иеппереп, чүү-даа чүвене алдыртпас болгаш тиилеттирбес күш болуп бар чыдар кайгамчык улуг шимчээшкинге идегелди, күштүг болгаш херии балыкчыларын берип турар.

Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары эш **В. В. Щербицкийниң** чугаазында:

Улуг Ленин, большевиктер партизы улустарның саулуга аңы-дуңмалышкы эвилелиин тургузаар, оларның амыдыралын кады ажылдажылгага болгаш найыралга удезилээш тургузар деп карын, буянныг-чаагай сорулганы салган. Ол-даа сорулга чедиишкиннинг шиитпирлеттинген, ол улуг эвес сорулга чедип алдынган-даа.

Чаңгыс эптиг эвилелдешкен күрүнени тургузарының дерии-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет Эвилели-биле баштайгы ленинчи ат-алдарның ажыл-ижи-биле Украинаның Коммунистиг партиязының, Украинаның ССР-ниң Чөвүлелиниң, Украинаның Профэвилелдериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң, Украинаның Ленинчи комсомолдуң Төп Комитединиң, Украинаның Күш-ажылчы депутадының Советтериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң Президиумнарының, Украинаның Күш-ажылчы депутадының Советтериниң Бүгү-эвилел Кеңешчизиниң Президиумунуң кежигүнү, Корей Улус-Демократтыг Республиканың Административтиг чөвүлелиниң Премьери эш Ли Ден Октуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедириишкини-биле уткаан.

Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Э. А. Шеварнадзе Грузин Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

Кремльдиң Съездилер Ордузунга «Тулчуушкун база катап кыптыкты» деп ырның аялгазы чаңгыланып үнген. Хуралдың бүгү киржикчилери адыш часкап турда, алдарлыг совет аныяктарның, ажылчын ажгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның, чурттуң студентилериниң болгаш верениктерниң төлээлекчилери Москва хоорайның болгаш бүгү эвилелдешкен республикаларның комсомолчулары болгаш пионерлери залга кирип келген.

Дөртен ийи миллион кежигүннерлиг Ленинчи комсомолдуң өмүнээзинден олар СЭКП-ниң XXVI съездизинин болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседиринге бүгү күжүн бээрин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, РСФСР-ниң Дээди Совединге айыткааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге изиг байыр чедириишкини-биле уткуттурган Кубаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политбюро кежигүнү, Төп Комитеттиң ийиги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы, Революстуг Чепсектиг Күштериниң министри эш Рауль Кастро Рус байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Литваның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш П. П. Гришкявичус Литва Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирген.

ШЫН 4-кү арын ● 1982 ч. ● декабрь 22

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫНЫҢ ЛЕНИНЧИ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 3-кү арында).

турар бистиң чөптүг туружувус боттанган турар болгаш келир үеде кижи төрелгетен бодуң узуткаттынар чорукка чедер эвес, а улам тайбың үеже кирер дээринге бүзүрел турар бис.

ВСАП-тың XII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш венгр ажылчы чоннарның демисели-ниң дугайын чугаалаан ол мынча деп медеглээн: Бистиң улуг өөнүүвүс—Совет Эвилели-биле чаңгыс оруктап бистиң кады чоруп олурарывыс биске бүзүрелдиг чөленгиин болуп турар. Бүзүлбас венгр-совет найырал чыл келген тулум улам-на бижыгып, бистиң политиктиг, эко-номиктиг болгаш куль-турлуг кады ажылдажылгавыс ханылап база калбарып турар. Совет Эвилелиниң кедергей чугула тайбың саналдарынга бистиң партиявыс, чазаавыс, венгр улус байыр чедирип ба-за бүрүн бүзүрел-биле деткип турар. Бистер моон соңгаар-даа ийи талалыг харылзаалар-ның талазы-биле болгаш ол ышкаш Варшава Керээзиниң база ЭДЧ-ниң хемчээлдерин-ге совет өөнүктер-биле, акыдуңма совет улус-биле кады ажылдаар апаар бис.

Канчаар-даа ажок улуг со-вет өг-бүлениң найыралының, чаңгыс эвиниң болгаш акы-дуңмалышкы чорунуң идея-ларының байырлалының кай-гамчыктыг хүнеринде бистер алды он чылдар дургузунда эрткен оруктуң өндүр-чаагай түнелдерин онза күштүү-биле медерел билип турар бис деп, СЭКП-ниң Ленинград об-комунуң бирги секретары эш Г. В. Романов чугаалаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине се-кретары эш Ю. В. Андропов-туң ялеткелинде бүзүрелдиг кылдыр көргүскен ол түнелдер эрги делегейге, национал мөлүгделдиң болгаш аңгы-ланчак чоруктуң делегейниң удурланыштыр ажылчыннар бүгү нацияларның ажылчы чоннарының чаңгыс эвиниң чаа деелгейин тургузар дээр-зиниң дугайында сорук ки-риишкиниг ленинчи күзелдиң херек кырында боттаны-ышкынны болуп турар.

Улуг Октябрьның кавайы, Ленииниң хоорайы — ол чаа делегейниң болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели деп адаар улуг акы-дуңмалышкы чоруктуң кезээ болуп турар!

Россия пролетариадының революшуу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы ленинградчыларның салгакчыларынга тургузукчу күш-ажылдың хүнеринде болгаш кадыг-дошкун шылгалдаларда кезээде-ле чурт-биле кады болуп, демиселдиң болгаш тин-челгелерниң оруктары-биле оон-биле кады чоруп келген.

Партияга кижизиттиргеш, оон кыйгырыын ёзугаар олар чуртту индустриализастаа-рынга болгаш көдээни рево-люшуу ёзу-биле чаартырынга шынчы ленинградчыларның салгакчылары тургузукчу күш-ажылдың хүнеринде болгаш кадыг-дошкун шылгалдаларда кезээде-ле чурт-биле кады болуп, демиселдиң болгаш тин-челгелерниң оруктары-биле оон-биле кады чоруп келген.

Партияга кижизиттиргеш, оон кыйгырыын ёзугаар олар чуртту индустриализастаа-рынга болгаш көдээни рево-люшуу ёзу-биле чаартырынга боттарының энергиязын кии-рип, күш-ажылды, социалис-тиг эгелерге амыдыралды чаартырының хөрээн больше-викчи ёзу-биле көөрүнүң үле-гер-чижээн көргүзүп турга-пнар.

Ленинградтың индустрия-зының кол адырларының хөг-жүлдезиниң оруктарының ду-тайын, үлетпүр бүдүрүлгези-ниң пемелде өзүлдезин бол-таш күш-ажылдың бүдүрүк-чүлүүн бедидерин хандыра-рынче утланган эртем-техник-тиг депшилгениң чедиишки-нерин пептередир дээш хоо-райның болгаш областтың партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтери-ниң үндүрүп турар күжө-ниишкиннериниң дугайын оратор чугаалаан.

Тайбыңның политиказынче, ядролуг халаптың айылын узуткаарынче Советтер чур-тунуң чайгылыш чок чүткү-лүүнүң дугайын хереченлеп турар чаа-чаа улуг эгелээшкин-нер моортан, Кремльден, бо-гүн бүгү бөмбүрзекке чаңгы-ланган.

Тайбың дугайында декрет-биле кады тывылган бистиң чуртувус тайбыңның болгаш социал дешилгениң ынанышты-тыг чөленгиижи болуп хевээр артып турар. Моон соңгаар-даа бисте тура-соруктуң болгаш ажыл-чорудулганың чаңгыс эви-биле, чогаадыкчы күш-ажыл-биле чурттуң эко-номиктиг болгаш камгалал күүзүүн быжыглаарындан өске сагыш салышкыны чок!

Бодунуң хемчээлиниң тала-зы-биле ол кайгамчык улуг ажыл-чорудулганы кылырда Ленинградтың партия орга-низациязы, бүгү ленинградчы-лар совет улус-биле кады чаңгыс одуругга кады тур-журлар, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиит-пирлерин, коммунистиг тургу-зуушкунуң өндүр улуг план-нарын күүседир дээш күштерин харамнанмастар.

Бүгү дешилгелиг кижи төрелгетенниң күзел-чүткүлү ханы бүзүрел болгаш магадаашкын-биле социализмниң баштайгы чуртунче угланган деп, хуралдың киржикчилерииң изии-биле үткүп алганы ВКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Ле Зуан чугаалаан. Ол ындыг ниити күзел-бодалдарны илереткишаан, бистиң делегацияывыс Вьетнамның Коммунистиг партиязының, улуг Совет Эвилелиниң улустарынга бо бедик индирден эң-не изиг байыр чедириишкиннерин дамчыдып тур.

Ленинчи национал политика-зынга үндезилеттингеп совет улустарның каттыжыш-кыны Совет Эвилелиниң акы-дуңма улустары бот-боттарынга дузалажып турган, со-циализмге дүрген болгаш ха-ры угла чеде берип шыдаар ындыг таарымчалыг байдал-дарны тургускаш, нация бү-рүзүнүң чогаадыкчы күштери-ниң болгаш эң эки чанчыл-дарының улуг хемчээлдиг чечектелиринге костүп көрбээн болдунар аргаларны ажыт-кан.

Октябрьның улуг тиилелгези-болгаш эрткен 60 чылда Совет Эвилелиниң шылгарангай чедиишкиннери революшуна-гы болгаш национал айтырыг-ларын чедиишкиниг шиитпир-лээнииң чаагай үлегери, марк-сизм-ленинни өөредигиниң чы-рыткаңы оруккa социализмниң болгаш национал хамаарышпас чоруктуң тугунуң алаа-биле чедип алдынган тиилелге бо-луп турар.

Ленинчи даштыкы политика-ны болгаш Совет Эвилелиниң чаагай сеткилдиг тайбың инициативаларын бистиң партия-вис болгаш күүнеивис бүрүн деткип турар деп, оратор онза-лап демдеглээн. Коммунистиг партияны болгаш оон дайынчы штавып—СЭКП ТК-ны долган-дыр сырый каттышкан ССРЭ-ниң улустарынга коммунистиг тургузуушкунуң оруунга, тай-быңы болгаш делегейниң улус-тарының хосталгазы дээш де-миселге чаа-чаа, улам улуг тиилелгелерии сагыш-сеткили-вис ханызындан күзеп тур бис.

Вьетнамның Коммунистиг партиязы ленинчи угланыш-кынны эдерип, национал хос-талыышкын дээш демиселди социализмни тургузар дээш демисел-биле холбаштырбы-шаан, чонну оон революциязы-ның тиилелгезинден кажан бистиң чүртувус социализмче бар чоруур чаңгыс аай хамаарыш-пас күүне болган бистиң ам-гы хүннеривистиң чайынначак тиилелгезинге чедирип келген. Бистиң партиявыстың V съез-дизинии айыткаңы төөгүлүг сорулгаларны вьетнам амгы үеде амыдырала боттандыр-бышаан, социализмни чедиишки-киниг тургузарынга, төрээн чүртту идегеллиг камгалаа-рынга империализм-биле болгаш реакцияның өске-даа күш-тери-биле сүлчээлешкен геге-монизмниң талазындан хол-дыг чаңгыс-даа күүнени төөгү адап шыдавас

Ындыг шапкын социал деп-шилгенииң үнер дөстери чүдел? Аңаа харыы чүтле чаңгыс ту-руп болур: ол дээрге бистиң социал тургузуувус-тур. Ком-мунистиг партияның баштап келгени массаларның энергиязы болгаш тура-соруу-дур, ол дээрге СЭКП-ниң мерген угаанныг национал политиказа-дыр, бүгү совет улустарының чаңгыс аай акы-дуңма өг-бүлеге ыяк сырый каттышканыдыр.

Совет улус партияны бодуңуң шылгаттынган коллектив-тиг баштыңчызы, мерген угаанныг удуртукчузу болгаш организакчызы кылдыр көрүп турар. Коммунистиг партияның ат-алдары, аңаа совет ки-жилерниң ынакшылы улуг деп, СЭКП-ниң хоочуну түнелиндe чугаалаан.

Чапсар сөөлүнде даргалакчы СЭКП ТК-ның Политбюро ке-жигүнү, СЭКП ТК-ның секре-тары эш М. С. Горбачев Уз-бекистанның компартия ТК-зы-ның бирги секретары эш Ш. Р. Рашидовка сөс берген.

Совет улустуң болгаш оон шылгаттынган баштыңчызы — коммунистер партиязының өндүр улуг шылгаралын эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде өндүр улуу-биле, делегеренгей кылдыр тодаргай көргүскен-дир деп, оратор чугаалаан.

Партияның планнарын амы-дырала боттандырар дээш Узбекистанның ажылчы чоннары, бүгү совет кижилер ышкаш, бүгү-ле үүлдерии кылып турар. Ол бүзүрел быжыг үндезининг болуп турар. Партия-ның болгаш күрүнеиниң доктаа-мал сагыш салышкыныңыр, бистиң улуг акывыс — улуг орус улуска баштаткан бүгү совет улустарның чаагай ду-зазының ачызында Узбекистан совет эрге-чагыргаңың чылда-рының дургузуңда феодализ-ден социал депшилгении бе-диктеринче оккур ужугуушкунну кылган.

Оратор республиканың че-дип алган чедиишкиннерии чугаалаан, оларның ынанышты-ғелеңгижи — бистиң бүгү-эвилелчи акы-дуңмалышкы чо-руувус болур деп онзалап дем-деглээн. 60 чыл мурнунда Бу-харапы Кызыл Пресняның ажылчыннары шефке алганын ол сактып чугаалаан. Олар ын-чаарда өске дериишкиниг-биле кады ийи аът күштүг на-сос чорутхаш, «ону суггарыл-гага суг көдүртүрүнге ажыг-лаар» деп чагаазынга бижээн. Бөгүн бүгү Бухараны, бүгү Каршин ховузун, Узбекистан-ның бүгү районнарын машина-биле суггарарынче шилчиткен.

Ындыг чедиишкиннерии со-вет энергетиканың болгаш электро техниканың канчаар-даа аажок улуг хөгжүлдези хандырган. Ынчаарга ол орук-че баштайгы базым Москва ажылчыннарының акы-дуңма белээ-биле демдеглеттингении сактып турар бис деп, оратор медеглээн.

Ындыг чижектер эндерик. Чөөн чүктүң сылдызы — чер шимчээшкинииниң сөөлүнде ка-тап тургустуган Ташкент улустарың ленинчи найыра-лының хол-биле кылган бода-ралы болуп чайынналып турар. Оон проспектилерин, шөлдерин, кудумчуларын, ордуларын, метрополитен станциязын улус-тарның найыралы деп, а хөй-хөй кварталдарын — эвилел-дешкен республикаларның болгаш чурттуң улуг-улуг хоорай-ларының аттары-биле адааны ынчангаш таварылга эвес бо-луп турар.

Ажыл-ишчи улустарның бү-зүлбас чаңгыс эви, бот-бодуңга дузалажылгазы база бот-бодуң деткижери, хүндүлежи-ри болгаш бүзүрежиря, най-ралы база акы-дуңмалышкы чоруу шагда-ла амыдыралдың совет бүдүжүүн хоойлузу болгаш алыс үткааш болу берген.

Бистиң чуртувус аныяк, ол бодуңуң төөгүзүүнүң чогум-на алдын үезинде догуинаап турар. Оон назыны чүтле каш он-он чылдар-биле санаттынар. Ынчалза-даа оон чоңуңуң дайынчы болгаш күш-ажылчы шылгаралдары марксизм-ленинизмниң бүгүнү тиилеп турар күжүүнү дугайын совет кижи-лерниң моральдыг арыныың, сагыш-сеткил талазы-биле чедиишкиниинң дугайын чугаалап турар.

Совет улус СЭКП-ниң удур-тулгазы-биле кижи төрелге-тенниң төөгүзүнде бурунгаар дешилгелиг, эң-не шынчы ниитилелди тургусканы олу-рушканнарның изии-биле ут-каны ГСПЧ ТК-ның Чиңгине секретары, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы эш Э. Хонеккер чугаалаан.

ГДР-ниң хамаатылары тиил-екчи совет улустуң эрес-маа-дырлыг чоруун кажан-даа ут-пас деп, ол демдеглээн. Фа-шизмни чылча шапкан чорук мөлүгделден хосталган ниити-лелди тургузарының төөгү-лүг аргаларын немец улуска берген. Герман Демократтыг Республика моон-биле ам 30 чыл ажыг үениң иштинде бу-рунгаар хөгжүлдениң оруу-би-ле чоруп турар. Акы-дуңма социалистиг чурттарның дем каттыжылгазында ол Европаның чүрээнде социализмниң болгаш тайбыңның шивээле-рииң бирээзиниң хүлээлгезин күүседип турар.

СЭКП болгаш ССРЭ-биле акы-дуңманың эвилели ГДР-ниң улузунга социализмниң болгаш тайбыңның оруу-биле бурунгаар чайгылыш чок чо-руурунуң бижыг үндезини боон келген, боон-даа турар болгаш ындыг болур-даа деп, ол чугаалаан. Совет Эвилели-биле найырал дээрге, бистиң улустуң идеелдиг келир үези-ниң бижыг үндезинии деп көрүп турган Карл Либкнехтиң болгаш Роза Люксембургтуң, Эрнст Тельманның болгаш Вильгельм Пиктиң чагыларын бистер боттарывыстың эвилели-висти бижыктырбышаан, күүседип турар бис. Ийи чурту-ң үре-түнелдиг кады ажыл-дажылгазының түнелдери билдингир. Оратор ССРЭ-биле ГДР-ниң бот-боттарының ара-зынга ажыктыг экономиктиг болгаш эртем-техниктиг кады ажылдажылгазының чижекте-рии көргүскен.

СЭКП-ниң бижыг тайбыңче оруктуу айтыш турар тайбың программазынче ол улуг ки-үзүгей салган. Боо-чепсекти эндере бүдүрерии соксадырын-че, боо-чепсекти, ыланғыя ядролуг чепсеглеииишкинии дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчеглерии боттандырарынче угланган ССРЭ-ниң тодаргай эгелекчи саналдарын бистер сагыш-сеткилдин ханызындан деткип турар бис.

АҚШ-тың болгаш НАТО-ның эң-не агрессчи бөлүктериниң планнарын үзери, ядролуг дайынның айыл-халавын болдурбазы, ангы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелериңи тайбың кожа-хелбээ догуинаашкының боттандырары чүтле чүгула херек эвес, харын база болдунар дээрзинге бүзүрелдиг оратор илереткен. Оны Улуг Октябрьның тиилээн үезиниден бээр эрткен 65 чыл болгаш Совет Социалистиг Республи-калар Эвилелиниң туруп кел-гени 60 чылы-даа бүзүрелдиг көргүзүп турар.

Маркстың - Энгельстиң - Ле-ниниң өлүм чок идеялары улустарны тайбының болгаш социализмниң чаа-чаа тиилел-гелериие чедирер.

Бодалының большевикчи принципиалдыы, ажыы болгаш дорту-биле бөгүн эш Ю. В. Андроповтуң чугаалаан чүүлдери казахстанчыларның чүректеринге СЭКП-ниң ииш-тики болгаш даштыкы полити-киязың чаңгыс эш сеткилдиг деткишкинии-биле, чурттун, бүгү социалистиг дем каттыжылгазының чаагай чоруу дээш улам ыкы ажылдаар изиг үүткүлү боон илереер деп, Казахстанның Компартиязы-ның ТК-зының бирги секре-тары эш Д. А. Кунаев чугаа-лаан.

Казах улус бодуңуң катап хөгжээнии экономиктиг бол-гаш угаан-бодал көдүрлүүш-күүнүн совет тургузуугүнүң, ле-ниичи национал политиканың ачызы деп үнелеп көрүп тур-рар. Бурунгу казах черге кай-гамчык улуг өскерлиишкин-нерден биске эң онза тураскаалдыг үүлдер болза космостуң штурму болгаш кур чернии эпопеязы болур. Кур черлерии шингээткеии казах черниң хевирии өскертип, ону тараанның болгаш мал ажы-лының улуг баазаларының бирээзии кылдыр хуулдурган. Кур чер дээрге үүлге тараа-ны алынып, ат-алдарының үнер дөзү төрээн партияга болгаш улустарны акы-дуңма эвилели-ниге шынчывыстың ылыктыг болгаш бижыг данғыраан хүлээзи алынар, эргим эштер.

Байырлыг хүрал бөгүн ажылын уламчылаар.

НАЙЫРАЛ КЕЖЭЭЗИ

Абакан хоорайда яң-зы-бүрү джемпер, свитер болгаш өске-даа удазындан хеп аргыыр «Хакасия» деп фабрика-да акы-дуңма Моол Арат Республикадан келген аныяктар хеп аргыыр талазы-биле билиин бедидип, өөренип, ажылдап турардар.

Чоокта чаа «Хакасия» фабрикага найыралдыг ужуражыышкын кежээи болуп эрткен. Ону Моол Арат Республиканың тускай күүне болуп доктаатан хүнүнге тураскаадын эрттирген.

МАР-ның тургустунга-нындан бээр 58 чыл болуп, эртем, культуразы хөгжүп, ажыл-агыйы экономика та-лазы-биле бижыканының дугайында ол кежээге Дахтар Дашцэвэ илеткел кыл-ган. Фабрика директору И. В. Фесонова Моолдан келген эң эки өөренип, ажылдап турарларны адап, демдеглээн.

М. МИЖИТ-ООЛ.

Эки турачы үш муң спорт-чулары Вильнюста чылдылга аппаратуразының заводунуң демдээн чоргаарал-биле әдилеп чоруур. Ынчангаш заводтуң ийиги ажылчын бүрүзү спорт-ка киржип турар.

Будүүлге черииң «Ки-берштис» деп волейбол коман-дазы чүрттүң шилиндек ко-мандаларының маргылдаазын-га киржир эргени чедип ал-ган. Заводтуң автоспроттуң ойнакчылары республикалар аразының болгаш бүгү-эвилел-диң маргылдааларында шан-налдарлыг черлерни чаңгыс эвес удаа база әдеп келген.

Завод коллективинде спорт-туң массалыг чоруун чедип алганын дараазында саннар тодаргай хереченлеп турар. Оон беш спортчулары бо чылын спорт мастерлеры, тос кижи — спорт мастерииге кандидаттар болган, а будүн чартык муң кижи ГТО-нуң демдектерин чедип алган.

ЧУРУКТА: спорттуу маргыл-даалларга әдчегліг белеткел. Солагай талазындан оң тала-зынче — спорт мастерииге кандидат, электри ажылчын А. Пундис (№ 70 машинада), рес-публиканың хөй удаа чемпио-ну, слесарь ажылчын Р. Па-ргяис, профэвилелиниң завод комитединиң даргазы О. Гумб-рис, Вильнюс заводунуң Дукш-тасс салбырының кол инжене-ри, спорт мастерииге кандидат С. Грашис болгаш автомаши-наларны дүрген чорудар спорт-чулар командазының улуртук-чузу А. Алексеюнас.

А. САБАЛЯУСКАСТЫҢ фо-тозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

МОСКВАНЫҢ НИИТИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИГИНИҢ ТҮНҺЕЛДЕРИ

Дөкабрь 18-те Москваның мурнакчы будүрүлгелериниң болгаш организацияларының инициативазы-биле ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскааткан Москваның ниити коммунистиг субботнига эрткен.

Коммунистиг субботник күш-ажылдың ёзулуг байыр-лалы, найысылалдың амыды-ралынга политиктиг чугула болуушкун болуп, организаст-тыг эрткен болгаш улус ажыл-агыйынга бедик түнелдерии бербишаан, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл ооюнуң байырлалынга Москва-ның ажылчы чоннарының бе-летткелинге чугула үе-чада болган.

Субботникке 6,7 миллион москвачылар киришкен. Мате-риалдыг будүрүлгениң болгаш хандырылганың ажылдакчылары колдуунда ботты-рының ажылдаар черлерииге ажылдааннар. Күш-ажылчы коллективтер ол хүн алган бедиткен социалистиг хүлээл-гелерин күүседип, он-оп мил-лион рубльдиң үлетпүр про-дукциязын болгаш чоннуң хе-реглел барааннарын будүр-ген. Оларның хөй кезиин кам-нап алдынган материалдар болгаш кампаттынган энергии курлавырларының күсели-би-ле будүрген.

Москваның тудугжулары субботникте шалыпчы ёзу-биле ажылдаан. Олар хоорай-ның ажыгталга кирер эң чу-гула объектилериие ажыл-даан болгаш 13,5 миллион ру-бльдиң керээлиг ажылдарын күүсеткен.

Найысылалдың транспорт-чулары организастыг болгаш бир демниг ажылдаан. Мос-кваның демир-орук бедириие-ге будүрүлгелер-биле кады 162 локомотивти болгаш элек-три секцияларын, 1400 вагон-нарны, 8,2 километр демир-орук шугумнарын септээн. Бараан станцияларынга бол-гаш будүрүлгелериниң демир-орук доктаар оруктарынга 1400 ажыг вагоннарның чүү-гүн чүдүрген болгаш дүжүр-ген, ниити ажылладың ав-тотранспорту-биле улус ажыл-агыйының 710 муң тонна чүүгүн болгаш 3,0 муң кон-тейнерлерии соөрткен.

Хоорай ажыл-агыйының бү-дүрүлгелери, эртем болгаш культура албан черлери, са-дыг, пиитиниң чемпенилгези-ниң болгаш амыдырал хан-дырылга будүрүлгелери суб-ботниккe иденкейлиг ажыл-дааннар.

Хоорайның будүрүлгелери болгаш организациялары он бирги беш чылдың фондузун-че ол хүн ажылдап алганы 23,9 миллион рубльди болгаш оруганы шилчиткевнер.

ТВ

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.30 — «Бел-дир черге тулчуушкун». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.35 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — «Орус дыл өөренир тур бис». 6-гы телекичээл. 11.55 — 17.05 — Чапсар.

МОСКВАДАН

17.05 — Медээлер. 17.25 — «Төрөэн чүртта». Документал-дыг телефильмнер. 17.45 — «Горнистер, харыылаңар!» 18.30 — ССРЭ-ниң тургустун-ганының 60 чылынга. Ин-формастыг үндүрүлге. 19.00— Чоннуң аңгалары. 19.15 — Бөгүн делегейде. 19.30 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан бай-ырлыг концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчы-дылга. 21.00 — «Үе». 22.00 — «Якутияның кызы». Фильм-концерт. РСФСР-ниң улустуң артизи А. Ильинаның чогаа-дыкчы ажиниң дугайында. 22.45 — 01.00 — «Известия» солуннуң шаңналы дээш хоккейге делегей маргылдаа-зы. ССРЭ-ниң шилиндек ко-мандазы — ЧССР-ниң ши-линдек командазы. Чапсарда — Бөгүн делегейде. 00.10 — Кадык болурун күзезинзе. (Күш-культуржуларга сүме).

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. 12.30— География. Антарктиданы ам-гы үеде шинчилеп турары. 13.00 — «Чурагачы» 13.45 — Бойдус. 2-ги класс. Кыш кел-ген. 14.05 — ПТУ суругуулдарынга. Эстетиктиг кижизидил-ге. 14.35 — В. Вересаев. Амы-дыралының, чогаалдарының арыннарындан. 15.25 — «Чаар-тынган чер». Эртем-тайылбыр-лыг фильм. 15.45 — Медээлер. 15.55 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Тоолдар парады». Фильм-концерт. 18.45 — Теле-медээлер. 19.00 — «Найыралдың өзээ». Документалдыг фильм. 19.10 — «Азия төвү». Информация - публицистикалыг программа. 19.40 — Чар-лалдар, реклама. 19.50 — Ки-ножурнал.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улу-нар, чаштар!» «Буратинонуң ужуралдары». 3-кү дамчыдыл-га 20.15 — «Өөнүктериин арыннары». 21.00 — «Үе». 22.00 — 23.05 — «Шуптузу дээш харыылаар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Быскан хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 26—28, хүндүс—19—21 градус соор.

Кызылга бичии хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне—24—29 градус, хүндүс—17—22 градус, чамдык черлерге — 7—12 градус соор.

Кызылга бичии хар чаар. Мурнуу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 26—28, хүндүс—19—21 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болган кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчык ча-раш Василиса» 9.00, «...аңаа шупту ыпак турган» 12.30, «Элээдилер болгаш хоойлу»— клуб 10.40, 15.00, «Өскенин байырлалында» 16.50, 18.40 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шак-тарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1978.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01566

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжынар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 293 (12083) | 1982 чылдың декабрь 23, четверг | 1925 чылда үнелип эгелээнгеден | Мөргэ 3 кеп

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралының дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралы Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, 1982 чылдың декабрь 22-де уламчылаан.

Хурал 11 шакта ажыттынган. Оны СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри эш Д. Ф. Устинов даргалаан.

Азербайджан Совет Социалистиг Республикадан Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. М. Багиров байыр чедирген.

Оон соонда ЛУРП Төп Комитединиң Чигиине секретары, Лаос Улус-Демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Кейсон Фомвиханның чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилерге байыр чедиришкинин-биле уткаан.

Молдав Совет Социалистиг Республикадан Молдавияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш С. К. Гроссу байыр чедирген.

Моолдуң Араттың революстуг намының ТК-зының Чигиине секретары, Моол Арат Республиканың Улустуң Улуг Хуралының Президиумунуң Даргазы эш Юмжагийн Цеденбалдың чугаазын хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Латвия Совет Социалистиг Республикадан Латвияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш А. Э. Восс байыр чедирген.

Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Войцех Ярузельскийниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Кыргыс Совет Социалистиг Республикадан Киргизияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш Т. У. Усубалиев байыр чедирген.

Румыниянның Коммунистиг партиязының Чигиине секретары, Румыния-ның Социалистиг Республиказының президентизи эш Николае Чаушескунуң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Таджикистанның Компартиязының Төп Комитединиң бирги секретары эш Р. Н. Набиев Таджик Совет Социалистиг Республикадан байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Оон соонда Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чигиине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың президентизи эш Густав Гусак чүве чугаалаарга, байырлыг хуралдың киржикчилери ону чылыы-биле уткааннар.

Армениянның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. С. Демирчян Армян Совет Социалистиг Республиканың өмүнээзинден байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президиум кежигүнү, Югославияның Коммунистер эвилелиниң Төп Комитединиң кежигүнү эш Лазар Колишевскийниң чугаазын хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Чаңсар соонда хуралды СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ниң секретары эш К. У. Черненко дарталаан.

Туркмен Совет Социалистиг Республикадан Туркменистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш М. Г. Гапуров байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Афганистанның Улусчу-Демократтыг партиязының Төп Комитединиң Чигиине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг Чөвүлелиниң Даргазы эш Бабрак Кармальдың чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери чылыы-биле утканнар.

Оон соонда Эстон Совет Социалистиг Республикадан Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш К. Г. Вайно байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Финляндия Республиканың президентизи Мауно Койвистонуң чугаазын чылыганнар чылыы-биле уткаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң төлээлекчилерин үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле утканнар.

Алдар-биле бүргеттинген дайынчы туктары-биле шеригээринің бүгү хевирлериниң төлээлекчилери, Төрээн чүрттүң эрес-маадыр камгалакчылары—совет улустуң тайбың ажыл-ижинин идегелдиг камгалакчылары марш аялгазының адаа-биле залга кирип келген. Байырлыг хуралдың киржикчилеринге Совет Армияның болгаш Флоттуң бүгү дайынчыларының мурнундан танк дивизиязының командири генерал-майор В. А. Копылов чүректиң ханызындан байыр чедирген. Социализмниң чаалап алышкыннарын камгалаар хүндүлүг албанны эрттирип турар бодунуң оолдарынга Ленинниң партиязы, совет улус бижыы-биле идегеп болур деп, ол бүзүредип чугаалаан.

Йемен социалистиг партияның Төп Комитединиң Чигиине секретары, Йемен Демократтыг Республиканың Улустуң Дээди Чөвүлелиниң Президиумунуң Даргазы, Премьер-Министри эш Али Мухаммедтиң чугаазын хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкини-биле уткаан.

Кампучияның Улусчу-революсчу партиязының Төп Комитединиң Чигиине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы эш Хенг Самриниң чугаазын байырлыг хуралдың киржикчилери изиг байыр чедиришкини-биле уткаан.

Алжирниң Национал хосталга фронтузу партиязының Политбюро кежигүнү, Алжир Улус Демократтыг Республиканың Премьер-Министри эш Мохаммед Абдельганиниң чугаазын олурушканнар изиг байыр чедиришкини-биле уткаан.

«Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыгны байырлыг хуралдың киржикчилери улуг сорук киришкинниг, чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралды хаглыдыган деп чарлаан. Совет Эвилелиниң Гимнизиниң өндүр чаагай аялгазы чаңгылавып турган.

Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга

Бистер, ССРЭ-ниң бүгү улустарының төлээлекчилери, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн байырлалыг демделгээзин-биле Москвага чыылгаш, ийи чүс чеден миллион совет кижилериниң өмүнээзинден Черниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга тайбыңнын бо чагаазын чорудуп тур бис.

Национал өжээннежилгени болгаш көрүшпес чорукту ажып эртер, янзы-бүрү нацияларның ёзулуг ден эргези болгаш найыралы дээш кижи төрелгетенниң эң дээре үгаанныгларының чүс-чүс чылдарда күзеп чораан чүүлдери—Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң ленинчи политиказының ачызында, национал болгаш социал хосталганың социалистиг приципгерин боттандырганының, дарлаарының болгаш мөлчүүрүнүң бүгү хевирлерин узуткаанының ачызында бистиң чуртувуста боттуг чүүл апарган.

Социалистиг күрүнеде кижилерниң аразында, нацияларның аразында чаа харылзаалар ССРЭ-ниң даштыны политиказын база тодарадып турар. Улустар аразынга бүгү-ниити тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга—бистиң идеалывыс, бистиң өскерлиш чок сорулгавыс болгаш доктаамал сагыш салыышкынывыстыр.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы чаа төөгүлүг үениң эгези болган. Социал болгаш национал дарлалды дүжүр октааш, күш-ажылдың кижилери Советтер чуртун—улустарның ачы-дүмдалышкы найыралын болгаш дең эргеяиг харылзааларын бадыткаан, ёзулуг хосталганы, депшилгени болгаш чеченгелиишкинни бүгү чаңчылдарга хандырып берген күрүнени тургускан.

Бижыг, идегелдиг, туруштуг тайбың—бүгү кижилерниң, бүгү улустарның, бүгү кижи төрелгетенниң бирги болгаш эң-не чугула негелде-хереглели-дир.

Күрүнелер кижиниң цивилизациязын, Чер кырында амыдыралдың бодун чок кылып шыдаар күштүг боо-чепсектиг болуп турар бо үеде, 70 чылдарда нөскүзүбиле соңгаар чылзыр аогалыг болган дайын кыжаңы база дагын күштелип, а делегейде дүшкүүрлүг чорук илергей-ле хөрлээлеп кел чылдар амгы байдалдарда тайбыңның негелдези онза чугула ужур-дузалыг.

Күрүнелерниң бүгү күжениишкиннери, чазактарның, организастыг политиктиг күштерниң, чурт бүрүзүнүң бүгү хамаатыларының идепкейи ам ядролуг халапты болдурбазынче угланган турар ужурлуг. Моон артык чугула айтырыг чок болгаш турбас-дга.

Тайбыңның болгаш улустар аразынга кады ажылдажылганың ленинчи политиказын эдербишаан, Совет Эвилели дайынны болдурбас дээш, бодундан хамаарышкан бүгү-ле чүүлдерни кылырын бистер, совет улустуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери, шиитпирлиг медеглеп тур бис.

Бодунга алган хүлээлгезинге дүүштүр Совет Эвилели ядролуг чепсектиг бир дугаарында ажыглаваазын бадыткавышаан, боттарынга база шак-ла ындыг хүлээлгени алырынче ядролуг чепсектиг өске күрүнелерни база дагын кыйгырып тур бис.

Американың Каттышкан Штаттары-биле бир дөмей үндезинге бодунуң ядролуг чепсээн немей өстүрбезинге Совет Эвилелиниң беленинің дугайын медеглеп тур бис.

Европага стратегтиг чепсегленииишкинни кызыгаарлаар болгаш кызырар дугайында база ядролуг чепсегленииишкинни кызыгаарлаар дугайында совет-америк чугаалажыышкынынарны дүрген болгаш түннелдиг доозары дээш, Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленииишкинни кызырар дугайында дугуржуушкуунуу дүрген-не чедип алыры дээш туржуп турар бис.

Ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин моон ыңай чогаадып тургыспазын дээш ол чепсектиң шенелделерин бүрүн болгаш бүгү-ниити хоруур дугайында соңгаарлаадыышкын чок дугуржуп алырын саналдап тур бис.

Химиктиг чепсекти хоруур болгаш үзүткаар дээш туржуп турар бис.

Боо-чепсектерни кызыгаарлаарының болгаш кызырарының өске-даа бүгү айтырыгларының талазы-биле ара үзүлген чугаалажыышкыннарны эң дүрген дагын эгелээринче кыйгырып турар бис.

Чөрүлээлиг байдалларны болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң одагларының тыптып иззр чылдагааннарын чүгле политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээринге идепкейлиг идиг бээринче делегейниң бүгү күрүнелериниң хөөйлүжүдүлге органнарын болгаш чазактарын кыйгырып тур бис.

Каттышкан Нациялар Организациязын быжыглаары дээш, улустар аразынга тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга оон ролюн бедидери дээш туржуп турар бис.

Ол сорулгаларны чедип алыр дээш Совет Эвилели делегейниң күрүнелерииниң политиктиг болгаш социал системаларындан хамаарылга чөнге өөрүнүң шупту-зу-биле кады ажылдажырынга белен.

Делегейниң бүгү күрүнелеринге ам онаажып турар төөгүлүг харыысалга, ангы болгаш келир үе дээш харыысалга аажок улуг.

Боттарының күжениишкиннерин каттыштырыгаш, күрүнелер болгаш улустар дайын кыжаныың тиилеп, Чер кырынга тайбыңны камгалап болгаш быжыглап, кижиниң амыдырап-чурттаар эргезин хандырып шыдаар дээрзинге совет кижилер бүзүрелдиг. Күжениишкиннерни ынчалдыр каттыштырарынче парламентилерни, чазактарны, политиктиг партияларны болгаш Черниң улустарын кыйгырып тур бис.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

«Делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыгны СЭКП Төп Комитединиң, ССР Эвилелиниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга 1982 чылдың декабрь 22-де бир үн-биле хүлээп алган.

КРЕМЛЬГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комители, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму, ССРЭ-ниң чазаа ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн тавары-лыр декабрь 22-де Кремльге хүлээп алыышкын тургускан.

Хүлээп алыышкынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнери, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидаттар, СЭКП ТК-ниң секретарылары тургаи.

Байырлыг хуралдың киржикчилери — СЭКП ТК-ниң кежигүнерия болгаш кежигүнериинге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советтерииың депутаттары, партияның хоочуннары, күш-ажылдың алдарлыг кижилери, эртемниң болгаш культураның көскү ажылдакчылары, шериг начальниктери, шажыл төлээлекчилери хүлээп алыышкынга киришкен.

Социалистиг чурттарның партия-күрүне делегациялары, коммунистиг, ажылчын болгаш революсчу-демократтыг партияларның, национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң болгаш делегей организациялары-ның делегациялары база өске-даа даштыкы аалчылар, дипломаттыг корпустуң төлээлекчилери хүлээп алыышкынга олурушкан.

Хүлээп алыышкынга СЭКП ТК-ниң Чигиине секретары Ю. В. Андропов чүве чугаалаан.

Эш Ю. В. АНДРОПОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!
Хүндүлүг аалчылар!

Хамыктың мурнунда бо хүлээп алыышкынның бүгү киржикчилеринге байыр чедирерин чөпшээреп көрүнер. Бистиң даштыкы аалчыларывыска болгаш дипломаттыг корпустуң төлээлекчилеринге байыр чедирерии онзалап күзеп тур мен. Совет улустуң улуг байырлалынга — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл оюнга киржип турарынар дээш силерге өөрүп четтирип тур бис, хүндүлүг аалчылар. Адаа силериҢ киржип турарынар — делегейниң күрүнелериниң база улустарының хөй шуруузу-биле Совет Эвилелиң тудуштуруп турар хөй санныг, янзы-бүрү болгаш үре-түңнелдиг харылзааларының илергей черечилели-дир.

ССРЭ-ниң 60 чыл оюн хөй-ниитиниң бүгү болуктери байырлап, калбаа-биле, чылыы-биле демделээн социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дүмда чурттарынга чүректиң ханызындан өөрүп четтирип тур бис. Ол болза бистиң чурттарывысты каттыштырып турар шын сеткилдиг пайыралдың — улам ыңай ханыладырын бодувустуң ыдыктыг хүлээлгевис деп бистиң санап турарывыс пайыралдың база бир илерээшкини-дир.

Бүгү диттерден хөй санныг коммунистиг, ажылчын болгаш революстуг-демократтыг партияларның делегацияларының мында киржип турары бистиң ленинчи партиявыстың делегей политиказының өскө болуп турар болгаш ындыг болуп артар-даа пролетаржы интернационализмнин принцивиниң дээштиин база катап онзалап демделеп турар.

Колониалдыг мөлчүгделди ап октаан болгаш национал хамаарышпас чоруктуң база социал депшилгениң оруунда кирген хөй-хөй күрүнелерниң делегацияларының бистиң байырлалывыста киржип турарын бис улуг таарымнышкын-биле хүлээп көрүп турар бис. Ол чурттар-биле пайыралдыг харылзааларны, дең эргелиг кады ажылдажылганы бистер бедик-биле үнелеп турар бис.

ССРЭ-биле пайыралдыг кожавыс күрүнениң башты—Финляндия Республиканың Президентизи дээрги Мауно Койвисто бистиң аравыста туруп турар. Бо хүннерде оон Москвага чедип келгени — алээп каш он-он чылдарның дургузунда бистиң чурттарывыстың аразынга тургустунуп келген быжыг, чаагай харылзааларның болгаш үре-түңнелдиг, бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылганың база бир хереченлери-дир. Ол харылзаалар — янзы-бүрү янгилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының доктриназының амыдыралчы күжүнүң чайын-налчак үлегер-чижээ. Бистиң шолээткелдиг эвес негативсте ук доктрина тайбың келир үеже кара чаңгыс ынанышты орукту кижи төрелгетенге айтып турар.

Совет Эвилелиниң иштикидаа, даштыкы-даа политиказының дугайын дүүн байырлыг хуралга-ла чугаалаан болгай мен. Маңаа үүгле чаңгыс чүүлдү чугаалаарын күзей-дир мен: бодушуң догуннап келген 60 чылдарының дургузунда ССРЭ улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың, бүгү улустарның хамаарышпас, хостуг болгаш депшилгелиг чурттаар эргезин хүндүлээрининг херээнин изиг чүткүлдүг талалакчызы болгаш чайгылыш чок камгалакчызы кыдыр делегейде болунуп туружун бижыы-бисле золеп алган. Ынчангаш улус бүрүзү, ол эгелээшкиннерге бистиң-биле кады ажылдаарынга белеп күрүне бүрүзү Совет Эвилелиниң талазындан чаагай тура-соруткa, буянныг сеткилге болгаш чаагай күзелдиг хол сунуушкунунга кезээде таваржыр. (Үргүлчүдедиг адыш часкаашкыны).

— Чер кырынга бижыг тайбың дээш!

— Бүгү күрүнелериниң тайбың кады ажылдажылгазы болгаш бүгү улустарның пайыралы дээш!

— Бистиң эргим аалчыларывыстың болгаш бо залда олуруп турар бүгүдениң кадыы дээш!—дашка колүрерии чөшпээреп көрүнер! (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

* * *

ЧКП ТК-ниң Чигиине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак харыы сөс чугаалаан.

Эш Г. ГУСАКТЫҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Андропов, эргим совет өөнүктер!

Силериниң өндүр улуг юбилейиниериниң — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнуң байырлалынга киржири-биле чалааны дээш сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээр болзумза, бүгү диттериниң 112 чүртүндан мында олуржуп турар даштыкы аалчылар база мээң-биле чөпшээреживе боор кылдыр бодай-дыр мен. Бо байырлал — бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң база улуг байырлалы.

Силериниң-биле кады Москвага уттундурбас хүннерни эрттирип, ол үениң дургузунда акы-дүмда совет улустуң алдарлыг, маадырлыг тоогузуп база дагын көрдүвүс. Каттышкан байырлыг хуралдың ийи хүнү Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр 60 чылдар мурнунда эки тура-биле каттышкан хосталган улустарның амыдыралынга болган революсчу чаартылгаларның чыыртыкыланчак көргүүзү, бодунуң ленинчи партиязының удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган чедиишкинериниң бүзүрелдиг бадыткалы болду.

СЭКП-ге болгаш бодунуң социалистиг Төрээн чүртүнга совет улустуң хаңы ынакшылын, маадырлыг күш-ажылының түңнелдерии дээш оон дүрүм ёзугаар чоргааралып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгелиг тугун моон соңгаар-даа бедик тудар, улуг Ленинниң чагыларын амыдыралга чедиишкинин боттандырар дээн быжыг шиитпирлиин силериниң байырлыг хуралыңар бадыткан көргүскен.

Эргим совет эштер! Силериниң чедиишкиннериниерии үндезиниң маадырлыг күш-ажыл дээрзин эки билир бис. Ол дээш бүгү делегейниң депшилгелиг бүгү кижилери силерге өөрүп четтиргенин, хүндүткелин, магадаашкынын илергейлеп турар. Чедип алган чедиишкиннериер-биле хөлбаштыр байыр чедиришкиннери болгаш силериниң кайгамчык Төрээн чүртүңарның чаагай, чоруу дээш күш-ажылга, бүгү делегейге тайбыңның болгаш депшилгениң хереэ дээш чаа-чаа чедиишкиннериниң күзээшкиннери бо хүннерде делегейниң бүгү диттеринден силерге кээп турар. **(Адыш часкаашкыны).**

Делегейге социализмниң хогжүдезинге, боттарының хосталгазы дээш улустарның тиилеагелиг демиселиите улуг салыышкынны эрткен он чылдарда кирип келгениинер дээш, ам-даа кирип турарынар дээш чүректин хаңызындан өөрүп четтирдиивис. Ол чөптүг демиселге ССРЭ делегейниң улустарынга үлегер, сорук киришкинниң үнер дозу, идегелдиг чөленгниш болуп турар.

Бо хүнцерде тайбыңның үнү Москвадан улам күштүүбиле болгаш бүзүредии-биле база катап дыңналган. Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынга бүзүлүг сонуургалдыг бүгү кижилерге холуп Совет Эвилели мурнуку хевээр сунуп турарын силериниң илеткелиңер база катап бадыткан көргүскен, хүндүлүг Юрий Владимирович. Чогумчалыг болгаш быжыг ол туруш дээш тайбынга ынак бүгү кижилер силерге өөрүп четтиргении илергейлеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии күүседиринге. Совет Эвилелиниң чаагай чоруу дээш күш-ажылга, тайбың болгаш улустарның аас-кежиктиг амыдыралы дээш демиселге улуг чедиишкиннерни бөгүн силерниң улуг байырлалынарны силер-биле кады демделеп турар бүгү кижилерниң өмүнээзинден күзээрии чөпшээреп көрүнер, **эргим совет өөнүктер. (Адыш часкаашкыны).**

— Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң аарлыг 60 чылы дээш, оон улам ыңайгы чечектелиишкиния дээш!

— Ақы-дүнма совет улустуң бүгү тиилелгелериниң организакчызы болгаш сорук киирикчизи — Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партилзы дээш!

— Маадырлыг совет улус дээш!

— Социализм, депшилге болгаш тайбың дээш!

— Эштер болгаш өөнүктер Силериии кадыкшылынар дээш! Лапканы колүрерии саналдап тур мен, хүндүлүг өөнүктер. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Хүлээп алыышкын чүректиң ханызындан ақы-дүнманың пайыралчы байдалынга болган.

Уран чүүл мастерлери концерт көргүскен. (СЭТА).

Чүректиң ханызындан деткип, чүүлдүгзүнүп тур бис

Бедик көдүрлүүшкүн-биле

Декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатткан каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чигиине секретары эш Ю. В. Андропов «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелди кылган. Ол илеткелди республика солунарында парлаан болгаш радиога дамчыткан. Бо чугула партийжи документини Тываның ажылчы чоннары улуг кичээнгейлиг номчуп, танывышпын эгелээн.

Кызылдың «Саян» универмагының ажыл-ишчилери эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин бедик көдүрлүүшкүн-биле таныышкаш, национал политиканың сорулгаларының, делегейге тайбыңны камгалаар дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың чорудуп турар улуг ажыл-чорудулгазын бир эң-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээн. Универматтың коллективи юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседиккеп.

ЧУРУКТА: **калдис эргелекчизи Н. Хунажык каттыштыкан байырлыг хуралдың материалдарын садыгжыларга таныштырып турары.**

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ ПОЛИТИКТИГ КОНСУЛЬТАТИВТИГ КОМИТЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

Чедип алдынган дугуржуушкунга дүүштүр, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң ээлчеглиг чөвүлел хуралы 1983 чылдың январының бирги чартыында Прага доорайга болжур.

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛИ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылына тураскааткан Кремльдиң Съездилер ордузунга байырлыг хурал

ССРЭ-нан тургустунганы ёзулуг-ла төөгүүг болуушкун болуп, совет кижилерге чаа амыдыралды тургузаарыга келбак делгемни ажыткан деп, ККП ТК-ниң Политбюрозунуң Президиумунуң кежигүү, КҮДР-нуң Администрativtiг чөвүлелиниң Премьери эш Ли Ден Ок чугаалаан. Чымыгланнар ону изиңбиле уткаан. Эрткен алдан чылдар Совет чуртка ханы өскерилгелериниң үези, улуг депшилгениң болган чечектелишкинниң үези болган деп, ол уламчылаан.

Амгы үеде совет улус эш Ю. В. Андропов баштаан Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизинге көрдүнген он оныг беш чылдың планнарын боттандырар дээш шудургу демисежип, бо талазыбиле улуг чедиишкиннерлиг болуп турар. Керей улус акы-дунма совет улустуң бүгү чедиишкиннериңе өөрүп, ол дээш изиг байыр чедирип турар.

Октябрь революциязының тиилээнииң база чер бөмбүрзээнге ажылчыннарның болган тараачынналарының эң баштайгы күрүнеэн тургустунганының соонда үе иштинде делегей ареназынга үндезин өскерилгелер болган. Социализм чүгле чаңгыс чуртта эвес, а делегей масштавынга хөгжөөн, ол агрессияның болган дайынның империалистиг политиказын кыңчыктырбас, делегейге тайбыңны болган айыыл чок чорукту магадылап шыдаар шинтирлекчи күш болуп өскөн болган быжыккан.

Ооң соонда оратор КҮДР-нуң ажылчы чоннарының чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Корей улустуң социалистиг тургузуушкун болган төөгүн чуртуп каттыштырары дээш демисеглин доктаамал болган чайгылыш чок деткип турары, эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, СЭКП-ге, ССРЭ-ниң чазаанга болган акы-дунма совет улуска ханы өөрүп четтиришкинни ол илергейлээн.

Бистиң улузувус бодунуң чоок кожазы болган аңгы таласы-биле акызы—совет улус-биле найыралыңга база сырый каттыжымышкынга чоргаарланыр болган олар улам быжыгып хөгжүүн дээш күжениишкиннерни үндүрүп келген. Корея биле Совет Эвилелиниң аразында акыдунма найыралдың болган кады ажылдажылганың харылзаалары моон-даа соңгаар ийи чуртуң эрге-ажыктарынга, шинтизи-биле социализм күштериниң сырый каттыжымышкынының эрге-ажыктарыга дүүштүр улам быжыган болган хөгжүүн дээш күжениишкиннерни үндүрүп келген. Корея биле Совет Эвилелиниң аразында акыдунма найыралдың болган кады ажылдажылганың харылзаалары моон-даа соңгаар ийи чуртуң эрге-ажыктарынга, шинтизи-биле социализм күштериниң сырый каттыжымышкынының эрге-ажыктарыга дүүштүр улам быжыган болган хөгжүүн дээш күжениишкиннерни үндүрүп келген.

Грузиняның Компартиязының ТК-ниң биргн секретары эш **Э. А. Шеварднадзе** сес берген. Бистиң Эвилеливис моңге, чүге дээрге ол социалистиг эвилел-дир. Ол — эки туралыы, чүге дээрге ооң үндезини— кижи төрелгетенниң дээди демократтыг принциптери, гуманнисни идеалдары.

Шүгүмчүзелди болган ботшүгүмчүлелди калбартырының, партийжи, күрүне, күш-ажыл сагыла-чурумун быжыглаарының үндезининге чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизинге республиканың үлүүн көвүдүрүп он чыл бурунгаар бис бо индирден аазаан бис деп, оратор уламчылаан. Бо үе иштинде республиканың амыдыралынга кол чүүл бистиң улузувустуң Совет Төрөм чуртунуң мурнунга харыысалгазын белдирери дээш сагыш салышкын болган. Эрткен он чылдарның чыл саныңда-ла Совет Грузия Кызыл тукту чаалаан ап келгенин чоргаарал-биле илеткен тур бис. Бо үе иштинде наполкал орулга болган үлетпүр күүзүү ийи катап өскен. Көдээ ажыл-агый продукциязын садып алыры ийи катап улгатканн. Амгы беш чылдың баштайгы ийи чылларының планнары чедиишкинниг күүседтинип турар.

Ооң-биле кады бисте ам-даа четпестер, шинтирлээр ужурлуг айтырыглар бар деп, ол демдеглээн. Чогум-на харың субъективтиг факторларда — сагыла-чурумну быжыглаарында харысалганы белдирериде, массаларның инициативазын болган чогаадымшкының хөгжүдеринде өөрүлдевин канчаар-даа аажок улуг күралвырлары, четпестерни ажып эртериниң аргалары бар дээрээн өөрүп турар бис.

ССРЭ-ге национал айтырыгны шинтирлээнииң дугайын чугаалаан тура, оратор түүнэ улустуң төөгүүзүле национал культураның болган эртемнин канчаар-даа ажоо безик хөгжүлдези чогум-на харың совет үеде болган деп онзалап айтты. Ынчалза-даа дайзыннар ону өскөөр чугаалап турарлар. Империалистер, онаан ылаңный «советологтары», яңзыбүүр чуулчуг «политологтары» Совет Эвилелиниң бүүрарын «баш үзүр билип сөглеп» турарлар. Грузиняар дугайында онзагай «сагыш салыр», «бөүспүдулга» дээ чүүл дугайын, грузин дылды «ырлыыр» турар деп, национал культураны дора көрүп турар деп империалистер дегеринде дембээреп чугаалаңын турарлар.

Грузия дугайында ол дээргилериниң сагыш човаан хөрээ бар бе? Шаанда АҚШ-ка үш милливон үндезин чурттакчылар турган. Оларның халапчыг салым-чолу бүгүдеге билдингир. Бөгүн Совет Грузия, бүгү-ле республикалар-биле бир дөмей — делегей цивилизацияның деңнелинде туруп турар.

Келир чылын Грузияның Россия-биле төрелдешкенииниң алдарлыг ийи чүс чылын демдеглээр деп, оратор уламчылаан. Бодунуң революция мурнундагы хилинчектенишкиниг төөгүзүп бодай бергеш, грузин бүрүзү мындыг айтырыгны бодундан салыр: канчан дириг үнген бис? Улуг орус улус-биле кады турган болгаш дириг үнген бис!

Соңгу чүкте кожазы-биле аку-дунмалышкы болуурунче Грузияны кандыг күштер албадаанын? Ал-бот-даа, угаанбодал-даа талазы-биле узуткаашкыдан чайлаар дээш идегел бе? Чугаажок, ындыг. Ынчалза-даа чүгле ол эвес. Грузияны Россияже тыртылдырып турган кол-ла үүл болза, улуг орус улустуң мөзү-бүдүжү-дүр: ооң бүгү тала-биле салым-чаланныы, ооң өттүр кеер угаанныы база аңгы талазы-биле бот-медереллии, ооң революшчу хей-аъды, ооң генийи—улуг Ленинниң генийи. Чүгле мындыг улус социалистиг революцияны боттандырып, Коммунистиг партияның тура-соруун ёзугаар аку-дунмалышкы болгаш дең эргелиг чоруктуң каң дег быжыг делегейниң тургузуп шыдаар турган.

Амгы Грузияның — ССРЭ-ниң үндезилекчи тургузукчузу республикаларның бирээзиниң өөүнээзинден — улуг Россияга өөрүп четтиргенииң сөстерин оратор сөглээн.

Чымыгланнар адыш часкан турда залга совет аныяктарның төлээлекчилери болгаш пионерлер кирип келген. 42 милливон кежигүнүүр Ленинчи комсомолдуң болгаш кызыл галстуктуг гвардиняның өөүнээзинден олар байырлыг хуралдың киржикчилерине байыр чедирген.

Чурттуң чалыларының төлээлери өөрүшкүлүг чаш база чалыы назын дээш, тайбың дээр адаанга чурттаар база ажылдаар аас-кежик дээш партияга болгаш Төрөөн чуртка изиг өөрүп четтиришкинни илергейлээнинер.

Аныяктарның шалыпчы ажыл-херектериниң дугайында рапорттан одурулар залга чаңгыланган:

Заводтарда болгаш тудугларда, БАМ-да болгаш Каракум каналында, Россияның Кара эвес хорээннүүр зоназында болгаш Донбасстың шахталарында, Экибастузта, Сибирьде болгаш Ыраккы Чөөн чүкте — кайда-ла ооллар болгаш кыстар ажылдап турар болдур, анда стахановчу чаартыкчы чорук, фронтучу бригадаларның шалыпчы ажыл-ижи, дайын сөөлүндеги катап тургузуушкунуүн болгаш күр черинң маадырларының энтузиазчы чоруу бар болуп, үргүлчүлеп турар. Юбилейлиг чарыпка киришкен ийи чүс муң ажыг комсомолчу-аныяктар коллективтери беш чылдың ийи чылдарының дээлгаларын хуусаадын эрте күүсеткеннер. Чурттуң миллион ажыг комсомолчулары — механизаторлар, алды чүс муң хирези— малчыннар. Партияның сагыш салышкыны дээш чоннуң ажыл-херектериниге идепкейлиг киржилгези, үүткүүлүг өөредилгезибиле совет студентилер харылыг турарлар.

Аныяк салгалдың төлээлекчилери чурттуң чалыларының өөүнээзинден Төрөөн чуртка, партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге, СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповка мынча деп айыткааннар: комсомол кажан кезээде Коммунистиг партияның шынчы дузалакчызы болгаш идегелдиг күр күжүг болур, чурттуң солдар, кыстары СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шинтирлерин күүседир дээш бүгү күжүн бээрлер.

Кижи терелгетенниң төөгүзүнде алды он чылдар шоолуг эвес үе-дир. Ынчалза-даа кайгамчыктыг кыска хуусаада хаанныг империяның дарлалының адаанга чораан улустар 1917 чылда тиилээн Октябрь революциязының ачызында ооң мурнунда чүс-чүс чылдарда чедип алдымаан хөгжүлдени чедип алган. деп хуралдың киржикчилериниң чылыы-биле утказы Кубаның КП ТК-ниң ийиги секретары, Политбюро кежигүнү, Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының биогн оралакчызы, Куба Республиканың Революсчу чеңсемтит күштеривиниң министри эш **Р. Кастро** Рус чугаалаан.

ССРЭ-нин бүгү-ле улуг чедиишкиннери куба улус кайган магазаар болгаш чоргаарланыр. Бо чедиишкиннер болза күш-ажылчы улустуң чогаадыкчы күжүнүң түңнелиг-дир, олар боттарының эң-тузиазизмы, талантызы, турушпуу болгаш маадырлыы-биле кайгамчыктыг улуг байлакты тургускан болгаш амыдыралдың децнелиниң чайгылыш чок өзүлдезиң чедип алган. Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге кижизиттингеп совет кижилер, боттарының чедип-ле алган бүгү чүүлдери-биле бүгү дииптерииң улустарының чаагай чоруу болгаш аас-кежии дээш оларның-биле үлежириниң үлегер-чижээн төөгүде бир-ле дугаар көргүзүп турар.

Империализмниң авантюристиг политиказы кижи төрелгетенни аймылдыг байдалдың мурнунга тургузуп турары амгы үеде Совет Эвилелиниң бижыг болгаш чайгылыш чок туруштуу эолеп, тайбың дээш демиселдя бодунуң шыдамыккай чоруу-дыгыра чорударыга белеп деп чүвени база катап көрүп турар бис. Төөгүнүү чорудулгаларын дедир тыртар деп оралдажыш турар кижилериниң угаан-медерел чок үүлгедиишкиннеринден тайбынны болгаш улустарның аймыл чок чоруун идегелдиг камгалап турар. Империалистер боттарының өөнүүк-төнгээлерин болгаш кыжаныышкынарын туразында үүлгедип шыдавастар. Шынныг чорук ким-на боо-чеңсекти эңдере бүдүрериңе удур, делегейниң чаа дайынының аймылынга удур демисежип турарыл, оларның таласында.

Совет болгаш Куба улусту, СЭКП-ни болгаш Кубаның Коммунистиг партиязын холбаштырып турар харылзаалар үе эрткен тудум-на улам үре-түңнелдиг боол, социализм болгаш тайбың дээш демисеглге быжыгып турарын оратор демдеглээн. Ол харылзааларны ким-даа үзүп шыдакас.

Куба революция ак сеткилдиг, дорт, чырык орук-биле чоруп турар болгаш бистер ооң чайладыр баспас бис.

Литваның Компартиязының ТК-зының биргн секретары эш **П. П. Гришкявичус** үүве чугаалаан. Мелүүлге болгаш күүчүлээшкин чок ниитилелдин дугайында кижи төрелгетен шагдан бээр күзеп чораан деп, ол демдеглээн. Ол күзелди совет кижилер боттандырган. Бүгү делегейни магадаткан маадырлыг чорукту олар кылган.

Совет күрүнеиин 60 чыл дургузунда эрткен алдарлыг оруун, амгы үе-чадада ондүр чаагай улуг сорулгаларны эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде тодаргай айыткан. Акыдунма өске улустар-биле кэды ол оруктан литва улус база бурунгаар бар чоруур. Аңаа чоргаарланыр бис, бистиң күүзүүс болгаш аас-кежиивис шда.

Бистиң күрүневистиң Гимнизинин: Хостуг дең республикалар эвилелин улуг чаагай Русь моңге каттыштырган! деп эргим үнелиг сөстери бөгүн, өөрүшкүлүг байырлалдын хүүнде ондүр чаагай кылдыр дыңналып турар. Бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының амыдыралчызын, шынының болгаш тиилелгезин чоннуң күзелинден төрээн күчү кирген Совет Эвилели илергейлеп турар.

Республиканың амгы хүнүүң дугайында оратор чугаалавышаан, 1940 чылдаазында денңээгие шнда үлетпүр продукциязын бо чылын 63 катап, а электроэнергияны 144 катап хөй кылдыр будургенин дыңнаткан. Үлетпүрүүң чаа адырлары тургустушган, чыыртыкшыг хоорайлар өскен, Литваның көдөө черлериниң амыдыралы кайгамчык сайзыраан. Шаанда тараачыларның савак крышалыг ыяш суурларының, хепзиг ядыы черлериниң орнунга совхозтарның болгаш колхозтарның делгем шелдери чаптылган. Көдөөниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң ол хире улуг планнары күрүнеиин чаагай дузалаңчызының ачызында боттанып аргалыг болган.

Совет Литва — улуг эвес, эртине-шурувун дамдызы ышкаш чурт. 1940 чылдың чайынында Литваны Совет Эвилелиниң составынга хүлээп алыр дугайында дилег кылып. Москвага келген Литваның сейминиң делегациязынга чораан херээжен шүлүктүү Саломея Нерис ынчаар чугаалаан. Ооң-биле кады бистиң республикавыс кайгамчыктыг улуг түге дээрге совет улустарның найыралыг өг-бүлезиниге кирип турар. Совет патриотизмни медерел билир чорук, республиканың кызыгаардары-биле тоюмейн, а Балтий далайдаа Оожум океанга чедип чаптылган бистиң социалистиг Төрөөн чуртувус дээш чоргаарланыышкынны медерел билир чорук бистиң амыдыралывыста ханызы-биле дамылданып, үзелеллеттинген. Бистер кайа-даа чорааш, социализмниң чамгыс аай, күүзүлүг чуртуна хамаарыкыр бис. Ажылчы чоннарның күштүг холдары, Ленинниң идеяларының революсчу-дыр, олар боттарының энтузиазизмы, талантызы, турушпуу болгаш маадырлыы-биле кайгамчыктыг улуг байлакты тургускан болгаш амыдыралдың децнелиниң чайгылыш чок өзүлдезиң чедип алган. Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге кижизиттингеп совет кижилер, боттарының чедип-ле алган бүгү чүүлдери-биле бүгү диптерииң улустарының чаагай чоруу болгаш аас-кежиивис дээш оларның-биле үлежириниң үлегер-чижээн төөгүде бир-ле дугаар көргүзүп турар.

Империализмниң авантюристиг политиказы кижи төрелгетенни аймылдыг байдалдың мурнунга тургузуп турары амгы үеде Совет Эвилели бижыг болгаш чайгылыш чок туруштуу эолеп, тайбың дээш демиселдя бодунуң шыдамыккай чоруу-дыгыра чорударыга белеп деп чүвени база катап көрүп турар бис. Төөгүнүү чорудулгаларын дедир тыртар деп оралдажыш турар кижилериниң угаан-медерел чок үүлгедиишкиннеринден тайбынны болгаш улустарның аймыл чок чоруун идегелдиг камгалап турар. Империалистер боттарының өөнүүк-төнгээлерин болгаш кыжаныышкынарын туразында үүлгедип шыдавастар. Шынныг чорук ким-на боо-чеңсекти эңдере бүдүрериңе удур, делегейниң чаа дайынының аймылынга удур демисежип турарыл, оларның таласында.

Совет болгаш Куба улусту, СЭКП-ни болгаш Кубаның Коммунистиг партиязын холбаштырып турар харылзаалар үе эрткен тудум-на улам үре-түңнелдиг боол, социализм болгаш тайбың дээш демисеглге быжыгып турарын оратор демдеглээн. Ол харылзааларны ким-даа үзүп шыдакас.

Куба революция ак сеткилдиг, дорт, чырык орук-биле чоруп турар болгаш бистер ооң чайладыр баспас бис.

Литваның Компартиязының ТК-зының биргн секретары эш **П. П. Гришкявичус** үүве чугаалаан. Мелүүлге болгаш күүчүлээшкин чок ниитилелдин дугайында кижи төрелгетен шагдан бээр күзеп чораан деп, ол демдеглээн. Ол күзелди совет кижилер боттандырган. Бүгү делегейни магадаткан маадырлыг чорукту олар кылган.

Совет күрүнеиин 60 чыл дургузунда эрткен алдарлыг оруун, амгы үе-чадада ондүр чаагай улуг сорулгаларны эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде тодаргай айыткан. Акыдунма өске улустар-биле кэды ол оруктан литва улус база бурунгаар бар чоруур. Аңаа чоргаарланыр бис, бистиң күүзүүс болгаш аас-кежиивис шда.

Бистиң күрүневистиң Гимнизинин: Хостуг дең республикалар эвилелин улуг чаагай Русь моңге каттыштырган! деп эргим үнелиг сөстери бөгүн, өөрүшкүлүг байырлалдын хүүнде ондүр чаагай кылдыр дыңналып турар. Бистиң партиявыстың ленинчи национал политиказының амыдыралчызын, шынының болгаш тиилелгезин чоннуң күзелинден төрээн күчү кирген Совет Эвилели илергейлеп турар.

Республиканың амгы хүнүүң дугайында оратор чугаалавышаан, 1940 чылдаазында денңээгие шнда үлетпүр продукциязын бо чылын 63 катап, а электроэнергияны 144 катап хөй кылдыр будургенин дыңнаткан. Үлетпүрүүң чаа адырлары тургустушган, чыыртыкшыг хоорайлар өскен, Литваның көдөө черлериниң амыдыралы кайгамчык сайзыраан. Шаанда тараачыларның савак крышалыг ыяш суурларының, хепзиг ядыы черлериниң орнунга совхозтарның болгаш колхозтарның делгем шелдери чаптылган. Көдөөниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң ол хире улуг планнары күрүнеиин чаагай дузалаңчызының ачызында боттанып аргалыг болган.

Совет Литва — улуг эвес, эртине-шурувун дамдызы ышкаш чурт. 1940 чылдың чайынында Литваны Совет Эвилелиниң составынга хүлээп алыр дугайында дилег кылып. Москвага келген Литваның сейминиң делегациязынга чораан херээжен шүлүктүү Саломея Нерис ынчаар чугаалаан. Ооң-биле кады бистиң республикавыс кайгамчыктыг улуг түге дээрге совет улустарның найыралыг өг-бүлезиниге кирип турар. Совет патриотизмни медерел билир чорук, республиканың кызыгаардары-биле тоюмейн, а Балтий далайдаа Оожум океанга чедип чаптылган бистиң социалистиг Төрөөн чуртувус дээш чоргаарланыышкынны медерел билир чорук бистиң амыдыралывыста ханызы-биле дамылданып, үзелеллеттинген. Бистер кайа-даа чорааш, социализмниң чамгыс аай, күүзүлүг чуртуна хамаарыкыр бис. Ажылчы чоннарның күштүг холдары, Ленинниң идеяларының революсчу-дыр, олар боттарының энтузиазизмы, талантызы, турушпуу болгаш маадырлыы-биле кайгамчыктыг улуг байлакты тургускан болгаш амыдыралдың децнелиниң чайгылыш чок өзүлдезиң чедип алган. Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге кижизиттингеп совет кижилер, боттарының чедип-ле алган бүгү чүүлдери-биле бүгү диптерииң улустарының чаагай чоруу болгаш аас-кежиивис дээш оларның-биле үлежириниң үлегер-чижээн төөгүде бир-ле дугаар көргүзүп турар.

Империализмниң авантюристиг политиказы кижи төрелгетенни аймылдыг байдалдың мурнунга тургузуп турары амгы үеде Совет Эвилели бижыг болгаш чайгылыш чок туруштуу эолеп, тайбың дээш демиселдя бодунуң шыдамыккай чоруу-дыгыра чорударыга белеп деп чүвени база катап көрүп турар бис. Төөгүнүү чорудулгаларын дедир тыртар деп оралдажыш турар кижилериниң угаан-медерел чок үүлгедиишкиннеринден тайбынны болгаш улустарның аймыл чок чоруун идегелдиг камгалап турар. Империалистер боттарының өөнүүк-төнгээлерин болгаш кыжаныышкынарын туразында үүлгедип шыдавастар. Шынныг чорук ким-на боо-чеңсекти эңдере бүдүрериңе удур, делегейниң чаа дайынының аймылынга удур демисежип турарыл, оларның таласында.

Совет болгаш Куба улусту, СЭКП-ни болгаш Кубаның Коммунистиг партиязын холбаштырып турар харылзаалар үе эрткен тудум-на улам үре-түңнелдиг боол, социализм болгаш тайбың дээш демисеглге быжыгып турарын оратор демдеглээн. Ол харылзааларны ким-даа үзүп шыдакас.

Куба революция ак сеткилдиг, дорт, чырык орук-биле чоруп турар болгаш бистер ооң чайладыр баспас бис.

Чер кырынга тайбынны быжыглаарынче кыйгырыг Кремльден база катап дыңналган. Совет Эвилели тайбынның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң быжыг чеденгинжи болуп турарын база катап көргүскен.

Эштер **Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. Н. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш хөй сайның аалчылар декабрь 22-де динмиттиг, үргүлчүлеңдиг аныш часкаашкыны-биле утказын.

Президиумда — социалистиг чурттарның, коммунистиг, ажылчын, социал-демократтыг, социалистиг болгаш революсчу-демократтыг партияларның, национал-хозяалгалыг шимчээшкиннериниң болгаш организациязының делегациязының баштыннары, хөй чурттарның сураглыг күрүне ажылдакчылары, делегейниң хөй-иинги организациязының делегациязының удуртукчулары.

Даргалакчы, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри эш **Д. Ф. Устинов** Азербайджанның Компартия ТК-зының биргн секретары эш **К. М. Баягировка** сес берген.

Бистиң чуртувустуң чедип алган чедиишкиннериниң өнүүр үлүүн, болгулаан кайгамчык улуг чаагарымчаларның төөгүлүг чаазын ССР Эвилелиниң юбилейи онза чайынналдаа-биле болгаш бүрүүзбиле көргүзүп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Ленинниң соратныг болгаш өөренникчизи, ССРЭ-ниң ТКК-зының баштайгы дарганың бирээзин Нариман Нариманов 60 чыл мурнунда совет республикаларының Эвилелии «иниги шыырлыг өндүр улуг орам» деп адаан. Совет кижилер ону ынакшыл болгаш идегел-биле тудуп тургузуп база камгалап, чедиишкиннерни кэды чедип ап, эң кадыг-дошкун шылгаңдаларның чылдарында бот-боттарыга дузалажып база бот-бодун деткижип келген.

Хостуг улустарның делегейде баштайгы социалистиг федерациязы 60 чыл дургузунда улуг болгаш алдарлыг оруктуу эрткен, улуг күрүне болу берген. Ол болза национал айтырыының талазы-биле улуг Ленинниң ажылдап кылган өөредиин амыдыралга кажык чок боттандырганының түңнели-дир. Ынчаарга ындыг түңнелдерни ажылчын ангыын, бүгү националларының ажылчы чоннарының үндезин эрге-ажыктарын чайгылыш чок илергейлеп турар чогумна Коммунистиг партия чедип ап шыдаар.

Ленинчи национал политиказын тиилелгезинин амыдыралды бадыткап турар үлегер-чижээ болза, бистиң республикавыс, ооң чаартыктан бурунгу болгаш кайгамчыктыг чери болур. Коммунистиг партиязын удуртулгазы-биле азербайджан улус социалистиг болбазыралдың бедик турушпарын чедип алган, совет Ада-чурттуң аку-дунмалышкы улустарының аразында төлептиг черни эзлеп турар. Ол болза, ССР Эвилелиниң 60 чылдыг оруунуң бистиң улузувуска кол түңнелдериниң бирээзи болур. Өске эң чугула түңнел — бүгү-ле аку-дунмалышкы улустар-биле интернационалчы сырый каттыжымышкын. Совет күрүнеин быжыглаарынга, улустарның найыралын болгаш аку-дунмалышкы чоруун хандыладырынга база хөгжүүн дээш совет кижилериниң чаагай үреттүнелдиг күш-ажылынга ол чаз идигни берген.

Чер кырынга тайбынны быжыглаарынче кыйгырыг Кремльден база катап дыңналган. Совет Эвилели тайбынның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң быжыг чеденгинжи болуп турарын база катап көргүскен.

Эштер **Ю. В. Андропов, Г. А. Алиев, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, В. Н. Долгих, Т. Я. Киселев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Э. А. Шеварднадзе, М. В. Зимянин, И. В. Капитонов, К. В. Русаков, Н. И. Рыжков** оларны байырлыг хуралдың киржикчилери болгаш хөй сайның аалчылар декабрь 22-де динмиттиг, үргүлчүлеңдиг аныш часкаашкыны-биле утказын.

Президиумда — социалистиг чурттарның, коммунистиг, ажылчын, социал-демократтыг, социалистиг болгаш революсчу-демократтыг партияларның, национал-хозяалгалыг шимчээшкиннериниң болгаш организациязының делегациязының баштыннары, хөй чурттарның сураглыг күрүне ажылдакчылары, делегейниң хөй-иинги организациязының делегациязының удуртукчулары.

Даргалакчы, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри эш **Д. Ф. Устинов** Азербайджанның Компартия ТК-зының биргн секретары эш **К. М. Баягировка** сес берген.

Бистиң чуртувустуң чедип алган чедиишкиннериниң өнүүр үлүүн, болгулаан кайгамчык улуг чаагарымчаларның төөгүлүг чаазын ССР Эвилелиниң юбилейи онза чайынналдаа-биле болгаш бүрүүзбиле көргүзүп турар деп, оратор онзалап демдеглээн. Ленинниң соратныг болгаш өөренникчизи, ССРЭ-ниң ТКК-зының баштайгы дарганың бирээзин Нариман Нариманов 60 чыл мурнунда совет республикаларының Эвилелии «иниги шыырлыг өндүр улуг орам» деп адаан. Совет кижилер ону ынакшыл болгаш идегел-биле тудуп тургузуп база камгалап, чедиишкиннерни кэды чедип ап, эң кадыг-дошкун шылгаңдаларның чылдарында

КОММУНИЗМ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫНЫҢ АКЫ-ДУҢМА ЭВИЛЕЛИ

(Төнчүүт. Эгеэи 2-гн арында).

залаш айтыш чугаалаан. Бүгү талазы-биле дузазы дээш кыргыс улустуң улуг оруе улуска өөрүш четтиришкинин ол илергейлээн.

Оратор боттуг социализмнин чедиишкиннерин нүүлдээр, бистиң улустарывыстың акы-дуңма чангыс эвил конкадыр дээш буржуаз идеологтарның кылын турар оралдажышкынналрын бүрүү шаап шюткан.

Бистиң ангы талазы-биле дайзынналрывыс кайчаар-даа ыжаныш, хорадап турар болза, совет улустарның наймралыш буза шавар күш чер кырында чок. Ол дайырал кажангызындан-даа артык күштүг деп, оратор түнелинде чугаалаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези, ажылчыларның болган тараачыларның делегейде баштайгы күрүнезинин тургустуганы Совет Эвилелинге социализмнин тиилелгелиг тургузуушкунуңуң оруун ажыктан деп, РКП-нин Чингине секретары, РСР-нин Президентизи эш **Н. Чаушеску** медеглээн. Совет улустар Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социал-экономиктиг хөгжүлдеге шылгарангай чедиишкиннерни чедип алган. Ол үениң дуртузунда чаа-чаа күрүнелер социализмниң оруунче киргеп, а ам улам-па хөй улустар хөгжүлдениң социалистиг оруу дээш туржуп турар.

Совет Эвилелинин делегейге ажыл-чорудулгалыг, бистин үевистин улуг айтыгларын шиитпирлээрингө оон ойнап турар ролювүң онза ужур-дузалыг, тайбын болган делегей ареназынга кадыамжылга дээш оон демиселин бис бедин-биле үнелеп турар бис деп, оратор чугаалаан. Бистиң партияларывыстың, чурттарывыстың болган улустарывыстың аразында тургустуунган наймралдың база кады ажылдажылганың чаңчыл болган харылзааларының бүзүнүнга румын-совет харылзаалар политиканга экономика, эртем-техника болган өске-даа талаларга үргүлүг хөгжүп турарын онаалап демеглээрин күзеп, олар моон сонгаар-даа бистин улустарывыстың, социализмнин база тайбынның ниити херээнң эрге-ажыктарынга улам-на күштүг-биле хөгжүрүнүң бүгү байдалдары бар деп санап турар мен.

Бистин үевистин үндезин айтырыы болза, дайынны болдурбазы болган тайбынны хандырары болур деп, ол уламчылаан. Боо-чепсектиң эндере бүдүрелин сонсадырыче чепсекти, бирги эллегде ядролуг чепсекти дүжүреринче уланган Совет Эвилелинин саналдарынга бис байыр чедирип турар бис.

Стратегтиг ядролуг чепсектин болган ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсектин айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелинин болган АКШ-тың аразында чугаалажышкынарны бис база онза ужур-дузалыг деп көрүп турар бис.

Удур туржуушкунче болган дайынче аймылдыг угланышкынны сонсадыры-биле, чавырлышкынның база кады ажылдажылганың политиканы катап эгелээри-биле, улустарның, кижилерниң чурттаар, хостуг болган хамаарышпас болур, хостуг догуннаар, тайбың турар мдыктыг эргезин камгалаары-биле күжениишкиннерни каттыштырар болган улустарны, социалистиг чурттарның база бүгү-ле демократтыг болган дешилгелиг күштерниң улам-на сырый кадыамжылгазы дээш бүгү чүүлдерин кылырын амыдырал кажангызындан-даа артык нелеп турар.

Индирде —Таджикистанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары эш **Р. Н. Набиев.** Социалистиг тургузугүүн, ленинчи национал политиканың тиилелгезинин дугайында, коммунизм тургузуп база тайбының, социал дешилгенин туғуи бедик тутқан чурт дугайында бистиң партиявыстың бүзүрелдиг үнүг эш Ю. В. Андроповтуң илеткелинде бүгү делегейге база катап чангылланган деп, ол чугаалаан. Совет ог-бүле бүрүзү өөрүшкүлүг чурттап турар бо үеде таджик улус эрткен оруктуң өндүр чаагайын ханы мезерен билип турар. Күчү-шыдалтыг чангыс азий эвилелге ол феодализмден сайзырангай социализмче, эрге-шелээ чок, ядыытүрлүг чоруктан национал катап тургузуушкунче, амгы чедиишкиннерниң эң бедиийче кылыйтыр үнүгүушкунга хыралбас күчүлүг чалгынналрны ол тыпкан.

Таджик улустуң бүгү чедиишкинвери Улуг Октябрьның тиилелгезинин, Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының, улустарны акы-дуңма найыралыгыш, чүү-даа мүркай улуг орус улус-биле найыралдың ачызында чедип алдынган. Социалистиг идеалдарның тиилелгени дээш кады демиселин чылдагы биске революсчу мээдылыг, туруштуг чоруктуң идея талазы-биле бышканының болган акы-дуңма найыралдың школазы болган. Совет кижилерде шүүтү чүве ниити: күрүневис чангыс — өндүр улуг Совет Эвилели, башкарыкчы, организакчы күжүүс чангыс — Ленинниң партиязы, идеологиявыс чангыс — марксизм-ленинизм, эчиг чырык чангыс сорулгалыг — коммунизмни тургузары.

Бистиң бүгү амыдыралывыста интернационализм сиинижкен. Бүгү улустуң тургузуушкунуның бүгү үе-чадаларында биске акыдуңма бүгү республикалар болган улустар. чүүн-даа мурнунда улуг орус улус харам чок дузаламчыны көргүзүп келген болган көргүзүшдаа турар деп, оратор демеглээн. Совет Россия кадыгдошкун чылларда боду улуг бергелерге таваржып тургашла, медерелдин-биле бодупка безин четпес чүүлдерни артыктаан, аны-дуңма ёзузуубиле аныяк Совет Арменияга, өске-даа республикаларга чаа амыдыралды тургузарынга дузалажып тургапы — орус улустуң, оон ажылчын аңгызының интернационалчы маадырлыг чоруу — бүгү улустарга оргоон маадырлыг чоруу чонның угаан-сагыжындан кажан-даа балалып читпес. Чээрбиги чүс чылче дарлаттырган болгаш эрге-шөлээ чок, экономиказы хожудангай байдалдыг кирген хаанның Россияның улустары Ленинниң, социализмниң идеяларының, партияның революсчу ажыл-чорудузгазының, найыралдың база бот-бодупка дузалажылганың ачызында XXI чүс чылче материалдыг болгаш угаан-бодал күштерни долу чечектелген социалистиг нациялар апарган бар чылдар. Бистиң хөй националдыг Ада-чуртувус тайбының болгаш социализмниң тугун бедиибиле тудуп, кижи төрелгетеңге келдир үеже чаа орукту айтып турар.

Республика оң бирги беш чылдың эрткен ийи чылдарыйың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткен. Чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизин хөгжүлеринге Совет Армения бодунун төлептиг үлүүн киирер деп, ол чугаалаан.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы делегейге революстуг чаартылгаларның болгаш хосталгалыг демисединиң чаа төөгүлүг үезинин эгелин салган болгаш делегей дешилгези болур социализмниң хөгжүлдезинге оон-биле орукту ажыктан, а ажылчынарның, тараачынналрның баштайгы күрүнези дарлаткан болгаш модчүткен улустарның боттарының хосталгазы дээш демисединге идегелды база идигни берген деп, чылганнарның чылы-биле утпаазы ЮСФР-нин Президиумунуң кежигүнү, ЮКЭ ТК-ның кежигүнү эш **Л. Колишевский** медеглээн. Ынчангаш югослав социалистиг революция ленинчи Октябрьның идеяларынга сорук киргеп. Югослав коммунистерниң болгаш ажылчынның херээ дээш демисединдиргин салгакчылары Октябрь революциязының идеалдарының ёзузунга кижизиттингеп.

Эрткен 60 чылдың дургузунда Совет Эвилели хожудангай чурттарның саналдан делегейниң эң-не сайзырангай күрүнелериниң хүрээлецинче киргеп. Бодунуң хөй националдыг найыралдажылганың каттышкан Совет Эвилелиниң улустары боттарының чогаадыкчы күштерин бүгү талалыг хөгжүтүшкеп, бүдүрүкчү күштерни, артемнин, национал бультураны болгаш өөредилгеңи хөгжүдеринге кайгамчыктыг түшелдерни чедип алган. Совет Эвилелиниң найыралдыг улустарының улуг чедиишкиннеринге Югославияның улустары шын сеткилинден өөрүп турар.

Оон ынай оратор Югославияның ажылчын ангызының болгаш улузунуң Коммунистер эвилелиниң улуртулгазыбиле хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш чорудуп келген демисединге доктаагаш, чаа амыдыралдың тургузуушкунуна чедиишкиннериң дугайын чугаалаан. Югославияның болгаш Совет Эвилелиниң найыралдың дугайын чугаалаш, ол найырал делегейниң ийиги дайынының үезинде фашизмге удур каны чорукан чепсектиг демисеге каңнадтаган деп, ол ойлаан демеглээн. Бегун югославсовет харылзаалар хамаарышпас чоруктун, деп аргенин, цитики херектериге холгаарлавазының болгаш ботбодун хүндүлежиринин принциптеринге бүгү талаларда чедиишкиниңиг хөгжүп турар.

Делегейниң ииги дайынының сөөлүнде делегей байдалы амгыы ышкаш, кажандаа ыыдыг аар болгаш нарын турбаан деп, ол иедеглээн. Боо-чепсектиң, айыылдыг болгаш чөрүлдээлиг одагларның ковүдээни-биле, хөгжүп орар чурттарның экономиктиг байдалдының улам-на бергедээнибиле холбаштыр делегей байдалы база нарыядап турар. Делегей харылзааларының таарымча чок ыыдыг хөгжүлдезин сокпадыр төлөөде, тайбынга ынаң бүгү чурттарның болгаш улустарның чаа, улам идепкейлиг күжениишкиннери эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары эш **К. У. Черненко** чапсар сөөлүнде хуралды дарлаан. Туркменистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары эш **М. Г. Гапуровка** ол сос берген. Советтер чурттуң юбилейи — ол дээрге, ССР Эвилелиниң улуг, биче бүгү улустарының байырлалы-дыр деп, оратор чугаалаан. Ленинчи интернационализмниң өндүр-чаагай күжүн бистиң чурттувустуң бүгү улустары билир. Акыдуңма совет улустарның ленинчи наймралы кан дег менге быжыг. Совет улуг Ада-чурттуң бүгү нацияларынга болгаш биче улустарынга чаагай сеткилдиг акы-дуңма дузаламчызы болгаш деткимчези дээш олар улуг орус улуска өөрүп четтиргенин илергейлеп турар. В. И. Ленинниң чагаавы бүзүлбас ол найырадың совет кижилер карагогу дег камнаар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң байырлыг хуралга илеткелин Совет Туркменның коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары кайгамчык улуг кичээнгей-биле танышкан деп, оратор медеглээн. СЭКПниң, Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказын олар бир эп-сеткилдиг деткип турар болгаш хөй националдыг социалистиг Ада-чуртувуң экономиказын улам ыцай чечектелдир сайзыралыр болгаш камгалал күүзүн быжыглаар дээш күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелерни чедип алырына бүрүн шиитпирлиг.

Эвилелдешнең республиканың бүгү талалыг бедик хөгжүлдези — партияның ленинчи интернационалдыг мерген угаанның политиказының тодаргай херечизи-дир. Сайзырангай социализмниң улуг чедиишкиннерни амгы Туркменияның амыдыралдыган тодаргай көрүп болур. Республиканың улус ажыл-агый чедиишкиннериниң дугайында оратор чугаалаан. ССРЭ-нин тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг хүзөлгелерин мурнакчы коллективтер алдарлыы-биле күүсеткен. Социалистиг чарыш үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда улам калбарып турар.

Күш-ажылчы бо бүгү улуг чедиишкиннер — СЭКП-ниң XXVI съездининиң айтынаны социал-экономиктиг зң чугулга сорулгаларны күүседир талазы-биле аны-дуңма совет улустарның дем каттыштырган күш-ажылының дүрүм ёзузаар түнелин-биир. Республика улус ажыл-агыйының чангыс аай комплекизинин кезии кылдыр сайзыравышаан, беш чылдың даалгаларын боттандырарына бодунун үлүүн киирип турар.

Республиканың коммунистери, бүгү ажыл-ишчилерни ленинчи партияның, оон Төп Комитединиң долгандыр боттарының хүрээлеңин улам сырый каттыштырарына бүрүн шиитпирлиг болгаш партияның айытнаи сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш шалынчы болгаш бедик шынарлыг күш-ажылы-биле демисежирине белеп деп, оратор медеглээн.

Бо кайгамчык байырлал хүнеринде Советтер чуртуңда, совет улус-биле кады туруп турарывыска бис чоргаарладың тур бис деп, чылганнарның чылы-биле утказы АУДП-ниң Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүлелиниң Даргазы эш **Б. Кармаль** чугаалаан. ССРЭ-нин тургустунганының 60 чыл оюн акы-дуңмалыыш болгаш өске-даа күрүнелерниң улустары, хосталгаң чурттарның улустары, бүгү дешилгелиг кижи төрелгетеп калбаа-биле болгаш байыралдың-биле демисеглеп турар.

Оратор найыралдың, чүректин хаңызындан сеткиишкинин илеретеңе болгаш СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-нин Дээди Советининиң Президиумунуң ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинге, бүгү маадырлыг улус-совет улусча аны-дуңманың пэнг байыр чедиришкинин дамчыткан.

Чүс ажыг нациялардың болгаш улустарның сырый болгаш бүзүлбас каттыжмышкыны болуп турар ССРЭ ышкаш чаа хевирнин ыыдыг күрүнезин тургускан чорук шиитпирлиг болгаш партияның айытнаи сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш шалынчы болгаш бедик шынарлыг күш-ажылы-биле демисежирине белеп деп, оратор медеглээн.

Бо кайгамчык байырлал хүнеринде Советтер чуртт

Яңгы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

Республиканың бөлүк өртемделгелери, лекторлары ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл оюнга уткуштур Өвүр районнуң албан организацияларынга болган «Коммунизмге орук» сонгелдүн ажыл-ишчилеринге лекцияларны алдан чорааннар.

Районнуң ажыл-ишчилери, будүрүлгеде, албан организацияларда азыйдан турорлар болган школачылар оюнгуң лекцияларын улуг сонуургал-биле дыңнаан болган өртемделеннериң ажыл-ишкинге улуг-улуг чедиишкинниерин бодүүн күүсөн. Лекцияларны эрес кандидаттары К. Ф. Шакпаранис, Я. Ш. Хертек, «Бишко» шилтелелиниң республика организациялык-партиялык-ниер сонгелдүн секретары К. Д. Бурлуг-оол оскар шенчилеп-тер. Лекция болган чер бүрүзүнде-чин хой чыгаан, ай-тырыглаарын сөзүп, оон чогуур харыылаарны алгап-тыр.

В. ИРЭНГ,
«Бишко шилтелелиниң район организациялык-ниң харыылаачынын сонгелдүн.

ЧАШТАР КЫЗАГААРЫН

Ак-Довуракта «Алдын ажыттырганнар» сорлуг-ларның сөдүнде ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга туразаатка-лган чураан болган чаазан чүүлдериниң делегелеген ажыттыган. Оны кижизидикчи башкыларның дузаны-биле чаштар боттары белеткеннер.

Пластилинден, мяштардан, саазымнардан болган өске-даа чүүлдерден янзы-бүрү кылырларны чаштар ышкаш делгеннер. Оларның аразында В. И. Ленинниң портредин, «Тыва даңгүү» комбинаттың шинти хевирин, хамааты дайынның мозаирин В. И. Чапаевтиң аъттыг чурүү эң-не ылгалып турар.

Делгелтеге келген ада-нелер боттарының уруглары-ның холу-биле кылган солуун ажыларын сонуурган, кижизидикчи башкыларга өөрүш четтиргенин илереткеннер.

А. РОМАНЮК.
Ак-Довурак хоорай.

ХИМИЯ ОЛИМПИАДАЗЫ

Улуг-Хем районнуң школаларының 8—10 класта-рының өөреникчилериниң химияга олимпиадазы ра-йоннуң улус өөредилге киидилгелиг инспекторуну И. Черепанованың удуртулгазы-биле болуп эрткен.

Хизиня олимпиадазынга районнуң школалары идепкейлиг киришкен. Орта школалардан 8—10 класс-тардан бир-бир тинилекчилер киришкен. Олимпиада чидиг маргылдаага эрткен, школа бүрүзү орта багай эвес белеткеттингеп.

Районнуң 8 класстардан бирги черни Шагаан-Арыг № 1 ортумак школазы; ийнги черни Булуң-Терек ортумак школазы, үшкү черни Арыг-Узүү школазы алган.

Тое класстардан бирги черде Шагаан-Арыг № 1 ортумак школазы, ийнги черде Булуң-Терек ортумак школа, үшкү черни Арыг-кан ортумак школа эвлээн.

Он класстардан Шагаан-Арыг № 1 ортумак школа-зының өөреникчилери тинилзон. Ийнги черде Чаа Чаа-Хөл ортумак школазы, үшкүзүн Булуң-Терек школазы алган. Шагаан-Арыг № 1, Арыг-Узүү, Булуң-Терек, Чаа Чаа-Хөл ортумак школаларында химияга бызыг билигни бериш турарын демделзон.

Республиканың школачыларының химия олимпиадазынга киржир эргени Шагаан-Арыг № 1 школаның 10 класс өөреникчизи Тамара Таспанчык, ол-ла школаның 9-ку классының өөреникчизи Алексей Попов база Арыг-Узүү школазының 8-ки классының өөреникчизи Алупенко чаалап алганнар. Район школачыларының ортузунда эртемнер аайы-биле олимпиадаларны ам-даа уламчылаар. Декабрь 18-те физика, математика эртемперинге олимпиада база болган.

О. ДАРЖАЙ.

Республиканың уран чүүл школазы тургустунга-ла каш чыл болу берген. Материалдыг бааза талазы-биле кошкак-даа болза, бичин уруглар мергежилдиг башкыларының ачы-дузазы-биле уран чүүл делегейинче баштайгы базымнарны кылып, өөренип, мергежип турарлар.

Эрткен дыштаныр хүнде уругларның отчёттуг концерти болган. Концертти ССРЭ-ниң 60 чыл болур юбилейинге тураскаатка-ган. Ыры, музыка, танцы дикмиреп турган. Боттарының өөренип билип алган мергежилдерининг аайы-биле уруглар башкыларының, ада-нелериниң мурнунга бараан болган.

ЧУРУКТАРДА: уран чүүл школазының өөреникчилери концерт соонда башкылары-биле кады турары, оларның аразында бисте аалдап келген РСФСР-ниң улустуң артизи, ыраажы Герасимов (үстүнде чурукта, солагай талазында артында), концерт үезинде күүселде; чурук делгелгези.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

КЫРГЫС КАДАРЧЫНЫҢ ААЛЫ

Семенов кыдаазындан бадып олура, автобус оруктуң солагай талазында чурумалдыг чадым-хаялар дужунга тура дүшкен. Кызааже аянчорук кылып келген улус бойдустуң бо кайгамчык чараш булуңчугажынга чурукка тырттырары чаңчыл апарган. Доктаагаи хаяларывыстан мырыңай ырак эвесте кыштаг турарын эскерип кагдым. Маңаа шак чедир үе эртерин ажыглаан, кадарчының аалынче базыптым. Ангыр өөнүг «Жигули» дээр чиик машина чанында күдер кара эр тур.

— Салам-алейкум — деп, чаңгыс билир сөзүм сактып келгеш, кыргыстап мендилештим.

— Алейкум-ассалам — деп, харыылааш, бодунуң дылынга уламчылап бир-ле чүве чугаалады. Кадарчының арныынче кезе кайгап алган аңгадап тур мен. Мээң дыл билбезимнии эскере тыртып каап: «Кайы чедип чор силер?» деп дегийт орустап айтырды.

— Силерниң Изиг-Хөлде Азий диптиң чиге төвүнде чыдар Тыва АССР-деп дыштаның келген кижи мен — деп тайылбырлай аарак чугаалады.

— Ийе, ийе. Тыва АССР дугайында дыңнаан мен. Енисей силерниң черинерден эгелеп акнан ийикпе? — деп сонуургай-дыр.

— Шын. Ынчаарга Енисейни тывалап Улуг-Хем дээр болдур ийин — деп тайылбырладым.

— Аа ындыг бе? Бис база оңу бодувус-биле Энесай деп адап турар бис. Азы Ие-Хем дээни ол. Эрте-бурунгу шагда кыргыстар Энесайга чурттап чораан. Чингиз Айтматов ынча деп бижээн — дээш бажыңынче чалай-дыр.

— Бистер, тывалар, шагшаадан тура, мал ажыл-агыйлыг улус бис. Силер ышкаш лагларда чурттап, ажылдап, көжүп чоруур кадарчылары-быс эмгежок. Бир эвес чеп-шээрээр болзуңараа, силерниң ажыл-ижиңер-биле таныжып көрейн — деп диледим.

— Таныжыңар, таныжыңар харын. Бисте чажырар чүве чок, шупту нөстүп чыдары бо — дээш кажааже углай базыпты.

Кадарчының адын Орокбай дээр болду. Боду көдээ ажылагый техникумну дооскан. Колхозтуң сүт-бараан фермазынга зоотехниктеп ажылдап турган, хой кадарып чораан адазы «кызыл-дустай» бээрге, оон төрүүр коданын хүлээп алган, ол хевээр кадарчылай берген. Хойжулаа-ла ам сес чыл болган.

Орокбай чылдың-на багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. 1982 чылда төрүүр чүс хойдан 112 хураганны ап, онча-менди ажаап доруктурган. Бир хойдан кыргаан дүгү 3,5 килограмм болган. «ССРЭ-ниң тургустуганындан бээр алдарлыг 60 чылынга мээң күнажылчы белээм ол» — деп, Орокбай чоргаарал-биле хөөрей-дир.

Күнгей Ала-Тоо дагларында, Изиг-Хөл чавыдаажында тудутта калбаа-биле ажыглаар ыяш барык чок. Тус черде кол тудуг материалы түүйбу. Ынчангаш кыштагда чурттарга бажыңы, хой кажаазы, чывар-бажың — шупту түүйбудан туттунган.

Кажаа дегем, улуг. Хүа талазында соңгаларлыг. Ол эжик тудазы хевирлиг. Хой оолдан эгелээже хой кажаазының чаңгыс (оң) талазында турар. Кажааның ортаакы кезээнде оолдаан хойлар турар хей кезенектер, хураган кажаалары бар. Кезенектерге чаш хураганнарлыг хойлар дөрт-беш хонуп чорда, оларны кажаанын еске талазынче шилчидиптер. Доруга берген хураганнар иелерин аңаа барып эмер.

Хой сигеннедир шагжаларны, чарба, сула урар оңгачаларны «эжик тудазының» аразында кылган. Кыжын тус черде үргүлчү хат хадыыр болганда, малды ыяк черге чемгерери чугула.

— Силерниң мында кылын хар, улуг соок чок. Хойларны сигеннетпейн кыштадыр кадарып болур-дур — деп, бажымга дойлуп турган бодалым илереттим.

— Чо-ок, ындыг эвес. Айылдыг бергедээшкиннерге удаа-дараа таваржып турар бис. Ала-Тоо дагларының сагыжы кара. Чаңгыс дүне улуг харын удурткаш, дожаанадыр хадып каптар. Чоокта чаа маңаа бир метр кылын хар чаггап, Чолбон-Атага бүдүн чартык, Боомнуң арт кырынга ийи метр четкен болгай. Чүгле хойларны, инектерни эвес, а чылгы малды безин шуут тургузур азыраар ужурга таварыштывыс. Сиген, саваң чок болза, хамык мал шупту кырлып каар турган — деп, кижим бар-да шаабиле тайылбырлаан тур.

Шынап-ла, бойдус кижилерге чиик амыдыралды хайырлавайн турар. Каяа-даа — чылыг-даа, соок-даа черге бергелер ыяап-ла турар. Ук бергелерни чүге кижилерниң кызымаккай күш-ажылы тиилеп шыдаар.

Кажаадан кылашташкаш, бажың чанында тип каан бичежек өгге келдивис. Кыргыстар өгнү аажок үнелеер. Өг кадарчы кижиниң амыдыралы-биле тудуш. Чайын оон сөөртүп алган, кыргыс кадарчылар, бистиң малчыннарывыс ышкаш, талыгыр дагларже чайлаглап үне бээр. Өгнүң ханазын — кереге, ынаазын — уук, тоганазын — түндүк дээр улус болду. Кыргыс өгнүң ханазы тыва өгнүүнден чавыс, а ынаазы тыва өгнүң ышкаш дөрт эвес, ыргак. Ынааларның ыргак уштарын хана баштарынга ыяк быжыглай баглап каан. Ынчангаш кыргыстарның өө бистининден шала бедик болган бичежек. Өгнүң даштындан кижиниң ак нес-биле шып каан, ханазында чуга шокар нөстер аскан, черде бөдүүн угудазалыг ишне ширтектер чаткан. Чаңгыс соо-биле чугаалаарга, өгнү культуржудар талазы-биле ыргыс эштериниң чоруткан ажыгы ырак черден келген кижиге безин кескү.

Кадарчы ийи өөрөл улуг бажында чурттап олурар. Өөредилерниң арыг-силиг аажок. Дозулуг шала кылаңнаар. Иштики өөрөлде ханада аскан, шалада чаткан хевистер — чөчек шокар. Чиик машина, телевизор, соодукчу ышкаш үнелиг эттер шупту бар — черде ынчаш амыдыралы шыырак хойжу болду.

Кадарчының кадайы (адын Бекей) чугаакыр-даа, ынчалгыр-даа, золдек-авилең-даа кижи. Бажыңга кирип кээрни биле, сандай салгаш олурарын чалап, ганка хөнээн тип, ийи бичии уруун артыкы өөрөлге барып ойнаарынче албадап — дүвүреп-ле үнген. Чоруум далаштыын тайылбырлап бээримге, оон кээп оожургаан. Оон соонда ша-даа болбаанда, «оода сүзмеден амзаптынар» — дизе-ле шаажың аяк тудуп алган маңнап келди. Ижип көөрүмге, дустуг тарак болду.

— Аъш-чем программазын күүседири өг-бүле бүрүзүнүң херээ болгай. Дузалал, ажылагыйыңар бар бе? — деп тарак ижип олургаш, айтырдым.

— Ийе. Үш саар инектиг, дөртен ажыг хойдуг бис. Дагаа, кас, индюк база бар. Суурда садтыг, огородтуг бис — деп өгнүң хереэжен оозун ындык чокка харыылай-дыр.

Ажыл-ижи, амыдырал-чуртталгазы-биле таныштырганы дээш, ажык бөдүүн сеткилди дээш, амданыг ак чеми-сүзме дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни өг-бүлеге илереткеш, ажыл-ишчи чедиишкиннерни, аас-кежикти, кадыкшылды күзөөш, кадарчының бажынындан үнүттүм.

М. КАРА-ООЛ,
(Улаачылыг).

МАКТАЛДЫГ

Бистиң суурда кижи бүрүзүн К. М. Сундуйну таныыр деп болур. Ол Ак-Туругнуң чунар-бажыңында одакчылап турар. Кечил-оол Монгушевич сөөлгү он ажыг чылларның дургузунда төрээн совхозунга ол ажылынга үзүк чок ажылдап келген. Ол үеде одалга системазын доңуруп, багай дирттээн.

Одакчылаары база бир харыысалгалыг ажыл. Одалга системазының техниктиг тургузуун Кечил-оол Монгушевич бо аразында эки билип апкан. Электри чыры хенерген өже-даа бээр, насос-даа үрели бээр, черле ажылга кандыг чүве турбазыл! Ындыг байдалда ол дүвүреес. Бир эвес сайгылгаан өже-даа берзе, хол насозу-биле системаны доллуруп, бүгү-де болдунар хемчеглерни ол ажыглап билир.

Я. БҮРБҮ.

МЕРГЕЖИЛДИ БЕДИДЕР

Республика чемпионады хагдынган соон дарый Тыва АССР-ниң шыдыраа федерациязының отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен. Отчёттуг үеде кылын чоруттунган ажыдар болган моон соңгаарга сорулгалар дугайында федерацияның даргазының оралакчызы Н. П. Шишигин илеткээн.

Шыдыраа спортунуң масгалыын чедип алырынче угланган чамдык ажылдар кылдыганын илеткелчи чыылганнарга дыңнаткан. Тус-тус бичии коллективтерден эгелээш, республика чемпионадынга чедир янзы-бүрү маргылдаалар чаңчыл ёзугаар эртип турар. Ылаңгыя бо чылын Кызылга эр улустуң аразынга 64, хөрөөжен улустан үзэрби хире янзы профавиледдериниң массалыг маргылдаазынга киришкен. Шак ол хуузунда болган команда талазы-биле бирги чер дээш маргылдаа спорттуң бо хевириниң массалыг апар чыдарын тодаргай коргүскен. Аңаа В. Бузыкаев биле эмчи сестраза Д. Сат тинилекчилер болуп илерээш, бистиң республиканың спорттуу ат-алдарын зона маргылдааларынга камгалаар эргени чаалап алгаш, 1-ги үндүрүлге. 13.45 — «Хоорай чурттугаар». Уран-чечен фильм. 15.10 — Шушенскоеде бажыңчыгаш. 15.40 — «Ветлуга». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.00— Телемедээлер. 16.00 — 18.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — С. Прокофьев. «Уругнар музыказы». Фильм-концерт. 18.35 — Телемедээлер. 19.50 — «Алия товуу». 19.05 — Чарладдар. 19.10 — В. Журавлёв — «Оруктар карыска берзе». Телепшн.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уңнар, чаштар!» «Буратиноның солуун ужуралдарын». 4-ку дамчыдылга. 20.15 — «Силерниң чагаларыңарны ёзугаар». Музыка программазы. 21.00— «Үе». 22.00 — 23.00 — «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 2-ги сериязы.

ЧЕМПИОННАР ИЛЕРЕТТИНГЕН

Кызыл хоорайның бирги черни дээш ай ажыг үеде үргүлчүзээн баскетбол маргылдаазы доозуурган. Аңаа хөрөөжен улустуң сес, өр улустуң 9 командазы киришкиннеер.

Мооң мурнунда ындыг маргылдааларга хей нуруузунда хоорайның өөредилге черлериниң командалары киржип турган болза бо удаада ында «Каа-Хем» хомүр-даш разрезинин, Кызылдың үлетпүр барааннар садыының, электри четкилериниң болгаш оон-даа өске коллективтериниң киржип турары солуп.

Маргылдааның түңнелинде хөрөөжеңнерден бирги черни уруглариың спорт школазының командазы бүдүүлдинбиле эдилээн. Ийнги-үшкү черлерни педагогика институдунуң болгаш кооператив профессионал-техниктиг училищениң командалары эзээннер.

Өр улустуң аразында болган чиңгыр демиселге Красноярскиниң политехниктиг институдунуң филиалының командазы шылгараан. «Динамо» болгаш «Луч» командалары ийнги-үшкү черлерни түс-түзүнде үлешкиннер.

Шаңналдыг черлерни эдээн командаларга хоорайның спорт комитединиң кубоктарын болгаш өртеттиг белектерни тывысхан.

Б. ТУГУР-ООЛ.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристчи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-ден эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана —Маргилан»—14 хонук иштинде, путёвка өртээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 270 рубль.

Путёвка өртээнде ынай-бээр самолёт хелезини, аъш-чем, чурттаар чер өртээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажыңы, «Мөңгүлен» аалчылар бажыңында № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

КАДЫР-КАШПАЛ ЧЕРЛЕП...

Тере-Хөлдүң саноп четпес хемнерин болгаш кадыр-кашпал тайгаларын келип чораан, чурумалдыг тайга-сыннар, озеннер, каъттар бүрүзүн кижи ынаныдыг-ла белеп сагышка киирип, угаанга демдектей бодап алыры белеп эвес болгай. Оларның аразында кадыр-кашпал кандыг берге черлерни чок дээр!

Тере-Хөлде Далгаа Артына ындыг берге черлерге малдың болгаш ан-меннин хоралакчызы бөрүлер-биле үргүлчү демисежип келген. Далгаа Сереэдарович чылдың-на апрель, май айларда бөрзектер дилеп үнер чаңчылдыг. Кандыг-бир черде бөрү изи барын тодуглаарже чоруурунуң бүдүүзүнде чыгыш белеткенир дээрге республикомитеттиң талазындан янзы-бүрү чылдаанналдан чогуур боттуг дуза көргүспейн баар чоруктар хой.

Спорт ажылының талазыбиле хостаткан методистерлиг «Динамо», «Трудовые резервы» спорт ниитилелдери ол айтырыгже сагыш салбайн турарындан шыдырааны сайзырадыр ажыл чорувайн турар. «Урожай» эки тура спорт ниитилелинде байдал база дүвүренчиг. Ында ылаңгыя аныяк шыдыраачыларны белеткээринче кичээнгей кошкак.

Шыдыраа федерациязы уруглар-биле ажылды эжикиденче угланган чамдык хемчеглерни ап чоруткан. Хоорайларда, районнар төптеринде «Ак терге» клубунуң шаңналы дээш аныяк шыдыраачыларның маргылдааларын чаңчыл ёзугаар эртиреринде доктаамал апарган. 1982 чылда республика маргылдааларынга Мөңгүн-Тайга, Тожу районнардан аңгыда, өскелери шупту киришкен. Ынчала-даа элээди аныяктар-биле ажыл кайда-даа чогуур деңнелде тургустунмаан.

Республикада бирги разрядтың болгаш өске-даа массалыг разрядтың шыдыраачыларының саны өөрүп турар. Ол бүгүнү федерацияның талазындан спортчу мергежилин бедиткеннерни демделгээр комиссия чогуур үезинде бүрүткеп демделгевейн келген. База ол ышкаш судья коллегиязы-биле ажыл ала-чайгаарлаашкынның байдалынче кирген.

Республика пайысылалынга болгаш хоорай, суурларга шыдыраа культуразының ёзулуг одаа — шыдыраа клубтары кол черни ээлеп турар. Оларның ажылын, арга-дүржулгазын солуп-сеткүүлдерге чырыдып, мурнакчы дуржулганы непгередип, чаа талантыларны илередип, шыдырааны улам массалыг болдурарынче күжениишкиннерни мооңнээри чугула. Бо бүгү айтырыглар талазы-биле федерацияның ажылын үндезинин-биле өскертип, чаа деңнелге тургузары күсенчиг.

Д. АРБАК.

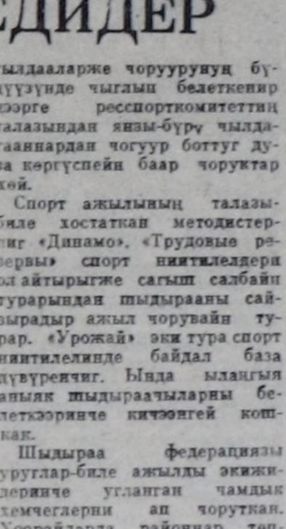

В. КАРА-САЛДЫҢ «Кышкы арыгда» деп фотоэтюду.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.05 — Эртенги гимнастика. 9.20 — «Шуптузу дээш харыылаар». Телефильмниң 1-ги сериязы. 10.25 — «Кино алын-чоруктарының клуббу». 11.25 — Телемедээлер. 11.30 — 15.00 — Чапсар. 15.00 — Телемедээлер. 15.20 — «Келир чылдың дүңгүнүң дугайында репортаж». Документалдыг фильм. 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, Ленинниң болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады Нобель шаңналының эдилекчизи академик А. М. Прохоров школачыларның айтырыгларынга харыылаар. 17.25 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Третьяков ойнаар (скрипка). 18.15 — Милковнарның ленинчи университеди. «Күш-ажыл — ниитилел — кижи». 18.45 — «Сагыш-сеткилдиң ханызындан». Кузнецкиниң металлургия комбинадының ажылчыннары-биле ужуражышкын. 21.00—«Үе». 22.00 — «Орус музейи». Илья Репин. 22.30 — 22.45 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Испан дыл. 12.30 — А. Блок. «Он ийи» деп поэма. 13.00 — «Билиг — күш». Эртем-нептереддиг телемур-

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ағаар

Республикага бөгүн көкүл турар булуттаар, чамдык черлерге көзек хар чаар. Сонгубарының угланышкынының хаттың дүргеин секундада 3—5 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 25—30, чамдык черлерге 18—23, хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус соор.

Кызылга көкүл турар булуттаар, көзек хар чаар. Сонгу-барының угланышкынның хаттың дүргеин секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 25—27, хүндүс 15—16 градус соор.

КИНО

ДЕКАБРЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Адалар болган кырган-ачалар» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг чараш Василиса» 9.30, «...даңаа шупту ынак турган» 11.10, 13.10, «Оон келирин күзээр мен» 15.00, «Өскенин байырлалында» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Спортлото-82» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Окоп» 18.10, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Күрүнеңиң ырының болгаш танцының «Саян» ансамбліниң концерти бо чылдың декабрь 27-де хөгжүм-шии театрынга болур. Эгелээри 19 шакта. Билеттерни «Саян» универмагтан, театрның кассазындан, филармониядан садып ап болур.

Чагыг № 1979.

Солун неделяда 6 катап үнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизининиң 2-31-75, культура килдизининиң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизининиң 2-21-47, үлетүр килдизининиң 2-31-75, чагаа килдизининиң 2-41-27, информация килдизининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле эргелелиниг типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01569

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 294 (12084) | 1982 чылдың декабрь 24, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеш. | Өртээ 3 коп.

Ю. АНДРОПОВТУҢ М. КОЙВИСТО-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чежигүнү Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хуралга киржири-биле Москвага келген, Финляндия Республиканың Президентизи М. Койвисто-биле Кремльге беседа кылган.

Кайгамчыктыг болуушкун—ССРЭ-ниң 60 чылы-биле холбаштыр фин улустуң өмүнөзиндеп М. Койвисто чүректин хаңзындан изиг байырны совет улуска чедирген болгаш чедишкиннерни күзээн.

Совет-фин харылзаалар-га хамаарышкан пайыралдың болгаш бот-боттарын билчиринин байдалынга эрткен беседа үезинде Ю. В. Андропов биле М. Койвисто ССРЭ биле Финляндияның ийи талалыг харылзаалары-ның чамдык айтырыгларын, а ол ышкаш пайы-даа талага сонуургалды болдуруп турар делегейниң чамдык айтырыгларын чугаалашканнар.

Найырал кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында 1948 чылда ССРЭ биле Финляндияның аразынга чарлынган Керээге бажы-биле үлегер-леттинген харылзаалашкының чедишкинниг хөгжүп турарынга сеткил ханыжыкшыл ийи талалар илереткен болгаш совет-фин харылзаалар ангы-ангы нинтилел тургузуглуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннарынга. Хельсинкиниң Түнел актызының негелдеелерин бот-тандырарынга кескү үлегер-чижек болуп турар дээрзин демдеглээн.

Ийи чурттуң эрге-ажыктарың улам шнай хөгжүдеринге болгаш бажыглаарынга совет-фин кады ажылдажылга бүгү-ле үүлдерин моон соңгаар-даа кылыр дээрзин Ю. В. Андропов биле М. Койвисто медегләшпээр.

Тайбыныы камгалап арттырар, делегейниң айыыл чок чорууп бажыглаар болгаш кижи төрелгетенин ядролуг халитың айыылындан чайладыр дээш бүгү чурттарның күжениишкиннерин улгаттырары чугула деп чиңгис аай бодал илереттинген.

Совет Эвилелиниң албанның аян-чоюун кылып келиришкинге Финляндия Республиканың Президентизи М. Койвисто-тоже мурнунда чоруткан чалалганы Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың өмүнөзиндеп бадыткаан. Ол чалалга сеткил ханыышкын-биле хүлээп алдынган. Ийи-чоруктуң төлө дипломаттыг каналлар дамчыштыр дугуруштунар.

(СЭТА).

ОРГАНИЗАСТЫГ ЧОРУК, САГЫЛГА-ЧУРУМ

Төпте-даа, чер-черга-даа бедик организастыг, ажыл-херек-чи чорук, сагылга-чурум — хажыдың болбас негелде ол. Бүгү партия, күруне, ажыл-агый органнарының ажыл-чорудулгазы чогум-на шак ынчаар тургустунар ужурлуг дээрзин бистиң партиявыс доктаамал айтып келген. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга мынча дээн: «Партияның, күрүнениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кандыг-даа үрээшкиннеринге удур шиитпирлиг демиселди чорудар херек. Бо талазы-биле партия база профзвилел организациялары, бүгү совет кижилер бистерни бүрүн детким дээрзинге бүзүрээр мен».

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин, он бирги беш чылдың планнарын чедишкинниг боттандырар дээш, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, Тываның амыгчы чоннары амгы үеде ийи даалыр күженнишкин-биле, кайгамчык бедик кадырлүүшкүннүг ажылдап турар. ССРЭ-ниң 60 чылынга утказутар бүгү улустуң социалистиг чарыжынга зң идепкейлиг киришкеш, хөй-хөй коллективтер бедик организастыг чоруктуң, быжыг сагылга-чурумнуң ачызында чаа-чаа чедишкиннерни чедип алган.

Кайда-ла бедик организастыг чорук база быжыг сагылга-чурум хандыртынган болдур, ындыг коллективтерде ажыл-херек дең-дескн чоруп, планнар-даа күүсеттинип турар. «Мурнакчы», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Тиилелге», «О. Шынаа» совхозтарын болгаш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезин, «Хемчик» аңныыр тывыш ажыл-агыйны болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтерни оларга хамаарыштырып болур.

«Тиилелге» совхозтуң парткому сөөлгү чылдарда кижилер-биле ажылды улам күштелдирген, бо айтыгны ында кадзо Советтиң, профзвилел, комсомол органнарының база улусчу дружинаның болгаш өске-даа хөй-нийти организация-ларының кичээнгейиниң төвүнде тургускан. Оон түңнелинде совхозта сагылга-чурум үрээр чоруктуң саны дыка кызы-рылган. Ниитизи-биле ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын ынчаар күштелдиргени совхозтуң ажыл-агый чоруд-улгазын экижидеринге дээштиг салдарны чедирген, мурнунда хожудап турган ажыл-агый мурнакчыларның одуруунче кирген. ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатказын Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга тиилекчилерниң бирээзи болгаш, совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң тураскаалдыг Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Коммунистер кайа-даа күш-ажылга сагылга-чурумну быжыглаарынга кезээде үлегер-чижекти көргүзер хүлээлгелиг болгай. Улуг-даа, биче-даа коллективтерден ындыг чижектерни хөйүү-биле көргүзүп болур. «Хемчик» аңныыр тывыш ажыл-агыйында Арагачи Донган баштаан 9 хире коммунист бар. А олар коллективте ажыл-ишчилерни сырый каттыштырар, бедик организастыг чорукту база быжыг сагылга-чурумну тургузар талазы-биле ёзулуг дайынчы өзек болу берген.

Ынчалзажок чамдык коллективтерде хөй-ниитиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, прогулдаар болгаш ажылдан озалдаар азы эрте чоруй баар таварылгалар эвээш эвес. Кызылдың даарылга фабриказында, пассажирлер АТБ-зинде, туулбу заводунда, чамдык тудуг организацияларында ажылчыннар ортузунда сагылга-чурум үрээр, прогулдаар чорунгарның саны ам-даа шоолуг кызырылбайн турарының дугайында партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарында коммунистерниң чидин-биле шүгүмүглээни таварылга эвес.

Чамдык ажылдакчыларның, чолаачыларның харыысалгазын кошпаткынындан, чурум чок чоруунуң ужурундан бо чылдың февральда пассажирлер АТБ-зиниң гаражы өртенгеш, улус ажыл-агыйынга улуг каражаны чедирген. Ол дугайында айтырыгны ынчан СЭКП обкомунуң бюрозунга чугаалашпаш, ол шыңгыы четпестерни шалыпкын чайладырын, коллективке сагылга-чурумну шыңгыырадып, кижизидилге ажылын күштелдиреринге ол АТБ-ниң администрациязындан, ында партия эге организациязындан негээн турган. Ынчалзажок ол четпестер оожум чайлаттынып турары коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралынга база катап демдеглеттинген.

Аъш-чем программазын боттандырарынга совхозтарның партия организацияларының, оларда коммунистерниң мурнунда улуг, харыысалгалыг сорулгалар туруп турар. Ону чедишкинниг күүседир төлээде, маңаа база-ла көдээ ажыл-агый коллективтеринге бедик организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум негеттинер апаар. Маңаа холбаштыр алыр болза, «Хөндергей», «Ак-Эрик», Карл Маркс аттыг болгаш өске-даа чамдык совхозтарда партия болгаш хөй-ниити организациялары ажыл-ишчилер ортузунга, сагылга-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылды чогуур негелдеге чедир тургуспаан. Ылаңгыя «Хөндергей» совхозка хуралдар, лекциялар, беседалар, ужуражыышкыннар эрттирерге, кижилер кончуг эвээш келири — сагылга-чурумнуң сандаргайын бадыткап турар.

Бедик организастыг чорук, күүседикчи сагылга-чурум — күүселденiң контролюн болгаш хыналдазын ылаптыг организастаары-биле тудуш холбашкан турар ужурлуг. Ынчалзажок бедик организаторлар чорукту, күүседикчи сагылга-чурумну хөй хуралдар кылып, эмге-хаяажок доктаал, саавыр бижип, тарадыры-биле солуур шын эвес практика чамдык парторганизацияларда ам-даа узуткаттынмаан. Чижээ, СЭКП Бии-Хем райкому партийжи организаторлар болгаш ийи-кижизидилгелиг ажылды экижидеринге холбашкан он-он доктаалдарны хүлээп алган. Ынчалзажок районда чамдык совхозтарда, күш-ажылчы коллективтерде кижилер-биле ажыл, сагылга-чурум шоолуг-ла экиживвээн.

Партия комитеттери болгаш эге организациялары, бүгү коммунистер коллектив бүрүзүнге бедик организастыг чорук, быжыг сагылга-чурум бадыткаттынган турзун дээш доктаамал сагыш салыр хүлээлгелиглер. Кижи бүрүзү дээндырган ажыл-херектиң бедик харыысалгазын медереп билгеп, ак сеткилдиг ажылдаан, кайа-даа сагылга-чурумнуң бичии-даа үрээшкиннерин тоомча, чок эрттирбес, карак чаар, хөөзүн немей бижилге кылыр, бодун тогдунар болгаш өске-даа таарымча чок чоруктарны эптеш чөп көөр кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек.

Чылды чедишкинниг доозаал

Кыштаглаашкын—хүннүң айтырыгы

БЕЛЕТКЕЛДЕН ХАМААРЖЫР

Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуң дуржулгалыг хой-жуларының бирээзи, СЭКП обкомунуң кежигүнү Сарыг-оол Баганаевич Сарыглар чылдың-на кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенир чаңчылдыг. Чүге дээрге чедишкинниң үндезини ында болурун ажылынын дуржулгазындан билген. Соолгу чылдарда хойжу эки көргүзүглерин чедип ап, мурнакчыларның санына кирип, мактадып турар. Он бирги беш чылдың башпайгы чылында төрүүр чүс беш хойга онаалтыр 107 хураганны менди доруктурган, бир баштан-на 2,4 килограмм дүктү кыргып алган. Бо чылын бир дугаар төрүүр дуңгуш хойларны кадарган, көргүзүглерге багай эвес болган, чүстен-не 97 хураганны өстүрген, бир хойга онаалтыр 2,8 килограмм дүктү кыргаап дужаган. Үстүнде кирген саннар мурнакчы хойжунуң алган социалистиг хүлээлгелеринден ажыл турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга дуржулгалыг хойжу күш-ажылчы чедишкиннерлиг ужурашкан.

Бо болгаш моон мурнундаа чылдарда чедип ап турган эки көргүглери Сарыг-оол Баганаевичиниң кызыман күш-ажылының түңнели-дир. Ылаңгыя кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткел малдың баш санын, чаш төлүн менди алырынга, продуктулуун бедидеринге дузалап турар. Дуржулгалыг хойжу кышка белеткелди чазын эгелээш, кыштаглап үнгүже чедир чорудар. Оон уламындан хой, хураган кажаалары, чурттарга бажыңы чогуур үезинде септеттинер, өдекти хоорар болгаш өске-даа белеткел ажылдары кылдынар. Чайгы семирттелгени шын организастап турар. Одарларны үргүлүү солуур, дус, суггат-биле доктаамал хандырып келген. Бо бүгү сагыш човангыр ажаалданың ачызында хойлар чайын, күзүн эки семирнир. Эрткен чайын малчын хойларын база-ла Час-Адырның тайгаларынга одарладып чайлаан. Бодунуң шыдаар шаабиле сигенни белеткеп алыры хойжу кижинин чугула хүдэолгелериниң бирээзи кылдыр Сарыг-оол Баганаевич санап турар. Ынчангаш чылдың-на он топпадан эвээш эвес сигенни белеткеп ап келген, бо чылын 15 топпаны ол белеткээш, кыштаанда сеөртүп алган.

Малчын бо кышты белеткелдиг уткаан. Өртен-Тейде кыштаанда ниитиниң малынга ижиртир сут, мал чемнери, дус четчирп-биле бар. Каш хонгаш-ла хой төрүүрү тулуктээр, аңаа белеткелди база хынамчалыг чоруткан. Хураганнарны ажаар, чемгерер бүгү үүлдер кылдынган. Хойжуга дузалажыры-биле үш сакманчы чедип келген, ажылдап эгелээн. Хойжунуң кадайы Докпаксыс Батыевна Сарыглар чаш хураганнарны өстүрер талазы-биле мергежилдиг кижилерниң бирээзи, ынчангаш аныяк сакманчыларны өөредип турар.

Коданда төрүүр 367 хой бар, оларның одар, суггадын шын таарыштырып турар. Хойларның боозу улгатканы-биле кыштагдан ырак эвес одарларда кадарып эгелээн. Оон аңгыда хүннүң-не немелде чемнерни берип турар. Ол чорук төрүүр хойларның күжү арып-дора бээрин болдурбас. Төрээн хойлар көвүдей бээрге, оларны аңгы кадарар болгаш немелде чемнерни тускай бээрин кадарчы чылдың-на практикалап келген.

1983 чылда кадарчы чедишкиннерин бижыглап, ону улам көвүдедир сорулганы салгаш, төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 100 хураганны менди доруктурарын, бир баштан-на 2,5 килограмм дүктү кыргып алырын хүлээнген. Ону күүседиринин бүгү аргакурлавырлары Сарыг-оол Баганаевич Сарыларда бар.

Т. ХЕРТЕК.

АЙ БУРУҢГААР

Өвүрде «Коммунизмче орун» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт-бараан фермазының комсомолчу-аныяктар коллективи ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуп турар.

Юбилейлиг чылдың он айларында продукция бүдүрер база күрүнеге сүт садар планныг онаалдаларын коллектив Улуг Октябрьның 65 чыл оюнга уткуштур күүседишкен. Хүдээп алыр пунктуларга барып 100 тонна сүт дужаттынган. Районнуң фермаларының ортузунга социалистиг чарыштың үшкү кварталда түңнелдерин алгаш көөрге, бо коллектив бирги черни бүзүрелдии-биле эзлээн. Аңаа ВЛКСМ Өвүр райкомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Малдың чемгерилгезин зооветеринарлыг негелделер ёзугаар шын организастап, мал аждалдазынче чогуур кичээнгейни үгладырар чорук оон продуктулуун бедидеринге дорт салдарлыг. Юбилейлиг чылда бо чугула херекке ферманың кадарчызы, аныяк коммунист Николай Монгуштуң киирген үлүү эвээш эвес.

Саанчылардан Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнин алилектизин, күш-ажылдың хоочуну, ынныктарның дагдыныкчызы Нордуп Иргит ак сеткилдиг, кызымак ажылы-биле өскелерге үлегер-чижек боп турар. Оон эжи Чингирмаа Монгуш айдан айже планныг хүлээлгелерин доктаамал ажыр күүседип, мурнакчы саанчыларның одуруунда чоруп турар. Дуржулгалыг саанчылардан аныяк саанчы, комсомолчу Урана Иргит хожудап калбайн, тура-соруктуг ажылын коргускен. Бедик күш-ажылчы көргүзүглери база коллективтиң хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржилгези дээш ол ССРЭ-ниң УДЧД-же базар путёвка-биле шаңнаткан.

Ферманың коллективи 1982 чылда алган социалистиг күлээлгелерин эге көрүп, күрүнеге сүт садар чыл планын бир ай бурунгаар күүседиткен. Ол ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг күш-ажылчы белек болур.

В. МААДЫР-ООЛ.

АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказын каттышкан байырлыг хуралының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң аңаа илеткелин Чөөл-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының саанчылары ИЗИГ ҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН-биле деткээн.

Ферма коллективи 1982 чылда сүт бүдүрер болгаш күрүнеге садар планныг онаалдаазын чедишкиннинг боттандырган. Мен бодум хууда алган социалистиг хүлээлгемни ажыл-херек кырында чедишкиннинг күүсеттим.

А. МОНГУШ.
СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

ИЗИГ ҮҮЛДҮГЗҮНҮҮШКҮН, КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

Бүгү Совет улус-биле бир дөмей. Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези —республика типографиязының коллективи СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатказын каттышкан байырлыг хуралының материалдарын, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң аңаа илеткелин Чөөл-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазының саанчылары изиг үүлдүгзүнүүшкүн-биле деткээн.

ЧУРУКТА: пәрлаәр цехтиң ажылчыннары байырлыг хуралдың материалдары-биле таныжып турлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛ-БИЛЕ

Шаг-төөгүден бээр бедүүн кижилер боттарынның аразынга үүлге найырады, тайбыны күзеп келген.

Совет эрге-чагырганың баштайгы декреди тайбың дугайында болган. Улуг найыралдың чурту — Совет Эвилелиң бодунуң 60 чыл оюн демдеглеп эрттирип турар.

Москвага ССРЭ-ниң юбилейинге тураскаатказын байырлыг хуралга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андропов илеткелинде чогум-на ол бедик ыдыктыг ийи биликшиккн. — Найырал биле Тейбың — эгезинден төнчүүшүнге чедир сиңиишкен.

Бистиң бүгү совет улустуң күзели-ле ол: бис чон бүрүзүнге найырадың, тайбынның чылыг холуң сунуп чоруур бис. Каш хонгаш, чаа 1983 чыл эргип артаан кирип кээр, ынчан база-ла совет кижилер чаагай чаңчыл өөрүлгаар делегейниң бүгү чоннарынга Деңнилгенип, Найырадың, Тейбыңны күзээр. Ол дээш турлар бис, чаңчылыгыс, күүселгенгис-даа ындыг.

А. ДАРЖАЙ,
шүүлүүчү.

УЛУГ БҮЗҮРЕЛ-ДИР

Бистиң хөй национадлыг эвилелдивистиң тургустунганындан бээр 60 чыл оюн демдеглээн байырлыг хурал Москвага болуп эрти. Оон материалдары-биле чүгле бистиң совхозтуң ишчилери эвес, а моңгун-тайгажылар чаңгыс кижи дег, таныжып, ону база бүрүн детким турар.

Бо юбилейлиг чылда, Москвага болган хуралдың бүдүүлүнде, бистиң совхозтуң малчыннарынга, ажылчыннарынга өөрүшкүлүг болуушкун болган. Ол чүл дээрге, «Малчын» совхозту ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг ажыл-агый кылдыр эде алдар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын бир үн-биле танышканывыс болур. Чурттуң юбилейлиг чылында биске тывыскан ол ат аңаа төлептиг болурун, Төрээн чурттуң чечектелиишкини дээш ак сеткилдиг ажылдаарын хүлээндирип турар. Ынчангаш, мен база бодум хуумда, улам соруктуг ажылдал, бедик будуруккүлүг болгаш камналгалыг чорукту чедип алырымны механизатор эш-өөрүмнүң мурнундан хүлээндим.

М. УСПУН,
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң чолаачызы.
Моңгун-Тайга район.

УЛУГ НАЙЫРАЛГА ЙӨРЭЭЛ

Кремльдиң Съездилер ордузунга концерт

Хөй национадлыг совет уран үүлдө бистиң күүседикчи Төрээн чурттувус дээш, чалакчы кижи дээш чоргаарал сиңиккен. Ленинчи найырал быжыг каттыштырган хостуг аңы-дүңма улустарның өг-бүлезинге оон чедишкиннери ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатказын байырлыг концертке илергейлеттингеш. Ол концерт декабрь 21-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган.

Улуг экранга көстүп көөп турган фотодокументилер ССРЭ-ниң тургустунуп турган үезиниң уттундурбас кадрларын көргүскен. 1922 чылдың декабрь 30, Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизи. Аңаа олуржуп турган делегаттарның өөрүшкүзү оларның арын-шырайындан илден. Улустарның тура-соруун күүседип, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде эң баштайгы, хөй национадлыг чаңгыс аай эвилел күрүнезин тургузары дээш бадылаар эргени төөгү оларга тывыскан.

Бо концертке олуржуп турган кижилерниң сеткил-сагыжы, ынчан ол шактарда ышкаш, революцияның баштыңчызы, Совет күрүненiң организакчызы—Владимир Ильич Ленинче уланган. Оон баш удур көргени, ынчан чугаалаан, ам боттанган күзел ажарган сөстери: «Бистиң, Советтерниң социалистиг республиказы делегей социализминиң өшпес оду боон, бүгү күш-ажылчы массаларның мурнунга үлегер-чижек боон кезээ-мөңгеде бажыы-биле хөгжүүр» дээп сөстери сценадан чаңгыланып турган. Совет культураның мастерлериниң көргускеня бо концерттиң кол утказын ол сөстер годараткан.

Сценага бүгү аңы-дүңма республикаларның туктары хөлбекейниң чалгып, көстүп келген. Байырлал концерти «Совет Эвилелиниң Сүлдези» деп литература-музыкалыг композиция-биле эгелээн. Ону ыраажылар К. Лавров, И. Ледогоров. ССРЭ-ниң Улуг театрының пинти ыры, ССРЭ-ниң академиктиг симфония оркестрэ күүсеткен.

Р. Шедринниң «Байырлал увертюразының» аялгазы залга чаңгыланып эгелээн. Бир дугаар күүсеттинген бо чогаалда улустарны чаңгыс өг-бүле кылдыр каттыштыргаң Ада-чурт дээш чоргаарал сиңиккен. Оон дараазында З. Нуриннің «Чаңгыс эң» деп шүлүүн В. Артмане номчаан.

Нация бүрүзүнүң чедип алган угаан-бодал байлаа, дамыралардан каттышкан улуг хем дег, совет улустуң эгээртинмес эртинези. Совет уран үүлдүң алдарлыг мастерлери Е. Светлановтуң, Г. Свиридовтуң, Е. Образцованың, М. Магомаевтиң, Р. Пауластуң, Б. Минжилкиевтиң, Т. Устиновалың, А. Жюрайтистиң, Ниязвиниң, М. Кажлаевтиң, С. Ротарунуң, С. Турчактың, З. Соткилованың болгаш оон-даа өскелериниң бараалгаткан программаларында ол дугайы долузу-биле илергейлеттингеш.

Национал хөөлер чаңгыс дестүг чечек ышкаш, сценага чайнай берген. Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының биче улустарының Төрээн чуртун алгаан ыры, танцызы оон баарынга күүсеттинген. Москваның, Киевтиң, Ташкентиниң, Риганың, Новосибирскиниң театрларының солистериниң белеткээни С. Прокофьевтиң музыказынга балет сюитазын көрүкчүлер чылыы-биле уткаан. Уран гимнастика талазы-биле Европа чемпионнарының көргүзүглери чалыы назынның чиик, аваангыр, чаражы-биле онзаланган. Бичии артистер—«Лас-кежиктиг чаш назын» деп композицияны белеткээн. Чурттуң чогаадыкчы коллективтериниң киржикчилери сценага кирип көрге, зал чаагай сеткилдиң хүлүмзүрүүбиле долган.

Аялга, хөгжүм, өөпер өскерлип турза-даа, номер бүрүзүн каастаан байырлал шинчизин, келир үеге бүзүрел, кол аяа болган. Азербайджан ССРнин үлегерлиг танцы ансамблиниң артистери боттарының композициязын «Өөрүшкү» деп адаан. «Тримитас» деп литва улустуң үрер хөгжүм оркестри болуунун «Байырлалдың оргүүделин» өөрүшкү, баштак сеткил-биле долдурган.

Сураглыг узбек «Бахорнуң» танцычыларын «Лас-кежиктиң аялгазы» сорук кирген. Белоруссияның толээлекчилери «Төрээн чер» деп ыры-биле аяа туткан. Украин улустуң Г. Веревка аттыг үлегерлиг хору болгаш УССР-ниң П. Вирский аттыг алдарлыг танцы ансамбли «Ада-чурттуң байлак дүжүдүн» алгаан Молдав «Жок» ансамбль бодунуң сурагжаан танцы, ырыын бараалгаткан. А. Пахмутованың болгаш Н. Добронравовтуң «Россияның кыстары» деп ырызын Л. Зыкинаның күүсеткеин Россияның шөлээн, делгем үнү, найыралдың болгаш шынчы чоруктуң үнү боон дыңналган.

«Бистиң Ада-чурттувус делгерезин!» — Б. Александровтуң удуртканы Совет Армияның каттышкан ыры болгаш танцы ансамбльдери база теңгиннин каттышкан үрер хөгжүм оркестри ол ыры-биле бистиң Төрээн чурттувусту алдаржыды ырлаан.

В. Пивоваровтуң болгаш А. Дашшевтиң, В. Кикабидзеның болгаш В. Соломинниң, Е. Петросяның, М. Каландзованың, А. Папикяның, Е. Кандиловтуң номерлерин көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Байырлал көргүзүүнүң түңнел номери. Сценада — кызыл туктарга бүргеткен ССРЭ деп үжүктер чырып турган. В. Гавриилиниң болгаш В. Максимовтуң чурттуң 60 чылынга тураскаатказын чаа чогаалын концерттиң бүгү киржикчилери күүсеткен. «Төрээн чурттувуска, партиявыска, ленинчи шынга кезээде шынчы бис!» — бо сөстер Кремльдиң Съездилер ордузунга, даңгырак дег, байырланчыг чаңгыланган. Юбилей программазын дооскан ол сөстер кижи бүрүзүнүң чүрээнге четкен, деткиишкинин алган.

Концерттиң чедишкинин кол режиссёр Г. Анпеимов, кол дирижёр А. Лазарев, кол хормейстер А. Рыблов, кол чурукчулар А. болгаш В. Арефьевтер, кол балетмейстер Ю. Григорович олар үлешкен.

Улуг чедишкиннинг эртикен концертке СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери, Политбюро кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарлары олурушкан.

СЭКП ТК-ның кежигүннери, кежигүнге кандидаттар, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүннери, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары, даштыкы аалчылар залга олурганнар.

(СЭТА).

Идеология ажылынын практиказындан

ДЭЭШТИГ ХЕМЧЕГЛЕР

Делегейге төөгүдүг ужурдуулуг улуг болуушкун — ССРЭ-нин алдарлыг 60 чыл оюн төлептиг уткуур, планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш районнуң ажыл-ишчилери бүтүү күжүн мөөңнээн.

СЭКП райкому юбилейлиг чылда идеология ажылын бедик деңгелге тургузар соруулга-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, оон күүселдеңнинче партия, совет, ажылагый организациялар, профсоюзтар, комсомол организацияларының кичээнгейин угландырган. Ажылдап кылдынган планнарның болгаш хемчеглерниң күүселдезин хынап турар.

Идей-кижизидилгелиг, организастыг ажылдарны бедик деңгелге чорударынга чөтчир санныг, бедик мергежилдиг болгаш эртем-билиглиг кадрлар хаара туттунган. Бо хүннерде районда 87 лектор, 233 агитатор, 130 пропагандист Коммунистиг партиянын XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шийтпирлерин амыдыралга боттандырар соруулгаже чоннуң күжүн эвилелдээр ажылдарга толептиг үлүүн киирип турарлар. Районда дээди база ортумак эртемниг специалистер партияның политмассалыг болгаш идей-кижизидилгиг ажылдарын чон ортузунга калбартырынга идепкейлиг киржип келген. СЭКП райкому район төвүнге пропагандистерниң, агитколлективтер, политинформаторлар болүктөриниң удуртукчуларының семинарын эрттиргей. Аяда СЭКП райкомунуң секретары Х. Э. Монгуш «Ленинчи национал политика болгаш амгы үе», ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Г. К. Павуу «Интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилгениң айтырыгларының дугайында» деп темалыг лекцияларны дыннакчыларга солуп болгаш дээштиг кылдыр помчааннар.

Районда 10 хойжу бригаданың, дөрт сүт-бараан ферманың, бүдүрүлге коллективтериниң хуралдары ай санында доктаамал хүнерде эртер кылдыр чүрүмчүттүнген. Хурал хүнүнде лекторларның, агитпульбригадаларның, амыдырал хандырылга, медицина ажылдакчыларының комплектиг үңүшкүннерин баш бүрүнгаар тургускан графин бүзүлээр организастаары чаңчыл апарган. Район төвүнден ыракта малчыннар ортузунга культура база политмассадыг ажылдар чорударынга бригадалар хуралдарының доктаамал чүрүмчүттүнган хүннери эптиг болуп турар. Одарга барган бөлүк малчыннарның негелделерин, хереглелдерин билип алгаш, оларның күүселдези дээш хемчеглерни ап турар. Малчыннар хуралдарынга 23 кижи составтыг лекторлар бөлүү вдепкейлиг киржип, партияның болгаш чазактың иштики, даштыкы политиказының айтырыгларын малчыннарга чедиңгир тайылбырлап берип турарлар. Ындыг лекторларга удуртукчу ажыдакчылар А. Б. Семис-оол, С. М. Достай, Б. Д. Монгуш, Т. Ч. Ликтан болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Юбилейлиг чылда бистиң хой санныг лекторларывыс болгаш политинформаторларывыс совет улустуң бузулбас бижыг найыралының болгаш аңы-дүжма республикаларның чечектелген бөгүнгү амыдыралының дугайында тодаргай чижектер-биле холбап тургаш, ажылчын коллектив, агитбажың, микрорайон, хойжу бригада, ферма аймыгбиле лекция, бесседаларны кылып турар.

Чурттакчылыг суур бүрүзүнде микрорайоннарны организастаап, ону кайы-бир партия организациязында бижыглаан. Оон чөвүлелиң партия эге организациязының секретары удуртуп турар. Чөвүлел ажыл планын тургузуп, секцияларның, агитбажыннарның, депутаттар болуктериниң ажылын удуртуп турар. Чоннуң чурттап турар черинiң аймы-биле масса-политиктиг ажылдарны чорударынга, од ажылды партия организациязының доктаамал контрольдарынга кижизидилге ажылының бо хевири таарымчалыг. Районда тургустунган хой санныг микрорайон чөвүлелдерин район чөвүлези удуртуп, оларның ажылын боттарының хуралдарынга чугаалажып, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударының арга-хевирлерин сайзырадыр талазы-биле ажыктыг сүмелерни берип келген. Чоннуң чурттап турар черинiң аймы-биле тургустунган агитбажыннарда чугула темаларга немей уруглар кижизидилгезинге, арыг-шевер дугайында, социалистиг хоойлу-дүрүмнүг сагырының болгаш чаңчылдар, өзулалдар дугайында лекция, бесседалар болуп турар. «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суурда бир, ийи, сес дугаар агитбажыннарда даваныр, аргыыр, амданныг чем кызырының болгумнери доктаамал ажылдап турар.

«Кызыл тук» совхозтуң чөртүү агитбажыңында коммунистиг мозу-шынарның үндезинниринiң школазында (пропагандист башкы Т. Куулар) 21 дыннакчыдан эртеен өөредилге чылында чылдагаан чок кичээл үскен кижи чок. Ол агитбажыңның чурттакчыларындан хей-ниитиниң корум-чурумун үреэр, хей-ниити ажылынга кирипшес чурттакчы чок.

Хандагайтыда чедиги микрорайон (чөвүлел даргазы С. Сандан) чурттакчыларың ниити культуразын бедидер талазы-биле дээштиг ажылдарны чорудуп турар. Ында ог-бүлелер хууда библиотекаларны, телевизор, радиоприёмник, хеп чуур машина, соодукчу болгаш культура амыдыралының оон-даа өске эт-хереклелдерни тургузуп, садыг алзын дээш тайылбыр ажылын кылып турар.

Совет күрүнениң юбилейиниге тураскаатказын чүүл көрүлдези чурттакчылыг суур бүрүзүнге чедиишкинниг эртеен. Ол ышкаш, чон ортузунга номчулга конференциялары, дайынның, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны, пайырал кежээлерин, «Хостуг республикалар-ның бузулбас эвилели», «Адрезивис — Совет Эвилели», «Аңы-дүнма чаңгыс эптиг ог-бүледе» болгаш өске-даа солуп утка-шыпарлыг хемчегларни тускай план бүзүлээр эрттирип келген.

Юбилейлиг чылда алган социалистиг хүлээлгелерни күүседири — социалистиг чарыштыг дээштиг организастаанындан хамааржыр. Чарыштың негелделерин көдөө ажыл-агый ажылдакчыларынга болгаш будурүлге организацияларынга тускай ажылдап кылган. Чарыш айтырыын партия хуралдарынга доктаамал чугаалажып, хоондан турарларже кичээнгейни угландырыш келген. Чарыш тиилекчилериге материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталдарны тыпсыш турар. Эрткен он бир айларның түңнели-биле районнуң ажыл-агыйлары көдөө ажылагый продуктуларын будурелиниң, ону күрүнеге садарының планнарын күүсеткен. «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда түңнелдиг ажылдаан.

СЭКП райкому 1982-83 өөредилге чылында партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге дыңнакчыларны чөрчерде партия организацияларының киржилгези-биле четчелээн, районда шупту 1439 дыңнакчы, оон иштинде 485 коммунист, 337 комсомолчу политэкономиктиг билиниң бедидип, өөренип турар. «Кызыл тук», «Ак-Чыраа» совхозтарда, районнуң школаларында, райпода, район эмнелгезинде, харылзаа белдирилгеде партия организациялары партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгени организастаар, ону удуртуп талазы-биле тодаргай ажылдарны чорудуп турарындан бо коллективтерде өөредилге организастыг чорун турар.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда бар боон турар четпестерни дарый чайладып, юбилейлиг чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш өөрүүлер күжениишкиниг ажылдап турар.

М. ШАГДЫР.
СЭКП Өвүр райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Дажы Хиригбаа № 5 КМК Эрзинге тургустунгандан бээр аңда тудугжулап ажылдап келген. Ажылга кызыман болгаш үсшевер кижиниң күш-ажылын чазак «Күш-ажылга шылгарал дээш» медаль-биле үнелээн. А район төвүнүң чону ону суур Советиниң депуталынга соңгаан.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

С. А. Моңгал өшкү малдаандан бээр шоолуг үр болбаан — беш-алды хире чыл болган. Ынчалза-даа бо үениң дургузунда ол малга чаңчыга берген: чүе башка онаштыр сезеп анайны ап турар апарган.

Саар Агбаановна моон мурнунда он беш чыл хой малдаан. «Тес-Хем» совхозтуң У-Шынаа салбыры өшкү өстүреринге түскайлаттына бээрге, өшкү малдап эгелээн. Бо хүннерде оон коданында алды чүе ажыг өшкү бар. Оларның деңгели эки, чайын Кара-Хөлге аажок семирээн.

Сарыг-Тал — өшкү кадарчызының кыштаа. Кыштаглаашкынга ол бүгү тала-биле белеткенген: кажаа септеттинген, өдек бөлдүнген, сиген четчир. Амгы үеде ол кадарган малының чаш толуп менди ажаан алырынга белеткенип турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

НЕГЕЛДЕЛЕРГЕ ДҮҮШТҮР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазынга база СЭКП Тыва обкомунуң VIII пленумунуң доктаалынга дүүштүр районнуң партия организацияларының соруулгаларының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП Эрзин райкомунуң пленумунга чугаалашкан. Бо айтырыг талазыбиле илеткелди партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш кылган.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шийтпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазында айтыкан үүлдерин бүгү совет чон-биле кады районнуң коммунистери болгаш бүгү ажылачы чоннары чаңгыс сеткил-биле деткиишкаан, он бирги беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринге программа кылдыр хүлээп алган. Чуртка Аъш-чем программазын шийтпирлээринiң үнелезин айтырыглары болур мал, чер ажылының талазы-биле районда байдалдарже болгаш соруулгаларже бо пленумга база онза кичээнгейни салып, сайгарып көрген.

1982 чылдың декабрь 1-нин медээзи-биле район ажыл-агыйларда мыйыстыг бода малдың баш санын өстүрериниң чыл планын 88,7 хуу күүсеткен. «Чаа орук», «Мөрен», «Нарын» совхозтар алдын өөрүлелиг болган. Хойнуң баш санын өстүрерин район шийтизи-биле 98,7 хууга күүсеткен. Бо талазы-биле «Чаа-орук» совхоз хойнуң баш санын өстүрериниң чыл планын 93,7 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа ол совхоз (директору Б. Чопуй, партком секретары Б. Бумбаажай) бүгү чүүл малдың баш санын өстүрериниң чыл планын күүсетпээнner. Ол ышкаш район шийтизи-биле төрүүр хунажыннар болгаш инектер өстүрериниң чыл планын 94,2 хуу, төрүүр хойларны 95,4 хуу, белерни 90 хуу өстүргенiер.

Районда малдың баш санын өстүрериниг бир кол четпес болуп турар чүве ажыл-агыйларда малдың кызыраар чоруу болгаш олуп, чилери ковудеп турар. Маңаа чүгле инектен быжаа ап турарының дугайында каш чижек: «Мөрен» совхозта 453 инектен 222 инек быжаалаан, 231 инек кызыр болган, азы 51 хуу. Ленин аттыг совхозта 456 инектен 273-үү быжаалаан, 183-үү кызыр болган. Шак мынчалыг байлат турда малдың баш санын өстүрериниг улуг кичээнгейни, контрольду, шынгымзы-биле тургузарын негеп турар.

Малдың өлүп хораары эрүмей 1981 чылдың он бир айларда деңгелиндеп ыяшырыбайн турар. Бо дээрге ажыл-агыйларда мал-ажылдынга харысалга чок, ажыл-агыйжы өөрүктүн түңнели болур. Ол ышкаш мал самчыгдаашкынны база кызырыпбайн турар. Чүгле «Чаа орук» совхозтан 502 хой, 48 мыймыстыг бода мал, 3 чылгы самчыгдаттынган. Бо чорук районда истелге органнарының ажылын күштелдирерин негеп турар.

Район сүт будүрелиниң талазы-биле «Мөрен» совхоз 15,5 хуу, Ленин аттыг совхоз 27,2 хуу кудулаткан. Моон уңгурундан районнуң ниити планында 640 тонна сүт будүрер тургаш, декабрь 1-нин медээзи-биле 412,8 тонна сүттү будүргеи болгаш ам-даа 227,2 тонна чедир алдынмаан.

Малдың баш санын бүрүн камгалап кадагалаарының болгаш төрүүр мал бүрүзүнден төл алырының талазы-биле, ол ышкаш совхозтарда малдың чем-суурунуң белеткелдиринде улуг четпестерниң барын, ол четпестерни дарый эдип алырын, кандыг ажылдарны кылып чорударын илеткелчи тодаргай чугаалаан.

Илеткел талазы-биле райкүүскомунуң даргазының орлакчызы Н. Бегзи бодунуң саналынга районда мал бажының оспейн турарының бир кол чылдагаяны ажыл-агыйларның күрүнеге дужаан турар малдарының денизин четпезинден баш санны көвүдеп турарын база күрүнеге дужаар малдарны семиртиринче, оларның ажаалдазынче кичээнгейни угландырарын чугаалаан. ССРЭ-нин Дээди Совединиң депутады, «Нарын» совхозтуң директору М. Дүгер бодунуң сөөлынга малчыннарның амыдырал-чурттал-газының байдалынче оңза кичээнгейни угландырарын малчын кижи бүрүзүнүң харысалгазын күштелдиреринче углаан. Ол ышкаш Тыва АССР-ниң депутады, Ленин аттыг совхозтуң малчыны Д. Куулун, «Чаа орук» совхозта партком секретары Б. Бумбаажай болгаш өске-даа сөөлдөн бергеннер партия ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шийтпирлерин деткип турарын илергейлеп ажыл-агыйларда мал ажылында четпестерни шүүмчүлеп, ол четпестерни дарый чайладып, мал кыштаглаашкынында байдалдарны болгаш малдың чаш толуп бүрүү-биле камгалап алырынче оңза кичээнгейни угландырганнар.

Пленум чугаалашкан айтырыглар талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Ә. АРАПЧОР.

ДАГДЫНЫКЧЫ

Күш-ажылдың хоочуну, малчын Сат Дамбаевич Дажының чаңгыс чер чурттугавы барымдаа чок черге кайын ынча дээр. Бо кижиниң ам алдан хар ашкан дээр болза, кым бүзүрээр боор. Хын дээш аныяк, шырак малчыннар безин ажыл-агыйга оон-биле эпшеппейн, боттарынга чөгенир. дижир. Шынап-ла, «кижиниң омаа назынында эвес» дээри-ле ылап хире. «Ол дугайында чүү деп бодаар силер?» деп, Сат Дамбаевичиден айтырар болза, ол шоолуг-ла үр Соданмас ийик: «Хамык узуур — күш-ажылда! Кежээ кижи кырыырын-даа кайын сактыр» —деп, ол хаңылаар. Оон оозун күш-ажылчы намдары бүрүнү-биле бадыткаш боор.

Саттың ёзулуг амыдыралы 1931 чылда Шаңчының Изиг-Кара деп черге тыва бижиктэ үжүглептер апарганындан эгелээн дизе чөптүг. 12 харлыг балдыр-бәәжек оол адазынын, чоок-кавы аалдарның ажы-төлүн чомчуп, бижип өөредиргге база дузалашкан. «Эртем-номга салымныг оолдур»—дижип, улус ынчан чүгаалажы берген. Солун-сеткүүл, номнар бичии кижиниң мөзү-бүдүжүнүн тургуступарынга улуг салдарлыг болган.

Элээн каш чылдар эрте берген. Сат Дамбаевич ынчаардагы Белдиң сес дугаар арбанын, оон соонда Чаа-Хөл сумузун даргалап, «Булак», «Бедик хавак» МЧАЭ-лерни эвилелдеп тургузарынга идепкейлиг киришкен. 1950 чылда ук ажыл-агыйларны каттыштырып, колхоз киллыр эде организастаан соонда, аңаа хову бригадирлеп он чыл ажылдаан. Чаа-Хөлдүң хоочун чурттакчылары Дажы бригадирниң ынчаардагы шалыпчы күш-ажылын амдыгаа дээр магалап, сактып чугаалажыр. Оон бригадазы ынчаш 60 га черге кызыл-тас тараап, күзүн бүдүн колхозтуң дүжүт ажаан алыр планын күүседип, хамыкты кайгаткан. Шалыпчы бригаданың аргадуржулгазы хөй-хөй тараажыларга үлегер-чижек болган.

«Бо дээрге ам бистиң төрөэн чурттувустуң намдарының база бир арынчыгажыдыр ийин»—деп, антараашкан «Күр болган курукан черлерни шинээдип алганы дээш» деп медальды үштүп, кампыг тудуп ора, Сат Дамбаевич чоргаарланып чугаалады.

Чылдар чымыштыг, ажыктыг ишке билдиртпейн эрте Серген. 1961 чылда Дажылар көдөө ажыл-агыйның база бир кол адыры—мал ажылынче шилчип, хойжулай бергеннер. Оон бээр үш чыл бурушгаар пенсиялап үнген, хоочун малчын үре-түңнелдиг ажылдан, «Ак-Туруг» совхозтуң мурнакчы малчыннарының одуруунга доктаамал кирип келген. Ол чылдарның иштинде «Сат Дамбаевич көдөө база район Советтериниң депутадынга соңгуттуруп, чонуң бүзүрелин чаалап ап, төлептиг бараан боон шыдаан.

Хоочун малчын бодунуң байлак арга-дуржулгазын беш жудан турарларже кичээнгейни угландырып келген. Чарыш тиилекчилериге материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталдарны тыпсыш турар. Эрткен он бир айларның түңнели-биле районнуң ажыл-агыйлары көдөө ажылагый продуктуларын будүрериниң, ону күрүнеге садарының планнарын күүсеткен. «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери юбилейлиг чылда түңнелдиг ажылдаан.

СЭКП райкому 1982-83 өөредилге чылында партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлеринге дыңнакчыларны чөрчерде партия организацияларының киржилгези-биле четчелээн, районда шупту 1439 дыңнакчы, оон иштинде 485 коммунист, 337 комсомолчу политэкономиктиг билиниң бедидип, өөренип турар. «Кызыл тук», «Ак-Чыраа» совхозтарда, районнуң школаларында, райпода, район эмнелгезинде, харылзаа белдирилгеде партия организациялары партия, комсомол болгаш экономиктиг өөредилгени организастаар, ону удуртуп талазы-биле тодаргай ажылдарны чорудуп турарындан бо коллективтерде өөредилге организастыг чорун турар.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылда бар боон турар четпестерни дарый чайладып, юбилейлиг чылда алдынган социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүседир дээш өөрүүлер күжениишкиниг ажылдап турар.

М. ШАГДЫР.
СЭКП Өвүр райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниң эргелекчизи.

МЕРГЕЖИЛИ БЕДИК МЕХАНИЗАТОР

«Ак-Туруг» совхозтуң конторазынга эртеңги шактарда кижи-де көвей. Аңаа совхозтуң код инженери Яков Сагаан-биле ужурашкаш, мурнакчы механизаторлар дугайын айтырдым.

— Бисте мурнакчылар-ла хөй. Чижээ Комбайн Монгушович Дартай-оол бар-дыр. Ол тракторист-биле болупар чугаалажып көрүнер — дээш, чорупту. Ынанап-ла ажыл-агыйның код инженери кижиниң ажылы чай чок болуру чүве.

Ады безин Комбайн, машина-техникага сонуургалдыг боорга, ада-иези ынчаар адап каан ырга бе дээн бодал-биле совхозтуң гаражынга чеде берген мен. Чоллачылар болган трактористер гаражтан кидин түлүк үүнүн, заправкаже чоруп турлар. Улустан айтырып чорааш, Комбайнга ужуражы бердим.

Комбайн Монгушович бодунуң эдилээн техниказынга кампыг. Тракторунуң техниктиг ажаалдазынче доктаамал кичээнгейни салып, «й-шаанда кылып ап турар. Оон эдилеп турар «МТЗ-50» деп маркалыг трактору ам 5 чыл капитал септелге чок ажылдап турар.

Комбайн Монгушович 1959 чылда Балгазының профессионал техниктиг училищезин дооскаштып, бодунуң төрээн совхозу «Ак-Туруг»га трактористеп ажылдап эгелээн. 23 чыл иштинде үзүктел чок трактор башкарары амыр эвес ажыл-херек. Кыштың соогунда, чайның изинде кандыгдаа бергелер тракторист кижиге таварышкылаар. Ындыг бергелерге ол таварыжып-даа чораан. Ол дуржулгалыг механизатор.

Комбайн Монгушович бодунуң эдилээн техниказынга кампыг. Тракторунуң техниктиг ажаалдазынче доктаамал кичээнгейни салып, «й-шаанда кылып ап турар. Оон эдилеп турар «МТЗ-50» деп маркалыг трактору ам 5 чыл капитал септелге чок ажылдап турар.

Ажыл-ишчи механизатор айгы үеде иштиниң малын мейдн кыш ажырар соруулгабиле малчын коданарже сиген, дус болгаш малчыннарның одаар үүлдерин соорту чидирип турары-биле оларның хүндүтелин чаалап алган.

Механизаторлар ортузунда организастайн социалистиг таръшка соолгу чылларда доктаамал тиилекчи болуп келген.

Оон күш-ажылын үнелеп көргеш, совхозтуң администрациязы ону хүндүлеп бижиктер болгаш өртемтит белектер-биле кап удаа шаңнап, мактап келген. Ол ышкаш чурт иштинге экскурсиялаар халас путёвка-биле шаңнаткаш, чораап келген.

К. КОМБУ.
Улуг-Хем район.

Чагаа парлаттынмаза-даа

КАТАП ТУРГУСКАН

Эрткен чайын редакциягa «Өөк» совхозтуң малчыны Ч. Күжүгеттиң чагаазы келген. Дөрт ай бурунгаар Хадың суурдан автобус Аржаан суурну эрте таварып эртер болгаш, ол чорук кылырынга таарымчалыг турган. Совлгу үеде автобустуң чорбаетаанындан район төвү Туран хоорайга ажыл-албан ужурунда хүнеш чорук кылырының бергезин автор тайылбырлаан.

Улус депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазының орлакчызы А. Шулеповтуң чагаага хамаарыштыр харылзааны:

Чагаада шүүмчүлеп турар фактыларның турганы шын. Тыва транспорт эргелелиниң райкүүскомунуң дилээнин езугаар Кызыл — Хадың аразының автобус маршрудун катап тургускан. Кызыл хоорайдан 16 шакта үнген автобус Хадың суурга хонгаш, эртен чеди шакта дедир чоруур.

УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» совхозу кезиг чылдың дүжүдүнге 300 тонна тараа культуразының үрезиниң база 480 тонна картофель үрезинин арыглап, савалап белеткээр планныг. Ол совхоз тараа үрезинiниң хой кезиин Ак-Шаттың хову Турлаанда савалап белеткээн. Ында кезиг чылдың эки шынарлыг, бедик кондициялыг үрезин курлавыры дээш ажыл ам-даа уламчылап турар. Үрезин арыглаары-биле шаңда ОВЦ-20-«А» деп маркалыг машинаны тургускан, бир автомашина быжыглаттынган. 8 кижи составтыг бригада доктаамал ажылдап турар.

Үрезин арыглалында Нина Сарыглар, Сендин Куулар, Салбаккай Монгуш, Анюта Куулар олар үргүлүү ажылдап, үрезин арыглалынга боттарының улуг-хуузун киргеннер. Чолаачы Колхоз-оол Монгуш база мактадыг ажылдап турар.

А. МОНГУШ.

МАЛЧЫННЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Чурумал

Хөндергейниң Чаш-Терек кедөзээ-биле Шемиже углаан оруктан чоруп ор бис. Ынчан декабрьның кыржаң соок хүннериниң бирээзи. Ол ынчаар хар кылын. Хөндергей-биле Шеми аразының арт кырынга келдивис. Ак хар-биле шыптынган даг шаттарында кышкы малчын турлагларының барааны карарып көстүп келди.

Одарларда хой коданнары чүм харны холдары-биле эшкеневишаан, хардан аштынган оътту кизиреди одардаан. Оларның кадарчылары бедиг-аштерде кадарган колапларын хайгаарабышаан, оларынга таалап одарлазын дээш аян тудуп бараалгааны-дзз дыңналгылаар.

Шемидиже углаан оруктун Ак-Кара-Сугнуң Кадыр-Тейле углаан адыры-биле хаптыыс. Кыр кырынга үнүп келдивеэ. Базрывыста кыштаг. Холгевес кудургайлап чоруй, деледе кыштагга келген. Малчын Дмитрий Куулар чадагай ка-жаа иштин ыяш хүүрек-биле аштап, бөргүнүң халбаның аткаар даап баглаап, чиик-тендир кетинишкеп сорукчур ажылдаан дур.

Оон-биле мендидешкеш, ажыл-херээн сонуургап чугаалажы бердивис.

— Мал сол-менди тур. Кодай олардан келир чоскшулаан. Мону дүрген аштап арыглавааже хоржок. Хойлар турлагга келген дораан малаа келир. Кажаа иштиң коранналы бээрге мал дүүгар боор чүве — дээш, хойжу далажып ажылдай бердив. Бис база дузалаштывыс. Кажаларын байдалын, турлаг девискээрин сонуургап көрүп чоруп турувуста, хүн ажа берди. Кыштагның он талазында одуруг оруктап, оларга хүрээн хойлар кезек-кезек кылдыр шуужүнкеп, башкымму өдекте келди. Ооллуг хойлар хураганнарын эреп өткилээп чамдык хойлар оюк дустаа чылгаан, хой нуруузу пистелна чанында суглуг коошпуларда сынмарлажы бердилер. Күзелин хандыр суксуннаан, кужурааранның оожуктурген хойлар кажаа чанында дыштангылаан.

Ол кодан хураганнан эгелээн. Бежен ажыг хой ооллаан. Хураганнары мендиг доруттун турар. Сакманчы Надежда Кулар шору дорукка хураганнарны келеринге чыыт берген, чаш хураганнар келерий чылыг, ыжык кажаага кийргеш, оолларын ыяшыртырын эмзирип эгелеп.

Кежээ дүшкеп. Чөөн чүктен белгем каралгы дүүнүң көжегеэн чоорту дүй бүргеп. Кежээнинiң шолбаны чедип чыдыын чиеңнеттин... Сылыстар дээр хөлзинiнээн чоорту кеспүүлей кёлди. Дмитрий Тас-оолович тура халаап, электри шимчеликтизиниң моторун ажылдадыпкан. Кажаа иштэ, чурттакка бажыңы, кодан доскээрэ Илычиниң лампочкалары-биле чайыннаны бергей. Кодан хой кажаазында у үнүп.

Дүн ортузу четкелекте. Надежда Баңыр-Белековна кайыдаа хойлары, чаш хураганнарын каралап чоруткай.

— Дмитрий Тас-оолович, бо дүне хойлар ооллаар хайыраар. Ынчап база хайгаараар бис. Электрининi чырыын түр өөрүүп кап—даап. керосин лампазының чырыынга солуп ооредеп берин.

— Кодайлыыстыг ынчат мен тегерер мен, улуг дыштаңын ал, Надя—деп, ол чугаалаап, шимчеликтизиниң моторун ажылдаарын соксадырып-биле дашкаар үнген. Орай үнген, турп-аар дей берген ай Чөөч чүктен үнүп, кошкаксымаар чымыын октаргай делгеминге чажыыкан.

Дан халазында Дмитрий кажаага барып, баштай чаш хураганнарны шимээн үндүрбейн тегертеп. Оон хойлар аразынга барып ыяшаалаан. Бир хой төрээн, хураганын иштээ чылгаан турган. Ында база бирээ чыыкпаан. Төрээн хойнуң хураганын кезиге эмзиргеш, чымыпаан хойну хайгаарап турда, Надежда чедип кээп, «Беза бирээ, артында-ла кыс хураган. Хураганнарывыстың колдуу кыс боон тур аа, Дмитрий»—деп. «Мында бир хой чыдыпаан тур. Хураган-биле бүгүү байып тур бис. Надя»—деп өөрүшкүзүн илереткен.

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» совхозтуң малчыннары Дмитрий, Надежда Кулар-ларның кышкы чымыштыг бир дүн-хүнүнүң ийи мынчаар болган.

Малчын ог-бүле юбилейлиг чылда хунаң хоюнуң 100 башка онаштыр 80 хураган, бир хойдан-на 2700 грамм дүк алган. СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң шийтпирлерин СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чугаазын танышкаш, хой бүрүзүнден хураганны, бир хойдан-на 2500 грамм дүктү алырын малчыннар хүлээптеп.

М. СЕВЕН.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Бай-Тайганың «Тээли» совхозта Зэр-Хавак сүт-баразан фермазы—мурнакчы ажылдыг коллективтерниң бирээзи. Ол коллектив чыл санында планныг онзалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседин келген. Ук ферма кажы чыл бурунгаар коммунистиг күш-ажылдың бригадазыден атты чаалап алгаш, ону төлептин-биле бадыткан турар.

ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр алдан чылының юбилейин зэр-хавакчылар күш-ажылчы белектер-биле үткүп турар. Күрүнеге сүт садарының чыл планын декабрь бирде күүседип, пландан ажыр 260 центнер сүттү сактаан. Коллективтиг ажыл-ишчилери бар арга-курлавырларны саваан көргеш, чыл тоңчүзүнге чедир пландан ажыр он бештонна сүттү күрүнеге садарын хүлээлгеш, бедик кедүрүүшкүнүүт—ажылдан кирипкей. Ферма юбилейлиг чылда бир садар шектен 1800 килограмм сүттү саап алыр хүлээлгезин декабрь 1-де күүсеткен. Коллективтиң ажыл-ишчилериниң шак мынчаар чедишкинниг ажылдан турарының үндезинделери чүдел дээрге, фермада партия, профэвидел болгаш комсомол организациялары кижилер-биле ажылче улуг кичээнгейни салып, оларны ыяйралдыг коллектив кылдыр тургузуп алганында.

Ол шыкаш ажыл-ишчилерниң оргузуунга социалистиг чарышты ростовчуларның хожудан турарлар чок ажылдаар деп чаагай эгелээнинниң ёзугаар организастап келгенинде. Кажы чылдар мурнунда хой сүт сааган кижини чарышка тиилекчи деп санап турган. Ам социалистиг чарыштың түнелиң үндүрерде, ажыл-ишчилерниң бүгү талазын көөр. Социалистиг хүлээлгениң күүселдези, бердинген продукциялың шынары ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп турары, кижилерниң сагыла-чуруму, оларның өг-бүлезинге хамаарылгазы, уруглариның өөредилге, кижизидилгези дээш канчаар ажылдап турары, школа-биле харылзаазы болгаш хой-ниитиниң ажылынга кириилгези дээш оон-даа өске чүүлдерин барымдаалап көөр.

Коллективте кижизидилге ажылын бедик деңнелде турүскен. Кандыг-бир саанчы азы кадарчы чылдагаан чок ажыл шагы үзүнкен, арага-дары ижикпен таварылганы дүвүренчиг байдал кылдыр көөр. Ийи, чаңгыс болгулаан таварылгаларны коллективтиң бүдүрүлге хуралынга шыңгыы чугаалажып, чурум үрекчилерин шын орукче киприп чаңчыл апарган.

Фермада партия болгаш профэвидел организацияларының социалистиг чарыштың түнелиң чогуур ой-шаанда үндүрген, ону коллективтиң хуралынга тутаалажыын, мурнакчыларны демдеглеп, оларның арга-дүржүлгазын чугаалавышаан, ажылда бар четпестерни илередип, ону чайладырының оруктарын айтып, моон соңгаагы чугула сорулгаларны тодарадып турар. Оон соонда социалистиг чарыштың түнелиниң коргүүт самбырызынга тодаргай кылдыр чырыдары чаңчыл апарган.

Социалистиг чарыштың мурнакчыларын шаннап, мактаарын доктаамал чорудун келген. Шаңналдарны хуралдарга байырлыг байдалга тыпсып турар. Ол шыкаш планнан ажыр сүт сааган саанчыларга, хой немелде деңзи алган быжа ажаанчыларынга немелде толевирни тыпсып турар. Коллективте коммунистер социалистиг чарышка мурнуку одургуну эзелеп, боттарының эки үлегерин көргүзүп турар. Саанчы Караш-ооловичиге алдар болдурган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен, чылда бир ишекке онаалтыр 2000 кг сүттү сааган хүлээлгезин декабрь 1-де 2051 кг кылдыр күүсеткен. Фермада партия организациязының секретары Роза Хертековна Биличей бир ишекке онаалтыр 2000 кг сүттү саап, хүлээлгезин күүседип алган.

Коммунистер Ыыра Мандат, Люба Норбу олар социалистиг хүлээлгезин күүседиринің кырында келген.

Сүт саалдазын көвүдеринге ишек кадарчылары Кайоол Хертек, Дүүн-оол Иргит, кочегар коммунист Матпак Норбу, 24 чыл иштинде бызаа ажаан келген. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы хоочун коммунист Хемчик Чыргалович Иргит үлегерлиг ажылдап турар. Оон бызаалар ажаап турар кажаазының ишти арыг-силиг, чылыг, кургаг. Хемчик Чыргалович совхозунуң малы дээш бүгү сеткил-сагыжындан бердинген. Оон ажаап өстүрүп турар бызаалары кезээде силиг, семис-шыырак болур. Амгы үеде бир бызааның дүн-хүнде немелде деңзиин 700—800 грамм чедип турар.

1982—1983 чылдың мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттирер дугайында «Саян» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарның малчыннарының база тускай эртемнигларининг республиканың бүгү малчыннарынга үндүрген кыйгырыын Зэр-Хавак фермазының ажыл-ишчилери ийин-биле деткип, мал кыштаглаашкынын организастыг чорудуп турар.

Фермада мал чеми четчиги-биле белеткеттинген. Малта сиген, саванны оонактап дээрбедээш бээрин организастаан. Хүнде 150 ат. хире кылымал сүттү кылгаш, малга берип турар. Фермада 1050 баш бодо мал бар. Оон иштиден 213 инекти саап турар. Оларны зоотехниктиг чүрүм ёзугаар чемгерерин организастаан. Мал чемин камның чарыгдаары-биле мал чемин деңзилеп-тургаш, үлеп бээри-биле Дмитрий Адыгны баштадыр тускай звенону тургускан. Оларны коммунист Матпак Норбу инек, бызаага бээр сүтну чылдың берип турар. Мал чемин инектерниң турар черинге тарадып салып бээр трактористи тургускан. Ону В. С. Салчак багай эвес күүседип турар. Шак мындыг чүгула хемчегларин чорудун, ажылды эки организастап турарындан сүт саалдазы күсүзүүнден көвүдээн. Иниизи-биле ам хүнде 1100 кг сүттү саап ап турар апарган.

Ферма коллективи бо чылын 100 тонна сигенни белеткээр планын 150 тонна кылдыр күүсеткеш, ону фермада соортуп чедирип алган.

Совхозтуң дирекциязы малчыннарның ажылдап, чурттаарынга таармычалыг байдалдарны тургускан. Ында магазин, клуб, чунар-бажык, ясли-сад бар. Малчыннар улуг, делгем бажыңнар-биле хандыртынган. Ында радио, телевизор, соодумчу, хеп чуур машина дээш оон-даа өске амыдыралдың чүгула хемчеглери бажың бүрүзүнде бар.

Бүгү-эвилелдиг социалистиг чарышчылар кирипкеш, зэр-хавакчылар 1983 чылда оон-даа бедик көргүзүүлерлиг ажылдаар, 1983 чылдың бирги кварталында күрүнеге сүт садар планын хүүсаадан он хонук эрте күүседир, чаңгыс-даа баш мал хоратпас, сүт саалдазын бо чылдан эзээн көвүдеир сорулгалыг ажылдап турарлар.

К. ХЕРТЕК.

ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАР КӨВҮДЭЭН

Республиканың стол теннизиниң федерациязының хуралынга стол теннизиниң федерациязының 1982 чылда кылдынган ажылдарының түнелиниң болгаш спорттуң ол хевиринің моон соңгаагы хөгжүлдезиниң база сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Республиканың стол теннизиниң федерациязының даргазы А. С. Серен-биле бистиң корреспондентивис И. Ооржак ужурашкаш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам шай кодурер дугайында» докгаалын болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шийтпирлерин күүседир талазы-биле кандыг ажылдар чоруттунганын чугаадап бээрин эйткен.

— Стол теннизи — спорттуң эң-не массалыг хевиринин бирээзи. Бистиң чүртте ону доктаамал ойнап турар спортчуларның саны 3 миллион чедип турар. Стол теннизин олимпий оюнларының бир хевири кылдыр 1982 чылда бадылаан. 1988 чылда Японияга болур олимпий оюнларынга киржирип-биле совет спортчулар белеткенип турар.

Бистиң республикада спорттуң бо хевириниң массалыг кодурер дээш эзээн хемчегler алдынган. Стол теннизиниң федерациязын 1976 чылда тургускан. Ол үеннен иштинде кылдынган ажылдарны чылдың-на түнеп, хемчегlерни ап келгенин демдеглээр апаар. Ылаңгыя сөөлгү чылдарда эзээн эвес түүлер кылдынган.

Бо чылын Тыва АССР-ниң болгаш хоорайның бирги черн дээш маргылдааларны 2 удаа организастаан. Оон аңгыла ВЛКСМ хооркомунун, республика федерациязының база «Тываның ачыяктары» солунуун шаңналдары дээш маргылдааларны багай эвес деңнелге чылдың-на организастап турар. Ол маргылдааларга Кызылдың болгаш бүгү районнарның командалары киржип турар. Стол теннизи республикада хөгжүлдеп ап, массалыг апар чыдарын районнар топтеринде, суурларда, бүдүрүлге, албан организация черлеринде теннисче хандыкшылдыглар ойнап турар апаргының база хөречилеп турардыр. Ол дээрге стол теннизиниң федерациязының чорутkан ажылының түнелиниң деп болдур.

Район бүрүзүнде стол теннизиниң федерациязы ажылдап турар. Ону хөгжүдер талазы-биле ажыл Кызыл хоорайда. Барыын-Хемчик, Тандың районнарда багай эвес. Ак-Довуракты, Бөвү-Аксының, Шагаан-Арыгның командалары багай эвес түнелдерни көргүзүп келген. «Спартак» эки тура спорт ниитилелинде бо талазы-биле ажыл чорун турар. Үнү чок уруглар школазында тренер Е. Н. Манзановтуң ажылын демдеглээр апаар. Ол школаның командазы бистиң республиканың школалар аразында чемпионну болгаш үнү чок уруглар школаларының Бүгүсоюзнай болгаш Бүгү-россия ачылелдерининг маргылдааларынга шаңналдыг черлерни эзлеп турар.

Стол теннизин хөгжүдеринге боттарының үлүг-хуузун киприп турар эки спортчуларывыс Николай Канчымаа-оол, Сергей Сасин, Хеймер-оол Күжүгет, Руслан Мусаев, Мария Шыырап болгаш оонда ескелерни адап болур.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининиң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам кодурер дугайында» докгаалының күүселдезин хандырар талазы-биле хемчегler дугайында СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шийтпирлериниг хамаарыштыр республиканың стол теннизиниң федерациязының мурнунда эзээн эвес сорулгалар салдының турарын чугаалаар апаар.

Сорулга болза стол теннизин улам сайзырадыры, федерацияның ажылынга ниитилелиниг, идепкейлиг кижилерни киприштирери. База бар чугула айтырыг спортчуларның болгаш хандыкшылдыг кижилериниң ойнаар мергежелин кодурери, маргылдааларны организастап эрттирериниң деңнелин белиидери. Маңаа спорттуң кижизидикчи ролюн күштелдирери, кижилер-биле ажылды чорудары чугула. Чамдык спортчуларның талазылган маргылдаа үезинде чурум үрээр, багай талазын көргүзеп чоруктар тургулаан.

Комсомол, профэвидел болгаш хөй-ниитә организацияларының талазындан спорт ажылынче сагыш салыр, дузалажыр, соңуургалыг болуруң чедип алыры чугула.

Чамдык районнарда стол теннизин хөгжүдеринче кичээнгей коошак, ында федерациялар барык ажыл чорутпайн турарын демдеглевес аргажок. «Трудовые резервы», «Урожай» спорт ниитилеллеринде ажыл база шөолуг эвес, шуудавайн турар.

Тыва АССР-ниң стол теннизинин федерациязы болгаш республиканың школалар аразында стол теннизи-биле чагааны база чорутkан. Херээжен спортчуларның аразында стол теннизин ойнаарын нептередир база чугула.

Республиканың школаларында стол теннизи ам-даа пептеревээн, кошкак дээрзин айтыр апаар. 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп Кызылда уругларның спорт школазынга стол теннизиниң салбыры ажылдап эгелээр.

1983 чылдың январь 3—9-на чедир Барнаул хоорайга элээн болгаш бичии уруглар аразынга Сибирь зоналарының маргылдаазы болур. Ол талазы-биле бистиннде кошпак деп чугаалаан болгай мен.

Стол теннизинин Бүгү-россия федерациязы (дарганы Я. С. Лихтерман) бистиң республиканы деткип, дузалажыр турар. Чамдык спорт херекселерин (ракеткаларны, шариктерни, столдарны) алган бис.

Эрткен чылын стол теннизинге Сибирь зоналарының бирги чери дээш маргылдааны бистиң республикага эртиргеп болгай. Ук маргылдааны организастаанын Бүгү-россия федерациязы эки деп үнелеен. Анаа бистиң командавыс шаңналдыг чер албаннда болза, ук маргылдаа эвээн эвес ужур-дузалыг болган.

Бистиң судьяларывыс моон соңгаар стол теннизинге республикадан дашкаар улуг маргылдааларга судьялап киржип турарын дугуржуп алганывыс база бисче улуг деткимче болур.

Стол теннизинин массалыын чедип алыр, чер-чөрлерге пептередир сорулга-биле элээн хемчегler моон-даа соңгаар алдынар. Кызыл хоорайның, районнар төптеринин микрорайоннарынга цементтеден кылган столдарны тургускулаар.

ХҮЛЭЭЛГЕ— 100-ТЕН 105

Эрзин районда «Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Илепумунуң шийтпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 60 чыл болур оюн толептиг үткүүр дээш чыл планнарын чедишкинниг күүседиринче бүгү күжүн моөнней, күженишкинниг ажылдап турарлар.

Юбилейлиг чылда совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчыннары кыштаглаашкынга эки белеткенген. Бригадада пинтаан-биле 14 кодан хой бар. Оларның 9 коданы төрүүр хой. Хойжу бүрүзү кажааларын чылыглап, өдээн бөлүп, малга четчир санныг чемнин белеткээш, кыштагларда соортуп чедиртилээн. Малга чем каап бээр шагжалар, оңгачалар четчир. Суг кудар доскаарларны чылыглап, сугну чылдың берип турар.

Бо чылдың түнелдери-биле алырга, бригаданың хойжулары Орус Намдал, Марсуу Учурал, Иван Сали олар төрүүр чүс хойга онаалтыр 100-105 хураганны камгалап алган. Олар түгле совхозта мурнакчы малчыннар эвес, харын республикада мурнакчы хойжуларының санында кирип турарлар. Ол малчыннар сөөлгү каш чыл улаштыр төрүүр 100 хойдан 100-тен куду хураган ап көрбээннер.

Бригадада аныяк малчыннар Иван, Чечек Садилер ам каш-ла хонгаш болур юбилейге ужуражыры-биле чедишкинниг ажылдааннар. Олар төрүүр 100 хойга онаалтыр 102 хураганны камгалап ап, бир хойдан 1,9 кг дүктү кыргып ап, социалистиг хүлээлгезин чедишкинниг күүсеткен. Олар мал ажылында 15 чыл ажылдап турар. Ынчангаш оларның мал ажылынга арга-дүржүлгазы улуг. Садилер кыштаглаашкынга эки белеткенип, боттарының күжү-биле 46 тонна сигенни белеткээш, кыштаанда дүжүрүп алган болгаш 10 тонна одекти болуп алган.

Бригаданың хойжуларының 1983 чылдың социалистиг хүлээлгелерин ап эгелей берген. Аныяк ог-бүле он бирги беш чылдың үшкү чылында төрүүр 100 хойга онаалтыр 105 хураганны камгалап алырын хүлээлгеп.

Амгы үеде малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынга белеткели бүгү тала-биле эки.

М. САМДАН.

ШИВИЛЕРНИ КАМНААР

Чаа чыл келир чыгаан, ынчангаш миллион-миллион совет ог-бүлелериниң эң шынаг байырлалдарының бирээзи — Чаа чылды уткуурунуң ёзулалынга белеткел чорун турар.

Ол байырлалдың бир чарылбас кезээ — ог-бүлелериниң бичии кежигүннериниң болгаш улуг-даа кижилериниң четтикпейн манап турары ногаан шиви — барык-ла бажың бүрүзүнге, квартира санынга кестүп кээп, янзы-бүрү оттары-биле чайнай бээр.

Чаа чылды шимеп каап ногаан шиви-биле уткуп байырларының эрте-бурунгу чаңчылы чаагай, чараш-даа! Ынчалза-даа ол эки чаңчылбиле холбашкан бир четпес чүүл бар: ол болза, аныяк шивилерни кижилериниң каратуразында, чөшпээрел чокка, чер болганындан кезип, үрегдээри-дир. Ындыг төтчеглекчи чоруктуң таварылгаларын декабрь айдан эгелээш-ле көрүп болур бис: бистиң республиканың автомобиль оруктарынга чорзан чүк болгаш чиик-даа автомобильлериниң рамаларынга, цистерналарынга, чүктериниң кырынга болгаш чүк шыгжаар черлеринге-даа чышпыр шарып каап ногаан шивилерниг машиналарны бо-ла көрүп болур болгай.

Ногаан шивини чөшпээрел чокка, тураазы-биле кезер чорук ам-даа хөй боор турарын айтыр херек. Хамыктың мурнунда хоорайлар, суурлар чоогунуң арга-ыяштарындан, автооруктарны болгаш аная-даа оруктарны дургаар чоруткан черлерден оларны кезип, төтчеглеп турар. Ынчангаш арга-ыяш күржагларының болгаш олургларының камгалал аргазы үреттинер, эстетиктиг-каасталга хүлээлгезин узуткаттынар. Оон-биле кады арга-ыяш курлавырларының, ылаңгыя хөвар дээш ине бүрүлүг ногаан ыяштарның чайгаар өзүлде, немелдези база каражага таваржып турар.

Ине бүрүлүг ногаан ыяштарны чөшпээрел чокка, тураазы-биле кезер чорукту болдурбас, төтчеглекчилерни илередири-биле декабрь айда-ла чер болганга, тодаргайларга, арга-ыяштыг черлерниң автомобиль эртиш шыдаар оруктарынга, автовокзалдарга, автомагистральларга дүрүм үрээр кижилерни илередирип-биле рейд хынаалдазын кылыры, арга-ыяш-камгалалының Хөөйлузунуң үрекчилерин тудуп, чогуур хемчээн ап турар. Ындыг арга-биле Чаа чылга уткуштур шивя ыяштарны хөөйлудан дашкаар кезип, белеткээр болгаш садып, саварар чорукту эвээжедирип чедип алыры чугула.

Чаа чылдың шивизин кызыры-биле ине бүрүлүг ногаан ыяштарны чөшпээрел чокка кезип үрегдээн хамаатылар чедирген когаралын дедир эгидериниң ангыда, администрativtиг чүрүм-биле 50 рубль чедир торгаашкынны база төлээр ужурлуг.

Ине бүрүлүг ногаан ыяштарны төтчеглээрин болгаш үрегдээрин болдурбазының талазы-биле ажылга киржирип кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болур. Ынчангаш кижи бүрүзү күрүненин арга-ыяш камгалаар черлериниң ажылдакчыларынга бо талазы-биле төтчеглекчилерни илередиринге дузалаары чугула.

С. КУЛАКОВ,

Тыва АССР-ниң Ыяш ажылагый министерствозунуң арга-ыяш камгалалының улуг инженери.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыннадып тур

ТӨӨГҮЛҮГ БАЙЫРЛАЛ

ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чылын демдеглеп турар Москвада баярлал делегей парлалгазының кичээнгейниниң төвүнде туруп турар. Даштыкы парлалга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң байырлыг хуралга кылган ниетекелин бо хүнперде калбаа-биле тайылбырлап эгелээн. Солунналар ук ниетекелди долузу-биле парлап, тодаргай дэнчүзалдарны кылган.

Даштыкы чурттарның солуннары Совет Эвилелиниң улустарының 60 чылдарның дургузуунда чедип алган ледишкиннерин демдеглевишаан, Ю. В. Андроповтуң ниетекелинде кирген делегей айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң идип үндүргени чаа саналдарынче онза кичээнгейни угландырып турар.

ВАРШАВА. Полышавын «Трибуна люду» солуну ССРЭ-ниң тургустунганы — Европаның болгаш бүгү делегейниң хөгжүлдезинге улуг чаартыкчы салдарны чедиргени деп, демдеглеп бижээн. Делегейде эң баштайгы социалистиг күрүнени тудуп тургузаар талазы-биле В. И. Ленинниң төрээн чуртунуң дуржулгазы коммунистиг болгаш ажылчын партиларга, хөгжүлдениң социалистиг оруун шилип алган бүгү чурттарга үнелеп четпес ужур-дузалыг боон турар.

Советтер чурту эрткен алды ой чылдарның дургузунда амгы үениң эртем-техниктиг баазазынга үнделеттинген күчүлүг индустрияны болгаш бедик механизастаттынган кодээ ажыл-агыйны тургускан. Ынчангаш Совет Эвилели коммунистиг тургузуушкунуун нарын сорулгаларын чедишкинниг шийтирлеп турар деп, солун улаштыр бижээн.

Совет Эвилели биле Польшаның улустары бижыг найыралдыг болгаш бүгү талайлыг харылзаалыг. Ол харылзаалары империалистиг күштер база аңгы дайзынгары кажан-даа үзе кирип шылавас деп, полян коммунистерниң солуну бижээн.

ПХЕНЬЯН. Корей Улус Демократтыг Республиканың кайысылалының хой-ниитизиниң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга тураскаатkан байырлыг хуралы болуп эрткен. Корейнин Күш-ажылчы партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, КҮДР-нуң Администрativtиг Чөвүлелиниң премьерининг оралакчызы Ким Дин Тхэ ол хуралга Советтер чуртунуң эрткен алдарлы оруунуң дугайында иletkелла кылган. Совет улустуң политика, экономика болгаш социал хөгжүлдеде чедип ап турар чедишкиннериниң дугайын ол тодаргай чугаалаан.

Бүгү делегейге тайбыңны быжыглаар, чаа дайынның аймылын узуткаар, чөпсеглеништикинни кызытаарлаар болгаш кызырар база улустар ёразынга кады ажылдажылгаяны хөгжүдер дээш СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеминг ботчуларының болгаш хандыкшылдыг кижилериниң ойнаар мергежелин кодурери, маргылдааларны организастап эрттирериниң деңнелин белидери. Маңаа спорттуң кижизидикчи ролюн күштелдирери, кижилер-биле ажылды чорударының чугула. Чамдык спортчуларның талазылган маргылдаа үезинде чурум үрээр, багай талазын көргүзеп чоруктар тургулаан.

Комсомол, профэвидел болгаш хой-ниитә организацияларының талазындан спорт ажылынче сагыш салыр, дузалажыр, соңуургалыг болуруң чедип алыры чугула.

Чамдык районнарда стол теннизин хөгжүдеринче кичээнгей коошак, ында федерациялар барык ажыл чорутпайн турарын демдеглевес аргажок. «Трудовые резервы», «Урожай» спорт ниитилеллеринде ажыл база шөолуг эвес, шуудавайн турар.

Тыва АССР-ниң стол теннизинин федерациязы болгаш республиканың школалар аразында стол теннизи-биле чагааны база чорутkан. Херээжен спортчуларның аразында стол теннизин ойнаарын нептередир база чугула.

Республиканың школаларында стол теннизи ам-даа пептеревээн, кошкак дээрзин айтыр апаар. 1983 чылдың январь 1-ден эгелеп Кызылда уругларның спорт школазынга стол теннизиниң салбыры ажылдап эгелээр.

1983 чылдың январь 3—9-на чедир Барнаул хоорайга элээн болгаш бичии уруглар аразынга Сибирь зоналарының маргылдаазы болур. Ол талазы-биле бистиннде кошпак деп чугаалаан болгай мен.

Стол теннизинин Бүгү-россия федерациязы (дарганы Я. С. Лихтерман) бистиң республиканы деткип, дузалажыр турар. Чамдык спорт херекселерин (ракеткаларны, шариктерни, столдарны) алган бис.

Эрткен чылын стол теннизинге Сибирь зоналарының бирги чери дээш маргылдааны бистиң республикага эртиргеп болгай. Ук маргылдааны организастаанын Бүгү-россия федерациязы эки деп үнелеен. Анаа бистиң командавыс шаңналдыг чер албаннда болза, ук маргылдаа эвээн эвес ужур-дузалыг болган.

Бистиң судьяларывыс моон соңгаар стол теннизинге республикадан дашкаар улуг маргылдааларга судьялап киржип турарын дугуржуп алганывыс база бисче улуг деткимче болур.

Стол теннизинин массалыын чедип алыр, чер-чөрлерге пептередир сорулга-биле элээн хемчегler моон-даа соңгаар алдынар. Кызыл хоорайның, районнар төптеринин микрорайоннарынга цементтеден кылган столдарны тургускулаар.

ДЕЛИ. Индияның хой-ниитизиниң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатkан кежээзи аная эртеен. Индияның найысылалында совет эртем, культура болгаш уран чүүл бажыңнарга болган ол кежээге Индияның коскү хой-ниити ажылдакчылары, артеделлери, литераторлары болгаш найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери киришкеп.

Индий информациялың болгаш радио дамчыдылгазының күрүне министри И. К. Салве ол кежээге чүве чугаалаан, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылы чүгле Советтер чуртунуң ажылчы чоннарынга эвес, а национал-хосталгалыг шимчээшкинге, дешилгелиг бүгү кижи төрелгетеинге канчаар-даа ажаок улуг ужур-дузалыг деп демдеглээн.

ДАМАСК. Маңаа болгаш парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, Палестинаны хостаарының Демократтыг Фронтузувун Чингине секретары Н. Хаватма Советтер чуртунуң төрүттүнгени болгаш маңдың хөгжээни ленинчи национал политиканың амыдыралчызының чаймынавчак хереснии болуур деп демдеглээн. Совет Эвилели араб улустарның шынчы ооңгу, ол чурттуң эрткен оруунуң үлегер-чижээ бистерни үлам сорук кирип турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ЧОННУҢ КҮЗЕЛ-СОРУУ СЫЙ ШАПТЫНМАС

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Гуасапа вулканның (Күскатлан департамент) районунда партизаннарның улуг базазын узуткаар сорулга-биле сальвадор ёзу-чурумнуң калбаа-биле мактаттынып чоруткан шаап халдаашкыны бужар-чүдээ-биле бүүрап дүшкен. Тускай сорулгалыг «Рамон Бельосо» дээр, Форт-Брагга америк шеригг базазынга белеткелди эрткен батальоннуң өлүрүкчү шаажылакчылары барык чедиг хонук иштинде тура халышканнарның туруштарынче чаа таварып, халдаашкыннар кылып келзе-даа, дириг күжүнге болгаш дайынчы техниказынга-даа улуг чидиргилерге таварышкаш, дедир дезер ужурга таваржып турганнар.

Шаажылакчылар анаа бөгтарының бүгү-ле киленнажин Гуасапа вулканның кыдыында турар тараачыннар суурларынче угландырып турарын информация агентилеери дыңнадып турар. Сальвадорнуң агаар шеринин чеңсээнге чоокта чаа немежил кирген «А-37» дээр америк самолёттар болгаш дайынчы вертолёттар ол сууржугаштарны хүннүн-не бомбалап, көргүлчүн ок-биле хөмө боолган турганнар.

Ынчалза-даа чаа алганы боо-чепсээ болгаш ок-чемээ-даа, массалыг үүлгединишкиннери-биле Сальвадорнуң чонунуң тура-соруун, оларның боттарының Төрээн чуртунуң хосталгазы дээш демисежиринге шиитпиринг чоруун сый шаап шылавайн турар. «Вейсеромос» дээр чажыт радиостанциянын дыңнадып турары-биле алырга, совлгу хөнуктар иштинде Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузувун отрядтары Сальвадорнуң аңгы-аңгы районнарынга идепкейлиг дайынчы хөделиишкиннерни кылгылаан. Оларның чүгле Морасан департаментинге безин үш улуг-улуг чуртгакчылыг черлерге шаажылакчыларның гарнизонларын чылча шапкаш, оларны боттарының хөлүнда тудуп турарлар. Совлгу ийи ай иштинде дайынны болуруң бир муң ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин чидиргөн, тура халыкчылар хөй санныг боо-чепсээни хунаан алганнар, деп «Вейсеромос» айытkан.

ШЫҢГЫЫ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чикагога болган конференциянын киржикчилери Чоокку Чөөн чук айтырыын шиитпирлээр талазы-биле «Рейганның планы» дээр чүүлдү шыңгыы шүүмүүлээн. Ол конференцияны улуг салдарлыг хөй-ниити организацияларының саналын ёзугаар ниитилеле бараан болурунуң америк оппуктерини комитеди. Херээженнерниң тайбың болгаш хосталга дээш чурттар аразының лигазы: тайбыныың Чикаго чевүдели чмылдырган.

«Рейганның планы» дээр чүүл Чоокку Чөөн чүкке тайбыңны тургузуп берип шыдавас, чүге дээрге ол Тель-Авивтиң агрессечи политиказын бүгү талазы-биле деткиринче, ол девпекээлерге америк шеригнерниң турар черлерин калбартырынче угланган деп конференция киржикчилериниң санал-оналдарынга онзалап демдеглеттинген.

ПРЕЗИДЕНТИГЕ КЫЙГЫРЫГ

КАИР. (СЭТА). Политика талазы-биле Египетке хоругтакчаларны дериин ёзу-биле шажылап, хилинчектиг турганының фактыларын истээринче Египеттиң Араб Республизининиң президентизи Хосни Мубарактың «Аш-шааб» солун кыйгырган. Кижилерниң эрелерин үреэн ол дериин уулелиирни кылган бүрүүзүг кижилерни судка киирерин ук кыйгырыгда санналдаан.

Седаттың ёзу чурумунга хоон чок кижилерге удур политиканың дериин хемчегlерни хөй чылдарның дургузунда организастап келген шитикы херектер министри туруп Хобауи Исламил кыйгырыгда бүрүүдаттырып турар.

ӨЙ ТУР ПАВАРЫНГА БЕЛЕН

БЕРЛИН. (СЭТА). АКШ-тың чагырыкчы болуктериниң Төп Америкага тайбыңга кажаныышкынныг месседеженишкиннериниң одагларын тургузарынче угланган политиказын Сальвадорнуң Компартиязының Төп Комитединиң Чингине секретары Шафик Хорхе Хандаль шиитпирлии-биле буруу шапкан.

«Ойнее дойчланда» солуунуң айтырыгларынга харылаалаа, од, бир эвес интернентилерниң шеригери Сальвадорже шүргүп кирер болза, Национал хосталганың Фарабундо аттыг фронтузуу оларга шыгжы ойтур шавышкынын бээр апаарын айытkан.

Бистер айтырыгны политика талазы-биле шиитпирлээри дээш чайгыдың чокка туржун турар бис. Бистиң политикавыс — чугаалажышкынар кылып, ужуражыры ол боон турар. Ынчангаш НАФ болгаш Революсчу-демократтыг фронт-даа чазак черинге, чепсектиг күштерге конституция ёзугаар ассамблеяга, чурттуң боттарының найыралдыг харыысаалгазын медереп билии-ле турар бүгү күштерниге политиктиг чугаалажышкынны эгелээрин сүмелээн. Ынчалза-даа ёзулуг чугаалажышкыннар болбайн турар үеде бистер демиселдя үргэлчүлээр апаар бис деп, Сальвадорнуң Компартиязының Төп Комитединиң Чингине секретары онзалап айытkан.

Янзы-бүрү медээлер

ЧӨНГА БАРААЛГАДЫР

Декабрь айның ийги чартыында Тываның күрүне филармониязының артистери бистиң республиканың чамдык районнарынга аалдап чедиреер. Ырының болгаш танцының «Саян» ансамбли Туран коорайга болгаш «Тилелгө» совхозтуң ажыл-ишчилеринге боттарының уран мергежилин бараалгадыр-лар.

Олар Балгазын, Бай-Хаак, Владимировка болгаш Хөөү-Аксының чурттакчыларынга чеде бээр-лер.

Тыва филармониянын аныяк коллективи «Тываның чалыы-назыны» эстрада-цирк бөлүү РСФСР-ниң алдарлыг, Тыва АССР-ниң улустуң артизи К. Б. Хензиг-оолдуң удуртулгазы-биле республиканың мурнуу районнарынга солуп, байлак көргүзүглерин чөнгө бараалгадыр. Эрзинниң бөлгөн Тес-Хемниң кадаа шинчилеринге олар 30 хире концертилерин көргүзерлер.

С. ДОРЖУ.

УЗУКТЕЛБЕЗИН

Бистиң суурнуң Культура бажыңынга ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаткан, Литов ССР дугайында кежээ эртөө-ин.

Башкай айтырыгларга харыы бөлгөн, ук республика дугайында танышты-ргаш. Ыры, шүлүк, танцы конкурстары, оюнарны организастаан. Чеди дугаар агитбажының чурттакчылары аъш-чем делгелгезин организастап, аттракционнарны база ойнаткан. Нигизи-биле дыштанылга кежээни ажыктыг, солуп эртken. Мынаар кежээлер черле узуктелбес болзуун.

Ч. МӨНГУШ.
Өвүр район.

ПАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫТКАН

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг Кызылдың № 7 школазының 3—5 классчыларының өөреникчилериниң узбек, кыргыс, түркмен, таджик ССР-лерге турасказтаан фестиваль кежээни дыка солуп эртken.

Республикаларның чонунуң национал идик-хевин уруглар кедип алгылаанын онзагай көрүштүг, чараш. Тускай өрээлде аңгы-аңгы национал чонуң аъш-чемин кылып белеткээш, делгеп салган. Ук аъш-чемни канчаар белеткээрин база айтып каан.

Кежээниң эң-не солун кезээ концерт болган. Акыдуңма республикаларның ыры, танцы уран чүүлүн уруглар күүседткен.

Р. ДОЛЗАТМАА.

ЧАШТАРНЫҢ УРАН ЧУРУЛГАЗЫ

Аку-дуңма Бурят АССР-ниң школачыларының чураан чуруктарының делгелгезин Кызылда Тываның хоогжумшин театрының залында ажыктаан.

Байырлыг ажыдыышкынга республиканың эртем-методиктиг төвүүнүң ажылдакчызы Надежда Васильевская чүве чугаалаан. Бурятияның школаларындан уругларның чүс ажыг чуруктары мында делгеттинген.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл болур оюнга алдар болдурган бо уран чурулганың делгелгезинге ВЛКСМ обкомунуң секретары Татьяна Оюн, аныяк чурукчулар човуделинин даргазы, Тываның комсомол шаңналының лауреады Сарыг-оол Саая кожаларывыстың чогаадыкчы чурулгаларынга үнеледи берип, ийи автономнуг республиканың уругларының чогаадыкчы айырал харылзааларының улам быжыглап турарын демдеглээннер.

О. ОНДАР.

ИЗИГ-ХӨЛДҮҢ ЭРИИНДЕ БАЖЫҢ

Комсомол суурда улустуң ураи-шевер мастери чурттап турар, ооң бажыңы кудулдур, Изиг-Хөлдүң эриинде деп дыңналаш, шеверлекчиниң уран чүүлү-биле таныжар изиг күзел меңээ төрүттүнген.

Чавыс херимниң хаалгазынга четкелек чорумда, бажыңдан тырың, шыырак магаботтуг, улуг карактарлыг, бедиксимээр-эттелчек думчуктуг ашак кижи үнүп келди.

— Экии, аксакал—деп оруспан мендилештим.

— Экии, экии! Хөлче эртер орук доо ында болдур ийин—дээш, холун аткаар суна-дыр.

— Чок, чок. Меңээ хөлдүң херээ чок, а уран шеверлекчи мастериң бажыңы херек ийин— деп харыладым.

— Аа... Ынчаарга шын келген-дир силер. Эртиңер, эртиңер — деп ээлдек-эвилең чалай-дыр.

—Тургунбай Амантаев — дээш, мээң холумну моге-шыырак салаалары-биле дыңзыг тутту.

— «Иссык-Кульда» дыштанып турар мен. Силериң уран-шеверлериңер дугайын дыңнаш, чор мен — деп кыска болурун оралдажып тайылбырладым.

— Биллим, биллим. Бурятиядан боор силер аа?—дээш, чанывыста бичии эжиин ажыдыпты.

— Чок Тыва кижи мен. Тыва АССР-ден келген — деп бажыңче кирип чыда харыладым.

— Аа... билир мен. 1936 чылда силериң Тывага чораан мен. Ынчан Тыва Арат Республика турган. Читага шериг албаны эрттирип турган, дуржулга солчур болук составынга чораан мен — деп тайылбырлай-дыр.

(Төнчүзү. Эгези № 289, 293 «Шында»).

БУУРУЛ БАШТЫГ ДАГЛАР ЧУРТУ

Тургунбай Амантаевичиниң бедүүнүн, **чугаакырын хамы** билиглиин, бичe сеткилдиин кижи дораан эскерип каар.

Кирип келген бажыңывыс мастериҢ ажылдаар черн болду. Солагай талакы ханаңы дургаар, кырында яңзы-бүрү хер-херекселдер делгей салган, шевергин узун стол. Өрээлдиң ортузунда мастериҢ ажылчын столу— кедергей десқы, дорт одура хирээлээн метр чыгам чоон докпак. Ооң кырында Амантаевтиң доостунмаан ажылы — ыяш көгээр чыдыр.

— Мооң адын көкөр дээр. Шаанда ону кылын алгыдан кылыр турган. Көкөр силерде база бар. А тыва адын билбес мен — дээш, көгээрин аңдара-дүдере тудуп, ол-бо талазындан топтап көрген, шыгааган тур.

— СилериҢ шын. Бис ону көгээр дээр бис — деп тайылбырлаш, ук эттиҢ бисте ажыгладан шуут үне бергенин сактып турдум. Оң талакы ханаңы дургаар куузумаар пос кожеге азып каан. Тургунбай Амантаевич ооҢум кылаштап четкеш, көжегени ажыдыпты. Кожалаштыр чыскаап каан мурну шилдиг шкафтар. А шкафтарда уран-шевер мастериҢ кайгамчык чараш ажылдары делгеттинген. МастериҢ чамдык ажылдары Черзиниң Тойбу-Хаанын даштан чонган уран кылымалдары сагындырар.

Кадыр, бедик чалымдан харап алган турар те. Чаражын, чоргаарын кижи кайгаар. Ону дазылдан чонуп кылган.

Херээжен кижиниң наасталга херексели. Мыйыстан кылган кайгамчык чараш, парын кылыг. Мыйыстан чонган куштар, ана дириг чүве шыскаш, карактары безин кылаңнаан.

Тургунбай Амантаевичиниң бедүүнүн, **чугаакырын хамы** билиглиин, бичe сеткилдиин кижи дораан эскерип каар.

Кирип келген бажыңывыс мастериҢ ажылдаар черн болду. Солагай талакы ханаңы дургаар, кырында яңзы-бүрү хер-херекселдер делгей салган, шевергин узун стол. Өрээлдиң ортузунда мастериҢ ажылчын столу— кедергей десқы, дорт одура хирээлээн метр чыгам чоон докпак. Ооң кырында Амантаевтиң доостунмаан ажылы — ыяш көгээр чыдыр.

— Мооң адын көкөр дээр. Шаанда ону кылын алгыдан кылыр турган. Көкөр силерде база бар. А тыва адын билбес мен — дээш, көгээрин аңдара-дүдере тудуп, ол-бо талазындан топтап көрген, шыгааган тур.

— СилериҢ шын. Бис ону көгээр дээр бис — деп тайылбырлаш, ук эттиҢ бисте ажыгладан шуут үне бергенин сактып турдум. Оң талакы ханаңы дургаар куузумаар пос кожеге азып каан. Тургунбай Амантаевич ооҢум кылаштап четкеш, көжегени ажыдыпты. Кожалаштыр чыскаап каан мурну шилдиг шкафтар. А шкафтарда уран-шевер мастериҢ кайгамчык чараш ажылдары делгеттинген. МастериҢ чамдык ажылдары Черзиниң Тойбу-Хаанын даштан чонган уран кылымалдары сагындырар.

Кадыр, бедик чалымдан харап алган турар те. Чаражын, чоргаарын кижи кайгаар. Ону дазылдан чонуп кылган.

Херээжен кижиниң наасталга херексели. Мыйыстан кылган кайгамчык чараш, парын кылыг. Мыйыстан чонган куштар, ана дириг чүве шыскаш, карактары безин кылаңнаан.

Соөктен чонуп, хөөглаан кылган дириг амытаннарның шевергин хевирлериниҢ кижи караа дек-ле салдыкпас. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, кымга-даа ажыы чок дазылдар, мыыстар, соөктер мастериҢ шевер холдарынга уран чурулганың кайгамчык чараш, үнелиг чогаалдары кылдыр хуула бээр.

«Дилги болгаш каарган», «Ак куу», «Элик» дээн ажылдар — чыкырганаңыз хоюглаттынган дазылдары.

Дириг амытаннарга демейлешкек ыяштар дазылдарын кайын, канчан казып тып алырын сонуургадым.

Изиг-Хөл ноябрьда алдыыртан чалгыыр. Хөлче кирген хемпериҢ эккелгени яңзы-бүрү дазылдарны ынчан ол эриче үндүр чалгыптар. Эриктe чыдар эмге-хаяжок дазылдардан кандыг-ла бир чүвениҢ дүрзүзүнге, хевириҢге домейлешкетерин шилип алыр. Ол ыңдыг-ла белеҢ эвес. Ук ажылга хайгаараачал, шыдамыккай, кызымак чоруқ, кескү, дуржулгалыг дарак хөрек. Өскээр чугаалаарга, талант херек чүве-дир ийин.

Тургунбай Амантаев улусчу ураи-шеверлекчилериҢ болгаш мастерлериҢ үжеп делгелгедериниҢ киржикчизи. Маңаа чүгле ийи барымдаадан көргүзейн.

1979 чылда ССРЭ-ниң Культура министерствозу, ССРЭ-ниң Чуруктулар эвилели Бүгү-эвилел делгелгезинге идепкейлиг киришкени база бедик идейлиг уран чурулга чогаалдары дээш эш Амантаевти бирги чергениҢ диплому-биле шаңнаан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылынга тураскаткан республика делгелгезинге тиилекчи болган Тургунбай Амантаевке Кыргыс ССРӨ-ниң Министрлер Чөвүлели 1982 чылдың октябрьда хүндүлүг дипломну тывыскан. Ооң он сес ажылы Бүгү-эвилел делгелгезинге шилиттинген.

Тургунбай Амантаевич Амантаевтиң ажылдарын Москванын, Ленинградтын, Киевтиң, МинскиниҢ, ТашкентиниҢ, ДушанбениҢ болгаш өске-даа хоорайларның чурукчузары белии-биле үнелеп көрген. Ооң чогаалдарын культураның, эртемниң шылгараңгай төлээлери бедик үнелеп турар.

«Делгелгенерге чордум. Силерниң ураи үүлүнер сагыштеткилимни ханы дүвүретти». Г. Айтматов. 4. VI. 1976 ч.

«Кайгамчык кижи-биле ужуражыры кезээде солуп, ынчаарга чурукчу, улустуң ураи-шеверлекчизи-биле ужуражыры магалыг солуп-дур» — деп, космонавтылар К. П. Феоктистов, В. В. Лебедев бижээн.

К. П. Феоктистовка «Луноход», В. В. Лебедевке «Футболист» деп ажылдарын белекке бергенинге Амантаев сагыш-сеткилиниҢ чоргаарлалын олурар.

Улусчу ураи-шевер мастериҢ кайгамчыктыг ажылдары чүгле Совет Эвилелинде эвес, а харын даштында калбаа-биле билдингир. Т. А. Амантаев Герман Демократтыг, Польша Улус, Моол Арат республикаларынга, Португалияга, Грецияга, Люксембургка, Мавританиянга, Мали республикага болган делгелгелериниҢ идепкейлиг киржикчизи.

Тургунбай Амантаевич бодунуҢ мергежилин аныяктарга күзелдин-биле дамчыдып берип турар. «Бо мээң өөреникчилерим ажылдары-дыр» — деп чоргаарал-биле чугаалаш, хөөрежип шай иженоолурарывыс аразында өөнүт чуруктарлыг альбомну ийи катап көргүстү.

Өг-бүлениҢ уругларының ады-лының изин базып, ооң мергежилин кызымаккай шингээдип ап турар. Оглу Алижан ФрунзениҢ чурулга училищезин доосхан, уруу Замира ПржевальскиниҢ башкы институдунуң чурулга-шыйыг (художественно -географичес. кий) факультединде өөренип турар. Онгу классчы Саида, сескн классчы Колбай башкайгы чуруктарының, кылыгларының делгелгезин школазынга эрттирген. Т. А. Амантаевтиң кадайы Кулбубу уран даараныылганың мастери. Ол оң ажыг делгелгелерге киришкен.

Улустуң уран-шевер мастери Тургунбай Амантаев-биле ужуражып, ооң уран чүүлүбиле таныжып, тыва, кыргыс улустарының национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуралары дөмейлешкек, төреддешкек дээрзинге улам бүзүредим.

— Тургунбай Амантаевич, чоокку келир үеде чогаадыкчы планнарыңар кандыгыл?— деп сонуургадым.

— 1983 чылда чеден харлаар мен. Бодумнуң юбилейлиг делгелгемге чүмү-биле белеткенип турар мен — деп харыы келди.

Тургунбай Амантаевич Амантаевке ам-даа хөй чыл чурттаарын база бодунуң кайгамчыктыг уран чүүлүн төрөөн чонунга, бүгү совет улуска моон соңгаар-даа бараалгадырын чүректиң ханызындан күзээн мен.

М. КАРА-ООЛ.

НЕВАНЫҢ ЭРИИНДЕ

Ленинградта чылыг. Нева ам-даа дошталбайн, а бустал-бышаан, бодунуң гранит даш эриктерин ошкап чыдар болду. Ооң эриң-биле уникалтыр шөйүлген сураглыг Обухов камгалалының кудумчузу. 105 дугаар бедик бажың. Өг хевирлиг кылдыр көстүр өргээни Н. К. Крупская аттыг Культура ордузу дээр. Ында Ленконцерттиң эстрада уран чүүлүнүң чогаадыкчы мастерскаязы ажылдап турар. Ук мастерскаяның ажыл-чорудулгазынга хамаарыштыр ооң директору — Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Михаил Константинович Селявский мынчаар чугаалады:

— ССРЭ-ниң 60 чылының улуг юбилейиниң бүдүүзүнде бистиң мастерскаяның дугайында чугаалары менээ өөрүнчүг-дүр. Мастерская Ленинградтан Чукотка, Архангельскиден Алма-Ата чедир девискээриң эстрада уран чүүлүнүң талазы-биле тускай эртемниглерин белеткеп, оларның мергежилин бедидип турар. Ол бодунуң үнделгелеттингени 1973 чылдан бо хүннерге чедир 500 ажыг артистерниң уран мергежилин бедяткен. Мастерская «Ленконцерт», «Укрконцерт», «Казахконцерт» каттыжышкыннарын дорт харылап турарындан аңгыда, теп областарның база национал республикаларның национал кадрларын белеткээн. Борта чижек кылдыр Коряк национал ансамбль «Мэнго», Удмурт эстрада ансамбли «Зангара», тыва ансамбльдер «Саян», «Аян», Якуттарның «Кыталык», Чукот-эскимос ыры-танцы ансамбли «Эргырон» дээш өскеда коллективтерни аларгала четчир боор. Бөлүк коллективтерден аңгыда, ийи чаңгыс ыраажыларның, уран номчукчуларның мергежилин база бедидип турар бис. Биске эң-не өөрүнчүг чүве — юбилей хүнеринде бистиң белеткээн артистеривис чурттуң бүлүң бүрүзүнге чонга аян тудуп бараалгаары...

Мастерскаада улуг, бичe залдар, сценалар, клвестар кайы көвей болду. Ында кичээлдер эртеңден орай кежээге чедир үзүктелбес. Ук кичээлдерни РСФСР-ниң улустуң артизи Г. Исаева, эстрада балеринин сураглыг тургузукчузу Ш. Лаури, РСФСР-ниң алдарлыг артистери В. Матусов, К. Рассадин, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. Комнов, Ленинградта курунеңи театр, музыка болгаш кинематография институдунуң башкылары А. Шведерский, С. Андреева дээш өске-даа бедик мергежилдиг, арга-дуржулгалыг башкылар эрттирип турар.

Мен бодум хуумда бо мастерская-биле ийи чыл бурунгаар «Аян» ансамблиниң программазының литературлуг композициязын кылып чораан танышкан мен. Бо удаала удавас доозуп кээр «Челээш» дээр танны ансамблиниң сценарийин белеткежир, он хонук ажылдадым. Ансамбльдиң чарлакчызының эге сөзүнден эгелээш, танцылар аразының фельетоннары, монологтары, репризаларын мастерскаяның уран чүүл удуртукчузу, Карел АССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Исаак Романович Штокбан, башкы А. Файзрахманова олар кады тыва национал хевирлиг кылдыр кылырын оралдакчан бис. Ам чаа ансамбльдиң дугайында каш сөстен сөглээйн.

«Челээш» — танцы ансамбли. Ооң удуртукчузу Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Хисат Аминов. Ол танцыларның барык шүүтүүзүн солистеп турар. Ооң-биле кады дөрт аныяк тыва кыстар танцылаарлар. «Челээштиң» чарлакчы-башкарыкчызы Конгар-оол Ондар. Ол сыгыртыр, ырлаардаа. Ансамбльдиң программазында ССРЭ-ниң улустарының болгаш вьетнам, испан танцылар кирип турар. Совет циркти хоочуну Дмитрий Очурнуң номерлери черле солун. Ол каргыраалап, хомустаарыпдан аңгыда, «Чөөн чүктүг оюнчары» деп ниити аттыг илбилер база кылыр.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, «Челээш» — ёзугуур-ла чеди чүүлүн чеңээлээ ышкаш чараш-даа, солун-даа. Ол — бистиң аныяк республикавыстың ураи чүүл чеңээжиниң база бир өңгүр өөң болуру чиглиниг чок.

В. СЕРЕН-ООЛ.

«ХӨНЕЛЕР»

Кандыг-даа номну номчаш, номчукчу кижи бодунуу-биле үнелээр, номчаан номунуң дугайында кандыг-ла бир түңнелге албан келир.

Мен чоокта чаа чогаалчы К. Кудажының «Хөнелерин» номчудум. Ол дээрге чогаалчының номчукчуларга база бир белээ болур.

«Хөнелер». Ады безин онзагай. Тыва кижээ чоок болгаш эргим. Йөрээлдер хөнези, баснялар хөнези, үлегерлер хөнези... дээш-ле баар. Шупту хөнелер. Ынчангаш онза чараш.

Номчуурга номчуттунгур. Дыл-домаа бодуүн болгаш билдингир. Утказы ханы. Масштаб талазы-биле делгем. Чогаалчының амыдыралды билири кайгамчык!

«Хөнелер»— эки бижиттинген ном. Чижээ: Бот дугайты, «Дидим салгын» деп ынак кырывысты маңаа чугаалаваска, «Йөрээлдер хөнезинде», «Ыяшка йөрээл», «Уругларым уругларынга йөрээл», «Шүлүктер хөнезинден» «Кавказ сыныҢ бедиктери», «Хендергемге келгенимде», «Чүрээмни-даа чөпшээрээр мен», «Моңгүн-Тайга кыдыраажындан» «Моңгүн-Тайга», «Мөгеерим арткан-дыр ийин», «Венгр кыдыраштан» «Дунай хемниң чалгылары», «Итали кыдыраштан» «Катюша», «Моол кыдыраштан» «Бай Моол» база «Хомду хемниң эриинде» болгаш өскеда чогаалдарны домчуй бээрге, кижиниң сагыш-сеткили хайныгыш кээр...

Ындыг солуң номнуң чурук-каасталгазы чевен болганы хомудаңчыг.

Бодум хуумда, «Хөнелерни» тыва поэзияда база бир чаа, онзагай ном деп үнелээр мен.

С. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

РИНГ КЫРЫНГА

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаткан улуг улустуң болгаш аныяктар аразынга Кызыл хоорайның бирги чери дээш бокс маргылдаазы доозулган. Аңаа «Динамо», «Спартак» спорт ниитилелдериниң, көдээ ажыл-агый техникумунуң, № 4 профтехучилищениң болгаш дээди мергежилдиг спорт школазының командалары киришкеннер. Ужуражыышкыннарга дадыкнан дуржулгалыг боксёрлардан аңгыда чаа эгелеп чоруур аныяктар маңаа хөйүү-биле киришкеннер. Тренердер В. Ивановтуң болгаш А. Борхоновтуң өөреткени № 4 профтехучилищениң спортчулары маргылдаанның эгезинден тура-ла мурнай бергеннер. Ол командаларның он бир кежигүннери түңнел оюнларже кирер эргени чаалап алганнар. Аңаа Николай Бүрбү, Чаян Ламбын, Орлан Ооржак, Альберт Хорлуу, Игорь Каадыр-оол, Сертек Данмаа олар деңзи аайы-биле түс-түс чемпионнар болганнар.

57 килограмм деңзинге динаможу Леонид Доржу биле көдээ ажыл-агый техникумунуң төлээзи Мерген Чооду (60 кг) олар келир үениң тудугжуларынга тиилелгени бербейн барганнар. Ынчалза-даа № 4 профтехучилищениң спортчулары аныяктар аразынга өске командаларны сан талазы-биле оранчок мурнай бергеннер. Ийиги черде дээди мергежилдиг спорт школазының үшкүзүн — көдээ ажыл-агый техникумунуң боксёрлары ээлээннер.

Бир эвес спортчу базымын чаа эгелеп чоруур аныяктарны санавайн, дуржулгалыг боксёрларны көөр болза, олардан база-ла шоолуг ылгалбас: ринг кырынга үнүп келген боксёрларның оюну көрүш чок, техниктиг байдалы чавыс, удурланыкчызын түгле күш-биле тиилеп алырын бодаар таварылгалар хөй болуп турар. Чүгле чиик деңзиниң боксёрлары В. Кушаа («Спартак») биле В. Оюп (ХПТУ)-4) оларның оюну көрүштүг, чараш болгаш кайызының-даа техниктиг аргалар ажыглаары солун.

Маңаа удурланыкчызын бичии-ле ашкаш В. Оюп тиилээн. Спартакчы Хелер-оол Кыргыс бодунуң деңзинзинге база-ла тергиидээн.

Түңнел оюнларга Н. Шавыраа (34 кг) Ю. Ооржакты (ХПТУ-4), А. Данчай-оол (57 кг) А. Кууларны («Динамо»), спартакчы В. Хомушку педагогика институдунуң студентизин А. Башкажыңты тус-тузунда тиилээннер.

Маргылдаанның түңнелинде ниити команда талазы-биле бирги черни дээди мергежилдиг спорт школазының командазы (тренери Б. Донгак) ээлээш, хоорайның спорт комитединиң кубогун чаалап алганнар. Ийигизинде—№ 4 профтехучилище, динаможулар—үшкү черде.

В. ХОПРОВ.

Кызыл хоорайда № 2 поликлиника ажыттынган. Ол змнелге черин транспорт эргелелиниҢ автобудурулге амылдакчыларынга бараалгатнан. Ында аңгы-аңгы аарыгларны змнээр кабинеттерни тургускан. Поликлиниика эргелекчизи Елена Борисовна Кузьменко профессионал аарыглар змнээриниҢ талазы-биле хемчегларни чорудуп эгелээн.

ЧУРУКТА: пассажирлер АТБ-ниҢ чолаачызы В. К. Кособоновтуң змчи-биле беседалажып орары.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу. (СЭТА).

ДОШКА СЕРЕМЧИЛЕЛ ХЕРЕК

Кыштың чыккылама соогу эгелээш, хемнер болгаш хөлдер дошталып, кылын харбиле шыптынып калган. Ынчалза-даа доштуг оруктар болгаш кежиглерде «амыдырал» хайныгып, оруктар истеттинип, хайымнап, чамдык черлерде дош оруу-биле автомобильдер үзүк-соксаал чокка чоруп турар апарган.

Даштындан көөрге, хар-биле шыптынган дош оруктары айыыл чок, ден-дески ышкаш кылдыр сагындырар. Чогум-на ооң ужурундан серемчилел чок чорумалдар, дуржулгалы эвээш чолаачылар болгаш шанактыг аът башкарыкчылары бо-ла озал-ондактыг болуушкуннарга таваржып, бузулган доштуг сугга дүшкен болгулаар. Ындыг таварылгаларның бо чылын болгулаанының дугайында баштайгы медээлер сугга дүшкеннерге дузалаарының республика чөвүлелинге (ОСВОД-ка) кээп турар. Сыык-даа сугга дүжерге, кышкы үеде айыылдыг деп чүве кымга-даа билдингир болгай. Ындыг таварылгалар республика девискээринге кыш санында дыка хөй болуп турар. Чижээ, эрткен кыжын Хемчик хемни кежип бар чораан чиик автомобиль бузулган дош алдынче киргенинин түңнелинде аңаа олурган пассажирлер амы-тынындан чарылганнар. Шак-ла ындыг таварылга Улуг-Хем районга база-ла болган. Ол чүл дээрге, дош оруу-биле чоруурунун чүрумүн үрээнинин түңнелдери-дир.

«РСФСР-ниң иштики суг хөөлбектеринге кижилериниң амы-тынын камгалаарының дүрүмнеринде» доштадып, доңгап хемнерни болгаш хөлдерни чүгле айтып каан черлерден, чөпшээрээн соонда кежерин айыткан болгай. Ынчалза-даа чамдык ындыг кежиглерни кижилер боттарын шилип алыр болгаш таарымча чок черлерден кылган болур таварылгалар үргүлүү тургулаар. Чижээлээрге, Кызыл дужунда Улуг-Хемни кежилдир бо кыжын он-он кокна оруктарны кижилер боттарының . туралааны-биле изеп алган ажыглап турарлар. Чогум-на ындыг черлерден хараалчалар ойлуп, кижилерге айыылды таварыштырып болур. Дош чугалап, оюлаа-даа, көзүлбес, быскан хар-биле шыптына берген чыткылаар. Элээн каш чылдар мурнунда Улуг-Хем кежилдир көвүргүг адаанга кижилериниң боттарының үндүрүп алганы оруунга харааллча тывылгаш, олап дүне кежип бар чораан кижилер дүжүп олген таварылга база болганы ам-даа уттунмаан.

Сугга кижилериниң амы-тынын камгалаарының дүрүмүндө доштуг кежиглерни улус депутаттарының чер-чер Советтери тодарадыр болгаш оларның дорт контролюнга турар ужурлуг деп айыткан. Доштуг кежиглерни чаңгыс талаалыг шимчээшкиннинг кылдыр тургузар ужурлуг. Ынчангаш бир талазынче кежигни оскезинден 30—50 метр ырак тургузар херек. Ындыг турбуже, республиканың доштуг кежиглери ол негелдерни хажыткан болганындан, озал-ондактыг таварылгалар бо-ла болгулаарының ужуру ында боол турар. Ооң-биле чергелештир доштуг кежиглерни сугга дүшкен кижилерни камгалап алырының чепсек-херекселдерни эвээш азы шуут чок боол турары база дыка четпес. Ындыг херекселдерни белеткеп каан шиттер — азыы каан хаалгыг хааржактар 50 метр бүрүзүнге-ле белеткеттинген турар ужурлуг. Ол ышкаш доштуг орук-биле чоруур транспорттуң чүгүнүң чогуур деңзизин айыткан демдектерни база азаар ужурлуг.

М. БОБЫЛЕВ.
ОСВОД-туң республика чөвүлелиниң даргазы.

телевидение

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.05 — Эртеңги гимнастика. 9.20— «12 аяннорукчулар». Г.-Х. Андерсенниң тоолдарын ёзугаар. Болгариядан дамчыдылга. 9.45— «Шүүтүзү дээш харылзаар». Телефильмниң 2-ги сериязы. 10.50 — «Горнистер, харылапар!». 11.35 — Телемедээлер. 11.40 — 15.20 — Чапсар. 15.20 — Телемедээлер. 15.35 — Украин ССР-ниң 60 чылынга уткушкулуг документалдыг фильмнер. 16.25 — «Горизонт», Ленинградтан дамчыдылга. 17.35 — ПТУ-да чүү чүвеге база канчаар өөредирил. 18.05 — «Буратинонуң делгелгези». 18.35 — «Экономика камнаҢгалыг болур ужурлуг». 18.45 — «ДуваҢ чок дээр». Мультфильм. 19.15 — «Эртем амыдыралы». 19.45 — Бүгүдеге музыка. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама». 23.05 — 23.20 — Бөгүн дежегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Ангаи дыл. 12.30 — В. В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп поэмазы. 13.00 — «Ада-чурттуң Улуг дайыны». Киноэпопея. 13-кү фильм: «Украинаны хостаавыс». 13.50 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен». 14.10 — ССРЭниң улустарының музыказы. РСФСР-ниң музыказы. 15.10— Астропомия. 10-гу класс. Ай дугайы. 15.40 — «Бокуриани». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.50 — Телемедээлер. 16.00 — 16.15 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

16.15 — Телемедээлер. 16.30 — «Спорт». 19.00 — Киножурнал. 19.10 — «Азия төвү» деп дамчыдылга. 19.40 — Чарлаллар. 19.45 —Уругларга фильм: «Диззи деп инек».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаңтар!». «Буратинонуң солун ужуралгары». 5-ки дамчыдылга. 20.15 — Айтырыглар. Дизэошкиннер — Шипширлер. 21.00 — «Ye». 21.35 — 22.25 — «Эзир даа», «Күзүл мунгараа» деп уран-чечен кыска фильмнер.

агаар

Республикага шокар булуттаар. Хар чагбас. Соңгу-барыын угланыышкынныг хатты дүргени секундада 3-8 метр .Агаарның температуразы дүне 35-40, чамдыктарында 26-31 градус соор. Хүндүс— 25-28, чамдыктарында 17-22 градус соор. Автооруктарга көстүрү эки.

КИНО

ДЕКАБРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дээрбечи-казактар» 10.00, «Бедик арт» 11.20, 14.50, 16.20, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Чебурашка» клуб 9.30, «Сөөлгү эртине» 10.50, 12.40, 15.00, «Адалар болгаш кырган-ачалар» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Болун черинге ынак боол, бил» кинолекторий) 15.00, «Хөл майгыны-биле шанчыпкан» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Спортлото-82» 18.10, 20.00 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристчи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-ден эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка ортээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка ортээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана —Маргилан»—14 хонук иштинде, путёвка ортээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка ортээ 270 рубль.

Путёвка ортээнде ынай-бээр самолёт хелезини, аъш-чем, чурттаар чер ортээ, экскурсия хандырылгазы киирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажың, «Меңгүлен» азычылап бажыңында № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариттиң 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстеринин 2-37-13, пропаганда силдизинин 2-31-75, культура кылдызынын 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызынын 2-21-47, үлетүүр кылдызынын 2-31-75, чагаа кылдызынын 2-41-27, информация кылдызынын 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1979.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01572

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 295 (12085) | 1982 чылдың декабрь 25, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеп. | Өртээ 3 көп.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ЛЕ ЗУАН-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Ле Зуан-биле беседазы декабрь 23-те болган.

СЭКП-ниң болгаш ВКП-ниң ажыл-чорудулгаларының чугула айтырыгларын беседа үезинде чугаалашканнар. Чамдык делегей айтырыгларының, ооң иштинде Мурнуу Чөөн Азияда байдалды, ону тайбыңнаң болгаш турум чөфуктуң зопазы болдурары-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле санал-онал солчуушкуннары болгулаан.

ССРЭ-ниң болгаш ВСР-ниң аразынга Найырал база кады ажылдажылга дугайында кеэрээде быжыглаан совет-вьетнам бүгү талалыг харылзаларны улам ыңай хөгжүдер болгаш сайзырадыгайлыдар дээш СЭКП-ниң база ВКП-ниң шиитпирлерин эптер Ю. В. Андропов биле Ле Зуан демдеглээнер.

Ужуражылга чүректиң хынызынаң болгаш бот-боттарын бүрүн билчиринниң байдалынга эрткен.

(СЭТА).

ЧЫРЫТКЫЛЫГ ЛЕНИНЧИ ОРУК-БИЛЕ

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга улуг байырлал

Бистиң шиитилел тургузуувустуң улуг амыдыралчы күжүн, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының мерген угаанныын чайынандыр, бүгүреалдин-биле көргүскен алдарлыг юбилейни — ССР Эвилелиниң 60 чыл оюн москвачылар чедип алган чедиишкиннеринге чоргаарлаңнышкын-биле уткуп турар. Найысылалдың ажыл-ишчилериниң ажыл-херектери болгаш күзел-чүткүлү, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, партияның XXVI съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның май база ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче утланган.

Декабрь 23-те ССР Эвилелиниң Улуг театрынга СЭКПниң Москва хоорай комитединин болгаш улус депутатгарының Москва хоорай Соведининиң, найысылалдың хөй-ниити организацияларының, ажылчы чоннарының болгаш Москва гарнизонунуң дайынчыларының төлөэлекчилеринбиле кады ССРЭ-ниң тургустуңганының 60 чылынга тураскаатканы байырлыг хуралы болган.

Президиумда — эптер Г. А. Алиев, В. В. Гришин, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. В. Зимянин, партияның хоочуннары, социалистиг чарыш тиилекчилери, эртемниң болгаш культураның ажылдакчылары, шериг начальниктери.

База-ла ында — ССР Эвилелиниң тургустуңганының 60 чылын демдеглээри-биле бистин чүртта келген даштыкы аалчылар.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Политбюро составын хүндүлүг президиумга сорук киришкинниг соңгаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП МХК-ның бирги секретары В. В. Гришин байырлыг хуралга чүве чугаалаан.

Алдан чыл мурнунда, бистиң төөгүвүстүң дыка хөй алдарлыг арыннары-биле холбаалыг Улуг театрның бо залынга, Советтерниң бирги Бүгү-эвилел съездизи ССР Эвилелин тургузарының дугайында Керээни болгаш Декларацияны хүлээп алган деп ол чугаалаан. Ол төөгүлүг документилерде аңы-дүнма национал совет республикаларның улустарының оларга чоок төрел Советтер эрге-чагыргазынга үндезилээш, өлүм чок марксисчи-ленинчи түктүн адаа-биле эвилел күрүне кылдыр каттыжарынче күзел-чүткүлү илереттинип, боттанганын айыткан.

Декабрь 22-де Кремльге СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининиң ол төөгүлүг юбилейге тураскаатткан байырлыг хуралы доозуган. Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп ханы уткалыг, чайынанчак илеткелин улуг кичээнгей-биле дыцнаан болгай. Ында совет улустуң 60 чыл иштинде эрткен оруун, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң моон соңгааргы сорулгаларын солун болгаш тодаргай кылдыр көргүскен. Илеткелдиң негелде чүүлдери болгаш түңнелдери СЭКП-ниң национал политиказын боттандырарынга, совет шиитилелдиң бүгү талалыг хөгжүдезинге, тайбын болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш демиселди күштелдиринге теоретиктиг болгаш практиктиг чугула ужур-дузалыг боол турар.

ССР Эвилелиниң алдан чылы — бистиң күрүненив төөгүзүнге, партияның болгаш улустуң амыдыралынга чугула үе-чада болур. Хөй националдыг эвилелдешкен чаа күрүненив тургустунганы социал болгаш национал мөлчүгделдиң ылчырбезин үзе шапкаш, Россияның нацияларын болгаш биче улустарын тускайлаң төөгүлүг, чогаадыкчы чоруукче көдүрген чорук болза, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дорт түңнели болган.

Хөй националдыг Совет Эвилелин тургусканы болгаш чедиишкинниг хөгжүп турары пролетаржы, социалистиг интернационализминиң идеяларының амыдыралчы улуг күжүнүн, СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының шылгарангай чедиишкиннериниң, бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувустуң бүгү нацияларының болгаш биче улустарының аңы-дүнма найыралының бүзүреалдиг херечизи-дир.

ССРЭ-ниң тургустуңганы Владимир Ильич Ленининиң болгаш чагыгларын, ооң ажыдап кылганы партияның национал политиказының принциптерин бистиң партиявыстың амыдыралга боттандырып шыдааны — ооң өндүр улуг ачы-хавыязы ол боол турар.

Москвачылар, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, боттарының Төрээн чуртунуң улуг чедиишкиннеринге, коммунизмниң кады тургузуп турар эвилелдешкен республикаларның социал-экономикага болгаш культурага шапкын хөгжүдезинге дүрүм ёзугаар чоргаарланып турарын оратор демдеглээн.

Күрүнелер болгаш улустар боттарының күштерин каттыштырган, дайын кыжаныышкының тиилээр, чер кырынга тайбынны камгалап ап, быжыглаар, кижинин амыдыран чурттаар эргезин хандырып шылаар дээрзинге идегел Кремльге болган юбилей хуралынга хүлээп алдынган делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга Кыйгырыында илереттинген.

Национал совет республикаларның интернационалчы сырый каттыжышкынынга, эвилел күрүнени тургузарынга шылгарангай рольдуг болган Москваның ужур-дузазының дугайын чугаалаан. В. В. Гришин, алдан чылдың иштинде бүгү чурттуң политиктиг болгаш административтиг төөгү болур белдик үеэлгезин ооң төлептиг күүседин келгенин онзалап айыткан. Москва болза Совет Эвилелиниң улустарының бүзулбас найыралының болгаш күүү-шыламының, ооң коммунизмниң улуг херээнге ыңгыжымның демдээ боол турар.

Найысылалдың ажылчын аңгызының өмүнээзинден Лихачёв аттыг автозаводтуң штамповшик-дарганы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры К. Н. Малин совет улустуң чаагай амыдыралының дугайында, чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күүү-шыдалын улам күштелдиреринің дугайында улуг сагыш салыышкын дээш СЭКП-ге, ооң Төп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга улуг ооруп четтиришкинин илереттеп, москвачылар коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг сорулгаларын боттандырар дээш улам кызымаккай демисежирин бүзүреткен.

(СЭТА).

ЮБИЛЕЙЛИГ ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗААЛ

ШАҢНАЛДАРГА СОРУК КИРГЕН

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчилери болган. Район РСФСР-ниң Министраер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы.

Дүүн Мугур-Аксы суурнуң Культура бажыңынга район. нуң ажыл-ишчилериниң байырлыг хуралы болган. Аңаа СЭКП обкомунуң ийиги секретары П. И. Кравченко чүве чугаалаан. Ол юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжында бедик көрүзүүлерни дээш, районнуң ажыл-ишчилериниң СЭКП XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке улуг чедиишкиннерни күзээн.

Районнуң ажыл-ишчилериниң мурнундан СЭКП райкомунуң бирги секретары О. Н-С. Шагдыр-оол сөс ап чүве чугаалаан, моңгун-тайгажылар бедик шаңналга төлептиг бооп, амгы беш чылдың үшкү чылында мурнукуундан-даа бедик түңнелдерлиг болуруун бүзүреткен.

* * *

Малды кыштап хүр ажырары дээш республиканың совхозтарынга кыйгырыгны үндүрген «О-Шынаа» совхоз юбилейлиг чылда Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, бедик көргүзүглерни чедип алган болгаш РСФСР-ниң Министраер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы.

Туран хоорайның үлетпүр бүдүрүлге коллективтерни юбилейлиг чылда шалыпчы ажылдаашкы, планнаң ажыр 99 мүң рубльдиң продукциязын берген. Районнуң амыдырал хандырылганың, бүдүрүлге эргелелиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, септелгетудуг участогунуң ыяш пунктузунуң болгаш өскедаа бүдүрүлгелериниң коллективтери чыл планнарын ажыр күүседир.

Ол Кызыл тукту тыпсырынга тураскаатканы байырлыг хурал «О. Шынаа» совхозка болган. Хуралды партком секретары С. М-С. Донгак ажыткаш, партия обкомунуң секретары Д. К. Ооржакка сөс берген. Ол СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң болгаш РСФСРниң Дээди Соведининиң ССРЭниң 60 чылынга тураскаатканы боттушкан байырлыг хуралының дугайын чылылганнарга чугаалаан. Юбилейдиг чылда Тыва АССР-ниң ажылчы чону Бүгү-эвилелдиң болгаш Бүгүроссия социалистиг чарыжынга бедик көдүрлүүшкүнүүт киришкеш, бистиң республика РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы республиканың бүгү ажыл-ишчилерин сорук киргенин демдеглээн. Улуг юбилейниң чылында «О. Шынаа» совхоз СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң май (1982 ч.) Пленумунга хүлээп алган Аъш-чем программазын боттандырарынга төлептиг улуг-хуузун киирип, социалистиг чарышка эки түңнелди чедип алганын партия, чазак үнелээш, шилчиир Кызыл тук-биле шаңнааны-биле холбаштыр Д. К. Ооржак совхозтуң бүгү коллективинге изиг байырны чедирип, моон соңгаар база улуг чедиишкиннерни күзээн. Бедик шаңналды СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак совхоз директору М. Б. Эртинеге хүлээткен.

Кызыл тукту хүлээп ап тура, М. Б. Эртине бедик шаңнал бүгү ишчилерни сорук киирип, улам эки ажылдаарын хүлээндирип турарын чугаалаан. 1982—1983 чылдарның кышкы үезинде малды кыштап хүр ажырар эгелекти саналды үндүрген болгай бис, малдың баш санын чидириг чок кыш ажырар база чап төлдү менди камгалап алыры дээш туржуру бистиң хүлээлгевис деп, ол демдеглээн. Эртен-кыжын совхоз төрүүр чүс хойдан 94 хураганны алган, а бо чылын мал чеми белеткээринең планының 100,2 хуу күүсеттингени база кыштаглаашкынга багай эвес белеткенгени эки түңнелдерни чедип ап болурунуң аргазын берип турар деп, директор чугаалаан.

* * *

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга уткуштур Бүгү-россияның социалистиг чарыжында бедик түңнелдерни чедип алганы дээш Туран хоорай РСФСРниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы.

Туран хоорайның үлетпүр бүдүрүлге коллективтерни юбилейлиг чылда шалыпчы ажылдаашкы, планнаң ажыр 99 мүң рубльдиң продукциязын берген. Районнуң амыдырал хандырылганың, бүдүрүлге эргелелиниң, чуртталга-коммунал ажыл-агыйының, септелгетудуг участогунуң ыяш пунктузунуң болгаш өскедаа бүдүрүлгелериниң коллективтери чыл планнарын ажыр күүседир.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПСтиң шилчиир Кызыл тугун Туран хоорайга тыпсырынга тураскаатканы байырлыг хурал СЭКП райкомунуң хуралдаар залынга болган.

Ону СЭКП райкомунуң бирги секретары В. М. Евтешин ажыткаш, СЭКП обкомунуң секретары А. И. Ванжага сөс берген. Ол ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур совет улустуң бедик көдүрлүүшкүнүүт ажылдаш турарын, аңаа бистиң республиканың ажылчы чоннарының, туранчыларның үлүг демдеглээш, бистин күш-ажылдың коллективтеринистиң кежир чылда сорулгаларынга доктаагаан. Хоорайның төлөэлекчилеринге Кызыл тукту ол байырлыг байдалга тывыскан.

* * *

Хуралга чүве чугаалаан Бии-Хем район Соведининиң күүскомунуң даргазының оралакчызы А. Н. Шулепов, Туран хоорай Соведининиң күүскомунуң даргазы В. А. Виговский, райсельхозтехникада слесарь У. К. Бурунхуле, үлетпүр комбинадының туулбу цегининиң мастери И. В. Кудря, септелге-тудуг участогунуң бызаачызы И. Ф. Неделин болгаш өскелер-даа Кызыл тукка төлептиг болур дээш, бо чылды чедиишкинниг доозун, беш чылдың өзек чылы — 1983 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин доодур болгаш ажыр күүседир дээш улам шудургу ажылдаарын бүзүреткеннер.

* * *

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскааткан Бүгү-россия социалистиг чарыжында бедик түңнелдерни чедип алганы, күрүне планнарын чедиишкиннинг күүсеткени дээш, «Тинилелге» совхоз РСФСРниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы, ону тыпсырының байырлыг хуралынга чылган чон Культура бажыңының залын долдур олурупкан.

Хуралды совхозта партком секретары Ч. У. Монгуш ажыткаш, СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың Улусчу контроль комитединиң даргазы М. К. Шыырапка сөс берген.

Оң Кызыл тукту тыпсын тура, юбилейлиг чылда эки ажыллаан совхозтуң ажылчилеринге байыр чедирип, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырар дээш бедик күш-ажылчы сагылгачурумнуг, улам күжениишкинниг ажылдаарын күзээн.

Дараазында совхоз директору В. О. Оюн он бирги беш чылдың ийиги чылында тинилегжилериниң канчаар ажылдаанын, ажыл-агыйның кол-кол көргүзүглерин, мурнакчыларын адап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседир дээш шалыпчы ажылдаарын бүзүреткен.

Санал бергеннер бедик шаңналга хей-аът кирип турарын база боттарының тус-тус участоктарынга күзел-соруктуг ажылдаарын чугаалааннар.

Байырлыг хурал соонда концерт болган.

ТЫВАГА ЭРТКЕН СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскаадып бо чылдың декабрь 18-те болган коммунистиг субботниктиң республикага түңнелин Тыва АССР-ниң Статистика эргелези үндүрген.

Коммунистиг субботник Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш республиканың ажылишчилериниң соруктуг күш-ажылының байыралы болуберген. Аңаа ниитизи-биле 109.975 кижи киришкен, олардан 51.948 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар. Тываның ажылчы чоннары 158.838 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче киирген. Кызыл хоорайга, Барыын-Хемчикке, Чөөн-Хемчикке, Улуг-Хемге, Тандыга, Бии-Хем болгаш Кызыл районга субботник эң массалыг эрткен. 1974 кижи боттарының кампаң алганы чигди, одаар түүлү, кыбар-чаар материалдары, электри энергиязы-биле ажылдаан.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге субботник организастыг эрткен. Олардан куш-ажылче 12.109 кижи үнген. Оларның барык чартык кезии боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар, 818 кижи кампаң алган материалдары, энергиязы-биле субботникке киришкен. Үлетпүрүн ажылдакчылары 234.500 рубльдиң продукциязын бүдүрген. Тараа продуктулар эргелелиниң Кызылда сайгарылга баазазының, Кызылдың эът комбинадының, «Каа-Хем» разреэтиң, «Тудуг кезектиң» комбинаттың, «Тыва кобальт» комбинаттың, Кызылдың дааранылга фабриказының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң тудуг материалдары кылып турар бүдүрүлгелери, «Тыва суг-тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйы, автосептелге заводу, Сельхозтехкүркомбинуң Кызылда каттыжышкынны беш чылдың фондузунга улуг салыышкынны киирген.

Шалыпчы ажылдың хүнүнде үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчынары ынзы-бүрү продукциязыны, ылаңгыя чоннуң хереглел бараанарын хөйнү бүдүргеннер. Чижээ, шахтерлар 1200 тонна хомүр-дашты чүдүүп чоруткан, «Тыва тудуг материалдары» каттыжылашкынның бүдүрүлгелери 52.200 туулбуну, тудуг индустриязының заводтары эптээр демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни 219 кубометрни кылган, ыяш болбаазырадын кылып турар бүдүрүлгелер 525 кубометр дилиг материалдарын белеткээн болгаш 1124 кубометр тудуг ыяжын чүдүүп чоруткан. Декабрь 18-те 500 эжеш кидис, 419 эжеш хөм идиктерни, даараныла кылыгларын 3.430 рубльге, мебельди — 3.120 рубльге, культура-ажыл-агый барааннарын — 5.570 рубльге, 12 тонна эът-ти, ийи тонна колбаса кылыгларын, 110 тонна далганны, 140 тонна комбикормну, 4500 килограмм конфитер кылыгларын, 1000 дал эзиртпес суксуунну болгаш өске-даа продуктуларны бүдүргеп.

Республиканың суурларынга субботник массалыг эрткен. Ажылче 31.294 кижи үнген. Мун-мун малчыннар, механизаторлар, тудугжулар, специалистер боттарының ажылдаар черлеринге ажылдааннар, олардың 350-и кампаң алган материалдары, одаар түүлдери, энергиязы, кыбар-чаар материалдарыбиле ажылдаан. Совхозтарның ишчилери он бирги беш чылдың фондузунче ажылдап алганы 42.674 рубльди шилчиткеннер. Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Кызыл районнарның көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниң ажылчыннары улуг салыышкынны киирген. Республиканың өске-даа районнарының ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Барык беш муң хире кижи транспортка ажылдаан. 400 ажыг чолаачылар субботник хүнүнде кампаң алган кыбар-чаар материалдарын ажыттааннар. Тываның автомобилистери он бирги беш чылдың фондузунга 15.409 рубльди киирген. Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш улуг салыышкынны Кызылдың № 1, 2, 3 АТБ-леринин, Ак-Довуракты, Чадаананың, Кызылдың пассажир АТБ-лериниң «Тыва суг-тудуг» трестың болгаш Көдээ ажыл-агый кынистерствозунуң автобаазаларының Сельхозтехкүркомнуң Кызылда бүдүрүлгезинин, Чуртталга-коммунал ажылагый болгаш Садыг министерстволарының АТБ-леринің коллективтери кииргеннер. Саяы ындыңдан болгаш районнарже чолаачылар улус ажыл-агыйының он-он муң тонна чүүгүн сөөрткен.

Бистиң республикавыста ааа тудуглар хөй. Коммунистиг субботник хүнүнде аңаа ыланғыя ажыглалга кирер тудугларга ажылдар дыка хайныккан. Тудуг объектилеринге ол хүн 10.038 кижи ажылдаан. Олар 203.600 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кызган болгаш ажылдап алган акшазындан 30.209 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче киирген.

Ажылчыннарның дыка хөйү — барык бүдүн чартык муң хире кижи «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынның болгаш Тыва автоорукту объектилеринге ажылдаан, көдээде тудугларга база ол хире ажылчыннар киришкен. «Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг», «Шагонартыжстрой» трестиң механизастаттынган колонналарының болгаш эргелелдериниң, «Сельэлектростройнуң» тудуг-монтаж эргелелиниң, Минэнергонуң № 2 КМК-зының, № 833 тудуг эргелелиниң, № 14 механизация эргелелиниң, «Кызыл ТЭЦ—тудуг» эргелелиниң коллективтери организастыг болгаш бедик көдүрлүүшкүнүүт ажылдаан. Бригадаларның дыка хөйү субботникке планнатмынган ажылдарының хемчээлин ажыр күүседкен.

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл оюнга тураскааттыгаш коммунистиг субботник республиканың ажылчы чоннарының бедик медерелдиин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң база СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин күүседиринге, бистиң Төрээн чуртувустуң күүзүн быжыглаарынга улуг салыышкынны киирер дээш оларның чүткүлүн бадыткаан.

Чүүлдүгзүнүп, деткип тур бис

Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының ыяш ажылдап кызыр комбинады бо чылдың ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. 11 айларда продукция ейгарарының планы 102,7 хуу, дилиг материалдарын бүдүрери 102,5 хуу күүсеттинген. Комбинаттың бүдүрүлге ажыл-чорудуунуң талазы-биле чедиишкиннеринге улуг үлүг пилорамада Станислав Болоттуң бригадазы киирип келген. Бригада ховулдаан шала манзазын, дескилээн манзаны, брус ыяштарны бүдүрериниң талазы-биле планнарын ай саныпда күүседип келген.

Шалыпчылар бо хүнүнде күш-ажылчы темпизин улам бедидип, ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатканы СЭКП ТКным, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң каттыштыкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелин изиибиле үүдүгүзүнүп деткип турар.

ЧУРУКТАРДА: ыяш дилдирер бригаданың мурнакчы ажылчыны А. Салчак.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

ЧЫЛДЫҢ КҮҮСЕТТИНГЕН

Тываның автосептелге заводунуң коллективи он бирги беш чылдың ийиги чылының планын декабрь 30-де күүседир деп социалистиг хүлээлгелеринге айыткан турган. ССРЭ-ниң 60 чылын толептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуур дээш калбарган социалистиг чарышка кириишпишаан, заводтуң коллективи бараанның продукция бүдүрериниң чыл планын декабрь 23-те күүсеткен. Продукция сайгарарының, күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн бедидеринің болгаш орулга алырының планнары база хуусаадан эрте күүсеттинер.

Күш-ажылдың бүдүрүкчулүүн өстүрериниң планы 2.2 хуу ажыр күүсеттинген болгаш ооң ачызында завод 30 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрген. Коллективтиң ниити чедиишкинниг улуг үлүүн шой кудукчуларының болгаш механика участоктарының, мотор септээр болгаш эптээр участоктарның коллективтери киирген.

Күш-ажылдың хоочуну К. Кукариннин удуртканы автобус септээр бригада беш чылдың ийи чылдарының планын ажыр күүсеткен. 36 ажылчылам 1983 чылдың үлүүнде ажылдап турар. Оларның аразында хевилекчи А. Мартынов, моторист А. Аржаков, дарган В. Күжүгет болгаш өскелер-даа оныза шылгараан

Материалдыг курлавырларны, одаар түүлү, энергиязы камнаарының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин завод база чедиишкинниг боттандырган. 4,5 тонна кара металлды, 80 тонна хомүр-даштыны, 105 муң киловатт-шак электри энергиязын, 7,5 кубометр дилиг материалдарын заводкамнап алган.

А. ТОМИЛИН,
заводтуң план килдизининң начальныгы.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ УЛАМ БЫЖЫГЛАП...

Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозта № 1 хойжу бригада ажыл-агыйның хойжу бригадаларының аразында эки коргүзүглерлиглерниң бирээзи болуп турар. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң найысылалы Москваның Кремльдиң Съездилер ордузунга болуп эрткен СЭКП ТК-ның ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининиң ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан чарыштың түңнелин үндүрүп турда, бистиң хойжу бригада шиитизи-биле багай эвес көргүзүглерлиг болганы дээш совхозтуң дирекциязындан, профсовилел комитединден демдеглеткеп. Бригадавыста бо чылдың түңнели-биле төрүүр чүс хойга онзаштыр 100 болгаш ооң ажыр хураган алганнар 8 кижи болган.

Бо чылгы чедиишкиннериниң улам быжыглап, ол бирги беш чылдың үшкү чылында улам эки ажылдаар дээш бригада кежигүннери аразында социалистиг чарыгыг ажылдап турарлар.

О. ТАС-ООЛ.

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Кижи бүрүзүнүң үлүүнден хамааржыр

СЭКП ТК-ныц ноябрь (1982 ч.) Пленумунга кол черни, Аъш-чем программазын боттандырары-биле чергелештир, материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын камныг болгаш ажыктыг ажыглаарыныц айтырыглары эглээн. «Материалдыг курлавырларны камнаарыныц дугайында айтырыг ам бир янзы көрдүнер дээрзинче эштерниц кичээнгейин углаар бодап тур мен — деп, СЭКП ТК-ныц Чиргиче секретары эш Ю. В. Андропов Пленумга чугаалаан.— Амгы үеде камналга, чоннуң өнчүзүнге хүндүткелдиг хамаарылга — бистиң планнарывыстың боттанырыныц айтырыы-дыр. Оон шинтпирлеттинерин' бүгү-ле хемчегер-биле хандырар апаар...».

Бисте бүдүрүлге күчүзү дустуң байдалы берге-даа турган болза, ажылды организастаарында, бүдүрүлгени башкарарында болгаш планнаашкында улуг четпестер барын база миниир апаар. Чамдык районнарда болгаш совхозтарда ажыл-агыйжы эвес чоруктар база бар.

Совхозтар техника болгаш өске-даа материалдыг үнелиг чүүлдерни багай кадагалап турарындан улуг каражага таваржып турар. Чүгле эрткен чылын техниканы тойманаанындан болгаш электен үндүр бижээйиндеп, орттен. болгаш өске-даа ажыл-агыйжы эвес чоруктардан болган когарал 250 муң рубль ажа берген.

Техниканың чылда ажылдаар хүннери эвээжеп турар. Эрткен чылын ДТ-75 тракторлар ортумаа-биле 90 хүн, «Беларусьтар» 184 хүн ажылдаан. Ынчаарга бачым ажыл үезинде бо тракторларның чангыс шак дургузунда ажыл чок турары 6 рубль, а К-701-ниң анаа туруушкуну 16 рубль карылгалыг болур. Ылаңгыя, Эрзин, Тес-Хем, Улуг-Хем районнарда техника ажыглалы кончуг багай. Республикада тракторларның чүгле 12 хуузу ийи эдлчет-биле ажылдап турар. Хойжуларның чарыжынга бистиң кожаалыг Чодураалыгда Бады-Төре Халажыковичи Оюржак мурнуунче кымны-даа кирбеди. Чүсче онааштыр 105 хураган алгаи. Од бир хойдан 3,4 кг дүк алыр тургаш дөрт кг. эглеп ажырынкан болду. Малы база ырак эвес, баалык ажарга-ла ол — деп Татьяна Иргитовна чугаалады.

Ол депутат кижи болганыц хойжуларның ажыл-ижин эки билир бодадым. Бады-Төре Халажыковичиниң аалынче хашкан бис.

Шынап-ла, бир баалыкты кашкаш, кудургайлап орувуста кодан бөстүп келди. Ынчаарда имиртиннеп берген чүве. Ильичиниң лампочкалары чуртталга бажыннарында кыска берген.

«Тинлелгенин» малчынаары-даа магалыг-ла-дыр ийин. Электри чырыы амыралды каастаар. Барыын талакы районнарның малчыннарында байдал оон сыр өске, лампа чырыдып алган олурар малчыннар ховар деп боданмын Кодангa чоокшудан кээрге, бичии суурукган сагышка кирер. Үш бажында электри чырыы хып тур. Сиген сеанны тейлер шкаш кылыр сараатгылап каан. Бады-Төре Халажыковичиң хоюн кажаалаан, чай-шөлээн чок туруп тур. Бис анаа база дузалажы каапгывыс.

Хойжуиуп бажыныныц ишти арыг-силиг, бүгү-ле түүлдер чурум-чыскаалдыг салдынган. Оруннарыы агарты өскилеп каан. Харын-даа хоорай чурттакчылары сагышка кирер болду.

— Кайы хире чурттап, ажылдан тур силер, моонар?— деп сонуурган апарлывыс.

— Бо совхозка ой сес чыл хойжулаан, чемелдиң көрбедивис. Чыл санында чүс хойга онааштыр 95-тен өрү 105-ке чедир хураганы өстүрүп, дорүктуруп берип чордувус. 1981 чылда пландан ажыр хой хураган, дүк дээш хары үгле муң ажыг рубльдың немелде болевирге алдывыс. Од дээрге шаиналышкажыл, совхозтаи шаиналларны баймралдар таварыштыр ап турар улус бис. Эки ажыл чурттаганы каастаар деп чүве алаптыы-биле сагленгенген чүве-лир — деп, хойжу чугаалады.

— ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга канчаар ужуражыш тур силер, Бады-Төре Халажыкович — деп бага сонуурғадым.

— Байырлалга күш-ажыл-чы белектерлиг ужуражыш тур мен. Бо чылын төрээн 384 даарга, малчыныың кыштаанда ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Аныяк малчын Самыяа Сааяның кыштаанда хөй чаа чүүлдер кылдыганы-биле Сагды-Бажы хойжу бригаданың ай саныида болур малчыннар хуралы аңаа эртер. Малчыннар чаа чүүлдерни сонуурган, арга-дужулга солушкан. Ындыг черге ажылдаарга ажыл-иш чиик, ажыл бүдүнүр болур дээрзин хойжулар санал-оналынга чугаалап, малчыныың үлегерин эдерип, хойжу бүрүзү ынчаар ажылдаарын шинтпирлээн.

Хойжу Самыяа Саая хуралга санал бергеш, келир чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 95-тен эвээш эвес хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүктү кыргып алырын болгаш келир чазын хоюнуң кажаазын бедидир, алгыдыр тударын, бодуцун кыштаанга чүнар-бажыны тудуп алырын хүлээнген.

Амгы үеде малчыныың коданында төрүүр 450 хой бар. Ам оларның хоюндан 115 хой оолдаакан, хураганнары ойчаменди доругун турар. Хой оолдаашкыны уламчылаашаан.

Тура-соруктуг малчыныың бодүүн ажыл-ижи хөй-хөй малчыннарның ортузунга үлегер—чижектиг херечиан болу берген. Күш-ажыл кижиниң бүгү тала-биле каастаар деп чүве ол.

Н. ТУЛУШ

Бүдүрүлге фондуларын, материал болгаш күш-ажыл курлавырларын ажыглаарын экижидер, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин экономиктиг ажыын бедидер төлээде ажыл-агый бүрүзүнүң экономиказының байдалын аналитей көөрү чугула. Удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң күжүн чер болгаш мал ажылының продуктулуун бедидеринче, совхозтарның экономиказын быжыглаарынче углаар херек. Иштики курлавырларны долу ажыглаарынче чарыгдалдың беримчезин улгаттырарынче кичээнгейни улгаттырар ужурлуг. Капитал салыышкыннарны бүрүн шинтээдип алыр дээш удуртукчуларның харысалгазын бедидер апаар.

Продукция бүдүрелиге чарыгдалдың деңнели бүдүрүлгени организастаарындан, башкарарындан, планнаашкындан болгаш учёттан улуг хамааржыр. Маңаа бот-орулга-чарылга улуг ажыктыг. Ажылды план ёаутаар чорударының бо аргазы кижи бүрүзүнүң харысалгазын хумагалап болгаш камналга дээш демиселге сонуургалды бедидер. Кол черни ынчаи социалистиг чарыш эглээр.

Амгы үеде көдээ ишчилерни кол сорулгазы — көдээ ажыл-агый чылын чедиишкинни доозары, кыштаглаашкыны болгаш мал оолдаашкыны организастыг эрттирери, часкы тарылгага бүгү гала-биле белетгевири. Партия, совет, ажыл-агый органнары, кижи бүрүзү Аъш-чем программазын амыдыралга боттандырарынга эң-не улуг үлүүн киирер ужурлуг. Экономика ынчан камналгалыг болур.

Г. ТУЛУСОЕВ.
СЭКП обкомунуң инструктору.

Ю. ПОЛУЛЯХ,
Сибирьниң көдээ ажылагый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң Тыва салбырының удуртукчузу, экономика эртемперипин кандидады.

БРЕЖНЕВ ХООРАЙДА

ТАТАР АССР. Кама хемниң эриинде автохоорайның чурттакчылары СЭКП ТК-ныц, ССРЭ-ниц Дээди Советиниң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Набережные Челны хоорайны Брежнев хоорай кылдыр эде адаар дугайында доктаалын өөрүшкүлүг үткүп-хүлээп алганнар. Олар ол бедик атты бадыткаарынга долу шинтпирлиг.

Амгы үеде Брежнев хоорайда сезен беш ажыг национал кижилер найыралдыг өг-бүле боон чурттан турар. Хоорайда ажылдаарынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. Культураның он дөрт бажыннары, дөрт киноотеатр, үш музей, уран чүүлдер, музыка, чурулга болгаш цинти билиг школалары, техникумнар, дээди өөредилге черлери бар. Хоорайның чурттакчыларының ортумак назыны — 25 хар боон турар.

ЧУРУКТА: Брежнев хоорай сеңиинин депутады, КамАЗ-тың кол конвейериин эптекчи-слесары Надежда Крылова. Ол техниктиг училищеден доозкан соонда ында бешки чылында ажылдап турар.

Е. ЛОГВИНОВ биле М. МЕДВЕДЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧУРУКТА: «КамАЗ»-тар Брежнев хоорайның кудумчуларында.

ФЕВРАЛЬДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Төрээн чурттуң алдарлыг юбилейни — ССРЭ-ниң тургустуниганының 60 чыл болур оюн төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруктун байдалы-биле удам күштелген.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Бии-Хемле септелге-тудуг участогунуң коллективи чыл планын октябрь 20-де-ле күүседкеш. ам 1983 чылдың февральдың үлүүнге киирештир ажылдап турар.

Юбилейге аадар болдурган социалистиг чарышка Иван Неделинниң, Федор Кислицыныың бригадалары онза шыгараан.

Штукатур-малярлар Мария Анисимова, Галина Москатова олар үени мурнап. 1983 чылдың үлүүнде ажылдап киргеннер.

Бистиң корр.

ЭЭ-ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозта ажыл-ишчилерниң, чангыс чер чурттутларының хүндүткелин чаалап алган ажылдап чоруур механизаторлар хөй. Калбак мергежилдиң хоочун механизатору, комбайнер-трактористи Шактар-оол Кыргысович Эңмекейни оларга хамаарыштырып болур.

Шактар-оол Кыргысовичиниң тракторист болуксаан күзели 1956 чылда боттанган. Ынчан од трактористер курузун чедиишкиниг дооскаш, совхозунга ажылдап эгелээн. Оон бээр 27 чыл арткан. Чээрби чели часты, күстү Торгалыгның, Кожайның, Чодураанның болгаш Хендергениң ховаларына уткаан.

«Күш-ажылдың хостуу» совхоз чылдан чылче бедик дүжүттүг тараанны, картофельди өстүрүп ап турарында хоочун механизаторнуң үлүг-хүүзу улуг. Хоочун механизатор чайын ниитизин малчыга мал чеми белеткээр ажылга үлүүн киирип чоруур. Час боорга трактору, күс боорга комбайнын совхозунуң шөлдеринге башкарар Шактар-оол Кыргысовичинии чангыс чер чурттуглары хүндүлээр. Ол хүлээнген ажылынга эзхарыысалгалыг, ажылын тон-чүзүнге чедирер чанчылдыг.

Хөй чылдарда ажылдап келген хоочун механизатор кедээ ажыл-агый машиналарын, техниканы эки билир. Тракторун камгыг эдилээр, чогуур ей-шаанда техниктиг ажаалдазын кылып, ортумак болгаш капитал септелгелерин кылып ап чоруур. Ынчангаш оон башкарган техниказы кандыг-даа сезонуут ажылдар үезинде үрелиишкинерге таваржыры кончуг ховар.

Шактар-оол Кыргысович чаа-ла 50 хар ажа дүжүп чоруур. Ол часкы, күскү сезоннуг ажылдарны эрттиргеш, совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазында 1980 чылдан эгелеп кышкы үеде ажылак инектер кадарар ажылды дакпырлап турар. Бо ажылынга 2 чылда багай эвес көргүзүүлүг ажылдаан. Амгы юбилейлиг чылда 50 баш аныяк инектерни азырап, баш бүрүзүнге онааштыр хонукта 700-800 грамм немелде деңзинии ап турар. Бо болза ук фермада эки көргүзүг.

Ол аныяктарның дагдыныкчызы. Амыдыралчы байлак дүржүлгазын совхозтуң аныяк ажылчыннарынга, механизаторларынга күзелдин-биле дамчыдып чоруур. Дагдыныкчы 10-10 аныяктарны чер ажылынга, техникага өөреткен.

Оон кызымаккай ажылакжин Совет чазак бедин-биле үнелеп, «Күр болгаш курукка черлерни шингээдип алганы дээш», «Күш-ажылга эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медальдар-биле шаңналаан.

Шактар-оол Кыргысовичиниң кадайы Шаңмак Ховалыговна база ол фермада мурнакчы бызаа ажаакчызы. Олар чеди уругларны доруктуруп остүргеп. Улуг оглу, уруу ам түскай өг-бүлелиг, совхозтуң толептиг ажыл-ишчилери.

ССРЭ-ниң тургустуниганынан бээр 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле Эңмекейниң өг-бүлези күжениишкинниг ажылдап турар.

К. САТ.

КЫЗЫМАККАЙ ЧОРУУ-БИЛЕ

Кандыг-даа ажылдың чедиишкинин ажылдап турар кижиниң кызымаккайындан, тура-соруктуунудан, ак сеткилдиниден болгаш эрес-кежээниден, ол ажылга ынаандан кол хамааржыр.

Мал ажылы дээрге эң-не харыысалгалыг, берге болгаш хүндүлүг иш. «Алдарлыг малчын» деп атты болгаш чазактың орден-хавыяаларын өзүлүг-ла шыдамыккай, күш-ажылчы, эрес-кежээ кижилер иедип ап турар.

Өвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң хоочун тудугжузу Самыяа Саая 15 чыл иштинде төрээн совхозунга хөй-хөй ажыктыг ажылдарны кылып келген. Совхозтуң экономиктиг хогжүлдезинге үлүүн киирип, ылаңгыя малчыннарга чырык, чылыг чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын чежеин тутпаан дээр! Ол улуг ажыл-херек дээш четтириишкиннерни, шаңнал-макталдарны ап келген.

Самыяа Саая 1980 чылдың күзүнүнде кадайы Еизак-биле дугурушкаш, совхозунга малчыннаар күзелин илередип, совхозтуң директорунга билдириишкинни киирген. Совхозтуң директору оларның дилээн хандырып, кыс хураганнар малдаарын сүмелээн. Хураганнарны хүлээп алгаш, ажылдан эгелээн. Ол кыш берге болган-даа болза, эрес-кежээ, кызымаккай чоруу-биле малын хүр, онча-менди кыш ажырган.

Ол чайын оларның семиртилгезин эки организастаан. Хойнуң бир дугаар оолдаашкынында дыка хөй бергедээшкиннер турган. Ынчалза-даа төрүүр чүс хойга онааштыр 87 хураганы алган. Ол дээрге, дүнгүш хойдан чаш төл талазы-биле багай эвес көргүзүг.

Малчын чаш хураганнарга чылыг, чырык, делгем кажаалы дузалакчы надарчызы Настык Ооржак-биле тудуп алырын шинтпирлээн. Кажаа тудар тудуг материалдарын кезип белеткээш, сөорткеш, бир ай иштинде узуну 16 метр, дооразы 6 метр чаа кажаалы тудуп алган.

Чайгы үеде малын 2-3 черге одар солуп, семиртип кадаргаш, кыштаглаашкынга эки белеткенген. 10 тонна сигенни, 8 тонна суланын ногаан массазын белеткээш, кыштаанга дүжүрүп алган. Өдекти четчири-биле болуп алган. Кыжын одаары-биле 4 машина ышты сөортүп дүжүргеи. Суг кудар доскаарны чылыглап, одаар черни кылгаш, кажаалаан. Аңаа суг кыштың кандыг-даа соок үелеринде доцмас. Хөй кажаазының кырынга агаар үндүр тырттар хоолай чок тургап, ону малчын база ылыш алган. Мурнунда чылдарга бодаарга, малчыныың кыштаанда ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

Аныяк малчын Самыяа Сааяның кыштаанда хөй чаа чүүлдер кылдыганы-биле Сагды-Бажы хойжу бригаданың ай саныида болур малчыннар хуралы аңаа эртер. Малчыннар чаа чүүлдерни сонуурган, арга-дужулга солушкан. Ындыг черге ажылдаарга ажыл-иш чиик, ажыл бүдүнүр болур дээрзин хойжулар санал-оналынга чугаалап, малчыныың үлегерин эдерип, хойжу бүрүзү ынчаар ажылдаарын шинтпирлээн.

Хойжу Самыяа Саая хуралга санал бергеш, келир чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 95-тен эвээш эвес хураганны, бир хойдан 1,5 кг дүктү кыргып алырын болгаш келир чазын хоюнуң кажаазын бедидир, алгыдыр тударын, бодуцун кыштаанга чүнар-бажыны тудуп алырын хүлээнген.

Амгы үеде малчыныың коданында төрүүр 450 хой бар. Ам оларның хоюндан 115 хой оолдаакан, хураганнары ойчаменди доругун турар. Хой оолдаашкыны уламчылаашаан.

Тура-соруктуг малчыныың бодүүн ажыл-ижи хөй-хөй малчыннарның ортузунга үлегер—чижектиг херечиан болу берген. Күш-ажыл кижиниң бүгү тала-биле каастаар деп чүве ол.

Н. ТУЛУШ

БОЛДУНАР АРГА-БИЛЕ

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазы кыштаглаашкынга багай эвес белеткенген. Бригадада аныяк коммунист Лопсан Тумат-оол малчыннарны билдилиг удуртун. коданнарны доктаамал хайгаарап. септелгени организастыг чоруткан. Бо чылын бригадада ийи малчыныың кыштаан солуй тутkан. Чамдык коданнарда кажааларның дээвирлерин солуп септээн.

Мурнакчы малчыннар Кара-оол Ховалыг, Дербет-оол Тюлюш, Сургууд-оол Монгуш олар боттарының күжү-биле 10—15 тонна погаан сигенни белеткээш, кыштагларында чедирип алган. Чаш хураганнар адаанга төгер 10-10 тонна өдек белдүүген. Ынчангаш малчыннар кыштаглаашкынга болдунар арга-биле хынамчалыг белеткенгени ол.

Ч. МОНГУЛ-ООЛ

АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Бай-Тайга районнуң Тээлиде № 741 КМК-ныц коллективи ССРЭ-ниң тургустуниганының 60 чыл оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бо хүннерде хөй-аъш кирген ажылдап турар.

Бо чылын олар ниитизи-биле багай эвес ажылдап, ай, квартал планын ажыр күүседип келгеннер. Тудугжуларның улуг күжү «Мурнакчы» совхозта үш миллион түүйбу будурер заводтуң тудуунда моонцеттинген. Ук заводтуң тудуу шалыкын чоруп турар. Кердүүген план ёзугаар түүйбу заводун келир чазын ажыглалга киирер ужурлуг. Моонбиле чергелештир ол коллективтиң тудугжулары районнуң совхозтарынга дыка хөй чурттала белеткенип ажыглалга киргеннер. Тодаргайларга, 686 дөрбелчин метр чурттална шелүп эки шынарлыг тутkан, ажыглалга киирер кемнээ 50—60 хуузун курлавырлап алган. Өдекти база четчири-биле белеткеп алган.

КМК-да боттарының ажылхерээнге бердингеп, тудугнуң мергежилин хамыпы-биле шинээдип алганнар хөй. Оларга Андрей Кара-Салга удурткан комсомолчу-аныяктарның тудугжу бригадазын чоргааралбиле адап болур. Бригадада чүгле сес кижи бар. Олар боттарының арасында эң-найыралдыг, ажыл шагы үзер чангыс-даа таварылга туруп көрбээн. Оолдар шупту бызаңчыбетөөшиктер. Олар бо чылын 83 муң хире рубльдиң тудугмонтаж ажылын кылыр планныглар. Тудугжулар он айларда кылза чоруур планын 102 хуу күүсеткеннер. Олар ам Тээли суурда амыдырал хандырылга комбинадының улуг бажыныныың тудуунда ажылдап турарлар. План ёзугаар оны келир чылдың февральда ажылгалга киирер.

Неделиннии, Федор Кислицыныың бригадалары онза шыгараан.

Штукатур-малярлар Мария Анисимова, Галина Москатова олар үени мурнап. 1983 чылдың үлүүнде ажылдап киргеннер.

Бистиң корр.

«КЫЖЫН ТЕРГЕН СЕПТЕ»

Чаа чыл үнгүже саныыр хонуктар арткан. Чоннуң «кыжын тергең септе» деп үлегер домаа часкы сезонга амыдгаалтан хынамчалыг белеткенирин сагындырып турар. Кышкы үеде кедээ ажылагый техниказын сан талазыбиле бүрүн четчелеп, оон септелгезин бедик шынарлыг чорудуп, артык кезектер-биле хандыртынары чугула.

Тандыда «Коммунизмниң херели» совхозта кедээ ажылагый техниказын хумагалап. шыгжаар ажылдар багай эвес чоруттунган. Үрелген техниканың септелгези кердүнген план ёзугаар чоруттуныр турар. Бо хүннерде совхозтуң септезе чогуур комбайнарын болгаш К-700 тракторларын. Кызылда районнар аразының Сельхозтехкүрөөмнүң каттыжымышкынын септелге мастерскаларында септеп турар. Ында ажыл-агыйның мурнакчы механизатору, коммунист К. Коожап удурткан он бир кижи составтыг септекчилер бригадазы багай эвес ажылдыг. Бригада септезе чогуур 16 комбайнының дөртүн. К-700 деп маркалыг 9 трактордуң үжүн септеп дооскан. Септекчилер С. Сандак, М. Коожап хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Шаллычы бригада ССРЭниң 60 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш, чаа чылга чедир немей 4 комбайнны база 2 тракторну септээрин хүлээнген.

Совхоз кедээ ажыл-агый техниказын часкы сезонга белеткээр ажылларны 1983 чылдың март 1-ге чедир бүрүү-биле доозун, беленнии шугумунга чыскаар деп сорулгалыг.

И. ПРГИТ.

ЧЕДЕРНИҢ ХОЙЖУЗУ

СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүү, район Советиниң депутады «Тинлелге» совхозтуң хойжузу Татьяна Иргитовна Баавылдың аалынга барган, оон ажыл-херээн сонуургавышаан.

—Бо чылын социалистиг чарышка хойжулардан кым типлекчи болган ирги. азы силер болдуңар бе? — деп айтырдым.

— 1982 чылда бис чер албадывыс. төрүүр 100 хойга онааштыр чүстү алдывыс. Эрткен чылын 115-ти алган болгай бис. Хойжуларның чарыжынга бистиң кожаалыс Чодураалыгда Бады-Төре Халажыковичи Оюржак мурнуунче кымны-даа кирбеди. Чүсче онааштыр 105 хураган алгаи. Од бир хойдан 3,4 кг дүк алыр тургаш дөрт кг. эглеп ажырынкан болду. Малы база ырак эвес, баалык ажарга-ла ол — деп Татьяна Иргитовна чугаалады.

Ол депутат кижи болганыц хойжуларның ажыл-ижин эки билир бодадым. Бады-Төре Халажыковичиниң аалынче хашкан бис.

Шынап-ла, бир баалыкты кашкаш, кудургайлап орувуста кодан бөстүп келди. Ынчаарда имиртиннеп берген чүве. Ильичиниң лампочкалары чурттална бажыннарында кыска берген.

«Тинлелгенин» малчынаары-даа магалыг-ла-дыр ийин. Электри чырыы амыралды каастаар. Барыын талакы районнарның малчыннарында байдал оон сыр өске, лампа чырыдып алган олурар малчыннар ховар деп боданмын Кодангa чоокшудан кээрге, бичии суурукган сагышка кирер. Үш бажында электри чырыы хып тур. Сиген сеанны тейлер шкаш кылыр сараатгылап каан. Бады-Төре Халажыковичиң хоюн кажаалаан, чай-шөлээн чок туруп тур. Бис анаа база дузалажы каапгывыс.

Хойжуиуп бажыныныц ишти арыг-силиг, бүгү-ле түүлдер чурум-чыскаалдыг салдынган. Оруннарыы агарты өскилеп каан. Харын-даа хоорай чурттакчылары сагышка кирер болду.

— Кайы хире чурттап, ажылдан тур силер, моонар?— деп сонуурган апарлывыс.

— Бо совхозка ой сес чыл хойжулаан, чемелдиң көрбедивис. Чыл санында чүс хойга онааштыр 95-тен өрү 105-ке чедир хураганы өстүрүп, дорүктуруп берип чордувус. 1981 чылда пландан ажыр хой хураган, дүк дээш хары үгле муң ажыг рубльдың немелде болевирге алдывыс. Од дээрге шаиналышкажыл, совхозтаи шаиналларны баймралдар таварыштыр ап турар улус бис. Эки ажыл чурттаганы каастаар деп чүве алаптыы-биле сагленгенген чүве-лир — деп, хойжу чугаалады.

— ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга канчаар ужуражыш тур силер, Бады-Төре Халажыкович — деп бага сонуурғадым.

— Байырлалга күш-ажыл-чы белектерлиг ужуражыш тур мен. Бо чылын төрээн 384 хойдан 306 хураганы алган, совхозка чогуур ой-шаанда дужаан берди. Ол дээрге чүс хойга онааштыр 105 хураган болду. Бодувустуң өгбүлевисии күжү-биле он беш тонна сигенни белеткээш, даштын сарааттаан алганывыс ол. А совхозтан 40 тонна хире көк-тараа савадын эккеллеш сарааттаан. Оон ынаи 3 тонна ажыг көк-суланы база берди. Ам-даа янзы-бүрү мал чемин оваалаптар улус чүве бо. Витаминниг сиген дал-ганыи удавас алыр бис. Ол чаш хураганнарга тергиин.не чем. Оларны оон-биле колдады азыраарга, дүрген дорургар, семис, шыырак болур. аарыг-аржыыкка таварышпас боор чүве-лир — деп харыылазы.

«Тинлелге» совхозтуң малчыннары мал кыштаглаашкынынче эртеен чылдарнан элээн дээре белеткеллиг кирген. Кыштаг бүрүзүнде мал чемиинэ 50—60 хуузун курлавырлап алган. Өдекти база четчири-биле белеткеп алган. Кажаа-хораазының септелгезин ыяк.

— Хоювус удавас оолдап эгелээр, аңаа белеткелиивис шору, хураган кажаазының септелгезин кылып, мал чеми ганан бээр херекселдерни базаа кылып алган бис. Сакманчылар чурттаар бажыныывыс база бар. Хой, хураганны чыныг суг-биле суггарар бис. Ону чылыдар демир досказр белеп, хемүр-даш-биле одаар кылдыр белеткенип алган бис — деп немеп чугаалады.

— Хоюнар кажан оолдаарыл, аңаа кайы хире белеткелдиг силер? — деп айтырдым.

—Декабрының сөөлгү хүнниринден эгелеп оолдаар хой бо. Чаш хураган ажаап. дорүктурар клеткаларым белеп, иштин аштаап, чугайлап алган бис. Сөөлгү ийи чылдан бээр хойну декабрь—январь айларда оолдаашкын турарывыстың ужурудан хөй хураган ап турар апаргаи бис. Хой семис, шыырак турган эрте кыжын оолдаарга, суду элбек болурудан хураганнар дүрген өзүп доругар. Иезинии суду хөй болганындан. мал чеминге база кампалгалыг болур. Эрте төрүттүнген хураганнар аарыг-аржыкка белен таварышпас-тыр. Сиген далганын колдап чемгереп тогумчалыг. Ынчангаш чаш мал төлү дүк, бок чивес болур-дур. Ындыг хураганнар күзүн иелери-биле деңнежи бээр чүве-дир. Эр хураганнарны күрүне планынга дүжаап болур. Ынчаарга бот-үнези чиик продукция оон үнер дээрзин ажылынның дүжүлгазынан көрүп тур мен — деп. хойжу чугаазын доозу.

Хойжуиуп ажыл-ижи оон коданында ылыш турар ажылынан кеску болду. Малчын-биле байырлашкаш, экии күзээш. оруувусту уламчылап аъттанныптывыс.

К. ХЕРТЕК.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ХУУДА ХАРЫЫСАЛГАНЫҢ ЧАВЫЗЫНДАН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың партия активиниң хуралының «Социалистиг өнчүнү самыгдаар болгаш төгчелээр чоруктар-биле демиселди удам ынай күштелдирер хемчеглер дугайында доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылдың мартта хүлээп алган доктаалын Бии-Хем болгаш Өвүр районнарда күүседип турарының дугайын чугаалажып көргеш, бо талазы-биле чамдык чогуур ажылдарның чоруттунуп турарын демделгээн. Боттуг хемчегler ажылдап кылдынган болгаш боттанышкынын организастап турар.

Моон-биле чергелештир бо районнарда малдың камгалалкадагалалы багай болуп артпышаан, чонның байлаан оорлаар, чидирер, ажыл-агыйжы эвес чоруктарга эптеп чок байдалды тургузар хемчегler четпес элдиин турар дээрэ демделгеттинген. Дугаргалдар болгаш самгыгладар кылыр чоруктар-биле демисел кошкак, материалдыг түүлдер харыылаар кижилерни шилип ап турарында шынгы четпеетер бар. Мал үчүдунда чогуур корум-чурум тургустунмаан.

Бо чылдың он айларында Бии-Хем районга шинтизибиле 2015 баш хойну, азы эрткен чылдың ол үезиниидеп 14,4 хуу хойну, 83 баш бода малды, 49 баш чылгы малды чидирген иликпе оорлаткан. Эң хөй шөөр малды «Хадың» (эрткен чылдыындан 54,3 хуу хөй), «Өөк» (15,7 хуу), «Кызыл тараачын» (15 хуу) совхозтар чидирген. «Саян» совхозта чылгы мал чидирин 3 катап өскен.

Өвүр районга 1398 баш шөөр малды, эрткен чылдыындан 69 хуу хойну, 104 бода малды чидирген иликпе оорлаткан. «Кызыл тук» совхозта шөөр малды чидирин 7 катап, «Торгалыг» совхозта 2 катап өскен. «Коммунизмче орук» совхоз 34 чылгы малды оорлаткан.

Тос айлар дургузунда читкен болгаш оорлаткан малдардан Бии-Хем районда 37 бода малдың азы 44 хуузунун, 546 шөөр малдың азы 27 хуузунун, Өвүр районда 43 бода малдың азы 41 хуузунун, 220 баш шөөр малдың азы 15,7 хуузунун дуюун тургускан. Ынчангаш мал чидириндеп эгидин алыр ужурлуг өре 1982 чылдың октябрь 1-де Бии-Хем районда совхозтарында 219 мун рубль, Өвүр районнуң совхозтарында 347 мун рубль болуп турар. Оор алганының, дудагдалдың болгаш өлүп хораар чоруктун база эгидип алышкынының багайының түнелиинде бо районнар мал төлү алырының болгаш малдың баш санының планнарын чылдан чылче күүсетпейн келгеп.

Мал чидириниң хөй болуп турарының чылдагааннарының бирээзи материалдыг түүлдер харыылаар кижилерге мурнунда шинттирип чораан, арагаже сундузуг, корум-чуруму кошкак харыысалга чок кижилерни киирип турарында.

Бо районнарда шинтиниң малын хөйүү-биле оорлап, дудадын турда-ла, административтиг органнарның талазындан ажыл-агыйларның негелде херектерин истээр, көөр хемчегlерни четпес чорудуп турар. Социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле профилактиканга оларның ролю чавыс. Когарал болганыңга буруулуг кижилерни чогуур үезинде илередип турар.

Бо бүгү болза Бии-Хем болгаш Өвүр райүүскомнарның талазындан кедээ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш совхозтарның, олардың адырларының улуртукчуларының, специалистериниң социалистиг өнчүнүң кадагалалы дээш хууда харыысалгазын бедидер хемчегlерни четпес ап келгенинден болдунган деп Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму демделгээн. Бо айтырыг талазыбиле кедээ ажыл-агый органнарының болгаш административтиг органнарның аразында ылантыг харылзаа тургустунмаан. Үстүнде турар партия, совет органнарның директивтиг документилерин болгаш боттарының шинтпирлерин ыяап-ла күүседири дээш бедик негелде тургустунмаан. Чүгле бо айтырыгны Министрлер Чөвүлели каш удаа чугаалашкан турбуже, ында айтышкыннарны Бии-Хем болгаш Өвүр райкүүскомнар четче күүсетпейн келген.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели үстүнде доктаалды болгаш партия активиниң хуралының шинтпирлерин багай күүседип турарын Бии-Хем болгаш Өвүр район Советтеринин күүскомнарының дараалары М. К. Дамчай биле А. Б. Семис-оолга айыткан болгаш айыттынган доктаалларны долу күүседири-биле база демделеттинген четпеестерни дарый чайладыры-биле немелде хемчегlерни алырын даскан. Бо талазы-биле боттандырып чорудар практиктиг ажылдарны сүмелеп турар түскай доктаал хүлээп алдынган.

Бомбүрзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ООН ЧУГУЛА СОРУЛГА ЧОК

«Совет Эвилели амгы болгаш келир-даа салгакчыларга тамчыктыг тайбың келир үени хандырар дээш бодундан хамаарыжыр бүгү чүүдерни кылыр». СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Соведининиң ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатказ каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң кылган плеткелинде ынча дээн сөстер төөгүлүг юбилейни байырлаанынга холбаштыр даштыкыдан кээп турар хөй санныг үнелелдерниң киирилдези боол турар.

Совет Эвилелиниң 60 чылдыг төөгүзү—социализмниң өндүр улуг артык күжүнүң, ленинчи национал политиканың тнилелгезиниң чайыннанчак херечизи болуруң демделээп, аңгы-аңгы чурттарның сураглыг күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, солуннары ССРЭ делегейде тайбының болгаш улустарның хоталгазының херээнин камгалакчызы боол турарын, оон тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптери Советтер чуртунуң даштыкы политиказының үндезини боол, делегейде калбаа-биле деткимчени ап турарын онзалап демделеп турарлар. Делегейниң солуннары СЭКП ТК-ның Чингине секретарының илеткелинде: «Чаа дайынның кыпсыкчыларын кыныктырбазындан чугула сорулга амгы үеде чок» дээн сөстерни ушта бижип, парлап турар.

Даштыкының информация агентилелдери, радиозу болгаш телевиденнези СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң делегейниң парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партиларынга болгаш улустарынга бомбүрзек кырынга чавырымышкыны болгаш тайбыныы быжыглаарыңче кыйгырыын калбаа-биле тайылбырлап, пептередип турар.

* * *

ССРЭ-ниң тургустунганы чүгле социализмниң хогжүдезинге улуг байым болган эвес, харын база бүгү делегейниң төөгүзүнге эң чугула эргилделиг үелериниң бирээзи болганын «Нойес дойчланд» (ГДР) солун бижээн. Совет Эвилели богун-даа тайбыныы кәмгалаар дээш, бүгү улустарның үре-түнелдиг, калбак кады ажылдажылгазы дээш идепкейлии-биле, чайгылыш чок демисежирииге чайгылыш чок шинтпирлиин илереткеннер.

Социалистиг күрүнелериниң кадагалаар дээш, бүгү улустарның үре-түнелдиг, калбак кады ажылдажылгазы — амгы үениң делегейиндеге улуг болгаш чаагай салдәрлыг рольдуг боол турар күүдүлүг, кадык организм болурун СЭКП ТК-ның Чингине секретарының илеткелиниң дугайын бижээш, чехословак «Руде право» солун демделээн. Дем каттыштырылгазының чурттарының мурнунда хөй ыңгыы сорулгалар турун турар. Ол дээрге, империализмниң халдаашкыннарындан социалистиг чаалап алышкынынарыны болгаш үнелиг түүлдерни камгалаары, тайбың болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырылдырары дээш кады демисежирии, ол дээрге, политиктиг кады ажылдажылганы улам сайзырангайжыдары, ол дээрге, адактың соонда — экономиктиг интеграцияның чорудулгазынга чаа шынгы кылыры-дыр.

Делегей байдалының эң-не айыылдыг хемчээлге чедир чидигленип, барыын үүкте эң-не дайынзырак балүүглеңиишкиннер идепкейжин турар амгы үеде, ССРЭ, делегейниң эң чугула айтырыларын тайбыңга ынакшылдыы-биле, принципиалдыы-биле көрүп турарын база катап бадыткан турар-дыр деп, болгар «Работническо дело» солун онзалап демделээн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары АКШ-тың болгаш оон НАТО талазы-биле эвилелчилериниң калбартканы боочепсекти эңдере бүдүрер чоруктуу соксадырынче кыйгырбышаан, оон-биле кады ядролуг аймык-халаптың кыжаныышкынып узуткаар сорулгалыг ханы уткалыг чаа саналдарны киирген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Совет Эвилелиниң төөгүлүг чедиишкиннериниң дугайын хереченен турар чугула илеткелди кылганын ылетнам «Ньи зан» солун бижээн. Октябрьның улуг тил делгеан, эрткен 60 чылдарда Совет Эвилелиниң шылгаравган чедиишкиннери — национал айтырының чедиишкиннер шинтпирлээриниң кайгамчык. тыг үлегер-чижээ боол турар. ССРЭ-ниң тургустунганы болгаш дүрген өзүлде хогжүдезиг—бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг болгушкун-дур. Совет Эвилели бомбүрзектин миллион-миллион кижилериниң капчаар-даа аажок улуг чаагай аас-кежии болгаш эң хаңы күзел-чүткүлү —тайбың болгаш делегейге аймык чок чорук дээш могаг-шылаг чокка деңнесежии түрар.

Кыдат «Жэньминь жибао» солун Москвага юбилейлиг байырлалдың дугайын дыңнаткаш, Ю. В. Андроповтуң илеткелинде чеңсеглениишкинин моон-даа соңгаар күштелдиреринің америк программалары Совет Эвилелин чаңгыс талалыг чешшээрежилгеже албадап шыдавас болгаш америк таланың хемчеглериңге ССРЭ бодунуң боо-чепсээнин чогуур системаларын таарыштыр тургузары-биле харылаар ужурга таваржыр апаарын айыткан чөрлерни чижекке коргускен.

Совет удуртукчуның илет. келиэ Х. Перес де Куэльяр чугула документ кылдыр үнелеп көргенин болгаш ССРЭниң даштыкы политика талазы-биле чаа саналдары-биле кичээнгейлиг танышкан деп, КПФ-ның чиңгине секретарының ынчангаш чаа системаларын салгара тургузарының дугайында Рейганның администрациязының шинтпири «МХ» болгаш ыракшыл ужугушкунуут чалгының ракеталар ышкаш, чеңсеглениишкинниң ындыг чаа системаларын тургузарынче Совет Эвилелин алдабадаттыг эдаарын билиндир чугаалаанын «Нью-Йорк таймс» бижээн. Стратегтиг ядролуг чеңсектерни эккеш сайгара тургузары болгаш шериг талазы-биле артык күштүг турарынче түткүл эвес, харын тайбыныы быжыглаарынче, чеңсеглениишкинни дужүреринче болгаш дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарынче угланган политика таарыжыр. Немеп черден дайын кыжаныы моон ынай кажан-даа тыштыл үнмеэин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыры янчангаш эргежок чугула.

ГФР-ге хамаарыштыр тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказына шынчы чоруун камгалап арттырарынга ГДР долу шинтпирлиг болгаш чугаалажыышкынарга неззэде белен деп, «Нойес дойчланд» түнелиидеп бижээн.

МИНИСТРНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның даштыкы херектер министри Мигель д' Эското дайын херек кырында никарагуа черде боол турарын медеглээн. Рейганның администрациязы Никарагуаның чазаан дүжүрелиңче болгаш улусчұ сандиноожу революциияны боой тударынче угланган планнарны боттандырып чорударын ораалдажып турарын ол журналистер-биле беседазынга демделээн. Вашингтон бодунуң кара сагыштыг кем-бүрүүлүг бодалын күүседиринче Никарагуабиле кожа турар күрүнелерни, хамыктың мурнунда Гондурасты хаара тудуп, оон девискээрин революстуг республиканга удур агрессчи үүлгедиишкиннерни кылырынга ажыглаар баазаа кылдыр ажыглаар турар. АКШ-тың администрациязы сандиноожу чазак-биле кавдыг-даа чугаалажышкынаар кылыр аргалардан ойталап, Никарагуабиле ийи талалыг харылзаадарның айтырыгларын безин чугаалажып көөрүн Гондурасқа чөпшээреевейн турар деп, М. д'Эското медеглээн.

ДУГУРЖУЛГАГА УДУР

ОТТАВА. (СЭТА). Чалгының ракеталарны шенээриниң талазы-биле Рейганның администрациязының планнарынга киржир чорукка удуруп чурттун чаа демократтыг партиязының национал удуртукчузу Э. Бродбенд илереткен, Чалгының ракеталарны болгаш боо-чепсектиг өске-даа чамдык хевирлерни Канадага шенээр арганы Пентагонга бээр дугуржулгага АКШ-биле кады от салырын болдурбае сорулга-биле парламентиге дүрген-не саналонал солчуушкунун кылырын ол пегээн. Канада хөй-ниитиниң калбак кезектери, ол ышкаш политиктиг болүктериниң дыка хөй төлээлекчилери чурттун девискээрин америк боо-чепсектиг шенээр шол болдурарынга шинтпирлиин-биле удурланып турарын чурттун солуннары айтып турар.

ЧУГУЛА ДУГУРЖУЛГА

ужур-дузалыын бүзүредиг коргускен. Айтырыглар болгаш бергелер ам-даа турзажок, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында харылзааларны чогумчударынга эрткен үелериннге бодаарга, туруп көрбээн дешилге чедип алдынган.

Ынчанмыже чамдык чугула айтырыглар мынчага чедир шинтпирлеттинмейн артын келгенин үүлдө демделээн. Оларны шинтпирлээрин «үүзүн-баазын эрге-хоойлу туруштарын» чыдаак каккаш соңгаарладып турбазе чогуур. Ийи немеп күрүнениң аразында харылзааларга улустар аразының эрге-хоойлузунуң норма-чижектерин херекке албайн барып болур кыдыр бодап турар кижилер ол харылзааларны улам ынай чогумчударының оруунга улуг мооплактарны тургузуп турар. «1937 чылдың герман райх кызыгаарларына немеп күрүнени катап тургузарының» дугайында теориялар болгаш өске-даа ол янзылыг чүлчуруушкуннар онза айыылдыг болуп, керээге үнделиин-биле чөрүшкек болуп, Европага айыыл чок болгаш турум оожургалдыг болурунга кыжаныл турар.

Дайын соонгдагы боттуг чүүлдерни херексеп болгаш керээниң чүүлдериңге дүүштүр хөделип турар ындыг кижилер чедиишкинни чедип ап турарын эрткен чылдар көргүскен. Ол керээниң негелдерин хажыды коор чоруктар сотка олуртуп, Европага тайбыңнык болгаш дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарының керээнге каражаны чедирер. Чаагай кожа-хелбээ кады ажылдажылгага кол үндезин болур чүүл болза, ийи немеп күрүне боттарының харылзааларын бот-эргелерин хүндүлеживиште, деп эргеге, бот-бодунуң иштики херектерин холгаварлашпазынга болгаш кайгынга-даа ажыктыг болурунга үндезилендир тургузары болур.

Ийи күрүне Европага айыыл чок чоруукка болгаш кады ажылдажылгага идиг бээрин, олар боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш чепсеглениишкини, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти дүжүрер талазы-биле күжениишкиннерин деткирин хүдэлээп деп, «Нойес дойчланд» онзалап демделээн. Империалистиг болүктериниң, хамыктың мурнунда Америкаңың Каттышкан Штаттарының удурланыштыр туржурунче болгаш боо-чепсектиг эңдере бүдүреринче амгы угланымышкынының байдалдарында ол хүзөнишкин кажангызындан-даа артык чугула. ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында кызыгаар оон-биле кады НАТО-ның болгаш Варшава Керээзининң чурттарының аразын база ангылап турарын барымдаалаш, ийи күрүне тайбыкны хандырары дээш онза харысалганы чүктээр апаар.

ГФР-ниң чазааның политиказын ооң ол харысалгага кайы хире чергелиг харылзап турарын барымдаалап үнелээр деп, чүүлде демделээн. Ийи чурттун хамаатыларының эрге-ажыктарынга удурланыштыр туржуушкун болгаш ылгай көрүүшкүнүүт хемчеглер, чаа америк ядролуг чепсектерни эккеш сайгара тургузары болгаш шериг талазы-биле артык күштүг турарынче түткүл эвес, харын тайбыныы быжыглаарынче, чеңсеглениишкинни дужүреринче болгаш дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарынче угланган политика таарыжыр. Немеп черден дайын кыжаныы моон ынай кажан-даа тыштыл үнмеэин дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыры янчангаш эргежок чугула.

ГФР-ге хамаарыштыр тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказына шынчы чоруун камгалап арттырарынга ГДР долу шинтпирлиг болгаш чугаалажыышкынарга неззэде белен деп, «Нойес дойчланд» түнелиидеп бижээн.

ПАТРИОТТАРНЫҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛУСАКА. (СЭТА). Мурнуу Африканың патриоттары сөөкязы ылгаар ёзу-чурумга согуушкуннарны улам күштелдирип турар.

Мурнуу Африканың Африкан Национал Конгреэи (АНК) партиязың хөделиишкиннериниң чаңгыс эптиг чылы кылдыр чарлаапы 1982 чылда, чижээ, Преторияда энергия хандырылгазының системазын саңнап үндүреэн, шериг-стратегтиг продукт кылып үндүрүп турар чамдык бүдүрүлгелерге үрегдәошкиннерни кылган, АНКның дайынчылары полиция участоктарынче, шериг черлеринче халдаашкынарны кылып, орук-харылзаа шугумнарын үрегдеп турар.

Сөөлгү үеде од организация Мурнуу Африка Республиканың иштинге демисел чорударының командылал черинің болгаш плапнаашкынының төнчүткен системазын тургускан. Оон дайынчыларының саны сөөлгү чылдарда ийи катап көвүдеп, 8.000 кижи четкен.

ХАННЫГ ЧЕПСЭЭН ДЕМИР-ҮЖҮККЕ СОЛААН

Индияның радио дыңнакчылары кара кайгамчык кылдыр мегелеткен. «Пускайлаң күрүне болур чоруун Индия 2000 чыл будуузунде ышкынар, географтыг карталардан оон ады чидер. Каш аңгы күрүнелер кылдыр бо улут чурттун хөй-хөй нациялары, дыл айы-биле бөлүктери, биче буурай улустары чарлыр. Шажын-чүдүгезинии, күрүне-чурт хамаарылгазының аайы-биле ханныг мөслдеңиишкиннер кыптыгын үнер» —деп, дамчыдылгаларны олар дыңнааннар.

Аяс хүнде чаңнык ышкаш бо чаа политиктиг медээлерни индийлерге америк «радио үннер» эккелген. Социалистиг болгаш хөгжүп орар чурттарга удур «Крестилиг походту» Ак бажыңның айтышкыны болгаш зорт киржилгеэи-биле чоруткан, оларга удур психологтуг дайынны Барыын чүктүн массалыг информациязының чепсектери ажыглайжиткен.

ТРЭ-ниң Пентагонуун болгаш күрдепартаментинин чыып каан хөп-мегезин ажыглап, «информация монополиялары» Израильдың Ливанга агрессиязын камгалап. Топ Америка чурттарының патриотчуларының шынныг уткашшынарлыг демисезин өскээр таймлыырлап, өске чурттарның иштики херектерин холдаашкынарын чедип ап турарын эрткен чылдар көргүскен. Ол керээниң негелдерин хажыды коор чоруктар сотка олуртуп, Европага тайбыңнык болгаш дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарының керээнге каражаны чедирер. Чаагай кожа-хелбээ кады ажылдажылгага кол үндезин болур чүүл болза, ийи немеп күрүне боттарының харылзааларын бот-эргелерин хүндүлеживиште, деп эргеге, бот-бодунуң иштики херектерин холгаварлашпазынга болгаш кайгынга-даа ажыктыг болурунга үндезилендир тургузары болур.

Ийи күрүне Европага айыыл чок чоруукка болгаш кады ажылдажылгага идиг бээрин, олар боо-чепсектерни кызыгаарлаар болгаш чепсеглениишкини, хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти дүжүрер талазы-биле күжениишкиннерин деткирин хүдэлээп деп, «Нойес дойчланд» онзалап демделээн. Империалистиг болүктериниң, хамыктың мурнунда Америкаңың Каттышкан Штаттарының удурланыштыр туржурунче болгаш боо-чепсектиг эңдере бүдүреринче амгы угланымышкынының байдалдарында ол хүзөнишкин кажангызындан-даа артык чугула. ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразында кызыгаар оон-биле

ССРЭ биле АДР-ниң аразында хамаарылгаларың хөпнеге шүүлдерге чедарериниң кол чери, парлалганын хереченен турары-биле алырга, АКШ-тың «культурдуг» деп адаар толээ чери болур. Албан ёзуу-биле АКШ-тың Информация а г е н т с т в о з у (ЮСИА) дээр Индияга америк толээ чөрлери хөй-хөй хөй-ниити организацияларынга болгаш албан чөрлеринге, индий болгаш даштыкы журналистерге деттелерни болгаш номнарны, стереотиптиг чагааларны үлей тарадып турар. «Семинарлар» болгаш «лекцияларны» база эрттирер.

Афган контрреволюциянын сыскыдылдарын м а к т а а п, «Афган чонда орус дарлалды» тоожуп бижээн одуругларның кол эгелери мындыг: «Афган болуушкуннарның дугайында доңчулал», «Афганистан дугайында шын чугаалар», «Совет Эвилелиниң будурген химиктиг чепсекти» Мурнуу Чөөн Азиянын чурттарында болгаш Афганистанда ажыглан турарының дугайында хөп-мегезин чыдыкче үндүрерин ажыглаарны уламчылавышаан. Совет Эвилели химиктиг чепсекти ажыглаан деп хөп-меге кашдаа катап ылап кылыр тутторза-даа, КНО-нуң болүү база тутса-даа, ол иштүлүү удаштыр-удаштыр тараптыпшаан! База бир чижек. Афганистанда «кедергеге» олуушкуннар дугайында чүлчуруушкуннар кээп, барыын чүктүң парлалгаларының арынарын үелеп турар. Ындыг дыңнадыгларның авторлары «карааби-ле» көргеш, «албан документилериниң» даянган болуур.

Афганистанда байдал дугайында дыңнадыгларын хөпмеге тарадырының профессионалдары Делиде, Исламабадта АКШ-тың элчин черинің крышаазында чаштыныл алган «чогаадыл» турарлар. Ол «элчининериниң» аттары Индияда белдингир: Арчер Блад, В. Шмидт, Дж. Ригая, Д. Теман. «Боттарының үүлгедикчи херээн чорударда, «Ланк» еженедельниктиң демделээни-биле алырга, демир-үжүкке, микрофонга террорист болгаш диверсант чепсектерни солуп алган. Ынчалза-даа хосталгага ынак чоннарны радио хөп-мегези дезинформация астыктырып шылаваан.

Делегейге быжыг тайбыныы тургузар дээш демисежии турар Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак политиказын, акы-лунма совет чоннуң дузазы-биле чаа амыдырал тудуп эгелээн Афганистанның чедиишкиннерин даштыкы чурттарның чоннары херек кырында көрүп, билип турар.

Б. ЗАЙЦЕВ.
(СЭТА).

ШУРГУУШКУН

Бо хүнзерне Каттышкан Штаттарның чазаанның детким турары контрреволюстуг идеяттерниң боо-чепсектиг халдаанныынары шынгы калбарганын Национал хосталганың сандиноожу фронтузунуң Национал удуртулгазының кежигүүн Никарагуаның Национал катан тургустунуушкун чазаанның Удуртукчу чөвүзелиниң координатору Даниэль Ортега медеглээп.

Шөөндакы сомосачыларның лагерьлерин Гондурастың болгаш Каттышкан Штаттарның бодунуң девискээрлеринде турарын никарагуа удуртукчу чугаалаан.

Сомосачы одуртукчуларге удур тулчуушкуннарга боттарыныстың эң дээре олдарыныстың болгаш кыстарыныстың чидирип турар бис, ынчалзада дайын база-ла улам хөй чидиргилерге таваржыр турар. Никарагуа шынныг демиселге чаасканзырааин турар. Ону делегейниң дыка хөй чурттары деткип турар деп, Д. Ортега чугаалаан.

Каттышкан Штаттарның «Байдус» концерниниң элээн хөй будурүлгелеринге ажыл соксадыышкынары болгулаан. Ол америк автомобиль кылыр компаниязының Канадада Виндзор хоорайда 10.000 ажыг ажылчыннары будурүлге бажының хайгааралга алган. администрациядан кижилерни ужур-дурум чокка ажылдан үндүрер чоруктуу болгаш ынзы-бүрү чылдагааннар-биле чамдык будурүлге күчүлерни хаарын соксадырын негээн. чуртта амыдыралдың өртекүнезинин соксаал чокка улгадып турарынын байдалдарында ажыл төлевирин улгаттырарын көрген чаа күш-ажыл дугуржулгаларын чарары дээш демисежирииге чайгылыш чок шинтпирлиин илереткеннер.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Буруу—капитализмде

АЖЫК-КОНЧАА ООН ЧУГУЛА

Келин хоорайның чурттакчызы маргышкаштың Рейн хемге эштин кире бээрге, ол эриктеп ыраажаан-даа болза, полиция ону камгалап эгелээн. Рейнниң суунга демгизи ат болуп каарыдан «корум-чурумнуң сагыкчылары» сезинген.

Рейн амгы үеде, парлалганын демделээни болза, «Барыын Европанын улус бок төгер, пери апарган. Хеминң болгаш оон септеринин со-хозрапнаганынга химия цеплюлоза болгаш металлургия будүрүлгелериниг компаниялар буюулуг. Карлсруэ, Штуттгарт, Гейльбронн, Гейдельберг, Мангейм, Вюрцбург, Майнза Франкфурт, Висбаден, Майнц-деп бо улуг хоорайларның топ турар артынчыларын катканынаан-даа хоо бок-хораннын «Бойдус камгалалынге үлгаан шинчилел» деп, кыжыраан-даа ышкаш, рекламаларлыг химия күүтеп «Байёр АГ» топ турар.

Аар өртектиг арыглаашкын дериглеринің тудуун чорударындан ГФР-ниң улут хорегтаннерга ойталап турар. Кижилерниң калыыдан ажык-кончаа оларга чугула болганы ол. Монополиялардың хемчеглер алырынче албадап турар хөөйлүлер чуртта чок. Харын-даа хорэннанган сүү үндүп агып чыпар хемчигошторни Рейнге аккырып чоннаэреалдың Кельниин хооай пагыргалаарындан «Байёр АГ» концерн алган.

СЭТА.

АРАТТЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Алдан тепкинип кырлап үнгеш
Бедик чөрден харап тур мен
Ам бо хүнүм, эрткен үем,
Ангы-башка кестүп туру:
Самдар тербе өглер дүгээ
Самдар ыыттыг турганнар ийик
Шарлар, аттар андазынны
Шагжок илгип сөөртүр ийик.
Шогның кадыын ыыдап үнгеш,
Салгакчызын остүрүп каан,
Ада, не шудургузуп
Ажык-толге тоогүп чор мен.
Демги четкен тепкинижиден
Депшээнимни көрүп тура,
Четтирдим деп ыдык сестү
Сеткил хандыр катаптаар мен.
Арбын өөнге денизээр аайжок
Алгыг, делгем бажыңныг мен
Саяк, чыраа аттан туржук
Самолёт мээң мунар хөлгем.
Делегейни эргий каактар
Телевизор, радиом бар
Кандыгны-даа билип аар мен,
Кораам коскү, кулаам дыыжы.

Салчаа ТАМБА.

ТӨРЭЭН СУУРУМ

Төрөөн суурум кок-кок хереминде
Төөгүзүн күш-ажыл-биле
Тегин-матпас аржаанныг тудуп турар.
Хем эриинде.
Төрел чонум чырык хүнүү
В. ДИРЧИН.

ДОКТОРНУҢ ХАРЫ 26

БАКУ. Азербайджанның математика болгаш механика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы Ильхам Мамедов физика-математика эртемнериниң доктору. Пойлу суур чурттуг хөөчүн математика башкызының оглунуң оглу 26 харлыында доктор атты камгалап алган.

Эртемденнің салымныы бичиишинде-ле билдине берген. Ол он дөрттүүнде школаны алдын медаль-биле дооскаш, он тостуунда дээди өөредилге черин дооскан. Чээрби хар орта четпээнде институтка башкылай берген. Оон кап ай эртенде физика-математика эртемнериниң кандидады эртем адын камгалап алган. Оон соонда беш чыл болганда эртемнер доктору болган.

В. СИНИЦЫН.

110 ХАРАЛЫНДА

Индонезия ортудуктуң чурттакчызы Ламбак Сакдиах 130 харлаанын демдеглээн. Узун назылытларның чугаазы-биле алырга, оон шак ындыг узун назылыт болурунга режим ёзугаар чемнеширп, арыг агаарга доктаамал күш-ажыл кылып чоруурун улуг салдар чедирген. Сакдиах уругларының 40 хире ажы-төлүнде бүргеткен чурттап орар. Ол узун назынының иштинде чеди катап кадайлаган. Эң соолгу кадайын 110 харлыында алган.

Джакарта.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Ала бугам хыл кажаалыг.
2. Моон аткан огум Бээжин кирдя.
3. Өзө бугаң чүс бүүректиг.
4. Көк аржылдың ортуузу ойбак.
5. Эртен эрте чанар саглай
Эскен шайны яшпес саглай.
Кежээниң-не келяр саглай
Кескен эътти чивес саглай.
6. Хоолуну хонмайн кешкен балдырбай.
Хола хараганы сөөртүп кешкен балдырбай.
Тээлиин тенип кешкен балдырбай,
Тенинг хараганы сөөртүп кешкен балдырбай.

ҮАЕГЕР ДОМАКТАР

1. Самдар кижиге ыт каржы,
Сагыжы бак чонга каржы,
2. Арагачының аксы чыдыг,
Адыыргактың аксы байбак.
3. Хирөзин билинмеске хилинчек,
Хирин чунмаска чүдек.
4. Саның көвүдериниден
Шынарын көдүрери дээре.
Эдегейге, Кудугайга
Эдик тепкен эзир-ле мен.
Эрге кара кулугурнуң
Эргеленген эжи-ле мен.
Кудугуйнуң, Эдегейниң
Кулун ышкап оглу-ла мен.
Кускун кара кулугурнуң
Кускпа долган эжи-ле мен.

К. САМБУУ,
Барыын-Хемчик район.

ХЕКТИҢ ХОМУДАЛЫ

Хек уй кылбас, төрөөн чуургаларын басбас, оларын аргарыгның таварышкан-на куштарының уязынче дажыглап каар дээрзинче шагдан бээр кижилер кичээнгей салып келген. Оон-биле чергелештир бо дугайында тоолчургу чугаа төрүттүнген. Хомудаан авахек чай дургузунда бодунуп оолдарын дилеп, «Ку-ку! Ау! Кайда силер!» деп ажы-төлүн кыйгырбышаан, ыглап, карааның чажын борбак-борбаа-биле топ чораан дижир.

КАТКЫ—ЭМ

Американ психологтарның сүмези-биле алырга, каткы эң-не чаагай эм болур. Каткы баш аарыын эмнээр болгаш хан базыышкының кудуладыр. Ол ышкаш чамдык халдавырлыг аарыгларны безин эмнеп боор деп «Ньюсуик» журналда бижээн.

ТЕЛ ТЕРЕКТЕР

Рассказ

Ол дүне база-ла шуурган улуп тура хонган. Кышкы дээрни кежегелеп алгаш турган, теве чогдуру ышкаш үргүл булуттарның изи-даа артпаан. Билдингир-ле шуурганга ойлаттыргаш, та дээрже үнгүлей бергеннер, та черже киргилей бергилээнер... Кола чүве ажыл-ишчи аяс хүнүң сыннар ситтеринче чажыккан чылгызымаар хереллеринде, дорту-биле чугаалаарга—тыныжында дивес силер бе...

Дан хаяазын уткуп, чавыт бажыңының янданындан ыш суурнун чурттакчыларының амыр-менди хонганың айтырганзыг бодунун шаа-биле өрү түткээн турар. Кырган иенин ам база-ла кымны-даа мурнай сарыг шайын аартап, соңгаларындан кестүп турар тел теректеринче чоргааралдыг көрүп олурары бо. А бо тел теректерни чогум кым деп кижи мында кээп олуртканыл, а од кижи ам кайда ирги?— деп бодай каапкаш, ук теректериниң часкы ногаан бүрүлериниң канчаар шыларажы бээрин сагыжынга чуруй берген... Ол аразында, эжик халырт дээп соонда, столоваяда поварлап турар улуг уруу Аян кирип келгеш:

— Эки хондун бе, авай? Шыырак-ла шуурган болду аа?— дээш, чоогунда сандайны алгаш, биезги-ле өөренген чаңы-биле аваазының орнунун баарында олуруп алган.

— Менде чүү боорул аан... Харын бо даштын теректерим кайы хире донуп хончуктар ирги... Чежемейин-даа соок келзе чангыс дазылдыг болгаш бот-боттарын хайгааражып билирлер болгай... Ынчалзадаа бо дүнеги шуурган мырнай-ла кышкырып турган ышкаш болду,—депкеш, ойт өскээр бардым дээнзиг:

— Хүреген келди бе, уруум?.. Оларның ажылы-даа берге-ле-дир. Хар ургаш, хатшуурганнай бээрге суг артка машиналар тырылгаш туруп бээр дижик!

— Тайгада хевээр, авай. Берге ажыл кыла албас кижини кандыг эр дээр боор! Элчээ бөгүн доостур. Кежээден бээр чаңып келир боор—дээш, Аян холунда шагынче көргеп.

— Сээң шагың ушчок мурнаң турар-дыр, авай. Денген каайн. Мен шагымны дем чаа радио-биле денген алдым. Че, ам мен чанайн, ынчаш бажыңга чедип кел аа. Хой сүдү-биле сүттээн шай сени манап турар эвеспе—дээш, бодунуң уруунун бажыңынче, ында уруунуң дунда божаан чассыг оглу Орланны барып эргеледип каар дээш, чиик-чиик базып чорупкан.

Бажыңнар аразы ырак эвес, хөөремик кижиге «хол супар» хире чер-ле болгай. Аян ол базып ора, аваазының терек-тер дугайында сөстерин сакты хонуп келген:

— Чаңгыс дазылдан каш-даа терек телдей үнүп кээр ышкажыл! А кижилер база-ла чангыс өг-бүлелиг, чангыс дазылдыг, ынчангаш олар күштүг-дирлер...

* * *

— Эдлчээң-даа эрткен. Кушталдырып чанарың арткан ышкажыл, Куулар? Сээң муның турган бульдозериңге кээп олуруптарга, чалым хаялар безин боттары-ла тоглаачыларче шилчип турганзыг апаар-дыр ийин. Арт артынга тырлы берген хөртүктерни каш-ла үстүрүм ышкаш, бодум безин орта билбейн бардым — дээш, чоналда суг салба Сайын-оол демгизивче айтырганзыг көрүп турган.

— Баштай келген машинадан харын досчуп бер. Оруспан турунда, халажок эр-ле болгай сен, Сайын. Хоочун акыңны кырганынче дүрген аътқарып көрем— дээш, Куулар Элбек-оол өрүдеп келген кышкы хүнче хүлүмзүрүг дола берген карактары-биле көрүп орган...

* * *

Удаткан чок, Хандагайты кайы сен дээп «Москвич» асфальтылыг орук-биле тутсуп орган. Оон дугуйлары уламна изивишаан, аразында маргышканзыг, ынчалза-даа чангыс орук-биле, чангыс соруланы күүседир дээш бир демниг, денге чүглүп органнар.

— Тывалаарынар мырынай арыг-дыр. Кана өөренип алганынар ол?— деп, машинаның ээзи ону башкарып орган эрден Элбек-оол айтырган.

— Маңаа Тывага төрүттүнген кижи мен. Хандагайтыгада кезек өөренген мен. Ачам сугнун терээ-даа бар. Бажын орта турган. Бичии бажың. Аа чылдар...—депкеш, демгизи ханы болалче шымны берген ышкаш болган. Ынчалзадаа, узун орук шөйүлбүшаан. Дөрт кижи сөөртken чиик машина бурунгаарлавышаан...

* * *

— Ачам сугнун бажыңы бо. Бо теректерни ачам суглар тыва өөңүктери-биле кадыг олуртканнар. Оон бээр хөй чылдар эрткен. Мында тыва кырган-ава чурттап орар. Экидир. Бо теректериң дазылы чаңгыс. А боттары хөй-дүр. Чазын үнер бүрүлери чеже?— деп чорда, Иван Даниловту аяк-шайже чалай бергеннер.

* * *

Тел теректер. А олар чангыс дазылдыглар. Бойдуста дириг амытан бүрүзү-ле үвер доостуг, даяныр дазылдыг.

А кижилер база-ла дазылдоостуг, даяныр чөленгиштиг, оозу-биле кижилер эгээртинмес бүүү-күштүг. Оозу-биле олар октаргайны чаартып, каастап турарлар. Оон адын кандыг-даа дылда тел терегтерниң бүрүлериниң аңгылаштазы ышкаш — Найырал дижин, чоргаарал-биле адап турарлар.

М. ДОРЖУ.

ЧУРУКТА: Петр Ивановтуң «Чүректиң айытканы-биле» деп тыва эки турачылар дугайымда шиизинден көргүзүг. Эки турачылар Опайның ролюнда А. Шоюн, Севилдиң ролюнда Г. Мунзук, Даваанаың ролюнда К. Тагаланов.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ тыртырган чуруу.

«А»-ДАН «Я» ЧЕДИР

ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан каасталгалыг стенд кылыр деп даалга алган мен.

Чурттуң бичии хамаатыларынга тураскаатkан «Мурзилка» деп журналдың көктеглерин шүүштүрүп эгеледи м. «Мурзилка»—1981 чыл, № 10. Ооң үшкү арны. Октябрь 7, Совет Конституция хүнүнге тураскаадып үндүрген болду. Ында «Советтер чуртунда кымнар чурттап турарыл?» деп эгелиг чүүл парлаттынган. Ук чүүлдү чүгүртүр номчуп бадырыптым. Ол чүүлде Совет Эвилелинде чурттап турар нация бүрүзүн чыскаап биижип бадырыпkан болду.

Бир дугаарында кайы нациядан эгелээрил? Эң хөй (137 миллион) орус чондан эгелээр бе азы эң-не эвээш (500 кижи санныг) алеуттардан эгелээр бе?—деп, солун айтырыг салдынган. Ынчалзадаа алфавит ёзугаар «А»-дан эгелээш «Я»-га барып төнүүрөлинер дээш, аңы-дуңмалышкы чүс нацияларны абаанинерден эгелеп чыскаап баткаш, якуттарга барып төнүүрген болду.

Эвилелдешкен аңы-дуңма 15 республикаларның сүлде демдектерин төгериктей чыскаапkаш ортузунга; «Советтер чуртунда кымнар чурттап турарыл?» деп эге-биле аймак соок аңы-дуңма 100 нацилларны алфавит аайы-биле парлап бадырыптым.

Узуну 7 метр шөлде Улуг Октябрьдан төрүттүнген Советтер чуртунуң хамаатыларының «ажылдаар, өөренир, дыштанып эргелерин, аймыл келзе кайгамчыктыг улуг чуртту камгалаар хүлээлгезин, ажыл-амыдыралын, культуразын көргүскен плакаттар хамаарышкан туруштарында турупkан.

Өөреникчилер коридорда карандаш, савазын тудуп алган, соңуургаан, каттырышкан, сүмелешкен, ында киргеп тывызык айтырыгларны тыпkан турлар.

— Көрем, көрем! «Т»-биле эгелээн бистиң тывалар-биле бир дөмей эге үжүктүг 8 нация бар-дыр—деп, бир үн алгырды. Шынап-ла, бистиң чуртувуста бо-даа кижиниң дыңнап көрбээни хөй янзы нация чонунуң бары солун.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ.

БИР ЫНАКШЫЛДЫҢ ТӨӨГҮЗҮ

Кадржаан офицер Михаил Маршалко Самарканд хоорайга албан эртирип турган, Украинаның бир бичии чараш хоорайынга шөлээлеп чедип келген. Ынчан ол аныяк кадын-шыырак, хөглүг турган. Шөлээ үезинде Зина-биле танышкып алган. Аныяктар өглешип алган, Самаркандыже чоруй барганнар. Удаваанда оолдуг апарганнар.

Дайын эгелей бергенде, оглу үш харлыг турган. Фронтуже чоруур мурнунда Маршалко өг-бүлезин Ташкентиде акыланче чорудупkан. Дайынның баштайгы хүннеринден эгелээш, танкист Маршалко эң берге тулчуушкуннарга киришкен. Ол үш катап балыгланган. 1942 чылдың августа дөртkү удаа балыглаткан. Ынчан кончуг чедиишкин чок болган. Танкыга дорт деттен снаряд ооң оң холун гимнастерказының чеңи-биле кады одура шаапkан. Бир эжи дораан өлген. Ийиги снаряд ооң солагай холун аар балыглаган. Танк өртteни бээрге, ооп радист-биле кады арай боорда үнүп келгеш, Маршалко барып ушкаш, угааның ышкынып kан. Өртtенген танк чанында оң ийи шак чыткынын ол чүгле соолунде билип алган.

Ол кезиишкин кылыр стол кырынга чыткаш, миниип келген. Хирургтан бодунуң байдалын айтырар безин шагынээ чок болган.

— Канчап каанынар ол? Оода чартык-кезиин-даа артырын кагбас. Ийи хол чок канчаар мен..., — деп, ол хирургтан хомудаан сеткилибиле айтырган.

— Бир эвес ынчаар кеспээн болзумза, сээң-биле чугаалашпас турган ийик бис—деп, хирург харылаан.

...Кадайы дыка үр чагаа манап келген. Фронтудан баштай алган чагаазын чеже-даа номчаан. Дыка үр болганда госпитальдан чагаа келген. Ону өске кижи бижээн болган. Ооң соонда база бир чагаа алган. Ашаа ийи хол чок артканын ында дыңнаткан болган. «Ол—дириг-дир! Ол удавас чанып кээр!»—деп, демги сөстерин катаптап, чеже-даа номчаан.

Удаваанда ашаа чедип келген. Сактырга, ашаа аңаа ынак эвес ышкаш сагындырган. Ол шимчеш-даа дивейн чаңгыс черже көрүп алгаш турган. Артында-ла ол сиригейнин турда, кадайы кылаштап келгеш, куспактаткан. Ооң соонда ону чундургаш, бажын дыраң бергеш, ырыгланыр черге чедирген. Кандыг-даа берге болза, холдарым чок деп ол бодай бербес кылдыр бүгү-ле чүвени аңаа кылырын Зинаида Кондратьевна шинтиирлеп алган.

Зинаның ашаа ийи холу чок келгенин бүгү кварталдың чурттакчылары билир апарган. Протез кылдыртып алыр дээш, Москвага база четкен. Аңаа эки кижилерге ужуражып, оларның-биле чугаалашкан. Оларның чамдыктары Москвага чурттап артып каарын сүмелээннер. Бак кижилерге база ужурашкан. Бир дарга кижиниң кабинединге кире бээрге мынча дээн:

— Москвага силерге бажыңның херээ чүл? Силерни өг-бүлеңер дөмей-ле хүлээп албас. Чүгле инвалидтер бажыңнга тургузуп каан болур мен.

Ону ол мынчага чедир уттпаан. Сактып чоруур. Ынакшылдың, шынчы чоруктуң күжүн, аас-кежик дугайын ол чүнү билирил? Холу чок солдатты манап олурар херээжен барын ол бодаан бе?

Маршалко Москвага артып каар деп дорт шиитпирлеп алган. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хүлээп алыышкын кылыр кабинединге ол кире берген. Кадайының канчаар уткуп алганын, оглунуң танывайн барганын, ону ийи холдан сегирип алгаш, өрү көдүрүптер бодаап, бурунгаар дап бергеш, холдары чогун сактып келгеш, ыглаптар часканын, элдепсинген болгаш корткан карактарыбиле оглунуң олче көрүп алгаш турганын чүге аңаа чугаалай бергенин ол ам-даа билбес. Аңаа олурган кижилер ону үзе кирбээп, кичээнгейлиг дыңнап алганнар. Оон соонда оларның бирээзи Михаил Иванович Калининниң кабинединче кииp үдеп каан. Калининниң холдары чок, үжен харлыг солдатты дыка эки хүлээп алган. Ол тулчуушкуннар дугайын сонуургаан, кадайының болгаш оглунуң дугайын оон айтырган. Москвага бажың тып бээрин аазаан. Маршалко аңаа белеткеп каан бижикти канцеляриядан ап алган. Өг-бүлезин ап алыр дээш демги-ле хоолуурган даргазының кабинединге база катап кирер үжүрга таварышкан. Документилерге холунуң үжүүн ол ыыт чок салып берген.

Москвага Зина кызыл-даван чедип келген. Оруккa хендир туфельдери үстүп, частың калган. Москваның кудумчуларынга кызыл-даван кылаштап чораан, ашаанга айтып берген бажынга четкеннер. Ооң соонда шериг комиссариады оларга демир-орун, сандайлар тып берген... Ам олар чылыг, чырык чаа бажында чурттап туррарлар. Зинаида Кондратьевна мээң-биле чугаа үезинде ашаанче көрбейн ора-ла аңаа түү херегин баш удур даап бодап каар чораан. Ол ашаанның бажынга кедер туфельдерин дүргени кончуг ужулган, аңаа ботинкалар кедирип кагды. Ооң ашаанга ынаа, аңаа сагыш човаачалыы оон-на илдең болду.

Зинаида Кондратьевна чүгле чаңгыс катап кортар, дуварээр ужурга таварышкан. Ол эмчиге чыдып алган, ашаа канчап-ла тур ирги дээш аажок сагыпсыраан.

Ашаа эмчиге чедип келген. Кезиишкин эрткен соонда оон кадайын эмнелгениң тынгарар салбырында чыттырып каан деп билип каашаа, мооран кээп ушкан.

— Чүрээнче бооладыпканы-биле домей барып ушкан—деп, кадайы оожум чугаалады.— Мен чүгээртеп келгенимде меңээ ужуражырын аңаа чөпшээрээн. Ол дыка хөй чечектер хойлап алгаш келген. Ол чечектер орун, шала, стол кырынче төктүп эгелээн. Ол менче эргин келгеш, ошкап каан. Оон бажы-биле мээң чоорганымны эде иткилеп берди... Ынчан бистер аныяк эвес турган бис.

Херээжен кижиниң ынакшылын аңаа эргим кижиниң чүгле амыдырал-чурталгазын эвес, а ооң салым-чолун, аас-кежиин камгалап алган. Ооң ынакшылының күжү түрениң, кымга-даа ажык чок байдалга удур туржуп шыдаарынга аңаа дузалаан. Ол бодунга тааржыр ажылды тып алган. Партия ажылынга идепкейлиг киржип, хөй-ниитиниң ажылын кылып келген. Кезээде херек апарган минуталарда, ооң кадайы үргүлчү кады чоруур, дуза көргүзүп чедип келир. Олар ам кырый бергеннер. Ынчалзадаа олар, аныяк үеэнде дег бот-боттарын хүндүлежип, эргелеглиг эдерижип чоруурлар.

Татьяна ТЭСС.

СОНУУРГАКТАРГА

«ӨЗҮП ТУРАР» ОРТУЛУК

Японияда кол ортулук Хонсюну шаанда суг дүвүнче бичиилеп кирип чыдар деп турган болза, ам ындыг эвес, шуут-ла Оожум океанның суунуң кырынче «өзүп үнүп орар» деп япон эртемденнер шинчилээн. Ортулуктуң океан дүвүнче эриктериниң «өзүп турары» база илереэн. Ынчангаш япон шинчилекчилернинбиле алыр болза Хонсюнуң амгы девискээринге немей кургаг чер тыптып кээрин манап болур.

КАРМАН ТЕЛЕВИЗОРУ

«Касё» компьютер» деп япон фирма суук кристаллдардан колдады тургустунган карман телевизорларын бүдүрүп үндүрер деп турар. Аппараттың деңзизи 350 грамм. Ындыг телевизорлар тос шак дургузунда ажылдаар кылдыр өйлеп каан батерейкалар дузазы-биле ажылдаар.

ХОРАННАНЫЫШКЫН

«Джапан таймс» солуннун дыңнадып турары-биле алырга, Саппоро деп япон хоорайның магазиннеринге садып турган аъш-чем продуктуларының куду шынарындан чүгле бо чылын 7 236 кижи хоранналыышкынга таварышкан.

СЕС ХАРЛЫГ БАЛЕРИНА

«Сайга» деп япон балет бөлүү Чайковскийниң «Щелкунчик» деп баледин тургускан. Балетте кол партияларны сес харлыг Наоко Хасими күүседип турар. Бичии уруг дөрт харлыындан эгелеп танцылап эгелээн болгаш ону япон балеттиң идегели деп сайнап турар.

ТЕЛЕВИЗИЯ

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.35 — Эртенги гимнастика. 8.50 — Бир эвес кадык болуксаар болзуза (куш-культуржуларга сүмелер). 8.55 — «Харның аялгалары». Фильм-конперт. 9.15 — «АБВГД-жигеш». 9.45 —Ада-иелерге. 10.15— «Спортлотөнүп» 52-ги тиражы. 10.25 — «Айыыл чок шимчэшкин». 10.55 — «Амандла» ансамблдин оюну. 11.40 — Чүнү вомчуурул. 12.25 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 13.10— Р. Вагнер. «Тристан биле Изольда» деп операдан симфония үзүндүлери. 13.30 — Политиктиг хайгаракчы В. Б. Бенетовтуң беседазы. 14.00 — «Орус музейи». Валентин Серов. 14.30— Уругларга фильм: «Сээң-биле кожа». 15.45 — Бөгүн делегейде. 16.00— «Дириг амытанар амыдыралы». 17.00 — «Бистиң адреазивис— Совет Эвилели». 18.50 — «9-кү студия». Дамчыдыганы политиктиг хайгаракчы В. Зорин чорудар. 19.50 — «Цирктиң дангынааы» деп уран-чечен телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Цирктиң дангынааы» деп фильмниң 2-ги сериязы. 22.50 — «Кино көрүкчүзүнүң эдериичизи». 23.35 — 23.40 —Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

15.50 — «Ташкентиниң алдын кузу». Уран түүлдериниң бирги Бүгү-эвилел феститвалы. Ташкентиден дамчылыла. 17.05 — Баскетболга ССРЭ чемпионады. «Жаңгырис» — «Динамо» (Москва). 17.45 — «Алтай этюдтар». Документалдыг телефильм. 18.00 — «Музыкалыг киоск». 18.30 — Чаа өг-бүле болганнарның телеклуву. 19.45 — Делегейде болуушкуннар дончулалы. 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.10 — В. Розов — «Амыдыралдың ырынгары». Телеспин.

ағаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр.

Агаарның температуразы дүне 27—32 градус, хүндүс 20—25 градус, чамдык черлерге —13—18 градус соор.

Кызылга бичии булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 27—29 градус, хүндүс 15—18 градус соор.

Редактор В. С. ПАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Дээрбечи-ивактар» 10.00, «Бедик арта 11.20, 14.50, 16.20, 20.00 шактарда.

«Пионер»: «Тажылар-куулар» 9.30, 12.40, «Соолгу эртине» 10.50, 14.00, «Адалар болган кырган-ачалар» 16.00, 17.50, 20.20, шактарда.

«ВОСТОК»: «Хол майгыныбиле шапчыкан» 15.00, 16.40, 18.20, 20.10, шактарда.

Тываның күрүне филармониязы — музыка редактору, баянисти, вахтёрларны, контролёрларны, кассирни, баянисти, общежитие дежурныйларын, администраторларны чалап тур.

Филармониянын адрези: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажың, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

Тыва АССР-ниң Күрүнеиниң ырының болгаш тангсыныың «Саян» ансамблиниң концерти бо чылдың декабрь 27-де хөгжүм-шии театрынга болур. Эгелээри 19 шакта. Билеттерни «Саян» универмагтан, театрның кассазындан, филармониядан садып ап болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-21-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда силдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кедэ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үзетүүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1980.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01574

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 296 (12086) | 1982 чылдың декабрь 26, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кеп.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов биле ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң мурнунда чедип алдынган дугуржулгага дүүштүр ужуражылгазы декабрь 23-те болган.

СЭКП-ниң болгаш ПКАП-тың, ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң бүгү талалыг кады ажылдажылгазының чугула айтырыгларын беседа үезинде чугаалашкан.

Польшада политиктиг болгаш экономиктиг турушту хандырарынче углаңган ПКАП-тың болгаш ПУР-нуң чазааның ажыл-чорудулгазының дугайында В. Ярузельский дыңнаткан. Совет Эвилелиниң аксы-дүңма дузалам-чызының ачы-дузазын ол бедии-биле үнелээн.

СЭКП-ниң XXVI съездиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле партия организацияларының ажыл-чорудулгаларының дугайында Ю. В. Андропов чугаалаан. Польшаның коммунистериниң болгаш ажылчы чоннарының социализмни быжыглаар, кризисти ажып эртер дээш демиселинге совет коммунистерниң, совет улустуң чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазы илергейлеттинген.

Ниитилел ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга совет-польша харылзаалар моон сөңгаар-даа быжыглаар, делегей херектеринге дугуруштунган угланыышкынны боттандырарынга сырый кады ажылдаар талазы-биле ийи партияларның шиитпирлиин ужуражылганың киржикчилери медеглээннер. ССРЭ биле ПУР тайбыңны камгалаарынга болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга күженишкиннерин улгаттырар, империалистерниң чепсектерни эңдере бүдүрер база месилдежишкинни чорудар политиказынга удур туржуур, тускай догуннаан социалистиг күрүнелериниң иштики херектеринге холгаарлаар дээш Барыын чүктүң агрессчи бөлүктериниң оралдажышкынарынга шиитпирлиг согуунну бээр.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андроповту Польшага аалдап кээриниче ПКАП ТК-ның Чиңгине секретары В. Ярузельский чалаан. Ук чалалга өөрүшкү-биле хүлээп алдынган.

Бистиң ийи партияларывысты болгаш социалистиг күрүнелерни каттыштырып турар найыралдың, чүректин ханызындан байдалынга беседа эрткен.

(СЭТА).

ЧАГЫГЛАР КҮҮСЕЛДЕЗИ

1982 чылдың июнь 20-де эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдалар болуп эрткен. Бүгү соңгукчулар, ооң иштинде Тываның ажылчы чоннары политиктиг ол чугула кампанияны ССРЭ-ниң 60 чылынга белеткелдер болгаш СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин күүседири-биле холбавышаан, политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүң байдалынга эрттирген. Ол соңгулдаларга Тыва АССР-ниң девискээринде бүгү район, хоорай, суур болгаш кедээ Советтериң улус депутаттарынга 3792 депутат соңгуткан.

ССРЭ-ниң, эвилелдешкен республикаларның болгаш автономнуг республикаларның Конституцияларында: «Соңгукчулар боттарының депутаттарынга чагыглар киирер. Улус депутаттарының чогуур Советтери соңгукчуларның чагыгларын чугаалажып көөр, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын ажылдап кылырда болгаш бюджеттер тургузарда оларны барымдаалаар, чагырларның күүселдезин организастаар болгаш оларның боттанып турарының дугайын хамаатыларга дыңнадып турар» деп бижээн. Чер-чер Советтериниң депутаттарынга шиитизи-биле кирген 1554 чагырларны тустус Советтериң сессияларынга чугаалажып көргеш, хүлээп алган болгаш оларны күүседир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Чагырларда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге, чоннуң чаагай чоруун улам бедидеринге чугула ужур-дузалыг үүлдер — чоннуң хереглел бараанарын бүдүрер, орук-транспортту хөгжүдер, чурттал-га-коммунал ажыл-агыйы, улус өөредилгези, кадык камгалалы болгаш спорт талазы-биле айтырыглар хөйү-биле кирип турар.

Соңгукчуларның чагырларын чогуур хуусаалаарында боттандырарын хандырары — Советтериниң болгаш оларның депутаттарының, чагыглар күүседикчилериниң чугула болгаш харыысалгалыг сорулгаларының бирээзи. Бо айтырыг бисте күрүне ужур-дузалыг кылдыр көдүрттүнген. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Соңгукчулар чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында» Чарлыкты, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «РСФСР-ге соңгукчулар чагыглары-биле ажылды организастаар дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында» Чарлыктарны хүлээп алгылааны ону бадыткап турар.

Чоннуң күзел-соруун илергейлеп турар соңгукчулар чагырларын күүседирин организастаар талазы-биле эки дуржулга чамдык чер-чер Советтеривисте бар апарган. Эрткен чыышта чер-чер Советтериниң депутаттарынга кирген 1598 чагырларның хөйү күүсеттинген. Оон түннелинде хөй санныг школалар, эмнелгелер, уруглар болгаш культура-чырыдыышкын албан черлери, магазиннер, столоваялар, хандырылга бүдүрүлгелери туттунган. Чурттакчылыг черлер хоорайлардан эгелээш, ыраккы турлагларга чедир элээн чаагайжыттынган. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Мөңгүн-Тайга, Каа-Хем районнарның Советтери, оларның доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары эки түннелдерни чедип алган.

Чаа чыыштың депутаттарынга чагырларны күүседирин организастаарынга хөй-хөй Советтер, оларның күүскомнары, депутаттары киришкен. Чижээ, Сүт-Хөл көдээ Советтиң девискээринде район болгаш көдээ Советтериң депутаттары чагыглар күүселдезин организастаарын амдан эгелээш, чамдыктарын доозар чоокшулаан. О. Шынаа, Шуй, Алдан-Маадыр көдээ, Хову-Аксы, Каа-Хем суур Советтери болгаш өске-даа чамдык Советтер бо талазы-биле чогуур хемчеглерни ап турар.

Моон-биле чергелештир чер-чер Советтериңе эрткен чыыштың депутаттарынга кирген чагырларның чамдыктары күүсеттинмейн арткан ийикпе, азы бо чыышче шилчээн. Бо болза чагыглар күүселдезин Советтериң, оларның күүскомнарының талазындан четпес организастап, кошкак контрольдап турганын хереченлеп турар. Чамдык чагыг күүседикчилери бүдүрүлгелериниң, организацияларның удуртукчулары бо чугула херекти ээ-харыысалга чок, ёзу барымдаалап көрүп турар чорук бар. Ол ышкаш чамдык Советтериң күүскомнары амгы чыышта кирген чагырларның күүселдезин организаставайн, белеткел ажылдарын чорутпайн, келир чылдың үлүүнче чая каап турар.

Соңгукчуларның чагырларының күүселдезин организастаарда үстүнде айыткан Чарлыктарны болгаш СЭКП ТК-ның май, ноябрь Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга болдурар ужурлуг. Бо ажылче чагыг күүседикчилериниң, соңгукчуларның болгаш күш-ажылчы коллективтериниң күштерин калбаа-биле кириштирер. Чагырларның чогуур үезинде күүсеттинген турары дээш күүседикчилерден негелдени Советтер күштелдирер, контрольду шыңгыы боттандырар ужурлуг. Моон-биле чергелештир соңгукчуларның чагырларын күүседирде аңгы-аңгы чадаларның депутаттарның ажыл-чорудулгазын холбаалыг болдурары, түс-түс организацияларның материалдыг болгаш акша-хөрөнгилерин кооперастаары улуг ажыкты бээрин мурнуку чылдарның дуржулгазы бадыткап турар.

ССРЭ 60

БО ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАШ, ДАРААЗЫНЧЕ МАГАДЫЛАЛДЫГ КИРЭЭЛ

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннарының аразында социалистиг чарыш ССРЭ-ниң тургустуңганының 60 чыл юбилейи чоокшулаан тудум улам калбарып орар. Ук бүдүрүлгениң № 2 эдлүзээнин коллективи социалистиг чарышка мурнакчы болуп, өскелерге төлептиг үлегерин көргүскен. Ында аппаратчиктер В. Рытова, А. Гордеева олар бүдүрүлгениң мурнакчылары.

Комбинаттың Григорий Караваев удурткан дагжылары оң бирги беш чылдың баштайгы ийи чылының планын чедиишкиниг күүсеткен дугайында рапорттааннар. Оларның календарында — 1983 чыл үнүп келген.

ЧУРУКТАРДА: Г. Караваевтиң (оң талазында) бригадазының кежигүннери (үстүнде); мурнакчы ажылчыннар В. А. Рытова биле А. Я. Гордеева.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында черниң ажыктыын бедидеринче улуг сагыш салган.

Бедик дүжүт алыр дизе, черни органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелер-биле сайзырадыры чугула. Тыва кодээ ажылагый химия каттыжышкынарынга шелдерже өдек төгер талазы-биле шалыпчы айны чарлаан турган. Кызыл-Мажалыктын кедээ ажыл-агый химия каттыжышкыны өдек сөөртүр тускай отрядты организастаан. «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында ажылдап турар механизастаттынган отрядта дуржулгалыг механизаторлар ажылдап турар. Кертик-оол Сааның ажылы макталдыг. Бо отрядтың кежигүннери картофель шелүүде 1160 тонна эки шынарлыг өдекти төккен.

Ийиги отряд Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозтуң тарылга шелдеринге неделя дургузунда ажылдаан. Олар 1066 тонна өдекти тракторист Мандан-Хаай Базыр-оолдуң башталгазы-биле шелдерже сөөрткен. Кызыл-Мажалык кодээ ажыл-агый химия каттыжышкынының мурнакчы чолаачылары Даш-оол Саая, Эректол Ооржак, Валерий Хертек олар хүнде 10-12 рейстерни кылып, хүн нормазын доктаамал күүседип келген. Ажыл-иш бо хүннерде ам-даа уламчылавышаан.

САЯ, агроном.

ХАНЫ СОНУУРГАЛ-БИЛЕ

Бистиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективи юбилейлиг чылдың социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, күженишкинниг ажылдаан. Хоорайның тудуг организацияларының, үлетүр бүдүрүлгелериниң аразында ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка тудуг организацияларындан тиилекчи болуп үнген, СЭКП хооркомунуң, хоорай Совединиң күүскомунуң тураскаал Кызыл тугун алган.

Декабрь 21-де Москвага СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга эш Ю. В. Андроповтуң ССРЭ-ниң 60 чылының дугайында илеткелин радио, телевидение, солунналар дамчыштыр улуг сонуургал-биле дыңнап, номчуп таныштывыс. Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кайгамчык ол байырлалында Коммунистиг партиявыс, Совет күрүневис дээш чоргаарал-биле сагыш-сеткил өөрүп келир-дир. Чер кырынга бижыг тайбын, улустарның аас-кежии дээш демисежип турар бистиң партиявыстың даштыкы болгаш иштики политиказын бистиң тудугжулар, эргелелдиң специалистери, албан хаакчылары бүрүнү-биле деткип, изии-биле түүдүгүүнүң туварын илергейлеп турар бис.

Бистиң эргелелдиң тудуг объектилеринде тудугжу бригадаларга болган политинформацияларга ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаакан Москвага болган байырлыг хуралдың материалдарын, аңаа СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Ю. В. Андроповтуң илеткелин тудугжулар ханы сонуургал-биле чугаалажып, танышкылаан.

Эрткен оң бир айларда «Кызыл тудуг» эргелели кол керээлиг тудуг-монтаж ажылдарын 3885 мун рубльге, бодунуң күжү-биле кылырын 3001 мун кылын бүдүргеш планнарывысты чедиишкиниг күүсеткен бис. Чаңгыс кижиге опаалтыр 16205 рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, оң бир айларда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озуулдезиниң планын база 100 хуу күүсеттивис.

Юбилейлиг чылда бистиң эргелел бүгү курлавырларын ажыглап, чамдык эки көргүзүглерни чедип алган болгаш келир 1983 чылды багай эвес темп-биле эгелээрин шиитпирлеп турар. Алдарлыг юбилейге тураскаатканы коллективтиң байырлыг хуралы чоокта болуп эрткен. Эргелелдин социалистиг чарышка чедип алганы эки көргүзүглери дээш партия хооркомунуң, Кызыл хоорай Совединиң тураскаал Кызыл тугун хооркүүскомнуң даргазы Ш. Д. Куулар бистиң эргелелге тывыскан. Ол-ла хуралга «Кызыл тудуг» эргелелиниң коллективиниң 1983 чылда социалистиг хүлээлезин хүлээп алган үүве. Ында оң бирги беш чылдың үшкү чылының планныг опаалдаларының күүселдезин хандырар, ажыглалга киирер объектилерни чогуур хуусаазында доозуп дужаар болгаш оондаа еске түүлдер киргеп.

Н. СОМОВА, «Кызыл» тудуг» эргелелинде килдие эргелекчизи.

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ Ю. ЦЕДЕНБАЛ-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те МАРН ТК-ның Чиңгине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле ужурашкан.

СЭКП-ниң болгаш МАРН-ның ажыл-чорудулгазының эң чугула айтырыгларын, делегейниң чамдык айтырыгларын беседаның үезинде чугаалажып көргеп. Бузулбас найыралдың, бот-боттарынга чаагай сеткилдиг дузалажылганың, идейлиг бижыг чаңгыс эптиң чаңчылдарынга үндезилеттинген совет болгаш моол улустарның акы-дүңма харылзааларын улам-на хөгжүдеринге база хаңыладырынга ийи партияларның, Совет Эвилелиниң болгаш МАР-ның шиитпирлиин илергейлээн.

Ужуражышкын чүректин хаңызындан, акы-дүңма чоруктуң болгаш бүрүн билчиринин байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ К. ФОМВИХАН-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те Лаостуң Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Лаос Улус-демократтыг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Кейсон Фомвихан-биле ужурашкан. Марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген ССРЭ-ниң болгаш ЛУДР-ниң аразынга акы-дүңма найыралдың база бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларының чаагай үре-түңнелдиг хөгжүдеиин ужуражышкын үезинде сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Делегей байдалын экижидерин могаг-шылаг чокка чедип алырынга, социализмниң эргеажыктары дээш, тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар дээш чайгылыш чок демисежиринге шиитпирлиин делегей айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкунуун үезинде илергейлээн.

Ужуражышкын найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчиринин байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ Б. КАРМАЛЬ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 23-те АУДП ТК-ның Чиңгине секретары, АДР-ниң Революстуг төвүлелиниң Даргазы Б. Кармаль-биле эш хуузунуң беседазын кылган.

ССРЭ-ниң болгаш АДР-ниң аразынга чаңчыл болган найыралдың болгаш чаагай кожа-хелбээ чоруктуң харылзааларының байдалын беседаның үезинде чугаалажып көргеп.

Улусчу-демократтыг партияның удуртулгазы-биле социал-экономиктиг ханы чаартылгалар калбак улус массаларның эрге-ажыынга дүүштүр Афганистанда боттаның, чаа амыдырал дээш демиселге афган улустуң национал-патриотчу таңгыс эви быжыглып турарын беседаның киржикчилери сеткил ханышкыны-биле демдеглээн. АКШ-тың империализминиң болгаш ооң чалчаларының боттандырып турары Афганистаннның иштики херектеринге даштыкыдан соксаал чок чепсектиг холгаарлаашкын ооң бүгү девискээринге тайбыңны болгаш шөлээн байдалды тургузарынга кол моондак болуп турарын демдеглээн.

Совет-афган ийи талалыг кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге сеткил ханышкының ийи талалар илергейлээн болгаш АДР-ниң чазааның тодаргай санаалдарынга үндезилээш, Афганистанны долгандыр байдалды политиктиг арга-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алыр дээн бижыг бодалдың дугайында медеглээн.

Беседа эш хуузунуң эвилең байдалынга эрткен.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ХЕНГ САМРИН-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов декабрь 24-те Кампучияның Улусчу-революстуг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Кампучия Улус Республиканың Күрүне төвүлелиниң Даргазы Хенг Самрин-биле ужурашкан.

Совет-кампучи кады ажылдажылганың хөгжүлдезининг дугайында болгаш делегейниң чамдык айтырыгларының дугайында сапал-оналдарның солчуушкуну болган. Мурнуу-Төөн Азияда болгаш Кампучияны долгандыр байдалче оныза кичээнгейни угландырган. Национал катап тургузуушкунуң оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруур кампучи улус-биле СЭКП-ниң, совет кижилериниң оскерлиш чок эпсеткил каттыштырылгазын аңаа холбаштыр Ю. В. Андропов илергейлээн.

Ужуражышкын найыралдың болгаш бот-боттарын бүрүн билчиринин байдалынга эрткен.

(СЭТА).

УЛАМ БЕДИК КӨРГҮЗҮҮГЛЕР ДЭЭШ

Мурнакчы дуржулгага далашып алгаш, планныг даалгаларны болгаш квартал планын доктаамал ажыр күүседип турар бүдүрүлгелер бисте эвээн эвее. Ындыгларның санынга Туран хоорайда хлеб заводунуң коллективи база хамааржыр.

Бо чылдың эрткен айларында социалистиг хүлээлге ёзугаар заводтуң ажыл-ишчилери 343 мун рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер турган, ону херек кырында 318 мун рубль кылдыр боттандырган, азы планныг опаалданың күүселдези 101,5 хуу болган. Хлеб, булочка кылыгларының денги талазы-биле опаалдазы база чедиишкинниг күүсеттинген.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының материалдарын болгаш оларда айыттынган экономиктиг болгаш социал айтырыглар талазы-биле шиитпирлээр ужурлуг хемчеглерни коллективтиң кежигүннери улуг соңуургал-биле танышкаш, юбилейлиг чылдың тоңчузунге чедир плавдап ажыр 65 тонна хлеб кылыгларын бээрин хүлээнгеннер. Чедиишкиннерни чедип алырынга эдлчет мастери Мария Александровна Лихачёванын болгаш хлеб бижырыкчылары Любовь Дмитриевна Сорокинаның, Мария Васильевна Новиковаңын, Полина Ивановна Карманованың болгаш өскелериниң-даа кызымак күш-ажылы улуг ужур-дузалыг болган. Коллективтиң директиязы, ында профовилел, комсомол организациялары ажыл-ишчилер ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылдарны күштелдирген.

— Моон мурнунда ажылчыннарның ажылдан үнери хөй болуп база чылдагаан чоокка озалдаары, арагалаар чоруктары бар турган. Ындыг байдал планныг опаалданы күүседиринге, коллективти сырый каттыштырарынга дыка шантыктап турган. Оон аңгыда бүдүрүлгениң технологиязы болгаш ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар база чогуур деңнелге четпес турган — деп, заводтуң директору Владимир Иванович Мельченко чугаалап турар.

Соолгу каш чылдарда Туранның хлеб заводунуң директиязы, ында хөй-ниитиг организациялары хамыктың мурнунда күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглап, кижизидилге ажылын күштелдиреринче чогуур кичээнгейни салганышың түңнелиинде ажыл шагы үзер чорук эвээжээн. Кол үүл ажылчыннарны сырый каттыштырып, кижа бүрүзүнүң даандырган ажылынга харыысалгазын бедиткен. Социалистиг чарышты негелделерин «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп девизке дүүштүр ажылдап кылган.

Коллективтиң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга соолгу каш чылдарда заводтуң материал-техниктиг баазазын эде дериң кылганы улуг ужур-дузалыг болган. Каш чылдар мурнунда хлеб бижырыкчылары кыпыы, бичии бажыңчыгашка ажылдап турган болза, амгы үеде хлеб заводунуң делгем чаа улуг бажыңын ажыглалга киирген соонда, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган.

Мурнакчыларның олуруунда бо коллективтиң мурнунда шиитпирлээр ужурлуг чамдык үүлдер база бар. Технологтуг чурумну сагыырын кошкатканындан чамдыкта бижырган хлебтиң денгизи, шынары куду болуур таварылгалар турганың районнуң улусчу контроль комитединиң ажылдакчылары илереткен. Заводтуң ажылчыннарынга таарымчалыг байдалдар тургузары-биле кылган чүүзү ороол ажылдавайн турар. Дирекция, ында профовилел, комсомол организацияларының бо айтырыгларны шиитпирлээри-биле тодаргай хемчегни алыры чугула.

Оон аңгыда маңаа немээр чүве чүл дизе, социалистиг чарышты организастаарының эң эки хевирлерин тып, мергежил бедидерни, мурнакчы дуржулганы пептередирин, ажылчыннарның ажылдаарынга база чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарын хүн бүрүнүң контролюнга алыры чугула. Бо бүгү ажылды чаңгыс талалавайн, деңдески чорудар болза, оон-даа эки көргүзүглерни чедип ап болур дээрзин коллективтиң дуржулганы көргүзүп турар.

Заводтуң ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин чедиишкиниг күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты улам-на калбартып турар.

Б. МААДЫ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. С. Пушкина

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

МУРНУН ХЫНАВЫШААН

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чылын совет кижилер улуг чоргаарал-биле демдеглеп турар. 60 чыл — ол дээрге Советтер чуртунуң маадырлыг күш-ажылының алдарлыг чылдары-дыр. Бистин чонувус Коммунистиг партиянын удуртулгазы-биле төөгүдүг кыска үе дургузунда күүдүг индустрияны тургузуп, В. И. Ленинниң көдээ ажыл-агыйны кооперастаар талазы-биле планын амыдыралга боттандырып шыдаан.

1916 чылда хаанныг Россияга нитизи-биле 96,3 миллион баш шээр мал турган болза, 1982 чылда ооң саны 148 миллион четкен. Революцил мурнунда тараачын ажыл-агыйларга колдуунда бодуун дүктүг хойлар өстүрүп, а нарын дүктүг хойларны байларның коданынга өстүрүп турган.

Бистин күрүневистиң тургустунганының баштайгы хүннеринден эгелээш, улус эрге-чагыргазы нарын дүктүг хойну өстүрериниң улуг киизэнгейни угландырган. «Нарын дүктүг (мериное) хойну камгалаарының база өстүрүп көвүдериниң дугайында» Улус Комиссарлар Човулелиниң декрединге 1919 чылда-ла В. И. Ленин адын салган. Ынчан, бир дугаар делегей база хамааты дайынналының чылдарында, үзүктаттынып төшер часкан үксаалыг хойларның агар үүедүн кылыы, бедик продуктулуг малды өстүрүп көвүдеринниң талазы-биле ажылдар эгелээн. Дараазында бодуун дүктүг хой бүдүрелин кызырган, нитизи-биле нарын дүктүг хой өстүреривче шилчилер талазы-биле улуг ажылдар чоруттурган. Од ажылдарга дүүштүр 1926 болган 1931 чылдар аразында даштыкыдан нитизи-биле 150 муң нарын дүктүг хойларны чурт салып алган. Ол үеде чуртка хой ажылдыг совхозтарны кадбаа-биле тургузуп эгелээн. Ук ажыл-агыйлар тараачын артельдерге базе колхозтарга улуг дузаны чедирген.

Хой ажылының ёзулуг-ла хөгжүлдезин чурттуң көдээ ажыл-агыйын социалистиг ёзу-биле эде тургускынының соонда эгелээн. Фермаларны механизастан, ооң тудуун шапкынчылып, чем-суур базазыны экижидер талазы-биле улуг ажылдар чоруттурган. Чуртка эртем-шинчилел ажылдары сайзырап, бедик мергежилдиг зоотехниктер, ветеринарлар белеткээр өөредилге черлери ажыттынгылаан. 1932 чылда Ставропольга Бүгү-Эвилелдин хой база ошкө өстүрелиниң институту тудуустунган. 1935 чылдан бээр шээр малды өстүрүп көвүдериг ажылдар күрүне планын ёзугаар чоруттуруп эгелээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде хой ажылы бүгү Совет чуруттуң ажыл-агыйыбиле дөмей, аар когаралга таварышкан. Хойнуң баш саны канчаар-даа ажок кызырылган. Украинаның, Белоруссияның, Соңгу Кавказтың болгаш өске-даа чердериниң үксаалыг хойларын фашистер узуткап каапкан. Чурт үнелиг бүдүрүкчү кошкаларын ышкынган. Ооң уламында ажыл-агыйларда малдың үксаазы дыка бекемраан.

Ынчалзажок нам. чазактың улуг ажылының ачызында, дайын соолуңдеги кыска үеде. шээр малдың продуктулуг чоруун өстүрүп, мурнуку чылдарның деңгелиниң чедирген. А каш чыл болганда ыракта ашкан.

1976-1980 чылдарның коргузүглерин алгаш көөрге, 1956-1960 чылдарда турганыңдан шээр малдың саны барык 18.7 хуу өскен боон турар. 1976-80 чылдарда 460.1 муң тонна дүктү кыргын алган. Ол дээрге 1956—1960 чылдарныңдан 316.8 муң тонна дүктү хойну алганы ол.

Совет эрге-чагырганын чылдарында чаа 28 үксаанның хоюн өстүрүп үндүрген. Ол үксаалардың хой кезии бедик продуктулуг: эътикр. дүкүр база тус черниң бөйлүс байдалынга оңза таварышкан

Т. Г. ДЖАПАРИДЗЕ.
Үксаажыдылга хереэнин талазы-биле Бүгү-Эвилелдин эртем-бүдүрүлге каттыжыышкынының кол директору.

ОРУЛГА— 15 МУҢ РУБЛЬ

ССРЭ-ниң 60 чыл ооңга тураскаатқан социалистиг чарыштың тиилекчизи, «Моген-Бүрен» совхозтуң кадарчызы Маадыр-оол Намзынович Иргит эрткен беш чылда төрүүр 100 хойдан ортумаа-биле 160 хураганны камгалап ап, нитизи-биле 1650 хойну төрээн совхозунга өстүрүп берген. Ол 50 тонна эътти, 18 центнер дүктү дужаап, беш чылда 92 муң акшалың орулгазын күрүнеге киирген. Бүдүрген продуктуңуң бот-үнезин санаваека, ол дээрге — 15 муң рубльдиң арыг орулгазы-дыр.

Маадыр-оол Иргит чыл санында 14 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп ап келген.

Малчынның чазаа Мугур-Шегетейниң бажында, оруу берге черде. Ынчангаш малчын дөрт чыгаа кидометр чериң оңгуа-чыгыл оруун машина чорун турар кылдыр казып аштаан. Чазагның кажаа-хораазын база-да боду кылып алган. Чайлаа — чайгаар бүткен «даш кажааларыг» Как-Хөл.

— Силерниң күш-ажылчы чедишкинниерниер чажыды чүдел? — деп айтырарымга, ооң харыызы мындыг болду:

— Ында улуг чажыт чүү боор. Бир чылда дөрт катаң одар содун, көжер чанчылдыг мен. Чанғыс кол чүве —малды чайын деңгел кирер семиртирин. Ындыг мал кыштың чиик ажар боор чүве. Маңаа одар-белчиириниң ыяк планнаң, өттүүштүң чыл-чылда байдалын өөренип көөрү чугула. Хойну эрте одарладыры, дүштүт дыштандырары; малдың чыда кегженип, чемин шингээдири, чогуур үезинде сугну чедир шүкен турары шээр малдың семиртирлеринге улуг ажыктыг.

Хой төрүн турар үеде Маадыр-оол, Кара-кыс Иргиттер сакманчылар дузазы ноока боттары малдың чаа төлүн хүлээп ап, азырап-доруктурун четтирип турадар Маадырынар 1981—1985 чылдарда төрүүр 100 хойдан 100 хураганны ап, 1750 баш хойну немей өстүрүп, 53 тонна эътти бүдүрүп. 35 центнер дүктү кыргын алыр хүлээлгени алган ажылдан турадар.

Маадыр-оол Намзынович Иргиттиң ак сеткилдиг, кызымак ажылын чаңгыс чер чурттугларындан-биле үнелеэн. Ол Мөңгүн-Тайга район Советиниң депутады.

ССРЭ-ниң 60 чыл ооң Маадыр-оол, Кара-кыс Иргиттер күш-ажылчы чедишкинниер-биле үткүп, келир чылын бо чылдан бедик көргүзүглерни болурунга бүзүредилгер.

С. НАСЫК-ДОРЖУ.

СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Бо хүнперде СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң ССР Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ооңга тураскаатқан каттышкан байырлыг хуралының материалдары республиканың бүгү хойжуларының хейаъдын бодүрген. Ук байырлалдың бүдүүзүнде биетиң «Ленинчи орук» совхозтуң хойжулары юбилейлиг чылда канчаар ажылдаанын түннеп, келир чылын кылыр сорулгаларын тодарадып, немелде хүлээлгелерни ап турар.

Хойжунуң чагаазы

Кыштаглаашкынны багай эс-ес эгелединис. Хойжулар «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ажыл-ишчилериниң кыйгырыын деткивишаан, кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, мал бажын хоратпас болгаш чаа төлүн бүрүн алыр дээш социалистиг чарыштың улам калбартканнар. Хоочун хойжулар Бадан Балчыр болгаш Бичe-оол Кызыл-оол олар келир чылын төрүүр үүс хойгa онааштыр 95-95 хураганнарны доруктурарын болгаш хойлаына 3.5-3.5 килограмм дүктү кыргыырын хүлээлгеринер. Бо хире коргүзүглерни чедип алыры бистиң байдалывыска берге-даа болза, бо хойжулар боттарының сөзүниге ээ болур дээрээнге бүзүрээр мен. Олардың үлегерин өске хойжулар база эдерип турар. Чижээдээрге, Фанна Салчак дүнгужүн төрүүр хойлан үүс башта онааштыр 85 хураганны доруктурар, хой бүрүзүнден 3 килограммдан ээлээш эвес дүктү кыргымыры шиитпирээн.

Он бирги беш чылдың үшкү чылында бистиң бригадавыстың кежигүннери шүүлтү бериткен хүлээлгелерни алган. Мен болум база-да олардан чылын калбадым. Тодаргайларга, хураган биле дүктү үстүүне алаанын Балчыр болгаш Кызыл-оол оларны хиренип алырын шиитпирээдим. Ооң ынай кыштаглаашкын бодумнуң үлүүмүн киирип, кызыман ажылдаар мен. Социалистиг чарышче мурнакчы хойжу Бичe-оол Кызыл-оолду кыйгырдым.

Кыштаам — Хайырлыгның Аргалыгда. Чаа түткан кыштаг үүве, ооң үламынан чедир калдынмаан ажылдар дыка хой турлу. Оларны кадаймым-биле ийилээш удур кылып, доозуп алдывыс. Ам байдал экп. Хой ам төрүн эгелээр, аңаа херек үүлдерни тыптынып ап тур бис. Кажаа чырыдар фонарьлардан эгелээш, эм-таңга чедир чүү херек дивес дээр! Ам ам-дем-дек кылыр дугаардар чедишпейн тур. Сакманчылар-биле хандырылгавыс экп, бо ажылга кадаймым Валентина Хертековна, катым Валерий Мунзукович дуржулгалыг улус. Чүркүм Фекя биле улуг уруум Ирина база бар. Оларга оглум Виктор дузалажыптар. Оларны малчыннар болурунга өөредип турарывыс бо.

Бо хүнперде бистиң кыштаавыста чылны ажок, харбаза чуга. Кыш мындыг турда, сагыш-сеткил база сергек боор-дур. Ынчангаш немелде хүлээлгемниң чедишкинниг күүсеттинерниге бүзүрээр мен. Совхозувус талазындан хандырылга база экп. Сеглээп сөзүмнү черле эдээр мен.

Л. МӨҢГЕЛДЕЙ.
«Ленинчи орук» совхозтуң хойжузу.

КЫШКЫ АЖААЛДА

Мындыг эге мооң мурнунда үшеп хойжуларга арыңга парлаттынган. Аңаа кыштың эге үезинде хойну канчаар ажарын бижээн. Бегун кыштың ортаа үезинде ажаалданы канчаар чорударын сонуургаттывыс.

Мал кыштаглаашкынының ортаа үези декабрь 1-ден март 1-ге чедир үш ай уламчылаар, азы ол үе календарлыг кыш-биле дүүжүп турар. Бо үениң эгелээр бетинде кодан кол кыштага келген турар. Хойжуларның ажылында энне бергe болгаш харыысалгалыг ажылдар бо үеде болгулаар.

Хойну чыдынындан тургузар шагын хүн үнериниң мурнунда чартык шак кылдыр доктаадыр (ол болза ортумаа-биле 8 шак үези). Ол үеде хойжулар кажаада хойнуң ишти байдалын көрүп, дарыг-арамын, хураганнаан болгаш долгадын турар хойларны илгап, чаш хураганнарны иелери-биле тускай клеткаларга киирер, даштын шлгжаларга бөдүүн мад чемин каап, суггат онгачаларын аштап алыр.

Чырык четчележиң келирге, хойну кажаадан үндүрүп, бөдүүн чем-биле чемгерер. Дараазында суггарар. Ооң дараазында, түм азыралда турар хой болза, концентрат каап бээр. Бир эвес сидос бар болза, ону суггарар мурнунда бээр. Чартык азыралда хой болза концентрат берген соонда, одарладын үндүрер, түм азыралда болза ооң дыштанырын кажаа баарында серилиг өлекке эрттирер.

Шынары эки чемнерин кыштың төнчүзүнге арттырар, а шала хиреліг шынарлыын эртен чиртир. Шаг-жага мал чеми каап болбас— дүк бокталыр.

Соок үлуг үелерде (35—40 градус) хойну кажаага чемгерген, одарже үндүрген херээ чок. Чүгле 35 градустан кудулаарга, дал-дүүш үезинде, одарже 1—2 шак иштинде үндүрүп болур.

Кышкы үеле нарын дүктүг хойларның каректарын дүн дуй алы бээр, ынчангаш оларның карааның кыдыында дүктерин кыргыыр. Баш дүгүнде, моюнда чыпшынган аза огун кежээниң аштаар. Даваны тастаан хойларга «үктар» даараарда, дүүгүнүң артыы талазынга шуугайдан кылган элээн каш калбак шүгүмвү чыпшыр даарап алыр. Ооң башка, доң харга-пес дораап орлур.

Хой хураганнаап турар үеде кылыр ажылдар көвей болуур. Ол ажылдарны хойжулар сакманчылар-биле кады кылыр. Амгы үеде кодан хойнуң оолдаашкынының 16—18 хонук иштинде доосту бээр кылдыр тарылганы чорудун турары пентерен турар. Ол дээрге бүгү тала-биле ажыктыг: хураган бүгү талазы-биле дески өзер, белен аарывас, өзүлдези бир аай болуур, кадарчыларга болгаш сакманчыларга база хала чок, ол үениң иштинде бир сакманчы 80 чедир хураганнарны чидириг чок өстүрер аргалыг.

Хой хураганнаар бетинде сакманчыларның саны-биле кажааны өрөлдээш, хой хураганнаап эгелээр хуусаанның бетинде бүгү хойну сакманчыларга үзүп бериптер. А сакманчы чоокку 3—5 хонукта хураганнаар хойларын база ангылап, кажаага үзүп алыр. Оон аңгыда, хозар хойларны аңгы клеткага үзер болгаш хураганын алзыр, чаа хураганнаан хойларга хураганын күргады чылгадыр болгаш эмзирер. Клеткалар кызын ап турар хаалдаларны (шиттерни) четчири-биле улуг кадарчыдан сакманчылар алыр.

Бир эвес хойнуң тараан хүнүн демдектевээн болза, хойларның эминиң чемзээн хирээи-биле сакманчы кижи алган хоюн үш белүүкке ылгаглап алыр: а) чаа-ла эмин чемнеп чоруур хойлар; б) чедиштир чемзээнер; в) эмин дыкыш келген хойлар. Соолгу белүктүң хойларын коданга хүнзедир болгаш дүне кажаанын түскай үзүктээжиңге хондүрөр. Шак ынчаар дүне хураганнаан хойну тывары белеп.

Чаа төрээн хойга чымчады дузаан сугну 20 градус чедир чылыткаш бээр болгаш чаш хураганы бир дугаарында мезинге күргады чылгадыр. Черле хой хураганнаап турар үеде хойнуң ижер суун кажаа иштинге 18—20 градустан соовас кылдыр тургузар. Чамдык дүнгүш хойлар хураганын чылгавас, харын-даа хозар. Ындыг таварылгада хураганны сөөвүк-биле кургадыр чодар. Оон соонда хураганны шак чедирбейн эмзирер. Баштай эмиг дошпузунуң аагын черже үндүр саапгарын, эмнгин арыг күргаг пос-биле чодарын уттуп болбас.

Баштайгы эмзирииңкинни сөөдадыр болза, хураган олбо димзенип тургаш, элдепзин микробтарны ижин органнарынче киирип алгаш, аарын эгелеп болур. Аанын составында оңза куштуг камгалакчы бүдүмелдер хоралыг микробтарны өлүрер, харындаа эдээлириптер. Оон ынай аада (уракта) организмни сооктан камгалаар, дүрген дадыктырар оңза улуг энергия база бар.

Аанын ол кайгамчыктыг шынарлары хой кадык болгаш шыырак болган тудум-на бедик болур, а арып, харын-даа аарыг болза, ол шынарлар база кошкай бээр.

Бистиң республикадан өске черлерде хураганнарны сакманга иезинден адырбайн, дүн-хүн чок кады тудуп турар, чүгле хураган 20 хонук четпээнде, хойну откарып үндүрерде, үзүп арттырып алыр. Бисте хураганы үргүлчү иезинден аңгы тудуп, чүгле эмзирерде салып турар. Соолгу аргада хураган хонукта чүгле ийи катап эмер, баштайгы аргада туралаан үезинде ээп турар, ынчангаш оларның өзери эки болган белен аарывас.

Ол ийи арганы деңге, хоаштур ажыглаар. Чүл дизе мындыг хураганнар тоттур эмген соонда оларны хой аразынга тургускан хереэ чок, аңаа база-ла димзенип, чүзүнбаазын чүве чип алган, аарын болур. Ынчангаш хураганнарны аңгы кажаага (теплякка) азы хой үнгенде улуг кажаага хаалдалардан кылган ереэлдерге сиген дал. гадыны, микроэлементилерни салып бээр. 15 хонуп чорда суланы, арыг чарбаны, көк сигенни хураганнарга бээр. Баалыкныг таптарны ыяк быжыглаап, хайындыргаш, соодуп каан сугну үргүлчү содуп кудуп турар. Бо ажылдарны хожудадып болбас.

Хураганга бээр кандыг-даа чемни эң баштай балык үзүбиле чыткаргаш бээрге, хураган аңаа чанчыга бээр. Колла чүве болза, хураганнарны салгынга кактырып болбазы. Ол сорулга-биле кажаанын эжиниң иштинде үстү чаларгай, метр хире бедик хааржак кылгаш, ооң ажыттынар эжиниң хураган чок талаже, азы сугну турар черже углаадырып каар.

ОЛ ШЫН

Айтырыга харыы

Бис пландан ажыр алган бир килограмм дүк дээш 62 көпеек ап турар бис. Шын төлээн бе?

Ындыг айтырыгны «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының хойжулары салган. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң иилизиниң кол экономизи М. Саттың тайылбырлааны болза:

Ол шын. Чүге дээрге совхозта бир килограмм дүктүң оргумак ортээ (хойнуң үксаазын, дүктүң клазын, арыгсилиин барымдаалаан кээрге) 6 рубль 20 көпеек болган-дыр. Ынчангаш хойжу пландан ажыр бүдүрген дүктүң килограмм бүргүзүнүң ортээнин он хүүзүн ажыл төлевириниң немей шаңнал кылдыр алыр.

Кочанай Сувак-оол бо чылын үүс ошкүге онааштыр 98 анайны алырын хүлээлгеш, 124 анайны доруктурган. Оон ошкүден кыргазы дүгү база планнаң түргаңыдан хой болган. ССР Эвилелиниң тургустунганының 6-гы чылында «Тес-Хем» совхозка социалистиг чарыштың тиилекчизи ол болган.

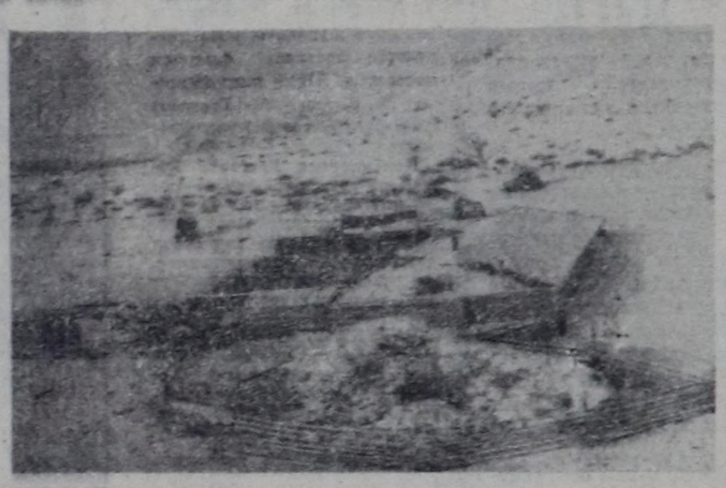

ЭРТЕМДЕННЕР — КЫШТАГЛАРДА

ОЛ ХҮН Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунуң Даштыг-Тей хойжу бригадазының хойжуларынга тыва эртемденнер-биле хойжуларның ужуражылгазы болур деп чүгаа эртен эрте-ле ыракчоок кыштагларга кончут дурген дыңналы бертен. Ынчан хойжуларның эдлеглиг кичээли бригада төөвүге болур деп чүве хойжу бүргүзүнге шагда-ла билдингир турган.

Хойжуларның эдлеглиг кичээлин эртемден, ветеринарин эртемнериниң кандидады Илья Төңгүр-оолович Кызыл-оол башкылап эрттирер деп чугаа дыңналып келирге, хойжулар аажок сонуургаан.

Дүүш үезин. Хойжулар Даштыг-Тей хойжу бригадазының төөвүге озал чок чыглып келген: «кижи бажы кизирт, аът бажы козурт». «Бай-Тал» совхозтуң директору Маңзырыкчы Сүрүнович Ооржак хойжуларга аалдап келген эртемденнерни таныштырган, совхозта база Даштыг-Тей хойжу бригадада мал кыштаглаашкыны кандыг байдалда чоруп турарын чугаалаан. Ооң соонда Даштыг-Тей хойжу бригадазының бригадири Эрес-оол Иргитович Дамбый база сес алган.

Даштыг-Тей хойжу бригадада беш муң чеди түс ажыг хой бар, оларның үш муң алды түс дөртен ажыы төрүүр хой. Мал эмчилери, зоотехниктер боттарының ажылынче ханылаш шыдавайн турар. Ол дугайны эртемденге чугаалап бергеннер. Олар хойнуң уксаазын экижидер ажылче кошкак кичээнгей салдынып турарын чугааланнар. Районга, ында тус-тус ажылгайларга кандыг уксаалыг хойларны азырап остүрери орта билдинмес. Ынчангаш кайы-даа коданда хойлар холушкак.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ Тыва дуржулга - мелиорация станциязының директору, кедээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады Хаяң Васильевич Ендзак хойжуларга бедик дүүштүү өстүрүп алырынга сугтарылга ажылының улуг үжүр-дүүзының дугайын даараазында холчок солуп кылдыр чугаалаан. Хойжулар бо айтырыглар талазы-биле база сонуургалын илереткеннер. Эртемденге салдынган айтырыглар хөй болган. Дуржулга-мелиорация станциязы Бай-Тайга районнуң девискээринге дуржулга участогун чүге тургускайн турарый? «Бай-Тал» совхозтуң девискээринге арбай тарымырын көвүдетсе чүа? Чоокку үеде Бай-Тайгага суггарылга ажылын чорудар талазы-биле кандыг ажылдар чоруттунарыл? Бо болгаш ооң-даа өске чугула айтырыгларга тодаргай харыыны хойжулар алган.

Эртемденнер коммунист хойжу Зоя Хертековна Хавак-оолдуң кыштаанга барып, хойжунуң арга-дуржулгазыбиле, амыдырал-чуртталгазыбиле танышканнар. Зоя Хертековна биле Өнер-оол Иргитович «Бай-Тал» совхозтуң хоочун хойжулары. Хойжулап ажылдан келген чылдарының дургузунда чыл санында-ла кадарган хоюн хүр кыш ажырып оларның чаш төлүн онча-меңги доруктуруп келген. Олар төрүүр үүс хойга онааштыр 90—104 хураганны доруктуруп ап келгеннер. Бо чылын олар төрүүр үүс хойга онааштыр 90 хураганны алган, бир хойдан-на 1,8 кг дүктү кыргын алган.

ХОЙЖУЛАР ам төрүүр хой кадарын, оларны хүр кыштадып турар. Олар кышкэ эки белеткеңгеннер. 20 тонна сигенни боттары кезип, белеткеп алганнар. Хоюнуң кажаазы делгем, хураган кажаазы база чыдыг. Мал чеми каап бээр шагжалар, коошпалар, сут кудар ыяк деспилер четчир. Хойга сугну чылыдып берип турар.

Эртемденнер И. Т. Кызыл-оол, Х. В. Ендзак олардың ажыктыг созуун болгаш өөредилгиг чугаазын хойжулар аажок сонуургаан.

Х. МӨҢГҮШ.

ЭЛБЕКШИЛ

Бүгү чонуун савазынга
Будургенин баравагаткаш,
Малчын биле Тараажы ам
Байырлалды үткүп алды.

Оны богун үткувайн,
Оон өске чүнү үткүүр!
Ажыг соокка сүрген малын
Алыспайн ажаан алган.

Чайын ишти киткезе-даа,
Чаагай дужут өстүрүп каан
Малчын биле Тараажыны
Мактавайн кымны мактаар!
Хойжуларның кыргаан дүгү—
Хоюг, чымчак булуттар-ла!
Комбайндан урган тараа
Хоор сарыг тейлер болган.
Саанчыларның саптан сүлү
Салдам сүглуг хемге дешпеш
Элбекшилдиң көвейинден
Эки үүве каяа турар.
Малчынларның өглеринде
Манчы, хуужуур үзүү дырлаан.
Тараачынның бажыңында
Далган, боова сава долу.
Байырлалдың найырынга
Бараалгадыр чем-не элбек.
Элбекшилге үлүүн киирген,
Эки диртир — чоргаарал-дыр!

Б. ХӨВЕНМЕЙ.

Бады Мандаа он бирги беш чылдың шинги чылында төрүүр үүс хойга онааштыр 93 хураганны доруктурган болгаш хойдан-на 1,8 килограмм дүктү кыргын алган. «Чаа орукэ совхозтуң бо хоочун хойжузу ам үүс баштан-на 95 хураганны, хойдан-на 2 килограмм дүктү алырын хүлээлгеп ажылдап турар.

Бады Сержикмаевич хоюн найын Кара-Хөлге семиртken. Ол кыштаглаашкынга база чедишкинүшиг белеткеңгеп.

ЧУРУКТА: Б. Мандаа.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

БҮГҮ КҮЖҮН МӨӨҢНЭЭН

«Ак-Туруг» совхозтуң төп

ШЫН

2-ги арын ● 1982 ч. ● декабрь 26

Каяа-даа, кажан-даа бижыг чурум дээш

ЫНДЫГЛАР-БИЛЕ ЭПТЕЖИП БОЛБАС

Бистиң Төрээн чуртувус — ажылчы чоннар күрүзеэш. ССРЭ Конституциязында — чуртун Үлезин Хоолүзүүнда бижээнин сактыры борта ёртык эвес: «ССРЭ-ниң ажылдан шыдаар хамаалы бүрүзүнүң хүзөлгези болган алдарының херээ — ниитилелге • ыкты бодунуң шилип алганы мергежилиниң талазы-биле ак сеткилдиг күш-ажыл, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыры. Ниитилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталдары социалистиг ниитилелдиң принциптеринге бичии-даа хүүшпес». Шынчы, ак сеткилдиг күш-ажыл совет кижилериниң дыка хөй иррүзүнүң амыдыралчы хереглеэ, ниитилел кежигүнүң үнелеп көөрүнүң кол хемчээли болу бергеи.

Күш-ажылдың кижизи бисте кезээле хүндүткелде. Мурнакчы, төлептиг ажылчыннар, колхозчулар, албан хаакчылар ССРЭ-ниң Дээди Советиниге чедир бүгү чер-чер Советтериниң депутаттарынга сөңгүдүп турар. Бүдүрүлгени хөгжүдериге чогаадыкчы самыштыкпыны дээш чаартыкчыларга Ленинчи болган Күрүне шаңналларын тывысчылаан, мурнакчыларга дешенштирер, оларның эгелээшкинери партия, күрүне талазы-биле деткимчеп ап, адырның, а харын-даа бүгү чуртун чеднишкинин болу бээр.

Бистиң чуртувустуң ажылчыннарының, колхозчуларының, албан хаакчыларының хөй күрүзүү ниити херекке эвээшбиче-даа бол бодунуң үлүүн киирер дээш ак сеткилдиг ажылдап турар. Оон уламыбиле, чалгаа-шүүшпен, ажыл шагы үзер, азырадыкчы хөлөнүг кижилер биле, арагачылар-биле, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болган хөй-ниитизиниң корумчурум үрекчилери-биле олар бичии-даа эптеш чоктар. Сагылга-чурумнуң кандыг-даа үрээшкиннеринге удур демиселдиң шиитпирлиг чорудар дугаанында; багай ажылдаашы, ажыл кылбааны, харыысалга чок болганы ажылдакчы кижизиниң материалдыг шанвал-манталыына; албан-дужаалынга болган моральдыг авторитединге эң-не дорт база чайлаш чок салдар чедирер ужурлуг болур дугайында СЭКП ТК-ниң Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң состерии совет кижилер бүрүн чүүлдүтаңүүшкүн-биле хүлээп алганнар.

СЭКП ТК-га болгаш ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумунга ажылчы чоннардан соолгу үеде келген чагааларны чугаалаксын көргеш, күш-ажылды организастаарын экижиндеринче, камналга болгаш хумагалал дээш, ниитилел байлаан ээ ёзу-биле көөрү дээш демиселче үгланган ажылчы чоннарның чугаалаан саналдарынче кичээнгейин СЭКП ТК-ниң Политбюрозу угландырган. «Партияның болгаш чазактың күрүне, күш-ажыл база бүдүрүлгенин сагылга-чурумун быжыглаар дугайында негелделерни шыңгы сагырыпкын, чурум үрекчилеринге салдар чедирериниң хоойлу-дүрүмде айыскан болгаш хөй-ниитизиниң хемчеглерин идепкейлиг ажылгаларының чугулазының дугайында айтырыгларны чөпшээрел түү-биле тургузуп турарлардыр» — деп документиле чугаалап турар.

Ак сеткилдиг ишчилерге — аллар болгаш хүндү. Чалгаашүүшпен, ажылга ызырымас болгаш ажыл кылбас кижилерге хамаарылга эптеш чок болур ужурлуг. Хүнүң негелдези ол. Оларга хамаарыштыр чайтылыш чок болгаш быжыг туруштуг көргүзери чугула. Бистиң хоойлудүрүмүвүсте айытказ эргелерни ажылдан алгаш, материалдыг кежиктерге болгаш чингелделерге шырыммалаып алгаш, боттарының албан-хүлээлгелериниң дугайын, хүлээлгезиниң дугайын, даалырган ажыл-херек дээш харысалгазының дугайын утуптар ыңдыг ажылдакчыларлың ам-даа бары хомудаачыг. Ыңдыг база болгулаар: чамдык кижилер шын ёыгырыглар, хүлээлге дугайында болгаш харысалга дугайында каас-коя сёстер чугаалаар, а аёзаанын ажыл-херек-биле быжыглавас аан. А сёстер, ааззашкыннар тодаргай ажылхерек-биле күштүг болур болгай.

Чалгаа-шүүшпен, төлеп чок, ажылга доктаавас кижилер-биле, арагачылар, ажыл шагы үзерлер-биле, алыскак-чыскек, оор-чазый кижилер-биле бистиң эптеш чок чоруувус херек кырынга ёзулуг боттуг, тодаргай көзүлеп турар үжурлуг. Күш-ажыл дугайында совет хоойлужудулга — социализмниң улуг чаалап алышкыны, кижилерге, ажылды, мергежил шилип алырын ол магадылап турар.

Ол дээрге кижиниң кижи молчүүр ниитилелде ажылчы чойнарның ажыглавайн турары калбак эргелер-дир. Ыңчалзажок кандыг-даа эргелер хүлээлгелер чокка туруп шыдавас. Ниитилелдиң кежии, чурттуң байлаа а ыңдыг болганда, совет ег-бүле бүрүзүнүң база материалдыг чаагай чоруу кара чаңгыс арга — күш-ажыл-биле чедип алдынар. Ыңчалзажок чалгаа, салдынчак, боттарының хүлээлгезин тоомча чок көөр чоруктарның факт-барымдаалары-га таваржы бергеш, а чамдык кижилер ону ынчан чүге утуптарыл ынчаш?

Күш-ажыл дугайында хоойлуларның кодексторинге хемчеглер алырының аргалары дее-дараалаштыр тодаргай айытты ыңан. Бүдүрүлгеге сагылга-чурумнуң биче үрээшкиннерии хөй-хөй таварылгаларда тоомчага албайн эртирип турары дыка хомудаачыг. Ажыл шагындан оозалдаар, ажылдап турар черивдеп чөпшээрел чокка туразыбиле түр када чоруй баар, даалырган оозалданы ак сеткилдиг эвес күүседир кижилерии чамдыкта түгле сөс биле чемелеп баар чоруктар бар. Шыны-биле алыр болза, ажылдан оозалдаар, ол ышкаш чөпшээрел чокка ажылын түр када каапкаш чоруй баар чоруктар коллективтиң ажылын организас чок болдурар, ажылдап турар оске эптерге багай салдарны чедирер болгай. Ол дээрге—үүрмек чүүлдер эвес-тир. Чогум-на шак ыңдыг чурум үрээшкиннерии дээш хемчеглер алырының аргалары бүш-ажыл дугайында хоойлуларның кодексторинде тодараттынган. А чамдык үдүртүкчүлер ыңдыг янзылыг фактыларны кулак даштыбиле дыңнап эрттирипкеш, а кажан шыңгыы чурум үрээшкиниң болу бээр орта, дораан-на сөөлгү хемчег — ажылдап үндүрер хемчегии ап эгелээр. Ыңдыг янзылыг хемчег алыр чоруктар чамдыкта дүрүмге таарышпайдаа баар.

Бире чурум үрээшкиннерии чогум-на херекке албас, тоомча чок көөр чорук ажыл шагы үзерлерии болгаш чалгаа кижилерии тывылдырып, ажылдаар черге арага ижер дээш ышкаш кижи эптежир аргажок ыңдыг чоруктү ол болдуруп турар. Өрүшээл эртиритпер чоруктун түңнелиндө мастерии, бригалирии, ырелекчиниң даалгазын херексевее ажылчыннар тып. тып келир, олар ажылдаан аттыг болуп алгаш, херек кырынга чүү-даа кылбайн, онаалдаларын күүсетпейн баарлар.

Шак ыңдыг кижилерге хамаарыштыр хөй-ниитизиниң салдар чедирериин хемчеглерин алыры эргежок чугула. Чамдыкта кижизидикчи хемчеглерии көгүдүшкүн азы чалгаа кижиии ыяттырар оралдажыышкын кылдыр билип турар таварылгалар бар. Ыңчалзажок ыңдыг ажылдакчыга дараазында чамдык кежиктерии бербейн баар эргеи колдективтерге база бергеи болгай: квартира алыр эргезии данзызының сөөлүнче тыртар, шөлээзии чайгы үеле бербес, шаңнал бээрии кажыр болгаш оон-даа оске.

Дыка хөй коллективтерде ыңдыг хемчеглерии идепкейлиг ажыглап турар, а олар түңнелдиг болуп турар. Ыңдыг болзажок чамдык таварылгаларда «байдалдың ужурун тывар», «соолгу катап сагыңыраар», «аазашкының өөренип көөр» дээп чугаалаарынга ажок сундулуглар бар. Шак ыңдыг янзылыг ёртээл көргүзүүн турган, ажылдап турар деп үгле санда кирии турар чалгаа кижилер болгаш азырадыкчылар-биле шиитпирлиг демисел дугайын. да, эптеш чок болур чорук дугайында канчан чугаалаарыл?

Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгенин сагылга-чурумун үрээп таварылга бүрүзүн администрация база хөй-ниитизи херекке албайн, ону кажандаа анаа эрттирип болбас ужурлуг. Бүдүрүлгеде депутат болуктери бо талазы-биле боттарының соёун чугаалаар хүлээлгелиг. Советтериниң доктаамал комиссиялары база хөйнү кылын болурлар, оларның кичээнгейии каяа-даа организастыг болур чорукче, быжыг сагылга-чурумче угланган турар ужурлуг.

Сагылга-чурум — бүдүрүлгенин, ажыл-агыйның, албан черинин, организазиянын бүдүрүмчелиг ажыллаарының үндезиниериниң үлезиндир. Планнарын долу болгаш ажыр күүселдеэн энтузиазмдан, кызымаккай чоруктан чогаадыкчы хөй-аът. тан хамааржыр, ол дугайын мурнакчыларның дуржулгазы балыткап турар. Оон ынай үүлге хажык чок сагылгачурум, ыңгыы чорум-чурум, организастыг чорук турда, ыяаң күш-ажылчы чеднишкинер болгаш тивелелдер чедип алдынар дээрии оң-да дурзузуга көргүзүп турар.

Республиканың херээженнер чөвүлелиниң хуралы болуп эрткен. «Өзүп орар салгалдың коммунистиг кижизидилгезинге херээженнер чөвүлелдериниң ролюн бедидер дугаймында» иletkелдя аңаа дыңнап чугаалаакан. Бо талазы-биле Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министериниң оралакчызы А. Т. Кошкарова чүве чугаазаан. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан, херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин үндурген. Он ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерии «Мадзыр-не» деп орденнер-биле шаңнаан.

Өг-бүле бүрүзүнде келир үениң хамаатызы терүттүгеп, өзүп орар, оларның башгайы-ла кижизидикчилери — ада-иези, чоок кижилери. Оларның бар чамдыктары үүлгер албан черлеринге баар, ам оларны доктаттынган программа, чурум ёзугаар остүүр, чарын аажылчаңга чанчыылдарга кижиээн. дии эгелээр. Чаш бичеэйнделе доктаатынган сагылгачурум, эки чанчылдар үүлларының оон сонгааргы кижизидилгеэниге, өөредилгеэнге балаттынмас иити арттырар болбайн аан. Маңаа чүүн-даа мурнунда, ада-иезинии амыдырап чурттап, ажылдап чоруүүр, оларның үлегери, ыңгыы бүүдэ амыдыралының хевири эң ол черии эөлээр дээрзин уе

ЧАА ЧЫЛДЫҢ «АК-КӨК ОТЧУГАЖЫ»

Москва. Төп телевидениениң хөгжүм редакциязының белеткээни «Ак-көк отчугаш» деп Чаа чылдың байырлал дамчыдылгазын хөй миллион телекөрүкчүлер удавас база катап көөрлер. Театрның болгаш кинонуң, совет болгаш даштыкы концерт эстрадазының сураглыг артистери ол дамчыдылгага киржир.

ЧУРУКТА: «Ак-көк отчугаш» деп дамчыдылганың башкарыкчызы артист Ирина Мирошниченко болгаш сураглыг ыраажы Николай Гнатюк.

В.Созиновтуң фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮРҮМҮМ

Бодал чокка аазаашкын кылыры—
Бо-ла чорааш, бертсинер-ле чүвеи ол:
Боду-биле кезе дөмей улусту
Бойлады-ла мегелээри ышкажыл.
Хамык чонум дыңнап турда, эрес чип
Каш-каш дакпыр хүлээлгелер албас мен.

Зннежип бөөр аргаларым чажырып,
Звээш түңге карак чаап кагбас мен.
Күжүм, кадыым шыдажыр-ла шаанче
Күүседип бояурумну кичээр мен.
«Чеди хемчээр — чаңгыс катап кезер».
Чечен-мерген бо-ла домак — дүрүмүм!

Монгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

КЛАСС ШАГЫН — МУЗЕЙГЕ

Чоокта чаа Кызылдың № 7 школазының 5 «а», «б» классчыларының класс шагын Алдан-Маадыр аттыг чурт-шинчилел музейинге эрттирген. Анда өөреникчилерге С. К. Токаның ажыл-амыдыралының дугайында музейниң эртем ажылдакчызы, шыгжамбыр кылдызының эргелекчизи А. Д. Дамдынчап чогаалчының фоточуруктарын, эдилел чораан хууда эдилелдерин көргүзүп турган, беседа кылган.

Оон соонда С. К. Токаның чаш болгаш аныяк чылдарындан эгелээш, көскү партия база күрүне ажылдакчызынга чедир эрткен улуг оруун 1929 чылдан бөөр СЭКП кежигүнү. С. К. Тока-биле үр үеде кады ажылдап чораан Михаил Иванович Пахомов чугаалап бөөрге, уруглар аажок сонуурган дыңнаан.

5 «б» класстың удуртукчу башкызы Антонина Васильевна Блинова чүве чугаалаашаа, утка-шынарлыг беседа дээш музей ажылдакчыларынга, М. И. Пахомовка өөрүп четтиргенин өөреникчилерниң өөмүнээзинден илергейлээш, хоочун салгалдың сураглыг кижилериниң чаагай чанчылдарын өөреникчилер утпас дээрзин чугаалаан.

Чогаалчының номнарындан «Араттың сөзүнүң» даштыкы дылдарга үнген номнары болгаш музейниң залдарында экспонаттар-биле өөреникчилер танышкан.

Р. ДОЛЗАТМАА.

Сонуургактарга

Дус чок суг хөй-ле...

Бистиң бөөбураззывистиң дыка хөй девискээрлеринге ижер суг чедишпези берге айтырыг апарган. Эртемденнер хөй чылдар иштинде янзы-бүрү санадарны киирип, төлевиледдерни чогаадып келген. Оларның бирээзи — Антарктиданың дожун ажыглавары. «Алдыгы дилгың» дожу канчаар-даа аажок хөй, ол удаа-на «езуп» турар болгаш, бодунуң сарын үзбайн, океанче тогпан, бүстүп дүжүп турар. Чоокта чаа Антарктида чоогунга салдап чоруур улуг дош тыеылган: оон узуну 160, дооразы 72 километр! Специалистерниң санаанын ёзугаар алырга, ында 2,5 кубокилометр дус чок суг бар. А бүгү-ле салдап чорун турар дошгарны эргизер чүве болза, оон 35 мун кубокилометр сугну ап болур. Ол дээрге Чер ортузу далайның суу хиредир. Бир эвес ол магалыг байлакты ажыглап өөренип алыр чүве болза, келир үеде Чер бөөбураззынге суг чедишпес дээр айтырыг турбас ийик.

Тергиин-не камналга!

Бир литр бензин кудуп алган машинага каш километр эртип болурул? 10, 15, 20 бе? Чо-ок. Сес чүс ажыгны. Тодаргайларга, 884,3 километрни. Чүү-даа болза, ГФР-ниң чурттакчылы Корнелия Ленц ынчаны эрткен. Машинага шыпап-ла бир литр бензин турган. Онзагай чүве—ол машинаны тускай чагыг, төлевилел ёзугаар кылган.

Чолаачылаар эрге?...

Француз херээжен Раймонда Рей—такси чолаачызы. Ол Парижке 20 чыл иштинде кудумчу чуруму үреевейн чоруп келген. Ынчалза-даа Рей бирле катап машиназының дүргедээшкинин угаттырыпкан, туттуруп алган, шагда-биле маргыжыпкан. Ону бүдүн чартык муң франкыга штрафтаан. Эдептиг чүве чүл дээрге, таксистиң машина мунарын чөлээрээн шылгалгазы чок болганы.

Кижилер болгаш чылдар

КАЯА-ДАА ЫРЫ-БИЛЕ

Ортумак сыныг, көк балтыг кижа Эрги-Барлык суурнуң уруглар садының чанында эртип чыткаш, тура дүшкен. Оон уруглар ырлашканы дыңналган. «Күжүр бодум назы догүй берзимзе-даа, чогааткан ырларымны чонумнуң ажы-төлү безин ырлажып турары өөрүнчүг-дүр» — деп бодаан.

Шыра-Булак шыпаазынга алдын күс турган.

«Эриг хаактарны ээлдек салгын эргелеткен. Эрги-Барлык чуртунарны эргип чоруңар, ак бажыңнарга аялгалар ам-даа күттулуп чорзун, ак оруудар үзүн болзун!»—деп чыжырганалыг арыгны куду чыраалаан Барлыктың суу хөгжүмчүнүн хөөнүн чазай алгап-йөрээнзиг, шолурткайның чыткан.

Салгын-сырының эрээн чечекти эргеледири дег, сагыш-сеткилди чазамырлап келир чараш аялгадан чогаадып кагзымза аар» — деп, хөгжүмчү боданып базып олурган.

Чогаадыкчы кижиниң күзелсоруу ырак, оон төнчүзү турбас. Шынап-ла, Донгак Бадыевич Шактар 140 хире ырларның автору болган. Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С.Б.Пюрбюнүн сөзүнге оон бижээн «Кадарчының таалал ыры» барык-ла улустуң ыры апарган, Ю.Ш. Кюнзегештиң сөзүнге бижээн «Коммунистиг партиядан алдар» деп ырның аялгазы база-ла чонда иептерээн, патриотчу ырларның бирээзи. Оон бижээн хөй-хөй ырларны школаларда болгаш уруглар садтарында база ырлажып турар.

Донгак Бадыевич чүгле бот-тывынгыр композитор эвес, улусчу чогаадылганың хөгжүлдезинге бодунуң үлүүн 40 чыл иштинде киирип келген, хөгжүмчү болгаш улусчу музыканың идепкейлиг сурваалчызы.

Улустуң хөгжүм херекселдерин сайзырадырынга Донгак Бадыевич хөйнү кылып организастаткан кижилерниң Советтиң депутатынга ийи удаа соңгуткан. Оон удуртугалы-биле Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр коллективтери ыңчан республика фестивальдарынга каш удаа бирги черлерни ээлеп турган.

Оон өг-бүлезинден талантылыг музыкантылар үнүп турар. Оон оглу Степан Шактар Кызылдың уран чүүл училищезин дооскаш, Тыва телевидениениң болгаш радионуң оркестринге ажылдап, композитор болурунуң талантызын эгелеп чораан, электен мөчээн болза-даа, оон «Долаана» деп ыры аныяктарның ынак ырларының бирээзи апарган. Ол эстрада жанрынга ээлээн тааржыр чаа ритмниң ыр чогаалы болур.

Донгак Бадыевичиниң база бир оглу Александр Шактар база музыкант болган, ол «Саян» ансамблдиң оркестринге ойнавышаан, адалы ышкаш аялга чогаадырынга салымнының көргүзүп эгелээн. Хоочун хөгжүмчүнүң хеймер уруу Светлана Шактар база Тываның күрүне филармониязында ажылдап турар.

Донгак Бадыевич республиканың улусчу чогаадылга болган культура-чырыдыышкын ажылының эртем-методиктиг төвүнде он чыл ажыг улуг методист болуп ажылдавышаан, бот-тывынгыр композиторларга практиктиг дузаны чедирип, оларның чогаадыкчы мергежилин бедидеринге боду чамдык ажылдарны бижээн.

Хоочун культура ажылдакчызы, бот-тывынгыр композитор Донгак Бадыевич Шактар ам 60 харлап турар. Ынчангаш чогаадылга ажылынга улуг чедишкиннерни ада күзээр бис.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ДЕКАБРЬ 27-ДЕН ЯНВАРЬ 2-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Уругларга фильм: «Хуулгаазыны манаашы». 10.05—16.45 — Чапсар. 16.45 — Москва болгаш москвачылар. 17.15 — Бистиң садывыс. 17.45 —«Чедиишкиннериниң болгаш ажыдыышкынарның чурту». Чогаалчы Е. Рябчиков дамчыдылганы чорудар. 18.45 —«Бүтү херек шляпада». Мультфильм. 19.00 —«Беш чыл, ажыл-херектер болгаш кижилер». 19.30 — Экранда кинокомедия: «Дээрбечи кырган ашактар». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Долгандыг турунар» деп дамчыдылга. 23.20 —23.40 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Орус чугаа. 12.35— Бойдус дугайында билиг. 3-кү класс. Арга иштинде холдун чажыды. 12.55 — Эртем амыдыралы. 13.45 — Төөгү. 6-гы класс. Уот Тайлерниң тура халыышкыны. 14.10 — Зоология. Куштар болгаш агаар чүүлдери. 14.35 — География. Соңгу Европа. Фенноскандия. 15.05 — М. П. Мусоргский. 15.50 — Телемедээлер. 16.00— 17.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Е. Танова — «Ылбилиг согун». Хөгжүм-шиин театрының шиизи. 18.40 — Телемедээлер. 18.55 — «Сылдыс-чыгаш» деп дамчыдылга. 19.15 — Киножурнал. 19.25 —«Азия төвү» 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Соок ирей болгаш чай». Мультфильм. 20.15 — Француз импрессионист-чуруккулар дугайында документалдыг фильм. 21.00 —«Үе». 21.35 —«Мээң кайгамчыктыг ачам». Уран-чечен телефильм. 22.45—«Чеди-тейлерде». Документалдыг телефильм. 23.15— 00.50— Хоккейге аныяктар командаларының делегей чемпионадынга ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң командаларының ужуражышкыны. Ленинградтан дамчыдылга.

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 —«Дээрбечи кырган ашактар». Уран-чечен фильм. 10.25—16.15— Чапсар. 16.15 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 17.15 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Ереско (фортепиано) ойнаар. 17.45 «Аныяктар адрестери». 18.45 —Богун делегейде. 19.00 — «Кышкы тоол». Мультфильм. 19.10 — Ырак болгаш чоок ырлар. 20.00 —«Улуг улустуң шыпыныг чоруу». Документалдыг «Бүгү-ле дээрге чүүлдер—сенде» деп телефильм. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Чүрсина-биле Р. Гамзатов олар чорудар. 21.00 «Үе». 21.35 —«Театрга ужуражышкынынар». 23.20—23.40 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — «Шинганың ак-көк шоораннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45 — Ботаника. 5-ки класс. Дазыл канчаар өзүп турарыл? 13.05 —«Шыдыраа школазы». Разрядчылар клазы. 13.35 — Төөгү. 5-ки класс. Афинага аян-чорук. 14.00 — Хоойлу билир сен бе? 14.45 — И. Думбадзе. Чогаалдар арыннарындан. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —Киножурнал. 18.55 —«Азия төвү». деп дамчыдылга. 19.10 —Чарлалдар. 19.15 —«Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Соок-соокчугаш». Мультфильм. 20.15 — Хаак спортунга. Бүгү-эвилел маргылдаазы. 21.00—«Үе». 21.35—23.00— «Нуль градус үезинде ынакшыл». Уран-чечен телефильм. (Румыния).

ДЕКАБРЬ 29-ТА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Цирк принцессазы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.25 — «Бистер орус дыл өөренип тур бис». 7-ги телекичээл. 11.40—17.00 Чапсар.

МОСКВАДАН

17.00 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — «Эртем амыдыралы». Чыл түңнелдери. 18.45 — Богун делегейде. 19.00 —Хоккейге чурттар аразының ужуражышкыны. «Эдмонтон Ойлера»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— «Чүү? Кана? Кажан?». Телевикторина. 23.30—23.45 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — География. Ыраккы Чөөп чүктүң бойдус комплекстери. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — Музыка. 7-ги класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 15.05 — «Билир болгаш кыдыш бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Челээш» деп дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». 19.25 — Чарлалдар. 19.30 — «Чуруктуң болгаш үе». Тываның чуруктуларының ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказы дедегелегейинден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Умка» деп мультфильм. 20.15 — Чүү номчуруул. 21.00 —«Үе» 21.35 —Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 22.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Соловьяненконуң концерти. 23.00— 23.50 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады: «Зорький» (Красногорск) — «Енисей» (Красноярск). Красноярскиден дамчыдар.

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң ургларының улуг хорунуң киржилгези-биле дамчыдылга. 9.25 — «ССРЭ — бистиң Төрээн чуртувус». Бүгү-эвилелдиң чуруула делегезинден репортаж. 9.55 — Школа каникулунуң хүннеринде. «Ийи эжишки». Уран-чечен фильм. 11.10—17.45 — Чапсар. 17.45 — ССР Эвилелиниң Күрүнеинң үлегерлиг Улуг театрының артистериниң концерти. 18.45 — Богун делегейде. 19.00 — Концерттиң уланчызы. 19.55 —«Москваның адрестери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама аалчыларны уткуп тур». Дамчыдылганы кинорежиссёр Э. Рязанов чорудар. 23.20—23.40 — Богун делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00—«Сялер менээ бижидинер бе...». 13.30—«Угулаалыг тоол». «Халиф—шилен». Мультфильмнер. 14.00 — Концерт. 14.35— «Документалдыг экран». 15.35 — «Орус кыш» деп уран чүүлдер фестивальнының дугайында дамчыдылга. 16.25 — Телемедээлер. 16.35— 18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Тон чылыдар бе», «Электричество кайнын кээрил». 18.35— «Телемедээлер. 18.50 — «Найырал». 19.20 — Чарлалдар, реклама. 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Чараа-чеченчигеп-биле адыгжыган Чаа чылды канчаар уткаашыл». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00—«Үе». 21.35— «Пакет». Уран-чечен телефильм. 22.45—Теп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус ырышыл улегерлиг хорунуң концерти. 23.15—00.50 — Аныяктар командаларының хоккейге делегей чемпионады. ССРЭ-ниң Канаданың шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелери.

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика.8.55 —«Космос, айтырыглар, перспективалар, бодалдар...» Эртем-иептереледиг фильм. 9.25 — «Ералаш». Уругларның шоодуглуг киножурналы. 10.00 — «Архитектура болгаш театр». 10.45— «Тоолдуң аалчылары». «Золушка», «Щелкунчик» деп мультфильмнер. 12.00 —«Билдингир-даа болза, бузуренчиг эвес». Кинокапсырылга. 12.50 — «Эртинелер ортулуу». Р. Стивенсонуң домей аттыг романын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги серилзының баштайгы көргүзүү. 14.00 — Телемедээлер. 14.10 — «Хөглүг нотажыштар». Останкинонуң концерт студиязынга аныяк вокалчыларның конкурузу. 15.20 — Орус музей. 15.50— «Акробат Тамара Лязгина». 16.15—«Избичилер» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары-ның баштайгы үндүрүлгези. 18.45—Богун делегейде. 19.00 — Хоккейге чурттар аразының ужуражышкыны: «Квебек Нордикс»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдар. 21.00 — «Үе». 21.35— Шаандакы орус романстар болгаш вальстар. 22.35 — «Дош балы». 23.40 —«Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — Чаа чылбиле, эштер! Совет улуска байыр чедириишкини. 00.05— Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы». 3.35—Танцы, танцы, танцы... 4.05—5.00 — Эстраданың аялгалары болгаш ритмнери..

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 —«Кыш арыг иштинге кончап чедип келгенил». Ойнаарактар фильми. 19.30 —«Азия төвү». 20.00 — Чарлалдар. 20.05 — Киножурнал. 20.15 — «Хоглуг өг».

МОСКВАДАН

21.00 — «Үе». 21.35—«Ах, водевиль, водевиль... «Уран-чечен телефильм. 22.40 —Москваның күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестриниң концерти. 23.40— «Мээң чурттум». Документалдыг телефильм. 23.50—00.05— Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедириишкини.

ЯНВАРЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.20— «Кышкы этюд». Совет шулукчуларының чогаалдары. 8.45—«Ушку планетаның чажыды». Мультфильм. 9.35 — «Спортлотонуң 1-ги тиражы. 9.45 — Кубаның телевидениезиниң куба революциязының 24 чыл оюнга тураскаатказы программазы. 11.10 — П. И. Чайковскийниң «Удаан чарааш-кыс» деп баледи. 14.05 — «Эртинелер ортулуу» деп уран-чечен телефильмниң 2-ги сериязы. 15.15 — Хоккейге чурттар аразының ужуражышкыны. «Монреаль Канадиенс»— ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдылга. 17.15 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 18.00 — Останкинонуң концерт студиязынга кежээ. «Ыры-82». 21.00—«Үе». 21.35 — 00.05 —Француз драматург Р. Томнуң шиизинден тургускан «Херээжен кижиниң тывыдар» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

16.15 — «Сагыш-сеткилдиң хапызындан». Кузнецкиниң металлургия комбинадының ажылчыннары-биле ужуражылга. 18.15—«Ырбакчы болгаш роза», «Патрикеевна дилги», «Моортай-биле чаа чыл шивизи», «Сарыг чаан». 18.50 — Аныяктар командаларының чурттар аразының ужуражышкыны. АКШ-биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары. Ленинградтан дамчыдылар. 20.15 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». Каркушаның зоп келгена». 20.30 — Фотомастер Г. В. Копосовтуң дугайында телеочерк. 21.00— «Үе». 21.35—22.55. «Адам-биле Ева». Фильм-балет.

ЯНВАРЬ 2-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Зарядкаже, чыскаалынар!». 9.00 — «Дамырактар». 9.30 —Томскиниң ыяш тудугларының дугайында документалдыг чаа фильм. 9.50 — «Оттуруукчу». 10.20 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.20— «Сапыктыг ыт». Мультфильм. 11.40 — «Спорт-82». Чыл түңнелдери. 12.20 — «Колээнин шагы». 13.50 —«Эртинелер ортулуу» деп уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 14.55— «Музыка киоскуузу». 15.25— Киноконцерттиң баштайгы үндүрүлгези. 16.30 — «Кинояан-чоруктарының клубу». 17.30 — «Синьорлар, келдиришкинни хүлээп ап көрүңер» деп уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.50 — «Москва ширигинде Чаа чылдың хөглээшкини». 21.00—«Үе». 21.35 — «Москва ширигинде Чаа чылдың хөглээшкини» деп дамчыдылганы уланчызы. 23.05—23.15 — Телемедээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

15.30 — Концерт. 16.05 — «Ассоль» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.15 — Шоодуг болгаш баштактанышкын кежээзи. 18.45 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалаан турлар. 19.15 — «Кижи. Чер. Өртемчей». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15—И. Штраустуң аялгалары. 21.00— «Үе». 21.35 — «Алды кадайкыс болгаш чангыс эр». Фильм-шиин. 23.05—«Эртем-иептереледиг фильм. 23.15— 00.50— Аныяктар командаларының чурттар аразының маргылдаазы. ССРЭ-биле Финляндияның шилиндек командалары ойнаар. Ленинградтан дамчыдылга.

Шоодуглуг бийир-биле

ОЙТА ДҮШКЕН ОЛЧААН...

Алгы-кеш аразында бо-ла көстүр кара-күртүү тывалар ак-өек дижир боор чүве. Ак-өек-биле «чазактың саралазының» аразында хамаарылга бар апаарын кым дүжеп чораан боор. Чүвениң үжүру мындыг:

Ак-өектиң элдептиг чаңын билбес кижи ховар ыйнаан: бодуңга биче-ле энчок хире «айыыл» болганда, безин чадаарда ооң маңнап чорааны алгыны бир кижи шимчеди каапканда, ак-өек хенертен чаъс ойта дүшкеш, ооң агара берген элээн үр мегеленип, «елүп» чыткаш, бодуңуң аянчоруун база катап уламчылай бээр.

Ак-Эрик суур биле Кызыл хоорай аразында пассажирлер аргыштырар автобус, ажылдап кылгаш, бадылаан маршрутту арыг сагыш, анаа-ла чоруп турган, ажылчы чонга ачы-дуза чедирер аян-чоруун хеп-хенертен соксаткан. Оон мурнунда барык чыл санында май айның баштайгы хүннеринде Тесги кежир көвүргүге часкы үер болу боор турган. Ол хүннерде Кызылдан үнер автобус Ак-Эрик суурже четпестей бээр. Ынчангаш ак-эрикчилерниң аразында мындыг үлегер домак тывылган:

Дээпкенде ак-өек ойта дүжер,
Тес үерээнде машина ойта дүжер.

Тести черле автобус артавастаанда эвес, харын мунуп чораан аъды бүдүрүүрге безин тус черниң оолдары мынча деп кожаннай каантар:

Ушпас оюм ужар болза
Узун Тестиң сайы дээр мен,
Кагбас оюм каар болза
Калбак Тестиң сайы дээр мен.

Мынчап кээрге автобустуң сураг баргынының «кемниг-ле чүвези— Тес, кертик-ле чүгээи — тевес» апаар.

Бо чылгы часкы үер эрткен, ак-өектер тыптып келгилээш часты чазады, чайны чайлады ойта дүшкүлеп тургулаш, күдүн чиде бергилээш, а Кызыл—Ак-Эрик—Берт-Даг муршруттуг автобус ойта дүшкен олчаан-на шуут бажы-биле барган. Бо хүннерде пассажирлерниң хүндүс күзээр күзеля, дүне дүжээр дүжү автобус апарган. Харындаа тыва улустуң, «База кататап көрбес мен бе» деп ырызын «чазактың саралазынга» хамаарыштыр каттырынчыг кылдыр күүседирин Аркадий Райкинден азы Максим Муңзуктан дилээр деп турар.

Ынчалзагаш аргажок. Ак-Эрик суур биле «Амбын чызаан» (барык 150 чыл дургузунда Амбын чызааны турган боорга, тус черниң улузу Самагалдайны ышчаар ойнап адаар) аразы таптыг-ла 37 км. Ол ийи суур аразында хүн бүрүде аргышкан улугбиче, кырган-чалыы пассажирлер, эң ылаңгыя кышкы ейде автобус чоктуң ажыын ажып, аар-човаланыг шылгалданы тудуп шыдап турар.

Ынчангаш кандыг-даа автомашинаның кабиназында тырылган хөй кижи доскаарда дузаан балык дег көстүр. Кол транспорт — совхозтан районче бидоннарлыг сүт соортур ажык самосвал. Анаа олурар пассажир бүрүзү чедер черинге четпейн чораан-ла доңгапындан сугда ыяш дег, сиригээн, кавылаан чоруп турар.

Мындыг байдал кажанга чедир үргүлчүдээр ирги?

Б. ИРГИТ.

ааар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгубарының чүкче утланышкынының хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер. Агаарның температуразы 20—25, чамдык районнарга 13—18 градус соор.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкан. Агаар дүне 25—27, хүндүс 20—22 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Дээрбечи-казактар» 10.00, **«Бедик арт»** 11.20, 14.00, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тажылар-куулар» 9.30, 12.40, **«Сөөлгү антре»,** 10.50 12.40, 15.00, **«Адалар болгаш кырган-ачалар»** 16.00, 17.50, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Отту оттур» 10.30, **«Хол майгыны-биле шанчыпкан»** 12.00, 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Кино чыындызы» 14.00, **«Эрлер»** 15.30, **«Спортлото-82»** 17.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызытаар хынаддазы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гикор» 9.30, 11.20, 13.40, 15.30, **«Бедик арт»** 17.20, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «...аңаа шупту-зу ынак турган» 15.00, 18.40, **«Хлеб, алдын, паган»** 15.00, 18.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хол майгыны-биле шапчыпкан» 18.00, 20.00 шактарда.

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристчи аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана —Маргилан»—14 хоңук иштинде, путёвка ертээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 17-ден эгелээш, 10 хоңук иштинде, путёвка ертээ 270 рубль.

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, декабрь 29-тан эгелээш, 5 хоңук иштинде, путёвка ертээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-ден эгелээш, 5 хоңук иштинде, путёвка ертээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже, январь 12-ден эгелээш, 10 хоңук иштинде, путёвка ертээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хоңук иштинде, путёвка ертээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

Путёвка ертээндемнай-бээр самолёт хелезинги, аъш-чём, чурттаар чер ертээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажың, «Моңгулек» азчылап банкыныда № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75,чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1930.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының черлериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щётинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01517

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 297 (12087) | 1982 чылдың декабрь 28, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

ЧЫЛДЫ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИННЕРЛИГ ДООЗААЛЫ

БЫЖЫГЛАП, КӨВҮДЕДИР

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражын турарын чугаалаан бээрин бистиң корреспондентивис совхоз директору Дадар-оол Комбуевич Салчактан дилээн.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир, ССРЭ-ниң 60 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүдээлгелерин алган. Оон күүселдезин чедип алыры-биле совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол комитеттери социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче улуг кичээнгейни салган. Оон негелдерини, шаннап - мактаарының хемчеглерин ажылдап кылгаш түнелдерин айыткан хуусаазында үндүрүп, мурнакчыларның дуржулгазын нептередир база мал, чер ажылында, сагылга-чурумда четшестерни эдип алыр ажылды доктаамал чорудуп келген. Ол болгаш эске-даа политмассалыг, организастыг ажылдарның түнелинде юбилейлиг чылда чамдык чедиишкиннерлиг болдувус.

Декабрь 1-ге чедир совхоз 350 тонна эттээ, 35,4 тонна сүттү, 33,5 тонна дүктү күрүнеге садып, бердинген онаалданы хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Боттарывыстың бар арга-курлавырларывысты бригадалар топтерин, коданнарны чаагайжыды тудар, электрижидер, кижилерниң чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш бүгү-ле хемчегларни совхозтуң дирекциязы ап турар.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилериниң чедип алган чедиишкиннерин бедин-биле үнелеп көргеш, Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчизи кылдыр санаан болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан база ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразында киирген. Бедик шаннал бистерге өөрүнүг улуг болуушкун болган, оон-биле чергелештир улам эки ажылдаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукцияның бот-үнезин чигедирин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын хүлээндирип турарын билир бис. Ынчангаш чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглап, көвүдедир дээш шалыпчы ажылдаарын шуйжулар хүлээнип турар. Амты үеде чангыс баш мал, оон төлүн хоратпас, техника сөптелгезин шынарлыг чорудар, часкы тарылгага үлегерлиг белеткенир дээш чарыш калбарган.

Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, коммунист Константин Иванович Мазилкин 1984 чылдың августуң үлүүнде ажылдап турар. Ол бо чылдың күскү дүжүт ажаалдазының үезинде Таңдыда Тома аттыг совхозма ажылдааш, 1785 тонна тараанны сөөртүп, пландан 381 тонналы ажырган.

Ол коллективте хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. ЧУРУКТА: чолаачы К. И. Мазилкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

КАЯА-ДАА, КАЖАН-ДАА БЫЖЫГ ЧУРУМ ДЭЭШ

«Кижи болуру— чажындан, аът болуру — кулунундан» деп үлегер чугаа бар. Оны мен бир аныяк малчынның аалынга чоокта чаа сактып ордум. Өг-бүленің ээлери кайызы-даа чеди чыл бүрүүгаар ортумак школа дооскаш, дораан-на малчыннап эгелээн болду. Оларның ада-иелериниң бичизинден-не күш-ажылга кижизиткенинің түнели бо. А күш-ажыл кижини кижизидер болгай. Ук малчынарның сагылга-чуруму быжыг эвес турган болза, малчыннап-даа шыдавас, а малчыназа-даа мактаттырбас турган ийик.

«Чыткан хой тургуспас». Бо домак база-ла оларга хамааржыр. Топтуг-томаанныг болгаш төлептиг улус, шынап-ла, чонуның хүндүткелин дораан-на чаалап алган болур. Вера Биче-ооловна биле Александр Сопай-оолович Сарыгларлар ёаулуг ыңдыг улус. Олар «Чыраа-Бажы» совхозка үр ажылдаваан-даа болза, мурнакчыларның одуруунда келген. Александр ВЛКСМ Тоң Комитединиң «Онгу беш чылдың шалыпчызы» хөрек дем-дээ-биле шаңнаткан. А Вера Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга сонгуттурган. Совхозтуң коммунистери Александр Сарыгларны СЭКП кежигүнүүге киирип алган.

Аныяк өг-бүле ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, ол бирги беш чылдың ийиги чылында төрүүр чүс хойга онаалтыр 96 хураганы доруктурган болгаш хойдан-на 2.3 килограмм дүктү кыргыы алган. Бо дээрге чүгле Чөөн-Хемчик районда эвес, харын, бүгү республикада багай эвес көргүзүглерниң бирээзи-дир.

Мурнакчы малчынар кыштаглаашкынга база үлегерлиг белеткенген. Олар кыштаг сөптелгезин чазын-на доозун алгаш, чайын боттары 15 тонна сигенни кезип кыштаанга чедирип алганнар. Хөөнүң чайгы семиртилгезин база организастыг болгаш бедик деннелге эрттирген. Өг-бүле амгы үеде Чыргакы биле Шеми аразында улуг арттың Хылдыг-Үзүк деп черде кыштаглап турар. Кыштаглаашкынның байдалы эки. Оларның күш-ажылчы көргүзүглери келир чылын база бедик болур дээрзинге чигзиниг турбас.

«Чыраа-Бажы» совхозта мурнакчылар хөй. Оларның ачызында совхоз көрүнеге эът, сүт болгаш дүк садарының талазы-биле чыл планнарын хуусаазындан эрте күүселеткен. Үүс баш хойга онаалтыр 101 хураганны доруктурган. Оон эки чүве чок. Ынчалза-даа бо айның эгезинге чедир мыйыстыг 124 бода мал, 687 шээр мал хораан. Мында малчынарның бүрүүзү база бар болгай. Харыысалгазы чавыс, сагылга-чуруму кошкак чамдык малчынарның совхозка чедирген каражазы ол-дур. Малын таарымчалыг черлерге өткарар туржук, уруг-дарыңга идеген каапчыл, арагалап чоруп каар малчыннар база бар. Малга сүтүү чылдың бербес, чамдыкта суггарбайн баар безин малчынар турар. Малдың арган-дорган болуру, ара салыры, аарыры болгаш өлүрү малчынарның сагылга-чурумну хажыткынындан болуп турар. Мындыг чорукту болдурбазыбиле шынгыы хемчегларни алыры чүгле удуртукчу организациядан эвес, кижи бүрүүнден негеттиниң келген.

М. СЕВЕН.

1983 ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Тудугжу, Ленинчи комсомол шаңналының лауреады Андрей Кара-Салды чангыс чер чурттуглары хүндүлээр. Аныяк коммунист, ажыл-ишчи бригадир Андрей Ендан-Сүрүңович Кара-Сад Барыын-Хемчикте № 741 КМК-ның комсомолчу-аныяктарның тудугжу бригадазының удуртуп турар. Аныяк-даа болза ол тудугжу арга-дүржулгалыг, ажыл-ишке организакчы арга-лыг апарган.

Делгем эгиннерлиг, узун-шыырак мага-боттуг, күдер хүрең арын-шырайлыг Андрей Кара-Сад бодунуң удуртуп турар комсомолчу-аныяктар бригадазының лугайында мынчаар чугаалаан:

— ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга уткуштур күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты бригадалар база звенолар, ол ышкаш тудугжулар аразынга калбарткан бис. Бистиң комсомолчу-аныяктар бригадазы ам 1983 чылдың бирги чартыынын үлүүнде ажылдап турар. Ол биске өөрүнүг.

Мурнакчы бригада бедиткен социалистиг хүлээлгезин алдарлы-биле күүселеткен, ам үени мурнаа ажылдап турардыр.

Бригадада 8 кижи бар. Оларның кижи бүрүүзү онаашкан ажылынга харыысалгалыг. Күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр таварылга чок, тудугжулар социалистиг чарышта киржин турар.

Мурнакчы тудугжулар ийи-ийи аал чурттаар беш бажыңны бо чылын ажыглалга киирген. Амгы үеде олар район төвүнде даараныр комбинаттың бажыңынын хапазын түлүп турар.

Оларда шынап-ла дуржулгалыг тудугжулар хөй. Оларга Александр Онгай-оолду, Александр Сандыпты, Өлчей-оол Салчакты болгаш өскелерин-даа адап болур. Түүйбу, бетон, арматура салыр, бызанкаар янзы-бүрү нарын мергежилдиг кижилери ол.

Бригада бо чылын 84,8 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр планын 85 муң рубльден ажырган.

Бригадир Андрей Ендан-Сүрүңович Кара-Сад чүгле мурнакчы тудугжу эвес, а партия эге организациязының даалгаларын доктаамал күүселеп турар. Од агитатор, политинформатор база пропагандист. Коммунистиг партиниң болгаш Совет чазактың хүн бүрү чорудуп турар политиказын ол тудугжуларга билдингир кылдыр тайылбырлап турар.

Комсомолчу - аныяктарның бригадазы боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин алдарлыг юбилейге тураскаадып, декабрь 18-те субботникте бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ХЕМЧЕГ АЛБААН

Бистиң совхоз чыл келген тудум-на күрүнеден хөй техниканы ап келген. Техника талазы-биле билиглиг кадрлар база немежин турар. Ынчалзажок ажылдап турар техниканың саны дыка эвээш. Моон чылдагааны чүдел?

Кадрларның харыысалга чок чоруунда. Сөөлгү он чылда совхозка кол пиженерден турган сес кижи солушкан. Ол-ла үеде МТМ эргелекчизи беш кижи халашкан. Ажылга кызымак, чонунуң болгаш күрүнезинин мурнунга хүлээлгезин медереп билир турган болза, ынча хөй кижи ажылып кагбас, оон үндүртпес турган. Удуртукчу тускай эртемниглерниң мындыг чоруу оларга чагыртып турар улуска эки салдар чедирбезин чугаажок. Чижээлээрге, бисте чамдык чолаачылар болгаш трактористер ындыг чорукту боттарынга ажыглап турар.

«Ак-Туруг» совхозта техникага кам чок, техниканы хуу херек кылырынга ажыглаарлар база бар. Олар кедерезе херек-даа үүлгедип турарлар. Механизатор Бегзи Смирнов ачүүлүг «Кировец»-биле бодунуң акызы Бегзи Каадыр-оолдуң верандазын, аай-дедир чоруп турган, ууй бастырып каапкан. Ол дугайында акт көдээ Совет күүскомунда чытпышаан, а хемчег алдынмайн турар.

Ол-ла кежээ Владимир Шадыпай дээрэи электри чагызынга машинаазын үстүрген, суурнуң чону электри чок арткан. Бүгү үрелген чүүлдү совхоз төлээн, эске кандыг-даа хемчег алдынмаан. А май айда 80—52 дугаарлыг ГАЗ-52-ниң моторун үстүрүп каан, а хемчег амдыгаа чедир алдынмаан. Мындыг чижектер хөй.

Корум-чурум үрээн, херек үүлгеткен улусту тудары белен эвес ажыл. Ындыг турбуже туттурган улусту аңаа салып алган турары черле таарышпас. Партком секретары Р.С. Хунай-оолдуң-даа, совхоз директору Ч. Н. Чигжиттиң-даа, профэвилел комитединиң даргазы В.Д. Успунун-даа бо талазы-биле хемчег алыр, ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер үезин келген.

Д. МОНГУШ,
Ак-Туруг көдээ Совединиң депутадызы, улусчу дружинаның командири.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ КОЛЛЕКТИВТЕ

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобъчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң ССРЭниң 60 чылынга турааскаткан Кызыл тугу-биле шаңнаткан «Тыва септелге-тудуг» треете социалистиг чарышты баштап турар коллективке Владимир Пересадиннин удуртканы сантехниктиг болгаш электромонтаж ажылдарының участогу хамааржыр. Участок треетиң бүдүүлгелериниң бригадаларының аразында чарышка тиилекчи болган. Ында электрик Михаил Кускашев, каңнакчы Виктор Рябцев болгаш өскелер-даа кызымак ажыл-ижи-биле хүндүткелди болгаш мактаалы чедип алган.

Трестиң иштинде чарышка ийиги черни Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогунда Раиса Худашованың удуртканы шеверлекчилер бригадазы алган. Мугур-Аксының септелге-тудуг участогунда Чүллүм Донгактың бызаңчылар. Нина Делгер-оолдуң шеверлекчилер бригадалары база эки көргүзүглерниң ажылдаан.

К. ХЕРТЕК.

Тыва республикалык библиотека им. А. С. Пушкина

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ЧУГУЛА ЭГЕЛЭЭШКИНИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан планнарын бүдүрүлгеге Москваның ажыл-ишчилери улуг үлүүн киирип турар. Он бир айларның бүдүрүлге программазы хуусаа бетинде күүселеттинген. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын алдаржытпышаан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан база ССРЭниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде Бүгү-эвилел хүндүлел самбыразында киирген. Бедик шаннал бистерге өөрүнүг улуг болуушкун болган, оон-биле чергелештир улам эки ажылдаарын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин, продукцияның бот-үнезин чигедирин, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын хүлээндирип турарын билир бис. Ынчангаш чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглап, көвүдедир дээш шалыпчы ажылдаарын шуйжулар хүлээнип турар. Амты үеде чангыс баш мал, оон төлүн хоратпас, техника сөптелгезин шынарлыг чорудар, часкы тарылгага үлегерлиг белеткенир дээш чарыш калбарган.

Ол коллективте хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи. ЧУРУКТА: чолаачы К. И. Мазилкин.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Москвачыларның эгелээшкини — москвачыларның политика талазы-биле бышканыңыг, оларның бедик идепкейиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, улустуң чаагай чорууның дугайында партияның сагыш салышкынынга ажыл-херек-биле харыылаарынче патриотчу чүткүлүүнүң чайынналчак херечээ боон турар.

(СЭТА).

ФИТТЕРДЕН МЕДЭЭЛЕР

⊙ **УЛАН-БАТОР.** МАР-да тудуу ам-даа уламчылап турар Бор-Үндүр деп улуг даргруда комплекизиниң эстичел шпадының баштайгы болүүн үүс метр ханы черден үндүрген. Ол бүдүрүлгениң дагжыларының коллективи ийиги шахтаны казып кылып турар, оон ханызы 300 метр. Оонбиле чергелештир тудугжулар шахтёрлар хоорайжыгажын тудуп турар: электростанция тогун бере берген, коммуникацияларар кылдынган, 300 квартираларлыг дөрт чурттарга бажыңы ажыглалда кирген. Ол-ла девискээрде тудуп турар «Керулен» деп даг арыглаар комбинаттың ажылчыннарынга база чурттарга тудуун кылып турар. Аңаа Хай-Айрактың рудалыг девискээри болур казымал байлактыг черден эстичел шпатың рудазын болбаазырадып кылыр деп турар.

⊙ **ПРАГА.** Шявиниң өңбаазын каасталгалары, дистинчек лампочкалар садын алыкчыларга Чаа чыл удатпас дээрзин сагындырып турар. Оломоуң хоорайда ажыттынган чаа универмагка келген кижи бүрүүзү эргежок чугула садып алган чүүлдерибиле кады чоокшулап кел чыдар байырлалга оорушкуңун белээн ап чоруп турар.

Ол садыг төвү—республикада эң улуг төптериниң бирээзи. Оон галстуктан эгелээш, чиик автомобильге чедир эңне янзы-бүрү барааннарны садып ап болур. Оон аңгыда, садып алыкчыларга амыдыралдың бүүү-ле болдунар ачы-дузазын чедирип турар. Универмагка быжыглаан специалистер белүүнге садып алыкчыларның хереглелин үргүлүү айтырып турарын дааскаш, аңаа үндезилээш, чонның хапырылгазын эжиждиринид талазы-биле хемчеглерни планнарын тургузуп турар.

Оломоуңта чаа универмагтың хамааржын турары «прирор» деп магазиннер четкили Чехословакияда аажок сураг-жаан. Амгы үениң шак ындыг садыг бүдүрүлгелери ам чурттуң бүгү областарында ажылдап турар. Залларны таарымчалыг кылдыр планнанының ачызында универмаг бүрүүг үлетпүр барааннарычың 100 муң чедир хевирлерин делгеп шыдаар. Үлегер-майыктар баатаар барааннарны садары, ассортиментизин ажыы-биле делгээри, модельерлериниң болгаш чурукчуларның сүмелери дээш ышкаш садып алыкчыларны хандырарының деңнилгелиг хевирлерин болгаш арталарын ында эң баштай шиңгээдип ап эгелей берген. Бо бүгү хемчеглер баразының үүрмектеп садарының системазын сайзыраңгайжылары-биле холбашкан айтырыгларны комплекстиг шиитпирлээринче угланган.

⊙ **ДЕЛИ.** Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразынга садыглажылганы улам ыцай калбартыр дүтаймда индийсовет чугаалажыышкыннар доозулган. 1983 чылда ССРЭниң болгаш Индияның аразынга бараан саарылгазының дүтаймда протоколга ат салган. Ийи чурттуң аразынга садыглажылганы келир чылы улам калбартырын ында айыткан.

⊙ **ДАМАСК.** Араб сопиалистиг катап тургузуушкун партиязының ТК-ныңың пленуму бодунуң ажылын доозкан.

Чурттуң иштики байдалының айтырыгларын пленум чугаалажып көрген болгаш Ливанга удур Израильдиң дерзин агрессиязының түңелинде араб делегейде тургустунган байдалче удуур киҥээнгейни уламдырган. Империализмниң, сионизмниң болгаш реакциялыг планнарынга болгаш удурлажышкыннеринге удур демиселден Сирия кажан-даа ойталаас дээрзин Пленумнуң киржикчилери онзалан демделээн.

⊙ **БУЭНОС-АЙРЕС.** 1983 чылдың ноябрьның эгезинде чуртка бүгү-ниити сонгудаларны чорударын Аргентинаның президентизи генерал Рейнальдо Бинъоне чарлаан. Политиктиг партияларның болгаш организациялардың удуртукчулары-биле, а ол ышкаш шериг хунталы-биле соксаал чок сүмелекижилерниң түңелинде ол шиитпирия хүлээп алганын президент айыткан.

⊙ **ТОКИО.** Японияның «Сапкэй симбуң» солуунуң бижээнин өзүгаар алырга, бо чылдың он бир айларында бүгү делегейде 60 танкерлерни ажыглавас кылдыр чалын эптээри-биле сатпак болуп турар. Ук танкерлериниң ниити күчүзү 14 миллион 200 муң тонна чүүктү сөөртүр турган. Капиталистиг делегейниң экономиктиг амгы берге кризизиниң түңелинде чүүк сөөртүлгезин кызырылган. (СЭТА).

ЭКОНОМИКА КАМНАЛГАЛЫГ БОЛУР УЖУРЛУГ

Үениң негелдези ындыг

Амгы үеде бистиң партиявыс материалдыг курлавырларның бүгү хевирлеринге, одалга-энергетикага камналга чурумун күштелдиреринче, ажылдаар чер бүрүзүнге хумагалыг болур дээш демиселди бүгү талалыг калбартырынче кажангызындан-даа артык улуг кичээнгейни салып турар. «Амгы үеде камналга, улустуң байлаан хуналгалыг көөрү — бистиң планнарывыстың боттуг чоруунуң айтырыы-дыр» — деп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 чыл) Пленумунга партия Төп Комитединиң Чаңгыыр секретары эш Ю. В. Андропов онзалап демдеглээн.

Бүгү чурттаазында ышкаш, бистиң республиканың черчерлеринде партия, совет, ажыл-агый органнары партийжи үстүкү органнарның бо айтырыгга холбаштыр айтышкыннарын удуртулга болдургаш, чамдык ажылдарны чорудуп турар. Чаа чыл эгелээрде күш-ажылчы коллектив бүрүзү социалистиг хүлэлгезин ажылдан кылырда, кандыг-кандыг материалдарны, чүүл, чежени камнап алырын база аңаа кирип турар.

Оон аңгыда одалга-энергетика курлавырының камналгазы дээш бүдүрүлге каттыжышкынарының (комбинаттарның), үлетшүр бүдүрүлге, тудуг, транспорт коллективтериниң база совхозтарның аразында социалистиг чарышты чорудуп келген. Оон түңнелинде чамдык коллективтер багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профобла-вөвүлелдиң шилчиир вымпелин болгаш акша шаңналын алган. Ийиги черге Тывавың электри четкилериниң коллективи кирген.

Нииттизи-биле алырга, электри болгаш чылыг энергиязын камнаар, хумагалаар талазыбиле байдал хөй-хөй коллективтерде дыка четпес тургустунган. Од ажылды чорудуп турарында кандыг-даа план, система чок. Чижээ, чеди бүдүрүлге электри энергиязын доктаатматтынан нормадан дыка ажыр чарыгдаан. Оон аңгыда хөй-хөй бүдүрүлгелер оны чарыгдаарының лимидин бела үагаттырган. «Тыва даглүүг» комбинаттың, «Тыва коммунэнергопуң», Сельхозтехкүркомнуң, Кызылдың транспорт бүдүрүлгелериниң, № 48 база 81, чер ажылы кылыр тудуг эргелелдериниң, даараныла фабриказының коллективтериниң удуртукчулары, оларда партия, профэвилел организациялары энергия курлавырларының камналгазы дээш ажылды четпес организастап турар.

Маңаа бир чижектен көрээли. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүүг» комбинадының чүгле рудниктинге безин бо чылдың он бир айларында 317 мун киловатт-шак электри энергияны нормадан ажыр чарыгдаан. Рудниктиң директору Г. В. Парамзин оны тоомча чок корүп, аңаа-ла бир чүве кылдыр тайылбырлаарын оралдажып турары канчан-даа таарышпас.

Бир эвес совхозтарда электри энергиязының камналгазының айтырыын алыр болза, мында байдал база-ла оон дээредевес. Бо талазы-биле чарышка кирип турар 22 совхозтуң чаңгызы-даа оон негелделерин үшкү кварталда күүсетпээн, ынчангаш олардан кайы-даа совхоз шаңналга кирбээн. Ылаңгыя «Хадын», «Барлык» болгаш оскеда чамдык совхозтар электри энергиязын хумагалавайн көрдүнген нормадан дыка ажыр чарыгдан келген чорук ол ажыл-агыйларның удуртукчуларын дүвүредир ужурлуг.

* * *

Амгы үеде коллектив бүрүзү келир чылдың социалистиг хүлэлгелерин ажылдап доозуп, бүдүрер продукциянның, кылыр ажылдың хемчээлин тодарадып турар. Оон-биле кады камнап алыр материалдыг курлавырларны, электри болгаш чылыг энергиязын база аңаа кирип турар. Ынчалзажок эрткен чылдарның практиказындан алырга оон канчаар күүсеттинип турарын сонуургавас, уттуптар, ынчангаш олар колдуупда саазын кырынга арттар таварылгалар турган.

Эрткен чылын № 48 тудуг эргелелиниң коллективи материалдарны чеп ажыглаарының талазы-биле эгелээшкинин үндүртеннеринге бирээзи болгай. Ынчалзажок соңгээн сос ажыл-херек-биле быжыглаттынмаан. Эргелелдиң кылганы тудугларга хөй-хөй сонга шилдери болгаш оскеда үнелиг материалдар аңаа бузундулар бооп хуулган. Оон ужурундан тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези улгаткаш, 23 мун хире рубльди артыкка чарыгдаан. Чүгле бо коллектив эвес, республикада «Тыва тудуг», «Шагонаргижстрой», «Тыва кодээ тудуг» трестери ышкаш колкол тудуг организациялары тудуг-монтаж ажылынга катап эде кылышкынарны чоруткаш, хөй артык материалдарны, акша-хөреңгини чарыгдап турары чажыт эвес болгай. Байлал ындыг турда, маңаа камналга дугайында кандыг чугаа турарыл ынчан.

Чоннуң байлаан, материалдыг бүгү чүүлдерни камнап, хумагалаарынче бистиң партиявыс бүгүденин кичээнгейин доктаамал угландырып келген болгаш угландырыпдаа турар. Үениң негелдезидээ ындыг. Ынчангаш бо чугула айтырыг чер-черде партия, совет, профэвилел организациялардың база ажылагый улустуң контроль органнарының, ылаңгыя хайгыылчыларның кичээнгейинин төвүнге тургуступар ужурлуг.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНДЕ

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ арны

1982 чыл. Декабрь № 12 (106)

Хайгыылчыларның бот-өөредилге семинары

ИЙИГИ КИЧЭЭЛ: УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ ПРИНЦИПТЕРИ

ССРЭ-де улусчу контроль дугайында Хоойлуда улусчу контрольдуң эң чугула ленинчи принциптерин бүрүнү-биле айыткан. Оларның иштинде бир чугула принцип—контрольга партийжи удуртулга, оон массалыы, бүгү улусчузу боаруун бирги кичээлге таныскан болгай бис. Бөгүн улусчу контрольдуң принциптериниң дугайында чугааны уламчылап, контроль бүгү чүвени хаара тутkан, доктаамал болурунуң дугайында принциптерге доктаалыдар.

Контрольдуң бүгү чүвени хаара тутkан, доктаамал болуру ниитилел амыдыралының бүгү адырларынче хаңылаарынга идигни бербишаан, четпестерни чайладырынга дузалап турар. Амгы үеде, бүдүрүлгениң хемчээли улам калбарып, СЭКП бүгү-ле курлавырларны камналгалыг болгаш чоп ажыглаарын бодунуң ажыл-агыйжы политиказының кол өзээ кылдыр чарлаан үеде контрольдуң ролю өскен. Ынчангаш курлавырларны камналга чок ажыглаар чорукту чер болганга шыңгыы көөр ужурлуг.

Улусчу контроль органнарының кол сорулгалары кандыгыл? Ону ССРЭ Конституциязының 92-ги үүлүнде долузу-биле айыткан. Улусчу контроль органнары күрүне планнарының күүселдезин контрольдаар, күрүнениң сагылга-чурумун үрээр кижилер-биле, түс черниң эргежиын хараар, ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи база бюрократсыг чоруктар-биле демиселди чорудуп, күрүве аппарадының ажылын сайзыраңгайжыдарынга идигни берип турар.

Контрольдуң бүгү чүвени хаара тудуп, доктаамал чоруттунарының дугайын чугаалап тура, кол-ла чүве ону быдаратпазы, а хөй эвес кол чүүлүг, улуг эвес даалгаларны алгаш, бодунуң мурнунга баштай бодүүн сорулгаларны салыры, ынчалза-даа эгелээн чүүлүн ара кагбайн, эчизинге чедирип, оларны боттандырарының дугайында ленинчи өөредигни уттуп болбас.

Чамдык болүктер ону уттуп, хыналдалар санын көвүдедиринге өйлежир чоруктар бар. Ындыг чорук хыналдаларны эрецгей, далаш-биле кылырынга чедирер. Контрольду доктаамал чорудары дээрге ону кампания хевирлиг, үе-үелеп эвес, а доктаамал, үзүктеп чокка чорудары-дыр.

Контрольду хүн-бүрү боттандырып, салдынган сорулгаларның күүселдезин чедип алыр. Контроль чорудуп турар кижилер шинтпирлерни күүседир дээш чүү кылдынганын, ону канчаар күүседип турарын, оон дээштинин, шинтпирлерин чогуур хуусаада күүседиринге чүү шаптыктап турарын, четпестерни чайладыр дээш чүнү кылза чогуурун эки билир, четпестерни чайладырының аргаларын тывырында күрүнеге сүт садар планынга 210 центнер сүттү агаардан алгаш, отчётка мелеп немей бижээнер. А Тес-Хемде «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарының удуртукчулары ол-ла үеде база-ла күрүнеге сүт садарының план күүселдезинге ындыг кажарлаашкынны кылганнар.

— Канчаш ынчаш барганыл? — деп, айтырыг салырга, олар шуптузу:

— Ниитиниң чемненилгезинге ажыглаттынган сүттүр—деп, дүште-даа чок харыылаарлар.

Чүге-даа ажыг чок, артык тайылбыр-дыр ийин.

(Улусчу контроль органнарының материалдарындан).

Кызылдың автосептелге заводунда Александр Иванович Томилин баштаан улусчу контроль болүү камналга чурумуу күштеллиреринин, ажылдың ышнарын экижилериниң, акша-хөреңгиниң база металлдарның канчаар чарыгдаттынып турарының, күшажылдың сагылга-чурумунуң дугайында болгаш оске-даа айтырыгларга холбаштыр рейдилерни, хыналдаларны дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр чорудуп турар.

Бо чурукта ол ажылдарын чорударынга эң идепкейлиг киржип турар хайгыылчылардың бирээзи К.Т.Кукарин.

Ю.КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Тускай дыңнадыглар

КОМИТЕТТЕРДЕ ХАНДАГАЙТЫ

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының № 6 КМК-зында тудуг материалдарын багай кадагалап турарындан үрелиг, читкен база самчыгдаттынган ындыг материалдарның ортээ 9860 рубль ажыг болган. Оларның отчёт, үчёдуу сандаргай. КМК-да 19 автомобильдиң 12-зи, 7 трактөрүнүң шуптузу үреликч, а чамдыктары тоймаглаттынган.

Од дугайында айтырыгны Өвүрүнүң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Ажылга улуг четпестерни болдурганы дээш база күрүнеге когаралдың чамдыызын эгидери-биле КМК-ның кол инженери Э. Д. Тырыктың, улуг мастерлер О. Л. Дамдын, Б. Ш. Салчак оларның бир-бир айда шалыңын тырттарын комитет шинтпирлээн.

БАЙ-ХААК

С. К. Тока аттыг совхозтуң агроучёдунда 400 га меде шөлүнден 22 тонна үрезинни ажаан алганының дугайында көргүзүүнүң шын эвес болганын хайыылчылар илереткен. Херек кырында 18 га черниин ажаан албаан, 2,5 ганын тавычазын бастырбаан болган. Ниитизи-биле ажаан алдыпмаан меде үрезинниин өртээ 1200 рубль.

Төндының улусчу контроль комитеди бо дугайында айтырыгны чугаалашкан, даандырган ажылга харыысалга чок чоруу дээш совхозтуң кол агроному А. Г. Сычевти шыңгыы донгуткан. Мегелеп бижиттинген агроучётту катап эде кылып, шын тургузарын районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиндеи негээн.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК

Шекпээр ортумак школазының директору А. С. Хөөгбан албай-дужаалын соора ажыглаан, күрүненин акша-хөреңгизин, өртектиг чүүлдерни бодунга шингээдин ап турганын хайгыылчылар илереткен. Школаның хөмүр-даш фондузундан 17 тоннаның талонун бодунга шингээдин алган. Өөредилге эргелекчизиниң тургузун каан табелин боду кара-туразы-биле эдип, өскерткеш, 3 ай иштинде 10½ артык шактың кичээлин эрттирген кылдыр мегелеп немей бижээн, артык хөй акшаны төледип алган.

Школада материалдыг эдилел-херекселдерниң кадагалалы багай. Хен екладын ¼ катап оорлаткан. 4900 рубльдиң үнелиг чүүлдери оон читкен. Од дугайында материалдарны ветелге чорудары-биле чогуур органнарже шилчитпээн.

Барыын-Хемчиктиң улусчу контроль комитеди хайгыылчыларның хыналдазының түңнелин чугаалашкаш, А. С. Хөөгбанны ажылындан дүжүрер дугайында шинтпирни үндүрген. Күрүнеге чедирген ниити когаралдың түңүн санап тодараткаш, од дугайында материалдарны чогуур органнарже шилчидерин райОНО-га дааскан.

САМАГАЛДАЙ

Самагалдайда «Сельхозхимия» каттыжышкынны бо чылдың планның даалгаларын бүгү көргүзүглер аайы-биле күүсетпээн. Каттыжышкын күрүнеден четчир саныыт машина-техниканы алза-даа, оларны чоп ажыглавайн, техниктиг ажаалдазын база сентелгезин болур-чогууру-биле организаставайн турар. Чүүк сөөртүр 19 автомашинаның чүгле 8-и ажылдап турар. Өскелери колдуунда үреликч, оларның 3-үү тоймаглаттынган.

Тес-Хемниң улусчу контроль комитединиң хуралынга од дугайын бүгү талалыг сайгарын көргеш, «Сельхозхимия» каттыжышкынының эргелекчизин М. С. Сарыглардың шыңгыы донгуткан болгаш оон бир айда шалыңын тырттар деп шинтпирлээн. Кол инженер С. Д.-Б. Монгушту донгуткан.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Чоннуң чагаа, хомудалдарының болгаш саналдарының талазы-биле штаттан дашкаар бюроларының (улусчу контроль комитеттеринде) республика чөвүлел хуралы Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединге болуп эрткен. Ажылчы чоннарның чагаалары-биле ажылдың болгаш оларны хүлээп алырының талазы-биле партияның болгаш чазактың айтышкынарын боттандырарынга улусчу контроль органнарының, хайгыылчыларның ролюнуң улам озуп турарының дугайын хуралга илеткелчилер болгаш саналга бергеннер демдеглээнер.

Кирген чагааларны, хомудалдарны болгаш саналдарны контроль органнарының штаттан дашкаар бюролары актив-биле кады чогуур өйүнде шалыкшын сайгарып, илереэн четпестерни чайладырынче угланган боттуг хемчеглерни алырын чедип ап келген. Ынчалзажок бо чугула ажылхеректи улам эжикидезинин эргежен чугулазынче кичээнгейни угландырган.

ЭЛДЕПТИГ ДҮШ

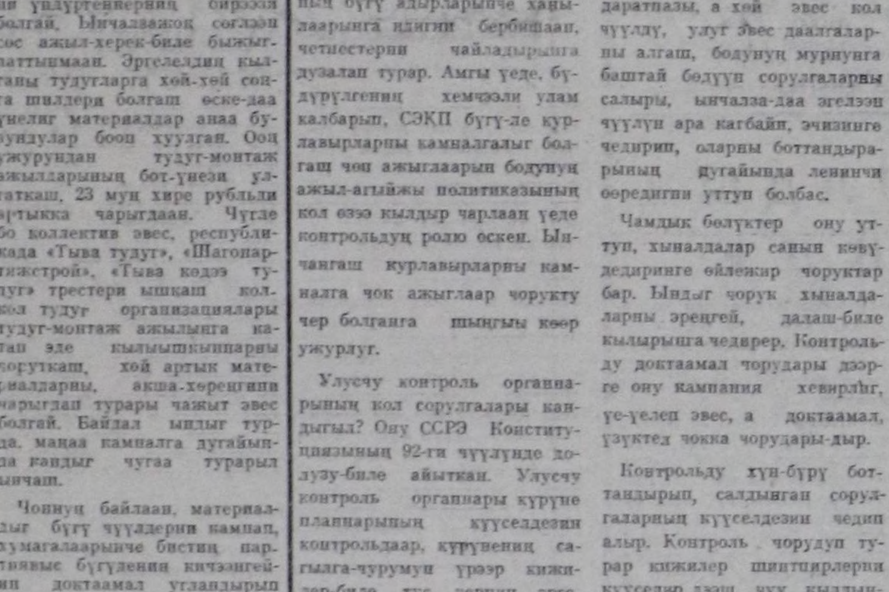

«Искра» совхозтуң дирек. гузун удувушаан чыткан рактарлыг, сарбагар даван-тору Кудар Өнер-оол эдептиг дүшүү дүжээн: кабылаяктыг курут бидон соңун Амырбитович таваличыг үйнелинге ажылдан олурда кажирип келген.

— Мени чүге куруглаттың?

— Чүге куругладыр боор, сецээ сүттү долдур кудкаш, күрүнеге садыптывыс чоп.

— Од сүдүң кайы чүвел?— дээш, бидон каңгырады-коңгурады хорадан эгелээн. Директор сырбаш дээш отту чаштап келгеш, үр-ле боданып чыткан. «Харалаан, күрүне отчёдунга совхозтуң сатkан сүдүнүң дугайында меге медээ кире берген чүве болгай, ону ынчаар дүжээним ол-дур» деп бодаңгаш, директор ол дүне шуут удуваан.

Ындыг эдептиг дүш соонда канчаш удуттунар боор...

Чоон-Хемчикте «Искра» биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның удуртукчулары бо чылдың үш кварталында күрүнеге сүт садар планын алгаш, отчётка мелеп немей бижээнер. А Тес-Хемде «Чодураа», «Кызыгаар» совхозтарының удуртукчулары ол-ла үеде база-ла күрүнеге сүт садарының план күүселдезинге ындыг кажарлаашкынны кылганнар.

— Канчаш ынчаш барганыл? — деп, айтырыг салырга, олар шуптузу:

— Ниитиниң чемненилгезинге ажыглаттынган сүттүр—деп, дүште-даа чок харыылаарлар.

Чүге-даа ажыг чок, артык тайылбыр-дыр ийин.

(Улусчу контроль органнарының материалдарындан).

Аъш-чем программазы— бүгүдениң херээ

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЭЛБЕДИР ДЭЭШ

Республиканың хереглекчилер кооперацилзының ажыллакчылары СЭКП ТК-ның май болгаш ноябрь (1982 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин боттарының ажыл-чорудулгазының программазы кылдыр хүлээп алган. Чурттуң Аъш-чем программазын боттандырарынга киржирин, кодээниң ажыл-ишчилериниң амыдыралының болгаш чуртталгазының байдалдарын экижидерин олар боттарының эң чугула сорулгазы кылдыр санап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болгаш ТК-ның ооң даразында Пленумнарының шиитпирлерин күүсетпишаан, республиканың кооператорлары чамдык эки түннелдерни чедип алган, бо беш чылдың ийи чылдарының планнары кол көргүзүглерге эки күүсеттинип турар. Үүрмектеп садар бараан саарылгазы 1981 чылга денпээрге, 4 хуу ажыг, шиитп чемненилгенин — 4,6 хуу оскен болгаш бир кижиге оналаштыр 753 рубль чедип, эрткен чылдаалыңдан 29 рубль хөй болган.

Республиканың кооператорлары, ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган шалыпчы эзлчегге киришпишаан, республиканың чонупун хөй кеминң садыт-биле хандырып турар. Кодээниң чурттакчылары кооперацин магазинниринден барык бүгү бараапнарны садып алыр арганыг. Үр эдилелдиг, үнелиг бараапнар безин ам ыңдыг-ла ховар эвес апарган. Чүгле эрткен чылын безин кодээниң чурттакчылары кооперацин дамчыштыр 20 млн. ажыг рубльлиң бараапнарын, ооң иштинде 595 чиик машиналарны, 1035 мотоциклдерни, мотороллерлерни 4500 соодуктуларны, хеп чуур машиналарны садып алган.

Чонупуң хереглеп бараапнарының элээп хөйүн республикада бүдүрүп турар апарганындан, бараан саарылгазында оларның үлүг-хуузу улгадып турар. Көдээде херээжен чонуңуң ажылын чиигедиринге хөй чүүлдер кылдының турар. Кодээ черлерде кооперацинаның 86 столоваялары болгаш буфеттери ажылдап турар. Чээн-Хемчик, Бии-Хем, Танды, Барыын-Хемчик райполарының ниити чемненилге катыжышкыннарында болгаш Болгазын сельпода кондитер кылыглар пехтерин, 7 шиитпилдерде кулинария кылыглар магазиннерин ажыктан. Бүгү район төптеринде болгаш чурттакчылыг улуг черлерде кооперативтиг хлеб заводтары болгаш пекарня ажыллап турар.

Аъш-чем үлетүрүүнүң бүдүрүлелериниң кылыгларының номенклатуразы калбарып, чем продуктуларын бүдүрери көвүдеп турар. Чижээ, бо чылын Кызылда ыштаан чем цегин, Чадаанада колбаса цегин ажыктан. Чамдык хереглекчилер шиитпилдеринде эзиртпес суксуннар пехтерн ажылдап турар. Чоокку чылдарда кооперацинаның бүгү пекарняларын бичии хемчээлдиг (700—900 грамм) хлебтер бижырарынче шилчидер.

Аъш-чем болгаш чиг-эт курлавырларын элбедири-биле белеткел ажыл-чорудулга талазы-биле кооперацияның мурунула улуг болгаш нарын сорулгалар туруп турар. Аъш-чем продуктуларының курлавырларының ниити хемчээли оңгу беш чылга денпээрге, бо беш чылда 17,2 хуу өзер. Бо чылдың чижек түннелдерни ол денпеп чедип алдынар дээрзин бүзүредип турар. Бо чылдың белеткел сезонунда республикага 40 хүлээп алымшкын-белеткел пунктулары ажылдаан, олар чондан болгаш ажыл-агыйлардан 18781 муң рубльдин көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-эдин садып алган. Бо ажылды барык бүгү хереглекчилер шиитпилдерн болгаш аңнаыр-тывыш кооперативтерн чорудуп турар. Оңза кичээнгейни картофель, погааларга, мал чиг-эдин садып алыр талазы-биле совхозтарбиле, мал продуктуларын, чайгаар үнген продуктуларны чондан садып алырының керээлеринче үгландырып турар.

Аъш-чем программазынга дүүштүр тургустунган 1982 чылдың планнарын болгаш даалгаларын күүседирин хандырар дээш кооперацин ажылдакчылары курлавырлар ийлеп тывары-биле өг-бүлелерни эргин коорүн организастаап, 12 муң хире өг-бүлелерге човаан. Олардан 550 тонна эт, 155 тонна сүт, 1340 тонна картофель болгаш 155 тонна ногаа садып алырының 4200 керээлерин чаргаш, чедишкинниг күүсеткен. Ол бүгүнү совхозтар ажылчыннарының болгаш оске-даа хамаатыларның ортузунга тайылбыр-масслыг ажыл-биле кады чорукан. Көдээ ажыл-агый продуктуларын, ылангыя эттн чондан садып алырын ковүдедирнге идиг бээр сорулгабиле дужаакчыларга садар 1000 тонна комбикормну, 800 муң рубльдин ховар бараапнарын тускайлаан.

Аъш-чем продуктулары-биле чурттакчы чонну ханзырыгга кооперацинаның дузалал ажыл-агыйлары чамдык дузаны чедирип турар. Бо чылдың белеткел сезонунда 420 баш бода малдың орнунга 430 башты, 440-нин орнунга 760 баш хаванны, ооң иштинде 390-ны бодунуп будүрүлгезинин күсели-биле семирти азыраан. Бии-Хем, Тандының болгаш чамдык оске-даа шиитилелдерниң дузалал ажыл-агыйларынга малдарны чедиштир, семирти азыраарын организастыг чоруткан.

Белеткелдер чорударын экижитпишаан, республиканың кооператив организацилларының он бирги бөш чылдың ийиги чылын көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-эдин бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле чедишкинниг дооруп турар. Эрткен чылга дсңнээрге, эът садыы алыры 10,2 хуу өөүп, 1150 тонна четкен, хуу чондан сүт садыы алыры 8,5 хуу, мөөгү белеткээри 34,5 хуу оскен.

Бичалза-даа толевилеттинген чүүлдер четче күүсеттинген деп санаан болбас. Хереглекчилер шиитилелдерниң, белеткел контораларының чамдык удуртукчулары белеткелдер ажылын сула чорудуп, чурттакчы чон ортузунга ажылды багай организастаап келгеп. Өөүр, Тожу, Кызыл, Тес-Хем райполарын, «Өөк», «Сүт-Хөл» совхозтарда ажылчын кооперацияларының баштаар черлери бо ажылды харысалга чок көрүп, он бир айларның эът болгаш оске-даа чамдык продуктулар садыы алырының планнарын күүсетпээп.

Садыг болгаш ниити чемненилге будүрүлгелери көдээ ажыл-агый продуктуларын ковүдедирнге чамдык чүүлдерни чедир кылбайн турар. Системаның 230 аъш-чем магазинпериден, столоваяларындан болгаш буфеттеринден, 88 автомагазиннериден көдээ ажыл-агый продуктуларын чондан садып алырын чүгле кан-чангызы-ла чорудуп турар.

Барык-ла бүгү хереглекчилер шиитилелдериниң будүрүп турар эдилиниң бот-үнезин аар, кичээнгей улуг каражага таварыжып турар. Чамдык черлерде семиртилгенн организастаарын канчаар-даа аажок оожум организастап турар болгаш хавап, анек эдин будүрелиниң планныг даалгаларын күүсетпейн турар. Ажыл-агыйлар-биле чарган кереелернин күүселдезинин талазы-биле ажылды багай чорудуп турар. Оон түннелиниле дыка хөй картофельди болгаш ногааларны ажыл-агыйлар чедир бербейн турар болгаш продуктуларын бо хевирлерин белеткээринин планнары күүсеттинмейн турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле Респотребсоюзтуң баштаар черн комплекстиг хемчегларын ажылдап кылган. Ында көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының планнарын чугаа чокка күүселири, оларны сайгарарының будүүе-чадаларынга чидирнин кыскарары болгаш продукцинин шынарын бедидери, хумагалыг чарыгдаары көрүүнеп. 1983 чылда — үшкү өзек чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын, чайгаар үнген катчымисти белеткээринден кирер бараапнарны 18200 муң рубльте, азы бо чылдынган 1800 рубльге хөйүү киперин ханзырар бис. Эътти бо чылдынган 7 хуу хөйүү, азы 1240 тоннапы, сүттү 220 тоннапы, картофельди 2400 тоннапы, ногааларны 1900 тоннапы белеткээр.

Аъш-чем курлавырларын белеткээрин ковүдедири будүү күштерни моөнээрнн, инициативтиг, чогаадыкчы ажылдаарын, ажыл-агыйны бодамчалыг чорударын кооператорлардан негээр. Ону барымдаалаап. Респотребсоюзтуң баштаар чери амгы үеде шиитилелдерни болгаш бодунуп будүрүлгелерниин удуртукчуларының күүседикчи чурумун болгаш харысалгазын белидер талазы-биле чогуур хемчегларни ап турар. Бараан курлавырларын долу ажылдаар талазы-биле чер-черниң партия, совет болгаш ажылагый организары-биле харылзаларны улам калбартыр бис.

База бир чугула сорулга болза Кызылга, районнар төптериниг болгаш ажылчын суурларга комиссинята хүлээп алган эътти үзүктелиишкин чок садары болуп турар. 1985 чылда ону ниити системага 1360 тонна чедирер сорулга садының турар. Шиитпирлээр айтырыглар хөп. Аъш-чем программазын күүседиринге чедишкинниг киржириис кодээ ажыл-агый продуктуларын массалы-биле садып алырынга канчаар белеткекперивистен хамаарыжыр. Улам ажыктыг болгаш тывынгыр ажылдаанывыс дудум, аъш-чем курлавырларын тургузаарынга, чонпуң чаагай чоруун бедиринге кооператорларның салымшкыны улуг болур дээрзин барымдаалаар ужурлуг бис.

Ю. КАТКОВ,
Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы.

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ

Лекцияларның, илеткелдерниң, бесседаларның чижек тематиказы

ССРЭ-нин 60 чылынга гураскаадып Бремльге болган байырлыг хуралдың түннелдерининг дугайында.

ССРЭ-нин тургустунганы — ленинчи национал политиктиң тиилелгези.

Марксизм-ленинизм делегейнин революсчу чаартылгазынга национал айтырыгнын ролюнүн болгаш туружунун дугайында.

Национал политиканың ленинчи принциптери.

ССРЭ-нин тургустукганы — социалистиг федерализм дугайында В. И. Ленининиң идеяларының боттанышкыны.

ССР Эвилелинин 60 чыл дургузунда хөгжүдезинин кол түннелдери.

Сайзырангай социализмниң улам-на хөгжүдери — партияның болгаш улустуң амгы үеде ажыл-чорудулгазының кол утка-шынары.

Национал айтырыгны социалистиг ёзу-биле шиитпирлээрнинге партияның удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү.

СЭКП — интернационалистиниң партиязы. Совет Эвилелинин бүгү национальный болгаш биче улустарының чангыс эвинин, сырый каттыжышкынының ёзулуг боттанышкыны.

Ажылчын амгы — улустарның интернационадчы сырый каттыжышкынының башкарыкчы күжү.

ССРЭ-нин улус ажыл-агыйының чангыс аай комплекизинин хөгжүдези.

Социалистиг хөй национальный культураның чечектелиишкини.

Совет улус — кижилернин тоогуде чаа ниитилежилгези.

ССРЭ—Бистин Төрээн чурттувустун бүгү улустарының социалистиг Ада-чурту.

Совет Эвилелинин бүгү национальрының болгаш биче улустарының бүгү талалыг хөгжүдези болгаш чоокшулажылгазы.

Орус-ыл — улуг акы-дүүма чоруктуң дылы.

ССРЭ Конституцилазы — совет шиитилелдин национал күрүне тургузуун бижыглаарынга чугула үе-чада.

Чон биле партия тудуш.

СЭКП-нин амгы үе-чадада национал политиказы.

Аъш-чем программазын боттандырарынга республика (край, область, район, күшажылчы коллектив) бүрүзүнүн салыышкыны.

Транспорттуң ажылын экижидери — экономиктиг болгаш социал кол сорулга.

Идеологтуг, масса-политиктиг ажылды сайзырангайжыдарының оруктары.

Интернационализминин болгаш совет патриотизминин ёзузунга совет кижилерни кижизидери.

Совет Чепсектиг Күштер — интернационализминиң школазы.

Хөй-ниитн болгаш күрүне херектерин эргелеп башкарарынга бүгү нацняларнын ажылчы чоннарынын киржилгези.

Ажылга сагылга-чурумну болгаш организастыг чоруктуң бедидери — XI беш чылдың сорулгаларын күүседиринин эң чугула негелдези.

ССРЭ — тайбынның өндүр улуг херектериниң болгаш улустарның хосталгазының чөленгинижи.

Социалистиг кадың ажылдажылга — делегей харылзаларының чад хевири.

Социалистиг кадың ажылдажылга чурттарының экономиктиг интеграцизының улам ынайғы хөгжүдези.

Империализмнин ыйлышкынынан социализмни камгалаары — социалистиг дем каттыжылгазының чугула сорулгазы.

Тайбынны бижыглаар болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чапырылдырар дээш социалистиг дем каттыжылгазының шиитпирлиг демисели.

Колониализмни үзүткаар дээш, улустарның хосталыг дээш демиселин деткикири — ССРЭ-нин политиказының чайгылыш чок угланышкыны.

Делегейде байладыг экижидер дээш каяа-даа каттышпас шимчээшкинниң салышкыны.

АКШ-тың агрессчи угланышкыны — дүшкүүрлүг чоруктун болгаш дайынга кыжанышкынынның үндезини.

Амгы үеде империализмниң реакцилыг, чонга удур утказышнары.

Чаа дайынның өскүдүкчүлерин кынчыктырбазы —бүгү улустарның негелдези.

Совет Эвилелинин чаа тайбын саналдары.

ЧАА СТАНЦИЯ

ДЕСНОГОРСК. (Смоленск область). Быжыг идегелдин, камналгалыы, аймыл чогу болгаш башкарарыпын бодүүнү — Смоленскинин атомнуг электростанцназынын бирги энергия блогунун онзагай үүлдери ол.

Атомнуг реакторну болгаш ийи турбиналарны шенээри чедишкинниг эрткен. Смоленскинин черинде баштайгы атомнуг энергетиканы доктаамал ажылдаар кылдыр күрүне комиссизы хүлээп алган.

САГЫЛГА-ЧУРУМНУГ БОЛУРГА

Каяа-даа, кажон-даа бижыг чурум дээш

Республикада мурнакчы будүрүлгелерниң бирээзи «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде ийи чүс чедеп ажыг кижи ажылдап турар. Хөй кижилиг бо интернационалчы коллективте күш-ажылдың сагылга-чурумү эки.

«Күш-ажылдың сагылга-чурумүн үрээрин болдурбас дээш кандыг хемчегларга дээштир болуп турарыл?».

Бо айтырыгга разрезте хөй-ниитн этеге ажылдаар кадрлар кылдынның улуг инспектору Нелли Михайловна Гончарова харыылап турар:

— Бо айтырыг талазы-биле беш кижи составтыг профилактика човүлели ажылдап турар. Ажылдан үнер, кирер, арагалаашкын кыла бээр ийи, чаңгыс эштерни сайгарып, ыңдыгларның өг-бүдезин келдиртип, тускай беседалажып, ийнги удаа ыңдыг сайгарылгага кирбес деп дугуруушкаш, чогуур администратиптиг хемчегни онаап турар. Ыңдыг таварылга түгле чолаачыларның талазындан болуп турган.

Күш-ажылдың бедик сагылга-чурумун чедип алыр сорулганы боттандырарда, чаа кижини кижизидери, күш-ажылга коммунистиг хамаарылганы чедип алыры болур. Бо айтырыгга дагдыныкчылар човүлелининң ажылы чугула харыны бээр. Коллективте хөй чыл ажылдаан дуржулгалыг эштер — аныяктарның дагдыныкчылары эвээш эвес. Олар аныяк өскенге боттарының күш-ажылчы болгаш амыдыралчы дуржулгазын дамчыдып берип турар. Ыңдыгларга дайынның болган чылын оларга планда көрүнген 420 баш бода малдың орнунга 430 башты, 440-нин орнунга 760 баш хаванны, ооң иштинде 390-ны бодунуп будүрүлгезинин күсели-биле семирти азыраан. Бии-Хем, Тандының болгаш чамдык өске-даа шиитилелдерниң дузалал ажыл-агыйларынга малдарны чедиштир, семирти азыраарын организастыг чоруткан.

Белеткелдер чорударын экижитпишаан, республиканың кооператив организацилларының он бирги бөш чылдың ийиги чылын көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-эдин бүгү хевирлерин белеткээр талазы-биле чедишкинниг дооруп турар. Эрткен чылга дсңнээрге, эът садыы алыры 10,2 хуу өөүп, 1150 тонна четкен, хуу чондан сүт садыы алыры 8,5 хуу, мөөгү белеткээри 34,5 хуу оскен.

Бичалза-даа толевилеттинген чүүлдер четче күүсеттинген деп санаан болбас. Хереглекчилер шиитилелдерниң, белеткел контораларының чамдык удуртукчулары белеткелдер ажылын сула чорудуп, чурттакчы чон ортузунга ажылды багай организастаап келгеп. Өөүр, Тожу, Кызыл, Тес-Хем райполарын, «Өөк», «Сүт-Хөл» совхозтарда ажылчын кооперацияларының баштаар черлери бо ажылды харысалга чок көрүп, он бир айларның эът болгаш оске-даа чамдык продуктулар садыы алырының планнарын күүсетпээп.

Садыг болгаш ниити чемненилге будүрүлгелери көдээ ажыл-агый продуктуларын ковүдедирнге чамдык чүүлдерни чедир кылбайн турар. Системаның 230 аъш-чем магазинпериден, столоваяларындан болгаш буфеттеринден, 88 автомагазиннериден көдээ ажыл-агый продуктуларын чондан садып алырын чүгле кан-чангызы-ла чорудуп турар.

Барык-ла бүгү хереглекчилер шиитилелдериниң будүрүп турар эдилиниң бот-үнезин аар, кичээнгей улуг каражага таварыжып турар. Чамдык черлерде семиртилгенн организастаарын канчаар-даа аажок оожум организастап турар болгаш хавап, анек эдин будүрелиниң планныг даалгаларын күүсетпейн турар. Ажыл-агыйлар-биле чарган кереелернин күүселдезинин талазы-биле ажылды багай чорудуп турар. Оон түннелиниле дыка хөй картофельди болгаш ногааларны ажыл-агыйлар чедир бербейн турар болгаш продуктуларын бо хевирлерин белеткээринин планнары күүсеттинмейн турар.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле Респотребсоюзтуң баштаар черн комплекстиг хемчегларын ажылдап кылган. Ында көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының планнарын чугаа чокка күүселири, оларны сайгарарының будүүе-чадаларынга чидирнин кыскарары болгаш продукцинин шынарын бедидери, хумагалыг чарыгдаары көрүүнеп. 1983 чылда — үшкү өзек чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын, чайгаар үнген катчымисти белеткээринден кирер бараапнарны 18200 муң рубльте, азы бо чылдынган 1800 рубльге хөйүү киперин ханзырар бис. Эътти бо чылдынган 7 хуу хөйүү, азы 1240 тоннапы, сүттү 220 тоннапы, картофельди 2400 тоннапы, ногааларны 1900 тоннапы белеткээр.

Аъш-чем курлавырларын белеткээрин ковүдедири будүү күштерни моөнээрнн, инициативтиг, чогаадыкчы ажылдаарын, ажыл-агыйны бодамчалыг чорударын кооператорлардан негээр. Ону барымдаалаап. Респотребсоюзтуң баштаар черн амгы үеде шиитилелдерни болгаш бодунуп будүрүлгелерниин удуртукчуларының күүседикчи чурумун болгаш харысалгазын белидер талазы-биле чогуур хемчегларни ап турар. Бараан курлавырларын долу ажылдаар талазы-биле чер-черниң партия, совет болгаш ажылагый организары-биле харылзаларны улам калбартыр бис.

База бир чугула сорулга болза Кызылга, районнар төптериниг болгаш ажылчын суурларга комиссинята хүлээп алган эътти үзүктелиишкин чок садары болуп турар. 1985 чылда ону ниити системага 1360 тонна чедирер сорулга садының турар. Шиитпирлээр айтырыглар хөп. Аъш-чем программазын күүседиринге чедишкинниг киржириис кодээ ажыл-агый продуктуларын массалы-биле садып алырынга канчаар белеткекперивистен хамаарыжыр. Улам ажыктыг болгаш тывынгыр ажылдаанывыс дудум, аъш-чем курлавырларын тургузаарынга, чонпуң чаагай чоруун бедиринге кооператорларның салымшкыны улуг болур дээрзин барымдаалаар ужурлуг бис.

Ю. КАТКОВ,
Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы.

ТҮҢНЕЛДЕР, СОРУЛГАЛАР

Тываның транспорт эргелелиниң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга дооступ турар чылдың түннелдерни болгаш оң бирги беш чылдың өзек чылы—1983 чылда автотранспортчуларның сорулгаларын чугаалашкан.

Автотранспорт эргелелиниң коллективтери республиканың будүрүкчү күштерин хогжүдерниге салышкынын киирбишаан, бо чылда чамдык чедишкиннерлиг болгаш эки талалаарлыг ажылдаанын иштекелге болгаш саналдарга демдеглээн.

1982 чылдың чүк соортүлгезиниң хемчээлиниң планын эргелеп 102 ажыг хуу күүседиринң аргалары бар. Чүк саарылгазының, пассажир аргыштырылгазының, чонга ачы-дуза чедиреринің планнары база күүсеттинер. Беш чылдың ийнги чылын Кызылдың № 2, 1 АТБ-лери, Чадаанаың болгаш Минусинскиниң автобудүрүлгелери, автосептелге заводу, техниктиг ажаалда станцинзы үелиишкининг доозуп турар.

Беш чылдың ийи чылдарында улус ажыл-агыйының 246 тонна чүктерни плавдан ажыр соорүүр. Чүк соортүлгезиниң ийи чылдың планнарын Кызылдың № 2, Чадаанаының АТБ-лери, чүк соортүлгезиниң хемчээлиниң талазы-биле Минусинскиниң, Ак-Довуракты, Кызылдың № 3 АТБ-лери күүсеткен.

Планнарның чедишкинниг күүсеттинерине транспортчуларның аразында калбарткан социалистиг чарыш салдарны чедирип турар. Эргелелдиң будүрүлгелеринде болгаш организацияларында социалистиг чарышта 3227 кижи хаара туттунган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 730 чолаачы болгаш септекчилер, коммунистиг күш-ажылдың коллективи атты 82 бригада, 13 дехтер болгаш участоктар бадыткаан. «Эргеледе эң эки бригада» деп чарышка бо чылын № 1 АТБ-де Валерий Улановтуң бригадазы, № 2 АТБ-де Гарий Монидтың бригадазы, Минусинск АТБ-зинде Константин Глазыринниң, Владимир Ануфриевтиң бригадалары шылгараан болгаш ол атты эзлээн.

ССРЭ-нин тургустунганының 60 чыл ооң 676 чолаачы болгаш септекчи ийи чылдарның планнарын ажыр күүсеткени-биле уткуп турар. Минусинск АТБ-зинин чолаачызы Павел Петрик ийи чылда дөрт чылдың планын күүсеткен, Геннадий Губанов болгаш Юрий Сухарев үш чылдың планын күүсеткен.

Чылда бир миллион тонна-километрни ажылдан кылыры дээш чарыш биске улам калбарган. Үстүнде адаанывыс П. Петрик тос ай дургузунда миллион ажыг тонна-километрни ажылдап кылган, Хову-Аксы АТБ-зинин чолаачызы Владимир Прибытко үш чыл улаштыр миллион тонна-километрни ажылдап турар.

Ынчалзажок эргелелдиң автобудүрүлгелериниң ажылында четчестер бо чылын уламчылап келген. Чамдык будүрүлгелерде план чедир күүсеттинмес, ажылында шыңгыы четчестер бар. Чүк соортүлгезиниң планының күүсеттинмейн баарының бир кол чылдагаавы болза шимчээр составтың ажыглалының куду деңцели болур. Автомобильдерни орукче үндүрериниң планын чүгле Кызылдың № 1, 2 АТБ-лери күүседирин чугаалаарга-ла байдал билдинө бээр. Шагаан-Арыгның, Ак-Довуракты, Кызылдың № 3 АТБ-лери машиналарның белен чоруун эрткен чылдынган харын мырыңай кудулаткан. Бистиң автотранспортчуларывыс республиканың хереглелин элээп долу хандырып турар болза-даа, чагытлар ёзугаар чүк соортүлгезин долу хандырбайн турар. Чылдың 11 айларында чагыг ёзугаар соортүлге планы 75,9 хуу күүсеттинген, азы чагытлыг 29 министерстволарның болгаш ведомстволарның 22-зинин чагытлары күүсеттинген. Бо талазы-биле Минусинскиниң, Кызылдың № 1, 2, 3 АТБ-лери четпес ажылдаан. Чагытлар планын күүсетпээнин дээш эргелел 80 муң рубль түңнүг штрафты төлээн.

Чүк соортүлгезиниң үезинде чидириг, каража, самчыгдал кылыр чоруктар ам-даа таварышкылаан. Бо чылдың тос айларында ыңдыг каража 17,1 муң рубль түңнүг болган. Ыңдыг чоруктарны болдурбазы-биле Минусинск, Кызылдың № 3 автобудүрүлгелериниң удуртулгазы чогуур хемчегларни алыры чугула.

Пассажир аргыштырылгазының талазы-биле шүүмүүлдер хуралга база болган. Пассажир транспортунуң ачы-дуза чедирилгези амгы негелделерге четпезин демдеглээн. Автобустарның шимчээшкинниң доктаамал чоруу хоорай маршруттарынга 85,9, хоорайлар аразынга 91,7 хуу болган. Актив хуралынга айттынган четчестерни эдеринче кол кичээнгейни уламнарн ачаа айыткан болгаш эргелелдиң 1983 чылда социалистиг хүлээлгелерни бадылаан. Келир чылын республиканың автотранспорт эргелелиниң чолаачылары планнан ажыр 15,7 муң тонна чүктүг соортүр, 1858 муң тонна-километрни ажылдап кылыр. Автомобильдерниң болгаш дериг-херекселдерниң чоптуг ажыглалын чедип ап, 660 комплект дугуйларны, 18 муң рубль түңнүг артык кезектерни, 48,1 тонна бензинни, 237,4 тонна дизель кывар түүлүн камнап алыр.

В. ПАЛАМАРЧУК.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИҢ ХӨДЕЛИНИШКИННЕРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Чажыт байдалда хөделип турар дээрбечи белүктер Индияның сонгу-чөөн Трипура штадынга дүшкүүрлүг байдалды өөскүдерин үргүлчүлеп турар.

Чепсектиг дээрбечилерниң улуг бөлүү Камапур хоорайның чоогунга кедеп чыткаш, полицейжилерниң танныыл автомашиназын боолаан түннелинде бөш полицейжилер өлүрткен, ийизи балыглаткан.

Дээрбечилерниң дерзин хөделиишкиннеринин идепкейжээнии-биле холбаштыр Индияның хөй-ниитизи сетпил дүвүрээшкинниң илергейлеп турар. Дээрбечилерниң кем-бурууллуг үүлгедиглеринин сорулгазы — штатта байдалды чидигленднрери, хоойлужудулга хуралынга келир чылның январының эгезинде болур сонгулгаларны моондактаары болуп турар деп, Трипура штаттың чазаанын кол министри Нрипен Чаккраворти медеглээн.

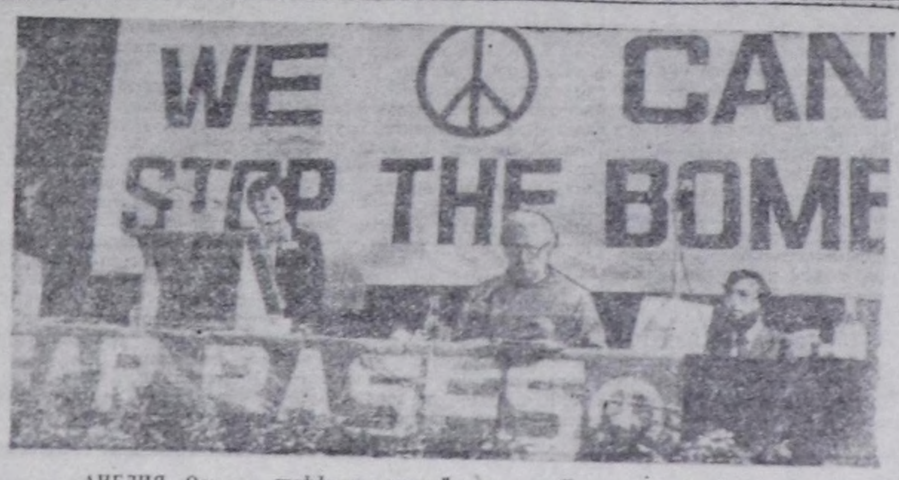

АНГЛИЯ. Оон шеффилд хоорайынга «Ядролуг чепсекти дүжүрери төөн шимчээшкинче организацилзының чыл санында эртер конференцизы (чурукта) чогага болган. Оон киржикчилери Европаны ядро чок зона кылырын негээннер. СЭТА-ның фотозу.

ББЫН

Болбурзектиң судалы

ССРЭ—ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ХОСТАЛГАНЫҢ ЧӨЛЕҢГИНИЖИ

Совет саналдарның чугула ужур-дузазын бичелелдирип болгаш ук саналдарны хүлээвээнинг орталдажылышкынын ГФР-ниң даштыкы херектер министри **Г. -Д. Геншер** кылган. Америк ядролуг чаа ракеталарны Барыын Европага эккеп пептерелдири дээш ол хөй чылдарның дургузунда туракун келген. Тодаргай фактылар турбуже, Геншер хоозун медеглел кылын, АКШ-ка хамаарыштыр ССРЭ бодунуң «артык күштүүн» керээ-биле бадыткаар болгаш бижыглаар бодаап-дыр деп чугаалаан.

Ю. В. Андроповтуң илеткеинде айыткан совет чаа саналдар—Европада ядролуг боо-чепсекти кызырар талазыбиле чугула инициатива-дыр деп, Германияның социал-демократтыг партиязының даргазы **Б. Брандт** медеглээн. Женевада совет-америк чугаалажышкынналрның чедишкининг болурунга чаа совет саналдар идиглиг болур ийнк. Совет саналдарга хамаарыштыр Барыын чүктүү чамдык чурттарының удуртукчуларының таарымча чок медеглелдеринге холбаштыр Брандт сетпил хомудаашкынын илергейлээн. Далаш-биле кылган ыңдыг медеглелдер тайбың хөрөзөге дузалавас болгаш совет инициативаларын ханызы-биле өөренип көөрүнүң эргежок чугулазынга дүүшпейн турар-дыр деп, ол айыткан. Совет саналдарны тодаргай чугаалажып көөрүнче Барыын чүктүү чурттарын ГСДП-ниң даргазы кыйгырган.

Германияның Федеративтиг Республиказының чазаанның туружун ГСДП-ниң даштыкы палатиктиг харылзаалар талазы-биле ажылдакчызы **К. Д. Фойгт** «чогумчалыг эвес-тир» деп адаан. Совет саналдарның угланышкынче базымдыр деп, ол медеглээн. Совет саналдарны чүгле хандыр өөренип көөрүп эвес, харын-даа Рейганның администрацизынга чогуур салдарны чедирери ГФР-ниң чазаанлан негээн тур бис деп. ГСДП-ниң төлөлекчизи медеглээн.

Боо-чепсекти контрольдаарынче эжикти Совет Эвилели ажыглып турда, ол эжикти АКШ дуглап турар-дыр деп, АКШ-тың АП - агентствозу дамчытпан. Совет саналдарны Вашингтонның чүге хүлээ албайн турарын делегейниң хөй-ниитизинге тайылбырлаары Рейганның администрацизынга берге болуп турар деп, ол агентство демдеглээн.

«Ю. В. Андроповтуң дидим инициативазы» деп эгелиг чүүлдү «Кристен сайенс монитор» солунга парлаан. Ортумак ыракпылдың ядролуг боо-чепсектериниң дугайында чугаалажышкынналрга чогумчалыг чорукту илергейлээрнинге ССРЭ-ниң беленин совет удуртукчу бадыткаан деп, солунунуң ол чүүлүнде бижээн. Ол саналдарны ханызы-биле өөренип көөрүнге, чогуур чугаалажышкынналрны кылырынга АКШ белен бе? деп айтырыг турун турар.

Совет саналдар—шын угланышкынче базым-дыр деп, Норвегияның даштыкы херектер министри **С. Стрөй** медеглээн.

Европада ракеталарның санын кызырарынче угланган совет саналдардан ойталаары —улуг частырыг болур ийнк деп, Швейцарияның «Сюисс» солуну бижээн. Совет саналдары безин чадаарда өөренип көөрбээн АКШ-тың президентизин ук инициативаларны хүлээп албаан болуп турар.

Вашингтонның удуртулгазы сарыылдыг турган болза, чаа совет саналдарны чугаалажышкынналрының үндезинн кылдыр чүгле хүлээп алыр эвес, харын-даа ядролуг боо-чепсекти амгы деңнелге хевээр тургузарынга чөпшээрежилер ийнк деп, Делининг «Тайме оф Индиа» бижээн.

Совет чаа саналдарны кичээнгейлиг өөренип көөр херек. Ынчаннас болза, ядролуг боо-чепсекти эдерс будүрерин кызыгаарлаарынче оруктуг тывары берге болур ийнк деп, Японияның «Токио» симбун» солуну демдеглээн. Ядролуг боо-чепсекти эдерс будүрерин угланган планның Рейганның администрацизының шыгыы сагындырыгны Ю. В. Андроповтуң медеглелинде кылган-дыр деп, Японияның «Майнити» солуну бижээн.

Совет Эвилелинин тургустунганы бистин амгы үе чылывыстың эң чугула болуушкуннарының бирээзи болган деп, Аргентинаның даштыкы херектер министри Хуан Рамон Агирре медеглээн.

(СЭТА).

Уран чүүлдүң кижилери

ТЫВА ЧЕРНИҢ ЧОРГААРАЛЫ

1972 чылдың октябрьда, Тыва чурттуг кижи ыраажылардың делегей конкурузунда бир-ле дугаар киржип турар деп сураг дыңналы берген. Мен дораан-на ону тодарадып эгелеп алгам: Францияның Тулуза хоорайында делегейниң дыка хой чурттарындан тергиин дээш 46 ыраажы чедип келген, сураглыг конкурста киржип турарын «Правда» солунга бижээн болду. Оларның аразында бистиң чаңгыс чер чуртуувус Надежда Красная база бар болган. Ол Москва консерваториязынга өөренип

тура-ла, делегейниң Чайковский аттыг дерткү конкурузунга чедишкинниг киришкенин сактып келдим. Удаваанда сураглыг ыраажыларның **конкурузунуң түңнели үнген**— Надежда Красная конкурстуң дээди шаңналы—«Гран-прини» чаалап алган. Ол дээрге **Севровск** деп черниң алдарсураглыг фарфорундан кылган чартык метр хире бедик, кайгамчык чараш ваза боор чүве-дир.

Удаваанда Совет Эвилелиниң солуннарынга Тыва черниң чоргааралы, кайгамчык ыраажы Надежда Красная-ның дугайын улуг магадалбиле бижип эгелээн.

Францияның Тулуза хоорайында үнүп турар «Ла Депеш» солунга Шарль Мулинниң ол конкурска тураскаатканын үүлүн парлаан. Ынчаш ында бижээн «Ырыс уран чүүлүүң ол делегей конкурувун байырланчыг байдалга хаттаны кайгамчык кежээ «Капитолийге» болган. Надежда Красная (СССР) сопрано чиңге үнүүр. Ол үнүүн кайгамчык онзагай шынарын болгаш чаражын көргүскен. Үнүүң онзагай шынарларын «Леонораның» каватина — ырызын күүседип турда магадап турдувус».

Ол-ла үеде журналистер, Надежда Краснаяның башкызы, Москваның П. И. Чайковский аттыг Күрүне консерваториязының башкызы, Татар АССР-ниң улустуң артизи Асия Измайловадан интервью алган.

Мырынай-ла чоокта чаа ырак Тывадан келген бичии уруг мээң класымның эжиин бир дугаар ажыктан шыкаш сагындырар. Ам Надежда Красная Москвага болган Чайковский аттыг, Францияның Тулуза хоорайынга болган опера ыраажыларының ийи Бүгү-делегей конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи. Ол хире улуг чедишкиннерниң чедир алдынган чылдагаанын чүдел?

Надя талантылыг, музыка талазы-биле билигиг кижи. Консерваторинга кирер мурнунда Кызылдың музыка училищезин доозкан, пианинодирижёрүнүң тускай эртемин алган. Бойдустуң хамырлаанды кайгамчык үнден, билиглеп ангыда, күш-ажылга канчаар-даа аажок шынак чорук ооң бүдүжүнде бар. Ол кайгамчык чүткүлдүг, сорук киришкинниг ажылдаар, күүседир ужурлуг чогаалын бүгү талалыг сайгарып билип алырындан аңгыда, ооң авторуның чогаадыкчы овур-хевирин, ооң чурттап турган үезин ханы билирин чедип алыр кижи. Ырлаарынга белеткел үезинде ооң кылып турар улуг ажылы сценага үнүп келгеш Бахтың азы Шуберттиң, азы Чайковскийниң, азы Прокофьевтиң, биргээр чугаалаарга, чогаалын күүседирингe белеткенип алган композиторунуң музыказынче бүгү кичээнгейин, сеткил-сагыжын углантарынга дузалап турар.

Надяның база бир онзагай шынарының дугайын чугаалавас аргам чок: ол бодунуң республиказынга, чаңгыс чер чурттугларынга аажок шынчы кижи. Чамдык кижилер найысылалга чедип келгеш, даштыкыга, Москвага ооң көргүзүп чоруп турар алдарсураглыг кижи апаргаш, төрээн черин тооксавас. Надя ындыг эвес—консерватория дооскан соонда республика филармониязынга ажылдап, Тываның хоорайларынга болгаш суурларынга хой удаа ооң көргүзүп чораан. Ол ам төрээн республиказынга чылдың барып, концерт көргүзүп, байырлал кежээлеринге доктаамал киржип турар.

Мен бодап көөрүмге, Надежда Красная чаңаттынган опера ыраажызы. Ооң үнү улуг делгем, бүгү-ле регистрлерге дең чаңгыланыр делгем чиңге сопрано. Артист рольдуң ырлыг талазындан ацтыда, сценага кёстүрүнче онза кичээнгей салып ажылдап турар. Ыраажы консерваторияга өөренип турар чылдарында опера студиязының сценазынга Татьяна Ларинаның, Миминиң, ылангыя Мария Александровна Ульяновaның (Мейтустуң «Ульянов алышкылар» деп операзында) партияларын ырлап тура, хой янзы характерлерни көргүзүп шыдаар кайгамчык шин артизи кылдыр бодуп көргүскен.

Надежда Красная башкызының бо оттүр соглээн сеткерин ооң ооң көргүзүп ырлап чораны Чехословакияның Братислава, Венгрияның Будапешт, Моолдуң Улан-Батор хоорайларынын база Канаданың парлалгазы артистиң ырлаярынга тураскаткан рецензияларынга бүрүнү-биле бадыткаан.

Надежда Красная Москва консерваториязын 1971 чылда доозкан. Эрткен чылдарның дургузуида ол бистиң чүртуувустуң хоорайларының эң алдарлыг артистер ойнаар концерт залдарынга сураглыг дирижёрларның удуртканы оркестрлерге үдедип алгаш ырлаан, классиктиг музыкага хандыкшылдыг дыңнакчыларның улуг сонуургалын болгаш канчаар-даа аажок бедик үнелелин чаалап алган.

Сөөлгү чылдарда ол бистиң чүртуувустуң ээ-не ат-сураглыг ыраажыларының дең-линге чедип, оларның-биле кады чаңгыс концерттерге ырлап турар апарган.

Москвада чурулга уран чүүлүүң А. С. Пушкин аттыг күрүне музейинге «Орус музыканың камерлиг концерттери» деп концертке бистиң чаңгыс чер чуртуувус Надежда Красная ССРЭ-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады Ирина Архипова-биле кады ырлаан. Ол концерттиң дугайында «Советская музыка» деп журналдың эрткен чылын үнген № 7 номеринге Юзефовичиниң «Деңнелгениң өөрүшкүлүг аянналары» деп үүлүн «Фестивальдарда» деп рубриканың адаанга парлаан.

Үк үүлдө мындыг одуруглар бар:

«Ирина Архипова концерттиң ийиги кезээн Надежда Краснаяның-биле кады ырлаан. Пианист Надежда Рассудова үдээн. Бо ийи артистиң кады ырлаары чогаадыкчы кады ажылдажылганың эки үлегер апарган. Надежда Краснаяның үнү тембриниң чаражының талазы-биле кончуг ховар сопрано (чиңге үн) болуп турар. Ол оожум, дыңзыдыр, бедик үнге-даа ырлаарга, үнүүл аяны шуут оскерилбес. Ягызы-бүрү үннериниң ынчаар аянчыг дыңналырындан Надежда Краснаяның ырлаары ынчангаш кайгамчык чараш, дыңнаштыг болуп магат чок.

Ирина Архипова биле Надежда Краснаяның күүседикчи аяны, үнү, чогаадыкчы характеристиказы домей эвес-даа болза, бо ийи ыраажының ырлааны дыңнап ханмас магалыг болган. Музыкада сиңиккен онзагай үүлдерни олар долузу-биле илередип шыдаан. Олар Даргомыжскийниң, Римский-Корсаковтуң, Танеевтиң, Рубинштейниниң ырларын шак ынчаар уярапчыг, кайгамчык чараш, дыңнап мага ханмас кылдыр күүседеткен».

Бистиң чаңгыс чер чуртуувус, Тыва черниң чоргааралы, республиканың алдарлыг артизи Надежда Красная чогаадыкчы сорук киришкинниниң бедининде, Совет Эвилелиниң алдар-сураглыг ыраажылары Ирина Архипова, Евгений Нестеренко, Галина Писаренко оларның-биле кады ырлап, оларның чогаадыкчы деңнелиңге чедип, чурттуң сураглыг ыраажыларының санынга кирген ажылдан чоруур.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Делегей конкурстарының лауреады, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Н. Красная ССРЭ-ниң Улегерлиг Улуг театрының сценазында «Евгений Онегин» деп операда Татьяна Ларинаның партиязын күүседип тур.

Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы»

ЧУРУКТА: «Ак-көк отчугаштың» программазынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи Эдита Пьеха киржир.

В. СОЗИНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

НАЙЫРАЛЧЫЛАР—БИРГИ ЧЕРДЕ

ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга тураскаатканы Бай-Тайганың ажыл-ишчилериниң уран чүүл көрүлдези болуп эрткен. Районнуң совхозтары болган албан организацияларындан ниитизи-биле 370 ажыг боттывыңгыр артист аңаа кириишкен. Оларның аразында школа назыны четпээн, боттарының уран талантызы-биле көрүкчүлерни хаара тудуп кайгаткан бичии школачылардан эгелээш пенсионерлер Салчак Очур-оол (Кызыл-Даг), Хомушку Идамчап (Шуй), Хертек Достай (Кызыл-Даг) дээш кымнарны чок дээр.

Төрээн чурт, Ленин, партия, найырал дугайында болгаш эске-даа темаларга ыр, шүлүк, чаа кожамыктар, шиилерден үзүндүлер, утка-шыпаарлыг ханы спецажыткан көргүзүглер, игил, хомус, бызаанчы, чадаган, танцы сыңы, хоомей... ийи хүн иштинде чаңгыланган.

Ийиги хүн. Көрүлдени жюри түңнээн. Шилип алган темазын ёзугаар кижизидикчи, бедик утка-шыпаарлыг концерти дээш база хеп-сын; сцена культуразы болгаш сцена каасталгазының талазы-биле, өскелерден ылгалдыг эки болганы дээш бирги черни «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының бот-тывыңгыр артистеринге тывыскан. Оларны (удуртукчулары Тандар-оол Алексей, Иргит Виктор) баян болгаш бирги черге ниң диплому-биле шаңнаан. Ийиги болгаш үшкү черлерни «Мурнакчы» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга тывыскан. Оларны телевизор база фотоаппарат-биле шаңнаан.

Дараазында албан организациялар талазы-биле бирги черни харылзаа коллективниг. ийиги болгаш үшкү черлерни райпо. Төөли орту-ман школазының коллективтеринге тус-тузунда тывыскан. Оларны база телевизор, баян, фотоаппарат-биле шаңнаан.

Ынчангаш ийи-чаңгыс четпестерни санаваска, көрүлде ниитизи-биле багай эвес болган дээрзин жюри демдеглээн. Орта уран чүүлге алызындан салым-чаланныг, бот-тывыңгыр артистер хөйү-биле илерээн. Ооң бадыткалы кылдыр каш чижектен кииргп көрейн. Моон мурнунда болгулаан район көрүдеринге удаа-дараа тиилекчи боон келген, ам база катап бирги черни алган, Найырал салбырындан Чамыяң, Сендажы база Очур Зояларның ырлап, таңцылаанын, Алексей Тандар-ооң, Виктор Иргит, Олег Салчак болгаш өскелерниң-даа идепкейлиг киржилгезин демдеглээр апаар.

Ол шыкаш район эмнелгезинден Зоя Ооржактың, мединциядан Седей Бичекейниң, Кара-Хөлден Андрей Өпейниң, Шуйдан Соржу Сааранын, Саая Буян-оолдуң, Кызыл-Дагдан Юра Хертектиң, Бай-Талдан башкы Сонам Анчымаанын база районнуң харылзаа белдириниден Нина Дембиреллиң, Норбу Чечектиң, Тамара Саттың болгаш өскелерниң-даа уран талантызы көрүкчүлерге үнелеткен.

С. САРЫГ-ООЛ,
Бай-Тайга район.

Оларда ындыг

ЧҮҮ ДЭЭШ ӨЛГЕНИЛ?

«Феррари» маркалыг машина, балыглаткан араатан дег, кыпсынчыг «алгырыпкан», бурунгаар дап берген. Шакта 150 километр дүргедээшкинниг маңнап чораан машинаны тускай трамплин агаарже бедидир октапкан...

Ооң мурнунда Марсельге канчаар-даа аажок улуг, шимээнниг чар тараан турган: сураглыг каскадёр (янзы-бүрү аймылдыг, берге мергежилелер күүседир кижи) Франк Вальверде туруп көрбээн соңгу чүүл көргүзер.

Далай кыдыынга 25 метр тускай бедигээштн кылган, ооң кырынга 5 чиик машинаны бот-боттарынга чүдүрүлдүр салган. Каскадёр спорт машиназы-биле трамплинээш, ол машиналарны аңдара үстүргеш, далайга кээп хонар ужурлуг турган.

Чарлаан шакта далай кыдыынга кижи эдерли берген. Соңгалардан, балконнардан харааннар база эмгежок.

Франк чыылганнар дугайын бодавайн турган. Кол-ла чүве — аңаа хөй акша төлеп бээр.

Франк сөөлгү катап мурнунда турар ол автопирамиданы, барып дүжер ужурлуг черни шинчилей аарак көргеш, машиназының эжиин хаай тыртып алган...

«Феррари» арай-ла оң талазынче «кулак тырта» берген. Ынчалза-даа ол эң үстүнде беш дугаар машинаны чая үстүрүшкеш, боду база аңдарылгаш, далайже эвес, а черже барып дүшкен. Белеп турган тускай камгалакчы кижилер машинадан Вальвердени ушпуп келген, ынчалза-даа аңаа оларның дузазы херек чок болган.

В. БЛОХИН.

СОНУУРГАТКАН

«Тываның чаңы назыны» эстрада-цирк болүү Таңдының суурларынга ооң көргүзүп чораан. Оңу Тыва АССР-ниң улустуң артизи Күжүгет Хензиг-оол удуртуп чораан. Суурларның колдуунда улуг Культура бажыңнары бар болганы таарымчалыг. Оларның көргүзүглери каггыгай болган дидим. Ыланғыя болүк акробатика номёри, Алексей Ондарның жонглёрлаары, Лидия Ооржактың агаарга гимнастиказы, Салчак Байлактың клоун көргүзүү, Екатерина Бады-Суурнуң ырлаары көрүкчүлерни сонуургаткан.

Д. ОЮН.

ТУРАСКААЛДА ОВУР-ХЕВИР

1935 чылда Харьковтуң төвүнге тургустунган украин улуг шүдүкчү Тарас Шевченконуң тураскаалын каттап тургускан. М. Манизеринге кылган бо тураскаалы совет монументалдыг скульптуранын эң-не эки хевири деп санаттырып турар.

Украин улустуң хоталга дээш демиселинниг төөгүзүн көргүзүп турар оң алды хевирлерни тураскаалды дескиндир тургускан.

Советтер чуртунуң чалыы назынын көргүскен комсомолчу кыстың овур-хевирин чурукчу кымдан үндезилеп алганыл?

— Пионер вожатыйы турган, скульптор-биле бир дугаарында ужурашкан мен — деп, Наталья Гордиенко чугаалаар. — Бир катап щелге уруглар ойнадып турумда, бир танывазым кижи чурукка тырттырып алган. Ол Маниэер болган, элээн каш кадрлар тырттырган, блокнодунга база чуруп алган. Скульпторнуң мастерскаязынга каш-даа катап чораан мен. Матвей Генрихович дыка хөй эскизтерни, чуруктарны кылган.

Кажан тураскаалды ажыдыканда холунда пом туткан ажылчыныың овур-хевиринде бодумну таныр каан мен — деп, ол уламчылаан.

Элээн назылай берзе-даа ажык шырайлыг, хүлүмзуруп чоруур шимченгир Наталья Ивановнаны пионер вожатыйы деп эскерип каар. Ооң овур-хевири тураскаалда кезээ мөңгези-биле артқан.

В. ГАТАШ, В. НАТ,
СЭТА-ның корр.

ИЕ-ЧЕРГЕ АЛДАР

Тываларның эрте-бурунгулары үжүк-бижик танывас, каңгы дүмбейге чурттап чораны шын. Ынчалза-даа олар кижи чүүл авыралында тодуг-догаа, каас-юэ чурттап чоруурул дээрзин эки билип чорааннар. Тыва улустуң шаалдакы ырларын безин ап көөрге, оларның кончуг хөй безин төрээн черин мактап ырлаан болгулаар.

Мен бодаарымга бистиң бурунгу тываларның шаандан тура бурганга чүдүүрүндеп чер-чуртунга, оран-тандызынга йөрээл кылыры артык турган. Мен бичии турган, бүрген дагыл турары бо деп чүвени корбээн мен, а хам-ыяш, буга бажы, суг бажы дагаанын каш-даа көрген мен.

Улуг-Хөндергейниң Узун-Бел бугазын Үш-Тей үстүнде дазыр ховужукка дагыыр чүве. Ол хүн ылап-ла хүреп болур. Хондергейниң пачыны Конзай Сат арыг-ла девип турган ийин. Ол бодунуң онагларын чиик-чиик ашкылаан, ак энчек кырында оваалдан каан быштактарны аспактаан, өрү чашкылаптар турган.

Хайыраан быштактарны чүге чажын турарын кырганачамдан айтырган мен. «Ажырбас, оглум, бөгүн куртымыскаяктар, куштар-торлаалардан эгелээш, адыг-бөрүдерге чедир бистиң ак чеңнисти амзап четтирзиннер. Оран-тандыже өргүн чашкан ак сүт-даа, амзам быштакдаа хилис барбас, хире шаанче шаңналдыг болур чоор»— диди.

Тыва чон боттарының авыралдыг азыракчызы — не-Черин кезээде мактап-йөрээп, ооң үнүш-дүжүдү, аң-меңи эгээртинмес элбек-чаагай болурунга сеткилиниң ханызындан бүзүреп, аңаа чалбарып чорааннар. Тываларның бо чаагай чаңчылдарын шаңнычүдүлге-биле холуп кайчаңдаа болбас.

Тываларның бурунгулары бис эвес кижи кандыг-бир дириг амытанны бастып, хиинчектээр болза, ооң хиинчээ кижиге черле чедер дижирлер.

Чамдык ындыг таварылгаларны согур душ болгулааны ол-дур дишкен-даа дижик бис, ынчалза-даа ол чугааларның алыс утказын хандыр бодаар болза, кижи бодунуң төрээн бойдузунга мындыг каржы-хажагай боон болбас дээрзин чонның угаадып-сагындырып турары тодаргай-дыр.

Өгбелериивис боттарының оран-чуртунга, ооң үнүш байлаанга, дириг амыттанарынга аажок хумагалыг чораан дээрзин мен катап-катап чугаалап каайн. Тывалар чаш ажы-төлүн оранның чараш үнүш, ыяштарынга, аң-кужуңга домейлээрлер. Чаа төрүттүнген чаш уругну Долаана, Чойганмаа, Чечек, Артыш-оол, Арбай-оол, Хонаш-оол; Сылдыс-оол, Ай-оол, Херел; Эзир-оол, Аңгыр-оол, Куш-оол; Адыг-оол, Дилгижек, Диинмей, Кодан-оол, Байланмаа дээш оон-даа өске чараш аттар-биле адап алыры кайы хөй. Тожуда болза Чашпан, Кушкаш, Дагаа, Булут, Ала-Саскан дээн хевирлиг аттар база эвээш эвес.

Чонның эрте бурунгудан бээр салгал дамчып келген мындыг чаагай чаңчылдары турбуже, бойдуска чүгле оон дириг амытаннарынга эвес, үнүш-байлаанга безин хумагалал, кээргел чок чоруктар амгы үеде бар. Бойдусту чүгле ийи-чаңгыс кижилер, төөгеглекчилер үрегден турар эвес, а чамдык албан черлерин безин бойдуска хумагалал чогун бо-ла көргүзе бээрдер. Чижээ, Кызыл хоорайда коммунал ажыл-агыйының айтышкыны-биле Чербиде ыяш ажыл-агыйы Чаа чыл саныда-ла 2000—3000 хире чаш шивии шеттерин шилип турган кескеш. Кызыл хоорайже сөөртүп киирип турар. Бо дээрге, мырыңай каракка чарыничыг, ыглаксанчыг чоруктар ойнаар.

Тываларның эрте-бурунгуларының үжүк-бижик танывас, каңгы дүмбейге чурттап чораны шын. Ынчалза-даа олар кижи чүүл авыралында тодуг-догаа, каас-юэ чурттап чоруурул дээрзин эки билип чорааннар. Тыва улустуң шаалдакы ырларын безин ап көөрге, оларның кончуг хөй безин төрээн черин мактап ырлаан болгулаар.

Мен бодаарымга бистиң бурунгу тываларның шаандан тура бурганга чүдүүрүндеп чер-чуртунга, оран-тандызынга йөрээл кылыры артык турган. Мен бичии турган, бүрген дагыл турары бо деп чүвени корбээн мен, а хам-ыяш, буга бажы, суг бажы дагаанын каш-даа көрген мен.

Улуг-Хөндергейниң Узун-Бел бугазын Үш-Тей үстүнде дазыр ховужукка дагыыр чүве. Ол хүн ылап-ла хүреп болур. Хондергейниң пачыны Конзай Сат арыг-ла девип турган ийин. Ол бодунуң онагларын чиик-чиик ашкылаан, ак энчек кырында оваалдан каан быштактарны аспактаан, өрү чашкылаптар турган.

Хайыраан быштактарны чүге чажын турарын кырганачамдан айтырган мен. «Ажырбас, оглум, бөгүн куртымыскаяктар, куштар-торлаалардан эгелээш, адыг-бөрүдерге чедир бистиң ак чеңнисти амзап четтирзиннер. Оран-тандыже өргүн чашкан ак сүт-даа, амзам быштакдаа хилис барбас, хире шаанче шаңналдыг болур чоор»— диди.

Тыва чон боттарының авыралдыг азыракчызы — не-Черин кезээде мактап-йөрээп, ооң үнүш-дүжүдү, аң-меңи эгээртинмес элбек-чаагай болурунга сеткилиниң ханызындан бүзүреп, аңаа чалбарып чорааннар. Тываларның бо чаагай чаңчылдарын шаңнычүдүлге-биле холуп кайчаңдаа болбас.

Тываларның бурунгулары бис эвес кижи кандыг-бир дириг амытанны бастып, хиинчектээр болза, ооң хиинчээ кижиге черле чедер дижирлер.

Чамдык ындыг таварылгаларны согур душ болгулааны ол-дур дишкен-даа дижик бис, ынчалза-даа ол чугааларның алыс утказын хандыр бодаар болза, кижи бодунуң төрээн бойдузунга мындыг каржы-хажагай боон болбас дээрзин чонның угаадып-сагындырып турары тодаргай-дыр.

Өгбелериивис боттарының оран-чуртунга, ооң үнүш байлаанга, дириг амыттанарынга аажок хумагалыг чораан дээрзин мен катап-катап чуруктар ойнаар.

Тываларга ийи катап, оң катап, үжен катап Чаа чыл арттырырынге чеже хире чараш шетчигештер оскунардыр бис!

Тайгадан кестинген чаш шивижигеш хоорайда бир бажыңга улуг-ла дизе 5—6 хонук тургаш, кудумчуже үндүр октаттырып, хоорай бөгү болуп, ында шаарага берген чыдар.

Ынчангаш бо айтырыгны чогуур кичээнгейинге ап, чурттакчы чонну кылымал шивижигештер-биле хандырган, хой-ле дириг шивижигештер кыргырын соксатса кандыгыл?

М. ЭРГЕП.

бойдус камгалалы ниитилелиниң кежигүнү, Чербиле дузалаал школазының башкызы.

КҮРҮНЕ КАМГАЛАЛЫНДА

ТАЙГА — Бии-Хем районнуң девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери. Чурттакчы чоннуң дилээн барымдаалааш, дүүглуг черлик ацнарның болгаш куштарның баш саның өстүрер соругла-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдагы докгаалы-биле Тайга станциязында хөй хевирниң хайгааралдыг черин тургускан. Оңу шөлү 21,0 муң га. Бо камгалалдыг черни таварыштыр дусту, ооң байлаан камгалап, чөп ажыглаар соругла-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдели 1973 чылда Улуг-Хем районнуң девискээринге 5 чыл хуусаалыг Чаа-Хөлдүң хөй хевирниң камгалалдыг черни тургускан. Оңу 1978 чылда он чыл хуусаалыг кылдыр узаткан. Ооң шөлү 20,0 муң гектар.

Камгалалдыг черниң девискээри янзы-бүрү аң-мең болгаш куштар-биле байлак. Ында чүгле аргар-кошкар, теңүүма, черлик иви чок.

ХЕМЧИК — Улуг-Хем болгаш Чөөн-Хемчик районнарның девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери болуп турар. Ооң девискээрин колдуу-ла те-чүүманың курлавырлыг чери деп санап турар. Камгалалда теңүүма, аңнар болгаш куштар кирип турар. Камгалалдыг черниң девискээринде те-чүүма эвээжээнинден, оларны аңнаарын шуут хоруглаан. Хемчикте камгалалдыг черниң шөлү 64,5 муң гектар. Бо черниң хемнеринге, ыланғыя Улуг-Хемге балыктаары хоруглуг болгаш аңаа моторлуг хемелер-биле эжиндирерин база соксаткан.

Камгалалдыг черниң девискээринде сыын, мыйгак, теңүүма, черлик хаван, тооргу, элик, хүдөбүс, адыг, бөрү, дырбактыг, чекпе элбек.

ШЕМИГ — хөй хевирниң камгалалдыг чери. Чөөн-Хемчик районнуң чурттакчыларының дилээн ёзугаар черлик аң, куштарның баш саның көвүдедип, өстүрер соругла-биле Шемиге хөй хевирниң камгалалдыг черин оң чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Ооң шөлү 25,7 муң га. Камгалалдыг чер дүүглуг черлик аң-мең болгаш куштар-биле байлак. Бо камгалалдыг черниң девискээринге кандыгдаа аңнаашкын хоругдуг.

ХИНДИКТИГ-ХӨЛ — Мөңгүн-Тайга районнуң девискээринде хөй хевирниң камгалалдыг чери. Ону оң чыл хуусаалыг кылдыр тургускан. Ооң шөлү 32,0 муң гектар. Хиндиктиг-Хөл — аргар-кошкарларның, ирбиштиң, теңүүманың болгаш уларның чурту.

Ооң девискээринге кандыгдаа аңнаашкын хоруглуг. Хөл боду кадыргы балык-биле байлак. Ону диштиг кадыргы азы моол кадыргы дээр. Ынчангаш ол хөлге чүгле дугуржулга-биле балык дужаар планныг будурүлге черлери ажылдап болур.

А. САНЧАТ.
охотовед.

Бойдус болгаш кижи

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың уран чүүл училищезиниң культура чырыдыышкын ажылдарының салбыры «Бот-тывыңгыр театр коллективиниң режиссёру» деп мергежилге сургуулдарны өөредир. Аңаа 10 класс доозкан аныяктарны хүлээп алыр. Киреде 1983 чылдың январь 5-тен эгелеп ССРЭ төөгүзүнге (аас-биле), орус дыл болгаш литературага (чогаадыг бижиир) экзаменнер дужаар. Оон ангыда чүве дыңнаарын, сактып алырын, басня номчуурун, шүлүк чугаалаарын, уран номчулга кылырын база көөр.

Директорнуң адынга бижээн билдиришкинге дараазында документилерни кожар: аттестат (водуп). 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазы. 3×4 см хемээлдиг 4 фото-чурук. өг-бүле байдалының дугайында шынзылга. Паспортун болгаш шериг биледиги боду экиси коргузер. Билдиришкиннерни декабрь 25-ке чедир хүлээп алыр.

Училищенин адресн: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 2.

«Сибирсельхозтехпроект» институттуң Тыва филиалының орнунга ол-ла институттуң комплекстиг төлевилээшкининиң Тыва салбырын организастаан. Ынчангаш мурнунда турган филиалдаң негелделерни бир ай хуусаанның иштинде хүлээп алырын дыңнадып турар.

ТВ

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.40— Эртенги гимнастика. 8.55 —«Дээрбечи кырган ашактар». Уран-чечен фильм. 10.25—16.15— Чапсар. 16.15 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бузулбас эвилел». 17.15 — Чурттар аразының конкурстарының лауреады В. Ересько (фортепиано) ойнаар. 17.45 «Ыпыктар адрестери». 18.45 —Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кышкы тоол». Мультфильм. 19.10 — Ырак болгаш чоок ырылар. 20.00 —«Улуг улустуң шынныг чоруу». Документалдыг «Бүгү-ле дээре үүлдер—сендеө» деп телефильм. Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи Л. Чурсина-биле Р. Гамзатов олар чорудар. 21.00 «Үе». 21.35 —«Театрга укуражыышкынныр». 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

12.00 —Француз дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — «Шинганың ак-көк шорааннары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.45 — Ботаника. 5-ки класс. Дазыл канчаар өзүп турарыл? 13.05 —«Шыдырва школазы». Разрядчылар клазы. 13.35 — Төөгү. 5-ки класс. Афинага алп-чорук. 14.00 — Хоойлу билир сен бе? 14.45 — Н. Думбадзе. Чогаалдар арынарындан. 15.45 — Телемедээлер. 15.55—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер. 18.45 —Киножурнал. 18.55 —«Азия төвү». деп дамчыдылга. 19.10 —Чарлаалдар. 19.15 —«Тываның улусчу талантылары». Телефестиваль.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Соок-соокчугаш». Мультфильм. 20.15 — Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 21.00—«Үе». 21.35—23.00— «Нуль градус үезинде ынакшыл». Уран-чечен телефильм. (Румыния).

ағааР

Бөгүн республикага бүргеп, аныяр, чамдык чөрлерге быскан хар чаар. Соңгу-барының чүктен хаттың дүргени секундада 2—7 метр.

Агаарның температуразы дүне — 27—35 градус, хүндүс — 20—25, чамдык районнарга — 13—18 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Соңгубарының чүктен хаттың дүргени 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне — 27—29 градус, хүндүс — 22—24 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Радио

ДЕКАБРЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар эрттирилгеш». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Гикор» 9.30, 11.20, 13.40 15.30, **«Бедик арт»** 17.20, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Адаалар болган кырган-ачалар» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Максим Перепелица» 15.00, **«...Аңаа шупту ынак турганнар»** 16.50, **«Хлеб, алдын, наган»** 20.10, 18.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хол майгыныбиле шаңчыпкан» 18.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛААЛДАР

Чагыг № 1981.

Солун неделяда 6 катап үнер.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатгың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1). ТС—01517

Бүгү чурттарның пролетарийлери каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 298 (12088) | 1982 чылдың декабрь 29, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көп.

БО ЧЫЛДЫ ЧЕДИИШКИННИГ ДООСКАШ, ДАРААЗЫНЧЕ МАГАДЫЛАЛДЫГ КИРЭЭЛ

СОРУКТУГ УТКУП ТУРАР

Туранда районнуң чонуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелелиниң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылын бедик көдүрүүшкүнүүр байдалда уткуп турар.

Районнуң чурттакчы чонунга он бир айларда 194 муң рубль түңнүг янзы-бүрү ачыдузаны чедирген, ол дээрге планда көрдүгениниден ийи муң рубль хөй. Ачы-дуза чедирикчилери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын база ажырган. Ол бригада керээи-биле ажылдарны көвүдеткенинин, кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш бүдүрүлге чурумун база негелделерин бедиткенинин түңнелинде чедип алдынган.

Юбилей мурнуку социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге бедик көргүзүүлерни бүдүрүлгенин хоочунарының бирээзи Валентина Коровинаның удуртканы даштыкы хеп даараар бригада чедип алган.

Түс-түс кижилер арасында чарышка идик дегинде ажылчыны Виктор Хасалович мурнап турар. Идик даараар болган сентээр талазы-биле ай сеңнының планнарын ол 110 хуудан ажыр күүседипкен.

Амыдыралга ажыглаар нарын техниканың сентекчиси аныяк мастер Борис Налькинниң *ажыл-ишти база* макталдыг.

Бии-Хемниң ачы-дуза чедирикчилериниң ниити чедиишкинниг боттарының үлүүн көдээ комплекстиг пунктуларның ажылдакчылары база кирип турар. Өөк суурда Антонина Неделинаның, Хадында — Сылдысмаа Бичеоолдуң, Шивилигде —Любовь Бочкареваның эргелекчилээни хүлээп алыр пунктулар чыл планнарын күүсеткен.

— Бистиң коллективтиң ажыл-ишчилери СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур чарышка бедик көргүзүлерни чедип алганы дээш тураскаал кызыл тук-биле шаннаанынга өөрүп, сорук кирген ажылдап турар — деп, комбинаттың партия организациязының секретары Николай Андрианович Беспалов чугаалады.— Беш чылдың үшкү чылында, өзек чылда моон-даа шудургу, күженишкинниг ажылдаар, чонга ачы-дуза чедирериниң *хевирлерин сайзырангайжыдар*, культуразын бедидер дээш болгунар түүлдерни кылыр бис —деп, ол чугаалаан.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Хойдан-на хураган

ИЙИСТЕРЛИГ

Мурнакчы хойжу коммунист Анфиса Түлүштүң төрээн 125 хоюндан 130 хураган алдынган, оларның шуптузу менди. Өөрүде «Торгалыг» совхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазында бо хүнүерде эң-не хөй ийистээн хойларлыг кодан амдыызында ол.

Ук малчын он бирги беш чылдың ийиги чылында ССР Эвилелиниң тургустунганынадан бээр 60 чыл болур оюнга алдар болдурган Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкен, төрүүр чүс хойга онаалтыр 96 хураганны доруктуган болгаш хойдан-на 2 килограмм дүктүг гыргып алган.

Анфиса Түлүш келир чылын төрүүр чүс хойдан-на 100 хураганны алырын болгаш хойдан-на 2,2 килограмм дүктүг кыргырын хүлээнген. Ынчангаш ол-ла бригадада хойжу Кончук Даш-оолду социалистиг чарышче кыйгырган. Амгы байдалдан ап көөрге, хойжу сөглээн сөзүнге черде чедер.

Ол-ла совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының кежигүнү, ССРЭ-ниң 60 чылынга турасказаткан республика хуралының киржикчизи Анчымаа Түлүштүң коданында 110 хой төрээн. Оларның хураганнары шупту менди доругун турар. Өске-даа хойжуларның төрээн хойларының чаш төлүнде хорамча чок.

Х. КИМ-ООЛ.

ТҮЛҮКТЭЭН

Бистиң совхозтуң хойжулары кыштаглаашкыны организастыг эрттирер, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле «Чыраа-Бажы» болгаш «Саян» совхозтарның ишчилериниң үндүрген кыйгырын деткип, шудургу ажылдап турааргар. Бо хүнүерде Базырыктың болгаш Чаңгыс-Теректиң хойжу бригадаларында бир муң хире хой төрээн, оларның төлү шупту онча. Хойнуң төрүүрү ам түлүктеп турар.

Мал төлүн ажаан алыр үениң эгезинден-не хоочун хойжулар бо ажылга үлегерин көргүзүп турар. Коммунист Сонай Шанмактың, Күш-ажылчы Кызыл Тук орденнин эдилекчизи Дары-Хөө Серен-оолдуң болгаш Хомушку Пугачёв, Ооржак Хеймер-оол оларның коданнарында түс-чүс хире хой төрээн. Бо хойжуларның хураганнары чидириг чок ажаан алдынган. Өске коданнарда мал оолдаашкыны база чедиишкинниг чоруп турар.

Малчыннар шуптузу сакманчылар-биле бүрүн хандыртынган. Суг сөөртүгээи, автомагазин болгаш солун чедирилгээн база организастыг. Сиген, көк-сула, чарба, дус кыштаг бүрүүнде дүжүртүнген. Мал чемнерин ийи автомашина, үш трактор немей чедирип турар.

Малдың чаш төлүн бүрүнажаан алыр соругла-биле «Мурнакчы» совхозтуң директиязы, партком, көдээ Совет күүсьому болгаш хей-нинга организациялар бүгү күштү ынаар угландырган. Харыысалдалыг ажылдакчылар кодан бүрүүнде быжыглаттынган. Моон түңнелинде чаш малды хорамча чок ажаан алырынга бүүрел болур.

К. АРБАЙ-ООЛ.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРБИШААН

Кызыл хоорайда идикти сентээр болгаш даараар цех — «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынында теп бүдүрүлге чери. Коллектив 57 кежигүнүүр.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатка социалистиг чарыштың түңнелин коллективке үндүрген. Мурнакчыларны тодарадып, шаңнап-мактаан. Чарышка ажылдакчы бүрүүзү идепкейлиг киришкен. Эрээчелиг хана солуннан мурнакчыларның аттарын көрүп болур. Чижээ, идик даараар бригаданың мастери бүдүрүлгениң мурнакчызы коммунист Б. Н. Шатохин юбилейлиг чылдың планның *онаалдазын* хуусаакчыларын шаңнап-мактап турар. түңнел үндүрген сазында-ла хана солуннуң тускай үндүрүлгези көстүп келир.

Социалистиг чарышты түңнеп үндүрерде, мурнакчыларны илередирде, планның онаалдалар күүселдезинден аңгыда, бүдүрген продукциянның шынарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун, хөй-ниити ажылынга киржилгезин бүгү тала-биле өөренип көөр. Кампалга айтырыг база бирги черде. Ол бүгү—ында кижи бүрүүзүнүң хүлээнген херээйге харыысалгазын бедидип турар. Бүдүрүлгениң социалистиг хүлээлгезинде күш-ажылдың сагылга-чуруму чугула черни ээлеп турар. Аңаа хамаарыштыр «Туваобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынында партия организациязының секретары И. И. Кожакова мынчаар чугаалаар:

— Цехтиң ачы-дузазын кызылчылар күзелдии-биле ап турар. Бистиң мурнувуста кол сорулга — чагыг бүрүзүн чагыкчының сеткил-сагыжынга таваржыр кылдыр кылыры. Ол хөй түүлдерден хамаржыр. Барээде, күш-ажылдың сагылга-чурумундан. Ол айтырыг *Сиске* кандыгыл? Шиитпирлээр, чедир көөр айтырыглар ол талазы-биле эвээш эвес. Кэттыжышкынның партия организациязы, цехте профэвилел, комсомол комитеттери күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар-биле ажылды сөөлгү үеде көскүзү-биле күштелдирген. Профилактика чөвүлелиниң, эш хүү судунуң хемчегленнин дээштин бедээн. Оон түңнелдери көстүп келген, хүлээнгеп херээйге кижилериң харысалгазы бедээн.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыткан чаңгыс-даа товарылга мында кичээйгей чок артпас, коллективтиң сөзү, эш-оорунун негелде сагындырны дээштир, күштүг. Цехте комсомол организациязы (секретары Е. Ширина) аңаа база улуг күш. Аныяк ажылчыннарнын ажылга эзхарысалгазын бедидер хекрекке бүдүрүлгениң мурнакчыларының, хоочуннарының, дагдыыкчыларның үлегери, арга-сүмези улуг.

Цех идикти сентээринден аңгыда, чагыг ёзугаар даарап турар. Чагырларның санының көвүдеп турары — коллективтиң бүдүрүп турары продукциязының шынарының бедип турарының бадыткалы.

Даараар идиктериң чатыын айда бир удаа хүлээп ап турар. Чагыглар көрдүнген хуусаазывда күүсеттинмейн баар таварылга эвээш эвес. Оон бир кол чылдагааны — күш-ажылды чедир организастаавайн турарында. Хром материал чогундан саадаашкынар бо-ла болур. Ол дээрге материал-биле хандырып турар бүдүрүлге чери-биле ажыл-херекчи харылзааны чедир тургуспаанының уржуудур. Чижээ, октябрь, ноябрь айларда хром чогундан база саадаашкын болгулаан. Материал-биле бүдүрүлге декабрьда хандыртынган. Ол айтырыг талазы-биле хемчеглер алдының турза-даа негелдеге ам-даа дүүшпейн турар.

Цехтиң ажылынга негелде өскен, планныг онаалдалар улгадып турар. Үстүнде айтырыгга хамаарыштыр чугаалап тура, цехте кижилериң таарымчалыг ажылдаарынга амдаа чедир тургустунмайн турар чамдык түүлдерни айтыры артык эвес. Сезон аайыбиле чагыглар көвүдей берген таварылгада, оларны кала шыгжаарыл деп айтырыг тургустунуп келир. Ынчан бичии коридорларга, ажылдакчыларның ажылдаар өрээлдериге шыгжаар ужурга таваржыр. Цехке бис чоруп турувуста, ынчан байдал база ындыг болду. Оон-биле кады цехтерде артык шел чогундан даапп-шимээн эвээжедир дериг-херекселдер тургустунмайн турар. Бүдүрүлге черинин бөгүнгү байдалы, материал-техниктиг баазазы чижээ, аңаа кызыл-булун, гигиена өрээлдери тургузар аргазы бөрбейн турар диижик, а оодзтон үштүп азар черни таарыштыр түге дерип ап болбас деп?

Ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылдың сагылга-чурумун, күүседиичи сагылга-чурумну бижыглап, ажыл-херекчи чорукту тургузарынче СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленуму улуг кичээйгейни угландырган. Ол айтырыгны коллективке чугаалаакан болгаш хемчегленни ажылдан кылган.

В. КУУЛАР.

Каяа-даа, кажан-даа бижыг чурум дээш

Телеграммаалар хүлээп алыр теп цехте колдуунда аныяктар. Ынчалзажок оларның аразында бүдүрүлгениң хоочунары, аныяктарның дагдыыкчылары база хой. Екатерина Алексеевна Шерстнева Кызылдың телеграмында 1949 чылдан бээр ажылдап турар. Мынча чылдарның дургузунда ол хөй-хөй кижилерни бодунуң ынак мергежилинге өөреткен. Олар республиканың булуң бүрүзүнде ажылдап турар дизе хоорем чок. Кезек үеде ол районнар аразының инструктору-даа турган. Бо бүдүрүлгеде 40 чыл ажыг ажылдап турар Полина Мекурьевна Шевцова база оон дудавас..

ЧУРУКТА: Е. Шерстнева, Г. Вавилова, П. Щевцова.
Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

РОССИЯНЫҢ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАН

РСФСР-ниң 1982 чылда литература, уран чүүл болгаш архитектура талазы-биле Күрүне шаңналдарын декабрь 27-де Москвага тывыскан. РСФСР-ниң Эвилелдер бажыңынга болган байырлыг ёзулалга күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери, культура ажылдакчылары чыылганнар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев лауреаттарга дипломнарны болгаш хүндүлел демдектерни тывыскан. Ол СЭКП Теп Комитединиң, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден хөй национадлыг совет культураның хөгжүлдезинге чогаадыкчы салыышкынарын төлептии-биле үнеттеп, Россияның шаңналдарынга четкен лауреаттарга чүректин ханызындан байыр чедирген.

Шаңнатканнар оларның ажылын бедии-биле үнелеп, дээп ыяш өөрүп четтиргенин илередип, боттарының бүгү күжүн болгаш мергежилин социалистиг Төрөөн чуртка бараан болдурарын бүүредип турганнар.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РОССИЯ: чаа-чаа бедиктерже

Бистин чурттуң маадырлыг намдарынга ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл ою чайыннанчак арып бооп кирер. РСФСР-ниң ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады ол алдарлыг юбилейни Коммунистиг партияны, оон ленинчи Теп Комитедин долгандыр сырый каттыжышкын-биле уткааннар. Ол дугайын Россия Федерациязының үлетпүр, көдээ ажыл-агый, тудуг, транспорт болгаш хандырылга чердериниң ажылдакчыларының декабрь 27-де болган чөвүлел хуралынга демдеглээн. ССР Эвилелиниң 60 чылын демдеглээри-биле чоруткан социалистиг чарыштың түңнелдерин болгаш бүдүрүлгенин ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидери. 1983 чылда болгаш он бирги беш чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин планнарын чедиишкинниг күүседирип дээш чарыштыг улам-на калбартырының талазы-биле сорулгаларны аңаа чугаалашкан.

Ол чөвүлел хуралга Россия Федерациязының төлөөлекчилеринге ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунуна чедиишкиннери, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агыйының комплекизин хөгжүдеринге улуг салыышкыны дээш база ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылын демдеглээри-биле республиканың шаңнатканы СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Кызыл тугун тывыскан. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрүпланының Даргазы Н. К. Байбаков тукту тывыскан. Ол чыылганнарга, Россияның бүгү ажылчы чоннарынга моңгези-биле кадагалаары-биле республикага дамчыдып берип турар. Төрөөн чурттуң бедик шаңналы-биле изиг байыр чедирген.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев партияга болгаш чазакка шаңнал дээш чүректин ханызындан четтиргенин илереткен. Россия Федерациязының ажылчы чоннарын коммунистиг тургузуушкунуун планнарын амыдыралга бөлүндырар дээш боттарының күжүн болгаш мергежилин харам чокка баарын СЭКП Теп Комитединге, оон Политбюрозунга бүүреткен.

Бистиң бо чөвүлел хуралывыс совет улус болгаш бүрүнгаар депшилгелиг бүгү кижилерниң алдарлыг юбилейни демдеглеп турар хүннеринде эртип турар-дыр деп, М. С. Соломенцев чугаалаан. СЭКП Теп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Төөгүлүг байырлалга тураскааткан байырлыг хуралы иштики болгаш делегей-даа амыдыралынга чугула болуушкун болган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Ю. В. Андроповтуң чайыннанчак болгаш ханы уткалыг илеткелинде национал харылзааларның, партияның иштики болгаш даштыкы политиказының бүгү талазыг, чаңы анализи кылдынган. Илеткелде айытынган негелде-сорулгалар болгаш түңнелдер коммунистерниң, бүгү совет улустуң чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүтээнүүшкүнүн болдурган.

Россия Федерациязының күш-ажылчы коллективтериниң бүгү ажылы амгы үеде СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң улуг салдарының адаа-биле чоруп турарын чөвүлел хуралга онзалап демдеглээн. Оратор республиканың экономиказының аңгыланган адырларының ажылын анализтеп чугаалаан, үлетпүр талазы-биле сорулгаларны тодарайлап демдеглээн. Сөөлгү ийи чылда үлетпүр күүзүүн улам улгаттырар талазы-биле улуг ажылдын кылдынганын демдеглээн. РСФСР-де эртем-техниктиг дешилгени тодарадып турар адырларының — электроэнергетиканың, машина тудуушкунуун болгаш демир болбазырадырының, газ, химия, нефть индустриязының продукциязы мурнакчы темп-биле немежип турар. Улус ажыл-агыйының бүгү-ле бүдүрүлге болгаш социал-даа сорулгаларын шиитпирлээринин чайлаш чок үндезинин — аар үлетпүрүү хөгжүдерин болдурунуң дугайында партияның айтышкынын принципиалдыг ужур-дузалыг боон турар. Ол, эң ылаңгыя оон база болур адырларынга, бирги эдлерге — металлургияга, одалга-энергетиктиг комплексте онза хамаарыжыр. СЭКП-ниң салган сорулгаларын чедиишкинниг күүседирип ол адырларның ажылынын ажыктыг чоруун дыка бедидерин негеп турарын чөвүлел хуралга демдеглээн.

РСФСР-ниң көдээ ажылагыйынга соолгу чылдарда болгулаан улуг маартылгаларның дугайын чугаалаан. М. С. Соломенцев, агроүлетпүр комплекизиниң материал-техниктиг баазазы дыка бижыкканын, оон техниктиг хандырылгазының боттуу-биле экижээнин демдеглээн. Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бодаа чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар. Олар белен эвес агаар-бойдустуң байдалында багай эвес дүжүттүг остүрген болгаш оон ажаан алышкынын чедиишкиннер доосканнар. РСФСР-ниң кара эвес хөрөңүнүг зоназының тараажылары тараа бүдүрерин көвүдедиринге улуг үлүүн киргеннер. Ынчалзадаа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин деңнели амгы үеде ам-даа четпес боон турар. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында айтышкынарны бүзугаар бүгү күштү хамыктыг мурнунда көдээ ажылагыйның удуртукчуларының болгаш специалистериниң чылдың планнаттынган даалгаларын ыяап-ла күүседирип дээш харыысалгазын бедидеринче, чер болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин база садарын көвүдедир толээде колхоз болгаш совхоз бүрүзүнде курлавырларны тыпкаш, долузу-биле ажыглаарынче угландырар ужурлуг.

Ол ышкаш капитал тудутта, транспортта, хандырылга кавызында ажыл-херектиг байдалын республика чөвүлел хуралынга база ханызы-биле анализтеп көрген. Ажыл-агыйның ол адырларының ажылын экижедиринче утпаган тодаргай саналдарны чөвүлел хуралдың киржикчилери киргеннер. Материалдыг болгаш күш-ажыл курлавырларын будүрүмчелиг ажыглаарының, ажылдың етилин, ажыл-агыйны чорударының аргаларын сайзырадырының, күш-ажылчы сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарының айтырыгларынче улуг кичээнгейин углаидырган.

Совет Россияның ажылчы чоннары келир чылдың болгаш ниити беш-даа чылдың планнарын база хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседир, чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизин хөгжүдеринге телептиг улуун киирер дээрээн ССРЭ-ниң Теп Комитединге, ТК-ның Политбюрозунга чөвүлел хурал бүүреткен.

(СЭТА).

ЧЕДИИШКИННЕРИ ДЭЭШ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Теп Чөвүлели РСФСР-ниң суурлар болгаш көдээ Советтериниң ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, улус депутаттарының суурлар болгаш көдээ Советтери боттарының эрге-хүлээлгелерин ажыглавышаан, чогуур Советтериниң девискээрлеринге экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени хандырарынга, ажылчы чоннарның хандырылгазының деңнелин бедидеринге, хоойлу-дүрүмну болгаш эрге-чурумну быжыглаарынга, 1982 чылда доктаатказан планнарны болгаш даалгаларны күүседиринге чедиишкиннерни чедип алганын демдеглээн.

ССРЭ-ниң 60 чылынга алдар болдурган суурлар болгаш көдээ Советтериниң Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының түңнелдерин ёзугаар РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС алаңгы хей суурлар болгаш көдээ Советтерни ол чарыштың тиилекчилери деп саналн болгаш оларга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктарын болгаш акша шаңналдарын тыпсыр деп шиитпирлээн.

Оон шиитиңде Тыва АССР-ден—

Чөөн-Хемчик районнуң **Алдан-Маадыр көдээ Совели** (ажыл шаңналының хемчээли 5 муң рубль).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ

Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлели болгаш профвилелдерниң область чөвүлели Тыва АССР-ниң суурлар болгаш көдээ Советтериниң 1982 чылда Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүргеш, социалистиг чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле эки түңнелдерни Каа-Хем суур, Алдан-Маадыр, Каргы, Аксы-Барлык көдээ Советтер чедип алганын демдеглээн.

Партияның XXVI съездизининг, СЭКП ТК-ның ноябрь (1981 чыл), май (1982 чыл) Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 60 чылының дугайында» доктаалын удуртулга болдурбушаан, Каа-Хем суурнуң, Каргы, Аксы-Барлык көдээ Советтериниң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың ийиги чылының даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринге боттарының салыышкынарын киирген.

Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы көдээ Совединиң ажылишчилери мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен. малдың баш санының өзүлдезин болгаш оларның менди турарын хандырган. Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык көдээ Совединиң ажылчы чоннары эът болгаш дүк бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен, хой болгаш ошкүнүң баш санын көвүдеткен. Каа-Хем суур Совединиң девискээринде «Көк-Тей» совхозтуң «Кызыл» күш фабриказының ажылчыннары эът болгаш чуурга бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планнарын чедиишкинниг күүсеткен.

Бо Советтериң депутаттары ажылчы чоннарның ажылдаар, амыдыраар болгаш дыштанар байдалдарын эки тургузарынче, чурттакчы чоннуң хуузунда дузалал ажылагыйын организастаарынче, чурттакчылыг черлерни чаагайжыдар ажылдарны чорударынче, чоннуң садыг болгаш экижидеринче, корум-чуруумну быжыглаарынче болгаш социалистиг хоойлу-дүрүмну сагыырынче улуг кичээнгейни салып турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел болза Чөөн-Хемчик районнуң **Алдан-Маадыр** көдээ Соведин (күүском даргазы А. Ш. Ооржак) 1982 чылда суурлар болгаш көдээ Советтериниң Бүгү-россия социалистиг чарыжынга киирери болгаш ээлээн черии тодарадыры-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниче киирегинин дыыпадып турар.

1982 чылда Тыва АССР-ниң суурлар болгаш көдээ Советтериниң социалистиг чарыжынга дараазында Советтерниң тиилекчилер деп саналн: **Бирги черни** Мөңгүн-Тайга районнуң **Каргы көдээ Соведи,** (күүском даргазы О. Ч. Очур-оол) ээлээн деп саналн. Тыва АССР-ниң болгаш профоблчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун болгаш бир муң рубль акша шаңналын тыпсыр.

Ийнги черни Барыын-Хемчик районнуң **Аксы-Барлык көдээ Соведи** (күүском даргазы П. К.-Т. Хомушку) ээлээн деп саналн. Хүндүлел бижиктн болгаш 500 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр.

Үшкү черни Кызыл районнуң **Каа-Хем суур Соведи** (күүском даргазы А. В. Сарыпулов) ээлээн деп саналн. Дипломн болгаш 300 рубль түңнүг акша шаңналын тыпсыр.

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле Бай-Тал, Ильинка, Балгазын болгаш Хадыг көдээ Советтериниң эки ажылаанын Министрлер Чөвүлели болгаш профоблчөвүлел база демдеглээн.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Профэвилел амыдыралы

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭЛЕР

Планныг даалгаларны, социалистиг хүлэөлгелерни күүседиринге, күш-ажылчы коллективтиң мурнунда сорулгаларны шинчилеринге коллективтиг керээ чугула ужурдузалыг. Планнарның салымчолун, күш-ажылдың, амыдырал-чуртталганың байдалын экижидер талазы-биле кижилериң күзел-чүткүлүн ол шинтипрлээр. Администрациябиле профэвилел комитединиң аразында чыл бүрүде чарар коллективтиг керээни барымдаалап хүн бүрүнүң ажыл-херээн боттандырар апаар.

Соглээн сөс-биле ажыл-херектиң кайы хире дүүшкенин чогум-на акаа хынаар. Коллективтиг керээни чогаадыкчы ёзу-биле күүседири администрацияның-даа, профэвилел комитединиң-даа ажылындан улуу-биле хамаарылгалыг.

Коллективтиг керээ — ажылчы чоннарны, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга, социал айтырыгларны шинтипрлээринге киприштирериниң чугула чепсээ болуп, ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның эрге-ажыын хоойлуга дүүштүр камгалап турар. Амгы үеде коллективтиг керээниң ужур-дузазы улам оскеп.

Бо чылын кээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниге коллективтиг 128 керээлерни чарган. Күш-ажылчы коллективтерде социалистиг чарыштың организастаары өнжээн. Түс-түс кижилериң аразында чарыштың, от ышкаш бригадаларның, участоктарның, цехтериниң, фермаларның чарыжының киржикчилериниң саны өскеп. Коллективтиг керээлерде культура-кижизидилгелиг ажыл талазы-биле хемчегларни күүседиринче улуг күчээнгейни салган. Чижээ, чылдың бирги чартында кордүнген хемчегларниң чартыынан хөй кезии күүсеттинген. Чуртталга-амыдырал хандырылганың болгаш ниитининг чемненилгезин организастаарының талазы-биле коллективтиг керээлерде чардылган 785 хемчегларниң база чартыы күүсеттинген.

Профэвилелдериниң Тыва область чөвүлели коллективтиг керээлерни чарар, ооң күүселдезин организастаар, түнелдерни үндүрер талазы-биле чамдык ажылдарны чоруткан. 1982 чылда республикада коллективтиг 341 керээни чарган, ажылчы чоннар бүдүрүлгени организастаарын, күш-ажылдың байдалын экижидер, ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле 12803 санал кирген. Алы эрткен чылга бодаарга 7331 санал хөй. Оларның дыка хөйүн администрация черлери күүседири-биле хүлээп алган. Кайда-ла коллективтер удуртукулары ажылчынарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның саналдарын сагыш човангыр көрүп, ону боттандырарының хемчегларин ап турар болдур, ында ажыл-ишчилерниң идепкейи болгаш чогаадыкчы чоруу бедик. Кызылдың үлетүүр болгаш аъш-чем барааларының садыгдары. № 1 АТБ. Тандында «Революцияның чалбыыкы» совхоз болгаш өске-даа бүдүрүлгелер коллективтиг керээлерде көрүнген ийи талалыг хүлээлгелерни күүседирин эки организастаан.

Бо чылын профобличөвүлелдиң президиумуу бодунун хуралынга коллективтиг керээлерни чарарынга болгаш күүседиринге контрольду боттандырар талазы-биле профэвилел комитетериң удуртур талазы-биле садыг болгаш хереглел кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң ажылының практиказының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Коллективтиг керээлерде айыттынган чүүлдерни күүседиринниң курлаврыдары болгаш аргалары бисте бар. Ынчалза-даа ону чамдык профэвилел организациялары долгелел обкомнары мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле, чурт үлетүрүнүң болгаш коммунал бүдүрүлгелер, автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдакчыларының профэвилел обкомнары ажылчы чоннарның чуртталга-амыдырал хандырылгазының, ниитининг чемненилгезин организастаарының талазы-биле боттарының хүлээлгелерни кошкак күүседип келген.

Чамдык профэвилел комитеттери ажылчы чоннарның чуртталга, культура-амыдырал байдалын экижидер, дыштанылгазын организастаар, идиг бериишкиннериниң экономиктиг фондуларын ажыглаар, чаа техниканы нептередири чергелиг чугула кезектер чамдык коллективтиг керээлерде көргүстүнмейн, ону күүседир хүүсаазын, харылаар кижилерни айытпаан болгулаар. Ындыг четчестер сельхозтехкүркомнуң АТБ-зинин, Тыва электри четкилериниң, Тыва коммунэнергонуң, «Дөн-Терезин», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның коллективтеринде бары хынаддан илереэн. Коллективтиг керээлерни күш-ажыл хоойлузуунуң негелделеринге дүүштүр, юридика талазы-биле шын бижинри чугула. Чижээ, доктаамал ажыл шагы үзер кедергей арагачыларны чогуур хемчээн алырыбиле хоойлу ёзугаар суд органнарынче шилчидип болуру коллективтиг керээде көрүнген. А күш-ажылдың сагылга-чурумуун үрээн кижилерни чуртталга бажыңы алыр эвлчерген үнүрери, бажың бээрин сонгаарладыры көрдүнүп турар. Ол ышкаш таакпылаан болбас черге таакпылаан кижилерге шаңнал акшазын бээрин казын болур.

Коллективтиг керээлер чарарының чурумунуң дугайында садвырда оон хүүсаазын февральдан эрттирип болбазын айыткан. Ынчангаш коллективтиг керээлер чарарының ийиг түлүк үези келген. Администрация чердери болгаш профэвилел организациялары коллективтиг керээлерде кордүнген чүүлдериниң күүседээзин түнээр, чаа чылдың коллективтиг керээлерни чарар талазы-биле ажылды чогуур деңпелге чорудары чугула.

Профэвилелдериниң область комитеттери бо чугула ажылды чорударының тодаргай планнарын ажылдап кылып, бүдүрүлгелерге, организацияларга массалыг хыналдалар чорударынга, коллективтиг керээлерни ажылдап кылырынга бөлгаш чарарынга ботгуг пуаны чедирер соруагадыг. Керээлерни ажылдап кылырынга ажылчынарның болгаш албан-хаакчыларның идепкейин бедидер, саналдоп-алдар чырык организастаарын, түнелдер үндүрериниң хыналдаларынга ажылчы чоннарны хөй-биле киприштирер, келир чылдың коллективтиг керээлерни чугаалажын көөрүн болгаш чарарын бедик деңнелге эрттирер.

Профэвилел комитеттери коллективтиг керээлерде көрдүнген ийи талалыг хүлээлгелер күүседээзиниң талазы-биле ажыл-агый удуртукучуларындан негелделеп бедилер, ында айыттынган ийи талалыг хүлээлгелер күүседээни дээш бууруулыг кижилерге хамаарыштыр эптеп чок болур. Ажылчы чоннарның ажылынга болгаш амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузарының айтырыгларын шынгыы контрольдаар, күш-ажылдың сагылга-чурумуу дээш профэвилел организацияларының харымсалгазын бедидери эргежок чугула.

Ч. МОНГУШ.
профобличөвүлелдиң секретары.

Кызылдың № 1 аптеказындан кижилер хүн бүрүде үзүктелбес. Ол дээрге кадың быжыглаар дээш янзы-бүрү эмнер сураглап чоруур чон-дур.

— Ховар эмнер безин моон белен үзүлбес аптека болган бо — деп, чугаалангаш, даянгыштыг кырган кижи эмнер делгеп каан шилдиг харжактарже кичээнгейлиг көргүлей-дир. Эът изин чавырыддырар амын бир салбырдан ол садын алгаш, сеткил ханган дег, ынай-бээр көрүп каан тур. Оон эмнерни рецепт-биле бээр салбырга баргаш, айтыра-дыр:

— Бо рецептиде бижин каан эм мында бар ирги бе, уруум? Өске аптекалардан тывылбайн-дыр ийин мон.

Ол салбырда ажылдап турар, хар дег ак халаттыг аныяк уруг демги кижиниң тутсуп берген рецептизин көргеш:

— Бо эм бистинде амдыызында бардыр, ирей — деп, эвилеп харыылады. Кырган ол эмин база садып шаап алгаш, улам көрүшкүлүг базып үнүттү.

№ 1 аптека ниити чонга эмнер садарындан аңгыда хоорайның эмнелге черлерин, ясли-садтарын база эм аймаа-биле хандырып турар. Чоннуң кадыы дээш ажылдап, эң-не хереқтиг эмнерин тарадып турар төп бо чүве-дир. Янзы-бүрү эмнерни эмчилериниң берген рецептилерин барымдаалап, кижилерге белеткеп бээри ыңдыг-ла амыр чүве эвес болбайн аан.

Республиканың аптекалар эргелели болгаш медицина ажылдакчыларының профэвилел обкому коллективтериниң аразында ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатказп «Бедик культураның коллективи» деп ат дээш социалистиг чарышты организастаан. Оон түнелиин үндүрерге, Кызылдың № 1 аптеказы тиилекчи болган болгаш «Бедик культураның коллективи» вымпел-биле шаңнаткан.

Чарышка тиилекчи болган коллективте мурнакчылар эвээш эвес. Оларга хамыктың мурнунда мацаа 30 чыл ажылдаан провизор-технолог Едизавета Спиридоновна Жданова, эмнер белеткээр килдистиң-ажылдакчызы Мария Дмитриевна Галацевич, белеп эмнер килдизинде фармацевтилер Людмила Семеновна Широченкова, Римма Васильевна Васильева, курлавырлар килдизиниң ажылдакчызы Мария Васильевна Федорова оларны хамаарыштырып болур.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) фармацевтилер Л. С. Широченкова биле Р. В. Васильева эмнер бээр килдинете.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү болгаш фотозу.

БОТТАН ХАМААРЖЫР

Кээ черге трактористиң мергежили хүндүткелдиг болгаш макталдыг. Ол чүге чер ажылдары кылыры-биле кызыгаарланмайн турар. Чүүк соортүр дээш, кылыр-ла ажылдар хөй. Ылаңгыя Ишкиннериниң малчынары оон-биле көжүп, мал чемин оон-биле чедирип ап турар. Кышкы үеде хар улгадып, орук-харылзаа муңгарталы бергендө, чүгле трактор орук изеп, ажылышке дуза чедирер.

Трактористиң бо буянныг мергежилин чедип алырын Элир-оол Ондар школага өөренип тургаш-ла шинтипрлеп алган. Сескн классты доосказп, Балгазының профессионал-техниктиг училищезинге өөренип кирген.

Алызындан кызымак, техниканы сундулуг ооп күзелинге чедер дээп чүткүл-биле техниканың нарын кезектерин ыңдыг-ла улуг бергедээшкин чок шингээдип алган. 1973 чылда өскен, төрээн Сүт-Хөлүге кээп ажылдай берген.

Баштай ону эдлет солуур кылдыр дуржулгалыг механизаторларга кожун берген. Теория кырында өөренип алган билигларин практикага ханы холбап тургаш, ажылдаарга аныяк кижиге баштайгы удаада бергезимээр турган. Бачым сезон үезинде трактормуң кандыг-бир келээниң үрели бергенин эскербейн баргылаар турган. Оон ужурундан эдиктиг мастериин аактыг состерин бо-ла дыңнаар. Ындыг чемелелден чамдыкта «хей-ле трактор-биле холбажы бердим, хол-биле кылыр ажылдар хөйде болгай» деп, далаш бодай бээр турган.

«Амыдыралга каалама орук турбас» деп улустуң чугаазын сактып келгеш, бодун биичи туттунуп, шилип алган мергежилинге туруштуг болурун ыяк шинтипрлеп алган.

Элир-оол Ондар ажыл кылганда, ону буу-хаа борастап каарын күзевес. Кылыр иштиң шынарынче, оон быжырымчалыынче сагыш салган чоруур. Эш-оорүнүң сүмезин, деткимчезин аажок үнелээр. Бодунуң чамдык эрттирикпен эңдеглерин эдип, ону дагын кылбазын аажок кызар. Ол ышкаш бодундан чыдып каап турар эштериниге шыдаар шаабиле дуза кадып, оларны мурнуку одурүгке тыртар чаагай сеткилдиг кижилериниң бирээзи. Ол бодун кажан-даа өрү көрдүнмес.

Бистиң аравыста бодунуң думчуун бодаар, амы-хуу ажык сүрер ийи-чангыс эштериниң бары чажыт эвес болгай. Мен-де эки ажылдан турзумза, оскениң чыдып каап гурары мөңээ кандыг хамаан дээр сеткил-биле хожудан, чыдып каап турарларга дуза чедирбес кижилер бар. А Элир-оол Ондар ындыг чорук биле шуут эштешпес, аңаа удур кижи. Оон ыкай эдилээп техниказын кам чок, ону «кара демир ышкажыл» деп аажылаар кижилер база турулаар. Камналга болгаш ээ-харыысалгага хамаарыштыр Элир-оол Ондар мындыг бодалын илереттп:

— Техника дээрге күрүнеиниң өнчү-хөреңгизи. Ону карак огу дег камгалаары кижи бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези, кижиниң иштики будужүнүн бир онзагай хевири болур ужурлуг. Чүрттүп материалдыг байлаанын болгаш акшахөреңгизиниң курлавырлары кевүдээн тудум, ону камнаарының, шын чарыгдаарының, шынгыы контрольга тургузарының айтырыгы улам чидириленир аңаар. Ол чүл дээрге, ындыг чорук-биле демиселди улам күштелдирип, камналганы долгуу-биле хандырарын чедип алыры-дыр.

Трактористиң бодалы кончуг шын. Артык кезек, эәрнил бүрүзү күрүненин хөреңгизиндир. Ону кылып бүдүрери ында-ла белеп эвес, аңаа хөй үе-шак негеттинер. «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчын суур бүрүзүн көөр болза, ында-мында үрелген машина-трактортуң «сектери» эмгежок. Чижээ, Кызыл-Тайга суурда гараж чанында, арыг иштивде, Инек-Даш хову турлаанда топап каапкан тракторларның, комбайнларның сектери каракка чаржыңчыг кылдыр шагжая берген чыткылаар.

Бо чүл? Ук ажыл-агыйның инженер-техниктиг ажылдакчыларының механизаторлар ортузунга камналга, ээ-харыысалгага хамаарыштыр суртаал ажылын кошкак чорудуп турарының хереченгейи. Ол ышкаш ында-мында октагылапкан техника кезектерин чангыс черге чыыр, металлолом кылдыр күрүнеге дужаар ажылдарны организастаавайн турары канчап-даа таарышпас.

Черле ынчаш, «Сүт-Хөл совхозтуң техника ажылдакчылаларында камналгага ээ-харыысалгага хамаарыштыр ажыл кончуг эрелгей чорун турар. Чаа келген автомашина, трактор болгаш сепгелге кончуг сула чорун турар. Оон ыңай техника сепгээр дээш оске бир будун турган техниканың кезектерин адырыл-тойгаглап каантар болучаар бар.

Аныяк Коммунист Элир-оол Ондар бо чымыштыг иштин тоску чазын эрткен. 1982 чылда часкы хову ажылдарынга эвээш эвес улуг-хуузун киргеп. МТЗ-50 трактор-биле тараа чаштырар талазы-биле мурнакчы механизаторларның одуруудан дүшпейн келгеп. Кывар-чаар чүүлдер камналгазы-биле оскелерге үлегерчижектиг.

Онаашкан ажыл-херээге кызымак, ону ак сеткилдиг кылып чоруур аныяк коммунисти чангыс чер чурттугларының Ишкин кээ Советиниң депутадынга сонгаан. Ам бо хүннерде Элир-оол Ондар малчынларга мал чемин соортүрүнге идепкейлиг киржип турар.

Т. КАРЫМА.

АГРАР БҮДҮРҮЛГЕЗИНИҢ КҮЧҮЛҮГ ИДИГЛЕРИ

Чурттуң аграр үлетүр комплексизинин хөгжүлдезинге, кээ ажыл-агыйга — оол кол озек кезээге чаа 1983 чыл тутула ле болур. Ховуга, фермага күш-ажылдың хүн, шак бүрүзү улам деңзигүүлүг, ажылдың түнелиг орулгалыг болур.

Аграр үлетүрүүнүң экономиктиг идиг бериишкиннериниң телээзи-биле хемчегларни ажыктыг кыллыр тургусканыңдан ыңдыг чаагай арга тургустунган. СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумунуң шинтипрлеринге дүүштүр ажылдап кылган ол идиг бериишкиннери амгы беш чылдың үшкү чылының хөгжүлдезинин планнарының үндезини болуу берген. Колхозтар болган совхозтарга чедирген хамсалдары-биле олар шинтиви-биле ажыл-агый-политиктиг чугула чорудулга.

Мыйыстыг болза малды, хаван эдлет, сүттү, тарааны чигир сөөктазын, картофельни болгаш өске-даа продуктуларны садып алырының өртээн январь 1-деп эгелеп остуреринге күрүне бюджединден дыка хөй акша-хөреңгини — 16 миллиард рубльди үнүрер. Ол акшаландырыышкынның элээн кезии хожуланган колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынга, оларның орулгалыг болурун хандырарынга үнер.

Кээ ажыл-агыйның моон соңгааргы интенсификациязы кодээнин социал айтырыгларын шинтипрлээри-биле дорт харылзаалыг. Суурларның чаагайжыдылгазының темпилерин мурнадырын, кээ-ээнин ишчилериниң культурлуг амыдыралының байдалын экижидерин Аъш-чем программазында көрген.

Социал чаартылгаларның аргалары чер бүрүзүнде чаңгыс аан эвес деп чүве биске билдингир. Орулгалыг эвес база ёрелиг совхозтарның байдалы кончуг нарын. Оларга дузазын күрүне элээп улгаттырган. 3,3 миллиард рубль-биле чурттагга тудуу, культура, амыдырал хандырылга объектилериниң тудуу, ажыл-агый иштинин оруктарының тудуу болгаш страхованне телелгелериниң дадывырлары хандыртынар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязында адаа турган саналгалар кеску бадыткалдыг. Совхозтар болгаш оске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң орулгазы 1983 чылда 8,8 миллиард рубль болур. Ажыл-агыйларның ажыттавышка барык дузазу-биле ол орулга артар. Бүдүрүлгени калбартырыгга экономиктиг идиг бериишкинниңе оңу ажылаар.

Колхозтар болгаш совхозтарның күш-ажыл төлевирин экижидери, аграр үлетүр комплексизинин бүгү адырларын сайзырадыры СЭКП ТК-ның май (1982 чыл) Пленумуна көрдүнген. Продукция бүдүрери, оон шынарын бедидери дээш кээ ажыл-агый ажылдакчыларының материалдыг сонуургалын бедидип турар.

Бүдүрүлге көргүзүглерин, экономия курлавырын хандырып турар бригада болган коллектив керээлери, күш-ажыл төлевирининг анкорээшкинал системазы калбак-биле ам шуут ажыглаттынып турар. Агаар-бойдус байдалдарын долузу-биле ам барымдаалаар.

Сибирь, Ыракку Чөөн чүк, Эрак районнарында, 100 кара чер областтарында болган ГСОЯГ-ниң кара эвес хөрзүнүүг зоназында совхозтарның болгаш оске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң улуртукчу ажылдакчыларының, специалистериниң болгаш албан-хаакчыларының шалыны 1983 чылда өзер. Чаңгыс ол-ла ажыл-агыйга ужуктел чок ажыл стажы дээш ажылчынарга ажыд төлевиринге немелделерни, немелде шөлээни үндүрерни көрген.

Ураалдың областарының болгаш Казахстанның хөй өзениниң күрүне бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларының ажыл төлевиринге район коффициентилерин киприр. Аъш-чем программазын боттандырарынче угланган СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Човүзелиниң докгаалдарында көрдүнген экономиктиг идиг бериишкиниңиң оске-даа хемчегларни чоруттунар.

Чурттуң аграр үлетүр күчүзүн интенсифтиг улгаттырарының политиказын партия болгаш күрүне дес-дараалаштыр болгаш сорулгалы-биле амыдыралга боттандырып турар. Аъш-чем программазын боттандырары-биле харылзаалдыг хемчеглер бистин планнарысыстың ол черни эзлеп турар. Сорулга болза, кыска хуусаанын дургузунда аътчемнин бүгү-ле хевирлериниң чурттакчыларны хандырары.

Д. СМИРНОВ.
(СЭТА).

ӨНДҮР УЛУГ НАЙЫРАЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганы бүгү делегей теогузуунуң чорудулгазынга эң чугула эргелделиг үелерниң бирээзи болган деп дүрүм ёзугаар санаттынып турар. Ленининң бодалдары-биле болган оон шуут-ла дорт киржилгези-биле он-он улустарга эң-найыралдыг болгаш акыдүүмалыкты ёзу-биле чурттаарының күрүне хевирлерин база оон политиктиг институттарын шуут тодаратказп. Бүгү нацилларның болгаш бичс улустарның бүрүн эки туразынга болгаш долу деп эргеэнге үнделзилеттинген эвилела тургустунуп тывылган ленинчи партияның национал политиказының тиилелгезин делегей мурнунга кергускен.

ССР Эвилелиниң юбилейнин байырлалы делегейге эң калбак ужур-дузалыг болу берген. Тайбынын болгаш дешилгенин херээ. кижи төрелгетеннин болгаш оон планетазының келир үези эргим бүгү кижилерниң кичээнгейи бо хүннерде бистин бүрүнеистин 60 чылынче. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң каттышкан байырлыг хуралынче, ТК-ның Чектелге секретаря эш Ю. В. Андроповтуң «ССРЭ-ниң алдан чылы» деп илеткелиниче утталган.

1982 чылдың декабрь-биле бистеп бо хүннерниң аразында бүдүн эпоха кирип турар. Национал айтырыын чүгле ангы талазы-биле үнделзилеп шинтипрлеп болур аргалыынын, ону шын шинтипрлээринге магадылалы, оон удурткучу болгаш башкарыкчы күзү Коммунистиг партия дээрзинин дугайында Марксты — Ленининң өөренининң шынынын ол эпоха, эртнен оруктун түнелдерге бүзүрелдин-биле кергускен. Ол эпоха феодал-патриоархалдыг болгаш харын-даа төрел болук харылзааларынан социализмче оруктуг эгелээн шаандакы кыдыг-кызыгаар черлериниң хожудаашкынын бүрүн чидиреринге чедиргеп. Ол эпоха бүгү республикаларның экономиказынга эң ханы өскерлиишкиннерин, оларның социал структуразына чаартылгаларны болдурган, хөй националдыг социалистиг культураны чечектелдиргеп. Амгы үеде кижилерниң төөгүлүг чаа ниитилеликкээ болуп турээр социалистиг нацилар—совет улус тургустунган.

Национал харылзааларга 60 чыл дургузунда болгулаан ынчаар талаазы-биле боттуг өскерлиишкиннер болза мөлчүктү тургузуунун биске артырлыр кааны национал айтырыг чедиишкиниг шинтипрлеттингеп, туюлукта чедип база педир эолбес кылдыр шинтипрлеттингеп дээрзин хереченлеп турар. Чүрттүн хөй националдыг составы оон комсаавын үнер дозу болуп турганыңаан таакуге эң-не башгай оон кужуун болгаш чечектелиишкиниин үнер дозу болу берген.

Ленинчи чанчылдарга шынчы бистиң партиязыс кылдывтаан үүле-херекте түнелевиштаап төөгүлүг эчис сорулганың оруунга «нацилярның чүгле чоокшулажыры эвес, харын оларның каттыжылгазының» дугайында В. И. Ленининң тодарадылгазын ёзугаар ам-даа кичээнгейни мөөнээр аңаар. Маңаа үезе келген чорудулгаларны сайдалың болбазы ышкаш, кап-чаң-даа хөлүн эртпир бурунгаар чүткүл база болбас.

Эш Ю. В. Андропов мынча деп чугаалаан: «Национал айтырыын шинтипрлээринге болгаш хөй нацилярлыг болгаш бичс улустарлыг болгаш бичс улустарның чангыс аай күрүненин иштинге амыдыралын болгаш күш-ажылдың фактыларын бодунун тургузуп келири бүгү айтырыглар чиде берген дээни ол эвес-тир. Амдыызында нацилар туруп турда, национал ылгалдар база турда, ындыг чүве болуунар деппе. Олар үр турар. ангылар ылгалдарындан-даа үр турар».

Ол байталдарны барымдаалаан, СЭКП сайзырангай социалязмининг үе-чазаазында национал политиканың эң чугула сорулгаларын тодаратказп.

Партия бозунун кичээнгейин тоште-даа база чер-чергеда олан болгаш ажыл-агый организацияның кичээнгейин ангы-ангы девискээрлериниң болгаш республикаларның күженишиннерин ам-даа улам сөкрый, биилдиг каттыштырарын хаңдырарынче утландырып турар. Республика бүрүзүнүң бойдус байлаан болгаш күш-ажылчы курлавырларын, агаар-бойдузунуң онзагай байдалын барымдаалап, эң-не утаангыр ажылдаары, ол күүүнү бүгү-эвилелдиниге улам ажыктыг кылдыр киприштирери— ол болза бүгү күрүнеге ышкаш, девискээр бүрүзүнге, нацин болгаш бичс улус бүрүзүнге эң хөй ажыктыг бээр. Маңаа ылангыя бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузары, девискээр ээзы-биле специализациязын болгаш кооперастаашкынны, ажыл-агыйжы харылзаалардың болгаш сөөргүлгенин схемазын сайзырангайжыдары негеттинип турар. ССРЭ-нин Азш-чем программазын боттандырарынга республика бүрүзү улам ажыктыг кылдыр ажылдаан турзуп дээш бүгү чүрттүн хемчээлиңге ködaa ажыл-агыйны эң ханы болгаш хажык чокка специализастаары негеттинип турар. Бистиң ажок улуг, дедлем чүрттүүстүн байдалдарында экономиктиг-даа, политиктиг-даа, харын-даа психологтуг-даа талазы-биле эң чугула ролдуг транспорттуң ажылын боттуу-биле экижидери негеттинип турар.

Национал харылзааларга угаан-бодал байлакшылын улам көвүдедири болгаш узур-дедир солчуп аралажыры онза ужур-дузалыг. Ол солчулганы улам үре-түнелдиг болдурары, бистиң улустарывыстың культуразының бераң турар бүгү-ле эң эки үүлдерин кижилерге улам калбак чедиишгир кылдыр дамчыдары, оон-биле кады бүгүде эргежирээн болгаш совет ынна чүртталганың нормачижектериге, бистиң коммунисти идеалдарывыска чөрүшөк ыңдыг үүлдерден адырыры — улуг болгаш чаагай ажыл. Маңаа партия организацияларында-даа, массалыг информацияның үелескетери-даа, эртемнин, культураның ажылдакчылары-даа эң идепкейлиг киржир ужурлуг.

Оон-биле кады маңаа парын болгаш чидиг чорудууга — дүрүм ёзугаар, боттуг чорудулга кижилерниң бот-медерелиниң өзүлдезин барымдаалаар керек. Челин алдынган чедиишкиннер дээш чорткарланышкын национал холдуурлак чорук болгаш менээргенинниң болу бербези осгаксырап онзаланырынче, оске нацилярны болгаш бичс улустарны хүндүлеп көрбес чоруче угланышкынналарны болдурар бербези чугула дээрзин партия айтып турар. Ындыг хевирлиг моөң чок чүүлдер ам-даа таварышкылаар, олар ажылга чамдык четчестерлеп болгулай бээр. Мында оонак чүве чок: ылга-даа, эрткен үениң турасказдарынга-даа, төөгүлүг болуушкуннарны тайылбырлаарынга-да, суурларны база хоорайларны ханчаар чаартып турарынга-даа, кижилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарынга-даа хамаарылга ышкаш бүгү чүүлдер чугула апаар. Партия, совет органнарның, бүгү кадрларның чер-черге идепкежидилгиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазының эң харыысалгалыг участоктарының бирээзи ында. Олар бөгүн партияның национал политиказының үлаа шудурту нептередикчилери, күүседикчилери болуп улугдаа, биче-даа бүгү-ле нацилярның болгаш биче улустарның төлөөлекчилериниң күш-ажылга-даа, амыдырал-чурталгага-даа чорумчалыг, агы-дүнмалышкы харылзаалярын хандырбышаан ол политиканың бедик принциптерин амыдыралга боттандырар алгаарлар.

Ажылчын аңгының нацинал страдгарының, өзүлдезивче бодунун кичээнгейин партия база бетан бадыткаан. Амгы үеде ажылчыннар бүгү эвилелдеңнеп республикаларда эң улуг сонал бөлүк бооп турар. Ынчалзажок оларның чамдыктарында ажылчын аңгының составында үндезин нацинадлыг кижилер улам долу төлөөлеттирген турар ужурлуг. Бүгү республикаларда чурттап турар нацилярдан болгаш биче улустардан мергежилдиг ажылчыннар белеткээрин калбартыры болгаш экижидери — экономика-даа, политика-даа талазы-биле чугула сорулга болур. Хөй националдыг күш-ажылчы, хамыктың мурнунда ажылчын коллективтер — чогум-на интернационалчы ёзугга кижилеттинер, ССРЭ-ниң улустарының аңы-дүнмалышкы чоруу болгаш пайырлы быжыглып турар черлер ол.

Бот-боттарының аразында нацинал харылзаалар — ол дээрге нацияларның болгаш биче улустарның бот-боттарынга дузалажылгазының бүгү комплекизи-дир. Мында болза ниитизи-биле эвилелдиң болгаш республикаларның партия база күрүне органнарынга ажылчы чоннарның төлөөлеттирилгезининг айтырыы-дыр. Ол болза нацияларның болгаш биче улустарның бот-боттарын хүндүлежирининг болгаш пайырлдың ёзугуга, бодунуң улуг совет Гөрээн чурттунга ынакшылга, интернационалдамнин, оске чурттарның ажылчы чоннарыы-биле эң-сеткил каттыжылгазының ёзугуга совет кижилерин кижизилеринин айтырыы-дыр. Маңаа социалистиг демократияны болгаш оскеда хөй үүлдерни улам ыңай хавыладыр апаар.

Ол бүгү болза боттуг социализмнин байдалдарында нацилярның бот-боттарының аразында харылзааларының айтырыглары хүн айтырыышкынан дүшпеэн дээрзин хереченлеп турар. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң болгаш РСФСР-ниң Дээди Советиниң каттышкан байырлыг хуралының киржикчилери ол айтырыгларны, ол сорулгаларны шинтипрлеп шыдаар болгаш шинтипрлээр-даа ужурлуг бис дээрзин демелгээнер. Улуг болгаш күчүлүг Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиң удам-на бижют болзуп дээш кааш-кон састер-даа эвес, а ажыл-херекбиле бегүн кылыр ужурлуг үүлдер ол-дур.

Ажылчынарның болгаш тараачынарның хөй националдыг баштайгы күрүнезининг чер бомбүрээзиге тургустунганының дуржулгазы XX үүс чылдың хайныышкынныг болгаш нарын ажыл-херектеринге социал дешилге дээш хөй-хөй демиселдиглерниң орук айтыкчы сылдызы болуп, оларга хаңы салдарны чедирип турар. Орус улустуң улуг база чаагай дузазы-биле чедип алганы чүс-чүс нацияларның болгаш биче улустарны төлөөлээп ажылчы чоннарның төөгүлүг үүле-херээ дээш киижи терелгетеннин магададып турар.

Бистиң чүрттүн он-он нацияларының болгаш биче улустарының өндүр улуг найыралы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле быжыглып база калбарып турар. Хостуг улустарның каттыңкан энергилязы болгаш күш-ажылы амгы үениң пивилизациязының өндүр белиниге хөй миллион улус массаларын чедиреринин тоолчургу кайгамчык үүлдерин бүдүрүп ботгандырып турар дээп чүвөйн бүгү делегейге көргүспүшаан, олар Ленининң айыткан оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруурлар. Оларның ажыл-херээ бүдүрген үүлезин — ол даярго совет улустуң чаңгыс эң-сеткилдиг үүлдүгүзүнүң туюры политиказының —СЭКП-ниң национал политиказының тиилелгези-дир.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ—ЛЕНИНЧИ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ БОТТАНЫЫШКЫНЫ

ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылына тураскаатқан СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болған РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андроповтуң илеткелии, ук хуралдың документилерии болған материалдарын партия организацияларының чер болганда пропагандалап база таймылырлап турар. Партия өөредилгезиниң системазынга оларны ханы өөренир соругага-бile даразында чижек план ёзугаар ийи кичээлди чорударын сүмелеп турар.

ЭРТКЕН ОРУКТАРНЫҢ ТҮННЕЛДЕРИ БОЛГАШ НАЦИОНАЛ ПОЛИТИКАНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

ССР Эвилелиниң түргуступ-ганы — бүгү-делегей төөгүзүнүң чугула үндезини үелериниң бирээзи. Марксизм-ленинизм инитилелдиң социал, анты талазы-бile структуразы, өнчүүн тергиндекти хевири-бile национал айтырыының тудуш холбаазының дугайында. Нацияларның бот-башкарыр эргези—оларның эки-тура-бile каттыжыышкыныңма идей-политиктиг үндезини, ленинчи партияның национал политиказының өзээ. Социалистиг феодализм — хосталган нацияларның күрүне таласы-бile каттыжарының В. И. Ленининиң айтыканы кара чаңгыс шын оруу.

Совет Эвилелиниң 60 чылдарда хогжүлдезиниң эң өөскү түңелдери. Мөлүүкүү тургузугнуң биске ол-ла хевээр арттырып кааны национал айтырыын ССРЭ-ге чедиишкиниң шиитпирлээни. Чурттуң хей националдыг составының, оок кошкак турганының дозунден күштүг болган чечектелиишкиниң үнер дозу кылдыр шилчээни. Национал айтырыгны шиитпирлээринге СЭКП-ниң удуртукчу ролю.

Сайзырангай социализмниң байдалдарынга социалистиг нацияларның улам сырый чоокшулажыышкыны. Чурттун экономиказы болган культуразың шиитпи-бile хогжүдеринге республика бүрүзүнүң салыышкыны. Бүгү нацияларның болган биче улустарының бүгү талазы-бile сайзыралы. Улустарның ленинчи найыралы — социализмниң улуг чаалап алыышкыны. Орус улустуң өске улустарга ак сеткилдиг акыдуңма дузаазы, бүгү республикаларның экономиказының болган культуразының чечектелиишкини. Орус дыл—чурттуң амыдыралынга, бүгү нацияларның болган биче улустарның чоокшулажыышкынга, делегей депшилгезиниң байлактарын оларның шиңгээдип алырынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузаалыг фактору.

Сайзырангай социализмниң байдалдарынга СЭКП-ниң национал политиказының сорулгалары. Бүдүрүкчү күштерниң интеграциязы, оларны сайгара тургузары, девискээр аайы-бile специализастаашкынны болган кооперастаашкынны улам ынай сайзырангайжыдары. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын күүседири — бүгү эвилелдешкеи республикаларның бирги чертелиг сорулгазы. Бүгү республикаларны хогжүдеринге, оларның кады ажылдажылгазын ханыладырынга транспорттуң экономиктиг, политиктиг болган психологтуг ролю.

Бүгү нацияларның болган биче улустарының экономиктиг база культура депшилгезиниң түңелинде национал бот-медерелиниң өзүлдези — дүрүм ёзугаар, боттуг чорудулга. Социалистиг нацияларның культураларының бот-боттарын байытчыдары. Национал харылзааларда ам-даа таваржып турар таарымча чок болуушкуларны ажып эртеринниң эргежок чугулазы. Бот-боттарын хүндүлежиринің болган чурттуң бүгү нацияларының болган биче улустарының чайыралың. Төрээн чуртунга ынак болурувун, интернационализмниң, өске чурттарның ажылчы чоннары-бile эң-сеткил каттыштырарының ёзузунга совет кижилерни кижизидери—доктаамал, бодунуң ужур-дузазының талазы-бile эң улуг сорулга.

Бистиң иниталелдиң кол күжү болур совет ажылчыи ангының национал отрядтарын остүреринче партияның кичээнгейи. Нацияларның болган биче улустарының республикаларында бүгү чурттан турарларның иштинден белик мергежилдиг ажылчыларын улустарынга ак сеткилдиг акыдуңма дузаазы, бүгү республикаларның экономиказының болган культуразының чечектелиишкини. Орус дыл—чурттуң амыдыралынга, бүгү нацияларның болган биче улустарның чоокшулажыышкыны. Чурттун экономиказы болган культуразың шиитпи-бile хогжүдеринге республика бүрүзүнүң салыышкыны. Бүгү нацияларның болган биче улустарының бүгү талазы-бile сайзыралы. Улустарның ленинчи найыралы — социализмниң улуг чаалап алыышкыны. Орус улустуң өске улустарынга ак сеткилдиг акыдуңма дузаазы, бүгү республикаларның экономиказының болган культуразының чечектелиишкини. Орус дыл—чурттуң амыдыралынга, бүгү нацияларның болган биче улустарның чоокшулажыышкыны. Чурттун экономиказы болган культуразың шиитпи-бile хогжүдеринге республика бүрүзүнүң салыышкыны. Бүгү нацияларның болган биче улустарының бүгү талазы-бile сайзыралы. Улустарның ленинчи найыралы — социализмниң улуг чаалап алыышкыны. Орус улустуң өске

ССРЭ — ТАЙБЫҢНЫҢ УЛУГ ХЕРЭЭНИҢ БОЛГАШ УЛУСТАРНЫҢ ХОСТАЛГАЗЫНЫҢ ЧӨЛЕҢГИИЖИ

Социализмниң делегейге бир дугаар чурттуңуң чайгылыш чок чорудуп турары ленинчи принципиалдыг чаа даштыкы политиказы. Социалистиг интернационализмниң принцииви — улустар аразында харылзааларның чаа хевириин үндезини. Социалистиг чурттарның дем каттыжылгазы — амгы делегейге аажок чэгай салдарлыг рольду ойнап турар күчүлүг, кадык организм. Дем каттыжылга чурттарының мурнунда туруп турар сорулгалар болза: социалистиг чаалап алыышкынарны камгалаары, тайбыныы болгаш дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлыышкының камгалазары дээш шинти демисел, социалистиг кады ажылдажылганы улам сайзырангайжыдары, экономиктиг интеграцияны чорударынга чаа идиги бээрэ.

Улустарның хосталгалыг демиселинге национал айтырыын шиитпирлээринин дурлугланыын ужур-дузазы. Колониализмни уаутказары дээш Совет Эвилелиниң идепкейлиг болган шиитпирлиг демисели, улустарның хосталгазының болган дең эргезинин хөрээн чайгылыш чогулбile деткип турары.

ССРЭ-ниң делегейге өзүп турар алдар-хүндүзү болган салдары. Бүгү диптерии чурттары-бile тайбын кады ажылдажылганы хогжүдери. Тайбын кожа-хелбээ догуунаашкынның принциптери — ССРЭ-ниң даштыкы политиказының үндезини болган оларны делегейге калбаа-бile корун турары. ССРЭ-ге болгаш социалистиг дем каттыжылга чурттарынга удур демиселинге Барыын чүкте ээ дайынызырак белүктерии идепкейжээни. Социалистиг чурттарга удур империалистиң экономиктиг дайынының, оларның иштики хереглерине холгаарлаарының планнарының, шериг талазы-бile ССРЭ-ден болгаш социалистиг дем каттыжылга чурттарындан артык күштүг болурун чедип алыр дээш оралдажыышкыныарының чайлаш чок буурап дүжери.

Вашингтонның амгы политиказының түңелиниде делегей байдалының эң айыылдыы-бile чидиилегени. АКШ-тың болгаш оон баштааны НАТО белүүнүң шериг талазы-бile белеткелдериниң кажан-даа турбаан улуг хемчээлдери. Ядролуг дайынны болдурбас, оон кыпсынчыларын доктаадыр дээн бүгү улустарның негелдези. Ядролуг дайынны чайладыр болгаш чепсеглеиишкинии дүжүрер, күрүнелер аразынга бүзүрежилгени тургузары, чавырлыышкынче катап эглир талазы-бile Совет Эвилелиниң чаа сайалдары. Европага тайбыныы камгалаар талазы-бile совет сайалдар.

Бүгү-ниити тайбын, улустар аразынга найырал болган кады ажылдажылга дээш Совет Эвилелиниң чайгылыш чок болгаш чүткүлдүг демисели, амгы болгаш келир үеиин салгалдарынга тайбың чаагай келир үени хандырары.

Ажыглаар литература

В. И. ЛЕНИН. Нацияларның бот-башкартынарынга эрге дугайында. ЧДЧ, т. 25, арын 257—263, 316—320.

В. И. ЛЕНИН. Националдар дугайында азы «Автономизация дугайында айтырыгларга хамаарыштыр. ЧДЧ, т. 45, арын 358—362.

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУГАНЫНЫҢ 60 ЧЫЛ ОЮНУҢ ДУГАЙЫНДА. СЭКП ТК-ның доктаалы. М., Политиктиг ном үндүрер чер, 1982 чыл.

ПАРЛАМЕНТИЛЕРГЕ, ЧАЗАКТАРГА, ПОЛИТИКТИГ ПАРТИЯЛАРГА БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ УЛУСТАРЫНГА. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болган РСФСР-ниң Дээди Совединиң 1982 чылдың декабрь 22-де каттышкан байырлыг хуралынга үлүээп алган кыйгырыг. «Правда», 1982 чыл, декабрь 23.

Ю. В. АНДРОПОВ. ССРЭ-НИҢ 60 ЧЫЛЫ. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болган РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттышкан байырлыг хуралынга илеткел. «Правда», 1982 чыл, декабрь 22.

К. У. ЧЕРНЕНКО. Кремльдиң Съездилер ордузунга каттышкан байырлыг хуралга чугаазы.

Болмбурзектиң судалы

ЛЕНИНЧИ ПОЛИТИКАНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

⊙ **ХАНОЙ.** ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскааткан «Пролетарлы интернационализмниң» ленинчи угланыышкыны-бile» деп делгелге Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылында ажыттынган. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь делгелгени кээп көрген болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аку-дунма найыралы, бот-боттарынга дузалажылгазы хостуг болгаш дең эргелиг кады ажылдажылгазы — ленинчи национал политиканың тиилелгези-дир деп медеглээн.

⊙ **ПНОМПЕНЬ.** ССРЭ-ниң тургустуганының алдарлыг 60 чылын кампучи улус совет кижилер-биле, бүгү делегейнин ажылчы чоннары-биле кады сорук кижилерниң демдеглеп турар деп, Кампучияның Улус-ну-революстуг партиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, Кампучияның Улус Республиказының Национал хуралының Даргазы Чеа Сим чугаалаан.

ССРЭ-ниң эрткен 60 чылы—Кампучияның чонунга, чаа амыдыралы тургузарынга оруунче кирген бүгү улустарга чайынанчак үлегер-дир деп, ол онзалап демделээн.

⊙ **МАНАГУА.** ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга тураскаатқан байырлыг хуралда Никарагуаның найысылында ажыттынган. ВКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ВСР-ниң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Чыонг Тинь делгелгени кээп көрген болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аку-дунма найыралы, бот-боттарынга дузалажылгазы хостуг болгаш дең эргелиг кады ажылдажылгазы — ленинчи национал политиканың тиилелгези-дир деп медеглээн.

Социализм —ол дээрге тайбың дээш мөнчүлгени болгаш күүдэшкинии үзүткээр дээш демиселди бодунуң кол ложуңу кылдыр чарлаан ниитилел-дир деп, ол чугаалаан. Америк империализмниң делегейге, оон иштинде Төп Америкага агрессчи планнарынга шантпирлиг ойтур шаңыыкшыны Совет Эвилелиң таварыштырып турар. Сандиножу революция-бile ССРЭ-ниң чонунуң эң-сеткил каттыштырыгазының түңелинде Никарагуаны Каттышкан Штаттар боой тудуп шыдаваан.

⊙ **БЕЙРУТ.** ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскааткан байырлыг хуралга ливан найысыладың хей-ниитизиниң телөлекчилери. Ливанның парламентизиниң депутаттары, политиктиг болгаш хей-ниити ажылдакчылары олурушкан.

⊙ **ЛОНДОН.** ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чылынга хамаарыштыр тускай чүүлдү Англияның «Морнинг стар» солунунга парлаан. Хей националдыг күрүнениң тургустуганындан бээр ССРЭ төөгүзүг орукту эрткен. Политиктиг, социал, экономиктиг болгаш культура амыдыралының талазы-бile кайгамчык улуг чаартылгалар-бile ол орук дёмдеглеттинген деп ук чүүлде айтыкан.

⊙ **НЬЮ-ЙОРК.** Совет Эвилелиң бодунуң тургустунган үезинден бээр эрткен чылдарда индустриялыг күчүлүг улуг күрүне кылдыр сайзыраан деп, Америк-совет найыралдың национал чөвүлелиниң күүсекчи директору Алан Томсон медеглээн. ССРЭ-ниң улустары чүгле экономика болгаш культура талазы-бile эвес, харын-даа бөлүг дең эргелиг хостуг улустарның чөптүг ниитилелин тургузар талазы-бile кайгамчык чаагай чедиишкиннерлиг болган. Социал болгаш национал мелчүлгеден, күчүлөшкиндеп ажылчы чоннарны чүгле социализм хостаң шыдаар дээрзээ ССРЭ-ниң үлегери бүзүреллиг кылдыр бүгү делегейге бадыткаң көргүскен деп, А. Томсон СЭТА-ның корреспондентизиниге чугаалаан.

(СЭТА).

САГЫШ САЛЫЫШКЫН

КАБУЛ. (СЭТА). Чурттуң бүгү хамаатылары национазындан, назы-харындан, эр, херээжениинден ылгал чокка эртемни чедип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязы болгаш чазаа доктаамал сагыш салыр турарын АДР-ниң чырдымышкын министрииң бирги орлакчызы Сайед Ахмад чоокта чаа Бахтар агентствозунга берген интервьюзунга айыткан.

Амгы үеде Афганистанда 4 муң 500 эге болгаш ортумак школалар бар, ында 1 миллион 350 муң ажыг школачылар өөренип турар. Ынчаарга 1978 чылдың апрель революциязынга чедир чурттуң школа назылыг бүгү уругларының түгле 26 хуузу өөренир аргалыг, а чогуур назылыг улуг чоннуң 90 хуузу бижик билбес турган.

Афганистанның бүгү девискээринде чаа школаларны тудуп турарын С. Аммад айыткан. Чаа өөредилгең помнарын парлаан, а школаларда өөредилгеин чурттуң улустарының төрээн дылдарының кырында чорудуп турар.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль эжелекчилерге удурланыышкының Ливанның патриоттуг күштери улам күштелдирип турар. Израиль шериг эрге-чагыргаларының Сайда хоорайда (Ливанның) администрациязының бажыныңче партизаннар дидими-бile халдаан болгаш автоматтар база гранатомёттар-бile боолаан. Патриоттарның ол халдаашкының түңелинде дөрт эжелекчилер өлүрткен, алды кижизи балыглаткан.

Бир чагааның изи-биле

КЫМ БУРУУЛУГУЛ?

«Эргим редакциязы, бистерге дуза кадыы, болчуру кандыг ирги дээш бо чагааны бижип тур сиз. Силерге бир дугаар бижидивис. Бистер Эрзян районнуң «Мөрен» совхозта ажылдап, чурттап чоруур бис. Өскен-төрээн черивис-даа бо. Бистиң өг-бүлевис ишти хөй, ада-иевис 20 чыл иштинде мал малдан чораан болгаш 1976 чылда, школага оң кижи өөренир болу бээрге, суурже кожуп келген. Төреливис кижиниң ийи өрээл бажыңынга кирип алган биз. Ол кижи бо бүзүн көжүп чедип келгеш, бистерни ол бажыңдан үндүргеш, эт-севивисти үндүр октанвээн. Совхозтуң дирекциязы эрги контораның бир өрээлинге бистерни киирип каан. Бистиң өрээлде түгле шечка чок, чемнин даштыгаа хайыңдырар биз. Школада 8 кижи өөренип турар...» дээш оон-даа өске хөй тайылбырлыг мындыг чагаа редакциягa келген.

Чагааның изи-биле баргаш, түвениң байдалы-биле танывыш корген. Шынап-ла «Мөрен» совхозтуң эрги конторазының өрээлдериниде - элээн каш өг-бүле чурттап турар. Ол-ла бажыңның бир өрээлинде (узуну 6 хире метр) хөй уругларлыг Бады-Шулуу Данғыттың өг-бүлези чурттап орар. Өрээлге кире бээривиске, шору чылыгдаа, шалазын чаа-ла кылаптыр чуп каан. Шериг албанындан чаа келген оглу чурук чуруп олур. Ону дунмалары долганыпкан. Өрээлде үш оруң бар. Оон өске оруң салы дег хос чер-даа чок. Ийи столдут, бирээзинде өөредилге помнары — бирги класстан эгелээш тоску класска чедир овааластына берген.

Бажыңның эдлери-даа чок, түгле уругларының школадан чаа келгилээн. Чамдыызы школаже ийиги эдлчегде өөренип чоруп турар. Бо өг-бүледен шынап-да 8 кижи өөренип турар. Чаңгыс өрээлде ала-иезибile катай 16 кижи чурттап турар. (Оларның улуг уруу бодунуң 2 уруглары-биле база ында). Ол школада ажылдап турар, оон уругларының бирээзи бирги класста. Ынчангаш ол өг-бүледен бирги класста безин ийи кижи өөренип турар. Бир оглу өглевгеш, ангыланып чурттай берген. Чамдык дунмалары харын оон бажыңынга чамдыкта барып хонгулаар.

Бо бажында (түгле оларның өрээлинде) печка салдынмаан. Өрээлги батареялар чыылар. Чем кылыр чөр өрээлде шуут чок. Даштыгы чайгы шаарап сарайда демир суругга аъш-чем кылыр. Бо-дээш көөрге, черле кончуг берге, түренчиг-даа. «Аваавыс кыымак болгаш шыдажып турар, хөөкүйге та кайы хире өөрге. Соокта шуут берге» деп чагаада бижээн. Кыжын чүү кижи даштыгаа тос-тос-туг соогунда чем хайындырып чораныл? Арга чадаарда чүве-дир ийин.

Бүгү байдалды танывыш коргеш, өг-бүлениң херээжен ээзи, Маадыр-ие Кезегетя Менмеровна Данғыттан оң чурттап турганы (совхозтуң бергенин) бажыыдан түге аналаа үнүп бергенин айтырдывыс.

—Малчыннап турган, уругларывыс удаа-дараазы-биле школа назыны чеде бээрге, ынчан оң кижи өөренир апарган, суурга көжүп чедип келген биз. Уруглар алазының дунмазы болур кижинин чурттап турганы бажыңга кирип алган биз. Ол бажыңга чурттаарын совхоз директору чөпшээрээш, харын-даа ону биске шуут быжыглаанны шын чүве харын—дээш, не кижи оон ынан ыыттавайн барды.

Оон бээр каш чыл эрткенде, ол бажыңга чурттап турган Солдат-оол кожуп чедип келгеш Данғыттарның бажыңынга эт-хереклелин киирген, хөй ажы-төлдүү оон үнүүр сывырып эгелээн. «Бистиң баштай чурттап турган бажыңывыс болганда бис чурттаар ужурлуг биз, бо бажыңны тударынга ачавыс киришкен» —дээш, элээн маргылдаа үндүрген. Ынчаш кээрге өг-бүлениң баштыңы Бады-Шулуу Данғыт чүү-даа ыыттавааи, а уруглар иези Кезегета хөй уругларын чивледир эдерткеш чайлап бергеннер.

Мында кижи маргыжардаа чүве чок болгу дег. Бир тээ директор боду-биле Данғыттарга ол бажыңны берип каан болганда, оон черле үнмес турган. Шынында, Солдат-оол оон өске бажың дилеп тывар турган-дыр. Ол база беш уругларлыг. Маңаа ол-бо таланы бүрүүдалыры берге. Чогум кымга буруу онаажырыл?

Ол үеде совхозка туттунгулаан бажыңнарны өске кижилер эдлеп апкан турган. Ам канчаар, түр када-даа болза Данғыттарны эрги конторага киирер ужур совхоз директорунга база катап таваржып келген.

Чуртталга тудуу дээрге берге айтырыгларның бирээзи. Тыва улус өглерден бажыңнар тутканы олче иргени амыдыралга сайзыралдыг улуг эргелде болган. Оон бээр каш оң чыл эрткен, ынчангы бажыңнар ам эргижирээн болган улустуң амыдырал культуразы улам бедип келгениибile ажылдап, чурттаарынга үениң байдалынга таарыштыр чаа хевириин бажыңнарын тудары негеттинип келген. Ынчангаш кижилерни чуртталга тудуглары-биле хандырары база бир чугула айтырыг боон хевээр артып турар. Кайда чуртталга тудуунда кичээнгей кошкак болдур, ында бергелер тыптып кээр.

— Каш чыл чурттаан бажыңыңардан хөй ажы-төлүңнерни эдертип алгаш, түгеле мыдыг дүрген үнгенинер ол? — деп, база катап айтырдывыс.

— Улус үндүр сывырып, эт-херекселди дашкаар октай баэрге, эчогу-даа кончуг болган, совхоз черле бир янзы дузалаар боор деп бодаткан чүве болгай. Чем кылыр чөр чок дээрден башка, чүгээр өрээлде дораан киирген даргалар бо — деп, харын дарга-ларынга ыыдыг-ла улуг хомудал чок аянныг, кем чок сеткил-биле не кижи харылады.

Болардан черле чүве үнмеспир, бо кыш-соокта хөй ажы-төлдү мынчаар канчап олуртуруул деп бодап келгеш, совхозтуң директорунга ужуражып чугаалашкаш, оон айтырдым.

— Бо хөй ажы-төлдүг өг-бүлеге, өөреникчилерге, силерниң таланарлан дарый дуза чедирбес болза, оларның өөредилгезинге-даа таарымчалыг байдал чок-тур, кадыккаа-даа берге апаар, түңүн-биле дузалаар силер Бопуу Севдиевич?

— Амдыызында киириптер дээрге, белеп бажың-даа чок, оларның ол чурттап турар өрээлинге печка салыр, ооза чылыг черге чем кыдыштар арталыг кылдыр дораан хемчээн алыр апаар бис — деп, директор аазай-дыр.

Өг-бүленин уругларының өөредилгезинин дугайында база чугаалаштывыс.

— Эки өөренир уруглар, оларның уругларындан багай өөренир, хөй-ниитинин чурумун үрээр азы школазын ара каапкан деп чүве чок. Бо соолгу чылдарда онгу классты безин ийи оол доозуп үнген — деп, директор чугаалады.

Шынап-ла ол бичии өрээлге доп-дораан печка кылдыраргындан өске, арга чогу шын-ныг. Ынчалза-даа бар арталарны болаш тывар болза. «Мөрен» база шыырак ажылагыйларның бирээзи. Чуртталга тудуунуң айтырыынче ямда кичээнгей кошкак турары моон-на илдеп-дир. Кижи дугайында сагыш салыышкын дээрге, түңүн-даа мурнунда кижилерниң чурттаар черииңң дугайында сагыш салыышкынындан эгелээр. Школа назылыг хөй уругларыг Данғыттарның өг-бүлези чаңгыс бичии өрээлде сыңмаралжып, даштын сарайда чем бедеткеп турарын кере-тура-ла, «Мөрен» совхозтуң удуртукчулары, кодээ Совет-даа түге херекке албааныл? Шынындала од совхозка райондан-даа ажыл-албан кижилера хүнүң чыгыы чедип барып турар болгай.

Маңаа чогум кым буруулугул? Айтырыгны кайы-даа тала өскээртен айтыышкын чокка шиитпирлеп ап база болур турган-дыр. Бодунунга амыдыралынга тоомча чок хамаажыргa, херек бүтпес. А ынчаарга кижи дээш сагыш човаашкын кажан-даа, кайда-даа бирги чергенин болур дээрзин утпас ужурлуг бис. Ажыы-биле чугаалаарга, кижилериңң амыдырал-чурттал-газын, оларның ажы-төлүүнүн канчаар өөренип, чурттап турарын сонуургап көөрү, оларның сеткил-сагыжынче бакылап көөрү эң чугула айтырыгларның бирээзи. Чурттаар орая-бажың талазы-бile чедимче чок чүүлдер түгле «Мөрен» совхозта эвес, өске-даа черлерге таваржы берип чадавас.

Чамдык малчыннар хөй чылдарда мал ажылынга ажылдап келген. ук черниң үдезиин чурттакчылары хиреанде суурда орта кирип олуруп алгы дег бажың-балгат чок болур таварылгалар база турар.

Бистиң чуртта кижи дугайында улуг сагыш салыышкының салган, хөй чүүлдерни кылып турар. Ылаңгыя уругларга онза кичээнгейни тургүскен. Партия болгаш чазактың ол улуг хемчегларинин ачызында ийи-чаңгыс кижилер боттарының-даа, уруг-дарының-даа дугайында сагыш салбас, азырадыкчы хөөнүүг, хамаарышкан даргаларынче көрүп алгаш, оларның кажан дузалаптарын маңап олургулаар. Амыдыралга уругларны өөредири ала-иезинин хүзээлгези болур. Кижиниң амыдыралынга чүү-даа туруп болур. Хамык чүве кижиниң болуунда, ажы-төлүнге сагыш салыышкындан хамааржыр.

Кижилерни чурттаарынга, ажылдаарынга, амыдырал культуразынга өөредири харысалгалыг ажылдакчы бүрүзүнүң хүзээлгези болур.

Чоокку үеде Мөренде хөй уругларлыг өг-бүле — Данғыттар делгем бажыңга чурттай бээринге бүзүрээр биз.

А. АРАПЧОР.

ПМА-ның корреспондентилери дыңнаткан

ДЕРЗИЙ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ ДЭЭШ

«Бо дээрге хөлүг-ле селгүүстэшкин болур боор — деп, террорлэчи конҗреводзюстуг болуктүн удуртукчузу Абдул Рауф бодунга чоок кижилерни херек үүлгедири-бile чыып ап тура чугаалаган. — Калай Вахид суурда бир кижиге ужуражыр ужурлуг биз деп». Сес кижиин эдерткеш, ол чорупкан. Ынаар баарда «аалчылар» дыка-да белеткенген, автоматтар, пистолеттер, хол гранаталары-биле олар чепсегленген болгаш танкыта удур граната октаар чепсекти безин ап алганнар.

Караңгы имир дүжүп кээрге-ле, олар дагдан бадып келген болгаш кызааны кудуу баткаш, 10 шак үезинде суурга кирип келгеннер.Төп афган солун — «Хакикате сарбаз» /«Солдат шыпы»/ солуннуң ажылдакчызы, журналист, полковник Нек Мухаммадты тудуп алыр — оларның соругазы ыыдыг. Нек Мухаммад ол суурда чурттап турар төрелдеринге келген турганы ол. «Дүнеки аалчыларны» аңаа кым-даа манаваан. Абдул Рауф болгаш оон-биле кады үш кижи боо-чепсээ-биле коргудуп чурган, бажыңче шургуп кирген, а өскелери даштыгаа хайгаарал кылып арткан. Хүзүлүг журналисти болгаш хуналаи алганы чамдык чүүлдерни олар бажыңдан удатпаандала үндүрүп келген болгаш дораан-на арлып чорупканнар.

Чер ортузу четпейн чораашла АДР-ның улусчу милициязының хайгымычыларынга олар таварышкан. Аткылажыышкын эгелээн. Абдул Рауф болгаш оон-биле кады үш кижи дезип чоруптарын кызытса-даа, аткылажыышкын үезинде өлүрткен. Арткан беш дээрбечи удурланыышкынның ажык чок апарганын билгеш, дүжүп берген. Нек Мухаммад хосталган. Од дээрбечилер безээлээр АДР-ның революсчу трибуналының судунга шиитпиргеннер.

«Мусулъман шажының» камгалаар» деп меге сос-биле чагдының алгаш, херек кырында үптээшкин, чонга удур террор кылып турар кижилерниң арын-нүүр чок чоруун истелге материалдары сойгалап клередип турар.

Абдул Рауфтун «Характе исламие Афганистан» организациязынга хамаажыын турар дээрбечи ол бөлүү Афган черге карокы үүлгединишкиннерин чыл ажыг үе дургузунда уламчылап келген. Нангархар провинциязының Кама уездизинге школачыларның холдарын олар одура кескеннер, Джалалабад хоорайга аныяк хереежен башкыны олар араатанзыг ёзу-биле өлүргеннер. Оон-даа өске араатанзыг чүс-чүс херектерни олар үүлгеткен. Контрреволюциянын болгаш оон даштыкыда күткүкчүлериниң ханныг үүлгедиглерин афган парлалганың арыннарынга сойгалап бижип турган ол журналистиң кандыг байдалга таваржыр турганы билдингир-дир.

— Дужаалдарыы болган ок-чемзекти Пакистандан ап турган биз—деп, туттурган дээрбечилериин бирээзи Абдулла Джон судка чугаалаан.

— Бистер ында өөредилге төптеринге шеригниң болган диверсия кылырының белеткелдерин эрткен биз. Боо-чепсек-биле, чазылдырар үүлдер-биле болган хораннаар үүлдер-биле канчаар ажылдаарын биске даштыкы инструкторлар өөредип турдулар. Афганистанга чеде бергеш, чаа чазак-биле найыралдыг ажылдап турарларыы чок кылыр, транспорттуң ажылынга шаптыктаар, оруктарны болгаш ковүргүлерни чаза тепсир, автоколонналарже халдаашкынчар кылыр ужурлуг турган биз.

Боттарының Төрээн чурттунга удур, чонунга удур ындыг ханныг үүлгедиглерин кылырынче ол дээрбечилерни чүү албадаанын?

— Аажок коргуп турган биз — деп, хоругдаттырганнарның бирээзи Ниаз Мухаммад революсчу трибуналдың судунуң даргазының айтырыынга харыылаан. — Эргечагырганнарның холунга киргинерее — дүжүп берзинерзээ-даа, туттурзунарза-даа домейде боолаш каар—деп, баштыңнарывыс биске чугаалаан. Ол сөстерге бүзүрээш, олардан чоруй баарындан коргуп, Абдулла Рауфтуң дужаалдарын күүседир ужурга таваржып турдувус. Оны күүсетпес болза амы-тындан чарлыр болгай.

Ол кем-херек үүлгедикчилери революсчу трибуналдың мурнунга ам турупкан. Боттарының буруузун мииниип, херекти чиик көөрүп дилеп турарлар. Афган улустуң мурнунга олар аар үүлгедиглерин кылган. Ынчангаш оларның үжүн дээди хемчегбиле, ийизин — 15 чылда кара-бажыңнаар кылдыр шииткен.

А. СУХОПАРОВ, ПМА-ның корр.

Кабул.

⊙

ФРАНЦИЯ. «Альстом» дээр автомобиль кылыр компаниянын элээн каш муң ажылчынары Күш-ажылдың Бүгү-делегей Конфедерациязының айтыышкынын ёзугаар ажыл соксадыышкынын чоокта чаа кылган. Олар бүдүүлге эдлери хөреңгитешнериин кижилерни ажылдан үндүрер кара туразында үүлгедиишкинииге удурланыышкынны илередип, ажылдан үндүрткен эш-өөрлерин катап ажылга киирип алырын пегээнер.

ЧУРУКТА: «Альстом» компаниянын Сен-Назерде ажылчыларының ажыл соксадын турганы.

⊙

Улусчу чогаадылга фестивалы

КАЙДА-ДАА ЫРЫ-ШООР

Амгы үеде бистиң республикавыс хоорай, суур бүрүзүнде ыры-шоор диңмиттелген. ССРЭ-ниң тургустунга-ла 60 чыл оюн совет улустуң демдеглээр хуусаазы — ам кашла хонук арткан. Ынчангаш ол кайгамчык юбилейге турускаактаан ажылчы чонуң чогаадыкчы, бот-тывынгыр уран чүүл фестивалы бистиң республикада чоруп турар. Бирги эзлчег ам дооступ турар. Ону организастап эрттирээнге баш бурунгаар-ла районнуң оргкомитеттерин тургускан. Ында профэвилел, ВЛКСМ, спорт комитеттериниң, солуң редакцияларының, культура илдиҥтериниң болган хой-ниити организацияларының төлээлери киржип турар.

Ук фестивальга район бүрүзү кызымаккай белеткенген. Ол талазы-биле, ылаҥгыя Моҥгүн-Тайга район фестивальды организастыг болган белик утка-шыпаррыг эрттирээнии демдеглеп болур. Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези-биле чергелештир чаа шиилер тургузуп алган коллективтериниң, агиткультбригадаларының патриотчу болган комсомолчу ырлар талазы-биле конкурстарын база организастап эрттиргилээн. Аргадружила тарадыр соруглаабиле бирги эзлчегниң байдалын радиога болган республика солуннарынга чырыткылаан. Бирги эзлчегниң фестивалының түңнелинге 300 ажыг кижи хаара туттунган.

Каа-Хем район массалыг чоруук болган идепкей талазыбиле өскелерден онза ылгалдыг болган. «Чаҥгыс өг-бүледе» деп девизтиг адаа-биле эрткен бирги эзлчегге Бүрен-Хем, Суг-Бажы суурларның коллективтери, Сарыг-Септиң эмнелге коллективи эң эки боон шылгараан.

Конперттерге аныяк-даа, хоочун-даа кижилер, совхозтар директорлары, партком секретарлары, школачылар-даа киришкени өөрүнчүг болган уран чүүлге сонуургалдың бедээнин көргүзүп турар. Өөвүр районда уран чүүл көрүлдези чүгле организацияпар аайы-биле эвес, харын агитквартиралар аайы-биле эрткилээн. Аңаа 400 хире кижи киришкен. Тес-Хем районга 54 агитквартира овюконцертин чоҥга бараалгатkан. Самагалдайга болган түңнел концерттиҥ ниити ырызынга 70 кижи киришкен.

Бай-Тайга районда фестиваль агитбригадалар көрүлдези хевирлиг эртип турар. Чамдык коллективтер Шүй суурга, «Найырал» болган «Тээли» совхозтарның төптеринге база район төвүнге эки организастыг эрттиргилээв. Тожу районга ус-шеверлериҥ чазаан болган аргын даараан түүлдериниң делгелгези болган. Ол ышкаш районнуң чамдык черлеринге патриоттуг болган комсомолчу ырларның көрүлдези база эрткилээн.

Фестивальдың эртип турар талазы-биле чамдык чедиишкиннер бар-даа болза, четпестер база барын демдеглевес арга чок. Оргкомитеттер чөр-черде тургустунгулаандаа болза, чамдыктары херек кырында кандыг-даа ажыл чоруттайын турар. Оларга Улуг-Хем, Бии-Хем, Таҥды, Кызыл районнар хамаарыжыр.

Фестивальга холбаштыр республика хемчээли-биле чамдык ажылдарны база кылып чорудуп турар. Чижээ, «Тываның улусчу талантылары» деп телефестиваль эртип турар. Аңаа район бүрүзү бодунуң уран чүүлүн көрүкчүлерге бараалгадыр ужурлуг. Бо хүннерге чедир колдуувда шупту районнар концерттерин көргүзүп, көрүкчүлериниң сонуургалын хайныктырган. Концерттериниң программазында интернационалчы болгаш улустарның найырлыг кергүскен номерлер хой болгулаан.

Кызылга бо чайын эртken патриоттуг ырлар көрүлдезинге сес район киржип, аңаа 200 ажыг кижи хаара туттунган. Чоокта чаа тыва национал хөгжүм хереклерлериниң уран-шевер кылыкчыларының болгаш күүседиикчилериниң конкурсуу Кызылга болуп эрткен. Оларның аразында Бэй-Тайгадан К. Балган, Х. Идамчап, Барын-Хемчиктен Х. Биче-оол, Чөөн-Хемчиктен О. Маржымал болгаш өскелеп уран-шевер мастерлер боттарының ажылдарын эккел көргүскүлээш, чогуур үнелелди алгылаан. Аңаа 74 хөгжүм хереkселдериниң делгелгезин организастаан. Конкурстуң түңнелинде методиктиг хуралды эрттирген. Аңаа конкурстуң киржикчилери музыканың шенелде мастерскаязын ажыдарын амыдырал бодула негеп келгенин чөптүү деп санавышаан, ону ажылдарының эргежок чугулаазын бир үн-биле деткээннер.

Районнар төптеринге ыры клубтарын ажыдарын ам планнап көрүп турар. Оон-биле кады чер-черде бөлүмнер ажылын күштелдирген. Кызылдың үлетнүр будүрүлге, албан, организация черлериниң көрүлде концерттери болуп эртkилээн. Улусчу талантыларның көрүлдези ам-даа уламчылап, ыры-шоор чангыланмышаан.

Л. БОРИСОВА,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң директору.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ХЕВИС КЫРЫНДА— ШКОЛАЧЫЛАР

Республиканың улуг спорт залы — «Хереле» Тываның школачыларының бирги чери дээш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 60 чыл оюнга тураскаатkан хостуг хүреш маргылдаазы болуп эртken.

Бо эртken маргылдааның онзагай, солун байдалы кандыг болганыңа дээрге, маңаа школачыларның хөйү-биле киржип турары болур. 164 аныяк мөгелер боттарының күжүн шенешкеннер. Командалар аайы-биле ап көөрге, моон мурнунда чылдарда киришпейн турган командалар Бай-Тайганың, Моҥгүн-Тайганың, Каа-Хем районнарның элээди аныяк мөгелериниң киржип турарын алырга, аныяк өзүп орар мөгелериниң саны көвүдеп турар.

Школачылар аразында хостуг хүрешке 34-кү спартакиада болуп эртken. Деңзи аайыбиле өөреникчилерниң аразындан тиилекчилер тус-тузунда шаңналдыг черлерни үзеликпиннер.

Команда талазы-биле бирги черни Ак-Довурак хоорайның школачылары эзлээннер. Ийиги-үшкү черлерни Чөөн-Хемчик району база Кызыл хоорайның мөгелери алганнар. Деңзи аайы-биле дараазында мөгелер чемпионааннар:

42 кг-Алексей Иргит (Бай-Тайга), 45 кг-Алиш Ендан (Улуг-Хем), 48 кг-Допуй-оол Маадыр (Кызыл), 52 кг-Роман Моҥгуш (Ак-Довурак), 56 кг-Шолбан Сарыглар (Кур Чер), 60 кг-Мерген Ооржак (Бүрен-Хем), 65 кг-Сергек Данма (Кызыл), 70 кг-Начын Моҥгуш (Кызыл), 75 кг-Слава Ооржак (Ак-Довурак), 81 кг-Шойдан Салчак (Ак-Довурак), 81 кг өрү-Николай Никитин (Кызыл).

Бо маргылдааның мурнуу чарыында республиканың бүгү тренерлериниң, судьяларының хуралы болган. Аңаа хостуг хүрештe кандыг өскерлиишкиннер бар апарганын, ол ышкаш хостуг хүрештиң тактика, техника талазы-биле чаа аргаларын сайгарып, өөренип көрген.

Б. ЧӨКМЕК.

БҮГҮ РЕСПУБЛИКАЛАРДАН

Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун көдүрериҥе Бүгү-эвилелдиҥ спартакиадалары улуг роль-ду ойнаан. Шак ындыг маргылдааның бирээзи 1928 чылда болган. Совет күш-культура шимчээшкининиҥ үндезин-ге болуур Бүгү-эвилелдиҥ ГТО комплекизин 1931 чылда тургускан.

Күүүлүг социалистиг күрүнениҥ дүрген сайзыраарыңга болгаш дайын мурнуун бет чылдарыңың планныг онаалдаларын күүседиринге күш-культуржу дадыгыышкын улуг дузаны берген. Адачурттуң Улуг дайынының берге чылдарында немец-фашистиг эжелекчилериҥ түүлунга чедир согарынга болгаш дайын соондагы улус ажыл-агыйын катап тургузарынга күш-культуржу дадыгыышкын дузалаан.

1952 чылдан эгелеп совет спортчулар Олимпий оюннарынга болгаш улуг делегей маргылдааларынга эң-не чедиишкинниг киржип турар апарганнар. Спорттуң бүгү хевирлериниҥ бистиң шилиилек командаларывыс хөй национаддыы-биле киржип, делегей чемпионаттарының болгаш Олимпий оюннарынга хөй удаа тиилээннер.

Россия Федерациязындан гимнаст А. Дитятин, Украиналан уран-шевер мастерлер боттарының ажылдарын экkел көргүскүлээш, чогуур үнелелди алгылаан. Аңаа 74 хөгжүм хереkселдериниң делгелгезин организастаан. Конкурстуң түңнелинде методиктиг хуралды эрттирген. Аңаа конкурстуң киржикчилери музыканың шенелде мастерскаязын ажыдарын амыдырал бодула негеп келгенин чөптүү деп санавышаан, ону ажылдарының эргежок чугулаазын бир үн-биле деткээннер.

Районнар төптеринге ыры клубтарын ажыдарын ам планнап көрүп турар. Оон-биле кады чер-черде бөлүмнер ажылын күштелдирген. Кызылдың үлетнүр будүрүлге, албан, организация черлериниҥ көрүлде концерттери болуп эртkилээн. Улусчу талантыларның көрүлдези ам-даа уламчылап, ыры-шоор чангыланмышаан.

Л. БОРИСОВА,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң директору.

ПАТРИОТЧУ КИЖИЗИДИЛГЕ

Аныяктарны, шериг назылыгларны шериг-патриотчу ёзуга кижизидер, шериг хөрээге белеткээри ДОСААФ ажылдакчыларының дорт ажылы болур.

Бо-ла ажылдар талазы-биле чоокта чаа болуп эртиен ДОСААФ-тың Тес-Хем райкомунуң конференциязының делегаттары солуп илеткелди (илеткелчи ДОСААФ-тың район комитединиң даргазы Д. Б. Салчак) дыңнаан болган илеткелчи моон соңгааргы соруглаларга доктаараан.

Моон мурнунда чылдарга бодаарга, бо чылын ДОСААФ-тың район комитединиң ажылы элээн эки чоруп, аңаа хамаарышкан дайынчы өөредилгелерни үргүлчү эвес-даа болза, чорудуп келгенин, шериг назылыг аныяктар-биле дайынчы, шериг патриотчу белеткелдерни кылып турганың, бодалга маргылдааларын эрттиргилээнин санал бергеннер демдеглээннер. ДОСААФ-тың ажылынга организациялардан райпо коллективи — (эге организания даргазы Б. С. Санчат), районнуң орук будүрүлге участогу (даргазы Ч. С. Миндирья) дээш өскелер-даа идепкейлиг ажылдааннар. Эвээш эвес ажылды хоочун коммунист Делгер Салчак кылып чорутканың олар демдеглээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары-биле ужуражылгаларны эрттирип турган. Аныяктарны Төрээн чуртунга сынак, бердинген кылдыр кижизидер, шериг хөрээнге хандыкшыдар соруглага-биле совхозтар төптеринге, школаларга лекция, беседаларны ДОСААФ активи кылып чоруткан.

Чамдык кылдынган ажылдар бар-даа болза, ам-даа четпестер барын санал бергеннер демдеглээн. Чүл дизе, ДОСААФ ажылынга чамдык коллективтерниң киржилгези багай. Дадывыр чыллазынга, лотерея тарадылгазынга киришпейн баар организациялар бар. Чижээ, сельхозхимия коллективи амдыгаа дээр дадывырын төндүр чыгбаан, лотереязын таратпаан. «Чодураа» совхозтуң магазини эргелекчизинге 50 рубльдиң лотерея билеттерин чоҥга садып, тарадыры-биле берип каан. Ынчанмыже ук билеттер тараттынмаан. Ол билеттерни алгаш, ол-ла Чыргаланды школазынга тарадыпкан соонда, ол школаның бир башкызы «Запорожец» деп чиик машинаны ойнадып алган.

ДОСААФ ажылында районнуң школаларының 9—10 классчарының өөреникчилериниң ортузунга, ол ышкаш шериг назылыгларга шериг-патриотчу кижизидилгени эвээш чорудуп, шериг назылыгларга ГТО нормазын дужаарын организастаавайн турары таварышпас.

Ол ышкаш «Зарнипа» хевирлиг оюннарны эрттирбейн келген. Боодалга өөредилгени эвээш эртип турар. Шериг баар оолдарга ДОСААФ шуугуму-биле чолаачылар күрүзун эрттирери чугула. Районда ындыг автоклуб чок.

Ө. ЧИҢМИТ.

«Хөглүг кужум— көге-бугам» деп Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотоэтюду.

КОЛ ШАҢНАЛДЫ—СОВЕТ ХОККЕЙЖИЛЕРГЕ

Декабрьда чаҥчыл болган «Известия» солуниуң шаңналы дээш делегейниң хоккей маргылдаазынга ССРЭ-ниң шилиидек командазы база катап тиилээн. Делегей чемпионнары — совет хоккейжилер Чехословакияның командазының 9:4 санга утканнар.

Ийиги черни фин хоккейжилер эзлээннер. Ол ындыг маргылдааларның төөгүзүнге туруп көрбээн. Үшкүзүнде — ЧССР, дөрткүзүнде—шведтер, маргылдааның таблицазын ГФР-ниң спортчулары доозаннар.

Хаалгачы Кари Такко (Финляндия), камгалакчы Антонин Плановски (ЧССР), халдакчылар Владимир Крутов болгаш Павел Рихтер оларны маргылдааның эң-не эки ойнакчылары деп санаан.

ЛИХГ-ниң президентиэи Г. Сабецки 1981—1982 чылдың хоккей сезонунда Европаның эң эки ойнакчызы Владислав Третьякка «Алдын клюшка» шаңналды тывыскан.

● ● ●

Чиңгир нөгаан өңүн салбас
Шимижигеш таан чараш.
Чаа чылда оны хаастааш,
Чаштар аажок өөрүүр, хөглээр.
Кейгун, адыг, диляги суглар
Холдарындан четчинчиптер.
Хаастаан шиви долганмышаан,
Катыы-хөглүг самнап кирер.

● ● ●

АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫН КҮЗЭЭРЛЕРГЕ

Аян-чоруктарның болгаш экскурсияларның Кызылда бюрозу кышкы каникулдуң үезинде школачыларга дараазында черлерже туристиң аян-чорук кылырын сүмелеп турар:

— **УЗБЕКИСТАНЧЕ:** «Ташкент — Наманган — Фергана —Маргилан»—14 хонук иштинде, путёвка өртээ 250 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже. январь 17-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 270 рубль.

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже. декабрь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 170 рубль;

— **ВОЛГОГРАД** хоорайже, декабрь 30-ден эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 175 рубль;

Студентилерге:

— **ЛЕНИНГРАД** хоорайже. январь 12-ден эгелээш, 10 хонук иштинде, путёвка өртээ 210 рубль;

— **МОСКВА** хоорайже, январь 29-тан эгелээш, 5 хонук иштинде, путёвка өртээ 200 рубль («Измайлово» туркомплекс хандырар);

Путёвка өртөөнде ынай-бээр самолёт хөлезини, аъш-чем, чурттаар чер өртээ, экскурсия хандырылгазы кирип турар.

АЙТЫРЫГ ТУРГУЗАР ЧЕР: Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң № 1 бажың, «Моҥгүлек» аалчылар бажыңында № 103 өрээл, телефон №№ 2-51-76, 2-35-92.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

Бөгүн, декабрь 29-та, Пётр Ивановтуң «ЧҮРЕКТИҢ КЫЙГЫЗЫ-БИЛЕ» деп шиизи 19 шакта эгелээр.

ЧАРЛААЛ

Тываның күүне филармониязы — музыка редактору, баянисти, вахтёрларны, контролёрларны, кассирни, баянисти, общежитие дежурныйларын, администраторларны чалап тур.

Филармонияның адреси: Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң № 58 бажың, телефоннар №№ 2-46-02, 2-55-69.

«Сибирсельхозтех проект» институттуң Тыва филиалының орунга ол-ла институттуң комплекстиг төлевилээшкининиң Тыва салбырын организастаан. Ынчангаш мурнунда турган филиаллан негелдерни бир ай хуусаанын иштинде хүлээп алырын дыңнадып тур.

18

ДЕКАБРЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00— «Үе». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Цирк принцессазы». Уран-чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20— Телемедээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.25 — «Бистер орус дыл өөренип тур бис». 7-ги телекичээл. 11.40—17.00 Чаңсар.

МОСКВАДАН

17.00 — «Горнистер, харыылаңар!». 17.45 — «Эртем амыдыралы». Чыл түңнелдери. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 —Хоккейге чурттаар аразының ужуражылышкыны. «Эдмонтон Ойлера»—ССРЭ-ниң шилиидек командазы. Канададан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— «Чүү? Кала? Кажан?». Телевикторина. 23.30—23.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.30 — Немец дыл. Өөредилгениң 2-ги чылы. 12.30 — География. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдус комплекстери. 13.00 — ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга. «Бүзүлбас эвилел». 14.05 — Ада-иелер, силерге. 14.35 — Музыка, 7-ги класс. М. И. Глинка. «Вальс-фантазия». 15.05 — «Билир болгаш кылып бил». Школачыларга эртем-таймылбырлыг дамчыдылга. 15.50 — Телемедээлер. 16.00—18.00 — Чаңсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Челээш» деп дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.45 — Киножурнал. 18.55 — «Азия төвү». 19.25 — Чарлаалдар. 19.30 — «Чуруккучуларның ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан делгелгезинден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Умка» деп мультфильм. 20.15 — Чүү номчуурул. 21.00 —«Үе» 21.35 —Хаак спортунга Бүгү-эвилел маргылдаазы. 22.15 — ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Соловьяненонуң концерти. 23.00—23.50 — Мячилиг хоккейге ССРЭ чемпионады: «Зорький» (Красногорск) — «Енисей» (Красноярск). Красноярскиден дамчыдар.

ОГОДО

Бөгүн Кызылга бүргеп, аазыр, чамдык черлерге быскаваар. Соңгу-барыын үүктен хаттың дүргени секундада 3-8 метр. Агаарның температуразы дүне 21-25 градус, хүндүс 15-20 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Соңгубарыын үүктен хаттың дүргени 2-7 метр. Агаарның температуразы дүне — 22-29 градус, хүндүс — 18-20 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ДЕКАБРЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Кызытаар эрттирилгеп» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюнчар» 10.00, 11.30, «Шоодуглуг салым азы изиг бус-биле» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сөөлгү белек» 11.00, «Өскенниң байырлалында» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 15.00, 16.00, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи аңыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетүүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1981.

Солун неделяда 6 катаан үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №4).

ТС—00043

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 299 (12089) | 1982 чылдың декабрь 30, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 коп.

Николай ТИХОНОВ,
Күрүне болган Ленинчи шаңналдарның лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

ДЭЭДИ НАЙЫРАЛ ДУГАЙЫНДА

Ырал-черде хуулгаазын суугуларга
Үрүп, ширан чаңгыс хенке жудун каан дег,—
Хаанын чоннуң чаңгыс-бүрээ каттыштырган,
Катпаан каан ол—ондур улуг найырал-дыр.

Чамалаан куу черлер кырын чечектелдир,
Шаңдагының дүмбей ишки арыгаан каан,
Сеткил-шынын мөге ковдар деми ол-дур.
Шек-оя чүүл, тура-соруун этпортпимее...

Ынаар, ам-даа дүвүлүг соок кыдыгларда,
Ынчаш-оок, дээмчыргай ховуларга,—
Кожа-даа-ла чоруурунга оңнүүн чаглаа,
Характарың чылынга чүм бүргедир сен.

Аңы-чеягиң чазын улус төрүп каанын
Аваңнга дөзевилей дең-сөөри дег.
Чаабы-дынке туруп көрбээн шак бо чүртту—
Чаңгыс Ада-чүрттүвүс деп алдарлар-дыр.

Төрөөн чүртче дайзың семеп халдаан дижик,
Тайгаже чоп дайынчы боот ижеп бээр.
Дойлаңнарны ойтур шавар ыдык чааже
Тенелеттир, бир бат болуп тургулап кээр.

Боо-чепсээң холга алгаш чоруптарың
Походка ам оңнүктү чоок эскерер сен.
Алышкы дег дайынчы эш аңаа тыптыр,
Алыс ханы найыралдың ачызы ол.

Ындыг чылдың Дээди улуг типилегезин
Ырак-кыдыг булуң чедир ырлажы бээр,
Кандыг-даа чон чогаадып каан ындыг ырны
Хары эвес, бодунуу дег хүлээп аар сен.

Хоорэйлары, ховулары, кижилери
Хостуг тынган делгемнер сээң мурнуңда-дыр.
Байлаа-биле элдепсинди магадаткан
Бажың ашкан төттүнмес күш оларда-дыр.

Өөрүшкүң, кударалың кандызын-даа
Өңнүктериң сеткилиңден үлежирлер,
Ону ылап Ленинчи найырал дээр,
Ону эрткен, ону ажар күүү-даа чок!

Очулдурган Моңгуш ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

ДУЖААЛЫ

№ 325

1982 чылдың декабрь 30. Москва хоорай.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер прапорщиктер болгаш мичманнар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер, Совет Чепсектиг Күштериң хоочунналары!

Бөгүн совет улус, Армиянның болгаш Флоттуң дайынчылары, социалистиг чүрттарның ажылчы чоннары, бүгү дешилгелиг кижи торелгетен ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейле баштайгы чаңгыс аай хөй-националдыг эвилел күрүнези — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бөэр 60 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турар. ССРЭ-ниң тургустунганы — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының типилегезиниң түңнели, бистиң партиывыстың ленинчи национал политиказының амыдыралда боттанышкыны-дыр.

Совет республикаларның иштики контрреволюцияга болгаш даштыкы шериг халдаашкынынга удур кадыгдошкун түвүүшкүннарының чалбыжыңга төрүттүнген акы-дүмдалышкы эвилели социалистиг индустриализациязының, кодээ ажыл-агыйны коллективизастап турарының болгаш культура революциязының чорун турарының үезинде, социализмни тургузар дээш дем каткан демиселге канналган болгаш быжыккан. Ада-чүрттүң Улуг дайыны.

ның чылларында бистиң чүрүүстүң бүгү национальностары болгаш бүче улустарының оолдар, кыстары фашистиг экелекчилерге удур хол-хөлдарындан туттунчуп алган тулушкан, ССРЭ-ниң улустарының бузулбас нанылалы, интернационалчы сырый каттыжышкыны бистиң улуг типилегевистиң кол үнген дөстеринің бирээзи болган. Чүрттүң дайын соонгу катап тургузуушкуну бүгү чонның эрес-маадыр чорүү болган. ССРЭ-ге сайзырапчай социалистиг ниитилелдиң тургустунганы социалистиг нациялардың улам ыңай чечектелирин хандырган. Оларның араазында ёзулуг дең эргенин, аңы-дүмда дузалажылганын болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары тургустунган.

Алдарлыг юбилейин уткувушаан, совет улус бодунуң чедишкиннери-биле, улустарның тайбыңы, хамаарышпас чорүү, хосталгазы болгаш аас-кежин дээш демиселчилерниң бирги одуругларында чорун орар бистиң Төрээн чүртүвүстүң алдарлыы-биле күүседип турары шак ол төөгүлүг революсчу хүлээлгезинбиле чоргаарланыр-эргелиг. Улам ыңайгы коммунистиг тургузуушкунуун перспективазын тодарадып, улустарның бүгү-ниити тайбыңын болгаш айыыл чок чорууң быжыглаарының тодаргай программазын кодүрген СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шийтпирлери совет улусту ССР Эвилелиниң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарының түүрүнде чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннерин чедип алырынче сорук киирип турар.

Бүгү совет улус-биле бир домен, Чепсектиг Күштериниң дайынчылары СЭКП ТК-ниң ноябрь (1982 чыл) Пленумунуң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ооңгу чыыскының чедиги сессизиниң түңнелдерин изин-биле чүүлдүгүнүп турар. Олар социалистиг Төрээн чүртка кызыгаар чок бердинген, Төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр улам сырый каттышкан болуп, ооң иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эң-сеткилдиг деткип тураалар.

Делегей байдалының шынгы чидиглеңишкинниң, империализмниң агрессчи чоруунуң күштелиишкинниң, АКШ-тың болгаш НАТО-нуң, дайын белеткелдериниң өзүлдезиниң байдалдарында Армиянның болгаш Флоттуң дайынчылары, бистиң Төрээн чүртүвүстүң айыыл чок чорууң, совет улустуң тургузукчу тайбың ажыл-ишкин сеңремчилелдиг камгалап турар.

Совет Чепсектиг Күштер—дайынчы патриоттарның болгаш интернационалчыларның найыралдыг дайынчы ат-бүлези-дир. Коммунистиг партиязыңга баштаткан, бүгү совет улустуң ынакшылынга болгаш кичээнгейинге бүргеттирген ол шериглер боттарының дайынчы белен чорууң чайгылыш чок бедидии турар.

Социалистиг дем каттыштырыга чүрттарының армияларыбиле чаңгыс аай дайынчы одурутга туруп алгаш, олар боттарының патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин төлептиг күүседип, социализмниң ондур улуг чаалай алышкыннарын идегелеп камгалап турарлар.

Эштер, Армиянның болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер, Чепсектиг Күштериниң хоочунналары!

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 60 чыл ою-биле сизиңге байыр чедирип турмен!

ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюн демдеглээриниле дужаарым болза:

Бөгүн, декабрь 30-де, черчернии-биле 21 шакта бистиң Төрээн чүртүвүстүң пайысылалы маадыр хоорай Москвага, эвилелдешкен республикаларның пайысылалдарыңга, маадыр хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастопольга, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, маадыр шивээ Брестиге, ол ышкаш Калининградка, Львовка, Донда-Ростов, Куйбышевка, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Североморск хоорайларга артиллериянын алдан даштаашкыннары-биле байырладып салюдун кылыр.

Сочет Социалистиг Республикаларның күчүлүг болгаш бүзүлбас Эвилели делгерезин!

Улуг совет улус болгаш ооң эрес-маадыр Чепсектиг Күштери делгерезин!

Бистиң бүгү типилегелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — төрээн Коммунистиг партияга аллар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы Д. УСТИНОВ.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедип алган чедишкиннери, чүрттүң чаңгыс-аай улус ажыл-агый комплекизин хөгжүдеринге улуг салыышкыны дээш база ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл оюнга алдар болдурган чарышка тиилээни дээш—Барыын-Хемчик район болган Бай-Тайга районунуң «Мурнакчы» совхозу СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК

Бедик шаңналды тыпсырынга тураскаадып Ак-Довурак хоорайның Культура ордузунга болган байырлыг хуралга бүлүүлгениң болган кедээ ажыл-агыйның мурнакчылары база партия, профовидел, комсомол организацияларының төлээлекчилери болгаш совет, ажыл-агый органнарының ажылдакчылары чыглып келгеннер.

Хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат ажыктан.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хуралдың ҳүндүлүг президиумунга дажыммитиг алыш, часкаашкыннарыбиле соңгаан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралга чүве чугаалаан. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга алдаржыткан социалистиг чарышка күш-ажылчы улуг типилегелерге болган СЭКП ТК-ның, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалап алганы-биле холбаштыр районнуң ажыл-ишчилериниң ол байыр чедирген.

Г. Ч. Ширшин СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунуң, СЭКП ТК-ның, ССРЭниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң юбилейге турасказаткан катышкан байырлыг хуралының түңнелдеринге болгаш районнуң партия организациязының, ажыл-ишчилериниң сорулгаларынга тодаргай доктааган. Бүдүрүлгенин ажыктыын бедидиринче болгаш бүдүрүп турар продукциянын шыпарып бедидиринче, иштики курлавырларны, материалдыг болгаш энергетика курлавырларын улам эки ажыглаарынче, күш-ажылдың сагыга-чурумун бүгү талалыг быжыглаарынче ол онзагай кичээнгейни угландырган. Мал кыштаглаашкынын хурчаагай эрттирер талазы-биле ажыл, часкы хову ажылдарынга белеткелги күштелдирер дугайында сагыш салыышкын кичээнгейниң төвүше турар ужурлуг. Коллективтерге кижизидилге ажылын идепкейлии-биле улам хандыр чорудары чугула.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун Г. Ч. Ширшин районнуң төлээлекчилеринге тывыскан.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегининң чолаачызы Г. А. Карпов, «Дөш-Терезин» совхозтуң директору С. Ш. Комбу, «Барлык» совхозтуң Биживктиг-Хая хойжу бригадазының бригадири Г. С. Салчак, СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. С. Нурзат олар болгаш өскелер-даа хуралга чүве чугаалаан, районнуң ажыл-ишчилери чедип алган чедишкиннерин улам көвүдедир болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шийтпирлерин база беш чылдың планнарын күүседир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр дээрзин бүзүреткеннер.

БАЙ-ТАЙГА

«Мурнакчы» совхозтуң Культура бажыңынга хөй чон чыылган. Хуралга хойжулар, саанчылар, кадарчылар, механизаторлар болгаш өскедаа ажыл-ишчилер чыглып келгеннер. Аңаа СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң төлээлекчилери база киришкен.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч-Д. Б. Ондар хуралга чүве чугаалаан, ССРЭ-ниң 60 чылының юбилейинге турасказаткан социалистиг чарышка чедип алган чедишкиннерин болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун-биле шаңнаткынга холбаштыр совхозтуң ажыл-ишчилеринге байыр чедирген. Республиканың ажылчы чоннарының чыл планнарын күүсеткенининг түңнелдеринге ол доктаап, мал кыштаглаашкынын чедишкиннинг эрттиреринче оларны кыйгырган. Оон соонда СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун Ч-Д. Б. Ондар совхозтуң төлээлекчилеринге тывыскан.

Хуралга хойжу Ч. Кара-Доңгак, механик К. Шыдыраа, экономист Х. Чечек болгаш СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шийтпирлерин боттандырарын ажыл-ишчилерниң омуһаанинден бүзүреткеннер.

«ЭКИ» ДЕМДЕККЕ ДУЖААГАН

Улуг юбилейге уткуштур найысылалывыстың топ кудумчуларының бирээзи Кочетов кудумчузу-биле Комсомольскаяның белдиринде көрүштүг, чараш база бир бажың немешкен.

Ол дээрге чүрүкчулар болган чонның үс-шевер мастерлериниң үш кат чаа бажыңы-дыр. Ооң бирги кавдында салон-гардероб болгаш дузалал өрээлдер, ийиги болгаш үшкү каттарында делгелге залы, делгелге фондузунун өрээли база склады, чоннуң үрен-шевер кылыгларының цехи-чүрүкчуларның, үс-шеверлерниң кабинеттери, мастерскаяның директорунун, Чүрүкчулар эвилелиниң баштаар черинин даргазының кол чүрүкчүнүн кабинеттери, кызыл-булун бар.

Ук бажыңны ажыглалга киргенги чүрулганың болгаш үрен чүрулганың, чоннуң үс-шевер кылыышкыннарының тускайлан чогаадыкчы хөгжүлдезинге улуг идигин бээр. Үс-шевер кылыглар цегинге хөмнү үгүлзалап, шокарлаар-демирни эзилдирип, болбаалырадыр, даштан ыыштан чазаныр үрен-шевер мастерлер ажылдаар.

Ол объектиниң тудуун «Кызыл тудуг» эргелелиниң дуржулгалыг бригадир Н. Д. Воронининиң бригадазы ССРЭ-ниң 60 чыл оюнга таварыштыр доозаш, күрүне комиссиязынга «эки» демдекке дужаган.

* * *

Улуг-Хемниң эриинде Кызыл партизан кудумчузунда 50 орунлуг ниити чуртталга бажыңы ажыглалга кирген. Ук объектини «Кызыл тудуг» эргелелиниң Н. А. Панинге удурткан бригада күрүне комиссиязынга «эки» демдекке дужаган.

Хемден серии салгын сыныап көөр, долгандыр ногаан ыыштарлыг черде турар-чаагайжыды туттунган, өрээлдеринде амгы үениң чараш мебельдерин салган бажыңга найысылалдың аалчылары таарыныш дыштанып.

Н. ООРЖАК.

ХООР ЧОННУҢ БАДЫЛЫГ БЫЖЫГ НАЙЫРАЛЫ

ХАН-ДАМЫРДАН ТУДУШ

«Эргиш четпес аъргa, хову хемниг
Өскен, төрээн чуртум дег делгем...»

Сураглыг бо ырын оду-руглары мээң сагыжымдан ыравас. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессизиыче бир-ле дугаар аъттаныр тура, чоок-та чаа эрткен сессинга чо-раан, төрээн черим Тывага, хоорайым Ак-Довуракка чаныл келгеш, В. И. Ленин атыг «Тыва даг-дүгү» комби-наттың арыглал фабриказында бодумнуң ажылдаар туру-жумга тура-даа, иштимде бо-ла сактып келген болур мен.

Бистиң хөй националдыг эвилел күрүневис — Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиң кайы хире улуг дел-темиш, кайы хире күчү-күш-түүв, кайы хире бижыг дем-нинин, чаңгыс аай соруктуун күрүлевистиң дээди органы— Дээди Советтиң сессиялары-ның хураанга оргаш, мында-тыг хаңы бодаар сен. Сессия-га бүгү эвилелдешкен, авто-номнуг республикаларның, областарының, округтарың то-лээлекчилери — бистиң хөй националдыг Ала-чуртувустуң оолдар, кыстары — ажылчы-нар, колхозчулар, эртемден-пер, артистер башкылар чыг-лыш келирге, сагыш-сеткил хайныгып, улуг чурттуң хөй ажалыын чонунуң чаңгыс эчис-соруктуунга чоргаарал хөректи долуң келир. Кайы-даа сессияга баргаш делегат-тарның ажыл-агыйжы чүт-күлүн, чуртунуң чечекте-лиишкини, чонунуң чаагай чоруу даэш сагыш аарып, күрүне ужур-дузалыг хөй айтырыгларны шиитиирлээ-ринге идепкейлиг киржип ту-рарын эскерип кордум.

Төрээн Тываның, чуртка үнелиг байлак — даг-дүгүн бериг турар комбинадымның ажылчы чонларының ажыл-херектери, будүрген ижи, со-руглаан соруу совет улустуң ажыл-херектеринге, үзел-со-руунга немежии, чуртту өн-дүр улуг эчис соругла—Ком-мунизмче апар чоруур деп бо-дап көөрге, чоргаарал улам күштелир, ажыл-ишчи сорук улам аттыгар.

Улуг Октябрьның алдын чыры, Улуг Ленинниң өлүм чок өөредил, аны-дуңма өг-бүледе каттышкан хөй нация-лыг улустарның улуг чурту ССРЭ турбаан болза, мээң төрээн Тывам амгы бедиктерге чедер бе, дөртен чыгам на-цияның оолдар, кыстарын өң-нүктештирип хаара тутка-ан Ак-Довурак хоорай, «Тыва даг-дүгү» комбинат тургуступ-туп келир бе? Чок.

Тывага бо үүс чылдың эгезинде аян-чорук кылып чо-раан англи дээрги Каррутерс дээрэн үүү деп бижээн ийик. «Тывалар, чугаа-даа чок, ажы-ыг-хамчыктан өлүп, кырлыг тонериниң кырында келген...»

Инек, бир эвес Октябрь ре-волюциязы тиилевээн болза, оон чыры Тывага чайынналбаан болза, шынап-ла, Чер кырында ниивис артпас тур-ган-боор.

Ам көрүңер, тывалар — со-вет улустуң кан дег най-ыралдыг акы-дуңма өг-бүлезинде, шапкын хөгжүлдениң агымында. Чижек кылдыр бистиң комбинаттың төөгүзүнүң ариннарын, амгы ажыл-ишчи накеы көрөзлиңер, 1930 чыл-дарда ССРЭ акы-дуңманың чылыг холун сунуп, Ак-До-вуракты даг-дүгү курлавыр-ларын ийи чурттуң аразында дугурижулга ёзугаар шинчилеп эгелээн. Каргыштыг дайзын-ның — фашистиг Германия-ның ССРЭ-же халдвашкыны ол шинчилелдерни доозарын-га шаптык болган. Дайзын-биле кадыг-дошкун демиседдиң үезинде тыва улус ССРЭ-биле салым-чолун кадып, най-ыралдыг өг-бүлеге хүлээн алырын дилээн болгай, ол күзел-чүт-күлдү хандырган, бүткен-даа.

Удаваанда Кара-Даштың эскиргей чери дирлип үнген. Чурттуң бүгү булуңнарындан келген оолдар, кыстар комби-наттың, хоорайның тудуунга бир демниг ажылдан эгелээн. Шалыпчы ажыл-иштиң түңне-ли— 1964 чылда комбинаттың чылда 19,7 муң тонна даг-дүгү бээр бирги эзлчээ ажыг-дарга киргеп. 1976 чылда ийи-ги эзлчээн тудуп дооскан. Ол-ла чылдарда чаагайжыды тут-кан, хандырылганың бүгү хе-вирлери бар Ак-Довурак хоо-рай тудуп тургустунган. Ком-бинаттың тудуунга ССРЭ-ниң хөй-хөй министерстволары-ның организацияларының шу-гуму-биле 4 муң ажыг тускай мергежилдиг кижилер кээп киришкеп. Оларның аразында орде Петр Федотов, белорус Степан Дедякин, тыва Вик-тор Савыл, украин Алексей Тимошенко, чуваш Владимир Иванов, татар Николай Хос-нулин, узбек Факгулла Зия-ева болган өскелер-даа, шупту 40 хире нацияларның төлээлери ажылдан турган. Ак-До-вурак чедери ынчан чеже-даа берге, ырак турган болза, Төрээн чуруттуң чүк-чүгүден комбинатче дериг-херекселдерни, машиналарны чору-дуп берген: Урал—күчүлүг үүрмектекүилерни, экскаватор-ларны, Белоруссия— электри-лиг эзлгээштерни, моторларны, Армения — хынакчы-хемчек-чи приборларны, Узбекистан — комплектилээн трансфор-маторларны.

Комбинат эрткен чылын Төрээн чуртка бир миллиргу тонна даг-дүгүн берген. Ол дээрге хөй күштү, курлавыр-ларны басче мөөңнээниниң эгидилгези-дир. Чуртка бистиң берип турарывыс даг-дүгү 3 муң ажыг янзы-бүрүү дериг-херекселдерде, кылыгларда ажыглаттынып, космосче ужуп, далайның, черниң ха-нызынче кастып кирип турар.

Богун комбинатта кады ажылдап турар эштерим орус Александр Лузянин, Надежда Васильева, хакас Борис Са-ражаков латыг Валентинас, ингуш Хасан Хуснулген, Та-басар Николай Курбатов, тыва Даш-Моге Оидар, татар Зинаида Сафиризова болгаш оскелер-даа, шупту үш муң ажыг кижи Төрээн чурттуң даалгазын, боттарывыстың чоп мурнунга хүлээлгевисти эң эки күүседир дээш ажылдап турар бис.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довурак хоорай, оларның ажыл-ишчилери бүгү чурт-биле ту-душ, улуг ССРЭ-ниң хөй на-циональ өг-бүлезиниң чарыл-бас кезээ ол.

Н. САРЫГЛАР,
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

БИСТЕР СОВЕТ КИЖИЛЕР БИС

Татьяна ФОТИНА, шеверлекчи, орус:

Раиса Федоровна Григорович—сураглыг тудугжу. Ол бистиң бригадавысты — Кызылда № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчилер бригадазын удуртуп турар. Бригадавыс— эргелелде мурнакчы коллективтер-ниң бирээзи. Бистер эң-пайыралдыг бис. Ынчангаш эрткен айларның бүдүрүлге планнарын үргүлчү ажыр күүседип келдивис.

Бодум тудугга тос чыл ажылдадым. Ам чаңгыс бригада-да эштерим — орустар, тывалар, башкирлер, белорустар-биле бир өг-бүлениң төлдери дег, бижыг пайыралдыг, тура-соруктуг болгаш бедик будүрүкчүлүг ажылдап тур мен. Хүнде 1,5 норманы күүседири менээ шуут чаңчыл болуп берген. Бо хүнгерде өске бригалалар-биле кады Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының общежитиезиниң шеверлел ажылдарын кылып доозуп тур бис. Шеверлел ажылдарынга Валентина Дыртык, Анна Ширяме, Елена Кара-Сал кызымак киришкеннер. Бистиң эки ажылывыс — ССРЭ-ниң 60 чылынга үелептиг белээзис ол.

Григорий ГАВРИЧЕНКО, Кызылдың алгы заводунда бригадир, украин:

Калбак-делгем Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңнарында ышкаш, бистер, совет кижилер, хөй националдыг күрүневистиң келир үези дээш, коммунизм дээш шупту чаңгыс өг-бүлениң уруглары дег деминг, пайыралдыг ажылдап, чурттап турар бис. Бистиң алгы заводунуң коллективинде он хире нацияның төлээлери будүрүлгениң планныг онаалдазын күүседир, оон үндүрүп турар продукциязынга нижилернин хереглелин долу хандырар дээш кызымак ажылдап турар.

Мээң удуртканым бродни идиктер даараар бригада алдарлыг юбилей — ССРЭ-ниң 60 чылынга уткуштур 5 муң рубльге продукция будүрер планын хуусаазындан эрте 5,7 муң рубльге күүсеткен. Алексей Бодриков, Михаил Ондар, Найданов Чадамба болгаш оон-даа оске эштеривис мурнакчыларның одуруунда доктаамал чоруп, ам 1983 чылдың планнарын хуусаада күүседир дээш шудургу ажылдап турарлар.

Алия САТМУХАМЕТОВА, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында ээлчег оператору, казах:

Казах ССРЭ-ниң Кустанай области-та Джетытарининиң даг техникумун эрткен чылын доозкаш, мында ам бир чыл ажыг ажылдап тур мен. Комбинат, ажылдап турар пегим, коллективим менээ эргим болгаш чоок апарган деп бадыткап болур мен. Коллективимниң ажыл-амыдыралы — мээң ажыл-амыдыралым ол.

Оренбург областың Атамово районунга казах өг-бүлеге төрүттүнген мен. Бистиң улуг делгем Төрээн чуртувустуң кижилери каяа-даа, кандыг-даа өг-бүлеге төрүттүнгеш, кайа-даа ажылдап, чурттап болур.

Ак-Довуракка келгеш, хөй национал эш-өөрүм-биле пайыралдыг, өскен-төрээн черимде дег, өөрүшкүлүг чурттап, ажылдап тур мен.

Бистиң улут эвилеливистиң тургустунган хүнүн күш-ажылчы чедишкиннер-биле утку, келир үеге бүзүрелдиг базып орар бис.

Леонид ЧЕБОЧАКОВ, бригадир, хакас:

Күжүүс— пайыралда дээри шын. Ону бистиң Таңдыда Кедээ ажыл-агый дуржулга станциязындан көрүп болур. Коллективте Совет Эвилелиниң улустарының он үш нациязының төлээлери, чаңгыс нейин оолдар, кыстары дег, бир деминг ажылдап, улуг үүле-херекти будүрүп турарлар. ССРЭ-ниң 60 чылынга төлептиг ужуражыр дээш шалыпчы ажылдап, социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келдивис. Мал продуктуларын күрүнеге садарынның онаалдаларын күүсеттингеп. Ниитпиин малынга четчир санныг мал чемперин белеткеп алдыгыс, ынчангаш бистиң малчыларывыска кыш коргунчуг эвес, харын-даа сүт саалдазын болгаш деминиң көвүдедир дээш демисел чоруп турар. Чер ажылдакчылары бүтай эвес дужуттуг өстүргеш, ажаан алган, ынчангаш сорттуг үрезиннер-биле республиканың ажыл-агыйларын хандырып шыдаар арга-дүргустунган.

Бистиң интернационалчы бригадавыс дужуттуг өстүрериниң төлептиг үлүүн киргеп. Механизаторлар орус А. Чураков, украин И. Силко, чуваш А. Чубанов, тыва К. Оюн, хакас В. Чебочаков олар часкы, чайгы, күскү сезоннарда планныг ажылдарын доктаамал ажыр күүседип келгеп. Моон соңгаар-даа интернационалчы коллектививис алдын сыкпас бис.

Лина АФАНАСЬКИНА, саанчы, эстон:

Ие-Төрээн чурувус — ССРЭ-ниң тургустунганыңын 60 чыл ооңнуң хүнүнде чоргаарадлың сестерин чугаалавас аргам чок.

Тываның Дуржулга станциязының тең сүт-бараан фермазының коллективинге ажылдап келгенимден бээр үзэрби шаа чыл эрте берди. Интернационалчы бо коллективтиң кежигүннери ажылгыр-даа, кижиге дузалаарынга-даа белен — ёзулуг ажыл-ишчилер болду.

Найыралдыг төлептиг ынчы, мындыг коллективке баштай келгеш, бодумнуң ажылдаар дээш күзелимниң күштүүнге улам бүзүреп, эш-өөрүмнүн идегелин шынзыдар дээш соруктуг ажылдап кирипкеп мен.

Оон бээр эвээш эвес чылдар эрткен. Эш-өөрүмнүн, хоочунларның арга-дужулгазы мени чалгынналдыгранывдан ферманың мурнанчыларының одуруунда киргеп мен. Бодумда бижыглаан саар инектеримниң бирээзинге-ле оналаштыр 1600—1700 литр сүттү саап алдым.

Саанчының мергежили мээң сеткилимге ажакок таарыпкан. Тыва черниң агаар-бойдузу-даа үндезин чурттакчылары — тывадар-даа, турум чурттаары-биле маңаа келген оске-даа нацид улустарның төлээлери мекээ эргим, чоок. Ону Таңды районга чурттап келгей бүгү чылдарымның дуртузунда хамыпа-биле медереп билдим. Ол даэш чоргаарланыр мен.

Демиселге каңналган найырал

СОВЕТ кижилер бодунуң Төрээн чуртунга ада иезинге ышкаш янак, олар аңаа ынчаар чаңчыгып калганнар. Оон күүзүнүң, тилеттирбес күштүүнүң болгаш чонунуң чечектелген амыдыралының үнер дозу ында чурттаан хөй нация, ай-мак улустарның бузулбас пайыралдыында, оларның дем каттыштырылгазының күштүүнде.

Советтер чуртунда кандыг-даа нациялар болгаш бичө улустар бүгү үүлдерге өндүр улуг дең эргелерлиг. А ол эргелер бистө амыдыралдың аңаа-ла эскет чок чаңчылдары апарган. Бистиңдээн-биле капиталистиг чурттарлан каш дешнедгелерден кылыыл.

Бистиң чуртувуска чаш уруг төрүттүнгеш, ясли-садиңке ойнап хөглеп өскеш, ортумак школаны, институтту доозкаш, ажылдай бээр. Бисте ында кандыг-даа оңза чүве чок. Капиталистиг чурттарда борта хөй-хөй хиличенгир чылдар эртип, изиг карак чажы, муң-муң акыа-хөреңге үнүп турар. Оон кедерээ ол үүлдер ортумак болгаш дээди эртемниг аныяк кижилерниң үгле күзели болуп эртып каар. Делегейде эң «бозбаазырангай» деп санаткан чурттарның бирээзи Швейцарияда чүе-чүе аныяк кижилерниң өөредилге-лаа, ажылдаа чок тоңаа чоруп турарын аңаа чорааш караам-биле көрген мен.

Маңаа удурланыштыр Совет Тываның кыска төөгүзүн чаржалаштыр өөрүзүп болуп бис. Тыва республика аныяк болгаш, эртем-билгенниң, культуранын оруунче соолзүредир кирген дээрзин бүгүде билир. Мырыңай чооктагы бежең чылдарның эгезинге чедир-ле дээди эртемниг кижилерни Тывага салаа базып санаа турдувус. Ам бисте мындыг башкылар, эрдемденнер, эмчилер, инженерлер, зоотехниктер эдилерлиг. Оларны сүмбүн-биле бөзин санаары бергедээп.

ССРЭ-ниң 60 чыл юбилейниң хүнгерииде чаа-чаа алдарлыг аттар база дыннал-гаш. Оларның аразында Тываның Күрүнеңиң «Сайн» ан-самблиниң артистери Моңгуш Доңгактың таңшылаарын, Дамба-Доржу Саттың ырлаарын-ким көрбээн, ким дыңнаваан боор! Олар Кубаның, Чехословакияның болгаш өске-даа чурттарның көрүкчүлерин магададып кашкаңнар. Тывалларда мурнуунда көзүлбээн ураң мергежилдиг кижилер ам база көстүп келгилээн. Архитекторлар В. Опай-оолдуң, М. Кууларның скульптор Т. Ондарның ат-сураан улавас дыңнай бээр бис. Ат-сураглыг артист В. Оскал-оолдуң болүүнүң кирлап эрткен чинге демирин шеер болза, бомбүрзекти каш-даа курлаалы бээр боор!

СОВЕТ кижилер солун, сет-күүлге барып-ла чаңчы-тып калганнар. Хүнүүн-не кээп турар солуннарын дортку арынның элээнде ки-жилерни ажылче чалаан хөй-хөй чарлалдарны номчуурлар хөвар. Алыс утказынче хандыр көөр болза, ол чарлалдар улуг социал утка-шынарлыг бижиктер-дир. Бисте ажыл чок чорук уяутказтыгаи. Бисте кижилерни ажылче чалап турар, оон туржук оңу шилип алырын саналдап турар. Барыын Европаның капиталистиг чамдык чурттарында чоруп чоруурга, кижилерди ажылче чалаан чаңгыс-даа солун көзүлбес чүве болду. Оон орнунда күш-ажыл биржаларында ажыл дилээн мунгаргай кижилерниң хөлүгүр ариннарын көөрге чаржынчыг-ла чораан. Чамдыктары моюнарында «Ажыл дилеп тур мен» деп бижиктиг дөңгүлер (оон өске чүү деп чугаалаар боор) кеткилеп алган болур.

Бистиң чуртувуста ажыл чок чорук чүгле уяутказтыгаи эвес, күш-ажыл харын алдарлыг, өөрүшкүнүң хөрээ апарган.

ЧООКТА чаа партияның Новосибирскиде дээди школазынга Тыва АССР-ниң хүннери болуп эрткен чүве. Тыва төлээлерниң аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, сураглыг хойжу Ооржак Дажы-Намчал-биле СЭКП-ниң XXVI съезинин делегады. Тыва АССР-ниң үлетчүрүүнүң алдарлы ажылчакчызы Уйнушпан Моң-гуш-биле чораан. Бир катаа хойге билдингир бо кижилерниң аразында мындыг чугаа болган.

— Аалдан үнгеш, үш-ле хонудувус. Сактырымга, он шаа хова болгеп ышкаш-тыр мен — деп, Уйнукпан Түлүш-ка-оон-даа дора.

Долгандыр турган кижилер аңаа-ла чыр-шоп дүжүп калдылар. Ылаптан көөр болза, оларның ишти-хөнүү көстүп келир. Кайызы-даа хамыктың мурнунда аал-чуртум, ажы-толум диведи, ниитининг хөрээн мурнадын турдулар. Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң кижилеривистиң психологиязы ол хире ос-кералген-дир.

Ажыл бисте кандыызы-даа ылгал чок, кайызы-даа хүн-дүлүг. Чоокта чаа алдарлыг аттар алган кижилерниң аразында чер суггарыкчызы Михаил Хомушну, хөп быжыкчызы Анастасия Каражыкпай, орук асфальтылакчызы Мария Фурагина, телефонист Анна Бочкарёва дээш ыяарны чок дээр. Совет кижи бүрүзү эртенниң-не ажылдаар чорынче байырлалче ышкаш, бар чыдар. Күш-ажылдың өөрүшкүзү деп чүве ол-дур!

Совет кижилерниң амыдыралының үлам экижии турарын бүгү делегей билир. Барыын Европаның капиталистиг чурттарында класс-ноя бажыңнар чеже-даа хорумнаны берген турза, муң-муң кижилер чурттаар чер чок. Чүүс кижилерниң кудумчуларда шөлдерде, сандайларда, Наполеон, Бисмарк ышкаш желекчи полководчуларының тураскаалдарының хаштан, хүлдерден кылган аттарының ыяарны чок дээр. Совет кижи бүрүзү эртенниң-не ажылдаар чорынче байырлалче ышкаш, бар чыдар. Күш-ажылдың өөрүшкүзү деп чүве ол-дур!

Совет кижилерниң амыдыралының үлам экижии турарын бүгү делегей билир. Барыын Европаның капиталистиг чурттарында класс-ноя бажыңнар чеже-даа хорумнаны берген турза, муң-муң кижилер чурттаар чер чок. Чүүс кижилерниң кудумчуларда шөлдерде, сандайларда. Наполеон, Бисмарк ышкаш желекчи полководчуларының тураскаалдарының хаштан, хүлдерден кылган аттарының адавида улуг чыткылаарын караам-биле көргөн мен. Бисте болза күш-ажылчы кижилерни чурттагы бажыңнарындан ангыда, мунчун дыштанып чөрлер, пансионаттар, ордулар үргүлчү маңап турар.

БОДУНУҢ хөй националдыг күрүнеңиниң тургустунганындан бээр алдан чылдарның дургузунда совет улус шуут-ла каалама эвес, улуг демиселдиң оруун арткеп. Ол демиселге оларның бузулбас пайыралы каңналган. Оон чамдык үе-чадаларыы санаарга-ла, каракка көстүү бээр: иштикиниң контрреволюциязының биске дегээн хамааты дайзыны, дашкы интервенциянга удур тулчуун-куннар, бо бүгүнүн уржуун-даа хоозураан ажыл-агыйны тургускаңы, индустриязиязиня, коллективизация, Ада-чуртуун Улуг дайзыны, катап тургузуушкун база күр чер-ни, космосту шинээдип алгаы, тайбын дээш демисел... Ол бүгүге совет улустуң ой-оо национальның база бичө улустарының демиселе кан-наңаан пайыралы дузалаан.

Бетин чижекке коор болза, тыва улустуң төөгүзү база мындыг. Ол база-ла демисел-биле долган: улусчу революциянын тиилелгеш, Совет эрге-чагырганың чылдарында чаартылгалар, чедип алган чедишкиннер, ам бүгү совет улус-биле кады коммунистиг ниити-елдиң тургузуушкуну дээш ажыл-херектер.

Совет Украинаның Ровно облазының девискээрииге дайын үезинде фашистерге удур тыва эки турачылар хөй национал оолдар, кыстар-биле кады эрес-маадырлыг тулуш-каннар. Оларның чаалажыл-сораан чергерин чоокта чаа көрүп чораан келдим. Кижиан фашистиг дайзын совет Ада-чуртче халдап кээрге, бүгү чурт, бүгү нацияларның чону кодурлуп үнген, а тывалар улуг акыаныга дораан дузалажып эгелээннер болгай. Ровноның ыдыктыг чевелериниде он-он орус, украин, казах, тыва дээш оске-даа хөй национал маадырлар кара бажын салгайнар. Ыдыктыг болган соонда, тегүлген ханның хөй-ү-даа, эвээжи-даа демей. Бо байырлыг хүннерде Ровно, Дубно хоорайларга, Деражню суурга чоруп тургаш, ол база демиселге каңналган пайырал-лыр деп чүвени бодап чордум.

Ледир чаңып олура, байырлаачыг Москваны тавараан мен. Ынчан Съездилер ордузуга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң каттыжыышкынын байырлыг хураалы телевизорлар-биле вокзалдарга-даа, аэропорттарга-даа көргүзүп, радио-биле так-силерге, автобустарга, трам-вайларга, самолеттарга дамчыдып турдук.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Ю. В. Андропов-туң мынча дээш чалбыыттыг сестери уғаанымга артып кал-ган. «Амгы үеде кижилерниң төөгүлүг маа ниитилешкээ болуп турар социалистиг нацияллар — совет улус тургустунган».

Ол нацияларның аразында тывалар база бар! Ол байыр-лыг улуг хуралга Совет Тываның төлээлекчилери база барып киржип турган! Кым аңаа чоргаарланмас боор!

Жепеада ЮНЕСКО-нуң төөгүге бистиң, совет чогаалчыларны, хүлээп-ап турда, «Төрээн чурт дугайында» ырны өөрүм-биле кады ырлашкаш, каракларымның чажы бор-бадайның бадып турганын утпас мен. Ам оон дөрт одургу-биле бо чугаапы доозаалы:

Эргиш четпес арга, хову, хемниг,
Өскен, төрээн чуртум дег делгем.
Эрге, шөлээ бүргеи чаптын турар
Өске ындыг чуртту бизбее мен!

К. КУДАЖЫ.
Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы.

ФАКТЫЛАР, ФАКТЫЛАР

● **1921—22 чылдар. Бистиң чуртка эвилелдешкен алды республика — РСФСР, Украин ССР, Белорус ССР, Азербайджан ССР, Армян ССР, Грузин ССР турган.**

● **1922 чылдың декабрь 13. В. И. Ленинниң инициативазын ёзугаар Закавказ Совет Федеративтиг Социалистиг Республика тургустунган. Аңаа Армян, Азербайджан, Грузин ССР-лер кирген.**

● **1922 чылдың декабрь 30. ССРЭ-ниң Советтериниң I съездизи Москвага ажыттынган. Аңаа 2215 делегат киришкен. Оон хүндүлүг даргазынга В. И. Ленин соңгуткан. Чурттуң улустарының күзел-чүткүлүн барымдаалаш, съезд Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан болгаш ССРЭ-ни тургускан дугайында Керээни бабылаан.**

● **1936 чыл. ССРЭ-ниң составында 11 республика бар апарган. Совет улустарның каттыжыышкынын ол-ла чылдың декабрь 5-те хүлээп алганы ССРЭ Конституциязынга быжыглаан.**

● **1937 чылдың декабрь 12. Конституция ёзугаар ССРЭ-ниң баштайгы Дээди Соведи соңгуткан.**

Хостуг бистиң Ада-чурт алдаржы

Евдокия БУХТУЕВА, «Тувинская правда» солуннуң улуг корректору, белорус:

— Ачам бистиң типографияныӊ хоочуң ажылчыны чораан. Ооң аайы-биле мен база типографияга эльзӊ кӊп чыл ажылдап турдум. Авамның ада-иези Белоруссияның Бобруйск чурттуг, хаанныг Россия үезинде ядыы-түренги чоруктап лескеш, манаа. Тывага кээп чурттай берген улус. Уруунуң уруу мен маңаа төрүттүнгеш, амыдыралым-даа тыӊкан мен.

Аппаамның акызы Михаил Бухтуев Ада-чуртуң Улуг дайынының чылдарында Белоруссияны хостаӊкыл тура. Черные Броды чоогунга өлүрткен. ол Совет Эвилелиниң Маадыры. Эрткен чайын Белоруссияга чедип, ооң хоорүнге мөгейдим. Келир чылын ол туреспаалдыг черлерге оглумну, урутларымны эдертип алгаш чедер күзелдиг мен.

Бистиң улуг чуртувустуң кайы-даа түгүнде улус-чону бот-боттарының аразында харылзаалыг, тудуш холбаалыг, ол дээрге найыралдың, бир деминг чоруктуң херечизи-дир.

Сагит ГАЙДУЛЛИН — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказында ээлчег мастери, татар:

Ынчан, 1967 чылда — Улуг Октябрьның 50 чыл юбилейиниң чылында Ак-Довуракка, «Тыва даг-дүгү» комбинатка ажылдап чедип келген мен. Бодум Башкириянның Аскын районунга төрүттүнген, Уралда Асбест хоорайда даг-дүгү ажылдап кылырынны техникумуну дооскан мен. Ак-дуима Совет Тывага келгеш, ажылдаа-ла ам 15 чыл апардым.

Ак-Довурак хоорай мээн караамга көзүлдүр туттунуп, туруступуп, чаагайжыл, хогжүп келди. Бо-ла чылдарда комбинаттың ийиги эльзӊ база ажыглалда кирди. Ол ам хөй даг-дүгүн Төрээн чуртка берип турар. Комбинатта, ооң цехтеринде янзы-бүрү нацияларның төлээлери бир деминг, чаӊгыс соруктуг, найыралдыг ажыллап турар бис.

Ленинчи национал политиканың амыдыралга боттанышкыны амгы Тывадан, ооң аныяк хоорайы Ак-Довуректан база көрүп болур.

Зинаида АКТАНКА, экономист, нанай:

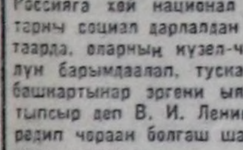

Мээн төрүттүнген булунум — Амур хемниң эриг. Ук ыяыгуурум Совет Эвилелиниң биче улустарының бирээзи — нанайлар, эрте-бурун шагдан бээр аннап, балыктап келгей. Октябрь революциязы бистиң улузувуска улуг аас-кежиин тывыскан.

Совет нижи бүрүзүнде чаӊгыс адрес бар: Совет Эвилели. Ооң кайы-даа түгүнге чуртгаары кымгодаа хостуг. Ажыл-амыдыралым аайы-биле Тыва АССР-те 1967 чылда чедип келдим. Мында база анчылар, балыкчылар бар болуп, олар-биле улам төрелдешкен мен.

Амгы үеле республиканың Статистика эргелевиде экономистен турар мен. Коллектививис база хөй националдыг. ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чыл юбилейинде чуртувустуң байырлалынга уткуштур эш-өөр төөрежи бээрийиске, нижи бүрүзүг тус-тус чугаалай бергенде, каш-даа нацияның төлээлери бар дээрзи тода биллинип келдя. Шынап-ла, эргелелде орустар, тывалар, украиннер, белорустар болгаш өске-даа нацилнын албан-хаакчылары ажыллап, чаӊгыс өг-бүлениң уруглары дег найыралдыг чурттап, боттарывыстың улузувустуң чуртгуң чаагай чоруунче кииргиштирип турар бис.

Артём АНДРЕСЯН, Кызылдың педагогика институдунуң студентизи, армян:

Каш чыл бурунгаар бо институтту мээн акым база доосту. Ол республиканың ырак булунгарының бирээзи Кунгуртугга башкылап ажылдап турган. Ооң үлегери-биле башкы болур күзел меңээ тыптып, Кызылдың педагогика институдунуң физика-математика факультединге 1980 чылда кирдим.

Ам үшкү курста мен. Хөй националдыг эш-өөрүм-биле кады эп-нэйыралдыг өөренип, бот-боттарывыска херек апарган таварылгаза чажам дивейн дузалажып турар бис. Өөредилгээ ажыл-ишке-даа, амыдыралга-даа кады-кожа эш-өөрүнүң дузазы чок болза, кончуг берге. Ынчангаш бистиң курстуң студентилери ыаӊгыс өгнүң төлдери дег өөренип, чуртган дурар бис.

Институтту дооскаш, хуваалда ёзугаар республиканың кайы-бир школазынга башкылаар күзелдиг мен.

Шухрат ЯКУБОВ, дайынчы, узбек:

Төрээн болгаш өскен хоорайым Самаркандыдан ыраадыр черле чоруп көрбээн мен. Бир-ле дугаар чораш ак-көк хемнерниң чуртунда келгеним бо. Нургулайында хоорай иштинге чурттап турган болгаш, ажык черге кээрге, магалыын чүү дээр! Мында ховулар-даа, даглардаа карак четпес кылдыр шейлүп чоруп каап, арт ажарга-ла — аал, баалык ажарга-ла — мал боордур.

Мен маңаа, Сибирьниң Кызыл туктуг шериг округунга бо чылдың май айда Узбекистандан келгеш, Төрээн чуртумнуң делгемин улам-на биле бердим. Чүгле бистиң округта безин он-оң нация бар чүве-дир. Бөгүн мээн-биле кады таджик Рустам Марит, хакас Михаил Удинцев, украин Вячеслав Литовченко дээш, оон-даа өске нацияларның ажытөлү чаӊгыс өг-бүленни-биле дөмей чурттап, Төрээн чуртувуска, чонувуска бараан болуп тур бис. Бис дег найыралдыг шериглер делегейде чок. Найыралдыг болурга-ла, күштүг болганы ол. Ынчангаш совет шериглерге кандыгдаа күш дынмас.

Ам сес класста өөренип турар дунмам Уткур бар. мени халаар кижи ол. А ону Ухтам халаар. Ынчангаш дунмаларымга шериг хөрээн эки өөренирин чугаалап, бодум база улегерлиг болурун кызып турар мен. Чоокта чаа комсомол комитединиң кежигүнүүре база соӊгуттурдум. Бо чорук харылсалгалыг болгаш негелделиг болурумну улам-на күштелдирип турар.

Алевтина УЛАНОВА, эртем ажылдакчызы, калмык:

Калмыкия биле Тываның аразы дыка-ла ырак. Ол аразынга аргыжарда муң-муң километрни эртер. Ындыг-даа болза улустарның акыдуңма найыралының ачызында ол хемчээл кыска ишкаш сагындырар.

Ленинградтың Жданов аттыг чүрүне университединге 1975 чылда дооскаш, чүгле сураан дыннаанам Тыва АССР-те ажылдаары-биле чедип келген мен. Шыпны чажырган канчаар, кадыг-дошкун Сибирьже сестип чоруп орган мен. Мында чедип келдим. Чымчак сеткилдиг, хүндүлээчел чонтуг республиканың найысылалы Кызыл хоорайга үр-даа болбаанда төрээн черимге дег чаӊчыга бердим.

Мында чурттап келген барык сес чылымның дургузунда бистиң Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуну ажикте эргим, чоок дээрзин билдим. Тываның дылдың, литератураның болгаш төөгүүнүң эртем-шинчилел институдунда орус, тыва, хакас, бурят болгаш өске-даа эш-өөрүм-биле кады эртем ажылы ышкаш тур мен. Чедиишкиннериве дээш шуптувус чоргаарланыр, өөрүүр бис, кандыг-бир эживистиң аайлашпайн барган чүүлүнге шуптувустуң сеткили хомудаар. Чаӊгыс аалдың оолдары, кыстары дег чүве ол-дур ийин.

БИСТЕР СОВЕТ КИЖИЛЕР БИС

Галина ЕРОНОВА, диш эмчизи, бурят:

Тывага келге-ле ийи чыл безин четпээн мен. Бо үениң дургузунда кижи чүнү көрүп четтигер боор деп чамдык кижилер санаар чалавас. Чогум ындыг эвес. Диш эмчизи мергежилим аайы-биле дыка хөй кижилер-биле хүшүүн ужуражып, ырак-узак районнарже чалалгаларга барып каапкаш мен.

Баштай-ла ажылдаары-биле маңаа келиримге, стоматология поликлиниказының хөй националдыг коллективи мени төрээн төлү дег хүлээп алганы утпас мен. Ажыл-агыйымга дораан-на сүмеи берип, дузаны чедирип эгелээнер. Ылаӊгыя бурят А. Малануотун, тыва А. Кунчуннүң болгаш өскелериив-даа чагыг-сүмези меңээ кажан-даа уттундурбус. Оларның ачызында амыдыралдың делгем оруунче Тыва республикага кээп, киргеним ол.

Галина КОРЮКОВА, аппаратчик, чуваш:

1969 чылда Хову-Аксыга көжүп келдивис. Ынчан Тываның өдүгт металлургиязының баштайгызы — кобальт комбинадын тудуп турган. Аңаа ажылдап эгеледивис. Бо черниң чурумалдыг бойдузу, хамыктың муриузда хүндүзөчел, ажыл-ишчи хөй национал чурттакчы чону бистин сеткилиивиске таарышкан. Ынчангаш маңаа доктаамал ажылдап, чурттай бердивис. Хову-Аксын төрээн черивис кылдыр саналр бис.

Ол ажыг чыл ажылдап тур бис. Бо аразында Тывага болгаш Хову-Аксыга улуг өскерилгелер, чаартылгалар болганының хөречизи болдувус. Ылаӊгыя кобальт комбинадында, ажылчын суурда металлургтарның ажылдап, чурттаарын, га бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган. Ол болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кижи дугайында сагыш салышкынының, хөй национал совет улустуң бир деминг күш-ажылының ачызы-дыр.

ӨӊНҮКТЕРНИҢ АЧЫЗЫНДА

ОЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Шаанда Кызылды Хем-Белдири деп адын турар үеде маңаа эң баштайгы бажыңнарның таваан орус эштер салып, ону олар тудуп эгелээн. Тывалар ынчан базын-балгат тудуп чораан эвес бис. Ону кылырының ураа-шевер аргаларын олар орус өөнүктеринден өөренип алганнар.

1939 чылда Кызылдың тудугларына белүк аныяк тыва ооллар-биле кады ажылдап эгелээн мен. Тудугжунуң мергежилинге, ылаӊгыя туулбу-биле баштайгы бажыңнарны тударынга бистиң өөреткен кижи Василий Карпович Цуканов чүве. Ол бригадирлевишаар, бисте башкылап турлу. Бригадавыска орус, тыва хөй эштер турган. Цуканов дээрге ыяолуг чүве ыяттавас, оожум, томаанныг, ол хиреле негелдеп шыырак, кончуг чаагай сеткилдиг-биже болгай. Туулбуну кайчаар салырындан, хоюткуну кайчаар хоюдурудан, мастерокту тударындан эгелээш, бүгү чүүлдү ол биске айтып берип турган. Ынчан тудугга амгы үениң ышкаш механизм, машина-техника бар эвес, бүгү ажылды хол-биле кылыр, кол тырттар күштүүе — аът, хөй туулбуну тудуп турар бажыңның ийи-үш каттарынче үштеп, дажыглаар чүве-ла болгай. Василий Карпович ол бүгү ажылды билдилиг-ле организастап турду ийин.

Цукановту тудугга ажылынга болгаш тыва тудугжуларны белеткээринге үре-түлөлдиг ажылы дээш чазактың дээди хавыязы Ленин орденибиле шаңнаан. Ооң ынчангы өөреникчилериннен эвээш эвес бедик мергежилдиг тудугжулар өзүп үнген. Оларды Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчилери, ам Ак-Довуракта тудуглар ыяып турар Оорлак Комбинатол болгаш өске-даа хөй эштер бар.

Бистиң өг-бүлевис тудугжу улуус. Бодум хоорайның тудугларынга 40 ажыг чыл ажылдаш, пазылап кыраан, персоналдыг пенсияже үндүм. А кадайым Дангаа Кара-Даргановна база-ла орус эш-өөрүнүң дузазы-биле штукатурнуң, шеверленчиниң мергежилин өөренип алгаш, Кызылдың янзы-бүрү тудугларынга ур чылдарда ажылдаш, пенсиялап үнген. Тыва АССРниң алдарлыг тудугжузу. А бир оглуус Гриша ам № 61 тудуг эргелелинде ажылдап турар.

О. КАЛЗАН.
Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи, Тыва АССРниң алдарлыг тудугжузу.

ЭРГИМ БАШКЫМ

Совет улустуң бир онзагай күжү — интернационалчы мөгө-шинээлиг. Бистиң чазаавыстың болгаш партиливыстың мерген үгаанныг ленинчи национал политиказының чаӊныналчак тилелгезинин чижээнге тыва улустуң хөгжүлдезин айтырга-ла четчир. Бо хөгжүлдеге улуг орус улустуң болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа улустарының ачы-хавыязы үнелээр арга чок ортектиг.

Чаӊгыс чижек. Галина Ивановна Петрова 1952 чылда Оренбургтуң педагогика институдун дооскаш. Чадаана хоорайның тыва ортуман школазынга химия башкылаарыг-биле чедип келген. Чүге-ле ийик, дуржулга-мергежилиг-даа чок аныяк орус башкы тыва ооллар, ургуларның ничээнгейин бодунче хаара тудуп, оларның хүндүлөөлин болгаш инаксыдың чаалап ап эгелей берген. Галина Ивановна кичээл үезинде кончуг шыгыы башкы. Ынчалза-даа ол бистерни чүгле химия эртеминге хандыкпырынга эвес, харын эки чаӊчылдарга, бичче сеткилдиг, хүндүлөөчел, болуу арыг-силиг, культурлуг ап чоруурунга база өөредип, бистерниң-биле кады ыраажыт, таныылап, походтап чоруп каар турган.

Хамык ушуг, бодаш көрүмге, ыяла-даа эвес, аныяк орус башкының сеткилинге кыптыкпан чаагай чылыг хереглери бистерни эргелеп турганывда, ёзугур совет молчиннар деп чүвени Галина Ивановнадан көрүп, өөренип ап турганывыста деп бодаар мен. Ооң өөреникчилериннен эртемденнер башкылар, эмчилер, чолаачылар, инженерлер, совет, партия ажылдакчылары — кымны чок дээр. Олар шуптузу-ла Галина Ивановнага четтиргенин илередип чоруурлар.

Х. САЯ.
Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

ЧОННУҢ КҮЗЕЛИНДЕН

Кижи төрелгетенниң амыдыралында найыралдан буянныг, чаагай, чырык, мөңге, быжыг чүве турбас. Найырал турда — өг-бүле эки чурттаар. Найырал турда — национал нүүрүнде-даа быжыг турар. Найырал турда — ажыл-үүле-даа бүдүүгүр. Найырал турда — дөгөгей-даа тайбың турар, янзы-бүрү аймак сөөк улустар-даа тайбың кожа-хелбээ чурттаар. Ол бүгүнү улуг Ленин Совет күрүкени тургузарының ыяк мурнунда-ла эттүр көргөн. «Улустарның кара бажыңы» деп адаттырып чораан хаанныг Россияга хөй национал улустарны социал дарлалдан хостаарда, оларның күзел-чүткүлүн барымдаалап, тускай бот башкартынар эргени ыяап-ла тыпсыр деп В. И. Ленин өөредип чораан болгаш шак ыячаар ыяган-даа.

Октябрь революциязы тиилээн соонда, Россияның дарлатиан улустары тускай бот башкартынар эргени алган.

Бирги хүниөриден эгелээшле бүгү күштүг — экономиканы, шериг күжүн каттыштырып, мөңгиезес болза аңгының дайзыны — делегей империализми совет республикаларны аңаала чаӊгыс-чаӊгыстап чыдыа баскаш, куланып аяыр дээш бүгү-ле чүүлдерии ыяып-контрреволюцияны чер бүгү-лезиге белеткеп. даштыкы интервенцияны организастап турган. Коммунистиг партияга баштатиан ажылчын аӊгы тадаачыннар-биле кады ол бүгү берге шыяалдаларны хамаатыы дайынның чылдарында тудуп эрттирген.

Хостуг улустарның тайбың тургузуушкуну эгелээн. Контрреволюция биле даштыкы интервенция чыдыа шаптырза-даа, хожудаңгай, хоозураан экономиканы катап тургузары, хөгжүлдези хожудаңгай улустарны өрү тырттары — канчаар-даа аамон күжениишкиннерни — материалдыг болгаш ажылчын күжүн мөөнүзэрин, мергежилдиг кадрларны белеткээрин негеп турган. Коммунистиг партияга баштатиан совет улустар чүгле каттыштыкан күш-биле ол бүгү бергеерни — аш-чүтту-даа, хоозуралды-даа, хожудаашкынныда ажып тиилээр дээрзин медерел билген. Ынчангаш эки тура-биле каттыжып, хөй национал чаӊгыс аай эвилел күрүне болурунуң бүгү үндезинлерин амыдыралдың кадыгдошкун чылдары белетизэн.

1922 чылдың декабрь 30-де Совет Социалистиг Республикалар Эвилелин тургускан. Совет республикаларның бирги, каттыштырыкчы съездизининг ажылын М. И. Калинин түкнеп тура, ССР Эвилелиниң тургустунганын чарлавышаанмынча деп чугаалаан: «Улуг хилинчектениишкинер чокка, боттарының аразынга мөсиидежиишкин чокка, найыралга болгаш аңы-дуңма ёзузунга чурттаар арганы кижилерге бээринең хевирлерин дилеп тыварының теоретиитиг айтырын кижи төрелгетенниң эң шылгаранғай угаанныглары ажыдар дээш оралдажып эгелээнден бээр бүдүн муң-муң чылдар эрткен. Бо угланыышкынга баштайгы даштыны чүгле бөгүн херек кырында салып эгелээн-дир бис». Бистиң күрүнебистиң шылгаранғай удуртуучуларының бирээзи М. И. Калининниң бо чалбыыштыг сестери Москваның Улуг театрынга чаӊгылангандан бээр 60 чыл эрткен-дир. Ынчалза-даа оон сестери бөгүн безин чаӊгыланып турган ышкаш сагындырып келир.

Ам империализм улустарның салым-чолун шаандагы дег кара туразында аажылаарындан сестир апарган. Чүге дизе, Совет Эвилелиниң тайбыкка ынаи даштыкы политиказы, улустарның тайбың кожа-хелбээ чурттаары дээш чорудуп турар буянныг ажыл-чорудулгазы — делегейниң бүгү диптеринде улуг салдарлыг болу берген. Чүге дизе делегейниң социалистиг системазы тургустунган.

Делегейде эң депшилгелиг, эң күштүг, бүгү улустарга үлегер-чижек болу берген Совет Эвилелин чок кылыр дээш империализм ийиги делегей дайынын өскүткен. Ол айыыл-халапты бистиң хөй национал совет улузувус бүгү күжүн чыггаш, ажып эрткен. Совет улустарның чаӊгыс эптин-күчү-шыдалрыы, чаӊгыс эчис сорулгаже оларның сеткил-сагыжының угланганы аңаа база катап илерзэн. Совет Эвилели ийиги делегей дайының соолунде улам күчү-шыдал кирип, улам ат-алдаплыг күрүне апарган.

Согет улустар улуг Совет Эвилели болуп каттышкаш, ленинчи национал политиканың ачызында аажок кысна үениң дургузунда экономика болгаш культура талазы-биле ыяжы төрелгетенниң төөгүзүнде каступ көрбээн кайгамчык улуг улуг чедиишкиннерни чедип алган. Бистиң Төрээн чуртувуста чүс ажыг нация болгаш биче улустар чурттап турар. Олардан 45 улустар төрээн дылының ыырында үжүк-бижии безин чок чораан. Оларның бирээзи — тыва улус. Тыва дээрге Совет Эвилелинде эң аныяк республика. Ынчалза-даа Совет Эвилелинге эки тура-биле каттыжып кирген соолунде, тыва улус эң ыыска хуусаада бодунуң төөгүзүнде дүжеп безин чорбаны кайгамчык сайзыраңгай, тоолчургу хөгжүлдени чедип алган. Тыва ам сайзыраан үлетпүрлүг, көдээ ажылагыйлыг, бедик культуралыг Автономнуг Совет Социалистиг Республика апарган, бүгү совет республикалар-биле деңге ол коммунизмче базып олурар. Найыралдың ачызында амыдыралывыс мындыг магалыг апарган.

Найырал турда чүнү-даа бүдүрүп болур. Найырал дайынны-даа тиилээр. Совет күрүневистиң Чер ыырынга мөңге тайбың дээш, улустарның тайбың кожа-хелбээ чурттаары дээш чорудуп турар буянныг даштыкы политиказын бүгү совет улус изин-биле деткип, ону боттарының патриотчу ажыл-ишчи чедиишкиннериниве бадытнап турарының ынанныжы ында. Совет Эвилели совет улустарның хостуг күзел-сөруунган төрүттүнгеш-найыралга быжыгып тургустунгаш, ам бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң идегели, чеденгимнии апарган. Совет кижилер бис аңда чоргаарланыр бис.

Сайзыраңгай көдээ ажыл-агый

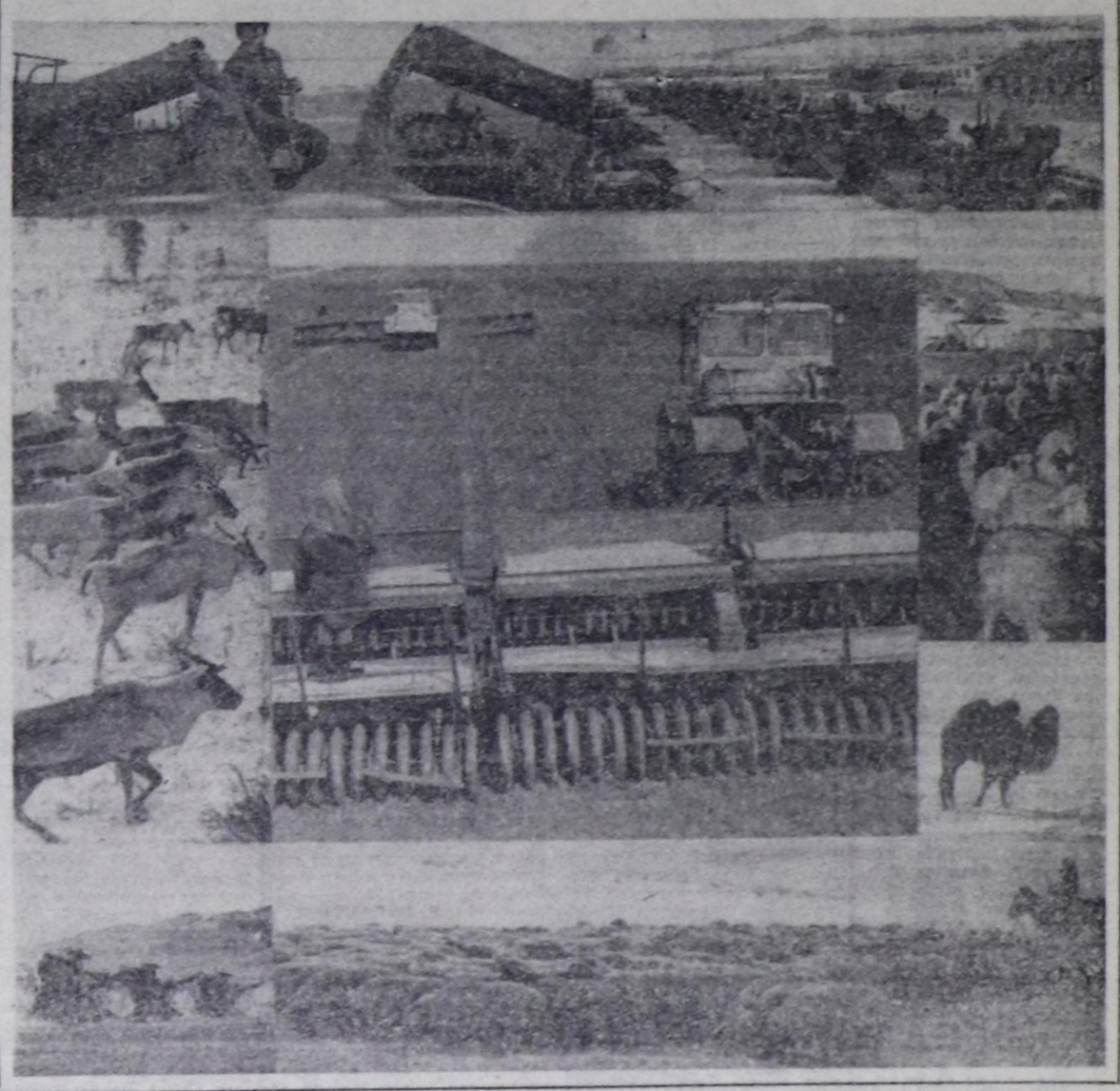

АКЫ-ДҮҢМА НАЙЫРАЛДЫ АЛДАРЖЫДААЛ

ДАҢ ХАЯАЗЫ

Кубалыч АКАБАЕВ, кыргыс чогаалчы

Ыржымын аа, ымыраа-даа дыңналгы дег!
Куштар ам-даа одунгалак,
Хураганнар ожаан удаан,
Ыргак ай-даа имистелип ашкалак-тыр.
Агы-меде төттур чигеш дыжы хавган
Аъттар маанам хүнү манаан.
Адаан кежир эгимени көжегедээп

Эртенги даң хаяазында өкпең туман
Тянь-Шаньның шыпшын дургаар бусталып тур.
Дыка куду чарыктарның ханызында
Шаалаан хемнер аргамчы дег, агарацнаан.
Салым ышкаш оюп эртпес чырык хаяа
Чалымнарның бизеңперин чырыткылап,

Эзимнерниң ыржым дүнүн оттуруп чор.
Эгээртинмес херелдерин черже саарып,
Хөглүг, аяс чаа хүн-даа моорлап келди,
Көккүр енген шалыңнга ойнай берди.

Очулдурган К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

Совет кижи бергезинип, ойталаа дег
Чогуттунмас ындыг үүле ам чок болган.
Чоннуң чолун тайбың ажыл каастап турар,
Сорук-күзел аас-кежиин чазап турар.
Ол — найыралдың дээди шынныг күжү,
Ол — найыралчы чаңгыс эптиң быжыы,
Түрлүг, дошкун далайларның калчаа чалгыын
Дүшке какпас күчүтеннер дарганнаан бис.
Он-он бүле чаңгыс угда чайлыг кирер
Оънтан дүрген ужар шивээ чогаатказ бис.
Ол — найыралдың улуг угаан белээ
Ол — найыралчы чымыш, иштиң улуу.
Саян сынын чара чүткүп эрте берген
Чанныры чок Улуг-Хемни суглуктапкаш,
Карақгыны чырык кылдыр хуулдуруптар
Кайгамчыктыг күштүг ГЭС-тер тургускан бис.
Ол — найыралдың мөңге шүүлде кежии,
Ол — найыралчы тулбас чүткүл доңу.
Эртегиден чуртун зэлээн салгалдарның
Эскербейн кырлап чораан эртинезин
Эртем-биле өттүр көргеш, үндүр чалап,
Эгээртинмес элбек курлал мөөңнээн бис.
Ол — найыралдың чуртка төнмес сөңү,
Ол — найыралчы салгалдарга белээ.

Виктор САГААН-ООЛ.

ЧОРГААРАЛДЫҢ ЫРЫ

Тыва АССР-ниң чечен чогаалынның болган уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы. Степан Агбанович Сарыг-ооладан бистиң корреспондентивис интервью алган.

— Тываның чечен чогаалынның болган уран чүүлүнүң башгайы базымнарынга Силерниң киирген үлүг-хууңдар улуг болгай, Степан Агбанович. Ол дугайында чүнү чугаалап болур Силер?

С. А. САРЫГ-ООЛ: 1937—1938 чылдарда ТАР-ның профэвилел Төп Комитединиң даргазы тургаш, ылангыя культурага хамаарышкан башгайы элээн ажылдарны кызып чоруткулаанывыс үретүлелдиг болган.

Ол үеде Кызылга безин хамык-ла культура-массалыг ажылдар чорудар тускай клуб чок турду. Оон масса чоннуң күжү-биле ыяш клуб (амгы Алдан-маадыр аттыг музей) тудуп алган бис. Оон сад иштинде ыяш, чайгы кинотеатр база туттунган. Ооң соондала чонга оюн-концерт, кино көргүзер дээш-ле ол культура одагларын ажыглап эгелээн бис. Мени 1941 чылда Күрүпениң хөгжүм-шии театрының директорунга томуйлаан. Ынчан ССРЭ-ден театр талазы-биле тускай мергежилдиг алды ажылдакчыны чалап экелген турган. Оларның дузазы-биле уран түүлге хандырыгдыг аныяктарны көдээден шылган, шилип ап турдувус.

Шиилерни удур чогаактаң тургузуп-даа, орус дылдан очулдуруп-даа турдувус. Шиилерни бодум чогаадып-даа турдум. Чижээ, «Сумуда башкы», «Үндезин кадрны быжыглаар», «Ие көрбээнин кызы көөр». Ооң-биле кады эш-өөрүүн, бижин эккелген чаа шиилерни база редакторлап, тузаны чедирип чордум.

— Чогаадыкчы ажыл-амыдыралдар дургузунда найырал темазынга кандыг-кандыг чогаалдарны бижээн Силер, оларның кайызын эң эки деп санап чоруур силер?

С. А. САРЫГ-ООЛ: СЭКП кежигүнүнге киргеннден бээр бежеи үш чыл боон, дөртен сес чыл дургузунда чогаалдан халбактаныл келдим. Ленин, партия, октябрь, найырал темаларын оюп эрткен чогаалчы черле чок деп бодаар мен. 1934 чылда баштайгы чогаалым— «Эрге-шолзо бисте турда» деп шүлүүм безин ССРЭ-биле найырал темазынга туграскаттынган үүве. «Белек» деп тоожу, «Сеңээ», «Огонек», «Совет Эвилелиниң хамаатызы мен», «Айлаң-кушкаш», Саны-Мөге» деп чогаалдарымга улустарның дайынчы, амыдыралды найыралдың тыптып келгенин, ооң өөскүп турарын көргүзериң оралдашкан мен.

— Чоок таныш чогаалчы эш-өөрүңнери адап болур Силер бе, олар-биле харылзаадар кандыг янзылыг үргүлчүдеп турарыл?

С. А. САРЫГ-ООЛ: Эш-өөрүм эңмежок, олар-биле кады-дыында-ла Москвага—М. Горький аттыг литература институдунуң чанында Дээди курстарга өөренип тургаш, таныжып алган мен.

Хөй чогаалчы эш-оорүм-биле харылзаам очулгалар, чагаалажыглар, ужуражылгалар-даа дамчыштыр болуп турар. Бурятияга, Киргизияга, Якутияга-даа каш-даа катап аалдап четкиледим...

Чамдык чогаалдарым кыргыс, якут, англи, испан, моол дылдарда очулдуртунгулаан—ол-даа болза, мээң-биле, мээң бичии Тывам-биле оске чурттарның, аксы-дүңма хөй нацияонумуң культура талазы-биле чаагай харылзаазы-дыр. Мынаңаш:

Тываларның хостуг үнүн—
чоргаар ырын
Дыңнавааннар дыңназын
дээш, көрүннер дээш
Элес-түрег, базымчадан
ангыжыраан
Экиим бедиин, хөрөөм
хостуун ырлап тур мен!

МЭЭҢ ААЛЫМ АЖЫК-ДЕЛГЕМ

Петрусь БРОВКА, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, белорус шүлүкчү.

Алыс байлаа эгээртинмес,
Ада-чуртум ажык-делгем.
Эзимнерниң, далайларның
Эргип төптес хөвү, дагның
Ховар соруун белек кылдыр
Холумга иээп тутсуп
бердиң.
Аалым ишти санаттынмас—
Акы-дүңмам таан көвей...
Ынчалзажок бодал, сагыш
Ыдык чаңгыс күзелде де-
Бүле болган күчүвүс-даа,
Бүдүрүшкен иживис-даа,
Ада-чуртум, сенден черле
Адырылбас, хоорулбас.
Таңды ажар чалгын ышнаш,
Далайга эштир чакпа ышкаш
Чогум-на сээ ынчангаштың
Чоргаараар бис, Ада-чуртум.

Культура чечектелген

НАЙЫРААЛДЫҢ МАРШРУТТАРЫ

«Саян» ансамбльдиң чогаадыкчы коллективи Төрөөн чуртувус — ССРЭ-ниң алдан чыл оюн улуг өөрүшкү, сеткил ханыышкын-биле үткүп турар. Бо чылын бистиң коллектив барык чартык чыл дургузунда гастрольдап келген. Бистиң аян-чоруктарывыстың маршруттарын ёзулуг-ла найыралдың деп адап болур. Ооң аян-чоруктарын безин көрүнер даан: калбак делгем Төрөөн чуртувустуң дыка хөй областары, республикалары, хоорайлары ында кирип турар. Оюн-коргүзүглериңе үжүр-үткаэын алыр болза, ол ёзулуг-ла интернационалчы. Кайгамчык юбилейниң чылында бо бүгүнү бодап кээрге, шынап-ла, кижиниң сеткили ханар.

Хөй национадлыг улуг чурттувустуң хөй-ле республикаларынга барып, онзагай тыва уран чүүл-биле бараалган чордувус. Алдан чыл юбилейниң будүүзүнде Кабардин-Балкарияга, Чечен-Ингушетияга, Соңгу Осетияга, ол ышкаш Карачаев-Черкес автономнуг обласка бардывыс. Грузияга, Арменияга, Азербайджанга, Украинага база чордувус. Баку хоорайга май бирге тураскаатказ улуг байырлал коргүзүүнге киришкенивис үтүндурбас. Оон ангыда ийи ай дургузунда Ленинградка дамтыкы аалчыларга бистиң хөй национадлыг уран чүүлүвүстү өске коллективтер-биле кады коргүскен бис.

Эвилелдешкен республикаларга көргүскен концерттерден көрүкчүлер тыва улустуң ыр, танцылары-биле таныжып алырындан аңгыда, шак мындыг ужуражылгалар ёзулуг байырладлары болуп турган. Ылаңгыя Украинаның хоорайларында бисти аң-не чылыг сеткил-биле чечектерлиг, хлеб-дустуг уткуп турдулар. Ровнога чораашывыс кайыын уттундурар. Совет улустарның чаңгыс эштиин, оларның идейлиг бүзүрелдиг чоруунуң быжыын база катап магадап, бүзүреп кордувус. Дайын-чааның кадыг-берге чылдарында төрүттүнген найырал чүден артык быжыг, ук найырал улам быжыын турар. Тыва эки турачыларның тураскаалын Уктып, оларның маадырлыг чорааңда ыдыктыы-биле сакруун утпайн чоруур.

Ансамбльдиң артистери улуг Төрөөн чуртувустуң кайы-даа булуңуна чораап, хөй национадлыг совет уран чүүлдү пропагандалап, чүгле тыва уран чүүлдү эвес, аалчы болуп чораан улустарның ыр, танцыларын база ойнап чораан бис.

В. ПАНАКТАЕВ.

«Саян» ансамбльдиң уран чүүл удуртукчузу.

агаар

Республикага шокар булуттаар. Биче хар чаар. Соңгубарының чүкче угланыышкынының хаттың дүргени секундада 2—7 метр чедер.

Агаарның температуразы хүндүс 18—23, чамдыктарында 12—17 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Агаарның температуразы дүне 29—31 хүндүс 21—23 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Петр Иванковтуң «Чүректиң кыйгызы-биле» деп шиизи бөгүн 19 шакта эгелээр.

Даарта Чаа чыл уткаан кежээ. Ооң программазында концерт, оюннар, аттракционнар, танцы. Кежээ 20 шакта эгелээр.

Театрның кассазы 10 шактан 19 шакка чедер. Коллективтиг чагыгларны 2-25-49, 2-35-88 телефоннар ёзугаар хүлээп ап турар. Тыва шиилерни орус дылче очулдуруп турар.

КИЖИ СЕТКИЛИ

◆ Чечен чугаа ◆

Салчак Каң-оол аарып деп үүве билбейн чораан. Сөөлүүредир назы дөгүп, беженге үзүп келгеш, ында-хаая оом-моом дей бээр ашарган. Бурунгу чылын кыжын ырак оруктан ээп ора машиназы үрелип, соокка алыскаш, бир хоочу тып алган. Ооргамайлаар, көп-белдир ыстап шылады дээр. Эмчилер радикулит деп эмнеп эгелээннер. Чолаачыларга бо-ла дээп алыр хүтбай аарыгның баажылыы дегет, бирде чүгээртей бээр бирде дорайтай-даа бээр. Чогум чыдып-даа көрбээп, ажылдап чоруп-ла турган. Кадайы Татьяна Белековна «Эмнеп, дыштап» деп хүннүң чыгыы негээр апарган. Шын болбайн канчаар., «серемчиде хорамча чок» дижир болгай. Аарыг үгдерээш, алдырбайн барза канчаарыл? Каң-оол кадайын дыңнап пат чайчыккан. бо удаада, ажыл чеже-даа бачым бол, чөрчүүр харык чок болган. Эмчиден шыпылга кылдырып, биллириишкин бижин алган. путёвка айтырып, ажылчын комитетке четкен.

Рабочком даргазы Долчуңмаа Шактаровна дескн ак диштерин айырацнадыр хүлүмзүрүп. Каң-оолче чазык каректары-биле көрүп келгеш, өткүт үн-биле чугаалаан:

— Деткиир кижи-дир мен, Каң-оол Серенович. Сээң мынчага дээр дыштаныш, эмнеңнп чорааныңны кижи көрген эвес. Ажылдап-ла, ажылдапла чоруур-дур сен. Эки эмнеңнп, дыштаныш алыры эки ажылдың база бир магалылалы болгай. Даарта обком баар деп ор мен. Чогужар путёвкадан тывавын кызып корейн,— дээш, сейф иштинден тыртар өөктүг хүрең папка үштүп, билдириишкинни ынаар суп алган.

Чай-даа дүшкеи. Радикулит чыыгдан деснелеп, хол-биле ап каашкан үүве дег, ыржымна барган. Ол кадында дирекция Каң-оолдарга чаа ажыттынган салбыр төвүнче кежерин саналдаан. Аңаа доктаамал чуртап, ажылдаар чолаачылар херек апарган. Аныяк эрлер ынаашаан хевирлиг. (Телевизор эки көзүбес чер үүве-дир). Каң-оолдар чылдагааннап болур турган; салбыр эмнелгезинден ырай бээрге, радикулитти кым эмнээрил? Татьяна Белековнага — башкы кижиге — салбырның туйбудан туткан чаа школазы эки-ле, ынчанмыже каш чыл улай удуртуп келген клазын каап деп үүве база берге. Ындыг бе дээрге, Каң-оол кажан, кала ажылдан ойталап чораанын? Кыштың соогу, чайның изин-даа дивес. Саян сыны ажар кижи Каң-оол, малгаш-шаварлыг, доңдак-дайгактыг черже-даа баар кижи Каң-оол-ла. Аныяк эрлер эдертип алган хап унүптер — бергени ынаң ажып эрткеш келир. Ам салбырга Каң-оол херек болган-дыр. Ашак, кадай хондур-хүнзедир бодангаш, чөпшээрежинкеп-пер.

Салбыр төвү чаа туттунган болгаш, амдыызында хандырылгадан чединмес үүлдер база турган: пекарня биле почта салбырының бажыңварын чаа тудуп эгелээн. Ынчанмыже хлебти эккеп садыглап, солуну хүннүң номчуп турганнар. Ажыл-ла мунчок. Дүк сөөртүп Саян-даа ажар-ла, магазинге бараанаар, школага хөмүр-даш сөөртүр, эмнелгеге аарыг кижи-даа чедирер, чорук аайыбиле почта-даа экээр, хлебтеп-даа келир...

Чайның кидип ойүнде ажылчын комитеттен путёвка ал деп медээ келген. Харлыг Кавказтың мурнуу эдээнде чылыг радонныг курорт Каңоолду чалап турган. Кижиң чымышка чардыгын, буруурун кызыткан:

— Ээ кадай — деп, ол Татьяназынче көрүнген. — Радикулит тайлы берген хире ийин. Соксап каар чоор бе?

— Ол чүдүл, күжүрүм — деп, кадайы карактарын чаңчыл-ла чок болур. Чоп-даа ыйнаан. Ырмавыравас ижер, ол көгээржик дег амытан чүве-дир.

Ачашкылар бажыңынга көөп турда, Татьяна Белековна чиң сарыг шайын хайындырып, Каң-оолдуң чемоданын ыяк иштеп алган оргап. Ам үүлде катап ончалаш, шоочалаары арткан.

Ийи хонганда, Каң-оол Кызылдың аэропортундан «ТУ-154»-ке олурупкан.

* * *

Москва таварыш ужуткаш, чаңгыс-ла хонукта соругдаан черинге чедип, грузин черинң хөрээнүн базып деп үүве Каң-оолга тоолзуг-даа кынып чораан. Дораан-на хүреңкызыл экспресс-автобуска олура каапкан. Дыңнап көрбээни үүгаа-домак, эр, хереэжен үннер оон-моон дыңналып, көрүп көрбээни элдепчиктиг ыяштар сонга караандан ында-мында шываранайнып, ынаар-ла дудускек аразынче карангы-ногаан азым боон шөйлүп чоруп каан. Эзим оюу ховужуктарда шугум дег сунуп чоруткан ногаан чалдар-даа, чимиин кызыл-сарыг кылдыр бижып келген чавыскылак ыяштарның одуругларында-даа бо-ла коступ эрткилээр. Танывазы черге аксын шып алган, думчуун боралап чорбайн өлечара чораанны дээре үүве дээп дээш чанында улустан айтыртынып-да чораан.

— Дөө ол шай плантациязы-дыр — деп, чоон мага-боттуг, чаактарын кылайтыр түлээн, үстүү эринде бичии сал арттырып алган кижи ногаан чалдарже айтып, онзагай үн аяны-биле чугаалаан. — Дөө виноград шөлү-дур...

Йөт, Каң-оол шөйлаарынга таан ынак ийин! Шай чуртунга келгенин ол амыдыралынга анаа-ла душ болган таварылга эвес деп билип, чоргаараң-ла чораан. Эх, эки-ледир! Грузин шай—тыва шай. Сүттеп, дузап алган аартап орунда кандыг ийик!

Сестра Каң-оолду ийиги каатта үш орунуңуг өрөзлеге экелген. Ийи орун ээлиг болган. Алдан хар ырак ажа берген хире ак баштыг кижиниң чугаакыры дээрге, шуут-ла суглуг чок болган.

— Үш ацгы нацил, ынчалза-даа үш алышкы чыглып кээп-тир бис. Эки-дир, эки-дир, оолдар—деп, ол чугаазын эгелээн. — Мен Урал чурттуг орус кижи мен. Фронтучу, пенсионер, көрбээн чүвем-даа чок. Виктор Константинович Серебров дээр. Бо — дээш, ол булунда орунда чыткан кара-хүрең мага-боттуг, бажын деңгүр тоонуг таартып алган, дөртен иштинде кижиже айытткан — узбек эш-тир. Бактиор Мурадович Исанжанов. Ам Саян чурттуг тыва эштиг болдувус.

Үш-дөрт хона берген. Каңоол чаа черге чанчыгып үйгузу дескилежин, санаторийниң аъш-чеминге, хүн журумунга чогужун кел чыткан. Мында агаар-бойдус Тывавыыдан көзүлдүр ылгалдыг, хүн караанын изин кедергей, ынчалза-даа кижиниң эъдин тоолуг чивес, чиңнеп шиидер болган. Шивилер, хадылар-ла дээр — Тывавыыдан ушчок оске ыяштар. Кинаристер кедергей чараш, сан дөрт сүүрерин үне берген узун-узунду-даа бар, паркта оруктар кыдыында оттуг хүн кылайбас чавыс, чокпак-чокпаа-даа турулаар.

К. ЧАМЫЯН.
(Уланчылыг).

телевидение

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 —Эртенги гимнастика. 8.55 — «Чаа чылдың карнавалы». Төп телевидениеннің болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң уругларның улуг хорунуң киржилгези-биле дамчыдылга. 9.25 — «ССРЭ — бистиң Төрөөн чуртувус». Бүгү-эвилелдиң чурулга делгелгезинден репортаж. 9.55 — Школа каникулунуң хүннеринде. «Ийи эжишки». Уран-чечен фильм. 11.10—17.45 — Чапсар. 17.45 — ССР Эвилелиниң Күрүпениң үлегерлиг Улуг театрының артистериниң конперти. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Концерттиң уланчызы. 19.55 —«Москваның адрестери» деп документалдыг телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кинопанорама аалчыларны уткуп тур». Дамчыдылганы кипорежиссёр Э. Рязанов чорудар. 23.20—23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00—«Силер мөңээ бижидинер бе...». 13.30—«Угулзалыг тоол», «Халиф—шилең». Мультфильмнер. 14.00 — Конперт. 14.35— «Документалдыг экран». 15.35 — «Орус кыш» деп уран түүлдер фестивалының дугайында дамчыдылга. 16.25 — Телемедээлер. 16.35—18.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм: «Төп чылдар бе», «Электричество кайын кээрил». 18.35— Телемедээлер. 18.50 — «Найырал». 19.20 — Чарлаалдар, реклама. 19.30 — «Азия төвү».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңдар, чаштар!». «Чараа-чечен-чигеш-биле адыгжыгаш Чаа чылды канчаар уткааныл». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00—«Ye». 21.35— «Пакет». Уран-чечен телефильм. 22.45—Төп телевидениеннің болгаш Бүгү-эвилел радиозуунуң орус ырыпын үлегерлиг хорунуң конперти. 23.15—00.50 — Аныяктар командаларының хоккейге делегей чемпионалы. ССРЭ-ниң, Канаданың шилиндек командалары ужуражыр. Ленинградтан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелерп.

КИНО

ДЕКАБРЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кызыгаар эрттирилгези» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюнар» 10.00, 11.30, 14.00, 15.30, «Экипаж» 17.00, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дэймовочка» 11.00, «Вероника-биле мээң хүннерим» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Адалар болгаш кырган-ачалар» 15.00, 16.50, 18.50, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «...аңаа шуптуныпак турганнар» 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3. Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1081.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1).

ТС—00716.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 300 (12090) | 1982 чылдың декабрь 31, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 кеп.

СОВЕТ УДУРТУКЧУЛАРНЫҢ Р. КАСТРО-БИЛЕ УЖУРАШКАНЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов болгаш СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков декабрь 29-та Кубанын Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү, ККП ТК-ның ййиги секретары, Куба республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, Революстуг чепсектиг күштериниң министри Рауль Кастро Рус-биле ужурашкан.

Совет-куба кады ажылдажылганы улам ыцай хөгжүдер айтырыгларның, а ол ышкаш делегей байдалының эң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солчуушкуну ужуражымышкын үезинде болган.

Совет-куба пайыралды болган бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ыцай бижыглаарынче база хөгжүдеринче ийи таладарның чүткүлүн оңзалап демдеглээн. Америк империализмнин агрессчи чимэнишкинериниге удур туржуп турар Куба-биле чайгылыш чок эп-сеткил каттыштырылгазын совет таладан илерегейлээн. Боо-чепсектиг аймылдыг эдерее бүдүрүшкүнүн сонсадыр, бижыг тайбыңды болган улустарның айыл чок чоруун хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынга бижыг шинтипрлиин ужуражымышкынның кириижилерни илергейлээн.

Беседа чүректиг ханызындан эвилең болган бот-боттарын бүрүн билчир чорудуун байдалынга болган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы В. В. Шарапов ужуражымышкынга олурушкан.

(СЭТА).

Ю. В. АНДРОПОВТУҢ ССРЭ-НИҢ УЖУДУКЧУ-КОСМОНАВТЫЛАРЫ А. Н. БЕРЕЗОВОЙ БОЛГАШ В. В. ЛЕБЕДЕВ-БИЛЕ БЕСЕДАЗЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Ю. В. Андропов ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары А. Н. Березовой болгаш В. В. Лебедев-биле декабрь 29-та ужурашкан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов ужуражымышкынга кирипшеп.

Боттарының космоска ужудуушкунуң дутайында. «Салют-7» — «Союз» орбита комплекизинге чоруткан шинчилелдерниң болгаш шепелделерниң түнелдериниң дугайында А. Н. Березовой болгаш В. В. Лебедев олар беседа үезинде чугаалааннар.

Төөгүде эң-не узун хуусаалыг 211 хонукта космоска ужудуушкунну чеиишкинниг доосканы-биле болгаш Төрээн чурттуң бедик шаңналдарыбиле холбаштыр А. Н. Березовойга болгаш В. В. Лебедевке чүректиг ханызындан изиг байырны Ю. В. Андропов чедирген. Чоокшулап келген Чаа чыл-биле холбаштыр космонавтыларга ол байыр чедирген болгаш совет улустуң чаагай чоруунга космос делгемин шинчилээр талазы-биле моон соңгаар-даа чогаадыкчы чедиишкиннерин күзээн.

Космонавтылар белеткээриниң удуртукчузу ужар түүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов, ужудуушкунның удуртукчузу ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. В. Рюмин, СЭКП ТК-ның кылдыс эргелекчизи И. Ф. Дмитриев олар ужуражымышкынга олурушкан.

/СЭТА/.

ЭРЕС-ДИДИМ БОЛГАШ МААДЫРЛЫГ ЧОРУУ ДЭЭШ

Төрээн чурттуң, бедик шаңналдарын космонавтыларга тывысканы

Космос делгемин тайбың сорулгаларга шинээдип алыр талазы-биле Ада-чурттуң эртеминде болгаш техниказында чаа кайгамчыктыг тиилелге чедип алдынган. Совет космонавтылар А. Н. Березовойнуң болгаш В. В. Лебедевтиң төөгүде эң үр хуусаалыг—211 хонук дургузунда үргүлчүлээн ужудуушкуну ССРЭ-ниң тургустуганының 60 чыл ооңнуң будүүзүнде чедиишкиниг доозулган.

Декабрь 29-та, Кремльге, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын космос маадырдарынга тывыскан.

Эш В. В. КУЗНЕЦОВТУҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бистиң космонавтыларывыстың маадырлыг эзлүзү «Салют-7» эртем станциязынга чеди ай дургузунда үргүлчүлээн, боттарының кайгамчык ооллары—коммунистер Анатолий Николаевич Березовой биле Валентин Витальевич Лебедев оларга Төрээн чурт чоргаарланып, оларны алдарлыдып турар.

Ужудуушкунуңуң түңнелин бистиң партилыстың Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Совет чазактың байыр чедиришкининде бедин-биле үнелеп.

Советтер чуртунуң хамаатыларының төөгүде эң үр хуусаалыг ол ужудуушкуну бүгү-ниитиге магадашкыны болдурган. Эртемге болгаш улус ажыл-агыйының улуг ужур-дузалыг шинчилелдериниң болгаш шепелделериниң нарын программазын эштер Березовой биле Лебедев олар бүрүн күүсеткеннер. Ооң-биле чергелештир олар космоска делегейниң кады ажылдажылгазының эстафетазын уламчылап, совет-француз космос экипажын хүндүлээчел ёзу-биле уткуп алганнар. Делегейде ийиги херээжен космонавт Светлана Савицкая составында киргеп совет экипаж база станцияга ажылдаан. Кол экипаж болгаш ол ужудуушкуннарның бүгү киржикчилери найыралдыг, бир демниг кады ажылдарының үлегерин көргүскен.

Космоска боттарындың белен эвес ижиңерни ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылына турасказатканыңар оңзагай. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Юрий Владимирович Андропов эрткен алдан чыл бистиң чуртувуска төөгүге өстүп көрбээн, бедиктерже талыйтыр ужудуушкуннуң үези болган дээрзин демдеглээн. Ол дээрге хожудаңгай ядыы-түрегги болгаш хоозуралдың байдалдарындан амгы үеним улуг күрүнезиниң күчүзүнче, культураның эң бедик деңнелинче, чонның доктаамал өзүп турар чаагай чорунче ужудуушкун-дур.

Совет экономиканың болгаш культураның деңшилгезиниң чарылбас кезээнге, социализмниң тургузукчу улуг күжүвүн бадыткалынга бистиң космос техниказының чеиишкиннери база кирер. Ында эртемделниериниң чогаадыкчы чоруунуң болгаш ажылчын холдарының уран-шевери, ужудукчу-космонавтыларның эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруунуң үлегери сиңниккеп.

Баштайгыларның космоска ажыл-херээн уламчылавышаан, «Салют-7» станция совет космос программазының ганымның 60 чылынга турасказатканнар.

211 хонук дургузунда медицина-биологтуг, геофизиктиг техниктиг болгаш оске-даа улус ажыл-агыйынга чугула ужур-дузалыг чүс-чүс шинчилелдерни күүсеткен. Келгең ийи экспедицияны, дорт түүк кораблиг хүлээп алган, ажык космосче үнүүшкүнүп боттандырган.

Совет космос техниказының идегелдиин болгаш өзүп орар аргалыын бо ужудуушкун коргүскен.

Ада-чурттуң космонавтиказы делегейге мурнуку черни моон соңгаар-даа эдлезин дээш партияның XXVI съездизиниң салганы харыысалгалыг сорулгаларны күүседир дээш бүгү түүлдерни кылыр дээрзин экипажтың өмүнөзинден СЭКП ТК-га, Совет чазакка ооң командирн бүзүретken.

Орбита комплекизи техниктиг эң бедик деңнелге кылдыган болгаш ужудуушкунуңуң 211 хонуунуң дургузунда эң идегелдиин база эртем шинчилелдериниң программаларын күүседир калбак аргаларлыын коргүскен деп бортнижевер В. В. Лебедев илеткээн.

Ужудуушкун үезинде дыка хөй организацияларның, ведомстволарның улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга херек даалгаларын бүзүваар 300 хире шепелделерни, шинчилелдерни, хайгаараларны кылдывыс деп, ол чугаалаан. Эртем-шинчилелден ангыда бүдүүлгечи угланышкынга база станция ажылдап турган деп, В. Лебедев **демдеглээн**. Бис «Коруна» деп установка-биле ажылдап турдувус.

60 чыл дургузунда эртем-техниктиг деңшилгениң ыдыг чеиишкиннерин чедип алган совет улус дээш орбитага чоргаарап чордувус.

Чүве чугаалааннарның сөстерин чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов, СЭКП ТК-ның кылдыс эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунуң Секретары Т. Н. Ментешашвили, космонавтылар белеткээриниң удуртукчузу ужар түүлдүң генерал-лейтенантызы В. А. Шаталов, космонавтылар белеткээр Ю. А. Гагарин аттыг Төптүң начальныгы ужар түүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Т. Береговой, Төптүң начальныгының оралакчылары ужар түүлдүң генерал-майорлары П. И. Климук болгаш А. А. Леонов ужудуушкунуңуң удуртукчузу ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. В. Рюмин, албанның оске-даа кижилери шаңналдар дээш космонавтыларга изиг-биле байыр чедирген.

(СЭТА).

Ю. В. Андроповтуң америк политиктиг тайылбырлакчы Дж. Кингсбери-Смиттиң айтырыгларынга харыылары

Айтырыг. Чаа, 1983 чыл-биле холбаштыр америк улуска кандыг күзөшкиннерни дамчыдыксаш турар Силер?

Харыы. Хамыктың мурнунда, кел чыдар Чаа, 1983 чыл-биле байыр чедирерим база америк өг-бүле бүрүзүнге, амыр-таварай болгаш аас-кежиктиг болурун сеткилдиң ханызындан күзеп турар Мен. А ол чүл дээрге, бирги эвлчегде, бүгү американнарга тайбыны, өске улустар-биле тайбың күш-ажылга болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылгага үндезилээн бижыг тайбыңны база чечелелиишкинни күзээри ол-дур. Совет кижилерде болгаш американнарда амгы үеде чаңгыс ниити дайын бар, ол дээрге дайын кыжаны болгаш ону күштелдирип турар бүгү-ле чүүлдер-дир. Совет Эвилели тайбыңны камгалаарын болгаш бижыглаарын күзеп турар, ынчангаш ол дээш ооң бодунган-на хамааржыр бүгү чүүлдерни, ядролуг дайынның улам улгадып турар кыжаның чайладырындан, ядролуг боо-чепсекти контрольга алырындан, ону эдерее бүдүрерин соксадырындан артык чугула сорулгалар делегей политиказында амгы үеде чок деп чүвени эки медереп билбишаан, кылып турар. Америка база бодунуң, ол улуг чурттуң адынга төлептиг болгу дег, салыышкынын боо-чепсекти эдерее бүдүрерин күштелдирериниге болгаш дайынзырак чүткүлдерни кедерерииге эвес, а тайбыңны болгаш улустар аразынга найыралды бижыглаарынга киирерир күзээр ийик мен.

Айтырыг. Силерниң бодап турарыңар-биле алырга, бүгү делегейге тайбыңныг болгаш совет-америк харылзааларны жижидеринииң эрге-ажыктарынга дүүштүр, ССРЭ биле АКШ-тың аразынга кады ажылдажылгага 1983 чылда кандыг-кандыг эң чугула хемчегларни боттандырып болур ирги?

Харыы. Мен бодаарымга, бистиң ийи чуртувус, чижээ, Төп Европада боттарының шериглерин болгаш боо-чепсектерин ийи таладан кызырары, чижээ, Чоокшу Чөөн чүкте дег, шериг чоруулдээлерииң эң-не айыылдыг одагларын узуткаарынга кады хөделири дээш ышкаш, боттарынга болгаш өске-даа чуртгарга база улустарга ажыктыг боон болур хөй-ле чүүлдерни кылып шыдаар ийик.

А эң-не чугула чүве болза, Европага стратегтиг боо-чепсектерни болгаш ортумак ыракшылдың ядролуг чепсектерин кызыгаарлаарының болгаш кызырарының талазы-биле чугаалажышкынкарга дең эргелиг болгаш дең ийиыл чок чоруктуң принципгеринге дүүжүп турар, чөптүг болгаш кайы-кайызынга тааражыр дутуржулгаларны чедип алыры болгаш оларны амыдырала боттандырары дээш боттуг хемчегларни алыры болуур ужурлуг.

Айтырыг: Уламчылап турар чугаалажышкынарның түнелинде ядролуг чепсектиң айтырыгларының талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың чазактарының туруштарының карышкаан кайы-кайызының чөпшээрежиттери хире ынчаар эвлэжедиптер аргалар туруп көөр деп санап турар Силер бе?

Харыы: Ййе, ынчанмайн канчаар. Херек кырында байдалды ап коор болза, аңаа долу-бүрүн аргалар бар, чүге дээрге чугаалажып турар айтырыгларның ол-даа, бо-даа таланың эрге-ажыктарынга каража чедирбес болгаш ийи таланың боо-чепсектерин элээн хемчээлдиг кызырарынга чедирер харылзары бар болуп турар— олар бүгү-нииты тайбыңга болгаш айыыл чок чорукка улуг ажыктыг ийик. Совет Эвилелиниң тодаргай саналдары, ооң иштинде эң сөөлгү үеде бистиң үндүрген саналдарывыс чогум-на олче утланган. Ол саналдарның кол утказын сагындырайн. Ол бөдүүн болгаш билдингир. Стратегтиг боо-чепсектер талазы-биле шуут амдан эгелеп оларны көвүдедирии ийи таланың сонсадырын саналдан турар бис, азы оскээр чугаалаарга, амгы деңнелиниг доктаадыр, а ооң соонда бар чепсектерии кайыдаа таладан 25 хире хууга, деңнежии турар хемчээлге чедир кызырарын саналдан турар бис. Ынчангаш ооң соонда ову уламчылаар — чаа-чаа кызырышкынарны кылыр.

Европаның зоназынга ядролуг чепсек талазы-биле саналдарны аңгы-аңгы хевирге киирип турар бис. Бир болза, ССРЭ-ниң болгаш НАТО күрүнелериниң талазындан ортумак ыракшылдын-даа, тактиктиг-даа — кандыг-даа ядролуг чепсекти аңаа шуут-ла тургуспазын саналдан турар бис. Ол дээрге кайы-даа талаларга «шуут-ла тик» болур ийик. Азы — кайы-даа таладар боттарының ортумак ыракшылдын боо-чепсектериниң (ядролуг чепсекти чедирер ракеталарның, самолёттарның) үштүң ийиден ажыг кезиии кызырарын саналдан турар бис. Бот-боттарывыс удур утландыр тургуступ ган ортумак ыракшылдың совет болгаш америк ракеталары ынчаарда Европага шуут турбас, а ССРЭ ам Англияның болгаш Францияның ракеталарының санынга деңнежир. чүгле ол хире ракеталарны арттырып алган туруп болур ийик.

Амгызындан ыракта эвээш хемчээлдиг дең санныг самолёттарлыг болуруп саналдан турар бис. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, Европа зоназынга НАТО чурттарындан чаңгыс-даа артык ракеталыг, чаңгыс-даа артык самолёттуг болурун күзевейн турар бис.

Мындыг чөптүг, чогумчалыг турушка Каттышкан Штаттарның талазындан чаагай сеткил-биле харылаар дээрзиниге идегээрии күзээп ийик мен. Ол чорук чугаалажышкынарның чедиишкинии хандырар ийик. А ынчангаш 1983 чылды бүгү кижи төрелгетенге буянныг чыл болдурар ийик.

Айтырыг: Силерниң болгаш Каттышкан Штаттарның президентизиниң аразынга ужуражышкын кылыр дугайында президент турган Ричард Никсон саналдап. кыйыргап. Ону канчаар көрүп турар Силер?

Харыы: Дээди деңнелге харылзааларны совет удуртулга күрүнедер аразынга харылзааларны хөгжүдериниң эң-не дээштиг аргаларының бирээзии кылдыр кезээде санап келген. Ынчангаш ындыг ужуражышкынның чедиишкинниг болурунга эки белетелдирип эргежок чугулазы черле биллингир. Бистер совет-америк харылзааларны экижидерии дээш, бистиң чурттарывыстың аразынга чарган бот-боттарынга ажыктыг керээлерии болгаш дуржулгаларны амыдырала боттандырарыл дээш туржуп турар бис, ол сорулгага чедирер бүгү-ле чүүлдерге байыр чедирер бис.

ТУДУГДАН ТУДУГЖЕ

«Кызыл тудуг» эргелелиниң дуржулгалыг бригадирлер Н. Д. Воронининиң, А. Г. Пашковтуң бригадалары улуг юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерни хүүеаа бетинде, 11 айлар дургузунда күүсеткен. Чыл планындан ажыр декабрьда Н. Воронининиң бригадазы 20 муң рубльдиң, а А. Пашковтуң монтажниктер бригадазы 60 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеннер.

Найысылалдың кайы-даа талазынче чоруптар болза, туттунуп турар чаа объектиин бо-ла көрүп болур. Хоорайның барыын талазынче угланкан, Магистральная-биле чоруп ора, орук кыдыындан прок эвесте улуг объектиниң ханелары барык болган турарын көөр бис. Ол дээрге чаа хлеб заводун тудуп турары ол. Хоорайның төөн талазынче баар болза, 5 кат чаа бажыңның бир талазын бүрүн дооскан, чурттакчылар көжүн киреринге белеп. Чурттакчылар алган квартираларын кээп сонуургап көрүп, арыышырайларында өөрүшкүлүг чоруп турарлар.

Хоорайның төп кварталдарының биреези — он үшкү микрорайонда № 14 чуртталга бажыңында Николай Дмитриевич Воронининиң мурнакчы бригадазы ажылдап турар.

Кыштың кыржак соок, аяс эртенинде ол бригаданың вагон-бажыңчыгажындан элээн хөй кижилер чаа-ла таран үнүп турган черинге чеде бердивис. ССРЭ-ниң 60 чылынга тураскаатkан Москвага болган ыдыктыг хураага ан Ю. В. Андроповтуң илеткелин ажыл шагы эгелээр мурнунда тудугжуларга бригадир тайылбырлап, таныштырып турганы ол болду.

— Юбилейлиг чылда сөзүвүске зө болуп, чылдың-даа, беш чылдың ийи чылыпдаа тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсеткенивис бистиң тудугжуларны сорук кипрген. Чедиишкинивисти алдарлыг юбилейге тураскаадып турар бис. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединииң болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединииң каттышкын байырлыг хуралдынын материалдарды бистерии сорук кирдиг. совет кижи дутаймында сагыш салыышкынга шалыпчы ажыл-херээвисбиле харылаарын, келир 1983 чылда ажылдың темпизин бичии-даа кошкатпазын шинтиирлээн бис. Бригадавыста Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Николай Белиготскиий, Ортуң Назын. сварщик С. Салчак-оол ышкаш дүржулгалыг тудугжулар-даа бар. Аныяктар О. Май-оол, С. Дидим-оол, Г. Монгуш олар профтехучилищеге өөренип тургаш, бистиинге практиказын эрткенер, а училищеии дооскаш бригадада доктаамал ажылдап кирген, олар база үлүг-нормазын күүседип, эки ажылдап турарлар — дээш, бригадир Николай Дмитриевич вагон ханазында азып каан бүрүткелде кижилериниң туспузында көргүзүглеринче айытты,— а эрткен чылын Красноярск крайга дашчы бригадалар аразында чарышка шаңналдыг черни алгаы, Главкрасноярскстройдан 175 рубльдиң акша шаңналын бригадавыска тывыскан —деп, бригадир түңнеди.

Тудугжуларның буянныг ижи черле ыйдыг. Бригаданың бир кезии объектиин дужаарынга белеткеп, соолгу артканы ажылдарны доозуп турда, а өске кезии чаа объектиин мырыңай чер алзы берген турар. Александр Григорьевич Пашковтуң бригадазы 80 квартиралыг чаа бажыңны (Кызыл партизан кудумчузунда) чоокта чаа дужаган, а ам хоорайның мурнуу түүнде № 5 болгаш 7 ийи чуртталга бажыңнарының тудуун чорудуп турар. Бедип үне берген тудугнуң бешки каъдының кырында-ла кижилер хөй, ол бажыңның крышалын шыварын чоокку хүнгерде доозуптар деп турары ол болду. Ооң ырак эвесте база өске бажыңныч ханаларын эптеп, чыып турар. Бригадир А. Г. Пашковка аңаа ужуражы бердивис.

— Чылды багай эвес доозуп турар бис. Келир чылда ажыддың темпизин кошкатпас арга бар. № 7 бажыңның ханазын, дээвиирин барык доозуп турар бис. Ону келир чылдың үшкү кварталында дужаары кордүнген, а чогуур хуусаазын бир ай эрте дужаптар бодап турар бис. Бо эгелеп тургылывыс № 5 бажыңның бирги каъдын база удавас доозар бис —деп, бригадир тайылбырлай-дыр.

Александр Григорьевич сураглыг бригадирлериниң бирээзи. 1970 чылдан эгелеп оларның бригадазы калбак панельдерден эптээн 20 ажыг чуртталга бажыңнарын ажылдалга киирген. Оларның тутkан бажыңнары хоорайывыстың дөртkү, бешки микрорайоннарында-даа, Кызыл Партизан кудумчузунда-даа чоргаар, чараш бедип турарлар болгай.

А. Г. Пашковтуң удуртkаны монтажниктериниң комплекстиг бригадазында 30 кижи бар. Оларда хоорай Совединиң депутады, хоочун тудугжу Любовь Степановна Антипина, монтажниктер Г. Комогоров, Б. Монгуш. сварщик В. Селиванов ышкаш мурнакчыларыы хөйүү адап болур. Оларның демниг. пайыралдыг ажыл-ижиниң түңнели мындыг. Эрткен 11 айларда бригадала 1305 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын. а беш чылдың эгезинден алырга. 2460 муң рубльдиң ажылларын кылган азы ийи чылдың планындан ажыр 60 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрген. А декабрь айза аңаа пеметтир бригада 60 муң рубльдиң ажылдарын кылган. Ынчангаш олар үшкү чылдың үлүүнге 120 муң рубльдиң ажылын киирип-тирген.

«Кызыл тудуг» эргелелиниң мурнакчы бригадаларының күш-ажылчы календарында чаа 1983 чыл шагда-ла үнүп келген. шалыпчы ижи-биле эрги чылды доозкаш, үшкү чылдың чаа социалистиг хүлээлгелерин күүседип киирипкеннери ол.

Н. ООРЖАК.

Чаа чыл... Өске бүгү байырлалдар дет, Чаа чыл байырлалы база улуг чымыштың үезин. Оларга ажыл-даа ковудээр, харыысалга-даа улгадыр.

Спутник дамчыштыр телеграф харылзаазының шугумунуң оператору Роза Салчаковна Күреедова бодунуң мергежилиниге 13 ажыг чыл ажылдап келгеп. ону төрииин эки шинээдип алган. Онгу беш чылда эрес-шудургу ажылы дээш ол «Онгу беш чылдың шалыпчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Республиканың харылзаа ажылдакчыларының профвиилел обкомунуң кежигүнү. Ол бо хүннерде база чымыштыр ажылында харыысалгазын улам бедиткеп ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Р. Күреедова.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу

ПАРТАКТИВ ХУРАЛДАРЫ

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары ам Ю. В. Андропов бодунуң чугаазынга: «Партияның, күрүненің болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кандыг-даа үрээшкиннериигe удур шинтиирлиг демиселди чорудар херек» деп онзалап демделээн.

Ол айтымышкынны күүсетиишаан, бо угланышкын-биле чүүг кызза экил, коллектив бүрүзүнге сагылга-чурумну улам бижыглаар, даандырган ажыл-херек дээш, харыысалганы бедидери дээш кандыг ажылдарны чорутса чогуурул — бо айтырыглар дугайында шыңгыы партийжи чугаалар Кыа-Хем, Тес-Хем база Бай-Тайга районнарның партия активтериниң хуралдарында болгулаап. Оларга чер-черде партия организацияларының секретарлары, ажыл-агыйларның удуртkучулары, совет. профвиилел, комсомол ажылдакчылары киришкен.

Ол чугула айтырыгга холбаштыр Москваның мурнакчы коллективтериниң эгелээшкиниң чүүлдүзүнүп, деткиишаан, сагылга-чурумну бижыглаар дээш демиселге бүгү хөй-ниити организацияларының ажылын идепкейжилериниң, маңаа күш-ажылчы коллективтериң ролюн бедидеринии, социалистиг ниити чурттаганыг норма-чижектерин сагывайн, корум-чурум үрээр кижилерни шыңгыы буруу шаап, хемчег алырының эргежок чугулазынче кичээнгейин угландырган.

Районнарның партия активтериниң хуралдары чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалдарны хүлээп алган, партияның, күрүненің болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаар талазы-биле партия, совет, профвиилел, комсомол организацияларының болгаш ажыл-агый удуртkучуларының сорулгаларын чедирер бүгү-ле чүүлдерге байыр чедирер бис.

БИБЛИОТЕКА
г. С. Кызыл

Шынар— ажылдың көрүнчүү

УЛАМ ЫҢАЙ БЕДИДЕР ДЭЭШ

Чоокта чаз эрткилээн СӨКП ТК-ныӊ Илепумунга болган ССРЭ-ниӊ Дээди Советиниӊ сессиязынга бүдүрүп үлүрүп турар продукциянын шынарын база техниктиг деңгелин бедидерине «бар арталарын эң-не моонцеп ажыглаарынын» эргежок чугулазын база катап айтыкан.

Республиканын күш-ажылчы коллективтери улус ажылагыйжы ол чугула соруланы шинтирлээринге чамдык эки чеңишкиннерни челип алган.

Кызылдын даараныла фабриказы, хоорайнын сүт заводу эки шынарлыг продукциянын бүдүрүп үлүрер талазы-биле дектаамал ажылдап турар. Кызылдын эт комбинады, мебель фабриказы ажылдынын шынар коргузүглерин экижиткен, тудуг индустриязынын чамдык бүдүрүлгелеринде бо талазы-биле тодаргай бурунгаарлаашкын бар.

Оон-биле чергелештир шынар коргузүглериниӊ талазы-биле ажыл кончуг оожум бурунгзарлап турар. Шынар деңгелиниӊ продукциязын бүдүрериниӊ талазы-биле РСФСР-ниӊ ортумак деңгелинден элээп каш катап социал турар бис. Ол деңгелиниӊ продукциязыны чүгле Кызылдың даараныла фабриказы бүдүрүп турар. Үрей болган багай шынарлыг кылырындан чидиргилер хой боон артышпаан. Индыг чидиргиниӊ түңү бо чылдың чүгле тос айларында безин 100 мун рубль ашкан. Оон иштинде хлеб-булочка кылыгларын 54 тонналы, бир мун тонна хөмүр-дашты, 10 мун рубль ортектиг туүйбүну шынары багай дээш эгиткен.

Бо чылдың эрткен айларында республиканың 40 бүдүргелеринге эрттирген 45 хынаддаларының 41-инге стандартка дүүшпес азы шынары чепчес продукциязыны үндүрүп турганы илерээн. Чонуӊ хереглел бараанналарының шынарын экижидерин бедидерге «бар арталарын эң-не моонцеп ажыглаарынын» эргежок чугулазын база катап айтыкан.

Республиканың күш-ажылчы коллективтери улус ажылагыйжы ол чугула соруланы шинтирлээринге чамдык эки чеңишкиннерни челип алган.

Кызылдың даараныла фабриказы, хоорайнын сүт заводу эки шынарлыг продукциязыны үндүрүп үлүрер талазы-биле дектаамал ажылдап турар. Кызылдың эт комбинады, мебель фабриказы ажылдынын шынар коргузүглерин экижиткен, тудуг индустриязынын чамдык бүдүрүлгелеринде бо талазы-биле тодаргай бурунгаарлаашкын бар.

Оон-биле чергелештир шынар коргузүглериниӊ талазы-биле ажыл кончуг оожум бурунгзарлап турар. Шынар деңгелиниӊ продукциязын бүдүрериниӊ талазы-биле РСФСР-ниӊ ортумак деңгелинден элээп каш катап социал турар бис. Ол деңгелиниӊ продукциязыны чүгле Кызылдың даараныла фабриказы бүдүрүп турар. Үрей болган багай шынарлыг кылырындан чидиргилер хой боон артышпаан. Индыг чидиргиниӊ түңү бо чылдың чүгле тос айларында безин 100 мун рубль ашкан. Оон иштинде хлеб-булочка кылыгларын 54 тонналы, бир мун тонна хөмүр-дашты, 10 мун рубль ортектиг туүйбүну шынары багай дээш эгиткен.

Бо чылдың эрткен айларында республиканың 40 бүдүргелеринге эрттирген 45 хынаддаларының 41-инге стандартка дүүшпес азы шынары чепчес продукциязыны үндүрүп турганы илерээн. Чонуӊ хереглел бараанналарының шынарын экижидерин техниктиг деңгелиниӊ чүгле бицги туүйбүнүң саны 1145 мун четкен, азы 62,6 мун рубль түңүг. Элегес-Аксының коромзит-сай хаба материалларының заводунга үрей кылышкын 681 мун азы 57,5 мун рубль түңүг. Демир-бетон, чазаныла кылыгларының база чогуур шынарынга четпес үүп турар. «Тудуг кезектери» комбинатка хынаан хаба, чала, соцга плиталары хемчээлдерин шын эвес, деңзизи улуг болгулаан. Чазаныла кылыгларының шынары база багай хевээр. Хынаан 849 эжеш килис идиктерниӊ 389-у азы 51 хуузу брактаттынган. Оларның деңзизи шын эвес, дашкы хевири багай болган. Бажыңга кедер туфельдерниӊ шүптүзүп брактаан. Саарылгаже үндүрбес дугайында айтышкынны берген соонда бир ай иштинде стандарттан хажыдышкынгарын эдипкен болган.

Чонуӊ амыдырал хандырылга министерствозунуӊ бүдүрүлгелериниде продукциязының шынарын экижидер талазы-биле боттуг хемчегер алдынмайн турар. Оон септелге-тудуг участогунга чазап кылган 40 антараны шүптүзүп садарын хоруур үжүрга таварышкан. Радиоаппаратура септээр черге 6 радиозаның 2-инин шын эвес септээн болган.

Эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниге хынаддалардан Чадаанның саржат заводунга улуг четпестер илерээн. Анаа 1,6 тонна сүттү, 190 кг сметананы брактаан.

Бүдүрүлге-техниктиг утланышкынныг продукциялыг талазы-биле чемелээшкиннер бала хөй. Кызылдың түүйбү заводунга бо чылдың түгле бицги чартыында үрей кылышкын 681 мун азы 57,5 мун рубль түңүг. Демир-бетон, чазаныла кылыгларының база чогуур шынарынга четпес үүп турар. «Тудуг кезектери» комбинатка хынаан хаба, чала, соцга плиталары хемчээлдерин шын эвес, деңзизи улуг болгулаан. Чазаныла кылыгларының шынары база багай хевээр. Хынаан 849 эжеш килис идиктерниӊ 389-у азы 51 хуузу брактаттынган. Оларның деңзизи шын эвес, дашкы хевири багай болган. Бажыңга кедер туфельдерниӊ шүптүзүп брактаан. Саарылгаже үндүрбес дугайында айтышкынны берген соонда бир ай иштинде стандарттан хажыдышкынгарын эдипкен болган.

Чонуӊ амыдырал хандырылга министерствозунуӊ бүдүрүлгелериниде продукциязының шынарын экижидер талазы-биле боттуг хемчегер алдынмайн турар. Оон септелге-тудуг участогунга чазап кылган 40 антараны шүптүзүп садарын хоруур үжүрга таварышкан. Радиоаппаратура септээр черге 6 радиозаның 2-инин шын эвес септээн болган.

Эът-сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниге хынаддалардан Чадаанның саржат заводунга улуг четпестер илерээн. Анаа 1,6 тонна сүттү, 190 кг сметананы брактаан.

Бүдүрүлге-техниктиг утланышкынныг продукциялыг талазы-биле чемелээшкиннер бала хөй. Кызылдың түүйбү заводунга бо чылдың түгле бицги чартыында үрей кылышкын 681 мун азы 57,5 мун рубль түңүг. Демир-бетон, чазаныла кылыгларының база чогуур шынарынга четпес үүп турар. «Тудуг кезектери» комбинатка хынаан хаба, чала, соцга плиталары хемчээлдерин шын эвес, деңзизи улуг болгулаан. Чазаныла кылыгларының шынары база багай хевээр. Хынаан 849 эжеш килис идиктерниӊ 389-у азы 51 хуузу брактаттынган. Оларның деңзизи шын эвес, дашкы хевири багай болган. Бажыңга кедер туфельдерниӊ шүптүзүп брактаан. Саарылгаже үндүрбес дугайында айтышкынны берген соонда

цилиның сорт, марка дайы-биле стандарт негелделерин шын сагывас, хереглекчилерни мегелээр чорук кайы хөй. 1—2 сорттуу дээш берген дилиг материалдарын хынаддаа үезинде 3—4 сорттуу кылыр эдер ужур таварышкылаан. Дилиг материалдары колдуунда шык хевээр, хемчээли дүүшпес, сүтга өтпес кылдыр аландатпынмаан, а ол хиреде прейскурантында өртээн үезүлаар саттынып турар.

Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелериниге септээн техниканың шынары база багай, чүге дээрге стендилерге хынаддаларны эрттирбес операция аайы-биле контроль кошкак, кезектерни болгаш агрегаттарны комплектилээни эки эвес. Продукциянын шынарының талазы-биле таарымча чок чоруктуп чылдагаанны болза ол айтырыгны шинтирлээрийде комплекстиг хемчегерни албайн турары, удуртулганың аңаа хамаарыштыр идепкей чок туружу, техниктиг контроль нилдистеринин ажылдакчыларының принципиалдыг эвес чорую, боттарының күш-ажылының шынары дээш ажылдакчыларның сонуургал чогу болур.

Республиканың бүдүрүлгелериниде продукциянын шынарын башкарарының комплекстиг системазы кончуг оожум ажыглаттынын кирип турар. Ону ам дээрезинде «Тыва кобальт» комбинат биле Кызылдың даараныла фабриказы ажыглап киирген. Продукцияны аттестастаары чогуур үезинде кылдынмайн турар.

Шынчаңгаш «Тудуг кезектери» комбинат, Респотребсоюзтуң үлетпүр комбинады, «Тыва кодээ тудуг», «Тыва суг тудуг» трестериниң демир-бетон кылыглар заводтары болгаш оске-даа бүдүрүлгелер аттестастатпаазы продукция дээш боттарының алыр ужурлуг орулгазын албайн, күрүне бюджединче ону киирткен турарлар. Чүрт үлетпүр эргелелиниң районнарда бүгү үлетпүр комбинаттарының, Элегес-Аксының хына материалдарының заводунуң, Шуурмактың болгаш Тураның ыяш пунктуларының, оске-даа чамдык бүдүрүлгелерниң продукциязы аттестастаттынмаан. Шынчаңгаш олар база «Планнаашкынны экижидериниң болгаш бүдүрүлгениң ажыктынынга база ажылдың шынарынга ажылагый механизмининң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалга дүүштүр орулгазын чедир албайн турарлар.

Республиканың бүдүрүлге коллективтери 1983 чылда социалистиг хүлээлгелерин болгаш ап чорудар хемчегерин ам-на ажылдап кылын эгелей берген болгай. Социалистиг хүлээлгелерге техниканы болгаш технологияны сайзырангайжыткаанының, мурнакчы дуржулганы ажыглап кииргенинин, ажылдакчыларның ажылдың шынар коргузүглерин бедидер талазы-биле харысалгазын күштелдиргенинин ачызында бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның техниктиг деңгелиниң болгаш шынарын улам ынай бедидерининң бүгү айтырыглары тодаргай коргустүгеп турар ужурлуг.

Ю. МИТЮКОВ.
куртеххайгаарал лаборатория-зиязының начальныгы.

ИЕНИҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Дээр халазында алдын-сарала хүн коорту кодүрлүп орган. Кызыл-Эрик девискээрине чайынналдырын кээрииң бетинде, оон хереллери баштай-ла Таңды-Уланы шыва алы бээр. Оон сүүр баштарлыг гайгалары бир-ле дугаарында хүнүн чырык хереллерин уткуп алыр, а ашкан хүнүү ол эң соолунде үдээр.

Дыка эрте турла-ла, Кызыл-Эрик делгеминге амыдырал хайнын үнер. Шак ол үеде Бүрүткел Диин-Караевна биле Калдар-оол Шойданович Куулар коданда чымыштыг ижинче шымның кириптер. Оларже хой таваар оттап үне бээр.

Малчыннар хүндүс хойларын чүм оттуг черлерге доктаалын кадарар. Кежээки улуг чывар бетинде хой тоттур оттап аар. Бүрүткел Диин-Караевна ог-бүледе ийи дугаар кадарчы. Уругларның аласы хурал-суглааже чалады бээрге, ол оон орнун солун артар. Амгы хүнде оларның колдунда төрүвес 700 ажыг хой бар. Олар шупту онча-менди. Эртиен чылын малчыннар бир башка онааштыр 4 килограмм дүктү кыргаан, күрүнеге дужаган. Шынчаңгаш Таңдыда Дуржулга станциязының малчыннарындан дүк кыргын алыр талазы-биле биеги черде болган. Мурнуку чылларда база коргузуу эки боон келгек. Шынчаңгаш олар онаашкан ишинге кызымак дыртып мактадып турар.

Чоокта чаз Кызылга болуп эртиен республиканың хөрөөженнер човулелиниң хуралдыга Бүрүткел Диин-Караевнага ужурлажы берген бис. Шынчаңгаш аңаа «Маадырже» атты байырлыг байдалга тыныскан.

— Чечек, Зоя Мая, Валера олар ангыланып чүрттай бергилээн. Олар улус ажыл-агыйының ангы-ангы адырларында ажылдап чоруур. Дөрт кижи өөреникчи, артган ийизи—Мапта, Октябрина олар амдыызында бичии. Аксым-кежин, ооруккү-маннайым-даа — уругларым ажызы-дыр ийин— деп, ол чугаалап ор.

Ие. Бо сеете хөй-ле утка сиңиккен. Ие кижи коммунизм тургузукчуларын нижилдин турар. Ол—делегейниң чырыткылыг келир үезин, аас-кежиктиг амыдырал, быжыг тайбың дээш демисеглерниң иези. Оон хүлүткелдиг, оон бедик сос чок деп чүве билдингир. Херөөженчонуӊ күш-ажылын, кадышпылын, иезин болгаш бичии чаштың эргелерин малгалылаан чаагай үеде амыдырап, чүрттап чоруурунга Маадыр ие оорун чоруур.

Амыдырал чыл келген тудум экижил орар. Шаандакы шыкаш кижиниң идиктевии даараарынга, оны сураглаш тыптынарынга хой үе чарыгдаттынмас. Амгы үеде уруг-дарыга пандыг-даа хептерни барган-на магазинниериниден салып ап болдур. Шынап-ла, совет ие херөөженниң бо хире чаагай үеде алдар хүндүлүг чүрттап чоруурунга кым-даа оорүүр. Оларның бирээзи—Диин-Караевна ол. Ук ие Чаа чылды бүдүргүкчулуг күш-ажылы-биле утквуушаан, моон-даа соңгаар тура-соруктуг ажылдаарын хүлээнген.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Маадыр ие Б. Д-К. КУУЛАР.

⊙

Маадыр ие деп хүндүлүг атты Таңдының Тока аттыг совхозта малчын Дортуй Түлүшовна Агбай-оолга тыныскан. Малчын бо юбилейлиг чылда каларып турар кошкарынган бир башка онааштыр 7 килограмм дүктү кыргаан, күрүнеге дужаган. Кыштаглап орары хүр-менди. Ниитиниң малынга четчир чемнин белеткеп алган. Ол Чаа чылды күш-ажылчы чөлиишкиннери-биле уткуп турар.

ЧУРУКТА: Маадыр ие Д. Т. Агбай-оол, Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотолары.

⊙

ТУДУГЖУ ЗВЕНО

Улуг-Хем районуӊ «Ак-Туруг» совхозта аныяк тудугжу Михаил Сержитке удуртканы 5 кижилиг тудугжу звено ССРЭ-ниң 60 чылынын юбилейнин толептиг утнуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип келген.

Тудугжу звеноӊуң ажылчылары машина-трактор мастерскаязының девискээринде 30 комбайн тургулар серии. Чаш-Тал фермазында 100 баш саар внекгерге кажаазы тутқан аймакта киргеп. Кызыл-Даг салбырында 50 орунчуг садыкгер таваан, шалгалары чаартын септээн. Ол ышкаш Ак-Туруг салбырында 1000 баш хой киргер үш кажаанын капитал септелгезин чорутканнар. Бригададан тудугжулар Михаил Сержит, Михаил Дорта, Дуңгар-оол Оттукпан, Михаил Балчый олар кызымак ажылдап, хүн нормазын үргүлүг 130-150 хуу күүседип турарлар.

Амгы үеде тудугжулар Чаш-Талда 50 баш быяза киргер кажаанын тудуун дооскан болгаш ону Чаа чылга уткуштур ажылгана киргер дээш күжениишкиннер ажылдап турарлар.

С. СОТНАМ.

ТИНИЛЭЭННЕР

Республиканың ном садыының коллективи алдарлыг юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин бир ай бурунгаар, хуусаадал эрте ноябрь 30-де ном садарының чыл планын күүсеткенин рапорттаан. Чылда 945 мун рубльге ном садар планын 108 мун рубльге, орулга алырының планын 13 мун ажыр күүсеткен.

Республикада ном магазиннериниң аразында социалистиг чарышка Кызылдың «Өрүш» магазининиң коллективи (директору Л. А. Касимнева) тинилекчи болган.

БИСТИҢ КОРР.

ЭШ—ТОВАРИЩ

Чоргаар сөглээр сөзүвүс—«товарищ»

Шуптуг сөстеп артык ортектиг...

Бистиң сураглыг чогаалчывыс В. Лебедев-Кумачының үстүнде одуруглары өттүр-ле соглээп. Эш деп сос бистиң чүрттүң хөй национал улустарының дылында янзы-бүрү адаттынар болза-даа эштиг-эвилең, кижизиг чоруктуг, найыралды ол илереткен.

Ленинчи национал политиканың амыдыралчы шынчызын Тожудан база коргузуп болур. Шаанда од Тываның эң-не бүдүүлүк, хожудангай булуңу чораан. Үжен сес чыл мурнунда аңаа ийи эге школа, бир эмнелге, дөрт мун баш мал турду. Ам районда үндезин чаартылгалар болган. Мал бажы алды катап өскен, 4 ортумак, 3 эге школа, район участок эмнелгези, дөрт эмнелге пунктузу, четчир сапыг культура албан черлери ажылдап турар. Чылда бир чүс мун кубометр тудуг ыяжы белеткээр, салдадын бадырар механизастаттынган ыяш белеткээр чер тургустүнген. Чүрттакчы чонуӊ амыдырал, чүрттал газының деңгели, культуразы бедээн. Бо бүгү партия болган чазакты тыва улуска коргузуп турар эгээртинмес дузаламчызының, хөй национал совет улустарының бир деминг күш-ажылының ачызында чедип алдынган.

Төкүда болган чаартылгаларга Совет Эвилелиниң 20 ажыг националдарының ооллары болгаш кыстары күш-ажылчы үлүүн киирип, напыралдыг, бир деминг ажылдап турааар. Оларның араазында 20—30 чылдар Тожуга ажылдааннар турумчуң чүрттай бергенер, ону төрээн чери ыядыр санап турарлар эвээш эвес. Оларга кижи эмчилери Екатерина Новикова, Екатерина Базыр (Тарабрина), Николай Герасименко, башкылар Василий Шогжал, Ховалыг Очур болгаш оске-даа он-он кижилер хамаажыр.

Мен назыныңның 40 ажыг чылдарында бо районда чүрттап, ажылдап келгеш, чамдык ажылдарны кылырынга киришпим. Бо чылдарның иштинде Совет Эвилелиниң хөй хоорайларынга албан аймакбиле хуралдарга, өөредилгеге барып, дыка хөй нациялардың төлээлери-биле ужуражып, өдержип келгеш, дузулуг ажы-дунманың пайыралчы дарылзаазын, эш—товарищ деп сөстүң үнезин билдим.

Шынчаңгаш «кижи кижиге ешпүү» деп хаңы үткалыг сөстерни бистиң партиявыстың Программазында бижээн. Ону идиктыы-биле кеззеде барымдаалаар болган сагыш күүседир ужурлуг бис.

В. ТАМДЫН-ООЛ,
персоналдыг пенсионер.

КЫЗЫМАК, ДЫҢНАНГЫР

Районуӊ амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң «Бай-Тал» совхозта комплекстиг хүлээп алышкын пунктузунуң ажылы эки. Ында хүлээп алыкчы Лариса Иргитовна Аракчаа совхозтуң ажыл-ишчилеринге амыдырал ачы-дузазы чедирер хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген. Район төвүнде бүдүрүлге эргелели-биле оон харылзаазы эки. Чагыкчыларның даараткан ийикпе, азы чагыткан чүүдерин чогуур ой-шаанда эккеп чаңчыккан, ырак-узак малчын коданнарда чүрттап, ажылдап турар ат-бүлелерге ол боду чедирер бээр. Чонуӊ чагыы-биле амыдыралдың чамдык дериг-херектерин, чижээ, демиргсуутуларны район төвүнден эккеп садып турар.

Квжилерге дыңнангыр, кызымак чоруу-биле ол ай, кварталда санында алган планның онзалдазын эки коргузуп турар. Бо чылдың эрткен он бир айларының планның онзалдазын Л. И. Аракчаа 100 хуу күүсеткен.

К. ХЕРТЕК.
Бай-Тайга район.

ОЪТКА КИРГЕН

Хой өстүрериниң чугула аргаларының бирээзи болза, хойну эрте ооллдыры болур. Ынчаңгаш Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, зоотехниктери хураганнарны эртежик алырының таарымчалыын өөренип көргеш, хойнуң тарын боозадылгазын болгаш эдержилгезин бо чылын эртежик организастаан.

Ажыл-агыйның Улуг-Ховуң, Дагыр-Шеми, Ак-Хая хойжу бригадаларының төрүүр коданнарында бачым-чымыштыг иш болур хой ооллдаашкыны ноябрь, декабрь айларда эгелээ. Төрүүр коданнарның кыштагларында чаш мал хүлээп ап доруктурарынга таарымчалыг байдаллар тургустунган. Сакманчылар туралаа бүрүзүнде ажылдап турар. Улуг-Ховуң бригадазының малчыны Зоя Дарыı-Сүрүн төрүүр 400 ажыг баш хой малдан турар. Ол коданнан төрээн 201 хойнуң хураганы шупту мендн. Александр Монгуш төрүүр коданының кыштаглаашкының организастаавышаан, мал ооллдаашкынынче кичээнгейин конкатпайн турар. Оон төрүүр хойларының деп кезии ооллдапкан. Хураганнарның баштай төрүттүнгеннери оътка кирген.

Дагыр-Шеми бригадазында төрүүр хой хой. Турлаг бүрүзүнде чаш хураганнар хүнүн-не немежин, сакманчылар чай чок ажыллап турар. Ында Александр Сарыглар биле Лама-Сүрүн Куулариың коданнарындан хой хой хураганнаан. Чаш малды бүрүнүбиле доруктурар дээш ол турлагларда сакманчылар шудургу ажылдап турар.

М. СЕВЕП.

Чарыш мурнакчыларында

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

Кызылдың аъш-чем садыы ССРЭ-ниң тургустугаының 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржин, республиканың садыг организацияларындан аңаа тиилекчи болуп, СӨКП обкомунун, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Муң кижилиг бо улуг коллективтиң хүн бүрү ажылы СӨКП ТК-ныӊ май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыныче угланган. Чүрттүн Аъш-чем программазын боттандырарыга садыг ажылдакчыларының киирер үлүү биче эвес. Коллектив ол талазы-биле тодаргай хемчегерни ажылдап кылган болгаш кызылчыларның аъш-чем продуктуларыга хереглелин бар арга-курлавырларны ажыглап, долу хандырарыныче улуг кичээнгейин утландырган.

Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы эдлээнге коллектив идепкейлиг киржип, күш-ажылчы эки коргузүглерин чедип ап, чыл эгезинден тура ден-дескии ажылдап келген. Садыгның 48 бүдүрүлгелери юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннер боттандырган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының он бир айларда планныг онзалдазы 104 хуу күүсеттинген. Кызылчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның аъш-чем бараанналарына негелде-хереглелин хандырар сорулга-биле 16 янзы-бүрү ярмарканы, 18 делгелгени, садыг алыкчылар конференциязын 12 удаа организастап эрттирген. Күш-ажылдың, дайынның хоочупарының негелде-хереглелинге мында кичээнгей онзагай. Магазиннерде сападдар болгаш сүмелер дептерлеринде бижилгелер оон бадыткалы. Буянныг ол үүле-хереги бүдүрүп турар кижилериниң ажылы макталды. Коллективтиң партия, профсоюз, комсомол организастаалары бүдүрүлгеге коңчуг кичээнгейлиг болуруп келгээн. Витаминниг культураларны теплицаларга олуртуруп калбартывыс, шыгжамыларны эде тургустувус. Тускай магазин дамчыштыр садыглаарының дыка хөй айтырыглары ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Ынчалза-даа эгелээн херээвистиң чугула хереглеринге бүзүреливис.

Гродно, Лида, Еленин болгаш Волковыск хоорайларының

Кызылдың аъш-чем садыы ССРЭ-ниң тургустугаының 60 чылынга уткуштур социалистиг чарышка идепкейлиг киржин, республиканың садыг организацияларындан аңаа тиилекчи болуп, СӨКП обкомунун, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобларчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң тураскаал Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Муң кижилиг бо улуг коллективтиң хүн бүрү ажылы СӨКП ТК-ныӊ май, ноябрь (1982 чыл) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыныче угланган. Чүрттүн Аъш-чем программазын боттандырарыга садыг ажылдакчыларының киирер үлүү биче эвес. Коллектив ол талазы-биле тодаргай хемчегерни ажылдап кылган болгаш кызылчыларның аъш-чем продуктуларыга хереглелин бар арга-курлавырларны ажыглап, долу хандырарыныче улуг кичээнгейин утландырган.

Юбилейлиг чылдың күш-ажылчы эдлээнге коллектив идепкейлиг киржип, күш-ажылчы эки коргузүглерин чедип ап, чыл эгезинден тура ден-дескии ажылдап келген. Садыгның 48 бүдүрүлгелери юбилейге уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннер боттандырган. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының он бир айларда планныг онзалдазы 104 хуу күүсеттинген. Кызылчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның аъш-чем бараанналарына негелде-хереглелин хандырар сорулга-биле 16 янзы-бүрү ярмарканы, 18 делгелгени, садыг алыкчылар конференциязын 12 удаа организастап эрттирген. Күш-ажылдың, дайынның хоочупарының негелде-хереглелинге мында кичээнгей онзагай. Магазиннерде сападдар болгаш сүмелер дептерлеринде бижилгелер оон бадыткалы. Буянныг ол үүле-хереги бүдүрүп турар кижилериниң ажылы макталды. Коллективтиң партия, профсоюз, комсомол организастаалары бүдүрүлгеге коңчуг кичээнгейлиг болуруп келгээн. Витаминниг культураларны теплицаларга олуртуруп калбартывыс, шыгжамыларны эде тургустувус. Тускай магазин дамчыштыр садыглаарының дыка хөй айтырыглары ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн. Ынчалза-даа эгелээн херээвистиң чугула хереглеринге бүзүреливис.

Гродно, Лида, Еленин болгаш Волковыск хоорайларының

Гродно, Лида, Еленин болгаш Волковыск хоорайларының

дүвүе. Индыг садыгны организаста

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ

(Республиканың фотоделгелезиниң түңнелдери)

ССРЭ-ниң 60 чылына турасказткан республиканың «Тыва чаңгыс эптиг өг-бүле» деп фотоделгелезин эртирер талазы-биле оргкомитеттиң түңнел хуралынга республиканың ажылчы чоннарының Совет эрге-чагырганың чылдарында чедип алган чедиишиннерин, экономика, культура болган эртем талазы-биле Тываның хөгжүлеэни тодарган көргүскенин делгелгээн. Делгелгете бөстывыңгыр болган профессионал 18 фотографтың 140 ажыг ажылы кирген.

Делгелгениң киржикчилеринге дипломнарны болган акша шаңналарын тыпсыр дугайында фотоделгелгениң жюрилиниң шиитирин оргкомитеттиң хуралынга бадыткаан.

«Хүнүң темазынга фотография» деп тускай көрдүүзүлер талазы-биле биргн чергенин дипломун болган 70 рубль түңнүг акша шаңналын — «Арменияда» болган «С. Михалков — Тываның школчуларының аалчыны» деп фото-чуруктары дээш **В. А. Шайфулинге;**

ийиги чергенин дипломун болган 50 рубль түңнүг акша шаңналын—«Дүжүт ажаалдавында» деп бөлүк, «Өвүрүнүң энергетиктери», «Мурнакчыларга шаңналдар», «Дагдыкчы» деп фото-чуруктары дээш **В. С.-С. Кара-Салга;**

үшкү чергенин дипломун болган 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Белоруссияның чогаалчылары Тывада» деп бөлүк чуруктары дээш **С. П. Феоктистовка** тывыскан.

Республиканың мурнакчыларын делгелгеде эки көргүскен. Ол талазы-биле биргн чергенин дипломун болган 70 рубль түңнүг акша шаңналын —«Чаартыкчы», «Тараажы». «Кадарчының уруу», «Хоочун», «Хойжунуң оруктары» деп фотопортреттери дээш **В. И. Савиныхка;**

ийиги чергенин дипломун болган 50 рубль түңнүг акша шаңналын—«Чаңгыс полкчулар», «Саанчы», «Кызыгаарлы», «Бичии даш чонукчулар» деп фото-чуруктары дээш **В. С. Кривдикке;**

үшкү чергенин дипломун болган 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Хойжу», «Капнакчы», «Балерина», «Биргн классчылар» деп фото-чуруктары дээш **А. А. Хасановичиге** тывыскан.

Тываның бойдузун, үнүш болган ан-мең байлаан көргүскен тускай делгипринц чуруктары дээш

биргн чергенин дипломун болган 70 рубльдин акша шаңналын—«Тываның тараазы», «Кызыл хоорай» деп бөлүк, «Кыштагда» деп фото-чуруу дээш **А. А. Креетьяниновка;**

ийиги чергенин дипломун болган 50 рубль түңнүг акша шаңналын—«Енисейде» деп бөлүк фото-чуруктары, «Кезээде хүннеп турзун», «Халыыры арыг» деп фото-чуруктары дээш **В. М. Семенкозичиге;**

үшкү чергенин дипломун болган 30 рубль түңнүг акша шаңналын — «Халыышкын», «Магалыын», «Ужуражыышкын» деп фото-чуруктары дээш **О. Д. Охемчикке** тывыскан.

Өнүүт фото-чуруктары база өске-даа ажылдары дээш биргн чергенин дипломун болган 50 рубльдин акша шаңналын—«Чаңгыс полкчулар», «Саанчы», «Кызыгаарлы», «Бичии даш чонукчулар» деп фото-чуруктары дээш **В. С. Кривдикке;**

үшкү чергенин дипломун болган 30 рубль түңнүг акша шаңналын—«Хойжу», «Капнакчы», «Балерина», «Биргн классчылар» деп фото-чуруктары дээш **А. А. Хасановичиге** тывыскан.

Фотоделгелгенин киржикчилери Б. А. Черногубовка, В. Ф. Сафоновка, З. З. Мәлше, А. А. Таймановка, А. И. Мельниковка С. М. Речкинге, Н. П. Сиротинге, В. В. Скипорга мактал шаңналдарны база тывыскан.

В. АПАНЬИН.

КӨРҮЛДЕ ЧАРЛАТТЫНГАН

Профөвилел организацияларыбиле кады республиканың министерстволары, ведомстволары болгаш бүдүрүлге тулуг, транспорт база ажыл-агый органнары күшажыл камгалалың, киживлериниң ажылдаар байдалын экижидер, бүдүрүлгете ажыл үезинде озал-оңдакты, кемдээшкиннерни болдурбас дээш чамдык ажылларны чорудуп турар. Ынчалзажок бүдүрүлге культуразын чогуур деңнелге бедиттээнинден, доктаатты-ган саавырларны чедир сагыбазымдан республиканың улус ажыл-агыйының чамдык елырларында озал-оңдактыг тавариылгалар болгаш кемдээшкиннер ам-даа бар болуп турар.

Бүдүрүлге культуразын бедиперинче, күш-ажыл камгалалын күштелдиреринге профөвилел, ажыл-агый органнарының киҥээнгейин күштелдирер, ажылчынарның ажылдаар черлерин үлегерлиг болдурар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болган оон камгалалың бедик деңнелге тургузар соруглга-биле ЦИСПС-тиң доктаалыңга дүүштүр Тыва профоблчовуледиҥ президиумуу тускай доктаалды хүлээп алган. Ынчангаш профоблчовуледиҥ бүдүрүлге культуразын бедидериниҥ база күш-ажыл камгалалының талазы-биле Бүгүэвилелдиҥ хөй-ниити корулдеэнге республиканың профэвилел болгаш ажыл-агый органнарының киржилгезиниҥ дугайында доктаалыңга дүүштүр мынды көрүлдени 1983 чылдың январь 1-деп декабрь 31-ге чедир чорударын чарлаан.

Көрүлдени чорударда минис-терство, ведомство болгаш бүдүрүлге, совхоз бүрүзү, албан организацияның черлери ону эрттирер талазы-биле комиссияларны профвилел комитеттери-биле кады тургузуп, ол үениҥ дургузунда чорудар хемчегларни ажылдап кылыры чугула. Көрүлдениҥ кол соругазы—бүдүрүлге чорудулгазын комплекстиг механи-застаарынче, бүгү-ле дериг-херекселдерни чеп ажыглап, ажылдаар черлерни арыг-шөвер болгаш эстетиктиг бедик деңнелге тургузарынче, ажылдаар чер бүрүзүниҥ ағаарын хоралыг ыш-бустан арыглаарынче угландырары болур. Дыштанар база амыдырал-санитария өрээлдериҥе чогумчалыр байдалды тургузары, культура-эмнелге хандырылгазын экижидери, коллектив девискээрин чаагайжыдып, ногаанчыдары, коскү агитацияны көрүштүг кылдыр дериҥ шимээри дээш өске-даа чүүлдерни кылыры эргежок чугула.

Оон аңгыда ол үеде күш-ажыл камгалалының талазы-биле мурнакчы дуржулганы пептередири, ону башкарарының системазын шиҥээдип алыры, ажылдап кедер эки ынаарлыг тускай идик-хеп-биле ажылчыннарны хандырары, күш-ажыл камгалалыга кордүнген акша-хөреңгини бадылаттынган номенклатура сүгтаар шын ажыглаары, ажылдап кылган хемчегларни амыдыралга боттандырары дээш өске-даа хемчегларни боттандырар апаар.

Ол бүгү ажылдарны чорутканының түңнелинде озал-оңдактыг тавариылгаларны болгаш кемдээшкиннерни база аарыыр чоруктарны, ходлбиле кылыр аар ажылдарны дыка эвээжедип, чок кылырын чедип алыр херек.

Көрүлдениҥ түңнелинде эң эки көргүзүглерни чедип алган коллективтерге организа-цияларга, аңаа эң идепкейлиг киришкен ажылчыннарга, албан-хаакчыларга материалдыг болгаш моральдыг шаңнал-макталдарны хамаарышкан министерстволар, ведомстволар болгаш бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар, албан организациялар профвилел комитеттери-биле кады тыпсыр хүлээлгелиглер.

Ч. МОНГУШ,
профэвилелдериҥ область чөвүлелиниҥ күш-ажыл камгалалының талазы-биле техниктиг инспектору.

ДЭЭРБЕЧИЛЕРНИ ДЕТКИП ТУРАР

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Дүжүрткен диктатор Сомосаның дээрбечилериҥ АКШ-тың төп разведка эргелели бүгү тала-биле детквишаан. Никарагуага удур ыдалаш турарын «Лос-Анджелес таймс» солун биижээн. Төп Америкашың ол бичии чуртунга удур чарлаттынмаан дайынны АКШ чорудуп турар.

Никарагуага хамаарыштыр америк администрацияның ол политиказы чүгле ол күрүнеге эвес, харын-даа бүгү Төп Америкага айыылдыг болуп турар деп, «Лос-Анджелес таймс» солун айытқан.

ГФР. Герман Коммунистиг партияның кыйгырыын ёзугаар Эссенге болган маселыг митингиге Чер кырынга тайбынны камгалап, быжыглаарының талазы-биле бүгү ажылчы чоннарның демиселин каттыштырып, калбарыштың эргежок чугулазын онзалап демделгээн. ГКП-ниҥ удуртукчулары-биле кады аңаа АКШ-тың Коммунистиг партизының Чиҥгине секретары Гэс Холл база киришкен. Митингиниҥ киржикчилери «Бүгү-ле чүүлдерни тайбыңның херээнге!», «Ракеталар орнуна ажыл!» — деп кыйгырыгның адаабиле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг чепсектиг эңдере бүдүрериҥ улам күштелдирип турар чагырыкчы болуктериниҥ агрессечи политиказын шиитпирлиг-биле бүрүү шаңканнар.

ЧУРУКТА: митингиниҥ президиумунда — ГКП-ниҥ даргазы Г. Мис (ортузунда) болгаш АКШ-тың Компартиязының Чиҥгине секретары Г. Холл (оң талазындан ийи дугаарында).

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОННУҢ ДЕМИСЕЛИ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның ажылчы чоннары боттарының политиктиг болгаш экономиктиг эргелери дээш, чаа дайынны болдурбас дээш 1983 чылда улам күжениишкиниг демиселиҥ бүрүн шиитпирлиг.

Чүрттүң эң улуг профэвилел каттыжыышкыны — профэвилелдериниҥ Чиҥгине чөвүлели болгаш хамаарышпас профэвилелдериниҥ чөвүлели каттышкан хуралды чоокта чаа Токио хоорайга эрттирген. Япон ажылчы чоннарның демиселин келир чылын дембиле удуртур чөвүлелди ол хуралга тургуекан.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА-г кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУ ДЭЭШ БОДАЛДАР-БИЛЕ

МОСКВАГА ССРЭ-ниҥ 60 чыл оюнга турасказткан байырлалдар делегейге ужур-дүзалыг болуушкун болу берген. Бистиҥ улус-дуң-биле кады делегейниҥ бүгү булуңнарында кижилерниҥ хөй миллион массалары СЭКП Төп Комитединиҥ, ССРЭ-ниҥ Дээди Совединиҥ болгаш РСФСР-ниҥ Дээди Совединиҥ каттышкан байырлыг хуралынга СЭКП ТК-ныҥ Чиҥгине секретары Ю. В. Андроповтуң чырыткыланчак, ханы утказлыг идеткелиг сорук киришкини болгаш аажок улуг сонуургал-биле утказап. Делегейниҥ парламентилеринге, чазактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга ук хураага хүлээп алдынган Кыйгырык база делегейниҥ хөй-ниитизиниҥ улуг кичээнгейин хаара тутказ.

Советтер чуртунуң юбилейиниҥ улуг ужур-дүзалыңдан ол сонуургал болдунган. Совет Эвилелиниҥ бүгү делегейде аажок улуг ат-алдарының херечизи Москвага болган байырлалдарга 112 чурттан дашты-кы 134 делегацияның киришкени болур. ССРЭ-ниҥ делегей улустарының тайбыңының болгаш хосталгазының өндүр улуг херээниҥ тиилеттирбес чөленгинижи кылдыр көрүп турар. Бистиҥ чуртувустуң көдүргени тайбың эгелекчи саналдарны бомбүрзектиҥ чүвениҥ чөптүг ужуруп билир болгаш ак сеткилдиг бүгү-ле кижилерни эң ыяш-биле детквир болгай.

ССР Эвилелиниҥ тургуступ-ганы чүгле социализмниҥ хөгжүлдезиниге улуг базым болган эвес, харын бүгү делегей төөгүзүге эргилделиг эң чугула үелериҥ бирээзи болган. Ам дең эргелиг совет республикаларының найыралчы өг-бүдези янзы-бүрү нациялариың болгаш биче улустарның ёзулуг аку-дуңма ёзулуунуң болгаш сырый кады ажылдажылгазының, оларның арга-мергежилдерни болгаш арталарын эң улуу-биле ажыглаарының, политиктиг, экономиктиг, культурлуг сүркүштүг көдүрүүшкүнүүн үлегер-чижээн делегейге көргүзүп турар.

60 чылдар дургузунда Совет Эвилелиниҥ эрткен оруу —төөгүдүг хөй-хөй чедиишкиннер-биле демделгеттинген бүдүш үе-чада-дыр. Оларны допчулай адап көргүзерге мындыг. Национал айтырыг харын чүгле аңгы талазы-биле үндезинге шиитпирлеттинген туруп болурунуң дугаймында марксизчи-ленинчи өөредигниҥ чүүлүн бүрүн бадыткаан. Ол шиитпириин шыпсыынын магадылалы кылдыр Коммунистиг партияның ролюн бүзүрелдиг көргүскен. Национал кыдыг-кызыгаар черлер дижир чүве чок болган. Бүгү чуртка чаңгыс аай улус ажыл-агыйжы комплекс тургустунган. Республикаларның социал тургузуу шынар талазы-биле өскерилген. Хөй националдыг социалистиг культура чечектелген. Төөгү талазы-биле чаа шиитилежилге —совет улусту тургузуп турар социалистиг нациялар тургустунган.

КРЕМЛЬГЕ болган байырлыг хуралче бистиҥ планетавистын бүгү булуңнарынга онза улуг кичээнгей илергейлеттингеп чорук бистиҥ Совет күрүневистиҥ бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузазы-биле тодаргайлаттынган. Дыка хөй чурттарның телевидениэзи Съездилер ордузуундан дөрт дамчыдылганы кылган. Информация агентиледдери, радио, телевиденне станциялары Ю. В. Андроповтуң идетколиг доп-дораан кичээнгейге ап, допчулап алгылаан, тайылбырлап киришкен. «Хожудангай чоруктум, ядрал-түргегддерниҥ болгаш хоозураашкының байдалынан культураның ең бедик деңнедиг, донуну даагай байдалы доктаамал өзүлделиг амгы үениҥ өндүр улуг күрүнеэн болур күчүже Совет күрүнеиниҥ төөгүде туруп коросон сүрлүг көдүрүүшкүнүүн анализи-дир» деп, ол идеткелдиҥ дугайын болгар радио ынчалдыр чугаалаан. Венесуэланың конгрезиниҥ депутаттар палатазының даргазының орлакчызы Э. Террес бо идеткелди «ССРЭ-ниҥ догуннап келгениниҥ 60 чыл оюнуң демделеттингени кайгамчык улуг социалистиг чаартылгаларның хөй талалыг көргүзүү» кылдыр адаан.

МОСКВАГА эрткен байырлалдарга Совет Эвилелиниҥ чүгле эрткен оруунуң түңнелдерин үндүрген эвес, харын келир үеде иштики-даа, дашты-кы-даа политиктиг ажыл-чорудулганың талазыбиле сорулгалар база айыттынган деп дашты-кы үнелеп көрүүшкүнүүнерде онзалап демделген турар. Делегей социализмниҥ быжыглаарының болгаш чечектелдиреринің херээнче, хосталга, хамаарышпас чорук болгаш алыс догуннаашкын дээш улустарның демиселиниҥ херээнче, улустар аразында бүгү-ниити тайбыңның, пайыралдың болгаш кады ажылдажылганың идеалынче Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязының болгаш Совет күрүнеиниҥ чайгылыш чок хандыкшыдының сеткил ханышкын-биле демделген турар. «Бичии-даа, улуг-даа, кызыгаарлалдыг-даа, калбакдаа ядролуг дайынны болдуруп болбас» деп, Ю. В. Андроповтуң чугаалаан сөстери Черниҥ бүгү дылдарында чаңгыланып үнген.

Боо-чепсектерниҥ кызыгаарлаарының болгаш кызырарының база бүдүрежириниҥ хемчегларын быжыглаарының талазында чаа тодаргай болгаш ханы утказлыг совет инициативалар делегейниҥ хөй-ниитизинге аажок улуг салдарын чедирген. Ол инициативаларның утказлывын түңнелди кылдыр Венгрияның «Неспава» солуну «Совет Эвилели оожургалдыг, тайбың келир үени хандырар дээш бүгү чүүлдерни кылып турар» деп бижээн. Ол саналдарны америк Эн-би-си дээр телекомпания «чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле чугула саналдар» деп адаан. Ю. В. Андроповтуң идеткелиниҥ «дыка хөй чугула түүлдерни Барыын чүктүң колкол күрүне ажылдакчылары кичээнгейлиг өөренип көре берген» деп, Би-би-си дээр англи радиотелекорпорацил дыңнаткан.

Ынчанмыже ол саналдарны өөренгелек чыда-ла, Вашингтонда болгаш НАТО-нуң чамдык өске-даа чурттарының пайысылалдарында чамдык албан кижилери совет инициативаларны шүүт-ла херексевезинче далажы берген. Чижээ, АКШ-тың күрдепартаментизиниҥ телээлекчизи оларны «таарышпас, хүлээп алдынмас» саналдар кылдыр көргүскен. Совет саналдарны Вашингтоннуң ынчалдыр көргени амгы америк администрациянық «чепсегленишкинни дүжүрер дугайында ракеталары хире, чүгле ындыг сиңнег ракеталарны Европага арттырарынга оон белеңи, а ол ышкаш өске-даа инициативалары болгаш саналдары амгы болган келир үениҥ салгакчыларынга шөлээн тайбың келир үени хандырар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынче бистиҥ чуртувустуң чүткүлүүнүң дугайында хереченлер турар. Совет даштыкы политика чогумна озуе угланган.

Ю. РОМАНЦОВ.
(СЭТА).

МАРГАРЕТ СИМПСОН ПРЕЗИДЕНТИГЕ УДУР

Маргарет Симпсон политиканы кажан-даа сонуургавайн чораан. Холга солун тутпас, телевизор көргеш, олура удуп кээр турган. Бүдүн хүн ажылдааш, оон чилчин үстүп калыр, өг-бүлезинге чем белеткеп каап-ла, экрандан, кудумчудан полиция машиналарының медээлери эдип турзадаа, удуй бээр.

Уруглары өзүп орган, оонбиле кады шүүлдер немешкеп. Ай санында үндүрер чарыгдалдарга колледжиге улуг уруунуң өөредилгези дээш толевыр база аңаа каттышкан. Чүү-даа чүвете камналгалыг болбастың аргазы чок, өг-бүле бюджединиҥ чарыгдаарының камнаг аргазын-дилээр дээш дүн ортузунга чедир Маргареттиҥ бажы ыжар. Политика дээр харык кайда боор!

Ынчала-даа хамык чүве хеп-хепертен өскерилген. Уруу биле уруунуң эки кыстың чугаазын Маргарет тавариыла боон дыңнап каап. Амгы салгал ажы-толдуг болурунуң эргези бар бе деп олар маргышканнар. «Ажы-толдуг болган херээ чок—деп, уруу изиглеген.— Оларны чыры черде чүү манап турарыл? Шупгузуун база бүгү-ле кижилерни ядролуг дайын узуткан каапгар». Уруунуң эки аңаа харыылап, каңчап-чоон-даа болза, чурттаар херек. Ыяаарга уруг-дарыглыг болур. Төлү чок өг-бүле каңчан турарыл дээн.

Ол хүн Маргареттиҥ амыдыралынга эргилдени болдурган. Оон салгалын кандыг салым-чол манап турарын ол боданган бе ынчаш? Маргарет лекциялырга баар, радио дыңнаар, кино көөр апарган, солуннарны кичээнгейлиг номчуур болу берген. Хөйүү көрген, билген тудум-на, аймыдырал коргунчуг болу берген. Бөмбүрзекти каш-даа катап узуткап болур саанын болгаш күчүлүг ядролуг чепсек чер кырында моокшеттингеп деп солуннарга бижээн болган. Ракеталарның калчаалыг ужугушкынарын, ядролуг частыысыкынарның моогуевчек хевирлерин болгаш чер адаанда атомдан камгалаыр чердерни телевизорларга көргүзүп турарын ол көрүп турган. Ол кадында Каттышкан Штаттар ченсегленир база катап чепсегленир ужурлуг деп президент Рейган дорту-биле медеглевишаан. «Тайыңның» планнарын ол ойлөөс.

Маргаретке ол чугаа коргунчуг. Күрүеде эң-не бедик эрге-дужаал эзлеп орар кижиныдыг ооделок чүвени чүге эдер чүвел? «Кызыгаарлыг» азы «чыллыр» ядролуг дайын дугайын президент катаптан чугаалаан. Тенек аарый берип болур!

Маргареттиҥ чугаазының баштайгы дыңнакчылары — эш-оорлуг. Баштай оон чугаазын олар херекке албайын дыңнап турган болза, сөөлүнде кичээнгейлиг дыңнап, чүвү кылын болурун бенин шыңгыы бодай бергеннер.

Бүгү Калифорнияда ам чүчүге салбырларлыг апарган Сан-Франциского «Тайыңның харылзаалар» деп түс черниҥ организациязы тургустунган. Оон салбырлары хөй-хөй өске-даа штаттарда ажылдап турар. Митингилер болгаш хуралдарны, семинарлар болгаш лекцияларны эрттирип, фильмнер болгаш диапозитивтерни көргүзүп, тайбыңны быжыглаар, чепсегленишкинни дүжүрер дээш шимчээшкинче олар муң-муң американнарны идепкейлиг хаара тудуп турарлар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының ийиги түскей сессиязынга чепсегленишкинни дүжүрер дугайында айтырыгны чугаалаанын турда, бо чылдың июньда, ядролуг чепсекти узуткаарының дугайында цегелдеерлиг массалыг чыскаалдар — бо организацияның ажыл-чорудулгазының улам калбарганының херечизи.

Конгресске чоокта чаа болган немелде сонгулдаларның база чер-черде эрге-чагырга органнарының сонгулдаларының ооллетеньнеринге ажыттыг болгаш Совет Эвилелиниҥ ядролуг чепсектерин ковүдетиезиниҥ дугайында негелделерлик тайбыңның америк талалакчыларының инициативазы-биле киргеп.

КНО-га Совет Эвилелиниҥ идип үндүргени тайбың инициативалары-биле ол негелделер дүжүп турар. Ак бажың ол негелделерге удур болган. Америк администрациязының бедик эрге-дужаал эзлеп торээлекчилери Калифорния болгаш өске-даа штаттарже бүүлхаа байдал-биле чоруткан. Камгалал министри К. Уайнбергер мырыңай мынча деп

ГФР. Герман Коммунистиг партияның кыйгырыын ёзугаар Эссенге болган маселыг митингиге Чер кырынга тайбынны камгалап, быжыглаарының талазы-биле бүгү ажылчы чоннарның демиселин каттыштырып, калбарыштың эргежок чугулазын онзалап демделгээн. ГКП-ниҥ удуртукчулары-биле кады аңаа АКШ-тың Коммунистиг партизының Чиҥгине секретары Гэс Холл база киришкен. Митингиниҥ киржикчилери «Бүгү-ле чүүлдерни тайбыңның херээнге!», «Ракеталар орнуна ажыл!» — деп кыйгырыгның адаабиле АКШ-тың болгаш НАТО-нуң ядролуг чепсектиг эңдере бүдүрериҥ улам күштелдирип турар чагырыкчы болуктериниҥ агрессечи политиказын шиитпирлиг-биле бүрүү шаңканнар.

ЧУРУКТА: митингиниҥ президиумунда — ГКП-ниҥ даргазы Г. Мис (ортузунда) болгаш АКШ-тың Компартиязының Чиҥгине секретары Г. Холл (оң талазындан ийи дугаарында).

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОКТОР НЭЛЛИННИҢ ХҮЛЧҮКТЕРИ...

Харамдыгын бачылаарының вирустуг эпидемиязы (халдавырлыг аарыг) Индияда тарап эгелээн. 1982 чылдың январьдан август айга чедир ол аарыгдан аараан 400 тавариылганы бүрүтпеп демделээн. «Бисте ужуру билдинмес хүлчүктер тыптып келгеп» деп, «Таймс оф Индия» солун биижээн.

Харамдыгын бачылаарының амгы тропиктиг эпидемиязының чылдагаанларын эң-не хынамчалыг истеп көөрүн негеп турар индий парламентиниҥ үстүкү палатазының кежигүнү Б. Махавириҥ чүүлүн үк солун парлаан. Индий кызыгаардан ырак авеете Лахор деп пакистан хоорайда медицинаның эртем шинчилел төвүнде халдавырлыг аарыгланыың тарадыкчызы хүлчүктериҥ чаа хевирин-биле үзүк-соксаал чок дуржулгалар кылып турар дугайында индий парламентиге удаа-дараа кеспүн көөп турар медээлерни Махавир болуунуң негелделиниҥ үндезинии болдурган. Ол төптү АКШ-тың төп разведка эргелели ачылаандырып турар болгаш чоокка чедир-ле америк биолог доктор Н. Нэллин оңу удуртуп келгенин парламентарий айтыкан.

Нэллиниҥ Лахорга ажылчорудулгазы ол үезинде аажок чарлаттынган турган. Ол дугаймында чамдык фактыларны сактып көрөөли. 1979 чылда Лахорда төпке хирург Матин биле медицинаның ийи сестразы хеп-хепертен олген. Оларның олгенииниҥ чылдагааны ук чуртче америк специалистерниҥ эккелгени, мурнунда Пакистанга черле турбаан вирус болганын тодаратқан.

1981 чылдың майда ол-ла төпке аазап каш кижи медеренип оскунуп. шуут калчаа аарыгга таварышкан. Малярияга удур эм кылдыр американнарның сүмелээни «Антибе» дээр препарат-биле оларны эмнеп турган болган. Барык база ол-ла үеде Лахорга ымыраа-хүлүктүп чаа хевири тыптып келген. Оон мырган улузу калчаарашкыдаан девиден аарыр болган.

Лахорда медицина төвүнге болгулаан тавариылганы Пакистанның Кадык камгалал министерствозу хынаап, оон түңнелдерин чажырыткан. Ынчалза-даа АКШ-тың төп разведка эргелели-биле холбашкан америк специалистер Пакистанга малярия-биле дёмисел деп чылдак кыпташ, кожа-хелбээ чурттарга удур халдаашкын үезинде ажыглаан болуру бактериологтуг чепсектиҥ айылдыг шенелделерин кылып турар-дыр деп. Азиның парлалгазы ынчаңа бижип келген.

Ынчангаш индий хөй-ниитиниҥ амгы дүвүүзүнүң черле үндезинииг. Доктор Нэллиниҥ Пакистандан үндүр хоолгепкен соолунде, ол Индияга баарып каш-даа удаа орадлашкан. Лахор төпке чажыт ажылдарга киржип турган оон эки К. Тейлор 1982 чылда Делиге каш удаа баоып четтингикен. Вируспуг бачымнадыр аарыгның эпидемиязының амгы ооскээни Тейлорнуң ол кээп турганындыр-биле холбашкан деп айтырыгны тус черниҥ парлалгазы көдүрүп турар.

Индий эрге-чагырганың кадык камгалал талазы-биле индий-америк каттышкан комиссиязының хуралын база ынин-шөйүүдү аарыгларының талазы-биле Азия конференциязын 1982 чылда соксадын казыкан.

Чаа эмнериҥ дээштиин шенээр база бактериологтуг чепсекти чогаадып кылырыбиле холбашкан дуржулгалар чорудары-биле америк специалист-биологтарның ажыл-чорудулгазын Индиязың бодуда база кожазы чурттарда — Пакистан биле Бангладештеге хөй удаа сойгалап илереткөн соонда, ындыг шиитпирни хүлээп алган.

Индияга тропиктиг девидедир аарыгның эпидемиязының болгаш бактериялыг чепсектиҥ чаа хевирлерин чогаадып кылыр талазы-биле америк эртемденнериниҥ, оон иштининде Лахорда төвүнде чажыт ажылдарның аразында харыызаанын дугайында бар медээлерни барымдаалының үстүнде фактылар бадыткап турар.

Барыын талакы сайзыранган дээр чурттар бактериялыг база химиктиг дайынның чепсектерни шенээринге ялыытуреягы чоңну ажыглап эгелээп-дир деп, пакистан эртемден, профессор Б. Лодх медегээн.

К. ГЕОРГИЕВ.
(АДН).

ӨНЧҮК-ЧӨҢГЭЭ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Кампучия Улус Республиказынга удур чепсектиг өнчүк-чөңгээдерни Таиландының шериг эрге-чагырганы үргүлчүлеп турар.

СПК агентствозунуң дыңнатканын ёзугаар алырга, бо чылдың декабрьның эгезинден бээр Таиландының шеригүжар чүүлүнүң самолёттары болгаш вертолёттары Кампучияның агаар делгеминче хөй удаа шургуп кирип турган. А Таиландының шериг кораблдери Кампучияның Улус Республиказының суг девискээрлеринче шургуп киреринамдаа үргүлчүлеп турар.

1982 чылдың декабрь 1-деп бээр Таиландының девискээринден Кампучияның кызыгаар чоогунда районнарын артиллерия болгаш миномёттар-биле хөй удаа бооваан.

ПКП ТК-НЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ЛИМА. (СЭТА). Перунуң Коммунистиг партиязының ТК-зы медеглел кылган болгаш АКШ-тың төп разведка эргелелиниҥ күткүүшкүнү-биле чуртта деринн болуктер олурукчу үүлгедиглерни кылып турарынга шыңгыы удурланыышкынын илергейлээн. Эрге-чагырга органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилерни сөөлгү үеде өлүрген. Үүлгедиглериҥ сорулгазы—чуртка күчүлээшкиниҥ болгаш коргуушкуунуң бүдүшкын турган. А кажан ындыг байдал турустуганда, реакциялыг күштер ол байдалды демократтыг күштерни базарынга, ажылчы чоннарга болгаш оларның төлээлекчилериҥе удур шаажыладарга удур чыгыг аай фронт-биле дериҥежиринче, реакциянық кара сагыштыг планнарын үзериче чурттуң деңнелгелиг, демократтыг бүгү күштерни, ажылчы чоннарны Перунуң коммунистери кыйгырып турар.

КИЖИ СЕТКИЛИ

Чечен чугаа

Быжа бергилээн, яблоктар, грушалар, еске-даа чимистер мында, хол чедер черде, дизин ыаан дег тургулаар. Чоидаа ынаан. январьда безин чеди градус чылыг оран-дыр. Ол бүгү ыяш, үнүш, кат-чимистен агаарда хөректи долуп, тааладыл кээр бир-де онзагай чыт бар. Ол-даа ындыг-дыр, чер адаандан үнүп чыдар чылыг, радоннуг суг дендии онза. Кан-оол ваннага чыда, чамдыкта таалап, кум кынны бергилээр. Оорга, коп-белдир шылаары уттундуруп барган.

Экиде эки-де, ындыг-даа бол ол хүн Кан-оол хамык акшазын хавы-биле чидирип алганы багай болган. Боду-ла буруулуг. Ванна баарда сумка орнунга целлофан хап тудуп чораан. Изигден ийикпе, хап дүвү бичe сөктү бээр орта, акша хавы уштунуп калган. Документилери чемоданынга чытканы чаяан болган. Карманда чүгле каш чоос кынгырашкан. Оода үжүп чанар билетти ыяап-ла бөгүп чагыыр ужурлуг турган. Мөгүдеп, кударап-даа. Харыидаа Орланынга савыяа хөректээш садыш, посылкалап четтигипкен. Кымга чугаалаарыл, кымдан чегдиперил — ындынчыг болган. Арга дилеп ыыгжалга камеразында чемоданын үженген — копеек-даа чок. Харын чемодан азыында бичии электри хайындырыкчы, саазында ораап каан шай, чораан. Шайзырак кижи дээш Татьяназынын сагыргыры айлыг эвес, чемоданнап каан бооп-тур. Оозун ала тыртып алган, өрээлинге келген. Ырак оруктарга хереглээр-ле эди ол тургаш. Өртээлдерге дүне-даа келгеш, шай хайындырып иже каантар. Дораан халын үнгеш, арткан копеэ-биле чангыс шил сүт садын экжелген. Ийи литриниң шил банказынга шай хайындырып орда, ийи эжи бо келген. Олар бичии бооп чоруй, суксун садын ижер дижип, үнүп чоруур дей бергеннер.

— Эргим эштер, шайны манай каапкыдар — деп, Кан-оол эштерии доктаатказ. — Тыва шай хайындырыптайн. Бистинде хайыш турган шай кагбас дижир чүве.

Дүүн-не садын каан печеньезин тумбочкадан уштуп, столга салган, шайны чемзидир хайындырып, сүттээш, стакаңнарга кудуп тургускулаан. Кожазы өрээлде танышып алганы казах башкы Самат Касымович Шарыповту база чалаан турган. Оозу бо хүлүмээүрүп кирип орган. Дөртелээ шайлап эгелээннер.

— Бис база шайны аажок хүндүлээр улус бис — деп, Бахтиор Мурадович печеньеии шайже суп ора чугаалаан.

— О, Кан-оол Серепович — эр-хей-дир — деп, Серебов мактаан. — Ажыл-агыйжы кижи ындыг боор чүве. Хайындырыкчызын безин кагбас. Кырган мээң безин сагыжымга кирбес чүве-дир.

— Хей дерге мактава, Виктор Константинович. Бөгүн хамык акшам чидирип алдым. Ындыг-ла ажыл-агыйжы кижи болза, мынчап чудун көргүзер бе. Телеграмма чорудар безин чүве артпаан-дыр—деп, Кан-оол аргажоктап каттырганаан-даа.

Өөрү кайган, хараадап, ылавылап айтырып шаг болганнар.

— Телеграммада чүү боор— деп Виктор Константинович карманын үженгеш,— Билет чок ат болган-дыр сен. Азы Грузияга чурттаксап тур сен бе? Кадай ап бээр бис бе? — деп баштактанып, ороол долдур каттыргылаан, тудуш чүс рубль үштүп сунган. — Ма, чедер бе? Билеттеи база садын ал.

— Виктор Константинович, мана-мана база чегдиөейн. ийнге үлептинер — деп, Бахтиор Мурадович дооразындан киришкен.

— Ээ, кижи чаңгыстатпаңар. эштер. Үшке үлептинер — дээш. Самат Касымович база карманын үженген.

Кан-оол кезек нарыядан ора, кижи сеткилин хүлээп, хүндүлевеске талаар кылдыр бодап, үш эжинден чээли акша алгаш дораан барып, аалынче далаш телеграмма ыдыпкаш, билет база чагып каан. Сагыжы ам чиигей берген ышкаш. Ындыг-даа бол бир эпчок чүве бар. Виктор Константинович үш хонгаш, Бахтиор Мурадович беш хонгаш чанып аттанып улус бооп-тур. Кандыг-бир чылдагаан-биле ооң бетинде акша келбейн бараа, канчаарыл? Ындыг каразыышкынлан Кан-оол катап дүвүреп эгелээн. Дүне безин шоолуг удуп чадашкан. Сагыжында «Чүс акша орнунга чүс эштиг бол» деп чугаага база бүзүреп, Тас-оолду-даа бодап чыткан. Мындыг талыгырга, шөлээп удуп чыткан өөнүктериниң чанында, үш дүн ортузунда безин Тас-оолдуң дугайын бодаары ыяачыг болган. Үйгу кайда келир боор. Кижиниң амыдыралы дески болбас, бир хүн чегдирер, оске хүн диленирдаа үжурга таваржып болур. Кан-оол-даа ындыг байдалга дүжүп турган. Кол-ла чүве эш-оорүнүң чонунуң мурнунга нүүрүн ышкынмазы болгай. Арыг сеткил, кижизиг нүүр-ле турза, акша хамаан бе.

Үш хонган. Шилчиткен акша сура-аг.

Виктор Константинович адрезин бижип, Кан-оолга тускаш, чугаалаан:

— Ажырбас-ажырбас, Кан-оол Серенович. Чүге сагыш човаар сен?

— Бистиинде «бак кижи базалыг» дижир чүве, Виктор Константинович. Ындыг кижи мен болдум. Силерни, чорук кижизин, акшадан кызагдап кагдым.

— Ак ыалыг мен. Бажыңымга чайлыг чедер харын-даа артар.

— Ма, Кан-оол Серенович — деп, Бахтиор Мурадович база саазын сунган. — Мээң адреэим-дир. Даарта аалче догериир болгай мен. Кажандаа бол шилчидипкей сен.

«Ындыг эш-оорлуг кижи кырзанын, нарыядан чооруп, мен-даа чоонган мен» кылдыр бодааш, Кан-оол дораан харыылаан.

— Бүзүрелиңер дээш четтирдим, эштер!

Кан-оол Виктор Константиновичии үдээр дээш тыва шай хайындырып, чебуректер садын белеткеп каан турган. Кожазы Самат Касымович база чедип келген. Дөртелээ шайлааннар. Шай соонда, үнер дижип турда кижи эжик соктаан.

Он шаа харлыг бичии уруг эжик аксынга кире дүжүп келгеш, эвилең мендилежип, дидим, өткүт үн-биле айтырган:

— Мында Салчак деп кижи чурттап турар бе?

— Ийе, мен-мен—деп, Кан-оол, харлыгын калган чүве дег, салаазы-биле хөрээнче вйытkан.

— Силер кандыг-бир чүве чидирбээн силер бе?

— Ийе-ийе, уруум. Акшалыг хап чидирдим...

Ылавылап кээрге үшкү классчы Нина Цуладзе акшаны тып алгаш, үш хүн иштинде ээзин дилеп келген боон-тур. Акша хавында посылка чоруткан квитанция чораан. Дедир адресте чүгле хоорай ады-биле фамилия вытkан болган. Курорт хоорайда сн сес санаторийниң чежезин кезиирил? Харын-даа шыдамык кижи болган. Шапы кылдыр Кан-оол Нанаже тудуп кок-кок акшалар сунган. Уруг акшалыг холдан дескелеп чоруй:

— Меңээ акша херек чок. Анаа-ла дузалаар дээп сеткилим-дир. Грузия — төрээн чуртум, а ССРЭ — мээң Ада-чуртум. Бистер — чаңгыс оргүленин кижилери — төрел улус-тур бис — деп, улуг кижилер дег харылаашаң, дүрген-не эжикче дедирленип, холуп чай каапкаш, үне хаяан. Кан-оол Нананың соонда коридор дургаар кыйгырып халааш, дүжүп бадар чадага кээп доктаадып, ооң чүгле адрезин айтырып ап четтиккен.

Өрээлге кээрге эштери дөгере катkы-яткы, өөрүшкүманнайлыг, уругну мактап, чаптаан аажок турганнар.

— Ындыг таварылганы бир дугаар көрүп тур мен — деп, эң улуг назылыы Виктор Константинович мага ханыи чугаалаан.

— Чок. Бо черле улуг кижиниң күткүшкүнү эвес-тир. Уругнуң чугаазындан, шимчээшкининден бичии-даа хары, мете чүве тыпнадым. Бодунуд-на хирези, билир шаабиле соглээш барды — деп, Самат Касымович немээн.

--Бичии кижиниң сөзү үрезиниг үрезини — шын ол дижир чүве — деп, Ихсанжаиов, та чеон чүк мергенниринии, та бодунуң сөзү, ханы боданып чугаалаан.

— Акша акшазында-ла ыйнаан. Акша эвес, а сеткилнүүрүвүс бистн каттыштырып, холбаштырып турар-ла болгай. Күчүлүг улуг аккумулятор дег, бергелерге шылган, ажыл-ишке чурттагага сорук киирии, аравысты каапаи, холбап турар ол эң быжыг алдын удазыпывысты хумагалап чоруулунар. Эки чагза харылзаалыг турарын дамгыралажып алыпы — деп, Кан-оол хөрек-чүрээнден хайыгып келген бодалын аштыкаанаан.

Өрээлде оруннарны карыштыр-ла украин, якут ийи эш-өлеп алгылаан. Өөңүктер ыяваар кады чурттап, эмнеып, дыштанып, барын-чогун алчып-бержип, бодал, күзелин сеткил хандыр билчип, солчуп, хүндүлээчел чоннуг, эмнег-домнуг, аржаан-сугдут Грузияга өөрү четтиргенин соглеп турганнар.

Кан-оол аалындан шилчиткен акшаны чүгле дөрт хонганда, кежээликтей алган. Ол Нанаиың бажыңынга таваржыр белек-селектиг база чедип чораан. Төрел чонүүн тудуш харылааазының илерээшкини — уттундурбас ындыг эргим ужуражышкыннар моцеэн-биле удамчылаар даярзинге ким бүзүревес боор! Ооң амгы диниг хереченин, холбаачызы Нина олдур А Кан-оолдуң келир үези — ажы-толу база бар болгай.

Кок-оол ЧАМЫЯН.

«Баир» — калмык дылдан очуадурарга «оорушкулуг-байырлалдыг» дээн-дир. Ырының болгаш танцының ындыг аттыг улусчу ансамбли ойнай бээрге, кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткили шынап-ла оорушку-байырланчыг апаар.

ЧУРУКТА: Яшкульдуң Культура бажыңының «Баир» деп ансамблиниң киржикчилери (солагай таладан оң талаже) Галина Шаминова, Светлана Дорджиева, Любовь Конпаева, Светлана Боктаева.
К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОНУВУСКА БАРААЛГАП...

ССРЭ-ниң тургустунганынаан бээр 60 чылының юбилейнин Ильинка суурнуң эмнелге коллективи күш-ажылчы чедишкиннерлиг, төлептиг уткаан. Бистиң бичии коллектививисте орус, тыва, украин нацияның кижилери холдарывыстан бижүг туттунчукаан, эп-пайыралдыг ажылдап турар бис.

Ажылчы чонүүн кадыы эки болган тудум ажыл-агыйга чедишкин улуг, аал, бажың бүрүзүнге амыдырал дески, байлак болурун бистиң эмчилер кончуг эки билир. СЭКП-нин XXV съездиэн аттыг совхоз Каа-Хем районда база бир делгем девискээрлиг ажылагый. Оон малчыннары, тараажылары совхоз төвүнден ырак-узак турлагларда ажылдап, чурттап турарлар.

Коллективтиң эмчилери, сестралары дагларны, тайгаларны ажып, малчыннарга айда ийи удаа чедип, шинчип, профилактиктиг хемчегларни чорудуп турар бис. Ол чораап медицина темазынга беседаларны, суур чурттакчыларынга лекцияларны кылып турар.

Эмчилерниң профилактиктиг хемчегларни үргүлчү ап турарындан бисте уругларның аарыыр чоруу дыка кызырылган.

Коллектив кежигүннери, ылаңгыя аныяктар дагдыныкчылар Фаина Афанасьевна Осиповага, Наталья Семеновна Килинага өөрүң четтиргенин илередип турлар. Олар билиин, күжүн харамнанмайн, ажылга байлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып келгеннер. Аныяк сестралар Галина Севильбаа, Светлана Бортникова болгаш Валентина Шигжаа олар бистиң дагдыныкчыларывыстан дудак чок ажылдап турарынга өөрүүр бис.

Г. НУРСАТ,
Ильинка суурда медицина пунктузунуң эргелекчизи.

Чаа чыл мурнунуң репортажы

ЭКИИ, ЧЕРДЕН АҢГЫ ЧУРТТУГЛАР!

Чок-чок, Черден өске черлерден медээлер ам-даа алдынмаан. Октагайже углаан, боду бижиир херекселдерге улап каан радиотелескоп, амдыызында чүүү-даа «көрбээн», «дыңнаваан», биеэги хевээр чаңгыс аай дорт шугум шыйдынмаан. Он чыл иштинде. Бир катап харын чалгыг болган — приборнуң «демир-үжүү» лентаның мырыңай кыдынга чеде берген, шинчилекчилериң чүректери базала ынчаар шимирт кылган. Сүрээдээнии арай деп чидирип алгаш, эртемденнер «буруулугну» тып алганнар, ол Черде болган, ол оларның мырыңай чапында, оларның танывры электри каңналга кылыр кижи болган. Че, ам баштактанывы болзун!

Ам радиофизиканың Горькийде эртем-шинчилел институдунда (РФЭШИ) чаа антеннаны чогаадып турар, ол радиотелескоптуң «дыыкызын» дыка улгаттырар. Ынчан 300—500 чырык чылдары хемчээлдиг черлерден медээ ап болур аргалыг апаар. Ол хире девискээрде миллион-миллион сылдыстар бар. Оларның кайы бирээзиниң чанында угаанныг амытаннар бар болуп чадавас.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент кежигүнү В. Троицкийге (ол Черден аңгыда цивилизацияларның медээлерии дилээриниң айтырыын шиитпирлеп турар болук эртемденнерни баштап турар) кел чыдар Чаа чыл-биле байыр чедиргеш, СЭТА-ның корреспондентизин айтырыг салган:

— 1983 чылда шынап-ла медээ «дудуп алызарза» чүү болурул?

— Ол дээрге кижи төрелгетенге ниитизи-биле хамаарыжыр кайгамчык болуушкун болур ийик — деп, Всеволод Сергеевич харылаан.— Ынчалза-даа ындыг медээ радиофизиктерден аңгыда еске-даа эртемденнерге ажылды чүдүрүлдүрер-ле. Ол кайын келгенил, чүү дээр дээни ол, кым чорукаңыл? Бо айтырыгларны тодарадыр апаар. А бир эвес ол медээден «Кижи төрелгетен Өртемчейде кара чаасказан эвес!» деп билип аптар болзувусса, ооң-даа артык улуг айтырыг тургустунар: угаан талазы-биле дөмейлешкек ха-дүмавыстан чүүү маңан болуруя? Чүү улузул?

— Чаа чыл будүүзүнде экини күэээр болгай бис, Всеволод Сергеевич. Буяннуг угаанныглардан медээ алган деп санап алыылам.

— Ындыг-дыр че. Черле ынчаш, мен угаан-бодалдың хөгжүлдези чүгле экиге чедиреринге бүзүрээр кижи мен, ынчангаш ындыг улус чүгле бодунуң черин эвес, өскелериин база хүндүлээр, хумагалаар.

— Медээни алгаш, аңаа харыылаар апаар болгай...

— Ону бүгү бөмбүрзек денелинге шиитпирлээр апаар. Улус шупту харылаар, харыылавазын боданыр ужурлуг. Мен болза чаштынган хөрээ чок деп бодаар-дыр мен. Бистер техниктиг хереледенишкиннер, ооң иштинде телевидениниң база ачызында боттарывысты шагда-ла бар деп чарлап турар бис. Бир эвес кайда-ла-бир черде бистен аңгыда цивилизация бар болза, бир эвес олар, черде ышкаш, боо-чепсекке хөй хөрецнини болгаш энергияны чарыгдавайн турар болза, олар 10—15 чырык чылдары хемчээлдиг черден телевидение дамчыдылгазын хүлээп ап болур хире системаларны тургузуп ап, шыдаан турар ужурлуг.

— Ынчангаш бистиң дамчыдылгаларывысты көрүп турарлар космоста бар болуп чадавас ышкажыл?

— Чадавас.

— А бис ындыг антенналар кылып ап шыдаар бис бе?

— Ийе. Чүгле кижи төрелгетен бодунуң канчаар-даа аажок улуг аргаларын үрегдээшкин системаларынче эвес, а шинчилел база тургузуушкунче углаар ужурлуг. Совет Эвилели бо талазы-биле шиитпирлиг базымнарны кылып турар. «Делегейниң парламентилериие, чазаактарынга, политиктиг партияларынга болгаш улустарынга» Кыйгырыг — ооң бир бадыткалыдыр. Черден аңгы черден келген медээ Черниң кайгамчык чаагайын долузу-биле медереп билириие бистиң бөмбүрзээвистиң улустарынга дузалаар боор деп бодаар-дыр мен ийин.

— Ындыг болза, ындыг медээ дүрген-не келзин.

— Ындыг-ла болзун.

В. НОНОВ.

Горький.

«ЛЕНИН БОЛГАШ СИБИРЬ»

Москваның «Россия» кинотеатрынга «Ленин болгаш Сибирь» деп эртем-нептереддиг очүүр фильмниң баштайгы көргүзүү чедишкинниг эрткен.

Ленининанага хамаарыжыр чаа кинода келир үеде Сибирь кандыг болур талазы-биле В. И. Ленининиң баш бурунгаар бодаанынын амыдыралда канчаар боттанын турарын көргүскен. Сибирьде бо үеде Экономиктиг, социал болгаш культурлуг чаартылгаларны ында чугаалап турар. «Центрнаучфильм» студиязының чогаадыкчы болүү: сценарист В. Ильинский, режиссёрлар Д. Гасюк, Б. Головня, операторлар Н. Вербловский, И. Кузнецов ону тургускан. Бо фильмни ССРЭ-ниң тургустунганының 60 чылынга тураскаатkан.

Н. КОСЕНКОВА,
А. ЗЛОТИН.

ЧАЗАЛГА

Декабрь 29-та үнген № 298 «Шынның» 3-кү арнывда «ССРЭ-ниң 60 чылы — ленинчи национал политиканың боттанышкыны» деп материалдың бирги колонказының бирги абзазының сөөлгү домаан «Социалистиг федерализм—хосталган нацияларның күрүне талазы-биле каттыжарының кара чаңгыс шын оруу деп В. И. Ленин айыткан» кылдыр эде помчуур.

ШЕНЕЛДЕ

Шоодуг

Хензиг-ле таарымчалыг болган чүвелерге кедергей өөрүүр хей-аъдым кирер чаңчылдыг кижи мен. Бир-ле катап буттарым черге дегбес, челген эзинимге тонум эдээ ийи таламче далбая бергилээн ыдып турдум. Ынчанмайн канчаар: үш хонгаш Чаа чыл келир турган.

Бухгалтер кижи болгаш артып турар эрги чылдың сантүүперин самбыңым-биле шаккылаар ушта шаап-ла олур мен. Самбыңым ынаныштыг ышкаш сагындырар, ынчангаш боду санаар машиналарны-даа хей ажыглавас мен.

Байыр-чыскаал чоокшулаан түдүм, самбыңым даажы деп-деп-ле турганы ол боор оң, кожам орээлде экономист кадай «Бичии оожургап көрүүр, Суйбаарович!» дээш, бир түн каш-даа бакылап кээр апарды. Эртен ажылымче чоруй турумда, кадайым шыңгызы аажок дужаал берди:

— Кежээ келириңде кылымал шивижигеш садыш экжээр сен.

Мээң космосче дүндүүштелген хей-аъдымга бо ийи кижи-ле орай моондак болуп турган ышкаш. Ажыл шагының соодда база-да эстецпедир хере баспышаан, ойнаарактар магазинииге маңнап келдим. Кижи бажы кизирт болду. Алаң кайган, магазин эжизинге ыңай-бээр базып тура, эжик кырында электри лампочказының бүлүртүң чырымига бир-ле урут-биле ужуражы бердим.

— Дарга мени танывайнтыр ышкаш. Чаңгыс-ла бажыңда чурттап турар хирезинге танышпас-тыр бис аа, чок, мен силерни таныыр мен,—деп, ол кыс чугаалады.

«Бистиң хөй каът бажыңнарывыста чурттап турар уруглар-ла хөй чүве болгай. Моны өскербээн хире-дир мен!»— деп бодазымза-даа:

— Чо-ок, дуңмам! Мен база силерни корген мен—дидим.

Ооң соонда чүрээм өзээнде ынакшылдың имистелип бар чыдар бичии көзү катап тынгарлып, кызаш кылынды.... Дөртен тос харлыг кижини мени кырган деп база болбасла болгай. Кадайымныы— үжен алды, оглувустуу—14, кызывыс сес харлыг.

Күжүр кыс эгиннерин чайып, кылаңнап-ла тур.

— Бөгүн-даа берге эвес бе бо, акый. Даарта шала эртежик келгеш, садыш алыр бис бе? Мен база силер ышкаш шивижигеш садыш алыр дээп кижи болгай мен.

Сүлде бо, аңыяк уруг «садыш алыр бис» дээрге, чүрээм чым-сырт кылынды.

— Эдлээвиске бөгүн четпее боор бис, дуңмай. Даарта садыш алыр апарган улус эвес бис бе— деп катдым.

Кадайым артист кижи. «Чаа чыл таварыштыр «Кодур-оол биле Биче-кыстың» көргүзер бис. Мен дацгынаны ойнаар мен»—деп турган чүве. Ам бажыңымга баарымга-даа, кадайым дөмей-ле чок, ол театрда, бодунуң ролюнга белеткенип турар. Ынчангаш бо чараш урут-биле кады хөөрежип кежээлээр-дир деп бодап алдым. Ол мени чалады.

Кандыг боор. Кижи чалап турда... кандыг боор.

— Силер-биле четтинчип ап болур ирги бе?

Аа, өршээл! Чүрээм шуут-ла чалбышталдыр кыва берди!

— Болбас боор бе, күжүр дуңмакым! Силер мээң чанымга аиаа турарыңарга безии бүгү мага-бодум изиңхайның келди!

Уруг ам мээң-биле нарышээр, ижин-кара чок хөөрежи берген дивес силер бе!

— Акывыс ооңун ишти-биле сөөлгү үелерде арай алгыжар-кыржыр апарганнар деп-даа дыңнаан мен ийин. Хи-хи! Өршээ, буруудады бербейн көрүнер!

— Сөөлгү үеде кылык-чарыг кежээлээн кижи-ле болгаш, дуңмай. Силерге дээрден башка, кайы-хамаан чок улуска мыттаар эвес аан. Бичии-бачыы чүвелер үжүп-на сос былаажы бээр апарган бис ийин харын.

— Дириг чораан назынында канчаш ынчаар аас-дыл-биле чурттап чоруур боор! Чоннуң кызы төнген эвес, тоштуг-томаанныг уругдан тып алгаш, хосгут-шөлээн, омак-хоглуг чурттавас бе ону.

— Ындыг болза, эки-ле чүве-дир. Сагыш ышкаш болган болза... Үргүлчү-ле маргыжып чоруурга... Мен бодумна багай болдум бе.

— Ынчанмайн канчаар! Эрте дээре биргээр боданыңар! Ам болур шилилгецерии чазыг чок кылыңарза эки боор.

— Оозу дээре, дуңмам.

Уругнуң холундан четкеш базышкан мен. Уруг бир бажыңга кээп, медээзин базыптарга эжик ажыттына берди.

Тон азар баарынга келдивис. Кады келген уруум мээң тонумну ушту берди. Эжен бо, сүлде бо! Канчангаш-ла кыстың арнынче тоштап көрүптеримге, мээң кадайымның каратары менче бо-ла, үзер буганыы дег, хыйыртып келди. Девидээнимден мырыңай алгыра каапкаш, тонум ушта соп алдым.

Чоруй кеттинии, үне маңнап ора, бажыңның херээжен ээзинивд кээрген хомудаанзыг алгырганын дыңнадым:

— Күжүрнү але, уруглар! Кады кыраанын аныяк кыс деп бодааны ол бе?!

Кончуг амытанныг, (мээң артист кадайымның аан), шиңге кедер идик-хевин бүрүн кеттинии алгаш, арыбажын чагдынгаш, үнүн өскерткеш, мени шенеп турганы ол чүве ышкажыл!

М. ЭРГЕП.

Телевидение

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртенги гимнастика.8.55 —«Космос, айтырыглар, перспективалар, бодалдар...» Эртем-нептереддиг фильм. 9.25 — «Ералаш». Уругларның шоодуглуг киножурналы. 10.00 —«Архитектура болгаш театр». 10.45—«Тоолдуң аалчылары». «Золушка». «Щелкунчик» деп мультфильмнер. 12.00 —«Билдингир-даа болза, бүзүрепчиг эвес». Кинокапсырылга. 12.50 — «Эртипелер ортулуу». Р. Стивенсоннуң домей аттыг романын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң 1-ги сериязының баштайгы көргүзүү. 14.00 — Телемедээлер. 14.10 — «Хөглүг нотажыгаштар». Останкинонуң конперт студиязынга аныяк вокалчыларның конкурузу. 15.20 — Орус музей. 15.50—«Акробат Тамара Лязгина». 16.15—«Илбичилер» деп уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги серияларының баштайгы үндүрүлгези. 18.45—Бөгүн делегейде. 19.00 — Хоккейге чурттар аразының ужуражышкыны: «Квебек Нордикс»—ССРЭ-ниң шилиндек командазы. Канададан дамчыдар. 21.00 — «Ye». 21.35—Шаандакы орус романстар болгаш вальстар. 22.35 — «Дош балы». 23.40 —«Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50 — Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедиришкини. 00.05—Чаа чылдың «Ак-көк отчугажы». 3.35—Танцы, танцы, танцы... 4.05—5.00 — Эстрадаиың аялгалары болгаш ритмнери..

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15—«Кыш арыг иштинге кайчап чедип келгенил». Ойнаарактар фильми. 19.30 —«Азия төвү». 20.00 — Чарлаллар. 20.05 — Киножурнал. 20.15 — «Хөглүг ёг».

МОСКВАДАН

21.00 — «Ye». 21.35—«Ах, водевиль, водевиль... «Уран-чечен телефильм. 22.40 —Москваның күрүне филармониязының үлегерлиг симфония оркестриниң конперти. 23.40—«Мээң чуртум». Документалдыг телефильм. 23.50—00.05—Чаа чыл-биле, эштер! Совет улуска байыр чедиришкини.

Аагаар

Республикага шокар булуттаар. Соңгу-барыын углынышкынныг хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 29—34, чамдык черлерге 22—28 градус соор. Хүндүс 20—25, чамдык черлерге 13—18 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Хар чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 32—34, хүндүс 23—25 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

ДЕКАБРЬ 31-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ынакшылдың миниишкинии» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шыңгыы оюнпар» 10.00, 11.30, «Кызыгаар эрттирилгези» 13.00, 14.50, 16.40, 18.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өлүм чок Кащей» 11.00, «Лимонад Джо» 13.30, 15.00, 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шоодуглуг салым азы ниит бүс-биле» 14.00, 17.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Ынакшыыр четпээн аныяк» 15.00, 18.00 шактарда.

Редакциянын адреси: индекс 667000. 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: Редакторнун 2-24-63, редакторнун оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Чагыг № 1982.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын №4).

ТС—00720